

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ Ι. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

ΠΟΥΡΝΙΑ
ΚΟΝΙΤΣΗΣ – ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΘΗΝΑ
1991

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ Ι. ΧΡΗΣΤΙΑΔΗΣ

**ΠΟΥΡΝΙΑ
ΚΟΝΙΤΣΗΣ – ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΟΥ**

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

**ΑΘΗΝΑ
1991**

Το βιβλίο αφιερώνεται
στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Κόνιτσας
από το Συλλογικό των Αθανασίου Πουρναίων

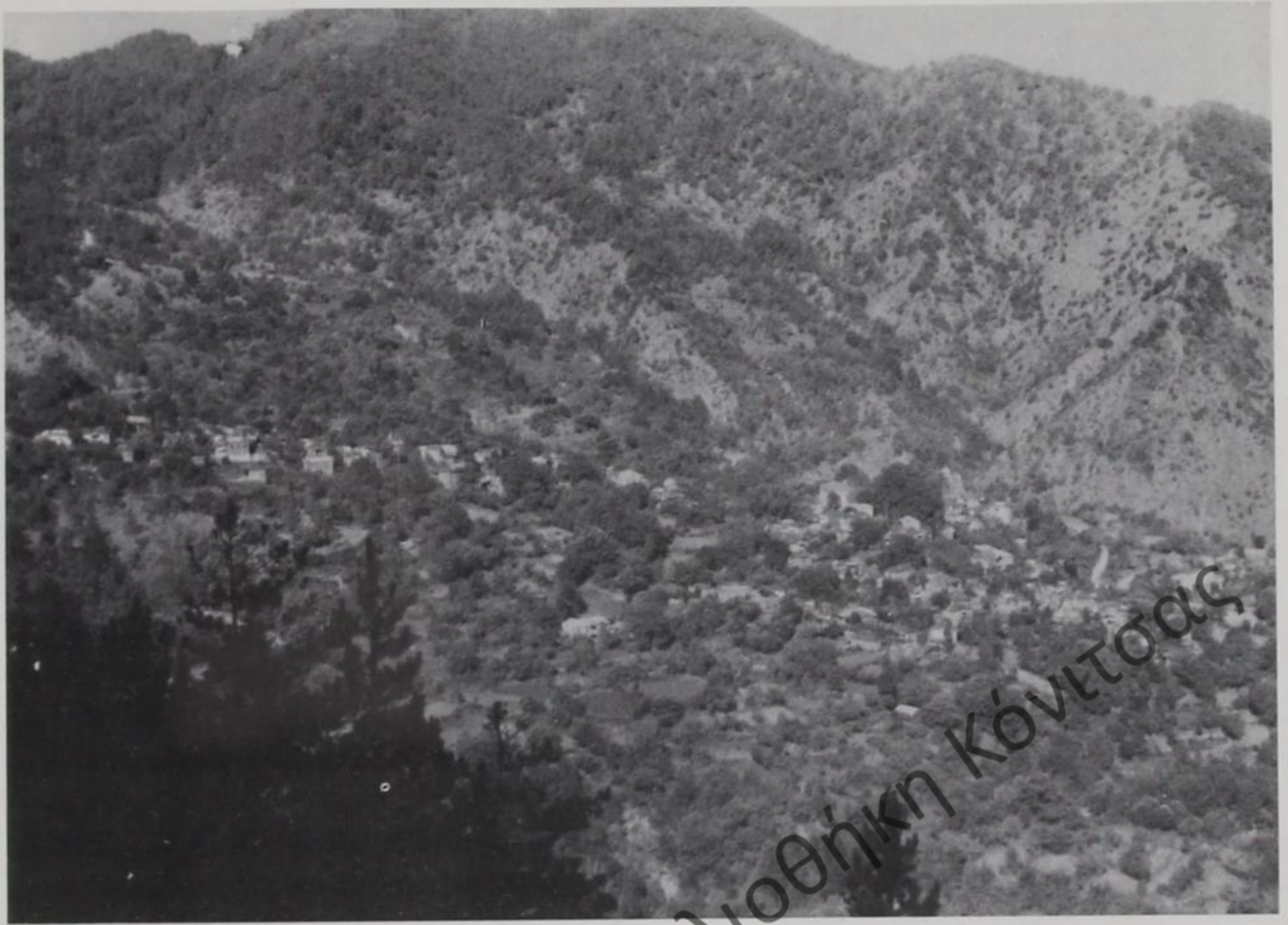
« Ο ΕΞΑΡΧΟΣ »

3-2-1992

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 1.28336
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 3/2/92
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 94953 ΠΑ

κωδ. εγρ. 180

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πανοραμική άποψη της Πουρνιάς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στον αξέχαστο αδερφό μου
Βασιλάκη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ευχαριστώ θερμά
όλους όσοι με οποιονδήποτε τρόπο με βοήθησαν να γράψω
και να παρουσιάσω το βιβλίο αυτό.

ΑΘΗΝΑ 1985

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Αγαπητοί φίλοι,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας αυτή τη στιγμή είναι πνευματικό δημιούργημα του αείμνηστου Δασκάλου του χωριού μας Χριστόδουλου Χρηστίδη, ο οποίος, δυστυχώς, δεν πρόλαβε να το δει τελειωμένο.

Η έκδοση του βιβλίου αυτού είναι η εκπλήρωση μιας υποσχέσεως που είχαμε δώσει στον Χριστόδουλο Χρηστίδη, που για πολλούς από εμάς υπήρξε και δάσκαλος στα πρώτα χρόνια της σχολικής μας ζωής. Για πλείστους όσους λόγους την υπόσχεση αυτή δεν θα μπορούσαμε να αθετήσουμε.

Κατόπιν αυτού, ο Σύλλογος των Απανταχού Πουρνιωτών Κονίτισης Ηπείρου, ανέλαβε την εκτύπωση του βιβλίου με δικούς του βασικά οικονομικούς πόρους, με απώτερο σκοπό να μάθουμε όλοι εμείς την ιστορία του τόπου μας, όπως την παρουσιάζει ο συγγραφέας και παράλληλα να την γνωρίσουν και οι επόμενες γενεές των συμπατριωτών μας και κάθε άλλος ενδιαφερόμενος φίλος του τόπου μας και της ιστορίας.

Για την πραγματοποίηση της εκδόσεως του παρόντος βιβλίου θέλουμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα:

1. Την Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, η οποία μέσω του τέως Διοικητού κ. Αδαμαντίου Πεπελάση, συνεισέφερε το ποσό των Εκατό Χιλιάδων Δραχμών, σαν βοήθεια για την έκδοση του βιβλίου. Παρόμοιες ενέργειες, είμαστε σίγουροι, πως τιμούν τόσο τα Ιδρύματα όσο και τις Διοικήσεις τους.

2. Τον Αντιπρόεδρο του Συλλόγου μας κ. Κώστα Θεοδώρου, ο οποίος θυσίασε πολύτιμες ώρες για τη διόρθωση των κειμένων κατά την φωτοστοιχειοθεσία τους και γενικά για την αρτιότερη παρουσίαση του βιβλίου.

3. Την κα Κατερίνα Βαλαχή, Ζωγράφο, η οποία αφιλοκερδώς φιλοτέχνησε το εξώφυλλο του βιβλίου.

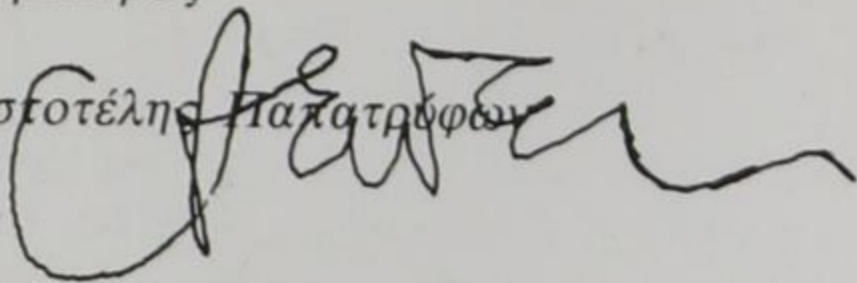
4. Όλα τα μέλη του Συλλόγου μας τα οποία συνέδραμαν οικονομικά την προσπάθεια του Συλλόγου μας για την κάλυψη του κόστους του βιβλίου. Κατάλογος με ονόματα μελών και αντίστοιχων ποσών που συνεισφέρθηκαν ευρίσκεται συνημμένος στην παρούσα έκδοση.

Ευχόμαστε η προσπάθεια του Χριστόδουλου Χρηστίδη να βρει μιμητές να συμπληρώσουν, να διορθώσουν ή και να βελτιώσουν το έργο του, όπως ευχόταν και ο ίδιος.

Για το Δ.Σ. του Συλλόγου

Ο Πρόεδρος

Αριστοτέλης Παπατρύφων

Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε τον Μάιο του 1991 από το Συμβούλιο του Συλλόγου των απανταχού Πουρνιωτών Κονίτισης Ηπείρου, που το αποτελούσαν οι εξής:

Αριστοτέλης Ελ. Παπατρύφων

Κωνσταντίνος Δημ. Θεοδώρου

Λάμπρος Δημ. Θεοδώρου

Βασίλειος Χρ. Χρηστίδης

Χρήστος Απ. Μάντζιος

Δημήτριος Ελ. Παπατρύφων

Δημήτριος Απ. Μάντζιος

Κωνσταντίνος Χρ. Κολιός

Βασιλική Ναπ. Δουγλίδη

Πρόεδρος

Αντιπρόεδρος

Γραμματέας

Ταμίας

Μέλος

Μέλος

Μέλος

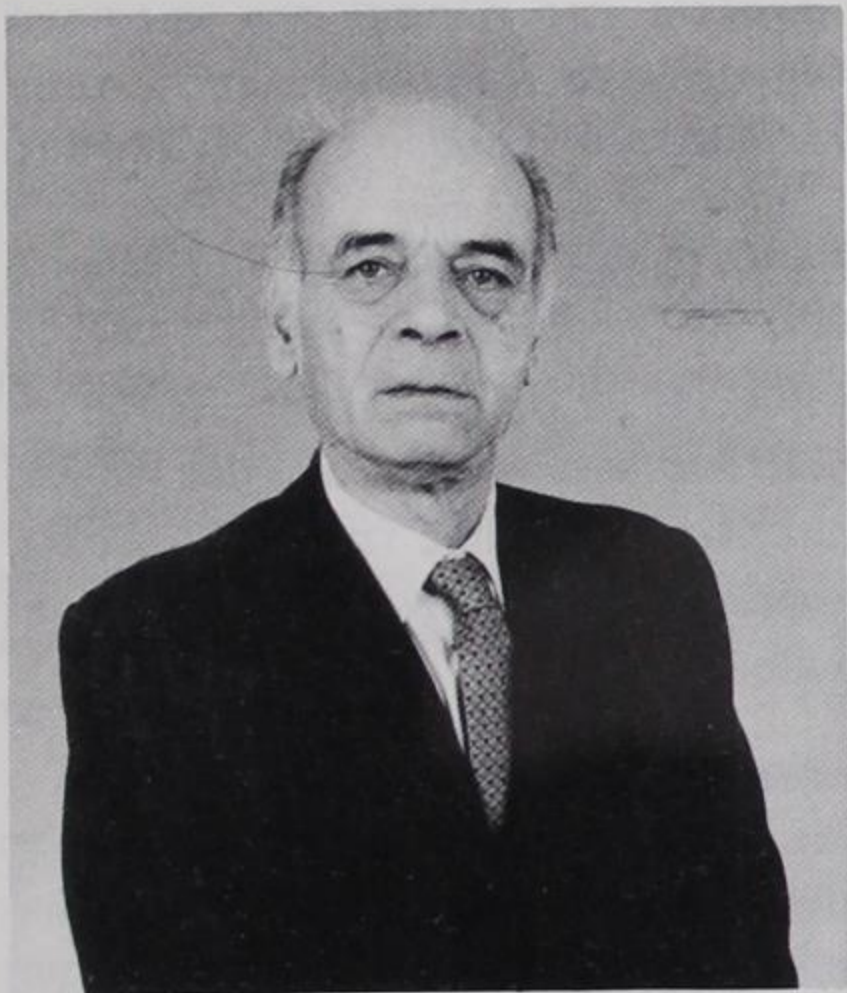
Μέλος

Μέλος

Μέλος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Βιογραφία Χριστ. Χρηστίδη

Ο Χριστόδουλος Χρηστίδης γεννήθηκε στην Πουρνιά της Κόνιτσας το 1921. Καταγόταν από την αρχοντική οικογένεια των «Δασκαλαίων», όπως ονομάστηκαν από τον παππού του Χριστόδουλο Παπαχρηστίδη, πρακτικό γιατρό και δάσκαλο, περισσότερο γνωστό σ' όλη την περιοχή με τ' όνομα Μουλάς. Γονείς του Χ.Χ. ήταν ο Ιωάννης Παπαχρηστίδης, έμπορος, και η Αικατερίνη Παπαχρηστίδη, το γένος Χρ. Νατσιοπούλου.

Μεγάλωσε στην Πουρνιά όπου έμαθε και τα πρώτα γράμματα, έχοντας δασκάλους του τους αδερφούς Πριμικήρηδες Γιώργο και Τάσο.

Από το 1934 και μετά έζησε για λίγο διάστημα στην Παραμυθιά, οικότροφος-μαθητής στο εκεί γυμνάσιο και κατόπι στα Γιάννενα, όπου τελείωσε το γυμνάσιο.

Έχοντας όνειρο να σπουδάσει στην Ανωτάτη Εμπορική Σχολή, επηρεασμένος ίσως από το επάγγελμα του πατέρα του, έρχεται, αμέσως μετά την αποφοίτησή του από το γυμνάσιο, στην Αθήνα, αλλά οι συνθήκες που επικρατούσαν τότε στην Αθήνα δεν τον ευνοούσαν και επέστρεψε στα Γιάννενα, όπου εισήχθηκε στην Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία.

Σπουδαστής ακόμα παίρνει μέρος στην Εθνική Αντίσταση στις ομάδες του Ζέρβα όπου είχε καταταγεί και ο αδερφός του Βασίλειος, που μαζί με άλλους συγχωριανούς αγωνιστές έπεσε σε ενέδρα που είχαν στήσει οι Γερμανοί. Πολύ αργότερα, όταν έγινε κάποια αποκατάσταση των αντιστασιακών και δόθηκαν συντάξεις, ο Χ.Χ., θεωρώντας ότι ήταν χρέος του ν' αγωνιστεί για την πατρίδα, αρκέστηκε στην τιμή της συμμετοχής του στην Αντίσταση και δεν επιδίωξε άλλη ικανοποίηση.

Το 1945 διορίζεται στο Κεράσοβο (Αγία Παρασκευή σήμερα) και την ίδια χρονιά παντρεύεται τη Μαρία, κόρη του Παναγιώτη Βρυζώνη, μετανάστη στο Βουκουρέστι, και της Περιστέρας Βρυζώνη το γένος Βασ. Παπαδάτη.

Το 1946, το καλοκαίρι, καλείται να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία.

Από το 1950, μετά τη λήξη του εμφύλιου πολέμου, ο Χ.Χ. έχοντας τοποθετηθεί στο σχολείο της Πουρνιάς προσφέρει, κατά τα δύσκολα εκείνα χρόνια, παράλληλα προς το παιδαγωγικό του έργο σημαντικό κοινωνικό έργο, πρωτοστατώντας σ' όλες τις δραστηριότητες για την ανασυγκρότηση του χωριού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνει για τα διάφορα προβλήματα του χωριού, παίρνοντας πρωτοβουλίες και μεσολαβώντας σε διάφορες κρατικές υπηρεσίες, αποτελεί τον εθελοντή κοινωνικό λειτουργό και τον σύμβουλο κοινοτικών αρχών και κατοίκων (για κάθε θέμα).

Στην Πουρνιά υπηρετεί μέχρι το 1969, χρονιά που έκλεισε το σχολείο του χωριού. Είκοσι σχεδόν χρόνια δασκαλικής θητείας στη γενέτειρά του και ο Χ.Χ. νοιώθει ιδιαίτερα ικανοποιημένος βλέποντας τους μαθητές του να εξελίσσονται επιτυχώς, πολλοί ως επιστήμονες — μεταξύ τους και ο γιος του Βασίλειος που σπούδασε γιατρός χειρουργός — και άλλοι ως επιχειρηματίες.

Από το 1969 και μετά υπηρετεί σε διάφορα σχολεία της χώρας: στη γειτονική Καστάνιανη επί δύο χρόνια, σε σχολεία της Αθήνας, στο Καρλόβασι της Σάμου ως διευθυντής και τερματίζει τη θητεία του στο δημοτικό σχολείο της Ανάκασας των Αγίων Αναργύρων Αττικής.

Συνταξιούχος πια δεν έπαψε να ενδιαφέρεται για το χωριό. Συνέγραψε την ιστορία του χωριού Πουρνιάς, επίπονο έργο, που το 'φερε σε πέρας ύστερα από τέσσερα χρόνια, και αμέσως μετά ξεκίνησε το δεύτερο έργο του να συγκεντρώσει σε βιβλίο τους σκορπισμένους σε διάφορα σημεία της Ελλάδας και σε υπερπόντιες χώρες συγχωριανούς του και το γενεαλογικό τους δέντρο. Δεν είχε όμως την τύχη να ολοκληρώσει το δεύτερο και να δει το πρώτο να κυκλοφορεί, όπως εύχεται στην εισαγωγή του. Έφυγε ξαφνικά το 1989, στις 15 Οκτωβρίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Στα βορειοανατολικά της Κόνιτσας και σε απόσταση εικοσιοχτώ περίπου χιλιομέτρων, σε μια πανέμορφη λεκάνη ανάμεσα σε κατάφυτα παρακλάδια του Σμόλικα, βρίσκονται τ' απομεινάρια του χωριού Πουρνιά (παλιότερα ονομαζόταν Σταρίτσανη).

Κάποτε υψώνονταν εκεί πέτρινα διώροφα και τριώροφα σπίτια, χτισμένα με ευαισθησία και καλαισθησία, με το γνώρισμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της Ηπείρου, που οι νοικοκυραίοι τους, ταξιδεμένοι σχεδόν όλοι στο Βουκουρέστι, είχαν τη δυνατότητα να χτίσουν.

Τριγύρω δροσεροί κήποι, περγουλιές, χωράφια, αμέτρητα οπωροφόρα δέντρα και στα χαμηλότερα καλοδουλεμένα καρπερά γλυκοστάφυλα αμπέλια, που ήθελαν δυο γεμάτες βδομάδες για να τρυγηθούν, απασχολούσαν τους μόνιμους κατοίκους του χωριού, γυναικόπαιδα στην πλειοψηφία τους.

Στεφάνι γύρω τα βουνά, ψηλόκορφα τα περισσότερα, αδιαπέραστα από τα πεύκα, τα έλατα, τις οξιές και τα θαμνώδη στα χαμηλότερα, τρεχούμενα δροσερά νερά από παντού, καταφύγιο όλος ο τόπος μιας σπάνιας και πολύ πλούσιας για τη χώρα μας πανίδας: αγριόγιδα, αρκούδες, αγριόγατοι, αγριοπετεινοί, κουνάβια, ασβοί, σκίουροι, αλεπούδες, όλα τα πετούμενα και τα ερπετά, υδρόβια και αμφίβια στα ποταμάκια. Δίπλα τους, στα ξεφωτα και στις πλαγιές, δυο χιλιάδες περίπου γιδόπρόβατα, που τα οδηγούσαν στη βοσκή κοινοτικοί τσοπάνηδες, γέμιζαν τον αέρα με βελάσματα και κουδουνίσματα.

Τότε έσφυζε από ζωή το χωριό, ζωή γεμάτη όμορφα έθιμα δεμένα με τον κύκλο των εργασιών, τις θρησκευτικές γιορτές και την κοινωνική ζωή του χωριού.

Ερείπια είναι σήμερα τ' απομεινάρια εκείνου του χωριού. Οι καθιζήσεις και η αδιαφορία του κράτους για το μικρό αυτό ακριτικό χωριό (το 1950 αριθμούσε τετρακόσια περίπου άτομα) από τη μια μεριά και τα δεινά που προξένησαν στον τόπο οι πόλεμοι, δεύτερος παγκόσμιος και εμφύλιος, και η νέα μεταπολεμική οικονομική και κοινωνική κατάσταση που προκάλεσαν ομαδική φυγή και μετανάστευση των κατοίκων για επιβίωση από την άλλη, έφεραν το πανέμορφο χωριό σε παρακμή και το οδήγησαν κυριολεκτικά στην κατάρρευση.

Σήμερα δεν υπάρχει ούτε ένα ακέραιο παραδοσιακό σπίτι, έστω για να το φωτογραφήσει αν ήθελε κανείς. Μια σπάνια κληρονομιά, το γεφύρι της Μαυροπέτρας, από τα ομορφότερα της Ηπείρου, με την εικόνα δίπλα τού Παντοκράτορα, ζωγραφισμένη κάτω από μια προεξοχή της Μαυροπέτρας, κι ενώ διατηρούνταν σε άριστη κατάσταση, κακοποιήθηκε κι έγινε αγνώριστο από επιπόλαιες επεμβάσεις ανύποπτων ντόπιων παραγόντων και ανίδεων και βαρβαριζόντων νομομηχανικών των Ιωαννίνων.

Μοναδικά έθιμα στο χώρο της Ηπείρου έσβησαν με τη μετανάστευση του φορέα τους (σήμερα διαμένουν στο χωριό εξήντα περίπου άτομα, υπερήλικες σχεδόν όλοι).

Χάθηκε ακόμη και η πλούσια πανίδα και μόνο ο αέρας, μοναχικός, αχολογά θλιβερά μέσα στα δάση.

Όταν συνειδητοποιήθηκε από τους Πουρνιώτες η μεγάλη καταστροφή που είχε επέλθει ήταν πολύ αργά. Καμιά επέμβαση δεν θα μπορούσε να σώσει κάτι που δεν υπήρχε πια.

Το μόνο παρήγορο ήταν η αγάπη του για το χωριό και η θέληση του αείμνηστου Χριστόδουλου Χρηστίδη να γράψει την ιστορία και τις παραδόσεις του χωριού.

Με κλονισμένη την υγεία του, έδωσε όλες τις δυνάμεις του στο έργο αυτό και ύστερα από πολύχρονη και επίπονη εργασία μας χάρισε το βιβλίο που κρατούμε: «Η ιστορία του χωριού μου Πουρνιάς Κονίτσης». Και ήταν, κατά γενική παραδοχή, ο μόνος που θα μπορούσε να καταγράψει όλα αυτά τα στοιχεία — κι ας ελπίζει ο ίδιος ότι θα βρεθούν κάποιοι που θα συμπληρώσουν πολλά ακόμη — και λόγω της μόρφωσής του και λόγω της ευκαιρίας που είχε, θητεύοντας επί πολλά χρόνια στην Πουρνιά ως δάσκαλος, να βιώσει ένα μεγάλο μέρος της ζωής και των εθίμων του χωριού.

Το βιβλίο του, γεμάτο πλούτο ιστορικών και λαογραφικών στοιχείων και με ξεχειλισμένη την αγάπη του για το χωριό, ο Χριστόδουλος Χρηστίδης δεν είχε την τύχη να το δει τυπωμένο. Έφυγε από τη ζωή πρόωρα και ξαφνικά.

Την έκδοση του σημαντικότερου έργου του ανέλαβε, ύστερα και από επιθυμία του εκλιπόντος, ο Σύλλογος των απανταχού Πουρνιωτών «Ο Έξαρχος».

Κυκλοφορώντας το σήμερα πιστεύουμε ότι «Η ιστορία του χωριού μου Πουρνιάς Κονίτσης» θα μπει σ' όλα τα σπίτια των καταγομένων από την Πουρνιά, όπου κι αν αυτοί διαμένουν σήμερα, για γά τους θυμίζει τις ρίζες τους, τις παραδόσεις τους και να τους δένει γύρω από την ιδέα του χωριού και ... ποιος ξέρει, ίσως κάποτε θελήσουμε και μπορέσουμε να αναβιώσουμε κάτι από εκείνη τη χαμένη ομορφιά.

Πιστεύουμε επίσης ότι ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα προκαλέσει και σε λαογράφους, ιστορικούς και εθνολόγους.

Αθήνα, Ιανουάριος 1991
Κώστας Θεοδώρου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Συγκινητική κι ελπιδοφόρα είναι η προσπάθεια που γίνεται τα τελευταία αυτά χρόνια με σκοπό να βοηθήσει όλους όχι μόνο να ξαναθυμηθούμε τις ρίζες μας αλλά και να νοσταλγήσουμε τη γη που γεννηθήκαμε.

Το επίσημο κράτος με τις διάφορες υπηρεσίες του, τα πνευματικά ιδρύματα της χώρας, οργανώσεις, σύλλογοι κι όλοι όσοι πονούν τον τόπο αυτό αγωνίζονται με όποια μέσα διαθέτουν να μας απομακρύνουν από το άγχος και την τόσο άχαρη ζωή των μεγαλουπόλεων και να μας ξαναφέρουν στην αγκαλιά του όμορφου χωριού μας.

Θέλοντας ν' ανταποκριθώ κι εγώ στο κάλεσμα της εποχής κι επιθυμώντας όχι μόνο ν' απαντήσω θετικά σε σχετική παράκληση του συλλόγου του χωριού μου «Ο ΕΞΑΡΧΟΣ» αλλά και να ικανοποιήσω παλιά μου επιθυμία έγραψα το βιβλίο αυτό.

Προσπάθησα μέσα από τις γραμμές του να παρουσιάσω την πατρογονική μας κληρονομιά σ' όλη της την έκταση, μ' όλο της το μεγαλείο και το απευθύνω κυρίως στους νεότερους του χωριού μου, γιατί πιστεύω πως μόνο όταν το γνωρίσουν καλά θα τ' αγαπήσουν κι αυτοί όσο του αξίζει και με χαρά κι υπερηφάνεια θα συνεχίσουν την ιστορία του.

Μπορεί η εργασία μου αυτή, όσο προσεγμένη κι αν είναι, όσο λεπτομερειακά κι αν εξετάζει το κάθε θέμα, να έχει τις ελλείψεις της, τις αδυναμίες της και θα νιώσω ανείπωτη χαρά, αν και κάποιος άλλος χωριανός μου, εργάτης του πνεύματος κι εραστής της έρευνας, στηριζόμενος, όπως άλλωστε έκανα κι εγώ, μόνο και μόνο σε ιστορικά γεγονότα ή σ' εντελώς βάσιμες κι όχι φανταστικές πληροφορίες, θελήσει να συμπληρώσει, να διορθώσει ίσως κάτι που άθελά μου εσφαλμένα έγραψα, ν' αντιμετωπίσει τέλος αποτελεσματικά τα όσα ερωτήματα σ' όλους μας γεννήθηκαν κι έμειναν από μένα αναπάντητα.

Ας μου επιτρέψει αυτός, όποιος κι αν είναι, να του πω πως η βιβλιογραφία για τα μέρη μας είναι σχεδόν ανύπαρκτη κι οι άλλες πηγές μόλις στάζουν, αν δεν έχουν από καιρό για πάντα στερέψει και για τούτο να βιαστεί πρέπει, αφού η κάθε μέρα που περνάει μας φέρνει όλο και πιο κοντά στη λησμονιά. Ο κάθε Πουρνιώτης που διαβαίνει τις πύλες του 'Αδη παίρνει μαζί του το δικό του μυστικό, κάποια πληροφορία πολύτιμη, κι ίσως μοναδική.

Πολύ θα χαρώ αν μερικοί δεν καταδικάσουν το βιβλίο μου αυτό στο να παίξει ρόλο στολιδιού της βιβλιοθήκης τους, όπως δυστυχώς γίνεται σήμερα με τόσα άλλα, και μπουν στον κόπο να το φυλλομετρήσουν, θα ενθουσιαστώ αν κάποιος άλλος το διαβάσουν, θα πιστέψω τέλος ότι πέτυχα απόλυτα το σκοπό μου αν βοηθήσει, έστω και λίγο, να γεμίσουν κόσμο, πολύ κόσμο και μάλιστα Πουρνιώτες η πλατεία, τα γκαλντερίμια κι όλα τα σπιτάκια του πανέμορφου χωριού μου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η ΠΟΥΡΝΙΑ

Α' ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1 - ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΓΙΑ ΤΟ ΧΩΡΙΟ.

Στα ριζά της Νταλιόπολης και του Κλέφτη, στη βουνοπλαγιά που κατεβαίνει και πάει να σβήσει κάτω στη Μαύρη Πέτρα, εκεί που άλλοτε απλώνονταν πλούσια σιταροχώραφα είναι τώρα κουρνιασμένα τα σπιτάκια της ΠΟΥΡΝΙΑΣ - ΚΟΝΙΤΣΗΣ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, του γραφικού χωριού μου.

Η φύση φάνηκε πολύ απλόχερη και του χάρισε περίσσιες ομορφιές κι οι κάτοικοι του το στόλισαν με τους πλούσιους καρπούς της αγάπης και των κόπων τους.

Απέχει 28 χιλιόμετρα από την Κόνιτσα, την πρωτεύουσα της επαρχίας μας, και συνδέεται τόσο μ' αυτή και τα 43 άλλα χωριά της, όσο και με όλο τον άλλο κόσμο με αμαξιτό δρόμο που η κατάστασή του, μια και είναι ασφαλτοστρωμένος σχεδόν στο σύνολό του, μπορεί να χαρακτηριστεί πολύ καλή.

Χειμώνα - καλοκαίρι, δυο φορές τη βδομάδα Τρίτη και Πέμπτη, στις 2 η ώρα το μεσημέρι, μπορείς να εμπιστευτείς τον εαυτό σου στο λεωφορείο της άγονης γραμμής Κόνιτσας - Πουρνιάς - Αγίας Παρασκευής και αυτό, ύστερα από ευχάριστη διαδρομή μιας περίπου ώρας και χωρίς ποτέ να καθήσει, θα σε φέρει στον απόμερο τόπο μου, στην αγαπημένη μου Πουρνιά.

Αν για πρώτη φορά έρχεσαι, δεν έκανες άδικα τον κόπο. Είναι από τα χωριά εκείνα που η ανάμνηση τους μένει βαθιά χαραγμένη κι εύχεσαι να σου δοθεί ξανά η ευκαιρία να το επισκεφτείς.

Αν πάλι είσαι ταξιδεμένος Πουρνιώτης, ο ερχομός σου στη γενέτειρά σου γη θα σε κάνει να χύσεις πικρό δάκρυ για τα τόσα χρόνια που έχασες μακριά της στον αγώνα της ζωής, για την ευλογημένη ώρα του γυρισμού.

Αν τα ξένα και τα μακρινά καιρό σε κράταγαν ζηλότυπα κοντά τους, όταν το αυτοκίνητο διαβεί τη γέφυρα του Μπέλει θ' αρχίσει το κορμί σου να νιώθει κάπως αλλιώτικα, μια και το τοπίο γύρω όχι μόνο δεν θα σου είναι άγνωστο ή αδιάφορο αλλ' άθελά σου θα σε κάνει να θυμηθείς κάποια περασμένα, κάτι που νόμισες πως το είχες για πάντα ξεχάσει.

Θ' αντικρίσεις το μολιστινό Ατζιαρούχη που έτρεχες χειμώνα καιρό με χιόνια ως το γόνατο και με προφύλαξη μεγάλη για το φόβο του ντραγάτη να κόψεις κέδρα, γιατί τα σφαχτά, λόγω του καιρού, μέρες τώρα ήταν κλεισμένα μέσα και θέλαν να τσιμπήσουν κάτι πράσινο που εσύ δεν το είχες.

Κι όσο να καλοσκεφτείς κάποια χαρακτηριστική ταλαιπωρία σου στον αγώνα για την απόκτηση των κέδρων προβάλλει κιόλας μπρος σου ο Ταμπακόμυλος. Ποιος δεν τον ξέρει! Τα δυο του μάτια γέμιζαν μ' αλεύρι όχι μόνο τ' αμπάρια της Μόλιστας αλλά και της Σταρίτσιανης, και της Στράτσιανης κι αυτής της Κουρτίτιστας ακόμα.

Μην κρατήσεις όμως για πολύ πάνω του το βλέμμα σου, όσες θύμησες κι αν σου φέρει τ' αντίκριμά του. Δε θα δεις τώρα κάτω από τα μεγάλα πλατάνια να καρτερούν ζώα για να φορτώσει σ' αυτά ο νοικοκύρης τους αλεύρι, που μόλις βγήκε ζεστό - ζεστό μέσ' απ' τις βαριές του μυλόπετρες, δε θα δεις στην πόρτα του σακιά γεμάτα γεννήματα να περιμένουν τη σειρά τους ν' αλεστούν, θ' αντικρίσεις όμως στη σκεπή του μικρές ή μεγάλες τρύπες που χάσκουν λες κι ειν' έτοιμες να τον καταπιούν. Δυστυχώς δε θ' αργήσουν να πετύχουν το σκοπό τους.

Και μπαίνουμε στο πουρνιώτικο. Η θεόρατη πέτρα δεξιά μας, πάνω στην πλαγιά του βουνού μας δείχνει το σύνορο Πουρνιάς - Μόλιστας κι η Βολνίστα σχεδόν αντίκρουτης, στην απέναντι του ποταμού μεριά, μας λέει το καλωσόρισες.

Η Βολνίστα, η Πώγωνη, η Γκάλινα, η Πόραγια και πιο πάνω η Πέτρα. Αλήθεια, πώς έχουν καταντήσει έτσι! Η εγκατάλειψη τις γέρασε και τις έκανε να χάσουν τα στολίδια τους, τ' αμπέλια. Αυτά χάριζαν ζωή, αυτά ομόρφαιναν όλα τούτα τα πέρα απ' το ποτάμι μέρη, αυτά έφερναν στο χωριό τον πλούτο. Δεν υπήρχε σπιθαμή τόπου χέρσα, δεν ήταν πλάι χωρίς κι ένα πεζούλι χτισμένο με ξηρολιθιά και πάνω στις δυο χούφτες χώμα που συγκρατούσε φυτεμένα λίγα κλήματα. Είναι βλέπεις οι πιο χαμηλές τοποθεσίες του χωριού, πολύ προσήλιες και για τούτο ο καρπός τους πιο πρώιμος. Βιάζονταν άλλωστε οι Δασκαλαίοι να κόψουν ρώγες σταφυλιού από τ' αμπέλι τους στη Γκάλινα για να στολίσουν μ' αυτές τη στέλα που πρόσφεραν στο ξωκκλήσι τους, τη μέρα της γιορτής του στις 6 Αυγούστου κι όλοι οι χωριανοί να κοσμήσουν με χοντρόρωγα, τραγανά και γλυκά σταφύλια το πανηγυριώτικο τραπέζι τους το Δεκαπενταύγουστο.

Όλα λοιπόν τα σπίτια του χωριού είχαν κι από ένα κομμάτι αμπέλι, μεγάλο ή μικρό πέρα από το ποτάμι και πολύ χαιρόνταν γι' αυτό. Σήμερα έμειναν εκεί μόνο χέρσοι τόποι κι οι δυο ραχούλες που ξεκινούν η μια από τη Βολνίστα κι η άλλη από την Πώγωνη και, χωρίς να νιάζονται για το μπόι των γύρω τους ψηλών βουνών, ανεβαίνουν όσο αυτές μπορούν να συναντήσουν μια άλλη που έρχεται από το Νταμπακόμυλο. Αγκαλιασμένες ύστερα οι τρεις τους κι ενωμένες σε μια προχωρούν προς ανατολάς κι αφού με την κυματιστή κορυφογραμμή τους χαράξουν το φυσικό σύνορο του πουρνιώτικου με το μολιστινό, ορθώνουν με τη βοήθεια και μιας άλλης, που ξεκινά από την Πόραγια, τη γραφική Γκριάμπα.

Η ραχούλα μάλιστα της Βολνίστας ανεβαίνει κάπως απότομα κι όταν έτσι προχωρήσει αρκετά, κουρασμένη θα έλεγες από τη μεγάλη ανηφόρα, πάει με απαλές πτυχώσεις διπλά δίπλα να πάρει λίγη ανάσα, νάβρει λίγη ξεκούραση για να συνεχίσει πάλι απότομα μέχρις ότου μ' ένα μεγάλο και σε σχήμα ημικύκλιου βράχο συναντήσει τη ράχη του Ταμπακόμυλου. Είναι μ' άλλα λόγια όλη η περιοχή μια τοποθεσία με όχι λίγες εναλλαγές κι ίσως γι' αυτό την ονόμασαν έτσι, αν βέβαια, όπως κι εμείς πιστεύουμε, τ' όνομά της προέρχεται από τη σλαβική λέξη βαλνά που θα πει κύμα και Βολνίστα κυματώδης.

Η δεύτερη ραχούλα, αυτή της Πώγωνης, ανεβαίνει πολύ μαλακά, νωχελικά και ναζιάρικα θα μπορούσε κανείς να πει, προχωρεί έπειτα σ' αρκετό διάστημα σχεδόν κάθετα κι ύστερα πάει λοξά προς την ανατολή να συναντήσει την κορυφογραμμή που έφτιαξαν οι άλλες δυο.

Πώγωνη. Κι αυτή μάλλον ξενική λέξη, αφού στα σλαβικά πώγων ή πάγανη αρχικά με τη σλαβική φωνητική του α σε ω σημαίνει ειδωλολατρικό χωριό. Να ήταν άραγε

κάποτε εδώ, που σήμερα δεν υπάρχει ούτε καλύβα, κάποιο χωριό τελείως άγνωστο σε μας; Μήπως έχει δίκιο ο κ. Στεργιόπουλος όταν μας λέει ότι η ονομασία της γειτονικής Βολνίστας δεν προέρχεται από τη λέξη Βαλνά, όπως εμείς πιστεύουμε, αλλά από την πάλι σλαβική λέξη βάλταμ που θα πει τρίβω τα φορέματα στη βαλιαβίτσα, το νεροτριβιό, το οποίο αλβανικά λέγεται βαλανίτσα;

Να ήταν μήπως εδώ η Βούνειμα, η πόλη της Ηπείρου, την οποία έκτισε ο Οδυσσέας, ή το χωριό Πάγανη και στο νεροτριβιό της Βολνίστας έρχονταν οι νοικοκυρές να πλύνουν τα ρούχα του σπιτιού τους;

Το πιο παράξενο μάλιστα σχετικά με την τοποθεσία αυτή είναι και τούτο: Σε όποιο στρατιωτικό χάρτη κι αν κοιτάξεις, κι είναι οι χάρτες της χαρτογραφικής υπηρεσίας του στρατού οι μόνοι της περιοχής του χωριού, αφού άλλο τοπογραφικό διάγραμμα στηριζόμενο σε επιτόπια εργασία, μέχρι τώρα τουλάχιστον, δεν έγινε, θα δεις πως εδώ, ίσως μάλιστα και λίγο πιο πάνω προς τη Γκάλινα, να σημειώνεται ένας ολόκληρος οικισμός τον οποίο ονομάζουν Πωγωνίσκο.

Όπως όμως όλοι μας γνωρίζουμε, ο οικισμός αυτός, τελείως έρημος από κατοίκους σήμερα, υπάρχει βέβαια, αλλά κοντά στο χωριό Μολυβδοσκεπάστο, πολύ μακριά δηλαδή από το χωριό μας κι από την τοποθεσία αυτή. Γιατί λοιπόν οι κατά πάντα πλήρεις στρατιωτικοί χάρτες έκαναν κι εξακολουθούν να κάνουν αυτό το βασικό, το αδικαιολόγητο θα μπορούσαμε να πούμε λάθος; Μήπως από διαίσθηση για την άλλοτε ύπαρξη του ειδωλολατρικού εκείνου χωριού;

Στη Γκριάμπα, της οποίας τ' όνομα θα πρέπει να προέρχεται από το κουτσοβλάχικο γκρεντ που σημαίνει κατωφέρεια, καταλήγει, όπως είπαμε, και μια άλλη πιο μεγάλη ράχη η οποία ξεκινά από την Πόραγια, ανεβαίνει στα καγκέλια του Αφορεσμού.

Λένε έτσι το μέρος αυτό γιατί τόσο οι πολλές στροφές του δρόμου, και λέγοντας δρόμο εννοούμε βέβαια τούτο το ανεμοδαρμένο μονοπάτι, όσο κι η κοφτή πλαγιά του το κάνουν τόσο επικίνδυνο σ' ανθρώπους και ζώα ώστε λες πως αλήθεια από πολλούς είναι αφορεσμένο γι' αυτό και τ' όνομά του.

Πιο πάνω συναντούμε τα Σπάσματα με γκρεμούς κι αυτά κι ύστερα ακολουθώντας πάντα το ίδιο ανηφορικό μονοπάτι κι αφού περάσουμε το πολύ επικίνδυνο για τη βατότητά του Αλωνάκι πατούμε επιτέλους τη Γκριάμπα. Σιάδια πολλά και μεγάλα, σπαρμένα κάποτε, απλώνονται από κει και πέρα μέχρι το Περιβόλι, κοινό σύνορο Πουρνιάς - Μόλιστας - Αγίας Παρασκευής.

Είναι πολύ γνωστές και συχνοπατημένες όλες αυτές οι τοποθεσίες μια κι οι χωριανοί τις επισκέπτονταν μέχρι και πριν από λίγα χρόνια αρχές καλοκαιριού να πάρουν από τη στρούγκα το μαξούλι, τέλη Αυγούστου να βάλουν κλαδί, κι όλο το χειμώνα οι κυνηγοί νάβρουν χοντρό κυνήγι, τ' αγριογούρουνα που διωγμένα από τα κρύα και τα πολλά χιόνια της γειτονικής στη χώρα μας Γιουγκοσλαβίας έρχονται να ξεχειμάσουν στο φιλόξενο αυτό τόπο.

Και πιο πέρα από την Πόραγια τα Ρισάδικα, στο σύνορο κι αυτά Πουρνιάς - Αγίας Παρασκευής που, όπως είδαμε, ξεκινά από το Περιβόλι, κατεβαίνει στη Γκριάμπα, Ρισάδικα κι ύστερα κάτω στο ποτάμι.

Χαιρόμαστε γι' άλλη μια φορά όλες αυτές τις γραφικές ραχούλες που αλλού γυμνές κι άχαρες με πολλές γιδόστρατες κι αλλού σκεπασμένες με τσέρα και ντούσκα, πολύ καλά για κλαδονομή, σχηματίζουν στα πλάγια τους, δεξιά κι αριστερά, πολλές άλλες μικρότερες κι άλλα τόσα κουτσουλάκια. Αυτά θαρρείς πως έχουν για μόνο

προορισμό τους το να συναγωνίζονται τις βροχερές ημέρες ποιά θα κατεβάσει πióτερο νερό για να γεμίσει τον ξερόλακκο που σχηματίζεται στα πόδια τους και στον οποίο όλα τους καταλήγουν.

Ξεχαστήκαμε όμως με την κουβέντα μας και χωρίς να καταλάβουμε διαβήκαμε κιόλας τον Κάτω Γκρούμαρο, περάσαμε ύστερα πλάι στο γεφύρι του Καρά και νάμαστε τώρα στο Μιστράκο.

Πολλά θα έχει να μας διηγηθεί κι η τοποθεσία αυτή γιατί ήταν όχι μόνο διαλεχτό ψωμοτόπι του χωριού μας αλλά και ξακουστή για τα πολλά πέργουλα που φορτωμένα γλυκά κρασερά σταφύλια στεφάνωναν ένα γύρω όλα τα κτήματά της.

Ποτιστικά από το ποτάμι ή το λάκκο τα χωράφια του, χάριζαν στους χωριανούς φορτώματα καλαμπόκι πιο παλιά, πολλά δεμάτια γοντζέ τα τελευταία χρόνια, λύπηση για την εγκατάλειψή τους σήμερα.

Ας μείνουμε όμως λίγο εδώ κι ας προσπαθήσουμε να διασκεδάσουμε τη δυσφορία μας για την κατάντια του τόπου, όσο μεγάλη κι αν είναι αυτή, αγναντεύοντας τα γύρω και μάλιστα το ποτάμι που τη στιγμή αυτή φαντάζει σα μια μεγάλη ασημένια κορδέλα που αλλού χάνεται κι αλλού λάμπει λουσμένη στο φως.

Είναι πολύ όμορφο και στα ήσυχα νερά του μουστακάρια, σουταρία, πέστροφες και χέλια πηγαινοέρχονται αδιάκοπα, προκαλώντας με τα παιχνιδίσματά τους τους νέους του χωριού που αρκετές φορές το καλοκαίρι κι αργότερα στις 5 Αυγούστου θα το επισκεφτούν πρωί - πρωί για να γυρίσουν, ξένοιαστα πριν, με το φόβο του δασαρχείου τώρα, κάποιο νησί του κι αργά το βράδυ ν' ανηφορίσουν για το χωριό ξεθεωμένοι από την κούραση αλλά και περήφανοι για τα ψάρια που έπιασαν.

Μη γελαστείς όμως, φίλε μου, και πιστέψεις πως πάντα είναι έτσι πρόσχαρο και καλοσυνάτο, γιατί μόλις αρχίσουν τα πρωτοβρόχια θυμώνει και θεριεύει, φουσκώνουν και βουρκώνουν τα νερά του κι απειλούν να καταποντίσουν τα πάντα, γι' αυτό Βουρκοπόταμο το λεν οι χάρτες.

Κάθε φθινόπωρο με τις πρώτες βροχές, και κάθε άνοιξη μόλις αρχίσουν να λιώνουν στο Σμόλικα τα χιόνια, γίνεται θεριό ανήμερο και παρασύρει στο διάβα του ό,τι βρει μπρος του και κατά προτίμηση τα πρόχειρα τρεμάμενα ξύλινα γεφυράκια που έφτιαχναν Μολιστινοί, Πουρνιώτες και Κερασοβίτες, ο καθένας βέβαια στον τόπο του, να ξεψουν τις δυο του όχθες και να κάνουν πέρασμα.

Κι έφτιαχναν τουλάχιστον δυο φορές το ίδιο πάντα γεφύρι, κι ας ήταν σίγουροι πως θα το ξαναπάρει πάλι, αφού είχαν ανάγκη να περάσουν απέναντι για να κλαδέψουν ή να σκάψουν τ' αμπέλια τους, να βοσκήσουν τα γιδοπρόβατα όταν όλη την άλλη περιοχή σκέπαζε το χιόνι.

Αν όμως για τους χωριανούς αποτελούσε το ποτάμι αυτό ένα μεγάλο πρόβλημα για τους Καστανιανίτες, Καντσιώτες και γενικά για τους κατοίκους όλων των πέρα χωριών ήταν αληθινή κατάρρα. Με το γεφύρι στο μολιστινό παρμένο ήταν αδύνατο να επικοινωνήσουν με τον υπόλοιπο κόσμο, εκτός κι αν ακολουθούσαν το αρκετά μεγάλο σε διάρκεια και πολύ κουραστικό σ' αντοχή δρομολόγιο Μπουλιάνα - Ταμπακόμυλος - Κόνιτσα κι αυτό όταν το νερό περνούσε κάτω από το γεφύρι του Ταμπακόμυλου. Το ευτύχημα είναι πως όλη τούτη η τάλαιπωρία ανήκει πλέον στο παρελθόν.

Η μεγάλη γέφυρα Λασκαρίδου ή Μπέλει κάτω στο μολιστινό, η γέφυρα στο λάκκο του Κεράσοβου κι οι δυο πεζογέφυρες στο πουρνιώτικο έξεψαν τις όχθες του και το έκαναν ικανό μόνο για το καλό. Έγιναν όλες αυτές οι γέφυρες μετά το 1950

κι είναι καμωμένες με αγκωνάρια, τσιμέντα και σίδερα, πολύ γερές κι αρκετά μεγάλες σε μήκος, γιατί κι η ποταμιά έχει όχι μικρό πλάτος κι η κοίτη του ποταμού εύκολα αλλάζει.

Δυο πεζογέφυρες λοιπόν ενώνουν τις δυο όχθες του Βουρκοπόταμου στο πουρνιώτικο κι εξυπηρετούν χειμώνα - καλοκαίρι τους χωριανούς. Η μια είναι χτισμένη στη Γκάλινα, λίγο πιο πάνω από τον Αϊ - Δημήτρη, κι η άλλη στην Πώγωνη. Τα θεμέλια της πρώτης μπήκαν το 1951 και τα σκολάσματά της γιορτάσαμε το 1958.

Χτίστηκε σύμφωνα με μελέτη της Τ.Υ.Δ.Κ. Ιωαννίνων με δυο ακρόβαθρα κι ένα μεσόβαθρο, με ξύλινη επίστρωση πάνω σε σιδηροδοκάρια, που ενώνουν τα βάθρα, στη στέψη τους κι είναι ό,τι ονειρεύονταν οι χωριανοί.

Ξοδεύτηκαν για την κατασκευή της 105.978 δραχμές κι η δαπάνη βάραινε εξ ολοκλήρου το κοινοτικό μας ταμείο.

Την άλλη πεζογέφυρα έφτιαξαν το 1960 μ' έξοδα τους τα Εξάρχεια, στοίχησε 35.516 δραχμές κι εξυπηρετεί άμεσα όχι μόνο την Πώγωνη αλλά και τη Βολνίστα κι όλη τη γύρω περιοχή.

Καιρός όμως ν' αφήσουμε το ποτάμι να κυλά ήσυχα τα νερά του και να σπένσουμε το βλέμμα μας στηνκορυφή του λόφου που ορθώνεται κυριολεκτικά πάνω από το κεφάλι μας. Θα δούμε να υψώνεται εκεί βιγλάτορας το ξωκκλήσι του Αϊ Γιώργη, που συντροφιά με τ' άλλο τ' Αϊ Δημήτρη, πιο πέρα και κάτω από το δημόσιο δρόμο, φιλοξενούν παντοτινά στα σπλάχνα τους τους τιμώμενους αγίους, καβάλα στ' άλογα τους, λες και στέκουν εκεί άγρυπνοι φρουροί, έτοιμοι να προστατέψουν το χωριό απομακρύνοντας όποιο κακό ήθελε ξεκινήσει από το πολυδιάβατο εκείνο μέρος.

Αν και για μόνο τους διάκοσμο έχουν, όπως άλλωστε κι όλα τ' άλλα ξωκκλήσια μας, ένα σταυρό χαραγμένο σε λιθάρι πάνω από την εξώπορτα, λίγες εικόνες με τα καντήλια τους, ένα μανάλι για το κεράκι κι ίσως μερικά στασίδια, για την οικογένεια η οποία τα έχτισε και τα συντηρεί αποτελούν σύμφωνα με την παράδοση τους χωριού μας κτήμα, καμάρι κι ελπίδα της.

Στο εκκλησάκι τ' Αϊ Γιώργη, οι τρεις από τις τέσσερες εικόνες του μας λένε πως φιλοτεχνήθηκαν από κάποιον Διαμαντή Αθανασίου το 1799, έτος που θα πρέπει να χτίστηκε και η εκκλησία από τους αδελφούς Ο. Νάτσιου, για τούτο και τώρα οι Νατσαίοι τη συντηρούν, ενώ ο Αϊ Δημήτρης, όπως μας φανερώνει ανάγλυφη πλάκα στην πρόσοψή του, χτίστηκε πολύ αργότερα, στις 20 Ιουνίου 1877 από τον Ιωάννη και Δημήτριο Θεοδώρου και για τούτο οι Θεωδωραίοι έχουν τη χαρά να την φροντίζουν.

Μετά τον Αϊ Δημήτρη το λόγο έχει η Τοπλίτσα, από το σλαβικό τοπόλιτσα, δηλαδή στενωπός, κλεισούρα, αρκετά μεγάλη σ' έκταση, χωρίς όμως και να διακρίνεται εύκολα από το δημόσιο δρόμο που περνάει όλα τούτα τα μέρη, γιατί προτίμησε να στριμωχτεί σ' ένα απόμερο άνοιγμα μεταξύ Κοκόρινας, Κάτω Μασίτσας και Γκουγκούλιας παρά να ξανοίξει και φαντάξει όπως το Τζιρότραβο πιο πάνω ή η Περγουλιά μετά, με τις μεγάλες καρυδιές της και το σύνορο με το Κεράσοβο.

Είναι όλες τους τοποθεσίες κατάσπαρτες από πολλά χέρσα σήμερα χωράφια πλάι σε χαμηλές μαγευτικές βουνοπλαγιές που κατεβαίνουν άλλες στο λάκκο της Τοπλίτσας ή Περγουλιάς κι άλλες μέχρι κάτω στο ποτάμι να δροσίσουν θάλεγες τις νερατζιές, τα γραβιά, τα ντούσκα κι όσα άλλα χαμόκλαδα φυτρώνουν σ' αυτές και τις παρουσιάζουν έτσι πρασινοντυμένες.

Αχνά και πάνω στο πλάτωμα που σχηματίζεται στο βάθος του ποταμού προβάλλει

Α'. Ο λόφος με τον Αϊ-Γιώργη.

Β'. Η εντοιχισμένη λιθανάγλυφη πλάκα του 'Αϊ-Δημήτρη.

τώρα το Κεράσοβο, η Αγία Παρασκευή, όπως λέγεται σήμερα. Είναι το μεγαλύτερο χωριό της επαρχίας μας με καλόκαρδους και φίλεργους κατοίκους, που σχεδόν όλοι τους παραδοσιακά και φιλότιμα υπηρετούσαν το επάγγελμα του μάστορα χθες, του οικοδόμου σήμερα. Σκορπισμένοι σ' όλη την Ελλάδα, αδράχνουν κάθε ευκαιρία κι επισκέπτονται το χωριό τους να το στολίσουν με όμορφα σπιτάκια, σωστές σύγχρονες μικρές βίλες, να το κάνουν ένα καλό θέρετρο. Πιστεύω πως θα μας δοθεί κάποια μέρα η δυνατότητα να το επισκεφτούμε και να το γνωρίσουμε κι από κοντά.

Λίγα μέτρα πιο πάνω από το γεφύρι του Καρά, το γεφύρι που χτισμένο στον πουρνιώτικο λάκκο εξυπηρετούσε αποτελεσματικά τόσον κόσμο προπολεμικά, ενώ σήμερα μόνο τα βάθρα και τ' όνομά του έχει να μας δείξει, μια πινακίδα πλάι σε πέτρινο πελεκητό εικόνισμα κάτι μας λέει. Τοποθετημένη ακριβώς στη διακλάδωση του αμαξιτού δρόμου και απέναντι από ένα εξυπηρετικό τωρινό υπόστεγο μας συμβουλεύει ν' αφήσουμε τον επαρχιακό του Κεράσοβου και να πάρουμε τον κοινοτικό π' ανοίγεται μπρος μας.

Με την αίσθηση πως μπαίνουμε σε μια χαράδρα τον ακολουθούμε. Δεξιά μας κι ύστερα από τον πλατύ λάκκο ο ξεχασμένος Γκρούμαρος, ο Βαθύλακκος πιο πάνω, ο Μπλος στο πλάι του και μπρος μας η Ραμάστα με τ' άσκαφτα κι απότιστα τώρα χωράφια της να στέκουν σιωπηλά, ίσως γιατί σκέφτονται παλιούς καιρούς, καιρούς που έφυγαν για πάντα κι όχι τη σημερινή κατάντια τους.

Μα να! Φθάσαμε κιόλας στο πρώτο της χωράφι, το χωράφι του Γιάννη Ραγγόζη και η ματιά μας με ανείπωτη χαρά αγκαλιάζει τώρα τα λίγα σπίτια που προβάλλουν πάνω σ' εκείνη την πλαγιά και καθώς προχωρούμε γίνονται όλο και περισσότερα για να κάνουν σε λίγο κάποιο όμορφο συμμαζεμένο χωριό, την ΠΟΥΡΝΙΑ - ΚΟΝΙΤΣΗΣ - ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, το χωριό μου.

Όταν κάθε φορά από τη θέση αυτή αντικρίζω τη γενέτειρά μου γη, νιώθω να γίνομαι άλλος άνθρωπος καθώς μια απέραντη γαλήνη αγκαλιάζει την ψυχή μου και μια σιγουριά κι αισιοδοξία απλώνεται σ' όλο μου το είναι. Δικαιολογώ τη συγκίνηση που κυριεύει τον ταξιδεμένο Πουρνιώτη, όταν στο γυρισμό του βρεθεί σε τούτη δω τη θέση και συμερίζομαι την άμετρη χαρά που τον κατέχει καθώς αχόρταγα κοιτάζει τα σπιτάκια αυτά με τους γκρίζους τοίχους και τις πέτρινες ή τσίγκινες στέγες, σπιτάκια όμοια με φωλίτσες κρυμμένες ανάμεσα στα λογής - λογής δέντρα που τα συντροφεύουν.

Είναι αλήθεια αδύνατο να χορτάσεις τη θέα του χωριού μας έτσι στα κλεφτά είναι όμως κι απαραίτητο να ρίξεις τη ματιά σου σ' ό,τι μας φανέρωσε αυτή η στροφή του δρόμου, στη ζωγραφιά που έχει τ' όνομα.

2 - ΜΑΥΡΗ ΠΕΤΡΑ

ή Μαυρομπέτρα, όπως για συντομία τη λεν στο χωριό.

Φύση κι άνθρωπος, κουραστικά και περίτεχνα εργάστηκαν να μας παρουσιάσουν τη σύνθεση που βουβοί θαυμάζουμε τη στιγμή αυτή. Ο μεγάλος απότομος βράχος με τον Παντοκράτορα, η πέτρινη γέφυρα με την εντυπωσιακή καμάρα της, το εικόνισμα, η βρύση, ο μισογκρεμισμένος μύλος είναι όλα όσα στριμώνονται στον πίνακά μας, όσα τόσην ώρα τώρα κοιτάζουμε άφωνοι.

Όλα τους μαζί αλλά και το καθένα χωριστά έχει και τη δική του ιστορία, μικρή ή μεγάλη, αληθινή ή φανταστική, ενδιαφέρουσα ή όχι.

Η ιστορία του βράχου κι όλου αυτού του γύρω τόπου, όπως τουλάχιστον τη διηγούνταν οι πρόγονοί μας, έμοιαζε μ' ένα παράξενο στ' αλήθεια παραμύθι των παλιών χρόνων, παραμύθι το οποίο δυστυχώς ξεχάστηκε και δε σώθηκε ως εμάς παρά μόνο ο απόηχος του τίτλου του που λέει: «Εδώ κάποτε ήταν θάλασσα».

Με κέντησε ο τίτλος, μου φάνηκαν αλλιώτικα τα υλικά που κάνουν τη Μαύρη Πέτρα, με γέμισε ερωτηματικά το παχύ στρώμα με την άμμο και τα νερογλυμμένα χαλίκια, που αντικρίζουμε απέναντι από το γεφύρι στο πρανές του αμαξιτού δρόμου, καθώς και τ' άλλο παρόμοιό του τ' Ανώνυμου κι όλα μαζί μ' έσπρωξαν να φτιάσω εγώ το κείμενο του παραμυθιού για να δώσω έτσι μια απάντηση στον εαυτό μου σήμερα, στα εγγονάκια μου το Χρήστο, την Κατερίνα και το μικρό μας Δημήτρη αύριο.

Και λέει το παραμύθι μου:

Κάποτε ο τόπος αυτός ήταν μια μικρή θάλασσα, που στα νερά της καθρεφτίζονταν ολημερίς οι γύρω βουνοκορφές, καμαρώνοντας τα ξέχωρα η καθεμιά τους κάλλη. Από ψηλά κατεβαίνοντας δυο ποταμάκια δρόσιζαν λαχανόκηπους και περιβόλια και πότε-πότε κουβαλούσαν κι απίθωναν το βυθό της θάλασσας λογής-λογής πετραδάκια. Ανάμεσά τους η Νταλιόπολη, μια μικρή πόλη, έλουζε στη σκιά της το νοτιοανατολικό ορμίσκο.

Άρχοντας της πόλης ήταν ένας καλόκαρδος άνθρωπος, πολύ φιλόξενος σ' όλους που επισκέφτονταν το μικρό τους παράδεισο. Η κόρη του με τις φίλες της ξεναγούσαν συνήθως τους επισκέπτες και τους οδηγούσαν στα δάση του Πρασιάνου, στην Κνια, όπου όλοι μαζί έπαιζαν με τις κούνιες που κρέμονταν απ' τον πανύψηλο βράχο, στο Πάτωμα για να δροσιστούν στα νερά της θάλασσας.

Κάποτε έφτασε εκεί, οδηγημένη από περιέργεια για τα όσα είχε ακούσει, μια αρχόντισσα από τόπο μακρινό. Ο άρχοντας θεώρησε την επίσκεψή της μεγάλη του τιμή και την περιποιήθηκε πλουσιοπάροχα.

Θαμπώθηκε η αρχόντισσα απ' όσα είδε και δεν έβρισκε λόγια να πει. Όταν γύρισε στον τόπο της δεν μπορούσε να ησυχάσει. Η ζήλεια είχε φωλιάσει μέσα της και χωρίς να χάσει χρόνο ξεκίνησε και πήγαινε από τόπο σε τόπο, όπου είχε ακούσει ότι υπήρχαν μάγισσες, και, πληρώνοντας όσα-όσα, ζητούσε να της μάθουν μάγια και μυστικά για να γίνεται η επιθυμία της. Από τα πολλά που άκουσε κι από την πολλή της κακία έγινε και η ίδια μάγισσα.

Ένα ολοσκότεινο βράδυ, με βροχή κατακλυσμό, καβάλα σ' άλογο πιο μαύρο κι από το σκοτάδι και κρατώντας ένα ραβδί, που της είχε χαρίσει μια απ' τις μάγισσες, έφτασε μπροστά στο βουνό που έφραζε και κρατούσε τα νερά της θάλασσας. Ώρες του μιλούσε και του έλεγε πως ήταν ντροπή του να είναι σκλάβος της θάλασσας και να κρατάει τα νερά της κι ότι, αν άνοιγε να φύγουν τα νερά, εκείνη θα το έκανε το πιο όμορφο και το πιο ψηλό βουνό, να κυριαρχεί σ' όλο το γύρω τόπο.

Απ' τα πολλά το βουνό δέχτηκε. Εκείνη χωρίς καθυστέρηση σήκωσε το ραβδί της και με όση δύναμη είχε χτύπησε τρεις φορές το βουνό στη μέση. Το βουνό άρχισε ν' ανοίγει σιγά-σιγά. Τα νερά της θάλασσας, βλέποντας, αναπάντεχα, ανοιχτό δρόμο μπροστά τους, άρχισαν να κυλούν μέσα απ' το άνοιγμα ήσυχα-ήσυχα στην αρχή και μ' ορμή κατόπι.

Η μάγισσα θριάμβευε για το κατόρθωμά της και το δυνατό της γέλιο, ανακατεμένο με το δαιμονισμένο θόρυβο, που έκαναν τα νερά κι ο κατακλυσμός, αντιλαλούσε τρομαχτικά τριγύρω. Δεν πρόσεξε όμως ότι τα νερά έτρεχαν τώρα με φοβερή ορμή

Η Μαύρη Πέτρα όπως είναι σήμερα.

κι όταν κατάλαβε ότι την είχαν παρασύρει μαζί με το βουνό ήταν πια πολύ αργά. Ξεψυχισμένη την απίθωσαν σε μακρινό βυθό κι άφησαν λάσπες, πέτρες και ξύλα να σκεπάσουν για πάντα το κορμί της.

Όταν την άλλη μέρα τα σύννεφα διαλύθηκαν κι ο ήλιος φώτισε τον τόπο, η θάλασσα δεν υπήρχε πια. Η Νταλιόπολη είχε κι αυτή παρασυρθεί και καταποντιστεί. Μόνο τα βουνά έστεκαν όπως και πρώτα πανέμορφα και ολόφρεσκα και χαμηλά, εκεί που τώρα τα δυο ποταμάκια κυλούσαν ήσυχα τα νερά τους κι έπαιζαν με τα βότσαλα, ακουμπισμένη στα πόδια του βουνού η Μαυροπέτρα, το μόνο που έμεινε για να θυμίζει ότι εκεί ήταν κάποτε ο βυθός της θάλασσας¹.

Ευχαριστημένος ένιωθα μόλις τέλειωσα το παραμύθι μου όταν μια σκέψη ήρθε και φώλιασε στο μυαλό μου. Ήταν άραγε αυτό κάτι που ξεκινούσε από την μυθοπλαστική ικανότητά μου μόνο κι είχε καθαρά φρονηματιστικό σκοπό ή έκρυβε μέσα του και κάποιο πυρήνα αλήθειας, είχε και κάποια επιστημονική βάση;

Θέλησα μια υπεύθυνη απάντηση στο ερώτημά μου και γι' αυτό το φθινόπωρο του 1983 πήρα κομμάτια από το βράχο της Μαύρης Πέτρας και τα έφερα στην Αθήνα για εξέταση από ειδικούς.

Η δις Παπαγιάννη και ο προϊστάμενος της κ. Λέτσιος, γεωλόγοι του Υπουργείου Γεωργίας στους οποίους και αποτάνθηκα, με δέχτηκαν με προθυμία κι εγκαρδιότητα κι αφού μελέτησαν με προσοχή το πέτρωμά μου απάντησαν:

- Το πέτρωμα αυτό έγινε με ιζηματογένεση των στερεών υλικών στη θάλασσα που υπήρχε στο μέρος αυτό πριν από 45 περίπου εκατομμύρια χρόνια από σήμερα, είναι δηλαδή πέτρωμα το οποίο σχηματίστηκε στον πυθμένα της θάλασσας εκείνης.

Ο πυθμένας αυτός ύστερα από σειρά γεωλογικών φαινομένων βγήκε από το βάθος στην επιφάνεια κι έγινε ξηρά, η οποία με την επίδραση των διαβρωσιγενών δυνάμεων πήρε τη σημερινή της μορφολογία.

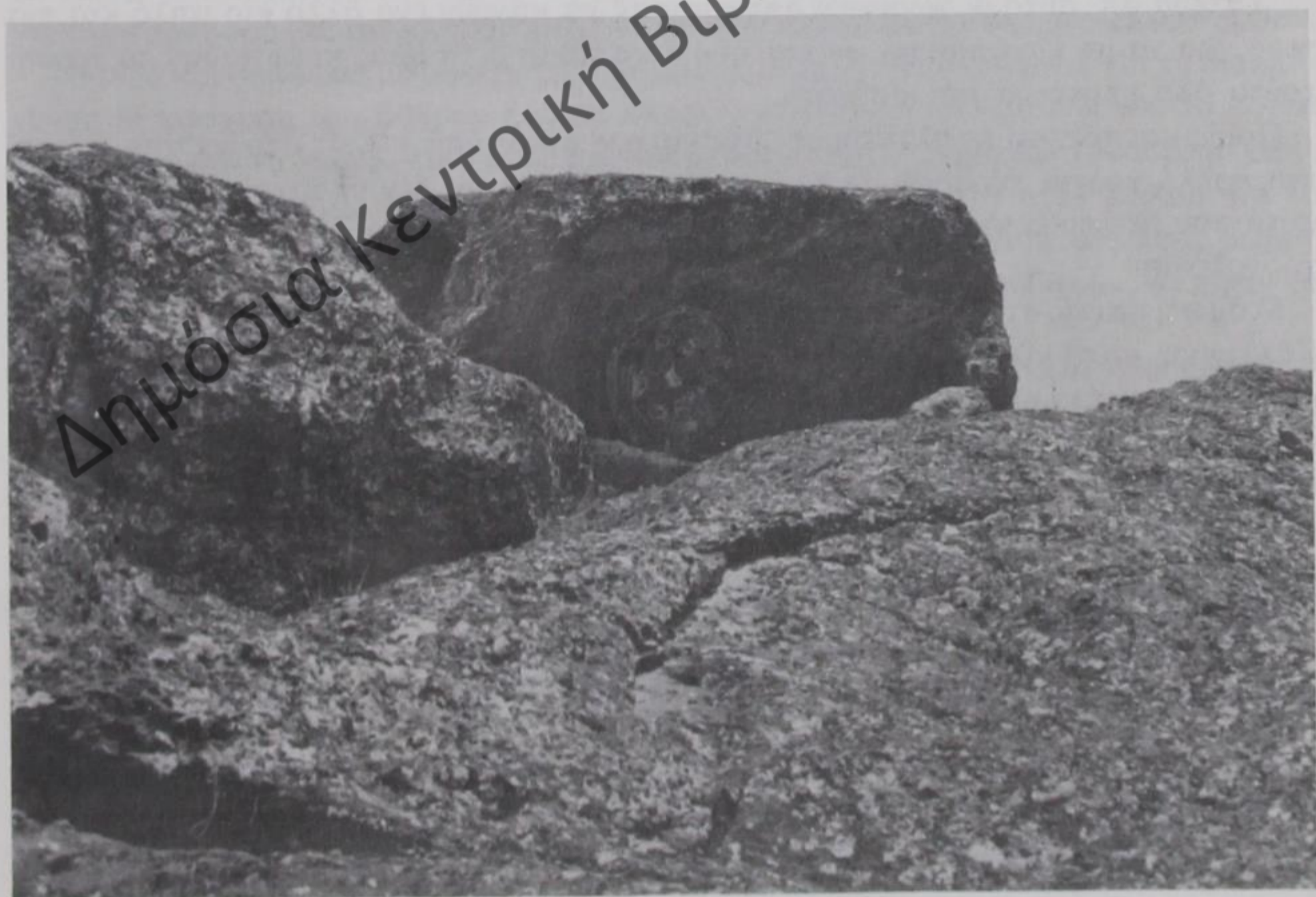
Οι γεωλόγοι την περιοχή αυτή την τοποθετούν στη λεγόμενη Αδριατικοϊόνιο γεωτεχνική ζώνη που έχει χαρακτήρα αύλακος μειογεωσυγκλίνου. Η ζώνη αυτή σκεπάζεται από πελαγικά ιζήματα σαν της Μαύρης Πέτρας και γενικότερα ασβεστόλιθους πλακώδεις, τα γνωστά μας μάρμαρα των Ιωαννίνων κι άλλα πολλά πετρώματα, όπως φλύσχη, τα οποία δυστυχώς δεν έχουν καμία αξία σαν πετρώματα, γι' αυτό και η περιοχή σας είναι τόσο άγονη και φτωχή.

Αυτά μου είπαν οι γεωλόγοι μας και τα λόγια τους, τελείως άγνωστα μέχρι τότε σε μένα, όχι μόνο μου γνώρισαν τη γέννηση του βράχου της Μαύρης Πέτρας κι όλης της γύρω περιοχής αλλά και επιβεβαίωσαν την ορθότητα των όσων πίστευαν και με λόγια παραμυθιού, τόσο κατανοητού γι' αυτό κι αγαπητού την εποχή εκείνη, έλεγαν οι πρόγονοί μας για το μέρος τούτο.

Αν τώρα μια καλύτερη ματιά ρίξουμε στο βράχο μας θα δούμε στην κάτω επίπεδη επιφάνεια του πρώτου από τα τρία γεισώματα που σχηματίζονται κοντά στην κορυφή του και πάνω από ισάριθμα κοιλώματα τη γαλήνια μορφή του Παντοκράτορα να κρατάει στο αριστερό του χέρι το ευαγγέλιο και με το δεξί υψωμένο να ευλογεί τα έργα του δημιουργού.

Για το ποιος και πότε φιλοτέχνησε την εικόνα αυτή κανείς μας δε γνωρίζει τίποτα περισσότερο απ' όσα έλεγε η μπάμπω Νόταινα κι έσωσαν μέχρι σήμερα τα εγγόνια της, πως δηλαδή είναι έργο του οικονόμου Παλαιού, αυτού που έκανε και τις τοιχογρα-

1. Ελεύθερη διασκευή του μύθου από Κώστα Θεοδώρου.

Α'. Ο Παντοκράτορας της Μαυροπέτρας.

Β'. Η προεξοχή της Μαυροπέτρας με τον Παντοκράτορα.

φίες της Αγίας Παρασκευής. Ο Μουλάς πρόσθετε αργότερα πως μερικοί Τούρκοι στρατιώτες όχι μόνο εντυπωσιάστηκαν πολύ από το μεγαλείο της εικόνας αλλά και ζήλησαν και με τα όπλα τους θέλησαν να την καταστρέψουν.

Άρχισαν λοιπόν να την πυροβολούν σκοπεύοντας το πρόσωπό της χωρίς και να κατορθώσουν ούτε μια φορά να το πετύχουν. Τελειώνοντας συμπλήρωνε πως όποιος Τούρκος πυροβολούσε έπεφτε στο γκρεμό του λάκκου και σκοτωνόταν.

Δεν γνωρίζω αν στ' αλήθεια σκοτώνονταν οι Τούρκοι στρατιώτες, ξέρω όμως καλά πως τα 5 ή 6 χτυπήματα από σφαίρες, που καθαρά διακρίνονται στην εικόνα προέχονται από την προσπάθειά τους αυτή, η οποία, ευτυχώς, δεν έφερε αποτέλεσμα.

Οι ελάχιστες εξ άλλου γνώσεις μου γύρω από την αγιογραφία δεν μου επιτρέπουν να συγκρίνω τον Παντοκράτορα της Μαύρης Πέτρας με τις εικόνες της Αγίας Παρασκευής, για να δω αν είναι ή όχι έργα του ίδιου καλλιτέχνη. Αφήνω την εργασία αυτή σε κάποιον ειδικό, ενώ εγώ αρκούμαι στο να θαυμάζω τόσο τη μεγαλοπρέπεια του εικονιζόμενου όσο και τα χρώματά της που, αν και πέρασαν τόσα χρόνια από τη δημιουργία της και δοκιμάστηκε σκληρά απ' όλες του καιρού τις μεταβολές, αυτά έμειναν αναλλοίωτα και ζωνρά σα να έγιναν χθες.

Μπρος στο βράχο το γεφύρι με τη δική του κι αυτό ιστορία, μια ιστορία που μας λέει πως, πριν χτιστεί το σημερινό, τους χωριανούς εξυπηρετούσε ένα άλλο μικρό ξύλινο φτιαγμένο πιο χαμηλά, περίπου κάτω από το μύλο.

Χρόνια και χρόνια πρόσφερε τις υπηρεσίες του ώσπου μια φθινοπωρινή ημέρα κι ύστερα από νεροποντή, που έκανε το λάκκο ποτάμι, μια δαδιά παρασυρμένη από την ορμή του νερού χτύπησε όρθια πάνω του και το έκοψε στη μέση.

Ύστερα απ' αυτό οι χωριανοί αποφάσισαν να κάνουν ένα άλλο πιο ψηλό και πιο γερό, για να μη ξαναπάθουν σε καινούρια κατεβασιά τα ίδια, κι έφτιαξαν το γεφύρι τούτο όλο με πέτρα και ασβέστη.

Ποιός και πότε το κατασκεύασε; Δύσκολο ν' απαντήσει κανείς στο ερώτημα, γιατί και πολλά χρόνια πέρασαν από τότε και, το χειρότερο, δεν υπάρχει πάνω του ούτε αυτό που δε λείπει κι από το πιο μικρό σπιτάκι, μια πλάκα δηλαδή με όνομα και χρονολογία.

Κι όμως, κανείς στο χωριό δεν αμφιβάλλει πως το γεφύρι τούτο το έφτιαξε η καλόγρια Καλλινίκη, κατά κόσμον Βασιλική Γ. Παπαπαναγιώτη, η γυναίκα του μοναχού Πολύκαρπου, που έχτισε το ξωκκλήσι της Παναγίας και πλάι του το κρυφό σχολειό.

Σ' ένα αντίγραφο, άγνωστου σε μένα πρωτότυπου, με τίτλο «ΜΗΤΡΩΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ» γραμμένο το 1946 από τον αείμνηστο Γιαννάκη Β. Νατσιόπουλο και το οποίο, αν χρειαστεί, θ' αναφέρω πιο κάτω με μόνη τη λέξη «Μητρώον», διαβάζω: «Βασιλική καλογραία προσέφερε δια την οικοδομήν της Μεγάλης Γέφυρας (μαύρης πέτρας) Γρόσια 9.000».

Με το σεβαστό αυτό ποσό ή σχεδόν με μόνο το ποσό αυτό, χτίστηκε λοιπόν το γεφύρι και δεν εντοιχίστηκε πλάκα ύστερα από εντολή της, από μετριοφροσύνη.

Πότε χτίστηκε το γεφύρι; ούτε και γι' αυτό υπάρχει κάποια μαρτυρία. Πολύ βέβαια θα μας βοηθούσε αν το «Μητρώον» ανέφερε και τη χρονολογία της δωρεάς ή αν γνωρίζαμε πότε χτίστηκε το εκκλησάκι της Παναγίας, γιατί και τα δυο πρέπει να είναι της ίδιας περίπου εποχής, αλλά δυστυχώς ούτε κι εκεί βρίσκουμε χρονολογία ανεγέρσεώς του, ή γιατί δεν αναγράφηκε καθόλου, ή γιατί έσβησε μια κι οι πέτρες που είναι χτισμένο, είναι τόσο σαθρές κι η επιφάνειά τους έχει όχι ολίγο αλλοιωθεί.

Με μόνο λοιπόν βοηθό μας τις «Ιστορικές σημειώσεις» του Γ. Παπαβασιλειάδη, και αφού με προσοχή διαβάσουμε τη ζωή του Παναγιώτη Χρηστίδη, μπορούμε με κάποια βεβαιότητα να πούμε πως το γεφύρι της Μαύρης Πέτρας κτίστηκε μάλλον γύρω στα 1814 με 1817.

Είναι, όπως είπαμε, φτιαγμένο όλο με πέτρα κι ασβέστη, γι' αυτό και πολύ στέρεο, αφού, πριν γίνει η πιο πάνω τσιμέντινη γέφυρα πέρασε πάνω του, έστω και φρακαριστά, ολόκληρο «Τζέημς» του Τάκη Βαγενά φορτωμένο με εμπόρευμα του πατέρα μου για το μαγαζί του, χωρίς να πάθει απολύτως τίποτε.

Έχει ένα μόνο τόξο με άνοιγμα στη σημερινή επιφάνεια του εδάφους 20 μέτρα και ύψος από την κοίτη του λάκκου μέχρι και το πιο ψηλό αγκωνάρι των πλαϊνών του 18,10μ. ενώ το πλάτος του έξω φτάνει τα 2,80 και εσωτερικά, το ωφέλιμο, τα 2,40μ.

Δυο καμάρες, η μια πολύ πιο μεγάλη από την άλλη, ανοιγμένες στον τοίχο του δυτικού ποδαρικού κι άλλη μια στο μέγεθος της πιο μικρής από τις δυο πρώτες στο ανατολικό, σπάνε τη μονοτονία και δίνουν σ' αυτό κάποιο αέρα ενώ συγχρόνως μαρτυρούν το πόσο κατείχε την τέχνη του γεφυροποιού ο εμπειρικός μηχανικός του.

Δε μας μένει τώρα παρά να δούμε και το ποιος έκανε τα σχέδιά του, ποιός ήταν ο πρωτομάστορας και ποιοί το έχτισαν. Ερώτημα που θα μείνει αναπάντητο αφού πουθενά δε μπόρεσα νάβρω μια μαρτυρία, ένα λιγοστό φως για να μπορέσω να δώσω κάποια απάντηση.

Το γεφύρι αυτό, το γεφύρι της Μαύρης Πέτρας, δεν ήταν κι ούτε είναι για μας ένα από κείνα τα συνηθισμένα έργα που εξυπηρετούν μόνο το σκοπό για τον οποίο γίνονται, αλλά κάτι το ξεχωριστό, το ιδιαίτερο, ένα αληθινό στολίδι του χωριού μας. Ε! Αυτό το καύχημά μας μηχανικοί της Τ.Υ.Δ.Κ. Ιωαννίνων, άνθρωποι αδιάφοροι για την παράδοση και την κληρονομιά των χωριών, του άλλαξαν όψη, το κατέστρεψαν.

Το 1956 και σύμφωνα με μελέτη της υπηρεσίας αυτής έγιναν εργασίες για τη διαπλάτυνση κι ενίσχυση των βάθρων του με σκοπό να κάνουν έπειτα πάνω του το φορέα για να μπορούν να περνούν απ' αυτό άνετα και αυτοκίνητα. Ρίχτηκαν τόνοι τσιμέντου, πλήρωσε το κοινοτικό μας ταμείο 144.131 δραχ. κι όταν όλα ήταν έτοιμα για το φορέα η Τ.Υ.Δ.Κ. αποφάνθηκε πως δε θα τον κάνει, γιατί δεν ήταν, λέει, βέβαιη αν τα βάθρα, τα οποία με δική της, όπως είπαμε, μελέτη ενισχύθηκαν, άντεχαν σε τόσο βάρος! Είναι αλήθεια να λυπάται κανείς.

Έφτασε όμως η ώρα να δούμε και το εικόνισμα που είναι πλάι στο βράχο.

Δεν υπήρχε κάποτε εικόνισμα στο μέρος αυτό αλλά μόνο η εικόνα του Παντοκράτορα κι αυτή τόσο ψηλά στο βράχο, κάτι δηλαδή που δεν άρεσε στη Γιαννούλαινα (Μαρία) Παπαδάτη η οποία σχεδόν κάθε μέρα περνούσε από κει να πάει στο κτήμα της στη Βολνίστα.

Δεν είχε η καλή αυτή χριστιανή πού ν' ανάψει τ' αγιοκέρι που έφτιαχναν τα χέρια της με γνήσιο κερί παρμένο απ' τα δικά της μελίτσια, και ούτε εύρισκε ν' ασπασθεί κάποιο εικόνισμα για να πάρει δύναμη και να συνεχίσει ύστερα το δρόμο της και πολύ στενοχωριόταν.

Αν και τόσο ένιωθε την έλλειψη του εικονίσματος, για εκκλησία ούτε καν το σκέφτονταν, έμενε άπραγη γιατί ήταν φτωχή, πολύ φτωχή, αφού ούτε το ψωμί δε χόρταινε καλά καλά κι όταν κινούσε στη δουλειά να πάει έβαζε στο σακούλι για ψωμί μια πέτρα στρόγγυλη να μη φαίνεται άδειο και την κουβεντιάζει ο κόσμος κι όσο για να περάσει τη μέρα της έφτανε η κόρα που είχε κρυμμένη στον κόρφο της.

Κι όμως, παρά την τόση φτώχεια, μπόρεσε η γυναίκα αυτή, με αφάνταστες βέβαια στερήσεις, να συγκεντρώσει δυο ναπολιόνια, τα οποία φύλαγε καταχωνιασμένα στα βάθη της κασέλας της, να τα έχει για ώρα ανάγκης.

Ο καιρός περνούσε και μια σκέψη ήρθε ξαφνικά και της έγινε εφιάλτης, που δεν την άφηνε ούτε να κοιμηθεί. Ποια, αλήθεια, ανάγκη ήταν γι' αυτήν πιο μεγάλη από το να μην έχει που να κάνει το σταυρό της, ν' ανάψει το κεράκι της; Ασφαλώς καμμία και γι' αυτό θα έδινε τα δυο ναπολιόνια να φτιάσει αυτή το εικόνισμα, να χαρίσει αυτή στον εαυτό της και σ' όλους τους χωριανούς τη βοήθεια και προστασία του Παντοκράτορα.

Τεχνίτης άξιος και με μεράκι, εκτός από τη συνηθισμένη πελεκητή πέτρινη κολόνα με την καμάρα για το εικόνισμα και το καντήλι στο πάνω μέρος της, έφτιασε κι ένα μικρό υπόστεγο που στο μπροστινό του μέρος στηρίζονταν πάνω σε δυο μονοκόμματα πέτρινα κυλινδρικά κολονάκια με διπλή άνιση βάση και ίδιο αντίστροφα βαλμένο κιονόκρανο, ύψους 1,50 περίπου μέτρων και διαμέτρου 0,15 το καθένα.

Τα κολονάκια αυτά τόσο μεταξύ τους όσο και με την κύρια κολόνα ενώνονταν με τρεις πέτρινες πλάκες διαστάσεων 0,43 X 0,90μ. τοποθετημένες στην άνω ελεύθερη επίπεδη τετραγωνική βάση τους κι είχαν το κάτω μέρος τους πελεκημένο σε σχήμα τόξου, όλο δε το εικόνισμα σκέπαζε μικρή λίθινη στέγη.

Ήταν κάτι το ξεχωριστό, το εντελώς αλλιότιο απ' όλα τ' άλλα γι' αυτό πολύ το χαιρόνταν και διπλά απ' όλους η Γιαννούλαινα. Είχε όμως κι έναν άλλο λόγο η γυναίκα αυτή να είναι τόσο χαρούμενη. Από την ημέρα που έφτιαξε το εικόνισμα αυτό έβλεπε, ίσως και μ' έκπληξή της, το σπίτι της να προκόβει, τα χωράφια, τα ζωντανά, οι δουλειές του άντρα της, του κουριάδου στο Βουκουρέστι, όλα να πάνε «τσ' ομπρός» και τόσο φανερά μάλιστα που δεν άργησε το σπίτι αυτό να γίνει από φτωχό καλυβόσπιτο, που ήταν, από τα πρώτα του χωριού, το σπίτι του Κάπρα με τ' όνομα.

Από τ' όμορφο εκείνο εικόνισμα έμειναν μόνο όσες πέτρες του κείτονται σωριασμένες σ' εκείνη εκεί τη γωνία, για να μας θυμίζουν ίσως αυτό που δεν υπάρχει πια. Έπεσε, μου είπαν, πριν μερικά χρόνια από αφροντισιά αυτών που έφτιαχναν το δημόσιο δρόμο του χωριού, έσπασαν τα δυο μονοκόμματα κολονάκια του κι από τις τρεις πλάκες οι δυο, όπως και πολλές πέτρες του, σκόρπισαν εδώ κι εκεί.

Το εικόνισμα γκρεμισμένο, η γέφυρα παραλλαγμένη κι όλοι εμείς να μη δίνουμε όση σημασία πρέπει για ό,τι προγονικό και με αξία σώζεται, να μη φροντίζουμε για τη διατήρησή του!

Πριν προχωρήσω θα ήθελα να πω ακόμα πως σύμφωνα με μια πληροφορία η μπροστινή χαμένη πλάκα του εικονίσματος έγραφε: «ΕΚΤΙΣΘΗ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΚΑΛΟΓΡΑΙΑΣ 1853».

Παρά τις προσπάθειες μου δε μπόρεσα ούτε εγώ να θυμηθώ αλλ' ούτε κι από άλλη πηγή να επιβεβαιώσω το περιεχόμενο της επιγραφής και το αναφέρω αν και είναι τελείως αντίθετο με όσα πιο πάνω έγραψα, εφ' όσον βέβαια όλο ή μέρος αυτού ανήκει όχι μόνο στο εικόνισμα αλλά και στη γέφυρα, με τη σκέψη πως ίσως φανεί χρήσιμο στον αυριανό ερευνητή της ιστορίας των κτισμάτων τούτων.

Πλάι στο νέο πολύ πρόχειρο και άτεχνο εικόνισμα που έφτιασαν σ' αντικατάσταση του γκρεμισμένου είναι η βρύση. Χτίστηκε το 1956 με κοινοτικά χρήματα και στοίχισε 23.150δρχ. Το νερό της τρέχει αδιάκοπα μέρα νύχτα, χειμώνα καλοκαίρι, πρόθυμο

πάντα να δροσίσει τα χείλη του κουρασμένου στρατοκόπου, να ξεδιψάσει τα κατάκοπα ζώα, να χαρίσει ζωή στ' αγριόχορτα που ομορφαίνουν όλο το γύρω τόπο. Είναι, αλήθεια, κάτι που έλειπε, σωστός θησαυρός για τη Μαυρομπέτρα.

Δε μας μένει τώρα παρά να δούμε και το νερόμυλο, το βακούφικο μύλο όπως τον λεν οι χωριανοί, επειδή είναι κτήμα της εκκλησίας, και για να τον ξεχωρίζουν από τον άλλο του Κατσάνου.

Φρόντισμένος και δουλευτής ήταν κάποτε, με πεσμένη τη στέγη, ετοιμόρροπους τους τοίχους και τις δυο του μυλόπετρες νεκρωμένες σήμερα. Δεν έμεινε ούτε αυτό το αυλάκι που έφερνε το νερό να σπρώξει τη φτερωτή του κι ύστερα να πέσει πάλι στο λάκκο ή αφού περάσει μπροστά από το βράχο και κόψει κατά πλάτος το δρόμο, εκεί ακριβώς που είναι σήμερα η βρύση, να προχωρήσει για να ποτίσει πρώτα τις δυο πανύψηλες λεύκες που είχαν φυτρώσει και λυγερές καμάρωναν στην όχθη του κι ύστερα όλη τη Ραμάστα. Άλλο καινούριο άνοιξε το «Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ηπείρου» πάνω από το βράχο, η γενική όμως εγκατάλειψη του τόπου από τους χωριανούς έχει κι αυτό νεκρώσει.

Πόσο αλήθεια μείναμε θαυμάζοντας κι ιστορώντας το μέρος τούτο, που καρτερικά μέχρι τώρα περιμένει τον άξιο ζωγράφο να το μεταφέρει στον πίνακά του, και πόσο θα θέλαμε να μείνουμε ακόμα αν δεν περίμεναν την επίσκεψή μας κι

3 - ΑΛΛΕΣ ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

να μας δείξουν κι αυτές τις ομορφιές κι όλα τ' άλλα αξιοθέατά τους.

Λίγα βήματα κάνουμε και να, έχουμε κιόλας κάτω από τα πόδια μας ένα άλλο γεφύρι, πέτρινο και τούτο, μονότοξο χωρίς όμως μ' άλλες καμάρες.

Είναι χτισμένο πάνω στο λάκκο που έρχεται από τα Προσοκήπια και λίγο πιο κάτω ενώνεται με τον άλλο της Μαύρης Πέτρας για να συνεχίσουν ύστερα το κοινό τους ταξίδι προς το Βουρκοπόταμο.

Δυστυχώς και για το γεφύρι τούτο ξέρουμε μόνο όσα η παράδοση έσωσε κι όσα το «Μητρώον» γράφει: «Παναγιώτης Δζιμενάδης εκ Γαναδιού τής Μολίστης ὠκοδόμησεν ἐκ θεμελίων δι' ἐξόδων του τήν γέφυραν «Ἁγίας Αἰκατερίνης».

Ποιός όμως ήταν αυτός ο Παναγιώτης Δζιμενάδης, πότε το έφτιαξε και γιατί προτίμησε να ξοδέψει τα χρήματα του για έργο του χωριού μας, το οποίο ίσως σε τίποτα δεν τον ευημερούσε, κι όχι να τα διαθέσει για να κάνει κάτι στο δικό του χωριό;

Να υποθέσουμε πως ήταν κάποιος ευκατάστατος Μολιστινός που δια μέσου δυτικής Μακεδονίας - Κερασόβου γύριζε από μακρινό ταξίδι στο χωριό του κι όταν έφτασε στο λάκκο τούτο και θέλησε να τον περάσει, μια κι ο δρόμος για τη Μόλιστα από το Σελό περνούσε την εποχή εκείνη, δε μπόρεσε γιατί το νερό του ήταν πολύ, η ξύλινη γέφυρα παρασυρμένη κι έφτιαξε το γεφύρι αυτό να τον ευγνωμονούν όλοι οι περαστικοί;

Δε μπορούμε άλλη λογική απάντηση να δώσουμε και γι' αυτό περιοριζόμαστε στην πιο πάνω που είναι μαζί κι ερώτηση.

Ο Ι. Λαμπρίδης στο ίδιο βιβλίο του: «ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΑΓΑΘΟΕΡΓΗΜΑΤΩΝ» και στη σελίδα 150 γράφει:

«Ἀπό κοινοῦ συνδρομαί καί ἀδελφότητες:

α) Τμήμα Κονίτσης:

2) Πρὸς ἀνέγερσιν τῆς παρά τῷ χωρίῳ Σταρίτσιανη ἐτέρας γεφύρας κατά τήν θέσιν

Σελιά συνέδραμον (1853) οί έξής: Δημήτριος Ἀδάμ Καφέ γρ. 1,362, Σπυρίδων Ν. Ξεινός γρ. 1,090, Βασίλειος Ν. Κουτσούκης γρ. 1,365 κ.λ.π. κ.λ.π.»

Ο Δημήτριος Αδάμ Καφές είναι ο παππούς του Τηλέμαχου Χρ. Καφέ, ταξιδεμένος στη Ρουμανία, πολύ ευκατάστατος και φίλος της προόδου, ο δε Σπυρίδωνας Ξεινός, χωρίς καμιά αμφιβολία, είναι ο ευεργέτης της Μόλιστας Σπυρίδων Ξεινός. Κι εδώ γι' απάντηση στο ερώτημα γιατί μας βοήθησε ο ευγενικός αυτός άνθρωπος, θα πρέπει να υποθέσουμε ό,τι σκεφτήκαμε για το συγχωριανό του Παναγιώτη Δζιμενάδη.

Ο Σπύρος Μαντάς στο βιβλίο του: «ΤΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΕΦΥΡΙΑ» και στη σελίδα 67 (142) μας λέγει: «Γέφυρα στη Σταρίτσανη Κόνιτσας θέση "Σελιό" 1853. Δημ. Καφές 1362 γρόσια, Σπυρίδων Ξεινός 1090 γρ. Βασίλειος Κουτσούκης κ.λ.π. 1365 γρ.

Παρατηρούμε εδώ ότι ο Ι. Λαμπρίδης και ο Σπ. Μαντάς ενώ διαφωνούν με το «ΜΗΤΡΩΟ», συμφωνούν μεταξύ τους όχι μόνο στους χορηγούς του έργου αλλά και στα ποσά που διέθεσε ο καθένας τους καθώς και στο χρόνο κατασκευής του. Ασφαλώς ο Σπ. Μαντάς πήρε τις πληροφορίες του από τον Ι. Λαμπρίδη.

Μας μένει ο Βασίλειος Κοτσιούκης, πατέρας του γιατρού Μιλτιάδη Κοτσιούκη, που σ' ένα εκκλησιαστικό βιβλίο του 1762 και του οποίου το εξώφυλλο καθώς και οι τελευταίες μετά τη 1514 σελίδες του λείπουν, στο υστατο λευκό του φύλλο, και με δική μου ορθογραφία, γράφει:

1871 Σεπτεμβρίου 2. Ετελείωσα τα γκαλντερίμια στο χωριό μας.

1871 Έφτιαξα τη γέφυρα στην Αγία Αικατερίνη, Σεπτεμβρίου 18.

1871 Σεπτεμβρίου 28. Επιδιορθώθηκε η μεγάλη εκκλησία δι' εξόδων μου.

Έτσι για χρονολογία κατασκευής της γέφυρας, μια και δεν υπάρχει κτητορική πλάκα, πρέπει να θεωρήσουμε το 1871 και όχι το 1853 του Λαμπρίδη και Μαντά γιατί, όπως πιο πάνω αναφέραμε, τη χρονιά αυτή κτίστηκε το γεφύρι της Μαύρης Πέτρας και για διάφορους λόγους, οικονομικούς κυρίως, δε νομίζουμε ότι ήταν δυνατόν να γίνουν και τα δύο μαζί.

Είναι μονότοξο και χωρίς άλλα μικρότερα ανοίγματα που τελικά λαφρώνουν την όλη κατασκευή του, έχει, όπως και της Μαύρης Πέτρας, πλαϊνά, αρκάδες, όρθιες δηλαδή στενόμακρες πέτρες τη μια κολλητά στην άλλη, είναι στρωμένο και τούτο με γκαλντερίμι και σίδερα, τα τζινέτια, που διαπερνούν κατά πλάτος το τόξο και δένουν τα «κλειδιά» του.

Το ύψος του από την κοίτη μέχρι και την πιο ψηλή πέτρα των πλαϊνών είναι 10,30 μ., το εσωτερικό άνοιγμα των βάθρων 10,50 μ., το πλάτος με τα πλαϊνά μαζί 1,60 μ. και το εσωτερικό, το ωφέλιμο 1,20 μ.

«Γεφύρι του Σελού» είπαμε πως λέγεται το γεφύρι τούτο, γιατί σε φέρνει αμέσως στην απέναντι τοποθεσία, το Σελό, κι ύστερα, αν θέλεις, πιο πέρα στο Μάρμαρο, τη Γκλιτισίστα, στο μολιστινό.

Ο Σελός, το μέρος που από μικρό παιδί αγάπησα περισσότερο απ' όλα τ' άλλα, γιατί σ' αυτόν έτρεχα νάβρω πολλά και γλυκά σταφύλια στ' αμπέλι μας, μελιστάλαχτα σύκα στις συκιές, λεπτότσοφλες κάχτες στις καρυδιές, τις μηλιές στολισμένες με κατακόκκινα μήλα, τις κυδωνιές να γέρνουν απ' τα κατακίτρινα κυδώνια τους, τη μεγάλη δαμασκηνιά μας στο μεσιό κομμάτι φορτωμένη άσπρα δαμάσκηνα, τις γκαϊλιές στο μαντρί και στ' αμπέλι που έκοβα κλώνες στολισμένες με κεράσια, σωστές νυφούλες, τη δίπατη καλύβα μας να μη φοβούμαι του καιρού τα παιχνιδίσματα, το βρυσκό να δροσίζομαι στο κρύο του νερό γονατιστός.

1871 απρ 15 2 κηρύσσοντες
 λογικά ιστορικός — — — — —
 1871 — εμμονή η-εργία ηδ-αγία
 ευαγγελία — απρ 18 — — — — —
 1871 απρ 28 εισηγήσασθε
 ημεσιν εναντιον — — — — —
 Η Ζωή

1874: 28 ην 25 ημεσιν
 ανιστησαι εναντιον
 1875: απρ 15 ημεσιν — ομιλία εναντιον
 187

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Β. Μαντζουράκης

Α'. Το γεφύρι του Σελού.

Β'. Η Αγία Αικατερίνη με προσκυνητές της.

Καμάρωνε όποιος χωριανός είχε εδώ κτήμα σπαρμένο, όπου το έπιανε το νερό του αυλακιού, με μεστωμένα καλαμπόκια και πέργουλα στην πατωσιά κι όλα τα γύρω, με πλατύφυλλα αμπέλια στα ξερικά του, κι όνειρο ήταν αυτού που δεν είχε ν' αποχτήσει έστω κι ένα μικρό κι ας ήταν και κοντά στο Γράβο, αφού κι από κει οι Κυριακάδες ξεθεώνονταν να κουβαλούν σταφύλια τον καιρό του τρύγου.

Δυστυχώς δεν άργησε νάρθει κι εδώ η εγκατάλειψη κι η καταστροφή στην αρχή από τη φιλοξήρα, που έπεσε στο μέρος τούτο κι αφάνισε τ' αμπέλια του, κι ύστερα από την ανημπόρια των χεριών που έμειναν και γέρικα όπως είναι δεν έχουν τη δύναμη ν' αδράξουν το τσαπί, να χουφτώσουν τη χειρολάβα και να σκάψουν τ' αμπέλι, να οργώσουν το χωράφι.

Το 1955 και 1956 με 63.500δρχ. του κοινοτικού μας ταμείου προμηθευτήκαμε 20.000 αμερικανικά κλήματα, μπολιασμένα, γερά και καρπερά κι αντικαταστήσαμε αυτά που ξεράθηκαν, ξαναφτιάξαμε τ' αμπέλια μας, τα γέρικα όμως χέρια των χωριανών με ποια νέα θ' αντικαταστήσουμε;

Και μια κι ο λόγος μας γι' αμπέλια και κλήματα ας προσθέσουμε παρενθετικά και τούτο: Το 1956 με κοινοτικά πάλι χρήματα και με τις υποδείξεις της γεωργικής υπηρεσίας έγιναν δυο υποδειγματικά αμπέλια, το ένα στο Σελό στο κτήμα του Φώτη Σωτηρούλη και τ' άλλο στη Ραμάστα στου Θόδωρου Διακόπουλου.

Παράλειψή μας τέλος θα ήταν να πούμε αντίο στο Σελό χωρίς να επισκεφτούμε πρώτα το όμορφο εκκλησάκι της Αγίας Αικατερίνης. Το έχτισαν οι Παπανέου σε μέρος πνιγμένο στο πράσινο και κάτω από πανύψηλες βελανιδιές, πλάι στην αρχή του άβολου δρόμου που κατεβαίνει αρκετά αποτομα στο λάκκο. Στέκει εκεί προστάτης και βοηθός όχι μόνο στις οικογένειες Τσιουμέρκα και Κωστάκη που το συντηρούν σήμερα, αλλά και κάθε περαστικού, αρκεί ευλαβικά να ρίξει τη ματιά πάνω του, να κάνει το σταυρό του.

Δήμοντα λεν το μέρος που πατούμε τώρα για να βρεθούμε ύστερα στον Αϊ Θανάση με τα πλούσια χωράφια και το απέριττο εκκλησάκι του χτισμένο και φροντισμένο από την οικογένεια του Βασ. Μανέκα, κι ύστερα από μια μεγάλη στροφή του δρόμου πάλι στη Δήμοντα και αντίκρυ στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, την Αϊ Σωτήρα όπως εμείς από παρανόηση τη λέμε στο χωριό.

Χτισμένη τον Ιούλιο του 1869 στην κορυφή ενός ψηλού βράχου, σα μια μεγάλη αετοφωλιά, έχει τη δική της αρχιτεκτονική, μια ξέχωρη προσωπικότητα.

Είναι έργο του Μπούφου, που έμεινε ως τις μέρες μας γνωστός για τα ταξίδια του στο 'Αγιο Όρος, συντροφιά με την περίφημη Ρούσα, το μουλάρι με «τ' ανθρώπινο κεφάλι» να φέρουν από κει πωριά για την εκκλησία του.

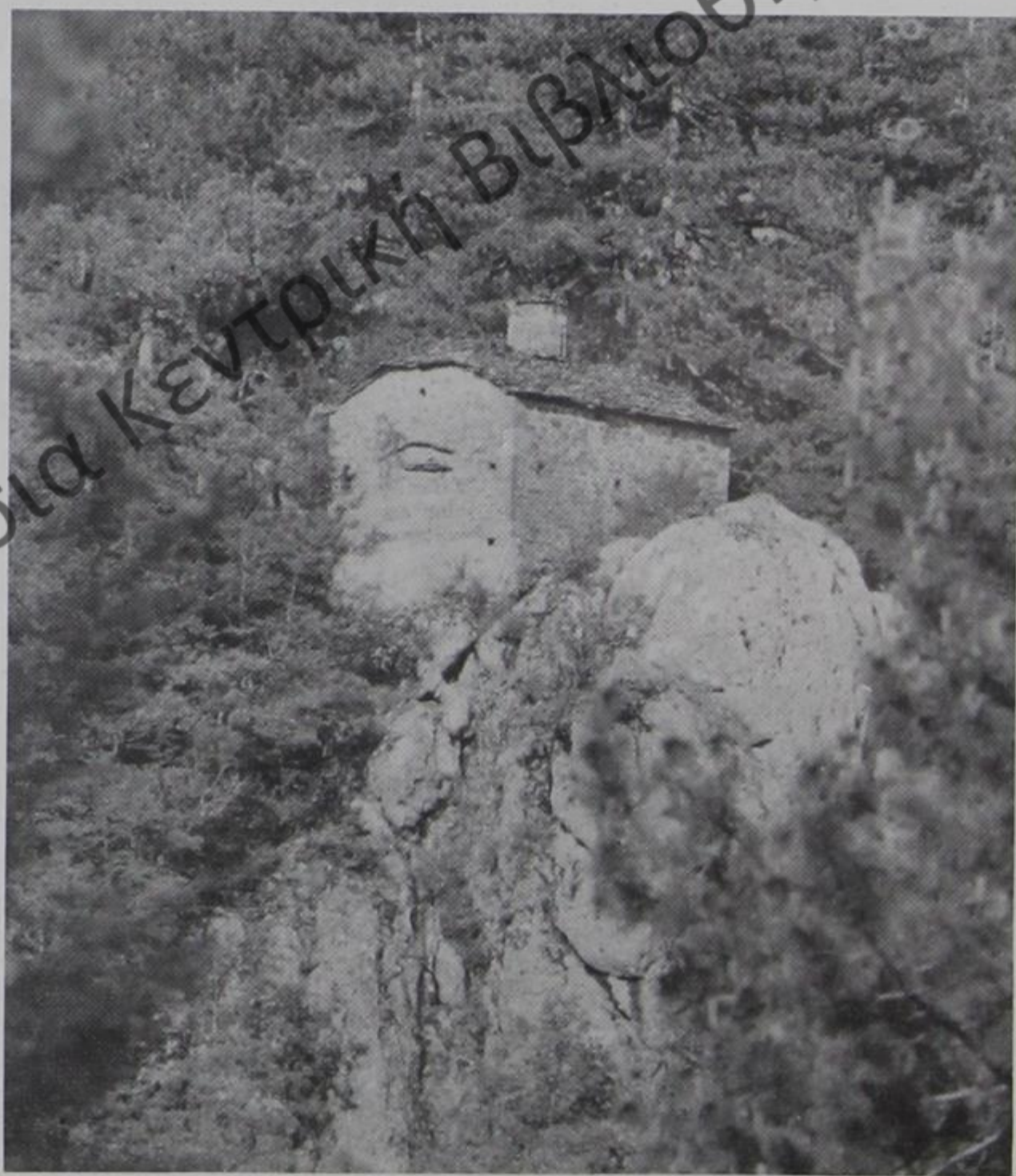
- Κάτσε Ρούσα, έλεγε ο Μπούφος, κάθονταν η Ρούσα.

- Σήκω Ρούσα, σηκώνονταν η Ρούσα.

- Πού έχασες το πέταλο Ρούσα; Ξεκινούσε η Ρούσα μπροστά κι αυτός ακολουθούσε και πήγαιναν στο μέρος που είχε πέσει το πέταλο.

Με τη βοήθεια λοιπόν αυτού του ζώου έχτισε ο Μπούφος τη Μεταμόρφωση του Σωτήρος με πέτρες από τους γύρω λάκκους και πωριά για το θόλο και το γκουμπέ από το 'Αγιο Όρος.

Είναι η μόνη εκκλησία του χωριού που αντί για ταβάνι έχει θόλο μ' ένα μικρό γκουμπέ στη μέση του, στολισμένο κάποτε με τη μικρή καμπάνα που είναι σήμερα στον Αϊ Νικόλα.

Α'. Ο Αϊ-Σωτήρας και στο βάθος το ύψωμα Πουρνιά.

Β'. Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος (Αϊ-Σωτήρας).

Οι Δασκαλαίοι, κληρονόμοι του Μπούφου, φροντίζουν όχι μόνο να μη μένουν σβηστά τα καντήλια και να την υψώνουν στη γιορτή της αλλά και να μην πάθει κάποιο κακό το στολίδι αυτό του χωριού μας.

Λίγο πιο πάνω από την εκκλησία έχτισε και το σπιτάκι του το οποίο δυστυχώς καταστράφηκε τελείως, αφού πρώτα χάρισε σ' όλη τη γύρω περιοχή τ' όνομά του, τα γνωστά μας Κελιά του Μπούφου. Ίσως μάλιστα η προτίμηση του αυτή, να ζει δηλαδή μακριά από τους άλλους ανθρώπους, του χάρισαν και τ' όνομα του άγριου πουλιού για παρατσούκλι στο άγνωστο σε μας ονοματεπώνυμό του.

Νιοσκαμμένο ειν' το μέρος που πατούμε τώρα. Είναι ο νέος αμαξιτός δρόμος που θα μας φέρει στη Νταλιόπολη, ψηλά στα κρύα νερά. Στα σπάργανα του σήμερα, δε θ' αργήσει να φτάσει τελειωμένος στα λημέρια των κλεφτών, στη φωλιά του λύκου, στον πλούτο του δάσους.

Μα να! Φθάσαμε κιόλας στο μαχαλά του Παπατρύφωνα και Κυριακούλη και με συγκίνηση χαιρετούμε τα πρώτα σπίτια του αγαπημένου μας χωριού.

Κι ύστερα πολύ γρήγορα βρισκόμαστε στην πλατεία, καθισμένοι κάτω απ' το μεγάλο πλάτανο να πίνουμε καφέ συντροφιά μ' ένα στρατιωτικό τσίπουρο και να φέρνουμε τη ματιά μας στα γύρω για να δούμε, να γνωρίσουμε και τις άλλες του χωριού τοποθεσίες.

Η απέναντι λοφοσειρά, αυτή που πρώτη πέφτει στο μάτι μας λέγεται Γκουγκούλια και ξεκινάει από το Μιστράκο, ανεβαίνει θαμνοσκεπάστη στον Αϊ Γιώργη, περνάει από την Κοκόρινα, το εικόνισμα της Γκουγκούλιας και συνεχίζει όλο ανεβαίνοντας μέχρι ψηλά στη Μπλανίτσα. Τα γιδοπρόβατα του χωριού εδώ περνούσαν όλες σχεδόν τις χειμωνιάτικες μέρες και δεν άφηναν κλαδί για κλαδί, έκαναν το μέρος τόσο γυμνό, τόσο άχαρο που οι χωριανοί αναγκάστηκαν να ξοδέψουν το 1955 από το κοινοτικό μας ταμείο 25.000 δραχ. να το αναδασώσουν με πεύκα, να το περιφράξουν με αγκαθωτό συρματοπλέγμα, να το κάνουν προστατευτικό για να μη πλησιάζει ζώο στην περιοχή αυτή, με αποτέλεσμα να παίρνει χρόνο με το χρόνο μια χαρούμενη ολοπράσινη όψη.

Είναι η λοφοσειρά αυτή αρκετά μεγάλη κι οι χωριανοί θέλησαν μια και είναι τόσο κοντά τους, να ξεχωρίσουν το κάθε της κομμάτι δίνοντάς του δική του ονομασία. Έτσι μετά τη Μαύρη Πέτρα έχουμε το μικρό αλλά τόσο γραφικό εκκλησάκι των θαυματουργών Αγίων Αναργύρων της οικογένειας Αθανασίου, τα Κοσματόρια, σκεπασμένα κάποτε μ' αμπέλια, τη Φτια, την Παναγιά με την εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου, που έχει το γλυκόηχο σήμαντρο και πλάι της το κρυφό σχολείο του Πολύκαρπου.

Πότε χτίστηκαν οι Άγιοι Ανάργυροι και πότε η Παναγιά δε γνωρίζουμε. Το μόνο που βρήκαμε στους πρώτους είναι ένα ψαλτήρι του Δαβίδ με χειρόγραφο μάλλον τροπάρια στο εσωτερικό των εξωφύλλων του και χρονολογία 1798 και στο εικονοστάσι πολύ παλιές εικόνες.

Στην Παναγιά με νοικοκυραίους τους Καραλάδες την προσοχή μας τράβηξε ένας μεταλλικός δίσκος για το αντίδωρο με την επιγραφή:

ΓΕΩΡΓΚΙ

ΝΑΣΑΓΚΙ

1777

Μετά την Παναγιά τα Βρωμονέρια, τελευταία της όλης περιοχής. Κάθε χρόνο την

παραμονή της Αναλήψεως όλο και κάποιοι θ' ανηφορίσουν στο μέρος τούτο να κάνουν «γούρνες» για να συγκεντρώσουν μέσα τους το λιγοστό θειαφονέρι, που βγαίνει εδώ κι η μυρωδιά του έδωσε τ' όνομά της στην τοποθεσία, και την άλλη μέρα περισσότεροι θα είναι όσοι έρχονται να πλύνουν με το νερό τούτο τα σπυριά κι όποιες άλλες δερματικές παθήσεις τους «ν' αναληφτεί το κακό» με τη βοήθεια και της ημέρας της Αναλήψεως.

Στην κορυφή ενός γκρεμού που σβήνει κάτω στο ρέμα υψώνεται ο 'Άγιος Χριστόφορος. 'Όπως μας φανερώνει μια εντοιχισμένη πέτρα του πρωτοχτίστηκε το 1734, πολύ παλιά δηλαδή, γι' αυτό και τα τόσα χρόνια του έκαναν όχι λίγες ζημιές, σχισμάδες που ανάγκασαν τους φροντιστές του Γιαννάκη και Περιστέρω Νατσιοπούλου να τον ανακαινίσουν τον Οκτώβριο του 1934 από τα θεμέλια. Στο ιερό της παλιάς εκκλησίας βρέθηκε κατά την κατεδάφιση μπίμνιτσα άγνωστης χρησιμότητας.

Πιο πάνω από τον 'Άγιο Χριστόφορο και στην ίδια μ' αυτόν μικρή λοφοσειρά η οποία γεννιέται στη ρεματιά της Παναγίας, περνάει προς από τα Βρωμονέρια και πάει να βοηθήσει στο να υψωθεί η Μπλανίτσα, το ενδιαφέρον μας τραβούν οι τέσσερες θεόρατες Μουσαίκες καστανιές. Ποιος άραγε και πότε να τις φύτεψε, πόσα κάστανα έχουν δώσει και πόσα θα δώσουν ακόμα;

Η ματιά μας πέφτει τώρα πέρα απ' τη Γκουγκούλια κι αγκαλιάζει μια άλλη κορυφογραμμή πιο απόμακρη και φανερά πιο ψηλή. Αρχίζει από τη γνωστή μας Περγουλιά και Κάτω Μασίτσα κι όπως ανεβαίνει όλο και κάποιες άλλες καινούργιες πλαγιές της μας παρουσιάζει, όλο και άγνωστες τοποθεσίες έχει να μας δείξει.

Είναι όλες τους στολισμένες με μυριάδες κυρίως πεύκα που όλο και πυκνώνουν για να μας χαρίσουν τ' όμορφο κοινοτικό δάσος, το στεφάνι του χωριού μας. Γι' αυτό θα πούμε περισσότερα πιο κάτω, ενώ εδώ, χωρίς να θέλουμε να γίνουμε κουραστικοί, θ' αναφέρουμε όπως με τη σειρά τους συναντούμε τις άλλες τοποθεσίες, τη Μασίτσα, τη Γερακοφωλιά με τα βράχια της γεμάτα φωλιές των γυμνόλαιμων όρνιων, το Λιθάρι με τις στρούγκες του, την Πέτρα, την Ασβεσταριά και τα Σουβλιά μ' άλλα θεόρατα, απότομα και τελείως άβατα βράχια, όλες τους τοποθεσίες πρόθυμες να φτιάξουν το σύνορο με το Κεράσοβο και πιο πάνω, στο Μουρίκι με το Ελεύθερο.

Υψώνεται το τελευταίο τούτο βουνό στα 2.221 μ. και στέκει εκεί άντικρυ και πολύ κοντά στην ψηλότερη κορυφή της Πίνδου, το Σμόλικα.

Παρ' όλα τα χρόνια του αγέραστος κι αγέρωχος αυτός καθρεφτίζει τα 2.637 μ. της φαλακρής κορυφής του στα νερά της Δρακόλιμνης, που σε σχήμα καρδιάς σχηματίζεται πιο κάτω και τούτο όταν τα νερά της είναι ήσυχα και το στοιχείο της δεν έχει το συνηθισμένο του πόλεμο με τ' όμοιο του της Δρακόλιμνης της Τύμφης.

Από τ' αλωνάκι της κορυφής του αντικρίζουμε τον πελώριο πορφυρένιο του ήλιου δίσκο, καθώς αυτός προβάλλει αργά και μεγαλόπρεπα πέρα στη ρόδινη ανατολή, κι εκστατικοί μένουμε από τις χίλιες δυο αποχρώσεις που παίρνουν οι κόκκινες ακτίνες του, καθώς λούζουν τη μισοκοιμισμένη ακόμα φύση.

Από το ίδιο αλωνάκι το μάτι μας πλανιέται στη γύρω βουνοθάλασσα κι αγκαλιάζει ύστερα αχόρταγα όλο αυτό τον τόπο μέχρι το γέρο 'Όλυμπο, ενώ στα πόδια μας χάσκουν γκρεμοί και φαράγγια, τα καταφύγια των σταυραετών κι όλων των άλλων

1. Για τις λίμνες αυτές μπορείς να διαβάσεις περισσότερα στο βιβλίο του Μιχάλη Περάνθη «ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ ΑΠΑΝΤΑ» σελ. 659.

άγριων του λόγγου ζώων.

Η γύρω μας περιοχή μουγκή σχεδόν σήμερα αντηχούσε πριν λίγα χρόνια από τη φλογέρα του τσοπάνη και τα κουδούνια των κοπαδιών με τις χιλιάδες πρόβατα, που ανέμελα έβοσκαν στ'απέραντα βοσκοτόπια του, ενώ τα χίλια δυο αγριολούλουδα κι όλα τ' αρωματικά φυτά και βότανα της πλούσιας χλωρίδας του προτιμούν να υψώνουν το κεφαλάκι τους μάλλον σ' απόμερα μέρη παρά σ' ανοιχτούς τόπους.

Ας έρθουμε όμως στα δικά μας να πούμε για το Σερασκέρι, που είναι πριν από το λιθάρι, κι ύστερα για του Πρασιάνου, τα Τσανάδικα, τη Νταλιόπολη απέναντι από τα Σουβλιά, τα Στερογκάνια και το Σταυρό στο σύνορο με το Ελεύθερο.

Νταλιόπολη! Μια λέξη και μια τοποθεσία γνωστή όχι μόνο στα γύρω χωριά, αλλά και πιο πέρα. Τ' όνομά της σε σκέψεις πολλές μας βάζει κι η παρθενική ομορφιά της γοητεύει. Να ήταν άραγε κάποια άγνωστή μας πόλη όπως υποθέτουν μερικοί ή όπως θέλουν να πουν άλλοι τ' όνομά της είναι σλάβικο και σημαίνει μακρύς κάμπος ή μακριά χωράφια (ντελ πολ); Μακάρι να είμασταν για ένα απ' αυτά τόσο βέβαιοι όσο σίγουροι είμαστε για τις γέρικες οξιές που έχομε τώρα μπρος μας, τα ξέφωτα, τα κρύα νερά της, το αεράκι που όλη την ώρα δεν παύει να χαϊδεύει το πρόσωπό μας, όσα άλλα καλά της μας κάνουν να χαιρόμαστε τούτο τον πανώριο κόσμο, τον κόσμο του βουνού, να επιθυμούμε να ζήσουμε έστω και για λίγο μαζί του, τόσο μακριά από τους ανθρώπους και τόσο κοντά στο Θεό!

Αν τα βουνά της Ελβετίας χρειάστηκαν και τη βοήθεια του ανθρώπου για ν' αρέσουν, η Νταλιόπολη γοητεύει και με μόνα τα στολίδια που της χάρισε η φύση.

Δυο δρόμοι ανοίγονται πάνω από το χωριό, του 'Αι Λιά και της Αγίας Τριάδας.

Ανεβαίνοντας τον πρώτο συναντούμε την Κρασιά με τις πηγές του πρώτου υδραγωγείου του χωριού, την Κερασιά με το σημαδιακό καλύβι του Μούρα και την όμορφη πλαγιά της Στένημας στο πλάι της, τη Φλιαρόστιανη με τα μεγάλα σιάδια, το Νίτανο και το Κοντοκλάδι πάνω από τη Στένημα, το Κρυόνερο με τη νέα υδρομάστευση, το Πάτωμα στα σύνορα με το Ελεύθερο και πιο πάνω σε υψόμετρο 1.846 μ. τον Κλέφτη ν' αγναντεύει πέρα τ' άλλα βουνά και κάτω τον κάμπο της Κόνιτσας.

Το Παλιόραγκο με τα πανύψηλα ελάτια και τα λίγα αλλά λυγερά πλατάνια του πιο πάνω από τη Φλιαρόστιανη κι ύστερα το Βαθύ και τ' Ανώνυμο πλάι στον Κλέφτη, όλα τους σύνορα με το Νικάνορα, όπως και η Ντουρούστα πάνω από το Χαλκιά.

Όλες τους τοποθεσίες γεμάτες ιστορία και ποτισμένες με πολύ αίμα από τη μάχη της Πίνδου και πιο πολύ από τον αδερφοκτόνο εμφύλιο πόλεμο.

Αν πάλι προτιμήσουμε το δρόμο της Αγίας Τριάδας, τη Μπούκα με τις πολλές αγριολευτοκαριές στην πατωσιά του κάθε χωραφιού θα πρωτοσυναντήσουμε κι αφού μετά ανεβούμε τον απότομο ανήφορο θα βρεθούμε στη Στανιά, στη Μαυρομπίνα, τη Σελνόκοβα και πιο πάνω στο Λιβάδι με τη Γενοβονίβα από τη μια μεριά και το Τσιομπάνι, σύνορο με τη Μόλιστα, από την άλλη.

Είναι σε όλους μας αγαπητό το Λιβάδι όποια εποχή κι αν το επισκεφθούμε και παρήγορο το σε προνομιακή θέση κτισμένο εκκλησιάκι του Αγίου Χαραλάμπους.

Κάθε φορά που γίνεται λόγος γι' αυτό έρχονται στο νου μου τα λόγια της μπάμπως μου, της Χρήσταινας τσ' Νατσαίοι, που το είχε δικό της. Μου έλεγε πως οι χωριανοί ύστερα από τον αφανισμό της Τράπιας κυριεύτηκαν από φόβο μήπως και μια δεύτερη συμφορά χτυπήσει και το καινούργιο τους χωριό, τη Σταρίτσιανη.

Ο φόβος μάλιστα αυτός τόσο τους είχε ριζώσει στα κόκκαλα, ώστε, μόλις άκουγαν

πως κάπου έκανε την εμφάνιση της μια από τις φοβερές εκείνες αρρώστιες του μεσαίωνα απαγόρευαν σε κάθε ξένο ή ταξιδεμένο χωριανό νάμπει στο χωριό χωρίς να του γίνει πρώτα έστω και ο ατελής ιατρικός έλεγχος της εποχής εκείνης από το μουχτάρη του χωριού.

Όταν λοιπόν έτυχε να γυρίζει κάποτε από το ταξίδι της στην Κούμη μια παρέα χωριανών μαστόρων σ' εποχή που η πανούκλα θέριζε, όπως φυσικό ήταν δεν τράβηξε για το χωριό αλλά προτίμησε απ' όλα τ' άλλα μέρη το Λιβάδι, για να έχουν κι αυτοί απλοχωριά και μπόλικη τροφή τα ζώα τους ώσπου νάρθουν για το σχετικό έλεγχο.

Οι μέρες κυλούσαν άδειες κι οι δικοί τους από το χωριό ειδοποίησαν πως δεν ήξεραν πότε ακριβώς θα τους δει ο μουχτάρης, γιατί περίμενε κάποιον από τους επίσημους Τούρκους και δε γνώριζαν ποια μέρα θα έρχονταν.

Έμειναν λοιπόν εκεί περιμένοντας και τότε κάποιος απ' όλους έριξε την ιδέα:

- Εμείς μάστοροι είμαστε, δουλειά τώρα δεν έχουμε, τα ζώα μαζί μας άνεργα, το δάσος δίπλα μας είναι, δε φτιάχνουμε ένα εκκλησάκι μ' ένα δωμάτιο πλάι του να έχει κάθε χριστιανός πού ν' ανάβει ένα κεράκι, κάθε ξώμαχος να βάζει το κεφάλι του σε ώρα βροχής, χιονιού ή δυνατού ανέμου, ένα μέρος να μένουν κι όσοι άλλοι βρεθούν στη δική μας θέση και το σπουδαιότερο να έχουν καταφύγιο όσοι προσβληθούν από κάποια φοβερή αρρώστια;

Το είπαν, τ' απεφάσισαν κι έχτισαν το εκκλησάκι αυτό μ' ένα ολόκληρο δωμάτιο στην αριστερή του πλευρά κι αφού το έταξαν στον Άγιο Χάράλαμπο, τον προστάτη των ανθρώπων από την πανούκλα και τη λέπρα, έριξαν κλήρο μεταξύ τους να δουν σε ποιόν θ' ανήκει, ποιός θα είναι ο νοικοκύρης του. Κι ο κλήρος έλαχε στον Αλέξη Σταμούλη, τον πατέρα της, που με χαρά του δέχτηκε τη θεική προτίμηση, συμπλήρωσε τα κενά και φρόντισε για τον εσωτερικό εξοπλισμό του.

Έμεινε στην οικογένεια αυτή κι ύστερα και μέχρι σήμερα στις οικογένειες των θυγατέρων της Αικατερίνης Χρηστίδη και Βασιλικής Παπαγιαννούλη.

Το δωμάτιο έγινε καταφύγιο όλων όσων δίκαια ή άδικα απομακρύνονταν από την κοινωνία του χωριού για το φόβο της καταραμένης ασθένειας και το μανάλι της μικρής εκκλησίας δέχτηκε και δέχεται το ταπεινό κεράκι του τσοπάνη, του περαστικού.

Ολοκληρώσαμε την κουβέντα μας για τις μακρινές τοποθεσίες του χωριού αν στη συνέχεια αναφέρουμε την Πουρνιά, που έδωσε τ' όνομά της και στο χωριό, του Νικολάου το χωράφια, σύνορο, όπως και η Πουρνιά, με το μολιστινό, του Γιώργη το Πηγάδι με τον Άγιο Τρύφωνα.

Το λέμε στο χωριό εκκλησάκι το κτίριο που βρίσκεται στο μέρος τούτο, γιατί για εκκλησία το προόριζαν όταν το έχτισαν κι ας έμεινε μέχρι σήμερα καλύβα αφού δεν το εγκαινίασε Δεσπότης επειδή, όπως είπαν, ο Παπατρύφωνας που ήταν νοικοκύρης του δεν του παραχώρησε ούτε ένα χωράφι να μπορεί να συντηρείται από τα εισοδήματά του.

4 - ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

εξακολουθούν να λένε και σήμερα πολλοί τον τόπο που είναι γύρω από το χωριό κι ας είναι μετρημένα όσα χωράφια του σπέρνονται.

Πολύ παλιά το μέρος τούτο ήταν ένα απέραντο σιταροχώραφο που έδωσε μάλιστα και τ' όνομά του στο χωριό «Σταρίτσιανη». Αργότερα και με τη βοήθεια των πολλών

νερών των γύρω λάκκων έγινε καλαμποκοχώραφο και σήμερα έμειναν να πρασινίζουν μόνο ο μικρός ή πιο μεγάλος κήπος του κάθε ανοιχτού σπιτιού, μερικά φασόλια, κανένα τριφύλλι και πολλά πολλά δέντρα ιδίως καρυδιές που με τα μεγάλα τους κλωνάρια σκεπάζουν όλα τα γύρω, τα πολλά ακαλλιέργητα.

Είναι τόσες πολλές οι ονομασίες που έχουν δώσει οι χωριανοί στα διάφορα χωράφια της περιοχής αυτής ώστε λίγοι τις ξέρουν όλες ενώ οι πιο πολλοί για τις σπουδαιότερες μόνο θα μας μιλήσουν αρχίζοντας από τη Στρίγλα, άντικρυ της Μαύρης Πέτρας για να προχωρήσουν ύστερα στη γνωστή μας Δήμοντα και στον επίσης γνωστό μας 'Αϊ Θανάση.

Γοργά τις περνούμε να συναντήσουμε αμέσως ένα άλλο μικρό αλλά ενδιαφέρον εκκλησάκι, του Αγίου Σάββα. Την ιστορία του, όπως σώθηκε, θα την γνωρίσουμε πιο κάτω και μάλιστα με κάθε δυνατή λεπτομέρεια ενώ εδώ θα περιοριστούμε στο να πούμε πως το μέρος αυτό παθαίνει τόσες πολλές καθιζήσεις ώστε με το δίκιο μας ν' αναρωτιόμαστε αν το σημερινό εκκλησάκι είναι αυτό που πρωτοχτίστηκε και μπόρεσε να κρατηθεί στα πόδια του επειδή τόσο οι παλιότεροι όσο και ο σημερινός νοικοκύρης του Μήτσιος Αργιάννης δε σταμάτησαν να το επισκευάζουν, να το ανακαινίζουν ή αν είναι κάποιο άλλο χτισμένο αργότερα στη θέση του πρώτου.

Ανατολικά του χωριού έχουμε τη Γκολάγια με τα πολλά βρυσκά της κι ύστερα τον 'Αϊ Νικόλα, τη Μπάρα, την Αγία Παρασκευή, την Τράπια.

Εδώ ασφαλώς θα σταθούμε για λίγη ξεκούραση και περισσότερη κουβέντα σχετική πάντα με τις τοποθεσίες αυτές.

Είπαμε πως η πρώτη λέγεται 'Αϊ Νικόλας από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου που είναι χτισμένη σ' αυτό εδώ το μέρος με το νεκροταφείο του χωριού ολόγυρά της.

Στις «Ιστορικές σημειώσεις» διαβάζουμε πως στο ίδιο μέρος ήταν και το νεκροταφείο των Τραπιωτών, το οποίο λόγω του μεγέθους του χωριού απλώνονταν και πιο κάτω, στα Γιοβανάδικα χωράφια και πως η σημερινή εκκλησία είναι χτισμένη όπου και η πρώτη. 'Αλλωστε τα κόκαλα, τα οποία με το σκάψιμο των χωραφιών αυτών και του τμήματος του Αθναγασιώτικου αυλακιού που ήταν κάτω από το σημερινό νεκροταφείο ήρθαν στο φως, μας βεβαιώνουν ότι πράγματι εδώ ήταν το πρώτο του χωριού νεκροταφείο και με τη διάλυση της Τράπιας και τη δημιουργία της Σταρίτσιανης μεταφέρθηκε στη σημερινή του χωριού πλατεία κι ύστερα πάλι στον 'Αϊ Νικόλα όπου είναι και σήμερα.

Η εκκλησία χτίστηκε το 1877, γι' αυτό και πιστεύουμε πως δεν είναι η πρώτη, η των Τραπιωτών, αλλά πολύ νεότερη, χτισμένη ίσως στα θεμέλια της πρώτης επειδή εκείνη καταστράφηκε από τις καθιζήσεις του εδάφους.

Αρκετά μεγάλη, έχει χαγιάτι στις δυο πλευρές και στο εσωτερικό δεσποτικό θρόνο και υπερώο καφασωτό στο δυτικό της μέρος για τις γυναίκες. Είναι η μόνη εκκλησία μας που στολίζεται όλη με τοιχογραφίες βυζαντινής τεχνοτροπίας φιλοτεχνημένες, όπως μας λέει υπέρθυρη εσωτερική επιγραφή, τον ίδιο χρόνο, δηλαδή το 1877, από άξιους Χιονιαδίτες αγιογράφους:

«ίστορίθη ούτος ό θεϊος κ'... άγιου Νικολάου δι' έξόδων Βασιλείου Παπαγιαννούλη άρχιερατεύοντος του Πα..... κ. κυρίου Βασιλείου και έφημερευότων 'Ιωάννου 'Ιερέως οικονόμου, Γιαννούλη ιερέως, Τρύφωνος ιερέως διά χειρός Δημητρίου ...άου κ' Χριστοδούλου 'Αναστασίου Χιονα... κατά κολόνια έκ τής έπαρχίας του άγιου Βελλᾶς 1877 - 'Ιουνίου 6 - σταρίτσιανη».

Δυστυχώς άρχισαν κι αυτές, όχι τόσο από την πολυκαιρία όσο πάλι από τις καθιζήσεις, να καταστρέφονται, ενώ μερικές, όπως του αρχάγγελου Μιχαήλ, στο αριστερό της πόρτας, χάθηκαν τελείως. Ας σώσουμε με όποιον τρόπο μπορούμε τις υπόλοιπες, είναι χρέος μας.

Η εκκλησία ανήκει στις οικογένειες Κατσάνου και συγκέντρωνε τους χωριανούς μετά το κάψιμο της κεντρικής τους εκκλησίας μέχρι τη μέρα που χτίστηκε και λειτούργησε η σημερινή των Ταξιαρχών και γι' αυτό είναι πλουτισμένη με ιερά σκεύη, βιβλία, πολυέλαιο κι όλα τ' άλλα απαραίτητα.

Όλο το χώρο τόσο της εκκλησίας όσο και του νεκροταφείου αγκαλιάζει και προστατεύει σιδερένιο κιγλίδωμα με επιβλητική πάλι σιδερένια θύρα φτιαγμένα όλα από τα Εξάρχεια το 1960 σ' αντικατάσταση του ξύλινου που καστράφηκε από τα χρόνια. Υλικά και εργασία μαζί στοίχισαν 61.570 δραχ.

Αν και είναι αρκετά τα όσα μέχρι σήμερα έγιναν στο νεκροταφείο μας δεν παύουμε να πιστεύουμε πως είναι και πολλά τα όσα είναι ανάγκη να γίνουν ακόμα για να μπορέσουμε τότε να πούμε πως ο χώρος, που νιώθει κανείς τη ματαιότητα των εγκοσμίων, η τελευταία κατοικία όλων μας θα είναι στ' αλήθεια ένας ιδανικός τόπος αιώνιας ανάπαυσης.

Πρέπει, κατά τη γνώμη μου πάντοτε, χωρίς αργοπορία 1) να γίνει νέος δρόμος προσπέλασης προς αυτό γιατί η μεγάλη ανάβαση που έχει ο σημερινός κουράζει και κάνει προβληματική τη μεταφορά των νεκρών, 2) να ισοπεδωθεί το ανώμαλο ή επικλινές μέρος του, 3) να γίνει διευθέτηση των τάφων με κεντρικό και δευτερεύοντες διαδρόμους κι ας μείνουν αυτοί οικογενειακοί όπως είναι και τώρα, 4) να μεταφέρουμε από το κοινοτικό υδραγωγείο νερό για μια βρύση, τόσο απαραίτητη.

Αρκετά όμως μείναμε στον Άγιο Νικόλαο κι είναι νομίζω καιρός, περνώντας από τη Μπάρα, να δούμε και την Αγία Παρασκευή.

Η εκκλησία αυτή ήταν πριν χτισμένη κοντά στο λάκκο, λίγο πιο πάνω από το βρυσκό με το πολύ κρύο νερό αλλά αργότερα, άγνωστο πότε, μεταφέρθηκε στη σημερινή της θέση, γιατί το μέρος εκείνο παθαίνει πολλές κατολισθήσεις. Σύμφωνα μ' όσες πληροφορίες μου έδωσε ο σημερινός νοικοκύρης της Αριστοφάνης Κοντογιάννης την έχτισε ο γνωστός μας από τον παντοκράτορα της Μαύρης πέτρας οικονόμος Παπαπαλαιός και ο ίδιος φιλοτέχνησε στο ιερό την τοιχογραφία των Τριών Ιεραρχών τόσο μεγάλη μάλιστα ώστε να σκεπάζει όλη την ανατολική πλευρά της.

Στο πίσω μέρος και κολλητά στον τοίχο της έχτισε αρκετά ευρύχωρο δωμάτιο για κατοικία επειδή πολύ του άρεσε να μένει όχι μόνο πλάι στην εκκλησία του αλλά και κοντά στις πολλές κυψέλες που είχε στο μέρος αυτό και τον κόσμο τους με αγάπη φρόντιζε. Το δωμάτιο τούτο το έχουν σήμερα καλύβα.

Όπως κάθε χρόνο έτσι και φέτος στις 26 Ιουλίου που γιορτάζει, μαζί με πολλούς άλλους χωριανούς εκκλησιάστηκα κι εγώ σ' αυτή. Με το σκόλασμα της πανηγυρικής λειτουργίας, έξω στο προαύλιο, όπως είναι συνήθεια, μας κέρασαν λουκούμι και τσίπουρο, φάγαμε σιτάρι και λειτουργία και πριν πάρουμε το δρόμο του γυρισμού θέλησα να επισκεφτώ το μύλο του Κατσάνου, που είναι λίγο πιο πέρα.

Άλλαξα όμως γνώμη, δεν πήγα, όταν πληροφορήθηκα πως είναι πεσμένος κι έχει τα χάλια του. Προτίμησα να τον βλέπω με τα μάτια του νου μου, όπως ήταν τότε που παρέα με τον αξέχαστο αδερφό μου Βασιλάκη τον επισκεφτόμασταν σχεδόν κάθε μέρα του καλοκαιριού για να βοσκήσουμε τα χασάπικα αρνιά και κατσίκια

του μπακάλη και χασάπη πατέρα μου. Το πρωί τα βόσκαμε πέρα από το λάκκο, το μεσημέρι τα σταλίζαμε στις Μουσαίικες καστανιές και τ' απόγευμα, μόλις έγερνε ο ήλιος κι απόσκιωνε ο Παλιόμυλος, τα φέρναμε εδώ. Κι ενώ αυτά έβοσκαν, εμείς τρυπώναμε κάτω στη φτερωτή του όταν δεν λειτουργούσε ή μέναμε ώρα πολύ κοιτάζοντας τις μυριάδες σταγόνες νερού που σχηματίζονταν καθώς αυτό χτυπούσε με ορμή πάνω στις ακτίνες της να τη στριφογυρίσει. Σπάνια βλέπαμε και το μυλωνά, το μάρμπα Γιώργο τον Καλιώνη, γιατί το λιγοστό καλοκαιριάτικο νερό του αυλακιού και όλου του λάκκου δε μπορούσε να γυρίσει τη βαριά μυλόπετρα κι έτσι κάποτε και τότε παρουσιάζονταν να βάλει το νερό μη ξεραθούν και γίνουν χάρχαλο οι κάδοι που φέρνουν το νερό από το αυλάκι στη φτερωτή, να δει αν όλα ήταν στη θέση τους ώστε το φθινόπωρο με τα πρωτοβρόχια να πιάσει αμέσως δουλειά.

Αναφέραμε πιο πάνω την Τράπια, στην οποία ήταν χτισμένο το πρώτο χωριό μας, που δυστυχώς έσβησε χωρίς να μας αφήσει αξιόλογα απομεινάρια του, κι αφήνουμε να εξαντλήσουμε το θέμα αυτό πιο κάτω, ενώ τώρα προτιμούμε να επισκεφτούμε τα υπόλοιπα τρία εξωκκλήσια μας με τη γύρω περιοχή τους, τον Προφήτη Ηλία, τον 'Αϊ Γιάννη και την Αγία Τριάδα.

Ο Προφήτης Ηλίας είναι σχετικά καινούργια εκκλησία. Η παλιά ήταν λίγο πιο πέρα, σε μέρος με πολλές καθιζήσεις, που συνέχεια τη βούλιαζαν κι ανάγκασαν το νοικοκύρη της Βασίλη Καλογιάννη να τη μεταφέρει σ' αυτό εδώ το πιο στερεό μέρος. Είναι χτισμένη πλάι στο δρόμο και στις 20 Ιουλίου, ημέρα γιορτής της, πάμπολλοι ευσεβείς προσκυνητές χαρούμενοι ανηφορίζουν να τιμήσουν τον προφήτη και να ζητήσουν τη βοήθειά του. Από τ' όνομα της εκκλησίας κι όλη η γύρω περιοχή «'Αϊ Λιάς» λέγεται και δεν πέρασαν πολλά χρόνια από τότε που το καταπράσινο από τα τόσα φασόλια χρώμα της χάθηκε.

Το δεύτερο εκκλησιάκι αγγίζει τα πάνω σπίτια του χωριού και γιορτάζει τ' 'Αϊ Γιαννιού στις 7 Γενάρη. Πριν ήταν χτισμένο στο χωράφι που είναι αριστερά του σπιτιού της Βικτώριας Διακοπούλου κι από κει ο Δημήτρης Κολιός το μετέφερε στο μέρος που είναι τώρα η καλύβα, πλάι κι ανατολικά της σημερινής εκκλησίας.

Στην καλύβα αυτή σώζεται μέχρι σήμερα το δάπεδο του ιερού της. Από κει, λόγω των καθιζήσεων, μεταφέρθηκε ξανά στη σημερινή της τώρα θέση.

Την έχουμε μεγάλη τη γιορτή του 'Αγίου αυτού και για τούτο όχι μόνο παρακολουθούμε όλοι τη λειτουργία αλλά και με τα σκολάσματά της στο πλακόστρωτο προαύλιο, που έχει μπρος, οι γυναίκες με τραγούδια πιάνονται σε όμορφο στρωτό χορό, ενώ οι άντρες παρέες παρέες ξεκινούν για τα χρόνια πολλά στους Γιάννηδες αρχίζοντας πριν πάντοτε από το μάρμπα Γιάννη τον Κολιό και γιατί είχε τ' όνομά του, η εκκλησία ήταν δική του, αλλά και γιατί το σπίτι του ήταν το πρώτο που θα συναντούσες.

Η σημερινή εκκλησία κήκε από άγνωστη αιτία το 1955, γρήγορα όμως την ξανάφτιαξαν το ενδιαφέρον του νοικοκύρη και η βοήθεια των χωριανών.

Τρίτο και τελευταίο της Αγίας Τριάδας του αξέχαστου σε μένα Δημήτρη Δουγλίδη. Για 21 ολόκληρα χρόνια, όσα δηλαδή υπηρέτησα δάσκαλος στο χωριό μου, τον είχα συνέχεια όχι μόνο πρόεδρο της σχολικής μας εφορείας αλλά και πολύτιμο συνεργάτη και βοηθό.

Με τη γυναίκα του Πανάγιω έχτισε τον Αύγουστο του 1926 την εκκλησία του αυτή σ' αντικατάσταση μιας άλλης που είχαν υψώσει στο ίδιο μέρος οι πρόγονοί του το 1784 και είχε μισοκαταστραφεί.

Πλάι στη μεγάλη γέριμη μουριά αγκαλιάζει όλους μαζί τους χωριανούς την επόμενη του Αγίου Πνεύματος, που είναι και ημέρα γιορτής της.

Πιστεύω πως, με όσα μέχρι τώρα ανέφερα, σίγουρα, αγαπητέ μου αναγνώστη, σχημάτισες μια εικόνα για τις διάφορες τοποθεσίες του χωριού μου, ενώ ο χάρτης, που ακολουθεί στο τέλος του βιβλίου, πολύ θα βοηθήσει στη λύση της κάθε απορίας σου.

Ίσως μάλιστα και πιο κάτω μας δοθεί και πάλι η ευκαιρία να μιλήσουμε και για άλλες τοποθεσίες, που τώρα παραλείψαμε, γιατί τις θεωρήσαμε μικρές σ' έκταση και χωρίς κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

ΤΟ ΔΑΣΟΣ

Υπερήφανα βουνά, άλλα πανύψηλα κι άλλα πιο χαμηλά, άλλα κοντινά κι άλλα απόμακρα, ορθώνονται και στεφανώνουν το χωριό μας απ' όλες του τις γύρω μεριές, κάνοντάς το έτσι σωστό φυσικό κάστρο.

Λόγγοι αδιαπέραστοι με στενά δρομάκια, χαράδρες βαθιές, κλεισούρες με παχιούς ίσκιους και ξέφωτα, απλόχωρα σκεπάζουν όλα τους τα πλάγια και μόνο σ' ένα μέρος προς το Περιβόλι θα δεις τη βλάστησή τους κάπως φτωχή κι αδύναμη.

Δέντρα ψηλά κι αιωνόβια, σωστοί γίγαντες παραμυθιών, τυλιγμένα στο βαθυπράσινο χρώμα τους, πυργώνουν τ' ανάστημά τους να στολίσουν την κάθε σπιθαμή γης, να δωρίσουν στον τόπο κάτι το γραφικό αλλά συγχρόνως μεγαλόπρεπο κι επιβλητικό.

Είναι το κοινοτικό μας δάσος, το κόσμημα του χωριού μας, είναι αυτό που μας χαρίζει καθαρίο αέρα, άφθονα νερά, δροσερό καλοκαίρι και υποφερτό χειμώνα, τόσα υλικά αγαθά.

Μουρίκι, Τσομπάνι, Κλέφτης, Ανώνυμο κι όχι λίγες άλλες τοποθεσίες, λες και συναγωνίστηκαν μεταξύ τους ποια θα ανέβει πιο ψηλά, ποια θα ξεπεράσει την άλλη σ' ομορφιές και χάρη, ποια θα μας προσφέρει περισσότερα.

Χαίρεται ο πεζοπόρος καθώς ανηφορίζει τις βαθύσκοιες πλαγιές του, κατεβαίνει στις πυκνόφυτες λαγκαδιές να δοκιμάσει τις νοστιμότητες «καψιούνες», αγναντεύει τις φωλιές των πουλιών που έχουν πάντα τα νύχια τους ματωμένα. Ρουφάει αχόρταγα τον καθαρό αέρα του, στο νερό της πηγής, που αναβλύζει ολόδροσο στα ριζά του βράχου σβήνει τη δίψα του και μένει βουβός στο άκουσμα του τραγουδιού τ' αηδονιού, της φωνής του κούκου. Είναι οι στιγμές που το μεγαλείο της φύσης φέρνει το είναι μας σ' άλλους κόσμους, σ' άλλες καταστάσεις.

Στον παραδεισένιο αυτό τόπο ο πράσινος θησαυρός αρχίζει πιο πάνω από το χωριό, με τη μορφή της μαύρης πεύκης ως τα 1.700 μ., συνεχίζεται από τα 1.400 ως τα 1.800 με το έλατο, την υβροδογενή ελάτη, όπως το λεν οι δασολόγοι μας, και τελειώνει με τη λευκόδερμο πεύκη, το γνωστό μας ρόμπολο, από τα 1.600 και πάνω.

Κοντά στα κωνοφόρα και τα φυλλοβόλα με πρώτη και καλύτερη την ουρανομήκη οξυά που δε δυσκολεύεται να κάνει σε δροσερές πλαγιές παρέα της μαύρης πεύκης και πολύ αγαπάει να φυτρώνει πλάι στα έλατα ή πιο πάνω ακόμα σε καθαρές πλέον συστάδες.

Ο τόπος πέρα από το ποτάμι νομίζεις πως έχει παραχωρηθεί στη βελανιδιά και κυρίως στο είδος της το καλό για κλαδονομή. Τα φραξιά και το σφενδάμι, και στις ακροποταμιές το πλατάνι κι η ιτιά είναι μάλλον πινελιές ομορφιάς κι όχι φυτά για δασική εκμετάλλευση.

Α'. Το ύψωμα Κλέφτης και ανατολικά του το Πάτωμα.

Β'. Τμήμα του δάσους της Πουρνιας και στο βάθος οι κορυφές Κνια, Σουβλιά, Μαυρίκι και Στυρός.

Αυτό είναι το δάσος μας με τα πολλά του δέντρα και κατοίκους χαριτωμένες βερβερίτσες, γοργοπόδαρα ζαρκάδια, πανούργους λύκους κι αγρόσκυλα, πονηρές αλεπούδες και κουνάβια, φοβερά αγριογούρουνα κι αρκούδες, που τώρα πάνε να γίνουν κι αυτές μόνιμη παρέα του.

Ψηλά στα σκέμνια της Κνιάς πριν από λίγα χρόνια φώλιαζαν κι αγριόγιδα, όμορφα και μοναδικά, τα οποία, όπως λένε, όλα τους τα θανάτωσε πρόσφατα το βόλι κάποιου βλάχου [και μάλιστα χωρίς οι χωριανοί να δείξουν πως συγκινήθηκαν ιδιαίτερα για το κακό]

Κοντά σ' όλα αυτά ας προσθέσουμε και τον οξό, που ξενοζει πάνω σε πεύκα κι έλατα κι αποτελεί διαλεχτή τροφή για τα γαλακτοφόρα ζώα μας, τ' αρωματικό τσάι, που φυτρώνει σε γυμνές αμμουδερές πλαγιές και την εποχή της ανθοφορίας με τη χαρακτηριστική ευωδιά από μακριά προδίνει την παρουσία του στα προσήλια της Νταλιόπολης και του Κλέφτη, της Ντουρούστας και του Πρασιάνου, κι ας κλείσουμε με το σαλέπι, που έχει άνθη του πολύχρωμες περδίκες.

Βρίσκεις στα βουνά μας όχι λίγες ποικιλίες του, αλλ' ο χωριανός, όταν με τον τροβά στον ώμο και τ' ανάλαφρο σκαλιστήρι στο χέρι ανηφορίζει να το συναντήσει, ξέρει πως πρέπει να τραβήξει για τον Κλέφτη, το Κρυόνερο, το Πάτωμα ως και σ' αυτό το Μουρίκι ακόμα να φτάσει αν θέλει νάβρει καλό, ξερικό δηλαδή κι όχι βαρκίσιο. Πιο παλιά η αξία του ήταν πολύ μεγάλη, γιατί, εκτός του ότι το έπιναν ως εξαιρετο αφέψημα, το χρησιμοποιούσαν και στη φαρμακευτική, ενώ σήμερα η κατανάλωση κι η αξία του φυσικά περιορίστηκαν.

Όλο το δάσος μας ήταν ανέκαθεν, όπως είναι και σήμερα, κοινοτικό. Κατά την εποχή της τουρκοκρατίας ανήκε στην κατηγορία των κτημάτων «Μπαλταλίκ» και σαν τέτοιο το νέμονταν αποκλειστικά οι κάτοικοι του χωριού και, καθώς μάλιστα μολογούν οι παλιότεροι απ' αυτούς, περνώντας από τους όχτους των καρπερών χωραφιών τους έφτανε μέχρι έξω από το χωριό, ως και σ' αυτόν τον 'Αϊ Λιά ακόμα.

Μετά την απελευθέρωση, όπως όλα τα δάση των «Νέων Χωρών» έτσι και το δικό μας, περιήλθε στην κυριότητα του Ελληνικού Δημοσίου κι αυτό το διαχειρίστηκε μέχρι το 1928. Τη χρονιά αυτή η κοινότητά μας υπέβαλε στο Διοικητικό Δικαστήριο του Υπουργείου Γεωργίας αίτηση αναγνώρισεώς του ως κοινοτικού. Το δικαστήριο αυτό, βασιζόμενο σε σχετική έκθεση του δασάρχη Κονίτσης Οικονομίδη Λεων., την οποία συνέταξε ύστερα από αυτοψία του, στην 2/1929 απόφασή του καταλήγει: «Διά ταυτα.

Παραχωρεί κατά τούς όρους του από 29 Ιουλίου 1927 Ν.Δ. περί Μπαλταλικίων εις τήν Κοινότητα Πουρνιάς (Σταρίτσιανης) τής Κονίτσης τά έν τή περιφερεία αὐτῆς κείμενα δάση ἐκτάσεως ἐπτά χιλιάδων περίπου στρεμμάτων.

Ἐκρίθη, ἀπεφασίσθη καί ἐδημοσιεύθη τήν 19η Ιανουαρίου 1929

Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Γραμματεὺς

Γ. Ἀντωνακάκης

Θ. Μπαρλογιάννης

Ἐτσι ξαναγύρισε και πάλι το δάσος στην αποκλειστική κυριότητα και νομή των κατοίκων του χωριού μας, που το εκμεταλλεύονταν ως κοινοτικό μόνο με το να κόβουν καυσόξυλα, δαδί και φασολόβεργες για τις ανάγκες των σπιτιών τους, να κάνουν κλαδονομή φυλλοβόλων κυρίως δέντρων για χειμωνιάτικη τροφή των ζωντανών τους.

Ξυλεία τεχνικών κατασκευών υλοτομούσαν ελάχιστη, όση δηλαδή ήταν απαραίτητη

για τις ατομικές ανάγκες τους και σαν τέτοια προτιμούσαν την του πεύκου.

Τα δέντρα αυτά με πολύ κόπο έκοβαν κι έσχιζαν σε σανίδια, καδρόνια κι ό,τι άλλο χρειαζόνταν με τα χειροπρίονά τους υλοτόμοι, οι γνωστοί μας «σαρτζήδες» από τα βλαχοχώρια της λάκκας του Αώου.

Λόγω της μεγάλης απόστασης από τα κέντρα κατανάλωσης και της έλλειψης συγκοινωνίας για τις μεταφορές, ξυλεία να διαθέσουν στο εμπόριο άρχισε να τους δίνει μόνο από το 1952 - 53, που έγινε ο δρόμος, και καυσόξυλα, πάλι για το εμπόριο, από το 1964.

Με βάσει εγκεκριμένες διαχειριστικές εκθέσεις η υλοτομία αυτή εξακολουθεί μέχρι σήμερα και θα ήταν αδιατάραχτη αν ο δασάρχης Κονίτσης κ. Ηλίας Κολοβίνος, κινούμενος ίσως από υπερβολικό υπηρεσιακό ζήλο, δεν την ανέκοπτε για λίγο.

Στις 16 - 7 - 1970 έστειλε στο Νομικό Τμήμα της Γενικής Δ/σης Δασών του Υπουργείου Γεωργίας το 1.927 έγγραφό του, στο οποίο ανέφερε ότι το δάσος Πουρνιάς το 1929 που παραχωρήθηκε στην κοινότητα ήταν μόνο 7.000F ενώ σήμερα είναι 14.000F. Ζητούσε λοιπόν να του γνωρίσουν αν τα 7.000 στρέμματα επί πλέον ανήκουν στην κοινότητα ή στο δημόσιο.

Ο τότε πρόεδρος του χωριού μας Κ. Δημητρίου μόλις, από κοινοποίηση που του έγινε, έλαβε γνώση του εγγράφου αυτού, κι επειδή ο κοινοτικός γραμματέας απουσίαζε, με παρακάλεσε και συνέταξα την παρακάτω αναφορά:

ΕΠΕΙΓΟΝ

Εν Πουρνιά τη 7 Σεπτεμβρίου 1970

Προς

Το Σον Υπουργείον Γεωργίας

Γενική Δ/νση Δασών

Διεύθυνση Β', Τμήμα Νομικόν.

Εις Αθήνας

Αφορμήν λαβόντες εκ της υποβληθείσης Υμίν υπ. αριθ. 1.927/16 - 7 - 70 αναφοράς του κ. Δασάρχου Κονίτσης, λαμβάνομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν Υμίν τα κάτωθι:

Η Κοινότης Πουρνιάς (τέως Σταρίτσιανης) απετέλει από της συστάσεως της (προ αμνημονευθέντων) Κεφαλοχώρι (Καριγέ). Προσπάθειαι μπεήδων και άλλων Τούρκων επισήμων να καταστήσουν το χωρίον ή τμήμα αυτού τσιφλίκι απέβησαν άκαρποι.

Ότα ολοκληρον την περιφέρειάν της, συμπεριλαμβανομένου και του δάσους της, ενέμεντο οι κάτοικοι ή ως κτηματίαι, έκαστος τα ίδια αυτού κτήματα ή ως Κοινότης συμφώνως των αποφάσεων του Κοινοτικού Συμβουλίου (Μουχτάρη, Δημογερόντων).

Δια των αποφάσεων τούτων πλην των άλλων ορίζοντο προστατευτικάί εκτάσεις του δάσους, εκτάσεις υλοτομίας και γενικώς ό,τι ενομιζετο σκόπιμον, ως ο καλός νοικοκύρης φροντίζει τα ίδια αυτού. Το τούρκικον κράτος περιορίζετο μόνον εις την είσπραξιν των διαφόρων φόρων (δεκάτη, κεφαλικός κ.λ.π.) μη εχόντων ουδεμίαν σχέσιν προς το δάσος.

Μετά την απελευθέρωσιν του χωριού και μάλιστα το έτος 1928, επειδή εις το αρχείον του Πρωτοδικείου Ιωαννίνων δεν ευρέθη αντίστοιχον βιβλίον του τουρκικού κτηματολογίου, διετάχθη Δασάρχης όστις μετέβη ενταύθα και ενήργησεν αυτοψίαν και εξέτασιν των συνθηκών ιδιοκτησίας του δάσους.

Εκ της εκθέσεως του κ. Δασάρχου, ήτις και απετέλεσε το μόνο στοιχείον βάσει του οποίου εξεδόθη η υπ. αριθ. 20.671/18 - 2 - 29 απόφασις του Υπουργείου Γεωργίας,

εμφαίνεται ότι το δάσος ήτο εξ ολοκλήρου κοινοτικόν.

Την έκτασιν αυτού η ως άνω έκθεσις αναβιβάζει εις 7.000 στρέμματα αντί των 14.000 στρεμμάτων που είναι τούτο σήμερα. Το τοιούτον είναι λογικό εάν λάβη κανείς υπ' όψιν ατου τα κάτωθι:

1 - Εις την έκθεσιν αναφέρεται, ότι η εκτίμησις της εκτάσεως του δάσους ήτο οπτική. Δυνατόν η έκτασις του να ανήρχετο εις 8 ή 9.000 στρέμματα.

2 - Το δάσος Πουρνιάς, και τούτο παντός άλλου το γνωρίζει κάλλιστα ο κ. Δασάρχης Κονίτσης, παρουσιάζει μιαν αναγέννησιν πρωτοφανή. Εκτάσεις, αι οποίαι προ πενταετίας ή δεκαετίας ήσαν αγροί και εκαλλιεργούντο, σήμερα αποτελούν τεράστια φυτώρια πεύκης και ελάτης. Εάν λάβωμεν υπ' όψιν μας ότι η έκθεσις εγένετο το έτος 1928 μέχρι σήμερα έχουν παρέλθη 42 ολόκληρα χρόνια.

Εκτάσεις αι οποίαι τότε ήσαν αγροί σήμερα είναι δάση. Να γιατί αι 7.000 στρεμμάτων έγιναν 14.000.

Εις την έκθεσιν αναφέρονται και ονόματα αγρών. Οι αγροί ούτοι όχι μόνον δεν υφίστανται σήμερα αλλά ούτε καν γνωρίζει κανείς, έστω και εκ των γερόντων του χωριού, αν υπήρξαν ποτέ. Άλλωστε και σήμερα οι κάτοικοι του χωριού ευρίσκονται εις αντιδικίαν με την Κοινότητα και το Δασαρχείον, διότι, ενώ οι αγροί των εγένοντο δάσος δεν δικαιούνται να εκμεταλλευθώσι τούτο, λόγω του ότι στερούνται τίτλου κυριότητος. Επί του θέματος τούτου εγένοντο αναφοραί των κατοίκων εις το Υμέτερον Υπουργείον, ο δε Νομάρχης Ιωαννίνων, κατά την εις την Κοινότητα επίσκεψίν του το έτος 1969, ανεγνώρισε το δίκαιον των κατοίκων και υπεσχέθη να πράξη ό,τι δει δια την απόδοσίν των εις τους δικαιούχους.

3 - Εις την εν λόγω έκθεσιν αναφέρεται ότι τας θέσεις Πουρνιά, Λουπότσιανη, Τσουμπάνι, Ντουρούστα, Χαλκιά, Σνίμπαλο, Βαθύ, Παλιόραγκο, Κλέφτη, Πάτωμα, Ίτανος, Κρυόνερο, Νταλιόπολη, Σουβλιά, Κνιά, Λιθάρι, Γερακοφωλιά, Μασίτσα, Περγουλιά, Πρασιάνου και Γκουγκούλια δάσος είναι κοινοτικόν.

Αλλά εαν αφαιρέση κανείς τας ως άνω τοποθεσίας δεν απομένουν παρά αι θέσεις Κερασιά, Κρασιά, Φλιαρώστιανη, Νταιντάρτσα, Γενοβονίβα αίτινες προ ελαχίστων ετών ήσαν αγροί σήμερα δε καλύπτονται υπό δενδρυλλίων ηλικίας 5 εως 10 ετών.

Μήπως ο κ. Δασάρχης εννοεί να μας πάρει και τα έξωθεν των σπιτιών μας χωράφια για να τα κάνει κρατικόν δάσος;

4 - Από του έτους 1951 μέχρι σήμερα, δια τεσσάρων διαχειριστικών εκθέσεων, η Κοινότης νέμεται ολόκληρον το δάσος ως κοινοτικόν, που είναι, σύμφωνα με τας κειμένας διατάξεις περί υλοτομίας, και ουδείς ποτέ μας ηνώχλησεν. Πού ήτο ο κ. Δασάρχης όλο αυτό το χρονικόν διάστημα;

5 - Τόσον εις την έκθεσιν όσον και εις την απόφασιν του Υπουργείου Γεωργίας ουδαμού, έστω κι ενδεικτικώς, αναφέρονται αι λέξεις Ελληνικόν Δημόσιον.

Πιστεύομεν ότι εκ των ανωτέρω σαφώς συνάγεται, ότι ολόκληρον το δάσος ήτο, είναι και θα είναι κοινοτικόν. Κατάπληξιν προκαλεί εις ημάς η ενέργεια του κ. Δασάρχου, ήτις εγένετο ακριβώς την στιγμήν της επαληθεύσεως της νέας μας διαχειριστικής εκθέσεως, ενέργεια ήτις αν μη τι άλλο, θα επιβραδύνη την επαλήθευσιν της εκθέσεως, με αποτέλεσμα να παρέλθη το οικονομικόν έτος και η Κοινότης, δεδομένου ότι τα εκ του δάσους έσοδα αποτελούν τον μοναδικόν πόρον της, να ευρεθή προ οικονομικού αδιεξόδου.

Η σημερινή Εθνική Κυβέρνησις καταβάλλει τεράστιες προσπάθειες να ανακόψη

την αστυφιλία που πάει να ερημώσει την ύπαιθρον. Κοντά στα τεράστια χρηματικά ποσά που εξοδεύει δια τον σκοπόν τούτον, χορηγεί ακόμη και τμήματα εκ κρατικών δασών εις Κοινότητας, Οργανισμούς αλλά και άτομα για να μπορέσει να κρατήσει τον κόσμον εις την ύπαιθρον. Εμείς δε ζητούμε τίποτε άλλο παρά μόνο τα ιδικά μας.

Θα ήτο όντως ωραίον ό,τι εσεβάσθη ο Τούρκος κατακτητής να το βεβηλώση το Ελληνικόν Δημόσιον.

Εν αναμονή δικαίας σας ετυμηγορίας
Διατελούμεν μετά της προσηκούσης τιμής
Ο πρόεδρος της Κοινότητος
Κ. Δημητρίου

Το Διοικητικό Δικαστήριον του Υπουργείου Γεωργίας, από όσα γνωρίζω, τόσο στην αίτηση του δασάρχη Κονίτσης όσο και στο έγγραφο της κοινότητας, μέχρι σήμερα δεν απάντησε ακόμα. Ο κ. δασάρχης, αφού μάταια περίμενε μερικούς μήνες, αναγκάστηκε να επαληθεύσει τη νέα διαχειριστική έκθεση, που του είχε υποβληθεί, για δάσκα τέσσερις και όχι επτά χιλιάδες στρέμματα.

Το δάσος μας σήμερα, όπως και χθες, με τον κούκο και τον κότσυφα για συντροφιά του, τη γλυκειά άνοιξη, το βαθυπράσινο χρώμα του το ζεστό καλοκαίρι, τους φτωχούς καρπούς το δροσερό φθινόπωρο και το χειμώνα στολισμένο με μπόλικο καθαρίο χιόνι, που κάνει τις ακτίνες του ήλιου, καθώς πάνω του πέφτουν, να μεταμορφώνονται σε χίλια μύρια διαμάντια, στέκει εκεί καμαρωτό και μας περιμένει.

Ας είναι σίγουρο πως οι Πουρνιώτες γνωρίζουν την αξία του και πάντοτε θα το συντροφεύει η αγάπη τους. Θέλουν το χωριό τους «δάσοχώρι» και για τούτο δε γογγύζουν καθώς βλέπουν τα πεύκα και τα έλατα να γεμίζουν τ'άσκαφτα χωράφια τους, να γίνεται δάσος ως κι αυτός ο λάκκος στο μύλο του Κατσάνου.

Γι' άλλη μια φορά ας είναι ευλογημένο.

ΠΙΘΑΝΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΠΩΝΥΜΙΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Στα όσα μέχρι τώρα γράψαμε, μας δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσουμε την πιθανή προέλευση αρκετών τοπωνυμίων του χωριού μας και δε μας μένει παρά να δούμε και τις πιο κάτω, για τις οποίες έχουμε και σχετικές πληροφορίες:

1 - Γκρούμαρος. Σύνθετη λέξη αποτελούμενη από τις λέξεις υγρό μέρος = γρο μέρος > Γκρούμαρος, εκ παραφθοράς. Άλλοι πάλι λένε πως προέρχεται από την κουτσοβλάχικη γκρούμουρ, που θα πει σωρός.

2 - Λιθουσαριά. Σωρός λιθαριών, πολλές πέτρες μαζεμένες σε σωρό.

3 - Περγουλιά. Τοποθεσία με χαρακτηριστικό της γνώρισμα τις πολλές περγουλιές σταφυλιών.

4 - Μπλος. Από τη λέξη πηλός, τη μούσγκα, που άφθονη υπάρχει στο μέρος αυτό.

5 - Γράβος. Το γνωστό μας χαμόδεντρο, το οποίο επειδή σκεπάζει όλη αυτή την περιοχή, της έδωσε και τ' όνομά της.

6 - Γκολάγια. Γκόλιος ο γυμνός και Γκολάγια γυμνή, χωρίς δέντρα παλιότερα, γιατί όλο το μέρος καλλιεργούνταν εντατικά και δεν περίσσευε τόπος γι' αυτά.

7 - Γκούβετη. Από καθιζήσεις του εδάφους η επιφάνεια του μέρους αυτού πήρε μορφή κοίλη, το σχήμα μιας μεγάλης γκούβας γι' αυτό και Γκούβετη ή Γκούβωτη τη λέμε.

8 - Βιρός. Εδώ η κλίση του εδάφους είναι τέτοια ώστε τα νερά της βροχής αντί να κυλήσουν προς το λάκκο συγκεντρώνονται και σχηματίζουν βίρα, μικρή δηλαδή λίμνη.

9 - Λαδάς. Στο μέρος αυτό, που είναι πλάι στα σπίτια του μεσαίου μαχαλά, ξεφόρτωναν παλιότερα το λάδι και τις ελιές, που έφερναν με τα ζώα τους από το Τσάμικο οι λαδάδες. Λέγαν λοιπόν οι χωριανοί: 'Ηρθε ο λαδάς, πάμε στο λαδά, κι έτσι έμεινε και η ονομασία της τοποθεσίας αυτής Λαδάς.

10 - Κουρούνα. Το όνομα της δεν πρέπει να προέρχεται από το γνωστό μας μαυροντυμένο πουλί, που μόνο σα διαβατάρικο το συναντούμε στο χωριό, αλλά από τ' όνομα ενός αγριόχορτου, του οποίου ο καρπός μοιάζει αέρινος και με το παραμικρό φύσημα ταξιδεύει.

11 - Μπάρα. Όπου σήμερα είναι τα χωράφια του Θεμιστοκλή Μούσιου, Μιχάλη Καφέ και Αχιλλέα Παπαχρηστίδη, τα νερά της βροχής και του βρυσκού του Κυρήκου σχημάτιζαν παλιότερα μια μικρή λίμνη, τη μπάρα όπως τη λέγανε. Για να φευγουν τα νερά της και να στραγγίζει ο τόπος, να μπορούν να τον καλλιεργήσουν, έκαναν με καπάκια στο δασκαλαίικο χωράφι, που είναι συνέχεια και πιο κάτω απ' αυτά, πέντε λαγούμια κι έριξαν το νερό στο θανασιώτικο αυλάκι. Η λίμνη χάθηκε, τ' όνομα όμως Μπάρα έμεινε.

12 - Τράπια. α) Παπαβασιλειάδης και Στεργιόπουλος από τη λέξη ατραπός, β) Λυμπερόπουλος από την αρχαία πόλη Τράμπυα, γ) από την κουτσοβλάχικη λέξη τράπου που θα πει χαντάκι, ξέκωμα, απόκρημνο.

13 - Στένημα. Μέρος στενό, στενή τοποθεσία.

14 - Σιόποτο. Δυο εκδοχές έχουμε κι εδώ: α) Κατά τον Αβαντινό προέρχεται από τη λέξη εισόποτον ή σιποτόν «διά τό ένυδρον τῶν ἐδαφῶν ἐφ' ὧν ἔκειτο», β) κατ' άλλους από το κουτσοβλάχικο σιόπουτου = βρύση και σίπουτου = μурμουρίσμα νερού.

15 - Μπούκα. Από την αλβανική λέξη μπουκ που σημαίνει ψωμί, ψωμότοπος δηλαδή.

16 - Αλατσιά. Εδώ έχουμε αρκετές πλακωτές πέτρες και πάνω τους σκορπούσαν παλιότερα τ' αλάτι, ν' αλατίσουν τα γιδοπρόβατα.

17 - Λουπότσιανη. Από το λούπους = λύκος και Λουπότσιανη = φωλιά λύκων.

18 - Νίτανος λέγεται το ρόμπολο κι εδώ συναντούμε πολλά τέτοια.

19 - Κουρί = το δάσος. Όλο αυτό το μέρος σκεπάζεται από πυκνό δάσος και γι' αυτό Κουρί το είπαν.

20 - Βαθύ. Από μια πολύ μεγάλη καθίζηση του εδάφους, η οποία έγινε το 1916, και πολλές άλλες μικρότερες, που προηγήθηκαν ή ακολούθησαν, βυθίστηκε ο τόπος και σχηματίστηκε αυτό το βαθούλωμα, γι' αυτό κι η τοποθεσία Βαθύ λέγεται.

21 - Ντουρούστα. Τουρούστ στα κουτσοβλάχικα θα πει μαντρί και Ντουρούστα το μέρος στο οποίο κάνουμε το μαντρί, τη στρούγκα.

22 - Καγκέλια. Ο δρόμος τους είναι όλο ζικ ζακ, οφιοειδής, όπως τα καγκέλια που βάζανε στα ρούχα για στολίδια.

23 - Κοντοκλάδι. Τα πολλά χαμόδεντρα έδωσαν και τ' όνομά τους στο μέρος αυτό.

24 - Χαλκιάς. Εδώ δεν έχουμε χαμόδεντρα αλλά πολλά χαλίκια, πετραδάκια, γι' αυτό και Χαλικιά ή Χαλκιά είπαν το μέρος τούτο.

25 - Γκουγκούλια. Κι αυτή κουτσοβλάχικη λέξη αφού γκουργκούλι λένε τη στρογγυλή πέτρα και Γκουγκούλια το μέρος που έχει πολλές τέτοιες πέτρες.

26 - Κολτσίδα. Η κολτσίδα είναι αγριόχορτο με αγκαθωτούς καρπούς, που κολλούν πάνω τόσο εύκολα και καλά ώστε συνηθίζουμε να λέμε: Αυτός κόλλησε σα κολτσίδα. Τούτος ο τόπος φαίνεται πως έχει πολλά τέτοια αγριόχορτα.

27 - Γερακοφωλιά. Εκεί είχαν διαλέξει τα γεράκια να κάνουν τις φωλιές τους γιατί το μέρος έχει πολλά απότομα βράχια, είναι προσήλιο και καλό αγνάντιο.

Στα «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» και στους τόμους των ετών 1934, 1937 και 1938 ο καθηγητής Κ. Στεργιόπουλος, ύστερα από σχετική του έρευνα, δημοσίευσε συλλογή τοπωνυμίων της επαρχίας Κονίτσης και την προέλευσή τους. Ανάμεσα σ' αυτά, όπως είναι φυσικό, συναντούμε και πολλά του χωριού μας, αρκετά από τα οποία αναφέραμε κι εμείς πιο πάνω, ενώ για τα υπόλοιπα ευχαρίστως παραχωρούμε τη συνέχεια.

1 - Καλόγερος. Τοποθεσία ομοιάζουσα με καλόγερο.

2 - Σπάσματα. Επειδή το μέρος πάσχει από καθιζήσεις.

3 - Αφορισμός. Τοποθεσία άγονη, χωρίς δέντρα ούτε χόρτα. Όταν ένα μέρος δεν παράγει τίποτε ο λαός συνηθίζει να λέει ότι ο τόπος αυτός έχει αφορεσθεί.

4 - Μασίτσα. Η ονομασία προέρχεται από τη βλάχικη λέξη σίτα που σημαίνει μάνα του νερού, βρύση.

5 - Ζαρκιώτη. Η τοποθεσία αυτή ανήκε σε κάποιον από το Ζάρκο, χωριό πιθανώς των Τρικάλων. Το όνομα αυτό είναι ξενικό και το πήραν οι Έλληνες ως επίθετο κι οικογενειακό όνομα. Η λέξη συνδέεται και προς το όνομα του Σέρβου ηγεμόνα Ζάρκου, του οποίου την ιστορία δε γνωρίζουμε καλά. Ζάρκος στην Ήπειρο λέγεται ο γυμνός.

6 - Γιωργούλα ή Γιργούλα. Από το όνομα του ιδιοκτήτη. Τη συναντούμε και Γεωργουλάδικα ή Γιργουλάδικα.

7 - Σελνόκοβα. Από τη σλαβική λέξη σιλίδα που σημαίνει δαμάσκηνα.

8 - Μαυρομπίνα. Το νερό της τοποθεσίας αυτής βοηθάει τόσο τη γρήγορη χώνεψη της τροφής ώστε η πείνα (η μαύρη πείνα) να μη σβήνει αμέσως.

9 - Κλέφτης. Για την ονομασία της τοποθεσίας δυο παραδόσεις υπάρχουν. Κατά την πρώτη εκεί είχε τα λημέρια του κάποιος (ξακουστός) κλέφτης, κατά τη δεύτερη, εκεί είχε σκοτωθεί κάποιος (πάλι ξακουστός) κλέφτης.

10 - Μπλανίτσα. Από τη λέξη πλαγινή = επικλινή. Πλαγινίτσα, Μπλανίτσα.

11 - Στερογκάνια. Σ' αυτά φυτρώνει το χόρτο στερογκάνι, με φύλλα μεγάλα, πλατιά, λογχοειδή και πολύ δηλητηριώδη.

12 - Σουβλιά. Οι κορυφές της τοποθεσίας αυτής είναι σα σουβλιά.

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΟΙ ΜΑΣ

Απ' όσα πιο πάνω αναφέραμε καθαρά φαίνεται ότι προς Α γειτονεύουμε με την Αγία Παρασκευή, Β και Δ με τη Μόλιστα, ΝΔ με Νικάνορα και προς Ν με το Ελεύθερο.

Η σχετικά μεγάλη απόσταση που χωρίζει το χωριό μας από το Ελεύθερο και τον Νικάνορα, το δύσβατο του εδάφους και οι διαφορετικοί δρόμοι προσπέλασης προς την Κόνιτσα αποτελούσαν πάντοτε εμπόδια ικανά να περιορίσουν την επικοινωνία των κατοίκων και να κρατήσουν τις σχέσεις τους φιλικές μεν πάντα, αλλ' όχι και με κάτι το ιδιαίτερο.

Εντελώς το αντίθετο συνέβαινε με τους Μολιστινούς και Κερασοβίτες, αφού η συνεχής επαφή μαζί τους μας βοήθησε όχι μόνο καλά να γνωριστούμε, αλλά και συγγενικές σχέσεις να δημιουργήσουμε και μικροσυναλλαγές, ιδίως με τους δεύτερους, ν' αναπτύ-

ξουμε. Έτσι, αν λίγο πιο πίσω κοιτάξουμε, θα δούμε Κερασοβίτες, όπως ο Λαμίσης, ο Νιάνιος, ο Αποστόλης Κουκούμης και τόσοι άλλοι, να έρχονται γαμπροί στη Σταρίτσιανη και κοπέλες από το ένα χωριό να καμαρώνουν νύφες στο άλλο.

Θα δούμε στα πανηγύρια να αλληλοκαλωσορίζονται με πραγματική αγάπη και κάθε Κυριακή πολλούς από τους γειτόνους μας αυτούς να περνούν με τα μουλάρια τους τη Μαυρομπέτρα, για να μας φέρουν σανίδια, δαδί και άκρες από το πριόνι του μπέη, να συμβουλευτούν το Μουλά για την αρρώστια τους ή να κάνουν τα ψώνια τους σε μπακάλικο του χωριού μας, αφού τα είδη που πρόσφεραν τα δικά τους μαγαζιά ήταν πολύ περιορισμένα.

Άλλοι πάλι έρχονταν να προσφέρουν υπηρεσίες, όπως να κουβαλήσουν ξύλα, σταφύλια τον καιρό του τρύγου, να φτιάξουν ασβεσταριές στη Νταλιόπολη και με τα ζώα τους να μεταφέρουν τον ασβέστη και τέλος άλλοι ν' αγοράσουν τσίπουρο, κρασί, κρεμμύδια, χόρτο και τριφύλλι την άνοιξη για τα ζώα τους.

Τόσο πολύ μάλιστα είχε αναπτυχθεί το μικροεμπόριο αυτό μεταξύ Κερασοβιτών και νοικοκυραίων του χωριού μας, ώστε περιπαιχτικά «κανταράδες» μας λέγανε, επειδή από κανένα σπίτι μας δεν έλειπε το καντάρι ή η παλάντζα, που είχαμε να ζυγίζουμε όσα τους πουλούσαμε.

Εμείς πάλι για ν' ανταποδώσουμε τη φιλοφρόνησή τους «ροζάρια» και «ρογκάλια», δηλαδή σκληρούς και μη επιδεχόμενους παιδεία κι εξέλιξη, τους ονομάζαμε.

Με τους Μολιστινούς πάλι οι σχέσεις μας ήταν πάντοτε όχι μόνο φιλικές αλλά και κάτι παραπάνω, αδελφικές θα μπορούσαμε να πούμε, αφού ποτέ μεταξύ των δυο χωριών δε δημιουργήθηκε ζήτημα ικανό να μας φέρει αντιμέτωπους και κατανόηση δειχνόταν πάντοτε όταν από ανάγκη οι κάτοικοι του ενός ενοχλούσαν τους κατοίκους του άλλου. Τη φιλία και αλληλοεκτίμησή τους αυτή δυνάμωσαν με το πέρασμα του χρόνου οι συμπεθεριές που δημιουργήθηκαν, η συντροφικότητά τους στη Βλαχιά, όπου ταξίδευαν Στρατσιώτες και Μολιστινοί μαζί, αλλά και η κοινή γλώσσα τους, αφού και τα δυο χωριά βρίσκονταν στο ίδιο υψηλό μορφωτικό και βιοτικό επίπεδο. Πιστεύω μάλιστα πως η ταύτισή τους αυτή έσπρωξε και τον εξάίρετο γείτονα Μενέλαο Κούσιο να μιλήσει με τόσο κολακευτικά λόγια για μας και το χωριό μας στις σελίδες 236 και 239 του βιβλίου του «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΟΥ», καλοσύνη την οποία προσπαθώ να ξεπληρώσω μ' αυτό το θερμό «Ευχαριστώ» που του απευθύνω.

Κι ενώ οι σχέσεις μας με τους Μολιστινούς όλο κι ενισχύονταν, η φιλία μας με τους Κερασοβίτες περνούσε δυστυχώς μια πολύ μεγάλη δοκιμασία.

Οι δυο κοινότητες και για μεγάλο χρονικό διάστημα, το οποίο αρχίζει πριν από το 1872 και λήγει το 1962, βρίσκονταν σε διαρκή αντιδικία για διαφορές τους σχετικά με τα μεταξύ τους σύνορα στις θέσεις Γκριάμπα, Ρισάδικα, Περγουλιά και Μασίτσα.

Στις 2 Δεκεμβρίου 1872 οι μουχταροδημογέροντες των δυο χωριών, ως εκπρόσωποι των κατοίκων τους, συνέταξαν και υπέγραψαν πρακτικό, στο οποίο καθόριζαν τα μεταξύ τους σύνορα. Για ν' αποφύγουν μάλιστα παρόμοιες φιλονικίες και εις το μέλλον προέβλεψαν την ανέγερση σε καθοριστικό σημείο των συνόρων εικονίσματος στο όνομα του «Ενδοξότατου» Μουσλίμπεη, τσιφλικούχου τότε του Κερασόβου, επειδή αυτός πρωτοστάτησε στην επίλυση της διαφοράς. Το εικόνισμα τούτο με την πάροδο του χρόνου καταστράφηκε.

Έτσι έμειναν τα πράγματα μέχρι το 1928 που το Κεράσοβο άρχισε δικαστικό αγώνα για τα σύνορα. Παραδέχτηκε το έγγραφο της 2-12-1928 αλλά ισχυρίστηκε ότι τα

αναφερόμενα ονόματα των επιδικών εκτάσεων δεν είναι τα από την Πουρνιαν υποδεικνυόμενα.

Και κατά πρώτον κατέφυγε στο Ειρηνοδικείο Κονίτσης, το οποίο, με την 8/1928 απόφασή του, ρύθμισε τη νομή. Η κοινότητα Κερασόβου θεώρησε άδικη την απόφαση αυτή και με την 15-5-1928 αγωγή της, που απευθύνονταν προς το Πρωτοδικείο Ιωαννίνων, ζήτησε να γίνει αυτή νομέας και διακάτοχος των αμφισβητούμενων εκτάσεων. Για την αγωγή αυτή το Πρωτοδικείο Ιωαννίνων εξέδωσε την 14/1929 απόφαση με την οποία διέταζε μαρτυρικές αποδείξεις.

Έγιναν οι μαρτυρικές καταθέσεις και η υπόθεση ξανασυζητήθηκε από το ίδιο δικαστήριο. Με την 174/1931 νέα απόφασή του επέβαλε στην εναγόμενη κοινότητα όρκο. Και την απόφαση αυτή το Κεράσοβο θεώρησε άδικη και με την από 22 - 6 - 31 έφεσή του την παρέπεμψε ενώπιον του δικαστηρίου των Εφετών Κερκύρας.

Το Εφετείο αυτό με την 73/1932 δική του απόφαση, διέταξε να γίνει αυτοψία, γιατί από τις καταθέσεις των εξετασθέντων μαρτύρων δεν ήταν δυνατόν να μορφώσει δικαστική κρίση για τη θέση των επιδικών εκτάσεων. Για την αυτοψία διόριξε εισηγητή τον νεότερο δικαστήν του Πρωτοδικείου Ιωαννίνων και για χρονοδιενέργειά της όριζε το διάστημα των 40 ημερών.

Την αυτοψία έκανε στις 22 Σεπτεμβρίου 1933 στη θέση Περγουλιά ο πρωτοδίκης Ιωαννίνων Κ. Καβάγιας και την ίδια ημέρα υπέβαλε στο Εφετείο τη σχετική έκθεση με πρόχειρο διάγραμμα της περιοχής. Η έκθεση αυτή μεταξύ άλλων αναφέρει στο τέλος της: «...αί δέ επίδικοι εκτάσεις πρόσκεινται μάλλον προς τας ιδιοκτήτους εκτάσεις τῆς Κοινότητος Πουρνιαῖς.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη...»

Με την υποβολή της εκθέσεως του κ. Καβάγια το Εφετείο Κερκύρας συνεδρίασε ξανά την 26η - 5 - 1934 με Πρόεδρο τον Σ. Μαύρο και εξέδωσε την 58/1934 απόφαση η οποία καταλήγει:

«Διά ταῦτα

Ἄπορρίπτει κατ' οὐσίαν τήν ὑπό κρίσιν ἀπό 22 Ἰουνίου 1931 ἔφεσιν κατὰ τῆς ὑπ. ἀριθ. 174 τοῦ 1931 ἀποφάσεως τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Πρωτοδικῶν.

Καταδικάζει τήν ἐκκαλούσαν εἰς τήν ἐφεσιβλήτου δικαστικὴν δαπάνην τῆς παρουσίας ἐκκλήτου δίκης ἐκ δραχ. 3.000, ἐξ' ὧν δραχμαί 2.500 ὀρίζει δι' ἀμοιβὴν τοῦ πληρεξουσίου αὐτῆς δικηγόρου καὶ τὰ τέλη. Διατάσσει τήν παράδοσιν τοῦ παραβόλου εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον.

Ἐκρίθη, ἀπεφασίσθη ἐν Κερκύρα τῇ 28 Μαΐου 1934 καὶ ἐδημοσιεύθη τῇ 2 Ἰουνίου 1934.

Ὁ πρόεδρος
Σ. Μαύρος

Ὁ Γραμματεὺς Β'
Κ. Στίνης

Ἵστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση αὐτῆ τοῦ Εφετείου Κερκύρας, με τὴν ὁποία δικαιωνόταν ἀπόλυτα τὸ χωριὸ μας, δὲν υπολειπόταν παρά ἡ τοποθέτηση στὴν αμφισβητούμενη περιοχὴ συνόρων μεταξύ τῶν δυο κοινοτήτων. Με τὴν 16.122/1936 ἀπόφασή της ἡ Γενικὴ Διοίκηση Ἠλείου καὶ σύμφωνα με τὶς διατάξεις τοῦ Κώδικα «Περὶ δήμων καὶ κοινοτήτων» νομοθεσίας συνεκρότησε ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν εἰρηνοδίκη Κονίτσης Κ. Αλεξίου, τοὺς προέδρους τῶν δυο κοινοτήτων Βρυζώνη Ανδρέα καὶ Γκούτσιον Ἰωάννην καὶ τοὺς διευθυντὲς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τοὺς Πριμυκῆρη Γεώργιο καὶ Καρπούζη Θεμιστοκλή γιὰ νὰ καθορίσουν τὰ διοικητικὰ σύνορα της

περιφέρειας της κάθε κοινότητας.

Η επιτροπή αυτή συνεδρίασε την 27 - 5 - 1937 και αφού άκουσε τους ισχυρισμούς των δυο μερών συνέταξε έκθεση η οποία τελείωνε με τα εξής:

«Μέ τας γνώμας ταύτας τῶν ἐκπροσώπων τῆς Κοινότητος Πουρνιάς συνετάγημεν καί ἡμεῖς ὁ Εἰρηνοδίκης Κονίτης ὡς Πρόεδρος τῆς προκειμένης ἐπιτροπῆς.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη...»

Η έκθεση αυτή δεν προσβλήθηκε από καμιά ενδιαφερόμενη κοινότητα, γι' αυτό κι έγινε τελεσίδικη και αμετάκλητη από δε τη διοικητική αρχή αναγνωρίστηκαν τα σύνορα που αυτή ανέφερε.

Αν και όλες οι μέχρι τότε δικαστικές και διοικητικές αποφάσεις ήταν υπέρ αυτής, η κοινότητά μας δεν ησύχασε για τον απλούστατο λόγο διότι δεν είχαν τοποθετηθεί ακόμη τα ορόσημα. Για το σκοπό αυτό την 16η - 10 - 1957 κατέθεσε αγωγή στο Πρωτοδικείο Ιωαννίνων, με την οποία ζητούσε «Νά κανονισθῶσι τὰ ὅρια τὰ διαχωρίζοντα τήν κτηματικήν περιοχὴν τῆς Κοινότητός της ἀπὸ τήν τοιαύτην τῆς ἐναγομένης προσδιοριζόμενα ὡς ἐν τῷ ἱστορικῷ τῆς ἀγωγῆς σημειοῦνται».

Στις 26 - 2 - 1958 συνεδρίασε το Πρωτοδικείο με πρόεδρο το Ν. Χριστούλα και εξέδωσε την 150 απόφασή του, με την οποία απέρριπτε την αγωγή αυτήν και καταδίκαζε μάλιστα την κοινότητά μας στη δικαστική δαπάνη των 810 δραχ. με το αιτιολογικό ότι στην αγωγή δεν καθοριζόταν ο τρόπος κτήσεως της κυριότητας της εκτάσεως και ούτε επιτρεπόταν συμπλήρωση της αοριστίας αυτής με αναφορά σε έγγραφα και δικαστικές αποφάσεις περί νομής, στα οποία να φαίνεται και ο τρόπος κτήσεως της κυριότητας.

Πέρασαν από τη δημοσίευση της έκθεσης της επιτροπῆς καθορισμού των διοικητικών ορίων περισσότερα από 22 χρόνια χωρίς να αμφισβητήσει κανείς τον καθορισμό τούτο και το μόνο, που συνέβη στο διάστημα αυτό και αξίζει ίσως ν' αναφερθεί, είναι η προσπάθεια ομαδικής καταπάτησης από 21 Κερασοβίτες πουρνιώτικων χωραφιών στις θέσεις Πόραγια και Ρισάδικα. Εναντίον των και εναντίον άλλων 34 «ὡς προσθέτως παρεμβαινόντων» η κοινότητά μας, με την από 17-2-1958 αγωγή της, κατέφυγε στο Ειρηνοδικείο Κονίτης. Το δικαστήριο αυτό με πρόεδρο τον Σ. Παπαχριστόπουλο και ὕστερα ἀπὸ ἐπιτόπια εξέταση εξέδωσε στις 22-2-1958 την 2 απόφαση του με την οποία απαγόρευε στους μηνυθέντες κάθε διατάραξη της νομῆς και κατοχῆς των εκτάσεων τούτων στο μέλλον είτε εμμέσως είτε αμέσως με απειλή χρηματικής ποινῆς.

Τους καταδίκαζε ἀκόμη στην πληρωμὴ 2.000 δραχ. για δικαστική δαπάνη.

Κατά της απόφασης αυτής οι καταδιασθέντες ἔκαναν ἔφεση στο Πρωτοδικείο Ιωαννίνων. Τούτο με πρόεδρο πάλι τον Ν. Χριστούλα συνεδρίασε και, με την 239/4-6-1958 απόφασή του, απέρριψε την πρόσθετο παρέμβαση των 34 κατοίκων και καταδίκασε τους κατηγορούμενους, πλην δυο, στη δαπάνη της δίκης.

Αποτέλεσμα των αποφάσεων αυτών ήταν το να μη πλησιάσουν ξανά οι Κερασοβίτες ούτε σ' αυτές ἀλλ' ούτε και σε άλλες πουρνιώτικες εκτάσεις.

Ο καιρός περνούσε και φθάνουμε ἔτσι στην 13η-12-1958, που η κοινότητα Κερασόβου, με αἴτησή της, ζήτησε ἀπὸ τον Υπουργὸ Εσωτερικῶν την αναθεώρηση της τελεσίδικης και αμετάκλητης έκθεσης της 27η-5-1937. Ο Υπουργός Εσωτερικῶν, με την 40.009/28-4-1959 απόφασή του, ἐνέκρινε την αἴτηση και στη συνέχεια ο Νομάρχης Ιωαννίνων με δική του απόφαση συνέστησε το «Διοικητικόν Δικαστήριον Καθορισμού Ορίων,

Δήμων και Κοινοτήτων του Νομού Ιωαννίνων» με πρόεδρο το διευθυντή της Νομαρχίας Γ. Κέκον.

Το δικαστήριο αυτό, ύστερα από αυτοψία, εξέδωσε την 59/4-10-1960 απόφαση, με την οποία μετατόπιζε σε βάρος του χωριού μας τα μέχρι τότε αναγνωρισμένα σύνορα. Η απόφαση αυτή καταλήγει:

«Δια ταύτα

Αποφασίζει ομοφώνως.

Αναθεωρούν την από 27-5-1957 έκθεσιν της οικείας Επιτροπής ανακαθορίζει οριστικώς τα διοικ. όρια, μεταξύ των κοινοτήτων Αγίας Παρασκευής και Πουρνιάς (Κονίτσης) ως ακολούθως:

Άρχονται από του αναμφισβητήτου σημείου «Πύργος» (ομωνύμου κορυφής), ένθα τα κοινά όρια των κοινοτήτων Πουρνιάς - Γαναδιού και Αγίας Παρασκευής και εκείθεν κατέρχονται κατ' ευθείαν γραμμήν εις την θέσιν «Αλατσιά», κειμένην εις το χαμηλότερον σημείον ράχεως ευρισκομένης προς δυσμάς του λάκκου «κρέμαση» και ακριβώς αμέσως μετ' αυτόν. Εκείθεν ακολουθούν την διερχομένην δια της θέσεως «Αλατσιά», γιδόστρατα (μονοπάτι) και φθάνουν, δια της γιδόστρατας ταύτης, εις τον υπάρχοντα αγρόν Παπαγεωργίου ή Λύτως (αφιέμενον εις την περιφέρειαν Πουρνιάς). Εν συνεχεία ακολουθούν την αυτήν γιδόστραταν, η οποία διέρχεται κάτωθι των αγρών Παπαγιανναίων (αφιεμένων εις την περιφέρειαν Πουρνιάς) και φθάνουν εις την ράχην «Γκαμήλα ή Παπατζήμα». Εις το σημείον τούτο κάμπτουν και ακολουθούν κατερχόμενα την κορυφογραμμήν (ραχοκοκκαλιά) της ράχεως «Γκαμήλα ή Παπατζήμα», όπως χύνονται τα νερά και φθάνουν εις υπάρχοντα μεγάλον ογκόλιθον (βράχον) κείμενον δέκα περίπου μέτρα άνωθι του ποταμού «Βουρκοπόταμου» και καλούμενον «Μελισσόπετρα». Εκείθεν διερχόμενα τον ποταμόν «Βουρκοπόταμον» φθάνουν εις την υπάρχουσαν, επί της αμαξιτής οδού Κονίτσης - Αγίας Παρασκευής (και άνωθι της ετέρας όχθης του «Βουρκοπόταμου» μικροτέραν πέτραν (βράχον). Εκείθεν ανέρχονται κατ' ευθείαν γραμμήν εις την υπερκειμένην ράχην «Δούλου» (αφήνοντα την θέσιν «Περγούλια» και τους αγρούς αυτής τους κειμένους εις την νοτιοδυτικήν πλευράν της ράχεως ταύτης εις την διοικ. περιφέρειαν της κοινότητος Πουρνιάς και τους αγρούς κατοίκων Αγίας Παρασκευής τους κειμένους εις την βορειοανατολικήν πλευράν της ράχεως εις την περιφέρειαν Αγίας Παρασκευής) και ακολουθούντα το σύρραχον (ραχοκοκκαλιά) της ράχεως ταύτης, όπως χύνονται τα νερά, φθάνουν εις Βακούφικο χωράφι, κείμενον άνωθεν των εν λόγω αγρών των κατοίκων της Αγίας Παρασκευής. Εκείθεν ανέρχονται εις την υπερκειμένην (αριστερά τω ανερχομένω) κορυφήν και εκείθεν ακολουθούν την συνεχιζομένην, προς νότον, κορυφογραμμήν, όπως χύνονται τα νερά, διερχόμενα δια των αναμφισβητήτων θέσεων «Ρόγγια» και «Σουβλιά» και καταλήγουν εις το «Γκριμπανίτικο», ήτοι εις τα όρια της κοινότητος Ελευθέρου, ένθα και τερματίζονται.

Εκρίθη, απεφασίσθη και εδημοσιεύθη, (απηγγέλθη), επ' ακροατηρίω εν δημοσία συνεδριάσει του Δικαστηρίου, απόντων των διαδίκων, αυτόθι και αυθημερόν και ώραν 8 15' μ.μ.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΑ ΜΕΛΗ

Γεώργιος Κέκος Σπ. Παπαχριστόπουλος/Βασίλειος Μάντζος

Με κατάπληξη είδαν οι χωριανοί την εντελώς νέα αυτή απόφαση, με την οποία παραχωρούνταν από την κοινότητά μας στην κοινότητα Αγίας Παρασκευής έκταση

άνω των χιλίων στρεμμάτων, κι επειδή υποπτεύτηκαν ότι οι αποφάσεις τόσο του Υπουργού όσο και της επιτροπής είχαν μόνο πολιτικό και όχι διοικητικό κίνητρο, μετρούσε δηλαδή όχι το δίκαιον αλλά το πόσους ψήφους διέθετε το κάθε χωριό, κάτι στο οποίο εμείς πολύ υστερούσαμε, απεφάσισαν ν' αντιδράσουν. Έτσι την 1-12-1960 με αίτηση τους ζήτησαν από το Β' Τμήμα του Συμβουλίου Επικρατείας αναίρεση 1) της 40.009/28-4-59 απόφασης του Υπουργού Εσωτερικών και 2) της 59/4-10-1960 έκθεσης του Διοικητικού Δικαστηρίου Ορίων Νομού Ιωαννίνων.

Η αίτηση εκδικάστηκε την 17-10-1962 και, με την 2.341 απόφασή του, το Συμβούλιο έκρινε απαράδεκτη την αναίρεση της απόφασης του Υπουργού Εσωτερικών, διότι 1) σα διοικητική πράξη, που ήταν, δεν είναι προσβλητή με αίτηση αναίρεσης και 2) παρεδέχθη ότι δεν υπάρχουν λόγοι αναίρεσης της 59/4-10-60 απόφασης του Ειδικού Δικαστηρίου και καταλήγει:

«Δια ταύτα

Απορρίπτει την υπό κρίσιν αίτησιν.

Διατάσσει την υπέρ του Δημοσίου κατάπτωσην του κατατεθέντος παραβόλου, και Επιβάλλει εις βάρος της αναιρεσιούσης κοινότητας την εκ δραχ. επτακοσίων δικαστικήν δαπάνην της αναιρεσιβλήτου κοινότητας.

Εκρίθη και απεφασίσθη εν Αθήναις τη 29η Οκτωβρίου 1962

Ο Πρόεδρος του Β' Τμήματος

Ο Γραμματέας του Β'

Τμήματος

Β. Μερτικόπουλος

Α. Βραντούνας

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Τώρα, που τα δικαστήρια είπαν την τελευταία τους λέξη, μπαίνουν σε λίγο και τα σύνορα, κλείνει οριστικά πλέον η διαμάχη αυτή, που στοίχισε στις δυο κοινότητες όχι μόνο πολλά χρήματα αλλά και γκρίνια κι έχθρα μεταξύ των κατοίκων τους. Καιρός λοιπόν να γνωρίσουμε κι εμείς την ακριβή θέση μας και την έκτασή της.

Η γεωγραφική θέση της περιοχής του χωριού μας ορίζεται από τις συντεταγμένες: Βόρειο πλάτος από 40° 5' 20" μέχρι 40° 9' 30" και μήκος Δ του μεσημβρινού Αθηνών από 2° 49' 30" μέχρι 2° 52' 45".

Η έκταση όλης της περιοχής ανέρχεται σε 2.622,6 εκτάρια¹ που κατανέμονται σε:

1 - Δασοσκεπείς εκτάσεις	εκτάρια 1.404,6 ή 53,6%
2 - Μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις	458,8 ή 17,5%
3 - Χωράφια και λοιπές καλλιέργειες	141,2 ή 5,4%
4 - Γυμνές εκτάσεις (χέρσα, χορτολίβαδα κ.λ.π.)	437,7 ή 16,7%
5 - Άγονες εκτάσεις	180,3 ή 6,8%
	Σύνολον εκτάρια 2.622,6 ή 100%

1) Το εκτάριο είναι μονάδα επιφάνειας και έχει 10.000 τ.μ.

B' ΚΑΤΟΛΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΘΙΖΗΣΕΙΣ

1 - ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ

Κατολισθήσεις και καθιζήσεις, το μεγάλο πρόβλημα, η κατάρα του χωριού θα μπορούσαμε χωρίς υπερβολή να πούμε. Σ' όποιο σημείο κι αν σταθείς, όπου κι αν ρίξεις τη ματιά σου, θα δεις σπίτια να γέρνουν άλλα προς τη μια κι άλλα προς την άλλη μεριά, με μικρές ή μεγάλες σχισμάδες, σπίτια που σε κάνουν ν' αναρωτιέσαι πώς είναι δυνατόν να κατοικούν σ' αυτά άνθρωποι χωρίς να φοβούνται.

Σε πιάνει ανατριχίλα όταν αντικρίζεις μερικά άλλα σωριασμένα σε χαλασμάτα, λες και πέρασε απ' εκεί κακό μεγάλο. Κι ήταν όλα τους ομορφοφτιαγμένα, με βαθιά θέμελα, τοιχώματα πέτρινα, ασβεστόκτιστα και χοντρά τουλάχιστον 60 αν όχι 80 πόντους, με πυκνές ξυλοδεσιές. Κι όμως σωριάστηκαν σαν πύργοι φτιαγμένοι με άμμο.

Πού είναι τ' αρχοντικό της Καλόγριας, το Σωτηριάδικο, το Πανταζάδικο, του Καφέ και τα όσα άλλα παλάτια ύψωσαν τα γρόσια της Βλαχιάς και η τέχνη των μαστόρων του χωριού; Όλα τους σωροί, σα να μην υπήρχαν ποτέ!

Πολλές φορές, κι όχι μόνο όταν αντικρίζω στο σχολείο το λίθινο τόξο του παράθυρου, έτοιμο πάντα να πέσει ή τις σχισμάδες να χάσκουν στην πλατεία το φθινόπωρο, αλλά κι όταν μου δοθεί έστω κι η παραμικρή αφορμή, κάθομαι και σκέφτομαι τις δυο αυτές πληγές που στάθηκαν εμπόδια στις προσπάθειες, τον ιδρώτα, τα όσα ξόδεψαν και ξοδεύουν οι χωριανοί στην επιθυμία τους να κάνουν ο καθένας το σπίτι του κι όλοι μαζί το χωριό ευχαριστο στους ίδιους και ζηλευτό στους ξένους, ένα σωστό κόσμημα της επαρχίας.

Σκέφτομαι τα αίτια που δημιούργησαν και συντηρούν το κακό, τις μέχρι σήμερα προσπάθειες να τα εξαλείψουμε, το τι πρέπει να κάνουμε στο μέλλον, όλα δηλαδή όσα θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.

Ο καθένας μας έχει από τους γονείς του ακουστά πως πολύ παλιά βυθίστηκε το Βαθύ και ξεκόπηκε η Μπλανίτσα και πως στα μέρη, που σήμερα χάσκουν οι δυο βαθείς λάκκοι, οι οποίοι από δεξιά κι αριστερά αγκαλιάζουν το χωριό για να ενωθούν πιο κάτω από τη Μαύρη Πέτρα, απλώνονταν πλούσια χωράφια, που τα περνούσες χωρίς κόπο για να πας απέναντι στ' Αμπέλια ή τα Κοσματόρια, να κόψεις γλυκά σταφύλια.

Δυο ρυάκια, ένα σε κάθε μεριά, στολίδια του τόπου και πλούτος του γεωργού, κυλούσαν εκεί τα ήσυχα νερά τους χωρίς να έχουν καμία σχέση με όσες μικροσχισμές παρουσιάζονταν στα σπίτια του χωριού κι έβαζαν τους κατοίκους του σε σκέψεις για την αντιμετώπισή τους, για τις καθιζήσεις.

Με τα χρόνια τα γραφικά ρυάκια, μάλλον απ' το ξεχέρσωμα και τη ληστρική υλοτομία του δάσους των γύρω βουνών, έγιναν χείμαρροι, που στο θυμό τους, άρχισαν το καταστροφικό τους έργο παρασύροντας το χώμα και δημιουργώντας καινούρια προβλήματα. Και μια κι έγινε η αρχή, το κακό δεν άργησε να συμπληρωθεί με τον

αφανισμό τώρα, λόγω πυρκαγιάς, του δάσους στη θέση Τσομπάνι.

Στους δυο λάκκους δεν έτρεχαν τώρα ανεμπόδιστα μόνο τα νερά της βροχής αλλά και όσα λόγω της κλίσης του εδάφους στράγγιζαν από τα ποτιστικά χωράφια κι έκαναν την κοίτη τους ν' αλλάξει. Έγινε τώρα πιο βαθιά και τ' άνοιγμά τους πιο μεγάλο, με αποτέλεσμα τα πρανή του ενός ν' απειλούν τα σπίτια της αριστερής πλευράς του χωριού ενώ του άλλου, αυτού της Μαύρης Πέτρας, να δημιουργούν μεγάλες και καταστροφικές κατολισθήσεις. Έτσι δε χάσαμε μόνο τα πλούσια χωράφια μας, που παράσυρε το νερό για να κάνει τη νέα κοίτη του, αλλά κοντά στις καθιζήσεις αποχτήσαμε και τις κατολισθήσεις.

Οι χωριανοί, τώρα που το κακό δευτέρωσε, δεν αρκέστηκαν μόνο στο να κλαίν τη μοίρα τους, αλλά και δυναμικά αντέδρασαν κάνοντας το Τσομπάνι προστατευτικό, ώστε ούτε άνθρωπος ούτε ζώο να πλησιάζει σ' αυτό, και φτιάχνοντας το μεγάλο φράγμα στη Δήμοντα.

Το 1906(;) ο χωριανός μας Χριστόδουλος Καφές, πατέρας του Τηλέμαχου Καφέ, ανέλαβε τη μελέτη, επίβλεψη και εκτέλεση του έργου, του οποίου η δαπάνη, αν καλά θυμούμαι απ' όσα μου έλεγε ο πατέρας μου, έφτασε τα 6.000 γρόσια, ποσό που συγκεντρώθηκε από τους χωριανούς της Ρουμανίας, με γενναία εισφορά κι αυτού του ίδιου του Καφέ.

Έφτιαξε το φράγμα στο πιο στενό μέρος της Δήμοντας, ψηλά, με χοντρά καλοφτιαγμένα λίθινα τοιχώματα, που, για να τα ενισχύσει ακόμα περισσότερο κι επειδή τότε δεν υπήρχαν τσιμέντα κι ούτε έκαναν χρήση του σιδήρου, έβαλε μέσα τους δαδιές ολόκληρες, με μόνα τα κλωνιά τους να λείπουν.

Το φθινόπωρο τέλειωσε το έργο κι όλοι περίμεναν μ' ανυπομονησία τα πρωτοβρόχια, να δουν αν θ' άντεχε στην πίεση του νερού. Ήρθαν κι αυτά και σχημάτισαν μια μεγάλη λίμνη, που τα νερά της πίεζαν κι όλο πίεζαν κι όλο προσπαθούσαν να βρουν το πιο αδύνατο σημείο του φράγματος, να το σπάσουν και να διαβούν.

Και τότε, όσοι χωριανοί με κομμένη ανάσα παρακολουθούσαν την πάλη αυτή του νερού με το φράγμα, είδαν το μεγάλο κακό. Μ' ένα φοβερό κρότο σωριάστηκε αυτό, σα να ήταν φτιαγμένο με τραπουλόχαρτα και τα υλικά του έφτασαν παρασυρμένα μέχρι το Βουρκοποταμο.

Ο Καφές, άθελά του βέβαια, είχε κάνει ένα βασικό λάθος, με τραγικές δυστυχώς συνέπειες. Δεν άφησε στα τοιχώματα του φράγματος ανοίγματα, τις γνωστές μας «μπαρμπάκάνες» να φεύγει το πολύ νερό, για να ελαττώνεται η πίεσή του ενώ συγχρόνως θα μπαζωνόταν με τα χώματα που κουβαλούσε.

Απ' τη μεγάλη τους αυτή προσπάθεια, αντί για κάποιο θετικό αποτέλεσμα, οι χωριανοί κέρδισαν μόνο απογοήτευση, ενώ τα δυο ρεύματα, ανενόχλητα τώρα, συνέχιζαν το καταστρεπτικό τους έργο.

Από τότε πολλές σκέψεις έκαναν και πολλές γνώμες αντάλλαξαν στην προσπάθεια τους ν' αντιμετωπίσουν το κακό, χωρίς όμως και να καταλήγουν κάπου, ώσπου το 1953 το επίσημο κράτος ενδιαφέρθηκε πρώτη του φορά για το πρόβλημά μας κι ήρθε να μας βοηθήσει σοβαρά.

2 - ΕΚΘΕΣΗ ΤΕΧΝΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΑΣΑΡΧΕΙΟΥ ΔΩΔΩΝΗΣ

Έτσι η Δ/νση Δασών του Υπουργείου Γεωργίας με την 210484/1953 και η Νομαρχία

Ιωαννίνων με την 17236/844/1953 διαταγή της ζήτησε από το τεχνικό γραφείο του Δασαρχείου Δωδώνης γενική έκθεση αναγνώρισης της λεκάνης του Βουρκοπόταμου.

Την έκθεση αυτή συνέταξε και υπέβαλε με το 6678/708 π.ε./1-3-1954 έγγραφό του ο δασάρχης Κ. Χαραλάμπους. Το Υπουργείο ενέκρινε την επέμβαση της υπηρεσίας του για τη διευθέτηση του χειμάρρου Βουρκοπόταμου και διέταξε τη σύνταξη των ειδικών μελετών.

Ας δούμε όμως τι αναφέρει για το χείμαρρο αυτό και ειδικότερα για την «Υπολεκάνην Πουρνιάς ύπ. αριθ. 2» εκτάσεως 16,075 τετραγ. χιλιομ. η έκθεση αυτή.
«1 - Τοπογραφική διαμόρφωση της λεκάνης.

Από απόψεως τοπογραφικής διαμορφώσεως η λεκάνη ανήκει εις τας ορεινής καθαρώς διαμορφώσεως τοιαύτας, εκτεινομένη από υψομέτρου 600μ. από θαλάσσης μέχρι 2637μ. (κορυφή Σμόλικα) εντόνως διαυλακούμενη υπό χαραδρώσεων και διαδοχικών ράχων εδραζομένη δε κυρίως επί φλύσχου, με τας γνωστάς κατά ριπίδια ταξινομήσεις των μισγαγγειών κατευθυνομένων συνήθως καθέτως προς το κύριον ρεύμα του Βουρκοπόταμου. Η κύρια κοίτη κατευθύνεται εξ Ανατολών προς Δυσμάς, δεχομένη σχεδόν ακτινοειδώς καθ' οδόν τας υπολεκάνας, εξ ών συντίθεται, εις τρόπον ώστε να σχηματίζεται εικών απιοειδής, σχετικώς μακρύτενος, εις ην η αναλογία του μήκους της εν σχέσει προς το πλάτος της να είναι 3:2.

II - Πετρογραφικαί Συνθήκαι.

Η λεκάνη συντίθεται εκ τριων βασικών πετρωμάτων.

- 1 - Του Ασβεστολίθου μεσοζωϊκού
- 2 - Του Γνευσίου και Οφείτου
- 3 - Των νεογνών της τεταρτογενούς περιόδου.

Το βασικόν υπόβαθρον είναι ο ασβεστόλιθος, εφ' ού εις μέγα πάχος έχει επικαθήση ο φλύσχης, συστάσεως κυρίως αργιλικής και πυριτικής ορφνού χρώματος, όστις και καταλαμβάνει το μέγιστον μέρος της λεκάνης, καθώς επίσης και τα νεογενή λυτά κροκαλοπαγή πετρώματα δευτερογενώς, περιοριζόμενα εις την ζώνην των χωρίων Κερασόβου και Πουρνιάς. Ο ασβεστόλιθος έχει περιορισθή εις τας κορυφάς του Σμόλικα, Μπογδάνι, Γύφτισσα και Κλέφτη καθώς επίσης και τα γνευσιακά μετά του οφείτου, εμφανιζόμενα εις λίαν υψηλά υψόμετρα αμέσως κάτωθεν των κορυφών ασβεστολίθου και συγκεκριμένως εις τας υπολεκάνας Κερασόβου και Πουρνιάς.

Ισχυροί γεωτεκτονικοί μετασχηματισμοί έχουν λάβει χώραν εις παλαιότερας εποχάς, ώστε να διακρίνη τις παλαιάς αναμοχλεύσεις του εδάφους και μίξιν των πετρωμάτων κατά θέσεις, ταπεινώσεις και εξάρσεις, παλαιάς και νέας εκτεταμένας ολισθήσεις, γεωκαταρρεύσεις και γεωκατακρημνίσεις.

Προκεχωρημένοι διαβρώσεις του φλύσχου, ιδία εις θέσεις ένθα η βλάστησις έχει απομακρυνθή, κογχοειδείς απιοειδείς, κατά ριπίδια επί των ισχυρώς κεκλιμένων κλιτύων, βαθείαι προκεχωρημένοι χαραδρωτικάί επίσης διαβρώσεις των ρευμάτων. Προκεχωρημένοι διαβρώσεις των χονδροκλαστικών υλικών του τεταρτογενούς των περιοχών Κερασόβου, Πουρνιάς εις στρώματα λίαν παχέα, λιτά με αποτέλεσμα λόγω του υδατοπερατού αυτών, βαθείας και επιπολαίας ολισθήσεις επί του φλύσχου, συνεπεία σχηματιζομένων μικρών ή μεγάλων θόλων, θραυομένων υπό το βάρος του επικαθημένου στρώματος του νεογενούς, συνεργούντων και των υπογείων ρευμάτων των εμφανιζομένων πηγών.

Τοιαύται ολισθήσεις χαρακτηριστικάί είναι του χωριού Κερασόβου, του οικισμού

και των καλλιεργειών αυτών, φαινόμενα δια τα οποία η χαραδρωτική διαβρωτική από μακρού χρόνου ενέργεια των υδάτων επί των ποδιών των αντερισμάτων του φλύσχου είναι εις δεύτερος σοβαρός παράγων εντάσεώς των.

Εκτεταμένοι επιφάνειαι και διαβρώσεις του φλύσχου κυρίως καθ' όλην την έκτασιν της λεκάνης, συνεπεία απομακρύνσεως της βλαστήσεως, τείνουν και πλησιάζουν να δημιουργήσουν νέα γεωλογικά φαινόμενα δι' απομακρύνσεως του εδάφους και της ενισχύσεως της στερεοπαροχής της κυρίας κοίτης.

III - Μετεωρολογικαί, κλιματικαί και υδρολογικαί Συνθήκαι.

Πλήρη μετεωρολογικά δεδομένα της περιοχής δεν υπάρχουν.

Δυνάμεθα αναλογικώς να δεχθώμεν ως μέσον ετήσιον ύψος βροχής το τοιούτον των 1700 χιλιοστών. Η κατανομή των βροχών δεν είναι και ενταύθα ισομερής, αλλά περισσότεραι βροχαί παρουσιάζονται κατά Οκτώβριον μέχρι Δεκεμβρίου και από Μαρτίου μέχρι Μαΐου.

Το εύρος της θερμοκρασίας κατά την διάρκειαν του έτους είναι μεγαλύτερον των 20°, επ' αρκετόν δε χρόνον κατά τον χειμώνα η θερμοκρασία κρατείται κάτωθεν του μηδενός, ιδία εις τα ανωτέρω μέσα υψόμετρα της λεκάνης. Ούτω, εν κατακλείδι η περιοχή παρουσιάζει αρκετούς χαρακτήρας μεσοευρωπαϊκού κλίματος, χωρίς να απομακρύνονται και οι χαρακτήρες του μεσογειακού κλίματος, ούτως ώστε να συνάγεται ελευθέως ότι η περιοχή ανήκει εις την κλιματικήν ζώνην της Βορείου Ελλάδος (Μαριολόπουλος - λευκόδερμος πεύκη)

IV - Κτηνοτροφία, πληθυσμός.

Οι οικισμοί και ο πληθυσμός της λεκάνης εμφανίζονται εις τον κάτωθι πίνακα: 2 - Πουρνιά: οικογένειαι 100, πληθυσμός 400, καλλιεργηταί 310, τεχνίται 40, υλοτόμοι 50. Η γεωργία, δενδροκομία και η σημερινή κτηνοτροφία εμφανίζεται εις τον κάτωθι πίνακα: 2 - Πουρνιά: Ξηρικά στρεμ. 2.000, ποτιστικά στρεμ. 350, άτομα δενδρ. ειδών 900, αίγες οικόσιτοι 400, πρόβατα οικόσιτα 330, νομαδικά 100, μεγάλα ζώα 140. Καλλιεργούνται σιτηρά και αραβόσιτος, ελάχιστα κηπουρικά και η δενδροκομία υστερεί. Τα οικόσιτα ζώα σήμερα, καθ' έθος δεν είναι καθαρώς οικόσιτα αλλά συγκροτούνται κατά χωρίον εις εν ποίμνιον νομαδικού χαρακτήρος.

Εκ της όλης μελέτης της οικονομίας των πληθυσμών της λεκάνης το μέσον ετήσιον εισόδημα της μικτής ως άνω οικονομίας μιας πενταμελούς οικογενείας δεν υπερβαίνει τα 4.000.000 σημερινάς δραχμάς, ήτοι λίαν χαμηλόν και επομένως βιοτικών επίπεδον χαμηλόν. Προπολεμικώς η οικονομία ήνθει, εκ του γεγονότος ότι οι κάτοικοι εταξίδευον εις το εξωτερικόν, ιδία εις την Ρουμανίαν.

V - Εκτελεσθείσαι μέχρι σήμερα εργασίαι.

Μέχρι σήμερα ουδεμία τεχνική εργασία έλαβεν χώραν εις την εν θέματι λεκάνην, πλην των ως ανωτέρω αναφερθεισών εργασιών συντάξεως διαχειριστικών μελετών του κοινοτικού δάσους Κερασόβου και του τοιούτου Πουρνιάς. Ουδέν έργον στερεώσεως έλαβεν χώραν ουδαμού της λεκάνης.

β) Ειδική περιγραφή κατά λεκάνας.

2 - Υπολεκάνη Νο 2 «Πουρνιάς»

Η υπολεκάνη αυτή διαρρέεται υπό ενός δευτερεύοντος κλάδου, υπό το όνομα χείμαρρος «Πουρνιάς», όστις άρχεται σχηματιζόμενος εκ της κορυφογραμμής «Κλέφτης» και αναπτύσσεται επί οφειτικών, νεογενών και φλύσχου, δημιουργών σοβαράς και εκτεταμένας διαβρώσεις. Ο χείμαρρος ούτος κάτωθεν του χωρίου «Πουρνιά» διχάζεται

εις δυο ρεύματα αγκαλιάζοντα την περιοχή του χωρίου και τας καλλιεργείας του, το ρεύμα Αγίας Τριάδος και το ρεύμα Μαυροπέτρας.

Εις το σημείο τούτο δημιουργήθησαν βαθείαι χαραδρώσεις με απότομα πρηνή επί της κοίτης μεν επί φλύσχου, επί των πρηνών δε επί παχέος στρώματος λυτών νεογενών. Η συνεχής διάβρωση και υποσκαφή των ποδών των πρηνών του αντερίσματος και των λυτών νεογενών, χονδροκλαστικών πετρωμάτων, η ύπαρξις υπογείων ρευμάτων δια το Β - ΒΑ άκρον του χωρίου, η υδρονομική ποτιστική αταξία των καλλιεργειών δημιούργησαν σημαντικήν ολίσθησιν ολοκλήρου του αντερίσματος εφ' ου είναι εκτισμένον το χωρίον.

Η διάλυσις διηθημένων ομβρίων υδάτων της αργίλου των νεογενών δημιουργεί θόλους, οίτινες συνεπεία του υπερκειμένου βάρους των νεογενών στρωμάτων, θραύονται δημιουργούν καθιζήσεις, με αποτέλεσμα, συν τη ολίσθησει και υποσκαφή του ποδός, την καταστροφήν πλείστων οικιών και την απειλήν των υπολοίπων. Η υπολεκάνη αύτη, με ισχυράς κλίσεις κλιτύων από 50% - 100% και με τας ισχυράς κλίσεις των κοιτών των ρευμάτων από 20% - 40%, είναι πηγή σοβαρών ποσοτήτων φερτών υλικών δια τον Βουρκοπόταμον μέσης διαστάσεως 0,20 μ. και άνω.

Έντονοι διαβρώσεις, γεωκαταρρεύσεις και ολίσθήσεις είναι τα χαρακτηριστικά μορφολογικά φαινόμενα της υπολεκάνης.

3 - Αι προκαλούμεναι ζημίαι εκ της δράσεως του χειμάρρου.

Ενταύθα αι ζημίαι είναι δυο ειδών.

1 - Ζημίαι παροχθίων κτημάτων

2 - Ζημίαι διαβρώσεων και αποπλύσεων των ορεινών εδαφών

3 - Ζημίαι εξ ολίσθησεων των χωρίων Κερασόβου και Πουρνιάς.

Εκ των εις χείρας μου στοιχείων και πληροφοριών αι ζημίαι αύται κατ' ανεκτήν προσέγγισιν εκτιμώνται ως ακολούθως, αποτελούσα μόνον ένδειξιν αυτών.

6. ολοσχερής καταστροφή εκ διαβρώσεων και προσχώσεων ή ολίσθησεων παροχθίων κτημάτων των χωρίων Κερασόβου και Πουρνιάς στρεμ. 40 X 400.000 δραχ. 16.000.000

7. Απειλή ετέρων 150 στρεμ. της ίδιας περιοχής ήτοι 150 στρεμ. 400.000 X 0,10 ασφάλιστον, δραχ. 6.000.000

10. Ζημίαι οικιών των χωρίων Κερασόβου και Πουρνιάς εκ καταρρεύσεων και ρηγματών λόγω ολίσθησεων εκτιμώμεναι εις 15.000.000 ετησίως

Σύνολο ζημιών 245.500.000

4 - Συμπέρασμα.

Αναντιρρήτως η περιγραφείσα κατάστασις της χειμαρρικότητος των κλάδων και της λεκάνης και του μεγέθους των ζημιών επιβάλλει την ανάγκην επεμβάσεως της υπηρεσίας δια την ανόρθωσιν της οικονομίας των εδαφών της λεκάνης.

Εν τούτοις, λόγω του γεγονότος ότι σοβαραί πεδιναί περιοχαί δεν θίγονται, διότι δεν υπάρχουν, δεν δυνάμεθα να υποστηρίξωμεν ένα πλήρες σχέδιον τεχνικών και λοιπών έργων δια την στερέωσιν των ζημιών, απαιτούν δαπάνας ολοκληρώσεως κατ' ελάχιστον υπολογισμόν, λόγω των μεγάλων ανοιγμάτων της κυρίας κοίτης Βουρκοποτάμου, άνω των 50.000.000.000 δραχ. δι' ο και δέον να εντοπισθώμεν δια λόγους κοινωνικής προστασίας παραμεθορίων περιοχών

β) Τεχνικά έργα Πουρνιάς

Δια τους αυτούς λόγους επιβάλλεται δια την υπολεκάνην 2 και δια την γύρω του χωρίου Πουρνιά περιοχήν η κατασκευή των κάτωθι έργων:

1 - Βασικόν φράγμα εγκάρσιον σιμεντολιθόδητον εις την συμβολήν των δυο κλάδων της υπολεκάνης, ήτοι του ρεύματος Μαυροπέτρας και Αγίας Τριάδος ολίγον κάτωθεν της γέφυρας και εις την απόληξιν του αντερίσματος εφ' ού το χωρίον.

Το φράγμα τούτο της στερεώσεως της κοίτης, περιορισμού της κατά μήκος χαραδρωτικής διαβρώσεως ανυψώσεως της κοίτης, θα είναι και έργον συγκρατήσεως υλικών, δι' ών θα αντιστηριχθή το αντέρισμα του χωρίου. Το ύψος του φράγματος τούτου θα είναι 4 μ. και ανοίγματος 20 μ.

2 - Σειρά 8 εγκαρσίων φραγμάτων ύψους 3 μ. και ανοίγματος 15 μ. σιμεντολιθοδητών εις καταλλήλους θέσεις του ρεύματος Μαυροπέτρας, δεξιού συμβάλλοντος της υπολεκάνης, προς στερέωσιν της κοίτης και περιορισμού της χαραδρωτικής διαβρώσεως του δεξιού πλευρού του αντερίσματος του χωρίου Πουρνιά. Ταυτόχρονα δε και με σκοπόν την συγκράτησιν υλικών.

3 - Σειράν εγκαρσίων 6 σιμεντολιθίνων φραγμάτων ανοίγματος 15 μ. και ύψους 3 μ. εις τον αριστερόν συμβάλλοντα, ρεύμα Αγίας Τριάδος, της υπολεκάνης, με τους αυτούς σκοπούς δια την προστασίαν του αριστερού πλευρού του χωρίου.

4 - Έργα συλλογής αποστραγγίσεως και ασφαλούς αποχετεύσεως των υδάτων άτινα αναφαίνονται εις τα Β - ΒΑ του χωρίου, ήτοι δραινώσεις και αυλακες αποχετεύσεως, κανονική δε διαχείρισις του ύδατος αρδεύσεως των κτημάτων του χωρίου.

5 - Μικρά στερεωτικά έργα εις τριτευούσας χαραδρώσεις ήτοι ξηρολίθινα, ξυλολίθινα και πλέγματα δια τον περιορισμόν των επιφανειακών διαβρώσεων των πρανών.

Δια των έργων τούτων θέλει αντιμετωπισθή ασφαλώς η ολίσθησις του χωρίου Πουρνιάς.

III - Φυτοκομικά έργα

Σποραί, φυτεΐαι, έργα βελτιώσεως της ορεινής οικονομίας, συντήρησις των έργων επί 10 έτη.

IV - Χρηματοδότησις των έργων

Κατά συνέπειαν δύνανται τουλάχιστον αι δυο κοινότητες (Κερασόβου και Πουρνιάς) να συμβάλλουν κατά το ήμισυ της ετησίας δαπάνης των έργων, δεδομένου ότι αι αναδασώσεις εντός της 10ετίας θα αυξήσουν την δασικήν περιουσίαν των κατά 15.000 στρεμ. δασών σπερμοφυούς μορφής.

Το έτερον ήμισυ της δαπάνης δέον να καταβάλη το Δημόσιον.

Εν Ιωαννίνοις τη Φεβρουαρίου 1954

Ο Συντάξας Δασάρχης

Κ. Χαραλάμπους

Από την έκθεση του κ. Χαραλάμπους, που πιάνει 21 δακτυλογραφημένες σελίδες και αναφέρεται σε όλη τη λεκάνη του Βουρκοπόταμου, σταχυολογήσαμε και μεταφέραμε όσα κατά τη γνώμη μας μπορούν, αφού προέρχονται από ειδικό και υπεύθυνο, να μας βοηθήσουν να σχηματίσουμε μια σωστή εικόνα για τις συνθήκες που επικρατούν στη λεκάνη και ιδιαίτερα στην υπολεκάνη Πουρνιάς, όπως και για τα τεχνικά και φυτοκομικά έργα, που έπρεπε να γίνουν για να σωθεί το χωριό μας.

Η έκθεση αυτή, ύστερα από επανεξέταση των τοπογραφικών, πετρογραφικών και υδρολογικών συνθηκών της υπολεκάνης του χωριού μας, τροποποιήθηκε ως προς τα τεχνικά έργα, που έπρεπε να γίνουν για τη στερέωση της κοίτης των ρεμάτων

και τη συγκράτηση των υλικών. Έτσι παραλήφθηκε το εγκάρσιο βασικό φράγμα που προβλέπονταν στη συμβολή των δυο χειμάρρων, και, σύμφωνα με τη νέα μερική ειδική μελέτη, την οποία έκανε στις 16-1-1961 ο δασολόγος Κ. Κατενίδης, αντί για τα 14 (8+6) φράγματα του κ. Χαραλάμπους για τα δυο ρεύματα έγιναν 29.

3 - ΤΑ ΦΡΑΓΜΑΤΑ

Μετά την έγκριση της έκθεσης και των τροποποιήσεων από το Υπουργείο Γεωργίας και την εκπόνηση των απαραίτητων ειδικών μελετών άρχισε η εκτέλεση των έργων που έγιναν σε δυο χρονικές περιόδους, το 1955-1970 και 1971-1972.

Το 1955-70 κατασκευάστηκαν:

1 - 24 λιθόδημητα φράγματα με μορφή τραπεζοειδή, συνολικού όγκου 3.044 M³ (κυβικών μέτρων).

2 - Κλαδοπλέγματα 680 μ. και

3 - Υδραύλακες 450 μ.

Τα έργα αυτά στοίχισαν 1.791.000 δραχ. και η δαπάνη βάρυνε κυρίως τις Δημόσιες Επενδύσεις και κατά δεύτερο λόγο το Ταμείο Γεωργίας - Κτηνοτροφίας και Δασών.

Την ίδια περίοδο φυτεύτηκαν 174.000 δενδρύλλια πλατύφυλλων (ακακίες, λεύκες, ιτιές) στα πρηνή, έγιναν πολλά μικρά πεζούλια και κλαδοπλέγματα που βοήθησαν να σχηματισθεί και να σπαρθεί με σπάρτο επιφάνεια 32 στρεμμάτων, έγιναν περιφράξεις με αγκαθωτό συρματοπλέγμα μήκους 8.000 μ.

Η δαπάνη για τα έργα αυτά ανέβηκε στις 207.000 δραχ. και καλύφθηκε απ' τα ίδια ταμεία.

Το 1971 - 72 κατασκευάστηκαν 5 νέα λιθόδημητα φράγματα συνολικού όγκου 349 M³ και δαπανήθηκαν γι' αυτά απ' το πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων 348.000 δραχ, φυτεύτηκαν δε και 4.000 δενδρύλλια, που κόστισαν πάλι στις Δημόσιες Επενδύσεις 4.000 δραχ.

Όπως καθένας μας αντιλαμβάνεται διπλά είναι τα οφέλη του χωριού μας από την κατασκευή των παραπάνω έργων, με πρώτο και σπουδαιότερο το ότι τα μεν φράγματα βοήθησαν ν' ανυψωθεί η κοίτη των λάκκων και να συγκρατηθούν τα παρασυρόμενα υλικά, τα δε δενδρύλλια και ο σπάρτος, που φυτεύτηκαν να σταθεροποιήσουν τα πρηνή κι όλα μαζί να εμποδίσουν τη συνέχιση των ολισθήσεων και να βοηθήσουν στον περιορισμό των κινδύνων καταστροφής.

Για δεύτερο όφελος αναφέρουμε το ότι όλα έγιναν από επιστάτες, τεχνίτες και εργάτες αποκλειστικά σχεδόν χωριανούς κι έτσι μπόρεσαν τα δύσκολα εκείνα χρόνια να βρουν εργασία και με ικανοποιητικό μάλιστα ημερομίσθιο όλα τα διαθέσιμα χέρια και πολύ χρήμα να μπει στο χωριό.

Τα πρώτα ύστερα από την αποπεράτωση των έργων χρόνια, οι ολισθήσεις και καθιζήσεις περιορίστηκαν αισθητά κι όλοι μας πιστέψαμε πως γρήγορα θα 'ρχόταν η μέρα που θα παύαμε να καλοτυχίζουμε ή αν θέλετε και να ζηλεύουμε εκείνους τους λίγους, τους τυχερούς, που τα χτισμένα κάτω από την κεντρική μας εκκλησία και πιο κάτω προς τη Δήμοντα σπίτια τους στέκουν ανέγγιχτα.

Μείναμε όμως με την ελπίδα και σήμερα δε μπορούμε δυστυχώς να πούμε πως η κατάσταση είναι αυτή που περιμέναμε, γιατί, ενώ τα φράγματα γέμισαν με χώμα κυρίως, τα πρηνή έγιναν μια αδιαπέραστη δασοπλαγιά, τα ποτιστικά χωράφια στην

περιοχή του χωριού περιορίστηκαν αισθητά και τα γιδοπρόβατα λιγότεψαν, το κακό παρουσίασε ξανά έξαρση.

Το αποδώσαμε στο ότι 15 από τα φράγματα, ίσως τα πιο σημαντικά, όπως και τα τοιχώματα αντιστήριξης, έχουν πάθει αρκετές ρωγμές ή στο ότι τωρινή κατάσταση ίσως να οφείλεται αποκλειστικά και μόνο σε καθιζήσεις, για τις οποίες τα γενόμενα έργα είναι αδύναμα να κάνουν κάτι το θετικό, και όχι σε κατολισθήσεις.

Για να βρει και αντιμετωπίσει τα αίτια του κακού ο σύλλογος του χωριού μας «Ο ΕΞΑΡΧΟΣ», με το από 10-11-80 έγγραφό του, ζήτησε από τον κ. Νομάρχη Ιωαννίνων να γίνουν εκ μέρους του οι απαραίτητες ενέργειες για γεωλογική μελέτη του υπεδάφους του χωριού, με τελικό σκοπό τη λήψη μέτρων για την αποτροπή στο μέλλον καταστροφών, τουλάχιστον από κατολισθήσεις.

4 - ΕΚΘΕΣΗ ΓΕΩΛΟΓΟΥ ΗΛΙΑ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ.

Ο κ. Παπαθεοδώρου Ηλίας, γεωλόγος της Περιφερειακής Υπηρεσίας Γεωργίας Ηλείου που επισκέφθηκε ύστερα από εντολή της Νομαρχίας το χωριό μας για το σκοπό αυτό, μελέτησε επιτόπια την όλη κατάσταση και συνέταξε την παρακάτω έκθεση:

ΕΚΘΕΣΗ

«Επί των συνθηκών κατολισθήσεων στην περιοχή Κοινότητας Πουρνιάς - Κονίτσης και του τρόπου αντιμετώπισεώς των».

Α' ΓΕΝΙΚΑ.

Η Κοινότητα Πουρνιάς βρίσκεται βόρεια των Ιωαννίνων και απέχει 92 περίπου χιλιόμετρα από αυτά. Στην περιοχή της Κοινότητας κατά το παρελθόν είχαν συμβεί κατολισθήσεις και καθιζήσεις εδάφους, με αποτέλεσμα αριθμός οικιών να κριθεί ακατάλληλος προς κατοίκηση, λόγω μεγάλων κλίσεων αυτών. Προς εξέταση του φαινομένου και για να προτείνουμε μέτρα αντιμετώπισεώς του στο μέλλον, μεταβήκαμε στην περιοχή και την ερευνήσαμε υδρογεωλογικά. Η μορφολογία της περιοχής είναι ορεινή περιβαλλομένη από 2 ρέματα (Νταλιόπολη και Γενοβονήβα).

Β' ΥΔΡΟΓΕΩΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

α) Γεωλογία

Οι πετρογραφικοί σχηματισμοί που παίρνουν μέρος στη δομή της περιοχής της Κοινότητας, είναι από τους αρχαιότερους προς τους νεώτερους οι παρακάτω:

- Φλύσχης Πίνδου (εναλλαγές ψαμμιτών και μαργών) συνιστών το υπόβαθρο της περιοχής της Κοινότητας.

- Αργιλικό κάλυμμα προερχόμενον από αποσάθρωση του φλύσχη επί του υγιούς πετρώματος εις το οποίον έχουν θεμελιωθεί οι οικίες.

β) Υδρογεωλογία

Από τους παραπάνω σχηματισμούς ο φλύσχη είναι πρακτικώς αδιαπέραστος από το ύδωρ, εκτός αν παρουσιάζεται επιφανειακώς αποσαθρωμένος, όπως συμβαίνει στην περιοχή της Κοινότητας, οπότε επιτρέπει την κυκλοφορία μικρών ποσοτήτων ύδατος.

Η μικρή αυτή κυκλοφορία του ύδατος στο ανώτερο τμήμα του φλύσχη βοηθάει την καθίζηση χαλαρών τμημάτων (μπάζωμα), επί των οποίων έχουν θεμελιωθεί οι

οικίες (Δηλ. στην περιοχή της Κοινότητας συμβαίνει, λόγω καθιζήσεως και κατολισθήσεων ταυτοχρόνως, στρέψη εδαφών, με αποτέλεσμα την κλίση των οικιών κατά διαφόρους διευθύνσεις).

Λόγω δε αντιθέτου κλίσεως του φλύσχη από το τοπογραφικό ανάγλυφο, οι περισσότερες οικίες έχουν κλίση αντίθετη προς την του αναγλύφου.

γ) Συμπέρασμα

Από τα αναφερθέντα συμπεραίνουμε ότι προς περιορισμό των φαινομένων (κατά το δυνατόν), θα πρέπει κατ' αρχή να εμποδισθεί η κυκλοφορία του ύδατος στον αποσαθρωμένο μανδύα του φλύσχη.

δ) Προτάσεις

Προτείνουμε: α) Την κατασκευή 2 αποστραγγιστικών τάφρων στην τοποθεσία «Αγ. Ηλίας» με αρχή την εκκλησία και κατεύθυνση η μια προς την τοποθεσία «Μπάρα» 1.000Μ. περίπου, και η άλλη προς την τοποθεσία «Μπούκα», 500Μ.

β) Τα υπάρχοντα εντός της Κοινότητας αποστραγγιστικά αυλάκια να τσιμενταριστούν για στεγανότητα, καθώς και τα γκαλντερίμια της Κοινότητας.

γ) Στα ρέματα «Νταλιόπολη» και «Γενοβονήβα» να γίνουν δασοτεχνικές εργασίες (φράγματα και δασοκάλυψη), με παράλληλη διευθέτηση των πρανών.

Ιωάννινα 30-3-81

Ο ΓΕΩΛΟΓΟΣ

ΗΛΙΑΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όπως βλέπουμε, η έκθεση του γεωλόγου, αφού αναφέρει τις συνθήκες κατολισθήσεων, προτείνει την κατασκευή ορισμένων έργων, που, δυστυχώς, η δασική υπηρεσία δεν έκανε κι ανάγκασε το Σύλλογο, με το από 31-3-1982 έγγραφό του προς το Υπουργείο Γεωργίας, να επανέλθει στο θέμα.

Ύστερα από τις παραπάνω ενέργειες κλιμάκιο δασικών υπαλλήλων επισκέφτηκε το χωριό για επιτόπια εξέταση κι η διεύθυνση δασών της Νομαρχίας Ιωαννίνων, με το 945/22-6-1982 έγγραφό της, γνώρισε στο Σύλλογο τις διαπιστώσεις και προτάσεις του κλιμακίου.

Ο Σύλλογος θα πρέπει να θεώρησε, και πολύ δίκαια, το έγγραφό αυτό τελείως εξωπραγματικό, που συντάχθηκε να κλείσει μάλλον το θέμα και όχι να δώσει λύση σ' αυτό, και με νέο, το από 21-9-82, ζήτησε από τον κ. Νομάρχη να προχωρήσει η δασική υπηρεσία στην αποκατάσταση των ζημιών των φραγμάτων και στη διάνοιξη των αποστραγγιστικών τάφρων που προτείνει η έκθεση του γεωλόγου, και όχι ν' ασχολείται με τη μετατόπιση ευθυνών και υποχρεώσεων, όπως έκανε στο έγγραφό της.

Ύστερα απ' αυτό αναγκάστηκαν να στείλουν συνεργείο για την επισκευή των ρωγμών φραγμάτων και τοιχωμάτων αντιστήριξης. Η εργασία του συνεργείου αυτού, αν και κάπως πρόχειρη, αρκετά θα προσφέρει.

Πολύ θα παρακαλούσα το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου να συνεχίσει και στο μέλλον, με τον ίδιο ζήλο, τις προσπάθειές του για την καλή συντήρηση των φραγμάτων και τη διάνοιξη των αποστραγγιστικών τάφρων, γιατί πιστεύω πως από αυτά κυρίως εξαρτάται αυτή η ύπαρξη του χωριού μας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γ' ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

1 - ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΧΩΡΙΟ

Όπως κανείς μας δε γνωρίζει πότε το χωριό μας θεμελιώθηκε και για πρώτη του φορά αντίκρισε το φως του ήλιου, μια και πέρασαν από τότε ποιός ξέρει πόσα χρόνια, έτσι και κανείς μας δεν αμφιβάλλει πως είναι γέννημα ενός άλλου χωριού, που το λέγαν «Τράπια». Αυτό ήταν χτισμένο στο μέρος της σημερινής Τράπιας, που τότε, πριν δηλαδή πάθει το έδαφος μια φοβερή καθίζηση κι αποχτήσει τη σημερινή του όψη, ήταν στο ίδιο περίπου επίπεδο με τη γειτονική Κρασιά.

Ο αείμνηστος δάσκαλος του χωριού μας Γ. Παπαβασιλειάδης στο βιβλίο του «Ιστορικά έκ παραδόσεως σημειώσεις περί του χωριού Σταρίτσιανης» μας το λέει άλλωστε καθαρά, προσθέτοντας μάλιστα και το ότι η λέξη Τράπια προήλθε από τη λέξη ατραπός, κι η παράδοση, όπως σώθηκε μέχρι σήμερα, όχι μόνο το επιβεβαιώνει αλλά και δεν αφήνει περιθώρια για κάποια αμφιβολία.

Εντελώς αντίθετη με τα παραπάνω είναι ασφαλώς η γνώμη του Καθηγητή Κ. Στεργιόπουλου, που, γράφοντας στα «Ηπειρωτικά Χρονικά¹⁾» για τα τοπωνύμια της επαρχίας Κονίτσης, σημειώνει: «Τράπια, ή, σ'Ντράπχια, τοποθεσία Πουρνιάς, όπου άλλοτε ήτο άτραπός οδηγούσα προς τό Στένημα, μία τῶν ἄλλοτε τριῶν συνοικιῶν τοῦ χωριού». Έτσι, κατά τον κ. Στεργιόπουλο, η Τράπια δεν ήταν τίποτε περισσότερο από ένας στενός δρόμος, ένα μονοπάτι, που ένωνε το συνοικισμό της Στένημας με τους δυο άλλους άγνωστους σε μας οικισμούς του χωριού.

Εμείς, αν και αμφιβάλλουμε για την ορθότητα της γνώμης του γερο δάσκαλου σχετικά με την προέλευση της λέξης Τράπια, όχι βέβαια γιατί πάνω σ' αυτό έχουμε κάποια άλλη θετική πληροφορία, αλλ' επειδή δε μας ικανοποιεί το να παραδεχτούμε πως ένα τόσο μεγάλο χωριό διάλεξε για ονομασία του λέξη με τέτοια καταγωγή, δε μπορούμε όμως και να συμφωνήσουμε με τον κ. Στεργιόπουλο.

Πιστεύουμε δηλαδή πως η ονομασία Τράπια από κάπου αλλού ξεκινάει, ίσως από κει που θ' αναφέρουμε πιο κάτω, και δεχόμαστε ανεπιφύλακτα την ορθότητα της γνώμης του Παπαβασιλειάδη, η οποία μας βεβαιώνει πως η Τράπια δεν ήταν δρόμος ενός άλλου χωριού αλλά χωριό και τούτο όχι βέβαια μόνο από σεβασμό στη μνήμη του, αλλά και γιατί, όπως και πιο πάνω είπαμε, τα γραφόμενά του ταυτίζονται με

1) «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», Τόμος 1938, σελίδα 185.

όσα η παράδοση έσωσε μέχρι σήμερα. Πάνω λοιπόν σ' αυτή τη γνώμη και παράδοση θα στηρίζουμε κι εμείς τη μετέπειτα ιστορήσή μας.

Αν πάλι κάποιος νομίσει πως δεν είναι άσκοπο το να θελήσει να προχωρήσει και πιο πέρα, να προσπαθήσει δηλαδή να μάθει και για τη γέννηση της Τράπιας, ρωτώντας βέβαια, αφού γραπτές μαρτυρίες για τούτο δε σώζονται, θα βρει σίγουρα πολλούς που θα σηκώσουν τους ώμους τους για να δείξουν έτσι την άγνοιά τους. Θα συναντήσει όμως και μερικούς άλλους έτοιμους να του πουν λόγια ανεπάντεχα κι ίσως κάπως απίθανα, να τον βεβαιώσουν δηλαδή και μάλιστα με κάποια υπερηφάνεια, πως η Τράπια χτίστηκε τα πολύ παλιά εκείνα χρόνια από διαλεχτούς ανθρώπους, που όλοι τους ήταν από μια και μόνη γενιά κι όχι μαζώματα.

Όσο λίγα κι όσο απλά κι αν είναι τα λόγια τους αυτά, φανερώνουν εκείνο που από κληρονομιά ίσως φωλιάζει μέσα τους, την πίστη τους δηλαδή πως οι σημερινοί Πουρνιώτες είναι απόγονοι του ευγενικού λαού των Αρίων, ο οποίος ξεκίνησε από το μακρινό βορρά. Και με τ' όνομα Ατιντάνες εδώ, Θεσπρωτοί και Μολοσσοί πιο κάτω ήρθε και κατοίκησε τα μέρη αυτά, πως οι πρόγονοί τους εκείνοι μιλούσαν μια και μόνη γλώσσα, αυτή που με το πέρασμα του χρόνου ονομάστηκε ελληνική, πως πίστευαν στο Δωδωναίο Δία και τους χρησμούς της πολύγλωσσης βελανιδιάς και τέλος πως αργότερα, άγνωστο πότε, αλλ' ίσως γύρω στα 600 μ.χ., δέχτηκαν τη νέα διδασκαλία, η οποία, με κέντρο τη Νικόπολη, απλώθηκε σ' όλη την Ήπειρο, τη διδασκαλία του Θεάνθρωπου.

Αρκετές ενδείξεις έρχονται να συνηγορήσουν για τη φιλόδοξη αυτή πίστη των χωριανών μου, τόσο κολακευτική γι' αυτούς, κι αξιοπρόσεχτη στ' αλήθεια η ιστορική έρευνα του δικηγόρου και γνωστού ιστοριοδίφη της επαρχίας μας Γιάννη Λυμπερόπουλου, ο οποίος, ούτε λίγο ούτε πολύ, συναντά κι αυτός το πρώτο χωριό μας στους προϊστορικούς ακόμη χρόνους, στα 1.000 περίπου π.Χ.

Σ' ένα ιστορικό του δοκίμιο, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 336-337/1980 της επιθεώρησης «Ήπειρωτική Έστια» με τίτλο «ΤΡΑΜΠΥΑ - ΒΟΥΝΕΙΜΑ» και αποτελεί το καταστάλαγμα της όλης μέχρι τότε έρευνάς του πάνω στο θέμα αυτό, προσπαθεί να ταυτίσει την αρχαία πόλη Τράμπυα με τη δική μας Τράπια και κατ' ακολουθίαν τους κατοίκους της με τους δικούς μας προγόνους.

Έτσι, ξεκινώντας από όσα αναφέρει ο Στέφανος ο Βυζάντιος στα περίφημα «Έθνικά» του, ο Λυκόφρονας ο Χαλκιδέας στην «Άλεξάνδρα» ή «Κασσάνδρα», ο Πρόκλος ο Νεοπλατωνικός στη λεγόμενη «Χρηστομάθεια Γραμματική», από όσα γράφει ο Γ. Παπαβασιλειάδης στο γνωστό μας βιβλίο του, διατυπώνει την άποψη ότι η αρχαία Τράμπυα ήταν χτισμένη στην τοποθεσία του χωριού μας Τράπια.

Για να γίνω πιο κατανοητός, αγαπητέ μου αναγνώστη, σου θυμίζω την ιστορία αυτή, η οποία, σε συντομία βέβαια, έχει έτσι:

Στη ραψωδία Α' της Οδύσσειας, την περίφημη «Νέκυια», αναφέρεται ότι ο Οδυσσέας όταν βρίσκονταν στη χώρα που κατοικούν οι Κιμμέριοι, κατέβηκε από μια είσοδο του απέραντου ωκεανού στον Άδη, για να κάνει θυσίες και να μάθει από τις ψυχές των νεκρών τα μελλούμενα. Κι αυτές μόλις μυρίστηκαν το αχνιστό αίμα των αρνιών, που έσφαξε για τη θυσία, ανέβηκαν όλες τους και πλησίασαν να ρουφήξουν απ' αυτό χωρίς όμως και να το κατορθώσουν, γιατί με το σπαθί του τις έδιωχνε μακριά και μόνο την ψυχή του μάντη Τειρεσία άφησε να πλησιάσει, για να του φανερώσει όλα όσα τον περίμεναν μέχρι το θάνατό του.

Όλοι μας γνωρίζουμε το πού τον έριξαν τα κύματα και το τι υπέφερε μέχρι ν' αντικρίσει καπνό ν' ανεβαίνει απ' ένα τζάκι της πατρίδας του, πώς τιμώρησε τους μνηστήρες, όχι όμως και το πώς ακριβώς πέθανε, ποιο ήταν το τέλος του, γιατί πάνω στο θέμα αυτό υπάρχουν πολλές μυθολογικές παραλλαγές, οι οποίες φυσικά δε συμφωνούν μεταξύ τους.

Η πιο ενδιαφέρουσα ίσως είναι αυτή που μας λέει πως, ακολουθώντας το χρησμό του Τειρεσία, έφυγε από την Ιθάκη κι ήρθε στη Θεσπρωτία (Ήπειρο) και κρατώντας στον ώμο του ένα βασιλικό κουπί προχώρησε βαθιά μέσα στη χώρα μέχρι που συνάντησε ανθρώπους οι οποίοι νόμιζαν το κουπί λιχνιστήρι, δε γνώριζαν τη θάλασσα κι έτρωγαν φαγητό χωρίς αλάτι μέσα του.

Οι άνθρωποι αυτοί κατοικούσαν την πόλη Τράμπυα κι εκεί κοντά, αφού πρώτα θυσίασε ένα κριάρι, έναν ταύρο κι έναν κάπρο, έχτισε τα Βούνειμα, πόλη και μαντείο μαζί, το τρίτο μαντείο της Ηπείρου, όπου λατρευόταν σα μάντης ο Οδυσσεύς, κι ύστερα γύρισε πάλι στην Ιθάκη.

Εδώ τελειώνει η μυθολογία, ή η ιστορία, κι αρχίζει η αναζήτηση της Τράμπυας, της πόλης που κανένας δεν ξέρει θετικά σε ποιο μέρος ήταν χτισμένη. Ο Αραβαντινός γράφει πως «Έκειτο κατά τινος πλησίον τῆς Παλιουρῆς, ἀλλ' ἡμεῖς τιθέμεθα αὐτὴν κατὰ τὸ χωρίον τὴν Γρύμπιανην¹⁾», άλλοι την τοποθετούν βορείως του Μετσόβου, άλλοι αλλού κι ο Γ. Λυμπερόπουλος στη δική μας Τράπια και τα Βούνειμα στη Στένημα ή στη Γενοβονίβα αλλά και σ' αυτή τη Βολνίστα ακόμα. Πιστεύει επίσης πως η λέξη Τράπια προήλθε από την ονομασία της αρχαίας εκείνης πόλης, της Τράμπυας, και όχι από τη λέξη ατραπός όπως οι Παπαβασιλειάδης και Στεργιόπουλος.

Αν τώρα στα κείμενα που επικαλείται ο κ. Λυμπερόπουλος προσθέσουμε το αρχαίο νόμισμα σε σχήμα ελλείψεως, το οποίο βρέθηκε πριν λίγα χρόνια στη θέση Σελνόκοβα με το Δία στη μια του όψη και αρχαίο βασιλιά στην άλλη, τα τοιχώματα με τις καμάρες που συναντούσαμε μέχρι χθες στην Τράπια, απέναντι από το χωράφι του Μιχάλη Βρυζώνη προς το μέρος της Κρανιας, τους πολλούς σωρούς με πέτρες που απαντούμε και τώρα στα ίδια μέρη, απομεινάρια ίσως κάποιου παλιού οικισμού και τέλος το γεγονός ότι το χωριό έχει πολλά σλαβικά τοπωνύμια, πράγμα που φανερώνει πως η Τράπια ζούσε τουλάχιστον τον έβδομο μέχρι και τις αρχές του ένατου μ.Χ. αιώνα, που έγιναν οι μεγάλες επιδρομές των Σλαύων, δε μας μένει παρά να προσέξουμε ιδιαίτερα τα όσα γράφει ο κ. Λυμπερόπουλος και με ζήλο να ενδιαφερθούμε για την ορθότητα ή όχι της γνώμης του.

Ας γυρίσουμε όμως και πάλι στα όσα αναφέρει για το χωριό μας ο Γ. Παπαβασιλειάδης και λέει η παράδοση, στη συνδρομή της οποίας πολύ υπολογίζουμε, γιατί πιστεύουμε πως πολλές φορές αναπληρώνει επάξια την ιστορία όταν και όπου αυτή λείπει.

Συνεχίζοντας λοιπόν την πληροφόρησή μας οι δυο αυτές πηγές μας λένε πως η Τράπια ήταν μεγάλο χωριό, από τα μεγαλύτερα της εποχής εκείνης, με περισσότερες από τριακόσιες οικογένειες και 1.200 τουλάχιστον κατοίκους, που ζούσαν από τη γεωργία ή έτρεφαν κοπάδια γιδοπρόβατα κι είχαν τα μαντριά τους εδώ στο σημερινό χωριό, στα Κοσματόρια, το Σελό, την Πέτρα ή σ' όποιο άλλο μέρος βόλευε τον καθένα.

Άλλοι πάλι ταξίδευαν, αργότερα σα κτίστες εδώ κι εκεί και στους κατοπινούς χρόνους μερικοί, οι πιο τολμηροί ή οι πιο ικανοί αν θέλετε, έφθαναν για εργασία

1) Αραβαντινού: «ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» Τόμος Β', σελίδα 166.

μέχρι την Κωνσταντινούπολη κι όταν γύριζαν στο χωριό χαίρονταν το διάφορο των κόπων τους.

Κι όσο τα χρόνια περνούσαν όλο και πιο πολλούς τραβούσε κοντά της η ξακουστή εκείνη πόλη, όλο και περισσότεροι ποθούσαν τα πλούτη της, ώσπου έφτασε η μέρα που τα πιο πολλά σπίτια του χωριού γεύονταν τις χαρές και τις πίκρες της ξενιτιάς. Ήταν ένα χωριό που οι κάτοικοί του πλούσιοι ή φτωχοί ζούσαν αγαπημένοι τη ζωή τους. Κοινά είχαν τα προβλήματα, χωρίς σημασία οι μικροκαβγάδες τους, λίγες οι απαιτήσεις, μια και η ζωή τα χρόνια εκείνα ήταν τόσο απλή.

Νοιαζόταν ο ένας τον άλλο κι όλοι μαζί φρόντιζαν να στολίσουν το χωριό τους με όμορφα κτίρια, καλοφτιαγμένους ναούς, γραφικά εκκλησιάκια, να κάνουν μεγαλόπρεπο το μοναστήρι του 'Αγιου Σάββα.

Ήταν χτισμένο το μοναστήρι αυτό στην ίδια θέση που είναι και σήμερα το εκκλησιάκι του 'Αγιου, αλλ' η περιοχή του απλωνόταν σ' όλο το Κλησισκό και σ' όσα χωράφια έχουν οι Αντωνίου στο μέρος αυτό και περιελάμβανε εκτός από την εκκλησία και κελιά με καλόγερους.

Το τοπωνύμιο «Κλησισκό» προήλθε ασφαλώς από τη λέξη εκκλησιαστικό, που φανερώνει τον τότε ιδιοκτήτη της περιοχής κι οι Αντωνίου μέχρι και το 1940 πήγαιναν στην οικογένεια Κοτσιούκη, κληρονόμο της εκκλησίας και παλιότερα όλης της γύρω περιοχής, 40 οκάδες καλαμπόκι, ρόκα για τον 'Αγιο.

Έθιμο ήταν, και ποτέ κανένας δεν το παράβαινε, όσοι ταξιδιώτες γύριζαν στο χωριό να περνούν πρώτα από τον 'Αγιο Σάββα, να τον ευχαριστήσουν με την προσευχή και τις προσφορές τους, αφού κι εκείνος τόσο τους συμπαραστάθηκε σ' όλο το διάστημα του ταξιδιού τους, να κοιμούνται το βράδυ στα κελιά του και την άλλη μέρα να συνεχίζουν το δρόμο τους για το χωριό.

Το έθιμο όμως αυτό γινόταν υποχρέωση όταν ακουγόταν πως κάποια από τις φοβερές επιδημικές αρρώστιες, που ανενόχλητα έκαναν τα χρόνια εκείνα το γύρο του κόσμου, εμφανίστηκε σ' όσα μέρη εργάζονταν οι ταξιδιώτες μας ή στα μέρη απ' όπου περνούσε ο δρόμος τους.

Ο ηγούμενος του μοναστηριού μ' έναν αντιπρόσωπο του άρχοντα του χωριού εξέταζαν τότε με προσοχή κάθε ταξιδιώτη και του επέτρεπαν να συνεχίσει για το σπίτι του σαν τον εύρισκαν γερό ή τον ανάγκαζαν να παραμείνει στο μοναστήρι, μέχρις ότου γίνει καλά από την αρρώστια του.

Πολύ καλό το μέτρο τους κι αποτελεσματικό αποδείχτηκε πολλές φορές αλλ' ανίκανο να παλέψει με τη μοίρα που είχε φαίνεται αποφασίσει να μην αφήσει εκείνο τ' όμορφο χωριό να ζήσει για πάντα. Ήταν γραφτό του να χαθεί όταν κάποιος, άθελά του βέβαια, μαζί με την καζάντια έφερε από την Κωνσταντινούπολη και την καταστροφή.

Η φοβερή και στο άκουσμά της ακόμα αρρώστια πανούκλα, που από το ΙΔ' μέχρι το ΙΖ' αιώνα, γνωστή με τ' όνομα «μέλας θάνατος», τριγύριζε την Ευρώπη κι έστελνε στον 'Αδη εκατομμύρια ψυχές, ξεγέλασε τους δυο εκείνους εμπειρικούς γιατρούς, τον ηγούμενο δηλαδή και τον αντιπρόσωπο του προεστού, κι ήρθε και θρόνιασε στο μέχρι τότε ευτυχισμένο χωριό.

Η πανούκλα, ο μαύρος θάνατος του μεσαίωνα, είναι στ' αλήθεια αρρώστια ύπουλη, γιατί στο διάστημα της επώασης του μικρόβιου, που κρατάει όχι περισσότερο από δέκα ημέρες, δεν παρουσιάζει ανησυχητικά συμπτώματα κι εύκολα μπορεί να σε

γελάσει και να τη νομίσεις για γρίπη βαριάς μορφής, γίνεται όμως φοβερή όταν αμέσως μετά αρχίσει ο πυρετός, το ρίγος, ο συχνός σφιγμός, η ταχύπνοια, η θόλωση του μυαλού, η αστάθεια του σώματος και τέλος ο θάνατος.

Δε γνωρίζουμε βέβαια αν ο ταξιδιώτης αυτός έφερε το μικρόβιο από την ίδια την Πόλη ή, το πιο πιθανό, αν το πήρε στο ταξίδι του από ποντίκια και μύγες, τους καλύτερους ταχυδρόμους του, κι ούτε άλλωστε έχει για μας τόση σημασία αυτό όσο έχουν τα όσα ακολούθησαν.

Στο χωριό, που άλλοτε αντηχούσε το τραγούδι και το γέλιο, τώρα δεν άκουγες παρά κλάματα και μοιρολόγια, όπου πριν βασίλευε η χαρά και η ξενοιασιά απλώνονταν τώρα η θλίψη κι η απόγνωση όσων ζούσαν και περίμεναν τη σειρά τους.

Τα σπίτια έκλεισαν το ένα ύστερα από τ' άλλο, οι δρόμοι ρήμωσαν κι ο Άδης δεν πρόκανε να δέχεται αγνές ψυχές.

Μερικοί, στην απόφασή τους ν' αντιδράσουν στο κακό, πήραν όσους από τη φαμίλια τους έμεναν ακόμα ζωντανοί, άρπαξαν και ό,τι μπορούσαν από τα υπάρχοντά τους και πήγαν αλλού, όπου ο καθένας τους μπόρεσε, ν' ανοίξει καινούργιο σπίτι, να κάνει καινούργια προκοπή.

Άλλοι πάλι προτίμησαν να πάνε στα μαντριά, που είχαν στα γύρω μέρη οι δικοί τους, για να μείνουν εκεί προσωρινά, μέχρι να πάρει τέλος το κακό κι ύστερα θα έβλεπαν.

Από την Τράπια, από τ' όμορφο εκείνο χωριό, δεν έμειναν τώρα παρά σπίτια χωρίς νοικοκυραίους, χτίσματα που με το πέρασμα του χρόνου έγιναν χαλάσματα και φωλιές της κουκουβάγιας, ένα χωριό φάντασμα.

Η εικόνα της καταστροφής ολοκληρώθηκε λίγα χρόνια μετά, όταν κι όσοι ακόμα ζούσαν στα μαντριά προτίμησαν να μείνουν εκεί για πάντα παρά να γυρίσουν στην Τράπια, το πρώτο χωριό τους.

Έτσι λοιπόν δημιουργήθηκαν τρεις μικροί οικισμοί, η Σταρίτσα, ο Σελός και οι Ανάργυροι, γεγονός το οποίο βεβαιώνουν τόσο τα τρία πανηγύρια, που γιορτάζαμε μέχρι πριν από λίγα χρόνια και για τα οποία θα μιλήσουμε πιο κάτω, όσο και τα πολλά κεραμίδια, τα οποία έβρισκε κανείς σκάβοντας στο Σελό ή τα εντυπωσιακά σε διαστάσεις κόκαλα ανθρώπου, που ξέθαβε καθώς ξελάκωνε τ' αμπέλι του στα Κοσματόρια ο Δημήτρης Παπαχρήστου. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε πως η σλαβική λέξη σελός σημαίνει χωριό κι όσους ακόμα λένε πως τ' όνομα Σταρίτσα προέρχεται από την πάλι σλαβική λέξη σταρίτσαν, που θα πει παλιό χωριό, παλιός οικισμός.

Τα χρόνια κυλούσαν και η ζωή σιγά σιγά άλλαζε. Τα κοπάδια λιγόστευαν, οι απαιτήσεις πλήθαιναν κι οι κάτοικοι των τριών οικισμών ζητούσαν μια καλύτερη ζωή, πάλευαν για ένα καλύτερο αύριο. Όλα αυτά, ίσως μάλιστα κι ο φόβος από τις συχνές επιδρομές που έκαναν σ' όλη την περιοχή οι γείτονες Σλαύοι στην προσπάθειά τους όχι μόνο ν' αρπάξουν ό,τι βρουν αλλά και ν' αλλάξουν την ταυτότητά της, προσπάθεια η οποία για μόνη θύμηση άφησε όσες λέξεις, όχι λίγες τον αριθμό, έδωσαν για τοπωνύμια σε διάφορες περιοχές των χωριών, ίσως πάλι κι άλλες αιτίες, άγνωστες σε μας, τους ανάγκασαν να ενωθούν ξανά και να φτιάσουν ένα καινούργιο χωριό. Διάλεξαν για το σκοπό αυτό το μέρος που ήταν χτισμένος ο οικισμός της Σταρίτσας, γιατί και στη μέση τους ήταν, αλλά και, το πιο σπουδαίο, γιατί εκεί είχε μπόλικο νερό, κάτι που στερούνταν οι άλλες τοποθεσίες.

Οι κάτοικοι μάλιστα των Αγίων Αναργύρων πρωτοεγκαταστάθηκαν στη θέση «Πα-

λιόσπιτα», σκόρπισαν όμως αργότερα σ'όλο τ' άλλο χωριό, γιατί το μέρος εκείνο παθαίνει πολλές καθιζήσεις.

Έτσι λοιπόν γεννήθηκε το χωριό μας η Σταρίτσιανη, η σημερινή Πουρνιά.

2 - ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ.

Από την Τράπια, το μεγάλο εκείνο χωριό, δεν έμεινε σχεδόν τίποτα το ξεχωριστό να δείχνει αυτό που ήταν κάποτε. Από τα υλικά των σπιτιών της άλλα πήραν να φτιάσουν το καινούργιο χωριό κι άλλα πλακώθηκαν σε μια καθίζηση του εδάφους στο μέρος αυτό. Θα 'ρθουν άραγε κάποτε στο φως κι άλλα ευρήματα, να βεβαιώσουν με αδιάψευστα στοιχεία τα όσα πιο πάνω αναφέραμε για το χωριό εκείνο;

Ποιος ξέρει! Ίσως!

Εδώ η παράδοση σταματάει. Εμείς όμως θα προχωρήσουμε να δούμε και τα όσα ακολούθησαν, έστω κι αν άθελά μας βρεθούμε στους μετά το 1453 χρόνους, τότε που μισητό λάβαρο κυμάτιζε στους προμαχώνες της βασιλεύουσας, τη θέση του Τιμίου Σταυρού στον τρούλο της 'Αγίας Σοφίας πήρε το μισοφέγγαρο, όλη τη γη μας το πόδι του βάρβαρου κατακτητή. Χρόνοι δίσεκτοι, ζωή αβέβαιη και τυραννική, στήθη γεμάτα καημό, μάτια πλημμυρισμένα από δάκρυα, νους με βαριά τη σκέψη.

Όποια ιστορία της εποχής εκείνης κι αν ανοίξεις, σ' όποια σελίδα της κι αν σταθείς θα νιώσεις τα γράμματά της να καίνε από το αίμα, που ποταμια έχυσαν οι ραγιάδες όλο αυτό τον καιρό της ατέλειωτης σκλαβιάς τους.

Θα συναντήσεις την εποχή εκείνη που πασάς στα Γιάννενα ήταν ο περίφημος Αλής ο Τεπελενλής (1744-1821).

Γέννημα της Χάμκως και του 'Αδη, θηρίο αιμοβόρο, σατανική ψυχή, ανθρωπόμορφο κατασκεύασμα τον ονομάζουν οι παλιότεροι ιστορικοί, ηγεμόνα πρωτοπόρο, ισχυρή προσωπικότητα για την εποχή του, άνθρωπο που προκάλεσε την προσοχή και το ενδιαφέρον των ευρωπαίων τον θέλουν οι νεότεροι. Κι η δική μας γνώμη; Ήταν μια περίεργη ιστορική φυσιογνωμία. Συναντούσες στον άνθρωπο αυτό ένα σπινθηροβόλο πνεύμα, που έκανε τα Γιάννενα και μαζί τους όλη την 'Ηπειρο με το εμπόριο, την παιδεία, τον εκσυγχρονισμό του κράτους του, την τάξη και ασφάλεια, η οποία επικρατούσε στη δικαιοδοσία του, «πρώτα στ' άρματα, στα γρόσια και στα γράμματα».

Εύρισκες όμως σ' αυτόν κι έναν αδίστακτο κακούργο, που τα θηριώδη ένστικτά του τον έσπρωξαν στο να πνίξει στα Γιάννενα στη λίμνη την Κυρά Φροσύνη με τις 16 άλλες αρχοντοπούλες, στο θάνατο αμέτρητων αθώων, στον αφανισμό τόσων και τόσων σπιτικών.

Το 1778 κατάστρεψε το Χόρμοβο και 500 παλικάρια του κατακρεούργησε, τον δε προεστό του Τσαούς Πρίφτη σούβλισε κι έψησε ζωντανό σε σιγανή φωτιά κι ύστερα, για να χορτάσει από εκδίκηση η απαίσια ψυχή του, έσφαξε όλα τα γυναικόπαιδα και όργωσε το χωριό ρίχνοντας για σπόρο στάχτη και αλάτι, όπως αναφέρει ο ακαδημαϊκός Σπύρος Μελάς¹, κι όλα αυτά γιατί οι κάτοικοί του βοήθησαν στον εξευτελισμό της μάνας του και της αδελφής του Χαϊνίτσας.

Αυτός ήταν ο Αλή Πασάς, που, για 40 χρόνια, σημάδεψε την ιστορία της Ηπείρου και τόσων άλλων γύρω απ' αυτή περιοχών. Δε σκέφτηκε ζωές, δε λογάριασε κανένα εμπόδιο στο δρόμο του. Αληθινοί μάρτυρες κοντά στους μύριους άλλους και τα μαστο-

1) Σπύρου Μελά: «ΤΟ ΛΙΟΝΤΑΡΙ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ», εκδόσεις «ΜΠΙΡΗΣ», σελ. 26.

ροχώρια της επαρχίας μας. Οι χτίστες των χωριών τούτων, μαζί και του δικού μας, με πληρωμή τον εξαναγκασμό κι ένα ξεροκόμματο, σήκωσαν τα κάστρα και τα τζαμιά του, έχτισαν τα παλάτια και τα μπουντρούμια του.

Σύγχρονος του Αλή Πασά ο νεομάρτυρας Κοσμάς ο Αιτωλός. Ο Πατροκοσμάς, όπως τον έλεγε και τον αναφέρει και σήμερα ο λαός μας (1714-1779).

Με τις περιηγήσεις του σ' όλο σχεδόν το χώρο της ελληνικής υπαίθρου, τη διδασκαλία και το παράδειγμά του, κατόρθωσε ν' αποκτήσει πανελλήνια φήμη, να γίνει ο εθναπόστολος και ιεραπόστολος της εποχής του.

Έχοντας βαθιά συναίσθηση της αποστολής του και προικισμένος με ευφράδεια, μπόρεσε με την απλή γλώσσα του λαού, που χρησιμοποιούσε στους αυτοσχέδιους και προφητικούς πολλές φορές λόγους του, να μιλήσει στην ψυχή των βουνίσσιων και άξεστων εκείνων ανθρώπων και να ενισχύσει την πίστη τους, να φουσήσει μέσα τους πνοή εθνική, να τους αναγκάσει να κάνουν σχολεία για να μορφωθούν. Έλληνες, Αλβανοί και Τούρκοι τον πίστεψαν για θαυματουργό άγιο κι ο Αλή Πασάς ζωντανό και νεκρό πολύ τον τίμησε.

Το 1778(;) επισκέφτηκε και το χωριό μας κι έμεινε σ' αυτό φιλοξενούμενος και διδάσκων δυο ημέρες. Σύμφωνα με την παράδοση κι όπως ιστορούν οι παλιοί, μεταξύ των πολλών άλλων είπε και τα παρακάτω:

- Θα 'ρθει μια μέρα των ημερών που ξαφνικά θα σηκωθείτε όλοι σας και θα φύγετε από το χωριό, γι' αυτό να 'χετε πίσω από την πόρτα σας κρεμασμένο ένα σακκούλι αλάτι, για να το πάρετε στο φευγικό σας.

- Θα σηκωθείτε ένα πρωί κι εδώ στο χωριό σας θα δείτε άλλον κόσμο. (Ίσως εννοούσε τους μαύρους που ήρθαν στον πόλεμο του 1914-18).

- Θα 'ρθει μια μέρα που όλος ο κόσμος θα ζωθεί μ' ένα σύρμα.

- Μια μέρα θα δείτε να πετούν στον ουρανό σιδερένια πουλιά.

Κοιτάζοντας έπειτα το χωράφι στο Βιρό, που τότε ήταν πέρα για πέρα όλο ένα, είπε:

- Άντε χωράφι μου, κι εσύ μια μέρα θα γίνεις σκλήδια. (Όπως κι έγινε).

Φαίνεται μάλιστα πως έμεινε πολύ ευχαριστημένος από τους χωριανούς και γι' αυτό στο τέλος ευχήθηκε ευλογώντας:

- Ευλογημένο να είναι το χωριό τούτο, ποτέ να μη χαθεί.

Φεύγοντας πήρε μαζί του για συνοδό σε πολλά χωριά της επαρχίας το χωριανό μας γραμματοδιδάσκαλο Χρήστο Παπαγιώτη.

Κι ύστερα από τον άδικο θάνατο του Πατροκοσμά στο Καλκουτάση του Βερατίου και το άδοξο τέλος του Αλή Πασά στο νησί της λίμνης, ξανά μαυρίλα, πάλι απελπισιά. Τ' ασκέρια του Χουρσίτ Πασά πατούσαν γερά τα χώματά μας κι οι Ηπειρώτες δε μπόρεσαν να βρεθούν σε κάποια Άγια Λαύρα, για να βλογήσει ο Δεσπότης και τα δικά τους άρματα, δεν άκουσαν να βροντάει το καριοφίλι της λευτεριάς και στο δικό τους τόπο. Θα έμεναν λοιπόν με σταυρωμένα χέρια; Θα περίμεναν κάποιους άλλους να χαρίσουν χωρίς και τη δική τους συνδρομή στην πατρίδα τη λευτεριά; Όχι βέβαια! Χίλιες φορές όχι! Κι έτρεξαν τότε απ' όλες τις μεριές τα τέκνα της Ηπείρου να βοηθήσουν στον ξεσηκωμό, να δώσουν και το δικό τους αίμα, για να στηθεί το δέντρο της λευτεριάς.

Πάμπολλοι είναι κι όσοι από το χωριό μας, τη Σταρίτσιανη, άλλοι τους γνωστοί μας κι άλλοι άγνωστοι, άφησαν τα σπίτια τους, την οικογένεια κι εργασία τους κι έτρεξαν στον αγώνα.

Ο Γ. Παπαβασιλειάδης αναφέρει πολλούς απ' αυτούς, με αρκετές μάλιστα πληροφορίες για τη δράση τους, και πρώτο απ' όλους το Γεώργιο Τζούνη, δάσκαλο στο Μοναστήρι της Γιουγκοσλαβίας και μέλος της Φιλικής Εταιρείας, που στη φωνή της πατρίδας κατέβηκε να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο αγωνιζόμενο έθνος. Όταν αργότερα κι ύστερα από τόσες θυσίες σχηματίστηκε το μικρό ελληνικό κράτος, με κυβερνήτη τον Ι. Καποδίστρια, ο Τζούνης είναι αυτός που ίδρυσε το πρώτο ελληνικό σχολείο στην Αίγινα κι αργότερα δίδαξε στη σχολή του Ναυπλίου.

«Βραδύτερον δέ τῆ ἐντολῇ καί συστάσει αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου, ἐπεσκέφθη τὰς αὐλὰς Πετροπόλεως, Λονδίνου καὶ Παρισίων, ὅπως συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος».

Ο Μουλάς, στα όσα αναφέρει για το ταξίδι αυτό του Τζούνη ο Παπαβασιλειάδης, πρόσθετε, πως πρώτος σταθμός του ήταν η Πετρούπολη και πως μόλις αντίκρισε τον Τσάρο τον ρώτησε:

- Ως πότε ο μούφος θα είναι καβάλα στον αετό;
- Δεν σε εννοώ, του απάντησε ο Τσάρος.
- Ως πότε ο Τούρκος θα εξουσιάζει τον Έλληνα; του εξήγησε ο Τζούνης και συνέχισε να του μιλάει για τη βοήθεια που περίμεναν οι Έλληνες από την ορθόδοξη Ρωσία, όχι μόνο να στεριώσουν το νεοσύστατο κράτος τους αλλά και να το μεγαλώσουν, λευτερώνοντας και τ' άλλα σκλαβωμένα αδέρφια τους.

Τέλειωσε η ακρόαση κι ο Τσάρος θέλησε να βεβαιωθεί για τις πραγματικές προθέσεις του Τζούνη και γι' αυτό διέταξε να τον οδηγήσουν στο θησαυροφυλάκιο και να τον αφήσουν να πάρει όσα χρήματα ήθελε. Ο Τζούνης πήρε μόνο ένα χρυσό ρούβλι και στο θησαυροφύλακα είπε:

- Δεν θα έπαιρνα ούτε αυτό αν είχα τα έξοδα για το ταξίδι μου στην Αγγλία.
- Στην Αγγλία πήγε να συναντήσει το φιλέλληνα πρωθυπουργό της Κάνιγκ, που δυστυχώς κατά το διάστημα του ταξιδιού του Τζούνη πέθανε. Τόσο τον λύπησε η απώλεια του άνδρα τούτου ώστε δημοσίευσε ελεγείον του σε έμμετρη ελληνική γλώσσα, που τέλειωνε με τις λέξεις: «Ζῆς ὦ Κάνιγκ, Ζῆς, κἄν τέθνηκας».

Από την Αγγλία ήρθε στο Παρίσι κι από το βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκο ζήτησε συμπαράσταση για την ευόδωση του αγώνα των Ελλήνων.

Η αποστολή του είχε τώρα ολοκληρωθεί με επιτυχία κι ο Τζούνης, όλος χαρά και πολλές ελπίδες πήρε το δρόμο της επιστροφής του για την πατρίδα.

Το άδοξο τέλος του προστάτου του Καποδίστρια όχι μόνο πολύ τον συνεκίνησε αλλά και τον έσπρωξε να καυτηριάσει από τον άμβωνα της εκκλησίας τους φονιάδες, αποκαλώντας τους δολοφόνους, και να επισύρει έτσι την οργή των σπιτικών και πολιτικών φίλων τους, που τον έσυραν έξω και τον κακοποίησαν σε τέτοιο μάλιστα, βαθμό ώστε έχασε το λογικό του.

Ξαναγύρισε τότε στη γενέτειρά του Σταρίτσιανη, συνήλθε με τον καιρό κι άρχισε πάλι να διδάσκει, πρώτα στο χωριό μας κι ύστερα στη Μόλιστα.

Αυτός ήταν ο Τζούνης.

Ο άξιος γιος του Βασίλειος Γ. Τζουνόπουλος φυσικό ήταν να μην υστερήσει του πατέρα του σε έργα πατριωτισμού. Άφησε λοιπόν το οκτωήχι και τους μαθητές του στο σχολείο της Θράκης, που υπηρετούσε δάσκαλος, και κατέβηκε να βοηθήσει τους κατοίκους των χωριών του Πηλίου, οι οποίοι είχαν ξεσηκωθεί και ζητούσαν τη λευτεριά τους.

Παναγιώτης Χρηστίδης ονομάζεται ο τρίτος χωριανός μας, που άφησε κι αυτός τη διδασκαλική του έδρα στη Φούρκα Κονίτσης κι ήρθε να υπηρετήσει τον αγώνα μέχρι την απελευθέρωση. Τον συναντούμε να πολεμάει με το καριοφίλι και την πένα πλάι στο χιλίαρχο Δήμο Τσέλιο κι ύστερα να υπερασπίζεται την ιερή πόλη του Μεσολογγίου και να σώζεται ως εκ θαύματος στην ηρωική έξοδό του. Η πατρίδα, μετά την αποκατάστασή της, αναγνώρισε τις υπηρεσίες του και του παραχώρησε χίλια περίπου στρέμματα καλλιεργήσιμης γης από τα εθνικά κτήματα του Αγρινίου. Εκεί αποκαταστάθηκε κι έζησε μέχρι το τέλος του.

Μαζί με τους παραπάνω δασκάλους θεωρώ χρέος μου ν' αναφέρω κι όλους τους άλλους Στρατιώτες, που πρόθυμα πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στον αγώνα, μεταφέροντας τα όσα γράφει γι' αυτούς ο Γ. Παπαβασιλειάδης:

«Εἰς τόν ὑπέρ ἀνεξαρτησίας ἱερόν ἀγῶνα, ἔσπευσαν ἀπ' ἀρχῆς καί δέκα ἔτι νέοι Σταριτσιῶται, ὧν οἱ πλεῖστοι εἰς "Αγ. "Όρος ἐργαζόμενοι τότε, ρίψαντες τά ἐργαλεῖα τῆς τέχνης των εἰς τήν θάλασσαν ἔδραμον εὐπειθεῖς εἰς τήν φωνήν τῆς Πατρίδος, τῶν ὁποίων νέων ἀτυχῶς τά οἰκογενειακά ὀνόματα δέν διετήρησα ἐν τῇ μνήμῃ μου, ἐκτός δύο, τοῦ Κώνστα Πορφύρη ἢ Κολώνια καί Γεωργίου Λαμπάδα, νέου ὀνομαστοῦ τότε παρά τῇ κοινότητι ἡμῶν διά τήν ὠραιότητά του. Πάντες δέ οὗτοι, ἐκτός τοῦ θείου μου Π. Χρηστίδου καί Κώνστα Πορφύρη, εὖρον ἔνδοξον θάνατον ἐν τῷ πεδίῳ τῶν μαχῶν καί διά τοῦ αἵματος αὐτῶν ἐπότισαν τό δένδρον τῆς ἐλευθερίας, οὔτινος οἱ κλῶνοι μόλις ἐπεσκίασαν ἤδη τήν πατρίδα των. Διαρκούντος τοῦ ἀγῶνος καί τινες ἄλλοι προσῆλθον κατά καιρούς, ὡς ὁ Νικόλαος Πορφύρης, Ζιώγας Τσιάνος, ὁ πατήρ μου καί ἄλλοι».

Κι ενώ ύστερα από τόσους αγώνες ένα κομμάτι της πατρίδας μας χαιρόταν τη λευτεριά του, οι Ηπειρώτες θα κοιμόνταν πάλι με το ίδιο όνειρο, θα ξυπνούσαν με την ίδια ελπίδα, να δουν κι αυτοί λεύτερη την 'Ηπειρό τους κι ας πεθάνουν.

Με την επανάσταση του 1854, που, και «...ἡ Σταριτσιανη δέν ἔμεινε ἀμέτοχος. Οἱ ἐν τῇ παλαιᾷ Ἑλλάδι ἐργαζόμενοι τότε, ὡς κτίσται, ἀντήλλαξαν ἀντί εὐτελοῦς ὀπλισμοῦ τούς ἡμιόνους των καί ἕκαστος ἔσπευσεν εἰς τόν ἀγῶνα ὑπό τούς καπεταναίους Γρίβαν, Ζιάκαν, Καραγιῶργον καί λοιπούς καί δύο οἰκογένειαι, ἡ τοῦ Κώνστα Ἐξάρχου καί Κώνστα Νάστου, ἐθρήνησαν τήν ἀπώλειαν τῶν μόνων στηριγμάτων των».

Όπως και με το κίνημα του 1878 πίστεψαν πως έφτασε επιτέλους και γι'αυτούς η λύτρωση, μα άργιε να ῥθει αυτή η ώρα και στο ζυγό του κατακτητή προστέθηκε τώρα κι ο τρόμος από τη δράση των ληστών.

3 - ΟΙ ΛΗΣΤΕΣ

Το κακό άρχισε το 1750 περίπου από μικροομάδες ληστών, οι οποίες τριγύριζαν στα χωριά για ν' αρπάξουν και να φύγουν. Πήρε όμως διαστάσεις αληθινής μάστιγας το 1880, που συμμορίες Δερβεναγάδων, Αλβανών και άλλων στοιχείων με αρχηγούς τους γνωστούς μας από τα δημοτικά τραγούδια Νταβέλη, Λεωνίδα, Ζαλόμπεη και τόσους άλλους, άρχισαν επιδρομές στα χωριά μας και μάλιστα σ' αυτά που δεν ήταν τσιφλίκια και γι' αυτό δεν είχαν για προστάτη τους αγά ή μπέη ούτε για φύλακα του χωριού σούμπασην, τον οποίον διόριζε ο μπέης.

Αλίμονο σ' εκείνον που έπεφτε στα χέρια τους και τρισαλίμονο αν οι δικοί του δε μπορούσαν να οικονομήσουν τα όσα λύτρα ζητούσαν. Τα λογιών λογιών βασανιστή-

ρια που τον περίμεναν, η αρπαγή των υπαρχόντων του, το κάψιμο του σπιτιού αλλά κι αυτό το κεφάλι του ήταν στην κρίση και διάθεση του λήσταρχου, αφού οι χωριανοί του δεν τολμούσαν να βοηθήσουν και τα όργανα του κράτους αδυνατούσαν, γιατί τις περισσότερες φορές, αν όχι όλες, συνεργάζονταν μαζί τους.

Άλλοι πάλι απ' αυτούς καιροφυλακτούσαν στους δρόμους και στα δερβένια ν' αρπάξουν την καζάντια του ταξιδεμένου και κυρίως του βλαχιώτη, ν' αποστερήσουν τον έμπορο από το κομπόδεμά του, ν' απογυμνώσουν κάθε περαστικό.

Κι όταν κάποτε αυτοί διώχτηκαν από τους Τούρκους, ύστερα από παραστάσεις των κατοίκων των χωριών στην Υψηλή Πύλη ή μπούχτησαν και μόνοι τους έφυγαν, ανάλαβαν το έργο τους οι Τσιάμηδες και Λιάπηδες.

Συνήθιζαν τότε στα χωριά μας να παίρνουν αγροφύλακες από την Τσαμουριά διότι το άγριο παρουσιαστικό τους με το μεγάλο μπόι και τα δασιά στήθια, τις μουστάκες και τα σαλβάρια, τα γιλέκα και τ' άσπρα φέσια τους γέμιζαν φόβο κάθε μικροκλέφτη, κι Αρβανιτόβλαχους για τσοπάνηδες, επειδή πίστευαν πως από γεννησιμιού τους ήταν οι μόνοι γι' αυτή τη δουλειά.

Όταν λοιπόν για οποιοδήποτε λόγο έδιωχναν κάποιον απ' αυτούς από την υπηρεσία τους, για να εκδικηθεί και περισσότερο να ωφεληθεί, γύριζε στο χωριό του, μάζευε κι άλλους όμοιους του και σαν αρχηγός ληστοσυμμορίας πλέον ξαναγύριζε στα γνωστά του μέρη, ν' αρπάξει από τα χθεσινά αφεντικά του χρήματα, κοσμήματα, ρούχα, ζώα κι ό,τι άλλο με αξία εύρισκε και να φύγει πάλι για τον τόπο του. Προτιμούσε βέβαια τους πιο πλούσιους και δεν άφηνε παραπονεμένο τον «κολαούζο» του, που δυστυχώς δεν έλλειπε από κανένα χωριό.

Εφιαλτική και άχαρη είχε καταντήσει η ζωή των χωριανών τους δύσκολους εκείνους χρόνους κι όλους, πλούσιους και φτωχούς, μια και μόνη σκέψη βασάνιζε, πώς θα γλιτώσουν από την αρπαχτική μανία των ύπουλων ληστών.

Κατά τους χειμωνιάτικους βέβαια μήνες τα γύρω βουνά με τα πολλά τους χιόνια γίνονταν απάτητα κι οι δρόμοι προς τις γειτονικές κοινότητες καταντούσαν αδιάβατοι, τους μήνες όμως της άνοιξης, του καλοκαιριού του φθινοπώρου, και μάλιστα τις μεγάλες γιορτές, όπως τη Μεγάλη Εβδομάδα και το Πάσχα, τις ώρες που όλοι οι κάτοικοι ήταν συγκεντρωμένοι στην εκκλησία να εκτελέσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, ο κίνδυνος για επιδρομές ληστών ήταν πολύ μεγάλος.

Για να προλάβει λοιπόν κάθε ενδεχόμενο, αλλά και να χαρίσει στους κατοίκους το αίσθημα της ασφάλειας, βιγλάτορες έβγαζε ο μουχτάρης στον Αϊ-Λιά, στην Αγία Τριάδα, στον Αϊ-Νικόλα, στον Αϊ-Γιώργη κι όπου αλλού αυτός νόμιζε απαραίτητο κι ομάδες ένοπλων παλικαριών του χωριού ήταν έτοιμες να τρέξουν εκεί που η τουφεκιά του βιγλάτορα μιλούσε για κίνδυνο. Κι ήταν αποτελεσματικά αυτά τα μέτρα, αφού κανένας δε θυμάται να έπαθε το χωριό κακό, έστω και μια φορά, τέτοια χρονιάρα μέρα.

Ο κίνδυνος όμως από τους ληστές, δυστυχώς, δεν περιοριζόταν σε ορισμένες μόνο ημέρες, αλλ' ήταν υπόθεση της κάθε μέρας κι η ασφάλεια των κατοίκων, σα σύνολο, ενδιέφερε όχι μόνο το μουχτάρη και τους δημογέροντες αλλ' όλους μαζί, όπως και τον κάθε Στρατσιώτη χωριστά σαν οικογενειάρχη. Είχαν λοιπόν οι περισσότεροι χωριανοί και κατά κύριο λόγο οι πιο πλούσιοι, αφού αυτούς προτιμούσαν οι ληστές, πολεμίστρες για την προστασία των σπιτιών τους.

Αυτές οι πολεμίστρες ήταν ανοίγματα στους τοίχους και κατά προτίμηση πλάι στην πόρτα και τα παράθυρα του σπιτιού, με το έξω μέρος τους μια σχισμάδα ψηλή

και στενή, όσο να χωράει το όπλο και το μέσα κοιλότητα στον τοίχο να μπορεί ο αμυνόμενος να πολεμάει. Σήμερα είναι ζήτημα αν θα βρεις σε κανένα σπίτι του χωριού έστω και μια απ' αυτές αφού τα παλιά εκείνα σπίτια έπεσαν ή επισκευάστηκαν και οι πολεμίστρες χάλασαν ή έκλεισαν μια και είναι άχρηστες πια.

Πλάι λοιπόν στις πόρτες και τα παράθυρα του σπιτιού έφτιαχναν τις πολεμίστρες, γιατί μόνο απ' εκεί μπορούσαν να μπουν οι ληστές, κι έβαζαν αλύγιστες σιδεριές στα παράθυρα κι έκαναν την εξώπορτα με χοντρά και γερά ξύλα και μάλιστα πολλές φορές τη σκέπαζαν με λαμαρίνα, να μη μπορούν να τη σπάσουν με τσεκούρια. Στέναζαν από το βάρος της οι δυνατοί γύφτικοι ρεζέδες κι ο περάτης από μέσα την αμπάρωνε γερά.

Αυτός ο περάτης, κι ένας τέτοιος μόνο στου Παπαδόπουλου το σπίτι σώζεται μέχρι σήμερα, ήταν χοντρό ξύλο που την ημέρα το έσερναν μέσα σε μια τρύπα, φτιαγμένη γι' αυτό το σκοπό στον τοίχο, και τη νύχτα το έφερναν αντίθετα μέχρι τον άλλο τοίχο, ώστε να πιάνει κατά πλάτος όλη τη θύρα και να μη μπορεί κανένας, όση προσπάθεια κι αν έβαζε, να την ανοίξει. Έκανε δηλαδή και μάλιστα πιο αποτελεσματικά τη δουλειά που κάνουν τα σίδερα, που έχουν οι πόρτες των σπιτιών όλων μας.

Για τελευταία ελπίδα τους είχαν τις μπίτσες, υπόγεια με πέτρινο θόλο, φτιαγμένα κάτω από το έδαφος, να μη διακρίνονται και ικανά να κρύψουν όχι μόνο το βιος, αλλά και τον ίδιο το νοικοκύρη του σπιτιού με όλη τη φαμίλια του.

Έμπαινες σ' αυτή από μυστική γκλαβανή, όταν ήταν χτισμένη στο υπόγειο του σπιτιού ή από πόρτα κρυμμένη στα χόρτα και τ' άλλα φυτέματα του κήπου όταν ήταν κάπου κοντά του.

Αν στα παραπάνω, αγαπητέ αναγνώστη, προσθέσεις και το καυτό νερό, που έχυναν οι γυναίκες του σπιτιού από τα παράθυρα στα κεφάλια των ληστών όταν αυτοί πλησίαζαν στην πόρτα ή σε κάποιο παράθυρο, κι αν βάλεις το πείσμα, με το οποίο πολεμούσαν ο νοικοκύρης του σπιτιού κι όσοι άλλοι μπορούσαν να σηκώσουν τουφέκι, πείσμα που το δυνάμωνε η γνώση πως με την ανδρεία τους και μόνο θα σώσουν το βίο τους και την ίδια τους τη ζωή, θα σχηματίσεις ίσως τη γνώμη ότι ποτέ και κανένα σπίτι του χωριού δεν πατήθηκε από τους αδίσταχτους αυτούς κακούργους. Κι όμως κάνεις λάθος και δυστυχώς μεγάλο.

Αν κι έχουν περάσει από τότε πολλά χρόνια κι έχουν όχι λίγα ξεχαστεί, θα βρεις και σήμερα ακόμη κάποιο γέρο ή γριά να σου ιστορήσει γεγονότα με κλέφτες κι αν πάλι αυτό δε σου είναι μπορετό, άφησε να σου γνωρίσω εγώ δυο τρία τέτοια περιστατικά, χαρακτηριστικά, κατά τη γνώμη μου, της τότε εποχής.

Κάστρα απάτητα ήταν τα σπίτια του Κοτσιούκη και του Κάπρα. Οι τοίχοι τους ογδόντα και βάλε πόντους χοντροί, όλο από πέτρα χτισμένη με ασβέστη, με καστρόπορτες και χοντρές σιδεριές στα παράθυρα, με πλούσιους και ψυχωμένους νοικοκυραίους. Ε! αυτά τα δυο σπίτια είχαν την ίδια σχεδόν κακή τύχη. Ας δούμε όμως το δράμα της κάθε οικογένειας χωριστά, αρχίζοντας από το Βασίλη Κοτσιούκη, τον πατέρα του γιατρού Μιλτιάδη Κοτσιούκη.

Πολλές φορές επιχείρησαν οι ληστές να πατήσουν το σπίτι του, αλλά δε μπόρεσαν. Τα βόλια, που έστελνε από τις πολεμίστρες του τόσο αυτός όσο κι η αντρογυναίκα του Θανάσω, τους κρατούσαν μακριά και ντροπιασμένους τους έδιωχναν για τον τόπο τους. Κι όσο οι προσπάθειές τους δεν έφερναν αποτέλεσμα τόσο κι η μανία τους μεγάλωνε. Έπρεπε με κάθε τρόπο να πετύχουν το σκοπό τους κι αφού δε μπορού-

σαν με την παλικαριά, θα το κατόρθωναν μ' άλλους τρόπους.

Μαζεύτηκαν λοιπόν το 1882 πολλοί, εβδομήντα περίπου, και, μ' αρχηγό τον περιβόητο Νταβέλη των Γρεβενών, σα σίφουνας μπήκαν στο χωριό. Πήραν μαζί τους όσους χωριανούς βρήκαν στους δρόμους, άρπαξαν και πολλούς άλλους μέσα από τα σπίτια τους και τράβηξαν γραμμή για τον Κοτσιούκη, που είχε στο μεταξύ αμπαρώσει την πόρτα του και περίμενε με το τουφέκι στο χέρι, μια κι άκουσε ασυνήθιστες φωνές και διάτες κάτω στο χωριό.

Δεν πέρασε πολύ ώρα και νάτοι, ανοίγουν τώρα την αυλόπορτα του σπιτιού του και μπαίνουν στην αυλή, ενώ ο Κοτσιούκης κι η γυναίκα του ετοιμάζονται ν' αδειάσουν τα τουφέκια πάνω τους. Κι ακούστηκαν τότε πολλές φωνές και παρακάλια:

- Μη Βασίλη! Μη ρίχνεις, θα μας σκοτώσεις!

Ήταν οι χωριανοί που είχαν συγκεντρώσει οι ληστές και φώναζαν, γιατί, εφαρμόζοντας το σατανικό τους σχέδιο, τους είχαν βάλει τώρα μπροστά μπροστά, να σκοτωθούν αυτοί, ενώ εκείνοι θ' ακολουθούσαν και χωρίς μεγάλο κίνδυνο θα πλησίαζαν την πόρτα του σπιτιού.

Κι ο Κοτσιούκης κι η γυναίκα του δεν έριξαν και δε σκότωσαν τους χωριανούς τους κι άνοιξαν μάλιστα μόνοι τους την πόρτα του σπιτιού, για να μη τη σπάσουν εκείνοι με τσεκούρια και λοστάρια, και τους πάτησαν το σπίτι.

Λένε πως 15 μουλάρια με πράγματα του σπιτιού φόρτωσαν και πήραν μαζί τους οι κακούργοι και το μόνο που γλίτωσε, γιατί στάθηκε αδύνατο να βρουν όσο κι αν έψαξαν, ήταν η ίδια η Κοτσιούκαινα, η οποία, την τελευταία στιγμή, πρόκανε ν' ανέβει στη λιάσα κι από το μπατζιά της στέγης και το πίσω μέρος, που το σπίτι είναι χαμηλό, να πηδήσει κάτω και να χαθεί στα χωράφια.

Τον Κοτσιούκη τον πήραν μαζί τους και για κάμποσες μέρες τον έσερναν εδώ κι εκεί να τον βασανίσουν, να τον εξευτελίσουν, να χαρεί η κακούργα ψυχή τους κι ύστερα τον άφησαν να γυρίσει σπίτι του, για να βρει, ευτυχώς, όλη και γερή την οικογένειά του κι ας ήταν τώρα μέσα σε τέσσερις γυμνούς τοίχους.

Λίγοι μόνο μήνες πέρασαν από την καταστροφή και το φθινοπωρινό εκείνο πρωινό, όπως άλλωστε κι όλα τ' άλλα πρωινά των τελευταίων τούτων ημερών, ήταν τόσο μουντό ώστε κανένας χωριανός δεν αποφάσιζε να πάει για δουλειά στα ξέμακρα χωράφια του. Θέλοντας και μη όλοι τους περιορίζονταν σε δουλειές του σπιτιού ή το πολύ πολύ πήγαιναν για κανένα φόρτωμα ξύλα κι αυτό όχι μακριά, να προκάνουν να γυρίσουν πριν πιάσει η βροχή.

Να φέρει ξύλα για το σπίτι της κίνησε με το μουλάρι τα χαράματα της μέρας εκείνης κι η Θανάσω, η γυναίκα του Βασίλη Κοτσιούκη. Πέρασε το χωριό και μόλις έφτασε στο Καφέδικο εικόνισμα, αυτό στο έμπα του χωριού, κλέφτες πετάχτηκαν ξαφνικά μπρος της και τη σταμάτησαν. Κάτι της είπαν κι ύστερα την έπιασαν δυο τρεις σφιχτά, ενώ ένας άλλος πήρε από το μουλάρι το τσεκούρι, που είχε να κόψει ξύλα, και με το σκούλο του άρχισε να τη χτυπά, να τη χτυπά άγρια, αλύπητα, ώσπου η δύστυχη γυναίκα σωριάστηκε χωρίς ψυχή στο χώμα.

Για να κρύψουν τη φοβερή τους πράξη πέρασαν στον καρπό του χεριού της τη θηλιά από το καπίστρι του ζώου κι ύστερα το χούγιαξαν κι εκείνο φοβήθηκε κι έτρεξε τον κατήφορο, σέρνοντας πίσω του τη νεκρή από τα χτυπήματα του τσεκουριού Βασίλαινα. Θέλησαν με την πράξη τους αυτή να ξεγελάσουν τους χωριανούς, να τους κάνουν δηλαδή να πιστέψουν πως το ζώο από κάτι φοβήθηκε και τη σκότωσε

σέρνοντάς την. Δεν το πέτυχαν όμως και μόλις μαθεύτηκε το κακό πολλοί χωριανοί έμειναν σκεφτικοί, άλλοι κούνησαν με λύπη το κεφάλι και μερικοί, ίσως οι πιο τολμηροί, άνοιξαν το στόμα και κάτι ψιθύρισαν τα χείλη τους. Κανείς τους δε μίλησε, όπως και κανείς δεν ξαφνιάστηκε, όταν, ύστερα από λίγο καιρό κι αφού ο κίνδυνος από τους ληστές αυτούς είχε κάπως περάσει, άκουσαν τη γυναίκα του Χριστόδουλου Καφέ, τη Μαρία, να λέει πως κι αυτή είχε ξεκινήσει για ξύλα εκείνο το πρωινό κι όταν έφτασε στο εικόνισμα είδε με τα ίδια της τα μάτια να σκοτώνουν τη Θανάσω, να περνούν το χέρι της στη θηλιά του καπιστριού και να φοβίζονται ύστερα το μουλάρι κι ότι την είδαν κι οι ληστές και τη φοβέρισαν μάλιστα να μην πει σε κανέναν τα όσα είδε, αν θέλει να μη πάθει κι αυτή τα ίδια.

Εκείνο που δε μπόρεσαν να καταλάβουν οι χωριανοί ήταν το γιατί τη σκότωσαν, να την εκδικηθούν, επειδή τους αντιστάθηκε αποτελεσματικά όσες φορές θέλησαν να πατήσουν το σπίτι της, να την τιμωρήσουν σκληρά, γιατί τους ξέφυγε όταν κατόρθωσαν επιτέλους να πετύχουν το σκοπό τους, ή γιατί νόμισαν πως τους είδε, όταν έβγαιναν από το σπίτι που είχαν περάσει τη βραδιά τους;

Καιρός όμως ν' αφήσουμε το Κοτσιουκαίικο και να έρθουμε πιο κάτω, στο σημερινό σπίτι της Βασιλικής Παπαδάτη - Παπατρύφωνα.

Μ' ανοιχτό στόμα μέναμε και πριν λίγα χρόνια όταν αντικρίζαμε την πόρτα του, με τις τέσσερις πολεμίστρες στο πλάι της, πόρτα τόσο χοντρή και τόσο βαριά που για να την ανοίξεις έπρεπε να τη σπρώξεις με την πλάτη σου και τόσο γερή που θα ήταν τρέλα και μόνο η σκέψη πως μπορείς να την παραβιάσεις. Σπίτι φτιαγμένο να ντροπιάζει ίσως κι αυτούς τους πύργους της Μάνης. Σ' αυτό λοιπόν το σπίτι έμενε ο Δημήτρης Παπαδάτης ή Κάπρας με τον αδερφό του Γιαννούλη και τις γυναίκες τους.

Νοικοκυραίοι από τους πρώτους ήταν σ' όλα τα γύρω χωριά ξακουστοί και το έχει τους πειρασμούς για τους ληστές. Και δεν ήταν μια, δεν ήταν δυο, δεν ήταν λίγες οι φορές που δεν άντεξαν στον πειρασμό αυτό και προσπάθησαν να κάνουν δικά τους τα πλούτη εκείνα. Κόπος όμως άδικος και βαριά πληρωμένες όλες τους οι προσπάθειες. Τα δυο αδέρφια, με βοηθούς τις γυναίκες τους, τους φίλευαν μπόλικο βόλια και τους έκαναν να φεύγουν πάντα με σκυμμένο το κεφάλι, μερικές μάλιστα φορές σέρνοντάς λαβωμένους και κάποια φορά κουβαλώντας μαζί τους ένα νεκρό σύντροφό τους.

Έτσι κυλούσε ο καιρός πότε με χαρά και πότε με το φόβο στην καρδιά, όταν μια μέρα ο Γιαννούλης πήγε στη θέση Νήτση Μπλιά, να βγάλει πέταυρα. Γκρέμισε τη δαδιά, χώρισε τα πρώτα κούτσουρα κι όπως πήγε να χωρίσει κι ένα άλλο, κύλησε το πρώτο, επειδή δεν το είχε καλά στεριωμένο, και πέρασε από πάνω του αφήνοντάς τον στον τόπο. Στο σπίτι άδικα τον περίμεναν και κοντά στην αγωνία για την τύχη του, αγωνία η οποία όσο περνούσε η ώρα μεγάλωνε, προστέθηκε το σούρουπο και μια βροχή κατακλυσμός, που δεν τους επέτρεπε να βγουν να ψάξουν.

Την άλλη μέρα τον βρήκαν νεκρό κι όχι μόνο η γυναίκα και τα τέσσερα ανήλικα παιδιά του αλλά και όλο το χωριό τον έκλαψε, γιατί ήταν καλός άνθρωπος.

Καινούργιος τώρα πειρασμός για τους ληστές ο θάνατος του Γιαννούλη και πιο συχνές οι επιδρομές τους, που είχαν σαν αποτέλεσμα όχι βέβαια να πατήσουν το σπίτι αλλά να σπάσουν τα νεύρα της Μαρίας, της γυναίκας του Δημήτρη. Της ήρθαν ζαλάδες, αϋπνίες, είχε παραισθήσεις, ένιωθε μια γενική εξάντληση κι όλοι τους συμβού-

λεψαν να παν να μείνουν για λίγο καιρό, όσο να συνέλθει η Μαρία, στην Κόνιτσα, όπου είχαν ασφάλεια, κι ύστερα ξαναγύριζαν στο χωριό. Αυτό κι έκαναν, αφήνοντας στο σπίτι μόνη τη γυναίκα του Γιαννούλη, που κι αυτή Μαρία την έλεγαν.

Οι ληστές ξανάρθαν και τούτη τη φορά, χωρίς μεγάλη προσπάθεια, μπήκαν χαρούμενοι στο σπίτι.

Στην αρχή με το καλό κι ύστερα με φοβέρες ζητούσαν να μάθουν από τη Γιαννούλαινα πού είναι ο Δημήτρης με τη γυναίκα του και πού έχουν τις λίρες κι ούτε την πίστευαν, όταν κάθε φορά τους απαντούσε πως είχαν πάει στην Κόνιτσα και πως για λίρες δεν ήξερε τίποτε, γιατί είχαν την εντύπωση ότι κρύβονταν σε κάποιο άλλο σπίτι του χωριού και ότι γνώριζε πού είχαν κρυμμένες τις λίρες, αλλά δεν ήθελε να πει.

Κι οι φοβέρες έγιναν τώρα βασανιστήρια κι αυτά, όσο η ώρα περνούσε κι η γυναίκα έδινε πάντα την ίδια στερεότυπη απάντηση, γίνονταν πιο φρικτά. Τη χτύπησαν άσχημα, την κλώτσησαν και στο τέλος μ' ένα μαχαίρι άνοιξαν πληγές στο σώμα της κι έριξαν μέσα καυτό λάδι. Μισοπεθαμένη την άφησαν και μ' άδεια χέρια έφυγαν.

Η γυναίκα αυτή επέζησε και το πέραςμα του χρόνου, αν και πολύ προσπάθησε, δεν κατόρθωσε να σβήσει τα σημάδια που άφησε το μαχαίρι καθώς ξέσχιζε τις σάρκες της, για να δείχνουν ίσως την άβυσσο της ανθρώπινης ψυχής.

Γείτονας του Παπαδάτη ήταν ο Σακκάς, νοικοκύρης κι αυτός και μάλιστα από τους πρώτους του χωριού, με σπίτι γεμάτο αγαθά, αλλά χτισμένο για καλούς καιρούς κι όχι να πολεμάει τους ληστές, που δυο φορές και βέβαια χωρίς καμιά δυσκολία το πάτησαν.

Την πρώτη φορά δε βρήκαν τον ίδιο το Σακκά, γιατί έλειπε με τη γυναίκα του στα χωράφια, αλλά μόνο τη θυγατέρα του Αγγελική. Της ζήτησαν λίρες κι επειδή ούτε αυτή είχε, αλλ' ούτε και ήξερε πού τις είχε ο πατέρας της, την πήραν μαζί τους στα βουνά, προς τα μέρη της Φούρκας και μ' άνθρωπό τους ζήτησαν ξαγορά.

Ο δυστυχής Σακκάς έτρεξε εδώ, παρακάλεσε εκεί, έταξε χίλια δυο σ' άλλους και την ορισμένη προθεσμία μπόρεσε να σουμώσει το ποσό που του ζητούσαν. Είχε βλέπεις μεγάλη αδυναμία στην Αγγελική όχι μόνο γιατί ήταν στοργικός πατέρας αλλά και γιατί, από τα είκοσι παιδιά του, τα δέκα οχτώ (σωστά διαβάζεις τους αριθμούς αγαπητέ μου αναγνώστη) του πέθαναν, πριν ξεπεταχτούν, και μόνο δυο κατάφεραν να ζήσουν.

Πήρε λοιπόν την ξαγορά κι έτρεξε στο μοναστήρι της Φούρκας, παρέδωσε τις λίρες και πήρε τη θυγατέρα του, την έβαλε καβάλα στο ζώο, την έδεσε καλά μην πέσει, γιατί είχε τα χάλια της, κι ήρθε στο χωριό.

Το δύστυχο κορίτσι είχε τόσο πολύ ταλαιπωρηθεί κι είχε τόσες πληγές το καλομαθημένο κι αδύναμο κορμί του, που δεν άντεξε και πέθανε.

Δεν πέρασαν πολλά χρόνια κι οι κακούργοι ξαναχτύπησαν τη φαμίλια.

Τέσσερις ήταν τη φορά αυτή και τράβηξαν ίσια για τούτο το σπίτι. Μπήκαν μέσα, χωρίς να βρουν καμία αντίσταση, και ζήτησαν να φάνε. Τους πόθεκαν ό,τι καλύτερο είχε το σπίτι και τους πρόσφεραν μπόλικο κρασί να πιούν. Έφαγαν σα ζώα, ήπιαν κρασί χωρίς λογαριασμό κι όταν ήρθαν στο κέφι βγήκαν στο Διακαϊκό αλώνι, αυτό που είναι μπροστά στο σπίτι του Σακκά, και το 'στρωσαν στο χορό. Χόρευαν ξένοιαστα κι ανάγκαζαν όσους χωριανούς περνούσαν κατά τύχη από κει να μπουν στο χορό, να συμμετάσχουν στη χαρά τους.

Κι όταν απόκαμαν από το χορό και το πιωτό, μπήκαν ξανά μέσα, να ξεκουραστούν λίγο, να πάρουν τα λύτρα και να φύγουν. Έκαμαν όμως το λογαριασμό τους χωρίς

να ρωτήσουν το Δημήτρη Παπαδάτη, που μόλις τους είδε να μπαίνουν στο Σακκάδικο κατάλαβε το σκοπό τους και, χωρίς να χάσει ούτε λεπτό, έβαλε φτερά στα πόδια του και πέταξε για την Κόνιτσα, να ειδοποιήσει την τούρκικη αστυνομία.

Απόσπασμα από πολλούς ζαπτιέδες κίνησε στη στιγμή κι ύστερα από εξαντλητική πορεία έφτασε νύχτα στο χωριό και περικύκλωσε αμέσως το σπίτι του Σακκά.

Οι ληστές κατάλαβαν τη φοβερή τους θέση και για να γλιτώσουν σκέφτηκαν να βγάλουν ή και στην ανάγκη να λυγίσουν μερικές σιδεριές από κάποιο παράθυρο κι από το άνοιγμά τους να γλιστρήσουν και να φύγουν, μια κι ήταν αδύνατο να ξεμυτήσουν από την πόρτα που φυλάγονταν τόσο καλά. Πρόκαναν λοιπόν και λύγισαν μια και μόνη όλο κιόλο, αυτή που έτσι λυγισμένη σώζεται μέχρι σήμερα στο πλαϊνό της μεγάλης εξώπορτας παράθυρο, γιατί γρήγορα τους αντιλήφθηκαν οι Τούρκοι, τους πυροβόλησαν και τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν την προσπάθειά τους.

Η ώρα περνούσε, οι πυροβολισμοί δυνάμωναν, η θέση των ληστών γινόταν όλο και πιο δύσκολη, αλλά κι η απόφασή τους να πουλήσουν όσο πιο ακριβά μπορούσαν το τομάρι τους μεγάλωνε.

Ο επικεφαλής του αποσπάσματος είδε πως δύσκολα θα μπορούσαν να τους εξουδετερώσουν με τα όπλα και, μόλις σκέφτηκε κάτι άλλο, τους φώναξε:

- Παραδοθήτε αμέσως, γιατί βάζω φωτιά και σας καίω ζωντανούς μαζί με το σπίτι. Και διέταξε τους ζαπτιέδες του να συγκεντρώσουν ξύλα, πανιά βουτηγμένα στο πετρέλαιο κι ό,τι άλλο σχετικό εύρισκαν.

Στο άκουσμα των λόγων τούτων ο δυστυχής Σακκάς έτρεξε στον αρχηγό του αποσπάσματος και με δάκρυα στα μάτια τον παρακαλούσε να μη του κάψει το σπίτι, κι ύστερα στους ληστές προτρέποντάς τους να παραδοθούν και δίνοντάς τους την υπόσχεση πως δεν θα πάθουν κακό και μετά πάλι στον αξιωματικό, πάλι και πάλι στους ληστές.

Ύστερα από ώρα και θες γιατί είδαν το μάταιο του αγώνα τους, θες γιατί πίστεψαν σ' όσα τους έλεγε ο Σακκάς, πέταξαν τα όπλα τους και παραδόθηκαν. Το απόσπασμα τους πήρε μαζί του κι όταν έφτασαν στο μολιστινό, ακριβώς στο μύλο του Κόττα, τους σκότωσαν όλους, και τους τέσσερις.

4 - Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΜΟΥΧΤΑΡΗ ΜΟΥΛΑ.

Τα χρόνια κυλούσαν χωρίς κάτι ν' αλλάξει, χωρίς κάτι το καλό να φανεί στον ορίζοντα, όταν το 1909 οι Νεότουρκοι, ύστερα από πολλές προσπάθειες, κατόρθωσαν να επιτύχουν την αλλαγή του μοναρχικού πολιτεύματος της πατρίδας τους, να εκθρονίσουν τον Αβδούλ Χαμίτ και να δώσουν Σύνταγμα στην Τουρκία.

Με χαρά και πολλές ελπίδες δέχτηκαν οι σκλάβοι την αλλαγή αυτή, γιατί πίστεψαν σ' αυτά που διακήρυξαν οι επαναστάτες, ότι δηλαδή θα παραχωρήσουν ελευθερία και ισότητα σ' όλους τους υπηκόους τους, θα ζήσουν όλοι τους καλύτερα.

Δυστυχώς γρήγορα απογοητεύτηκαν, γιατί και γρήγορα διαπίστωσαν πως οι νέοι τους αφέντες δεν ενδιαφέρονταν παρά μόνο για το πώς θα εξασφαλίσουν καλύτερα την κυριαρχία τους στους σκλάβους, πώς θα τους δέσουν με βαρύτερες αλυσίδες.

Σύμφωνα με το νέο Σύνταγμα όλοι οι υπήκοοι ήταν τώρα υποχρεωμένοι να υπηρετήσουν στον τούρκικο στρατό και μάταια το Πατριαρχείο Κων/πόλεως προσπάθησε ν' απαλλάξει τους χριστιανούς από την υποχρέωση τους αυτή. Το 1910 άρχισε κιόλας η στρατολογία των υπόδουλων. Τούρκοι στρατιώτες, με επικεφαλής αξιωματικό, επι-

σκέπτονταν τα χωριά κι έπαιρναν όσους είχαν την τύχη να κληθούν για στρατιώτες. Από το χωριό μας τη χρονιά εκείνη ο κλήρος έλαχε στους: Δημήτριο Δουγλίδη, Κων/τίνο Πανταζή και Φώτιο Σακκά, που όλοι τους ήταν στο χωριό.

Οι χωριανοί δεν πολυσκέφτηκαν στην αρχή τη νέα τους υποχρέωση και τώρα, που συνειδητοποίησαν το τι τους περίμενε, ανησύχησαν, αναστατώθηκαν οι σπιτικοί των τριών παλικάριών, έμεινε σκεπτικός ο μουχτάρης του χωριού, ο Μουλάς.

Δε χωρούσε το μυαλό του πώς μπορούσε οι Έλληνες και χριστιανοί χωριανοί του να γίνουν γενίτσαροι, να πολεμήσουν αύριο τον Ελληνικό στρατό, που θα ερχόταν να τους ελευθερώσει. Δε θα συγχωρούσε ποτέ τον εαυτό του αν, τη δύσκολη εκείνη στιγμή, δεν εύρισκε τρόπο να συμπαρασταθεί σε δικούς, να βοηθήσει ανθρώπους του κι όταν, ύστερα από μεγάλη σκέψη, πίστεψε πως είχε τη σωστή λύση, απαθής περίμενε.

Έρθαν οι Τούρκοι να πάρουν τους επίστρατους κι ο Μουλάς τους δέχτηκε με πολλά χαμόγελα και τεμενάδες. Τους κέρασε ρακί στο καφενείο, που είχε με τον αδερφό του Λάζαρο στο ισόγειο του σπιτιού εκείνου, τους πρόσφερε ναργιλέ κι ύστερα τους ρώτησε σε τι μπορούσε να τους εξυπηρετήσει, σα μουχτάρης του χωριού που ήταν. Ο επικεφαλής αξιωματικός του απάντησε πως ήρθε να πάρει τους επίστρατους, για να υπηρετήσουν τη θητεία τους στον τούρκικο στρατό. Κι ο Μουλάς:

- Αυτούς που ζητάς, αγά μου, δε θα τους βρεις, γιατί δεν είναι στο χωριό αλλά όλοι τους ταξιδεμένοι στη Ρουμανία.

Ο Τούρκος του παρατήρησε πως είχαν θετικές πληροφορίες κι ήταν βέβαιος ότι όλοι τους είναι στο χωριό και για το καλό τους θα έπρεπε να τους ειδοποιήσει να παρουσιαστούν αμέσως, γιατί αρκετά καθυστέρησε. Ο Μουλάς επέμενε λέγοντας ότι δεν είναι κανένας τους στο χωριό και τότε ο Τούρκος τον κατηγόρησε για εχθρό των Νεότουρκων και του Συντάγματος και διέταξε τους σταρτιώτες του να τον πιάσουν, να τον δέσουν και να τον οδηγήσουν στην πλατεία.

Θέλησε να τον κρεμάσει εκεί για να δουν οι χωριανοί και να μάθουν οι ραγιάδες την τιμωρία, που περίμενε κάθε εχθρό του κράτους, ή το έκανε για εκφοβισμό του Μουλά; Ποιος ξέρει!

Το βέβαιο πάντως είναι πως, πριν καλά καλά καταλάβει αυτός το τι τον περίμενε, βρέθηκε με δεμένα χέρια κάτω από τον πλάτανο, που στο πρώτο του κλωνάρι, σ' αυτό που πάει δίπλα προς την πλατεία κι είναι σήμερα μισοκομμένο, οι Τούρκοι στρατιώτες κρεμούσαν τώρα μια τριχιά, για να περάσουν τη θηλειά της στο λαιμό του πατριώτη εκείνου μουχτάρη.

Βουβοί και με κομμένη ανάσα παρακολουθούσαν όσοι βρέθηκαν κοντά τη μακάβρια προετοιμασία, όταν έγινε κάτι που, όσοι πιστεύουν στα θαύματα, θαύμα θα τ' ονομάσουν κι όσοι πάλι δεν πιστεύουν, σωτήρια σύμπτωση.

Στη γωνιά του σπιτιού του Έξαρχου πρόβαλε την κρίσιμη εκείνη στιγμή καβάλα στ' άλογό του ο Τακήμπεης, που περαστικός από το χωριό, πήγαινε από την Κόνιτσα στο Κεράσοβο. Είδε όλη τη σκηνή και μιλώντας τούρκικα ζήτησε να μάθει από τον επικεφαλής αξιωματικό τι συμβαίνει. Εκείνος του διηγήθηκε όλα όσα λέχτηκαν μεταξύ αυτού και του Μουλά και τελειώνοντας πρόσθεσε πως τώρα τον κρεμούν για εχθρό της πατρίδας.

- Κάποιο λάθος θα έγινε, του παρατήρησε αμέσως ο Τακήμπεης. Ο Μουλάς σέβεται τους νόμους και ποτέ δε φέρθηκε ενάντια στο δουβλέτι. Εγώ που τον ξέρω πολύ

Χριστόδουλος Παπαχρηστίδης - «Μουλάς» (1853-1944)

καλά όχι μόνο έχω εμπιστοσύνη στα λόγια του αλλά και με το κεφάλι μου εγγυούμαι για τον άνθρωπο τούτο.

Πρέπει να πείστηκε ο αξιωματικός στην κατηγορηματική αυτή διαβεβαίωση του μπέη, γιατί διέταξε τους στρατιώτες του να λύσουν το Μουλά και να τον αφήσουν ελεύθερο να γυρίσει σπίτι του, στην οικογένεια του, που όλη τούτη την ώρα τον θρηνούσε για νεκρό.

Πριν κλείσουμε την ιστόρηση του συγκλονιστικού αυτού περιστατικού, δε θα ήταν νομίζω άσκοπο το να προσθέσουμε πως όλοι οι μπέηδες, όχι μόνο του Κεράσοβου αλλά και της Κόνιτσας, ήξεραν πολύ καλά το Χριστόδουλο Β. Παπαχρηστίδη, τον εκτιμούσαν με το παραπάνω, πολλές φορές ζητούσαν στις δοσοληψίες τη γνώμη του, προκαλούσαν τη συμβουλή του. Τ' όνομά του προφερόταν με σεβασμό και σ' αυτή τη Φράσιση ακόμη κι αυτοί τον είπαν ΜΟΥΛΑ, που τούρκικα θα πει ιερωμένος και κατ' επέκταση εγγράμματος, μυαλωμένος, σοφός, σεβαστός, παρατσούκλι που όλοι οι γνωστοί του, Έλληνες και Τούρκοι, βρήκαν τόσο ταιριαστό ώστε μ' αυτό τον ονόμαζαν και μ' αυτό έμεινε γνωστός στην ιστορία του χωριού μας: ο μουχτάρης ο Μουλάς, ο πάππος ο Μουλάς (1853-1944).

Αν τώρα, αγαπητέ μου αναγνώστη, θέλεις να μάθεις και για τους επίστρατους, σε πληροφορώ πως, όπως ήταν φυσικό, όλη εκείνη την ημέρα ο καθένας τους κρύφτηκε όσο καλύτερα μπορούσε κι όταν νύχτωσε για καλά, εφοδιασμένοι μ' ένα συστατικό γράμμα πάλι του Μουλά για την, ας την πούμε αδερφή του, Αγγελική, που ήταν παντρεμένη στο χωριό των Χασιών Τσαπουρνιά, διάβηκαν με χίλιες προφυλάξεις από τη Γκουγκούλια στο Κεράσοβο κι απ' εκεί με τη βοήθεια Κερασοβιτών ήρθαν κατ'ευθείαν στην Τσαπουρνιά.

Η Αγγελική πολύ χάρηκε, όχι μόνο γιατί είδε χωριανούς της κι έλαβε γράμμα από τον αδερφό της, αλλά και γιατί της δινόταν η ευκαιρία να εξυπηρετήσει δικούς της ανθρώπους, ανθρώπους του χωριού της. Τους κράτησε λοιπόν κρυμμένους στο σπίτι της αρκετές ημέρες κι όταν βρήκε την κατάλληλη στιγμή τους πέρασε στο ελληνικό, να φύγουν στη συνέχεια για τη Ρουμανία. Ο Πανταζής παρέμεινε εκεί, ο Δουγλίδης έφυγε αργότερα για την Αμερική κι ο Σακκάς ξαναγύρισε μετά την απελευθέρωση στο χωριό.

Το ευτύχημα είναι πως την άλλη χρονιά, το 1911 δηλαδή, οι Τούρκοι με νέο νόμο τους, έδωσαν το δικαίωμα στους χριστιανούς να πληρώνουν τη θητεία τους με αντισήκωμα, ως εξαγορά, κι έτσι κανένας Στρατιώτης ποτέ δεν υπηρέτησε στον τούρκικο στρατό.

5 - Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1912-1913.

Και πάλι ας αφήσουμε το χρόνο στην αδιάκοπη ροή του να μας φέρει όσο μπορεί πιο γρήγορα στις 5/18 Οκτωβρίου 1912. Είναι η μέρα που ο ελληνικός στρατός πέρασε τα σύνορα της τότε ελεύθερης Ελλάδας κι από τα στενά της Μελούνας όρμησε να γράψει νέες σελίδες δόξας και μεγαλείου, να χαρίσει τη λευτεριά στη Μακεδονία και 'Ηπειρό μας.

Στις 7 Οκτωβρίου ο αντιστράτηγος Σαπουντζάκης, οδηγώντας τους 8.000 στρατιώτες του, διάβηκε το θρυλικό γιοφύρι της 'Αρτας, σύνορο τότε της ελεύθερης και σκλαβωμένης Ηπείρου, κι αφού σκόρπισε τη λευτεριά σ' όσες πόλεις και χωριά απάντη-

σε στο διάβα του, έφθασε στο έρμο το Μπιζάνι και στάθηκε μπροστά στα ξακουστά οχυρά του.

Δε θ' αναφέρουμε τον ηρωισμό των αετών εκείνων ούτε θα πούμε για τα κρύα και τα χιόνια που αντιμετώπισαν στην προσπάθειά τους να πάρουν τα Γιάννενα, θα δούμε όμως το τι γίνονταν την ίδια εποχή στα χωριά μας.

Όχι πολύ πριν από τις παραπάνω ημερομηνίες, είχαν δημιουργηθεί στα μέρη μας αντάρτικες ομάδες με καπεταναίους τους καλόγερο Ζέρμας, Σιδέρη, Περικλή και Τσουκαντάνα, παλικάρια τους κατοίκους των γύρω χωριών, ανθρώπους ανυπόταχτους και φιλελεύθερους και γι' αυτό κυνηγημένους από τους Τούρκους, λημέρια τους το Σμόλικα, τα βουνά της Σαμαρίνας, της Φούρκας, της Ζέρμας, του Κάντσικου.

Οι ομάδες λοιπόν αυτές είχαν για προορισμό τους όχι μόνο να φέρνουν κάθε δυσχέρεια στον τούρκικο στρατό και στην τούρκικη διοίκηση γενικότερα, αλλά και να προφυλάγουν τους κατοίκους των χωριών από τις επιδρομές των διαφόρων ληστρικών συμμοριών, όπως και ν' αποθαρρύνουν τις ενέργειες των ρουμανιζόντων, εκείνων δηλαδή που άσκεφτα νόμιζαν τους κατοίκους των βλαχόφωνων χωριών της περιφέρειας όχι ίδιους με τους άλλους Έλληνες.

Όμως όλοι όσοι ζούσαν στην περιοχή πίστευαν, κι είχαν την πίστη τους αυτή για κοινό μυστικό, πως πολλοί απ' αυτούς τους αντάρτες, μηδέ των καπεταναίων εξαιρουμένων, ξεχνούσαν μερικές φορές τον προορισμό τους και στα κρυφά γίνονταν οι ίδιοι ληστές, όχι βέβαια από ανάγκη, αφού τα χωριά και τους προμήθευαν ό,τι τους χρειαζόταν για τη συντήρησή τους και πολύτιμες πληροφορίες για τις κινήσεις των Τούρκων τους έδιναν, αλλά ίσως γιατί τους παρέσυραν κάποιες παλιές αναμνήσεις.

Το χωριό μας, γνωστό τόσο στα γύρω όσο και στα πιο πέρα για τα φιλόξενα και πατριωτικά αισθήματα των κατοίκων του, σα μαγνήτης τραβούσε όλους αυτούς, γι' αυτό και συχνά πυκνά το επισκέπτονταν και πάντοτε έφευγαν φορτωμένοι με τρόφιμα και καπνό, που τόση ανάγκη είχαν, αλλά και πολύ ευχαριστημένοι από την εγκαρδιότητα των κατοίκων και την ασφάλεια που ένιωθαν όσο έμεναν σ' αυτό.

Κι ήταν στ' αλήθεια ασφαλείς και ήσυχοι, γιατί, μόλις πατούσαν το πόδι τους στο χωριό, ο μουχτάρης πάντοτε, και πολύ περισσότερο όταν είχε πληροφορίες πως στη Μόλιστα ή κάπου αλλού στα γύρω κινούνταν στρατεύματα ή αποσπάσματα τούρκικα, έβγαζε φυλάκια από χωριανούς ένα στη ράχη στο εικόνισμα προς το μέρος της Μόλιστας, κι άλλο στον Αϊ-Γιώργη, προς το ποτάμι, να ειδοποιήσουν έγκαιρα μόλις φανούν Τούρκοι κι ανενόχλητοι να μπορέσουν εκείνοι να φύγουν.

Όπως όμως μας έλεγε ο παππούς μου ο Μουλάς τα χειμωνιάτικα βράδια, όταν καθισμένοι με τον αξέχαστο αδερφό μου Βασιλάκη γύρω από τη φωτιά που έκαιγε στο τζάκι και κρεμασμένοι από τα χείλη του ακούγαμε τις ατέλειωτες ιστορίες του για Έλληνες, αντάρτες και Τούρκους, ιστορίες αληθινές και με ζωντάνια ειπωμένες, αφού ο ίδιος τις είχε ζήσει τόσο έντονα σα μουχτάρης του χωριού του τα δύσκολα εκείνα χρόνια κι αφού όλη σχεδόν η ιστορία της ζωής του δεν ήταν άλλη από την ιστορία του χωριού μας, ήταν φορές που και το μέτρο αυτό δε βοηθούσε. Χωρίς κανέναν να το περιμένει κι εντελώς ξαφνικά παρουσιάζονταν στο χωριό τούρκικα αποσπάσματα κι έβλεπες τότε κάτι το παράξενο, από τη μια δηλαδή πόρτα, αυτή τη μεγάλη που είναι προς τη ρούγα, να μπαίνουν στο σπίτι μας οι Τούρκοι, για να συναντήσουν το μουχτάρη, να του ζητήσουν διάφορες πληροφορίες ή να φέρουν κά-

ποιες διαταγές, κι από την άλλη πόρτα, τη μικρή προς το πηγαδούλι, να βγαίνουν οι αντάρτες, που είχαν έρθει πριν λίγο να πάρουν τσαρούχια, ψωμί, καπνό και πληροφορίες για τους Τούρκους.

Μας έλεγε ακόμα πως όταν ήθελε να στείλει κάποιο σπουδαίο και επείγον μήνυμα στους αντάρτες, έριχνε από την πίσω αυλή του σπιτιού μας ένα πετραδάκι στις πλάκες της στέγης του σημερινού σπιτιού του Λάμπρου Γιάννου και στη στιγμή παρουσιαζόταν μπρος του ο έμπιστος αγγελιοφόρος του Λακιώτης.

Αυτός ο Λακιώτης πήγε στο σπίτι εκείνο γαμπρός και καταγόταν από τη Λάκκα Σούλι, γι' αυτό άλλωστε του κόλλησαν και τούτο το παρατσούκλι, τόσο γνωστό, ώστε πήγε να γίνει όνομά του, αφού μ' αυτό τον ήξεραν και τον φώναζαν όλοι.

Πριν λοιπόν προκάνει να προχωρήσει ο Μουλάς από την αυλή μέσα στο σπίτι του, νάσου έφτανε κι εκείνος από την πίσω μικρή πόρτα, έπαιρνε το μήνυμα κι έφευγε. Μια φορά μάλιστα, όπως έμπαινε, τον είδε η μπάμπω Στέφαινα, που καθόταν εκεί χάρω στις πλάκες της αυλής κι ετοίμαζε μια φασκιά να την κάνει τσαρούχια να ποδεθεί, και τον ρώτησε τι θέλει. Κι αυτός, αφού πήρε το πιο επίσημο ύφος του, απάντησε με σοβαρότητα αλλά και πολλή υπερηφάνεια:

- Κάνει τ'δ'λεια σου, ξουρ'σ'τ'φασκιά σου, αυτά ου μουχτάρ'ς κι ιγώ τα ξέρουμι.

Από τότε και μέχρι σήμερα την κουβέντα αυτή του Λακιώτη τη λέμε τακτικά στο σπίτι μας, σαν παροιμία, όταν βέβαια θέλουμε να πούμε στον άλλο να μη ρωτά για κάτι σπουδαίο που δεν είναι γι' αυτόν.

Είχε διαλέξει ο Μουλάς για αγγελιοφόρο του τον άνθρωπο τούτο, γιατί ήταν βέβαιος πως πίστευε στην ιερότητα της αποστολής του και θα έκανε το παν να φτάσει το μήνυμα στον προορισμό του αλλά και γιατί ήταν γοργοπόδαρος, αντοχής και προπαντός έξυπνος, όπως φανερώνει και το παρακάτω περιστατικό:

Ξημέρωναν απόκριες και στο μαγαζί του χωριού οι νέοι συζητούσαν για το χορό, που θα έκαναν την άλλη μέρα στην πλατεία. Μπήκε λοιπόν στην κουβέντα κι ο Λακιώτης και τους είπε:

- Αύριου όλοι στα μασκαλούδια, πιδιά, κι τ'Διφτέρα να μας μοιράσ'ν του στάρι.

Το 'πε αυτό ο δυστυχής, γιατί, πολύ φτωχός όπως ήταν, δεν είχε γιορτινή κάπα να φορέσει την άλλη μέρα και προσπαθούσε τώρα να παρασύρει με τα λόγια του και τους άλλους, να μη φορέσουν ούτε εκείνοι κάπα κι ας έκανε κρύο, για να κρύψει έτσι τη φτώχεια του. Δεν είχε διαβάσει τους μύθους του Αισώπου, γιατί ήταν αγράμματος, το κοφτερό όμως μυαλό του τον βοήθησε να σκεφτεί και να πει ό,τι κι ο κόλουρος πίθηκος στους συντρόφους του, για να σκεπάσει την ντροπή από την κομμένη ουρά του.

Παρασυρθήκαμε όμως άθελά μας από τις θυμήσεις κι είναι νομίζω καιρός να ξαναγυρίσουμε στο θέμα μας, στην ιστορία των γεγονότων.

Πότε λοιπόν μ' αντάρτες και πότε με Τούρκους στο χωριό, πότε με το καλό και πότε με τη βία ο καιρός κυλούσε. Κι ήρθε τότε μια είδηση που γέμισε όλους χαρά, μεγάλη χαρά κι ελπίδα πρωτόγνωρη. Η Ελλάδα, συντροφιά και με τ' άλλα βαλκανικά κράτη, από τις 5/18 του Οκτώβρη του 1912 πολεμάει την τουρκιά κι ο ελληνικός στρατός, όπως και πιο πάνω αναφέραμε, προχωράει, προχωράει σ' όλα τα μέτωπα, χωρίς να λογαριάζει θυσίες. Οι ειδήσεις, άλλες αληθινές κι άλλες ψεύτικες, όπως συνήθως γινόταν σ' αυτές τις περιπτώσεις μια κι εφημερίδα δεν έφτανε στο χωριό και το ραδιόφωνο με την τηλεόραση δεν είχαν ακόμα βρεθεί, οργίαζαν.

Ο καθένας έλεγε όχι μόνο ό,τι άκουσε από κάποιον άλλο, αλλά κι ό,τι άρεσε

σ' αυτόν. Κανένας δεν ήξερε ως πού έφτανε η αλήθεια κι από πού άρχιζε η επιθυμία, όλοι τους όμως για ένα ήταν βέβαιοι πως αν η στρατιά της Ηπείρου δυσκολεύονταν να πάρει το Μπιζάνι, τα χωριά μας θα τα ελευθέρωναν και μάλιστα πολύ γρήγορα τ' άλλα τμήματα του ελληνικού στρατού, που προχωρούσαν από τη δυτική Μακεδονία.

Σε λίγο τα Γρεβενά και το Τσοτύλι γίνονταν ελληνικά και τα χωριά της επαρχίας μας Φούρκα, Κεράσοβο, Ζέρμα και Κάντσικο δεν κρατιόνταν, θέλαν τη λευτεριά τους μια ώρα πιο νωρίς. Δεν μπορούσαν να περιμένουν άλλο κι άρπαξαν τα τουφέκια τους και τ' άδειασαν να φέρει ο αχός τους σ' όλη την επαρχία το μήνυμα της λευτεριάς και πισωγύρισαν μάλιστα ένα ισχυρό τούρκικο απόσπασμα, το οποίο στάλθηκε από την Κόνιτσα εναντίον τους.

Έτσι άρχισε ο ένοπλος αγώνας στα μέρη μας.

Οι Κερασοβίτες επαναστάτες έπιασαν θέσεις στις στρατιώτικες τοποθεσίες Κοκόρινα, Εικόνισμα Γκουγκούλιας και Περγουλιά, για να ελέγχουν από την τοποθεσία αυτή το διάβα του Βουρκοπόταμου.

Το χωριό μας δεν κουνήθηκε. Όπως ήταν φυσικό, αυτό δεν άρεσε στους επαναστάτες κι έστειλαν τον καπετάν Σιδέρη, χασιώτη την καταγωγή, να 'ρθει και να ξεσηκώσει τους χωριανούς.

Οι δημογέροντες μαζεύτηκαν τότε στο χαγιάτι της εκκλησίας, ν' ανταλλάξουν γνώμες για την κατάσταση και να πάρουν απόφαση για την απάντηση που θα έδιναν στον καπετάν Σιδέρη. Ήταν στ' αλήθεια η πιο μεγάλη κι η πιο δύσκολη απόφαση που θα έπαιρναν, γιατί απ' αυτή κρίνονταν τόσο η τιμή όσο κι η σωτηρία του χωριού μας, γι' αυτό κι έπρεπε ψύχραιμα και με περίσσια φρονιμάδα να λογαριάσουν όλα τα υπέρ και τα κατά.

Γνώριζαν βέβαια πως η λευτεριά είναι δώρο θείο, που το δικαιούνται όλοι οι άνθρωποι, και πως δε χαρίζεται αλλά κατακτιέται με κοινούς και σκληρούς αγώνες, πίστευαν όμως και στο ότι η επανάσταση εκείνη αντί για καλό θα έφερνε την καταστροφή στο χωριό, γιατί ο κάθε πόλεμος και πιο πολύ αυτός ήθελε χέρια, πολλά χέρια, και το χωριό μας, σα να μην έφτανε το ότι από γεννησιμιού του ήταν μικρό, είχε και πάρα πολλούς κατοίκους του και μάλιστα τους περισσότερους νέους στη Ρουμανία. Όσοι πάλι ήταν στο χωριό ακουστά είχαν τον πόλεμο και τώρα για πρώτη τους φορά θα έπαιρναν τα δίκανά τους του κυνηγιού, αφού μόνο τέτοια είχαν, και θα πήγαιναν να τον γνωρίσουν και να ζήσουν μαζί του έναν άλλο τρόπο ζωής, τελείως άγνωστο σ' αυτούς.

Δεν υπήρχε βέβαια αμφιβολία πως θα είχαν τη βοήθεια των άλλων επαναστατών και μάλιστα των Κερασοβιτών, των γειτόνων τους, αλλά μήπως κι αυτοί είχαν ξανά πολεμήσει; Θα μπορούσαν άραγε άνθρωποι οι οποίοι για πρώτη τους φορά έπιασαν πολεμικό όπλο στα χέρια, όπως οι Κερασοβίτες, με αρχηγούς όλους και κανέναν να τα βγάλουν πέρα πολεμώντας τις τέσσερις και πλέον χιλιάδες, τέλεια οπλισμένο τακτικό τούρκικο στρατό, που είχε στην Κόνιτσα ο φοβερός Τζαβήτ, έτοιμο να τρέξει και να τιμωρήσει παραδειγματικά κάθε επαναστατικό κίνημα; Θα μπορούσαν να εμποδίσουν τους Τούρκους από το να δραγουμήσουν και καταστρέψουν το πρώτο χωριό που θα έβρισκαν μπρος τους, το χωριό μας δηλαδή, αφού η Μόλιστα ούτε είχε επαναστήσει αλλ' ούτε και τέτοια σκέψη έκανε;

Πίστευαν πως η απόφαση των Κερασοβιτών να επαναστατήσουν πάρθηκε μάλλον σε στιγμές ενθουσιασμού και γι' αυτό δεν άντεχε σε κριτική, τη θεωρούσαν δηλαδή

σαν ξέσπασμα του μίσους που φώλιαζε στην ψυχή τους ολάκαιρες ζωές και σαν πλάνα πίστη πως ήρθε ο καιρός να γίνει πραγματικότητα τ' όνειρό τους τόσων χρόνων, να δουν το χωριό τους δίχως μπέη, το Κεράσοβο ελεύθερο.

Κι είχαν κάτι παραπάνω από δίκιο να τρέφουν μίσος πιο μεγάλο από πολλούς άλλους σκλάβους της περιοχής, αφού και το χωριό τους είχε δοθεί τσιφλίκι και μάλιστα από τον Αλή Πασά ακόμα στους τουρκαλβανούς μπέηδες Ριζά και Τακή κι οι Κερασοβίτες έβλεπαν το βιος τους να το παίρνουν και με τα ζώα να το μεταφέρουν στην Κόνιτσα και τη Φράσιαρη για να καλοπερνούν εκείνοι και τα χαρέμια τους, ενώ αυτοί και τα παιδιά τους υπέφεραν τόσο.

Κι όλα τ' άλλα χωριά της επαρχίας μας, εκτός βέβαια από τα παραπάνω, γιατί δεν επαναστάτησαν;

Έτσι σκέφτηκαν οι δημογέροντες του χωριού και μ' άνθρωπό τους έστειλαν μήνυμα τόσο στον καπετάν Σιδέρη όσο και στους Κερασοβίτες, αφού κι αυτοί και μάλιστα με πιέσεις ζητούσαν τον ξεσηκωμό τους, πως η απόφασή τους ήταν να μην επαναστατήσουν αν δεν ζυγώσει ελληνικός στρατός και πως ήταν πρόθυμοι, όπως κι ως τώρα, να βοηθήσουν μ' όλη τους την καλή θέληση και μ' ό,τι περνούσε από το χέρι τους για να πετύχει η προσπάθεια όλων των επαναστατών.

Ήταν φρόνιμη και πατριωτική η απόφασή τους αυτή; Τα γεγονότα που ακολούθησαν θα μας δώσουν την απάντηση.

Μόλις μαθεύτηκε στην Κόνιτσα η επανάσταση των Κερασοβιτών, ο Τούρκος διοικητής τους έστειλε μπουγιουρντί (διαταγή, έγγραφο), να καταθέσουν αμέσως τα όπλα και τους υποσχόταν πως το μακρόθυμο Διβάνι θα παράβλεπε την κακή τους αυτή πράξη. Στο έγγραφο αυτό οι αντάρτες απάντησαν όχι μόνο αρνητικά αλλά και με περιφρόνηση και προκλητικότητα και δεν αφήναν στους Τούρκους άλλη εκλογή παρά μόνο να τους υποτάξουν, αν μπορούσαν, με τα όπλα.

Τούρκικος στρατός, άγνωστο πόσος αλλά πολύ περισσότερος από κανονικό λόχο, με αρχηγό το γιούσμπαση (λοχαγό) Φετή Εφέντη κι ένα ορειβατικό κανόνι, ξεκίνησε από την Κόνιτσα κι αφού χωρίς καμία ενόχληση διάβηκε τη Μόλιστα, ήρθε και στάθηκε στο εικόνισμα, που είναι πάνω στη ράχη μεταξύ Σταρίτσιανης και Μόλιστας.

Από το πρωί της ημέρας εκείνης πολλοί επαναστάτες, με αρκετούς Κερασοβίτες ανάμεσά τους, ήρθαν στο χωριό κι όπως συνήθιζαν τον τελευταίο καιρό στην προσπάθειά τους να παρασύρουν και τους χωριανούς στον ξεσηκωμό, το έστρωσαν στο φαγοπότη κι ύστερα με τα όργανα του χωριού έστησαν χορό στην πλατεία, γύρω από το κουλούρι, κρατώντας όποιος χόρευε πρώτος μια ελληνική σημαία.

Ήταν ήσυχοι, γιατί ο μουχτάρης Μουλάς είχε στείλει δυο λεβέντες, το Βασίλη Καλογιάννη και το Χρήστο Αδάμο, τον πρώτο στη θέση Κέδρα (Νικολάου χωράφια) να βλέπει προς τη Μόλιστα και τον άλλο στο εικόνισμα στη ράχη, με την εντολή, αν ο Καλογιάννης έβλεπε Τούρκους να έρχονται από τη Μόλιστα να σηκώσει ένα άσπρο μαντίλι, που μόλις το έβλεπε ο Αδάμος θα κατέβαινε πιο κάτω, στην Αλατσία, και θα έριχνε ένα όπλο ν' ακούσουν οι επαναστάτες όχι όμως κι οι Τούρκοι.

Προχώρησαν από τη Μόλιστα οι Τούρκοι για το χωριό μας και μόλις τους είδε ο Καλογιάννης σήκωσε το άσπρο μαντίλι, το είδε ο Αδάμος, κατέβηκε στην Αλατσία κι έριξε το όπλο. Στο άκουσμά του οι επαναστάτες διέλυσαν στη στιγμή το χορό κι έτρεξαν άλλοι προς τη Γκουγκούλια κι άλλοι, οι του καπετάν Περικλή, προς τον Αϊ-Λιά και Κρασιά.

Έφτασαν οι Τούρκοι στο εικόνισμα κι αφού ξεκουράστηκαν για λίγο, άφησαν εκεί τους πυροβολητές να στήσουν το κανόνι κι όλοι οι άλλοι πήραν την κατηφόρα προς το χωριό ακριβώς την ώρα που ο Παπαγιαννούλης, εφημέριος της κεντρικής μας εκκλησίας τη βδομάδα εκείνη, χτυπούσε την καμπάνα για εσπερινό.

Άκουσαν οι Τούρκοι την καμπάνα, είδαν και τους επαναστάτες να σκαρφαλώνουν όσο πιο γρήγορα μπορούσαν στην πλαγιά, για να φτάσουν έγκαιρα στη Γκουγκούλια και Κοκόρινα, και πίστεψαν πως το χτύπημα της καμπάνας ήταν να τους ειδοποιήσει για τον ερχομό τους.

Μόλις λοιπόν έφτασαν στο χωριό, ο Φετή Εφέντης τράβηξε ίσια για την πλατεία και κάθησε αλαζονικός στο κουλούρι. Ο Μουλάς με τους δημογέροντες έτρεξαν να του πουν το καλωσόρισες κι αυτός βλοσυρός ζήτησε και κείνον που χτυπούσε πριν από λίγο την καμπάνα. Ειδοποιήθηκε κι ήρθε ο παπάς και τότε ο Τούρκος αξιωματικός κατηγόρησε μουχτάρη και παπά μαζί για εχθρούς του κράτους και φίλους των επαναστατών, αφού με την καμπάνα τους ειδοποίησαν για τον ερχομό του τούρκικου στρατού, κατηγορία η οποία μπορούσε να τους στοιχίσει κι αυτή τη ζωή τους ακόμη. Είδαν κι έπαθαν να τον πείσουν, αν πείστηκε, πως η καμπάνα χτύπησε τον εσπερινό, όπως το καλεί η θρησκεία τους κι όχι για τους επαναστάτες.

Στο μεταξύ γύρω από το κουλούρι μαζεύτηκαν και αρκετοί χωριανοί, άλλοι από περιέργεια κι άλλοι γιατί πληροφορήθηκαν πως ο λοχαγός είχε μαζί του και τον Τούρκο εισπράκτορα, να συγκεντρώσει τους φόρους που χρωστούσαν, συνολικά 65 περίπου λίρες, κι ο καθένας ήθελε να μάθει τι ακριβώς χρωστούσε, για να τα οικονομήσει αν δεν τα είχε.

Οι επαναστάτες, που στο μεταξύ είχαν φτάσει στα οχυρά τους, μόλις είδαν τους συγκεντρωμένους στο κουλούρι Τούρκους και χωριανούς, αν και η απόσταση ήταν μεγάλη, άρχισαν να πυροβολούν με τους γκράδες τους κι εκείνοι φοβισμένοι σκόρπισαν αμέσως κι έτρεξε ο καθένας τους να κρυφτεί όπου μπορούσε. Δημιουργήθηκε τότε σύγχυση κι ένας Τούρκος στρατιώτης μόλις είδε τον Περικλή Παπαδάτη, Χριστόδουλο Καφέ και Χρήστο Κοντογιάννη να τρέχουν από την κεντρική μας πλατεία προς το σπίτι του Αλέξη Καφέ, αυτό του Λάζαρου Παπαχρηστίδη, για να κρυφτούν, έριξε πριν προφτάσουν να μπουν στην αυλή και το βόλι, αφού τραυμάτισε το Χριστόδουλο Καφέ στο αριστερό του χέρι, χτύπησε το Χρήστο Κοντογιάννη στην κοιλιά και βγήκε στο πίσω μέρος του σώματός του. Νεκρό τον έφεραν από το δρόμο στο σπίτι κι όταν αργότερα κόπασε κάπως η αναταραχή τον πήγαν στο σπίτι του, για να τον θάψουν την άλλη μέρα.

Στους πυροβολισμούς των επαναστατών απάντησαν με τα μάουζερ όπλα τους οι Τούρκοι στρατιώτες, που ήταν στο κουλούρι, όπως και οι σκορπισμένοι στο χωριό, το δε κανόνι από τη ράχη άρχισε κι αυτό να βάζει στη Γκουγκούλια, τον Αϊ-Λιά, την Κρασιά, μέχρι τη Γερακοφωλιά.

Στο άκουσμα των πυροβολισμών στην αρχή και του κανονιού μετά, φυσικό ήταν οι χωριανοί και κυρίως τα γυναικόπαιδα να τρέξουν τρομαγμένα να κρυφτούν και κατά προτίμηση στα χαμηλά του χωριού σπίτια, όπως της Τσιάτσιως και της Πανάγιως Τσιουράδες, γιατί φοβόνταν μήπως κανένας από τους γκιουλέδες, που έριχνε το κανόνι, αντί να πάει στον προορισμό του πέσει από λάθος στο χωριό και μάλιστα στα πιο ψηλά σπίτια του. Η τρεχάλα τους αυτή έγινε σωστός πανικός όταν, ύστερα από λίγο, άκουσαν τους άντρες του κανονιού να ουρλιάζουν όλοι μαζί και μ' όλη τους

τη δύναμη:

- Κατλιάμ, κατλιάμ, κατλιάμ, ατές, ατές, ατές (σφαγή, σφαγή, σφαγή, φωτιά, φωτιά, φωτιά)

Άγνωστος ποιός κι από πούθε, μάλλον κάποιος από τους άντρες του καπετάν Περικλή κι από θέση κοντά στον Αϊ-Λιά, έριξε και χτύπησε τον Τούρκο σκοπευτή του κανονιού ακριβώς στο μέτωπο και τον άφησε στον τόπο. Μόλις λοιπόν είδαν οι άλλοι πυροβολητές το σύντροφο τους νεκρό άρχισαν να φωνάζουν μ' όλη τους τη δύναμη:

- Κατλιάμ, κατλιάμ, κατλιάμ, ατές, ατές, ατές.

- Ευτυχώς, ο τούρκικος στρατός, που τώρα ήταν στο χωριό, δεν έμαθε αμέσως το τι έγινε κι ούτε σφαγή έβαλε αλλ' ούτε και φωτιά.

Αν και το σούρουπο είχε σχεδόν σκεπάσει τη φύση, ο Φετή Εφέντης δεν περίμενε την καινούρια μέρα να ενεργήσει αλλ' αμέσως συγκέντρωσε τους άντρες του, πήρε και για οδηγούς δυο χωριανούς που βρέθηκαν μπρος του, το Χρηστάκη Σωτηρούλη και Κώστα Μανέκα, γνωστό με το παρατσούκλι Νιάνιος, και με τη φοβέρα των όπλων του τους διέταξε να του δείξουν το μονοπάτι της Βούτσους στα Βρωμονερά κι από κει να τον οδηγήσουν στην πάνω Γκουγκούλια. Με όση μυστικότητα μπόρεσαν βγήκαν απ' το χωριό και πήραν το δρόμο προς το μύλο.

Με τον ερχομό της νύχτας όλα ησύχασαν κι οι επαναστάτες Κερασοβίτες κουρασμένοι από τα γεγονότα της ημέρας και χωρίς να υποπτευθούν πως τουρκικός στρατός βάδιζε εναντίον τους, άφησαν καραούλι στο εικόνισμα της Γκουγκούλιας κι αυτοί τραβήχτηκαν στα τσανάδικα χωράφια, άναψαν φωτιές κι αφού έφαγαν κάτι, άλλοι ξάπλωσαν να ησυχάσουν κι άλλοι διασκέδαζαν λέγοντας διάφορα αστεία, τραγουδώντας, ακόμη και χορεύοντας μερικοί.

Προχώρησαν οι Τούρκοι και, πριν φτάσουν τα μεσάνυχτα, βρέθηκαν στην πάνω Γκουγκούλια κι από κει κατέβηκαν πιο κάτω, πάνω από τα χωράφια που ξεκουράζονταν οι Κερασοβίτες. Τους πλησίασαν αρκετά και ξαφνικά άρχισαν να τους βάζουν με όλα τους τα όπλα σκοτώνοντας το Βασίλη Κυρίτση κι αιφνιδιάζοντας όλους τους άλλους, που δεν περίμεναν νυχτερινή επίθεση, και για να σωθούν σκόρπισαν προς το Κεράσοβο. Το νεκρό έθαψαν αργότερα στις Αλέξαινας Λυταίοι το χωράφι, κάτω από μια μεγάλη κρανιά.

Αναστατώθηκε όλο το Κεράσοβο μόλις μαθεύτηκε το τι έγινε, πήρε ο καθένας τη φαμίλια του, άρπαξε κι ό,τι άλλο απαραίτητο μπορούσε κι έτρεξε να κρυφτεί προς τα μέρη της Φούρκας - Σαμαρίνας κι από κει στα χωριά των Γρεβενών και της Καλαμπάκας. Δεν έμειναν παρά μόνο λίγα ανήμπορα γεροντάκια κι αυτά γιατί δεν είχαν κάποιο δικό τους να τα βοηθήσει να φύγουν.

Οι Τούρκοι, όπως το πρωί της άλλης μέρας κατέβαιναν προς το χωριό χωρίς να συναντήσουν καμία αντίσταση, αν και είδαν τον κόσμο που έφευγε, δεν έριξαν κι ούτε προσπάθησαν με οποιοδήποτε τρόπο να τον εμποδίσουν. Μπήκαν στο χωριό κι αφού βεβαιώθηκαν πως δεν διέτρεχαν κανένα κίνδυνο από κρυμμένους οπλοφόρους άρχισαν να ερευνούν τα σπίτια. Τα περπάτησαν όλα ένα προς ένα κι ό,τι με κάποια αξία έβρισκαν το έπαιρναν και το καταχώνιαζαν στις τσέπες τους αν ήταν χρυσαφικό ή το συγκέντρωναν στο κτίριο που είναι στην κάτω πλατεία, σ' αυτό που αργότερα στεγάστηκε το δημοτικό σχολείο, αν ήταν κάτι άλλο.

Κι όταν τελείωσε το πλιάτσικο συνάθρισαν από τα γύρω χωριά γι' αγγαρεία ανθρώ-

πους με τα ζώα τους κι όλα αυτά τα κουβάλησαν στην Κόνιτσα. Ήταν κυρίως είδη ρουχισμού και φαγώσιμα. Το κακό μεγάλο, αλλά ποιός μπορούσε να το εμποδίσει!

Μόλις πληροφορήθηκαν οι χωριανοί μας τα όσα διαδραματίστηκαν τη νύχτα στη Γκουγκούλια και το πρωί της άλλης μέρας στο Κεράσοβο κυριεύτηκαν από μαύρες σκέψεις κι ο μουχτάρης με τους δημογέροντες, ανήσυχοι και για τη δική τους τύχη, πλησίασαν τον Τούρκο εισπράκτορα, που είχε περάσει τη βραδιά του κονάκι στο σπίτι του Γιαννάκη Νατσιόπουλου, με την ελπίδα πως κάτι θα μπορούσαν να μάθουν απ' αυτόν για τα σχέδια και τις μελλοντικές ενέργειες του τούρκικου στρατού. Κι αυτός, χωρίς περιστροφές, τους είπε πως δεν πρέπει ν' ανησυχούν και να είναι ευχαριστημένοι που έγιναν έτσι τα πράγματα, γιατί, αν δεν μπορούσε ο στρατός τους να προχωρήσει από τη Γκουγκούλια, ο Φετή Εφέντης είχε απόφαση να συγκεντρώσει όλους τους κατοίκους του χωριού μας, να τους βάλει μπροστά από το στρατό του και να προχωρήσει από το ποτάμι για το Κεράσοβο. Αν οι Κερασοβίτες έριχναν θα σκότωναν τους δικούς μας χωριανούς κι όχι τους δικούς του στρατιώτες.

Οι προεστοί του χωριού έφυγαν με το κεφάλι σκυμμένο, γιατί ποτέ τους δεν περίμεναν κάτι τέτοιο από τακτικό στρατό έστω κι αν αυτός ήταν τούρκικος.

Δεν πέρασαν όμως περισσότερες από δέκα μέρες κι επί τέλους ήρθε και μια χαρμόσυνη είδηση. Η Φούρκα ήταν ελεύθερη!

Ένας λόχος του Αου συντάγματος του Διαδόχου, με διοικητή το λοχαγό Δημήτριο Παπανικολάου την 20η Ιανουαρίου του 1913 ξεκίνησε από το χωριό των Γρεβενών Βραβόνιστα, που ήταν στρατοπεδευμένος, πέρασε από τη Ζούζουλη κι ήρθε ελευθερωτής στη Φούρκα.

Ας αφήσουμε όμως τους Φουρκιώτες να χαρούν τη λευτεριά τους κι ας έρθουμε στις προφυλακές του Παπανικολάου. Αναπτυγμένες τώρα αυτές στη θέση Αραιά Πεύκα κι έχοντας τη βοήθεια των γνωστών μας καπεταναίων καλογήρου Ζέρμας, Περικλή, Σιδέρη και των εκατό περίπου παλικαριών τους κάνουν αναγνώριση του εδάφους, των θέσεων των τούρκικων δυνάμεων του Κεράσοβου και παρακολουθούν κάθε κίνησή τους.

Εδώ θα πρέπει ν' αναφέρουμε και τους χωριανούς μας Θεόδωρο Διακόπουλο και Ιωάννη Σωτηρούλη που, ταξιδεμένοι στη Ρουμανία, άφησαν τα μαγαζιά τους σε δικούς τους κι ήρθαν αντάρτες, να βοηθήσουν τον Παπανικολάου και το στρατό του σαν αγγελιοφόροι.

Σε λίγο άρχισαν κι οι μικροσυμπλοκές μεταξύ επαναστατών και τούρκικων προφυλακών, χωρίς όμως να παρουσιάζουν αυτές και κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον και χωρίς να παίρνει μέρος ο ελληνικός στρατός.

Την 24η Ιανουαρίου 1913 ο καλόγερος Ζέρμας έριξε και σκότωσε έναν Τούρκο στρατιώτη που κατέβαινε από το λόφο προς το Κεράσοβο κι οι Τούρκοι απάντησαν αμέσως με πυκνά μάλιστα πυρά, ανταπάντησαν οι επαναστάτες, γενικεύτηκε το κακό κι αναγκάστηκε τότε να πάρει μέρος στη συμπλοκή κι ο ελληνικός στρατός.

Ανήσυχοι από την επέμβαση αυτή του στρατού μας οι Τούρκοι και μ' αρχηγό τους τώρα τον μπίμπαση (ταγματάρχη) Αχμέτ Βέη οχυρώθηκαν όπως καλύτερα μπορούσαν στο σχολείο, στην εκκλησία, σε πολλά σπίτια του χωριού. Η συμπλοκή αυτή που εξελίχτηκε σε μάχη αφού κράτησε έξι περίπου ώρες, δεν είχε βέβαια κανένα θετικό αποτέλεσμα γιατί ο Παπανικολάου είχε ρητή διαταγή, την οποία συνέχεια του τη θύμιζε ο Φρούραρχος Γρεβενών Καλογεράς, να μη προχωρήσει πέρα από τη Φούρκα,

έβαλε όμως στους Τούρκους τη γνώμη πως οι Έλληνες θα ξαναεπιτεθούν και θα θελήσουν τη φορά αυτή όχι μόνο το Κεράσοβο να πάρουν αλλά και τους ίδιους να αιχμαλωτίσουν. Δεν άργησε μάλιστα να τους γίνει η σκέψη αυτή βεβαιότητα και το βράδυ της 25ης προς την 26η Ιανουαρίου 1913, αφού φόρτωσαν σε ζώα όσα από τα λάφυρα της λεηλασίας δεν είχαν ακόμα μεταφέρει, πήραν το δρόμο για την Κόνιτσα.

Και τότε έγινε κάτι το αναπάντεχο, κάτι το φοβερό. Η οπισθοφυλακή του στρατού αυτού, αφού κατέστρεψε ό,τι μπόρεσε έβαλε φωτιά στα σπίτια, σε πολλά σπίτια του χωριού κι όταν βεβαιώθηκε πως έκανε καλά τη δουλειά της ακολούθησε τους άλλους.

Η φωτιά με τη βοήθεια και του αέρα, αφού ήταν χειμώνας καιρός, γρήγορα ξαπλώθηκε στα διπλανά σπίτια, ύστερα στ'άλλα και σε λίγο ουρανομήκεις φλόγες υψώθηκαν απ' όλο το χωριό. Είναι θαύμα το ότι ο ελληνικός στρατός και οι αντάρτες, που μόλις είδαν το κακό έτρεξαν στο χωριό, μπόρεσαν να γλιτώσουν 50 σπίτια.

Όλα τ'άλλα, όρθιοι σκελετοί που κάπνιζαν ακόμα, μαρτυρούσαν την άλλη μέρα το πέρασμα του βάρβαρου κατακτητή και τη φοβερή θέση στην οποία βρίσκονταν τώρα οι Κερασοβίτες, όχι μόνο να είναι χειμώνας καιρός, με φοβερό κρύο, διωγμένοι από τον τόπο τους αλλά να χάσουν και το σπίτι τους, το δικό τους σπίτι.

Έφυγαν οι Τούρκοι από το Κεράσοβο κι όλη τη γύρω περιοχή και τα χωριά μας έστειλαν επιτροπές από δημογέροντες να παρουσιαστούν στον Παπανικολάου και να τον παρακαλέσουν να προχωρήσει, να ελευθερώσει κι αυτούς. Εκείνος αρνήθηκε λέγοντας πως και διαταγή αυστηρή είχε να μη προχωρήσει άλλο, αλλά και πρόβλημα επισιτισμού του στρατού θα δημιουργούνταν. Οι δημογέροντες του υποσχέθηκαν πως οι κάτοικοι των χωριών τους θα τον βοηθούσαν να εκμηδενίσει όποια αντίσταση κι αν συναντούσε και τον διαβεβαίωναν πως τα χωριά τους θα έτρεφαν το στρατό όσο καιρό κι αν χρειαζόταν.

Ο ηρωικός λοχαγός θέλεις γιατί πείστηκε στα λόγια των δημογερόντων, θέλεις γιατί οι δυνάμεις του είχαν ενισχυθεί με τον 4 λόχο του Αθαν. Τριανταφύλλου, απεφάσισε να δράσει.

6 - 8 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1913

Ήταν χαράματα της 8ης Φεβρουαρίου 1913 που ο στρατός μας αυτός, έχοντας πάντοτε και τη βοήθεια των οπλαρχηγών, κίνησε από τη Φούρκα να ελευθερώσει κι άλλους σκλάβους αδελφούς του. Πέρασε από το δύσμοιρο Κεράσοβο κι ήρθε στη Σταρίτσιανη.

Οι κάτοικοι του χωριού είχαν πληροφορηθεί την απόφαση του γενναίου λοχαγού πριν από δυο ημέρες και τώρα που έμαθαν πως στ' αλήθεια ξεκίνησε κι έρχεται ο ελευθερωτής στρατός, άνδρες, γυναίκες, γέροι, νέοι και παιδιά, όλοι μαζί σαν ένας άνθρωπος έτρεξαν στο εικόνισμα στο έμπα του χωριού να τον υποδεχτούν.

Μπροστά μπροστά έβαλαν μια ελληνική σημαία, που έφτιαξε ο ράφτης του χωριού, ο Κουτσονικόλας (Νικόλαος Βρυζώνης), τόσο μεγάλη όσο πανί μπόρεσε να οικονομήσει, έρχονταν έπειτα οι παπάδες με το ευαγγέλιο, ο μουχτάρης με τους δημογέροντες, ο δάσκαλος με τα παιδιά του σχολείου κι ύστερα οι άλλοι χωριανοί.

Όλοι περίμεναν με ανυπομονησία και μόλις φάνηκε ν' ανεβαίνει την ανηφόρα καβάλα στ' άλογό του κι επικεφαλής του στρατού του ο ήρωας λοχαγός ξέσπασαν σε ζητωκραυγές, πετούσαν στον αέρα τα φέσια τους, φιλιούνταν μεταξύ τους.

Ο Μιχάλης Καφές, μαθητής τότε του δημοτικού σχολείου, τον καλωσόρισε με λίγα

λόγια που του είχε μάθει να λέει απ' έξω ο δάσκαλος του χωριού Ζήσης Σούρλας, κι ο Παπανικολάου, αφού τον ευχαρίστησε, έσκυψε και τον φίλησε. Χαιρέτησε έπειτα με τα δυο του χέρια κι όλους τους άλλους χωριανούς.

Ήταν για το χωριό μου η μέρα αυτή, η 8η Φεβρουαρίου 1913 ημέρα ανάστασης. Το παραμύθι, που μέχρι και ψες έλεγε η γιαγιά στα εγγόνια της σήμερα γινόταν πραγματικότητα, τα όνειρα κι ελπίδες τόσων αιώνων έπαιρναν τώρα σάρκα και οστά.

Είναι αλήθεια πως οι Τούρκοι του 1913 δεν ήταν οι Τούρκοι του Μωάμεθ του Πορθητή, ούτε οι Τούρκοι που έφτιαχναν τους γενίτσαρους κι έσπερναν τη σφαγή, τη φωτιά και την καταστροφή με το παραμικρό, αλλά άνθρωποι υποφερτοί θα μπορούσαμε να πούμε, ικανοί να μη φθάνουν πάντα σε καταπιέσεις και πράξεις βίας.

Το ότι γεννήθηκαν οι πιο πολλοί ανάμεσα στους Έλληνες, έρχονταν σε καθημερινή επαφή μαζί τους, είχαν πολλές φορές να λύσουν κοινά προβλήματα, τους εξημέρωσε, τους έκανε να νιώσουν άνθρωποι κι αυτοί, να χαίρονται πολλές φορές με τις χαρές των Ελλήνων, να πονούν μαζί τους στις λύπες τους. Είχαν γίνει αγνώριστοι αλλά δεν έπαυαν να είναι οι αφέντες κι ετούτοι οι ραγιάδες, δεν έπαυε η σκλαβιά να είναι σκλαβιά κι η λευτεριά λευτεριά. Αυτή τη λευτεριά τους γιόρταζαν τη μέρα εκείνη οι χωριανοί μου, γι' αυτή τους την ανάσταση έκαναν σαν τρελοί, μοίραζαν στους στρατιώτες οι νοικοκυρές καρύδια, μήλα, λεφτόκαρα κι ό,τι άλλο καλό είχε η κάθε μια, αφού το ρακί και το κρασί, που είχαν πολλές μαζί τους, απαγορεύονταν να το προσφέρουν στα φανερά.

Ήταν υπερήφανοι, πολύ υπερήφανοι την ημέρα εκείνη οι χωριανοί μου και όλοι μαζί σα σύνολο αλλά και σαν άτομο ο καθένας τους χωριστά. Σα σύνολο γιατί είχαν το θάρρος ν' απαντήσουν σε πολλούς μπέηδες κι αγάδες, που όλα τούτα τα χρόνια της σκλαβιάς θέλαν το χωριό δικό τους, πως δε δέχονται την προστασία τους, δεν πληρώνουν αγαλήκι, δε θέλουν τη Σταρίτσιανη τσιφλίκι ούτε αυτουनों αλλ' ούτε και του ισχυρού μπέη της Κόνιτσας Οσμάν κι ας του είχε παραχωρηθεί αυτό το δικαίωμα. Ήταν όμως κι ο κάθε χωριανός σαν άτομο υπερήφανος και μ' όλο του το δίκιο θα μπορούσε να βροντοφωνάξει: Υπόφερα ταπεινώσεις κι εξευτελισμούς, πολλές φορές μου άρπαζαν το βιός μου, αλλ' ούτε μια στιγμή δε λιποψύχησα, ποτέ μου δε σκέφτηκα ν' αρνηθώ το γλυκύ Ιησού για το Μωάμεθ, δεν προσκύνησα το μισοφέγγαρο για το σταυρό. Γεννήθηκα κι έμεινα μέχρι σήμερα, όπως κι όλοι οι άλλοι χωριανοί μου, γνήσιος Έλληνας κι αγνός χριστιανός.

Από το χωριό μας, τη Σταρίτσιανη, ο στρατός έφυγε αμέσως και με οδηγό το χωριανό μας Θανάση Δημαρέλη ανέβηκε στο Τσιουμπάνι και νύχτα έφτασε στη Μόλιστα, που στον πέρα μαχαλά της, το Μοναστήρι, έμενε ένας λόχος τούρκικου στρατού.

Μάχη, η οποία κράτησε όλη τη νύχτα, ακολούθησε και χωρίς να έχουν απώλειες, οι δικοί μας πόρεσαν να εξουδετερώσουν την αντίσταση των Τούρκων και να τους αναγκάσουν να εγκαταλείψουν το χωριό, χωρίς μάλιστα να ενδιαφερθούν για τους νεκρούς ή τραυματίες τους και να τρέξουν να σωθούν προς την Κόνιτσα.

Η μεγάλη όμως μάχη δόθηκε ύστερα από λίγες μέρες, όταν ο ίδιος ο Τζαβήτ με 4.000 στρατό, 2 πεδινά και 2 ορεινά πυροβόλα, πολλές ελπίδες κι άλλα τόσα όνειρα ήρθε από την Κόνιτσα ν' αντιπαραταχτεί στον ηρωικό Παπανικολάου.

Πολλές επιθέσεις έκανε και πολλούς άντρες θυσίασε στην προσπάθειά του να σπάσει τις γραμμές των Ελλήνων χωρίς όμως και να κατορθώσει κάτι. Όσο περνούσαν οι μέρες τόσο κι η θέση του γινόταν όλο και πιο δύσκολη κι όταν την 21 Φεβρουαρίου

1913 έμαθε πως ο Εσάτ Πασάς παρέδωσε το ξίφος του στο Στρατηλάτη Διάδοχο Κωνσταντίνο, όταν πληροφορήθηκε πως πέσαν τα Γιάννενα, κατάλαβε ότι ο αγώνας του δεν είχε πλέον κανένα νόημα, γι' αυτό και τον εγκατέλειψε, κατέβηκε με το στρατό του στην Κόνιτσα κι από κει τράβηξε για την Αλβανία.

15 μέρες έμεινε στη Μόλιστα ο Παπανικολάου και σ' όλο αυτό το διάστημα οι πρόχειρες επιμελητείες, που οργάνωσαν κυρίως τα χωριά Μόλιστα και Σταρίτσιανη, αφού τ' άλλα ή είχαν τούρκικο στρατό ή λόγω των αποστάσεων και του βαρύ χειμώνα ήταν πολύ δύσκολο να βοηθήσουν, όπως προβληματικό αν όχι αδύνατο ήταν και να τον φτάσουν τα μεταγωγικά του στρατού από τη Μακεδονία, όχι μόνο δεν άφησαν το στρατό τους χωρίς τρόφιμα αλλά και με το παραπάνω τους τα πρόσφεραν όλα.

Κράτησαν την υπόσχεσή τους.

Την 24η Φεβρουαρίου 1913 ο Μητροπολίτης Κονίτσης και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και όλης της Ελλάδας Σπυρίδωνας Βλάχος, ντυμένος τα χρυσά του άμφια, υποδεχόταν με ενθουσιώδη προσφώνηση τον ελευθερωτή λοχαγό και τους γενναίους άντρες του κι η Κόνιτσα γιόρταζε τη δική της ανάσταση¹.

Μαθεύτηκε αργότερα στο χωριό μας πως ο λοχαγός Δ. Παπανικολάου τιμήθηκε, γιατί παράκουσε τις διαταγές των ανωτέρων του και προχώρησε κι ελευθέρωσε τη Σταρίτσιανη και τη Μόλιστα κι ότι παρασημοφορήθηκε συγχρόνως για τον ηρωισμό, τις επιτελικές και γενικότερα στρατιωτικές ικανότητές του.

Πολύ χάρηκαν οι χωριανοί κι όταν έμαθαν ότι, όπως στις μάχες του άτυχου πόλεμου του 1897 έτσι και τώρα, δεν ήταν λίγοι και οι Στρατιώτες που έλαβαν μέρος σ' αυτές, όπως οι αδερφοί Βασίλειος και Νικόλαος Παπαβάσος, ανθυπολοχαγός ο πρώτος το 1897, ταγματάρχης και διοικητής του Α' ευζωνικού τάγματος το 1912-13, λοχίας ο δεύτερος στον πρώτο πόλεμο και πάλι τώρα, οι αδερφοί Βασίλειος και Αχιλλέας Παπαβασιλείου, ανθυπολοχαγός ο πρώτος, στρατιωτικός γιατρός ο δεύτερος.

Από τότε, από την ιστορική αυτή ημέρα της 8ης Φεβρουαρίου 1913, μέχρι και σήμερα η Σταρίτσιανη αποτελεί ένα αναπόσπαστο μικρό κομμάτι της μεγάλης μας πατρίδας, βοήθησε όσο μπορούσε στην προκοπή της, χάρηκε στη χαρά και δοκίμασε τη λύπη της κι απόφαση έχει πάρει τέτοια να μείνει για πάντα.

Με χαρά μου θα έκλεινα το τόσο ενδιαφέρον αυτό κεφάλαιο της ιστορίας του χωριού μου, αν η ιστορική ευθύνη δεν με υποχρέωνε ν' αναφέρω όσα δυσάρεστα γεγονότα ακολούθησαν, όπως τ' άκουσα τόσο από το Μουλά όσο κι από άλλα σεβάσμια πρόσωπα, και τα οποία γεγονότα στ' αλήθεια πολύ θα ήθελα ν' αποσιωπήσω.

Έτσι μετά την αποκατάσταση της τάξης σ' όσες χώρες ελευθερώθηκαν με τους πολέμους του 1912-13, οι Κερασοβίτες κατηγόρησαν το Χρηστάκη Σωτηρούλη και Κώστα Μανέκα, πως σαν οδηγοί, που τους είχαν πάρει οι Τούρκοι, τους υπέδειξαν το μονοπάτι της Βούτσους κι έγιναν αιτία να αιφνιδιαστούν οι επαναστατικές δυνάμεις τους και να επακολουθήσουν τ' άλλα γνωστά μας δυσάρεστα γεγονότα.

Τους έκλεισαν 6 μήνες φυλακή ως υπόδικους κι όταν εκδικάστηκε η υπόθεσή τους στο στρατοδικείο Θεσσαλονίκης αθωώθηκαν ομόφωνα.

Οι στρατοδίκες, στηριζόμενοι τόσο στις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας όσο και των μαρτύρων υπεράσπισης Μουλά, Νικολάου Γιοβάνη, Βασιλείου Νατσιόπου-

1 - Βασ. Τζανόπουλου: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟΥ 1913» Σελ. 203 - 216.

λου και Βασιλείου Διακόπουλου, πίστεψαν πως ένας νοικοκύρης, που το χωριό του τον τιμούσε για τη σωφροσύνη και τον πατριωτισμό του, όπως ήταν ο Χρηστάκης Σωτηρούλης, κι ένας Κερασοβίτης, ο οποίος αν και είχε έρθει γαμπρός στη Σταρίτσιανη δεν έπαυε να νοσταλγεί το χωριό που γεννήθηκε κι ανδρώθηκε και ν' αγαπά τους κατοίκους του, αφού ήταν αδέρφια και χωριανοί του, όπως έκανε ο Κώστας Μανέκας, δεν ήταν ποτέ δυνατόν να κάνουν ό,τι δεν είχε κάνει ούτε ο τελευταίος της επαρχίας μας, να γίνουν προδότες της πατρίδας τους.

Κατάλαβαν οι δικαστές, σα στρατιωτικοί που ήταν, πως αν οι Τούρκοι διάλεξαν αυτό το μονοπάτι το έκαναν, όχι βέβαια γιατί τους το είπε κάποιος αλλά γιατί ήταν αξιωματικοί τακτικού στρατού που, όσο κι αν θέλουμε να υποτιμήσουμε τις ικανότητές τους, αν δεν ήταν άξιοι για κάτι το μεγάλο, μπορούσαν τουλάχιστον να διαβάσουν τους στρατιωτικούς χάρτες τους κι ήξεραν πως ευκολότερα μπορεί ένα μονοπάτι να ξεχαστεί αφύλαχτο και να γίνει Κερκόπορτα παρά ένας κύριος δρόμος. Και ομόφωνα και πανηγυρικά τους αθώωσαν.

Γιατί αλήθεια θέλουμε όλοι μας να ρίχνουμε τις δικές μας κακογνωμιές, τα όσα παθαίνουμε από δικά μας σφάλματα στις αθώες πλάτες των άλλων; Πότε επιτέλους θ' αποφασίσουμε να θεωρούμε τον εαυτό μας υπεύθυνο για τις πράξεις του;

Ποιος ξέρει!

Και κάτι άλλο ακόμα:

Η νικηφόρα προέλαση του στρατού μας το 1912-13 δε χάρισε τη λευτεριά μόνο στην Ήπειρο και Μακεδονία αλλά και σ' αυτή τη Βόρειο Ήπειρο ακόμα γι' αυτό κι οι κάτοικοί της χαίρονταν τώρα, όσο καλύτερα μπορούσαν, την ένωσή τους με τη μητέρα πατρίδα.

Αυτή τους όμως η χαρά δυστυχώς δεν κράτησε και πολύ, γιατί οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής εκείνης, πιεζόμενες από την Ιταλία, αποφάσισαν να δοθούν όλα αυτά τα μέρη μας όχι στην Ελλάδα αλλά στο νεοσύστατο τότε Αλβανικό κράτος.

Την 13η Φεβρουαρίου 1914 γνωστοποίησαν την απόφαση τους αυτή στην ελληνική κυβέρνηση κι εκείνη, αν και έβλεπε την κατάφορη αδικία, αναγκάστηκε ν' αποσύρει τον ελληνικό στρατό απ' όλη τη Βορειοηπειρό μας.

Οι Βορειοηπειρώτες όμως όχι μόνο παράλογη θεώρησαν την απόφαση αυτή των δυνάμεων αλλά και θέλησαν, με τη βοήθεια κι όσων εθελοντών έτρεξαν απ' όλη την Ελλάδα και κυρίως την Ήπειρο, ν' αντισταθούν με τα όπλα στην κατάληψη της χώρας τους από τους Αλβανούς.

Ακολούθησαν πολλές και μεγάλες μάχες μεταξύ Βορειοηπειρωτών και Αλβανών που το αμφίρροπο αποτέλεσμα τους ανάγκασε πολλά γυναικόπαιδα Ελλήνων των μερών αυτών να καταφύγουν γι' ασφάλεια στο ελληνικό έδαφος. Δημιουργήθηκε τότε στις παραμεθόριες κυρίως περιοχές, όπως στην επαρχία μας, προσφυγικό πρόβλημα κι όλα τα δυσάρεστα επακόλουθά του. Κράτος, κοινότητες και κάτοικοι προσπάθησαν ν' αντιμετωπίσουν κυρίως μ' εράνους που προστέθηκαν σ' όσους άλλους γίνονταν την ίδια εποχή και για διάφορους σκοπούς.

Ας σταχυολογήσουμε όμως, αναφέροντάς μόνο τα χωριά και όχι τους ιδιώτες επειδή και πολλοί είναι και δεν μας εξυπηρετεί αυτό σε κάτι, τα όσα δημοσιεύει γι' αυτούς ο ιστοριοδίφης της επαρχίας μας κ. Αναστ. Ευθυμίου στα: 8674/20 - 6 - 84, 8675/21 - 6 - 84, 8676/22 - 6 - 84 και 8677/23 - 6 - 84 φύλλα της εφημερίδας των Ιωαννίνων «ΠΡΩΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ» με τίτλο: «ΤΑ 70ΕΤΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΙΩΤΙΚΑ». Πιστεύουμε πως

αν και δεν έχουμε την άδειά του, δε θα μας παρεξηγήσει.

«5 - 1 - 1914

Ἑπὲρ τῶν ἀπόρων νεοσυλλέκτων προσέφερον εἰς τὴν Ἱεράν Μητρόπολιν αἱ ἑξῆς Κοινότητες: Πυρσόγιαννη 185 ζεύγη περιπόδια (κάλτσες), Ἀρτσίστα 40, Κορτίνιστα 27, Μεσσαριά Μολίστης 25, Μποτσιφάρι 30, Παλαιοσέλι 90, Σέλτση 20, Λεσκάτσι 50, Πληκάτι 32, Σταρίτσιανη 40 καὶ 13 δραχμάς, Φούρκα 85, Στράτσιανη 46, Μάζιο 67, καὶ 35 δραχμάς, Ἀρμάτοβο 19 ζεύγη, Βριάζα 65, Πάδες 100, Βούρμπιανη 150, Πεκλαρίου 25 καὶ Μεσσαριά Μολίστης 5 δραχμάς.

18 - 1 - 1914

Ἡ Κοινότης Καστάνιανης ἀπέστειλε 104 ζεύγη κάλτσες διὰ τοὺς ἐθελοντάς.

25 - 1 - 1914

Πρὸς τὸν Διοικητικὸν Ἐπίτροπον κ. Κοττίκαν, ἀπεστάλησαν ὑπὸ τῆς Κοινότητος Βουρμπιάνης 763 δραχμαὶ διὰ τὰ ὄρφανὰ πολέμου καὶ ὑπὸ τῆς Κοινότητος Στράτσιανης 419 διὰ τὰ ὄρφανὰ πολέμου καὶ 192 διὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Βασιλέως.

1 - 3 - 1914

Καταφθάνουν εἰς Κόνιτσαν πρόσφυγες ἐκ Λεσκοβικίου καὶ Βορ. Ἡπείρου.

30 - 4 - 1914

Τὰ ἔσοδα τοῦ Δήμου Κονίτσης κατὰ τὸ Β' ἐξάμηνον τοῦ 1913 ἀνῆλθον εἰς τὸ ποσὸν τῶν 3895 δραχμῶν τὰ δὲ ἔξοδα ἦσαν 1625.

3 - 5 - 1914

Καταφθάνουν συνεχῶς εἰς τὴν Κόνιτσα πρόσφυγες καταδιωκόμενοι ἐκ Βορείου Ἡπείρου.

17 - 5 - 1914

Εἰς ἔρανον ὑπὲρ τῆς Αὐτονομίας Ἡπείρου προσέφεραν οἱ ἑξῆς: Μητροπολίτης Σπυρίδων δραχ. 500, Ἀδελφοὶ Παπανίκα 200, Χαραλ. Φλῶρος 400, Κοινότης Σταρίτσιανης 300 καὶ Μπασογιάννης, Μιχ. Φλῶρος, Δημ. Παπαϊωαννίδης ἀνά 100.

25 - 5 - 1914

Ἡ Κοινότης Κορτίνιστας ἀπέστειλε 43 δραχμὲς ὑπὲρ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος.

6 - 6 - 1914

Τὸ χωρίον Σταρίτσιανη προσέφερε: ὑπὲρ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος δραχμὰς 3.000, ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν 2.000 καὶ ὑπὲρ τῶν προσφύγων ἐκ Β. Ἡπείρου πρὸς τὸν Διοικ. Ἐπίτροπον Κονίτσης 2.000.

Τὸ 1915 μετὰ τὸ «Περὶ διοικητικῆς διαιρέσεως τῶν νέων χωρῶν» Β.Δ. συστήθηκε ὁ Νομὸς Ἰωαννίνων μετὰ ἐδρὰ τὰ Γιάννενα καὶ μετὰ τὸ Β.Δ. «Περὶ διαιρέσεως τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων εἰς ὑποδιοικήσεις» διαιρέθηκε εἰς ἐπαρχίες: 1 - Δωδώνης, μετὰ πρωτεύουσα τὰ Γιάννενα, 2 - Κονίτσης, τὴν Κόνιτσα, 3 - Πωγωνίου, τὸ Δελβινάκι, 4 - Φιλιατῶν, τοὺς Φιλιάτες, 5 - Παραμυθίας, τὴν Παραμυθιά καὶ 6 - Μετσόβου, τὸ Μέτσοβο.

Ὁ Νομὸς Θεσπρωτίας συστήθηκε πολὺ ἀργότερα, τὸ 1936.

7 - Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.

Οἱ πληγὲς μας τόσο ἀπὸ τὸν Βαλκανοτουρκικὸ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸ πόλεμο, που ἀκολούθησε, μόλις εἶχαν κλείσει καὶ ἡ πατρίδα μας μ' ἐξαίρετο τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ τῆς κι ἀνθηρὰ τὰ οικονομικὰ βιάδιζε τὸ δρόμο τῆς, ὅταν στις 20 Ἰουλίου /2 Αυγούστου 1914 κηρύχθηκε ὁ Α' παγκόσμιος πόλεμος.

Στη μεγάλη εκείνη σύρραξη μείναμε για πολύ καιρό ουδέτεροι και ίσως μείναμε μέχρι το τέλος της αν δεν δεχόμασταν πιέσεις και ταπεινώσεις από τους εμπόλεμους κι αν η διαφορετική εκτίμηση της κατάστασης και της στάσης που έπρεπε να κρατήσει η πατρίδα μας, δεν έφεραν αντιμέτωπους το βασιλιά Κωνσταντίνο και τον πρωθυπουργό της χώρας Ελευθέριο Βενιζέλο.

Η διαφωνία τους αυτή, εκτός απ' όλα τ' άλλα δυσάρεστα για την πατρίδα μας επακόλουθα, έφερε το Σεπτέμβριο του 1916 το Βενιζέλο στη Θεσσαλονίκη, όπου και σχημάτισε νέα κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να έχουμε δυο κυβερνήσεις, μια στην Αθήνα κι άλλη μια, προσωρινή, στη Θεσσαλονίκη, και τη χώρα μας, χωρισμένη στα δυο, να πληρώνει τον εθνικό διχασμό.

Κι ενώ όλο αυτό το διάστημα, αλλά και μετά, η κυβέρνηση Βενιζέλου ενίσχυε τη συνεργασία της με τους συμμάχους, η Αθήνα φερόταν απέναντί τους από δύσπιστα στην αρχή μέχρι εχθρικά μετά, με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε στα γνωστά μας «Νοεμβριανά».

Την 18η Νοεμβρίου στη σύγκρουση, που ξέσπασε μέσα και γύρω από την Αθήνα μεταξύ ελληνικού και συμμαχικού στρατού και το βομβαρδισμό της από τη συμμαχική μοίρα από το Φάληρο, σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν 194 σύμμαχοι και 82 Έλληνες, χωρίς να υπολογίζονται τα θύματα από τον άμαχο πληθυσμό και την 25η Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου Αγγλία και Γαλλία επέβαλαν στην πατρίδα μας αυστηρό αποκλεισμό, με αποτέλεσμα να έρθει σιτοδεία και σε πολλά μέρη λιμοκτονία.

Η επαρχία μας βρέθηκε την εποχή εκείνη σε πολύ άσχημη θέση, γιατί κατά κάποιο τρόπο διχοτομήθηκε από τους συμμάχους Γάλλους και Ιταλούς, επειδή ο καθένας τους προσπαθούσε να την πάρει στη δική του δικαιοδοσία. Οι Γάλλοι κατέλαβαν ένα μεγάλο τμήμα της Μακεδονίας κι από την Ήπειρο τον Οκτώβριο του 1917 την Κορυτσά κι ύστερα τα βόρεια χωριά της επαρχίας μας με το Κάντσικο κι αργότερα την Καστάνιανη έδρα λόχου στην αρχή, τάγματος μετά.

Οι Ιταλοί πάλι από την Αυλώνα προχώρησαν στο εσωτερικό της Αλβανίας και την 27η Μαΐου/ 7η Ιουνίου 1917 κατέλαβαν τα Γιάννενα, όπου και παρέμειναν μέχρι την 17η Σεπτεμβρίου για να τα εγκαταλείψουν ύστερα από πιέσεις και να περιορίσουν την κατοχή τους στο τρίγωνο από Καλπάκι προς την Κόνιτσα, όπου και παρέμειναν μέχρι το τέλος του πολέμου¹.

Το χωριό μας έτυχε να είναι ακριβώς πάνω στη διαχωριστική γραμμή των δυο συμμάχων αλλ' ανήκε στη δικαιοδοσία των Ιταλών, που ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν στη Μόλιστα. Από κει μας επισκέφτηκαν και στο καμπαναριό μας ύψωσαν τη σημαία τους, έμειναν λίγες ημέρες και ξαναγύρισαν στη Μόλιστα.

Ένα πρωινό η ιταλική σημαία βρέθηκε γκρεμισμένη και το κοντάρι της σπασμένο, ενώ στη θέση της κυμάτιζε η γαλλική. Τη νύχτα, και χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τους χωριανούς ήρθαν φαίνεται οι Γάλλοι, αντικατέστησαν τις σημαίες και κρυφά πάλι έφυγαν. Σε λίγες μέρες ξανάρθαν και μάλιστα φανερά τώρα.

Ήταν Απόκριες την ημέρα εκείνη κι οι χωριανοί είχαν πάει στον Αϊ Γιάννη να λειτουργηθούν, αφού η κεντρική τους εκκλησία ήταν καμένη κι ο Αϊ Νικόλας δεν είχε ακόμα καθιερωθεί αντικαταστάτης της. Μετά τη λειτουργία, κι όπως ο κόσμος κατέβαινε τα γκαλντερίμια να πάει σπίτι του ή στο καφενείο, πληροφορήθηκε πως

1 - Β. Ι. Δημαράτου, Εγκυκλοπαίδεια «ΠΥΡΣΟΣ», τόμος ΙΒ', σελ. 341.

κάτω στην πλατεία είχε έρθει μια διμοιρία γαλλικού στρατού με Γάλλους αξιωματικούς κι αραπάδες Σενεγαλέζους στρατιώτες.

Γεμάτοι περιέργεια έτρεξαν να δουν για πρώτη τους φορά μαύρους και τ' απόγευμα της ίδιας μέρας αδιάφοροι για την παρουσία τους, έπιασαν, όπως κάθε χρόνο, χορό γύρω από το κουλούρι, μια κι ήταν απόκριες και το καλούσε η μέρα.

Δεν άργησε ν' ανάψει το γλέντι κι οι αραπάδες, που μέχρι τότε παρακολουθούσαν το θέαμα με ενδιαφέρον, θέλησαν να συμμετάσχουν στη γενική ευθυμία, κάτι δηλαδή που φυσικά δεν άρεσε στους προεστούς του χωριού, γιατί φοβήθηκαν έκτροπα από μέρους τους. Για να προλάβουν λοιπόν κάθε κακό, χωρίς και να τους προσβάλουν, ειδοποίησαν με τρόπο τους χωριανούς να διαλύσουν σιγά σιγά το χορό κι ο καθένας να τραβήξει σπίτι του. Αυτό κι έγινε.

Στο χωριό έμειναν τρεις ημέρες κι ύστερα έφυγαν παίρνοντας μαζί τους και μερικά τρόφιμα, φασόλια κυρίως, τα οποία συγκέντρωσαν από τα σπίτια με τη βοήθεια του Βασίλη Κατσάνου, που για το σκοπό αυτό είχε ορίσει αντικαταστάτη του ο πρόεδρος του χωριού.

Ύστερα απ' όλ' αυτά οι Ιταλοί, πιο πολλοί τούτη τη φορά, ξανάρθαν στο χωριό κι εγκαταστάθηκαν στον ξενώνα, ύψωσαν καινούρια σημαία τους στο παράθυρό του το αντίκρυ στον πλάτανο, κι άπλωσαν τηλεφωνική με καλώδιο γραμμή να επικοινωνούν με τη Μόλιστα. Ο Βασίλης Παπατρύφωνας, γνωστός με τ' όνομα «νεαρός», παιδί τότε, είδε το καλώδιο σαν ένα καλό σχοινί και χωρίς να χάσει καιρό, με τη βοήθεια και του Μιχάλη Ρόνη, έκοψε κάμποσα μέτρα απ' αυτό και το πήρε σπίτι του, να το έχουν για τριχιά. Οι Ιταλοί έμαθαν ποιος λεβέντης τους έκανε το σαμποτάζ, τον έπιασαν και τον έκλεισαν για κάμποσες ώρες στο υπόγειο του ξενώνα, του έδωσαν μετά να φάει ένα αλλιώτικο φαγητό και τον έστειλαν σπίτι του.

Το φαγητό εκείνο έμοιαζε με μακριά άσπρα παράξενα σκουλήκια, το έλεγαν μακαρόνια κι οι περισσότεροι χωριανοί για πρώτη τους φορά το έβλεπαν, απορούσαν μάλιστα με την προτίμηση που του έδειχναν οι Ιταλοί και την ευχαρίστηση που ένιωθαν καθώς το έτρωγαν.

Ο καιρός περνούσε, ο πόλεμος εξακολουθούσε και τα κακά του γίνονταν όλο και πιο πολλά, όλο και πιο μεγάλα. Η άνοιξη του 1917 ήταν για τα χωριά μας πολύ άσχημη, αφού ο αποκλεισμός, που είχαν επιβάλει οι σύμμαχοι στο μεγαλύτερο μέρος της πατρίδας μας, συνεχιζόταν κι η πείνα θέριζε. Όλο το χειμώνα τον είχαν περάσει με τη σοδειά τους και τώρα που στους πιο πολλούς αυτή τέλειωσε πεινούσαν κι άλλη σκέψη δεν είχαν παρά πώς θα οικονομήσουν τον επιούσιο.

Μέχρι σήμερα θυμούνται οικογένειες, οι οποίες, για να ξεγελάσουν την πείνα τους, είχαν φτάσει στο σημείο ν' αλέθουν τσιόκαλα από καλαμπόκι ή ρόβι και με το αλεύρι τους να κάνουν ψωμί.

Οι Ιταλοί για ν' αντιμετωπίσουν την κατάσταση χορηγούσαν άσπρο καλαμπόκι στους κατοίκους της δικαιοδοσίας τους, αλλ' έπρεπε να πας να το πάρεις στους 'Αγιους Σαράντα, που είχαν τις αποθήκες τους, εφοδιασμένος μ' ένα πιστοποιητικό του προέδρου της κοινότητας, που ανέφερε τον αριθμό των μελών της οικογένειας, γιατί η ποσότητα, την οποία χορηγούσαν, ήταν ανάλογη με το μέγεθός της.

Το ταξίδι στους 'Αγιους Σαράντα, με ζώα βέβαια αφού άλλο μέσο συγκοινωνίας δεν υπήρχε, ήταν πολύ μεγάλο, πολύ κουραστικό και γεμάτο χίλιους κινδύνους από τους Αλβανούς, γι' αυτό κι οι χωριανοί προτιμούσαν να υπάγονταν στους Γάλλους,

που είχαν τις αποθήκες τους στην Κοζάνη.

Ο Λάμπρος Παπαχρηστίδης, νέος τότε και πάντα δραστήριος, πήγε από το χωριό στην Κοζάνη να ερευνήσει μήπως υπήρχε τρόπος ν'απαλλάξει τους συγχωριανούς του από το μαρτύριο του ταξιδιού στους Άγιους Σαράντα και πολύ χάρηκε όταν πληροφορήθηκε πως ο διοικητής και υπεύθυνος του επισιτισμού της περιοχής Ηλιάκης, Κρητικός την κατάγωγή, ήταν άνθρωπος με κατανόηση και θα μπορούσαν να τον πείσουν να μη τους αφήσει στην πείνα τους. Γύρισε στο χωριό, το είπε σ' όλους και σε λίγες ημέρες περισσότεροι από σαράντα χωριανοί με τα μουλάρια τους κι εφοδιασμένοι με το σχετικό πιστοποιητικό ξεκίνησαν μαζί του για την Κοζάνη.

Στις 21 Μαΐου 1917 παρουσιάστηκαν μπρος του και τον παρακάλεσαν να τους χορηγήσει καλαμπόκι. Ο Ηλιάκης τους παρατήρησε πως το χωριό μας υπαγόταν στη δικαιοδοσία των Ιταλών και δεν είχε το δικαίωμα να τους δώσει, οι χωριανοί όμως επέμεναν στις παρακλήσεις τους, τους λυπήθηκε κι επειδή οι αποθήκες της Κοζάνης δεν είχαν καλαμπόκι τους έστειλε να φορτώσουν στα Γρεβενά. Πόση αλήθεια ήταν η χαρά τους τώρα που γύριζαν με γεμάτα τσιουβάλια σπίτια τους!

Στις 29 Μαΐου 1917 η βασιλική οικογένεια, ύστερα από απόφαση του Κων/τινού ν' αποσυρθεί από το θρόνο, αναχώρησε για την Ιταλία και βασιλιάς των Ελλήνων ορκίστηκε ο Αλέξανδρος. Ευχαριστημένοι από την εξέλιξη αυτή οι σύμμαχοι αποφάσισαν να άρουν στις 2 Ιουνίου τον αποκλεισμό, μοίρασαν όλα τ' αποθέματα που είχαν και προσκάλεσαν πλοία με φορτία σιταριού να καταπλεύσουν το ταχύτερο στον Πειραιά¹.

Μετά την αποκατάσταση της ενότητας του κράτους και με πρωθυπουργό το Βενιζέλο η πατρίδα μας μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων και την 30η Μαΐου 1918 ο ελληνικός στρατός, πολεμώντας τους Βουλγάρους, έγραφε στη μάχη του Σκρα μια από τις ενδοξότερες σελίδες της ιστορίας μας.

Το Νοέμβριο του 1918 ο μεγάλος εκείνος πόλεμος επιτέλους τέλειωσε και μάλιστα με νίκη των συμμάχων και ο ελληνικός στρατός με εντολή τους στην αρχή και τη συνθήκη των Σεβρών αργότερα κατέλαβε στις 2 Μαΐου 1919 τη Σμύρνη.

Για την πατρίδα μας άρχιζε τώρα μια άλλη δοκιμασία με αρχικό της όνομα «Μικρασιατική εκστρατεία» και στερνό της «Μικρασιατική καταστροφή».

Στις μάχες του πολέμου εκείνου, που κράτησε μέχρι το 1922, μαζί μ' όλους τους άλλους Έλληνες κι αρκετοί Στρατιώτες.

Κι ήρθε η καταστροφή. Τα παλικάρια, που έστησαν τη σημαία μας έξω από την Άγκυρα, έπαιρναν τώρα τον ταπεινωτικό δρόμο της άταχτης υποχώρησης, αφήνοντας πίσω τους νιόσκαφτους τάφους, άταφους νεκρούς, τραυματίες, όσα αδέρφια μας δε μπόρεσαν να τους ακολουθήσουν.

Ο Αλέξανδρος Γιοβάνης, αν και υπηρετούσε ως χωροφύλακας και μαζί μ' άλλους συναδέλφους του φρουρούσε μια μεγάλη γέφυρα, δεν ξαναγύρισε στους δικούς του, έμεινε για πάντα στη Μικρά Ασία. Με την οπισθοχώρηση χάθηκαν τα ίχνη του, η πατρίδα τον θεώρησε νεκρό και στη μάνα του χορήγησε σύνταξη.

Τον ίδιο καιρό από τις κακουχίες του πολέμου κι από τη θανατηφόρο γρίπη, που ξέσπασε, πέθαναν, ενώ νοσηλεύονταν στο νοσοκομείο της Πρέβεζας, οι χωριανοί μας Χρήστος Τσιόλης, Κωνσταντίνος Παπανικολάου και Δημήτριος Σωτηρούλης,

1 - Εκδοτική Αθηνών «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ», τόμος ΙΕ', σελ. 47.

στο δε νοσοκομείο Ιωαννίνων ο Γεώργιος Κυριακούλης. Στις οικογένειες τους χορηγήθηκε η σχετική σύνταξη.

8 - Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.

Οι συμφορές που σώριασε ο Α' παγκόσμιος πόλεμος ήταν τόσες πολλές και τόσο φριχτές ώστε όλοι πίστεψαν πως φρονημάτισαν τους ισχυρούς της γης και δε θα ξανατολμούσαν κάτι παρόμοιο. Η ίδρυση άλλωστε της «Κοινωνίας των Εθνών» δεν άφηνε αμφιβολίες για τις καλές προθέσεις τους. Όμως γι' άλλη μια φορά δυστυχώς πλανήθηκαν κι οι ελπίδες τους διαψεύστηκαν.

Η νάζιστική Γερμανία εξοπλιζόταν κι ο Μουσσολίνι, αφού πρώτα σκλάβωσε τους δυστυχείς Αιθίοπες, ήρθε στις 7 Απριλίου 1939 και κατέλαβε την Αλβανία, ενώ με το βλέμμα του αγκάλιαζε αχόρταγα την Ελλάδα.

Την 1η Σεπτεμβρίου 1939 άρχισε ο Β' παγκόσμιος πόλεμος μεταξύ Γερμανών, Πολωνών και Αγγλογάλλων στην αρχή, Ιταλών, Ιαπώνων, Αμερικανών κι όλων των άλλων λαών της γης αργότερα.

Η πατρίδα μας παρ' όλες τις προκλήσεις των Ιταλών, προκλήσεις που έφθασαν μέχρι το σημείο να μας βουλιάζουν στο λιμάνι της Τήνου το γιορταστικά ντυμένο αντιτορπιλικό μας ΕΛΛΗ, κράτησε αυστηρή ουδετερότητα με την ελπίδα πως θα έμενε έξω απ' αυτή την κόλαση. Μάταιη ελπίδα. Το φθινόπωρο του 1940 όλα έδειχναν πως κάποιος κακός δαίμονας δούλευε ασταμάτητα εναντίον μας, πως είχε έρθει κι η δική μας ώρα.

9 - ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΠΙΝΔΟΥ ΚΑΙ ΠΟΥΡΝΙΑΣ.

Ξημέρωνε η 28η Οκτωβρίου 1940 κι από τις 5 30' το πρωί άρχισε ν' ακούγεται βαθιά προς την Αλβανία ο πνιχτός γδούπος του κανονιού. Οι χωριανοί νόμισαν πως ήταν ομοβροντίες ιταλικών κανονιών που έκαναν γυμνάσια κι ας ήταν ακατάλληλη η ώρα και γι' αυτό στην αρχή δεν έδωσαν μεγάλη σημασία, όσο όμως προχωρούσε η ώρα και το μουγκρητό τους συνεχιζόταν επίμονο κι εντονότερο, σπρωγμένοι ίσως κι από κάποια κακά προαισθήματα, άρχισαν ν' ανησυχούν και να ρωτάει ο ένας τον άλλο τι συμβαίνει. Σε λίγο κι από στόμα σε στόμα δεν άργησε να μαθευτεί πως η Ιταλία μας είχε κηρύξει τον πόλεμο.

Ένα κύμα οργής κι αγανάκτησης πλημμύρισε για λίγο την ψυχή τους, ένα σύγκρου, που δεν άργησε να μεταβληθεί σε υπερηφάνεια ευθύς μόλις πίστεψαν πως από τη μεγάλη εκείνη μέρα άρχισε να γράφεται στο άφθαρτο βιβλίο της ιστορίας, αυτό που σήμερα ονομάζουμε «ΕΠΟΣ ΤΟΥ 1940 - 41», διέτρεξε το κορμί τους.

Όσα είχαν μάθει οι χωριανοί μας για τους κανιοβολισμούς, ήταν, δυστυχώς, αλήθεια. Τη νύχτα εκείνη ο πρεσβευτής της Ιταλίας κόμης Γκράτσι ζήτησε από τον τότε πρωθυπουργό Ιωάννη Μεταξά να τους παραχωρήσουμε ελληνικά εδάφη κι ο Μεταξάς, για λογαριασμό όλων των Ελλήνων, απάντησε τότε το περήφανο εκείνο «ΟΧΙ»!

Κι άρχισε ο πόλεμος.

Για υπεράσπιση του χωριού μας, που ήταν στην κεντρική ζώνη του μετώπου, είχε ταχθεί ο αναπτυγμένος στη Μόλιστα 3/51 λόχος πεζικού με διοικητή το λοχαγό Παπά κι αντίπαλό του τη Μεραρχία Αλπινιστών «Τζούλια», η οποία από την περιοχή Ερσέκας - Λεσκοβίκι της Αλβανίας είχε προχωρήσει χωρίς να συναντήσει σοβαρή

αντίσταση, αφού οι πολεμιστές μας ήταν ακόμα λιγосτοί κι οι ελληνικές δυνάμεις της προκάλυψης τόσο μικρές και τόσο φτωχά εξοπλισμένες, που μόνο αντιπερισπασμό κι επιβράδυνση στην προέλαση του εχθρού μπορούσαν να επιφέρουν κι όχι αποτελεσματική άμυνα.

Ας αφήσουμε όμως να μας μιλήσουν για την εποποιία εκείνη και πολύ περισσότερο για τα όσα διαδραματίστηκαν στην περιοχή του χωριού μας το Γενικό Επιτελείο Στρατού με τον τόμο του «Ο ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1940 - 41» και η θύμηση των χωριανών μας αρχίζοντας από το πρώτο, που μας λέει πως οι ελληνικές δυνάμεις της ορεινής περιοχής της Πίνδου ανήκαν κατ'αρχάς στο απόσπασμα Πίνδου με διοικητή το συνταγματάρχη πεζικού Δαβάκη Κων/τίνο και με δικαιοδοσία από Μπάτρα, Καταφύκη, Κοτύλη προς βοράν μέχρι Τσομπάνι, Σμόλικα προς νότον.

Το Απόσπασμα αυτό περιελάμβανε τρεις υποτομείς, εκ των οποίων ο κεντρικός με έδρα διοικήσεώς του το Κάντσικον και το 1/51 τάγμα του, αναπτυγμένο στην περιοχή μας, υπεράσπιζε το αριστερό του. Το τάγμα τούτο διέθετε τον μεν 1/51 λόχον (μειον διμοιρίας) και διμοιρία πολυβόλων στο χωριό Καστάνιανη, τον δε 3/51 λόχον με διμοιρίαν πολυβόλων στην περιοχή του χωριού Μόλιστα.

Μια διμοιρία του λόχου αυτού ήταν στο Τσομπάνι, για σύνδεση με το τάγμα προκάλυψης Κονίτσης της VIII Μεραρχίας, του οποίου τάγματος το δεξιό κατέληγε στο ύψωμα Κλέφτης. Έναντι του Αποσπάσματος Πίνδου βρισκόταν η 3 Μεραρχία Αλπινιστών «Τζούλια», το καμάρι της Ιταλίας.

Την 28η Οκτωβρίου οι Ιταλοί εφόρμησαν με πέντε ισχυρές φάλαγγες, κατά δε του λόχου Μολίστης επίθεση έκανε το 9 σύνταγμα Αλπινιστών και μάλιστα η φάλαγγα Ακουίλα με δύναμη ενός τάγματος και μιας ορεινής πυροβολαρχίας, θα ακολουθούσε δε την κατεύθυνση Γκόλιο - Πύργος - Μόλιστα. Ο ουλαμός μας ιππικού, που ήταν στον Πύργο, συμπύχθηκε προς Πυρσόγιαννη - Θεοτόκο.

Την πρώτη αυτή ημέρα του πολέμου και μέχρι την 17.00' ώραν στον αριστερό υποτομέα οι Ιταλοί δεν εξεδήλωσαν καμία επιθετική ενέργεια, από την ώρα όμως εκείνη προσβάλλουν ταυτόχρονα τον 1ο λόχο της Καστάνιανης και τον 3ο της Μόλιστας με δύναμη, όπως αναφέραμε, ενός τάγματος πεζικού τον καθένα, ενώ άλλο ιταλικό τμήμα προσπαθεί να διεισδύσει από το Βουρκοπόταμο προς το Κεράσοβο. Οι δυο λόχοι κρατούν τις θέσεις τους αμυνόμενοι σταθερά. (σελ. 124).

29 Οκτωβρίου 1940. «Τήν 10.00 ο 3ος Λόχος Μολίστης δεχθείς έχθρικήν επίθεσιν τήν αποκρούει. Περί τήν 15.00 τά έναντι τοῦ Λόχου τούτου ιταλικά τμήματα αρχίζουν νά κινούνται πρὸς τήν κατεύθυνσιν Κονίτσης, μέ τήν πρόθεσιν νά πλευροκοπήσωσι τόν Λόχον ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ του. Τήν 18.00 ιταλικόν τμήμα καταλαμβάνει τήν Ἄγροφωλή (2 χιλίον. νοτίως Μολίστης) δεσπόζουσαν τῶν πρὸς Τσομπάνη καί Πουρνιά ὁδεύσεων. Ἡ δημιουργηθεῖσα διὰ τόν 3ον Λόχον κατάστασις ἀνησύχησε τό Ἄπόσπασμα Πίνδου, τό ὁποῖον πρὸς τήν πρόληψιν κυκλώσεως ὑπό τῶν ἐκ Καστάνιανης πρὸς Πουρνιάν κινουμένων ἐχθρικῶν δυνάμεων, διατάσσει τήν σύμπτυξίν τους εἰς τήν γραμμή Τζούμα - Κεράσοβον - Μπιγκόζι. Ἡ σύμπτυξις τοῦ 3ου Λόχου ἤρχισεν ἀπό τῆς 02.00 τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου ὑπό καιρικᾶς συνθήκας λίαν δυσμενεῖς, δεδομένου ὅτι ἐπεκράτει σκότος πυκνόν καί ἔπνεεν ἀδιακόπως σφοδρός ἄνεμος. Διμοιρία τοῦ Λόχου τούτου ἀποκοπεῖσα, κατηυθύνθη πρὸς τό ὕψωμα Τσομπάνι» (σελ. 131)

Στο Γενικό Επιτελείο Στρατού δεν άρεσε η κατάσταση, όπως αυτή διαμορφωνόταν σ' όλη τη δικαιοδοσία του Αποσπάσματος Πίνδου, και, για να τη μεταβάλει προς

όφελός του, απεφάσισε ν' αντιμετωπίσει τη Τζούλια με μεγαλύτερη μονάδα και σαν τέτοια έκρινε το β' Σώμα Στρατού.

Την 16.00 της 30ης Οκτωβρίου έφθασε στο Επταχώρι ο διοικητής της I Μεραρχίας υποστράτηγος Βασίλειος Βραχνός με τμήμα του επιτελείου του και ανέλαβε την όλη διοίκηση.

Η ιταλική φάλαγγα του 9ου συντάγματος, που χτύπησε το λόχο της Μόλιστας, κινήθηκε τώρα ανενόχλητη και από τις δυτικές διαβάσεις του Σμόλικα κατέλαβε το βράδυ της 1ης Νοεμβρίου το χωριό Παλιοσέλι.

Από το πρωί της 1ης Νοεμβρίου αρχίζει από τις δυνάμεις του στρατού μας αντεπίθεση σ' όλο το μέτωπο και μεγάλες μάχες γίνονται για την κατάκτηση της Τσούκας, του Προφήτη Ηλία Φούρκας, των υψωμάτων Ταμπούρι και Ρωμηού με πρώτο Έλληνα αξιωματικό νεκρό στην Τσούκα το Δωδεκανήσιο υπολοχαγό Διάκο Αλέξανδρο και τραυματία την άλλη μέρα στον Προφήτη Ηλία Φούρκας το Δαβάκη Κων/τίνο.

Την 3η Νοεμβρίου παίρνουμε το Ταμπούρι και τη Σαμαρίνα λεηλατημένη από τους Ιταλούς, οι οποίοι, πιεζόμενοι τώρα και από τον 3/51 λόχο του Παπά, που μετά τη σύμπτυξή του από τη Μόλιστα υπεράσπιζε τη Βωβούσα, υποχωρούν προς Δίστρατο.

Συνεχίζοντας διαβάζουμε πιο κάτω: «Τό απόσπασμα Κετσέα έκινηθη διά δύο φαλάγγων. Ἡ ἀριστερά ἐκ τοῦ 1/2 Τάγματος, κινήθη με κατεύθυνσιν Κερασόβον - Πωγωνίσκος - Ἅγιος Νικόλαος εὔρε τό χωρίον Πουρνιάς κατεχόμενον, ἐπιτεθεῖσα δέ κατά τῶν κατεχουσῶν τοῦτο δυνάμεων δέν ἠδυνήθη μέχρι τῶν νυκτερινῶν ὥρῶν τῆς 6ης Νοεμβρίου νά καταλάβει τοῦτο. Ὁ Δ/τής τοῦ Ἀποσπάσματος ἀνέφερε τήν 21.00 εἰς τήν Μεραρχίαν τά τῆς κινήσεως τῶν φαλάγγων του, ὡς καί πληροφορίας αἰχμαλώτων ὅτι τά εἰς Πουρνιά ἀντισταθέντα τμήματα ἀνήκον εἰς Τάγμα τῆς Μεραρχίας Μπάρι, μεταφερθέν ἐξ Αὐλῶνος εἰς Κόνιτσαν δι' αὐτοκινήτων, καί ἐκεῖθεν ὀδικῶς πρὸς τήν περιοχὴν τοῦ χωρίου Πουρνιά καί τοῦ ὑψώματος Τσομπάνι (βόρειοδυτικῶς ὑψώματος Κλέφτη) καί ὅτι συνεδέθη μετά τοῦ Ἀποσπάσματος Σμόλικα καί μετά τοῦ βορείου συγκροτήματος». (σελ. 168). Η δε σελίδα 169 γράφει:

«Ἡ Μεραρχία, κατόπιν τῆς πληροφορίας περί ἐμφανίσεως τάγματος πεζικοῦ τῆς Μεραρχίας Μπάρι εἰς Κόνιτσαν, ἐσχημάτισε τήν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ Ἴταλοί θά ἐπιδιώξουν τήν δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων κατάληψιν τῶν διαβάσεων τοῦ Σμόλικα, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῆς πρὸς τήν περιοχὴν Διστράτου μαχομένης Μεραρχίας Ἀλπινιστῶν». Καί πιο κάτω:

«Τό συγκρότημα Κετσέα ἐμπλέκεται ἀπό τῆς 07.30 τῆς 7ης Νοεμβρίου εἰς ἀγώνα εἰς Πουρνιάν ἔνθα οἱ Ἴταλοί, δυνάμεως δύο περίπου λόχων, ἀνθίσταντο πεισμόνως.

Τό φίλιον πυροβολικόν δέν ἠδυνήθη νά ὑποστηρίξει τούς δύο ἐπιτιθεμένους λόχους τοῦ 1/2 Τάγματος λόγω διακοπῆς τοῦ συνδέσμου μετά τοῦ παρατηρητηρίου του καί τῆς πυκνῆς ὀμίχλης. Τήν ἐνέργειαν τοῦ 1/2 Τάγματος ὑπεστήριζε καί ἡ IX Ὀμάς Ἀναγνωρίσεως, ἥτις, ἐκκινήσασα ἀπό τῆς 04.00 ἐκ Κερασόβου, φθάνει τήν μεσημβρίαν εἰς Πουρνιάν. Ἡ Ὀμάς, εὐθύς ἅμα τῇ ἀφίξει τῆς, διέθεσε πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγωνιζομένου Τάγματος μίαν ἴλην, ἥτις ἐνήργησεν ἀπό βορρᾶ κατά τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῶν ἀμυνομένων Ἴταλῶν διά δραστικῶν πυρῶν πυροβόλων καί ὀλμων. Ὁ ἀγών συνεχίσθη μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρῶν, ὅτε οἱ Ἴταλοί ἤρχισαν νά ὑποχωροῦν ἀτάκτως ἐκ τοῦ χωρίου Πουρνιάς, πρὸς τά δυτικῶς τούτου ὑψώματα. Συνελήφθησαν ἑβδομήκοντα αἰχμάλωτοι, μεταξύ τῶν ὁποίων τέσσαρες ἀξιωματικοί, καί ἐκυριεύθη πολεμικόν ὕλικόν. Ἡ IX Ὀμάς Ἀναγνωρίσεως, ἐμπλακεῖσα εἰς τόν ἀγώνα περί τό χωρίον Πουρ-

νιάς, δέν ήδυνήθη νά άποστειλή άναγνωρίσεις πρός Στράτσιανην και Προφήτην Ήλιαν (Πύργου) συμφώνως πρός τήν έντολήν τής Μεραρχίας». (σελ. 186)

Ύστερα από τη μάχη της 7ης Νοεμβρίου και την εκδίωξη των Ιταλών από το χωριό όλη η προσοχή της I Μεραρχίας στράφηκε στα υψώματα Νταλιόπολη - Κλέφτης - Τσομπάνι και τ' αντερίσματα δυτικά του χωριού μας. Το ύψωμα Τσομπάνι το κατείχαν ακόμη οι Ιταλοί και μόλις τις απογευματινές ώρες της 9ης Νοεμβρίου ίλη της Β' Ομάδας Αναγνωρίσεως κατόρθωσε να το καταλάβει κι έπιασε μάλιστα κι εξήντα αιχμαλώτους.

Η σημασία των παραπάνω υψωμάτων ήταν πολύ μεγάλη, γιατί όσοι Αλπινιστές της Τζούλια βρισκονταν στο Παλιοσέλι και Πάδες, μετά την τροπή που πήρε γι' αυτούς η όλη κατάσταση, με συνεχείς νύχτα και μέρα προσπάθειες θέλησαν να ανοίξουν δρόμο προς το χωριό μας, για να μπορέσουν έτσι να διαφύγουν. Η προσπάθειά τους μάλιστα αυτή τους ανάγκασε να δώσουν την 9η και 10η Νοεμβρίου στα υψώματα αυτά σκληρές μάχες, που είχαν σαν αποτέλεσμα να καταστραφεί ολόκληρο σχεδόν Τάγμα του 9ου Συντάγματος Αλπινιστών και να σκοτωθεί και ο διοικητής του Συντάγματος.

Λίγοι ήσαν όσοι, εκμεταλλευόμενοι το σκότος της νύχτας και τις καιρικές συνθήκες, μπόρεσαν να διαφύγουν από τη δασώδη χαράδρα μεταξύ Κλέφτη και Νταλιόπολης και χωρίς υλικά να βρεθούν σε άθλια κατάσταση στα γύρω του χωριού, για να παραδοθούν στη συνέχεια.

Σαν τελευταία αναλαμπή της προσπάθειας αυτής των Ιταλών στην περιοχή μας ήταν η αιφνιδιαστική επίθεση δύναμης ουλαμού τους περίπου με χειροβομβίδες και οπλοπολυβόλα εναντίον τμήματος του 1/2 Τάγματος, που βρισκόταν στο χωριό, με αποτέλεσμα να καταλάβει προς στιγμήν μερικά από τ' ακρινά σπίτια του χωριού αλλ' αμέσως να εκδιωχθεί.

Ύστερα από την κατάληψη την 8η Νοεμβρίου του Δίστρατου, στο οποίο η Τζούλια είχε εγκαταστήσει το στρατηγείο της, και την άδοξη προσπάθεια ν' ανοίξουν δρόμο υποχώρησης από τα νότια υψώματα του χωριού μας, για τους Ιταλούς δεν έμεναν πλέον περιθώρια εκλογής κι αναγκαστικά περιορίστηκαν στη μόνη λύση που τους απέμεινε, να βιαστούν να εγκαταλείψουν τα μέρη αυτά ακολουθώντας το δρομολόγιο Ελεύθερο - Πακλάρι - Κόνιτσα.

Την 10η Νοεμβρίου η 1/3 Επιλαρχία και ο 2ος λόχος του τάγματος Κονίτσης κινήθηκαν γρήγορα να καταλάβουν τον αυχένα Σουσνίτσας και ν' αποκόψουν έτσι την υποχώρησή τους. Στο χωριό Ελεύθερο ήρθαν σ' επαφή με το 8ο Σύνταγμα Αλπινιστών, το οποίο αιφνιδίασαν και διέλυσαν. Συνέλαβαν 15 αξιωματικούς και 700 οπλίτες ενώ στο πεδίο της μάχης μέτρησαν περισσότερους από 300 νεκρούς. Άφθονο ήταν και το πολεμικό υλικό που συγκέντρωσαν οι στρατιώτες μας κι ανάμεσά του 100 μουλάρια. Οι απώλειες των ελληνικών τμημάτων επιθέσεως ήταν πολύ μικρές.

«Έτσι την Κυριακή εκείνη της 10ης Νοεμβρίου 1940 έληξεν η μάχη επί του Σμόλικα και οι δύο περίφημες διαβάσεις της Νταλιοπόλεως και Μεσόρραχης (υψ. 2.220) έμειναν για πάντα ελληνικές και θα μείνουν»¹

Την 11η Νοεμβρίου οι Ιταλοί της 9ης Μεραρχίας, ύστερα από σκληρό και με πολλές απώλειες αγώνα, κατόρθωσαν, καταδιωκόμενοι και σε κακή κατάσταση, να φτάσουν

1 - Αντιστρατήγου Εδιπίδη Αλεξ.: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ 1940-41», σελ. 270.

στην Κόνιτσα.

Σταχυολογήσαμε από τα γραφόμενα του Γενικού Επιτελείου Στρατού όσα κατά τη γνώμη μας θα μας βοηθήσουν να σχηματίσουμε έστω και μια αμυδρή εικόνα για την όλη εξέλιξη του άθλου αυτού, που έμεινε στην ιστορία με τ' όνομα «ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ», κι επιμείναμε ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά το χωριό μας. Για να ολοκληρώσουμε την ιστόρηση αυτή δε μένει παρά να δούμε και τι θυμούνται απ' όσα είδαν κι έπαθαν εκείνες τις ημέρες οι χωριανοί μας.

Οι κανονιοβολισμοί που ακούγονταν από τις 5.30' το πρωί της 28ης Οκτωβρίου τους μήνυσαν, όπως είδαμε, την κήρυξη του πολέμου. Την ημέρα εκείνη μέσα στο χωριό, όπως και στα γύρω υψώματά του, δεν ήταν ούτε ένας Έλληνας στρατιώτης να το υπερασπιστεί, ρίχνοντας στον εχθρό έστω και μια τουφεκιά, κι οι χωριανοί παρηγοριούνταν με την ελπίδα πως οι Ιταλοί θα προχωρούσαν προς τη Μόλιστα, που τους περίμενε ο 3ος λόχος του Παπά, όπως άλλωστε κι έγινε.

Μετά την οπισθοχώρηση και του λόχου αυτού τη νύχτα της 29ης προς την 30ή Οκτωβρίου ο εχθρός προχώρησε μ' ένα τμήμα της δύναμής του προς Λουπότσιανη - Άγιο Χαράλαμπο - Νταλιόπολη, ενώ ένα άλλο με τα μεταγωγικά φορτωμένα πυρομαχικά κι όλα τ' άλλα σύνεργα της καταστροφής και του θανάτου ακολούθησε το δρομολόγιο Μόλιστα - Πουρνιά - Νταλιόπολη.

Ήταν το απόγευμα της 31ης Οκτωβρίου όταν το τμήμα αυτό έφτασε στην Αγία Τριάδα κι ύστερα στον Αϊ Γιάννη κι όλο τον πάνω μαχαλά. Από τους στρατιώτες του πολλοί σκόρπισαν αμέσως στα γύρω σπίτια κι οι χωριανοί, θες από φόβο θες από ανθρωπιά, τους πρόσφεραν κρασί, τσίπουρο, καρύδια, μήλα κι αυτοί έπαιρναν μ' ευχαρίστηση και με πολλά γκράτσια τάντο (ευχαριστώ πολύ).

Ήταν όλοι τους λεβέντες μέχρι και πάνω κι ήταν κρίμα που πήγαιναν για τη σφαγή κι όχι για έναν περίπατο μέχρι την Αθήνα, όπως τους είχαν πει.

Στο αλώνι της Νάσταινας παιδιά του χωριού κι ύστερα από εντολή του πρόεδρου Θεόδωρου Διακόπουλου είχαν συγκεντρώσει από τα σπίτια ψωμί και τυρί φέτα να τα μοιράσουν στους Ιταλούς στρατιώτες, που υποχρεωτικά από κει θα περνούσαν, αφού άλλος δρόμος προς τη Νταλιόπολη δεν υπήρχε, και αρκετό χόρτο για τα ζώα. Είχαν αρχίσει κιόλας να τα μοιράζουν όταν ο επικεφαλής αξιωματικός, μόλις αντιλήφθηκε ότι πολλοί στρατιώτες του είχαν παραπιεί, διέταξε να σταματήσουν αμέσως το μοίρασμα και να φορτώσουν τα τρόφιμα, όπως ήταν μέσα στα κοφίνια, σε ζώα. Πλήρωσε ύστερα στον πρόεδρο και το Νικόλαο Θεοδώρου την αξία των τροφίμων και του χόρτου με λιρέτες, τις οποίες οι χωριανοί ξόδεψαν αργότερα για την επισκευή του σχολείου, και τράβηξαν για το Σιόποτο, όπου και διανυκτέρευσαν, για να συνεχίσουν την άλλη μέρα προς τη Νταλιόπολη. Εκεί συγκεντρώθηκε όλη η δύναμή τους κι ύστερα προχώρησε με κατεύθυνση το Ελεύθερο - Παλιοσέλι - Βωβούσα.

Οι μέρες που ακολούθησαν γέμιζαν τις καρδιές των χωριανών με αγωνία αλλά και βεβαιότητα για τη νίκη, μια κι ο απόηχος από τις μάχες που γίνονταν σε γειτονικά χωριά, δεν ξεμάκρυνε, σημάδι πως οι Ιταλοί δε μπορούσαν να προχωρήσουν άλλο και πως γρήγορα θα έπαιρναν το δρόμο της επιστροφής.

Μια νύχτα Αλβανοί, άτακτοι όπως πίστευε ο πατέρας μου, μπήκαν στο χωριό κι αφού με φωνές και μεγάλη φασαρία τρόμαξαν τους κατοίκους του και τους έκαναν διπλά ν' αμπαρωθούν στα σπίτια τους έβγαλαν τις σιδεριές από ένα παράθυρο του υπόγειου του μαγαζιού μας, ανέβηκαν από τη γκλαβανή μέσα και δεν άφησαν απολύ-

τως τίποτε. Πήραν όλα όσα βρήκαν, τα φόρτωσαν στα ζώα τους και νύχτα πάλι έφυγαν από το χωριό. Την άλλη μέρα οι δικοί μου δε βρήκαν παρά ράφια άδεια. Κόποι και προσπάθειες τόσων χρόνων είχαν άθελα προσφερθεί στο βωμό του θεού 'Αρη κι ήταν η πρώτη προσφορά.

Τ' απογευματάκι εκείνο, μάλλον της 5ης Νοεμβρίου, κι ενώ πολλοί χωριανοί καθισμένοι μπρος στο σπίτι του Β. Έξαρχου στην πλατεία απολάμβαναν τη φθινοπωρινή του ήλιου ζεστασιά και συζητούσαν για τον πόλεμο, από το μέρος της Πουρνιάς πρόβαλε ένα αεροπλάνο, το οποίο, αφού έκανε πρώτα ένα μεγάλο κύκλο, έριξε μετά τις βόμβες του. Η πρώτη δέσμη από τρεις βόμβες έπεσε πάνω στο σχολείο και γκρέμισε όλη τη στέγη, ένα μέρος από την πρόσοψη, το υπόστεγο, τα ταβάνια και κατέστρεψε πατώματα, πόρτες, παράθυρα. Απ' όλο το σχολείο μόνο η ανατολική αίθουσα διδασκαλίας κρατήθηκε, μπορούμε να πούμε, σε κατάσταση λειτουργίας, ενώ όλο τ' άλλο, όπως και τα τζάμια από τα παράθυρα των γύρω σπιτιών, έγιναν κομμάτια.

'Αλλη μια βόμβα, μεμονωμένη αυτή, έπεσε πιο κάτω κι ακριβώς έξω από το σπίτι του Μιχάλη Κοντογιάννη κι έστειλε στον κάτω κόσμο το Χρήστο Σίμο (Παπαγεωργίου) ενώ έπινε κρασί.

Το περιστατικό τούτο, που δε γνωρίζω αν αναφέρει όμοιό του η παγκόσμια ιστορία, έγινε όταν η Ευανθία Παπατρύφωνα, κρατώντας ένα κακάβι με κρασί, προχωρούσε από το παπατρυφωναίικο ν' ανέβει στην πλατεία, ενώ ο Σίμος κατηφόριζε να πάει ποιος ξέρει πού.

Συναντήθηκαν κοντά στη διακλάδωση του δρόμου, που είναι λίγο πιο κάτω από το σπίτι του Κοντογιάννη, κι αφού αντάλλαξαν τις συνηθισμένες τυπικές κουβέντες, ο Σίμος, που στο μεταξύ είδε το κρασί, ζήτησε να του δώσει να πιεί. Η Ευανθία, και γιατί ήταν φιλότιμη αλλά και γιατί τον είχε θείο, με χαρά της του πρόσφερε κι επειδή δεν είχαν ποτήρι ή κάτι άλλο σχετικό έσκυψε να πιεί μέσα από το κακάβι. Ε! Εκείνη ακριβώς τη στιγμή κι ενώ έπινε κρασί μέσα από το κακάβι έπεσε η μοναχική βόμβα κι ένα βλήμα της τον χτύπησε άσχημα στο δεξί πόδι. Τον πήγαν στο σπίτι του και κοντά τα μεσάνυχτα από την ακατάσχετη αιμορραγία πέθανε.

'Ηταν ο πρώτος χωριανός που χάθηκε στον πόλεμο αυτό και μάλιστα πολύ άδικο, θα μπορούσαμε να πούμε, αν σκεφτούμε τα όσα έλεγε λίγες ημέρες πριν σκοτωθεί, πως δηλαδή ήθελε αυτό τον πόλεμο, γιατί όλοι οι άντρες του χωριού θα πήγαιναν στρατιώτες και θ' άφηναν τις γυναίκες τους σ' αυτόν, το χήρο από χρόνια.

Κανένας δε γνωρίζει ποιας εθνικότητας ήταν το αεροπλάνο. Άλλοι είπαν πως ήταν ιταλικό και κατά λάθος βομβάρδισε το σχολειό μας, ενώ ήθελε να βομβαρδίσει το σχολείο της Φούρκας που οι Έλληνες είχαν πολλά πυρομαχικά κι άλλοι, ίσως οι πιο πολλοί, πως ήταν εγγλέζικο, μια και το χωριό μας το κατείχαν την ημέρα αυτή οι Ιταλοί. Το βέβαιο πάντως είναι πως ο βομβαρδισμός εκείνος κι ο θάνατος του Σίμου έκαναν τους χωριανούς πολύ να φοβούνται τα αεροπλάνα και να κρύβονται όλη μέρα σε γύρω από το χωριό μέρη όπως στη Στένημα, Αγία Παρασκευή, Αγία Αικατερίνη κι όπου αλλού νόμιζε ο καθένας πως ήταν ασφαλής. Αργά το βράδυ ξαναγύριζαν στα σπίτια τους να κάνουν τις δουλειές και να φτιάξουν κάτι να φάνε, για να ξαναφύγουν πάλι το πρωί της άλλης μέρας.

Είχε περάσει το μεσημέρι της 6ης Νοεμβρίου κι από τη Μόλιστα καινούριος ιταλικός στρατός ήρθε στο χωριό μας. Το ντύσιμό του έδειχνε πως δεν ήταν Αλπινιστές κι ανήκαν, όπως αργότερα μαθεύτηκε, στη Μεραρχία του Μπάρι, που ήρθε για ενίσχυση

της Τζούλια.

Έφτασαν στην πλατεία κι ο διοικητής τους τους διέταξε ν' ασφαλίσουν τα πράγματά τους στο γυναικωνίτη της εκκλησίας, στην πόρτα του οποίου έβαλε σκοπό, κι αυτός ήρθε στο κουλούρι, γεμάτο εκείνη τη στιγμή από αργόσχολους χωριανούς και παιδιά να παίζουν στο γύρω του. Χαιρέτησε κι άρχισε κάτι να τους λέει, όταν ένας συνοδός του αξιωματικός του μίλησε ψιθυριστά κι αυτός γύρισε προς τον Άγιο Γεώργιο και κοίταξε με τα κρεμασμένα στο στήθος του κιάλια. Κοίταξαν κι οι χωριανοί προς τα κει και είδαν τρεις-τέσσερις ιππείς, που εκείνη τη στιγμή γύριζαν πίσω από τον αυχένα τ' Αϊ-Γιώργη. Όλοι τους κατάλαβαν πως ήταν Έλληνες στρατιώτες και στο πρόσωπό τους ζωγραφίστηκε χαρά κι ελπίδα, ενώ ο Ιταλός διοικητής με φωνή που πρόδινε εκνευρισμό έδωσε κάποια διαταγή κι αμέσως πέντε στρατιώτες του κινήθηκαν προς το μέρος εκείνο γι' ανίχνευση.

Έστειλε ακόμη μια διμοιρία στα χωράφια κάτω στο έμπα του χωριού ν' αναπτυχθεί εκεί και να στήσει ένα οπλοπολυβόλο στο χωράφι του Χαβά, ένα άλλο στο εικόνισμα και το τρίτο στο σπίτι της Βάγιας. Μια άλλη διμοιρία στάλθηκε στην Αγία Αικατερίνη κι έπιασε στην αρχή το ύψωμα ανατολικά της εκκλησίας κι ύστερα προχώρησε κι εγκαταστάθηκε στο Μάρμαρο.

Όπως μάλιστα οι άνδρες της κατέβαιναν τη Δήμοντα βρήκαν να βόσκουν δεμένα εκεί το άλογο του Θ. Διακόπουλου και το γαϊδούρι του Κώστα Κυριακούλη και τα πήραν να φορτώσουν τα πυρομαχικά τους. Φαίνεται πως δεν ήξεραν από καλό φόρτωμα και καθώς ανέβαιναν από το λάκκο για την Αγία Αικατερίνη, γύρισε το σαμάρι του γαϊδουριού, γύρισε και το σαμάρι του αλόγου. Μαζεύτηκαν πολλοί κι άρχισαν τη συζήτηση, ενώ συγχρόνως προσπαθούσαν να τα ξαναφορτώσουν, χωρίς και να τα καταφέρουν.

Η Βασιλική Παπατρύφωνα, που μαζί με άλλους χωριανούς κρυβόταν για το φόβο των αεροπλάνων στην Αγία Αικατερίνη, τους είδε, τους λυπήθηκε, πήρε θάρρος και πήγε να τους βοηθήσει. Ξεφόρτωσε το γυρισμένο άλογο και γαϊδούρι και τα φόρτωσε από την αρχή καλά.

Ήταν, λέει, όλοι τους λεβέντες, να τους έπαιρνες το κεφάλι, και με χίλια δυο λόγια και χειρονομίες προσπαθούσαν να την ευχαριστήσουν. Μόλις ανέβηκαν στην Αγία Αικατερίνη συνάντησαν και τους άλλους χωριανούς κι αφού τους είπαν να μη φοβούνται τα αεροπλάνα, γιατί τώρα είναι αυτοί, και μοίρασαν στα παιδιά φυλαχτά, τράβηξαν για το ύψωμα.

Όσοι έμειναν στην πλατεία έστησαν ένα οπλοπολυβόλο πίσω από την εκκλησία, δίπλα στο κοιμητήριο, ένα άλλο κάτω από τον πλάτανο και περίμεναν.

Ας αφήσουμε όμως να μας μιλήσει για τη μέρα εκείνη κάποιος που την έζησε, ο Λάμπρος Διακόπουλος, θα μας τα πει και πιο καλά.

- Κρυβόμασταν για το φόβο των αεροπλάνων μ' άλλους χωριανούς στην Αγία Αικατερίνη και το απόγευμα της ημέρας εκείνης ήρθα πιο νωρίς στο χωριό, να δω τι γίνεται και να μάθω κανένα νέο. Φτάνοντας στην πλατεία βρήκα πολλούς Ιταλούς στρατιώτες που, όπως φαίνονταν, μόλις πριν από λίγο είχαν έρθει κι είχαν μαζί τους, εκτός από τα μουλάρια τους, πολλά βόδια και λίγα γιδοπρόβατα, όλα τους από κάπου αλλού φερμένα. Σκέφτηκα αμέσως τα δικά μας βόδια, γιατί τα είχαμε μαζί μας στο Σελό, επειδή από το φόβο του δεν τα έβγαζε στη βοσκή ο γελαδάρης, όπως έκαναν με τα γιδοπρόβατα οι τσοπαναραίοι, και γρήγορα γύρισα πίσω να τα κρύψουμε, μήπως

τα βρουν οι Ιταλοί και μας τα πάρουν. Για να μη με δουν, πήγα από το δρόμο του Αϊ Θανάση - Στρίγλας και πριν φθάσω στη Μαύρη Πέτρα συνάντησα τρεις στρατιώτες Έλληνες ιππείς, που με τη βοήθεια του Κερασοβίτη Λάζαρου Τζίνα, αν θυμούμαι καλά το μικρό του όνομα, έρχονταν γι' αναγνώριση. Τους είπα πως στο χωριό είναι Ιταλοί και γύρισαν πίσω για τον Αϊ-Γιώργη. Με βάση την πληροφορία μου αυτή ο στρατός έπιασε τη γραμμή Αϊ-Γιώργης - Εικόνισμα Γκουγκούλιας, για να κάνει την άλλη μέρα την επίθεσή του.

Οι Ιταλοί φαίνεται πως αντιλήφθηκαν τις κινήσεις αυτές των Ελλήνων κι έπιασαν θέσεις γύρω από το χωριό κι ένα τμήμα τους ήρθε σε μας στην Αγία Αικατερίνη. Μόλις τους είδαμε φυσικά φοβηθήκαμε, γρήγορα όμως πήραμε θάρρος, γιατί όχι μόνο δε μας πείραξαν αλλά και πολύ ευγενικά φέρθηκαν απέναντί μας, αφού και στα μικρά παιδιά μας πρόσφεραν ψωμί πανιότα και φυλαχτά αγίων. Φαίνονταν όλοι τους πολύ μορφωμένοι και σου έδιναν την εντύπωση πως είναι φοιτητές πανεπιστημίων κι όχι κοινοί σαν κι εμάς. Προχώρησαν ύστερα προς το ύψωμα, που είναι απέναντι της Αγίας Αικατερίνης, κι έπειτα για το Μάρμαρο, όπου, όπως τους είδα, οργάνωσαν και θέσεις μάχης.

Μια άλλη ομάδα από πέντε Ιταλούς, που πρέπει να έρχονταν από την πλατεία, φάνηκε στη Μαύρη Πέτρα να προχωρεί προς τη Ραμάστα - Αϊ-Γιώργη μάλλον γι' αναγνώριση. Οι Έλληνες, που ήταν στον Αϊ Γιώργη, φαίνεται πως τους κατάλαβαν έγκαιρα αλλά τους άφησαν να πλησιάσουν πολύ κι ύστερα τους έριξαν. Τρεις Ιταλοί σκοτώθηκαν επί τόπου, ένας τραυματίστηκε και τραβήχτηκε στο χωράφι του Κατσάνου στη Ραμάστα, όπου από την πολλή αιμορραγία πέθανε και μόνο ο πέμπτος μπόρεσε να γλιτώσει και να ξαναγυρίσει στους δικούς του.

Οι Ιταλοί, που ήταν στο Μάρμαρο, μόλις άκουσαν τους πυροβολισμούς των Ελλήνων και με τα κιάλια τους είδαν τα όσα έπαθε η αναγνωριστική τους ομάδα, άρχισαν να πυροβολούν κι αυτοί, απάντησαν οι Έλληνες κι η μάχη γενικεύτηκε. Κράτησε μια περίπου ώρα κι ύστερα άρχισε να κοπάζει, γιατί στο μεταξύ ήρθε η νύχτα. Τότε αποφασίσαμε κι εμείς να φύγουμε όλοι από το επικίνδυνο αυτό μέρος της Αγίας Αικατερίνης και να γυρίσουμε στο χωριό.

Αν και οι πυροβολισμοί ήταν τώρα πολύ αραιοί και δεν διατρέχαμε κανένα κίνδυνο, μόλις φτάσαμε στα πρώτα σπίτια του χωριού, το παιδί μου ο Αριστοτέλης, φοβισμένο από τη γυναικιά της ημέρας, μου ξέφυγε χωρίς να το αντιληφτώ και πήγε να κρυφτεί στο σπίτι της Χρισταινας Παπατρύφωνα. Όταν είδα πως έλειπε το αναζήτησα και δεν άργησα να το βρω και να το πάρω μαζί μου για το σπίτι μας.

Πλησιάζοντας στην πλατεία είδα σκοπούς Ιταλούς, που με λόγια και νοήματα, μου έλεγαν να προχωρήσω γρήγορα. Στην πλατεία ήταν κι άλλοι πολλοί Ιταλοί και μερικοί απ' αυτούς, μόλις με είδαν, με πλησίασαν και μου ζήτησαν να πάω μαζί τους για οδηγός. Τους είπα δείχνοντας το παιδί, πίκολο κάζα (το παιδί στο σπίτι). Σι (ναι) μου απάντησαν και με συνοδεία πέντε απ' αυτούς πήγα το παιδί στο σπίτι και ξαναγύρισα αμέσως στην πλατεία, για να οδηγήσω ίσως περισσότερους από μια διμοιρία στο Μάρμαρο.

Μόλις φθάσαμε στην Αγία Αικατερίνη, νύχτα βέβαια, δε με άφησαν να ακολουθήσω τον κανονικό δρόμο αλλά μου υπέδειξαν να τους πάω ψηλά προς το Γράβο και μέσα από κλαδιά να φτάσουμε στον προορισμό μας.

Εκεί συναντήσαμε και τους άλλους, που είχαν έρθει το απόγευμα, και με λόγια

και νοήματα μου έδωσαν να καταλάβω πως δεν έπρεπε να προσπαθήσω να φύγω, γιατί θα με σκότωναν. Διάλεξαν το κυριακάδικο χωράφι, που είναι στο πίσω μέρος, για να κοιμηθούν, δίχως να στήσουν σκηνές κι εμένα μ' έβαλαν στη μέση τους, χωρίς να μου δώσουν και κάτι να φάω, ίσως επειδή δεν έφαγαν ούτε αυτοί.

Προσπάθησα να κοιμηθώ, χωρίς να τα καταφέρω, γιατί, εκτός του ότι πολλές σκέψεις τριβέλιζαν το μυαλό μου, ήταν κι εκείνο το κρύο, που μια κι ήταν φθινόπωρο, όσο προχωρούσε η νύχτα δυνάμωνε κι εγώ δεν είχα πάνω μου άλλο από το σακάκι. Κάποια στιγμή άρχισα να τουρτουρίζω και μερικοί από τους σκοπούς, καλοί κι ευγενικοί άνθρωποι, με σκέπασαν, όπως ήμουν εκεί μαζεμένος, με τις μπέρτες τους, να μη ξεπαγιάσω. Πολλές φορές σκέφθηκα να φύγω, αλλά, βλέποντάς τους να πηγαινοέρχονται, ευτυχώς και κάθε φορά το ανέβαλλα, γιατί αν έφευγα και ακολουθούσα το δρομολόγιο που είχα καταστρώσει, να βγω δηλαδή πάνω στη ράχη, θα έπεφτα στους άλλους Ιταλούς, που ήταν εκεί χωρίς εγώ να το ξέρω και θα με σκότωναν.

Όλη εκείνη τη νύχτα ο λοχαγός με τους αξιωματικούς του δεν κοιμήθηκαν καθόλου, παρά συζητούσαν μεταξύ τους και με τον οπτικό στέλνανε σήματα σ' άλλο τμήμα στη Στράτσιανη κι όπως κατάλαβα από τις ομιλίες τους, επειδή γνώριζα καλά τα ρουμάνικα, όχι τα βλάχικα, και πολλές λέξεις ταιριάζουν, βρίσκονταν σε δύσκολη θέση και ζητούσαν ενίσχυση, αφού πολλές φορές επαναλάμβαναν τη λέξη περικολόζο, δηλαδή επικίνδυνο.

Άλλοι πάλι στρατιώτες έρχονταν από το μέρος της Μόλιστας φορτωμένοι στην πλάτη τους πυρομαχικά και κυρίως χειροβομβίδες, τα αφήναν και ξαναπήγαιναν να φέρουν άλλα. Δεν ξέρω αν το έκαναν αυτό επειδή τους έλειπαν τα μεταγωγικά ή γιατί δε μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν σε τέτοιο ανώμαλο έδαφος. Όλοι τους έδειχναν ανήσυχοι κι ο λοχαγός μεταχειριζόταν συνέχεια τη λέξη ραγκάτσι, που θα πει παιδιά μου.

Ξημέρωσε η άλλη μέρα, 7 Νοεμβρίου 1940, και πριν καλά δούμε γύρω μας δεχτήκαμε την επίσκεψη των Ιταλών, που φυλάγαν σκοποί πιο κάτω από τον καταυλισμό μας προς το μέρος του λάκκου. Εγκατέλειψαν τις θέσεις τους κι ήρθαν πάνω σε μας, στο λοχαγό τους, γιατί είδαν να έρχεται από τον Αϊ Γιώργη ελληνικός στρατός και μάλιστα είχε φτάσει κιόλας κοντά τους. Ακούστηκε έπειτα η ελληνική σάλπιγκα «προχωρείτε, προχωρείτε» κι οι στρατιώτες να φωνάζουν «αέρα, αέρα».

Οι Ιταλοί στην αρχή συγχύστηκαν, μπόρεσαν όμως γρήγορα να συνέλθουν, άνοιξαν τα κρούσια, που είχαν φέρει τη νύχτα από τη Μόλιστα, πήραν χειροβομβίδες και με όσα άλλα μέσα διέθεταν άρχισαν τη μάχη ενώ αργότερα προστέθηκε σ' αυτή και στα όπλα των Ελλήνων το ορειβατικό πυροβολικό, που από τη Γύφτισσα σφυροκοπούσε τις ιταλικές θέσεις κι οι οβίδες του έσκαγαν λίγο πιο πάνω από μας¹.

Κι ενώ η μάχη άγρια κι αποφασιστική συνεχιζόταν για πολύ και κρότοι ακούγονταν απ' όλα τα σημεία του ορίζοντα, λες και καιγόταν όλος ο τόπος, είδαμε τους Ιταλούς,

1 - Αν και το Γενικό Επιτελείο Στρατού, όπως και πιο πάνω είδαμε, αναφέρει πως λόγω της πυκνής ομίχλης το πυροβολικό δε μπόρεσε να υποστηρίξει τους επιτιθέμενους, ο αφηγητής μας επιμένει πως ήταν οβίδες πυροβολικού αυτά που έσκαγαν πλάι του και όχι κάτι άλλο κι ο Εδιπίδης, ενώ στη σελίδα 271 του βιβλίου του μας λέει πως λόγω της ομίχλης το προωθηθέν πυροβολικό δεν μπορούσε να υποστηρίξει όσο έπρεπε το επιτιθέμενο πεζικό, πιο κάτω στην ίδια σελίδα γράφει:

«Βελτιωθέντος ολίγον του καιρού τό πυροβολικόν δρᾶ ἤδη ἀποτελεσματικῶς καί τό ἡμέτερον πεζικόν μέ μίαν ἥρωικήν προσπάθειαν κερδίζει συνεχῶς ἔδαφος».

που ήταν στην κορυφογραμμή, να κατεβαίνουν τρέχοντας προς εμάς, γιατί δε μπόρεσαν να κρατήσουν τις θέσεις τους ύστερα από επιθέσεις που δέχτηκαν από άλλα τμήματά μας. Έγινε τότε μια μεγάλη σύγχυση κι έτσι βρήκα κι εγώ την ευκαιρία να κατεβώ απαρατήρητος από ένα ρέμα στο λάκκο και ύστερα λάκκο λάκκο να 'ρθω σπίτι μου. Εκεί έμαθα πως το πρωί της ίδιας ημέρας έγινε και στο χωριό μεγάλη μάχη, μ' άλλη μια ένδοξη νίκη των Ελλήνων.

Εδώ τελειώνει την αφήγησή του ο Λάμπρος Διακόπουλος και μας αφήνει να δούμε τη μάχη αυτή όπως μας την εξιστόρησαν άλλοι παρόντες κάτοικοι του χωριού.

Ο Ελληνικός στρατός κατά το διάστημα της νύχτας της 6ης προς την 7η Νοεμβρίου, έχοντας για οδηγό το χωριανό μας Αθανάσιο Γιάννο, τσοπάνη τότε στο Κεράσοβο, προχώρησε από τον Αϊ-Γιώργη προς την Κοκόρινα, εικόνισμα Γκουγκούλιας χωρίς άλογα, αν και οι άνδρες του ανήκαν στο ιππικό, ενώ άλλες δυνάμεις μας διευθύνονταν προς την τοποθεσία Πουρνιά, να χτυπήσουν τους Ιταλούς που κατείχαν την κορυφογραμμή δυτικά του χωριού.

Πριν καλά ξημερώσει η 7η Νοεμβρίου 1940 οι άντρες του τμήματος Κοκόρινας - Γκουγκούλιας άρχισαν την επίθεσή τους, να εκδιώξουν από το χωριό μας τους Ιταλούς. Κατέβηκαν την πλαγιά στους Αγίους Αναργύρους, άλλοι στη Φτιά και στην Παναγιά, έπειτα στο λάκκο κι άρχισαν ν' ανεβαίνουν τη Γκολάγια και Μπάρα για το χωριό.

Οι Ιταλοί, που ήταν ακροβολισμένοι στις Βάγιας το σπίτι και στο εικόνισμα, τους άφησαν να πλησιάσουν σε απόσταση βολής κι ύστερα τους χτύπησαν με τα οπλοπολυβόλα και τ'ατομικά τους όπλα. Οι χωριανοί από τα παράθυρα των σπιτιών τους παρακολουθούσαν όλα όσα γίνονταν κι έβλεπαν με απορία τους Έλληνες όχι μόνο να μη απαντούν στα πυκνά πυρά των Ιταλών αλλά και να προχωρούν χωρίς καμία προφύλαξη, λες και πήγαιναν σε περίπατο, φορτωμένοι μάλιστα μερικοί κιβώτια με πυρομαχικά. Αργότερα διαδόθηκε πως όλη αυτή την ώρα οι Ιταλοί είχαν το κεφάλι τους σκυμμένο στο έδαφος και τα όπλα τους με την κάνη στραμμένη προς τον ουρανό κι έριχναν. Έτσι σ' αυτή τη φάση της μάχης οι Έλληνες στρατιώτες εύκολα εξουδετέρωσαν την αντίσταση των Ιταλών κι όπως ήταν φυσικό ούτε ένας τους όχι μόνο δε σκοτώθηκε αλλά ούτε καν τραυματίστηκε.

Άλλοι από τη Γκολάγια κι άλλοι από τον Αϊ Νικόλα προχώρησαν ύστερα μέσα στο χωριό κι από διάφορους δρόμους έφθασαν στην πλατεία. Ο οπλοπολυβολητής του Καμπαναριού, ο μόνος που πρόβαλε αντίσταση, σκοτώθηκε στο Τσικαραϊκό χωράφι, ενώ όλοι οι άλλοι, όπως πριν από λίγο είχαν κάνει και οι συνάδερφοί τους, αφού έριξαν αρκετές τουφεκιές για την τιμή των όπλων, παραδόθηκαν. Ήταν με τους πρώτους 60 άντρες κι όλα τους τα είδη έμειναν στην πλατεία ή την εκκλησία κι οι χωριανοί πήραν ό,τι ο καθένας νόμιζε χρειαζούμενό του.

Πιστεύω πως δεν υπάρχει άνθρωπος που αγάπησε ή αγαπάει τον πόλεμο, όπως πιστεύω πως ποτέ στρατιώτες δεν τον μίσησαν τόσο, όσο οι Ιταλοί στρατιώτες του 1940, μου έλεγε χωριανός, κρίνοντας τη συμπεριφορά των Ιταλών στη μάχη αυτή, αν και τούτο είναι κατά τη γνώμη μου υπερβολικό, ίσως μάλιστα κι εσφαλμένο, αφού το Γενικό Επιτελείο μας, όπως κι όλοι οι ιστορικοί της μάχης αυτής, αναφέρουν πως οι Ιταλοί πολέμησαν γενναία κι ο αντισυνταγματάρχης Κετσέας Θεμιστ., διοικητής τότε του κεντρικού υποτομέα, στην αναφορά του έλεγε πως σ' όλη τη μάχη της Πουρνιάς το 1/2 τάγμα είχε είκοσι οπλίτες νεκρούς και ένα τραυματία.

Το άλλο τμήμα του στρατού μας έφθασε έγκαιρα στην τοποθεσία Πουρνιά κι από κει χτύπησε τους Ιταλούς, οι οποίοι, όπως είπαμε, κατείχαν την κορυφογραμμή δυτικά του χωριού, στο εικόνισμα, και τους ανάγκασε να συμπυχθούν προς το Μάρμαρο, όπου οι δικοί τους μάχονταν με τον Ελληνικό στρατό του Αϊ-Γιώργη. Η μάχη στο μέρος αυτό έγινε τότε πιο σκληρή κι είχε σαν αποτέλεσμα άλλοι από τους Ιταλούς να σκοτωθούν, άλλοι να πιαστούν αιχμάλωτοι κι άλλοι να γλιτώσουν βάζοντάς το στα πόδια ενώ ο λοχαγός τους, τραυματίας στο πόδι, πιάστηκε αιχμάλωτος και στάλθηκε στο Κεράσοβο.

Έτσι τέλειωσε η μεγάλη αυτή μάχη, «Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΠΟΥΡΝΙΑΣ» όπως την ονομάζει στο κεφάλαιο που ειδικά γι' αυτήν αφιερώνει στην ιστορία του ο Εδιπίδης, έτσι ελευθέρωσε το χωριό μας το 1/2 τάγμα Πατιστή ενισχυμένο με ίλη της ΙΧ Ομάδας Αναγνωρίσεως κι έτσι διαλύθηκε τελείως και τόσο άδοξα η δύναμη των δυο λόχων της Μεραρχίας Μπάρι, που ήρθε για βοήθεια της Τζούλια. Δεν έμειναν τώρα παρά οι μικροενοχλήσεις απ' όσους Αλπινιστές κατόρθωναν να περάσουν απαρατήρητοι από τα τμήματα του στρατού μας, που κατείχαν τα υψώματα νότια του χωριού, για να φθάσουν από Παλιοσέλι και Πάδες στα μέρη μας κι ύστερα να προσπαθήσουν να διαφύγουν προς την Κόνιτσα.

Ήταν όλοι τους σε άθλια κατάσταση, νηστικοί και ρακένδυτοι κι επειδή φοβούνταν να παρουσιαστούν στο στρατό μας ή στους χωριανούς μη τους σκοτώσουν, έτσι φαίνεται τους είχαν πει, γύριζαν στο δάσος και τ' απόμερα χωράφια με μόνη συντροφιά τους την απελπισία και απόγνωση. Ένα απόγευμα ο βοσκός του χωριού μας Μιχάλης Ξάνθος πάνω στη ράχη προς το μολιστινό συνάντησε εφτά απ' αυτούς, που μόλις τον είδαν σήκωσαν ψηλά τα χέρια τους φωνάζοντας μπέλα Γκρέτσια (ωραία Ελλάδα). Με μόνο όπλο την γκλίτσα του έφερε και τα εφτά εκείνα ανθρώπινα κουρέλια στην πλατεία κι ο πρόεδρος του χωριού, αφού τα χόρτασε ψωμάκι και τα περιποιήθηκε, όσο μπορούσε καλύτερα, τα προώθησε αργότερα για την Κόνιτσα.

Πιο επικίνδυνη αποδείχτηκε μια άλλη ομάδα Αλπινιστών, που με τα όπλα της διέφυγε τη νύχτα από το διάσελο μεταξύ Νταλιόπολης και Κλέφτη, κατέβηκε στο χωριό και, αφού χάλασε όσα μελίτσια είχε στον κήπο του ο Βασίλης Καλογιάννης και πήρε το μέλι τους, ανέβηκε στο αλώνι του Σταμουλαϊκού σπιτιού την ίδια στιγμή που δυο Έλληνες του ιππικού προχωρούσαν προς το σπίτι του Μιχάλη Καφέ. Οι Ιταλοί τους είδαν πρώτοι, τους έριξαν και σκότωσαν τον ένα, ενώ ο άλλος πρόκανε και μπήκε στην αυλή του σπιτιού του Καφέ. Ο στρατιώτης που σκοτώθηκε ονομαζόταν ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΑΛΙΑΜΑΛΙΑΣ, ήταν θεσσαλός την καταγωγή κι οι χωριανοί τον έθαψαν στο νεκροταφείο του χωριού, πίσω από το 'Αγιο Βήμα.

Κάθε χρόνο το απόγευμα της 27ης Οκτωβρίου οδηγούσα τους μαθητές μου στο νεκροταφείο κι αφού τους μιλούσα για τον πόλεμο του 40 και τις θυσίες του στρατού μας, καταθέταμε ένα δάφνινο στεφάνι στον τάφο του παλικαριού και γυρίζαμε στο σχολειό μας τραγουδώντας το: «Μαύρη είν' η νύχτα στα βουνά».

Όσο περνούσαν οι μέρες τόσο κι η κατάσταση για τους Ιταλούς Αλπινιστές χειροτέρευε και το μόνο που τους απέμεινε τώρα ήταν όχι βέβαια να προχωρήσουν άλλο αλλά να βιαστούν να γυρίσουν στην Κόνιτσα, αν ήθελαν να σωθούν.

Οι χωριανοί έπαψαν τώρα να τους πολυσκέπτονται κι είχαν για μόνο πρόβλημά τους την εχθρική αεροπορία, επειδή εξακολουθούσε να περνά τακτικά πάνω από τα κεφάλια τους και να τους αναγκάζει να ξεπορτίζουν κάθε μέρα. Στις 8 Νοεμβρίου

ιταλικό αεροπλάνο με μια βόμβα του σκότωσε στη θέση Καστανιές ένα αφημένο ιταλικό μουλάρι και στις 11 και 12 μας έριξαν πάλι πολλές άλλες στις θέσεις Καστανιές και Μπάρα, σε μέρη δηλαδή που ούτε ελληνικός στρατός αλλ' ούτε και κάτι άλλο σχετικό υπήρχε. Γιατί τις έριχναν; Ίσως για να φύγουν άδειοι ή ίσως είχαν δει στα γύρω κάποιο χωριανό, που δεν πρόκανε να κρυφτεί καλά, κι ήθελαν να τον σκοτώσουν, για να διηγούνται, όταν γύριζαν στη βάση, το κατόρθωμά τους.

Την 14η Νοεμβρίου οι ελληνικές δυνάμεις είχαν εκδιώξει από το έδαφός μας τους εισβολείς κι ανέλαβαν την πρωτοβουλία ορμητικής αντεπίθεσης.

«Η Μάχη της Πίνδου», η μάχη των ηρώων, ανήκε πλέον στην ιστορία, που μια καινούργια σελίδα της άνοιγε για να γράψει την «Εποποιία της Αλβανίας».

Τα στρατευμένα νιάτα της πατρίδας μας, οι Ηπειρώτες κι οι Ηπειρώτισσες, που ζαλωμένες πυρομαχικά σκαρφάλωναν στις απάτητες βουνοκορφές, ο κόσμος όλος, έδωσε κάτι παραπάνω από τις δυνατότητες του γιατί: «Ἐάν αἱ εἰς Πίνδον ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐπετύγχανον θά ἐξηνάγκαζαν εἰς σύμπτυξιν ὀλόκληρον τό μέτωπον Ἡπειροῦ ἀνατολικῶς καί νοτίως τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ Ἡπειρος τότε θά ἐξεκεκωνόετο, ἀπό τόν Στρατόν μας, κατά τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ὁποίου θά καταφέρετο ἰσχυρόν πλήγμα. Θά ἐτίθετο δέ εἰς κίνδυνον καί ἡ Θεσσαλία»¹.

Την 25η Νοεμβρίου το Β' Σώμα κατέλαβε το δρόμο Λεσκοβικίου - Ερσέκας κι όλος ο στρατός μας προχωρούσε ακράτητος στη μαρτυρική Βόρεια Ἡπειρο και πετώντας από διάσελο σε κορφή κι από ρεματιά σε λαγκαδάκι χάριζε με το καυτό αίμα, που έχυνε στο χώμα ή στο χιόνι, τη λευτεριά στη μια ύστερα από την άλλη πόλη, στο ένα από τ' άλλο χωριό του αλύτρωτου αυτού κομματιού της πατρίδας μας.

Έτσι από νίκη σε θρίαμβο κι από θρίαμβο σε νίκη φτάσαμε στην άνοιξη του 1941, έτοιμοι να φωνάξουμε γι' άλλη μια φορά «αερα» και να ρίξουμε το στρατό του ψευτοκαίσαρα της Ρώμης στη θάλασσα.

Και τότε, στην κρίσιμη εκείνη στιγμή, και για να μη κουρευλιστεί το γόητρο του άξονα αλλά και να εξασφαλίσει το νότιο πλευρό του πριν προχωρήσει στη Ρωσία, ήρθε σε βοήθεια του ο άλλος σύμμαχος, η Γερμανία του Χίτλερ.

Ήταν η αυγή της 6ης Απριλίου 1941 που οι σιδερόφραχτες στρατιές του Γ' Ράιχ, εφαρμόζοντας το πολεμικό τους σχέδιο «Μαρίτα», χτυπούσαν από το βουλγαρικό έδαφος τα αγύρα μας Ιστίμπεη, Καληγιά, Ρούπελ, Περιθώρι, Λίσσε. Ήταν η αυγή εκείνη που ολοκληρώθηκε η δόξα των Ελλήνων κι έκανε φίλους κι εχθρούς να σταθούν και με θαυμασμό να πουν: «Από τώρα και στο εξής, δε θα λέμε, ότι οι Έλληνες πολέμησαν σαν ήρωες, αλλ' ότι οι ήρωες πολεμούν σαν τους Έλληνες» και ο φίλος γέρο Σματς, Στρατάρχης της Νοτίου Αφρικής, «Η ιστορική δικαιοσύνη με υποχρεώνει να διαπιστώσω, ότι από όλους τους αντιπάλους που αντιμετώπισαμε, ο Έλληνας στρατιώτης πολέμησε με το πιο παράτολμο θάρρος και την πιο μεγάλη περιφρόνηση στο θάνατο».

Πολλοί καινούριοι σταυροί στήθηκαν στη διάρκεια του πολέμου αυτού κι ανάμεσά τους του χωριανού μας Δημητρίου Τ. Καφέ, που σκοτώθηκε στη Νιβίτσα της Βορείου Ηπείρου πολεμώντας, πολλές μανάδες έκλαψαν τα παλικάρια τους, πολλές γυναίκες έχασαν το στήριγμά τους, πολλά παιδάκια δε θα πρόφεραν ποτέ πλέον στη ζωή

1 - Στρατηγού Δ. Μαχά, επιτελάρχου Β' σώματος στρατού κατά τον πόλεμον: «ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ» Τόμος Α', σελ. 128.

τους τη λέξη «πατέρα», πολλοί θα γύριζαν στους δρόμους με φανερά τα σημάδια της θυσίας τους, πολλή δάφνη θα χρειαζόταν για να στεφανωθούν τα παιδιά της Ελλάδας, αφού ο αγώνας τους αυτός, παρά το άδοξο τέλος του, δεν έχει να ζηλέψει σε τίποτα του αγώνα μιας περήφανης νίκης.

Την 9η πρωινή της 27ης Απριλίου 1941 οι Γερμανοί έμπαιναν στην Αθήνα, ύψωναν τη σβάστηκα στην Ακρόπολη κι άρχιζε για την πολύπαθη πατρίδα μας η τριπλή κατοχή, που κράτησε τέσσερα ολόκληρα χρόνια.

10 - ΚΑΤΟΧΗ

Οι Ιταλοί, νικητές κι αυτοί τώρα, εγκαταστάθηκαν στη νότιο Ελλάδα, οι Βούλγαροι στην ανατολική Μακεδονία και Θράκη κι οι Γερμανοί διαφέντευαν όλη την άλλη Ελλάδα και Κρήτη.

Κατοχή! Τι να πρωτοθυμηθεί και τι να πρωτοαναφέρει κανένας για τους χρόνους αυτούς, που τόσο σκληρά δοκιμάστηκε η φυλή μας; Την πείνα, τα μπλόκα, τα βασανιστήρια, τις εκτελέσεις, την προσπάθεια των Βουλγάρων ν' αλλοιώσουν μ' απάνθρωπα μέσα τη σύνθεση του πληθυσμού όσων μερών κατείχαν ή την ηρωική αντίσταση του λαού μας;

Ό,τι καλό έβγαζε ο τόπος το έπαιρναν οι κατακτητές κι η πείνα απλώθηκε σ' όλη τη χώρα και πιο πολύ στις μεγαλουπόλεις και θέριζε αλύπτα. Ο χειμώνας μάλιστα του 1941 - 42 ήταν ο πιο σκληρός, γιατί βρήκε το λαό μας απροετοίμαστο για τη μεγάλη αυτή δοκιμασία, κι έγινε αιτία πολλών και φοβερών κακών.

Τα καταστήματα έκλεισαν το ένα ύστερα από τ' άλλο, επειδή δεν είχαν τι να πουλήσουν κι η μαύρη αγορά, αν και εμφανίστηκε δειλά δειλά στην αρχή, δεν άργησε γρήγορα να γίνει ο μόνος προμηθευτής του νοικοκύρη κι αναγκαστικά σ' αυτήν έδινε ό,τι πολύτιμο είχε ν' αποκτήσει λίγες σκάδες αλεύρι κι ένα μπουκάλι λάδι να ρίχνει στις λαχανίδες, που αποτελούσαν τώρα το καθημερινό και σχεδόν μόνο φαγητό αν όχι μόνη τροφή του. Οι θάνατοι από την πείνα κατάντησαν κάτι το συνηθισμένο και καμία εντύπωση δε σου έκανε αν, καθώς περνούσες τη Σταδίου ή την Αθηνάς, έβλεπες το διπλανό σου να σωριάζεται νεκρός από την πείνα. Το κάρο της δημαρχίας θα τον συμμαζέσει όπως και όλους όσοι είχαν την ίδια μ' αυτόν τύχη, κι οι δικοί του ούτε καν να μιλούσαν, για να μη μαθευτεί πως πέθανε άνθρωπος του σπιτιού τους και χάσουν το δελτίο του τροφίμων.

Το κακό θα έπαιρνε ασφαλώς τρομακτικές διαστάσεις, αν δε βοηθούσε το λίγο ψωμάκι που μοίραζαν με το δελτίο τροφίμων και κυρίως αν ο Ερυθρός Σταυρός με όσα συσσίτια άνοιξε στις γειτονιές και τα σχολεία, δεν πρόσφερε στους πεινασμένους ένα πιάτο μπλιγούρι κι ένα τενεκεδάκι γάλα στα παιδάκια και τους άρρωστους.

Όσοι είχαν τη δυνατότητα άφηναν τις πόλεις και γύριζαν στα χωριά τους, στο πατρικό τους σπίτι, να σκάψουν κάποιο παρατημένο χωράφι τους, να τα βολέψουν πιο καλά τη δύσκολη εκείνη εποχή.

Το χωριό μας, μια και ποτέ δε μπόρεσε με τα λίγα του χωράφια να χορτάσει όλο το χρόνο τους κατοίκους του, δοκίμασε κι αυτό, όπως ήταν φυσικό, τα κακά της πείνας. Πήραν τότε οι χωριανοί τα μουλάρια τους, όσοι βέβαια μπόρεσαν να οικονομήσουν μουλάρια αφού τα δικά τους τα είχε επιτάξει ο στρατός μας κι είχαν χαθεί στα βάθη της Αλβανίας, και παρέες παρέες τράβηξαν για το Τσάμικο, τα χωριά της Ηγουμενίτσας και Παραμυθιάς, ν' αγοράσουν λάδι, που θα το έφερναν στο χωριό,

για να το πάνε ύστερα στα ψωμοτόπια των Γρεβενών και της Κοζάνης και να τ' ανταλλάξουν με γέννημα να θρέψουν τη φαμίλια τους. Κοντά σ' αυτούς κίνησαν να κάνουν το ίδιο κι όσοι δεν είχαν ζώα, φορτωμένοι οι ίδιοι στην πλάτη τους.

Στην αρχή αγόραζαν το λάδι με χρήματα, τα οποία δυστυχώς γρήγορα τέλειωσαν, αφού πουθενά δεν υπήρχε εργασία να βγάλει κανείς άλλα, κι αναγκάστηκαν μετά να κουβαλούν στο Τσάμικο τσίπουρο, χαλκώματα, χρυσαφικά, ρούχα, κουβέρτες, τα προικιά των κοριτσιών τους κι ό,τι άλλο διέθεταν που μπορούσε να έχει κάποια αξία, για να τ' ανταλλάξουν με το πολύτιμο λάδι. Όταν μάλιστα οι Ιταλοί κυκλοφόρησαν τα «μεσογειακά», χαρτονομίσματα χωρίς φυσικά κανένα αντίκρουσμα, οι Τσάμηδες δεν έπαιρναν ούτε χρήματα αλλά μόνο είδος και μόνο μερικοί απ' αυτούς ζητούσαν χαρτονόμισμα «Γεωργίου Σταύρου», γιατί πίστευαν πως αυτό ποτέ δε θα έχανε την αξία του. Είχε καταντήσει στο τέλος το κάθε κουτί σπίρτα ν' αξίζει πολλές χιλιάδες δραχμές και τα χρήματα να τα βάζει ο κόσμος στον τρουβά και όχι στο πορτοφόλι, τόσο πολλά και τόσο άχρηστα ήταν.

Όσο περνούσε ο καιρός τόσο και η ταλαιπωρία των χωριανών μεγάλωνε και τα πήγαιν' έλα από κουραστικά στην αρχή γίνονταν τώρα κι επικίνδυνα. Δεν αρκεί το ότι ήθελαν μια βδομάδα τουλάχιστον και μάλιστα με καλές καιρικές συνθήκες και εύκολη προμήθεια λαδιού να πάνε και να γυρίσουν στο Τσάμικο κι άλλη μια για την προμήθεια σιταριού στη Μακεδονία, προστέθηκε τώρα κι η γύμνια, η ξυπολησιά, ο φόβος των Τουρκαλβανών, που έφθασαν στο σημείο και να σκοτώνουν ακόμα, όπως τους Κερασοβίτες, η δεκάτη, την οποία έδιναν στους Ιταλούς όταν περνούσαν από τα φυλάκιά τους.

Δεν είναι μικρό πράγμα να περπατάς δεκαπέντε ολόκληρες ημέρες με ξυλοπάπουτσα, τα γνωστά μας τσόκαρα, ή μ' ένα είδος περπόδια που τα έφτιαξες εσύ ο ίδιος κόβοντας μια παλιά σου βελέντζα, με ρούχα χιλιομπαλωμένα, φορτωμένος τσίπουρο, λάδι ή γέννημα, λίγο ψωμί και πολλές ψείρες, να κοιμάσαι όπου βρεθείς και να παλεύεις μ' όλα τα στοιχεία της φύσης για να φέρεις στη φαμίλια σου λίγο γέννημα, σιτάρι ή καλαμπόκι. Στα δάχτυλα του ενός χεριού μετριούνταν τα όσα σπίτια του χωριού ζύμωναν ψωμί για το φούρνο, όπως και πρώτα, ενώ όλα τ' άλλα, ποιο περισσότερο και ποιο λιγότερο, υπέφεραν.

Στις 3-4-1942 σε ηλικία 36 χρόνων πέθανε από πνευμονία, που πήρε όπως γύριζε από τη Μακεδονία φορτωμένος σιτάρι, ο Νικόλαος Λ. Κοντογιάννης, ο πρώτος πελεκάνος του χωριού μας, κι άφησε τη γυναίκα του, τέσσερα ανήλικα παιδιά και τους γέροντες πεθερούς του απροστάτευτους.

Από φυματίωση του πνεύμονα πέθανε την 8-3-43 σε ηλικία 26 χρόνων η Βικτώρια Ν. Αδάμου και την ακολούθησε την 2-2-45 σε ηλικία 25 χρόνων η αδερφή της Αρετή Γ. Μανέκα κι ύστερα από λίγο, πάλι από φυματίωση, η μάνα τους Περσεφόνη Α. Νατσιοπούλου. Την ίδια τύχη είχε και η Γεωργίτσα Χρ. Παπαδόπουλου, η οποία πέθανε την 14-2-45 σε ηλικία 29 χρόνων κι άφησε τον άντρα της και δυο ανήλικα παιδάκια.

Μερικοί χωριανοί, για να μπορέσουν να επιβιώσουν, προτίμησαν να φύγουν από το χωριό, να πάρουν το δρόμο προς τα καμποχώρια της Μακεδονίας. Εκεί θα έμεναν όσο διαρκούσε η κατάσταση αυτή και μετά την απελευθέρωση θα γύριζαν πάλι στο χωριό τους. Αυτό κι έκαναν, εκτός από το Βασίλη Ρόνη, που προτίμησε να μείνει με την οικογένειά του, ίσως για πάντα, κοντά στα Γιανιτσά.

Άλλοι πάλι περνούσαν τα σύνορα κι έμπαιναν κρυφά στην Αλβανία, επειδή εκεί μπορούσες να βρεις και του «πουλιού το γάλα», που λέει ο λόγος, γιατί οι Ιταλοί είχαν κάνει τη χώρα αυτή αποθήκη των εργοστασίων τους, επειδή φοβούνταν βομβαρδισμούς στη χώρα τους. Για κει λοιπόν τραβούσαν μερικοί να δουλέψουν, όσοι μπορούσαν, στον πλούσιο κάμπο της Μουζακιάς για ένα κομμάτι ψωμί, να ζητιανέψουν οι πιο αδύναμοι.

Ο Παναγιώτης Κ. Μάντζιος, που μαζί μ' άλλους χωριανούς πήγε κι αυτός στην Αλβανία, δεν έδωσε μέχρι σήμερα σημεία ζωής κι ούτε μπόρεσαν οι δικοί του, αν και πολύ προσπάθησαν, να μάθουν από κάπου κάτι γι' αυτόν.

Για να ολοκληρώσουμε την εικόνα της προσπάθειας, που κατέβαλαν οι χωριανοί τους δύσκολους εκείνους χρόνους να επιβιώσουν, δε μας μένει παρά να προσθέσουμε στα πιο πάνω και πως όλοι όσοι μπορούσαν να σηκώσουν το τσαπί, όχι μόνο καλλιεργούσαν τα χωράφια τους και δεν άφηναν σπιθαμή τόπου άσκαφτη, αλλά βρήκαν ακόμα κι όσα άλλα από χρόνια είχαν παρατημένα, όπως και κάθε μέρος πρόθυμο να τους δώσει έστω και λίγο καρπό.

Οι πιο ικανοί μάλιστα έκοβαν βατσουνιές, θάμνους, πεύκα κι έλατα ν' ανοίξουν καινούρια χωράφια στη Νταλιόπολη, τον Κλέφτη, του Νικολάου τα χωράφια, που τα έσπερναν με βρίζα ή κριθάρι, επειδή απ' όλα τα γεννήματα αυτά ωριμάζουν πιο νωρίς την άνοιξη, να τα θερίσουν στα γρήγορα, να τα τσιολήσουν, όχι να τ' αλωνίσουν, και να κάνουν το πρώτο δικό τους ψωμί, να προφταστούν.

Με την πείνα κι η φοβέρα του κατακτητή.

Μόλις οι Ιταλοί, σαν κατακτητές πλέον, πάτησαν το πόδι τους στην Ελλάδα ίδρυσαν αμέσως σταθμούς χωροφυλακής, τις караμπινιές, επανδρωμένες με караμπινιέρους ενώ ο στρατός τους έπιασε τις πόλεις και τ' άλλα στρατηγικά σημεία.

Το χωριό μας υπαγόταν στην караμπιναρία Μολίστης που είχε διοικητή της κάποιον Άλφιο Μποτάτσι, ενωματάρχη, καλό άνθρωπο και καλά, πες, περνούσαμε μ' αυτόν, ώσπου ήρθε στη Μόλιστα ανθυπομοίραρχος, ο Τζούλιο, ο οποίος εξουσίαζε όχι μόνο το σταθμό αυτό αλλά και του Κερασόβου, ίσως μάλιστα κι άλλων χωριών. Η πρώτη του δουλειά ήταν να συγκεντρώσει όλα τα κυνηγετικά όπλα του χωριού, χωρίς ευτυχώς να πιέζει και να ζητάει να του παραδώσουν και όσα δεν είχαν, όπως έκανε σ' άλλα χωριά. Μάλιστα μια από τις πολλές φορές που μας επισκέφτηκε με караμπινιέρους, έκανε έρευνα όχι μόνο για όπλα αλλά και για κάθε είδους πολεμικό υλικό. Έφεραν γύρω όλα τα σπίτια και τις καλύβες του χωριού, έψαξαν από δω, ερεύνησαν από κει κι ύστερα έφυγαν χωρίς να πουν κάτι.

Δεν πέρασαν από τότε παρά μόνο λίγες μέρες και δυο караμπινιέροι ήρθαν στο χωριό κι ειδοποίησαν τον πατέρα μου να πάει στο σταθμό για κάτι ερωτήσεις που, όπως είπαν, είχε να του κάνει ο Τζούλιο. Χωρίς καμία υποψία κίνησε το πρωί της άλλης μέρας για τη Μόλιστα παίρνοντας μαζί του μια φέτα ψωμί και λίγο τυρί για κολατσιό στο δρόμο.

Έφθασε μεσημέρι, πήγε απόγευμα κι ακόμα να φανεί. Αρχίσαμε ν' ανησυχούμε, αν και δε βάζαμε με το νου μας το κακό, επειδή ξέραμε πως δεν είχε κάνει κάτι το επιλήψιμο. Κόντευε να βραδυάσει όταν έτυχε να συναντήσει η μάνα μου στο δρόμο τον Αριστοτέλη Παπατρύφωνα, που μόλις πριν από λίγο είχε έρθει από την Κόνιτσα, κι αυτός της είπε πως στο χάνι του Βέργου είδε τον πατέρα μου να τον πάνε δυο караμπινιέροι συνοδεία για την Κόνιτσα και ζητούσε τώρα να μάθει απ' αυτή, γιατί

τον πήρανε. Έξαλλη ήρθε η μάγα μου σπίτι και μας είπε όλα όσα έμαθε.

Της κάναμε κουράγιο και την άλλη μέρα κίνησα να πληροφορηθώ τι συμβαίνει. Κατέβηκα στην Κόνιτσα, ρωτώντας έμαθα πως τον πήγαν στα Γιάννενα κι αποφάσισα να πάω εκεί. Έβγαλα άδεια από το ιταλικό φρουραρχείο, επειδή απαγορευόταν να κινηθείς χωρίς γραπτή άδεια από τις ιταλικές αρχές, κι έψαχνα να βρω παρέα για τα Γιάννενα, γιατί δεν υπήρχε μεταφορικό μέσο και για πρώτη μου φορά θα έπρεπε να πάω με τα πόδια σε άγνωστο για μένα δρόμο. Ευτυχώς βρήκα συντροφιά ένα γεωπόνο, που υπηρετούσε στην Κόνιτσα και του οποίου τ' όνομα δυστυχώς μου διαφεύγει τώρα, κι οι δυο μας, αφού περάσαμε από Ζαγοροχώρια και μάλιστα, αν θυμούμαι καλά, από τα Κάτω Σουδενά, Ελάτη και Ντοβρά, κατεβήκαμε στο δημόσιο δρόμο κι ύστερα στα Γιάννενα. Το δρομολόγιό μας αυτό ήταν βέβαια πιο μεγάλο και κουραστικό, το προτιμήσαμε όμως γιατί, όπως μου είπε ο σύντροφός μου, αν πηγαίναμε από το Μεσοβούνι υπήρχε κίνδυνος να μας πιάσουν οι Ιταλοί στο Καλπάκι και να μας γυρίσουν πίσω κι ας είχαμε και άδειες.

Η πρώτη μου ενέργεια μόλις έφθασα στα Γιάννενα ήταν να τρέξω στην Καπλάνειο Σχολή, επειδή, όπως πληροφορήθηκα, εκεί είχαν τους κρατούμενους, για να μάθω αν ανάμεσά τους ήταν και ο πατέρας μου, γιατί τον κατηγορούσαν κι ό,τι άλλο σχετικό μπορούσα. Δε με άφησαν όμως να μπω μέσα, ούτε και μπόρεσα να τον δω έστω από μακριά και το μόνο που κατόρθωσα ήταν να επικοινωνήσω μαζί του με τους διερμηνείς, τους οποίους φυσικά πλήρωνα με όχι λίγα. Έτσι έμαθα πως ήταν καλά στην υγεία του, δεν τον κατηγορούσαν για κάτι σοβαρό, χωρίς όμως να μου λένε και την κατηγορία και πως του είχε πάει κουβέρτες και φαγητό η Ουρανία Μπαμπασήκα. Η Γιαννιώτισσα αυτή κοπέλα, δασκάλα το επάγγελμα, ήταν ακόμα αδιόριστη τότε κι είχε έρθει στο χωριό μας το Σεπτέμβριο της χρονιάς εκείνης ως ιδιωτική, για βοηθός του δάσκαλου του δημόσιου Γιώργου Παπακώστα, επειδή μόνος του δε μπορούσε να εργασθεί αποτελεσματικά με τα τόσα παιδιά που είχε το χωριό, και μισθοδοτούνταν από τα Εξάρχεια.

Μόλις λοιπόν στις 28 Οκτωβρίου κηρύχτηκε ο πόλεμος ο Παπακώστας έφυγε βιαστικά για το χωριό του τη Φούρκα κι η Ουρανία βρέθηκε σε απόγνωση, γιατί δεν μπορούσε ούτε στα Γιάννενα να πάει, αφού τις πρώτες εκείνες ημέρες κανένας δε γνώριζε τι γίνεται πιο κάτω, αλλ' ούτε και στο σχολείο να μείνει μόνη της. Την πήρε λοιπόν από την πρώτη κιόλας ημέρα ο πατέρας μου σπίτι μας και την κράτησε εκεί όλο το διάστημα της μάχης της Πίνδου μέχρις ότου διώξαμε τους Ιταλούς κι άνοιξε ο δρόμος για τα Γιάννενα. Αυτή λοιπόν η κοπέλα, ο θαυμάσιος αυτός άνθρωπος, πήγαινε τώρα από το υστέρημά της ρούχα και φαγητό στον πατέρα μου, δείχνοντας έτσι την ευγνωμοσύνη της και ξεπληρώνοντας τόσο γρήγορα το καλό που της έκαναν.

Μια περίπου βδομάδα κάθησα στα Γιάννενα κι έμενα στο ξενοδοχείο «Δωδώνη», στο εστιατόριο του οποίου έτρωγα κιόλας πάντα χωρίς καθόλου ψωμί και χωρίς βέβαια ποτέ να με χορταίνουν τα χορταρικά με το ελάχιστο λαδάκι, που αποτελούσαν τότε τα μόνα φαγητά του. Ο εστιατορας Σπύρος Κοντός μ' έβλεπε να τρώγω και φαίνεται πως με λυπήθηκε, γι' αυτό μια μέρα μου έδωσε στα κρυφά μια φέτα ψωμί, τόσο ποθητό σε μένα. Θυμούμαι, και πολύ καλά μάλιστα, πως για να ξεγελάω την πείνα μου, όταν με τις ώρες καθόμουν σ' ένα καφενείο απέναντι και λίγο πιο κάτω από την Καπλάνειο περιμένοντας κάποιον από τους διερμηνείς να μου φέρουν κάτι καινούριο για τον πατέρα μου, έτρωγα πολλά, μα πάρα πολλά ροδάκινα, τα οποία

ευτυχώς τη χρονιά εκείνη ήταν μπόλικά και σε καλή τιμή.

Πέρασε έτσι, όπως είπα, μια περίπου βδομάδα κι αποφάσισα να γυρίσω στο χωριό όχι μόνο γιατί κατάλαβα πως η παρουσία μου στα Γιάννενα σε τίποτε δεν ωφελούσε, αλλά και γιατί σκεφτόμουν πόση ανησυχία και αγωνία δοκίμαζαν οι δικοί μου όλες αυτές τις ημέρες. Φεύγοντας επισκέφτηκα τη θεία μου Ευθαλία Ν. Παπαχρηστίδη να την αποχαιρετήσω και να τη ρωτήσω αν είχε καμία παραγγελία για το χωριό. Της είπα όσα τελευταία νέα είχα από τον πατέρα μου κι αυτή, αντί για παραγγελία, μου έδωσε μια φέτα ψωμί, που το πήρα με συγκίνηση, αφού όλη την εβδομάδα μια και μόνη φορά είχα βάλει ψωμί στο στόμα μου, αυτό του Σπύρου Κοντού, και πολύ ένιωθα την έλλειψή του, την αποχαιρέτησα και πάλι με τα πόδια γύρισα θεονήστικος στο χωριό.

Τον πατέρα μου τον κράτησαν στην Καπλάνειο ένα περίπου μήνα κι ύστερα τον πήγαν με το Χρήστο Αδάμο, που ήταν κι αυτός κρατούμενός τους, στη Ναύπακτο, να δικαστούν από το εκεί ιταλικό στρατοδικείο. Οι στρατοδίκες, επειδή είχαν κι άλλες πολλές και πιο σοβαρές υποθέσεις να εκδικάσουν, ανέβαλαν τις δικές τους γι'αργότερα, τους άφησαν προσωρινά ελεύθερους και τους επέτρεψαν μάλιστα να γυρίσουν στα σπίτια τους. Το φθινόπωρο του 1942 ξαναπήγαν στη Ναύπακτο, δικάστηκαν κι ευτυχώς αθωώθηκαν και οι δυο.

Τον πατέρα μου τον κατηγορούσαν γιατί στην έρευνα, την οποία, όπως είδαμε, είχε κάνει στα σπίτια του χωριού μας ο Τζούλιο, βρήκε στο πάνω ράφι του τζακιού, στο μαντζάτο του σπιτιού μας, ένα μικρό μεταλλικό κουτί με ανταλλακτικά ιταλικού πολυβόλου, που το πέτυχε πεταμένο και το συμμαζέψε ο αδερφός μου Βασιλάκης, το δε Χρήστο Αδάμο γιατί στην καλύβα του, στην Γιαννούλαινας Ντόρντου το σπίτι, ανακάλυψαν ένα ιταλικό πολεμικό όπλο, που για καλή του τύχη ήταν σκουριασμένο, τελείως άχρηστο και για τούτο τόσο φτηνά τη γλίτωσε.

Ευτύχημα θεωρώ το ότι εκτός από όσα πιο πάνω ανέφερα, από πολλά άλλα με μικρότερη σημασία, τα οποία παράλειψα, γιατί και η απλή μνημόνευσή τους θ' απαιτούσε δυστυχώς όχι λίγη προσπάθεια, κανέναν άλλος χωριανός, όπως τουλάχιστον εγώ θυμούμαι, δεν είχε τους δύσκολους εκείνους χρόνους ιδιαίτερα προβλήματα και δε δοκίμασε από τους κατακτητές καμία αξιόλογη περιπέτεια.

Πολύ μεγάλο ευτύχημα ήταν ασφαλώς για μας και το ότι το χωριό μας ανήκε στη δικαιοδοσία των Ιταλών και όχι των Γερμανών, που τα σαδιστικά ένστικτά τους έσπρωξαν στο να επινοήσουν και να εφαρμόσουν τα φοβερά βασανιστήρια της οδού Μέρλιν, να σκοτώσουν στις 13 Δεκεμβρίου 1943 στα δύσμοιρα Καλάβρυτα 1.200 περίπου άτομα, όλο τον ανδρικό πληθυσμό της όμορφης αυτής κωμόπολης, να βάψουν στις 10 Ιουνίου 1944 το Δίστομο με το αίμα 223 παλικάριών του και να κάψουν τα σπίτια του, πράξεις τόσο φρικιαστικές που και η απλή θύμησή τους σε κάνει και σήμερα ακόμα ν' ανατριχιάζεις.

Και οι Έλληνες; Όλος αυτός ο υπέροχος λαός, που δεν είχε προκάνει ακόμα ν' αφήσει από τα χέρια του τ' όπλο, να περατώσει την ιστορήσή του για τη μάχη της Πίνδου, το έπος της Αλβανίας και των οχυρών της Μακεδονίας, δεν αντέδρασε στις βιαιότητες αυτές του κατακτητή; Δέχτηκε μοιρολατρικά και αδιαμαρτύρητα τα δεσμά της σκλαβιάς του;

Όχι βέβαια και πάλι όχι!!

Η αλήθεια είναι πως μετά την κατάρρευση του μετώπου και τη διάλυση του στρατού

όλοι τους έμειναν στην αρχή έκπληκτοι κι ένοιωσαν φοβισμένοι και άβουλοι προς σ' αυτό που δεν περίμεναν, συνήλθαν όμως αμέσως κι η αδούλωτη ψυχή τους τους έσπρωξε ν' αρχίσουν τον πόλεμο στον κατακτητή με κατασκοπεία και σαμποτάζ στα μεγάλα κέντρα, με τ' όπλο στο χέρι στην ύπαιθρο. Ιδρύθηκαν τότε πολλές μικρές ή μεγάλες ομάδες που δρούσαν στις πόλεις κατά του εχθρού και αντάρτικες οργανώσεις στ' απόμερα μέρη και χωριά πρώτα, σ' όλη την Ελλάδα μετά.

Αν και σχεδόν όλες τους έπαιρναν εντολές και βοήθεια από το Συμμαχικό Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, δεν κατόρθωσαν να συμπυχθούν σε μια ενιαία εθνική οργάνωση για να έχει ο αγώνας τους συντονισμό, λιγότερα εμπόδια, πολύ καλύτερα αποτελέσματα και το πιο σπουδαίο ν' αποφύγουν το διχασμό που προκάλεσε ο μεταξύ των ανταγωνισμός, αντιθέσεις οι οποίες, αφού προξένησαν τόσα και τόσα κακά στον τόπο, έσπρωξαν τους Έλληνες στο φοβερό εμφύλιο πόλεμο.

Το Μάρτιο του 1943 ήρθαν στο χωριό μας από τα μέρη του Πωγωνίου αντάρτες του ΕΛΑΣ, στρατιωτικού τμήματος του ΕΑΜ, να διαφωτίσουν τον κόσμο για το σκοπό της οργάνωσής τους και να στρατεύσουν όσους προαιρετικά ήθελαν την ένταξή τους στα ένοπλα τμήματά της. Αρκετοί νέοι του χωριού δέχτηκαν με χαρά τους να τους ακολουθήσουν.

Την 20η Ιουνίου 1943 οι δυο μεγάλες αντάρτικες οργανώσεις ΕΑΜ και ΕΔΕΣ, με προτροπή και τη συμμετοχή Βρετανών κομάντος, που δρούσαν τότε στην Ελλάδα, ύστερα από διαπραγματεύσεις, δημιούργησαν κοινό Γενικό Στρατηγείο για το συντονισμό των επιχειρήσεων κατά του κατακτητή και φυσικά ανέλαβαν την υποχρέωση η μια οργάνωση να μην εμποδίζει τις νόμιμες ενέργειες της άλλης.

Η συμφωνία αυτή, όπως και μια άλλη, που υπογράφηκε στις 5 Ιουλίου 1943 μεταξύ του Βρετανού ταξίαρχου Ένρυ Μαίερς ως εκπρόσωπου του στρατηγείου της Μέσης Ανατολής και του ΕΑΜ, για τις προϋποθέσεις χορήγησης στο μέλλον στρατιωτικών ειδών εκ μέρους των Άγγλων στην οργάνωσή τους, επέτρεψε στον ΕΔΕΣ, το ένοπλο τμήμα των ΕΟΕΑ, να προωθηθεί στην επαρχία μας και να ιδρύσει το Υπαρχηγείο Κονίτσης με έδρα το χωριό μας και δυο λόχους, του Κεράσοβου και της Πυρσόγιαννης. Πολλοί κάτοικοι τόσο του χωριού μας όσο και των γύρω χωριών γράφηκαν τότε στην οργάνωση αυτή και όχι λίγοι νέοι κατατάχτηκαν με τη θέλησή τους στα ένοπλα τμήματά της.

Δυστυχώς η συμφωνία μεταξύ των δυο οργανώσεων δεν κράτησε πολύ και στις 10 Οκτωβρίου 1943, μετά δηλαδή τις εκλογές για τοπική αυτοδιοίκηση, ο ΕΛΑΣ εξόρμησε με μεγάλες δυνάμεις να επιτύχει τη διάλυση του ΕΔΕΣ και αξιόλογα τμήματά του της Δυτικής Μακεδονίας κινήθηκαν για το σκοπό αυτό προς τα μέρη μας.

Το Υπαρχηγείο Κονίτσης των ΕΟΕΑ με πολύ λίγους μήνες ζωής και δράσης είχε ακόμα το σύνολο σχεδόν της δυνάμεώς του άοπλο και για να το εξοπλίσει, όπως άλλωστε είχε συμφωνηθεί μεταξύ των δυο οργανώσεων, περίμενε ρίψη των αγγλικών αεροπλάνων και ανάλογη κατανομή των κάθε φύσεως εφοδίων μεταξύ των, πράγμα που αργούσε να γίνει. Για το λόγο τούτο αναγκάστηκε να διαλύσει τους σχηματισμούς του και τους μεν άοπλους να στείλει στα σπίτια τους, η δε διοίκηση με όσους είχαν έστω και ελάχιστο οπλισμό να φύγει από το χωριό για τον Κλέφτη κι από κει δια μέσου Ελεύθερου, Λιμέρι Νταβάλη και Πάπιγκου να τραβήξει για τη Λάκκα Σούλι, να συναντηθεί με τον κύριο όγκο των δυνάμεων του Ζέρβα.

Στις 19 Οκτωβρίου 1943 κι ενώ βρισκόταν κοντά στο χωριό των Κουρέντων Αραχωβί-

τσα, τη σημερινή Λευκοθέα, δέχτηκε επίθεση από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις.
Στην πλατεία του χωριού αυτού είναι σήμερα στημένο ηρώο κι η μαρμάρινη πλάκα του γράφει:

Ε.Ο.Ε.Α¹

ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΝΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΜΠΕΓΚΖΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΠΕΣΑΝ ΗΡΩΙΚΩΣ ΜΑΧΟΜΕΝΟΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΤΗΝ 19-10-1943

Στη μαρμάρινη αυτή πλάκα κι ανάμεσα στα δέκα τρία ονόματα πεσόντων, που αναγράφονται, δεν περιλαμβάνεται τ' όνομα του επίσης χωριανού μας ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ, ηλικίας 18 ετών, που κι αυτός σκοτώθηκε στην ίδια μάχη, γιατί γι' αρκετό χρονικό διάστημα τον έφεραν ως αγνοούμενο.

Ήμουν αντάρτης του ΕΔΕΣ και την εποχή εκείνη υπηρετούσα στο Γενικό Αρχηγείο στο χωριό των Κατσανοχωρίων Πλαίσια. Μια μέρα άκουσα πως είχαν έρθει αντάρτες από το Υπαρχηγείο Κονίτσης, που είχε χτυπηθεί με τους Γερμανούς στην Αραχωβίτσα, και χωρίς μεγάλη προσπάθεια συνάντησα δυο απ' αυτούς. Γνωρίστηκα μαζί τους και πάνω στην κουβέντα τους ρώτησα αν ήξεραν τον αδερφό μου ή αν γνώριζαν κάτι για τους δικούς μου, μια κι υπηρετούσαν στο χωριό μου. Απέφευγαν να μου απαντήσουν με ευθύτητα, προσπαθούσαν ν' αλλάξουν κουβέντα και τα μισόλογά τους μ' έβαλαν σε σκέψεις.

Την επόμενη Κυριακή η οργάνωση θα έκανε μνημόσυνο για όσους έπεσαν στη μάχη της Αραχωβίτσας και μου είπαν να συμμετάσχω κι εγώ στο απόσπασμα που θ' απέδιδε τις τιμές.

Αν και ήταν μια άσχημη φθινοπωρινή ημέρα η Κυριακή εκείνη κι όλο έβρεχε, μόλις τέλειωσε η λειτουργία βγήκαν όλοι στο προαύλιο της εκκλησίας. Ο παπάς διάβασε την επιμνημόσυνο δέηση κι ένας αξιωματικός έκανε το προσκλητήριο πεσόντων. Τότε, κι ενώ απέδιδα τιμές, άκουσα για πρώτη μου φορά ανάμεσα στους νεκρούς τ' όνομα του αγαπημένου μου αδερφού Βασιλάκη καθώς και τ' όνομα του σεβαστού μου θείου Νικόλαου Νατσιόπουλου.

Τα δάκρυα, που καυτά κύλησαν στα μάγουλά μου και συνέχεια γίνονταν όλο και πιο πολλά, ευτυχώς τα ξέπλενε η ασταμάτητη βροχή κι ο πόνος, που πλημμύριζε τη στιγμή εκείνη το είναι μου, έμενε μόνο δικός μου.

Είναι πάντα δύσκολο να φανερώσει κανείς με λόγια τον πόνο της ψυχής του κι αφάνταστα δύσκολο αν όχι αδύνατο όταν αυτός γεννιέται από γεγονός τόσο μεγάλο και τόσο δυνατό όσο ο θάνατος του αξέχαστου μόνου αδερφού σου στα είκοσί του χρόνια, με το απολυτήριο της Ζωσιμαίας Σχολής της χρονιάς εκείνης στα χέρια του, όπως και του επίσης αγαπημένου θείου σου που, σε ηλικία 41 χρόνων, άφηνε τη γυναίκα του με δυο ανήλικα παιδάκια και τη γρια μητέρα του.

Για τη θυσία τους αυτή, οι ίδιοι θα μπορούν να μας πουν τα λόγια που έγραψε στον τοίχο του κελιού του ένας Έλληνας πατριώτης λίγο πριν τον οδηγήσουν οι

1 - Ε.Ο.Ε.Α. = Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών.

Γερμανοί κατακτητές στο εκτελεστικό απόσπασμα: «Όλοι ζουν για να πεθάνουν, εμείς πεθάναμε για να ζήσουμε», κι εμείς θα μπορούμε να παρηγορηθούμε με τη σκέψη πως έδωσαν τη ζωή τους για τη θεία ΛΕΥΤΕΡΙΑ κι ένα κλωνάρι δάφνης αιώνια θα στεφανώνει τ' όνομά τους.

Αργότερα έμαθα πως στη μάχη αυτή πιάστηκαν και 104 αιχμάλωτοι μεταξύ των οποίων ήταν και οι χωριανοί μας Νίκος Αδάμος και Λάζαρος Νάνος. Τους πήγαν στα Γιάννενα και τους έκλεισαν στη Ζωσιμαία Σχολή, έναντι του σημερινού πρακτορείου αυτοκινήτων. Εκεί έμειναν δυο περίπου μήνες και, για να μη τρώνε δωρεάν το λίγο ψωμί και λιγότερο φαγητό που τους έδιναν, τους έβαζαν να κάνουν όποια αγγαρεία δύσκολη και βρώμικη τους παρουσιαζόταν. Από κει τους πήγαν στη Θεσσαλονίκη, στα εκεί στρατόπεδα, κι αργότερα τους απέλυσαν.

Την 5η Φεβρουαρίου 1944 ο Λάζαρος Νάνος, που πρόσφυγας τότε έμενε στην Κόνιτσα, δέχτηκε πρόσκληση των φίλων του Γιώργου Κίτσιου και Κων/τίνου Βουρδούκα να πάνε στο χωριό τους το Πεκλάρι, που είχαν γάμο. Γλέντησαν στο γάμο όσο η καρδιά τους τραβούσε, κοιμήθηκαν αργά τη νύχτα και το πρωί της άλλης ημέρας, 6 Φεβρουαρίου 1944, πήραν πάλι το δρόμο για την Κόνιτσα. Έξω από το Πεκλάρι τους είχαν στήσει καρτέρι και μόλις τους είδαν να έρχονται έριξαν και σκότωσαν το Λάζαρο Νάνο. Είπαν πως ο φονιάς ήταν κάποιος Καπακλής και πως δεν ήθελε να σκοτώσει το Λάζαρο αλλά το χωριανό του Γιώργο Κίτσιο, επειδή ανήκαν σε διαφορετικές οργανώσεις. Πόση, αλήθεια, κακία! Μια ακόμα οικογένεια είχε χάσει το στήριγμά της, μια νέα γυναίκα θα έμενε χήρα, ένα παιδάκι δε θα γνώριζε τον πατέρα του.

Στο μεταξύ ο πόλεμος στην ξηρά, τον αέρα και τη θάλασσα συνεχιζόταν αδιάκοπος, σκληρός κι ο άξονας, ύστερα από τις πρώτες εντυπωσιακές επιτυχίες του, άρχισε να κλονίζεται κι από την επίθεση πέρασε στην άμυνα. Μετά τη μάχη του Στάλιγκραντ, την εκδίωξη του Ρόμελ από την Αφρική, την κατάκτηση της Σικελίας - Ιταλίας και τη συνθηκολόγησή της στις 3-9-43, την εντυπωσιακή απόβαση στη Νορμανδία την 6η-6-44 και την ισχυρή πίεση που δέχονταν σ' όλα τα μέτωπα, οι Γερμανοί εγκατέλειπαν τώρα τη μια κατόπιν της άλλης όσες χώρες είχαν μέχρι τότε κατακτήσει κι οι λαοί τους χαίρονταν τη λευτεριά τους.

11 - ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Την 12η Οκτωβρίου 1944 οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής έφευγαν από την Αθήνα και στον ιερό βράχο της Ακρόπολης κυμάτιζε και πάλι περήφανη η γαλανόλευκη, ενώ την 13η του ίδιου μήνα ο Γερμανός στρατηγός Λαντς με διάγγελμά του γνώριζε την εγκατάλειψη της πόλης των Γιαννίνων.

Η Ελλάδα ήταν τώρα λεύτερη κι οι Έλληνες πανηγύριζαν, αλλ' όχι όπως θα ήθελαν, όχι με την καρδιά τους. Κάτι βάραινε τα στήθη τους, ένας κόμπος ανέβαινε στο λαιμό τους και τους έπνιγε καθώς έβλεπαν το κακό να έρχεται, τη σύγκρουση του Ε.Λ.Α.Σ. τόσο με τον ΕΔΕΣ του Ζέρβα και τις δυνάμεις χωροφυλακής και αστυνομίας όσο και με την Ελληνική Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, που την 18η Οκτωβρίου με πρόεδρό της τον Γεώργιο Παπανδρέου και με την ηρωική Ταξιαρχία του Ρίμινι γύριζε από τη Μέση Ανατολή και την Ιταλία στην πατρίδα. Κι είχαμε τα Δεκεμβριανά του 1944, τα οποία έληξαν με την επέμβαση των Άγγλων του Σκόμπυ και την υπογραφή στις 12 Φεβρουαρίου 1945 του συμφώνου της Βάρκιζας για κατάπαυση των εχθροπραξιών, παράδοση των όπλων και διάλυση των ΕΑΜικών δυνάμεων.

Γεγονότα που όσο δυσάρεστα κι αν είναι, ανάγκη να τα προσέξουμε, γιατί πολλά μας διδάσκουν.

Στις 30 Απριλίου 1945 ο Χίτλερ άφηνε την τελευταία του πνοή στα καταφύγια της καγκελαρίας του και στις 10 Μαΐου το Γ' Ράιχ υπέγραφε στο Βερολίνο την οριστική συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, ενώ λίγο αργότερα, στις 2 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου γονάτιζε και ο τελευταίος εταίρος του άξονα, η Ιαπωνία.

Τα όπλα τώρα σίγασαν, ο κόσμος ανάπνευσε και μια καινούρια εποχή άρχιζε για όλη την ανθρωπότητα. Οι καταστροφές σε έμψυχο και άψυχο υλικό ήταν βέβαια ανυπολόγιστες αλλ' όλοι τους, νικητές και νικημένοι, στρώθηκαν στη δουλειά να ξαναχτίσει ο καθένας την πατρίδα του, να ξανακάνει την προκοπή του.

Στη μεγάλη αυτή προσπάθεια των λαών όλου σχεδόν του κόσμου και κυρίως της Ευρώπης ήρθαν εμψυχωτές και βοηθοί οι μεγάλες δημοκρατίες της Βορείου Αμερικής, ο Καναδάς και κυρίως οι Ηνωμένες Πολιτείες. Από την πρώτη κιόλας στιγμή που άνοιξαν οι δρόμοι άρχισαν να καταφθάνουν δέματα με ρούχα και τρόφιμα, γράμματα από τους εκεί ομογενείς με παρήγορα λόγια και δολλάρια, εφόδια για την αναδιοργάνωση της χώρα μας, όλα τα πλούτη της χώρας εκείνης.

Ο μεγάλος οργανισμός περίθαλψης και αποκατάστασης ΟΥΝΡΡΡΑ (1943-47), που ανέλαβε σχεδόν εξ ολοκλήρου την δωρεάν πολύπλευρη ενίσχυση των δοκιμασθέντων από τον πόλεμο χωρών, συγκέντρωνε, προωθούσε και μοίραζε με τις εδώ επιτροπές, τις οποίες αποτελούσαν ο πρόεδρος, ο παπάς, ο δάσκαλος και δυο άλλοι έγκριτοι κάτοικοι κάθε χωριού, πολύ μεγάλες ποσότητες τροφίμων και ρούχων, για να θρέψει και να ντύσει τον κουρελή και πεινασμένο από την κατοχή λαό μας, κι η Ένωση Ξένων Εκκλησιών, φιλανθρωπικά ιδρύματα και διάφοροι σύλλογοι του ευγενικού αυτού λαού κυρίως, συμπαραστάθηκαν με όλες τους τις δυνάμεις.

Όλα τα είδη μοιράζονταν στην Κονίτσα ή στο χωριό με καταστάσεις και σύμφωνα πάντα με τα άτομα που είχε η κάθε οικογένεια.

Κι όσο οι μέρες κυλούσαν κι η προσπάθεια όλων μας ν' αποκαταστήσουμε τις ζημιές του πολέμου όχι μόνο για να μπορέσουμε να στεριώσουμε πάνω σε τούτα τα χώματα αλλά και να φτιάξουμε μια ζωή πιο όμορφη για μας και τα παιδιά μας μεγάλωνε, τόσο και πλησιάζαμε σε κάτι το μεγάλο, το φοβερό, σ' αυτό που ονομάζεται

12 - ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Αν ο κάθε πόλεμος είναι μια θάλασσα από αίμα και δάκρυα, ο εμφύλιος πόλεμος είναι ασφαλώς η κατάρα, ο νεκροθάφτης κάθε λαού και τίποτε λιγότερο.

Άρχισε το Μάρτη του 1946 και στα μέρη μας το Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς (από παλιούς αντάρτες του ΕΛΑΣ, που με τη συμφωνία της Βάρκιζας είχαν καταφύγει σε γειτονικές χώρες με κομμουνιστικό καθεστώς και κυρίως στη Γιουγκοσλαβία, εκπαιδευτεί στον ανταρτοπόλεμο σε ειδικά σχολεία και τώρα με τη δύναμη των όπλων τους προσπαθούσαν να καταλάβουν την εξουσία και να επιβάλουν στο λαό μας το δικό τους κοινωνικό και οικονομικό σύστημα.

Με το πέραςμα του χρόνου και την αδυναμία του εθνικού στρατού, λόγω της εκπαιδεύσεώς του ν' ανταποκριθεί στις μεθόδους του ιδιότυπου αυτού πολέμου, ξαπλώθηκαν σ' όλη την Ελλάδα κι η δύναμη τους μεγάλωνε με τη θεληματική και κυρίως τη βίαιη στρατολόγηση νέων από την ύπαιθρο).

Αλλ' ας μη προσπαθήσουμε να προτρέξουμε της ιστορίας κι ανεπηρέαστη ας την

αφήσουμε να καταγράψει μόνη της κι όταν έλθει η ώρα τα όσα εμείς πράξαμε κατά τη διάρκεια του άχαρου αυτού πολέμου. Αυτή και μόνη αυτή, μακριά από προσωπικές συμπάθειες και προκαταλήψεις, ξένη σε συμφέροντα και άνομες επιδιώξεις, τόσο ανθρώπινα όλα τους, θα μας δώσει τις αληθινές πληροφορίες για τα γεγονότα και με την αδέκαστη σοφία της θα κατανείμει στον καθένα μας τις ευθύνες του.

Όσο όμως λεπτομερής κι αν είναι η αφήγησή της αυτή δε θα μπορεί ν' αναφερθεί σε γεγονότα τα οποία, αν και σημάδεψαν την ιστορία του κάθε χωριού, δεν παύουν να έχουν καθαρά τοπικό χαρακτήρα και για τούτο να τα θεωρεί λεπτομέρειες που μπορεί να παραβλέψει. Σ' αυτά λοιπόν τα γεγονότα του χωριού μας αντικειμενικά, και όσο μπορούμε σύντομα, για να προλάβουμε κάθε παρεξήγηση και με τη χρονολογική σειρά τους θ' αναφερθούμε στη συνέχεια.

1 - Τέλη Σεπτεμβρίου 1947. Το χωριό μας από τον Αύγουστο βρίσκεται στη δικαιοδοσία των ανταρτών, ενώ πολλοί χωριανοί, κυρίως άντρες και νέοι, με την υποχώρηση του στρατού από την Πυρσόγιαννη το θέρος της χρονιάς εκείνης, έφυγαν για την Κόνιτσα, κέντρο ασφάλειας της επαρχίας.

Στο χωριό οι αντάρτες εγκατέστησαν φρουραρχείο κι επιμελητεία και με διαλέξεις κι όποιο άλλο πρόσφορο μέσο διέθεταν φρόντιζαν να προσελκύσουν ακόμα και τους πιο δύστροπους κατοίκους του. Φαίνεται όμως πως αυτό ήταν κάπως δύσκολο και για να παραδειγματιστούν ίσως όσοι αντιδρούσαν αλλά και να κερδίσουν συγχρόνως αγαθά κατάσχεσαν τέσσερα σπίτια του χωριού, τα οποία θα πρέπει να θεωρούσαν σαν πιο αντιδραστικά, του Μιχάλη Καφέ, Δημήτρη Χήρα, Θεμιστοκλή Μούσιου και Γιαννάκη Χρηστίδη. Οπλοφόροι τους έδιωξαν με τη βία από τα σπίτια τους νοικοκυραίους, όλες γυναίκες, μια και οι άντρες τους ήταν στην Κόνιτσα ή υπηρετούσαν στρατιώτες, και κατάσχεσαν ό,τι υπήρχε μέσα. Εκτός από τα ρούχα που φορούσαν πάνω τους δεν τις άφησαν να πάρουν ούτε ένα μυτομάντιλο.

Τα κατασχεθέντα συγκέντρωσαν στο μαγαζί μας κι ύστερα από δυο μέρες τα φόρτωσαν σε ζώα και με τους ανθρώπους των σπιτιών αυτών ν' ακολουθούν πήραν το δρόμο της Μαύρης Πέτρας.

Ήταν η γυναίκα μου Μαρία, η μάνα μου Αικατερίνη, η Αρετή Μούσιου με την κοπέλα της Μαρία, μωρό μηνών μέσα σ' ένα καλάθι, κι η Αγγελική Χήρα. Στη Ραμάστα χώρισαν και τα μεν φορτωμένα ζώα τράβηξαν το δρόμο του Αϊ-Γιώργη για το Κεράσοβο, οι δε γυναίκες το δρόμο του Μιστράκου για την Κόνιτσα. Εκεί συνάντησαν τους δικούς τους που τις συμμάζεψαν, τις παρηγόρησαν και τις φρόντισαν.

2 - Δεκέμβριος 1947. Ο Λευτέρης Γιαννακός είχε πατέρα Στρατσίωτη αλλ' αυτός γεννήθηκε το 1918 στη Βωβούσα και στο χωριό μας ήρθε γαμπρός. Το Δεκέμβριο του 1947 οι αντάρτες τον πήραν μαζί τους από το σπίτι του κι από τότε ακολουθούσε τις ομάδες τους. Σκοτώθηκε στο Γράμμο άγνωστο πότε και κάτω από ποιες συνθήκες κι άφησε χήρα τη γυναίκα του κι ορφανό το κοριτσάκι του.

3 - Ιούνιος 1948. Οι αντάρτες πληροφορούνται πως ο στρατός ετοιμάζεται για επίθεση και παίρνουν από τα χωριά που εξουσίαζαν παιδάκια ηλικίας 3 - 14 χρόνων και τα οδηγούν στην Αλβανία. Από το χωριό μας με τα πέντε παιδιά του Κώστα Τσάνου πήραν συνολικά 23 και ακολουθώντας το δρομολόγιο Πουρνιά - Καστάνιανη - Κάντσικο - Χιονιάδες τα έφεραν στην Αλβανία, Ερσέκα - Κορυτσά - Αυλώνα κι ύστερα με τρένα τα σκόρπισαν σε διάφορες ανατολικές χώρες.

Μου είναι αδύνατο να πιστέψω πως υπήρξαν μητέρες που θεληματικά άνοιξαν

τη ζεστή αγκαλιά τους, την αγκαλιά στην οποία κάθε πλάσμα νοιώθει ασφάλεια και σιγουριά, κι άφησαν τ'αγγελούδια τους να πετάξουν για την πικρή ξενιτιά, για χώρες με άλλες γλώσσες κι άλλες συνήθειες. Όμως δε θα επιμείνω περισσότερο στο γεγονός και προεξοφλώντας την άδεια του συγγραφέα θ' αρκεστώ σε όσα γράφει γι' αυτό ο Γ. Ρούσσος στη σελίδα 502 του Ζ' τόμου του έργου του «ΝΕΩΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ 1826 - 1947».

«Μια σκοτεινή σελίδα του πολέμου αποτελεί και το περιβόητο «παιδομάζωμα» κατά το οποίο περί τα 28.000 παιδιά μεταφέρθηκαν σε χώρες του Παραπετάσματος.

Από το κράτος χαρακτηρίστηκε το «παιδομάζωμα» ως απάνθρωπο και θηριώδες μέτρο και η κυβέρνηση το κατήγγειλε στη διεθνή κοινή γνώμη. Η ηγεσία του Αντάρτικου το ενεφάνισε ως μέτρο προνοίας για να σωθούν έλεγε τα απαγόμενα παιδιά από τους πυροβολισμούς των μαχών που γίνονταν μέσα στα χωριά τους. Αριστεροί συγγραφείς κατακρίνουν το «μέτρο» αυτό, κυρίως επειδή τα παιδιά παίρνονταν ή αρπάζονταν μέσα από τα σπίτια τους παρά τη θέληση των γονιών τους».

Με τον επαναπατρισμό σχεδόν όλα τα παιδάκια του χωριού μας γύρισαν ξανά στην πατρίδα τους.

4 - 22 Ιουνίου 1948. Ένας αντάρτης ήρθε από την επιμελητεία Κερασόβου στο χωριό και πήρε, όπως συνήθιζαν, από το σπίτι του για υπηρεσία το Χρήστο Βρυζώνη.

Τον οδήγησε στο Κεράσοβο όπου συνάντησε και τους χωριανούς Ανδρέα Βρυζώνη, Μαρία Ζηκόπουλου, Ελεονώρα Αθανασίου, Βασιλική Αδάμου, Βικτώρια Μήτρου, Ουρανία Κολιού, Πηνελόπη Οικονόμου και Αντιγόνη Μάντζιου με το μωρό παιδάκι της Δημήτρη, που τους είχαν πάρει την προηγούμενη μέρα για υπηρεσία κι αυτούς και την Αντιγόνη Μάντζιου για το στρατόπεδο στο μοναστήρι της Φούρκας.

Χώρισαν τον Ανδρέα και το Χρήστο από τις γυναίκες και μαζί με άλλους άντρες από τα γύρω χωριά τους έστειλαν προς το Γράμμο να φτιάσουν πολυβολεία, ενώ τις γυναίκες για τον ίδιο σκοπό τις έφεραν προς το σαμαρνώτικο. Κάποια μέρα οι ομάδες ανδρών και γυναικών έτυχε να συναντηθούν για λίγο κι ο Χρήστος Βρυζώνης πάνω σε κουβέντα του με την Ελεονώρα, της πρότεινε να φύγουν. Εκείνη του απάντησε πως δεν πρέπει να βιάζεται, γιατί γύρω τους οι αντάρτες ήταν πολλοί κι όλοι οι δρόμοι ναρκωπέδημένοι.

Αργότερα, κι όταν έκαναν πολυβολεία στα δυτικά του Γοργοπόταμου, ο Χρήστος έκανε την ίδια πρόταση και στον Ανδρέα Βρυζώνη.

- Μπάρμπα, του είπε, εγώ δεν αντέχω άλλο κι αποφάσισα να φύγω απόψε κιόλας, πριν την ώρα του φαγητού, από μια λάκκα που ανακάλυψα. Αν θέλεις έλα κι εσύ μαζί μου.

Με χαρά του δέχτηκε εκείνος και την ορισμένη ώρα ο Χρήστος του ξανάπε:

- Φεύγα, μπάρμπα, εσύ μπροστά κι εγώ θα σε φτάσω.

Έφυγε ο Ανδρέας από κει που του υπέδειξε ο Χρήστος κι ύστερα από λίγο ακολούθησε κι εκείνος, χωρίς να τους πάρουν είδηση.

Όλη τη νύχτα με πολύ φόβο και χίλιες προφυλάξεις βάδιζαν πότε στο Σαραντάπορο και πότε στα πλαϊνά μονοπάτια και λίγο πριν χαράξει περνούσαν στο μολιστινό, το τελευταίο για τη λευτεριά τους δρομάκι. Και τότε ο Χρήστος, καθώς προχωρούσε πρώτος, πάτησε τη νάρκη. Αυτόν έστειλε στην αιωνιότητα σε ηλικία 48 χρόνων και τον Ανδρέα ξάπλωσε στο χώμα τραυματισμένο.

Το μηχανικό του στρατού εργαζόταν λίγο πιο κάτω κι άνοιγε το δημόσιο δρόμο,

γι' αυτό κι άκουσε πολύ καθαρά τον κρότο της νάρκης και αρκετοί εργάτες με πρώτο τον Κων/τίνο Φρόντζο, δικηγόρο από την Πυρσόγιαννη, που από κοντά παρακολουθούσε τη δράση του στρατού στα μέρη μας, έτρεξαν στο μέρος εκείνο κι ας ήταν ακόμα νύχτα. Έθαψαν εκεί το Χρήστο και τον Ανδρέα τον πήραν μαζί τους και τον περιποιήθηκαν όσο πιο καλά μπορούσαν. Ήταν η 12η-8- 1948.

Μετά από τρία χρόνια η χήρα γυναίκα του με τα τρία ανήλικα παιδιά τους πήραν τα κόκκαλά του και τα έφεραν στο χωριό. Η πατρίδα στην οικογένεια χορήγησε σύνταξη.

Από τις γυναίκες, που πιο πάνω αναφέραμε, τη Βασιλική Αδάμου και την Ελεονώρα Αθανασίου πήραν αργότερα μαζί τους στην Αλβανία κι από κει στη Ρουμανία. Επέστρεψαν το 1956 με τον επαναπατρισμό.

5 - 16 Ιουνίου 1948. Ο στρατός με ορμητήριο την Κόνιτσα άρχισε στην περιοχή μας μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις με αποτέλεσμα την 20ή Αυγούστου οι αντάρτες να εκδιωχθούν από το Γράμμο προς το Βίτσι. Όπως προχωρούσε μια μονάδα του έφθασε στο εικόνισμα του Τάκη, στη ράχη προς τη Μόλιστα, κι ανάγκασε τους αντάρτες, που ήταν στο χωριό, να τραβηχτούν προς τη Γκουγκούλια.

Το απόγευμα της 30ής Ιουνίου μια διμοιρία στρατού με οδηγό τον Κων/τίνο Φρόντζο, ο οποίος, όπως και πιο πάνω είπαμε, όλο το διάστημα των επιχειρήσεων παρακολουθούσε το στρατό στην πρώτη γραμμή, κατέβηκε από τη ράχη κι από τα Προσωκήπια μπήκε στο χωριό. Συναντήθηκε εκεί με πολλούς χωριανούς, πήρε απ' αυτούς πληροφορίες κι αφού παρότρυνε τους νεότερους να φύγουν για την Κόνιτσα γύρισε με τους στρατιώτες στη βάση του.

Το βράδυ της ίδιας ημέρας τα ζωντανά του χωριού δε γύρισαν από τη βοσκή σπίτι τους. 350 περίπου γίδια με τσοπάνη το Μιχάλη Τσάνο, 300 πρόβατα με βοσκούς το Θανάση Δημαρέλη και Στέργιο Πιάννο και 70 βόδια με γελαδάρη το Χαράλαμπο Βρυζώνη τα πήραν οι αντάρτες από το Λιθάρι, που έβοσκαν, και τα οδήγησαν, ανθρωπους και ζώα μαζί, πεσκέσι στην Αλβανία στους Αλβανούς. Μεγάλο για το χωριό το κακό, αφού έμεινε χωρίς γιδοπρόβατα και χωρίς βόδια, τόσο απαραίτητα όλα τους για την επιβίωση των κατοίκων, αλλά και τι μπορούσαν να κάνουν;

Από τους βοσκούς ο Μιχάλης, ο Θανάσης κι ο Χαράλαμπος γύρισαν με τον επαναπατρισμό πάλι στο χωριό, ενώ ο Στέργιος άφησε τα κόκκαλά του για πάντα στην Πολωνία.

Την άλλη μέρα 1η Ιουλίου πολλοί χωριανοί και κυρίως οι νεότεροι, καθώς είδαν το στρατό στη ράχη και το Φρόντζο στο χωριό πήραν θάρρος, άρπαξαν ό,τι πιο πολύτιμο κι απαραίτητο είχαν και με τα παιδιά τους μαζί ήρθαν στη Μόλιστα κι ύστερα στην Κόνιτσα. Τα παιδιά τα έστειλαν στις παιδοπόλεις κι αυτοί μετά την 31η Ιουλίου, που ο Κλέφτης, το προπύργιο αυτό του Γράμμου, έπεσε στα χέρια του στρατού, ξαναγύρισαν στο χωριό.

6 - 7 Ιουλίου 1948. Η Ουρανία Μ. Κοντογιάννη είχε ξεκινήσει το απόγευμα της ημέρας εκείνης από το σπίτι της να πάει στη θεία της Γιώργαινα Παπαγιαννούλη, επειδή εκεί έμενε τις δύσκολες αυτές ημέρες. Πλησίαζε στο δρόμο που έρχεται από τον Αθανασίου στην πλατεία, όταν κάποιος, κρυμμένος μάλλον στον ξενώνα, έριξε από ένα παράθυρό του και την άφησε στον τόπο. Ήταν 36 χρόνων κι άφησε την οικογένειά της με τρία ανήλικα παιδιά. Ποιός άραγε τη σκότωσε και γιατί;

7 - 19 Ιουλίου 1948. Όπως και πιο πάνω είπαμε με τον ερχομό του στρατού στο

εικόνη του Τάκη οι αντάρτες συμπύχθηκαν προς τη Γκουγκούλια - Κοκόρινα κι έτσι το χωριό μας έμεινε κατά κάποιο τρόπο ουδέτερη ζώνη. Ο στρατός, εκτός από τον ερχομό της διμοιρίας με το Φρόντζο, δεν ξαναπάτησε σ' αυτό μέχρι την πτώση του Κλέφτη στις 31 Ιουλίου, οι αντάρτες όμως κατέβαιναν, με προφυλάξεις βέβαια, σχεδόν κάθε νύχτα για να 'ρθουν σ' επαφή με χωριανούς.

Έτσι και τη νύχτα εκείνη της 19ης προς την 20ή Ιουλίου 1948 ξανάρθαν πάλι και τούτη τη φορά τράβηξαν για το σπίτι του Γιαννάκη Νατσιόπουλου. Του χτύπησαν την πόρτα αλλ' εκείνος, επειδή φοβήθηκε, αντί να τους ανοίξει έτρεξε κι από τη θυροπούλα βγήκε και κρύφτηκε στα καλαμπόκια του Λαδά. Περίμεναν λίγο κι αφού είδαν πως κανένας δεν τους απαντούσε τράβηξαν για το σπίτι του Θύμιου Τζιουμέρκα. Χτύπησαν κι εκεί την πόρτα σιγά στην αρχή πιο δυνατά μετά.

Ο Θύμιος, όπως ήταν από τον ύπνο γυμνός, θέλησε κι αυτός να φύγει από το σακάκι προς το σπίτι του Λάζαρου Παπαχρηστίδη, αλλ' είδε μπρος του αντάρτη που φύλαγε. Κατάλαβε πως το σπίτι του ήταν περικυκλωμένο κι επειδή χωρίς δυσκολία μπορούσαν να παραβιάσουν την πόρτα, αναγκάστηκε ν' ανοίξει.

Του είπαν να μη φοβάται και του ζήτησαν να πάει μαζί τους γιατί τον ήθελε ο Γιάννης Γκόγκος κάτι να του πει. Πίστεψε πως ο Γκόγκος ήταν κάπου εκεί κοντά και τους ακολούθησε όπως ήταν. Προχώρησαν τον κατήφορο της ρούγας κι έφτασαν έτσι μέχρι τη Μαύρη Πέτρα. Στις διαμαρτυρίες του τον διαβεβαίωναν πως πλησιάζουν στο μέρος που είναι ο Γκόγκος, γι' αυτό δεν πρέπει ν' ανησυχεί.

Η γυναίκα του Θύμιου Δέσπω, μόλις είδε τον άντρα της να φεύγει έτσι, πήρε από το σπίτι τα παπούτσια και το σακάκι του κι έτρεξε στην κατηφόρα να τους προκάνει και να του τα δώσει, γιατί ήταν μόνο με τις κάλτσες και το παντελόνι του.

Έφτασε έτσι μέχρι τη Μαύρη Πέτρα κι εκεί τη σταμάτησε ένας αντάρτης και τη διαβεβαίωσε πως ο άντρας της δεν επρόκειτο να πάθει κανένα κακό και γι' αυτό δεν έπρεπε να στενοχωριέται, της πήρε μάλιστα τα παπούτσια και το σακάκι να τα δώσει, όπως είπε, αυτός στο Θύμιο.

Αν και αμφέβαλλε για τα λεγόμενά του γύρισε σπίτι, ενώ τον άντρα της αντί για το Γκόγκο τον πήραν στην Αλβανία. Εκεί τον έκλεισαν σε στρατόπεδο κι όπως πληροφορήθηκαν αργότερα οι δικοί του από άλλο κρατούμενο, ο οποίος γύρισε μετά στην Ελλάδα, πέθανε από τροφική δηλητηρίαση. Ήταν όταν τον πήραν 69 χρόνων.

8 - 26 Ιουλίου 1948. Αναγνωριστικό αεροπλάνο της πολεμικής μας αεροπορίας χτυπήθηκε από τους αντάρτες στο Γράμμο κι ενώ προσπαθούσε να φθάσει στο βοηθητικό αεροδρόμιο της Κόνιτσας έπεσε στον Κλέφτη. Ο χειριστής του ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ 26 χρόνων από τα Αγνάσματα Καστοριάς σκοτώθηκε επί τόπου και το αεροπλάνο καταστράφηκε τελείως.

13 - Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ

Την 1η Απριλίου του 1949 οι αντάρτες ξαναγύρισαν από το Βίτσι στο Γράμμο και στις 2 Αυγούστου νέες μάχες άρχισαν.

Κι ο παράλογος αυτός πόλεμος συνεχιζόταν με την ολοκλήρωση της κατάληψης από το στρατό του Βίτσι την 17η Αυγούστου και την εξόρμηση στις 25 του ίδιου μήνα για την εκκαθάριση του Γράμμου.

Την 29η Αυγούστου του 1949 το τελευταίο οχυρό των ανταρτών, το ύψωμα 2.520 του Γράμμου, έπεφτε επιτέλους στα χέρια του στρατού.

«Ο Εμφύλιος πόλεμος είχε λήξει. Αλλά είχε στοιχίσει μόνο σε νεκρούς 8.240 από το μέρος του στρατού και 38.420 από το πλευρό των ανταρτών. Αυτοί οι 46.660 σκοτωμένοι είναι αναμφισβήτητα ένας τρομακτικός αριθμός. Αλλά τα θύματα γενικά ήσαν πολύ περισσότερα».¹

Κι αλήθεια! Για να έχουμε το σωστό αριθμό των νεκρών πρέπει σ' αυτούς να προσθέσουμε κι όσους από τον άμαχο πληθυσμό βρήκαν το θάνατο κατά τη διάρκεια των μαχών, όπως και κείνους που τότε ή αργότερα έχασαν τη ζωή τους ή την αρτιμέλειά τους από τις νάρκες, τις οποίες σκόρπισαν οι αντάρτες γι' άμυνά τους. Μεταξύ αυτών και δυο χωριανοί μας, ο Αριστοτέλης Ζηκόπουλος κι ο Αριστοτέλης Παπαχρήστου. 1 - Ήταν η 9-6-1949 όταν ο Αριστοτέλης Ζηκόπουλος καβάλησε το ζώο του και τράβηξε για το βουνό να κόψει βεργιά για τα φασόλια. Στη θέση Λάκκος Λειβάδι είδε αρκετά απ' αυτά και χωρίς να χάσει καιρό ξεπέζεψε και με όρεξη άρχισε τη δουλειά του, χωρίς να προσέξει τη νάρκη που ύπουλα παραμόνευε. Πάτησε πάνω της κι αυτή του στέρησε το αριστερό πόδι από το γόνατο και κάτω.

Έβαλε αμέσως τις φωνές, ενώ συγχρόνως με την κάλτσα του άλλου ποδιού του και το σχοινί της έδενε όσο πιο σφιχτά μπορούσε το κομμένο πόδι, για να αποφύγει την αιμορραγία. Τις φωνές του άκουσε ο Βασίλης Σωτηρούλης, ο οποίος έβοσκε εκεί γύρω τα βόδια του χωριού, έτρεξε στο διάραχο της Γενοβονίβας κι άρχισε κι αυτός να φωνάζει ζητώντας βοήθεια.

Τον άκουσαν αρκετοί χωριανοί κι επειδή είχαν ακούσει πριν και τον κρότο της νάρκης, έτρεξαν αμέσως, έβαλαν τον Αριστοτέλη σ' ένα προχέιρο φορείο, που έφτιαξαν επί τόπου, και τον κατέβασαν στο γεφύρι του Καρά. Εκεί ήταν στρατιωτική μονάδα κι ο γιατρός της του πρόσφερε τις πρώτες βοήθειες και με στρατιωτικό αυτοκίνητο τον προώθησε στο νοσοκομείο Κονίτσης, όπου και νοσηλεύτηκε.

2 - Το πρωινό εκείνο του Μεγάλου Σαββάτου της 28-4-1951 ήταν τόσο ευχάριστο ώστε, αν και η ημέρα ήταν επίσημη, ανάγκασε μια παρέα νέων του χωριού να ξεκινήσουν με χαρά για το βουνό, για ξύλα. Ανάμεσά τους κι ο Αριστοτέλης Γ. Παπαχρήστου, που εκείνο το πρωί είχε σηκωθεί πιο νωρίς από κάθε άλλη μέρα κι ώσπου να ξεκινήσουν κι οι άλλοι πέρασε την ώρα του στην τσινιού του κοιτάζοντας αχόρταγα όλα τα γύρω να τα έβλεπε για πρώτη ή τελευταία του φορά.

Καβάλα ύστερα από λίγο όλοι στα μουλάρια τους ανέβαιναν με τραγούδια και αστεία για το βουνό και μόνο όταν έφθασαν στο Τσομπάνι, στα δασκαλαίικα χωράφια, ξεπέζεψαν και σκόρπισαν στα γύρω να κόψουν ξύλα, αφού πρώτα σιγούρεψαν τα ζώα τους. Κι ενώ ο κρότος των τσεκουριών έσχιζε τη σιγαλιά του δάσους μια πυκνή ομίχλη ήρθε και σιγά σιγά σκέπασε όλα τα γύρω χωρίς και να μπορεί να εμποδίσει τους ξυλοκόπους μας από τη δουλειά τους.

Δεν άργησαν να συμπληρώσουν ο ένας μετά τον άλλο το φόρτωμά του κι είχαν μερικοί αρχίσει κιόλας να κουβαλούν με την πλάτη τα ξύλα τους στο μέρος που ήταν τα ζώα, για να φορτώσουν. Και τότε ξαφνικά ακούστηκε το μπαμ της νάρκης, που έσκασε.

Δε γνώριζαν τι ακριβώς έγινε και μόλις διαλύθηκε η ομίχλη, ύστερα δηλαδή από ένα ή δυο λεπτά, με προσοχή για το φόβο κι άλλης νάρκης, προχώρησαν προς το μέρος που ακούστηκε ο βρόντος.

1 - Γ. Ρούσσου: «ΝΕΩΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ» Τόμος Ζ', σελ. 502.

Εκεί βρήκαν τον Αριστοτέλη Γ. Παπαχρήστου νεκρό. Όπως προχωρούσε σκυφτά με τα ξύλα στην πλάτη του πάτησε τη νάρκη κι εκείνη του έφαγε τελείως τα σωθικά. Μ' ένα πρόχειρο φορείο τον έφεραν στο χωριό και με τη συμμετοχή όλων των χωριανών τον κήδεψαν.

Ποιά παρήγορα λόγια θα μπορούσες να βρεις να γλυκάνεις τον πόνο των γονιών κι όλων των σπιτικών για το παλικάρι, που έχασαν στον ανθό της νιότης του, στα είκοσι δυο χρόνια του;

Όταν κάθε φορά σηκώνοντας τα μάτια μας αντικρίζουμε ορθόστητο το γυμνό στην κορυφή του σήμερα βουνό του χωριού μας Κλέφτης, ας φέρουμε, αγαπητέ μου αναγνώστη, στη θύμησή μας όλους όσους αδερφικό χέρι τους στέρησε τη χαρά της ζωής.

Ας θυμούμαστε πως το έθνος μας μόνο ενωμένο δημιούργησε τις μεγάλες στιγμές της ιστορίας του, ας θεωρήσουμε τον εμφύλιο εκείνο πόλεμο έναν εφιάλτη που ανήκει τελεσίδικα στο παρελθόν κι ας αφήσουμε τέλος την ψυχή μας να πλημμυρίσει από Ελλάδα και μόνο Ελλάδα.

Αν θέλουμε εμείς και τα παιδιά μας και των παιδιών μας τα εγγόνια να αποπρίσουν και να γεράσουν σ' ένα ατάραχο και γελαστό κόσμο, ας δουλέψει ο καθένας μας πραγματικά όσο και όπως καλύτερα μπορεί για την πολυπόθητη ειρήνη.

Ναι, ο πόλεμος είχε τελειώσει αλλ' οι απροσμέτρητες υλικές καταστροφές του σ' όλη τη χώρα ήταν ανάλογες με τις απώλειες σ' ανθρώπινες υπάρξεις και μας άφηναν άφωνους.

700.000 περίπου εξαθλιωμένοι πρόσφυγες, που κατά τη διάρκεια του είχαν καταφύγει στις πόλεις, στα «κέντρα ασφάλειας», έπρεπε όχι μόνο να επαναπατριστούν αλλά και να εφοδιαστούν με τρόφιμα, ρούχα, βότανα, γεωργικά εργαλεία, μηχανήματα κι όλα τ' απαραίτητα για ν' αρχίσουν μια νέα ζωή.

Σχολεία, εκκλησίες, σπίτια, δρόμοι, γέφυρες, αγροτικές εγκαταστάσεις, όλα όσα οι Γερμανοϊταλοί είχαν ξεχάσει όρθια, ερειπωμένα τώρα από τους Έλληνες περίμεναν την ανόρθωσή τους. Νικητές και νικημένοι του Β' παγκόσμιου πόλεμου, όλοι οι λαοί της γης δημιουργούσαν εμείς καταστρέφαμε.

Και κοντά σ' όλα αυτά χιλιάδες ξεριζωμένοι Έλληνες να ζουν μέχρι τη μέρα του επαναπατρισμού τους στις ανατολικές χώρες, σε μια προσωρινή πατρίδα περιμένοντάς μια στιγμή χαράς.

Πολλά τα κάθε είδους ερείπια, ανυποχώρητη όμως κι η θέλησή μας, με τη βοήθεια στην αρχή και του γνωστού μας Σχεδίου Μάρσαλ, να προχωρήσουμε με βήματα πότε γοργά και μεγάλα και πότε μικρά κι αδύναμα στη δημιουργία μιας Νέας Ελλάδας, όμορφης και δυνατής, όπως σήμερα είναι και την καμαρώνουμε όλοι μας.

Δ' - Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

1 - ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

Την αρχή και βάση της κοινωνίας του χωριού μας αποτέλεσε από τους πρώτους κιόλας χρόνους της θεμελιώσεώς του μέχρι και σήμερα η οικογένεια.

Η κοινωνία, το οργανικό αυτό σύνολο, κλειστό παλιά, άρχισε να έρχεται σιγά σιγά σ' επαφή με τα γύρω του χωριά, με τον πιο πέρα κόσμο μετά. Αν και η φυγή αυτή από την απομόνωση και το άνοιγμα προς τα έξω πολλές συνάντησε δυσκολίες λόγω του ορεινού του εδάφους και των ανύπαρκτων μέσων συγκοινωνίας, μπόρεσε να συνεχισθεί με αποτέλεσμα να βοηθήσει και να βοηθηθεί στην ανύψωση, εστω και με αργό ρυθμό, του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτιστικού επιπέδου των κατοίκων του.

Όταν μάλιστα αργότερα οι χωριανοί πήραν το δρόμο της ξενιτιάς και της παραμονής τους σε μακρινές χώρες και πρωτεύουσες κρατών, ο γυρισμός τους αποτελούσε συγχρόνως και προσπάθεια γι' άλλο τρόπο σκέψης, για μια ζωή άλλης μορφής.

Μπόρεσαν όχι μόνο οι ίδιοι να συνεχίσουν και καλλιεργήσουν όσα εκεί στα ξένα έμαθαν αλλά με τον καιρό και να μεταδώσουν αυτά, να τα επιβάλουν κατά κάποιο τρόπο με το παράδειγμά τους και στους ντόπιους.

Έτσι τους βλέπουμε να προχωρούν από πολύ παλιά στην κοινωνική οργάνωση του χωριού τους και μάλιστα με τέτοιο τρόπο ώστε να μην έχει αυτό σε τίποτα να ζηλέψει το σημερινό, να ξεφεύγουν έπειτα από την προσπάθειά τους γι' αυτάρκεια σπιτιού και χωριού, να έχουν απαιτήσεις που με τον καιρό γίνονταν όλο και πιο πολλές, όλο και πιο επιτακτικές, να θέλουν το χωριό τους το πρώτο στην επαρχία μας.

Αρκετές μέχρι τώρα φορές μεταχειριστήκαμε τις λέξεις καλός νοικοκύρης, πλούσιος, άρχοντας, προύχοντας του χωριού θέλοντας να τιμήσουμε κατά κάποιο τρόπο μ' αυτές όσους χωριανούς ξεχώριζαν για τη σωφροσύνη και την οικονομική τους κυρίως κατάσταση. Η διάκριση αυτή δεν έγινε βέβαια ύστερα από αυθαίρετη προσωπική επιλογή ή εκτίμηση του γράφοντος αλλ' αποτελούσε κοινή αναγνώριση και παραδοχή απ' όλους τους χωριανούς και στηριζόταν σε κριτήρια αποκλειστικά της τότε εποχής. Θα ήταν αλήθεια όχι φρόνιμο να συγκρίνουμε το τότε με το σήμερα, για τον απλούστατο λόγο, διότι η ζωή παλιότερα περιοριζόταν στις πλέον απαραίτητες για τη συντήρησή τους απαιτήσεις κι ο πλουσιότερος της εποχής εκείνης ζούσε πολύ κατώτερα από το φτωχό του σήμερα.

Ιδιωτική ζωή στην κοινωνία του χωριού περ πως δεν υπήρχε, μια και όλοι αποτελούσαν μια μεγάλη οικογένεια και τη χαρά ή λύπη του ενός γεύονταν κι όλοι οι άλλοι, ενώ το μυστικό του ήταν κιόλας γνωστό στο γείτονα, στο διπλανό, σ' όλο το χωριό. Ίσως μάλιστα αυτός ήταν κι ο λόγος που έκανε τις μεταξύ τους σχέσεις όχι μόνο συγγενικές αλλά και κάτι παραπάνω, αδελφικές θα μπορούσαμε να πούμε, χωρίς

βέβαια να ξεχνούμε και τις διαφορές, τους μικροκαβγάδες, τις ατέλειωτες λογομαχίες των ανδρών το απόγευμα κάθε χαρούμενης Κυριακής στο κουλούρι για μικροπράγματα, τα τσιρίγματα και τα σπρωξίματα μεταξύ των γυναικών στην προσπάθειά τους αυτές πρώτες να ποτίσουν το καλοκαίρι όταν δεν υπήρχε αυλακάρης, κάποια σπάνια μήνυση που τους έφερνε αντιμέτωπους στην Κόνιτσα.

Οι καλές τους αυτές σχέσεις όπως είναι φυσικό πολύ βοήθησαν τόσο στο να ενισχυθεί η μεταξύ τους αγάπη όσο και στο να εκδηλωθεί αυτή με χίλιους δυο τρόπους και κυρίως με την αλληλοβοήθεια, αφού κι η παροιμία τους έλεγε πως: «τό 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο». Εδώ τα δυο χέρια ήταν αυτοί οι ίδιοι με τα προβλήματά τους και το πρόσωπο η κοινωνία τους με τις δικές της ανάγκες.

Έτσι τους βλέπουμε να μεταφέρουν με τα ζώα τους δωρεάν πέτρες, πλάκες, ξύλα και τους κτίστες να εργάζονται μέρες χωρίς πληρωμή σ' αυτόν που έχτιζε καινούριο σπίτι ενώ δυσκολεύονταν οικονομικά, να οργώνουν και να σπέρνουν με τα δικά τους βόδια και χωρίς κανένα κέρδος το χωράφι αυτού που έτυχε να χάσει το ζώο του, να βοηθούνται στον τρύγο, τα καζάνια, το μάζεμα και ξεφλούδισμα των καλαμποκιών, να δανείζουν το μουλάρι τους σ' όποιον το χρειαζόταν.

Όλοι τους ένοιωθαν αδύναμοι να παλέψουν μόνοι τους με τα στοιχεία της γύρω φύσης, τις ανάγκες της ζωής, και ζητούσαν το χέρι του χωριανού να μπορέσουν έτσι να τα βγάλουν πέρα, πρόσμεναν την παρουσία του στη χαρά και λύπη τους, την επίσκεψη, τις ευχές και την παρέα του όταν κείτονταν άρρωστοι στο στρώμα.

Πολύ αργότερα οι πιο ευκατάστατοι, για να μεταφέρουν τα όσα οξίσια καυσόξυλα έκοψε γι' αυτούς με πληρωμή στη Νταλιόπολη ο Χρήστος Ντόρντος ή ο Γιώργος Παπαγιαννούλης με τον αδερφό του Χρήστο παρέα, σκέφτηκαν κι εφάρμοσαν ένα νέο τρόπο αλληλοβοήθειας, που αποδείχτηκε και πολύ αποτελεσματικός. Ειδοποιούσαν τόσους χωριανούς όσα και τα φορτία των καυσοξύλων τους και μια καλοκαιριάτικη σκόλη ξεκινούσαν για το βουνό να φορτώσουν στα ζώα τους τα έτοιμα ξύλα και χαρούμενοι να γυρίσουν σπίτι, που τους περίμενε πλούσιο τραπέζι στρωμένο από το νοικοκύρη, να τους ευχαριστήσει για τα ξύλα που του μετέφεραν.

Σήμερα, αν και δεν κουβαλούν ξύλα αλλ' έτοιμα τα φέρνει στην πλατεία τ' αυτοκίνητο, αν και δεν οργώνουν χωράφια κι ούτε καλαμπόκια μαζεύουν όσοι στο χωριό μόνιμα μένουν, γέροι και γριές σχεδόν όλοι τους, νοιώθουν πιο επιτακτική την ανάγκη της αλληλοβοήθειας και με λαχτάρα καρτερούν να τους ανοίξει κάποιος την πόρτα τους, να τους δώσει ένα ποτήρι νερό.

Αλλά και την κοινότητα, το σύνολο, βοηθούσαν όταν ανάγκη παρουσιαζόταν, όπως να μεταφέρουν με τα ζώα τους υλικά για την εκκλησία, το σχολείο, τον κοινοτικό τοίχο, να κάνουν μια δωρεά, ν' απαλλάξουν το χωριό από το ζουλάπι που έκανε την εμφάνισή του στα γύρω. Μαζεύονταν τότε πολλοί χωριανοί και χωρισμένοι σε ομάδες βγαίνουν οπλισμένοι παγανά να βρουν και ξολοθρέψουν το λύκο ή την αρκούδα, που έβαλε στο νου της κακές σκέψεις για τα ζωντανά του χωριού. Κι όταν το κατόρθωναν, κι αν μάλιστα τύχαινε να είναι αυτό πολύ αιμοβόρο και να είχε κάνει μεγάλη ζημιά, με χαρά και περίσσια περηφάνεια το έφερναν στο χωριό να το δουν και να τους παινέσουν όλοι κι ύστερα το γύριζαν στα κονάκια της Ζάροσης και του Κερασοβίτικου να κερδίσουν από τους τσελιγκάδες τα ανάλογα σφαχτά.

Αυτά, όλοι όσοι είχαν πάρει μέρος στην καταδίωξη και θανάτωση του θηρίου, στη σούβλα τα περνούσαν και ζιαφέτι κάναν, που το θυμούνταν σ' όλη τους τη ζωή.

Αν πάλι κάποιος σκότωνε καμία πονηρή αλεπού ή αγρόσκυλο, τα πόδια του έδενε δυο δυο, περνούσε ανάμεσά τους ένα μακρύ σταλίκι και το έδινε σε γερά του χωριού παιδιά. Αυτά κρατώντας το σταλίκι από τις δυο του άκρες το έφερναν γύρω στα σπίτια του χωριού και μάζευαν χρήματα, αυγά και βούτυρο, ό,τι ο νοικοκύρης μ' ευχαρίστηση του έδινε, μια και τώρα γλίτωσε κότες και καλαμπόκια. Τα χρήματα τα έπαιρναν τα παιδιά, ενώ τ' αυγά με το βούτυρο αυτός που το σκότωσε, να τα φάει παρέα με τους φίλους του.

Για τελευταίο δείγμα της βοήθειας προς το σύνολο αφήσαμε την καλλιέργεια των βακούφικων κτημάτων και κυρίως των αμπελιών στη Γκάλινα. Το χειμώνα μεσόκοποι με κέφι και τέχνη κλάδευαν, καθάριζαν και χάιδευαν τα κλήματα και την άνοιξη με τα πρώτα χαμόγελα του ήλιου, νιοί και νιές κι όχι λίγες πιο μεγάλες με την καμπάνα του κυριακάτικου όρθρου και τα δικέλια στον ώμο κατηφόριζαν για τ' αμπέλια. Σκάβανε όλοι μαζί, λέγοντας αστεία και χαχανίζοντας όλη μέρα κι όταν το βράδυ γύριζαν με τραγούδια κούραση δεν ένοιωθαν αλλ' όρεξη είχαν για χορό, που κρατούσε ως πολύ αργά.

Η εκκλησιαστική επιτροπή στημένη το πρωί και το βράδυ της μέρας αυτής στο εικόνισμα μοίραζε, σ' όσους στο σκάψιμο των αμπελιών βοήθησαν, κρασί από το βακούφικο, σωστό νέκταρ, και πρώτη έσερνε τώρα το χορό χωρίς να ξεχνά και πάλι να κερνάει όλους τώρα, για να δυναμώσει το κέφι. Ήταν η μέρα τούτη ποθητή κι η ομαδική εργασία με τα γέλια, τα τραγούδια και το χορό που ακολουθούσε, ευχάριστη γιορτή αφού, η ψυχαγωγία τους περιοριζόταν στην κουβέντα του καφενείου για τους άντρες, για τις γυναίκες το κουτσομπολιό στο πεζούλι της εξώπορτας με τις γειτόνισσες, τα «μασλάτια» με περαστικούς κι αυτά όταν ήταν πολλές στο σπίτι και πρόκαναν τις δουλειές, για όλους στους γάμους κι επίσημες ημέρες.

Οι γιορτές του Πάσχα και της Αποκριάς όπως και των Χριστουγέννων, όταν ο καιρός το επέτρεπε, ήταν γι' αυτούς, και τους πιο φτωχούς ακόμα, ημέρες χαράς και γλεντιού και τον κάθε γάμο από καιρό τον μελετούσαν. Θυμούμαι τη μπάμπω μου, τη Χρίσταινα τσ' Νατσαίοι, που μου έλεγε πως τις ημέρες αυτές δεν έτρωγε το μεσημέρι αλλά καθισμένη σ' ένα από τα παράθυρα του σπιτιού της, που έβλεπε προς τα κάτω, κοίταζε πότε θα περάσουν τα όργανα από το γυφτοκάλυβο για την πλατεία, επειδή φοβόταν μην αρχίσει ο χορός και χάσει καμιά γύρα του.

Έτσι ανηγάφοντας περίπου το ένα το άλλο περνούσαν τα χρόνια ώσπου έφτασε το 1940 με το μεγάλο εκείνο πόλεμο και το 1946 με τον αδερφοκτόνο εμφύλιο. Με τον τελειωμό του βλέπουμε το κράτος να έρχεται για πρώτη φορά κοντά μας και με την αποφασιστική συνδρομή των χωριανών να εγκαινιάζεται μια καινούρια εποχή, μια περίοδος αναδημιουργίας σε τομείς και έκταση πρωτόγνωρη σ' όλους μας.

Ο αμαξιτός δρόμος που συνδέει το χωριό μας μ' όλο τον κόσμο, ο ηλεκτροφωτισμός, το υδραγωγείο, τ' αυλάκια για το πότισμα των χωραφιών, οι γέφυρες στο ποτάμι, το αγροτικό ιατρείο στο Κεράσοβο και τόσα άλλα μικρά ή μεγάλα έργα είναι τα πιο σπουδαία απ' όσα έγιναν τότε, είναι αυτά που ριζικά άλλαξαν προς το καλύτερο ή το χειρότερο τη ζωή όλων μας. Προς το καλύτερο, γιατί οι σημερινοί μόνιμοι κάτοικοί του ζουν μια σύγχρονη ζωή με μετρημένες κι όχι κουραστικές ώρες εργασίας, αγροτική σύνταξη, καλή διατροφή, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, συγκοινωνία, με το ψυγείο, την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, το μπάνιο στο σπίτι τους και πάνω απ' όλα μια ζωή φυσική και χωρίς άγχος. Προς το χειρότερο, γιατί η κοινωνική διαφοροποίηση που

έγινε με τους πολέμους αυτούς και η συχνή επαφή με τον έξω κόσμο έφεραν τη φυγή των χωριανών προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και το μαράζωμα του χωριού. Ας δούμε όμως πιο λεπτομερειακά τη δομή και λειτουργία της κοινωνία του, άλλοτε και τώρα, είναι νομίζω καιρός.

2 - ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Κόρη της Τράπιας η Σταρίτσιανη, γεννήθηκε όπως είδαμε από την ένωση των τριών συνοικισμών: της Σταρίτσας, του Σελού και των Αναργύρων και πήρε τ' όνομά της από τ' όνομα του συνοικισμού που έγινε αυτή η ένωση κι αυτός από το χαρακτηριστικό γνώρισμα της περιοχής, τα πολλά και πλούσια σιταροχώραφα, που απλώνονταν γύρω του.

Μ' αυτό τ' όνομα, Σταρίτσιανη και Στρατσιώτες, γνώριζε το χωριό και τους κατοίκους του όλος ο κόσμος μέχρι το 1928 που το Υπουργείο Εσωτερικών, ύστερα από πρόταση του Συμβουλίου Τοπωνυμίων, μετονόμασε το χωριό σε «ΠΟΥΡΝΙΑ» με το παρακάτω Προεδρικό Διάταγμα:

Α' 81/14 Μαΐου 1928

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περί μετονομασίας Κοινοτήτων και συνοικισμών.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Έχοντες υπ' όψιν τά άρθρα 1 και 5 του από 17 Σεπτεμβρίου 1926 Ν.Δ. «Περί όνομασίας συνοικισμών και πόλεων ή κωμών» προτάσει του επί των Έσωτερικών Υπουργού, στηριζομένη εις γνωμάτευσιν της Επιτροπής των Τοπωνυμίων της Ελλάδος, εγκρίνομεν ίνα αί κάτωθι Κοιότητες και συνοικισμοί αυτών μετονομασθώσιν ως έξής:

.....
Η' ΕΝ ΤΩ ΝΟΜΩ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

.....
2) Έν τῇ Έπαρχία Κονίτσης

.....
75) Η Κοινότης Σταρίτσιανης μετονομάζεται εις «Κοινότητα Πουρνιάς» και ό όμώνυμος αυτή οικισμός Σταρίτσιανη εις «Πουρνιά» (ή).

.....
Ο αυτός Υπουργός θέλει δημοσιεύσει και εκτελέσει τό Διάταγμα τουτο.

Έν Αθήναις τῇ 12 Μαρτίου 1928

Ο Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας

ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ

Ο επί των Έσωτερικών Υπουργός

Γ. Μαρῆς

Κακόηχο και προσβλητικό για το χωριό μας θεωρήσαμε πως ήταν το νέο αυτό όνομα και με συνεχείς και έντονες προπολεμικά, πιο αραιές και δειλές μεταπολεμικά και μέχρι σήμερα ενέργειες, όπως φανερώνει και η 93/18-5-1956 πράξη του κοινοτικού μας συμβούλιου, προσπαθήσαμε και προσπαθούμε να ξαναδώσουμε στο χωριό μας το παλιό του όνομα ή έστω κάποιο άλλο πιο εύηχο και αντιπροσωπευτικό.

Γνώριζα ότι την ονομασία Πουρνιά τη δανείστηκαν από την τοποθεσία Πουρνιά,

δυτικά του χωριού, και σημαίνει τόπο με πολλές κορομηλιές που στο χωριό πουρνιές τις λέμε, θέλησα όμως να μάθω από το σκεπτικό της γνωμάτευσης του Συμβουλίου Τοπωνυμίων και το λόγο της αλλαγής χωρίς και να το κατορθώσω, γιατί το Υπουργείο Εσωτερικών, στο οποίο αποτάνθηκα, μου απάντησε πως καταστράφηκαν τα αρχεία της εποχής εκείνης και ούτε υπάρχει κάποιο άλλο σχετικό έγγραφο το οποίο θα μπορούσε να με πληροφορήσει. Δε μας μένει λοιπόν παρά να σκεφτούμε πως, επειδή με το ίδιο διάταγμα άλλαξαν τα ονόματα όλων των χωριών, που υπήρχε έστω και υπόνοια ότι προέρχονταν από ξενικές λέξεις, έτσι και τ' όνομα του χωριού μας άλλαξε, γιατί η λέξη Σταρίτσιανη θεωρήθηκε ξενική. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε πως πολλοί είναι όσοι πιστεύουν πως η λέξη Σταρίτσιανη έχει για ρίζα της τη σλαβική λέξη στάρα που σημαίνει παλιός, γέρος ή την επίσης σλαβική λέξη σταρίσταν που θα πει παλιό χωριό, παλιός οικισμός.

Ο κ. Στεργιόπουλος γράφει γι' αυτό: «Σταρίτσιανη, ή, στ' Σταρίτσιαν, τό σημερινό χωριόν Πουρνιά. Κατά τήν παράδοσιν τό ὄνομα Σταρίτσιανη πῆρε ἀπό τήν μοναχήν τοῦ μοναστηρίου Ἁγίου Σάββα, γύρω ἀπό τό ὁποῖον εἶχον συγκεντρωθεῖ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου οἱ τό πρῶτον συγκροτήσαντες αὐτήν, διότι στάριτσα σημαίνει μοναχήν, ἡγουμένην. Ἡ λ. φαίνεται σλαβική, δέν ἔχει δίκαιον ὁ Ἀραβαντινός (B' 340) θεωρῶν αὐτήν Ἑλληνικήν»¹.

Δε γνωρίζω σλαβικά για να πω τη γνώμη μου πάνω σ'αυτό κι ένας γνώστης τους μου απάντησε με μασημένα μισόλογα, ξέρω όμως πως η μόνη γνωστή μας καλόγρια έζησε πολύ αργότερα από την ονομασία του χωριού και όχι στο μοναστήρι του Αγίου Σάββα, που δεχόταν μόνο άντρες, και πως αν και πέρασαν 57 ολόκληρα χρόνια από τότε που το χωριό μας άλλαξε όνομα, νοιώθουμε πραγματική χαρά όταν ακούμε τους κατοίκους των γειτονικών χωριών να ονομάζουν και σήμερα το χωριό μας Σταρίτσιανη κι εμάς Στρατσιώτες κι όχι Πουρνιά και Πουρνιώτες.

Ας δούμε όμως πότε και πως έγινε η

3 - ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΟΙΟΣ Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΟΥ

για να προχωρήσουμε ύστερα στη διοίκησή του που ίσως για πολλούς παρουσιάζει και μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Όπως πιο πάνω αναφέραμε αν και το χωριό μας ελευθερώθηκε από τον τούρκικο ζυγό στις 8 Φεβρουαρίου 1913 κι από την ημέρα εκείνη αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της μεγάλης μας πατρίδας, έπρεπε να φτάσει το 1919 για ν' αναγνωριστεί κι επίσημα, όπως άλλωστε κι όλα τ' άλλα χωριά και πόλεις των Νέων Χωρών, σαν κοινότητα του Ελληνικού κράτους. Το σχετικό μάλιστα Βασιλικό Διάταγμα, που όπως και το προηγούμενο για τη μετονομασία του χωριού αποσπασματικά μεταφέρω εδώ από την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, μας λέει:

Α/184/19-8-1919

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τά ἄρθρα 1-6 τοῦ Νόμου 1051 τῆς 13 Νοεμβρίου 1917 «Περί συστάσεως καί διοικήσεως δήμων καί κοινοτήτων ἐν ταῖς Νέαις Χώραις», προτάσει

1 - «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» Τόμος 1938, σελ. 177

τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἀποφασίσασμεν καὶ διατάσσομεν
Ἀναγνωρίζεται δῆμος ἐν τῷ νομῷ Ἰωαννίνων ἢ πόλις Ἰωαννίνων, πρωτεύουσα
τοῦ ὁμώνυμου νομοῦ, ὑπὸ τὸ ὄνομα «δῆμος Ἰωαννιτῶν», ἐνοῦται δέ εἰς τὸν δῆμον
τοῦτον καὶ ἡ Νῆσος Ἰωαννίνων.

Ἀναγνωρίζονται κοινότητες ἐν τῷ αὐτῷ νομῷ

Γ' Ἐν τῇ Ὑποδιοικήσει Κονίτισης

40) Ὁ συνοικισμὸς Σταρίτσιανη ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κοινότης Σταρίτσιανης» καὶ μέ ἔδρα
τὸν ὁμώνυμον συνοικισμὸν.

Ὁ αὐτὸς Ὑπουργὸς θέλει δημοσιεύσει καὶ ἐκτελέσει τὸ διάταγμα τοῦτο
Ἐν Ἀθήναις τῇ 7 Αὐγούστου 1919

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργός

Κ.Δ. Ρακτιβάν

Με τὸ διάταγμα λοιπὸν αὐτὸ καὶ ἐπίσημα ἀναγνωρίστηκε τὸ χωριὸ μας ὡς κοινότητα
τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ιδιότητα καὶ τίτλο που με υπερηφάνεια ἐξακολουθεῖ καὶ
θα ἐξακολουθεῖ νὰ φέρει.

Ποιὸς ὅμως ἦταν ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ μας στὴν τόσο μεγάλη ζωὴ του;

Γι' ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά μας αὐτὸ θ' ἀρκεστούμε στὸ ν' ἀναφέρουμε πὼς ἐνὼ
ἡ Τράπια ἦταν, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἓνα πολὺ μεγάλο χωριὸ με 1.200 περίπου κατοί-
κους, ἡ Σταρίτσιανη, σα νὰ μὴν ἐφθανε τὸ ὅτι ἀπὸ γεννησιμιού της ἦταν πολὺ μικρότε-
ρη, παρουσίασε καὶ μιὰ τάση γιὰ συνεχῆ μείωση τῶν κατοίκων της ὅπως φαίνεται
κι ἀπὸ τὰ πιο κάτω στατιστικὰ στοιχεῖα τῆς υπηρεσίας ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ:

Απογραφή ἐτους 1920 Σταρίτσιανη κάτοικοι 407

»	»	1928 Πύρνια (Σταρίτσιανη) κάτοικοι	427
»	»	1940	» 438
»	»	1951	» 366
»	»	1961	» 270
»	»	1971	» 107
»	»	1981	» 124

καὶ σήμερα που γράφονται οἱ γραμμὲς αὐτές οἱ μόνιμοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ εἶναι
μόνο 72 κι αὐτοί, σχεδὸν ὅλοι τους, γέροι.

Καιρὸς ὅμως νὰ προχωρήσουμε γιὰ νὰ δούμε τι γνωρίζουμε καὶ γιὰ τὴ

4 - ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ὅπως καὶ πιο πάνω εἶπαμε, ἡ κοινωμία τοῦ χωριοῦ μας, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ
κοινωνίες ὅλων τῶν ἄλλων οικισμῶν τῆς πατρίδας μας, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων
μέχρι σήμερα, στηρίζεται στὴν οικογένεια. Τὸ πὼς ὅμως διοικούνταν καὶ ποια ἦταν
ἡ ἐν γένει οργάνωση τῆς κοινωμίας τοῦ αὐτῆς στα πρῶτα τῆς βήματα δε μπορούμε
νὰ πούμε, ἀφοῦ δὲν ξέρουμε οὔτε πότε τὰ πρῶτόκανε, μπορούμε ὅμως, στηριζόμενοι
κυρίως στὶς ἀφηγήσεις τοῦ πατέρα μου, πολλὰ σχετικὰ νὰ ιστορήσουμε γιὰ τους
χρόνους τῆς τουρκοκρατίας καὶ πολὺ περισσότερα γιὰ τους μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση.

Ἐτσι τὸ χωριὸ, που τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀνήκε στὸν Καζά τῆς Κόνιτσας, τοῦ Σαντζακίου

Ιωαννίνων, του Βιλαετίου Ιωαννίνων της Μεγάλης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διοικούνταν, κατά κανόνα, σύμφωνα με τους νόμους του κράτους αυτού, χωρίς να λείπουν και οι διάφορες κοινωνικές αντιλήψεις του τόπου, όπως και τ' άγραφα κατά παράδοση έθιμα.

Το ανώτατο όργανο διοίκησης του χωριού, μετά βέβαια τον κατακτητή, ήταν η Συνέλευση του Κοινού, κάτι δηλαδή ανάλογο της Εκκλησίας του Δήμου των αρχαίων Αθηναίων ή της Απέλλας των Σπαρτιατών. Οι χωριανοί, όταν παρουσιαζόταν ανάγκη ν' ανταλλάξουν τις γνώμες τους για κάτι το σπουδαίο που ενδιέφερε όλους, συγκεντρώνονταν στο χαγιάτι της κεντρικής μας εκκλησίας όταν ο καιρός το επέτρεπε, ή στ' αμελικό όταν ήταν άσχημος, να συζητήσουν και πάρουν αποφάσεις. Στις συνελεύσεις αυτές τις οποίες διακρίνουμε σε τακτικές και έκτακτες, όταν δηλαδή το καλούσε η ανάγκη, είχαν δικαίωμα συμμετοχής οι γεροντότεροι από τους άντρες, ενώ οι νεότεροι κι οι γυναίκες απαγορευόταν να πάρουν μέρος, γιατί θεωρούνταν απρέπεια ν' αντικρούσει τη γνώμη ενός γέροντα κάποιος νέος ή γυναίκα.

Από τις τακτικές συνελεύσεις θ' αναφέρουμε σαν πιο σπουδαία εκείνη που γινόταν τις γιορτές των Χριστουγέννων, την εποχή δηλαδή που λόγω των εορτών και του χειμώνα συγκεντρώνονταν στο χωριό όσοι χωριανοί εργάζονταν ως κτίστες σ' άλλα μέρη. Στη συνέλευση αυτή γινόταν από τους μουχταροδημογέροντες λογοδοσία για όσα έπραξαν και κυρίως ο απολογισμός των εσόδων και εξόδων του φορολογικού έτους το οποίο άρχιζε την 1 Μαρτίου.

Οι χωριανοί κρίνανε τα έργα του Κοινοτικού Συμβουλίου, κάνανε έλεγχο στους λογαριασμούς κι ενέκριναν τα γενόμενα, όταν βέβαια τα εύρισκαν σωστά. Στη συνέχεια κανόνιζαν το τι αναλογεί να πληρώσει η κάθε οικογένεια ώστε στις 28 Φεβρουαρίου, που τέλειωνε το έτος, να μην έχει το χωριό χρέος από μισθό μουχτάρη, κλητήρα ή διατροφής των διαφόρων ξένων και ιδίως των υπαλλήλων του Οθωμανικού κράτους.

Όμως η πιο ενδιαφέρουσα από τις συνελεύσεις αυτές ήταν ασφαλώς εκείνη του Μαρτίου, κατά την οποία οι χωριανοί εξέλεγαν το κοινοτικό συμβούλιο, που θα διοικούσε το χωριό για ένα χρόνο.

Το ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ αποτελούνταν από τρία μέλη, το μουχτάρη (πρόεδρο) και τους αζάδες (συμβούλους). Για να γίνει κάποιος μουχτάρης έπρεπε να πληρώσει βεργί (κτηματικό φόρο) τουλάχιστον εκατό γρόσια το χρόνο, γιατί ο μουχτάρης ήταν συγχρόνως κι εισπράκτορας των δημοσίων φόρων κι έπρεπε να είναι άνθρωπος από την τάξη των αρχόντων, εγγράμματος, ευφυής και με κτηματική περιουσία σεβαστή, ενώ για τους αζάδες αρκούσε το να είναι κάτοικοι φορολογούμενοι άσχετα με το πόσο φόρο πλήρωναν.

Δικαίωμα να εκλέγουν είχαν μόνο όσοι από τους άντρες πλήρωναν φόρους κι η απόφαση παιρνόταν λίγες φορές δια βοής, ενώ τις πιο πολλές, όταν δηλαδή δεν έγερνε φανερά η πλάστιγγα προς κάποιον από τους ενδιαφερόμενους, σύμφωνα με τον αριθμό των υπογραφών που συγκέντρωνε ο κάθε υποψήφιος. Οι ψηφοφόροι χωριανοί σε πρακτικό, που συνέτασσαν για το σκοπό αυτό, υπέγραφαν τότε ποιον από τους υποψήφιους προτιμούν κι όποιος έπαιρνε τις περισσότερες υπογραφές αυτός και εκλεγόταν. Όταν όμως συνέβαινε, κι αυτό έτυχε όχι λίγες φορές, οι κάτοικοι του χωριού να είναι χωρισμένοι σε δυο ομάδες με αριθμό ψηφοφόρων ίσον περίπου, τότε βγάζανε δυο μουχτάρηδες, εκείνον που είχε με το μέρος του τους περισσότερους και τον ονόμαζαν Εβέλ Μουχτάρ και τον άλλο με τους λιγότερους, το Σανί Μουχτάρ.

Και οι δυο αναγνωρίζονταν από την οθωμανική διοίκηση κι ο καθένας τους είχε δική του σφραγίδα, στην οποία με οθωμανικούς χαρακτήρες αναγραφόταν ο τίτλος του Εβέλ ή Σανί, όμως τα διάφορα επίσημα έγγραφα απευθύνονταν μόνο στον Εβέλ Μουχτάρ.

Οι αζάδες ή δημογέροντες, όπως και πιο πάνω αναφέραμε, ήταν δυο αλλά όταν εκλέγονταν δυο μουχτάρηδες κατ' ανάγκη εκλέγονταν και τέσσερες αζάδες να έχει ο καθένας τους και το συμβούλιό του. Σε περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο παραιτούνταν ένας από τους προεστούς, η συνέλευση των κατοίκων τον αντικαθιστούσε με άλλον.

Μετά την εκλογή του μουχτάρη και των αζάδων στέλναν στον καϊμακάμη (έπαρχο) Κονίτσης το πρακτικό με τις υπογραφές των κατοίκων ή με τις υπογραφές της εφορευτικής επιτροπής, όταν η εκλογή γινόταν δια βοής, κι εκείνος ενέκρινε το διορισμό των εκλεγέντων αρχόντων ή διέταζε να εκλεγεί άλλος ή άλλοι όταν το εκλεγμένο πρόσωπο δεν ήταν της αρεσκείας του.

Το αξίωμα τόσο του μουχτάρη όσο και των αζάδων ήταν τιμητικό και το μικρό χρηματικό ποσό, που έπαιρνε μόνο ο μουχτάρης, λογιζόταν ως έξοδα παραστάσεως και όχι ως μισθός. Αργότερα κανόνισαν να πληρώνουν οι χωριανοί μια τούρκικη λίρα το χρόνο στους αζάδες και δώδεκα, μια κάθε μήνα, στο μουχτάρη. Μετά την απελευθέρωση όλοι οι κοινοτικοί σύμβουλοι, όπως και οι σημερινοί Θεμ. Μούσιος, Κων. Δημητρίου, Ξεν. Παπατρύφων, Νικ. Τσάνος, Χρ. Γούδας και Νικ. Κοντογιάννης εργάζονται και πάλι χωρίς μισθό, ενώ ο πρόεδρος μας Δημ. Α. Βρυζώνης παίρνει για έξοδα παραστάσεως ποσό το οποίο καθορίζει με πίνακα το Υπουργείο εσωτερικών με βάση το σύνολο των εισπραχθέντων από την κοινότητα τακτικών εσόδων του προηγούμενου έτους.

Άλλη μεγάλη σε σπουδαιότητα τακτική συνέλευση των κατοίκων ήταν ασφαλώς κι εκείνη που γινόταν το μήνα Γενάρη για να εκλέξουν με την ψήφο τους δυο έγκριτους χωριανούς, που, μαζί με τον πρεσβύτερο εφημέριο, θα ήταν ΟΙ ΕΦΟΡΟΕΠΙΤΡΟΠΟΙ της κεντρικής μας εκκλησίας.

Η εκκλησία τους χρόνους της τουρκοκρατίας ήταν η κιβωτός του έθνους κι οι ραγιάδες είχαν αποθέσει σ' αυτήν και τους αντιπροσώπους της όλες τις ελπίδες τους, γι' αυτό και τους είχαν περιβάλει με πολλές εξουσίες. Έτσι, εκτός από τη συντήρηση του ναού, διαχειρίζονταν την ακίνητη περιουσία της κοινότητας, πλήρωναν τους ιερείς (εμβρατίκι) και το δάσκαλο, συντηρούσαν το σχολείο, αφού σχολική επιτροπή δεν υπήρχε, χρηματοδοτούσαν τα διάφορα κοινοτικά έργα. Το εκκλησιαστικό ταμείο ήταν συγχρόνως και κοινοτικό και σχολικό, αν και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, όπως αναφέρει ένα χειρόγραφο άγνωστου σε μας κοινοτικού άρχοντα της εποχής εκείνης, το χωριό είχε και κοινοτικό ταμείο, το οποίο, αφού λειτούργησε ποιος ξέρει πόσα χρόνια, «κατά τό 1912 Φεβρ. έδόθη παρά του κ. Χρ. Π. Καφέ εις τό εκκλησιαστικόν μέ υπόλοιπον Γρόσια 7,852, όπως φαίνονται γεγραμμένα παρά του τότε Έφοροταμίου τής εκκλησίας και έχομεν μόνον έν ταμείον, όσάκις λοιπόν λαμβάνη ή Κοινότης ανάγκη βοηθεϊτε σήμεραν από τό ταμείον τής εκκλησίας».

Τα έσοδα του εκκλησιαστικού ταμείου προέρχονταν από το δίσκο, κεριά, φιόρα και πολυελαίους της εκκλησίας, ενοίκια κοινοτικών χωραφιών και οικοδομών, δωρεές κατοίκων, κανταριάτικο και τα έσοδα από την προσκομιδή. Έτσι πολλοί χωριανοί πρόσφεραν στην εκκλησία σεβαστά χρηματικά ποσά όπως ο «Οικονόμος Παπά Άνα-

στάσιος Παλαιού έδωρήσατο εις την Ίεράν εκκλησίαν Γρόσια 3.000», ο Δημήτριος Θεοδώρου 60 τουρκικές λίρες, ο Ιωάννης Σωτηρούλης ομόλογο 60 εικοσόφραγκων ενώ άλλοι με τη διαθήκη τους άφηναν στο «βακούφι» μικρό ή μεγάλο μέρος της κτηματικής τους περιουσίας όπως ο Φώτης Νάστος, Πολυξένη Ζηνοπούλου και τόσοι άλλοι, κτήματα που η εκκλησία, σα δικά της πλέον, νοίκιαζε στους χωριανούς.

Κανταριάτικο λεγόταν ο φόρος που πλήρωναν όσοι ζύγιζαν με το βακούφικο καντάρι. Τις μικρές ποσότητες, όπως είναι φυσικό, ζύγιζε ο καθένας με το καντάρι ή την παλάντζα του σπιτιού του, όταν όμως η αγοροπωλησία γινόταν στην πλατεία του χωριού και αναφερόταν σε αρκετά μεγάλα μεγέθη, όπως λ.χ. σε σιτάρι, που έφερε κάποιο караβάνι, το ζύγισμα γινόταν υποχρεωτικά με το βακούφικο καντάρι.

Την εποχή εκείνη ο έλεγχος στα μέτρα και σταθμά ήταν λειψός, αν όχι ανύπαρκτος, και για τούτο ούτε οι ξένοι αλλ' ούτε και οι χωριανοί είχαν εμπιστοσύνη στα διάφορα ιδιωτικά καντάρια επειδή υπήρχαν πολλά ξύκινα, «πούλες» και «αγόρες». Για το λόγο αυτό αλλά και για να ενισχύσουν το εκκλησιαστικό ταμείο, οι αγοροπωλησίες γίνονταν υποχρεωτικά με το βακούφικο καντάρι, που, κατά γενική ομολογία, ήταν αδέκαστο. Η είσπραξη του φόρου αυτού στην αρχή γινόταν από τους επίτροπους ή τους δημογέροντες, αργότερα όμως, κι επειδή ήταν αδύνατο σ' αυτούς να παρακολουθούν όλες τις πράξεις, το έδιναν με δημοπρασία σ' ένα χωριανό, ο οποίος εισέπραττε ανάλογα με το είδος και πάντα σύμφωνα με τιμολόγιο.

Έσοδα της προσκομιδής ονομάζουμε τα χρήματα, που πρόσφερε στο εκκλησιαστικό ταμείο όποιος για πρώτη φορά γραφόταν στο βιβλίο της προσκομιδής. Το ποσό αυτό ήταν 25 γρόσια, έμπαινε σε χωριστό λογαριασμό κι όταν με το πέρασμα του χρόνου γινόταν κάπως σεβαστό ο εφοροταμίας το διέθετε στους χωριανούς «επί όμολόγω αντί τόκω 8% όποτε έχομεν τό ποσόν όπερ φαίνεται και εις τόν κατάλογον του κτηματολογίου και εκ του τόκου αυτών πληρώνονται οί ίερείς», όπως μας λέει το «χειρόγραφο».

Από το 1889 μέχρι το 1896, που στο «Κατάστηχο» βρίσκουμε στοιχεία, ο κάθε παπάς έπαιρνε από την εκκλησιαστική επιτροπή «δια παρισίας» εμβατίκι, δηλαδή 162 γρόσια το χρόνο.

Κοντά σ' όλα τα παραπάνω, και σαν τελευταίο, από τα καθήκοντα των εφοροεπιτρόπων, θ' αναφέρουμε την υποχρέωσή τους να συγκεντρώνουν με τη βοήθεια και των δημογερόντων την εισφορά για τον αρχιερέα. Το χωριό έδινε κάθε χρόνο γι' αυτή την υποχρέωση πέντε τουρκικές λίρες, οι οποίες συγκεντρώνονταν απ' όλους τους παντρεμένους χωριανούς, (στεφανιάτικα) για έξοδα λειτουργίας της Μητρόπολης.

Οι εφοροεπίτροποι λοιπόν κι οι δημογέροντες, με κοινή τους προσπάθεια, συγκεντρώναν από τους υπόχρεους χωριανούς το ποσό αυτό και μ' έμπιστο άνθρωπό τους παράδιναν με απόδειξη στα γραφεία της Μητρόπολης.

Το 1930 όλη η ακίνητη περιουσία της κοινότητας, που από τους χρόνους της τουρκοκρατίας διαχειριζόταν, όπως είδαμε, η εκκλησιαστική επιτροπή, μοιράστηκε μεταξύ κοινότητας, εκκλησίας και σχολείου με την παρακάτω απόφαση:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Άριθ. Άποφ. 15.

Η κατά τό άρθρον 1 του Νόμου 4446 «Περί κυρώσεως του Ν. Δ/τος της 25-2-26,

περί τροποποιήσεως τοῦ Ν. 2508 «περί ἐκκαθαρίσεως τῶν περιουσιῶν τῶν τέως Χριστιανικῶν Κοινοτήτων Ἐπιτροπή

Συγκειμένη ἐκ τοῦ Προέδρου αὐτῆς Σ. Χαϊκάλη, Εἰρηνοδίκου Κονίτσης καί τῶν μελῶν 1) Γ. Καλυβιώτη, Οἰκονομ. Ἐφόρου Κονίτσης, 2) Β. Βεργοπούλου, Ἐπιθεωρητοῦ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως Κονίτσης, 3) Χρ. Σωτηρούλη καί 4) Κων/τίνου Νατσιοπούλου ἀντιπροσώπων τῆς κοινότητος Πουρνιάς διορισθέντων τῶν τελευταίων τούτων μελῶν δυνάμει τῆς ὑπ. ἀριθ. 43 ἐ.ἔ. πράξεως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου

Συνεδριάσασα ἐν τῷ καταστήματι τῆς Οἰκονομ. Ἐφορίας Κονίτσης τήν 17 Ἰουλίου 1930, ἵνα ἐξακριβώσῃ τὰς περιουσίας καί πόρους τῶν ἐν ταῖς Ν. Χώραις ἀπό Τουρκοκρατίας Χριστιανικῶν Κοινοτήτων καί διανείμῃ ταύτας συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Ν. 2508.

Λαβοῦσα ὑπ' ὄψει

1 - Τὰ προσαχθέντα αὐτῇ περιουσιακά στοιχεῖα τῶν εἰς τὴν ἀνωτέρω Χριστ. Κοινότητα ὑπαγομένων Σχολείων, φιλανθρωπικῶν ἢ εὐαγῶν ἰδρυμάτων καί ἱερῶν Ναῶν.

2 - Τὸν τρόπον τῆς διαχειρίσεως αὐτῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς καταλήψεως

Σκεφθεῖσα κατὰ Νόμον

Ἐπειδὴ αἱ ἐξακριβωθείσαι καί ἐκκαθαρισθείσαι περιουσίαι δεόν νά διακριθῶσιν ἀναλόγως τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ αὐτῶν εἰς τρεῖς κατηγορίας, ἥτοι κοινοτικάς, ἐνοριακάς καί σχολικάς, μὴ ὑπαρχουσῶν τοιούτων ἐκκλησιαστικῶν ἢ εὐαγῶν ἰδρυμάτων

Διὰ ταῦτα

Προβαίνει εἰς τὴν διανομὴν αὐτῶν ὡς ἀκολουθῶς:

1 - Κοινοτικὴ περιουσία Πουρνιάς

1 - Ἐν λειβάδιον εἰς θέσιν Ἁγίου Χαράλαμπος ἐκτάσεως 2 1/2 στρεμμάτων

2 - Οἰκοδομή (Κουτρέκη) χρησιμοποιούμενη ὡς ἀποθήκη

3 - Οἰκοδομή ἔνθα τό γραφεῖον καί ὁ ξενῶν

4 - Οἰκοδομή εἰς Ἀθήνας συνοικ. Ἐξάρχεια (κληροδότημα Ἐξάρχου)

5 - 5 ὁμολογίαι τοῦ 1881 ἐκ 500 δραχ. ἐκάστη (κληροδότημα Χρ. Καφέ).

2 - Ἐνοριακὴ περιουσία

1 - Εἰς ἀγρός εἰς θέσιν Ἰτανος ἐκτάσεως 1/2 στρεμ.

2 - Εἰς ἀγρός εἰς θέσιν Καϊνάδικο ἐκτάσεως 1/2 στρεμ.

3 - Εἰς ἀγρός εἰς θέσιν Ραμάστα ἐκτάσεως 1/2 στρεμ.

4 - Εἰς ἀγρός εἰς θέσιν Μπουνταλᾶ λειβάδι ἐκτάσεως 1 στρέμ.

5 - Εἰς ἀγρός εἰς θέσιν Νταϊντάρτσα ἐκτάσεως 2 στρεμ.

6 - Εἰς ἀγρός εἰς θέσιν Σιλός ἐκτάσεως 1 στρέμ.

7 - Εἰς ὑδρόμυλος εἰς θέσιν Μαύρη Πέτρα

8 - Εἰς ἀχυρῶν

9 - 27 ὁμολογίαι τοῦ Α' ἀναγκαστικοῦ δανείου τῶν 100 δραχ.

10 - 22 ὁμολογίαι τοῦ Β' ἀναγκαστικοῦ δανείου τῶν 100 δραχ.

11 - Μία κατάθεσις εἰς Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῶν 2.000 δραχ.

12 - Δάνεια μετ' ἀποδείξεων 20.000 δραχ.

13 - Ὁμολογία τοῦ 1881 ἐκ δραχ. 500

3 - Σχολικὴ περιουσία

1 - Μία ἄμπελος εἰς θέσιν Γκάλινα ἐκτάσεως 2 στρεμ.

2 - Μία ἄμπελος εἰς θέσιν Πόραγια ἐκτάσεως 1 στρεμ.

3 - Μία ἄμπελος εἰς θέσιν Βολνίστα ἐκτάσεως 1 στρεμ.

4 - Ἡ Κοινότης Πουρνιᾶς νά παρέχη εἰς τό Σχολεῖον ἀνάλογον χρηματικόν ποσόν ἐκ τοῦ κληροδοτήματος Ἐξάρχου.

Τήν ἀμοιβήν δέ τῆς ἐπιτροπῆς καθορίζει ἐν συνόλῳ εἰς δραχ. 1.500 εἰς βάρος ἐκάστης τῶν ἀνωτέρω περιουσιῶν κατ' ἰσομοιρίαν καί καταβλητέας εἰς τό Δημόσιον Ταμεῖον.

Ἐκρίθη καί ἀπεφασίσθη τήν 17 Ιουλίου 1930 καί ἐδημοσιεύθη αὐθημερόν.

Ὁ Πρόεδρος
Σ.Χαϊκάλης

Τα μέλη
Β. Βεργόπουλος
Γ. Καλυβιώτης
Χρ. Σωτηρούλης
Κων. Νατσιόπουλος

Σήμερα, καί ἐπειδή το χωριό ἔχει μόνιμους κατοίκους λιγότερους τῶν 100, οἱ ἐκκλησιαστικοί ἐπίτροποι εἶναι τρεῖς, ὁ παπᾶς, ὡς πρόεδρος, καί δυο χωριανοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιλέγονται ἀπό το Μητροπολίτη Κονίτσης ἀπό κατάστασι, που υποβάλλει σ' αὐτόν ὁ παπᾶς καί ἡ θητεία τους εἶναι τριετής.

5 - ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΩΝ

Οἱ δημογέροντες εἶχαν γιά κύριο ἔργο τους τό νά διοικεῖν τό χωριό με νοῦ καί φρόνησι, νά τό ἐκπροσωποῦν νομικά σε κάθε διοικητική, δικαστική ἢ ἄλλη ἀρχή, νά διαχειρίζονται τήν περιουσία του. Φρόντιζαν ἀκόμα νά κατανέμουν καί νά εἰσπράττουν τους διάφορους φόρους, νά λύνουν τίς διαφορές τῶν κατοίκων καί τέλος νά διορίζουν ἢ παύουν τους κοινοτικούς υπάλληλους.

Ἀς δούμε ὁμως πιο λεπτομερειακά τίς ἐξουσίες καί υποχρεώσεις τους αὐτές.

Οἱ Τούρκοι, ἀγράμματοι οἱ περισσότεροι, γιά ν' ἀποφύγουν τους πολλούς εἰσπράκτορες, ἀνέθεταν τήν εἰσπραξίαν τῶν φόρων του δημοσίου βεργί, οδοποιίας, ἐπιτηδεύματος, μπιντέλι καί ὅσων ἄλλων κατὰ καιρούς ἐπέβαλλαν, ἐκτός του φόρου γιουμπρούκ (τελωνείου, κρασί, τσίπουρου), στις κοινότητες. Τον τρόπο μάλιστα αὐτό τῆς εἰσπραξίης που «ιλτιζάμι» τον ἔλεγαν, προτιμούσαν καί οἱ κοινότητες γιά ν' ἀποφεύγουν τίς καταχρήσεις καί τους ἐκβιασμούς τῶν Τούρκων εἰσπρακτόρων, χωρίς βέβαια ὅλα αὐτά νά σημαίνουν πως δέν ἦταν καί λίγες οἱ φορές κατὰ τίς ὁποῖες, γιά διάφορους λόγους, ὁ καϊμακάμης διέταζε τήν εἰσπραξίαν καί τῶν ἄλλων φόρων ἀπό δημόσιο εἰσπράκτορα.

Σύμφωνα με τό σύστημα «ιλτιζάμι» οἱ Τούρκοι, με βάση ἕνα φορολογικό κατάστιχο, καθόριζαν τό ολικό ποσό τό ὁποῖο ἔπρεπε νά πληρώσει ἡ κάθε κοινότητα γιά φόρους, γνῶριζαν τό ὕψος του στο μουχτάρη, κι ἐκεῖνος, σε συνεργασία με τους δημογέροντες, διαμοίραζε αὐτό στους κατοίκους ἀνάλογα με τήν κτηματική τους περιουσία καί γενικά τήν οικονομική τους δυνατότητα.

Ὁ μόνος φόρος τον ὁποῖον οἱ προεστοί εἶχαν δικαίωμα νά κατανέμουν κατὰ τήν ἀπόλυτο κρίση τους καί χωρίς κανένα περιορισμό ἦταν ὁ φόρος «μπιντέλι» (αντισήκωμα στρατολογίας). Ὁ φόρος αὐτός ανερχόταν σε 30 γρόσια τό χρόνο γιά κάθε άτομο καί ἦταν υποχρεωμένοι νά τον καταβάλουν ὅλοι οἱ ἀρσενικοί ἀπό ἐνός ἔτους μέχρι τό θάνατό τους. Ἐπειδή λοιπόν οἱ γέροντες καί τά παιδιά λόγω τῆς ηλικίας τους δέν ἦταν σε θέση νά πληρώσουν, οἱ δημογέροντες ὀρίζαν ποιοι ἄλλοι καί ποια ποσά θά πλήρωναν γι' αὐτούς. Ἐτσι κανόνιζαν οἱ πιο πλούσιοι ἐκτός του δικού τους φόρου

να πληρώσουν και το φόρο των γερόντων και παιδιών, πολλές φορές μάλιστα και ανδρών τελείως φτωχών.

Τα ποσά που συγκέντρωνε ο μουχτάρης τα κατέθετε στο δημόσιο ταμείο Κονίτσης.

Τη δικαιοσύνη σύμφωνα με το νόμο απένεμε στο οθωμανικό κράτος ο Τούρκος δικαστής, ο κατής, άνθρωπος συνήθως αγράμματος και φανατικός, ενδιαφερόμενος όχι τόσο για την απονομή του δίκαιου όσο για τα ποσοστά τα οποία θα έπαιρνε από τους αντίδικους. Έτσι η έλλειψη εμπιστοσύνης στα τούρκικα δικαστήρια κι η αντιπάθεια, που φώλιαζε στην ψυχή κάθε σκλάβου για το δυνάστη του, γρήγορα οδήγησαν, όπως όλους τους άλλους Έλληνες, και τους χωριανούς μου στο να λύνουν τις μεταξύ τους διαφορές οι ίδιοι κι όταν δεν το κατόρθωναν να καταφεύγουν, για όλα βέβαια τα ζητήματα και κυρίως για κληρονομικά και κτηματικές διαφορές, στους μουχταροδημογέροντες, που η δικαιοδοσία τους ήταν και αστική. Εκείνοι, αφού άκουαν τους ενδιαφερόμενους όπως και διάφορους μάρτυρες όταν η ανάγκη το επέβαλλε, απόνεμαν το δίκαιο.

Η απόφαση τους ήταν σεβαστή από τους αντίδικους κι αν κάποιος δε συμφωνούταν μ' αυτή τιμωρούνταν με χρηματικό πρόστιμο. Όταν πάλι ένας τους νόμιζε πως τον αδικεί η απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου παρέπεμπε την υπόθεση στο Μητροπολίτη Κονίτσης, που συνήθως έδινε το δίκαιο σ' όποιον το είχαν πείσει κι οι δημογέροντες, γιατί βασιζόταν στην κρίση τους.

Ο τρόπος αυτός απόδοσης της δικαιοσύνης για μικροκτηματικές κυρίως διαφορές έμεινε μέχρι σήμερα και όταν παρουσιαστεί μια τέτοια αντιγνώμια καλούν τον πρόεδρο και το κοινοτικό συμβούλιο να μεταβούν στο μέρος της διαφοράς και να λύσουν αυτήν επιτοπίως συμβιβάζοντας συνήθως τους διαφωνούντες. Έτσι προλαβαίνουν δικαστήρια, χειροδικίες, μίσση, περιττά έξοδα.

Τα αδικήματα της ποινικής δικαιοσύνης ήταν στο χωριό μας μάλλον άγνωστα, γι' αυτό κι ο αείμνηστος πατέρας μου απέφυγε να μου μιλήσει γι' αυτά, να μου πει δηλαδή πως και σ' αυτές τις περιπτώσεις οι χωριανοί θα προτιμούσαν να δικαστούν από τον Επίσκοπο Κονίτσης ή και από αυτόν τον ίδιο Πατριάρχη ακόμα για πιο μεγάλα παρά από τις τούρκικες αρχές.

Μου γνώρισε όμως και το ότι το μουχτάρη, σαν πρώτο και υπεύθυνο του χωριού, καλούσαν να δώσει λύση κι όταν παρουσιάζονταν διαφορές και αντιθέσεις σε συμβάσεις, χρεωστικά έγγραφα, ενέχυρα, καπάρο.

Οι συμβάσεις κατά κανόνα ήταν γραπτές, χωρίς ν' αποκλείονται και οι προφορικές, γράφονταν από κάποιον εγγράμματο κι υπογράφονταν από τους ενδιαφερόμενους και 3 ή 4 μάρτυρες. Όταν κάποιος από τους πρώτους ήταν αγράμματος, στη θέση της υπογραφής του έγραφαν σταυρό και πάνω σ' αυτόν ο αγράμματος έβαζε το μικρό του δάχτυλο βαφτισμένο στο μελάνι. Κάτω από το δαχτυλικό αυτό αποτύπωμα υπέγραφε και σφράγιζε ο πρόεδρος με τη σφραγίδα της κοινότητας.

Στις προφορικές συμβάσεις λαμβανόταν υπ' όψη η ομολογία των μαρτύρων που είχαν παραβρεθεί στη σύναψη της σύμβασης, και εάν δεν υπήρχαν ούτε μάρτυρες ο ένας από τους δυο ενδιαφερόμενους ορκιζόταν.

Στα χρεωστικά έγγραφα εκτός από το δανειζόμενο και τους μάρτυρες έπρεπε να υπογράψει και ο εγγυητής. Εάν για οποιοδήποτε λόγο δεν πλήρωνε ο οφειλέτης, πλήρωνε ο εγγυητής, «εγγυητής πληρωτής», όπως λέγανε, τα δε δικαιώματα του δανειστή παραγράφονταν μετά δεκαπέντε χρόνια. Κι εδώ, όταν παρουσιαζόταν ζήτημα διαιτη-

σίας, όριζαν τρεις διαιτητές με πρώτο συνήθως το μουχτάρη, οι δε αποφάσεις τους ήταν πάντοτε σεβαστές από τους αντίδικους.

Το ενέχυρο, που έμπαινε για κάποια σεβαστή οφειλή, ήταν συνήθως ένα ακίνητο χωράφι ή αμπέλι, κι έμενε στο δανειστή αν ο οφειλέτης δεν επέστρεφε την ορισμένη προθεσμία τα οφειλόμενα. Σε περίπτωση θανάτου του οφειλέτη το ενέχυρο το κρατούσε ο πιστωτής.

Τέλος το καπάρο ή αρραβώνας όπως πολλοί από συνήθεια το λένε, το δίνει ο αγοραστής όταν κλείσει συμφωνία για την αγορά κινητού με αξία, συνήθως ζώου μεγάλου ή ακίνητου. Εάν αθετήσει τη συμφωνία χάνει το καπάρο που έδωσε, εάν πάλι δεν τη σεβαστεί ο πωλητής είναι υποχρεωμένος να επιστρέψει αυτό και μάλιστα στο διπλάσιο.

Για να μπορέσουν οι άρχοντες ν' ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις του αξιώματός τους για χρηστή διοίκηση, πρόοδο και ευημέρια όλων των χωριανών είχαν ανέκαθεν στην υπηρεσία τους κοινοτικούς υπάλληλους κι επέβλεπαν τους διάφορους υπηρέτες του χωριού. Από τους υπαλλήλους και υπηρέτες αυτούς σαν πιο σπουδαίους αναφέ- ρουμε τον κοινοτικό γραμματέα, δασοφύλακα, κλητήρα, ντραγάτη, αποκοπάρη, τσο- πάνη, γελαδάρη και θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε περιληπτικά τα όσα αφο- ρούν τον καθένα και την υπηρεσία του.

ΚΟΙΝΟΤ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ. Κατέχει την ανώτερη θέση στην ιεραρχία των υπαλλήλων και η προσφορά του θεωρείται πρωταρχική αφού μόνο αυτός γνωρίζει τη λειτουργία της διοίκησης, τους πιο πολλούς από τους βασικούς νόμους του κράτους, τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν για νάβρουν τα όσα προβλήματα αντιμετωπίζει η κοινότητα τη σωστή τους λύση. Θα μπορούσαμε να πούμε πως παλιά, όπως άλλωστε και σήμερα, είναι όχι μόνο ο στύλος του κοινοτικού μας καταστήματος αλλά και ο αναντικατάστα- τος συμβουλάτορας κάθε κάτοικου του χωριού μας.

Τους χρόνους της τουρκοκρατίας ο μουχτάρης ήταν και γραμματέας κι αν τύχαινε οι γραμματικές του γνώσεις πολύ να τον προδίνουν κατέφευγε στον πιο εγγράμματο από τους χωριανούς για να «σιάζει το χαρτί» που θα έστελναν στους επίσημους στην Κόνιτσα.

Μετά την απελευθέρωση και μέχρι το Σεπτέμβριο του 1955 που διορίστηκε ο σημερι- νός γραμματέας μας Λάζαρος Παπαχρηστίδης, εκτός από μικρές διακοπές, την υπηρε- σία αυτή εκτελούσε ο πατέρας μου Ιωάννης Χρ. Παπαχρηστίδης ή Χρηστίδης με αποδοχές που δεν υπερέβηκαν τις 90 δραχ. το μήνα. Το 1959 με την 48.848/21-8-59 απόφαση του Νομάρχη Ιωαννίνων το χωριό μπήκε στο νόμο 1716/1951 και στο Α' βιβλίο με όλες τις άλλες πλούσιες κοινότητες κι ο γραμματέας μας έγινε μόνιμος υπάλληλος με αποδοχές κι εξέλιξη υπάλληλου νομικών προσώπων.

ΔΑΣΟΦΥΛΑΚΑΣ. Αν και το χωριό μας είναι κυριολεκτικά βουτηγμένο στο πράσινο κι όλα τα γύρω του βουνά σκεπάζονται με πανύψηλα πεύκα κι έλατα μόλις το 1952 αποκτήσαμε κοινοτικό δασοφύλακα, το Χρήστο Κολιό, με μηνιαίο μισθό 180.000 δραχ. Παλιότερα φύλακας και του δάσους ήταν ο αγροφύλακας του χωριού κι η περίοδος των 4 χρόνων (1933-1937) που το κοινοτικό συμβούλιο είχε διορίσει δασοφύλα- κα το Δημήτριο Παπαχρήστου δεν ήταν τίποτε περισσότερο από μια εξαίρεση στον κανόνα. Σήμερα έχουμε και πάλι μόνιμο κοινοτικό τον Α. Βρυζώνη.

ΚΛΗΤΗΡΑΣ. Ο κλητήρας μας οριζόταν από τους δημογέροντες κι ήταν ανέκαθεν και τελάλης του χωριού. Τον έλεγαν και προτόγερο ασφαλώς όχι με την έννοιαν

του πρώτου γέροντα αλλά αυτού που γυρίζει τις πόρτες του χωριού (πόρτο - γέρου) για να φέρει στους νοικοκυραίους τα μηνύματα του μουχτάρη.

Στην αρχή η υπηρεσία του ήταν τιμητική, αργότερα του παραχωρούνταν ένας σωρός χόρτου από το κοινοτικό λιβάδι και τα τελευταία χρόνια είχε γίνει μόνιμος κοινοτικός υπάλληλος.

Σαν τελάλης, όταν ήταν να μεταδώσει στους χωριανούς κάποια απόφαση ή διαταγή κι επειδή το χωριό πιάνει κατά μήκος αρκετά, ανέβαινε σε τρία αγναντερά σημεία: στο Κουλούρι, το μεσιό πηγάδι κι έξω από το σπίτι του Αριστ. Κοντογιάννη και με τη βροντερή φωνή του άρχιζε να διαλαλεί στον κάτω, μεσιό και πάνω μαχαλά:

- Ακούτε κατωμαχαλίτες. Αύριο θα πάμε όλοι στ' αυλάκι το Τραπχίσιο. Η συγκέντρωση θα γίνει στον Αϊ-Λιά. Όλοι θα πάρετε κασμά και φτυάρι. Όποιος δεν έρθει...

Έχω ακουστά για το Βασίλη Τζιάλο, θυμούμαι αρκετά καλά το Γιάννη Βρυζώνη, εκείνος όμως που θα μείνει σ' όλους μας αξέχαστος, ως κλητήρας και τελάλης μαζί, είναι ασφαλώς ο Μιχάλης Ρόνης, ο σ' όλους μας αγαπητός Μιχαλάκης, παλιός «δάσκαλος» στα κονάκια του Χαντζιάρη στη Ζάροση, κουρέας μόνο για μαλλιά, και τώρα κοινοτικός υπάλληλος και σαλεποσυλλέκτης με την τρόκλα του, την αδυναμία του κοντά στα ποτηράκια που κατέβαζε να τραγουδάει και να χορεύει κιόλας «μέχρι πρωίας» το «καροτσέλι» χωρίς και ποτέ να δίνει κάτι στα όργανα, τα ψεματάκια του, τα τόσα άλλα ιδιαίτερά του.

ΝΤΡΑΓΑΤΗΣ. Διοριζόταν από τους δημογέροντες και μισθοδοτούνταν από τους κατοίκους σύμφωνα με τα γεωργικά προϊόντα που παρήγαγε ο καθένας τους κι ήταν συνήθως ένας, χωριανός ή ξένος. Όταν όμως αρχίζουν να ωριμάζουν τα σταφύλια στ' Αμπέλια και στο Μιστράκο, βάζανε και δεύτερο και τρίτο πολλές φορές, βοηθό του πρώτου που έμενε στην υπηρεσία μέχρι να τελειώσει ο τρύγος ή και αργότερα, μέχρις ότου δηλαδή μαζέψουν και τα καλαμπόκια.

Αυτός ο δεύτερος φύλαγε από τη Μαύρη Πέτρα και κάτω κι είχε την κάπα του κρεμασμένη στη ντραγατσιά του Αϊ-Γιώργη. Από κει αγνάντευε όλη την περιοχή του κι επενέβαινε όταν το καλούσε η ανάγκη.

Στην ιστορία του χωριού έμεινε σαν υπόδειγμα ντραγάτη ο Χρήστος Σουρέλης, εργατικός (το καλοκαίρι ποτέ δεν κοιμόταν σπίτι του) αλλά και δίκαιος. Για του λόγου μάλιστα το αληθές αναφέρω δυο χαρακτηριστικά γεγονότα τα οποία δείχνουν τον άνθρωπο.

Ο μουχτάρης τον κάλεσε μια μέρα σε απολογία γιατί, ενώ δεν είχαν απολύσει ακόμα, η αδερφή του Χρυσούλα, γυναίκα του Πάντου Παπαδημητρίου, πήγε κι «έβαλε κλαδί». Ο Σουρέλης δε μίλησε κι έφυγε με σκυμμένο το κεφάλι.

Οι μέρες κυλούσαν και μια Κυριακή, με το σκόλασμα της εκκλησίας, οι χωριανοί είδαν να βγαίνει από τη Μπούκα πολύς καπνός, που όσο πήγαινε και πύκνωνε. Ανήσυχτοι όλοι τους αγνάντευαν κι όταν μερικοί έτρεξαν να δουν τι συμβαίνει, αντίκρυσαν ένα σωρό από καυτή στάχτη με μερικά χοντρά κλαδιά να καίνε ακόμα. Ήταν το κλαδί της Χρυσούλας, που ο ντραγάτης αδερφός της είχε βγάλει έξω από την καλύβα της και, μόλις είδε να γεμίζει με την απόλυση της εκκλησίας η πλατεία κόσμο, του έβαλε φωτιά, για να τιμωρήσει έτσι μπρος στα μάτια όλων των χωριανών την αδερφή του που τον ντρόπιασε.

Και τώρα το δεύτερο περιστατικό. Ο Σακκάς είχε στη Ραμάστα μια μηλιά με τα πιο καλά μήλα του χωριού. Κι ένα πρωί τα μήλα εξαφανίστηκαν. Ποιος τα πήρε;

Ο Σουρέλης κάποιον υποπτεύθηκε αλλά του έλειπαν οι αποδείξεις. Άγρυπνος τον παρακολουθούσε μέρα και νύχτα κι όταν ένα βράδυ ο κλέφτης μας πήγε στη Μπούκα ή κάπου εκεί κοντά να θερίσει το σιτάρι του (πολλοί θερίζαν τη νύχτα γιατί την ημέρα και αυτοί υπέφεραν από τον καυτερό ήλιο και το σιτάρι τινάζοταν), ακολούθησε χωρίς να φαίνεται. Θέρισε ο άνθρωπός μας κι όταν είδε πως η νύχτα είχε προχωρήσει αρκετά κάθισε να ξεκουραστεί και να φάει μια μπουκιά.

Θέλησε μάλιστα μετά το φαγητό του επιδόρπιο κι έβγαλε από τον τρουβά του τα κλεμμένα μήλα, που μόλις τα είδε ο Σουρέλης έπαψε να παίζει το κρυφτούλι και σαν εξωτικό εμφανίστηκε μπρος του να τον συλλάβει.

Το Σουρέλη σα ντραγάτη δεν τον γνώρισα, θυμούμαι όμως καλά το φοβερό στη θέα Γκοτζαμάνη και το γραφικό Κόλια Ντάμα, που ανέβαινε σ' ένα αγναντερό μέρος κι άρχιζε με την αγριοφωνάρα του:

- Σε βλέπω, διάβολε, σε βλέπω, ξέρω και ποιος είσαι.

Κανένα φυσικά δεν έβλεπε αλλά έλεγε αυτά για να φοβηθούν οι τυχόν κλέφτες και να φύγουν.

Ο κάθε ντραγάτης, καλός ή κακός, ήταν πάντα ο φόβος κι ο τρόμος των παιδιών. Να μη σε τύχαινε πάνω σε ξένη κερασιά ή μουριά, θα σου έπαιρνε το σακάκι για να κερδίσει την εμπιστοσύνη των νοικοκυραίων αλλά και το «παιδοκόπι», τάλιρο συνήθως, να μη σ' έπιανε σε ξένο κήπο να κλέβεις αγγούρια, γιατί θα σ' έφερνε στο μεσοχώρι.

Σκέφτομαι αλήθεια τη θέση του μικρού μας αγγουροκλεφτάκου και πιστεύω πως χίλιες φορές θα προτιμούσε αντί για το μεσοχώρι, ίσως και το ξεβράκωμα, ν' άκουε τις φωνές της Αντριάνας, που, όταν έβλεπε όχι μόνο τ' αγγούρια αλλά και λίγα κεράσια της παρμένα, άρχιζε:

- Τα ξιλιθρουμένα, τα μπιγλίτικα, να μη φτάκ'ν κι να μη σώσ'ν, τίπουτα δε μάφ'καν, να φαν κι να τα φάει, γαίμα να τ'όγεν, μ' ηύραν τ' μαύρη γριά γ'ναίκα κι το 'βαλαν να μι ρημάξ'ν. Έπαιρνε μια γερή ανάσα και συνέχιζε:

- Αμ κι κείνους ου ντραγάτ'ς που καηπόθ'κι, ας μω 'ρθει ιδώ κι να ιδεί τι έχου να τ'πω. Να φαν κι να τα κόψει, τα ξιπατουμένα, κακό σπυρί να βγάλ'ν, να μη τα βρει ου χρόνους, κακός νταμπλάς να τα βαρέσει, πουδάρι να μη απουμείνει απ' αυτά. Και λέει, λέει, λέει.

Να 'ταν όμως μόνο η Αντριάνα που ξεστόμιζε αυτές τις ευχές! Όλες το ίδιο τροπάρι παίρνανε, άλλες σε ήχο πλάγιο κι άλλες βαρύ, εκτός βέβαια αν κάποια στη βιασύνη της ξεχνούσε καμία από τις παραπάνω και για να μη λείψουν στο μέτρο πρόσθετε άλλη δική της.

Αξέχαστες και παρά την κακή τους όψη τόσο νοσταλγικές παιδικές εμπειρίες! Μήπως αλήθεια υπάρχει κάποιος από μας που δεν έχει να διηγηθεί περιπέτειες και αγωνίες με ήρωες τον εαυτό του και το ντραγάτη της εποχής του;

Όμως ο ντραγάτης μας δεν ήταν υπεύθυνος μόνο για τα κτήματα των χωριανών αλλά και του κοινοτικού τόπου από καταπατήσεις ξένων, κατοίκων γειτονικών χωριών και κτηνοτρόφων.

Από τους συνορίτες μας με τους Κερασοβίτες μόνο είχαμε φασαρίες, γιατί μόνο αυτοί έρχονταν το χειμώνα να κόψουν ξύλα ή να βοσκήσουν τα οικόσιτα γιδοπρόβατά τους στον τόπο μας παράνομα και χωρίς καμία αποζημίωση. Για ξύλα έρχονταν συνήθως παρέες παρέες κι ο ντραγάτης μας δεν τολμούσε να τους «μαχέψει», γιατί

τους φοβόταν, και το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν όταν το βράδυ γύριζε στο χωριό, ν' αναφέρει το γεγονός στο μουχτάρη για να διαμαρτυρηθεί στο μπέη του Κεράσοβου κι αργότερα, με το ελληνικό, να τους υποβάλει μήνυση.

Όταν όμως τύχαινε κανένας μόνος κι αδύναμος του έπαιρνε τα τσεκούρια ή τις τριχιές κι εκείνος θα ερχόταν στο χωριό μας να τα πάρει αφού πρώτα πλήρωνε στον πρόεδρο πρόστιμο και στο ντραγάτη το παιδοκόπι, ή θα τα εγκατέλειπε, ν' αποφύγει την πληρωμή και τη ντροπή.

Μεγαλύτερος όμως μπελάς ήταν οι κτηνοτρόφοι σκηνίτες, οι οποίοι, ενώ είχαν ενοικιασμένο βουνό του Ελεύθερου ή του Κεράσοβου, έφερναν μετά το 15 Αύγουστο τα κοπάδια τους να βοσκήσουν παράνομα στο στρατσιώτικο και μάλιστα στη Νταλιόπολη και τον Κλέφτη, που το χόρτο είναι όλο το χρόνο πράσινο, επειδή το μέρος «ζερβίζει».

Μόλις λοιπόν βασίλευε ο ήλιος κι όσοι χωριανοί δούλευαν στο βουνό έπαιρναν το δρόμο του γυρισμού για το χωριό, νάσου οι βλάχοι από τη Ζάροση και το κερασσιβίτικο με τα κοπάδια τους, χωρίς πολλά κουδούνια για να μην ακούγονται. Θα έβοσκαν με την ησυχία τους όλη τη νύχτα και το πρωί, πριν βασιλέψει η Πούλια, πάλι στον τόπο τους για να ξανάρθουν το άλλο βράδυ. Άντε τώρα να ζυγώσει μόνος του ο ντραγάτης μας, που αν δεν τον ξέσχιζαν τα πολλά μαντρόσκυλα, θα έπεφτε στα χέρια των αγροίκων εκείνων ανθρώπων, των βλάχων. Ζητούσε λοιπόν τότε τη βοήθεια του μουχτάρη κι αυτός με τη σειρά του των νέων και μεσήλικων του χωριού.

Και το απόγευμα μιας ορισμένης ημέρας όλοι με τα κυνηγετικά όπλα τους για φοβέρα, αλλά και γιατί και οι βλάχοι οπλοφορούσαν, συγκεντρώνονταν στον Αϊ-Λια κι από κει γραμμή για το βουνό. Ξεκουράζονταν κι αφού χωρίζονταν σε δυο ομάδες, κρυμμένοι περίμεναν όχι πολλή ώρα, γιατί σχεδόν πάντοτε δεν αργούσε να γεμίσει ο τόπος πρόβατα. Παρουσιαζόταν τότε η μια ομάδα και με φωνές και μαλώματα απασχολούσε τους βλάχους ενώ η άλλη, απαρατήρητη, ξέκοβε από το κοπάδι όσα περισσότερα πρόβατα μπορούσε και τα έφερνε στο χωριό, στην πλατεία μας.

Την άλλη μέρα έκανε την εμφάνισή του στο χωριό κι ο τσέλιγκας μ'ένα του τσοπάνη για να πει πως δεν είναι δικό του το φταίξιμο αφού όσα πρόβατα έβοσκαν παράνομα του είχαν φύγει, να πληρώσει το πρόστιμο και την αποζημίωση που του επέβαλε ο μουχτάρης με τους δημογέροντες παλιότερα, ο πρόεδρος με το κοινοτικό συμβούλιο στις μέρες μας, να πάρει τα πρόβατά του και να τραβήξει για τον τόπο του.

Ύστερα από λίγες βραδιές πάλι θα ξανάφερνε στα κρυφά το κοπάδι του, ίσως μάλιστα να ξαναπλήρωνε και πάλι και πάλι, μέχρι να φτάσει ο Αϊ-Δημήτρης κι ο καιρός τον αναγκάσει να βρει καταφύγιο στα χειμαδιά.

Ο ντραγάτης μας με τον καιρό άλλαξε όχι μόνο τ' όνομά του σε αγροφύλακα αλλά και την υπαλληλική του υπόσταση κι από κοινοτικός υπάλληλος, που ήταν πριν, έγινε τώρα δημόσιος με όλες τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά της κατάκτησής του αυτής. Τελευταίος χωριανός αγροφύλακας ήταν ο Δημ. Χήρας, ενώ σήμερα, έστω και τυπικά, τα λίγα καλλιεργημένα κτήματά μας φυλάει ο αγροφύλακας της Μόλιστας Χαρ. Λέτσιος.

ΑΠΟΚΟΠΑΡΗΣ, λεγόταν παλιά και πραγματογνώμονας, ονομάζεται σήμερα ο εκτιμητής των αγροζημιών, ο άνθρωπος τον οποίο διόριζε ο μουχτάρης κι έτρεχε μόλις τον ειδοποιούσαν στο μέρος που έγινε η ζημιά και με το έμπειρο μάτι του, τις γνώσεις και την αμεροληψία του καθόριζε το μέγεθός της. Ο ζημιωτής όφειλε

ν' αντικαταστήσει ό,τι κατέστρεψε με άλλο όμοιό του και σε ποσότητα όση καθόριζε ο αποκοπάρης ή με χρήματα να πληρώσει την αξία του. Αποζημιώνε ακόμα και τον ίδιο τον αποκοπάρη για την υπηρεσία που τους πρόσφερε με ποσό ανάλογο με την απόσταση που έγινε η αγροζημιά και το μέγεθός της.

Χρέη πραγματογνώμονα εκτελεί σήμερα ο αγροφύλακας.

ΑΥΛΑΚΑΡΗΣ. Ήταν ο υπάλληλος που μοίραζε το νερό για το πότισμα των χωραφιών και κάθε αυλάκι είχε τον δικό του. Παλιότερα διοριζόταν από τους μουχταροδημογέροντες του χωριού, ενώ αργότερα γι' αυλακάρης έμπαινε ο τελευταίος μειοδότης του διαγωνισμού, ο οποίος γινόταν το Μάη για το σκοπό αυτό, εφ' όσον βέβαια θεωρούνταν ικανός.

Η υπηρεσία του άρχιζε τον Ιούνιο και τέλειωνε στις 15 Σεπτεμβρίου αν το φθινόπωρο ερχόταν στην ώρα του, λίγο πιο πριν ή πιο αργά αν βιαζόταν ή ξεχνιόταν.

Πληρωνόταν από τους νοικοκυραίους σύμφωνα με κατάσταση την οποία συνέταζε ο μουχτάρης, ο πρόεδρος αργότερα, με τα ονόματα των νοικοκυραίων, τα μερόνυχτα που απασχολούσε ο καθένας τους το νερό και το οφειλόμενο ποσό με την υπογραφή του και τη σφραγίδα της κοινότητας στο τέλος.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα και δείγμα της εξουσίας του ήταν το φτυάρι, το οποίο έφερε πάντοτε στον ώμο ή για φοβέρα τ' άφηνε όρθιο σ' ένα από τα κύρια του αυλακιού γυρίσματα.

Για τα μεγάλα αυλάκια Τραπχίσιο, Θανασιώτικο και Μεσιό και κυρίως για τα δυο πρώτα με τα πολλά «φαλικάρια», πέντε το τραπχίσιο, και για να μη χαρίζεται ο αυλακάρης σ' όποιον συμπαθούσε, «έριχναν πούσλες» κι ο καθένας έπαιρνε τη σειρά του σύμφωνα με τον αριθμό που έγραφε η πούσλα του. Τις έριχναν οι δημογέροντες στο κουλούρι το βραδάκι μιας από τις κοντινές με το πότισμα Κυριακές, παρουσία όλων των χωριανών κι ο κλητήρας φώναχτά, για ν' ακούσουν όλοι, ανάγγελνε τ' όνομα του κτηματία και τον αριθμό της πούσλας του. Χαρά όσοι τύχαιναν πρώτοι, στενοχώρια όσοι τελευταίοι.

Στα μικρότερα αυλάκια τη σειρά κανόνιζε ο αυλακάρης και σ' όσα δεν είχαν ούτε αυλακάρη πρώτος πότιζε όποιος και πρώτος πρόκανε κι οι άλλοι σύμφωνα με τη σειρά τους.

Επειδή σχεδόν όλο το νερό από τα δυο ρέματα, που αγκαλιάζουν το χωριό, τροφοδοτούσε τα γύρω απ' αυτό αυλάκια, για τα κάτω από τη Μαυρομπέτρα κτήματα έμενε τόσο λίγο ώστε αναγκαστικά πότιζαν μ' αυτό την ημέρα μόνο τη Ραμάστα και το βράδυ, μόλις βασίλευε ο ήλιος, το έκοβαν στο βακούφικο μύλο για να ποτίσουν τη νύχτα το Μιστράκο, Γκρούμαρο και κάτω Γκρούμαρο.

Στα τέλη Μαΐου κάθε χρόνο κι ύστερα από απόφαση των διοικούντων το χωριό όλοι οι ιδιοκτήτες κτημάτων ήταν υποχρεωμένοι να καθαρίσουν και επισκευάσουν τ' αυλάκι τους κι έτοιμο να το παραδώσουν στον αυλακάρη, υπεύθυνο από την ημέρα εκείνη για την καλή λειτουργία του.

Κάθε βράδυ, την ώρα που ο παπάς κρεμασμένος στην καμπάνα σήμανε εσπερινό ο αυλακάρης μας έφερνε ένα γύρω το χωριό, να ειδοποιήσει όσους είχαν σειρά να ποτίσουν την άλλη μέρα και να τους τονίσει πως την ορισμένη ώρα έπρεπε να βρίσκονται στο γύρισμα, να παραλάβουν το νερό μη περάσει η σειρά τους και μείνουν απότιστοι.

Σε κανέναν δεν επιτρεπόταν να κόψει νερό χωρίς την άδειά του κι αν κάποιος

ή κάποια επωφελούμενη απουσίας του ξεγελιόταν κι έκανε αυτή την αποκοτιά, είχε ο αυλακάρης μας το δικαίωμα να πάει στο χωράφι που ποτίστηκε με το κλεμμένο νερό και με το φτυάρι του να γκρεμίσει τόσες ρίζες καλαμπόκια, με καλαμπόκια σπέρνανε σχεδόν όλα τα ποτιστικά χωράφια, όσες αυτός νόμιζε σωστό και δίκαιο.

Η ζωή σήμερα, ίσως άπονα, το μόνο που σώζει από τον αυλακάρη μας είναι οι πολλές θύμησες των γεροντοτέρων κι οι λίγες, οι μετρημένες, όλων των άλλων.

ΤΣΟΠΑΝΗΣ. Κάθε σπίτι του χωριού, για να βολέψει τις ανάγκες του, συντηρούσε λίγα ή περισσότερα γιδοπρόβατα ημιοικόσιτα. Στο σπίτι μου αίφνης είχαμε 14 περίπου κεφάλια γίδια και 4 πρόβατα, που τα έβοσκαν, όπως κι όλων των άλλων χωριανών οι τσοπάνηδες. Τους ρογιάζαμε με το εξάμηνο από τον Αϊ-Γιώργη ως τον Αϊ-Δημήτρη ή και αντίθετα κι ο μισθός τους, η ρόγα όπως τον λέγαμε, ήταν πιο παλιά γέννημα κι ύστερα χρήματα.

Επειδή το χωριό είχε πολλά γιδοπρόβατα, για καλύτερα, ήταν χωρισμένα σε δυο κι ύστερα σε τρία κοπάδια, δυο με τα γίδια κι ένα με τα πρόβατα, κι ο κάθε νοικοκύρης διάλεγε σε ποιόν τσοπάνη θ' απολούσε τα δικά του. Με τον καιρό μάλιστα οι χωριανοί είχαν χωριστεί σε δυο ομάδες, σωστά κόμματα θα έλεγες, και η κάθε μια τους φρόντιζε να έχει τον καλύτερο τσοπάνη, αυτόν που θα πρόσεχε να είναι γερό το βιό τους και θα του έδινε περισσότερο μαξούλι.

Ατέλειωτες συζητήσεις, φωνές και καβγάδες στην πλατεία, τα καφενεία και τις γειτονιές ανάβανε μεταξύ τους όταν δημιουργούνταν ζήτημα για το μέρος βοσκής του κάθε κοπαδιού ή για το πού θα βάλει ο καθένας τους τη στρούγκα του.

Αξέχαστα θα μείνουν σ' όλους μας τα τρία αδέρφια Θανάσης, Βασίλης και Τούσιας Δημαρέλης, μια και κάθε μέρα σ' όλη τους τη ζωή όργωναν τα πλάγια του χωριού μας βόσκοντας ο καθένας το κοπάδι του, ο Μιχάλης Ξάνθος και πολύ αργότερα τα δυο παιδιά του, ο Στέργιος Γιάννος, ο Μιχάλης Τσάνος.

Σήμερα δεν υπάρχουν ούτε τσοπαναράιοι ούτε καβγάδες και όσα γίδια έμειναν τα βόσκουν οι χωριανοί με τη σειρά κι ανάλογα με το πόσα έχει ο καθένας τους.

ΓΕΛΑΔΑΡΗΣ. Το κάθε σπίτι του χωριού διατηρούσε κι ένα ευνουχισμένο βόδι, να καλλιεργεί μ' αυτό συντροφιά και με κάποιο άλλο τα χωράφια του. Πάντα δυο συγγενικά ή και μόνο φιλικά σπίτια σέμπρευαν, έβαζαν δηλαδή και ο ένας και ο άλλος το βόδι του, τα κάνανε ζευγάρι και τη μια μέρα στου ενός, την άλλη στου άλλου όργωναν κι έσπερναν τα χωράφια τους. Σε τρεις ή τέσσερες το πολύ μήνες το χρόνο τέλειωναν οι δουλειές αυτές και τα βόδια μας, τεμπέληδες και με απαιτήσεις, περίμεναν τώρα το μπάμπια Γιώργο Παπαγιαννούλη ή το Βασίλη Σωτηρούλη να τα βγάλει μια βόλτα στα γύρω του χωριού το χειμώνα, για να ξεσκάσουν λίγο και ν' αεριστεί το κατώι ή να τα οδηγήσει στο βουνό για ξεκαλοκαίριασμα.

Το λιβάδι ή το Μπουνταλά λιβάδι, ανάλογα με το ποια ήταν η «μπάντα», τον περίμενε και τον φιλοξενούσε μέχρι τον Ιούνιο, τη μέρα τ' Αϊ Γιαννιού, που άρχιζε να φουντώνει η ζέστη, και για να μη «στρεκλιάσουν», με τη βοήθεια και των νοικοκυραίων, τα πήγαινε στη Νταλιόπολη και τον Κλέφτη. Στις δεκαπέντε τουλάχιστον, κι όταν ο καθένας ευκαιρούσε, θα έκανε τον κόπο να τα επισκεφτεί για ν' αλατίσει κάπου παράμερα το δικό του, να φιλέψει το γελαδάρη με φρέσκα αγγούρια και ντομάτες, κρασί ή ρακί το μπάμπια Γιώργο, να πουν τα νέα του χωριού και με φορτωμένο ξύλα το μουλάρι να γυρίσει σπίτι του.

Κι όταν το φθινόπωρο καλοθρεμμένοι παραθεριστές κατέβαιναν στο χωριό δικαίω-

ναν το λόγο των Φουρκιωτών που έλεγε: Θά 'θελα νά 'μουν βόδι στη Σταρίτσιανη και μουλάρι στη Μόλιστα.

Αν και είναι περιττό, ας αναφέρουμε, τελειώνοντας, πως ο γελαδάρης έπαιρνε από τους νοικοκυραίους των βοδιών για ρόγα του καλαμπόκι κι αργότερα χρήματα και πως μετά το 1948 πάψαμε να έχουμε και βόδια και γελαδάρη.

Αυτοί ήταν οι υπάλληλοι και υπηρέτες του χωριού μας, με ορισμένη ή απροσδιόριστη θητεία παλιότερα και μόνιμη, όσοι έμειναν, σήμερα, όλοι τους απαραίτητοι για τη ζωή και προκοπή του.

ΑΛΛΕΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΩΝ.

Για κάθε είδος που έμπαινε στο χωριό, εκτός τα των παντοπωλείων, έπρεπε να λάβουν γνώση οι δημογέροντες, αρμόδιοι να επιτρέψουν ή όχι την πούληση του εμπορεύματος στους κατοίκους και να καθορίσουν την τιμή του. Κανένας ξένος δεν είχε το δικαίωμα να πουλήσει και χωριανός ν' αγοράσει σιτάρι, λάδι ή ό,τιδήποτε άλλο, έφερναν για πούλημα πριν το τιμολογήσουν, πριν «κοπεί η τιμή» και κανένας καλαντζής δεν επιτρεπόταν να γανώσει τα χαλκώματα των νοικοκυραίων πριν συμφωνήσει με το συμβούλιο για το πόσο θα πάρει στο κάθε είδος. Στους χωριανούς πωλητές, οποιουδήποτε είδους, οι δημογέροντες δεν επενέβαιναν, γιατί όλοι πίστευαν πως αφού είναι χωριανοί και καλό ως προς την ποιότητα είδος πουλούσαν και σε τιμή συμφέρουσα.

Στη δικαιοδοσία του συμβουλίου ανήκε εξ' άλλου και ο καθορισμός της ημέρας που θ' άρχιζε ο τρυγητός, η κλαδωνομή, το μάζεμα των καλαμποκιών, το κόψιμο του χόρτου σε ορισμένες τοποθεσίες κι η υποχρέωσή του να γνωρίσει, με τη βοήθεια του κήρυκα, την ημέρα αυτή σ' όλους τους χωριανούς, για ίση πληροφόρηση και ίδια απ' όλους απασχόληση.

6 - ΤΟ ΜΕΣΟΧΩΡΙ ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

Η καρδιά του κάθε χωριού είναι ασφαλώς το μεσοχώρι, που, όπως και τ' όνομά του φανερώνει, βρίσκεται συνήθως στο κεντρικότερο σημείο του. Σ' αυτό και στη μεγάλη πλατεία του, το «χ(ο)ροστάσι» θα δεις να συγκεντρώνονται στη χαρά και στη λύπη τους οι χωριανοί, εδώ ν' ανταλλάσσουν γνώμες και να παίρνουν αποφάσεις, ν' αναπτύσσουν κάθε τους δραστηριότητα.

Η πλατεία του χωριού μας έχει υψόμετρο 900 μέτρα, αναπαυτικά καθίσματα για ξεκούραση, για στολίδια πολλά δέντρα και γύρω της την εκκλησία, το σχολείο, όλα τα κοινοτικά κτίσματα, πιο παλιά ένα, τα δυο τώρα μαγαζιά μας.

Εδώ θα καταλήξει ο κάθε ξένος κι απ' αυτό θα κρίνει την προκοπή όλου του χωριού αφού αυτό είναι ο καθρέφτης του. Το γνωρίζουν τούτο οι χωριανοί και πολλές προσπάθειες καταβάλλουν και χρήματα επί χρημάτων ξοδεύουν να το κάνουν πιο καλό, να ξεχωρίζει από των άλλων χωριών για να το χαίρονται κι οι ίδιοι αλλά και με υπερηφάνεια να το δείχνουν στους επισκέπτες. Φαίνεται ότι οι προσπάθειές τους αυτές δεν πήγαν χαμένες αλλ' έφεραν τους καρπούς τους και μάλιστα τόσο πολλούς και τόσο γλυκείς ώστε αν συγκρίνεις το σημερινό μ' εκείνο που θυμούνται οι παλιότεροι από μας τελείως αλλιώςτικο θα τό 'βρεις.

Έτσι εδώ που σήμερα είναι χτισμένο το σχολείο κι απλώνεται η μεγάλη μας πλατεία ήταν τότε ένας γήλοφος, πολύ μικρό οροπέδιο θα μπορούσαμε να τ' ονομάσουμε,

το οποίο χρησίμευε για τελευταία κατοικία όλων των χωριανών, για νεκροταφείο. Τοιχώματα αντιστήριξης το έζωναν απ' όλες τις πλευρές και μόνο η μεγάλη λίθινη σκάλα, που ήταν μπροστά στην εκκλησία, σ' έφερνε πάνω του. Τρεις μεγαλόσωμες μουριές, με τη μια να ξεχωρίζει φανερά από τις άλλες, στεφάνωναν τη νότια πλευρά του, ένα πανύψηλο κυπαρίσσι που πάνω του άμετρες φωλιές ζέσταιναν χιλιάδες πουλάκια όλων των λογίων, υψωνόταν στη μέση και προς το μέρος της εκκλησίας, ενώ πιο πέρα, ανατολικά και πάνω από το μέρος στο οποίο είναι σήμερα η βρύση του πλάτανου, ήταν χτισμένη η Ανάληψη, το εκκλησάκι του.

Στο ίδιο ακριβώς μέρος, στο μέρος της σημερινής κεντρικής μας εκκλησίας, υψωνόταν και η παλιά με το καμπαναριό στη ΝΑ γωνιά της και ξέχωρα απ' αυτή.

Κατά το «Μητρῶον», Χρῆστος Π. Νατσιόπουλος μετά τῆς συζύγου του Ἀθηνᾶς ἰδίους αὐτῶν ἀναλώμασιν ἴδρυσαν τό περικαλλές τῆς Ἐκκλησίας κωδωνοστάσιον».

Ανατολικά της εκκλησίας, στη σημερινή παιδική χαρά, ήταν το παλιό σχολείο, που με τον όγκο του σκέπαζε το μεγαλύτερο μέρος της ανατολικής πλευράς της εκκλησίας και χωριζόταν απ' αυτή μ' ένα στενό σοκάκι.

Βορινά και κάτω από το σχολείο συναντούσες και τότε το σημερινό κτίριο που «αμελικό» το λέμε.

Στην ανατολική πάλι πλευρά της σημερινής μεγάλης πλατείας ήταν το σπίτι του Βασίλειου Ἐξάρχου και νότια απ' αυτό συνεχόμενα χωράφια, τα χωράφια του Βιρού, ενώ προς τη δυτική πλευρά του σπιτιού σχηματιζόταν ένα άλλο, μεγάλο τούτο, χωράφι. Ανατολικά και βόρεια πάλι του σπιτιού και πολύ κοντά σ' αυτό τοίχοι αντιστήριξης πιο χαμηλοί κι ύστερα στην ίδια θέση και όμοιο με το σημερινό το κουλούρι με τα καθίσματά του και το μεγάλο πλάτανο, που συγκεντρώνονται οι χωριανοί, να ιδωθούν και να κουβεντιάσουν, ενώ στο γύρο απ' αυτό χώρο στήνονταν τις μεγάλες γιορτές τρικούβεργο γλέντι ή έπαιζαν τα παιδιά ανέμελα τις άλλες μέρες.

Από το μέσο περίπου της απόστασης μεταξύ της σημερινής βρύσης και του τωρινού κτιρίου του σχολείου μας άρχιζε πεζόδρομος, που ανέβαινε στο βαθουλό χωράφι του Ἐξάρχου κι ύστερα προχωρούσε πάνω σ' ένα τρίτο τοίχο στηριγμένο στο πλάι της ανατολικής και νότιας πλευράς του μεγάλου τοίχου αντιστήριξης του νεκροταφείου για να σε φέρει προς τη βρύση της εκκλησίας. Αν κάποιος ήθελε να πάει στη βρύση αυτή ή στη Δήμοντα ερχόταν στο κουλούρι, προχωρούσε λίγο στο δρόμο προς την εκκλησία κι ύστερα έστριβε αριστερά κι έπαιρνε τον ανηφορικό δρόμο του νεκροταφείου.

Με τον καιρό το εκκλησάκι, η Ανάληψη, έπαθε καθίζηση και παρά τις προσπάθειες όχι μόνο των Δασκαλαίων, που το συντηρούσαν ως οικογενειακό τους, αλλά και όλων των άλλων χωριανών, έπεσε.

Στο μέρος που ήταν η μικρή αυτή εκκλησία και ν' ανταποκριθεί σε όνειρό του έφτιαξε αργότερα ο Φώτης Νατσιόπουλος ξύλινο εικόνισμα με την εικόνα της Ανάληψης, αλλά και αυτό σε λίγα χρόνια καταστράφηκε.

Όπως ήταν φυσικό η λύση «εικόνισμα» δεν ικανοποιούσε τους χωριανούς κι αποφάσισαν να οικοδομήσουν καινούρια εκκλησία σε μέρος πιο στέρεο. Σαν τέτοιο προτίμησαν αυτό που ήταν πίσω από την κεντρική τους εκκλησία κι άρχισαν μάλιστα το χτίσιμο της νέας κολλητά σ' αυτήν.

Την έφτιαχναν δίπατη και προόριζαν το πάνω πάτωμα για εκκλησία και το κάτω για οστεοφυλάκιο. Μια πόρτα, που θ' άνοιγαν στο βόρειο τοίχο της κεντρικής, θα

σ'έφερνε αμέσως στο πάνω πάτωμα της νέας. Το 1915 είχαν τελειώσει το χτίσιμο, τη σκέπασαν κιόλας κι ετοιμάζονταν ν' αρχίσουν τις άλλες εργασίες, όταν ήρθε το κακό. Ο Δημητράκης, γιος του Αλέξη Καφφέ, ηλικίας τότε 8 χρόνων, αφού το βράδυ εκείνο πήρε ψωμί και τυρί από τη μάνα του, πήγε να φάει παίζοντας με τ' άλλα παιδιά στην Ανάληψη, που, όπως είπαμε, τότε αποπερατωνόταν. Από απροσεξία του πάτησε στην άκρη μιας σανίδας, η οποία δεν ήταν καλά στεριωμένη στις γρεντές που είχαν να κάνουν πάνω τους το πάτωμα μεταξύ πρώτου και δεύτερου όροφου, έπεσε στον πρώτο και σκοτώθηκε.

Η εκκλησία δε θα προχωρούσε πλέον, αφού σ' αυτή έχασε τη ζωή του άνθρωπος, και γι' αυτό όταν αργότερα χτίζανε τη σημερινή κεντρική μας εκκλησία, την κατεδάφισαν να πάρουν την πέτρα της.

Στο μεταξύ, μάλλον το 1913, οι χωριανοί αποφάσισαν να πραγματοποιήσουν μια παλιά τους επιθυμία, να μεταφέρουν το νεκροταφείο στον Αϊ-Νικόλα, στη θέση του νεκροταφείου των Τραπιωτών και να ισοπεδώσουν το λοφίσκο, να τον κάνουν πλατεία. Η μεταφορά έγινε σχεδόν αμέσως ενώ η αποχωμάτωση πραγματοποιήθηκε σε δυο φάσεις. Στην πρώτη έκοψαν τα δέντρα και μαζί τους το κυπαρίσσι, ανασκάψαν τα μνήματα και χαμήλωσαν όλο το ύψωμα ένα περίπου μέτρο.

Για την προσπάθειά τους αυτή στο «Χειρόγραφο» διαβάζουμε:

«3. Κατεδάφιση χωμάτων, Ἡ Κοινότης ἡμῶν πρό ἀγνώστων ἐτῶν ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας εἶχεν καί εἶτο τά μνημεῖα, καί εἶχεν κατανητήση τελευταίως ὅ,τι, αἰσχυρόν διότι ἔνεκα τῆς καθηζίσεως ἐφαίνοντο τά ὀστά τῶν προπατέρων μας ὁπότε ὑπό ὑγιεινήν ἔποψιν (διότι τυγχάνει ἔμπροσθεν τό ἀρρεναγωγεῖον) ἡ Κοινότης ἀπεφάσισε ὅπως ἐργασθῆ ἀπό 2 ἤτοι 3 ἡμέρας ἕκαστος τῶν χωριανῶν καί ἀφοῦ ἠργάσθημεν ἐπί μῆνα, ἤτο πλέον ἀδύνατον ἔνεκα τοῦ μεγάλου ὄγκου νά ἐργασθῶμεν (διότι εἶμεθα ὡς ἐπί τό πλεῖστον οἱ χωριανοί ταξιδιῶται καί δέν εἶχομεν τήν ζωήν μας διά χάσιμον) τότε ἔνεκα τῶν προσφύγων Ἀλβανῶν ἤλθον μίαν ἡμέραν μερικοί ἄλβανοί χριστιανοί καί ἡ κοινότης συνεφώνησε ἀντί δραχ. 440 νά πετάξῃ τό ὄγκος αὐτό. συνεφωνήθησαν δ' οὗτοι παρά τοῦ Παρέδρου καί Συμβούλων, καί ἐπειδή τό Ἐκκλησιαστικόν καί Κοινοτικόν Ταμεῖον εἶτο πτωχόν ἔνεκα τῶν πολλῶν ἐξόδων καί ὀλίγων ἐσόδων χάριν ἀνωμάλου καταστάσεως, Ἡ Κοινότης ἀπεφάσισε καί ἐπώλησε ἐπί πλειοδοσία τό Κοινοτικόν βαρκόν (χόρτον) ἀντί Δραχ. 250, ἐνοικίασε τό ἀμελικόν καί Κοτσέκι ἀντί Δραχ. 130, ἐπώλησε τά δένδρα ὅπου εἶτο εἰς τά μνημεῖα ἐπί πλειοδοσία ἀντί Δραχ. 67, ὅλα ταῦτα εἶτο Κοινοτικά καί οὐδέν δικαίωμα εἶχεν ὁ Ταμίας τῆς ἐκκλ. ὅπως εἰσπράξῃ ταῦτα, ἀλλά διαταχθεῖς παρά τῆς Κοινότητος εἰσέπραξε Δραχ. 447 καί ἐπλήρωσε εἰς τούς πτωχοῦς ἐκείνους τάς 440, ὥστε ἔγινε καί ἐργασία καί κέρδος εἰς τό ταμεῖον καί οὐχί κατάχρηση».

Εδώ θα πρέπει ν' αναφέρουμε τη μεγάλη λύπη που ένοιωσαν οι χωριανοί όταν είδαν το μεγάλο κυπαρίσσι να σωριάζεται κάτω. Ο Φώτης Σακκάς μάλιστα, ψυχοπαθής τότε, μόλις είδε τους εργάτες να το κόβουν, βγήκε στο μπαλκόνι του σπιτιού του και με το δίκανο άρχισε να τους πυροβολεί, για να μη συνεχίσουν. Μάταια προσπάθεια. Το περήφανο δέντρο ξάπλωσε χάμω και τον κορμό του έκαναν κάναλη για τ' αυλάκι του βακούφικου μύλου.

Η αποχωμάτωση ολοκληρώθηκε με τις εργασίες που έγιναν το 1928, 29 και 30 επί προεδρίας Νικολάου Κατσάνου. Όπως την πρώτη φορά έτσι και τώρα οι χωριανοί δούλεψαν την προσωπική τους εργασία σκληρά κι έτσι μπόρεσαν με τις «καζάκες»

να μεταφέρουν και να ρίξουν προς τη βρύση της εκκλησίας όλο εκείνο τον τόσο μεγάλο όγκο χωμάτων ύψους άλλου ενός περίπου μέτρου.

Αργότερα στο πρανές, το οποίο τα χώματα αυτά σχημάτισαν, έγιναν με δαπάνη των Εξαρχείων τοιχώματα αντιστήριξης, τα σημερινά τοιχώματα, κι η πλατεία μας πήρε την οριστική της μορφή.

Για την προσωπική εργασία ας πούμε και τούτα. Το κοινοτικό συμβούλιο με πράξη του μπορούσε να επιβάλλει σ' όλους τους άνδρες ηλικίας 18 ως 60 χρόνων ή έμεναν μόνιμα στο χωριό ή ήταν ταξιδεμένοι μέσα κι έξω από την Ελλάδα προσωπική εργασία 3 ως 5 ημερών το χρόνο για κοινοτικά έργα. Επειδή ήταν αδύνατον να λάβουν μέρος σ' αυτή αυτοπροσώπως όλοι και μάλιστα όσοι απουσίαζαν από το χωριό, μπορούσε να τους αντικαταστήσει κάποιος άλλος άνδρας ή γυναίκα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις το συμβούλιο επέβαλλε την προσωπική εργασία και στις γυναίκες και στα μουλάρια του χωριού ακόμη.

Το πόσο μεγάλη σημασία απέδιδαν σ' αυτή μας το φανερώνει περίτρανα το παρακάτω γεγονός:

Στη δεύτερη αποχωμάτωση, όπως είπαμε, πρόεδρος του χωριού ήταν ο Νικόλαος Κατσάνος ή Μάκριας. Μια μέρα ο αδερφός του Δημήτρης άργησε μισή ώρα να παρουσιασθεί στην πλατεία για την προσωπική του εργασία, γι' αυτό και μόλις πήγε κι άρχισε να εργάζεται ο αδερφός του πρόεδρος δεν του επέτρεψε να συνεχίσει την ημέρα αυτή και τον ανάγκασε να επιστρέψει με τον κασμά σπίτι του.

Αργότερα η προσωπική εργασία καταργήθηκε.

Τώρα μια και τελειώσαμε με τη διαμόρφωση της πλατείας ας δούμε και τα κτίσματα που την κοσμούν. Πρώτη

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Όπως όλοι οι Έλληνες έχουν ριζωμένο βαθιά μέσα τους το θρησκευτικό συναίσθημα και προσπαθούν να το εκδηλώσουν με κάθε τους τρόπο, έτσι κι οι χωριανοί μου την πίστη τους αυτή στα-θεία και ιερά φρόντισαν απ' όταν ακόμα το χωριό γεννιόταν να φανερώσουν με χίλιους δυο τρόπους και κυρίως χτίζοντας εικονίσματα κι εκκλησίες, για να έχουν τη θεϊκή βοήθεια, που να λειτουργούνται και να μεταλαβαίνουν.

Πρώτη και καλύτερη η κεντρική εκκλησία μας των «Παμμεγίστων Ταξιαρχών» των Αρχαγγέλων Μιχαήλ και Γαβριήλ, πολιούχων του χωριού, τους οποίους και υψώσαμε στις 8 Νοεμβρίου.

Η τωρινή εκκλησία είναι χτισμένη ακριβώς στη θέση της παλιάς, εκείνης της πρώτης γνωστής μας που κάηκε τη νύχτα της 10ης Ιανουαρίου 1919.

Όπως φανερώνει μια πλάκα που σώθηκε από την καταστροφή κι είναι σήμερα εντοιχισμένη στο πάνω μέρος της αριστερής εξωτερικής πλευράς του τοίχου της σημερινής εκκλησίας είχε κτισθεί στις 20 Ιουνίου 1807 κι είχε στην πρόσοψή της τρεις θύρες, του κυρίως ναού, του ιερού και του γυναικωνίτη, όλες τους μικρές στο μέγεθος, για να μη μπορούν να μπουν μέσα οι Τούρκοι καβάλα στ' άλογά τους, όπως μερικοί απ' αυτούς συνήθιζαν να κάνουν την εποχή εκείνη.

1807 ΙΟΙΝΙΟC

20 ΠΡΟΤΟ

ΜΛΕΞΟΡ ΝΛΕΤΟ

ΝΙΚΟΛΑ

Α'. Οι Ταξιάρχες (κεντρική εκκλησία του χωριού)

Β' Το κέντρο του χωριού με τον πλατάνα και το κουλούρι

Β
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΟΙΣ

της Εχομης επισκοπης Σταυροπολης η
μαθητων αυτης προς τον κ. Ευδωμον Κου-
μεριαν η Κοιτησίου.

Αγαπητε κ. Επισκοπε
Αγαπητε κ. Κοιτησε

Εχομης επισκοπη η μαθηται
ευχαριστουμεν υμας δια τα ποσους θυτων
εξοδους ιδουδιν προσκυνησαστον της κοι-
νοκτης ευμενειας ευχόμεθα οπως ο θεος
διαφυγει την υγιανη των η προσοψη
της χοροεαυκτη των μαθητων η δια-
λα ποιουνα αναδωσγηματα.

Εως δε της χοροεαυκτης εαυτην
αυτην κατευθυνσασ η αλλος ευμενεια
αυτην απαντας την ιδεαυτην παρο-
δα.

Ο Κοσμοδουλος της Εχομης
" Φωλιος η. Ναλοδουλος

Γα μιν
" Τυχεμαχος η. Κερβις

Ε. Σταυροπολη. Ημ. 27η Σεπτεμβριου 1915.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονιτσας

Προχωρώντας από τη θύρα του κυρίως ναού, «την πόρτα για τους άντρες» όπως την έλεγαν, συναντούσες ένα πλάτωμα αρκετά μεγάλο κι έπειτα 7 ή 8 ημικυκλικά πέτρινα σκαλιά, τα οποία όσο κατέβαιναν μεγάλωναν στην περιφέρειά τους, για να σε φέρουν άνετα στο πλακόστρωτο δάπεδο του κυρίως ναού, που όπως και το του ιερού ήταν χαμηλότερο από την έξω πλατεία.

Από την τρίτη και τελευταία θύρα έμπαινες στο γυναικωνίτη που είχε ξύλινο πάτωμα και μάλιστα στο ύψος της πλατείας. Χωριζόταν από τον κυρίως ναό με καφασωτά κι επίκοινωνούσε μαζί του μ' άλλη πέτρινη και με συμμετρικά σκαλιά σκάλα, η οποία άρχιζε από το μέσο του. Πλάι της, και πολύ κοντά στο βορινό της εκκλησίας τοίχο, άλλη θύρα, χαμηλή κι αυτή, σ' έφερνε στο οστεοφυλάκιο, δωμάτιο αρκετά μεγάλο ανοιγμένο ακριβώς κάτω από το γυναικωνίτη. Εκεί με τάξη φύλαγε η κάθε οικογένεια τα κόκκαλα των προγόνων της.

Την εκκλησία αυτή, όπως μαθαίνουμε από γράμμα του Φώτη Κυρήκου, μια και η εντοιχισμένη πλάκα δε μας μιλάει γι' αυτό καθαρά, την έχτισε ο Νταλέκος, παραδοσιακός αρχιτέκτονας του χωριού, πολύ γνωστός κι από άλλα του κτίσματα.

Ήταν αρκετά μεγάλη και στο εσωτερικό της πολύ ωραία μ' ένα εξαιρετό σκαλιστό τέμπλο, κάτι δηλαδή που δεν έχει καμιά από τις σημερινές εκκλησίες μας, στολισμένο με εικόνες βυζαντινής τεχνοτροπίας, με πάλι σκαλιστά δεσποτικό, αμβώνα και προσκυνητάρια. Τα μικρά της παράθυρα, ενώ εμπόδιζαν το πολύ φως να μπει μέσα, άφηναν στο μισοσκόταδο τη δυνατότητα να βοηθήσει στην ψυχική των πιστών ανάταση. Απ' έξω τη στόλιζε και την εξυπηρετούσε χαγιάτι πλακόστρωτο με καθίσματα γύρω του που έπιανε όλη την πρόσοψή της.

Σ' αυτή την εκκλησία λειτουργούσαν παλιότερα πέντε παπάδες, των οποίων τα ονόματα από το χρόνο ξεχάστηκαν, εκτός του πιο γέροντα, του παπαπαλαιού, και του πιο νέου, του παπα νέου, κι αυτών γιατί αυτά έμειναν μετά ως επίθετα των σπιτιών τους, Παλαιός και Παπανέος. Αργότερα οι παπάδες έμειναν τρεις, ο Παπαγιαννούλης (Γιαννούλης Χρήστου), ο Παπαοικονόμος (Ιωάννης Κωνσταντίνου) κι ο Παπατρύφωνας (Τρύφων Γόσης) με τον πάνω μαχαλά για ενορία του ο πρώτος, το μεσαίο ο δεύτερος και τον κάτω ο τρίτος. Ο Παπαδημήτρης (Δημήτριος Μήχου), γέρος πια, είχε αποσυρθεί. Όταν έβγαιναν τ' άγια πρώτος πάντα πήγαινε ο Παπαγιαννούλης με το σώμα του Χριστού, ακολουθούσε ο Παπαοικονόμος με το δυσκοπότερο κι έπειτα ο Παπατρύφωνας με τη λαβίδα.

Αυτή λοιπόν η εκκλησία τη νύχτα της 10ης προς την 11η Ιανουαρίου 1917, στις 11 η ώρα, έγινε στάχτη. Το ποιος την έκαψε κανείς μας δε γνωρίζει, αλλ' όπως συνήθως συμβαίνει στις περιπτώσεις αυτές, διαδόθηκε, χωρίς επαναλαμβάνω να υπάρχει γι' αυτό έστω κι η παραμικρή μαρτυρία, πως ο Παπατρύφωνας είχε πάει το βράδυ εκείνο να πάρει προσφορά από την κασέλα του, η οποία, όπως και των άλλων ιερέων, ήταν στο ιερό, και από απροσεξία του πήραν φωτιά τα άμφιά του, που ήταν μαζί με τα πρόσφορα, και στη συνέχεια όλη η εκκλησία. Η διάδοση μάλιστα αυτή είχε γίνει πιστευτή κι από το ότι ο κατά πάντα άξιος εκείνος ιερωμένος ήταν από το ένα του μάτι τυφλός και ίσως γι' αυτό δεν είδε τα άμφια που καίγονταν.

Το καλοκαίρι του 1983 σε σχετική συζήτηση, η οποία έγινε έξω από το μαγαζί του χωριού, ειπώθηκε πως εκείνο το βράδυ που έγινε το κακό, ο Παπατρύφωνας ήταν στο κρεβάτι του άρρωστος και πως ο φταίχτης ήταν πέντε παιδιά του χωριού, που είχαν πάει τη νύχτα εκείνη να κλέψουν πρόσφορα από τις κασέλες των παπάδων

Οι τρεις ιερείς του χωριού (από αριστερά): Παπατρύφων, Παπαιοκονόμου και Παπαγιαννούλης (αρχές του 20ού αιώνα).

Η κεντρική εκκλησία του χωριού Οι Άγιοι Ταξιάρχες στο τελικό στάδιο ανέγερσης.

κι άθελά τους και χωρίς καν να το αντιληφθούν έβαλαν φωτιά στ' άμφια. Ίσως να είναι κι έτσι.

Μια όμως κι ο λόγος για τον Παπατρύφωνα, του οποίου, όπως και πιο πάνω είπαμε, το πραγματικό του όνομα ήταν Τρύφων Χρ. Γόσης, παρενθετικά ας μας επιτραπεί ν' αναφέρουμε πως χήρεψε νέος κι επειδή καταλάβαινε τον εαυτό του αδύναμο στα εγκόσμια, κατέβηκε μια μέρα στην Κόνιτσα και είπε στο δεσπότη:

- Άγιε δέσποτα, εγώ είμαι ακόμα νέος, πώς θα ζήσω χωρίς γυναίκα; Τι πρέπει να κάνω για να μη κολάσω την ψυχή μου;

- Αν θέλεις να σώσεις την ψυχή σου, του απάντησε ο δεσπότης, να φτιάξεις ένα κασμά 7 οκάδες και κάθε μέρα να εργάζεσαι μ' αυτόν στα κτήματά σου.

Άκουσε τη συμβουλή του ο Παπατρύφοντας, έφτιαξε τον κασμά και κάθε μέρα από το πρωί μετά τον όρθρο ως το βράδυ πριν από τον εσπερινό βρισκόταν στα χωράφια του στην Παναγία, το Σελό, το Μπλο για να σκάψει, να φυτέψει κλήματα, να φτιάξει τοιχώματα. Ιδιαίτερη μάλιστα αγάπη είχε για το κτήμα του στου Γιώργη το πηγάδι, γι' αυτό και το έφραζε όλο και στέρνα έκανε να το ποτίζει. Όχι λίγα απ' όσα έφτιαξε σώζονται μέχρι σήμερα, η δε εργατικότητα του έμεινε στο χωριό μας παροιμιώδης.

Αυτός ήταν ο Παπατρύφοντας πάνω στον οποίο οι πολλοί, αν όχι όλοι, έριξαν το φταίξιμο.

Εκείνο όμως που τώρα είχε σημασία για τους χωριανούς δεν ήταν τόσο το ποιος έκανε το κακό, αφού μάλιστα άθελά του έγινε, όσο η απογοήτευση, η οποία τους κυρίευσε όταν είδαν πως παρά τις προσπάθειες όλων τους δε μπόρεσαν να σώσουν τίποτε, μα απολύτως τίποτε από τα υπάρχοντα στο ναό κι όταν ύστερα συνειδητοποίησαν πως ήταν πλέον χωρίς εκκλησία κι έπρεπε να φτιάξουν κάποια άλλη.

Για να μη μένουν αλειτούργητοι έκαναν στην αρχή κεντρική τους εκκλησία τον Αϊ-Γιάννη, επειδή πολύ τους εξυπηρετούσε το ότι ήταν κοντά, στην άκρη του χωριού, κι ας είχε για μειονέκτημα το μικρό του μέγεθος, που δεν επέτρεπε να χωρέσει το πολύ εκκλησίασμα, και το χαγιάτι του ένα κι όχι μεγάλο. Οι αδυναμίες του μάλιστα αυτές αποδείχτηκαν ουσιαστικές κι ανάγκασαν τους χωριανούς να μεταφερθούν από την πρώτη κι όλη χρονιά στον Αϊ-Νικόλα, που, αν και κάπως μακριά, ήταν πιο μεγάλος, με υπερώο πάνω απ' το γυναικωνίτη και δυο μεγάλα χαγιάτια, το ένα για τους άντρες, τ' άλλο για τις γυναίκες, ενώ τον Αϊ-Γιάννη τον άφησαν μόνο για τα σταφαινώματα.

Κι ενώ οι χωριανοί έτσι προσπαθούσαν να εξυπηρετηθούν, έστω και προσωρινά, οι πιο γνωστοί από τους απόδημους στη Ρουμανία Στρατσιώτες συγκροτούσαν ερανική επιτροπή να συγκεντρώσουν χρήματα όχι μόνο από τους εκεί χωριανούς, που ο καθένας τους σίγουρα θα προσέφερε με θέληση κάτι παραπάνω από τις δυνατότητές του, αλλά κι από γνωστούς και φίλους, απ' όσους πρόθυμα θα ήθελαν να βοηθήσουν στην οικοδόμηση της κεντρικής του χωριού μας εκκλησίας.

Το πιο κάτω ευχαριστήριο της επιτροπής αυτής γράμμα φανερώνει, πιστεύω, το μέγεθος των ενεργειών της:

Βουκουρέστιον τῆ 24 Ἰανουαρίου 1922

Ἀγαπητοί κ. Χρ. Κ. Ἀθανασίου καί Εὐθύμιο Τζιουμέρκα

Καλαράσι

Σᾶς εὐχαριστοῦμεν θερμῶς καί σᾶς παρακαλοῦμε νά διαβιβάσητε τὰς εὐχαριστίας

μας καί εἰς τούς λοιπούς αὐτόθι συγχωριανούς μας διά τήν συνδρομήν ἣν ἄπαντες ὑπέρ ἀνοικοδομήσεως τῆς ἐκκλησίας προσεφέρατε.

Ἐκ τῶν ἐράνων συνηθοίσθη τό ποσόν τῶν 357.500 καί ὄπερ ποσόν καταθέσαμεν εἰς τήν τράπεζαν Λαζαρή πρὸς 7% ἑτησίως εἰς πρώτην ζήτησιν συνάμα δέ ὄρισαμε καί εἰς τό χωρίον ἐπιτροπήν ἣ οποία θά ἀρχίσει ἀμέσως τές προκαταρκτικές ἐργασίες ὥστε τήν ἀνοιξη νά ἀρχίσει ἀμέσως τό χτίσιμο.

Μετά τῶν φιλικωτάτων χαιρετισμῶν

Εὐαγγ. Α. Σωτηρούλης
Βασίλειος Ι. Παπαδάτης

Χρ. Ν. Καραλούλης

Πάντος Παπαδημητρίου

Θεόδωρος Β. Ἐξάρχου

Σ. Γ. Ἐκάναμαν εἰς Γνώσιν τοῦ Κυρίου πρεζβεφτοῦ Σ. Κ. Πανᾶ τόν Σκοπόν τοῦ Ἐράνου. Συνάμα δέ τόν παρακαλέσαμεν νά κάνη εἰς Γνόσιν τοῦ Κυρίου Διοικήτοῦ τῆς (Ἰπείρου) Ἰωάνηνα ὄπους ἐφκολήνη ἕως δήποτε τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου μας καί Ἀμέσως ὁ ἐξοχότατος πρέζβης πρότον μαί συνεχάρη δέτηρον δέ ἔκανε Ἐπιστολήν πρὸς τόν Νομάρχην Ἰοανήνων

Εὐγγ. Α. Σωτηρούλης

Str. Campului No 11

Ἔτσι με συνεχεῖς καί συντονισμένες προσπάθειες κατορθώσαν νά συγκεντρώσουν ἓνα σεβαστό ποσό, του οποίου δε γνωρίζουμε το μέγεθος, ξέρουμε ὅμως πολύ καλά πως ἔφτασε γιά το χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας καί πως γιά τους μόνιμους κάτοικους του χωρίου ἀφησε μόνο τήν προαιρετική προσφορά εἰδῶν διατροφῆς στους μαστόρους, μια καί ἦσαν ξένοι.

Ἡ νέα μας ἐκκλησία χτίστηκε τό καλοκαίρι του 1926 στο ἴδιο μέρος που ἦταν καί ἡ παλιά, αφού πρώτα ἰσοπεδώθηκε ὁ χώρος γιά νά μην εἶναι χωμένη μέσα κι ἔχει σκαλιά, ὅπως ἡ ἄλλη, ἀλλά νά εἶναι ψηλά, νά φαίνεται.

Τήν ὅλη επίβλεψη καί διαχείριση εἶχε ἀναλάβει, ὕστερα ἀπό ἐξουσιοδότηση των χωριανῶν τῆς Ρουμανίας, ὁ Δημήτριος Παπαδόπουλος ἢ Κόμηκας, ευκατάστατος χωριανός μας ταξιδεμένος κι αὐτός στη Ρουμανία, ὁ οποίος μάλιστα ὄχι μόνο πρωτοστάτησε στη διενέργεια του ἐράνου ἀλλά καί σεβαστό ποσό διέθεσε νά βοηθήσει τήν ὅλη προσπάθεια.

Τήν οἰκοδόμησή της, ἐπειδή ὅλοι οἱ χωριανοί μαστόροι ἔτυχε νά ἔχουν τήν εποχή ἐκεῖνη ανοιχτές δουλειές μακριά ἀπό τό χωριό, ὁ Κόμηκας ἀνάθεσε στο γνωστό Μολιστινό εργολάβο Χαράλαμπο Ντράκα. Συγκέντρωσε αὐτός τεχνίτες ἀπό τα γύρω χωριά, ἀρχισε ἀμέσως τό χτίσιμο καί θα τό τέλειωνε ἀν κοντά στα σκολάσματα ἀπό μικροδιαφορές, οἱ οποίες παρουσιάστηκαν μεταξύ εργολάβου καί μαστόρων, δέν ἐφευγαν οἱ τελευταῖοι με ἀποτέλεσμα νά δώσει ὁ Ντράκας τήν υπόλοιπη ἐργασία στο Γρηγόρη Ναντάψη ἀπό τόν Αμάραντο.

Ἡ νέα μας ἐκκλησία εἶναι μεγάλη, πολύ υψηλή κι εἶχε πολλά καί μεγάλα τοξοτά παράθυρα καί δυο καμπαναριά στις δυτικές γωνίες. Ὁ ρυθμός τῆς εἶναι βασιλικῆς καί με δυο κι ἄλλους δυο ξύλινους στύλους, που ἐνώνονται τόσο μεταξύ τους ὅσο καί με τό εἰκονοστάσι καί τό γυναικωνίτη με καμάρες, τα τόξα, χωρίζεται σε τρια κλίτη με τό μεσαίο πιο μεγάλο. Στη νότια μεγάλη πλευρά του ὅπως ἄλλωστε τό θέλει ἡ παλιά ἀνατολίτικη συνήθεια, ἔχει τρεῖς τοξοτές θύρες με πιο μεγάλη τῆ μεσαία,

Βουλευτήριον τῆς 24 Ἰαννουαρίου 1922

Πρὸς τὸν κ. Ἀδωνάσιον καὶ ἑδρίμην
Ἰαννουαρίου

Καταστάσι

Ὅτις ἀναρτίσθησαν ἑπιπέμῳ καὶ ἐν ἑορταῖς
καταρτίσθησαν καὶ διαβιβάσθησαν τὰς ἀναρτίσθας τὰς καὶ ἐν
ταῖς ἡμετέροις ἀδελφ. συλλογισμοῖς τὰς διὰ τὴν ἐπιπέμῳ
ἐν ἀνομιῇ τῶν ἀνομιολογισμῶν τῆς ἐπιπέμῳ τῆς
ἐπιπέμῳ.

Ὅτις τὰς ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐν πρῶτῳ τῶν 35750
ἐπὶ τῶν ἐπιπέμῳ καὶ ἐπιπέμῳ ἐν τῶν ἐπιπέμῳ. Ἰαννουαρίου
ἐπὶ 77 ἡμετέροις. ἐν ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐν ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
ἐν ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
ἐν ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ.

Μετὰ τὴν ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ

- Κωνσταντῆ Α. Παπαδοπούλου
- Βασίλειος Γ. Παπαδοπούλου
- Χρ. Ν. Παπαδοπούλου
- Νικόλαος Παπαδοπούλου
- Νικόλαος Β. Παπαδοπούλου

καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ

Ἰαννουαρίου ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ
καὶ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ ἐπιπέμῳ

αυτή του κυρίως ναού και στη μέση της ανατολικής πλευράς μεγάλη ημικυκλική κόγχη, η οποία στο πάνω μέρος της καταλήγει σε τεταρτοσφαίριο, κι άλλη μικρότερη, την προσκομιδή.

Τριγύρω και κάτω από τις αψίδες βλέπεις τα στασίδια, απλά στην κατασκευή τους και πριν για χρήση μόνο των αντρών, ήταν ανέκαθεν κοινά για όλους χωρίς να έχει κάποιος ιδιαίτερα δικαιώματα σ' αυτά, αν και από συνήθεια μάλλον ο κάθε χωριανός είχε το δικό του κι άλλος δεν πήγαινε να καθήσει σ' αυτό. Φυσικά οι άρχοντες κάθονταν στα πιο μπρος, οι άλλοι στα πιο πίσω, ενώ οι νεότεροι, όταν αυτά δεν επαρκούσαν, έμεναν όρθιοι στα κενά διαστήματα. Σήμερα χάσκουν αδειανά περιμένοντας τους ξενιτεμένους χωριανούς.

Όλο το εσωτερικό της, αν εξαιρέσουμε τα αμμοκονιάματα, το πάνω απ' το γυναικωνίτη υπερώο, την πλακόστρωση και τα στασίδια, φτιάχτηκε με προσφορές των χωριανών, που ευγενικά συναγωνίζονταν στο ποιος θα βοηθήσει περισσότερο. Έτσι με δωρεές έγινε το εικονοστάσι, τα ταβάνια, το δεσποτικό, ο άμβωνας, τα προσκυνητάρια και πλουτίστηκε με όλα τα ιερά σκεύη και βιβλία, όπως άλλωστε φανερώνουν και τα ονόματα των δωρητών που είναι πάνω στα πρώτα τους γραμμένα.

Οι εικόνες, δωρεές κι αυτές των χωριανών, φιλοτεχνήθηκαν το 1928 και λίγο μετά από το Χιονιάδιτη Θωμά Μαρινά, τέκνο της παλιάς γνωστής στο πανελλήνιο οικογένειας των λαϊκών αυτοδίδακτων αγιογράφων Μαρινάδων. Οι του εικονοστασίου έχουν διαστάσεις 0,70 X 1,23 κι όλες τους για χαρακτηριστικό γνώρισμα τα σαρκώδη γεμάτα πραότητα και καλοσύνη πρόσωπα των αγίων που εικονίζουν.

Η εκκλησία μας, όπως έγινε, ικανοποίησε όλους τους χωριανούς; Την απάντηση στο ερώτημα μας αυτό, ίσως μάλιστα και σε κάποια άλλα, μας δίνει ένα γράμμα της εποχής εκείνης, το οποίο και μεταφέρουμε εδώ όχι βέβαια γιατί συμφωνούμε ή διαφωνούμε με το περιεχόμενό του αλλά γιατί, κοντά σ' αυτή, μας γνωρίζει και την όλη διαδικασία που ακολουθήθηκε για το χτίσιμό της, όπως και το βαθμό ωριμότητας των τότε χωριανών μας. Δείνει λοιπόν το γράμμα αυτό:

Ἀγαπητέ συμπέθερε Εὐθύμιε, σέ ἀδελφικοασπάζομαι

Ἐλαβον τήν ἐπιστολήν σας καί εἶδον ἐν πρώτοις περί τῆς ὑγείας σας καί ἐχάριμεν πολύ ὡς καί ἡμεῖς ἅπαντες οἰκογένειά μου καί οἰκογένειά σας ὑγιαίνωμεν καλῶς. Βλέπω εἰς τήν ἐπιστολήν σας Συμπέθερε νά παραπονῆσθε ὅτι δέν σᾶς γράφωμεν ἐπιστολάς καί λοιπά, ἴσως ἔχητε καί δίκεον ἀλλά τό ζήτημα εἶναι ὄχι ὅτι σᾶς ἀλησμόνησα ἀλλά ὅσάκις γράφω εἰς τόν υἱόν σας καί γαμβρόν μου Χριστόδουλον ἐπειδή μοῦ γράφη αὐτός γράφω καί πρός ἐσᾶς τούς χαιρετισμούς. διὰ νά σᾶς γράψω δέ χωριστά πρέπει νά ὑπάρχει καί κάποια ὑπόθεση, ἐάν θά ἰπῆτε διὰ τά κοινά τοῦ χωρριοῦ μας, τά ἴδια καί πάλιν τά ἴδια, ἔρχετε ὁ ἅγιος Δημήτριος ἔχομεν ζήτημα βλάχων διὰ αὐξήσεις μισθοῦ καί ὁ ἕνας λέγη δέν δίδωμεν ὁ ἄλλος λέγη κάτι νά τούς δόσωμεν διότι ποῦ θά εὐρωμεν ἄλλους (βεβαίως σάν καί αὐτούς καί τήν κότα καί τήν πόρτα) καί οἱ βλάχοι μᾶς κατάλαβαν τί ἀξίζωμεν καί κάμουν τήν δουλιὰ τους ἔρχετη ἡ Ἄνηξη πάλιν τά ἴδια τό αἰώνιον ζήτημα τῶν βλάχων καί ἄλυτον, ἡ τιμή κατά κεφαλὴν τριπλασιάσθη καί τίποτα περισσότερο, ἀργότερον θά ἔχωμεν τά νερά, Γελαδαρέους, τά συνίθη ὡς γνωρίζεται, νά ἔχει αὐτχιά νά ἀκούη ὁ ἄνθρωπος καί νά μαλώνη νά τρώγη μέ ὄρεξιν ὡς λέγη ἡ παρημία. τώρα, Συμπέθερε, ἔχομεν νά μὴν εἶπω μεγάλην ἀλλά σχεδόν μηκροτέραν δυσαρέσκειαν διὰ τό ζήτημα τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἐκκλησίας, δέν ἀμφιβάλλω ὅτι θά σᾶς εἶναι γνωστόν ὅπου ἔδωσαν πλήρη πληρεξουσιότητα εἰς

τόν Δ. Παπαδάδην νά τήν οἰκοδομήσῃ ὅπως αὐτός ἐγκρίνη καί θέλῃ. δέν γνωρίζομεν ὅμως ἐάν ὅλοι ἡ εὐρησκώμενη αὐτοῦ Κοινότης μας ὅπου συνησφέρατε σχεδόν ὅλον τό ποσόν τῆς ἀνεγέρσεως πχίος πολλά καί πχίος ὀλιγώτερα αὐτό ἄσχετον τό ἴδιον δικαίωμα ἔχουν ὅλοι διότι εἶναι κοινόν ἔργον, ἀλλά θέλω νά εἶπω ἐάν εἴσθε ὅλοι σύμφωνοι εἰς αὐτό τό ζήτημα, διότι ἐδῶ ὁ κ. Παπαδόπουλος δέν ἐρωτᾷ κανέναν πῶς εἶναι καλῆτερον νά γίνῃ παρά κάμνη κατά τήν ἀρέσκειάν του ὡς νά κάμνη τό Σπήτη του καί ὄχι κοινόν ἔργον καί τό χεῖριστον εἶναι ὅπου θά ἐξωδευθοῦν τόσα χρήματα καί δέν θά γίνῃ τίποτα, παρά μόνον ἐπειδή ἐκάη ἡ Ἐκκλησεῖα θά γίνῃ ἕνα νέον κτήριον καί τίποτα περισσότερο, καί αὐτό τό κτήριον δέν θά γίνῃ ὡς πρέπει ὅπως τό λέγουν οἱ ἴδιοι εἰς τά ἔργα αὐτά ἡ τεχνῆτες, διότι τήν ἔδωσεν εἰς ἐργολάβον ὅπου δέν ἔχει ιδέαν διόλου ἀπό τέχνην παρά τήν ἔδωσεν ἀπό συμπάθειαν εἰς αὐτόν ὡς θά ἰδίτε κατωτέρω καί κρίνετε καί ἐσεῖς, ἐνῶ ἐξώδευσεν ἡ Κοινότης τόσα χρήματα ἔφερεν Μηχανικόν ἐπί τόπου παρατήρισεν τό μέρος κανόνησεν ὅπως αὐτός γνωρίζῃ ποῦ νά γίνῃ ἡ ἐκκλησεῖα ποῦ τό Σχολεῖον καί κάμνη ἕνα σχέδιον νεότατον καί ἄριστον ὡς τό ὁμολογοῦν ὅλοι ὅσοι ἔχουν ιδέαν ἀπ' αὐταῖς ταῖς δουλιαῖς καί τώρα ἐρχεστε ὁ κ. Παπαδόπουλος καί τά ἀνατρέπη ὅλα καί κάμνη τυφλά πράγματα ὡς οὐ μακαρίτης Χρ. Καφές ὅπου ἐκαμεν τήν δέσσην εἰς Δήμοντα εἰς τόν λάκον καί μέ τας ἰδιοτροπείας του ὅπου δέν ἤκουεν κανέναν τήν ἔκαμεν ὅπως αὐτός ἤθελεν καί τήν ἔστειλλεν εἰς τήν Αὐλώνα, τοιουτοτρόπως καί αὐτός τώρα θέλῃ νά κάμνη φωνάζῃ ἐν πρώτοις τοὺς χωριανούς, Μουλάν, Γ. Παπαβασιλείου, Π. Κυριακουλῆν, Β. Γιοβάνην, Γ. Σακάν, Χρ. Νάστον καί ἄλλους πολλούς καί λέγῃ ὅτι ἐπειδή εἰλαβεν ἐπιστολήν ἐκ Βουκουρεστίου καί τοῦ γράφουν ὅτι ἐγινεν καί δεύτερος ἔρανος καί ἰσεπράχθησαν ἀρκετά χρήματα καί πρέπει νά γίνῃ ἡ ἐκκλησεῖα, καί ἐπειδή εἶναι κοινόν ἔργον ἔκρινα καλόν νά σᾶς φωνάξω πῶς θά τό εὐρωμεν ὅλοι καί πῶς εἶναι τό καλύτερον νά γίνῃ, ἕως αὐτοῦ ὀρθή ἴτον ἡ ιδέα του καί μέ τήν συζήτησιν αὐτήν ἡ πληρωψηφεία ἀπεφάνθη νά γίνῃ κατά τό Σχέδιον τοῦ Μηχανικοῦ, ἀργώτερον τά ἀνατρέπη ὅλα. ἔκαμεν προκύριξιν εἰς τό χωριό νά προσέλθωσιν ὡς τεχνῆται νά ἀναλάβωσιν τήν οἰκοδόμησιν τῆς ἐκκλησεῖας ἀφοῦ λάβωσιν τήν ἐξέτασιν τοῦ σχεδίου, καί εἰς τήν προθεσμίαν ἐρχονται Καστανιανῆται καί Μολυστηνός ἐργολάβος, ἦλθον πρῶτοι ἡ Καστανιανῆται πηγένουν ἐπί τόπου εἰς τήν ἐκκλησεῖαν τοὺς δίδῃ καί τό Σχέδιον τοῦ Μηχανικοῦ τό εἶδαν ἐσκέφθησαν καί τοῦ ἐξέτασαν 200 Δραχμαί τόν πήχην, τοὺς λέγῃ ὁ Παπαδόπουλος ὅτι θά στηχῆσιν πολύ καί δέν ἔχωμεν τό ποσόν αὐτό καί θά σκεφθῶμεν, καί τοῦ ἀπαντοῦν αὐτοί ὅτι ἴσως θέλητε οἰκονομικώτερον σᾶς κάμνωμεν καί ἡμεῖς ἕνα ἄλλο σχέδιον ἔχομεν ιδέαν ἀπό Σχέδη διότι ἐκάμανεν καί ἄλλας Ἐκκλησεῖας καί ἐάν σᾶς ἀρέσῃ συμφωνοῦμεν, ὠραῖα τοὺς λέγῃ πηγένητε καί συνενωσοῦμεθα, ἀναχωροῦν ἡ Καστανιανῆται δέν φτάνουν ἕως τήν Μαυροπέτραν ἐρχητε τρέχοντας ὁ Β. Παπαδάδης φωνάζῃ τόν Παπαδόπουλον πηγένουν εἰς τό Σπήτη ὅπου ἴτον ὁ ἐργολάβος Μολυστηνός καί σφαλοῦν ἀμέσως συμφωνίαν μέ 120 δραχμάς τόν πήχην καί μέ σχέδιον τῆς παλαιᾶς ἐκκλησεῖας, μάλιστα κοντήτερη καί ὀλίγον στενώτερη μόνον νά σηκωθῇ ὑψηλότερα νά ἐβγῇ ἀπό τό βάθος καί πάλιν μέ δύο τρία σκαλοπάτια βάθος. ἰδού λοιπόν πῶς ἐξηγοῦνται ὄλλα αὐτά, δέν ἴτον μεροληψεία καί συμπάθεια εἰς τόν Μολυστηνόν; διατί δέν ἔλεγεν καί εἰς τοὺς Καστανιανῆτες μέ τό παλεόν σχέδιον τί ζητοῦν; καί μέ τόν ἐφθηνότερον ἄς τήν ἔκαμνεν. καί ἐκτός ὅλα αὐτά οἱ Καστανιανῆται ἴτον παρέα δυνατή μέ τά ζῶα τους καί ὅλα τά ὑπάρχοντα καί τεχνῆται καλῆτερη ὡς τοὺς ὁμολογοῦν ὅλοι. ἐνῶ ὁ Μολυστηνός πρῶτον ὡς εἶπωμεν δέν ἔχη ιδέαν ἀπό τέχνην ἀλλά δέν ἔχη καί

τεχνητάς ἔχη δύο μόνον καί μέ τήν ιδέαν αὐτοῦς ἐσυμφώνησεν καί τώρα τρέχει εἰς τὰ χωριά να εὔρη ἕναν ἐδῶ καί ἄλλον ὅπου εὔρη δηλαδή μαζώματα καί φαντασθήτε τί ἐργασία θά γίνη. νά λάβητε ὁμως ὑπ' ὄψιν σας καί νά ἀποκλησθῆ πάσα ιδέα ὅτι κανῆς ἐδῶ εἰς τό χωριῶ μας ἔχη πάθος ἐναντίον τοῦ Παπαδοπούλου σᾶς τό δηλώνω μέ τόν ἐπισημώτερον τρόπον καί κανεῖς δέν εἶναι ἐναντίας ιδέας νά μήν γίνη ἡ ἐκκλησεῖα ὄλλοι γενηκῶς τό ἐπιθυμοῦν νά γίνη ὅσον τάχιστα, ἀλλ' ἐπειδή θά γίνη ἕνα ἔργον ἐκτός ὅτι θά στηχῆσῃ, ἀλλά ἐκκλησεῖα καί νά εὐρήσκεται καί ὡς καλώπησμα τοῦ χωριοῦ μας, εἶναι καλόν νά γίνη μέ σχέδιον, καί δι' αὐτοῦς ἀκόμη τοῦς πρωτοεργάτες θά εἶναι ἔπαινος καί καύχημα θά βλέπουν καί θά χέρωνται ἐν ὄσω ζοῦν ἕνα καλόν ἔργον. ἰδέ καί ἐάν ἴτον μέ τό παλεόν σχέδιον καί ὅπως, θά τήν ἤχεν φτιάσῃ ὁ Μακαρίτης Νταλέκος ἀπό τότε ἄς ἴπωμεν καί διά τό πολυδάπανον σχέδιον τοῦ Μηχανικοῦ ὀλίγα, ἐάν πράγματι στηχίζη πολλά καί δέν δυνάμεθα νά ἐκτελέσωμεν αὐτό, καί διά τόν Παπαδόπουλον θά ἴτον πολύ καλήτερον νά γράψῃ πρὸς ὄλους αὐτοῦ, παρά νά βιασθῆ νά κλήσῃ συμφωνίαν καί νά ἴτον καί ἀνεύθηνως, νά σᾶς γράψῃ ὅτι μέ τό σχέδιον τοῦ Μηχανικοῦ Στηχίζη τόσον, τί λέγητε δυνάμεθα νά ἐξηκονομήσωμεν τό ποσόν αὐτό ἢ ὄχι; ἐάν δέν ἤμπορούσαμεν ἴτον πρωτημότερον νά γράψωμεν τότε εἰς τόν Μηχανικόν διά τό πολυδάπανον αὐτό σχέδιον νά τό τροποποιήσῃ ἐπί τοῦ οἰκονομηκώτερον, καί ἐάν καί αὐτό δέν γίνονταν ἤμπωροῦσεν νά ἔκαμνεν ἄλλο ἀλλά πάντοτε μέ σχέδιον καί ὄχι ἔτσι τό θέλω ἐγώ καί κανέναν δέν ἐρεῖτό. καί τί τοῦς ἐπῆρεν ἐδῶ τοῦς ἀνθρώπους διά καραγκιόζηδες; ἀπό τό ἕν μέρος τοῦς φωνάζη καί ἀπό τό ἄλλο δέν ἀκούγη τήν ιδέα τους καί κάμνη ὅ,τι θέλη αὐτός, καί τίνος κακόν θά κάμη. καί ἡ Καστανιανῆτες λέγουν ὅτι μέ αὐτό τό παλεόν σχέδιον τῆς ἐκκλησεῖας μας τήν ἔκαμνον μέ 100 Δραχμάς τόν πήχην καί θά ἐπέλθῃ μία ζημιά περίπου ἀπό 30 χιλ. Δραχμάς, τώρα κρίνατε καί ἐσεῖς πῶς εἶναι τό λογηκώτερον, καί γνωρίζω ὅτι ἀπό ὄλους σας αὐτοῦ δέν θά εὐρεθῆ νά κάμη κανῆς τήν παραμικράν παρατήρησι ἀλλ' ἐμεῖς ἀπ' ἐδῶ ὅπου βλέπωμεν τί γίνετε θεωροῦμεν χρέος μας νά σᾶς κάμωμεν γνωστόν τί γίνετε διά νά μήν εὐρεθῆ ἴσως κανῆς καί εἰπῆ διατί δέν μᾶς τά γράφατε νά ἡξεύρωμεν καί ἡμεῖς τί γίνετε, καί ὅσον ἀφωρᾶ διά τήν ζημίαν ἴτε κυρίως διά τό στραβόν ἔργον ὅπου θά γίνη, κοινόν εἶναι καί τό ἴδιον ἐνδιαφέρη ὄλλους μας. αὐτά ἀγαπητέ Συμπέθερε συμβένουν ἐδῶ καί ἴσως μέ βαρυθῆτε μέ τήν πολυλογίαν μου ἤμποροῦσα νά σᾶς τά γράψω συτομώτερα ἀλλά ἔκρινα καλόν νά σᾶς τά γράψω ἐν ἐκτάσῃ διά νά καταλάβητε τί γίνετε. καί ἡμᾶς ἂν κάποτε ἀργοῦμεν νά σᾶς γράψωμεν νά μήν μᾶς παρεγγίτε διότι ἔχωμεν καί κοπηωδεστέρας ἐργασίας ἐδῶ ἀπό ἐσᾶς αὐτοῦ ἀρχησεν ὁ σπαρτός τοῦ καλαμποκιοῦ θέλουν τά σβόλια τσάκισμα μέ στρήμωξαν εἰς τήν Μπάρα καί τά χέργια μου ἔβγαλαν φωλτάκια καί δέν ἤμπορῶ νά πχιάσω τήν πέναν ἔχω δύο ἡμέρες ἕως ὅτου τελειώσω τήν ἐπιστολήν σας. Συμπέθερά σας Φώτηνα καί Συμπεθερούλαις Ἀντιγώνη καί Δημητρούλα δι' ἐμοῦ σᾶς προσφέρωσιν τά δέοντα.

Σᾶς ἀδελφικοασπάζομαι ὁ Συμπέθερός σας Φώτιος Κυρήκος.

Σταρίτσιανη 12/5/26

(υγ) εἰς τήν ἐπιστολήν μου κανέν φανταστικόν δέν εἶναι, καί ἐάν θέλητε Στείλατέ την διά νά μήν κοπιάζεται καί γράφητε ἄλλην, εἰς τόν κ. Χρήστον Νατσιόπουλον νά λάβῃ καί αὐτός γνώσιν τά περί Ἐκκλησεῖας συμβάντα ἴσως τοῦ γράφῃ καί ὁ ἐξάδελφος τοῦ Παπαδόπουλος, ἀλλ' ἐκεῖνος θά γράφῃ ὄλα ρόδινα καί ἐάν δέν ἔχη εἰς ἐμέ ἐμπιστοσύνην εἰς ὄσα γράφω ἐάν εἶναι ἀλιθῆ ἄς γράψῃ καί πρὸς τόν Γ. Παπαβασιλειάδην, Συμπέθερόν του Μουλάν ἢ καλήτερα εἰς τόν Γαμβρόν του Γιαννάκην νά τόν

Μέρα χαράς κι ο Παπακώστας σέρνει το χερό.

πληρωρίση ακόμη καλύτερον από ἐμέ τί γίνετε. ὁ ἴδιος.

Αυτό είναι το γράμμα κι αυτές οι πληροφορίες και οι απόψεις του επιστολογράφου για τον τρόπο που χτίστηκε η εκκλησία μας. Σε μας φυσικά είναι αδύνατον να κρίνουμε την ορθότητα ή όχι των ὁσων αναφέρει, γιατί μας λείπει ένα ανάλογο του Παπαδόπουλου, ο καθένας μας όμως, κοιτάζοντας με προσοχή την εκκλησία, μπορεί να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα.

Πολύ αργότερα, σ' ὄλο το κάτω μέρος της πρόσοψής της έγινε και το χαγιάτι με τα ξύλινα καθίσματα ολόγυρά του, κατεδαφίστηκαν τα δυο καμπαναριά, γιατί δεν ἄρεσαν στους χωριανούς επειδή ήταν στο πίσω της εκκλησίας μέρος, και κλείστηκαν μερικά από τα πολλά παράθυρά της, επειδή, ενώ δε βοηθούσαν σε κάτι, κατέστρεφαν με τα νερά της βροχής, που ἔμπαζαν, τις εικόνες.

Το 1950 στη δυτική της εκκλησίας πλευρά η «Εὐφροσύνη Φ. Λώλου τό γένος Ν. Καραλούλη δι' ἐξόδων της κατεσκεύασε τό Νέον Κοιμητήριον εἰς τήν Ἐκκλησίαν ἀξίας 700ας χιλιάδας δραχμάς», ὅπως γράφει το «Μητρῶον». Σε 700.000 λοιπόν πληθωρικές δραχμές φαίνεται πως εκτίμησε ο συντάκτης του Μητρώου τις 80 οκάδες καλαμπόκι, το μεγάλο κακάβι, τον τέντζερη των 5 οκάδων και τις 80 δραχμές, που στην πραγματικότητα πήρε ο χτίστης του Βασίλης Κοντογιάννης. Αργότερα, κι επειδή ήταν μικρό, το επεξέτειναν, ὅπως πολύ καλά φαίνεται, προς βορράν κι έγινε αυτό που είναι σήμερα.

Τη νέα μας εκκλησία κόσμησαν διαλεχτοί ιερωμένοι, ὅπως ο Παπαβάγγελος από το Ασημοχώρι, ο Παπαστέριος Ταμπούρης από τη Φούρκα, ο σεμνός λευίτης χωριανός

... και τὰς ἐν τῷ κράτει ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...

... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...
... τῶν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ...

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιας

μας Παπαχρήστος Παλαιός και τελευταίος απ' όλους ο κατά πάντα άξιός για τον τίτλον του Οικονόμου, τον οποίον και έλαβε, χωριανός μας κι αυτός, Παπακώστας Διακόπουλος. Με τη συνταξιοδότησή του το χωριό στην ουσία έμεινε χωρίς παπά, γιατί όσοι τώρα έρχονται είναι ξένοι, λειτουργούν και φεύγουν και για τούτο τους είναι αδύνατον ν' ανταποκριθούν στην αποστολή τους σαν αντιπρόσωποι του Χριστού και πνευματικοί ηγέτες μας.

Σήμερα έχουμε παπά μας τον Παπαδήμο Κέντρο, που κατάγεται και μένει στην Κλειδωνιά.

Παράλειψη θα ήταν αν τελειώνοντας δεν αναφέραμε και τους ψάλτες μας, όσους τουλάχιστον εμείς θυμούμαστε, μια και χωρίς κανένα υλικό κέρδος αλλά με μόνη τη βαθιά πίστη τους προσέφεραν τις υπηρεσίες τους. Έτσι για δεξιούς ψάλτες στη μνήμη μας φέρουμε τον Πέτρο Κυριακούλη, το Δημήτρη Δουγλίδη ή Μαργάρη, το Γιώργο Παπαγιαννούλη, το Δημήτρη Θεοδώρου και σήμερα το Λάμπρο Διακόπουλο, ενώ γι' αριστερούς ξέρουμε το Μουλά, το Γιάννη Κοντογιάννη και το σημερινό Αλέκο Αθανασίου.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.

«Οί Σταριτσιώται...μετά ζήλου επεδίωκον τήν σπουδήν τῶν γραμμάτων μ' ὅλας τὰς κατά τήν ἐποχὴν ἐκείνην δυσχερείας πρὸς τοῦτο· καί ἐνῶ βαθύ σκοτός ἀμαθείας ἐκάλυπτε πάντα τὰ περίξ χωρία μηδ' αὐτῆς της πρωτευούσης τῆς επαρχίας Κονίτισης, ἐξαιρουμένης, ὀλίγοι δέ ἦσαν οἱ γινώσκοντες ἀπλήν γραφήν καί ἀνάγνωσιν, ἐν τῷ χωρίῳ ἡμῶν ὑπῆρχον ἄνδρες πεπαιδευμένοι, οἱ δέ μὴ γινώσκοντες γραφήν καί ἀνάγνωσιν Σταριτσιώται ἠριθμοῦντο εἰς τὰ δάκτυλα· καί τόν πρὸς τήν παιδείαν ζῆλον αὐτῶν καί τήν ἐπίδοσιν διετήρησαν πάντοτε. Διὸ καί ὁ ἀείμνηστος ἐπίσκοπος Βελλᾶς, ὁ μακαρίτης Γερμανός, δασκαλοχώραν ἀπεκάλει τήν Σταρίτσιανην. Ὁ δέ Βασίλειος Καλλόγηρος Κονιτσιώτης καί θεῖος ἐκ μητρὸς τοῦ νῦν καί πρό πολλοῦ ἐπαξίως διευθύνοντος τὰ σχολεῖα Κονίτισης Ν. Παπακώστα, λόγου περί Σταρίτσιανης συμπύπτοντος ἔλεγε πολλάκις, ὡς αὐτήκοος εγενόμην, αὐταῖς λέξεσι: «Τὰ γράμματα κατατρεγμένα παλαιόν καιρόν ἐπῆγαν καί ἐκρύφθησαν εἰς τήν Σταρίτσιανην».

Μ'αυτά τα λόγια μας μιλάει στις Ιστορικές του Σημειώσεις ο σοφός μας δάσκαλος για την παιδεία στο χωριό μας στα τέλη του 18ου και αρχές του 19ου αιώνα.

Λόγια που χαρίζουν σ' όλους μας υπερηφάνεια και γεννούν υποχρεώσεις.

Δυστυχώς δε μας αναφέρει κάτι και για τα διδακτήρια, όπως και για τους δασκάλους της εποχής εκείνης, να έχουμε ολοκληρωμένη την εικόνα των πρώτων σχολείων του χωριού μας κι όλης της επαρχίας κι ούτε είναι δυνατόν ν' αντλήσουμε γι' αυτά στοιχεία από κάποια άλλη πηγή. Έτσι ως πρώτο του χωριού μας γνωστό σχολείο ας θεωρήσουμε εκείνο που σώθηκε στις ενθυμήσεις των χωριανών μας και ως πρώτο γνωστό δάσκαλο αυτόν που αναφέρει πάλι ο Παπαβασιλειάδης.

Οι ενθυμήσεις αυτές μας λένε πως όταν το 1778 ή ίσως και λίγο πιο πριν ο πάτερ Κοσμάς ο Αιτωλός επισκέφθηκε το χωριό μας, βρήκε να λειτουργεί σ'αυτό σχολείο και για τούτο ο μάρτυρας εκείνος περιορίστηκε στο να δώσει στους χωριανούς συμβουλές και παραινέσεις και όχι να τους επιπλήξει γιατί δεν είχαν σχολείο, όπως συνήθιζε να κάνει στις περιπτώσεις αυτές, ο δε Παπαβασιλειάδης μας πληροφορεί πως χρέη δασκάλου εκτελούσε την ίδια εποχή ο χωριανός μας γραμματοδιδάσκαλος Χρήστος Παπαγιώτης από την οικογένεια των Παπανικολάδων.

Α'. Το σχολείο της Πουρνιάς και τμήμα της πλατείας όπως είναι σήμερα.
Β'. Το σχολείο, η εκκλησία και στο βάθος η Γκριάμπα

Περισσότερα και ίσως πιο ενδιαφέροντα είναι ασφαλώς τα όσα γνωρίζουμε για τον μετέπειτα πάτερ Πολύκαρπο και το κρυφό σχολειό του, το σχολείο του οποίου τα σωζόμενα μέχρι σήμερα απομεινάρια μας μιλούν για την ύπαρξη και δράση του.

Το εκλεκτό αυτό τέκνο του χωριού μας, που το κατά κόσμον όνομά του ήταν Γ. Παπαπαναγιώτης, καταγόταν από την οικογένεια Καραλούλη και τα πρώτα γράμματά του τα έμαθε στη γενέτειρά του. Για να τελειοποιήσει τις σπουδές του πήγε μετά στα Γιάννενα κι όταν ξαναγύρισε στο χωριό παντρεύτηκε κι αργότερα χειροτονήθηκε παπάς.

Τα θρησκευτικά του καθήκοντα κι οι προσπάθειες να συνδράμει όσο περισσότερο μπορούσε το ποίμνιο γέμιζαν τις ημέρες του, όταν, σ' αρκετά προχωρημένη ηλικία, είδε πως από τους σκλάβους χωριανούς έλειπε κυρίως η παιδεία κι όχι η θρησκευτικότητα και πως η καλύτερη προς αυτούς προσφορά θα ήταν, αν και ο ίδιος άτεκνος, να χαρίσει στα παιδιά τους τις γνώσεις του, να γίνει από παπάς ιερομόναχος και δάσκαλος.

Η γυναίκα του Βασιλική, ενάρετη σύζυγος και καλή χριστιανή, με χαρά της δέχτηκε τη σκέψη και πρόταση του συζύγου της κι αποφάσισε και η ίδια ν' ασπαστεί το μοναχικό σχήμα και με το νέο της όνομα Καλλινίκη να διαθέσει το υπόλοιπο της ζωής της στην εξυπηρέτηση των συγχωριανών λέγοντάς τους παρήγορα λόγια και κάνοντας κοινωφελή έργα, όπως το γεφύρι της Μαύρης Πέτρας, τη βρύση της Καλόγριας και πολλά άλλα μικρότερα και γι' αυτό όχι γνωστά μας.

Έτσι, με τη σύμφωνη γνώμη και της συζύγου του, ο Παπαπαναγιώτης, αφού από το φόβο του κατακτητή, που απαγόρευε στους ραγιάδες να έχουν σχολεία, διάλεξε για καταφύγιο του τοποθεσία ανατολικά του χωριού, έχτισε εκεί γύρω στα 1813 το εκκλησάκι της Κοίμησης της Θεοτόκου, την «Παναγία» και μπρος του κτίριο δίπατο, με ευρύχωρα και περιποιημένα δωμάτια για κελιά και κρυφό σχολείο, το πρώτο γνωστό σε όλη την επαρχία Κονίτισης σχολείο.

Με το τέλειωμα των κτισμάτων του έγινε καλόγηρος με τ' όνομα Πολύκαρπος κι αποχώρησε για τη νέα του κατοικία, αφήνοντας στο σπίτι τους, στο χωριό, τη γυναίκα του με κάποιον συγγενή τους που τον έλεγαν Γιάννη. Το σπίτι αυτό, που ερείπιο πλέον σωζόταν μέχρι των ημερών μου, ήταν χτισμένο μπρος από τη βρύση και σ' όλους ήταν γνωστό με τ' όνομα «σπίτι της καλόγριας».

Ο Πολύκαρπος, με τη δικαιολογία πως ήθελε να μάθει στους νέους του χωριού ζωγραφική και αγιογραφία, συγκέντρωσε γύρω του όλους όσους διψούσαν για μάθηση κι ύστερα, μάλιστα πολύ γρήγορα, και νέους των γύρω χωριών, όπως της Μόλιστας και Στράτσιανης. Αυτοί οι τελευταίοι, επειδή τους ήταν αδύνατο να πηγαινοέρχονται κάθε μέρα στα χωριά τους, έμεναν κοντά του, κοιμόνταν στα κελιά κι όταν τους τέλειωναν τα τρόφιμα, που είχαν φέρει από τα σπίτια τους, έτρωγαν σε κοινό τραπέζι, το οποίο παρέθετε μ' έξοδά του ο Πολύκαρπος.

Δεν πέρασε πολύς καιρός κι οι μαθητές του, λόγω και του ότι στο χωριό δεν έμενε στρατιωτική ή αστυνομική οθωμανική δύναμη, έγιναν τόσο πολλοί ώστε δε χωρούσαν στο κελί αίθουσα διδασκαλίας κι αναγκάστηκε να διδάσκει τους χωριανούς μαθητές του την ημέρα, για να μπορούν να είναι το βράδυ σπίτια τους, και τους των γύρω χωριών τη νύχτα.

Δίδασκε από εκκλησιαστικά βιβλία και χειρόγραφα ανάγνωση, γραμματική και στοιχεία αριθμητικής, κυρίως όμως φρόντιζε με αφηγήσεις από τη ζωή και διδασκαλία

του Θεανθρώπου ή από την ιστορία του έθνους μας να εξυψώνει το πατριωτικό και θρησκευτικό τους συναίσθημα. Σε χειρόγραφό μου με τίτλο: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΟΥΡΝΙΑΣ» το οποίο έγραψα το Γενάρη του 1954, αναφέρω: «Μεγάλην σημασίαν απέδιδεν εις τήν καλλιγραφίαν. Οί πλείστοι τῶν μαθητῶν του ἦσαν οὐχί μόνον καλλιγράφοι ἀλλά εἶχον καί τήν αὐτήν εἰκόνα γραφῆς εὐκόλως δέ ἠδύνατο πᾶς τις νά ἀναγνωρίσει εἰς χειρόγραφον τόν μαθητήν τοῦ Πολυκάρπου».

Με το πέρασμα του χρόνου, κι επειδή οι οικονομικές του δυνατότητες ήταν περιορισμένες, γεννήθηκαν προβλήματα, τα οποία ο Πολύκαρπος, για να μη στερήσει τους ξενοχωρίτες μαθητές των υπηρεσιῶν του, σκέφτηκε ν' αντιμετωπίσει με πρωτόγνωρο για τα μέρη μας και την εποχή εκείνη τρόπο. Τις Κυριακές και γιορτές, που δεν έκανε σχολεῖο, ανέβαινε στη Νταλιόπολη, τα Σουβλιά και το Σμόλικα κι εξέταζε τα πετρώματα της περιοχῆς κι όταν κάποιο απ' αυτά του έκανε εντύπωση έπαιρνε κομμάτια του και τα έφερνε στο κελί, να τα μελετήσῃ με την ησυχία του καλύτερα. Είχε φαίνεται την ελπίδα πως θα έβρισκε σε κάποιο απ' αυτά πολύτιμο μέταλλο, το οποίο θα έλυne το οικονομικό του πρόβλημα.

Οι χωριανοί μάθαιναν τις προσπάθειές του μιλούσαν γι'αυτές κι έλεγαν:

- Ο καλόγερος χύνει φλουριά, λόγο δηλαδή πολύ επικίνδυνο αν τον μάθαιναν οι Τούρκοι και γι' αυτό τον άλλαξαν με το:

- Ο καλόγερος χύνει κεριά.

Πολλοί από τους μαθητές του διέπρεψαν αργότερα, μα εάν εξαιρέσει κανείς τ' όνομα του Παναγιώτη Χρηστίδη, του μετέπειτα δάσκαλου στη Φούρκα κι αγωνιστή της πατρίδας μας, όλοι οι άλλοι μας είναι άγνωστοι, μια και τ' όνομά τους το σκέπασε η λησμονιά που φέρνει ο πολύς χρόνος.

Ο Πολύκαρπος και το σχολεῖο του, που τα θεμέλιά του μ' ένα μικρό μέρος των γύρω τοιχωμάτων σώζονται μέχρι σήμερα, για προσκυνητάρια θα έλεγες, μας φέρνει στη μνήμη μια άλλη προσωπικότητα της εποχῆς εκείνης, το μεγάλο δάσκαλο Γεώργιο Τζούνη.

Στην ιστορία του χωριού γράψαμε γι' αυτόν τόσα ώστε αν προσθέσουμε και το ότι καταγόταν από την «αρχαία» οικογένεια Βούτσου, ήταν απόφοιτος της σχολῆς του Ψαλλίδα στα Γιάννενα και της ξακουστής την εποχή εκείνη Ακαδημίας της Κέρκυρας, νομίζω πως δε μας μένει παρά να πούμε πως εξαντλήσαμε όσα αξιόλογα είχαμε ν' αναφέρουμε για το διαλεχτό αυτό τέκνο του χωριού μας.

Ένας από τους μαθητές του Γ. Τζούνη ήταν και ο Βασίλειος Παπαχρηστίδης (1823 - 1883), πατέρας του παππού μου Μουλά. Διακρινόταν για τη φιλομάθεια και το ήθος του, όλη δε τη ζωή του την πέρασε στη διδασκαλική έδρα της Πυρσόγιαννης και Κόνιτσας μετά.

Πιο νεότερος του Β. Παπαχρηστίδη ο Παπαβασιλείου Χαράλαμπος, που δίδαξε στη Σταρίτσιανη και Μόλιστα. Τζούνης ή Τζουνόπουλος Βασίλειος ονομαζόταν ο άξιος γιός του Γ. Τζούνη και μαθητής του Β. Παπαχρηστίδη. Έκανε γραμματοδιδάσκαλος στη Σταρίτσιανη και τα γύρω χωριά κι ύστερα για δυο χρόνια στη Θράκη.

Για δάσκαλο του χωριού μας συναντούμε μετά τον Κων/τίνο Παπαβασιλειάδη, γιό του Φώτιου Παπαβασιλειάδη, που δίδαξε στην περιφέρεια Αργινίου. Ο Κων/τίνος έμαθε τα πρώτα του γράμματα στη γενέτειρά του, το χωριό μας, κι έπειτα πήγε στα Γιάννενα. Τελειώνοντας τις σπουδές του ξαναγύρισε για λίγα χρόνια στο χωριό ως δάσκαλος κι ύστερα πήγε στην Αθήνα για ευρύτερες σπουδές. Την υπόλοιπη ζωή

του πέρασε στα Τρίκαλα σαν έξοχος υπηρέτης της Θέμιδας.

Στη συνέχεια έχουμε για δασκάλους μας τον Ιωάννη, άγνωστου επώνυμου, από το Παλιοσέλι, το 1883-87 τον Β.Γ.Ζηνόπουλο, το 1884-87 με το Ζηνόπουλο και το Χαράλ. Παπαβασιλάκο, με μισθό 12 οθωμανικές λίρες το χρόνο, το 1887-1894 το Χρηστάκη Οικονομίδα από το Γαναδιό, το Δημ. Οικονομίδα από την Αρίστη και τέλος το διάδοχό του Θεόδωρο Παπαγεωργίου από την Αετομελίτσα.

Ο αδερφός του Φώτιου Γεώργιος Παπαβασιλειάδης διέπρεψε μετά όσο ολίγοι άλλοι στην παιδεία. Τις βάσεις της μορφώσεώς του έβαλε στο χωριό μας και στην Ακαδημία Αθηνών, που πήγε έπειτα, ολοκλήρωσε τη μόρφωση του και απόκτησε την παιδαγωγική του κατάρτιση. Μετά την αποφοίτηση του δίδαξε στην Καστάνιανη Κονίτσης, αλλά μόνο για ένα χρόνο, γιατί ο τότε Μητροπολίτης Κονίτσης Γερμανός, στην πρώτη τους κιόλας επαφή, αναγνώρισε την πολυμάθεια και σωφροσύνη του και τον μετέθεσε στην Κόνιτσα, όπου και παρέμεινε περισσότερα από τριάντα χρόνια. Από κει και για τον ίδιο σκοπό ήρθε στη Σπυριδώνειο Σχολή Μολίστης κι ύστερα από μια πενταετία ξαναγύρισε στη Σταριτσιανη, να χαρίσει για επτά ακόμη χρόνια στους μαθητές και όλη την υπόλοιπη ζωή του τον πλούτο της γνώσης και της πείρας του σ' όλους τους χωριανούς.

Αγάπησε όσο λίγοι άλλοι το χωριό του και πριν πεθάνει έγραψε γι' αυτό το 1914 το γνωστό μας βιβλιάρειο «ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΚ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΣΤΑΡΙΤΣΙΑΝΗΣ». Στο βιβλιάρειο αυτό και στις πληροφορίες που μου έδωσε ο αείμνηστος πατέρας μου στηρίχτηκα κι εγώ κι έγραψα το Γενάρη του 1954 την «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΟΥΡΝΙΑΣ» και στις δυο αυτές πηγές κυρίως στηρίζομαι και τώρα, που χαράζω τις γραμμές αυτές.

Το 1906 συναντούμε δάσκαλο του χωριού το Γεώργιο Βασιλειάδη και το 1909-1913 το Ζήση Σούρλα, πατέρα του παιδαγωγού Ευρ. Σούρλα από την Πυρσόγιαννη, το δε 1909-1910, με το Σούρλα πάλι, το Χριστόδουλο Πορφυριάδη.

Γνωρίσαμε τους δασκάλους του σχολείου μας επί τουρκοκρατίας, όπως τ'όνομά τους έσωσαν ως τις μέρες μας οι πιο πάνω πηγές, καθώς κι ένα χειρόγραφο κατάστιχο της εποχής εκείνης από το οποίο μάλιστα πήραμε και τις χρονολογίες, και δε μας μένει παρά να προσθέσουμε σ' αυτούς κι όσους ξεχάστηκαν, για να έχουμε έτσι το μεγάλο χορό όλων αυτών που συνετέλεσαν στο να γίνει το χωριό μας δασκαλοχώρι της επαρχίας κι οι κάτοικοί του να ξεχωρίζουν για την παιδεία τους και τους καρπούς της.

Όλοι και σ' όλο αυτό το χρονικό διάστημα διορίζονταν από την εκκλησιαστική επιτροπή ως κοινοτικοί υπάλληλοι, μισθοδοτούνταν από το κοινό ταμείο, το οποίο διαχειριζόταν η ίδια επιτροπή, κι όταν τα έσοδα δεν επαρκούσαν έκαναν προαιρετικό έρανο μεταξύ των χωριανών ή ενισχύονταν από την «Αδερφότητα Σταριτσιωτών Ρουμανίας». Χαρακτηριστικές είναι και οι πληροφορίες που μας δίνει για το ζήτημα αυτό ο ιστορικός Ι. Λαμπίδης στο βιβλίο του: «ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΑΓΑΘΟΕΡΓΗΜΑΤΩΝ», σελίδα 133, όπου γράφει:

«Εκκλησιαστικά αγαθά
Έν τῇ ἐπισκοπῇ Βελλᾶς.

Ἐπιχορηγοῦσιν ὑπὲρ σχολείων τριάκοντα καὶ ἕξ ἐκκλησίας, ἕξ ὧν

α) Ἐκ τοῦ τμήματος Κονίτσης

Ἐνδεκα, ἐν αἷς ἢ τῆς Ἄνω καὶ Κάτω συνοικίας τῆς ἔδρας, ἢ τῆς Βούρμπιανης

καί ἡ τῆς Σταρίτσιανης, ἐπιχορηγοῦσαι 400-2.000 γρ. Σημειωτέον δέ, ὅτι ἡ τῆς Σταρίτσιανης διατίθησι καί 2.000 γρ. ἐτ. πρὸς πληρωμὴν τῶν βασιλικῶν φόρων τῆς Κοινότητος ταύτης».

Με τὴ λήξῃ τῶν μαθημάτων κάθε σχολικῆς χρονιάς οἱ ἐπίτροποι συνεδρίαζαν καὶ με τὴ σύμφωνη γνώμη καὶ τῶν δημογερόντων ἀποφάσιζαν γιὰ τὸ ποιὸν θὰ διορίζαν δάσκαλο τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους. Ἀν ἄρεσε ὁ παλιὸς παρέμεινε, ἀν ὄχι προτιμοῦσαν κάποιον ἄλλον.

Τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα δίδασκαν παλιότερα, περιορίζονταν στὰ θρησκευτικὰ, ἀνάγνωσις, γραμματικὴ, ἱστορία καὶ στοιχεῖα ἀριθμητικῆς, οἱ δὲ μαθητὲς κάθονταν σὲ ξύλινα σκαμνιά, σὲ μπάγκους ἀργότερα, σὲ πολυέδρα θρανία μετὰ. Γιὰ μαυροπίνακα χρησιμοποιοῦσαν στὴν ἀρχὴ ἀμμοδόχο καὶ κει πάνω στὴν ψιλὴ ἄμμο τῆς μάθαιναν γραφὴ, ἐνῶ ἀργότερα τὴ θέση τῆς πήρε κανονικὸς μαυροπίνακας με τὴν κιμωλία τοῦ νὰ γράφουν καὶ τὸ λαγοπόδαρο νὰ σβήνουν μετὰ. Τετράδια καὶ μολύβια τοὺς ἦταν ἀγνώστα, τὰ δὲ βιβλία τοὺς περιορίζονταν μόνο στὴν «ἀφλάδα» καὶ σ' ὅσα ἐκκλησιαστικὰ ὑπῆρχαν.

Πολύ ἀργότερα, καὶ μάλιστα ὅταν Μητροπολίτης Κόνιτσης ἐγένετο Γερμανός, τὴν ἐκπαίδευσι τῶν μαθητῶν τῆς ἐπαρχίας ἀνέλαβε ἡ Μητρόπολις καὶ στὰ σχολεῖα διδασκόνταν ὅλα τὰ μαθήματα, ἰδιαιτέρη ὅμως σημασία ἐδίδαν καὶ πάλι στὰ φρονηματιστικά, ἐνῶ οἱ μαθητὲς γιὰ πρώτη τοὺς φορὰ ἀπέκτησαν τὴν γραφικὴ ὕλη καὶ ἀρκετὰ βιβλία.

Ἐναν ἄλλο διαλεχτὸ ἱεράρχη, ὁ ὁποῖος ἀγάπησε καὶ ἀγκάλιασε τὸ παιδί καὶ τὸ δάσκαλο τῆς ἐπαρχίας μας ὅσο κανένας ἄλλος, συναντοῦμε εὐθύς ἀμέσως στὸ δεσποτικὸ θρόνο τῆς Κόνιτσης, τῶν Ἰωαννίνων ἀργότερα, Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν μετέπειτα, τὸ Σπυρίδωνα Βλάχο.

Εἶναι ὁ δεσπότης ἐκεῖνος ποὺ κοσμήσε τὴ ζωὴ τοῦ με συνεχεῖς ἀγῶνες καὶ θυσίες, μὴ ἀδιάκοπη προσπάθεια γιὰ ἀνάψωσι τῆς Ἠπείρου. Ὁδήγησε τὴν παιδεία καὶ ἐξύψωσε τὸ γόητρο τοῦ δασκάλου σὲ ἀγνώστες γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σφαίρες, φρόντισε γιὰ τὴν στέγασι τῶν σχολείων τῆς δικαιοδοσίας τοῦ, τὴν ἐπ' ἀνδρωσὴ τοὺς με τὸ κατάλληλο διδακτικὸ προσωπικὸ, τὴ μισθοδοσίαν τοῦ, τὴν τακτικὴ φοίτησι τῶν μαθητῶν. Κατάρτισε τέλος ἐνιαῖο πρόγραμμα μαθημάτων, εἶδος ἀναλυτικοῦ προγράμματος, καὶ ὅρισε τὰ διδακτικὰ βιβλία ὥστε ἡ ἐκπαίδευσι νὰ εἶναι ὁμοιόμορφη σ' ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας μας. Εἶναι αὐτὸς ποὺ κοντὰ στὰ τόσα ἄλλα διοργάνωσε στὴν Κόνιτσα καὶ τὸ πρῶτο στὴν Ἠπειρὸ διδασκαλικὸ συνέδριο.

Αὐτὴ με πολὺ λίγα λόγια ἦταν ἡ προσφορὰ τοῦ Σπυρίδωνα στὴν παιδείαν μας. Ποῦ ὅμως στεγαζόταν τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μας; Ἀν ἐξαιρέσουμε τὸ Χρῆστο Παπαγιώτη με τὸ ἀγνώστο σὲ μας σχολεῖο τοῦ καὶ τὸν Πολύκαρπο με τὸ κρυφὸ σχολεῖο τοῦ, ὅλοι οἱ ἄλλοι πρέπει νὰ εἶχαν τὴν προεπαναστατικὴ ἐκείνη ἐποχὴ γιὰ σχολεῖο τοὺς αὐτὸ τὸ ὁποῖο «Παναγιώτης Ἀθ. Κυπαρίσσης ἵδρυσε δι' ἐξόδων τοῦ τὴν πρώτην (παλαιάν) Σχολὴν τῆς Κοινότητος» ὅπως μας λέει τὸ «Μητρῶον» ἢ ὅπως ὁ Ἰωάν. Λαμπρίδης γράφει:

«Ἰδρύματα κοινῆς ὠφελείας

Κώμη Σταρίτσιανη.

Πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ Σχολείου συνήνεγκε μάλιστα (1865) ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ τότε ζῆν ἐκμετρήσας Παναγιώτης Κυπαρίσης γρ. 1635. Πρὸς δὲ τὴν λιθόστρωσιν ὁδῶν ἐδαπάνησε (1867) γρ. 3.000 ὁ Βασι. Ἰωάν. Κουτσιούκας»¹

Από τον ίδιο μαθαίνουμε και τη χρονολογία ανεγέρσεώς του, το 1865.

Είχε το κτίριο τούτο μια αρκετά μεγάλη αίθουσα διδασκαλίας και δωμάτιο να μένει ο δάσκαλος, αλλ'ήταν χτισμένο σε μέρος της πλατείας με πολλές καθιζήσεις και για τούτο με τον καιρό έπαθε ρωγμές. Είχε καταντήσει επικίνδυνο και γύρω στα 1905 το κατεδάφισαν και με τα υλικά του η «Αδερφότητα Σταριτσιωτών Ρουμανίας» έχτισε εκεί κοντά, σε μέρος στερεο, άλλο μικρότερο του παλαιού, το σχολείο στο οποίο κι εμείς έχουμε φοιτήσει και για τούτο πολύ καλά το θυμούμαστε.

Ήταν ισόγειο με μια μόνο αίθουσα διδασκαλίας, ψηλοτάβανο, με πολλά μεγάλα παράθυρα και χαμηλό υπόγειο, που επικοινωνούσε με την αίθουσα με γκλαβανή και χρησίμευε γι' αποθήκη των καυσοξύλων του σχολείου.

Κάτω από το υπόγειο αυτό είχε κι ένα άλλο με κανονικό ύψος και την είσοδο του στην αυλή που σχηματίζεται μπρος στον ξενώνα να βλέπει, όπως και της αίθουσας διδασκαλίας, προς την ανατολή. Στο υπόγειο αυτό η εκκλησιαστική επιτροπή φύλαγε τα κιούπια με το λάδι, την καρούτα και τα βαένια με το κρασί από τα βακουφικά αμπέλια, τα διάφορα σκεύη και εργαλεία της εκκλησίας.

Το σχολείο τούτο πολλά χρόνια εξυπηρέτησε το χωριό κι όλοι μας ευλαβικά τ' αντικρίζαμε, γιατί ξέραμε πως στην αγκαλιά του μορφώθηκαν τόσες και τόσες γενιές, πως ήταν ο ήλιος που διάλυε τα σκοτάδια της αμάθειας.

Όταν το 1932 χτίστηκε κι άρχισε να λειτουργεί το σημερινό, η αίθουσά του έπαψε ν' ακούει τα τιτιβίσματα των μικρών μαθητών, να κρύβει τα μυστικά τους κι έγινε αποθήκη του νέου. Το 1943 οι χωριανοί, επωφελούμενοι της αναρχίας που επικρατούσε την εποχή εκείνη λόγω της κατοχής, αν και δημόσιο, το κατεδάφισαν και το έκαναν πλατεία, ν' ανοίξει και η θέα της εκκλησίας. Στο μέρος τούτο κάναμε αργότερα το σχολικό μας κήπο και μετά ο σύλλογος του χωριού την παιδική χαρά για τα παιδιά του καλοκαιριού.

Πριν πιο κάτω προχωρήσουμε θα πρέπει εδώ να πούμε πως, εκτός από τα γνωστά μας προβλήματα λειτουργίας του σχολείου και μισθοδοσίας δασκάλων και μερικά άλλα, εξίσου σπουδαία, όπως η ίδρυση παρθεναγωγείου και κυρίως η ανεπάρκεια της μιας και μόνης αίθουσας διδασκαλίας να στεγάσει τους δυο δασκάλους, που κατά καιρούς είχε το σχολείο, απασχολούσαν όχι μόνο τις αρχές του χωριού αλλά και τους πιο δραστήριους από τους κατοίκους του.

Για την αντιμετώπισή τους ο Χριστόδουλος Καραλούλης αγόρασε από την Πανάγιω Τσιουράδες με 60 χρυσά ναπολιόνια, που είχε κερδίσει στη Ρουμανία από ένα εμπόριο γουναρικών, το χωράφι που είναι πλάι στο σημερινό σπίτι του Ηρακλή Μούσιου, αυτό με τη μεγάλη καρυδιά, με σκοπό να χτίσει εκεί αργότερα το παρθεναγωγείο του χωριού. Δυστυχώς σ' ένα δεύτερο εμπόριό του γουναρικών στη Λίπσκα της Γερμανίας, τούτη τη φορά με συνέταιρο κάποιον Έλληνα γουναρά, τον Παρασκευά, όχι κέρδη δεν είχε αλλά και από τα κεφάλαιά του έχασε. Ανέβαλε λοιπόν την ανέγερση του παρθεναγωγείου για καλύτερους χρόνους, που δυστυχώς δεν ήρθαν.

Ο Κατσάνος πάλι, ο Χρήστος Νατσιόπουλος, καθώς και μερικοί άλλοι χωριανοί, που τα ονόματά τους δυστυχώς μας διαφεύγουν, παραχώρησαν δωρεάν για δεύτερη αίθουσα διδασκαλίας ο μεν πρώτος το μαγαζί του, που ήταν κάτω από το κουλούρι,

1) ΙΩΑΝΝΟΥ ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ: «ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΑΓΑΘΟΕΡΓΗΜΑΤΩΝ». Μέρος δεύτερον, σελίδα 190, έκδοση 1880.

ο δε άλλος το σπίτι της Χαραλάμπαινας, που σήμερα η μάνα μου το έχει για καλύβα. Χαρακτηριστικό εξ άλλου είναι και το παρακάτω πρακτικό το οποίο σώθηκε στο κατάστιχο:

«Ὁ Βελλᾶς καί Κονίσης Σπυρίδων ἐπιβεβαιοῖ.

(Μονογραφὴ Μητροπολίτη Σπυρίδωνα)

Σήμερον τῇ 22α Αὐγούστου τοῦ 1907 συνελθούσης γενικῆς Συνελεύσεως τῆς Κοινότητος Σταριτσιάνης ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Ἁγίου Βελλᾶς καί Κονίσης κ.κ. Σπυρίδωνος ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑξῆς:

Α' Νά ἐμμείνη ὁ αὐτός διδάσκαλος κ. Γεώργιος Βασιλειάδης ἀλλὰ προσλαμβανομένης καί καταλλήλου βοηθοῦ διδασκαλίσσης. Β' τοῦ ὑπάρχοντος κτιρίου τῆς Σχολῆς ἀνεπαρκοῦς καί ἀκαταλλήλου θεωρηθέντος διὰ τὰς ἐνεστώτας ἀνάγκας τῆς Κοινότητος, ἀπεφασίσθη ἐπὶ τοῦ παρόντος νά ἐξευρεθῇ κατάλληλον οἶκημα, εἰς ὃ νά τοποθετηθῇ ἢ προσληφθησομένη βοηθός διδασκάλισσα καί διδάξη τὰ χορηγηθησόμενα αὐτῆς μαθήματα. Προσωρινῆς οὔσης τῆς ἐξοικονομήσεως ταύτης, σκέψις ἐγένετο καί ἀπόφασις ἐλήφθη περί ἀναγέρσεως νέου κτιρίου τῆς Σχολῆς καταλλήλου καί προσφόρου καί εὐρυχώρου ἐπὶ τῶν παλαιῶν μνημάτων καί παρά τό παρεκκλήσιον τῆς Ἀναλήψεως. Γ' Νά ἐνοικιασθῇ τό βουνόν μετὰ τὴν 20 Ἰουλίου τοῦ ἐπομένου ἔτους (1908) μέχρι τοῦ φθινοπώρου ἐπ' ὠφελεία τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν Κοινοτικῶν καταστημάτων ἀλλὰ τό τοιοῦτον μόνον μέρος τοῦ βουνού, ὥστε οὐδεμία βλάβη πραγματικὴ νά ἐπέλθῃ τοῖς κατοίκοις. Δ' Τὰ εἰς ἀπόκεντρα μέρη εὐρισκόμενα χωράφια ἢ ἀμπέλια τῶν Ἐκκλησιῶν νά παρέχωνται κατὰ πλειοδοσίαν καί κατ' ἀποκοπὴν εἰς τοὺς βουλομένους νά ἐργασθῶσιν αὐτά. Ε' ἡ νέα ἐφορευτικὴ νά καταρτίσῃ λεπτομερὴ κατάλογον ὄλων τῶν βακουφικῶν κτημάτων, τόσον τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας ὅσον καί τῶν παρεκκλησιῶν ἑνὸς ἑκάστου. ΣΤ' ἡ νέα Ἐφοροεπιτροπὴ νά ζητήσῃ ἐκ παντός τρόπου τὴν ἐξασφάλισιν τῶν τριῶν ὁμολογιῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῶν δωρηθειῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μ. Σωτηρούλη εἰς τὴν Κοινότητα ἡμῶν, καθὼς καί ἕτερα τετάρτη τῶν 120 ἑκατομμυρίων. Ζ' ὠρίσθη ἐπίσης ὅπως Ἐφοροεπιτροπὴ μείνῃ ἢ αὐτὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. Νικολάου Δ. Γιοβάνη, ὡς Ταμίου, Χριστοδούλου Β. Παπαχρηστίδου καί Βασιλείου Γ. Διακόπουλου (ἢ Ἐξάρχου). Η' ἐξελέγη ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. Χριστοδούλου Καφέ καί Μιλτιάδου Κουτσούκη, Ἰατροῦ, πρὸς ἐξέλεξις τῶν λογαριασμῶν τοῦ λήγοντος ἔτους τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς. Πρὸς δέ εἰς τὴν αὐτὴν ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπὴν ἀνατίθεται καί τό καθῆκον ἵνα ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς καί ἐν συνενοήσει ἀναμεταξύ των προβαίνουν ἀπὸ κοινοῦ εἰς ἐνοικίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων κατὰ πλειοδοσίαν, ὡς εἶπομεν ἄνω, καθὼς ἐπίσης καί τό καθῆκον ὅπως ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένη αὕτη, ἢ ἐξελεγκτικὴ μετὰ τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς, καταρτίσωσι τὸν ἄνω μνησθέντα κατάλογον τῶν βακουφικῶν κτημάτων. Ἰδιαιτέρως ὅμως εἰς τὸν κ. Μιλτιάδην Κουτσούκην, Ἰατρόν, ἀνατίθεται ἢ ἐποπτεία τῶν λειτουργησῶν Σχολῶν.

Χρ.Π. Καφφές

Βασίλειος Χρ. Γιωτόπουλος

Φώτιος Π. Νάτσιος

Χρ.Π. Νατσιόπουλος

Μιλ. Κουτσιούκης

Β. Ἰωάνν...

Χρ.Ι. Σωτηρούλης

Χρ.Β. Παπαχρηστίδης
Ν.Δ. Γιοβάνης
Α. Σωτηρούλης
Μιχαήλ Ι. Σωτηρούλης

Για να κλείσουμε τους χρόνους, που στους ώμους μας βάραινε ο τούρκικος ζυγός, είναι νομίζω απαραίτητο να θυμηθούμε και τη «μέση εκπαίδευση» της εποχής εκείνης και με λίγα λόγια να μιλήσουμε για το πρότυπο σχολαρχείο, το οποίο ίδρυσε το 1870 στη Βούρμπιανη η εδρεύουσα στην Αθήνα «Αδελφότητα Βουρμπιάνης». Το εκπαιδευτικό αυτό ίδρυμα, το πρώτο στην επαρχία Κονίτσης και Ζαγορίου, με τη «Σπυριδώνειο Σχολή», που έχτισε γύρω στα 1878 στη Μόλιστα ο Σπυριδώνας Ξυνός, και τα γυμνάσια Ιωαννίνων και Τσοτυλίου, με το οικοτροφείο του το τελευταίο, άνοιξαν καινούριους ορίζοντες στη μόρφωση όσων νέων της περιοχής μας διψούσαν για μάθηση. Από την ίδρυσή τους μέχρι την απελευθέρωση και πιο αργά ακόμη πρόσφεραν σε πολλές γενιές παιδιών τη σοφία των δασκάλων τους, έπλασαν καλούς κι αγαθούς πολίτες, προετοίμασαν το δρόμο της λευτεριάς του τόπου.

Ανάμεσα στους μαθητές τους και αρκετοί χωριανοί μας. Αφού μαθητεύσαν τέσσερα χρόνια στο σχολείο του χωριού μας, παίρναν μετά το δρόμο της Μόλιστας ή της Βούρμπιανης να φοιτήσουν τρία χρόνια στο εκεί Σχολαρχείο κι ύστερα άλλα τέσσερα στο γυμνάσιο των Ιωαννίνων ή του Τσοτυλίου. Οικονομικά προβληματική αλλ'ευγενική η προσπάθεια κι οι καρποί της τόσο γλυκείς.

Η απελευθέρωση του χωριού στις 9 Φεβρουαρίου 1913 βρίσκει δάσκαλο στη Σταρίτσιανη το Ζήση Σούρλα, που παρέμεινε μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς, ενώ με το νέο σχολικό έτος 1913-14 η κατάσταση στα σχολεία άλλαξε ριζικά.

Η Κόνιτσα έγινε τώρα έδρα επιθεώρησης με πρώτο επιθεωρητή τον κ. Δηδημιώτη και τα σχολεία της επαρχίας επανώρθηκαν με δασκάλους, οι οποίοι διορίζονταν όχι από τις εκκλησιαστικές ή κοινωτικές επιτροπές αλλά από το Υπουργείο Παιδείας και μισθοδοτούνταν από το δημόσιο ταμείο.

Για την ανασυγκρότησή τους ο Δηδημιώτης διόρισε σε κάθε σχολείο τριμελή Σχολική Επιτροπή, την οποία στο χωριό μας αποτέλεσαν οι: Φώτιος Νατσιόπουλος, Χρήστος Νατσιόπουλος και Τηλέμαχος Καφφές, άνθρωποι δηλαδή με υπόληψη κι ενδιαφέρον για την πατρίδα.

Αλλά όπως κάθε αρχή έχει ν' αντιμετωπίσει χίλιες δυο δυσκολίες, έτσι κι αυτή συνάντησε ένα σωρό προβλήματα, που στριμώχνονταν νά 'βρουν τη λύση τους, με πιο σπουδαίο απ' όλα τον περιορισμένο αριθμό δασκάλων, τους οποίους είχε στη διάθεσή του ο Δηδημιώτης. Έτσι μερικά σχολεία της επαρχίας θα έμεναν τη χρονιά 1913-14 χωρίς δάσκαλο κι ένα απ'αυτά έτυχε να είναι και το σχολείο του χωριού μας. Οι Στρατσιούτες θεώρησαν τη μη λειτουργία του σχολείου τους άδικη και προσβλητική κι όταν τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1913 είδαν αυτό κλειστό εξανέστησαν. Ο Γ. Παπαβασιλειάδης στην εφημερίδα της Κόνιτσας «ΚΟΝΙΤΣΑ» δημοσίευσε έντονη διαμαρτυρία κι ο Δηδημιώτης αναγνώρισε το δίκαιο των χωριανών και μέσα σε πέντε μέρες έστειλε στο χωριό δάσκαλο το Μιχάλη Πέτσα από την Αρίστη. Ο δάσκαλος αυτός παρέμεινε και τα σχολικά χρόνια 1914-1915 με 30 μαθητές, 1915-16 με 35 μέχρι και το Φεβρουάριο του 1917 που ο στρατός μας τον κάλεσε στις τάξεις του.

Από τη σχολική χρονιά 1915-16, εκτός από τον κ. Πέτσα, έχουμε και την Αθηναία δασκάλα Αγγελική Χριστακοπούλου και το σχολείο χωρισμένο σε αρρεναγωγείο με

τ' αγόρια του κ. Πέτσα και παρθεναγωγείο με τα κορίτσια της κ. Χριστακοπούλου στο σπίτι της Χαραλάμπαινας, που αναφέραμε πιο πάνω.

Οι μαθήτριές της και σήμερα ακόμα μιλούν με κολακευτικά λόγια γι' αυτήν γιατί ήταν η πρώτη που δίδαξε το μάθημα της χειροτεχνίας και μάλιστα κατόρθωσε να τους μεταδώσει τη μεγάλη αγάπη της, το πάθος της πες καλύτερα, για το κέντημα.

Το υπόλοιπο του 1916-17 δάσκαλο στο χωριό είχαμε τον Κων/τίνο Μίσιο από την Αρίστη και το 1917-18, επειδή κι αυτός όπως και πολλοί άλλοι συνάδελφοί του επιστρατεύτηκε, καθώς και όλο το 1918-19 με βοηθό του την Αλεξάνδρα Οικονόμου από το Ασημοχώρι, χρέη δασκάλου εκτελούσε ο χωριανός μας Κων/τίνος Διακόπουλος, μαθητής τότε της Γ' τάξης της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων και πολύ αργότερα εφημέριος του χωριού. Από το 1919-20 μέχρι και το 1922-23 δίδαξε και πάλι ο Μίσιος, με άγνωστο σε μας αριθμό μαθητών κι ύστερα μέχρι και το 1947-48 οι πιο κάτω:

Σχολική χρονιά	Όνοματεπώνυμο δασκάλου	Τόπος καταγωγής	Αγ.	Κορ.	Συν.
1923-24	Στούπης Χριστόφορος	Βύσιανη Πωγωνίου	29	26	55
1924-25	Στούπης Χριστόφορος	Βύσιανη Πωγωνίου	34	26	60
1925-26	Βλαστός Νικόλαος	Ελαφότοπος Ζαγορ.	34	29	63
1926-27	Βλαστός Νικόλαος	Έλαφότοπος Ζαγορ.	43	30	73
1927-28	Ασημόπουλος Στέφανος	Σταυρός Κέρκυρας	45	37	82
1928-29	Ασημόπουλος Στέφανος	Σταυρός Κέρκυρας	45	29	74
1929-30	Ασημόπουλος Στέφανος	Σταυρός Κέρκυρας	45	29	74
1930-31	Ασημόπουλος Στέφανος	Σταυρός Κέρκυρας			82
1931-32	Πριμηκύρης Γεώργιος Τζιουμάκας Απόστολος	Ελαφότοπος Ζαγορ. Καστανιανη Κονίτσης (Κοινοτικός)			87
1932-33	Πριμηκύρης Αναστάσιος Εξάρχου Χρήστος	Ελαφότοπος Ζαγορ. Φούρκα Κονίτσης (Κοινοτικός)			85
1933-34	Πριμηκύρης Αναστάσιος Βολογιανίδου Αγλαΐα	Ελαφότοπος Ζαγορίου Ελαφότοπος Ζαγοριού (κοινοτική)			82
1934-35	Πριμηκύρης Γεώργιος Αγγελίδου Νίνα	Ελαφότοπος Ζαγοριού Ιωάννινα (Κοινοτική)	45	39	84
1935-36	Πριμηκύρης Γεώργιος Κουντουρά Μαρίνα	Ελαφότοπος Ζαγορ. Ιωάννινα (Κοινοτική)	39	40	79
1936-37	Πριμηκύρης Γεώργιος Κουντουρά Μαρίνα	Ελαφότοπος Ζαγορ. Ιωάννινα (Κοινοτική)	28	32	60
1937-38	Πριμηκύρης Γεώργιος	Ελαφότοπος Ζαγορ.	25	34	59
1938-39	Βραδύ Μαρία	Κέρκυρα	26	36	62
1939-40	Παπακώστας Γεώργιος	Φούρκα Κονίτσης	25	40	65
1940-41	Παπακώστας Γεώργιος Μπαμπασίκα Ουρανία	Φούρκα Κονίτσης Ιωάννινα (Κοινοτική)	42	38	80
1941-42	Παπακώστας Γεώργιος	Φούρκα Κονίτσης			68
1942-43	Πριμηκύρης Γεώργιος Παπακώστας Γεώργιος	Ελαφότοπος Ζαγορίου Φούρκα Κονίτσης			57
1943-44	Πριμηκύρης Γεώργιος Παπακώστας Γεώργιος	Ελαφότοπος Ζαγορίου Φούρκα Κονίτσης			60
1944-45	Παπακώστας Γεώργιος	Φούρκα Κονίτσης			78
1945-46	Παπακώστας Γεώργιος	Φούρκα Κονίτσης			75

Το 1940-41, αν και εγγράφηκαν οι μαθητές, το σχολείο δε λειτούργησε, γιατί τον

Οκτώβριο του 1940 κηρύχτηκε ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος, ενώ το 1946-47 και 1947-48 παρέμεινε κλειστό λόγω του εμφύλιου σπαραγμού.

Μέχρι και το 1923-24, όπως όλα τα σχολεία του κράτους, έτσι και το δικό μας είχε μόνο τις τέσσερες πρώτες τάξεις, το 1924-25 προστέθηκε η πέμπτη τάξη και το 1927-28 απέκτησε και την έκτη τάξη, έγινε εξατάξιο.

Το θέρος του 1931 άρχισε η ανέγερση του νέου διδακτηρίου του σχολείου μας όχι μόνο γιατί η επιθυμία των χωριανών ήταν ν' αποκτήσουν το δασκαλοχώρι τους σχολείο αντάξιο της μέχρι τότε παραδόσεώς του αλλά και για λόγους ανάγκης, αφού όπως είπαμε η μια και μόνη αίθουσα του παλαιού δεν εξυπηρετούσε πλέον.

Στην αρχή σκέφτηκαν να επεκτείνουν αυτό που υπήρχε, ο δε μηχανικός κ. Μελίρτος, όταν ήρθε στο χωριό να επεξεργαστεί σχέδιο για την ανέγερση της κεντρικής μας εκκλησίας, σχεδίασε και την προσαύξηση αυτή, η οποία όμως δεν έγινε γιατί προείχε η εκκλησία και περισσευούμενα χρήματα δεν υπήρχαν. Αργότερα και μάλλον το 1928 ήρθε στο χωριό ο τότε Μητροπολίτης Ιωαννίνων και πριν Κονίτσης Σπυρίδων Βλάχος με τον Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Κονίτσης Οικονόμου και το μηχανικό Ρουσόπουλο και σε σύσκεψη που έγινε με τους υπεύθυνους του χωριού αποφασίστηκε να κτιστεί εντελώς νέο και σύγχρονο σχολείο, ο δε Ρουσόπουλος ανέλαβε μάλιστα και τη σύνταξη της σχετικής μελέτης.

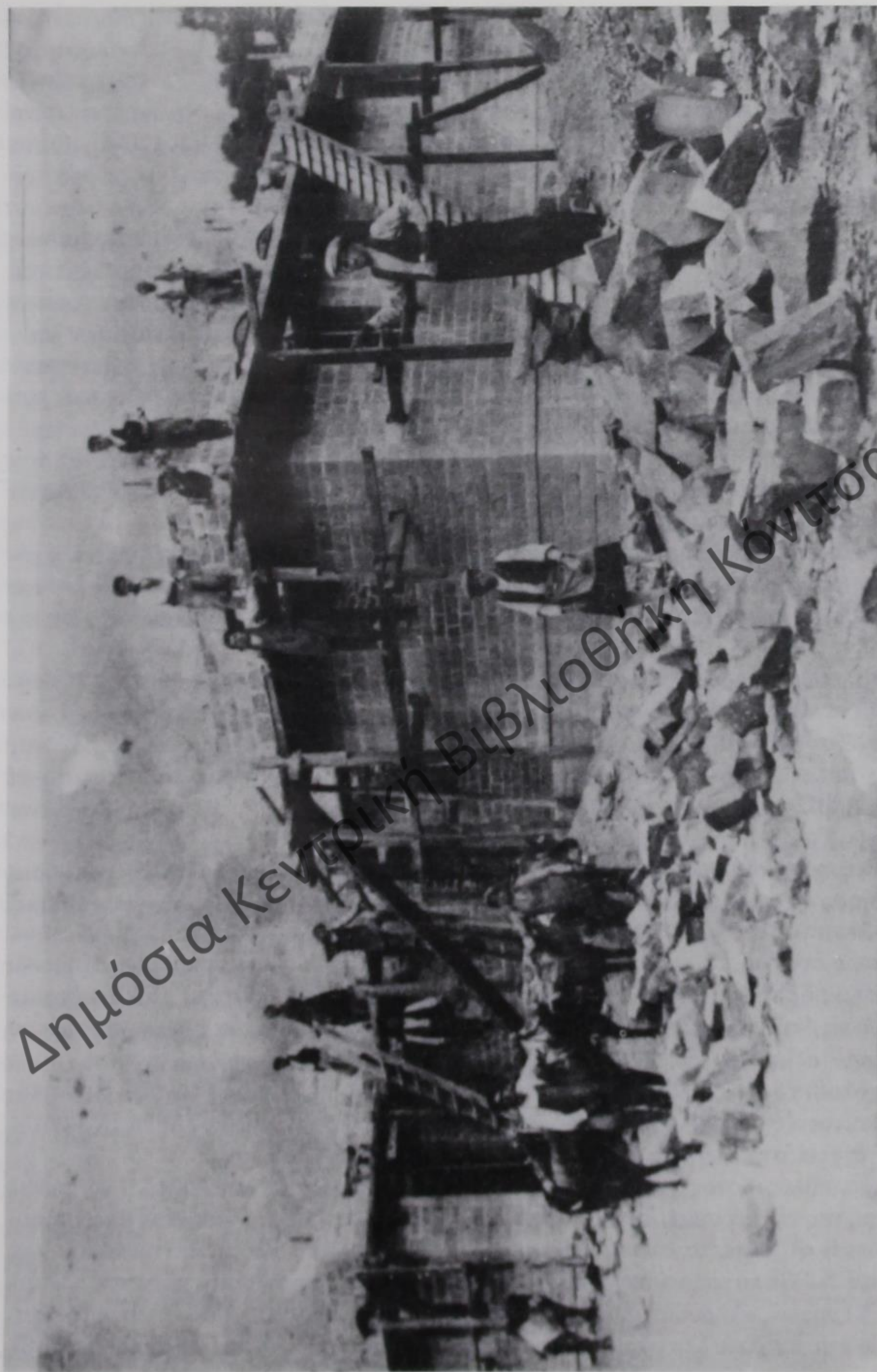
Η ιδέα πολύ άρεσε στους χωριανούς κι ίσως πολύ περισσότερο τους χαροποίησε η είδηση ότι ο ταξιδεμένος στη Ρουμανία αείμνηστος Χριστόδουλος Καραλούλης και η γυναίκα του Βασιλική, αδερφή του πατέρα μου, γνωστοί μας κι από την προσπάθειά τους να χαρίσουν παλιότερα στο χωριό το παρθεναγωγείο του, ανέλαβαν να διαθέσουν όλο το απαιτούμενο για την ανέγερση του Δημοτικού μας Σχολείου χρηματικό ποσό, να κάνουν τώρα την επιθυμία τους πραγματικότητα. Για το σκοπό αυτό κατέθεσαν στην τράπεζα Λαζαρή, στο Βουκουρέστι, 200.000 δραχ. κι άλλες 100.000 έστειλαν στο χωριό, στον πατέρα μου, για την προμήθεια και μεταφορά από το κοινοτικό δάσος της απαιτούμενης ξυλείας και ασβέστης από τη Νταλιόπολη.

Κι όταν όλη αυτή η προεργασία πήρε ένα καλό τέλος και δεν έμενε παρά ν' αρχίσουν την άλλη κιόλας χρονιά το χτίσιμο, έγινε το μεγάλο κακό. Ξέσπασε το φοβερό οικονομικό κραχ του 1929-1930 που κατάστρεψε τις οικονομίες πολλών χωρών κι έκανε όχι λίγες τράπεζες να κηρύξουν πτώχευση. Ο Χριστόδουλος Καραλούλης κι η γυναίκα του βρέθηκαν με μιας από ευκατάστατοι, που ήταν, φτωχοί, μια κι η τράπεζα Λαζαρή, στην οποία είχαν εμπιστευτεί όχι μόνο τα χρήματα που προόριζαν για το σχολείο αλλά και όλο τον ιδρώτα τους, έκλεισε τις πόρτες της.

Γι' άλλη μια φορά μια ευγενική προσπάθεια θα έμενε χωρίς αποτέλεσμα, ένα άμορφο όνειρο χωρίς πραγματοποίηση, το χωριό μας χωρίς το καινούριο του σχολείο; Και βέβαια όχι!

Στην κρίσιμη εκείνη στιγμή και για να ολοκληρώσουν το έργο του Καραλούλη ήρθαν αρωγός τα Εξάρχεια, το κληροδότημα του μεγάλου μας ευεργέτη κι έχτισαν το σχολείο μας, που και σήμερα ακόμη, αν και χωρίς μαθητές, κάνει όλους μας να το καμαρώνουμε περήφανοι.

Είναι ισόγειο υπερυψωμένο, σε σχήμα Π, με δυο αίθουσες διδασκαλίας στη μεσημβρινή του πλευρά, που όταν το σχολείο έχει γιορτή ενώνονται μεταξύ τους με εξάφυλλες για να γίνουν μια. Συγκοινωνούν μ' ένα διάδρομο, ο οποίος δεξιά κι αριστερά του έχει δυο μικρά δωμάτια, ένα για γραφείο και τ' άλλο για τα εποπτικά όργανα και

Το χτίσιμο του σχολείου.

τα χειροτεχνήματα των μαθητών, και στο κέντρο της βόρειας πλευράς μια μεγάλη ωραία δίφυλλη εξώπορτα, την κεντρική θύρα του σχολείου. Αυτή βγάζει σε υπόστεγο, που σχηματίζεται στην πρόσοψη από την πλευρά αυτή και τα δυο σκέλη του Π. Το υπόστεγο αυτό είναι ανοιχτό στο μπροστινό του μέρος και με χαμηλή πέτρινη σκάλα κατεβαίνει, ενώ στο κάθε πλάι του, στο κάθε σκέλος του Π, μονόφυλλη πόρτα σε φέρνει στο με δυο δωμάτια διαμέρισμα του ενός ή στο άλλο με τ' άλλα δυο του δεύτερου δασκάλου.

Το όρθωσαν οι χωριανοί μας από το πρώτο ως το τελευταίο του λιθάρι, με όλη την εξωτερική του επιφάνεια από πέτρες λαξεμένες λίγο ή πολύ με το καλέμι του πελεκάνου και βαλμένες όλες τους σε γραμμές από τεχνίτη που καυχιόταν για την επιδεξιότητά του. Κι έφεραν, πελεκάνος και τεχνίτης, πολλά ονόματα, γιατί δεν ήταν ένας αλλά οι πολλοί μαστόροι του χωριού μας, ενώ τα ξύλινα μέρη του φιλοτέχνησαν διαλεχτοί μαραγκοί από τη Φούρκα, ο Οικονόμου κι ο Τέντας, και τη σκεπή του έκανε με ίσιο τσίγκο ειδικός τεχνίτης, ο Μακάριος.

Όλοι τους, από το μηχανικό Ρουσόπουλο ως και τον τελευταίο εργάτη, έδωσαν τον καλύτερο εαυτό τους κι έφτιασαν ένα σχολείο που στ' αλήθεια δεν υπήρχε όμοιό του όχι μόνο στην επαρχία μας αλλ'ούτε και σ' όλο το νομό.

Το ωραίο αυτό οικοδόμημα, όπως μας λέει το βιβλίο ακίνητης περιουσίας του σχολείου της εποχής εκείνης, στοίχησε στα Εξάρχεια 246.339,35 δραχμές, εκτός βέβαια τις 100.000 τις οποίες είχε διαθέσει για ξυλεία και ασβέστη ο Χριστόδουλος Καραλούλης.

Το δημόσιο ήρθε αρωγός μας πολύ αργότερα, το 1935, με 25.000 δραχ. Αυτές ξοδεύτηκαν όλες τους να γίνει το υπόστεγο της πρόσοψης και ν' αγοραστούν θρανία και πίνακες. Τα νεα αυτά θρανία ήταν τραπεζάκια δίδρα, με δυο συρτάρια το καθένα, ακίνητο μεταλλικό καλαμάρι στη μέση τους και δυο καρεκλάκια να κάθονται οι μαθητές. Όλα τους τα είχε φτιάξει σε τρία μεγέθη από ξύλο οξιάς και το πάνω μέρος τους με κόντρα πλακέ επιπλοποιός στην Κόνιτσα.

Αναρωτιέμαι πολλές φορές αν την εποχή εκείνη υπήρχε σ' όλη την Ελλάδα δημόσιο σχολείο που να πρόσφερε στους μαθητές του για θρανίο τραπεζάκι και για κάθισμα καρεκλάκι κι αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τους τότε δασκάλους μας Πριμηκυραίους για το ενδιαφέρον που έδειξαν τόσο για την κατασκευή σχολείου και θρανίων όσο και για την ίδρυση και πλουτισμό της σχολικής και μαθητικής μας βιβλιοθήκης, την προμήθεια εποπτικών μέσων διδασκαλίας, για τη μόρφωση που πρόσφεραν σ' εμάς, τους μαθητές τους.

Τη σχολική χρονιά 1932-33 το καινούριο μας σχολείο, με δάσκαλο τον Αν. Πριμηκύρη και κοινοτικό δάσκαλο για βοηθό του το Χρ. Εξάρχου, άνοιξε διάπλατα τις πόρτες του να δεχτεί στην αγκαλιά του τους χαρούμενους μαθητές του.

Και μια πολύς λόγος για τους κοινοτικούς δασκάλους θα πρέπει εδώ να πούμε πως ο πρώτος της περιόδου αυτής Απόστολος Τζιουμάκας μισθοδοτούνταν από χρήματα τα οποία γι' αυτό το σκοπό διέθεσε ο ταξιδεμένος στη Ρουμανία χωριανός μας Βασίλειος Λ. Παπαχρηστίδης, ενώ όλοι οι άλλοι, που υπηρέτησαν μετά απ' αυτόν, από το Εξάρχειο κληροδότημα. Ήταν όλοι τους νέοι δάσκαλοι, αδιόριστοι ακόμα.

Το νέο μας σχολείο λειτούργησε κανονικά μέχρι την κήρυξη του πολέμου του 1940. Μια από τις πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου της χρονιάς αυτής αεροπλάνο άγνωστης εθνικότητας, εγγλέζικο είπαν οι πιο πολλοί, έριξε πάνω του δέσμη από τρεις βόμβες

και κατάστρεψε το μεγαλύτερο μέρος του. Ολόκληρη η στέγη και σχεδόν η μισή πρόσοψη, ταβάνια, πατώματα, θύρες και παράθυρα ανατινάχτηκαν στον αέρα, τα πιο πολλά βιβλία, εποπτικά μέσα και θρανία δεν υπήρχαν πια. Το πλήγμα ήταν στ' αλήθεια πολύ βαρύ κι η λύπη μας μεγάλη. Κόποι και θυσίες χωριανών και δασκάλων είχαν σωριαστεί σε ερείπια, τ'όμορφο σχολειό μας ήταν αγνώριστο.

Ο καλός μας όμως θεός προστατεύει την παιδεία, γι' αυτό κι έδωσε νου και δύναμη στους χωριανούς και τότε δασκάλους Γ. Παπακώστα και Γ. Πριμηκύρη να ξαναφτιάξουν σύντομα όσα από τα χαλάσματα μπορούσαν, τα πιο απαραίτητα.

Με προσωπική εργασία έφεραν οι χωριανοί ξυλεία και πλάκα για τη σκεπή, πέτρα και άμμο για τον τοίχο, πλήρωσαν με τις λιρέτες που είχαν πάρει από τους Ιταλούς και με τα 5.000.000 δραχ., που για το σκοπό αυτό τους χορήγησε το Υπουργείο Παιδείας, μαστόρους, πρόκες, ασβέστη και πολύ γρήγορα μπόρεσαν να χτίσουν τον τοίχο της πρόσοψης και να σκεπάσουν το μισό με τ' απομεινάρια του τσίγκου της παλιάς στέγης και τ' άλλο μισό με όση πλάκα έφεραν, να το σιγουρέψουν από τις καταστροφές που φέρνουν οι βροχές και τα χιόνια.

Η κατοχή και στη συνέχεια ο εμφύλιος πόλεμος, κοντά σ' όλα τ' άλλα κακά τους, εμπόδισαν, σ' όσα κυρίως μέρη δοκιμάστηκαν περισσότερο όπως το χωριό μας, και την κανονική λειτουργία του σχολείου, γι' αυτό κι οι μόνες εργασίες επισκευής περιορίστηκαν στην ανατολική αίθουσα διδασκαλίας, αυτή με τις μικρότερες ζημιές, για να μπορούν τα παιδιά να κάνουν μάθημα έστω και σε μια αίθουσα.

Το 1948 - 49 άρχισε να λειτουργεί και πάλι το σχολείο μας, κανονικά τώρα, με δάσκαλο τον Ανδρέα Βαλακώστα αλλά μόνο με 5 μαθητές αφού οι άλλοι, οι πολλοί, για το φόβο των ανταρτών, είχαν φύγει στις παιδοπόλεις, να συνεχίσουν εκεί μακριά από κινδύνους και στερήσεις την πνευματική και σωματική τους ανάπτυξη ή ύστερα από το παιδομάζωμα του 1948 βρίσκονταν μακριά από την πατρίδα τους. Όταν τον Νοέμβριο του 1949 ήρθα για πρώτη φορά δάσκαλος στο χωριό μας βρήκα να μένει στο σχολείο λόχος στρατού κι αναγκάστηκα να κάνω μάθημα στους 4 μαθητές μου σ' ένα δωμάτιο του σπιτιού μου. Την άλλη χρονιά όλα τα παιδιά από τις παιδοπόλεις γύρισαν πάλι και το σχολείο, που τώρα στεγαζόταν οριστικά στο κτίριό του, αφού ο στρατός είχε φύγει, απόκτησε ξανά ζωή και χαρά αν και η απουσία όσων έλειπαν στο παραπέτασμα ποτέ δεν έπαψε να μας είναι αισθητή.

Ο στατιστικός πίνακας που ακολουθεί μας δείχνει παραστατικά την κίνηση των εγγραφέντων μαθητών κατά τα υπόλοιπα σχολικά χρόνια, όπως και τον μετέπειτα δρόμο του σχολείου μας μέχρι την ερήμωσή του:

Σχολική χρονιά	Αγόρ.	Κορίτσια	Σύνολο
1949 - 50	4	10	14
1950 - 51	16	27	43
1951 - 52	23	27	50
1952 - 53	12	26	38
1953 - 54	13	29	42
1954 - 55	14	26	40
1955 - 56	13	24	37
1956 - 57	18	27	45
1957 - 58	16	25	41

Σχολική χρονιά	Αγόρ.	Κορίτσια	Σύνολο
1958 - 59	17	26	43
1959 - 60	17	20	37
1960 - 61	18	21	39
1961 - 62	17	19	36
1962 - 63	16	19	35
1963 - 64	17	13	30
1964 - 65	19	15	34
1965 - 66	19	17	36
1966 - 67	16	12	28
1967 - 68	12	12	24
1968 - 69	6	6	12
1969 - 70	1	2	3

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στο 1949. Από την πρώτη κιόλας αυτή χρονιά προσπάθησα να συγκεντρώσω όσα είδη του σχολείου σώθηκαν στα σπίτια των χωριανών, για ν' αρχίσω έτσι την ανασυγκρότησή του. Μπόρεσα νά 'βρω και μάλιστα όχι σε καλή κατάσταση 15 τραπεζοθρανία, 7 καρεκλάκια και 44 βιβλία της βιβλιοθήκης μας, πολύ λίγα βέβαια αλλά τόσο απαραίτητα. Το 1950-51, που στεγαστήκαμε στο σχολείο μας, νοιώσαμε επιτακτική την ανάγκη εξεύρεσης χρημάτων για την αποκατάστασή του στην προπολεμική κατάσταση. Αποταθήκαμε γι' αυτό όχι μόνο στους χωριανούς αλλά και στον επιθεωρητή Τζιουμάκα Βασίλ, όταν πρωτοήρθε στο σχολείο για επιθεώρηση, παρακαλώντας τον να εισηγηθεί για αξιόλογη οικονομική ενίσχυσή μας από το δημόσιο. Μου απάντησε πως πρέπει να είμαι ευχαριστημένος αφού έχω έστω και μια αίθουσα, ενώ πολλοί συνάδερφοί μου άλλων χωριών κάνουν μάθημα σ' εκκλησίες, μια και τα σχολειά τους είναι καμένα και προς το παρόν τουλάχιστον δεν πρέπει να περιμένω καμία βοήθεια.

'Ηξερα πως είχε δίκιο και γι' αυτό, εκτός από το Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, άφησα τις άλλες υπηρεσίες του δημοσίου γι' αργότερα κι απευθύνθηκα επίμονα και πειστικά στο κοινοτικό μας συμβούλιο και την επιτροπή του Εξάρχειου κληροδοτήματος. Με την πολύτιμη συμπαράσταση και βοήθεια του Δημητρίου Δουγλίδη και Νικόλαου Θεοδώρου, προέδρου και ταμία, αντίστοιχα, της σχολικής μας εφορείας, όπως και του μετέπειτα αντικαταστάτη του Θεοδώρου Λάζαρου Παπαχρηστίδη, με μικρότερα ή μεγαλύτερα ποσά, που κατορθώναμε να συγκεντρώσουμε, αντιμετωπίσαμε μέχρι και το 1954 όσες επισκευές ή κατασκευές δεν άντεχαν σε αναβολή. Έτσι φτιάσαμε το υπόστεγο στην πρόσοψη του σχολείου, ταβάνια, πατώματα, θύρες, υαλοστάσια και αμμοκονιάματα, χωρίς και να μπορούμε να πούμε πως λίγα μας έμειναν ακόμη για να τελειώσουμε.

Από το 1955 μέχρι και τον Ιούνιο του 1970, που το σχολείο έκλεισε, τα έσοδα του σχολικού μας ταμείου από το δημόσιο έφθασαν τις 68.150 δραχ., από το κοινοτικό ταμείο τις 55.500 και από το Εξάρχειο κληροδοτήμα τις 31.000 ή τις 154.650 δραχ. συνολικά.

Με τα χρήματα αυτά συνεχίσαμε τις εργασίες επισκευής, πλουτίσαμε το σχολείο με έπιπλα και σκεύη, εποπτικά μέσα διδασκαλίας, βιβλία της σχολικής και μαθητικής

μας βιβλιοθήκης και αντιμετωπίσαμε με επιτυχία τις διάφορες ανάγκες λειτουργίας του.

Το 1960, χάρις και στην πολύτιμη συμπαράσταση του τότε δασοφύλακα Χρήστου Κολιού, προμηθευτήκαμε από το κοινοτικό μας δάσος και με ελάχιστη σχετικά δαπάνη ξυλεία, με την οποία φτιάξαμε το ρομποτιέ δάπεδο των δυο αιθουσών διδασκαλίας και την εξάφυλλη θύρα που τις χωρίζει. Για το σκοπό αυτό διαθέσαμε 13.175 δραχ. Το 1961 και 1963 με 30.017 δραχ. κάναμε τα υπόλοιπα πατώματα, ρομποτιέ κι αυτά, την τεγίδωση και επικεράμωση της στέγης, επιχρίσματα και υδροχρωματισμούς, τη μεγάλη δίφυλλη θύρα της εισόδου.

Το 1966 με δαπάνη 22.148 δραχ. αρμολογήσαμε το σχολείο, προμηθευτήκαμε και τοποθετήσαμε τις ανοιχτές και σωληνωτές υδρορροές, τις γλάστρες και κάναμε υδροχρωματισμούς. Τέλος το 1968 διαθέσαμε 16.942 δραχ. για ελαιοχρωματισμούς, λίγους υδροχρωματισμούς, 8 μεγάλα υαλοστάσια και μαρμάρινες ποδιές παραθύρων.

Παράλληλα με τις εργασίες επισκευής και ανάλογα πάντα με τις δυνατότητες του σχολικού μας ταμείου προμηθευτήκαμε, εκτός από τα 20 δίδρα κοινά θρανία τα οποία μας διέθεσε δωρεάν η επιθεώρηση και διάφορα έπιπλα και σκευή, όπως ένα τραπεζογραφείο, ένα μεγάλο τραπέζι, μια βιβλιοθήκη έπιπλο, έξι καρέκλες οξιάς μια θερμάστρα καυσόξυλων και πάρα πολλά άλλα μικρότερης αξίας αλλά μεγάλης αναγκαιότητας. Αξιόλογη ήταν επίσης και η συλλογή μας σε εποπτικά μέσα διδασκαλίας όλων των μαθημάτων και κυρίως της φυσικής πειραματικής και χημείας, όπως και σε βιβλία της σχολικής και μαθητικής μας βιβλιοθήκης.

Από τη σχολική χρονιά 1950-51 άρχισαν για πρώτη φορά να λειτουργούν και μαθητικά συσσίτια, που πρόσφεραν ρόφημα γάλα σκόνη με κακάο και σταφιδόψωμο στην αρχή, ψωμί μετά. Τα υλικά χορηγούσε η Ε.Μ.Σ. Κονίτσης δωρεάν, ενώ οι μαθητές επιβαρύνονταν με τα έξοδα παρασκευής του.

Το 1953-54, και μόνο για τη χρονιά αυτή, στο πρωινό ρόφημα προστέθηκε από την κοινότητα και πλήρες μεσημβρινό γεύμα, ακολούθησε τα υπόλοιπα χρόνια μόνο ρόφημα κι από τον Απρίλιο του 1962 με χρήματα της Διεύθυνσης Υποανάπτυκτων Περιοχών του Υπουργείου Συντονισμού στην αρχή, του δημόσιου και κυρίως της κοινότητας και των Εξαρχείων από την άλλη κιόλας χρονιά άρχισε και πάλι η χορήγηση μεσημβρινού γεύματος, στο οποίο έπαιρναν μέρος, εκτός απ' όλους τους μαθητές, και το διδακτικό και υπηρετικό προσωπικό του σχολείου.

Ενδεικτικά αναφέρω το μενού μιας εβδομάδας, αυτό που ακολουθήσαμε το μεγαλύτερο διάστημα της λειτουργίας του συσσιτίου, για να το γνωρίσουμε καλύτερα.

Δευτέρα: ζυμαρικά, κεφαλοτύρι, Τρίτη: φασόλια, εληές, Τετάρτη: πατάτες, εληές, Πέμπτη: κρέας κατσικιού, ζυμαρικά, Παρασκευή: πλιγούρι, ένα αυγό, και Σάββατο: βακαλάος, ρύζι. Σε κάθε γεύμα προσφέρονταν ακόμα ψωμί και φρούτο. Όταν πάλι τύχαινε κάποια περίοδος να είναι φτωχή για το ταμείο της Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων του σχολείου μας στερούσαμε, όπως είναι φυσικό, κι εμείς τους σιτιζόμενους από το συμπλήρωμα του κυρίως πιάτου.

Τα τρόφιμα, εκτός από πολύ λίγα που μας χορηγούσε η Ε.Μ.Σ Κονίτσης, αγοράζαμε από τα μαγαζιά του χωριού, το ψωμί προμηθευόμασταν από την Κόνιτσα και η δαπάνη τόσο γι' αυτά όσο και γι' αμοιβή του μάγειρα χωριανού, που πάντα είχαμε να παρασκευάζει το συσσίτιο, βάρυναν την εφορεία μας, ενώ οι σιτιζόμενοι δεν πλήρωναν απολύτως τίποτε.

Α'. Τα παιδιά του σχολείου με τον Παπακώστα, το δάσκαλο Χ. Χρηστίδη, Δ. Δουγλίδη, πρόεδρο της Σχ. Εφορείας, και την αρχηγό του Σπιτιού του Παιδιού.

Β'. Κορίτσια του χωριού με τοπικές ενδυμασίες μπροστά από το Σπίτι του Παιδιού (Αμελικό)

Γ'. Κοπέλλες του χωριού με τον πρόεδρο Β. Παπαχρήστου (Γκόλιας) και το δάσκαλο Χ. Χρηστίδη, δίπλα τους η μοδίστρα του Σπιτιού του Παιδιού.

Πιστεύαμε πως αρκετά αν όχι όλα είχαμε επιτύχει κι ευχαριστημένοι θά 'πρεπε να νοιώθουμε, αν δε βλέπαμε την καταστροφή, που ανελέητη πλησίαζε. Οι μαθητές μας, λόγω του ξεριζωμού των κατοίκων του χωριού για μόνιμη εγκατάστασή τους στις μεγάλες πόλεις, Αθήνα και Γιάννενα κυρίως, χρονιά με τη χρονιά λιγόστευαν, με αποτέλεσμα το 1969-70 το σχολείο να έχει τρεις, ναι μόνο τρεις, μαθητές. Όπως ήταν φυσικό την επόμενη χρονιά δυστυχώς έκλεισε και την επίβλεψή του ανέλαβε η Σχολική Εφορεία Αγίας Παρασκευής κι αργότερα η κοινότητά μας.

Το σχολείο μας, ο φάρος αυτός που από τα βάθη της ιστορίας του χωριού δεν έπαψε να φωτίζει και να οδηγεί στο δρόμο της αρετής και της προόδου τόσες και τόσες γενιές χωριανών, δεν υπάρχει πια, έσβησε και ίσως για πάντα. Όσοι απ' αυτό κίνησαν γι' ανώτερες σπουδές, κι είναι αυτοί τόσο πολλοί ώστε δεν τολμώ να τους αναφέρω μήπως άθελά μου ξεχάσω μερικούς, όσοι στη ζωή τους στηρίχτηκαν μόνο στα εφόδια που αυτό τους χάρισε, όλοι οι χωριανοί, βαριά νοιώθουμε την καρδιά μας χωρίς παιδιά, όπως αυτό είναι σήμερα. Το «ή δέ Σταρίτσιανη οὐδέποτε διετέλεσε ἄνευ σχολείου» του γεροδάσκαλου ανήκει στην ιστορία και το παλιό δασκαλοχώρι της επαρχίας μας είναι τώρα χωρίς σχολείο.

Σήμερα οι δυο αίθουσες διδασκαλίας συγκεντρώνουν τους χωριανούς όταν έχουν κάτι να συζητήσουν ή θέλουν να γλεντήσουν κι ο καιρός δεν το επιτρέπει για έξω, στο γραφείο συναθροίσαμε όσα βιβλία και εποπτικά μέσα διδασκαλίας σώθηκαν, στο απέναντι απ' αυτό δωμάτιο πρόκειται να κάνει τα γραφεία της η διαχειριστική επιτροπή του Εξάρχειου κληροδοτήματος, στα δυο δωμάτια δασκάλων της μιας πτέρυγας στεγάζεται το κοινοτικό γραφείο και στα δυο όμοια τους της άλλης πτέρυγας το κοινοτικό ιατρείο.

ΤΟ ΑΜΕΛΙΚΟ.

Οι Στάρτσιώτες, άνθρωποι του ταξιδιού και της ξενιτιάς, φυσικό ήταν να θεωρούν τη φιλοξενία αρετή και τη συνδρομή τους στους περαστικούς υποχρέωση.

Πιστεύω πως ποτέ ξένος δεν κάκισε το χωριό μας γιατί δεν του πρόσφερε στέγη να περάσει τη βραδιά του, φαγητό να χορτάσει την πείνα του.

Όταν βέβαια είχε γνωστούς και φίλους στο χωριό τον φιλοξενούσαν εκείνοι, όταν όμως δε γνώριζε κανένα η φροντίδα για το κατάλυμά του έπεφτε σ' όλους τους χωριανούς και κυρίως στους προεστούς. Το πρόβλημα αυτό έπαυσε ουσιαστικά να υπάρχει από την εποχή που χτίστηκε το αμελικό.

Λέγοντας εμείς αμελικό εννοούμε βέβαια το αρκετά μεγάλο εκείνο κτίριο που είναι χτισμένο ανατολικά της εκκλησίας και κάτω από τη σημερινή παιδική χαρά. Η πρόσοψή του βλέπει τον πλάτανο κι είχε παλιά μια μονόφυλλη και μια δίφυλλη εξώπορτα, που μας έφερναν η μεν πρώτη σ' ένα ευρύχωρο δωμάτιο, το κοινοτικό γραφείο και τηλεφωνείο η δε άλλη στον ξενώνα.

Ο ξενώνας είχε δεξιά της εισόδου του δωμάτιο καλό, με τζάκι για τους καλούς ξένους και κυρίως για τους υπάλληλους του οθωμανικού κράτους, και στο βάθος του διαδρόμου άλλα δυο δωμάτια με κοινό για όλους τζάκι, για τους παρακατιανούς, ενώ τα ζώα τους, το μόνο μέσο συγκοινωνίας της εποχής εκείνης, τα έκλειναν στο υπόγειο του ξενώνα, που το είχαν για στάβλο.

Ο τρόπος λειτουργίας του δεν ήταν πάντοτε ο ίδιος, γιατί ενώ επί τουρκοκρατίας τη συντήρησή του και την εν γένει περιποίηση των ξένων αναλάμβανε ύστερα από δημοπρασία ο τελευταίος χωριανός μειοδότης, που πληρωνόταν γι' αυτή του την

υπηρεσία από το χωριό, μετά την απελευθέρωση από τον τούρκικο ζυγό για την καθαριότητα, θέρμανση κι ό,τι άλλο υπεύθυνος ήταν ο κλητήρας του χωριού.

Αλλ' ούτε όλους τους καιρούς και για όλους τους επίσημους ξένους η φροντίδα ήταν πάντοτε η ίδια, αφού αργότερα τους πιο σπουδαίους απ' αυτούς δεν τους φιλοξενούσαν στο καλό δωμάτιο του ξενώνα αλλ' όπως και το «Χειρόγραφο» μας λέει στο σπίτι κάποιου χωριανού: «2) Περί καταλημάτων εν γένει Διοικ. Έπιτρόπου, Έπιθεωρητού, Αρχιερέως, λοχαγοῦ Κοσμόπουλου κ.λ.π. Ἡ Κοινότης ἡμῶν ἄλλοτε ὅπως καί μέχρι τοῦ 1910 ὑπῆρχον δύο ταμεῖα, Κοινοτικόν καί Ἐκκλησιαστικόν καί ὅταν ἐπρόκειτο νά ἔλθῃ ἐπίσημον πρόσωπον πρὸς ἐργασίαν τῆς Κοινότητος, ὁ Πάρεδρος καί οἱ δύο σύμβουλοι ἐκοινοποιοῦν τοῦτο εἰς τόν νάρθηκα τῆς Ἐκκλ. ὅτι Κύριοι χωριανοί ἐπειδή αὔριον ἦτοι τήν δεῖνα ἡμέρα ἔρχεται ὁ κ. τάδε ποῖος ἐκ τῶν χωριανῶν θά ἀναλάβῃ τό βάρος τοῦτο (διότι εἰς τό χωρίον μας δέν ὑπάρχουσιν ἐστιατόρια, ξενοδοχεῖα, καφενέδες, ψωμάδες κ.τ.λ.) διά νά μὴν τότε ἔχομεν φασαρίες, καί ἀνά ἕκαστος ἔλεγε τήν τιμήν, ὅποτε ὁ τελευταῖος μειοδότης ἐφρόντιζε διά τά πάντα ἵνα μή ἡ Κοινότης ἡμῶν κατηγορεῖτε προκειμένου διά χρῆμα καί μετά τήν ἀναχώρησιν ἐλάμβανε ὁ Πάρεδρος τό χρῆμα καί ἐπλήρωνε τόν μειοδότην, περὶ τοῦτου δύνασθε νά ζητήσατε πληροφορίας καί παρά τοῦ Παρέδρου, συμβούλων καί λοιπῶν ἐν γένει χωριανῶν...».

Ἐτσι λοιπόν φρόντιζαν τους επίσημους ξένους οι χωριανοί μας. Ο κοινός περαστικός ἔμενε κατά κανόνα στον ξενώνα κι ὅταν δεν εἶχε μαζί του κάτι φαγώσιμο προμηθευόταν ψωμί, τυρί κι ὅ,τι ἄλλο πρόχειρο ἤθελε ἀπό το μπακάλικο της πλατείας, ἀν και πολλές φορές, ὅταν δηλαδή το επέτρεπαν τα οικονομικά τού ταμείου, και τη φροντίδα για το δικό του φαγητό και τη νομή του ζώου του εἶχε ο τελευταῖος μειοδότης της δημοπρασίας για την ενοικίαση του ξενώνα, χωρίς βέβαια ο ξένος να επιβαρύνεται οὔτε με το ελάχιστον.

Τη σχολική χρονιά 1931-32 στον ξενώνα κάναμε μάθημα η Ε' και ΣΤ' τάξη του σχολείου μας και στο καλό δωμάτιό του ἔμενε ο δεύτερος δάσκαλος, ἐνῶ το 1951 ἐγίνε «Σπίτι του Παιδιού» και οι ξένοι, πιο λίγοι τώρα, μια και οι πιο πολλοί κυκλοφορούσαν με αυτοκίνητα, ἔμεναν σε δωμάτιο του σπιτιού του Θόδωρου Διακόπουλου, νοικιασμένο για το σκοπό αυτό ἀπό το κοινοτικό μας ταμεῖο.

Τα Σπίτια του Παιδιού ιδρύθηκαν μετά την ἀνώμαλη περίοδο 1946-49 ἀπό τη Βασιλική Πρόνοια σε ἀπόκεντρα και παραμεθόρια χωριά, με σκοπό να συγκεντρώνουν τα παιδιά κι ὅλους τους νέους και νέες του χωριού ὄχι μόνο για να τους χαρίσουν τις ἐλεύθερες ὥρες τους ψυχαγωγία και ευχάριστη ἐνασχόληση ἀλλά και με ομιλίες, μαθήματα και υποδείξεις να τους προσφέρουν ἐφόδια ικανά ν' ἀνυψώσουν το πνευματικό και βιοτικό τους επίπεδο.

Το μόνιμο προσωπικό του αποτελούσε η ἀρχηγός, τελειόφοιτη ἐξαταξίου γυμνασίου και ἐκπαιδευμένη σε ἐιδική σχολή, το «Ελληνικό Σπίτι», η μοδίστρα και η υφάντρα, ἐνῶ περιοδικά το ἐπισκέπτονταν γεωργοτεχνίτης, τσαγκάρης, μαραγκός, σιδεράς, κτίστης.

Η ἀρχηγός εἶχε τη γενική διεύθυνση του σπιτιού και ἦταν υπεύθυνη για την ὅλη λειτουργία του ἐνῶ ο κάθε ἕνας απ' ὄλο τ' ἄλλο προσωπικό πρόσφερε στους νέους και νέες του χωριού για μάθηση την τέχνη του, ἀπαραίτητες ὅλες τους σε κάθε ἀγροτική οἰκογένεια. Για την ψυχαγωγία ὄχι μόνο των παιδιῶν ἀλλά και ὅλων των κατοίκων του χωριού το Σπίτι διοργάνωνε γιορτές, χορούς, ἐκδρομές και ἀνέβαζε θεατρικά

1, Κεντρική, άσπασμα, η η κεντρική και άσπασμα...
 2, άσπασμα...
 Η Κοινότητα...
 1912...
 7,852...
 169

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

να φέρει τα κ. τυκταρα μας. και να ειναι α' ομαδα ειναι κληρο

2η ομαδα, η αβδουα

3η ομαδα,

δια τα κ. τυκταρα μας. και να ειναι α' ομαδα ειναι κληρο
2η ομαδα, η αβδουα
3η ομαδα,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

έργα με ηθοποιούς τα ίδια τα παιδιά, κουκλοθέατρο για κείνα του δημοτικού σχολείου, πρόσφερε στα ίδια το γκρινιάρη, το φιδάκι και τη ντάμα να περνούν ευχάριστα και χωρίς πολλές σκανταλιές την ώρα τους.

Όπως και πιο πάνω είπαμε, το Σπίτι του Παιδιού του χωριού μας ιδρύθηκε το 1951 και στεγάστηκε στ' Αμελικό, αφού πρώτα ανανέωσαν τη στέγη του, μεγάλωσαν προς την αυλή το δωμάτιο που ήταν κάποτε κοινοτικό γραφείο και τηλεφωνείο, να γίνει ευρύχωρη αίθουσα συγκεντρώσεων και βιβλιοθήκης, διαρρύθμισαν τα πίσω δωμάτια σε μια μεγάλη σάλα να βάλουν τους αργαλειούς και τη ραπτομηχανή, χώρισαν χώρους για κουζίνα και τουαλέτα, έφτιαξαν το στάβλο του υπόγειου εργαστήρια και το ελαιοχρωμάτισαν όλο.

Από την πρώτη κιόλας στιγμή όλοι μας, και ιδίως οι νέοι, τ' αγκαλιάσαμε με αγάπη κι επειδή έτυχε να έχει γι' αρχηγούς του όλο διαλεχτές κοπέλες, δυο μάλιστα από τις οποίες, τις πιο καλές, κάναμε χωριανές μας, γυναίκες εξαιρετων νέων του χωριού, γρήγορα έγινε κυψέλη χαράς και εργασίας, πηγή κάθε εξωσχολικής πνευματικής κίνησης και πολιτιστικής εκδήλωσης του χωριού μας.

Επειδή οι νέοι μας ήταν μετρημένοι, ενώ οι νιές όχι λίγες, η πολλή δουλειά έπεφτε στη μοδίστρα και υφάντρα, μια και έπρεπε σ' όλες να μάθουν κάτι απ' όλα, να βοηθηθούν όλες, ενώ ο γεωργοτεχνίτης, αν και μοίραζε το μήνα στα Σπίτια Πουρνιάς και Κεράσοβου, εκτός από την υποχρέωσή του να κατατοπίζει τους χωριανούς στις μεθόδους επιστημονικής καλλιέργειας και δεντροκομίας, έπρεπε να φροντίζει και τη σωστή περιποίηση και διατροφή των ορνίθων του υποδειγματικού τους ορνιθοτροφείου, τις λίγες πάπιες και δυο χήνες, που ανενόχλητες τσαλαβουτούσαν στα νερά του συντριβανιού της αυλής ή έκαναν τον περίπατό τους ως την πλατεία.

Οι άλλοι τεχνίτες επισκέπτονταν το χωριό σχεδόν κάθε ενάμισι μήνα, για να μείνουν σ' αυτό μια εβδομάδα, κι αφού βόλευαν πρώτα τις ανάγκες αυτού του ίδιου του Σπιτιού, βοηθούσαν τους χωριανούς διορθώνοντας παπούτσια, φτιάχνοντας μικροέπιπλα, επισκευάζοντας γεωργικά εργαλεία, προσφέροντας ό,τι μπορούσε ο καθένας τους.

Το καλοκαίρι του 1955 η τότε Βασίλισσα Φρειδερίκη σε μια περιοδεία της στα Σπίτια Παιδιού του Τομέα Ιωαννίνων επισκέφτηκε και το χωριό μας. Οι Πουρνιώτες, που μέχρι τότε από τους επίσημους έβλεπαν μόνο κάποιον βουλευτή κι αυτόν τις παραμονές των εκλογών να συγκεντρώσει ψήφους, πολύ συγκινήθηκαν από την επίσκεψη αυτή και θέλησαν να τιμήσουν τη Βασίλισσά τους όπως τους τίμησε κι εκείνη. Μέχρι τη Μαύρη Πέτρα ήρθε με αυτοκίνητο, γιατί ως εκεί έφτανε τότε ο αμαξιτός δρόμος, κι ύστερα καβάλα σε μουλάρη, που το έσερνε η Νίκη Νατσιοπούλου, ως το χωριό. Στο έμπα του, κάτω στο εικόνισμα, ακουμπισμένοι στα ραβδιά τους την περίμεναν να την καλοσωρίσουν όλοι οι γέροντες σε παράταξη και λίγο πριν φτάσει στο κουλούρι ασπάστηκε το ευαγγέλιο του Παπακώστα και δέχτηκε την ευλογία του, άκουσε γελαστή την προσφώνηση του δασκάλου του χωριού μας κι ύστερα βαδίζοντας πάνω στα στρωσίδια, που είχαν απλώσει οι χωριανοί από τη γωνία του μαγαζιού του πατέρα μου μέχρι το Σπίτι του παιδιού, έφτασε σ' αυτό.

Το επιθεώρησε, μίλησε με το προσωπικό του κι ο πρόεδρός μας Βασίλειος Παπαχρήστου της πρόσφερε εκ μέρους όλων μας μια ενδυμασία του χωριού μας.

Στο κουλούρι, στον ίσκιο του γέρο πλάτανου, κάθισε ύστερα να ξεκουραστεί κι αφού πήρε το αναψυκτικό που της προσφέραμε και μίλησε με πολλούς από μας,

ευχαριστημένη έφυγε με την ακολουθία της για το Κεράσοβο. Οι χωριανοί συγκινημένοι την κατευόδωσαν κι ύστερα το έστρωσαν στο γλέντι και στο χορό, που κράτησε μέχρι τη νύχτα. Θα δούμε άραγε στο χωριό μας και κάποιον άλλο από τους πρώτους της πατρίδας; Ας το ελπίσουμε.

Το Σπίτι του Παιδιού πρόθυμα κι ακούραστα πρόσφερε στο χωριό μας τις υπηρεσίες του μέχρι την ημέρα που είδε την αίθουσα συγκεντρώσεων άδεια από χωριανούς, τους ήρωες του κουκλοθέατρου χωρίς ζωή, τους αργαλειούς χωρίς στημόνι, τη ραπτομηχανή να σκουριάζει. Οι πιο πολλοί χωριανοί μας και κυρίως οι νέοι είχαν πάρει το δρόμο για τ' αστικά κέντρα, το δρόμο του ξεριζωμού κι η λειτουργία του δεν είχε πλέον κανένα νόημα, γι' αυτό και στις 19-9-69 έφυγε η αρχηγός κι αυτό έκλεισε.

Ο κ. Σωτηρόπουλος, διοικητής του τομέα Σπιτιών του Παιδιού Ηπείρου, παρέδωσε στον τότε πρόεδρό μας Κ. Δημητρίου μαζί με το κτίριο και: 1 ντουλάπι, 12 πάγκους μικρούς και μεγάλους, 2 τραπέζια μεγάλα, 4 καρέκλες, 1 ραδιόφωνο Φίλιπς, 2 θερμάστρες καυσοξύλων, 1 ντιβάνι με στρώμα, 1 κλινοσκέπασμα, 2 αργαλειούς, 4 χτένια αργαλειού, 1 καμίνι σιδηρουργού, 1 αμόνι, 1 βαριά, 2 φτυάρια, 2 τσάπες, 1 σκεπάρνι, 195 βιβλία παιδικά, γεωργικά, λογοτεχνικά καθώς και 6,864 Μ3 ξυλείας.

Σήμερα το παλιό μας Αμελικό δεν κάνει τίποτε άλλο από το να περιμένει υπομονετικά την ημέρα που με τις προσπάθειες όλων μας και τη βοήθεια του Εξάρχειου κληροδοτήματος θα γίνει όχι ένας απλός ξενώνας, όπως ήταν κάποτε, αλλά ένα σύγχρονο ζηλευτό ξενοδοχείο, με αναπαυτικές σουίτες γι' αξέχαστη διαμονή. Οι προϋποθέσεις υπάρχουν, ας προχωρήσουμε.

ΑΛΛΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ.

Πίσω από τ' Αμελικό και κάτω από την εκκλησία είναι το Κοτσέκι. Αρκετά μεγάλο σ' έκταση, χαμηλό όμως στο ύψος, χτίστηκε τον καιρό της τουρκοκρατίας για να συγκεντρώνουν σ' αυτό τη δεκάτη. Σήμερα η κοινότητα με πλειοδοτικό διαγωνισμό το νοικιάζει για αχυροκαλύβα.

Δεξιά του δρόμου πλατείας - Αγίου Νικολάου, στο έβγα του χωριού, είναι σήμερα σωριασμένα τα χαλασμάτα του γυφτοκάλυβου, του σπιτιού του Νότη κι ύστερα του Βασίλη Αλεξίου, σιδερά κι οργανοπαίχτη μαζί. Μέσα σ' ένα δωμάτιο όλο κι όλο, που είχε από κάτω του το σιδεράδικο με το φουσερό και τ' αμόνι και δίπλα του ένα μικρό μαγειριό και αποθηκούλα, κολλημένα αυτά στο κυρίως σπίτι αργότερα, μεγάλωσε με τη γυναίκα του Βασιλική όσα έζησαν από τα παιδιά του, κι ήταν αυτά που είχαν την τύχη αυτή οχτώ αγόρια και δυο κορίτσια.

Όποια ώρα της ημέρας κι αν περνούσες έξω από το καλύβι του, έτσι έλεγε το σπίτι του, άκουγες το μεγάλο φουσερό να δουλεύει ασταμάτητα για να φουντώσει τη φωτιά, τη βαριά να πέφτει με δύναμη για να πλάσει το πυραχτωμένο σίδηρο σε γυνιά, τσαπιά κι όλα τα σιδηρικά των χωριανών.

Καλός τεχνίτης στ' αμόνι, καλύτερος μάστορας στ' όργανο. Ο ίδιος έπαιζε βιολί και τα οχτώ αγόρια του άλλα κλαρίνο, βιολί, ταμπουρά, ντέφι, μοιρασμένα έτσι ώστε να μπορούν να κάνουν όχι μια αλλά δυο κομπανίες. Με τα όργανα και τα τραγούδια τους ήταν εκείνοι που στις επίσημες ημέρες, στους γάμους και τα ζιαφέτια χάριζαν σ' όλους τη χαρά, το γλέντι, το ξεφάντωμα, τη λησμονιά της ξενιτιάς.

Από τη μεγάλη αυτή οικογένεια δυστυχώς σήμερα δε συναντάς στο χωριό ούτε έναν, γιατί τα δυο κορίτσια της ξενοπαντρεύτηκαν, τ' αγόρια έφυγαν να προκόψουν

σε κοντινούς κυρίως τόπους κι ο Παύλος, ο μόνος που έμεινε στο χωριό ήταν θνητός.

Το ραδιόφωνο κι η τηλεόραση σ' όλα σχεδόν τα σπίτια του χωριού σκορπούν και σήμερα τα δημοτικά μας τραγούδια αλλ' άψυχα και γι' αυτό δε μπορούν να μας ενθουσιάσουν, να μας συνεπάρουν όπως τα ζωντανά. Το μόνο καλό που κατορθώνουν είναι το να φέρουν στο λογισμό και την καρδιά μας το Γυφτοβασίλη και τα παιδιά του, τ' αξέχαστα εκείνα γλέντια.

Το γυφτοκάλυβο ήταν κοινοτικό κτίριο κι αργότερα με κοινοτικά χρήματα το γκρέμισαν κι έφτιασαν στη θέση του ένα άλλο, πάλι λιθοκτιστο, με δυο δωμάτια πάνω και κάτω σιδεράδικο κι υπόγειο, αλλά κι αυτό με τη σειρά του, από αφροντισιά όλων μας και κυρίως των διαφόρων κοινοτικών συμβουλίων, έγινε ένας άμορφος σωρός από πέτρες και χώματα, αυτός που έχουμε τώρα μπρος μας.

ΤΟ ΗΡΩΟ

Βαρύ καθήκον, χρέος ευγνωμοσύνης ερχόταν να εκπληρώσει το 1956 η κοινότητά μας, όταν και με τη συνδρομή του Εθνικού Ιδρύματος ύψωνε στη μικρή πλατεία το ηρώο του χωριού μας. Είναι ένα απλό αλλ' επιβλητικό κτίσμα, ένα τοίχωμα θάλεγγες χτισμένο όλο με λαξεμένες πέτρες, μ' ένα αρκετά μεγάλο άνοιγμα στη μέση του και δυο μαρμάρινες πλάκες στις κολόνες δεξιά κι αριστερά του ανοίγματος.

Πάνω στις πλάκες αυτές είναι χαραγμένα τα ονόματα όλων εκείνων των χωριανών που έδωσαν για την πατρίδα ό,τι πολυτιμότερο είχαν, την ίδια τη ζωή τους, τα ονόματα των αδερφών μας, που με το αίμα τους πότισαν το αμάραντο δέντρο της λευτεριάς των Ελλήνων. Μπροστά του ένα μικρό πλακόστρωτο, με τέσσερα λίθινα κολονάκια πεσμένα σήμερα, και πάνω του το φτιλιάδι για συντροφιά του.

Το σχέδιο πρόσφερε και την όλη επίβλεψη αναγέρσεώς του ανέλαβε το Εθνικό Ίδρυμα, ενώ η κοινότητα μας περιορίστηκε στην καταβολή της δαπάνης, η οποία έφθασε στις 26.500 δραχ. Είναι ένα έργο που στην απλότητά του νοιώθουμε το μεγαλείο της αποστολής του.

ΤΟ ΚΟΥΛΟΥΡΙ ΚΑΙ Ο ΠΛΑΤΑΝΟΣ

Το κουλούρι είναι μια εννιάπλευρη πέτρινη εξέδρα με 19 τ.μ. εμβαδόν και ύψος που ποικίλει από 0,62 μέχρι 1,30 μ. στημένη κάτω από τη μεγάλη του χωριού πλατεία και στη μέση μιας άλλης πολύ μικρότερης. Τριγύρω του ξύλινα αναπαυτικά καθίσματα είναι πάντα έτοιμα να δεχθούν τον κάθε αργόσχολο, να ξεκουράσουν τον πεζοπόρο.

Ήταν ανέκαθεν κι εξακολουθεί και σήμερα να είναι το κέντρο, ο «ομφαλός» του χωριού μας κι έχει στολίδι και παντοτεινή συντροφιά του το μεγάλο πλάτανο, χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε ηπειρώτικης πλατείας.

Ποιος τον φύτεψε και πότε ούτε κανένας μας θυμάται αλλ' ούτε κι ο ίδιος έχει σκοπό να το φανερώσει, λες και κρατάει κρυφά τα χρόνια του, σαν φιλάρεσκη κυρία. Από το χοντρό κορμό του ξεπηδούν δυο πανώρια κορμοκλώναρα, τα οποία καθώς στα ύψη ανεβαίνουν ξεπετάγουν άλλα μικρότερα κι εκείνα πάλι άλλα, για να μας χαρίσουν όλα μαζί τα πυκνά χρυσοπράσινα φύλλα κι αυτά τον παχύ και δροσερό ίσκιο τους, τόσο αγαπητό τις ζεστές ημέρες του καλοκαιριού.

Κι όταν πάλι πάει να σβήσει η μέρα και φτάνει το βράδυ, όταν τ' αστέρια ένα ένα με τη σειρά τους ανάβουν, καντήλια λαμπερά στο ουράνιο στερέωμα, και τ' αμέτρητα σπυργίτια ξελαρυγγίζονται στο βραδινό τους κελάδημα, τότε κι ο γέρο

πλάτανος αρχίζει το θρόισμα του, σιγανό κι αδιάκοπο σαν κάτι να ψιθυρίζει, σαν κάτι να μας θυμίζει. Μήπως άραγε μας λέει για το κουβεντολόι ή τα μικροκαβγαδάκια που έστηναν οι χωριανοί όταν καθισμένοι στα γύρω του καθίσματα προσπαθούσαν νά 'βρουν την πρέπουσα λύση σε κάθε μικρό ή μεγάλο πρόβλημα του χωριού, μήπως για τη φασαρία που γινόταν όταν έριχναν τις πούσλες για τ' αυλάκια; Να μας φέρνει άραγε στη μνήμη τα γλέντια και τους χορούς κάθε χροιάρας μέρας στη γύρω του μικρή πλατεία ή πάλι μας μιλάει για τα γεννήματα που έφερναν με τα караβάνια τους και στοίβαζαν πλάι του Φιλιππιώτες εμποροκερατζήδες, για όσους στρατοκόπους κάθησαν στον ίσκιο του ν' ανασάνουν, να πάρουν δύναμη;

Μήπως μονολογεί γιατί αντικρίζει, σα σ' όνειρο, τους Τούρκους που ετοιμάζουν την αγχόνη να περάσουν τη θηλιά της στο κεφάλι του Μουλά, τον Τάτα να κοιμάται στον ίσκιο του με προσκέφαλο τα τσαρούχια του, ή μήπως όλος αυτός ο ψίθυρος δεν είναι κουβέντα αλλ'ανάσα χαράς καθώς με τα μάτια της θύμησής του βλέπει τα παιδάκια, τα παιδιά ποιος ξέρει πόσων γενιών να παίζουν με γέλια και φωνές τους στύλους, να κρεμιούνται για να κουνηθούν από την άκρη του πρώτου μεγάλου κλωναριού, αυτού που πάει δίπλα δίπλα προς την πλατεία, να χαράζουν με σουγιά πάλι στο ίδιο κλωνάρι τ' όνομά τους; Ποιος ξέρει!

Σήμερα μπορεί να μην ακούγονται τα πολλά εκείνα κελαδήματα αφού τ' άσπαρτα χωράφια δεν προσφέρουν τροφή στα πουλάκια, η μεγάλη καμπάνα, που το Δεκέμβριο του 1928 δώρισε στην εκκλησία ο Νικόλαος Μανέκας κι η σύζυγος του Κλεοπάτρα, να μην υπάρχει πια στη μεγάλη διχάλα του, γιατί τη μετέφεραν αλλού, να βουβάθηκαν τα μεγάφωνα που στημένα στα δυο μεγάκλωνα έστελναν στο χωριό και σ' όλη τη γύρω απ' αυτό περιοχή τις διάτες του προέδρου μας, τα δημοτικά τραγούδια του σταθμού της Αθήνας και των Γιαννίνων, μπορεί..., δε μπορεί όμως να χαθεί αλλά πάντα θα υπάρχει πάνω από το κουλούρι και κοντά στην κρύα βρύση ο πλάτανος, έτοιμος να γίνει ξανά νιός κάθε άνοιξη και πιο πολλά παλαμωτά φύλλα να ντυθεί.

Μια όμως κι αναφέραμε τα μεγάφωνα ας πούμε συμπληρωματικά και τούτα:

Το 1950 (;), δηλαδή πολύ πριν έρθει το ρεύμα στο χωριό και πριν ακόμα ακουστεί στον τόπο μας το πρώτο ραδιόφωνο, η Αμερικανική Βοήθεια μας δώρισε, για ενημέρωση και ψυχαγωγία μας ένα ηχοσύνολο, το οποίο αποτελούνταν από πολύ μεγάλο ραδιόφωνο Λόρενς, ένα μικρόφωνο, δυο μεγάφωνα κόρνες και γεννήτρια ρεύματος. Όλα τους τα είχαμε τοποθετήσει στο κοινοτικό γραφείο εκτός από τα μεγάφωνα που τα βάλαμε στον πλάτανο για ν' ακούει όλο το χωριό και τα συνδέσαμε με το ραδιόφωνο, με καλώδιο. Ήταν κάτι που ούτε το είχαμε φανταστεί.

7 - Η ΥΔΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ .

Όσο νερό ξόδευε κάθε οικογένεια του χωριού, κι ήταν αυτό πολύ κι ας μην είχαμε τότε μπάνια, συχνά σφουγγαρίσματα και λουλούδια στις αυλές όπως τώρα, το έφερναν από τις κοινοτικές βρύσες, αφού ιδιωτικές δεν είχαν παρά μόνο ο Βασίλης Παπαχρήστου, ο Βασίλης Κατσάνος κι ο Χρήστος Σουρέλης ενώ οι στέρνες με νερό της βροχής μας ήταν άγνωστες. Όλο το άλλο χωριό μέρα και νύχτα έτρεχε στο Πετρένιο, το Μεσιό, το πηγάδι της Εκκλησίας, την Καλόγρα και το Τσανάδικο, στο πηγαδούλι κοντά στο Διάραχο οι Παπαδάτες και στο δικό τους οι Δασκαλαίοι, με λογιών λογιών δοχεία, να γεμίσουν και φορτωμένοι νά 'ρθουν σπίτι.

Λέγοντας πηγάδι, πηγαδούλι δεν εννοούμε βέβαια τα αρτεσιανά, γιατί αυτά εμείς

τα ονομάζουμε με την αλβανική λέξη «πούσια» και τέτοια μόνο στο σπίτι του Γιώργου Γκουβέλη, της Χρίσταινας Παπατρύφωνα και στα Μητραίκα, στην κορφή του χωριού, θα συναντούσες, αλλά τις βρύσες με τρεχάμενο νερό. Σ' αυτές το νερό δεν ερχόταν από μακριά αλλά κάπου εκεί κοντά είχε «το κεφάλι του», ανάβλυζε δηλαδή από τη γη και μ' ένα σωλήνα ή αυλάκι έτρεχε στην κοπάνα. Αυτή η κοπάνα ήταν κορμός δέντρου διαστάσεων 1,50 X 0,50 περίπου μέτρων, τετραγωνισμένος με το τσεκούρι και σκαμμένος μέσα, να γίνει μεγάλη σκάφη με μια τρύπα σε μια γωνιά της βάσης της, την οποία έκλειναν όταν ήθελαν να γεμίσει νερό για να ποτίσουν τα ζώα και να πλύνουν τα ρούχα, ενώ για να πιούν έπαιρναν από το σωλήνα.

Σ' αυτές λοιπόν τις βρύσες έτρεχαν τη μέρα με κακάβια και κουβάδες πολύ νερό να φέρουν για να γεμίσουν τη νιφτήρα, να έχουν για το φαγητό, να πλύνουν τα πιάτα και τα ρούχα, να ζυμώσουν το ψωμί, να πιούν όσα ζωντανά δεν έβγαιναν στη βοσκή. Ένας άνθρωπος του σπιτιού και τα παιδιά ακόμη όταν για μεσημέρι τα έδιωχνε ο δάσκαλος, δεν έκαναν πολλές φορές άλλη δουλειά παρά να φέρουν νερό.

Το βράδυ πάλι κι όταν ο καιρός είχε ζέστη κι ευχάριστα έμενες έξω, έβλεπες να γεμίζουν οι βρύσες από νιές και μεσόκοπες της γειτονιάς που με νεροκολόκυθα και μπουκλιά παλιότερα, μπουκλιά, γκιούμια και παγούρια μετά έρχονταν να πάρουν νερό. Ήταν η μόνη ευκαιρία να συναντηθούν όλες μαζί κι ώσπου να τους έρθει η ώρα να γεμίσουν, καθισμένες στο πεζούλι οι πιο μεγάλες, παρέες παρέες λίγο πιο κει οι νιές, να τα πουν λίγο. Αν βέβαια η σειρά τους αργούσε νά 'ρθει κι η κουβέντα είχε ενδιαφέρον δεν βιάζονταν και πολύ σπίτι να γυρίσουν, κι ας είχαν εκεί του κόσμου τις δουλειές να κάμουν, πριν μάθουν όλα του χωριού τα νέα, πριν πουν το δικό τους λόγο. Για να είναι μάλιστα εντάξει με τη συνείδηση τους έπαιρναν πολλές φορές και το πατούνη μαζί τους, «να ρίξουν καιιά θηλιά» όσο να νυχτώσει, κι η μόνη ίσως που αληθινά ένοιωθε ένοχη σ' όλο αυτό το γιορτάσι της βρύσης, εκτός βέβαια από τη μοναχοκυρά, ήταν σαφώς η νιονιφή, μια και φόβο είχε μη σκεφθεί η πεθερά πως άργησε χαζεύοντας και κάνει μούτρα.

Τ' ονομάσαμε γιορτάσι της βρύσης γιατί αν σκεφτεί κανείς πόσες γυναίκες μαζεύονταν, πόσα γέλια, χάχανα και ξεφωνητά ακούγονταν, τα κουτσομπολιά που έδιναν κι έπαιρναν κι αν τέλος προσθέσει σ' αυτά τις χαρούμενες φωνές και τα τρεξίματα των παιδιών, όταν για ν' αποφύγουν σ' εποχή σχολείου το άγρυπνο μάτι του δάσκαλου συγκεντρώνονταν να παίξουν στις απόμερες κυρίως απ' αυτές, θα σχηματίσει έστω και αμυδρή εικόνα του τι γινόταν εκεί, θα πιστέψει ότι οι ώρες τούτες ήταν στ' αλήθεια ώρες γιορτής κι όχι εργασίας.

Η ανάγκη που ένοιωθαν για ψυχαγωγία και πληροφόρηση, ίσως και κάποια άγραφη συμφωνία έφερνε, όπως άλλωστε και πιο πάνω είδαμε, τα καλοκαιριάτικα κυρίως βράδια, στα καφενεία και στην πλατεία τους άντρες, στις βρύσες και στα πεζούλια της εξώπορτας του σπιτιού τις γυναίκες.

Με πόση συγκίνηση θυμούμαι τα παιχνίδια που έκανα στις Καλόγριας τη βρύση και τι χαρά δοκίμαζα όταν παίζοντας τους «κλέφτες κι Έλληνες» φτάναμε τρέχοντας μέχρι το λάκκο της Ανάργυρης! Πώς να ξεχάσω τις τόσες προσπάθειες που κάναμε κάθε καλοκαίρι να φτιάξουμε με κουβαλητές πέτρες και μπόλικη του τόπου μούσγκα μια γούρνα στο βρυσκό που είναι στην πλαγιά του λάκκου της Αγίας Παρασκευής για να πάρουμε κρυστάλλινο νερό, που όταν σπίτι το σώναμε με λύπη μας διαπιστώναμε πως είχε αρχίσει «μπουζάς» να γίνεται;

Αν και πολλά χρόνια πέρασαν από την εποχή που άρχισε να λειτουργεί το υδραγωγείο για ανάμνηση ή για ώρα ανάγκης και σήμερα ακόμα διατηρούμε τις βρύσες μας, γραφικές όπως τότε, όλες τους μεγάλες σα μικρά δωμάτια σκεπασμένα με πλάκες ή τσίγκο, με το πεζούλι τους γύρω γύρω και με μόνη την απουσία της κοπάνας κι αυτό γιατί η παλιά από την πολυκαιρία σάπισε κι άλλη από αμέλεια δεν έγινε.

Για καλύτερη πληροφόρησή μας ας αναφέρουμε τέλος και τις άλλες, τις χωρίς σκεπές και πεζούλια βρύσες, αυτές που έστεκαν στους έξω από το χωριό πολυσύχναστους δρόμους όπως τη βρύση του Κανόνη, του Αϊ-Δημήτρη και τόσες άλλες. Στις βρύσες αυτές το νερό της πηγής κυλούσε σε μια στεριωμένη σε τοίχο πέτρινη ημισφαιρική κοπάνα κι αφού τη γέμιζε έτρεχε από ένα λούκι που είχε στη μέση του μπροστινού της μέρους να δροσίσει τον κουρασμένο στρατοκόπο.

Όσο όμως φιλότιμα κι αν προσπαθούσαν οι βρύσες μας αυτές να εξυπηρετήσουν τους χωριανούς δεν το κατόρθωναν πάντοτε και μάλιστα το καλοκαίρι ή όταν ο καιρός πήγαινε ξέρα κι έπρεπε τότε να ξημεροβραδιάζουν όπου πόσιμο νερό έτρεχε, αν ήθελαν να μη το στερηθούν. Για μόνο το λόγο αυτό κι όχι γιατί είχε γίνει καποιος έλεγχος και το νερό τους βρέθηκε ακατάλληλο αποφασίσαμε να κάνουμε το υδραγωγείο και να φέρουμε το νερό της Κρανιας.

Το νερό αυτό ύστερα από τις σχετικές αναλύσεις τόσο του χημείου του κράτους όσο και του υγειονομικού κέντρου κρίθηκε κατάλληλο, γιατί συγκέντρωνε όσες απαραίτητες ιδιότητες πρέπει να έχει το πόσιμο νερό. Ήταν χωρίς χρώμα και οσμές, δροσερό κι ευχάριστο στη γεύση, με όχι μεγάλη σκληρότητα και πολλές οργανικές ουσίες, μεταλλικά δηλητήρια και παθογόνα παράσιτα ή μικρόβια.

Η Τ.Υ.Δ.Κ. Ιωαννίνων ανέλαβε την όλη ευθύνη του έργου και ανέθεσε στον υπομηχανικό της Κ. Λατσούνα την εκπόνηση της μελέτης και την επίβλεψη των εργασιών. Αλλ' ας δούμε χρονολογικά την κατασκευή του.

Το 1952 έγινε η διάνοιξη των χαντακιών για την τοποθέτηση των σωλήνων του εξωτερικού δικτύου από την Κρανια μέχρι τη δεξαμενή. Η δαπάνη για την εργασία αυτή όπως και για την προμήθεια των σωλήνων του εξωτερικού κι εσωτερικού δικτύου (κύρια αρτηρία) καλύφθηκε από την υπηρεσία Δημοσίων Έργων της Γενικής Διοικήσεως Ηπείρου και μόνο η προμήθεια των σωλήνων διακλαδώσεων του εσωτερικού δικτύου έμενε για την κοινότητα.

Το 1954 το κοινοτικό μας ταμείο διέθεσε στον επιβλέποντα μηχανικό κ. Λατσούνα 40.000 δραχ. για τη συνέχιση των εργασιών και την ίδια χρονιά αποπερατώθηκαν οι εργασίες του εξωτερικού δικτύου.

Εκτός από τις 40.000 δραχ. η κοινότητα δαπάνησε: α) για τη διάνοιξη και εκσκαφή υδρομάστευσης και τη μεταφορά των σωλήνων 16.230 δραχ. β) για την κατασκευή υδρομάστευσης και δεξαμενής (στον εργολάβο) 45.394 δραχ. γ) για την προμήθεια διαφόρων υλικών 3.007 δραχ. Στο τέλος του ίδιου πάλι χρόνου άρχισε και η κατασκευή του εσωτερικού δικτύου, που τέλειωσε το 1955. Για το δίκτυο αυτό ξοδεύτηκαν 75.000, από τις οποίες οι 45.000 ήταν επιδότηση του δημοσίου, 30.000 διέθεσε η κοινότητα κι επί πλέον οι κάτοικοι προσέφεραν για το σκέπασμα των χαντακιών προσωπική εργασία αξίας 10.000 δραχ.

Το 1955 το κοινοτικό μας ταμείο διέθεσε 9.300 δραχ. να κατασκευάσει 13 λιθόδητες στήλες για τη στήριξη των 13 δημόσιων κρηνών του κοινοτικού μας υδραγωγείου και 2.500 για σιδερένια καλύμματα των φρεατίων. Τέλος με 3.928 δραχ. το 1956

κάναμε τις 13 τσιμέντινες λεκάνες στις δημόσιες βρύσες και το 1957 με 1.100 δραχ. υπόνομους να φεύγουν τα νερά από τις λεκάνες...

Το υδραγωγείο μας χάριζε τώρα στους χωριανούς υγιεινό και αρκετό σε ποσότητα νερό ενώ πολύ μας εξυπηρέτησε η 198/8-9-56 πράξη του κοινοτικού μας συμβουλίου που έλεγε πως: «Έγκρίνει ὅπως ίδιαις δαπάναις θέσουν ὅσοι ἐπιθυμοῦν εἰς τὴν οἰκίαν των μία βρύση ἐκ τοῦ κοινοτ. ὑδραγωγείου». Ο ένας ὕστερα από τον ἄλλο ἔφεραν τότε ὅλοι νερό στο σπίτι τους και μάλιστα αργότερα καταστρατηγώντας την πράξη αυτή, ἔβαλε ο καθένας μας ὅσες νόμιζε απαραίτητες.

Καθώς ὁμως τα χρόνια κυλούσαν ὄλο και πιο αισθητή γινόταν σ' ὅλους μας η ανεπάρκεια του νερού και ιδίως κατά τους θερινούς μήνες που στο χωριό συγκεντρώνεται πολὺς κόσμος. Η Κρασιά δε μπορούσε πλέον να μας προσφέρει ὅσο εμεῖς ασυλλόγιστα τις περισσότερες φορές σπαταλούσαμε την εποχή αυτή, αδυνατούσε να γεμίσει τα πιεστικά καζάνια και τις μπανιέρες, που στο μεταξύ στήσαμε στα σπίτια μας, να εξυπηρετήσει και το λάστιχο που κρυφά βαλμένο στη βρύση δρόσιζε τη νύχτα τον κήπο μας. Θα ἔπρεπε λοιπόν ἢ να ενισχύσουμε το νερό της Κρασιάς ἢ να φέρουμε ἀπό κάπου ἀλλοῦ πιο πολὺ και το ἴδιο καλὸ ἀν ὄχι καλύτερο.

Διαλέξαμε το νερό του Κρυόνερου γιατί ανταποκρινόταν σ' αυτές τις απαιτήσεις μας και το 1979 ἄρχισε η κατασκευή του νέου υδραγωγείου με χρήματα του Νομαρχιακού Ταμείου και των Εξαρχείων.

Μετά τη σύνταξη της σχετικής μελέτης ἀπὸ την Τ.Υ.Δ.Κ. Ιωαννίνων το ἴδιο το Νομαρχιακό Ταμείο ἔκανε την προκήρυξη και προχώρησε στη διενέργεια του μειοδοτικού διαγωνισμού, πέτυχε μάλιστα και καλές τιμές. Ο ἀνάδοχος εργολάβος με εντατική εργασία κατασκεύασε το χρόνο αυτό τη νέα υδρομάστευση στο Κρυόνερο, ἀνοίξε χαντάκια, ἔκανε σωληνώσεις και επιχωμάτωσεις που στοίχισαν στο δημόσιο 270.000 δραχ.

Το 1980 δεν ἔγινε καμία εργασία ἐνῶ το 1981 και 1982 με ἐπιδότηση 310.000 του Νομαρχιακού Ταμείου ἀπὸ το Πρόγραμμα Παραμεθορίων Περιοχῶν και 572.694 δραχ. που δαπάνησαν τα Εξάρχεια ἔγινε η εσκαφή χαντακιῶν, οι σωληνώσεις και η επιχωμάτωσή τους ἀπὸ το Κρυόνερο μέχρι την Κρασιά και στη συνέχεια ἀπὸ την Κρασιά μέχρι τη Γργοῦλα για την ἀντικατάσταση των σιδερένιων σωλήνων του υδραγωγείου της Κρασιάς ἐπειδὴ σε πολλὰ σημεία τους εἶχαν φθαρεῖ με νέες πλαστικές, η επιχωμάτωσή τους και η ἔνωση του δικτύου Κρυόνερου με το δίκτυο Κρασιάς. Τους σωλήνες τους προμηθεύτηκε με μειωμένη τιμή και με χρήματα των Εξαρχείων η κοινότητα ἀπὸ το Υπουργεῖο Εσωτερικῶν.

Πάλι το 1982 με χαριστική ἐπιδότηση 60.000 δραχ. του Νομαρχιακού Ταμείου ἔγινε η επέκταση του εσωτερικού δικτύου ἀπὸ την πλατεία μέχρι τη γειτονιά Παπατρύφωνα-Κυριακούλη.

Απ' ὅποια βρύση του χωριού κι ἀν περάσεις σήμερα, παλιά με τη γραφικότητά της και το νερό της να κελαρίζει μέρα νύχτα ἢ καινούρια με μόνη μια στήλη ἀπὸ λαξεμένες πέτρες να κρατάει την κλειστή κάνουλά της και τη λεκάνη της στα πόδια σου, θα βρεις μπόλικο και κρὺο νερό να δροσίσεις τα χεῖλη κι ευχαριστημένος θα συνεχίσεις το δρόμο σου.

8 - Η ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Τα πόδια του εἶχε ο πρῶτος ἄνθρωπος για μόνο μέσο συγκοινωνίας και χαρά μεγάλη

ένοιωσε όταν αργότερα μπόρεσε να εξημερώσει το μουλάρι, τ' άλογο και το γαϊδουράκι και να τα κάνει βοηθούς στην προσπάθεια να μεταφέρει στην καλύβα του ό,τι νόμιζε απαραίτητο για τη συντήρησή του, να γνωρίσει τα γύρω του.

Τα πόδια τους και το μουλάρι είχαν ως μόνο μέσο μεταφοράς και οι χωριανοί μου από τότε που ορθώθηκε το χωριό μέχρι το 1950.

Με τα πόδια ή καβάλα στα ζώα ξεκινούσαν όχι μόνο για τα κτήματά τους και τα γύρω χωριά αλλά και γι'αυτή την Κόνιτσα, τα Γιάννενα και τη Βλαχιά ακόμα.

Από δυο δρόμους μπορούσες να πας σ' όλα τούτα τα μακρινά μέρη, απ' αυτόν της Μόλιστας ή τον άλλο του ποταμού. Οι πιο πολλοί προτιμούσαν τον πρώτο, κυρίως όταν πήγαιναν προς τα κει, γιατί είχαν ανήφορο μόνο μέχρι τη ράχη κι ύστερα όλο κατήφορο, αλλά και γιατί ήταν πιο σύντομος ενώ ο δρόμος του ποταμού πιο μακρύς, στρωτός όμως. Πέντε και μισή ώρες έκανες να πας με το ζώο σου στην Κόνιτσα, έξι να γυρίσεις κι αν «αρκάτος» ήσουν πήγαινες κι ερχόσουν πιο γρήγορα, ενώ για τα Γιάννενα ήθελες δυο μέρες να πας κι άλλες τόσες να γυρίσεις.

Οι χωριανοί τα πιο πολλά από τα χρειαζόμενά τους τα προμηθεύονταν βέβαια από τα μαγαζιά του χωριού, όταν όμως θέλαν πιο φθηνά ψώνια ή κάτι άλλο προτιμούσαν την Κόνιτσα και γι' αυτό νύχτα σηκώνονταν να προκάνουν να πάνε, να κάνουν τις δουλειές τους και πάλι να γυρίσουν. Μέχρι το 1920 τα εμπορεύματα των μαγαζιών του χωριού τα έφερναν από τα Γιάννενα οι κερατζήδες με τα μουλάρια τους μετά όμως έγινε ο αμαξιτός δρόμος Γιάννενα - Κόνιτσα γι'αυτό και προτιμούσαν την Κόνιτσα.

Τραγική λοιπόν ήταν τα χρόνια εκείνα η κατάσταση από απόψεως συγκοινωνίας κι όπου λείπει ο δρόμος, το νερό και το ρεύμα πρόοδο δε μπορεί να έχουμε.

Μεγάλος επομένως κι ο πόθος όχι μόνον των χωριανών μας αλλά και των κατοίκων όλων των άλλων χωριών της περιοχής ν' αποκτήσουν δρόμο αμαξιτό.

Το 1926 οι ενδιαφερόμενες κοινότητες της επαρχίας μας αποφάσισαν να συγκεντρώσουν με ειδική φορολογία που θα επέβαλλαν στους κατοίκους τους χρήματα για ν' αρχίσουν τη διάνοιξη του από την Κόνιτσα μέχρι το Βουρκοπόταμο κι αργότερα να τον συνεχίσουν και να ενώσουν την Ήπειρο με τη Μακεδονία.

Η απόφασή τους αυτή δυστυχώς έμεινε μόνο απλή επιθυμία αφού τα ποσά που συγκεντρώθηκαν ήταν τόσο μικρά ώστε ούτε καν υπολογίζονταν. Το ζήτημα όμως της κατασκευής του δρόμου είχε πλέον ανακινηθεί και ήταν αδύνατο να εγκαταλειφθεί η προσπάθεια μετά την πρώτη της αποτυχία.

Το 1927 ιδρύθηκε στην Αθήνα από πατριώτες του τόπου μας, που έμεναν εκεί, η «Ένωσις τῆς Ἐπαρχίας Κονίτσης τῆς Ἠπείρου» με σκοπό να ξεσηκώσει όλες τις δυνάμεις της επαρχίας σε μια προσπάθεια όχι μόνο να μπορέσουν ν' αρχίσει η κατασκευή του αλλά και να γίνει αυτός από την Κόνιτσα και όχι από το Ζαγόρι όπως επιδίωκαν οι ζαγορίσιοι. Διαμάχη λοιπόν μεταξύ επαρχίας Κονίτσης και Ζαγορίου για το πούθε θα περάσει ο δρόμος Ηπείρου - Μακεδονίας είχε ξεσπάσει και τη λύση δε θα την έδινε το Συμβούλιο Δημοσίων Ἔργων αλλά το Γενικό Επιτελείο Στρατού και δυστυχώς η VIII Μεραρχία προτιμούσε το Ζαγόρι... Και χρειάστηκε μεγάλη προσπάθεια από την Ένωση όπως και η ένθερμη υποστήριξη του εισηγητή του Γενικού Επιτελείου Στρατηγού Βασιλείου Μελά, να εγκρίνει αυτόν ως πλέον κατάλληλο, το δρόμο Κονίτσης - Ανασελίτσης. Στην απόφαση αυτή στηρίχτηκε το Συμβούλιο Δημοσίων Ἔργων και, αφού χαρακτήρισε το δρόμο Ιωαννίνων - Κονίτσης - Ανασελί-

τσης εθνικό, άρχισε η χάραξη του.

Νέο πρόβλημα παρουσιάστηκε τώρα. Ο δρόμος θ' ακολουθούσε το ρου του Αώου, όπως θέλανε οι κάτοικοι του Παλαιοσελίου και των άλλων χωριών της λάκκας αυτής, ή, την κατεύθυνση του Σαραντάπορου όπως ζητούσανε όλα τ' άλλα χωριά;

Προτιμήθηκε η του Σαραντάπορου γιατί εξυπηρετούσε δεκαπλάσιο πληθυσμό της επαρχίας απ' ό,τι η του Αώου.

Και πάλι άλλο εμπόδιο. Ο δρόμος σα λωρίδα διαβάσεως θα περνούσε την κοιλάδα του Σαραντάπορου ή θα πήγαινε δια μέσου Κερασόβου - Φούρκας.

Ο νομομηχανικός Αμπαδογιάννης, που συνέταξε τη σχετική μελέτη, την οποία και ενέκρινε το Συμβούλιο Δημοσίων Έργων του Υπουργείου Συγκοινωνιών, πρότεινε να γίνει διά μέσου Κερασόβου - Φούρκας, γιατί θα ήταν συντομότερος κατά 30 χιλιόμετρα, θα απέφευγε μεγάλες γέφυρες (Βουρκοπόταμου - Σαραντάπορου), αλλά και γιατί δε θα είχαν ν' αντιμετωπίσουν τόσο ανώμαλο έδαφος με κλίση σε πολλά σημεία του μέχρι και 120 % (Λαγκαδά - Κάντισκο).

Εναντίον της απόφασης αυτής τάχθηκαν οι κάτοικοι των χωριών του Σαραντάπορου και στις 25-8-1929 διοργάνωσαν συλλαλητήριο στην Πυρσόγιαννη, στο οποίο, μετά τις ομιλίες των διαφόρων παραγόντων, ενέκριναν ψήφισμα που έστειλαν σ' όλες τις αρμόδιες του κράτους αρχές, με το οποίο ζητούσαν να γίνει ο δρόμος δια μέσου Σαραντάπορου. Το Υπουργείο όμως έμεινε ανένδοτο και επέμενε στη λύση Κόνιτσα - Κεράσοβο - Φούρκα. Στην επιμονή των κατοίκων της πρότασης Σαραντάπορου αποφασίστηκε ο δρόμος Κερασόβου - Φούρκας - Ανασελίτσας να χαρακτηριστεί ως εθνικός ενώ παράλληλα με την κατασκευή του να γίνει και ο δρόμος προς Πυρσόγιαννη ως επαρχιακός. Έτσι έμειναν κατά κάποιον τρόπο όλοι ευχαριστημένοι.

Την 21η Μαΐου 1930 έγιναν στην Κόνιτσα τα εγκαίνια της οδικής αυτής αρτηρίας παρουσία του Υπουργού των Ναυτικών Δημητρίου Νότη Μπότσαρη, του Γενικού Διοικητή Ηπείρου Αχιλ. Καλεύρα, του Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, του βουλευτή της επαρχίας μας Π. Φλώρου, άλλων επισήμων, όλων των προέδρων των κοινοτήτων και πολλών κατοίκων όχι μόνο της Κόνιτσας αλλά και των γύρω χωριών.

Μετά την προσφώνηση του ιατρού Ιωάννη Τζόγια ο Υπουργός εγκαινίασε το έργο χτυπώντας με μια σκαπάνη το έδαφος.

Η αρχική σύμβαση για τη διάνοιξη και κατασκευή των τεχνικών έργων υπογράφηκε μεταξύ του Δημόσιου και της τεχνικής εταιρείας Μακρή, η οποία όχι μόνο άρχισε αμέσως τις εργασίες αλλά και μπόρεσε μέσα στο 1930 να φτάσει μέχρι την Πλάκα, σε απόσταση δηλαδή 7 χιλιομέτρων, κάνοντας κοντά στη διάνοιξη και σχεδόν όλα (εκτός από τη γέφυρα στη Μπούη) τα τεχνικά έργα. Με τις εργασίες αυτές το κοντύλι των 7.000.000 δραχ., που αποτελούσε την όλη πίστωση, δυστυχώς εξαντλήθηκε και το έργο σταμάτησε.

Το 1931 πέρασε άπρακτο από απόψεως συνεχίσεως των εργασιών, έγιναν όμως πολλές συζητήσεις και προσπάθειες για εξεύρεση και νέων κοντυλίων.

Το 1932 πραγματοποιήθηκε στην Κόνιτσα σύσκεψη όλων των προέδρων των κοινοτήτων, στην οποία, αφού αντάλλαξαν πολλές γνώμες, αποφάσισαν να διαθέσουν το 30% του κοινοτικού τους προϋπολογισμού για τη συνέχιση του έργου. Τα χρήματα θα τα κατέθεταν στο Ταμείο Επαρχιακής Οδοποιίας. Υπολόγισαν ότι έτσι θα συγκέντρωναν το ποσό του 1.200.000 δραχ. που, όπως προϋπολογίστηκε, χρειαζόταν για να ολοκληρωθεί μόνο η διάνοιξη μέχρι το Βουρκοπόταμο.

Η λύση αυτή αποδείχτηκε και η καλύτερη αφού άρχισαν οι κοινότητες να καταθέτουν αμέσως διάφορα χρηματικά ποσά που επέτρεψαν να γίνει νέα δημοπράτηση, στην οποία τελευταίος μειοδότης αναδείχτηκε ο Κ. Δούκας, εργολάβος από την Καστανιανή.

Ύστερα από ενέργειες διαφόρων παραγόντων το δημόσιο ανέλαβε να κατασκευάσει τα τεχνικά έργα του τεμάχου που είχε γίνει η διάνοιξη. Για το σκοπό αυτό στις 23-6-1934 υπέγραψε σύμβαση με την τεχνική εταιρεία «ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ».

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε πως ο δρόμος Ηπείρου - Μακεδονίας δε γίνονταν μόνο από την πλευρά της πρώτης αλλά συγχρόνως και από τη Μακεδονία και θα συνέδεε τις πόλεις Ιωάννινα - Κόνιτσα - Νεάπολη - Κοζάνη, γι' αυτό και η εταιρεία αυτή θα έκανε τεχνικά έργα όχι μόνο σ' αυτό το μέρος της Ηπείρου αλλά και σ' εκείνο της Μακεδονίας. Δούλεψαν εντατικά κι έτσι μπόρεσαν να παραδώσουν το έργο, που στοίχισε 1.800.000, στην προθεσμία του, δηλαδή στα τέλη του 1935.

Από το 1936 και μετά δε μπορεί να γίνει λόγος για συνέχιση των εργασιών, γιατί τα οχυρωματικά έργα της Μακεδονίας ήθελαν όλα τα χρήματα του δημόσιου για λογαριασμό τους, να θωρακίσουν τη χώρα από τον κίνδυνο του βορρά. Ήρθε ύστερα ο πόλεμος του 40 και η κατοχή. Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ απελευθέρωσης και εμφύλιου πόλεμου (1944-46) ήταν τόσο μικρό και οι πληγές τόσο πολλές και τόσο μεγάλες ώστε ούτε συζήτηση δε μπορούσε να γίνει για το δρόμο αυτό.

Από το 1946 μέχρι το 1949 έχουμε τον εμφύλιο πόλεμο. Το Γενικό Επιτελείο στρατού είδε πως η μεγάλη αδυναμία του ήταν η έλλειψη δρόμου προς τα οχυρά των ανταρτών στο Γράμμο για τη μεταφορά στρατού και εφοδίων και γι' αυτό από το 1948 κιόλας κι ενώ οι μάχες μαίνονταν συνέχισε τη διάνοιξη του από το Βουρκοπόταμο μέχρι την Πυρσόγιαννη. Για στρατιωτικούς λόγους αποφάσισε επίσης ως εθνικός δρόμος να χαρακτηριστεί αυτός που περνάει από το Σαραντάπορο και όχι ο του Κεράσοβου - Φούρκας.

Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων προχώρησε σε νέα μελέτη και χάραξη προς την κατεύθυνση αυτή και από το 1966 η εταιρεία «ΚΥΚΛΟΣ» εντατικά εργάστηκε όχι μόνο για τη διαπλάτυνση του δρόμου ώστε το κατάστρωμά του να φθάνει τα 8 μέτρα αλλά και για την εκτέλεση όλων των τεχνικών έργων και την κατασκευή των μεγάλων γεφυρών Σαραντάπορου και Βουρκοπόταμου. Έτσι ο αμαξιτός δρόμος Κονίτσης - Νεαπόλεως - Κοζάνης ένωσε την Ήπειρο με τη Μακεδονία.

Για να εξυπηρετηθούν τα τμήματα του στρατού, που την εποχή του αδερφοκτόνου αυτού πόλεμου μάχονταν στην περιοχή Κεράσοβου - Φούρκας, έγινε τότε κι ένας άλλος δρόμος, ο οποίος άρχιζε από τη γέφυρα Λασκαρίδου και ακολουθώντας την κοίτη του Βουρκοπόταμου έφθανε μέχρι τη γέφυρα που είναι κάτω από το Κεράσοβο.

Ήταν ένας πρόχειρος χωματόδρομος, βιαστικά φτιαγμένος, χωρίς εκσκαφές ή τεχνικά έργα αλλά με απλή διαμόρφωση του εδάφους σε μερικά σημεία του και σ' άλλα με μόνη την απομάκρυνση των λιθαριών του ποταμού. Η διάνοιξη του σημερινού αμαξιτού δρόμου άρχισε το 1949 από τους 704, 711 και 714 λόχους μηχανικού του στρατού με εργάτες κάτοικους των γύρω χωριών, μαζί και του χωριού μας.

Ήταν στην αρχή ένας στενός χωματόδρομος που τους μήνες του χειμώνα οι καταπτώσεις χωμάτων από τα ασταθή πρανή έκαναν τη λειτουργία του προβληματική. Οι ενδιαφερόμενες κοινότητες Πουρνιάς - Κεράσοβου - Φούρκας με χρηματικά ποσά που διέθεταν από τον κοινοτικό τους προϋπολογισμό και με τη βοήθεια της Νομαρχίας

προσπαθούσαν να τον κρατήσουν ανοιχτό και μάλλον το κατόρθωσαν. Στα πρακτικά του κοινοτικού συμβουλίου διαβάζω πως το χωριό μας μόνο το 1956 και 1957 διέθεσε από το ταμείο του για το σκοπό αυτό 12.712, 50 δραχ.

Με το πέρασμα του χρόνου η κατάσταση βελτιώθηκε. Έγιναν διαπλατύνσεις, τεχνικά έργα, αντικαταστάθηκαν οι γέφυρες «ΜΠΕΛΕΎ» που είχε τοποθετήσει στους χειμάρρους ο στρατός με τσιμέντινες και τέλος το 1981 - 83 έγινε η ασφαλτόστρωσή του.

Το 1948 εφαρμόστηκε στην πατρίδα μας το πρόγραμμα «Πρόνοια διά της εργασίας» που κατάρτισε και χρηματοδότησε το Ελληνικό Δημόσιο με τη συνεργασία και οικονομική βοήθεια της Αμερικάνικης Αποστολής. Με το πρόγραμμα αυτό άρχισε το 1950 και η διάνοιξη πολλών κοινοτικών αμαξιτών δρόμων, ένας από τους οποίους ήταν και ο δρόμος του χωριού μας μήκους 3 χιλιομέτρων.

Για την πρόχειρη και χωρίς οριστική μελέτη διάνοιξή του εργάστηκαν με ζήλο όλοι σχεδόν οι κάτοικοι του χωριού όχι μόνο για το ελαττωμένο μεροκάματο των 7 δραχμών για τις γυναίκες και 11 για τους άνδρες αλλά, το σπουδαιότερο, γιατί έφτιαχναν το δρόμο του χωριού τους.

Η οριστική μελέτη έγινε μετά από την ΤΥΔΚ Ιωαννίνων ύστερα από παρακλήσεις μας αλλά κυρίως ύστερα από ενέργειες και πιέσεις του γνωστού μας Κων. Φρόντζου, πολιτευτή και αργότερα βουλευτή του νομού μας, που και στη διάνοιξή του προσωπικά επέβλεψε και τον οποίο θερμά ευχαριστούμε.

Αργότερα και με χρήματα της κοινότητας, των Εξαρχειών και της Νομαρχίας έγινε, με αρκετές τροποποιήσεις της αρχικής μελέτης, η διαμόρφωσή του όπως μας παρουσιάζεται σήμερα, και η κατασκευή τεχνικών έργων όπως τοίχοι αντιστήριξης, τσιμέντινη γέφυρα στη Μαύρη Πέτρα, σωληνωτοί οχετοί κ.λ.π.

Το θέρος του 1984 με 2.678.000 των Εξαρχειών ασφαλτοστρώσαμε 500 μέτρα του, από το Μιστράκο μέχρι την καλύβα του Κυριακούλη στη Ραμάστα και πιστεύουμε πως δε θ' αργήσει να 'ρθει η μέρα που θα τον αποτελειώσουμε.

Πριν κλείσουμε με τη συγκοινωνία χρέος μας ν'αναφέρουμε και τ' άλλα μέσα επικοινωνίας του χωριού μας με τον έξω απ' αυτό κόσμο, το ταχυδρομείο δηλαδή και το τηλέφωνο. Τον ταχυδρόμο, τον άγνωστο αυτόν ήρωα, που, παλεύοντας όχι μόνο με τις αποστάσεις αλλά και μ' όλα τα στοιχεία της φύσης, έφερνε και φέρνει γράμματα απ' αγαπημένους, έπαιρνε και παίρνει γράμματα γι' αγαπημένους.

Σαν πρώτο τέτοιο θυμούμαι το Σταύρο Νούση από τη Μοναστήρι της Μόλιστας, π' άρχισε το πήγαιν' έλα νέος και το εγκατέλειψε γέρος. Μέχρι το 1950 και δυο φορές την εβδομάδα έπαιρνε γράμματα από το ταχυδρομικό γραφείο της Μόλιστας κι ακολουθώντας πεζός το ίδιο πάντα δρομολόγιο: Μόλιστα - Πουρνιά - Κεράσοβο - Φούρκα - Κάντσικο - Λαγκαδά - Καστάνιανη - Μόλιστα σκόρπιζε με το περιεχόμενο της πέτσινης σάκας του τη χαρά και τη λύπη, την παρηγοριά και την ελπίδα σε τόσο κόσμο.

Από το 1950 ο άξιος αντικαταστάτης του Δημήτριος Τζήμας από το Παλιοσέλι, ακολούθησε μέχρι το 1955 τους ίδιους μ' εκείνον δρόμους, ενώ μετά περιορίστηκε μόνο μέχρι τη Φούρκα, γιατί τ' άλλα χωριά αποσπάστηκαν στο ταχυδρομικό γραφείο της Πυρσόγιαννης.

Από το Τζήμα και μετά ο Θεσσαλός Κώστας Καπερώνης κι ύστερα άλλοι κι άλλοι, όλοι τους ταχυδρόμοι που στάθηκαν στο ύψος της αποστολής τους.

Σήμερα το χωριό μας εξυπηρετείται από το ταχυδρομικό γραφείο της Αγίας Παρα-

σκευής κι έχει ταχυδρομείο τρεις φορές τη βδομάδα.

Το κοινοτικό τηλέφωνο, και μόνο τέτοιο υπήρχε στο χωριό, κανείς μας δε θυμάται, κι ούτε είναι δυνατόν να μάθουμε από κάπου, πότε πρωτολειτούργησε, γι' αυτό και περιορίζομαι να πω πως από παιδί ακόμα έτσι το θυμούμαι στο κοινοτικό γραφείο, στο Αμελικό, με τηλεφωνητή τον πατέρα μου.

Σήμερα το χωριό, εκτός απ' αυτό, που ο αριθμός κλήσης είναι 0655-41247, εξυπηρετείται και από τρία άλλα ιδιωτικά τηλέφωνα.

9 - Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΜΑΣ

Εξωτερικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των κατοίκων του κάθε τόπου αποτελεί ασφαλώς η ενδυμασία του, απαραίτητη για την επιβίωσή μας κι ανάλογη πάντα με το κλίμα και την πρώτη ύλη που διαθέτει το μέρος αυτό. Έτσι ενώ στα πεδινά προτιμούνται ελαφρά βαμβακερά υφάσματα, στα ορεινά ντύνονται με μάλλινα, γιατί και πιο ζεστά είναι, και άφθονο μαλλί υπάρχει εκεί για την κατασκευή τους.

Το χωριό μας με κλίμα ορεινό και με πολλά γιδοπρόβατα παλιότερα δημιούργησε τη δική του τοπική ενδυμασία, που η χάρη της κι η συντηρητικότητα των κατοίκων κράτησε ανόθευτη για πάρα πολλά χρόνια. Αλλά κι όταν αργότερα οι ταξιδεμένοι άντρες μας δέχτηκαν την ξενική επίδραση και φόρεσαν ρούχα της εποχής τους, όσοι ριζωμένοι έμειναν στον τόπο τους και κυρίως οι γυναίκες διατήρησαν τη φορεσιά τους, που είχε πλούτο και ποικιλία, μέχρι τις μέρες μας με μικρές ή πιο μεγάλες παραλλαγές.

Ας δούμε όμως με περισσότερες λεπτομέρειες το τι φορούσαν οι πρόγονοί μας.

Τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, τόσο τα προσχολικά όσο και τα σχολικά τους χρόνια φορούσαν τα ίδια περίπου ρούχα. Έξω έξω έβαζαν το φουστάνι φτιαγμένο με φανέλο από τα πρόβατά τους παλιότερα, με ρετσίνα ή άλλο πανί αργότερα.

Το φουστάνι των κοριτσιών ήταν από πιο όμορφο ύφασμα και μακρύ ως κάτω από το γόνατο, ενώ των αγοριών από πανί σκούρου χρώματος, να μη λερώνει εύκολα, κι έφτανε μέχρι το γόνατο ή λίγο πιο πάνω.

Μέσα από το φουστάνι, και πάντα να μη φαίνεται, φορούσαν το πουκάμισο, κοινό στοιχείο της παιδικής, ανδρικής και γυναικείας ενδυμασίας, από άσπρο ή χρωματιστό πανί. Των κοριτσιών κι εδώ πιο μακρύ έφτανε ως κάτω από το γόνατο, ενώ των αγοριών πιο κοντό, πάνω απ' αυτό.

Κατ'αρχήν αγόρια και κορίτσια έβαζαν φανέλα μάλλινη υφασμένη στο σπίτι. Τ' αγόρια φορούσαν ακόμα και βρακί φτιαγμένο με άσπρο ύφασμα, που φαινόταν στα γόνατα όχι όμως και πιο πάνω, γιατί το σκέπαζε το φουστάνι, ενώ πιο κάτω έμπαινε στα πατούνια του παιδιού κι έφτανε μέχρι τη γάμπα του. Από τα κορίτσια, όπως κι από τις γυναίκες, το ρούχο τούτο απουσίαζε τελείως.

Στα πόδια, αγόρια και κορίτσια, έβαζαν μάλλινες κάλτσες, τα πατούνια, που έφταναν μέχρι το γόνατο και τα έπλεκε, όπως και τις κάλτσες όλων των άλλων μελών της οικογένειας, με τα ίδια της τα χέρια η κόρη, η μάνα, ακόμα κι η μπάμπω όταν δεν την πολυβάραιναν τα χρόνια της.

Για παπούτσια τις καθημερινές είχαν τα τσιαρχόσνα, τις γιορτές τους κιοσλέδες και πολύ αργότερα κόκκινα τσαρούχια με παρδαλές φούντες.

Στις μέρες μας είδαμε τ' αγόρια να φορούν πανταλόνια, τα κορίτσια να βάζουν βρακί κι όλα τους να καμαρώνουν τα καινούρια τους παπούτσια.

Το χειμώνα, για να μη κρυώνουν, ντύνονταν το σουντούκο, είδος πανωφοριού με μανίκια, που έφτανε λίγο πιο πάνω από το γόνατο κι ήταν φτιαγμένο με μαύρο φανέλο, δίμιτο, με ρούχο στο γιακά των πιο ευκατάστατων. Το ίδιο ρούχο φορούσαν και οι άντρες, ενώ οι γέροι αντί γι' αυτό έβαζαν καπί από γιδόμαλλο ανακατεμένο με μαλλί, εκτός του Μάκια, που προτιμούσε τη «μπρούτσα» του Ντεντέ καμωμένη από φλοκάτη με τα φλόκια απ' έξω και γιακά ψηλό ντυμένο με ρούχο.

Μετά το σχολείο τ' αγόρια φορούσαν ό,τι και οι άντρες, ενώ τα κορίτσια, ώσπου να παντρευτούν, τσιπούνι πάνω από το φουστάνι και μετά το γάμο τους φλοκάτα και καλιμκιρί όπως και οι γυναίκες.

Οι άντρες κατάσαρκα φορούσαν μάλλινη φανέλα και πάνω της πουκάμισο κάπως μακρύ με φουσκωτά μανίκια σ' όλο το μήκος τους, που έσφιγγαν στον καρπό του χεριού, άσπρο τις γιορτές, σκούρο τις άλλες μέρες. Στη μέση ζώνονταν λευκή κοντή και με λίγα, μετρημένα, λαγκιόλια φουστανέλα και στο κορμί γιλέκο διμίτινο, χωρίς μανίκια, που κούμπωνε με ζάβες σταυρωτά μπροστά και πάνω απ' αυτό το τσιπούνι, μαύρο στο χρώμα με τρεις σειρές μαύρο σιρέτι γύρω γύρω έφτανε ως το γόνατο. Το τσιπούνι των ανδρών διέφερε απ' αυτό των γυναικών στο ότι από τη μέση και κάτω ήταν πιο πλατύ, λαγκιολάτο, λίγο σχιστό χαμηλά στο πίσω μέρος κι είχε μανίκια σχιστά κι αυτά σ' όλο το προς το σώμα μήκος τους μέχρι τους καρπούς των χεριών, όπου κι ενώνονταν για να συγκρατηθούν σ' αυτούς.

Φορούσαν επίσης βρακί από λευκό πανί και πάνω απ' αυτό τη μπουραζάνα, από φανέλο, άσπρο στο χρώμα, για τους νεότερους, από μαύρο δίμιτο για τους πιο γέρους. Η μπουραζάνα άρχιζε από τη μέση του κορμού όπου και δενόταν γύρω απ' αυτό με σχοινί, το βρακοζούνι, σκέπαζε όλο το πόδι κι έφτανε μέχρι τα υποδήματα. Έμοιαζε ακριβώς με τα σημερινά καλσόν, μόνο που στο κάτω μέρος δεν κατέληγε σε κάλτσα αλλά σχημάτιζε προς ορθογώνια προεξοχή, είδος καπακιού, το οποίο έπεφτε πάνω στη ράχη του ποδιού. Ένα σχοινί ή ένα λουρί καλύτερα ξεκινούσε από τον έξω αστράγαλο του κάθε ποδιού, περνούσε κάτω από την καμάρα του και πάνω από τις άσπρες μάλλινες κάλτσες, που φορούσε, και κατέληγε στο μέσα αστράγαλο συγκρατώντας έτσι τα σκέλη της μπουραζάνας να μη μαζεύονται προς τα πάνω.

Λίγο πιο κάτω από το γόνατο έβαζαν την καλτσοδέτα, μαύρη και μεταξωτή για τις επίσημες ημέρες, με δυο φούντες των νέων, σκέτη των γερόντων, να σφίγγει τη μπουραζάνα και να δίνει στο πόδι χάρη.

Στη μέση και πάνω από τη φουστανέλα, έζωναν το σελάχι, πλατύ δερμάτινο κεντημένο με παφίκια, με δυο θήκες προς να βάζουν στη μια τα χρήματα, στην άλλη το ταμπάκο ή τον καπνό κι αργότερα τα τσιγάρα και μια τρίτη μικρή, λίγο δεξιά, για το ρολόγι, που με μια μακριά αλυσίδα κρεμόταν από το γιλέκο κοντά στη δεξιά μασχάλη.

Στο κεφάλι επί τουρκοκρατίας φορούσαν κόκκινη σκούφια, το φέσι, τη δε παραμονή κάθε γιορτής κι επίσημης ημέρας μ' ένα γρόσι το σιδέρωναν στη «μάκινα», που για το σκοπό αυτό τοποθετούσαν τ' αδέρφια Παπαχρηστίδη πάνω στο καπάκι, το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα, να εξέχει στη γωνία της καλύβας του Λάζαρου Παπαχρηστίδη, πλάι στο γεφύρι του Αχιλλέα.

Όταν στις 8 Φεβρουαρίου 1913 το χωριό ελευθερώθηκε από τους Τούρκους όλα τα φέσια πετάχτηκαν στους δρόμους ή στη φωτιά κι οι χωριανοί φόρεσαν στρογγυλό κοντό μαύρο σκουφάκι μέχρις ότου κι αυτό με τη σειρά του αντικαταστάθηκε από

την τραγιάσκα ή το κλακ τις επίσημες ημέρες.

Στα πόδια έβαζαν τσιαρχόσνα, κιοσλέδες τις γιορτές, τσαρούχια με πρόκες αργότερα, γεροντικά παπούτσια χωρίς κορδόνια οι περασμένοι. Όσοι έρχονταν από τη Ρουμανία κι οι ίδιοι αλλά και στους δικούς τους φέρνανε να φορέσουν γκέτες ψηλές όσο τ' άρβυλα, με λαστιχένια πλατειά κορδέλα στα πλάγια αντί για κορδόνια, να μπαινοβγαίνουν στο πόδι εύκολα, ενώ αργότερα όλοι τους προτιμούσαν παπούτσια κι ό,τι άλλο φορούν και σήμερα.

Η φορεσιά των γαμπρών και μάλιστα των ευκατάστατων, πιο πλούσια σε στολίδια, πιο εντυπωσιακή σε εμφάνιση.

Η φουστανέλα τους μακριά ως το γόνατο και με πολλά, 40 λαγκιόλια, το γιλέκο από μονόχρωμο γαλάζιο, κίτρινο ή πράσινο ύφασμα όμορφα κεντημένο με χρυσαφένιες κλωστές, το πουκάμισο πλατυμάνικο, σελάχι πλουμιστό, κάλτσες δίμιτες, η κόκκινη σκούφια, το φέσι, σπασμένη να πέφτει η πλούσια φούντα της στον ώμο, τα τσαρούχια κόκκινα κι αυτά με μαύρη φούντα, μουστάκι με μπόλικη μαντέκα να στέκει τοιγκέλι, όλα τους ταιριαστά με τη λεβέντικη κορμοστασιά του νιού που τα φορούσε. Αν αυτό δεν ήταν το εθνικό μας ένδυμα θα νόμιζε κανείς πως οι τσιολιάδες της προεδρικής φρουράς τη γαμπριάτικη φορεσιά του ευκατάστατου γαμπρού του χωριού μας πήραν για πρότυπο στη στολή τους.

Αυτή ήταν η ενδυμασία όσων από τους χωριανούς ζούσαν μόνιμα στον τόπο τους, όπως κι όσων ταξίδευαν να χτίσουν στην Κούμη κάποιο σπίτι, να βγάλουν πέντε δέκα και να ξαναγυρίσουν. Οι Βλαχιώτες κι όταν επισκέπτονταν το χωριό φορούσαν, όπως και στην ξενιτιά, σακάκι και παντελονι, τα φράγκικα, και μόνο τις επίσημες ημέρες, από μεράκι, ξεδίπλωναν τη φουστανέλα, που η κυρά τους φύλαγε ατσαλάκωτη στο βάθος του σεντουκιού και την έβαζαν, να παν στην εκκλησία, να σύρουν το Πάσχα και τα Χριστούγεννα το χορό στο μεσοχώρι.

Το παράδειγμά τους μάλιστα, από μίμηση ή για πρακτικούς λόγους, σιγά - σιγά το ακολούθησαν κι οι άλλοι χωριανοί, με αποτέλεσμα η τοπική μας φορεσιά να παραμεληθεί, για να ξεχαστεί τελείως σήμερα.

Οι γυναίκες είχαν παλιότερα για χαρακτηριστικό γνώρισμα της φορεσιάς τους το καλιμκιρί, βασικό στολίδι του κεφαλιού, που δεν έλειπε από καμία κι ας μην ήταν ένδυμα.

Το έφτιαχναν οι ίδιες μ' ένα κοινό μαντίλι ή ένα πανί, το οποίο δίπλωναν με τέχνη να γίνει στρογγυλό και κάπως βαθουλό, σαν ένα πιάτο μεσαίου μεγέθους. Πάνω σ' αυτό έβαζαν άλλο μαντίλι μεταξωτό, με πολλά λουλούδια, να κρέμεται λίγο προς το πίσω μέρος όπου και δενόταν. Ποια και ποια να έχει το καλύτερο μαντίλι, μαύρο μεταξωτό με μια πλούσια ανθοδέσμη στη μέση ή ένα πουλάκι με λουλούδια για τις επίσημες ημέρες, βλαχιώτικο με λουλούδια για καθημερινή χρήση.

Αυτό ήταν το περίφημο καλιμκιρί, που, αφού έτσι με προσοχή το τακτοποιούσαν το έβαζαν στη συνέχεια στο κεφάλι τους με τέτοιο τρόπο ώστε να σκεπάζει το πάνω μέρος του μετώπου μέχρι την κορυφή του κρανίου με την ουρά του μεταξωτού μαντιλιού να κρέμεται πίσω.

Τα μαλλιά τους, μακριά όπως ήταν, αφού ποτέ δεν τα έκοβαν, τα χτένιζαν προς τα πίσω και μόνο δεξιά κι αριστερά, μεταξύ ματιού και αυτιού, άφηναν από μια τούφα να κρέμεται. Όταν τα μαλλιά της τούφας αυτής δεν ήταν αρκετά μακριά τα ενίσχυαν με ξενόμαλλα, τα έστριβαν στη συνέχεια να γίνουν όμορφο κορδόνι που

το άφηναν να κατέβει λίγο προς τα κάτω κι ύστερα το γύριζαν πάνω από το αυτί έτσι ώστε να σχηματίζει στο πάνω μέρος του μάγουλου τσουλούφι, καπέτα. Η άκρη του κορδονιού αυτού κρεμόταν πίσω από το αυτί κι όσο πιο κάτω έφτανε.

Τ' άλλα μαλλιά τους, τα πολλά, ανακατεμένα με πλεξούδες τα έπλεκαν στο πίσω μέρος του κεφαλιού σε δυο κόσες. Ήταν οι πλεξούδες αυτές μακριά μαύρα μάλλινα αγοραστά νήματα που μόλις άφηναν τα μαλλιά του κεφαλιού της κόσας, έφερναν από τρεις η κάθε μια τους χοντρές χάντρες, τα μονίστια, με γαλάζιο, κόκκινο και πράσινο χρώμα και δένονταν έπειτα σφιχτά με μια κλωστή να κάνουν φούντα, η οποία κρεμόταν. Γίνονταν έτσι δυο χοντρές κόσες, που η κάθε μια τους στολιζόταν με μια κρεμασμένη φούντα και τρεις χοντρές χάντρες. Τις κόσες αυτές τις έφερναν εμπρός κι αφού τις σταύρωναν στο μέτωπο, τις συνέχιζαν στα πλάγια του κεφαλιού και πάνω από το μεταξωτό μαντίλι του καλιμκιριού για να το κρατάνε αλλά με τέτοιο τρόπο ώστε η φούντα της κάθε πλεξούδας να κρέμεται προς στο αντίθετο αυτό και τα τρια μονίστια της να φαίνονται καθαρά.

Στο σταύρωμα, που έκαναν οι πλεξούδες προς στο μέτωπο, κρεμούσαν για ομορφιά ασημένιο σταυρουδάκι και για να σιγουρευτούν πως δε θα τους ξεφύγει το καλιμκιρί αλλά και πάλι για ομορφιά τους μ' ασημένιες ζάβες το στέριωναν στα μαλλιά του κεφαλιού τους.

Αργότερα οι εχούμενες στο καλό καλιμκιρί δεν έβαζαν πανί αλλά σκούφια άσπρη του εμπορίου, ειδικά φτιαγμένη για το σκοπό αυτό, που στο μπροστινό της μέρος είχε δυο σειρές τρυπίτσες να κρεμούν σ' αυτές δυο σειρές φλουριά. Το μεταξωτό μαντίλι και τις πλεξούδες έδεναν τότε πιο πάνω να φαίνονται όλα τα φλουριά, ν' αστράφτουν.

Στο σώμα τους για πρώτο ένδυμα φορούσαν όλες μάλλινη φανέλα κι από πάνω πουκάμισο φτιαγμένο με ύφασμα βαμβακερό υφασμένο, όπως κι αυτό των ανδρών και παιδιών, στον αργαλειό του σπιτιού και ραμμένο στο χέρι, γι' αυτό και χειρίσιο πουκαμίσο το έλεγαν, με ψηλό γιακά και δυο σειρές κέντημα με γαλάζια και πράσινη κλωστή στο γιακά και το γύρο του.

Πάνω από το πουκάμισο έβαζαν το τσιπούνι, που στο μέσα μέρος του γύρο του έραβαν παλιότερα πλατειά λουρίδα ύφασμα, να εξέχει από το τσιπούνι προς τα κάτω για να φαίνεται, πως τάχα φοράει και φουστάνι, ενώ αργότερα πάνω από το πουκάμισο φόραγαν σωστό φουστάνι κι ύστερα το τσιπούνι.

Μπρος τους έδεναν την από δίμιτο φτιαγμένη και καλά κεντημένη ποδιά, μετά το ζουνάρι από κόκκινο ύφασμα ή καϊριώτικο πέτσινο με παφίλια και τέλος πάνω απ' όλα ντύνονταν τη φλοκάτα.

Στον τράχηλο άπλωναν άσπρο ή χρωματιστό μεταξωτό μαντίλι, έτσι ώστε να σκεπάζει τριγωνικά τους ώμους κι όλη την πλάτη, ενώ γύρω στο λαιμό έδεναν λευκό μυτομάντιλο με τις άκρες του να κρέμονται όπως και οι δυο του μεταξωτού μαντιλιού προς. Άλλες πάλι αντί μυτομάντιλο προτιμούσαν να δένουν για πιο αρχοντικιά τη λαιμαριά, άσπρο στενό ύφασμα με πολλές μικρές πιέτες και λεπτή κορδέλα στο πάνω μέρος του. Εφάμοζε στο λαιμό και κούμπωνε πίσω στον τράχηλο.

Στα πόδια φορούσαν κόκκινες κάλτσες με λογιών λογιών σχέδια κι άλλα πλουμίδα. Τις έπλεκαν μόνες τους με πολλές χρωματιστές μάλλινες κλωστές και για παπούτσια έβαζαν κιοσλέδες κι αργότερα κορδέλια.

Τη φορεσιά αυτή την είχαν για τις Κυριακές και τις άλλες επίσημες ημέρες, ενώ

Γυναίκες του χωριού με τοπικές ενδυμασίες (προπολεμική περίοδος).

τις ημέρες εργασίας, εκτός του ότι όλα τα πιο πάνω ήταν κατώτερα ως προς την ποιότητα και τα κεντήματα, υστερούσαν και στο ότι έλειπαν τα μαντίλια κι όλα τ'άλλα στολίδια και στα πόδια αντί τσαρούχια έβλεπες τσιαρχόσνα φτιαγμένα με ακατέργαστο δέρμα βοδιού. Το χειμώνα, για να μη κρυώνουν τόσο τα χέρια που τα σκέπαζε μόνο η φανέλα και το πουκάμισο όσο και όλο το πάνω μέρος του σώματός τους, μετά από το τσιπούνι φορούσαν το κοντόσι, μάλλινο και με μανίκια, το έλεγαν δε έτσι γιατί έφτανε μόνο μέχρι τη μέση, όπως τα σημερινά μπουφάν.

Το καλοκαίρι πάλι αντί για φλοκάτα έβαζαν το κοντοφλόκιαρο κι αυτό χωρίς μανίκια και μάλιστα όταν αργότερα φόρεσαν φουστάνι από αγοραστό ύφασμα με το κοντοφλόκιαρο δεν έβαζαν και φουστάνι αλλά μόνο πουκάμισο και τσιπούνι.

Περνώντας ο καιρός πολλά άλλαξαν. Τη θέση του καλικμριού πήρε βλαχιώτικο ή ζαγορίσιο λεπτό μαντίλι και τα μαλλιά στόλιζε πλατειά καϊριώτικη (από το Κάιρο της Αιγύπτου) χτένα με πολλές άσπρες πέτρες σ' όμορφα σχέδια βαλμένες.

Οι πλεξούδες πάλι ξεχάστηκαν κι από τα πολλά μάλλινα έμειναν μόνο η φλοκάτα, πού και πού κανένα τσιπούνι, κάποια εσωτερική ή εξωτερική φανέλα ενώ τα πόδια τους προτιμούσαν τώρα πέδιλα και παπούτσια.

Σήμερα όλες οι γυναίκες του χωριού ντύνονται όπως κι όλες οι άλλες Ελληνίδες, ενώ η τοπική μας φορεσιά έμεινε για μας μια ευχάριστη ανάμνηση, που την κάνουν πραγματικότητα κάθε εθνική μας γιορτή ή στον αποκριάτικο χορό μας όλες οι λυγερές Πουρνιωτοπούλες, και για τους νεότερους κληρονομιά που χρέος τους έχουν να διαφυλάξουν έστω και για κειμήλιο, αφού ποτέ πια δεν ξαναγίνεται.

Τώρα μια και αρκετά καλά γνωρίσαμε τη φορεσιά των προγόνων μας, είναι νομίζω καιρός να πούμε και λίγα για τους δημιουργούς της.

Μήνες λοιπόν πριν από την ορισμένη για το γάμο ημέρα οι γονείς της νύφης έπαιρναν στο σπίτι τους τους ραφτάδες να ράψουν τα προικιά της, φλοκάτες, τσιπούνια, κοντόσια, κοντοφλόκιαρα, ποδιές.

Τα έφτιαχναν από λεπτό δίμιτο βαμμένο στο λουλάκι ν'α ποχτήσει εκείνο το βαθύ γαλάζιο χρώμα του και τη φλοκάτα από χοντρότερο φλοκιάρικο βαμμένο αυτό με φράξο να πάρει τη μαύρη όψη του. Δίμιτο και φλοκιάρικο για πάρα πολλά χρόνια τα ύφαιναν οι νοικοκυρές στον αργαλειό του σπιτιού τους με μαλλιά από τα δικά τους πρόβατα, ενώ πολύ αργότερα να προμηθεύονται έτοιμα στο παζαρόπουλο της Κόνιτσας από Φουρκιώτισσες και Σαμαρنيώτισσες χρυσοχέρες.

Ραφτάδες λοιπόν είχαμε και φυσικά τους γνωστούς μας χωριανούς Φώτη Τσιγούλη (Χαρισιάδη) με το γιό του Δημητράκη ή τους Μολιστινούς Χρήστο Γέγιο με το παιδί του Αποστόλη και το Θόδωρο Ζιώγα.

Κι άλλες φορές τους είχε καλέσει ο νοικοκύρης στο σπίτι του να κάνουν κάποιο ρούχο για τις ανύπαντρες κόρες ή τη γυναίκα του, αλλά τώρα τους ήθελε να ράψουν προικιά, δουλειά δηλαδή προσεγμένη που θα κρατούσε μέρες πολλές.

Η μάνα μου λέει πως για τα προικιά της εργάστηκαν τέσσερες ραφτάδες δέκα εφτά ολόκληρες ημέρες. Έπιαναν δουλειά πριν ξημερώσει όταν η μέρα ήταν μικρή και πάλι νύχτα σχολούσαν και με δαδιά πήγαιναν στο σπίτι τους αν ήταν χωριανοί ή έμεναν να κοιμηθούν συνήθως στο δωμάτιο που εργάζονταν αν ήταν ξένοι.

Πληρώνονταν με το μεριάτικο και για εργαλεία τους είχαν το ψαλίδι, τις βελόνες, μια χοντρή βλογιοκομμένη δαχτυλήθρα, ένα ξύλινο μέτρο και τη γάτα.

Αυτή η γάτα ήταν ένα κομμάτι δίμιτο σε σχήμα ρόμβου με δυο σειρές κόκκινα

σιρίτια στο γύρο της για ομορφιά και μια μεγάλη ζάβα στη μια της άκρη να πιάνουν μ' αυτή το ρούχο που έραβαν ή κεντούσαν, ενώ την άλλη άκρη της, να μη αυτό ξεφεύγει, την έβαζαν κάτω από το μηρό του δεξιού ποδιού τους. Σταυροπόδι όπως οι Τούρκοι και σκυμμένοι πάνω από το ρούχο έραβαν όλη μέρα με το χέρι κι η ραπτομηχανή τους ήταν άγνωστη.

Οι νοικοκυραίοι τις μέρες αυτές είχαν πολλή δουλειά, πολλές υποχρεώσεις και σκοτούρες, γιατί εκτός από τους καφέδες, τα λουκούμια και τις λαγκίτες, που άφθονα όλα τους, όταν βέβαια υπήρχαν, προσφέρονταν, έπρεπε να μαγειρέψουν κιόλας ό,τι καλύτερο διέθετε το σπίτι, να ταΐσουν τους ραφτάδες πρωί, μεσημέρι και βράδυ.

Να προσθέσουμε ακόμα πως κοντά σ' αυτά οι γυναίκες του σπιτιού ετοίμαζαν με τη ρόκα τους και τα μάλλινα ράματα, πολλά σε ποσότητα μη χασομερούν οι ραφτάδες και όσο έπαιρνε λεπτά να χωρούν στις βελόνες και να κερώνονται εύκολα για να γλιστρούν και να μη τυλίγονται.

Πολλές λοιπόν οι δουλειές, γι' αυτό κι όλοι στο χωριό λέγανε: «έχουν ραφτάδες, δεν αδειάζουν» και προσφέρονταν να τους βοηθήσουν στο κάθε τι.

Όμως απ' όλα όσα έραβαν το φόρεμα που έδειχνε τον τεχνίτη κι έκανε γνωστό τ' όνομά του ήταν η καλή φλοκάτα, γι' αυτό κι ο πρωτομάστορας σ' αυτήν έβαζε όλη του την τέχνη κι από το χέρι του περνούσε κι η τελευταία της βελονιά. Όταν μάλιστα έβαζε το ψαλίδι στο φλοκιάρικο να τη χωρίσει ο νοικοκύρης του σπιτιού έριχνε πάνω σ' αυτό χρυσό ή χάρτινο νόμισμα, το μπαχτσίσι, κι εκείνος εύχονταν: «να προκόψουν, καλά στέφανα και σε μικρότερα να χαρείτε».

Σ' όλο το γύρο της έβαζε ρούχο κόκκινο και πάνω του άκρη άκρη έραβε κόκκινο γαϊτάνι, μετά κορδόνι κόκκινο και κίτρινο, άφηνε να φαίνεται λίγο ρούχο και συνέχιζε με τρεις σειρές κόκκινο γαϊτάνι, μια πράσινο, πάλι δυο κόκκινο κι ύστερα την κεντούσε και πάλι σ' όλο το γύρο της φτιάχνοντας με πολλές κόκκινες και λίγες πράσινες μεταξωτές λουτρές και μπιρσίμια, τα «χάρτζια» όπως με μια λέξη έλεγαν τα δυο μαζί, σταυρούλια, ενώ στον κάτω γύρο πρόσθετε κι άλλο κέντημα, το γουργουλέ, φτιαγμένο με κίτρινο και πράσινο μπιρσίμι. Αλλά και το γύρο γύρο της κάθε ωμοπλάτης και μασχάλης ήταν πολύ όμορφο, αφού κι αυτό το κεντούσε με γαϊτάνια και λουτρές.

Από το πίσω μέρος της κάθε μασχάλης άρχιζαν δέκα πέντε κόκκινα, κίτρινα και πράσινα γαϊτάνια να κάνουν τα «πέσια» που κατέβαιναν μέχρι τη μέση του κορμιού και πάνω από τις όμοια κεντημένες, μια σε κάθε πλάι, ψεύτικες τσέπες. Εκεί και για δέκα περίπου πόντους έμεναν ελεύθερα και σχημάτιζαν είδος φούντας.

Στα πλάγια και λίγο προς τα πίσω του κάτω γύρου είχε δυο ψεύτικα ανοίγματα μήκους δέκα πέντε περίπου πόντων το καθένα που σκεπάζονταν με τρεις φούντες φτιαγμένες με μεταξωτές λουτρές. Με τα ανοίγματα αυτά η φλοκάτα στο μέρος αυτό χωριζόταν κατά κάποιο τρόπο σε τρία, τα δυο ακρινά και το ένα το μεσαίο.

Το καθένα από τ' ακρινά έφερνε στις δυο του γωνίες από ένα κυπαρίσσι λοξά βαλμένο, ώστε να γέρνει το ένα προς το άλλο και το μεσαίο ένα κυπαρίσσι όρθιο κι από τη μια και την άλλη πλευρά του από άλλο ένα γερμένο προς το όρθιο, εφτά δηλαδή συνολικά, φτιαγμένα όλα τους με μεταξωτές κλωστές και μπιρσίμια. Αργότερα κατάργησαν το γουργουλέ κι έφτιαχναν μόνο σταυρούλια.

Έτσι κεντούσε ο μερακλής πρωτομάστορας τη φλοκάτα μας, που έφτανε ως λίγο πιο πάνω από το γόνατο και σκέπαζε μόνο τα πλάγια και το πίσω μέρος του σώματος αυτής που το φορούσε, ενώ το μπροστινό έμενε τελείως ανοιχτό, να φαίνεται η ποδιά

και το φουστάνι.

Την κυριακάτικη την έφτιαχναν χωρίς γουργουλέδες και με μικρότερα από την καλή κυπαρίσσια, ενώ οι καθημερινές ήταν ακόμα πιο κατώτερες, με μόνο σιρίτια και τρία κυπαρίσσια, δυο στις δυο μπροστινές γωνίες κι ένα πίσω.

Το τσιπούνι ήταν μια παλάμη μακρύτερο από τη φλοκάτα, να φαίνεται. Το καλό το έφτιαχναν με ρούχο γύρω γύρω, γαϊτάνια και λουτρές, ενώ τα πέσια, τις ψεύτικες τσέπες, τα κυπαρίσσια κι όλα τα κεντήματα, εκτός από το γουργουλέ, τα παρέλειπαν τελείως. Στα κυριακάτικα και καθημερινά έβαζαν μόνο σιρίτια, ενώ παλιότερα όλα τους είχαν στα πλάγια του γύρου, όπως και οι φλοκάτες, δυο ψεύτικα ανοίγματα που αργότερα καταργήθηκαν.

Καλές και κυριακάτικες φλοκάτες ή τσιπούνια δεν ξανάφτιαχναν, καθημερινές όμως, κι επειδή αυτές χαλούσαν, μια και τις φορούσαν έξω στις δουλειές των χωραφιών, έφτιαχναν κι άλλες.

Το κοντοφλόκιαρο, όπως και η φλοκάτα και το τσιπούνι, δεν είχε καθόλου μανίκια, το έφτιαχναν με το καλύτερο δίμιτο και το στόλιζαν όμοια με το καλό τσιπούνι, με ρούχο, γαϊτάνια και γουργουλέδες. Έφτανε μέχρι τη μέση και το φορούσαν τις γιορτές του καλοκαιριού στη θέση της φλοκάτας.

Το κοντόσι, όπως και πιο πάνω είπαμε, το έβαζαν το χειμώνα να προφυλάγουν το πάνω σώμα και τα χέρια από το κρύο, γι' αυτό είχε και μανίκια. Το έφτιαχναν με χοντρό δίμιτο, λιγότερα από το κοντοφλόκιαρο κεντήματα και στους αγκώνες πρόσθεταν ένα ακόμη κομμάτι δίμιτο σε σχήμα ρόμβου, με τη μια μύτη προς τα πάνω και την άλλη προς τα κάτω και, για να μη φαίνεται σα μπάλωμα, το κεντούσαν με γαϊτάνια. Τα μανίκια στο κάτω και πίσω μέρος ήταν σχιστά, να μπορεί να τ' ανασκουμπώνει η κυρά όταν δούλευε και, για να είναι όμορφα, τα κεντούσε με σιρίτια.

Τα πουκάμισα παιδιών, ανδρών και γυναικών είδαμε πως τα έφτιαχναν με ύφασμα υφασμένο από τις γυναίκες του σπιτιού στον αργαλειό τους με βαμβάκι αγορασμένο. Το έκοβαν και το έραβαν με το χέρι μόνες τους ή με τη βοήθεια και κάποιας άλλης δικής τους, που είχε ιδιαίτερη κλίση κι εξάσκηση στη μοδιστρική.

Με τον καιρό κι όταν τα υφάσματα για τα πουκάμισα έγιναν αγοραστά, κι όταν άρχισαν να φορούν φουστάνια φτιαγμένα με αλατζιάδες αγορασμένους από το εμπόριο, για μοδίστρα του χωριού αναγνωρίστηκε η Βασιλική Ράφτσα κι ύστερα ο Νικόλαος Βρυζώνης. Ήταν αυτός τεχνίτης άξιος τόσο στο ψαλίδι και τη βελόνα στα πρώτα χρόνια όσο και στη ραπτομηχανή μετά κι οι άρχοντες του χωριού το είχαν χαρά και καμάρι να γίνουν οι θυγατέρες τους μαθήτριές του.

Η μάνα μου, μαθήτριά του κι αυτή, κρατάει στη μνήμη της, σαν μια από τις πιο καλές ενθυμήσεις της, την εικόνα και την ανθρωπιά του.

Την ποδιά φορούσαν κάθε μέρα και την έφτιαχναν από το ίδιο με το τσιπούνι δίμιτο, γι' αυτό την έραβαν κι αυτήν οι ραφτάδες. Γύρω της έβαζαν μια λουρίδα κόκκινο ρούχο, γαϊτάνια και γουργουλέδες, ενώ μέσα της με λουτρά μεταξωτή δημιουργούσαν πολλά και όμορφα κεντήματα, σωστά αριστουργήματα, που σχημάτιζαν δυο τρείς πλατειές λουρίδες. Πολύ προτιμούνταν κι οι κονιτσιώτικες, μάλλινες κι αυτές, με τα χρωματιστά νήματά τους να φτιάχνουν όλο κάθετες ραβδώσεις έτσι ώστε κάθε δυο κόκκινες να εναλλάσσονται με μια κίτρινη χρυσαφένια. Τις έφτιαχναν και τις πουλούσαν στο παζάρι οι Κονιτσιώτισσες, γι' αυτό και τ' όνομά τους.

Αργότερα άλλαξαν κι οι ποδιές. Τις έκαναν τώρα με μαύρο κατιφένιο ύφασμα

και τις στόλιζαν με γαρνιτούρα, μια σειρά μικρά τριαντάφυλλα πιο πάνω από τα φρούτα, τις πιέτες δηλαδή του κάτω άκρου της, σε αντίθεση μ' εκείνες που έφερναν από τη Βλαχιά κι ήταν κεντημένες στο ίδιο βέβαια μέρος όχι όμως με μικρά αλλά με πολλά και μεγάλα τριαντάφυλλα.

Καταργήθηκαν επίσης κι οι χρωματιστές κάλτσες κι αντί για τούτες έφτιαχναν κι έβαζαν τώρα μάλλινες άσπρες με κέντημα στις μύτες, τις φτέρνες και τους αστραγάλους, ενώ σήμερα τις αντικατέστησαν κι αυτές οι γεροντότερες με μαύρες μάλλινες για κάθε μέρα κι αγοραστές για τις γιορτές, βαμβακερές ή νάιλον για τις καθημερινές και γιορτές οι νεότερες. Τις μάλλινες αντρίκιες πιο παλιά τις έλεγαν πατούνια, τις γυναικείες τσιράπια κι αργότερα όλες πατούνες.

Για παπούτσια φορούσαν τα κιοσλέδια και τσιαρχόσνα, τα κορδέλια μετά, τα λογιών λογιών πατούμενα σήμερα.

Οι κιοσλέδες ήταν υποδήματα, που έφτιαχναν στο σπίτι με κατεργασμένο δέρμα βοδιού και να πώς: Διάλεγαν για κάθε ζευγάρι δυο ίδια ορθογώνια κομμάτια δέρματος στο μέγεθος του ποδιού περίπου και τα βουτούσαν για κάμποσο στο νερό να μαλακώσουν, να γίνουν ευλύγιστα. Έπαιρναν ύστερα το καθένα τους, δίπλωναν στη μέση τη μια από τις δυο μικρές πλευρές του, ώστε να ενωθούν τα δυο μισά, και, αφού ανάμεσά τους και σ' όλο το μήκος της ένωσης έβαζαν για ομορφιά ρούχο κόκκινο, δέρματα και ρούχο μαζί τα έραβαν στέρεα, να κάνουν τη μύτη. Πάνω στο ρούχο στέριωναν στη σειρά τρεις φούντες φτιαγμένες με χρωματιστές μάλλινες κλωστές. Στρογγύλευαν μετά τις δυο άκρες της άλλης μικρής πλευράς και σ' όλο το γύρο άνοιγαν μικρές τρύπες. Μέσα σ' αυτές, για να φαίνονται όμορφα αλλά και για ν' ανασηκωθεί το δέρμα και γίνει κυρτό στα πλαγία και πίσω, να πάρει δηλαδή το σχήμα του ποδιού, περνούσαν σε τρεις σειρές λουρί από το ίδιο δέρμα, σφιχτά βαλμένο. Με σχοινιά που άρχιζαν από τις ίδιες τρύπες, και λουριά, που δένονταν γύρω στην κνήμη, στέριωναν τους κιοσλέδες στα πόδια τους, όπως οι αρχαίοι Έλληνες, κι ήταν έτοιμοι.

Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο έφτιαχναν και τα τσιαρχόσνα μόνο που εδώ το δέρμα δεν ήταν κατεργασμένο σε βυρσοδεψείο όπως στους κιοσλέδες, αλλά τελείως ακατέργαστο, οι λεγόμενες φασκιές. Από τα δυο αυτά είδη υποδημάτων, όπως φυσικό είναι, προτιμούσαν τους κιοσλέδες όχι μόνο γιατί ήταν πιο όμορφοι και βαστούσαν πολύ περισσότερο αλλά και γιατί δεν ξεραίνονταν εύκολα όπως τα τσιαρχόσνα, που τους πλήγωναν τα πόδια γι' αυτό όσες είχαν τη δυνατότητα αυτούς φορούσαν, τόσο τις γιορτές όσο και κάθε μέρα και μάλιστα τότε προκιασμένους από κάτω.

Έρθαν μετά τα κορδέλια, τα πέδιλα και τα παπούτσια, που όλα τους τ'αγόραζαν από τον Τέλη Παπατρύφωνα ή τους τσαρχάδες της Κόνιτσας και των Γιαννίνων.

Τα κορδέλια, όταν ήταν φτιαγμένα με δέρμα κόκκινο στο πάνω μέρος τους, στολισμένα με παφίλια κι είχαν στις μύτες παρδαλές φούντες ή μόνο μεταξωτές κόκκινες φούντες κι όχι παφίλια, τα έλεγαν τελατίνια, για να τα ξεχωρίζουν από τους κιοσλέδες, που τους έλεγαν απλώς τσαρούχια.

Σήμερα όλοι μας φορούμε ό,τι λέει η εποχή και προστάζει η μόδα.

10 - ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ ΜΑΣ

Φιλόξενοι, κοινωνικοί και γλεντζέδες οι χωριανοί μας, φυσικό ήταν από παλιά να ορίσουν τα πανηγύρια τους και ανόθευτα να τα κρατήσουν μέχρι πριν από λίγο,

μέχρι και σήμερα.

Δε γνωρίζουμε βέβαια αν και τότε πανηγύριζαν οι Τραπιώτες, ξέρουμε όμως καλά πως ο καθένας από τους τρεις συνοικισμούς, που ιδρύθηκαν μετά τη διάλυση του πρώτου εκείνου χωριού, είχε και το δικό του πανηγύρι. Έτσι ο συνοικισμός της Σταρίτσας γιόρταζε στις 8 Νοεμβρίου, μέρα γιορτής της εκκλησίας του, των Ταξιαρχών, ο συνοικισμός των Κοσματόρων την 1η Νοεμβρίου, που πανηγύριζε και η εκκλησία τους, οι Άγιοι Ανάργυροι, και ο συνοικισμός του Σελού, άγνωστο γιατί, του Αγίου Δημητρίου, στις 26 Οκτωβρίου.

Όταν αργότερα οι τρεις συνοικισμοί ενώθηκαν κι αποτέλεσαν το σημερινό χωριό, η κάθε οικογένεια διατήρησε το πανηγύρι που είχε και πριν, το δικό της πανηγύρι, και για κοινό όλων τους όρισαν ένα άλλο, το δεκαπενταύγουστο, την ημέρα της Παναγίας.

Πανηγύριζαν λοιπόν όλα τα σπίτια του χωριού δυο φορές το χρόνο, τη μέρα του μικρού, του δικού τους πανηγυριού, και τη μέρα του μεγάλου, του επίσημου.

Τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου πανηγύριζαν οι Κατσαναραίοι, Παπαγιαννούληδες και Δουγλάδες, των Αγίων Αναργύρων οι Μπουζλάδες (Νατσαίοι, Θεωραίοι) και των Ταξιαρχών οι Γιοβανάδες, Βρυζωνάδες, Κυριακάδες.

Το πρωί της ημέρας αυτής όποιο σπίτι γιόρταζε έστελνε τη νιά του νύφη ή τη μεγαλύτερη από τις ανύπαντρες κοπέλες του, ντυμένη στα καλά της, να πάει να «κράξει» με μια στολισμένη με όμορφα λουλούδια τσότρα κρασί συγγενείς και φίλους που δε γιόρταζαν, «να τιμήσουν το μεσημέρι το τραπέζι». Όταν μάλιστα τύχαινε η γιορτή να πέσει Τετάρτη ή Παρασκευή, ημέρα δηλαδή νηστείας, για να μην αρτηθούν, έκαναν το τραπέζι το βράδυ της προηγούμενης ημέρας με γιοματιά ή καβρομά, λάχανο τζιαρούχι και ψητό κρέας από δικό τους «λιάνωμα», ταμένο για τη μέρα αυτή, με γλυκό κρασί και πολύ αγάπη.

Χαρά όλων τους να τιμήσει το πλούσιο τραπέζι του σπιτιού τους ο δάσκαλος ή ένας από τους παπάδες του χωριού κι αν μάλιστα τύχαινε να είναι αυτός ο Παπαστέριος, σεβαστός, μερακλής και γλυκόφωνος, συμπλήρωνε την παρουσία του αρχίζοντας πάντα πρώτος τα τραγούδια με το αγαπημένο του:

Σε τούτην τάβλα τη χρυσή, σε τούτο το τραπέζι
τρία κοράσια μας κερνούν, τρεις όμορφες κοπέλες.
Η μια κερνάει με το γυαλί κι η άλλη με το ποτήρι
κι η τρίτη η μικρότερη με μαστραπά ασημένιο.

– Κέρνα μας κόρη μ' κέρνα μας.

Όταν πάλι στο τραπέζι ήταν ο Μάκias (Νικολ. Κατσάνος), με σιγανή αηδονιού φωνή κι ακούραστα πνευμόνια, πάντα αυτός άρχιζε πρώτος τραγουδώντας:

Τρικαλινή μου πέρδικα και λαρσινή τρυγόνα,
δε θε να 'ρθεί κάνας καιρός, κάνας βαρύς χειμώνας
να στήσω βρόχια στα βουνά, δεξιά μεριά στους κάμπους
για να σε πιάσω ζωντανή, σαν το λαγό στη φτέρη
και να σε βάλω σε κλουβί, σε χρυσοκεντημένο,
για να λαλείς πάσα πρωί, πάσα πρωί και βράδυ,
για να ξυπνάς τα νιόγαμπρα, τα νιόγαμπρα τα νιούτσικα,
τα νεοπαντρεμένα.

Κι όσο η ώρα περνούσε κι οι μαστραπάδες συντροφιά με τις μπούκλες πιο πυκνά

ανεβοκατέβαιναν στο κελάρι τόσο και τα τραγούδια του τραπεζιού ζωήρευαν, για να παραχωρήσουν ύστερα από λίγο τη θέση τους σ' αυτά του χορού, που κράταγε όσο και να πεις. Κι όταν αργότερα ήρθαν στο χωριό τα πρώτα γραμμόφωνα, τα φωνόγραφα όπως τα έλεγαν, ο νοικοκύρης δε θα ξεχνούσε να βάλει και μερικές «πλάκες», ν' ακούσουν οι καλεσμένοι από το μεγάλο ζωγραφισμένο χωνί του το τι θα πάθει η Μαλάμω αν πάει στη βρύση για νερό ή τη Δημήτρω, που την προτρέπουν να σηκωθεί και να βάλει τα καλά της, για ν' ανέβει στο βουνό, να βαφτίσει ένα παιδί, να βγάλει τ' όνομά του, κι αυτός να καμαρώσει το έχει του.

Οι πιο γλεντζέδες πάλι, ύστερα από τα πρώτα κιόλας ποτήρια, υποχρέωσή τους θεωρούσαν το να καλέσουν στο τραπέζι του σπιτιού τους και τα όργανα του χωριού, για να είναι το γλέντι τους σωστό κι οι ομοτράπεζοί τους να μείνουν απ' όλα και με το παραπάνω μάλιστα ευχαριστημένοι.

Το πόσο λαχταρούσαν οι χωριανοί μας τις μέρες αυτές των πανηγυριών και το πόσο τις χαίρονταν φανερώνουν τα λόγια της μάνας μου, που δεν παύει να λέει πως, τη χρονιά που παντρεύτηκε (1920), το πανηγυριώτικο τραπέζι, που έστρωσε τη μέρα των Ταξιαρχών το σπίτι μας, το τίμησαν 27 άτομα, όλοι συγγενείς και φίλοι, που δε γιόρταζαν τη μέρα αυτή.

Τα τρία αυτά πανηγύρια, με μικρή διακοπή την ανώμαλη περίοδο 1940-49, δεν έπαυσαν να γιορτάζονται, έστω και κάπως άχρωμα, μέχρι τα τελευταία τούτα χρόνια που άδειασε το χωριό από κόσμο κι αναγκαστικά έσβησαν.

Το μεγάλο όμως πανηγύρι, το πανηγύρι που γιορτάζει ολόκληρο το χωριό σα μια οικογένεια και συμμετέχουν σ' αυτό και κοντοχωριανοί, γινόταν και γίνεται το 15 Αυγούστο. Κρυφή επιθυμία του κάθε χωριανού, σ' όποιο μέρος της ξενιτιάς κι αν παλεύει, είναι να βρεθεί τη μέρα τούτη στο χωριό του κι ανείπωτη χαρά νοιώθει αν ο πόθος του αυτός γίνει πραγματικότητα. Και βλέπεις ν' αλλάζει όψη το χωριό μας, να γεμίζει με πολύ κόσμο, χωριανούς και ξένους, που έρχονται να γιορτάσουν μαζί μας την ξέχωρη αυτή μέρα.

Τα προ του πολέμου χρόνια απ' όλα τα γύρω χωριά και κυρίως Κερασοβίτες και Μολιστινοί, με τους οποίους άλλωστε είχαμε αναπτύξει και τις πιο πολλές συγγενικές κι εμπορικές μας σχέσεις, για να θερμάνουν τους παλιούς τους δεσμούς και καινούριους ν' αποκτήσουν, συνήθως κόπιαζαν από την παραμονή του πανηγυριού και μάλιστα καβάλα στα μουλάρια τους. Ο καθένας τραβούσε για συγγενικό ή φιλικό του σπίτι κι αν τύχαινε να βρεθεί κάποιος στο μεσοχώρι περαστικός κι άγνωστος όλοι με προθυμία του άνοιγαν την πόρτα του σπιτιού τους, να μη μείνει κανένας έξω από τη γενική αυτή χαρά.

Αν και οι προετοιμασίες κρατούν μια σχεδόν βδομάδα μ' αποκορύφωμα την παραμονή, που σφάζουμε και το μανάρι, το πανηγύρι δυστυχώς βαστάει μια μόνο μέρα, την 15η Αυγούστου.

Πριν καλά καλά καλωσορίσουμε τη μέρα αυτή, η νοικοκυρά βρίσκεται κιόλας στο πόδι να ρίξει μια χούφτα νερό να ξαγρυπνήσει κι ύστερα να ετοιμαστεί να πάει με την πρώτη καμπάνα τη λειτουργιά και τ'ανάμα στην εκκλησία, ν' ανάψει το κεράκι της, να πει ψιθυριστά δυο λόγια μ' ευχές στην Παναγία, που γιορτάζει τη μέρα αυτή, να θυμίσει στον παπά να περάσει για το ύψωμα κι ύστερα βιαστικά να γυρίσει σπίτι της και ν' αρχίσει το μαγείρεμα για το γιόμα.

Οι νύφες της πάλι, όπως κι οι κοπέλες του σπιτιού, είναι τώρα κι αυτές όλες τους

στο πόδι κι άλλη σκουπίζει την αυλή και το δρόμο έξω από την πόρτα τους, άλλη τρέχει στη βρύση να γεμίσει με νερό όλα τους τ' αγγεία, η πιο σβέλτη πατάγεται με το καλάθι στ' αμπέλι τους στη Γκάλινα για γλυκά σταφύλια και μελένια κρύα σύκα, κι όλες μαζί προσεκτικά και γρήγορα συγυρίζουν και στολίζουν με τα πιο καλά τους στρωσίδια το σπίτι, να είναι έτοιμο, ώστε με την τρίτη καμπάνα να ετοιμαστούν κι αυτές για την εκκλησία βάζοντας τα πιο καλά τους ρούχα.

Η εκκλησία πεντακάθαρη και χιλιοφωτισμένη, με τον παπά να συναγωνίζεται τους ψάλτες στο ποιος θα σπάσει τις πιο πολλές φορές τη μονοτονία της ψαλμωδίας, με χαρά δέχεται κι αγκαλιάζει όλους τους πιστούς, όλο τον κόσμο.

Με το: «Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν» και τις ευχές του ευλογούντα ξεχύνονται όλοι στο προαύλιο, όπως το μελίτσι όταν «ποχάει», κι αρχίζουν τις ατέλειωτες χαιρετούρες κι ευχές: «Χρόνια Πολλά, να μας βοηθάει το πανηγύρι και του χρόνου» και παρέες παρέες ύστερα, ανάλογα με την ηλικία του ο καθένας, πηγαίνουν για «χρόνια πολλά» στους Παναγιωτάδες που γιορτάζουν.

Το μεσημέρι στρώνονται όλοι στο πλούσιο τραπέζι με πολύ όρεξη μια και δεκαπέντε μέρες τώρα με πίστη «βαστούσαν» τη βαριά σαρακοστή κι όχι λίγοι πλήρωσαν αυτό τους το φαγοπότι με πονόκοιλους κι εντερικά.

Λίγη ξεκούραση μετά να χωνέψουν κάπως, να συνέλθουν από το κρασί, που ήπιαν λίγο παραπάνω επειδή κι η μέρα το καλεί, να σπάσει κι εκείνη η αποπνιχτική ζέστη του απομεσήμερου και νάτοι όλοι στην πλατεία για το χορό. Στο χωριό πάντα έπαιζε και παίζει τη μέρα αυτή, όπως άλλωστε κι όλες τις άλλες γιορτές, μια κομπανία όργανα, οι οργανοπαίχτες του χωριού Νότης και Βασίλης Αλεξίου με τα οχτώ αγόρια του παλιότερα, ξενοχωρίτες σήμερα.

Κι αρχίζει σε δυο και τρεις σειρές, με πρώτους κατά προτίμηση τους μουσαφिरαίους, ο τρικούβερτος ομαδικός χορός, που, ασταμάτητα και με πολύ κέφι, κρατάει ως αργά τη νύχτα, ως ύστερα από τα μεσάνυχτα. Ποιος και ποιος να δείξει τη χορευτική του τέχνη, ποια να καμαρώσει περισσότερο, ποιος να στολίζει το μέτωπο του κλαριτζή με το μεγαλύτερο νόμισμα, αλλά και ποιος θα ξεφαντώσει, για να μπορέσει έτσι να διώξει από το είναι του, έστω και για λίγο, τη σκέψη της ξενιτιάς.

Κι ενώ άλλοι χορεύουν κι άλλοι καθιστοί παρακολουθούν, τα παιδιά πηγαινοέρχονται με αδιάκοπα τρεχάματα και τα μαγαζιά της πλατείας δεν προκάνουν να σερβίρουν. Όλοι τους, μικροί μεγάλοι, γεύονται, με τον τρόπο του ο καθένας, το μερτικό του από τη γενική χαρά.

Και την άλλη μέρα, κι ενώ το πανηγύρι σβήνει σαν ένα όμορφο όνειρο, αρχίζει πάλι η βιοπάλη, η έγνοια της ζωής.

Μπορεί το πανηγύρι του 15 Αύγουστου όπως το γιορτάζουμε σήμερα να διαφέρει από εκείνο το παλιό, μια και μερικές λεπτομέρειές του άλλαξαν στο καλύτερο ή στο χειρότερο, μπορεί τώρα να μην περηφανευόμαστε για το πόσους ξένους τραπεζώσαμε, αφού οι φίλοι μας από τα γειτονικά χωριά και μάλιστα από τη Μόλιστα έρχονται με τ' αυτοκίνητα τους σχεδόν αποκλειστικά για τ' απογευματινό γλέντι, ίσως πάλι κι εμείς να έχουμε τώρα κάποιες άλλες απαιτήσεις, άγνωστες στους προγόνους μας, ό,τι όμως κι αν έγινε ποτέ δε θα πάψει να είναι για μας η μέρα αυτή ημέρα πανηγυριού, μια ξέχωρη γιορτή, που συγκεντρώνει τους χωριανούς από τα πέρατα της γης, να τους χαρίσει αξέχαστες στιγμές κι ευχάριστες αναμνήσεις.

Να μείνουμε όμως πρέπει λίγο ακόμη στα πανηγύρια μας, για ν' αναφέρουμε κι

ένα άλλο, ιδιότυπο στο είδος του και μοναδικό στην ομορφιά του, που γιορτάζαμε κάποτε τη μέρα της Ζωοδόχου Πηγής.

Το είχαμε κι αυτό τιμητικά δοσμένο στην Παναγία και στο εκκλησάκι της, που είναι απέναντι από το χωριό, τρέχαμε τη μέρα αυτή, την πρώτη Παρασκευή μετά το Πάσχα, να λειτουργηθούμε κι ύστερα μέχρι το βράδυ να γλεντήσουμε.

Δυο τρεις αναλάμβαναν το κουμάντο κι από μέρες σημείωναν όσους επιθυμούσαν να λάβουν μέρος στο κοινό τραπέζι, όπως και τον αριθμό των μερίδων που παράγγελλε ο καθένας τους προσπαθώντας πάντα, χωρίς βέβαια να γίνονται και φορτικοί, να παρακινούν τους αναποφάσιστους κι ανάλογα μ' αυτές προμηθεύονταν από σπίτια του χωριού όσα έπρεπε να θυσιαστούν.

Πρωί πρωί τη μέρα της γιορτής θ' άκουγες το σήμαντρο να σκορπάει το χαρακτηριστικό του ήχο στην προσπάθειά του να θυμίσει στους χωριανούς πως έπρεπε για την εκκλησία να ετοιμαστούν κι αν μάλιστα έριχνες προς τα κει τη ματιά σου θα έβλεπες καπνό να βγαίνει μέσ' από τις γέρικες βελανιδιές, που υψώνονται στο μπροστινό μέρος της εκκλησίας. Ήταν από τη φωτιά που είχαν ανάψει να ψήσουν τα σφάγια.

Με το δεύτερο σήμαντρο άρχιζε κιόλας η έξοδος προς την Παναγία και με το τρίτο γέμιζε ο δρόμος από παρέες χωριανών, που άλλοι στον Αϊ-Νικόλη, άλλοι στη Μπάρα ή στον Αϊ-Χριστόφορο, τραβούσαν με χαρούμενες κροναχτές κουβέντες και τις μισοκαμένες λαμπάδες του Πάσχα στα χέρια για την Παναγία.

Οι γυναίκες πάλι ενώ με το ένα χέρι έσερναν το μουλάρι με τους γεμάτους τρουβάδες στα σγκαρβέλια και το χρωματιστό κιλίμι απλωμένο και καλά δεμένο στο σαμάρι, με τ' άλλο κρατούσαν προσεχτικά το γκαμπρότσι με το γιαούρτι. Δεν έμπαιναν βέβαια καβάλα, γιατί από το χωριό ως το λάκκο η απόσταση είναι μικρή κι από κει και πάνω, όση εμπιστοσύνη κι αν είχες στο ζώο σου, ο γκρεμός σε φόβιζε.

Στο μπαϊρι ξεφόρτωναν τα σέα τους, τα κρεμούσαν σ' ένα από τα πολλά γύρω δέντρα κι ενώ η νοικοκυρά πήγαινε να δέσει πιο πέρα και σε μέρος με μπόλικο χόρτο το μουλάρι, οι άλλοι προεϋόνταν ν' ανάψουν το κεράκι και τη λαμπάδα τους.

Κι ενώ η εκκλησία γεμάτη κόσμο προχωρούσε για την απόλυση, τρία τέσσερα αρνιά φτιάχνοντας Πη-τετράγωνο με τη φωτιά στη μέση, ροδοκοκκίνιζαν όπως γύριζαν στις σούβλες περασμένα κι η τσίκνα τους σκαντάλιζε νηστεύοντα καλόγερο κι έκανε την ετοιμόγεννη να χάσει το σπλάχνο της.

Εκεί πάλι ψήνονταν σε λίγα κάρβουνα και τα γκογκορέτσια, αν βέβαια οι υπεύθυνοι δεν είχαν προτιμήσει να κάνουν με τα τζιέρια των σφαχτών στο κακάβι μαγειρίτσα. Όλοι με τη σειρά, κι όσο ο καθένας τους μπορούσε, γύριζαν τις σούβλες, ενώ ο πιο τεχνίτης συμβούλευε, κανόνιζε με το φτυάρι τα κάρβουνα, να μην είναι πολλά κι αδράξει το σφάγιο απ' έξω, αλλ' ούτε λίγα και μείνει άψητο και μ' ένα κομμάτι πάνα ξίγκι, περασμένο στην άκρη μακριάς βέργας, τ' άλοιφε καθώς αυτό στριφογύριζε στη φωτιά.

Με το σχόλασμα της λειτουργίας όλοι ξεχύνονταν στο «σιάδι» που είναι μπρος στο εκκλησάκι και το κρυφό σχολειό του Πολύκαρπου, κι ενώ σκορπούσαν δεξιά κι αριστερά όσες ευχές απαιτούσε η μέρα, οι γεροντότεροι διάλεγαν το πού θα καθήσουν πιο αναπαυτικά αλλά και να βλέπουν καλά κι οι νεότεροι ετοιμάζονταν το χορό ν' αρχίσουν. Οι νοικοκυραίοι της εκκλησίας Χριστόδουλος Βρυζώνης και Νικόλαος Μανέκας πρόσφεραν σ' όλους σιτάρι από τη στέλα, λειτουργιά από την αρτοκλασία, λουκούμι και τσίπουρο, αρχίζοντας πάντα από τον παπά, και με χαρά τους δέχονταν

Α'. Επιστρέφοντας από προσκύνημα και γλέντι στην Παναγία (1956).

Β'. Πανηγυρισμός της Ζωοδόχου Πηγής στην Παναγία.

τις ευχές αυτού που κερνιόταν.

Με την καλή διάθεση των πανηγυριωτών και τη βοήθεια των οργάνων άρχιζε αμέσως κεφάτος κι ο χορός, που κρατούσε ως τις ώρες του μεσημεριού, τις μικρές ώρες που είναι ταμένες για φαγητό. Και στρώνονταν τότε όλοι γύρω γύρω στο πάνω μεγάλο μπαϊρι, στο πλούσιο ανοιξιάτικο γρασίδι, που το στόλιζαν όλων των λογίων τ' αγριολούλουδα, κιλίμια και κουβέρτες και πάνω τους απλώνονταν τραπεζομάντιλα με πιάτα αδειανά και πιάτα γεμάτα με φαγητό φερμένο από το σπίτι, πίτες και ψωμιά, σαλάτες με φρέσκα του κήπου μας μαρούλια, τσόντρες με γλυκό κρασί.

Λίγο πιο πέρα και πάνω σε παχιά ολοπράσινα κλαδιά, μόλις κομμένα από τα γύρω δέντρα, στοίβαζαν μερικοί τα κρέατα των ψημένων σφαχτών, που λιάνιζε άνθρωπος με πείρα, για να τα χωρίσουν ύστερα σε τόσες μερίδες όσες και δηλώθηκαν.

Κι όταν όλα ήταν έτοιμα, πρόθυμα γκαρσόνια συγκέντρωναν από τους πανηγυριώτες άδεια πιάτα, για να τα ξαναφέρουν σε λίγο γεμάτα, άλλα με κοκορέτσι για μεζέ ή μαγειρίτσα κι άλλα με ψητό, ενώ κάποιος τρίτος φρόντιζε τα όργανα, μαζεύοντας από τους χωριανούς ψωμί, φαϊ, κρασί κι ό,τι άλλο καλό πρόσφεραν.

Όταν το κοινό αυτό τραπέζι τιμούσε κι ο παπάς του χωριού έβαζε το ευλογητό κι όλοι με όρεξη, που η εξοχή την έκανε περίσσια, στρώνονταν αμέσως στο φαγητό.

Έτρωγαν κι έπιναν λέγοντας ευχές και λίγες φωναχτές κουβέντες, ενώ τα παιδιά, με τη μπουκιά στο στόμα, τσούγκριζαν μεταξύ τους όσα κόκκινα αυγά περίσσεψαν το Πάσχα, να βγάλουν το νικητή, ή με παγούρια στο χέρι έτρεχαν κάτω στο ρέμα να πάρουν, λέγαν, νερό από το βρυσκό, να σπρωχτούν στην κατηφόρα, να πιτσιλιστούν με νερά, να πιάσουν μπακάκια πες, εσύ, καλύτερα.

Μετά το φαγητό τα γνωστά μας νοσηλεύτη κι ύστερα πάλι χορός κι ετοιμασία για την ομαδική επιστροφή στο χωριό. Μπροστά μπροστά οι ξύλινες σούβλες με τα κεφαλάκια των ψημένων αρνιών στην κορυφή τους, στολισμένα με πρασινάδες και κλαδιά, κι ύστερα όλοι εμείς με τραγούδια και τα όργανα να παίρνουν κάποιο σκοπό όταν και όπως τα βόλευε ο δρόμος.

Στην πλατεία συνεχίζονταν ο χορός μέχρι τη νύχτα, λιάνιζαν τα κεφαλάκια και πρόσφερναν σ' όλους μεζέ μ' ένα ποτήρι κρασί, για το καλό της ημέρας.

Όσα χρόνια βρέθηκα στο χωριό, κι είναι αυτά όχι λίγα, ποτέ μου δεν ξέχασα να λειτουργήσω τη μέρα αυτή στην Παναγία, να συμμετάσχω στο γλέντι και στο κοινό τραπέζι, να πλουτίσω τις εμπειρίες μου με πολλά περιστατικά, δυο μάλιστα από τα οποία πάντοτε θα θυμούμαι.

Το πρώτο ήταν αυτό που συνέβη τη μέρα αυτή στις 13-4-1956, όταν, την ώρα του γλεντιού, ένας κύριος, άγνωστος σ' όλους μας, ήρθε από τα Κοσματορία ανάμεσά μας.

Ήταν περασμένης κάπως ηλικίας, καλοντυμένος και τα πρώτά λόγια του, ευγενικά ειπωμένα, πολύ μας ξένισαν κι άφωνους μας άφησαν. Μας είπε πως λεγόταν Γεώργιος Παπαγεωργίου και πως ήταν κι αυτός χωριανός μας, αφού οι πρόγονοί του από το Παπαβασιλαϊκό σπίτι ξεκίνησαν, για να εγκατασταθούν ύστερα μόνιμα και να προκόψουν στα Τρίκαλα. Ο ίδιος ήταν γυμνασιάρχης του εξατάξιου γυμνασίου Καστοριάς και με την έκτη τάξη του σχολείου του έκανε εκδρομή στην Κέρκυρα. Περνώντας από τα Γιάννενα έστειλε τους μαθητές του με άλλους καθηγητές στην Κέρκυρα κι αυτός ήρθε να εκπληρώσει μια παλιά του επιθυμία, να γνωρίσει κι ευλαβικά να προσκυνήσει τη γη των πατέρων του.

Στη Μαύρη Πέτρα άκουσε τα όργανα κι αντί να τραβήξει για το χωριό, περνώντας

πλαγιές και κατσικόδρομους βρέθηκέ ανάμεσά μας.

Τον περιποιηθήκαμε μ' όλη μας την καρδιά κι όταν τ' απόγευμα επιστρέψαμε στο χωριό, τον οδηγήσαμε στο μέρος που ήταν το Παπαβασιλαίικο, στο σημερινό σπίτι των κληρονόμων του Φώτη Σωτηρούλη. Έμεινε για λίγο κοιτάζοντάς το σιωπηλός και σε στάση προσοχής, σαν κάτι το ιερό να είχε μπρος του, ψιθύρισε δυο λόγια, που κανείς μας δεν άκουσε, κι όταν ύστερα ξεκινούσαμε για την πλατεία έβλεπες ν' απλώνεται στο πρόσωπό του μια πραότητα κι αγαλλίαση, που μέχρι τότε δεν είχαμε προσέξει. Πρωί πρωί την άλλη μέρα μας αποχαιρέτησε, δυστυχώς για πάντα.

Το δεύτερο συνέβη το 1959, όταν ο πατέρας μου αποφάσισε, για πρώτη ίσως φορά στη ζωή του, να μείνει κι αυτός μαζί μας στο μεσημεριανό τραπέζι. Η δουλειά του, μπακάλης, χασάπης και κοινοτικός γραμματέας, ήταν τέτοια που δεν του επέτρεπε ν' απουσιάζει όλη τη μέρα από το μαγαζί κι η προτίμησή του στο μεσημεριάτικο ύπνο και το χουζούρι τον κρατούσαν μακριά από κλαρίνα και βιολιά, από το κοινό τραπέζι της Παναγίας.

Τη χρονιά όμως αυτή, ίσως από προαίσθημα ότι ήταν η τελευταία του Παναγιά, αφού το φθινόπωρο πέθανε, θυσίασε τις προτιμήσεις του κι έμεινε με παρέα και το Βασίλη Παπαχρήστου μαζί μας.

Η μέρα εκείνη στάθηκε για μένα ξέχωρη απ' όλες τις άλλες, γιατί μου χάρισε στιγμές που δεν μπορώ παρά ευτυχισμένες να τις πω, αφού τις πέρασα με τους γονείς μου, τη γυναίκα μου Μαρία, τα δυο μου παιδιά, Βασιλάκη και Γιαννάκη, κι όλους τους χωριανούς μέσα σε άδολη αγάπη και πραγματική ξενοιασιά, κάτω από τη σκέπη της Παναγίας μας.

Οι Παπαδάτες πάλι δεν πανηγύριζαν μόνο το 15 Αύγουστο και των Ταξιαρχών, δηλαδή δυο φορές το χρόνο όπως όλοι οι χωριανοί, αλλά και του Αγίου Αντωνίου, στις 17 Ιανουαρίου, για να θυμούνται και να κρατήσουν μια υπόσχεση που είχαν δώσει τη μέρα αυτή.

Έγινε το περιστατικό αυτό τότε που η οικογένεια του Κάπρα κοντά στη μεγάλη κτηματική της περιουσία είχε και κοπάδια γιδοπρόβατα με πιστικούς τον Τσίλια για τα πρόβατα και το Μίχο για τα γίδια. Στο χειμαδιό στο Τσάμικο ξεχειμάζαν τα πρόβατα και στη Βολνίστα τα γίδια κι όταν έπιανε η άνοιξη και πρασίνιζε ο λόγγος πρόβατα και γίδια έβοσκαν πάνω στο βουνό μας.

Όπως όλες τις άλλες μέρες έτσι και κείνη, μια κι ο καιρός το επέτρεπε, καλά έβγαλε ο Μίχος το κοπάδι στη βοσκή, καλά το πέρασε από το γεφύρι στο ποτάμι και το έριξε στη Ντζάμπουρντα ν' αλλάξει τόπο κι όχι όλο πέρα, στα ίδια μέρη, καλά θα περνούσε τη μέρα του αν δε συνέβαινε το παρακάτω απίστευτο:

Καθώς προχωρούσαν τα γίδια για το Γκούμαρο, αντίκρισε μια προσκαβίτσα, που πολύ του άρεσε, και δίχως να χάσει καιρό πήγε, την έκοψε και βάλθηκε να φτιάσει με το ξύλο της στεφάνι, για τον κύπρο του Μπάλιου, του πρώτου γκεσεμιού του. Κι ενώ αυτός εξακολουθούσε να παιδεύεται με το στεφάνι, τα γίδια βόσκοντας έφτασαν στο Σελό, γι' αυτό κι έπαψε ν' ακούει τα κυπριά τους.

Άφησε το στεφάνι χωρίς να προκάνει να το κεντήσει κιόλας κι ήρθε στο Σελό αλλά δεν τα βρήκε, γιατί αυτά είχαν φτάσει τώρα στου Γιώργου το Πηγάδι.

Έτρεξε κι εκεί αλλά τώρα τ' άκουγε στη Στανιά κι ύστερα στη Γενοβονίβα.

Όταν τέλος ήρθε και στη Γενοβονίβα ούτε κοπάδι συνάντησε αλλ' ούτε και γίδια άκουγε πια. Έψαξε, έψαξε κι όταν ήρθε το βράδυ, απελπισμένος ήρθε στο χωριό

να δει μήπως κατέβηκαν εκεί ή να ειδοποιήσει τον Κάπρα, για το κακό που τους βρήκε.

Ο Κάπρας ανύποπτος χαιρόταν με την οικογένειά του τα καλά του χειμώνα, όταν κάποια στιγμή είδε να προβάλλει στ' άνοιγμα της πόρτας ο Μίχος, χλωμός και πολύ κουρασμένος. Τους είπε πως έχασε το κοπάδι, πως γύρισε όλο τον τόπο αλλά πουθενά δεν το βρήκε, πως απελπίστηκε κι ήρθε να τους πει αυτό που έγινε.

Ξεκίνησε αμέσως όλη η οικογένεια και μερικοί γείτονες, που πήραν είδηση, και χωρισμένοι σε δυο ομάδες άρχισαν το ψάξιμο, ενώ ο γερο Κάπρας, μη μπορώντας να προχωρήσει άλλο, έμεινε στον Αϊ-Λιά, ν' αγναντεύει και να περιμένει. Έμεινε έτσι ώρες κι όταν η αγωνία του έφερε την απελπισία κι ένοιωσε τον εαυτό του αδύναμο να κάνει κάτι άλλο γονάτισε, σήκωσε τα χέρια του σε στάση δέησης, κοίταξε προς τα ουράνια και με τρεμάμενη φωνή είπε: 'Αγιε και θαυματουργέ Αντώνιε, που αύριο γιορτάζουμε τη μνήμη σου, φέρε μου, σε παρακαλώ, το κοπάδι μου κι εγώ κάθε χρόνο στη γιορτή σου θα σφάζω το πιο καλό μου σφαχτό.

Κι έγινε το θαύμα. Τη μέχρι τότε ησυχία της νύχτας έσχισε ξαφνικά βελάσματα γιδιών, κουδούνια κοπαδιού και μια φωνή που κάθε τόσο σάλαγε: εε, εε, εε.

Ήταν το δικό του κοπάδι και κατέβαινε από τη Γενοβονίβα για το χωριό με τσοπάνη τον 'Αγιο Αντώνιο που το συνόδευε μέχρι το ρέμα τ' 'Αι Λιά κι ύστερα χάθηκε κι έσβησε κι η φωνή του. 'Ακουσαν το κοπάδι κι όσοι το έψαχναν κι ήρθαν να το φέρουν στο σπίτι.

Από τότε ο γερο Κάπρας όχι μόνο θυσίαζε το πιο καλό του σφαχτό στον 'Αγιο αλλά και την εικόνα του, που μέχρι σήμερα φυλάγεται μ' ευλάβεια στο σπίτι του Λάμπρου Παπαδάτη, έφτιαξε και μάλιστα μεγάλη.

Με το πέρασμα του χρόνου κι όταν τα γιδόπρόβατα έμειναν λίγα, αντί για σφαχτό, θυσίαζαν μέχρι και πριν από λίγα χρόνια μια κότα. Σήμερα έπαψαν να σφάζουν έστω κι αυτή την κότα όχι γιατί δε θέλουν, αφού όπως λέει και ξαναλέει η θεία Βασιλική Παπατρύφωνα και ο Λάμπρος Παπαδάτης όσες φορές θέλησαν να παραβούν την υπόσχεση του Κάπρα το σφαχτό ψοφούσε κι η κότα κρέμονταν ή πνίγονταν την ημέρα αυτή, αλλά γιατί δεν έχουν ούτε σφαχτό ούτε κότα να προσφέρουν.

11 - ΓΙΑΤΡΟΙ ΚΑΙ ΓΙΑΤΡΙΚΑ.

Η υγεία είναι ασφαλώς το πολυτιμότερο αγαθό στον άνθρωπο και σ' αυτή ανέκαθεν αλλά κυρίως τα τελευταία χρόνια άτομα και κράτος έστρεψαν την προσοχή τους.

Ας δούμε όμως τι έκαναν οι χωριανοί μας παλιότερα, τότε δηλαδή που για να ανακουφίσουν τους πόνους των άρρωστων και να τους βοηθήσουν να ξανάβρουν την υγεία τους κατάφευγαν στους εμπειρικούς γιατρούς και την πρακτική νοσηλευτική.

Επιστήμονες γιατροί ήταν λίγοι κι αυτούς από άγνοια, αμφιβολία και κακομοιριά ακόμα καλούσαν όταν ο άρρωστος έφθανε «στου παπά το χλιάρι», που λέει ο λόγος. Έτρεχαν τότε στην Κόνιτσα στους γιατρούς Μπεκιάρη και Φώτο, κι αυτούς ή το Σούρλα από τα πέρα χωριά έφερναν για πολύ βαριά περιστατικά. Σαν δικό μας γιατρό γνωρίσαμε μόνο το Μιλτιάδη Κοτσιούκη, ο οποίος γεννήθηκε στο χωριό μας το Δεκέμβριο του 1875, σπούδασε στην ιατρική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών κι από την Κωνσταντινούπολη πήρε την άδεια εξάσκησης επαγγέλματος.

Ήταν ένας από τους πολύ καλούς γιατρούς της εποχής εκείνης, άφθαστος στη διάγνωση και γι' αυτό όχι μόνο οι χωριανοί αλλά κι απ' όλα τα γύρω χωριά αυτόν προτιμούσαν. Μια φορά έμεινε στη Φράσιαρη, που τον είχαν καλέσει οι εκεί μπέηδες,

27 ολόκληρες ημέρες, γιατί δεν τον άφηναν να φύγει, τον ήθελαν για δικό τους γιατρό. Πέθανε από καρκίνο του οισοφάγου το 1921 σε ηλικία μόλις 46 χρόνων.

Μετά τον Κοτσιούκη έχουμε τους γιατρούς της Μόλιστας Γ. Τσιανάδη και Β. Στεφανίδη, που μας έφεραν και την «κοντότα», τον οικογενειακό δηλαδή γιατρό.

Τα πιο πλούσια σπίτια του χωριού συμφωνούσαν έναν από τους δυο τους να επισκέπτεται το σπίτι τους μια ή δυο φορές το 15ήμερο, ανάλογα με τη συμφωνία που έκαναν, και να εξετάζει χωρίς άλλη αμοιβή την οικογένειά τους. Η κοντότα ανανεωνόταν κάθε χρόνο.

Όμως οι πιο πολλοί, φτωχοί και πλούσιοι, μόλις κάποιος δικός τους αρρώσταινε του κάνανε όσα πρακτικά αυτοί ήξεραν κι αν η ασθένεια επέμενε φώναζαν τον εμπειρικό του χωριού γιατρό, που έδινε τις δικές του συνταγές. Κι όταν το κακό μεγάλωνε τάζαν στους άγιους να βοηθήσουν κι αυτοί και αν ούτε τότε έβλεπαν καλυτέρευση καλούσαν τελευταίο το γιατρό.

Αυτοί οι πρακτικοί γιατροί μας σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να ταυτίζονται με τους μάγους κι η ιατρική τους με τη μαγεία και την απάτη, αλλά με την επιθυμία να βοηθήσουν συνανθρώπους τους που υπόφεραν. Τις γνώσεις τους τιμητολογούσαν από την προσωπική τους πείρα κι από όσες εμπειρίες κληροδότησαν σ' αυτούς η παράδοση και τα γραπτά «γιατροσόφια» της εποχής. Όχι μόνο δεν έπαιρναν χρήματα ή άλλο τι από τους ασθενείς για όσες υπηρεσίες τους πρόσφεραν αλλά, όπως ο Μουλάς, κατά την επίσκεψή τους στο σπίτι τους κερνούσε κιόλας λουκούμι και καφέ κι όταν αυτοί ήταν Κερασοβίτες, πράγμα που συνέβαινε κάθε Κυριακή, κοντά στο κέρασμα, λόγω γνωριμίας, φιλίας ή μακρινής συγγένειας, τους κρατούσε να τιμήσουν και το μεσημεριανό τραπέζι του, για να μη φύγουν νηστικοί. Άδολε Μουλά! Πόσοι και πόσοι δε σου χρωστούν τη ζωή τους, πόσους και πόσους δε φίλεψες στο μοναστήρι σπίτι σου!

Εκτός από το Μουλά, που κατά κάποιο τρόπο ήταν αναγνωρισμένος ως ο πρακτικός γιατρός «γενικών καθηκόντων» του χωριού και των γύρω, είχαμε και άλλους «ειδικούς», όπως τη Φώτση του Νάτσιου, που θεωρούσε πρώτο και καλύτερο αν όχι μοναδικό φάρμακο το κατράμι κι αυτό σύστηνε για κάθε νόσο και ασθένεια.

Η θυγατέρα της Γιαννούλα Κατσάνου ήταν ειδική στο να φτιάχνει βγαλμένα ή σπασμένα χέρια - πόδια σαν καλός ορθοπεδικός κι η Θανάσαινα Δημαρέλη να γιάνει το κρέας που έκοψες και να σου παίρνει έτσι τον πόνο της μέσης, μετρώντας με την πιθαμή της τρεις φορές σε τρία διαφορετικά χρονικά διαστήματα τη ρόκα της, που έβαζε πάνω σου, λέγοντας τις δικές της μυστικές κουβέντες...

Η Βασίλαινα Παπαδάτη είχε για ειδικότητα το να δένει το λυμένο αφαλό, αρρώστια δηλαδή φανταστική. Αν πονούσε του μικρού η κοιλίτσα κι έκανε εμετό δεν είχες παρά ν' αποτανθείς σ' εκείνη, γιατί σίγουρα του είχε λυθεί ο αφαλός κι αυτή ήξερε καλύτερα από κάθε άλλον να τον δένει. Το ξάπλωνε κάτω, έβαζε το δείκτη του δεξιού χεριού της στον αφαλό του μικρού και πιέζοντάς τον έφερνε τρεις φορές γύρω απ' αυτό. Έβαζε μετά στον αφαλό μια μικρή κόρα ψωμιού και πάνω τους έβαζε το «γυαλί», τη βεντούζα δηλαδή. Η φλόγα των σπέρτων ζέσταινε τον αέρα της βεντούζας κι είχαμε διαστολή του αέρα και τη βεντούζα να κολλά, από την ατμοσφαιρική πίεση. Έτσι τ' άφηνε ένα τέταρτο κι ύστερα έβγαζε το γυαλί κι ο ασθενής ήταν καλά.

Με τον ίδιο τρόπο μάζεψε και τον αφαλό των μεγάλων, με μόνη τη διαφορά πως σ' αυτούς άφηνε το γυαλί περισσότερο από μισή ώρα κι όταν το έβγαζε άπλωνε

στον αφαλό σαν έμπλαστρο ένα στρατσόχαρτο ραντισμένο με ρακί και πασπαλισμένο με τριμμένο θυμίαμα.

Η Νούλα του Καφέ σ' έκανε καλά όταν αυτί ή μάτι σε πονούσε αρκεί να σε σταύρωνε με μαυρομάνικο μαχαίρι και να μουρμούριζε τα δικά της μυστικά λόγια.

Αν περισσότερο ψάξουμε κι άλλους τέτοιους «ειδικούς» γιατρούς θα συναντήσουμε, αλλά για την ώρα τουλάχιστον ας περιοριστούμε σ' αυτούς κι ας ρίξουμε μια ματιά και στα φάρμακα, τα «ρεμέντια» του σπιτιού και του Μουλά, που, ενώ είχαν πράγματι θεραπευτικές ικανότητες, σε πάρα πολλά διέφεραν από τα τωρινά.

1 - Για τον πυρετό: Κομπρέσες στο κεφάλι και στα στήθη με πανιά βουτηγμένα σε κρύο νερό και ξύδι - Ασπιρίνες και χάπια κινίνου - Βδέλλες.

2 - Κρυολόγημα: Εντριβές με μεταβρασμένη ρακί ή οινόπνευμα - Βεντούζες - Καταπλάσματα με πανιά ραντισμένα με ξύδι ή ρακί και πασπαλισμένα μετά με στομπισμένο σινάπι - Μαλακτικά: Τσάι του βουνού, χαμομήλι, βουζιάνθη. Όταν το κρυολόγημα επιμένει βάζουμε και κοφτές βεντούζες - Στο στήθος και την πλάτη πολύ ζεστά πιτούρα σε σακούλες.

3 - Δυσκοιλιότητα: Ρετσινόλαδο - Να φάει βρασμένο ρύζι, άπλυτο, με δυο μόνο σπιριά αλάτι μέσα του - Να μασήσει ψωμί με ρίγανη - Να πιεί αρμόζιμο.

4 - Πονόκοιλος: Ο άρρωστος πίνει ένα ποτηράκι ρακί κι αν αυτός επιμένει τότε βάζουμε στο μέρος που πονάει μια πλάκα πολύ ζεστή, που μόλις την αντέχει - Του δίνουμε να πιεί πεκμέζι.

5 - Για τις πληγές: Φύλλα γλυκομάνας - Λάδι ή πελτέ τομάτας όταν ζεματίζεται.

6 - Για την αιμορραγία: Κάτουρο ανθρώπου στην πληγή - Κολοπούρδι - Ξύσμα από το μέσα μέρος δερμάτινου ζωναριού.

7 - Για την αφαίμαξη: Βδέλλες - Κοφτές βεντούζες.

8 - Διουρητικά: Να πιεί το ζουμί βρασμένου μαϊντανού.

9 - Για την αναγούλια (εμετό): Να πιεί το ζουμί βρασμένου γιόσμου - Να πιεί πεκμέζι ανακατεμένο με λίγο τσίπουρο, χωρίς τσίπουρο για τα παιδάκια.

10 - Για την αϋπνία: Βασιλικό κάτω από το προσκέφαλο - Θυμιάτισμα με βότανα τ' 'Αϊ-Γιαννιού.

11 - Χτυπήματα: Βδέλλες να τραβήξουν το σκοτωμένο αίμα.

12 - Για τον κριθαράκο: Κομπρέσες με ζεστό νερό - Να σταθεί ένα πρωτότοκο παιδί μπρος στον άρρωστο, με το στόμα του πολύ κοντά στο πονεμένο μάτι, και να πει τρεις φορές δυνατά: «Αμ, αμ, αμ, κριθαράκο, σήμερα να σε δω κι αύριο να μη σε δω»! Το ίδιο να επαναλάβουν και δεύτερο και τρίτο πρωινό και μάλιστα άρρωστος και παιδάκι πρέπει να είναι τελείως νηστικοί.

13 - Για τις χιονίστρες: Τις αλείφουμε με χοιρινό λίπος - Λουτρά των ποδιών σε κάτουρα ανθρώπου.

14 - Στο σύγκαμα: Πασπαλίζουμε αλεύρι από σαρακοφαγωμένο ξύλο - Το πλένουμε με βρασμένο λάδι και χαμομήλι.

15 - Για την τσιουρίτσα (καλόγερο): Στη μέση μισού κρεμμυδιού βάζουμε λάδι και σαπουνί κι όλα μαζί, αφού πρώτα τα ψήσουμε στα κάρβουνα, τα δένουμε πάνω στην τσιουρίτσα, να μαλακώσει και να σπάσει γρήγορα. Για να καθαρίσει βάζουμε πάνω της ρομπολίσιο ρετσίνι.

16 - Όταν σε πονάει ο λαιμός και δε μπορείς να σκαπετήσεις (καταπιείς): Παίρνουν μια σαλαμέντρα και τη φέρνουν τρεις φορές γύρω στον πονεμένο λαιμό. Γίνεσαι,

λένε, καλά.

17 - Όταν πονούν τ' αυτιά: Καταπλάσματα με βρασμένα ζεστά βουζιάνθια - Σταγόνες από βρασμένο πράσο μέσα στ' αυτί.

18 - Στη ρώγα του μαστού, όταν την πληγώσει το παιδί καθώς βυζαίνει, βάζουμε καταπλάσματα με χαλβά.

19 - Για το πιάσιμο των νεύρων: Πάτημα της πλάτης του αρρώστου με τα πόδια.

20 - Όταν η λεχώνα έχει κοψίματα της δίνουν να πιεί το ζουμί βρασμένου γλυκάνισου.

Αυτά είναι μερικά, τα πιο σπουδαία ίσως, από τα γνωστά μας γιατροσόφια.

Όμως οι πρακτικοί μας γιατροί δεν ήταν μόνο για τους ανθρώπους αλλά και για τα ζώα, κτηνίατροι δηλαδή, μόνο που εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε και τους τσοπαναραίους, επειδή κι αυτοί πολλά ήξεραν.

Κι όταν οι γιατροί, παρ' όλες τις προσπάθειές τους, δεν έφερναν αποτέλεσμα κατέφευγαν στη βοήθεια των Αγίων. Τάζαν σ' αυτούς, και κατά προτίμηση στους Αγίους Αναργύρους, λάδι όσο το βάρος του άρρωστου παιδιού ή και πιο λίγο όταν δεν υπήρχε τόσο, λαμπάδα μεγάλη όσο και το μπόι του, να ζώσουν με κεριά την εκκλησία τους. Το κεριά το έφτιαχναν οι ίδιοι οι νοικοκυραίοι σπίτι τους με κηρήθρα μελισσιών, έζωναν μ' αυτό γύρω γύρω όλη την εκκλησία κι ύστερα της το χάριζαν. Άνοιγαν την εκκλησία του Άγιου, τον ύψωναν την ημέρα της γιορτής του κι έπαιρναν τον παπά να διαβάσει αγιασμό, που για κάθε σπίτι είναι πάντα καλός. Τέλος πήγαιναν τον άρρωστο στο μοναστήρι της Μόλιστας και τον έβαζαν να κοιμηθεί κάτω από την εικόνα της Παναγίας.

Προστάτης των ζώων λογίζεται ο Άγιος Μόδεστος και στις 16 Δεκεμβρίου, ημέρα της γιορτής του, η νοικοκυρά πάντα τον υψώνει, μ' αν τύχει κάποιο από τα ζώα της, και κυρίως το μουλάρι ή το βόδι, ν' αρρωστήσει, κοντά στ' άλλα γιατροσόφια, το φέρνει και τρεις φορές γύρω από το κοντινότερο στο σπίτι ζωκκλήσι.

Για προληπτική ιατρική ας μη μιλούμε, αφού και στις μέρες μου το μόνο εμβόλιο που κάναν σ' εμάς τα παιδιά ήταν η «βατσίνα», ο δαμαλισμός δηλαδή για την ευλογία, γι αυτό κι ο μέσος όρος ζωής των ανθρώπων ήταν τότε μόνο τα 45 χρόνια.

Πριν αφήσουμε τους γιατρούς και τα γιατρικά τους, ας μη παραλείψουμε ν' αναφέρουμε τους ψύλλους και τις μύγες, πηγές τόσων ασθενειών. Αμέτρητες ήταν όσες πετούσαν γύρω μας όχι μόνο έξω στην αυλή αλλά και μέσα στο σπίτι, ενώ οι ψύλλοι αδιάπνοα άφηναν σε κάθε λαιμό καθαρά τα σημάδια της παρουσίας τους.

Οι νοικοκυρές ανώφελα, πες, αγωνίζονταν εναντίον τους με το μόνο μέσο, που τότε διέθεταν κι ας υπόφεραν κι αυτές οι ίδιες όταν σ' αυτό κατέφευγαν. Έκαιγαν μια κόκκινη καυτερή πιπεριά στη μέση του δωματίου, αφού πρώτα σφάλιζαν καλά πόρτες παράθυρα και περίμεναν να δουν τα ζώφια αυτά να ψοφούν ή τουλάχιστον να φεύγουν μακριά.

Με την εύρεση και διάδοση του φλιτ η κατάσταση αισθητά καλύτερεψε και με το D.D.T. σήμερα μόνο όποιος θέλει έχει σπίτι του ψύλλους και μύγες.

12 - ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ - ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ.

Το μεγαλύτερο αγαθό, που χάρισε ο δημιουργός στο κάθε οργανικό πλάσμα του, είναι ασφαλώς η ίδια του ζωή και η ενστικτώδης παρόρμησή του για προσπάθεια προς διατήρησή της. Το ένστικτο αυτό οδήγησε και τους πρώτους κάτοικους του χωριού μας να οργανώσουν έτσι την κοινωνική και ιδιωτική τους ζωή, ώστε να εξασφα-

λίζουν στην αρχή τα πιο απαραίτητα για τη συνέχισή της κι αργότερα περισσότερα να την καλυτερέψουν. Φυσικό ήταν τα εφόδια αυτά να τα αναζητήσουν στη γύρω φύση στην αρχή ως κυνηγοί, κτηνοτρόφοι και γεωργοί ή μάλλον σ' όλα αυτά μαζί, αφού η ασχολία τους μ' ένα και μόνο δεν έφτανε να τους θρέψει, κι ύστερα ως μικροεπαγγελματίες.

Η κοινωνία τους κλειστή όχι μόνο λόγω της παντελούς ελλείψεως μέσων συγκοινωνίας αλλά και της δυσπιστίας τους προς τους γείτονες, φυσικό ήταν ν' αναπτυχθεί την εποχή εκείνη σε μια κοινωνία αυτάρκη, έστω κι αν αυτό σήμαινε ζωή με χίλιες δυο στερήσεις κι υποφερτή μόνο επειδή δεν είχε καμιά απαίτηση.

Κι όταν αργότερα άνοιξε ο ορίζοντας κι ήρθαν σ' επαφή με κοντινούς ή μακρινούς, αυτή η προσπάθειά τους να μείνουν αυτάρκεις κρατήθηκε όσο μπορούσαν, γιατί σ' αυτήν εύρισκαν τη σιγουριά.

Όμως η έγνοιά τους αυτή δεν περιοριζόταν μόνο στο ζήτημα της διατροφής αλλά, όπως και πιο πάνω είδαμε, επεκτάθηκε αργότερα στη διοίκηση και γενικά στην εξυπηρέτησή τους, γι αυτό και βλέπουμε να έχει το χωριό, εκτός από τους δικούς του άρχοντες ή υπάλληλους, και το μάστορα, τον τσαγκάρη, το ράφτη, το σιδερά, το μπακάλη και γενικά όσους είναι απαραίτητοι για τη συντήρηση και ανάπτυξη του.

Κανένας βέβαια δεν αμφιβάλλει πως η ξενιτιά, στην οποία οι χωριανοί κατέφευγαν σαν κτίστες και υπάλληλοι στην αρχή, έμποροι αργότερα, παρ' όλες τις πίκρες της πολλά τους πρόσφερε κι αυτή κυρίως τους χάρισε μια καλύτερη ποιότητα ζωής, χωρίς βέβαια και να σημαίνει αυτό πως όσοι άντρες και γυναίκες μόνιμα έμεναν στο χωριό, όπως κι άλλοι απόμαχοι της ξενιτιάς, δε βοήθησαν με την εργασία και δική τους προσπάθεια σ' αυτή την προκοπή.

Ας γνωρίσουμε όμως καλύτερα όλες αυτές τις ασχολίες τους αρχίζοντας από τις πιο πρωτόγνωρες και βασικές γι αυτούς, τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Η ΓΕΩΡΓΙΑ

Λένε πως η εργασία του γεωργού είναι η πιο κουραστική απ' όλες τις άλλες, γιατί αρχίζει την ώρα που η πεντάμορφη Πούλια καλωσορίζει το νιό Αυγερινό και σχολάει όταν ο Αποσπερίτης στολίζει το στερέωμα. Λένε ακόμα πως γι αυτή του τη σκληρή δουλειά έχει ως μόνη πληρωμή μερικές πρόσκαιρες χαρές, λίγες μικροδιασκεδάσεις και πότερες στενοχώριες. Άλλοι πάλι συμπληρώνουν πως κι αυτά τα λίγα καλά μόνο ο άξιος γεωργός κι αυτός μόνο το χειμώνα μπορεί να τα χαρεί, μια και οι ασχολίες του την εποχή αυτή, λόγω του καιρού, πολύ περιορίζονται.

Εγώ θα έλεγα πως στα πιο πάνω θα πρέπει να προσθέσουμε γι' αυτόν που κάνει τον ιδρώτα του ζωή μας, με όσα πλούσια αγαθά μας προσφέρει, πως η πιο μεγάλη πληρωμή του, αυτή που του χαρίζει ζωή και δύναμη, είναι σίγουρα η χαρά της δημιουργίας, γιατί μόνο αυτή τον κάνει ένα μικρό επίγειο θεό.

Μήπως αλήθεια γι' αυτή του την ευχάριστη ψυχική κατάσταση δεν έχουν γεμίσει τα χέρια του ρόζους, δε σκεπάστηκε το πρόσωπό του με ρυτίδες, δεν έχουν χορτάσει τα ρουθούνια του τη μυρωδιά της νιόσκαφτης γης!

Παίρνει το σπυρί του σιταριού κι αφού ένα ολόκληρο χρόνο τ' αγκαλιάσει με την αγάπη του και τ' αναστήσει με τη φροντίδα του, μας το παραδίνει έτοιμο για τον επιούσιο, γι' αυτή τη ζωή μας.

Από σεβασμό κι υποχρέωση σε κάθε γεωργό και ιδιαίτερα στον Πουρνιώτη τάξαμε

κι εμείς το λειτούργημά του πιο μπρος απ' όλα τ' άλλα και μ' αυτό λεπτομερειακά τώρα θ' ασχοληθούμε, φροντίζοντας να μη γίνουμε και κουραστικοί.

Με τη γεωργία καταγίνονταν ανέκαθεν όλοι όσοι άντρες ή γυναίκες έμεναν στο χωριό και καλλιεργούσαν όχι μόνο τα κτήματα, που είναι μέσα και γύρω απ' αυτό, αλλά και κάθε σπιθαμή γης σ' όποιο σημείο της περιφέρειάς του κι αν βρισκόταν, αρκεί να μπορούσε να δώσει έστω και λίγο καρπό. Πάσχιζαν όλοι τους να κάνουν το γέννημα της χρονιάς, για να εξασφαλίσουν έτσι το ψωμί, το οποίο αποτελούσε τη βάση της διατροφής τους, κι ύστερα μια καλύτερη κοινωνική θέση, αφού αυτή ήταν ανάλογη με το μέγεθος της κτηματικής περιουσίας του κάθε νοικοκύρη και την ποσότητα του καρπού που αυτή απέδιδε.

Η κτηματική περιουσία των χωριανών μας αποτελούνταν αποκλειστικά, πες, από τα κτήματα που κληρονόμησε ο καθένας τους από τους γονείς του, ενισχυμένα και με όσα πήρε προίκα ή αγόρασε ο ίδιος. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η μεταβίβαση της κυριότητας γινόταν παλιότερα στο τούρκικο δικαστήριο Κονίτσης και μπροστά σε ειδικό υπάλληλο, είδος συμβολαιογράφου, ο οποίος εξέδιδε και τίτλο κυριότητας, το ταπί, στ' όνομα του αγοραστή. Αν πάλι για οποιοδήποτε λόγο η αγοροπωλησία γινόταν στο χωριό, ο πωλητής έδινε στον αγοραστή πωλητήριο με την υπογραφή του και τις υπογραφές μαρτύρων, για να μπορέσει μετά ο αγοραστής να νομιμοποιήσει μ' αυτό στην Κόνιτσα την πράξη. Να ένα τέτοιο πωλητήριο:

«Οϊποφενόμενος έφχαρείστος και άβιάστος έκαθαροπούλιστα έν κομάτει χωράφη εις θέση άγια έκατηρείνα πρός τόν Νότη γεωργίου παπανέου σινορέβον άπό μέν τό έν μέρος με θομάν ραγγόζη μέ άγια κατηρήναν με λάκκον και δρόμον ένα ίμισι στρέμα ξιρικόν και τό έπούλησα διά γρόσια τριακόσια δέκα όκτό Άρ 318 και τά έλαβα έπει χείρας μέχρι όβολου και εις τό έξεις είναι τελίος έξουσιαστέις εις τό άνοτέρο χοράφει ό ιριμενος νότης και θέλω δόσι τό ικράρι εις τό σεβαστόν Κονίτσης διά νά πάρι τό νόμιμον ταπί διά ασφάλιάν του και πρός ένδειξη ίποφένομαι

1876 Απριλίου 1 σταρίτσιανι

» Βασίλειος Γεωργίου βεβεόνο ως άνοθεν

» Βασίλης παπαγιανούλη παρόν μάρτυρῶ

» γεανν. παπάνηκόλα μάρτηρῶ

» χρί. θεοδωσίου μάρτιρῶ

» Ιωάννης παναγνός»

Όταν πάλι πωλητής κι αγοραστής είχαν μεταξύ τους αμοιβαία εμπιστοσύνη η αγοροπωλησία γινόταν στο χωριό, σ' ένα απλό χαρτί και φυσικά η πράξη αυτή δεν αναφερόταν σε κανένα επίσημο του κράτους βιβλίο.

Αδέσποτα κτήματα δεν υπήρχαν.

Για σημεία κυριότητας μεταχειρίζονταν τα σύνορα, φυσικά χαρακτηριστικά και μόνιμα γνωρίσματα, όπως μια ρεματιά, ένας βράχος ή κατασκευασμένα, όπως καπάκια μεγάλα καλά μπηγμένα σε δυο τρία σημεία της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ των χωραφιών ή φράχτες με σταλίκια και σανίδια, αγκαθωτό συρματοπλέγμα και σήμερα την «πόχα» για τους κήπους.

Η αξία των κτημάτων ήταν πάντα ανάλογη όχι μόνο με την έκτασή τους ή την απόσταση από το χωριό αλλά και από το εάν αυτά ήταν ποτιστικά, όπως όσα απλώνονταν από τη Μπούκα και Κρασιά μέχρι κάτω την Πώγωνη, ή ξερικά, συνέχεια των ποτιστικών και μέχρι τα σύνορα με τα γύρω χωριά.

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...

...
 ...

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ονομασίες μερικών και αβύσσοι με ομοιοφωνία
 οι οποίες είναι μερικές από τις πρώτες και δεύτερες. Έπειτα οι
 πόλεις. μερικές ονομασίες ονομασίες, από τις οποίες μερικές
 για όλη την πόλη ή για μερικές από τις πόλεις, για όλη την
 πόλη ή μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 ονομασίες για μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 και οι οποίες είναι μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 αυτές είναι μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 ονομασίες πόλεις και μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 οι οποίες είναι μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις
 οι οποίες είναι μερικές πόλεις, για όλη την πόλη ή μερικές πόλεις

1876

- " Μερικές πόλεις μερικές πόλεις
- " μερικές πόλεις μερικές πόλεις
- " μερικές πόλεις μερικές πόλεις
- " μερικές πόλεις μερικές πόλεις
- " μερικές πόλεις μερικές πόλεις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Το νερό στα πρώτα ερχόταν από τους λάκκους με τα κοινοτικά αυλάκια, ή, παλιότερα, με τα λίγα ιδιωτικά, τα οποία φρόντιζαν και μ' αυτά πότιζαν ορισμένοι κτηματίες και μόνο αυτοί, αφού ήταν κτήμα τους, όπως στο Σελό και στον 'Αϊ-Λιά ο Παπαγιαννούλης, πάλι στο Σελό ο Χαρίσης, στο Σιόποτο ο Κυριακούλης.

'Άλλοι πάλι πότιζαν με τις «στέρνες», δεξαμενές χτισμένες με λιθάρια κι ασβέστη σε μέρη που «δεν τ'άπιαναν τ' αυλάκια». Σ' αυτές συγκέντρωναν τα νερά της βροχής, του διπλανού ξερόλακκου, κάποιας μικρής κοντινής πηγής και τον Ιούλιο και Αύγουστο, που η γη σκάει από την ξηρασία, τ' απολούσαν και πότιζαν μ' αυτό το χωράφι τους. Τέτοιες στέρνες, όπως φαίνεται κι απ' όσα βαθουλώματα και πεσμένα τοίχια σώζονται μέχρι σήμερα, είχε ο Παπατρύφωνας μια στην Παναγιά, άλλη στο Σελό και μια τρίτη στου Φώτη τις Καριές, ο Λάμπρος Κοντογιάννης στη Σελνόκοβα, ο Τζιούνης στη Μπούκα, ο Μπούφος στην Τράπια.

Απ' όλα αυτά εύκολα μπορεί κανείς να συμπεράνει πως όσα κτήματα ποτίζονταν από τα ιδιωτικά αυλάκια και τις στέρνες ήταν μετρημένα, ενώ όλα τ' άλλα, τα πολλά, ποτίζονταν από τα κοινοτικά. Γι' αυτά αρκετά έχουμε αναφέρει πιο πάνω, όταν μιλούσαμε για τους αυλακάρηδες, και δε μας μένει παρά να προσθέσουμε εδώ πως από το 1953 και μετά το δημόσιο, στην προσπάθειά του ν' αναπτύξει τη γεωργία και ν' ανακόψει το ρεύμα της αστυφιλίας, που από το 1945 είχε αρχίσει το καταστρεπτικό της έργο, εκτός από όσα άλλα μέτρα πήρε, έφτιασε με τα διάφορα προγράμματά του και τη συμμετοχή, συμβολική τις περισσότερες φορές, του κοινοτικού μας ταμείου νέα αυλάκια ή επισκεύασε τα υπάρχοντα. Έτσι το 1955 από το πρόγραμμα του Ν.Δ. 2536/53 άρχισε η κατασκευή νέου αυλακιού μήκους 1198 μέτρων, για να ποτιστούν 80 ξερικά μέχρι τότε στρέμματα χωραφιών στη Γκάλινα και Πόραγια. Οι εργασίες τέλειωσαν το 1958 και τα 60% της δαπάνης του διάθεσε το δημόσιο, τα δε υπόλοιπα 40% ή 83.000 δραχ. η κοινότητα από δάνειο που πήρε για το σκοπό αυτό από το Νομαρχιακό Ταμείο.

Ακολούθησαν τ' αυλάκια Αγίου Νικολάου, Μαύρης Πέτρας κι έγινε επένδυση του κεντρικού αρδευτικού αυλακιού Τράπιας-Εικονίσματος, αυτού δηλαδή που ξεκινάει από την Τράπια κι αφού διατρέξει όλο το χωριό καταλήγει στο Αθανασιώτικο, με τσιμέντο.

Τα ξερικά πάλι σκέπαζαν ένα μεγάλο μέρος της νότιας ορεινής περιοχής του χωριού και χωρίζονταν σε δυο «μπάντες», που περιλάμβαναν η μεν μία τις τοποθεσίες προς το Λιβάδι του Αγίου Χαραλάμπου, η δε άλλη τις προς του Μπουνταλά το Λιβάδι. Τις μπάντες σπέρνανε εκ περιτροπής τη μια χρονιά τη μία, τη δεύτερη την άλλη, ενώ τα ζώα του χωριού, μικρά και μεγάλα, έβοσκαν το καλοκαίρι σ' όποια μπάντα είχε αγρανάπαυση και μετά τη συγκομιδή των γεωργικών προϊόντων και μάλιστα των καλαμποκιών, ελεύθερα γύριζαν σ' όλη την έκταση του χωριού, εκτός από τ' αμπέλια, να μη καταστρέφουν τα κλήματα.

Αν πάλι ο νοικοκύρης για οποιοδήποτε λόγο ήθελε να εμποδίσει τη βοσκή σε κοντινό στο χωριό χωράφι του, είχε δικαίωμα να το περιφράξει ή εάν από χωράφι και βαρκό επρόκειτο να θερίσει το χόρτο του απαγόρευε τη βοσκή, ιδίως των μεγάλων ζώων, βάζοντας κατά διαστήματα και σε μέρη ευδιάκριτα σημάδια, που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά σταυροί καμωμένοι με χόρτα ή άχυρα πάνω σε ψηλά ξύλα.

Το φθινόπωρο κι ύστερα από τα πρωτοβρόχια άρχιζε για το γεωργό μας η καινούρια αγροτική χρονιά και με το «σέμπρο», οδηγώντας το ζευγάρι τους, κινούσαν για την

πρώτη τους δουλειά, να σπείρουν με σιτάρι και βρίζα τα χωράφια τους στη μπάντα που είχε σειρά τη χρονιά εκείνη.

Βλέπουμε εδώ δυο γεωργούς να συνεταιρίζονται για να μπορέσουν με το ζευγάρι, που έτσι κάνουν, και τα δικά τους μπράτσα να σπείρουν και να οργώσουν τα χωράφια τους τώρα, ν' αλωνίσουν τα γεννήματά τους μετά. Άλλες πάλι φορές έχουμε και συνεταιρισμό μεταξύ κτηματία και καλλιεργητή. Όταν δηλαδή για οποιοδήποτε λόγο ο νοικοκύρης δε μπορούσε να καλλιεργήσει μόνος του κάποια χωράφια του τα έδινε μαζί με το μισό σπόρο σ' άλλο χωριανό κι έπαιρνε γι' αμοιβή του τη μισή παραγωγή, τα είχαν δηλαδή μεσιακά, ενώ όταν έβαζε μόνο τα χωράφια του και καθόλου σπόρο έπαιρνε το 1/3 της παραγωγής, το γεώμορο.

Μέχρι το μεγάλο πόλεμο του 1940 και λίγο μετά ο γεωργός μας καλλιεργούσε με τα γνωστά σ' όλους μας αρχαία εκείνα εργαλεία του το αλέτρι, το γυνί, τα λουριά, τη βροκλίδα, το δικέντρι, όλα όσα με μια του λέξη «ύπεργα» τα έλεγε.

Το αλέτρι, ο ζυγός, το γυνί και τώρα τα βλέπω κάθε φορά που επισκέπτομαι την αποθήκη μας και νιώθω άσχημα σα σκέφτομαι πως ύστερα από λίγα χρόνια ίσως να μην υπάρχουν, ίσως τα ρίξουμε στη φωτιά σαν άχρηστα ξύλα. Τι αδικία αλήθεια!

Από τον καιρό που η Δήμητρα έμαθε στον Τριπτόλεμο, το βασιλόπουλο της Ελευσίνας, την τέχνη της γεωργίας, μέχρι τις μέρες μας, έσχισαν απ' άκρη σ' άκρη τη γη της πατρίδας μας και χόρτασαν τους κατοίκους της αφράτο ψωμάκι. Γι αυτή τους λοιπόν την προσφορά κι ενώ θα έπρεπε με περηφάνια να τα κρεμάσουμε στην πιο διαλεχτή θέση του μουσείου του κάθε χωριού, για στολίδι και καύχημά του, τα ρίχνουμε τώρα χωρίς ντροπή στη φωτιά, σα να μην υπάρχουν άλλα ξύλα γι αυτή τη δουλειά.

Η περιγραφή των εργαλείων του γεωργού, που με συντομία γίνεται στις πιο κάτω γραμμές, όσο κουραστική κι αν φαίνεται για τον αναγνώστη, ας μη θεωρηθεί περιττή, αφού η θύμηση αυτών που περιγράφονται πολύ θα συγκινήσει τους ανθρώπους της ηλικίας μου και σίγουρα κάποιο κέρδος θα χαρίσει στους νεότερους.

Ας αρχίσουμε λοιπόν με το σπουδαιότερο απ' όλα, το αλέτρι, το «Ησιόδιο άροτρο» όπως πολλοί το λένε, γιατί ήταν ακριβώς το ίδιο μ' εκείνο που περιγράφει στα ποιήματά του 800 χρόνια π.Χ. ο Ησίοδος.

Αποτελούνταν από το συρτάρι, το κουτσουράλετρο και τη χειρολάβα, όλα τους από ξύλο θλατού ή οξιάς.

Το συρτάρι στρογγυλό και μακρύ 2 ως 2 1/2 περίπου μέτρα με τη μια του άκρη, την πιο χοντρή, γυριστή και σκαλωκομμένη από τις δυο μεριές στο τέρμα της, για να γίνει ορθογώνια προεξοχή, με τη στρογγυλή όρθια τρύπα λίγο πιο κάτω από την άλλη άκρη του, για να μπαίνει μέσα η βροκλίδα, ήταν το πιο μεγάλο σε μέγεθος απ' όσα άλλα ξύλινα μέρη είχαν τα ύπεργα.

Το κουτσουράλετρο ορθογώνιο και ίσως λίγο πιο μικρό από ένα μέτρο είχε κοντά στη μια του άκρη κατακόρυφο ορθογώνιο άνοιγμα, μέσα στο οποίο έμπαινε στέρεα η προεξοχή του κάτω μέρους του συρταριού, ενώ η άλλη του άκρη, μυτερή όπως ήταν, δεχόταν το γυνί. Σχημάτιζε έτσι με το συρτάρι γωνία 40-45 μοιρών.

Η χειρολάβα ξεκινούσε από τη μέση του κουτσουράλετρου, περνούσε από άνοιγμα, που είχε για το σκοπό αυτό το συρτάρι στο πίσω μέρος, λίγο πιο πάνω από το γυριστό μέρος του, κι έβγαινε έξω ένα περίπου μέτρο, κυρτή προς τα πίσω.

Ο ζυγός πάλι ήταν ένα μακρύ ορθογώνιο και κάπως χοντρό κι αυτό ξύλο, που

κοντά στην κάθε του άκρη και σε απόσταση 30 περίπου πόντων τη μια από την άλλη είχε δύο όρθιες στρογγυλές τρύπες. Σε κάθε τρύπα έμπαινε και μια ζέβλα, λεπτό αλλά στέρεο κρανίσιο στρογγυλό ξύλο με διχάλη στο πάνω μέρος του, για να μη πέφτει από την τρύπα του ζυγού κι εγκοπή στην άλλη άκρη του, να δένονται μεταξύ τους ανά δύο κάτω από το λαιμό του ζώου. Ακριβώς στη μέση του έφερνε κι ένα άλλο αρκετά μεγάλο άνοιγμα, ορθογώνιο κι αυτό, να περνούν μέσα του τα λουριά, σίδηρο που ένωνε το ζυγό με το συρτάρι τ' αλετριού.

Ο ζυγός έμπαινε στον τράχηλο των βοδιών έτσι ώστε οι δυο ζέβλες της μιας άκρης του ν' αγκαλιάζουν το λαιμό του ενός βοδιού και οι άλλες δυο της άλλης άκρης το λαιμό του άλλου βοδιού.

Τα λουριά, παρά τ' όνομά τους, όπως και πιο πάνω είπαμε, ήταν ένα σίδηρο σε σχήμα ορθογώνιου, λίγο πιο μακρύ από το πάχος του ζυγού, να τον διαπερνά και να βγαίνει και πιο έξω στο πάνω μέρος του, με τη μια του μικρή πλευρά στρογγυλεμένη και την άλλη να καταλήγει σε θηλιά. Απ' τη θηλιά αυτή κρεμόταν σιδερένιος μεγάλος κρίκος που μπορούσε ελεύθερα να κινηθεί προς και πίσω.

Το ορθογώνιο σίδηρο έμπαινε με το στρογγυλεμένο μέρος του προς τα πάνω, στο άνοιγμα που είχε στη μέση ο ζυγός και στεριωνόταν σ' αυτόν με ξυλινες σφήνες, τις οποίες μπήγανε στο κενό που σχηματιζόταν μεταξύ του στρογγυλεμένου μέρους του σίδηρου και του ζυγού. Στον κρεμασμένο σιδερένιο κρίκο περνούσε το μπροστινό μέρος από το συρτάρι του αλετριού και για να μη βγαίνει έβαζε στην τρύπα του ένα μακρύ στρογγυλό σίδηρο, που είχε την πάνω άκρη του εξογκωμένη, να μη πέφτει, τη βροκλίδα, όπως το λέγανε.

Πριν κλείσουμε την περιγραφή αυτή, ας θυμηθούμε και το δκέντρι, ένα μακρύ γερό φασουλόξυλο με μια μυτερή πρόκα, τη λόθρα, στη μια του άκρη, να κεντρίζει τα βόδια όταν δεν προχωρούσαν.

Μ' αυτά τα εργαλεία, τα υπέργα, άρχισε από τα βάθη των χρόνων την εργασία του ο γεωργός του χωριού μας κι αφού μ' αυτά την επανέλαβε ίδια κι απaráλλαχτα αμέτρητες φορές, το 1948 τα ξέχασε στην αποθήκη του σπιτιού του, γιατί από τότε κι ύστερα πολλά άλλαξαν. Οι αντάρτες τη χρονιά αυτή είχαν αρπάξει όλα τα βόδια του χωριού και για ένα, δυο ή και τρία χρόνια το κάθε σπίτι αναγκαστικά καλλιεργούσε όσα από τα χωράφια του μπορούσε με μόνη βοήθεια τη δύναμη των χεριών του. Τσάπιζαν, τσάπιζαν χωρίς τελειωμό από το πρωί ως το βράδυ και τα καλαμπόκια που μάζευαν, το σιτάρι που θέριζαν λιγοστά, πολλές φορές μάλιστα πιο λίγα κι από το σπόρο που έριζαν. Η κατάσταση απελπιστική αλλά και η ελπίδα για μια καλύτερη μέρα δεν τους άφηνε να σκύψουν το κεφάλι.

Κι όταν είδαν τη γεωργική υπηρεσία να μοιράζει μουλάρια σ' όσους είχαν δώσει το δικό τους στην επίταξη του 1940, και τέτοιοι ήταν όλοι οι χωριανοί μας, ανακουφίστηκαν. Σιγά σιγά η ζωή του χωριού άλλαξε, όπως ριζικά άλλαξε κι ο τρόπος καλλιέργειας των χωραφιών του. Αντί για βόδια έζευγαν τώρα ένα ή και δύο μουλάρια, ανάλογα με το πώς τραβούσε το ζώο και με το κουράγιο και την τέχνη του ζευγολάτη, αντί για ζυγό έβαζαν λαιμαργιές, αντί για δκέντρι κρατούσαν καμουτσίκι.

Η αλλαγή αυτή παρέσυρε και το γνωστό μας αλέτρι και το ανάγκασε να μείνει στην αρχή με το μισό συρτάρι του κι αργότερα, τότε δηλαδή που η Γεωργική Υπηρεσία μοίρασε τα πρώτα σιδεράλετρα, να τραβηχτεί σαν ξεπερασμένο στην αποθήκη, για να συναντήσει εκεί το ζυγό, τα λουριά, το δκέντρι.

Η πρώτη φροντίδα του κάθε νοικοκύρη ήταν τώρα ν' αποχτήσει δωρεάν από την ίδια υπηρεσία, αν βέβαια μπορούσε, ή εν ανάγκη από το ελεύθερο εμπόριο με πληρωμή ένα σιδεράλετρο κι ας ήταν αυτό περιστρεφόμενο. Στην αρχή οι πιο πολλοί απέφευγαν τ' αλέτρια αυτά, γιατί ήταν πολύ βαριά και καλά μόνο για τους κάμπους και προτιμούσαν τα πιο ελαφρά, εκείνα «τσ' αυλακιάς», για να τα ξεχάσουν κι αυτά όταν στην αγορά έκαναν την εμφάνισή τους τα νέα περιστρεφόμενα, τα κόκκινα, όπως από το χρώμα τους τα ονόμαζαν.

Ήταν αυτά πιο μικρά, πιο ελαφρά, είχαν δυο ξύλινες χειρολαβές να τις χουφτιάζουν με σιγουριά κι έκοβαν την αυλακιά πιο ανοιχτά, «φτουρούσε το χωράφι καλύτερα».

Σήμερα ανήκουν κι αυτά στο παρελθόν και σκουριάζουν πλάι στα πρώτα ξυλάλετρα, αφού κανένας δεν οργώνει κι ούτε σπέρνει πια.

Μ' αυτά λοιπόν τα εργαλεία άρχιζε ο γεωργός μας τις εργασίες του το φθινόπωρο, τις σταματούσε το χειμώνα, που το χιόνι σκέπαζε τα πάντα κι ο βοριάς λυσομανούσε, και τις συνέχιζε την άνοιξη, μόλις ξάνοιγε λίγο η μέρα και στράγγιζε κάπως ο τόπος.

Τι όμως έσπερνε στα χωράφια του και τι μάζευε;

Καθαρά ορεινό το κλίμα του χωριού μας με βαρείς τους χειμώνες και δροσερά τα καλοκαίρια φυσικό ήταν να μη προσφέρεται για την ελιά ή τα ξυνά αλλά για φυτά όπως τα δημητριακά, όσπρια, κηπευτικά και όχι λίγα από τα οπωροφόρα δέντρα.

Αν τώρα κοντά στο κλίμα προσθέσουμε και την αγωνιώδη προσπάθεια του γεωργού μας να εξασφαλίσει το ψωμί της φαμίλιας του για όσο περισσότερο χρονικό διάστημα μπορούσε, καθώς και την τροφή των ζωντανών του, που τα λογάριαζε όσο και τον εαυτόν του, εύκολα συμπεραίνουμε γιατί τα χωράφια του σκεπάζονταν αποκλειστικά με δημητριακά. Τον βλέπουμε λοιπόν να σπέρνει το φθινόπωρο σιτάρι και βρίζα, την άνοιξη στις γούρνες της Μαυρομπίνας ή του Λιβαδιού ρόβι και ταή, πάλι λίγη βρίζα στο Γελαδομάντρι, κριθάρι στη Νταλιόπολη κι ύστερα να οργώνει και να σπέρνει τα καλαμποκοχώρατά του γύρω και κάτω από το χωριό.

Προτιμούσε τα καλαμπόκια κι ας είχαν πιο πολύ κόπο, κι ας ήταν κατώτερη από το σιτάρι τροφή του, γιατί εκτός του ότι έπαιρνε απ' αυτά πολύ καρπό, μπορούσε στο ίδιο χωράφι κι ανάμεσα στις ρίζες τους να σπείρει και φασολιές, που του εξασφάλιζαν τα φασόλια, τα οποία είχαν στο διαιτολόγιό του τη δεύτερη θέση μετά το ψωμί, μερικές κολοκυθίες για να φτιάχνει, μόλις καρπίσουν, χορτάτη κολοκυθόπιτα για ευχάριστη χορτάση της οικογένειας κι αργότερα, το φθινόπωρο, να τις συγκεντρώνει όλες για να ταΐζει μ' αυτές τα γιδοπρόβατά του το χειμώνα.

Αν τώρα αφαιρέσουμε το σιτάρι, το καλαμπόκι και τα φασόλια, που ήταν απαραίτητα για τη διατροφή του, βλέπουμε όλη την άλλη προσπάθειά του να συγκεντρώνεται στο πώς θα κερδίσει από το κάθε φυτό όσα περισσότερα για τα ζώα του.

Από το κριθάρι και την ταή έπαιρνε τον καρπό της, άριστο τάισμα του μουλαριού, όταν ήταν να παεί στην Κόνιτσα ή σε κάποια άλλη κουραστική δουλειά, το ρόβι για τα γίδια τον καιρό της γέννας, από τα καλαμπόκια τις κορυφές, τα φύλλα και τα φώκια, που αποτελούσαν τη μόνη, πες, τροφή των βοδιών, κι από το σιτάρι και ρόβι το καλάμι τους, βασική χειμωνιάτικη τροφή του μουλαριού.

Τη λίγη βρίζα την έσπερνε περισσότερο για το άχυρό της, το μακρύ κι ευλύγιστο βριζάχυρο, να κάνει μ' αυτό μεγάλα και γερά «δεματκά» για το δέσιμο των δεματιών, να γεμίζει τη στρωματιά από το σαμάρι του μουλαριού κι όταν περίσσευε και το δικό του στρώμα, ενώ τον καρπό της τον έκανε αλεύρι, που το ανακάτευε με τ'

άλλο του σιταριού, να γίνει κι εκείνο πιο πολύ και το ψωμί πιο μαλακό.

Τριφύλλια ή γοντζέδια, όπως εμείς τα λέμε, πολύ λίγα έβλεπες, γιατί θέλουν νερό και τα ποτιστικά χωράφια έπρεπε πρώτ' απ' όλα να δώσουν καλαμπόκια κι ας ήταν και τα βαρκά μετρημένα, κι ας αναγκαζόταν γι' αυτό να τρέχει από τη νύχτα στο γκρισμπανίτικο, να θερίσει και να φορτώσει το ζώο του χόρτο του βουνού και πάλι σπίτι να γυρίσει.

Στην άκρη του χωραφιού και σε μέρος που να μη ρίχνει σ' αυτό ίσκιο είχε και κάποια κερασιά, μηλιά, δαμασκηλιά, αχλαδιά ή κυδωνιά και προς το ρέμα μια καρυδιά ή καστανιά, όχι γιατί έδειχνε στα οπωρικά πιότερο ενδιαφέρον αλλά γιατί ένιωθε την ανάγκη να γευτεί τον καρπό τους, ενώ τ' αμπέλια του στη Γκάλινα, το Σελό ή όπου αλλού του χάριζαν γλυκά σταφύλια και μπόλικο γευστικό κοκκινέλι.

Από τον κήπο του πάλι, τον έχει κάπου κοντά στο σπίτι του, έπαιρνε όλα τα ζαρζαβατικά της χρονιάς, δροσερά και τροφαντά, ίσως μάλιστα και λίγα περισσευάμενα φασόλια, πατάτες και κρεμμύδια, να τα πουλήσει την άνοιξη στους Κερασοβίτες, να χαρεί και το πορτοφόλι τους κόπους του.

Αν και πιο πάνω αναφέραμε για κάποιες ποσότητες δημητριακών, ας μας επιτραπεί να μην επιμείνουμε στο σημείο αυτό, γιατί όσο φιλότιμη προσπάθεια κι αν κατέβαλε ο γεωργός μας, όσο κι αν ένιωθε ανείπωτη χαρά όταν με τον καρπό των χωραφιών του γέμιζε τ' αμπάρια, μετρημένες ήταν οι φορές που μπόρεσε να κάνει το γέννημα της χρονιάς, ενώ σχεδόν πάντοτε το συμπλήρωνε μ' όσο αγόραζε το καλοκαίρι από τα βλάχικα караβάνια, όταν αυτά ξεφόρτωναν στον ίσκιο του πλάτανου. Αιτία τα λιγοστά και φτωχά χωράφια που αναλογούν όχι μόνο σε κάθε χωριανό μας αλλά γενικά σε κάθε Ηπειρώτη. Όσο κι αν τα φρόντιζε, όσο κι αν τα λίπαινε με μπόλικη κοπριά από τα ζωντανά του σπιτιού του και τις «βραδιές» που έβαζε, ήταν αδύνατο να τον χορτάσουν.

Το φθινόπωρο ή την άνοιξη και τον καιρό που το κοπάδι, δικό του ή κοινό του χωριού, έμενε έξω, ο νοικοκύρης συνεννοούνταν μ' έναν από τους τσοπάνηδες και μια ορισμένη νύχτα εκείνος έφερνε τα γιδοπρόβατα στο χωράφι, να γρεκιάσουν εκεί, και με την κοπριά και τα κάτουρά τους να το κάνουν αγνώριστο τον καιρό της καρποφορίας. Το γρέκισμα αυτό, τη «βραδιά» όπως τ' ονόμαζαν, το ξεπλήρωνε προσφέροντας στον τσοπάνη όχι μόνο καλό φαγητό, ρακί και μπόλικο κρασί αλλά και την υποχρέωσή του από πάνω όταν βέβαια το κοπάδι ήταν όλου του χωριού.

Μετά το 1950 κι εδώ πολλά άλλαξαν κι εξακολουθούν και σήμερα ν' αλλάζουν.

Τα μακρινά χωράφια άρχισαν το ένα ύστερα από τ' άλλο να ρημάζουν κι ο κόσμος περιορίστηκε στα κοντινά. Με φασόλια γίγαντες ή άσπρα νεφρά για τον έμπορο έσπερνε τώρα τα πιο καρπερά, με λίγα καλαμπόκια και πολλά τριφύλλια τ' άλλα.

Του έλειψε ακόμη κι η κοπριά κι αναγκαστικά γνώρισε τα λιπάσματα, ενώ τ' αμπέλια δεν τον πολυενδιέφεραν πλέον.

Τ' αυλάκια με τον καιρό στέρεψαν κι ο σπυργίτης παρέα του κοκκινολαίμη, παντοτινοί σύντροφοί του στη σπορά και το θέρο, πάνε να χαθούν από τα φυτοφάρμακα και την έλλειψη τροφής.

Σήμερα όσοι έμειναν στο χωριό περιορίζονται στην καλλιέργεια του κήπου τους ή και κάποιου χωραφιού για λίγα φασόλια μόνο, μια και το κουράγιο τους δεν τους σπρώχνει σε κάτι περισσότερο.

Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

Στ' αγαθά της γεωργίας, και για να μπορέσουν ν' ανταποκριθούν πιο αποτελεσματικά στις ανάγκες τους, πρόσθεταν οι χωριανοί μας πάντοτε και τα καλά της κτηνοτροφίας, η οποία, όπως φαίνεται, αποτελούσε και την πρώτη ασχολία των Τραπιωτών.

Είχαν εκείνοι πολλά γιδοπρόβατα, κάθε σπίτι, πες, και το δικό του κοπάδι, πιο μεγάλο ή πιο μικρό, ανάλογο πάντα με τις δυνατότητες και τις ανάγκες τους και μάλιστα μερικοί, όπως οι Νατσαίοι, Δασκαλαίοι και Αντωνίου, το κράτησαν μέχρι τις μέρες των γεροντότερων από μας.

Το φύλαγε τσοπάνης, άνθρωπος του σπιτιού ή ρογιασμένος, και το καλοκαίρι το έβοσκε στο κοινοτικό βουνό, ενώ το φθινόπωρο το κατέβαζε για ξεχειμάσμα στα χαμηλώματα, στις καλύβες.

Ήταν οι καλύβες αυτές ολόκληρα σπίτια χτισμένα με πέτρα και στολισμένα μ' όλα τ' απαραίτητα του νοικοκυριού, με ζεστό μαντρί απ' έξω. Τις είχαν πέρα από το ποτάμι κι οι Νατσαίοι στο Μιστράκο, γιατί τα μέρη αυτά δεν τα πιάνει εύκολα το χιόνι αλλ' ούτε και το κρατάει άμα πέσει και γιατί έχουν πολύ κλαδί και μπόλικά κέδρα για τροφή τους όλο το χειμώνα. Τα χαλάσματα της καλύβας με τη βάτρα να ξεχωρίζει και σημάδια από το μαντρί, που είχαν οι Δασκαλαίοι στην Πάνω Πέτρα, σώζονται μέχρι σήμερα. Εκεί περνούσαν όλο το χειμώνα και την άνοιξη, τη Μεγάλη Εβδομάδα έρχονταν στην άλλη καλύβα τους στο Σελό. Ήταν, βλέπεις, η εποχή που ο Γράβος, το Βαθύλακκο και η Τζάμπουρντα, ντυμένα καταπράσινα, έδιναν πολύ και τρυφερή τροφή στα γίδια τους. Η δίπατη καλύβα στο Σελό σώζεται ακέρια μέχρι σήμερα και τη χρησιμοποιούμε για αχυροκάλυβα, ενώ το διπλανό της χωράφι και τώρα μαντρί το λέμε. Σε πολύ καλύτερη κατάσταση βρίσκεται η καλύβα των Νατσαίων στο Μιστράκο κι αν μπορούσε να μιλήσει σίγουρα πολλά θα είχε να μας διηγηθεί.

Με το πέρασμα του χρόνου τα γιδοπρόβατα λιγόστεψαν, επειδή όλοι τους προτιμούσαν να κάνουν κάποια άλλη εργασία, λιγότερο κουραστική και με περισσότερα οφέλη, αφού τα κτηνοτροφικά προϊόντα ήταν την εποχή εκείνη τόσο φθηνά που μόνο για τις ανάγκες του σπιτιού σου μπορούσες να τα υπολογίσεις. Έτσι με τον καιρό η κτηνοτροφία του χωριού έγινε ημιοικόσιτη και μόνο γύρω στα 1932-33 ο Αριστοτέλης Νατσιόπουλος, από κληρονομικό ίσως μεράκι, έκανε κοπάδι με 150 περίπου γίδια, τσοπάνη το Σταύρο και σκύλο το φοβερό Ράτσιο. Το χειμώνα έβοσκε στα Καβάσιλα και την άνοιξη στο βουνό του χωριού μας. Αλλ' ούτε αυτός μπόρεσε ν' ανθέξει αυτή τη σκληρή ζωή κι αναγκάστηκε να πουλήσει ξανά τα γίδια του και να πάρει πάλι το δρόμο της Ρουμανίας απ' όπου είχε έρθει.

Είχαμε λοιπόν τώρα την ημιοικόσιτη κτηνοτροφία που κάθε σπίτι διατηρούσε γύρω στα 10 με 20 γιδοπρόβατα, τα οποία έβοσκαν κοινοί για όλα τα του χωριού τσοπάνηδες.

Από τα γιδοπρόβατά τους έπαιρναν το κρέας, τα μαλλιά, την κοπριά για τα χωράφια και κυρίως το γάλα τους. Με το μαλλί των προβάτων η κάθε νοικοκυρά ύφαινε στον αργαλειό του δικού της ή του διπλανού σπιτιού όλα τα ρούχα της φαμίλιας κι αρκετά κλινοσκεπάσματα, ενώ με το γιδόμαλλο τα τράγια σαϊσματα και τις κάπες. Ο πραγματικός όμως πλούτος ήταν ασφαλώς το γάλα που πρόσφεραν στο σπίτι. Αυτό χαιρόνταν από τη γέννα ως τον καιρό της στρούγκας κι αυτό τους γέμιζε ύστερα τα καδιά με γευστικό «μαζούλι».

Οι στρούγκες! Πόσα δε μας θυμίζουν οι λέξεις αυτές! Τις έστηναν την άνοιξη, το μήνα Μάη, που ανοίγει καλά ο λόγγος, και τις χαλούσαν τον Αύγουστο για να το γυρίσουν στο καλό.

Το κάθε κοινό του χωριού κοπάδι, κι ήταν, όπως είδαμε όταν πιο πάνω μιλούσαμε για τους τσοπάνηδες, δυο τα κοινά αυτά κοπάδια, έφτιαχνε και τη δική του στρούγκα με το δικό της μπάτζιο. Ο μπάτζιος, τυροκόμος θα τον λέγαμε σήμερα, ήταν άνθρωπος τεχνίτης στο μαζούλι, όπως ο Νούτσος από το Λούπτσκο ή ο Γιάννης από το Παλιοσέλι.

Οι καλύτεροι νοικοκυραίοι του κάθε κοπαδιού, αφού κατά κάποιον τρόπο αυτοί αποτελούσαν την επιτροπή του, με τον τσοπάνη μαζί, ειδοποιούσαν αυτόν που προτιμούσαν ν'άρθει να μιλήσουν κι αν συμφωνούσαν του ανάθεταν τη στάνη.

Η συμφωνία σχεδόν πάντα έκλεινε και την ορισμένη ημέρα εκείνος με το βοηθό του, τον παραμπάτζιο, έρχονταν στο χωριό για ν' ανέβουν την άλλη μέρα στο βουνό, στ' ορισμένο από την επιτροπή μέρος, να κάνουν με τη βοήθεια και του τσοπάνη τη στάνη. Την πρώτη στρούγκα το ένα κοπάδι την έκανε συνήθως στα Σπάσματα, στο Κωστακαϊκό χωράφι, και τ' άλλο στη Γκριάμπα, στα Σακκάδικα, μέχρι το μήνα Ιούνιο, που έπιαναν οι μεγάλες ζέστες, και τις μεταφέρανε στου Πρασιάνου και το Λιθάρι ως τα μέσα Αυγούστου. Τέλειωνε τότε ο μπάτζιος και τα κατέβαζαν στη Φλιαρόστιανη και το Λιβάδι για το καλό τυρί, τη φέτα.

Στα μέρη λοιπόν αυτά έφτιαχναν τη στάνη κι όταν όλα ήταν έτοιμα όριζαν και κάναν σ' όλους γνωστή τη μέρα που το κοπάδι θα έβγαινε έξω.

Από τα χαράματα της μέρας αυτής όλες οι νοικοκυρές στο πόδι ν' αλατίσουν τα σφαχτά τους, να τα ποτίσουν, να τους δώσουν κάτι καλό να φάνε, να τα χαϊδέψουν και να τους πουν δυο καλά λόγια τώρα που θα τα έχαναν για όλο το καλοκαίρι. Κι ύστερα να τα βγάλουν στη ρούγα, στο κοπάδι που με βελάσματα και κουδουνίσματα τραβούσε για το βουνό, να ευχηθούν στο τσοπάνη καλό καλοκαίρι.

Πίσω ακολουθούσαν νοικοκυραίοι με τα ζώα τους φορτωμένα τα καρδάρια, τα καζάνια, 5 ή 6 καδιά, τις πυροστιές κι όλα τα χρειαζόμενα για τη στάνη σύνεργα, παρμένα από το δικό τους ή κάποιου άλλου της παρέας σπίτι.

Κι όταν έφταναν στη στάνη κι ενώ το κοπάδι και τα ζώα έβοσκαν, αυτοί βοηθούσαν κουβαλώντας κέδρα και κλώνες από δαδιές ή οξιές να γίνει το μαντρί μας πιο ψηλό, να μη μπορούν να πηδήσουν έξω τ' ανάποδα γίδια, το θυροστρούγκι πιο γερό. Στη μέση του τελευταίου άνοιγαν μια λακκουβίτσα και μέσα της παράχωναν ένα αυγό της Μεγάλης Πέμπτης να πάει το βιός καλά.

Η στάνη μας έτοιμη τώρα άρχιζε την προσφορά της, να μας δίνει το μαζούλι.

Μετά μια εβδομάδα, δέκα το πολύ ημέρες, έκαναν το «γαλομέτρο». Τη μέρα αυτή οι τσοπάνηδες φέρνανε πιο νωρίς το κοπάδι από τη βοσκή, βάζανε στο μαντρί μόνο τα γίδια κι αυτοί κάθονταν από τη μια κι από την άλλη μεριά στο θυροστρούγκι. Όποια γίδα περνούσε απ' αυτό την έπιαναν, φώναζαν τ' όνομα του νοικοκύρη της κι εκείνος την έπαιρνε, την πήγαινε λίγο πιο πέρα και την άρμεγε σ' ένα δοχείο του. Αφού έτσι αρμέγονταν σιγά σιγά όλα τα γίδια, πήγαινε ο καθένας το γάλα του και παρουσία όλων το ζύγιζε ένας καλός νοικοκύρης, ενώ κάποιος άλλος κρατούσε σημείωση. Έβαζαν έπειτα στο μαντρί τα πρόβατα και με τον ίδιο τρόπο τ' άρμεγαν και ζύγιζαν το γάλα τους.

Ο γαλομέτρος τώρα τέλειωνε κι ήταν η ώρα για φαγητό, φιλοφρονήσεις, κουβεντολόι

και πολλές ευχές. Κάθονταν λοιπόν όλοι γύρω γύρω σε κοινό τραπέζι κι ενώ οι τσοπάνηδες με το μπάτζιο και το βοηθό του τους φίλευαν αγνό βρασμένο γάλα, εκείνοι τους πρόσφεραν τσίπουρο, κρασί, αυγά, κανένα φιλή πίτα, ό,τι τέλος πάντων καλό είχε ο τρουβάς τους.

Από τη μέρα που το κοπάδι έβγαινε έξω μέχρι τη μέρα του γαλομέτρου το μαζούλι το έπαιρναν οι νοικοκυραίοι με τα πιο πολλά γαλάρια και βέβαια αυτό υπολογιζόταν σε όσο δικαιούνταν να πάρουν.

Με τη σειρά τους τώρα κι όπως τους ειδοποιούσε ο τσοπάνης, ή ο επίτροπος αργότερα, μια δυο μέρες πριν, για να έχουν τον καιρό να ετοιμαστούν, έρχονταν οι δικαιούχοι να πάρουν το μαζούλι τους, δηλαδή το βούτυρο, το μπατζιοτύρι, τη γκίζα, την παπάρα και μέσα σ' ένα κουζίνι ξυνόγαλο.

Εφοδιασμένοι με το καλύτερο φαγητό που μπορούσαν να προσφέρουν, έφταναν το απόγευμα της ορισμένης μέρας κι εύρισκαν έτοιμο το μαζούλι τους φτιαγμένο από το μπάτζιο με το γάλα της προηγούμενης ημέρας. Δεν το έπαιρναν όμως και να φύγουν αλλά έμεναν και κοιμούνταν το βράδυ εκεί, να σηκωθούν χαράματα την άλλη μέρα να πλύνουν στην πλάκα το βούτυρο κρύο, όπως ήταν, για να φύγει το ξυνόγαλο που είχε μέσα του κι ύστερα να το ζυγίσουν. Κατά τις 10 με 11 η ώρα γύριζε από τη βοσκή το κοπάδι κι ο νοικοκύρης πόθαινε πάλι να φαν τώρα όλοι μαζί για γιόμα κι ύστερα φόρτωνε και με χαρά έπαιρνε το δρόμο του γυρισμού.

Κι ενώ αυτός με χοντρό πάντα αλάτι αλάτιζε τώρα σπίτι του το βούτυρο και το μπατζιοτύρι και γέμιζε μ' αυτά τα καδιά του κι οι άνθρωποι του σπιτιού έτρωγαν με βουλμιά παπάρα και ξυνόγαλο, στη στάση γύρω στις τρεις η ώρα άρμεγαν για απόγευμα. Ο μπάτζιος έριχνε το γάλα μέσα στο καδί και τ' άφηνε να πάρει ξύνα, να χοντρύνει, να κορφιάσει και την άλλη μέρα, αφού βεβαιωνόταν πως ήταν έτοιμο, το χτυπούσε με το ντρομπολόξυλο κι έβγαζε το βούτυρο.

Ό,τι έμενε στο καδί το πύτιζε κι έκανε, το μπατζιοτύρι με πολύ λίγο βούτυρο μέσα του, σκληρό και αλκυρό από το πολύ αλάτι που του ρίχνανε στο σπίτι να μη χαλάει αλλά και να φουράει. Το τυρί αυτό το έβαζαν μέσα στις τσαντίλες να στραγγίσει και τον ορό», που μάζευαν, τον βράζανε στο καζάνι και βγάζανε τη γκίζα αφού πρώτα χώριζαν αρκετό για τα σκυλιά. Για να βγει μάλιστα καλή και κάπως λιγδερή, ρίχνανε στον ορό και λίγο ξυνόγαλο, γιατί χωρίς αυτό γινόταν σκληρή και σκρόπυσε σαν τον άμμο.

Την παπάρα πάλι τη φτιάχνανε με φρέσκο βούτυρο, φρέσκο τυρί και ψωμί. Λιώνανε πρώτα το βούτυρο κι ύστερα ρίχνανε μέσα το τυρί και το ψωμί κι όπως τ'όχαν να βράζει σε σιγανή φωτιά, συνέχεια τ' ανακάτευαν με ξύλινο κουτάλι, ώσπου να χυλώσει το τυρί και να λουρώσει η παπάρα, να γίνει λάστιχο.

Αυτό ήταν το μαζούλι, έτσι γινόταν κι ο κάθε νοικοκύρης, σύμφωνα με το γάλα που έπιασε στο γαλομέτρο, έπαιρνε και το ανάλογό του. Αν δηλαδή έπιασε μια οκά γάλα γιδίσιο κι έβαζαν για μια σειρά έπαιρνε ένα καρδάρι (με τα καρδάρια μετρούσαν το γάλα και το καθένα τους ζύγιζε 16 οκάδες), αν έβαζαν για δυο σειρές, πάλι για μια οκά γάλα, έπαιρνε δυο καρδάρια. Για το πρόβειο δίνανε τα διπλάσια καρδάρια, επειδή ήταν πιο παχύ.

Κι όταν στα μέσα Αυγούστου τα πρόβατα στέρευαν κι απολούσαν τα κριάρια για το μαρκάλο όλοι οι νοικοκυραίοι είχαν πάρει το δίκιο τους, ο τσοπάνης είχε κι αυτός πάρει ως δώρο το γάλα μιας ημέρας, το «γαλαριάτικο» όπως το έλεγαν, κι ο μπάτζιος,

αφού πρώτα είχε πληρωθεί από τον τσοπάνη, εκείνος τον πλήρωνε, για τη δούλεψή τους, με το παραμπάτζιο και τα πράγματά τους είχαν τραβήξει για το χωριό τους. Από τώρα κι εμπρός θα δούλευε η άλλη στρούγκα να βγάλει το καλό τυρί, όπως λέγαμε τη φέτα. Γινόταν πάλι γαλομέτρος και με τη σειρά του ο καθένας έπαιρνε ό,τι δικαιούνταν σε τυρί και ούρδα κι ευχόταν και του χρόνου.

Για να φτιάξουν τη φέτα στράγγιζαν το γάλα που άρμεγαν, το μετρούσαν με το καρδάρι κι αν περίσσευε με την οκά κι ύστερα, αφού με το μικρό τους δάχτυλο δοκίμαζαν τη θερμοκρασία του και βεβαιώνονταν πως ήταν η κατάλληλη, το πύτιαζαν. Την πυτιά την έφτιαχναν με το περιεχόμενο του στομαχιού των νεογέννητων αρνιών και κατσικιών, όσων δηλαδή δεν είχαν φάει άλλη τροφή από το γάλα της μάνας τους. Όταν λοιπόν τα σφάζανε έτσι μικρά βγάζαν το στομάχι τους, ρίχναν μέσα του λίγο αλάτι και το κρεμούσαν να στεγνώσει. Τον καιρό που στήνανε την πρώτη στρούγκα, οι τσοπάνηδες μάζευαν από τους νοικοκυραίους τα ξεραμένα αυτά στομάχια, τις πυτιές όπως τα λέγανε, τα καθάριζαν να μείνουν μόνο όσες γουρούδες γάλα είχαν μέσα τους κι αυτές τις λιώναν με νερό να γίνουν χυλός, τον οποίο έβαζαν σ' ένα μικρό μπουκλί, φτιαγμένο από ξύλο για το σκοπό αυτό, το «γκουμπλέτσι» όπως το έλεγαν. Απ' αυτό έπαιρναν όταν και όσο χρειάζονταν να πυτιάσουν το μπάτζιο ή τώρα το καλό τυρί.

Σκέπαζαν μετά τα καζάνια με το πυτιασμένο γάλα κι όταν αυτό γινόταν τυρί με μια λίμπα, βαθουλό δηλαδή πιάτο, το έριχναν στις τσαντίλες που τις κρεμούσαν να στραγγίσουν. Τον ορό που έπεφτε τον μάζευαν σε καρδάρια και τον βράζανε, αφού και πάλι πρώτα έβγαζαν για τα σκυλιά. Με το βράσιμο, σε καζάνια βέβαια, σχηματιζόταν σιγά σιγά στην επιφάνειά του η ούρδα που, για να είναι πιο γλυκιά και πιο γευστική, πρόσθεταν στον ορό και λίγο γάλα, που «πρόσγαλο» το έλεγαν.

Οι στάνες αυτές κρατούσαν ως αργά το φθινόπωρο, να πάρουν όλοι όσο πιο περισσότερο τυρί γινόταν και μάλιστα μετά τον τρύγο πήγαιναν τα γίδια ξανά πέρα από το ποτάμι, να φαν κλαδί και να φέρουν πιο πολύ γάλα, γιατί ο «προυτσιαλός» πολύ τα «κατσιπόδιαζε».

Αυτές ήταν οι στρούγκες, στήριγμα του νοικοκύρη, ξεπέζεμα για κάθε οδοιπόρο, ελπίδα και καταφύγιο όλων όσοι έπασχαν από τη φοβερή αρρώστια των καιρών εκείνων, τη φυματίωση.

ΔΑΣΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ

Πριν δούμε τους μαστόρους, τόσους πολλούς στο χωριό μας, ας ασχοληθούμε έστω και για λίγο με το δασικό μας συνεταιρισμό, τον «Ελεύθερο Δασικό Συνεταιρισμό Εργασίας Πουρνιάς», όπως είναι το επίσημο όνομά του.

Ήταν κατά κάποιο τρόπο γέννημα της ανεργίας και φτώχειας που επικρατούσε τα μετά τον αδελφοκτόνο πόλεμο μεταβατικά εκείνα χρόνια κι ένα από τα πολλά καλά που έφερε στο χωριό η διάνοιξη του αμαξιτού δρόμου.

Ιδρύθηκε το 1952 και σύμφωνα με το 4/21-5-52 πρακτικό του μέλη του ήταν οι:

1 - Αδάμος Δημήτριος	6 - Καφφές Μιχαήλ
2 - Αδάμος Νικόλαος	7 - Κασιόλας Χρήστος
3 - Αθανασίου Αλέξανδρος	8 - Κοντογιάννης Βασίλειος
4 - Βρυζώνης Θεοδόσιος	9 - Κοντογιάννης Θεόφιλος
5 - Δημητρίου Κων/τίνος	10 - Κυριακούλης Φίλιππος

11 - Μάντζιος Απόστολος

14 - Παπαγιαννούλης Δημήτριος

12 - Νατσιόπουλος Βασίλειος

15 - Μήτρου Θεόδωρος

13 - Οικονόμου Βασίλειος

16 - Τσάνος Νικόλαος

Το διοικητικό του συμβούλιο (πρακτικό 2/22-4-52) αποτελούσαν οι:

1 - Καφφές Μιχαήλ, Πρόεδρος

2 - Οικονόμου Βασίλειος, Αντιπρόεδρος

3 - Αδάμος Νικόλαος, Ταμίας και Συμπράττων Σύμβουλος

4 - Δημητρίου Κων/τίνος Γραμματέας και

6 - Αδάμος Δημήτριος, Μέλος.

Καλά οργανωμένος ο συνεταιρισμός μας διέθετε ξύλινες εγκαταστάσεις, πετρελαιομηχανή 35 ίππων, καταρράχτη, κορδέλα και ό,τι άλλο πριστικό μηχανήμα ή εργαλείο ήταν αναγκαίο και μίσθωνε μόνο ξυλεία του κοινοτικού μας δάσους.

Αν και οι εργασίες του ξεκίνησαν μ' ενθουσιασμό και πολλές ελπίδες, γρήγορα τα όνειρα των συνεταίρων ξέφτισαν κι ο ένας ύστερα από τον άλλο άρχισαν ν' αποσύρονται με αποτέλεσμα το 1968 να διαλυθεί αυτός τελείως.

Τα αίτια της τύχης του αυτής δεν ήταν βέβαια το ότι οι συνεταίροι δε γνώριζαν καλά την εργασία ή έδειχναν νωθρότητα, αφού και όλα τα λήμματα του δάσους μας αυτοί τα πήραν και παλικαρίσια τα έφεραν σε πέρας, αλλά πολλά άλλα με σπουδαιότερα τα πιο κάτω:

1 - Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του συνέπεσαν με μια θεκρή για την ανοικοδόμηση της πατρίδας μας περίοδο, με αποτέλεσμα η ξυλεία να μένει για αρκετό χρόνο απούλητη. Έτσι οι τόκοι υπερημερίας που πλήρωναν στην Α.Τ.Ε. έτρωγαν όχι μόνο το εμπορικό κέρδος αλλά και μέρος του γλιστρού ημερομισθίου των συνεταίρων.

2 - Την τιμή παραχώρησης του λήμματος καθόριζε η δασική υπηρεσία, έχοντας δυστυχώς υπ' όψη της όχι την πραγματικότητα του δάσους μας αλλά τις ευνοϊκές συνθήκες που επικρατούσαν στα δημόσια δάση, με αποτέλεσμα να είναι αυτή αρκετά υψηλή και το ημερομίσθιο του εργαζόμενου αισθητά μειωμένο.

3 - Το 1956 το πριστήριο του συνεταιρισμού με όλα τα μηχανήματά του καταστράφηκε τελείως από πυρκαϊά που προήλθε από άγνωστη αιτία. Κοντά στη δαπάνη για την αγορά νέων δε προσθέσουμε και τα χαμένα ημερομίσθια μέχρι την παραλαβή κι εγκατάστασή τους, για να έχουμε το πραγματικό μέγεθος της ζημιάς.

Με τη διάλυση του δασικού μας συνεταιρισμού δεν έχασαν μόνο οι συνεταίροι, όλοι τους νέοι του χωριού, τη δουλειά τους, δε στερήθηκαν οι χωρικοί τις άκρες κι όλα τ' άλλα μη εμπορεύσιμα ξύλα, που δωρεάν έπαιρναν από το πριόνι ή τα χρήματα που κέρδιζαν πουλώντας στους συνεταίρους είδη διατροφής, το και σπουδαιότερο, όλος εκείνος ο κόσμος αναγκάστηκε να πάρει το δρόμο της ξενιτιάς, με αποτέλεσμα σιγά σιγά να ρημάξει το χωριό.

Το 1980 ο δασικός μας συνεταιρισμός ξανασυστήθηκε κι εξακολουθεί και σήμερα ακόμα να υπάρχει, αλλ' ανήμπορος και χωρίς προοπτική για κάποιο μέλλον.

ΟΙ ΜΑΣΤΟΡΟΙ

Λιγοςστός κι άγονος ο τόπος μας, από τα πρώτα κιόλας χρόνια φάνηκε πως δεν ήταν δυνατόν να θρέψει με μόνη τη γεωργία και κτηνοτροφία τους κατοίκους του, παρ' όλη την εργατικότητα και τις φιλότιμες προσπάθειές τους. Έτσι πολλοί απ' αυτούς, για ν' αντιμετωπίσουν τη φτώχεια και να ημερέψουν κάπως τη μοίρα τους,

έπαιρναν το δρόμο για κοντινούς στην αρχή, μακρινούς αργότερα τόπους, το δρόμο της ξενιτιάς, αφήνοντας πίσω τους όσους απόφαση το είχαν πάρει να ζήσουν για πάντα εκεί ως γεωργοί και κτηνοτρόφοι.

Αυτούς τους ταξιδιάρηδες πάλι μπορούμε να τους διακρίνουμε σ' εκείνους που αρκούσαν σε όσα κέρδιζαν σε διάφορα μέρη της πατρίδας τους και τους άλλους, τους απαιτητικούς για μεγάλη καζάντια, που τραβούσαν προς μακρινές χώρες. Οι πρώτοι ήταν κυρίως οι χτίστες, οι μαστόροι όπως εμείς τους λέγαμε.

Το χειμώνα έμεναν στο χωριό και την άνοιξη μπουλούκια μπουλούκια τραβούσαν για όπου νόμιζαν πως θα βρισκαν δουλειά. Η κάθε παρέα αποτελούνταν από τους χτίστες, με πρώτους τους πελεκάνους για το σκάλισμα των αγκωναριών, που θαμπαιναν στις γωνιές του σπιτιού, και τους παραγιούς να κουβαλούν με τα μουλάρια όση πέτρα χρειαζόταν να χτιστεί το καινούριο σπίτι ή με την κοπάνα στον ώμο τη λάσπη και τα σόμπολα στους χτίστες να φέρουν.

Όλοι τους αναγνώριζαν γι' αρχηγό τον πρωτομάστορα, άνθρωπο με πείρα και φρόνηση, που φρόντιζε να μένουν απαραβίαστοι οι άγραφοι κανονισμοί του μπουλουκιού, έκανε τα παζάρια για την τιμή του σπιτιού που έμελλε να χτιστεί, χάραζε τα σχέδιά τους, έπαιρνε τα χρήματα από το νοικοκύρη να τα μοιράσει και στ' άλλα μέλη της παρέας, εμφανιζόταν ως αντιπρόσωπός τους, όταν η ανάγκη το καλούσε, και γενικά έκανε κουμάντο για όλα.

«Οί μαστόροι ήταν πρόσωπα αξιοσέβαστα από Ρωμηούς και Τούρκους. Κανένας δέν τολμούσε νά τους πειράξει. Ακόμη και οι ληστές τους πρόσεχαν ιδιαίτερα και τους διευκόλυναν στα ταξίδια τους»¹.

Από τα μπουλούκια του χωριού ξεχώριζε αυτό των Αλεξαίων, των σημερινών Βρυζωνάδων, που, όπως κι όλα τ' άλλα, μόλις οι μέρες της άνοιξης φανέρωναν το χαμογελαστό τους πρόσωπο ξεκινούσε για τα ξένα, τα χωριά της Κούμης (Κύμης) της Εύβοιας πιο παλιά, την Κράβαρη, τη σημερινή δηλαδή Ευρυτανία αργότερα.

Την παραμονή της αναχώρησής τους και μέχρι αργά το βράδυ δέχονταν στο σπίτι τους συγγενείς και φίλους, όσους πήγαιναν να τους ευχηθούν το «ώρα καλή και καλές δουλειές» και γυφτιάτικα την άλλη μέρα φόρτωναν στα 4-5 μουλάρια, που θα έπαιρναν μαζί τους τα σέα, ρούχα κι εργαλεία και κινούσαν.

Η κάθε παρέα, όπως είδαμε, αποτελούνταν συνήθως από 4-5 χτίστες με τον πρωτομάστορα και 2-3 παραγιούς, φτωχόπαιδα από το χωριό, που τα έστελναν οι δικοί τους να δουλέψουν, για να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένεια και να μάθουν την τέχνη.

Σχεδόν ποτέ δεν τραβούσαν προς ορισμένο μέρος αλλ' έπαιρναν τα χωριά μιας περιοχής με τη σειρά κι όπου εύρισκαν εργασία στρώνονταν. Οι δουλειές πάντα περιορισμένες με δυσκολία τους επέτρεπαν να τα φέρνουν βόλτα κι αναφέρονται περιπτώσεις που, αφού περιπλανήθηκαν μέρες στα ξένα, γύρισαν σπίτια τους χωρίς να μπορέσουν να οικονομήσουν ούτε αυτά τα ατομικά τους έξοδα, γιατί έτυχε η σοδειά των χωριών που είχαν πάει να μην είναι καλή τη χρονιά εκείνη. Όταν όμως συμφωνούσαν να χτίσουν κάτι, σπίτι συνήθως, πέφταν με τα μούτρα στη δουλειά, από τα χαράματα ως αργά το βράδυ, με μια μικρή διακοπή για το κολατσιό κι άλλη μια πιο μεγάλη για το μεσημεριανό φαγητό, να πάρουν άνθρωποι και ζώα μια ανάσα.

Κι έχτιζαν χωρίς να λογαριάζουν το κρύο της άνοιξης, που τον άνθρωπο μαραΐνει,

1) Εγκυκλοπαίδεια Πάτση Τ. 17, σελ. 48.

ή το κάμα του καλοκαιριού, που σε λιώνει, και χαίρονταν καθώς έβλεπαν τα τοιχώματα κάθε μέρα και πιο ψηλά να ορθώνονται, τους παραγιούς να πηγαινοέρχονται ασταμάτητα.

Αχ αυτά τα παιδιά! Μακριά από την αγκαλιά της μάνας έπρεπε τώρα άλλα να κουβαλούν με τα ζώα πέτρα από το κοντινό νταμάρι, άλλα με τον τενεκέ να φέρουν νερό για να κάνουν λάσπη κι ύστερα με την κοπάνα στον ώμο να την ανεβάζουν ψηλά στη σκαλωσιά και με βιασύνη μάλιστα να προκάνουν τους μαστόρους, που δεν είχαν καιρό για χασομέρια, να κάνουν όποια αγγαρεία παρουσιαζόταν. Κι όταν με το καλό έφτανε το βράδυ, τραβούσαν έξω από το χωριό σε μέρη κάπως μακρινά, μια κι αυτά τους υπόδειξε ο πρόεδρος του χωριού εκείνου, να βοσκήσουν όλη νύχτα τα ζώα της παρέας, να ξεκουραστούν και λίγο.

Κουκουλωμένα με μια κάπα ή ένα παλιό βελεντζί λαγοκοιμούνταν με το φόβο μήπως αυτά τους φύγουν τη νύχτα και βρουν κυριολεκτικά το μπελά τους, όχι μόνο γιατί θα έπρεπε να ψάχνουν την άλλη μέρα να τά βρουν και θα καθυστερούσαν έτσι από την εργασία τους αλλά, το και σπουδαιότερο, υπήρχε κίνδυνος να πάνε σε σπαρμένα χωράφια, να κάνουν αγροζημιές και άντε να πληρώνεις.

Τη σκληρή ζωή τους, την κούραση της ημέρας και την αγρύπνια της νύχτας βρίσκαν πάντα την ευκαιρία ν' απαλύνουν τα βράδια όταν, αφού απολούσαν για βοσκή τα ζώα κι έτρωγαν το λιτό φαγητό τους, έπαιρναν με τη φλογέρα κάποιο σκοπό, παλεύοντας να τον μάθουν πιο καλά οι αρχάριοι, με τρόπο συγκινητικό οι παιδεμένοι.

Η κάθε Κυριακή και μεγάλη γιορτή σήμαινε για τους μαστόρους μας ανάπαυση. Τη μέρα αυτή θα λούζονταν, θα πλένανε τα ρούχα τους, θα τα μάλωναν, θα έκαναν το καλύτερο φαγητό, θα πήγαιναν το απογεύμα και καμιά βόλτα στον καφενέ του χωριού να πιούν τον καφέ τους, να μάθουν και κανένα νέο.

Τα μαστορόπουλα πάλι τότε πήγαιναν να φέρουν από το βουνό ξύλα, για να ψήσουν το ψωμί τους και να μαγειρεύουν, κουβαλούσαν το βδομαδιάτικο άχυρο των ζώων τους, έπλεναν τα ρούχα του πρωτομάστορα.

Αν και ο νοικοκύρης του σπιτού εκτός από τη συμφωνημένη πληρωμή συνήθως δεν είχε απέναντί τους άλλη υποχρέωση, από έθιμο κι ευχαρίστηση μαζί, πρόσφερε στους μαστόρους και δυο γεύματα, το ένα πριν αρχίσει το χτίσιμο και τ' άλλο στα σκολάσματα.

Μόλις άνοιγαν τα θεμέλια τ' αφεντικό καλούσε τον παπά να διαβάσει αγιασμό. Την ορισμένη πρωινή ώρα μαζεύονταν οι σπιτικοί, οι πλησιέστεροι συγγενείς, οι μαστόροι κι ο παπάς διάβαζε τις πρεπούμενες ευχές και παρακλήσεις. Με το σκόλασμα τους ένας από τους μαστάρους, και κατά προτίμηση ο πρωτομάστορας, σ' ένα μεγάλο αγκωνάρι χάραζε σταυρό κι ύστερα το έβαζε στην ανατολική γωνιά των θεμελίων, έτσι ώστε ο σταυρός να είναι από κάτω, και χτυπούσε με το σφυρί πάνω του τρεις φορές ναν' το σπίτι στέρεο. Ο νοικοκύρης ή ένας από τους μαστόρους έσφαζε τότε έναν τράγο ή κριάρι κι όπου αυτά δεν υπήρχαν έστω κι ένα κόκορα. Το αίμα του έτρεχε πρώτα πάνω στ' αγκωνάρι με το σταυρό κι ύστερα έφερναν το ζώο γύρω να ματώσει όλο το θεμέλιο.

Ακολουθούσε το ασήμωμα του «θεμέλιου λίθου». Πρώτος ο νοικοκύρης και μετά όλοι οι άλλοι έριχναν πάνω στ' αγκωνάρι όσα περισσότερα χρήματα μπορούσε ο καθένας τους. Τα χρήματα αυτά τα συγκέντρωναν και τα μοιράζονταν μεταξύ τους οι μαστόροι, ενώ με το κρέας του ζώου, που θυσίασαν, ετοίμαζαν πλούσιο δείπνο.

Τόσο σ' αυτό όσο και στ' άλλο τραπέζι στα σκολάσματα η ευχή «Καλορίζικο, να ζήσετε να το χαρείτε» έδινε κι έπαιρνε.

Κι όταν το χτίσιμο τέλειωνε, κι όταν βάζαν τα ξύλα για τη σκεπή, τόσο σε σπίτι του χωριού όσο κι όταν χτίζαν κάπου αλλού, οι μαστόροι έριχναν τα μαντίλια. Πρώτα οι νοικοκυραίοι, οι συγγενείς και φίλοι του σπιτιού ύστερα, τους πήγαιναν δώρο ένα κομμάτι ύφασμα, μια πετσέτα, καλό μαντίλι του κεφαλιού ή κάτι άλλο σχετικό κι ο καλλίφωνος της παρέας ανέβαινε τότε στο ψηλότερο σημείο της τσιατής, που φτιάχνανε, και κρατώντας το δώρο με τα δυο του χέρια ψηλά φώναζε όσο πιο δυνατά μπορούσε ν' ακουστεί σ' όλο το χωριό:

«Το καλώς όρισες και το μπαξίσι του (ανάφερε τ' όνομα του δωρητή). Να ζήσει, να ζήσει η γυναίκα του και τα παιδιά του» και συνέχιζε λέγοντας ό,τι άλλο επαινετικό σοφίζόταν. Μόλις τέλειωνε, οι άλλοι μαστόροι και όσα ακόμη παιδιά του σχολείου είχαν ανέβει πάνω και άλλα κλεφτά κι ένα δυο με τη συγκατάθεση των ίδιων των μαστόρων, με σφυριά, σκεπάρνια ή και ξύλα ακόμη χτυπούσαν σανίδες και καδρόνια μ' όλη τους τη δύναμη να κάνουν θόρυβο μεγάλο, ν' ακούσουν όλοι και να παρακινηθούν να προσφέρουν κι εκείνοι.

Τα δώρα αυτά τα κρεμούσαν σ' ένα σχοινί, στεριωμένο σε δυο ορθία καδρόνια μ' ένα σταυρό από αγριολούλουδα το καθένα στην κορυφή του, καρφωμένα στην τσιατή και σε μέρος που να φαίνεται από μακριά. Όταν οι προσφορές τέλειωναν, οι μαστόροι μας με λαχνό μοιράζονταν μεταξύ τους τα δώρα, αφού συνήθως βγάζανε πρώτα το πιο καλό για τον πρωτομάστορα.

Πολλές φορές άκουσα το Μήτσο Ντόργτο (Αδάμο) να φωνάζει με τη δυνατή αλλά γλυκιά φωνή του, τα μαντίλια κι αξέχαστη μου μένει η χαρά που ένοιωθα όταν μ' άφηναν και μένα ν' ανέβω και πάνω και να χτυπήσω τα ξύλα για τα μαντίλια.

Όμως για όλους πιο μεγάλη ήταν η μέρα που τέλειωνε το σπίτι.

«Ου ντούκανους αράζει στου μπαρό του κούφιου. Ικείνους έραζι τότις γηρό μακρύ μη τσιέρου, ζιούπινα, αβντάλι, κάνα στουρνάρι κι μπόλικου τρουχό στου κούτσουρου αφού η μέρα του καλούσει να πουκρέψ'ν του λουσιώτη.

Κι οι κουδαράτοι μάνιβαν κι τρόχιβαν μη τ' ψυχή τ'ς ινώ η μπαρίνα όλου καμάρι κουσιάτη πήγηνι μέσα όξου κι μη τ' βουήθεια τσ' όρμα τ'ς αγκίδα τ'ς φρόντζει να μη τσ' λείψει τίπουτα.

Τώρα που η πραχάλα σκόλασει, ου μπαρός κράνιαζει τα καρόφλα πούχαν συμφουνήσει κι του μπλούκι καψαλνούσι γι άλλου χουριό, να τσιγκιλώσει καμιά άλλη ράμπου».

Έτσι θα μας έλεγαν τη συνέχεια στη γλώσσα τους οι μαστόροι μας ενώ εμείς θα λέγαμε τα ίδια με τούτα τα λόγια:

Ο πρωτομάστορας παράδινε στο νοικοκύρη το σπίτι. Εκείνος έστρωνε τότε πλούσιο τραπέζι με κρέας, πίτα, τυρί, κανένα αυγό και μπόλικο κρασί στην κόφα, αφού η μέρα το καλούσε να μη πουν νερό.

Κι οι μαστόροι έτρωγαν κι έπιναν με την ψυχή τους ενώ η νοικοκυρά όλο καμάρι τρεχάτη πήγαινε μέσα έξω και με τη βοήθεια της όμορφης κόρης της φρόντιζε να μη τους λείψει τίποτε.

Τώρα που η εργασία τέλειωσε, ο νοικοκύρης πλήρωνε όσα χρήματα είχαν συμφωνήσει και το μπουλούκι έφευγε γι άλλο χωριό, να πιάσει καμιά άλλη δουλειά.

Αν πάλι ο νοικοκύρης δεν είχε να δώσει όλα τα χρήματα που συμφώνησαν, οι μαστόροι μας στενοχωρεμένοι σιγοτραγουδούσαν:

«Βρε μπαρέ, καριομπαρέ, τα ντισέρια (ζώα) μας απόστασαν κι κάνα κούλιου (άλλη ονομασία των χρημάτων) δεν ξισύραμι (πήραμε)».

Τα χρήματα δίνονταν πάντοτε στον πρωτομάστορα κι αυτός αφού πρώτα έβγαζε τα έξοδα του μπουλουκιού, πλήρωνε και τα μηνιάτικα των παραγίων, μοίραζε τα υπόλοιπα σ' όλους τους μαστόρους εξίσου κι ανάλογα με τα ημερομίσθια που είχε ο καθένας τους. Επειδή κατά κανόνα ο κάθε μάστορας είχε στην παρέα κι ένα δικό του ζώο, μαστορομούλαρο, δεν πλήρωναν χωριστά τα ζώα, πράγμα που έκαναν όταν στην ανάγκη έπαιρναν ξένα. Αυτά τα μαστορομούλαρα ήταν μικρά στο μπόι σε αντίθεση με τα μουλάρια των κερατζήδων που ήταν μεγαλόσωμα και καμαρωτά, φερμένα τα πιο πολλά από τη Γιουμουλτζήνα.

Μιλήσαμε για τα δυο πλούσια τραπέζια του νοικοκύρη και παράλειψη θα ήταν αν δεν αναφέραμε και το ότι η κυρά, όσο χρόνο κρατούσε το χτίσιμο του σπιτιού της, από φιλοτιμία αλλά και για να ευχαριστήσει τους μαστόρους μη τύχει και πλύνουν τα μυστριά τους, δεν ξεχνούσε να τους προσφέρει πότε πότε και καμιά πίτα ή λαγκίτες, κανένα λαγήνι κρασί. Όπως όλοι μας ξέρουμε, οι μαστόροι ποτέ δεν πλένουν τα μυστριά τους, για να μη φέρουν γρουσουζιά στο νοικοκύρη κι όταν να τα καθαρίσουν θέλουν, τα σκουπίζουν στο χώμα ή στα χόρτα. Αν όμως συναντήσουν αφεντικό δύστροπο και φοβερά τσιγκούνη, για να βγάλουν το άχτι τους, ίσως κι αυτό σκεφτούν να κάνουν, να τα πλύνουν, ποτέ όμως δε θα το τολμήσουν.

Πόσα τέτοια σπίτια ύψωσαν οι μαστόροι του χωριού μας κι αν σ' αυτά περιλαμβάνονται σαράια μπέηδων κι αρχοντικά Ρωμιών ποιος μπορεί να μας πει! Αν όμως τύχει, αγαπητέ μου αναγνώστη, κι ανακαλύψεις σε κάποιο σπίτι του χωριού τρουβά με περίσσια κεντίδια, να είσαι σίγουρος πως κάποιος κούδαρος τον έφερε πριν από πολλά χρόνια από την Κούμη της Εύβοιας που φημιζόταν για τους όμορφους τουβάδες της, κι αν πάλι τύχει να περάσεις από τον Πλάτανο της Ναυπακτίας, μη ξεχάσεις να ρίξεις μια ματιά σου στο σπίτι που ήταν κάποτε στρατηγείο του Καραϊσκάκη. Η σκαλισμένη και χρωματισμένη πλάκα που έχει στην κορυφή του θα σου πει πως το σπίτι αυτό το έφτιαξαν Στρατσιούτες μαστόροι.

Τέτοια ήταν η ζωή των μαστόρων μας, σκληρή και άχαρη χωρίς καμιά απόλαυση.

Σήμερα όλα αυτά ανήκουν στο παρελθόν. Τα μαστοροχώρια ρήμαξαν και πρέπει να ψάξεις να βρεις μάστορα να πιάσει κι αυτές τις «σταλαματιές» του σπιτιού σου.

Έτσι τα έφεραν οι καιροί.

Εκτός όμως από τους μαστόρους και κάποιοι άλλοι αντί για τα μακρινά ξένα προτιμούσαν μικρές ή μεγάλες πόλεις της πατρίδας μας και κυρίως της λεύτερης Ελλάδας, όπως την Αθήνα, κι ένας μάλιστα απ' αυτούς ήταν ο

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡ. ΕΞΑΡΧΟΣ,

που αναδείχτηκε αργότερα μεγάλος ευεργέτης του χωριού μας.

Το πατρικό του σπίτι, το σπίτι στο οποίο γεννήθηκε ο Βασίλειος Έξαρχος, σώζονταν στην πλατεία του χωριού μας μέχρι το 1953 που η κοινότητα το κατεδάφισε, αφού πρώτα αποζημίωσε τον τελευταίο ιδιοκτήτη του Βασίλειο Βρυζώνη, γιατί ήταν επικίνδυνο κι ετοιμόροπο αλλά και για να μεγαλώσει η πλατεία.

Τα πρώτα και μόνα γράμματα του τα έμαθε στο σχολείο του χωριού του, εκεί που, όπως στη διαθήκη του αναφέρει, «κατά πρώτον είδον το φως, ανετράφην και ηνδρώθην» και κατόπιν πήρε το δρόμο της ξενιτιάς να βγάλει το ψωμί του παραγιός σ' ένα μπουλούκι χωριανών μαστόρων. Όμως γρήγορα είδε πως η δουλειά αυτή δεν

του ταίριαζε γιατί, εκτός του ότι ήταν πολύ σκληρή, δεν τον βοηθούσε να πραγματοποιήσει τα όνειρα και τις φιλοδοξίες του και γι' αυτό αμέσως την εγκατέλειψε κι ήρθε στην Αθήνα παιδί σε μπακάλικο.

Με την εργατικότητα και τιμιότητά του απέκτησε την εκτίμηση και αγάπη του αφεντικού του και με τις χίλιες δυο στερήσεις, που πέρασε, έβαλε τα θεμέλια της οικονομικής του προκοπής. Έτσι ύστερα από πολλές προσπάθειες και με τη βοήθεια της Εθνικής Τράπεζας αγόρασε ένα οικοδομημένο οικόπεδο στη θέση Πινακωτά της συνοικίας των Αθηνών Νεάπολης κι αργότερα το μισό εξ αδιαιρέτου ενός οικοπέδου 3.554 τετραγωνικών τεκτονικών πήχων στη συνοικία Κυψέλη.

Το πρώτο κτήμα του περιελάμβανε φούρνο, δυο μαγαζιά με υπόγειο το ένα, παντοπωλείο, κι αυτό με υπόγειο κι ένα μικρό μαγειρείο. Πάνω από το παντοπωλείο είχε τρία δωμάτια στα οποία έμενε με τη γυναίκα του Μαρία. Το παντοπωλείο το κράτησε και το εργάζονταν ο ίδιος, ενώ όλα τ'άλλα μαγαζιά του τα ενοίκιαζε, έστω και με ασήμαντο στην αρχή μίσθωμα γιατί, αν θυμηθούμε τα λόγια του Βασίλη Καλογιάννη, τα Πινακωτά, όπως και η διασταύρωση των δρόμων Φυλής και Ιουλιανού, που είχε το δικό του φούρνο, ήταν την εποχή εκείνη άκρη της Αθήνας, χωράφια, που με τη δύση του ήλιου γέμιζαν νέους έτοιμους ν' αρχίσουν με τις σφενδόνες τον μεταξύ τους πετροπόλεμο.

Με τον καιρό, χάρις κυρίως στους φοιτητές, οι οποίοι ζητούσαν να μένουν κάπου κοντά στα σχολεία τους, η περιοχή οικοδομήθηκε κι απόχτησε αξία.

Ο Έξαρχος, αν και δεν είχε δικά του παιδιά, πολύ συμπαθούσε τους νέους κι οι Ηπειρώτες φοιτητές με χαρά γίνονταν δεκτοί στο κατάστημά του. Ο πατέρας μου έλεγε πως το κτήμα του Έξαρχου είχε γίνει την εποχή εκείνη το εντευκτήριο του ηπειρώτικου φοιτητόκοσμου, γιατί οποιοδήποτε πρόβλημά τους εύρισκε με τις συμβουλές και την προσωπική πολλές φορές επέμβασή του τη σωστή λύση.

Έλεγε ακόμη ότι, επειδή η Ηπειρος σε αντίθεση με την Αθήνα ήταν τότε σκλαβωμένη στους Τούρκους, πολλές φορές οι Ηπειρώτες φοιτητές βρίσκονταν σε οικονομικό αδιέξοδο, γιατί δε λάβαιναν έγκαιρα τα εμβάσματα των σπιτικών τους, και το κράτος με κανένα τρόπο δεν τους βοηθούσε. Κι έτρεχαν τότε στον Έξαρχο νάβρουν χρήματα κι είχε πάρει το πράγμα τέτοιες διαστάσεις ώστε αναγκάστηκε να έρθει σε συνεννόηση με τους αδερφούς Περάτη, έμπορους σιδηρικών στην οδό Ανεξαρτησίας στα Γιάννενα, να δέχονται εκείνοι τα εμβάσματα προς τους φοιτητές κι ο Έξαρχος να δίνει τα χρήματα στους δικαιούχους στην Αθήνα.

Στη διαθήκη του αναφέρει πως είχε ανοιχτό λογαριασμό με τους Β. Μακαριάδη και Δ. Χαρισιάδη, κάτοικους Ιωαννίνων, χωρίς βέβαια αυτό ν' αναιρεί και τα λόγια του πατέρα μου, γιατί μ' αυτούς πρέπει να συνεργάστηκε πολύ αργότερα, στα τελευταία δηλαδή χρόνια του.

Ύστερα απ' όλα αυτά είναι πολύ φυσικό να γεννήθηκε σ' όλους μας το ερώτημα: ο Έξαρχος εξυπηρετούσε τόσο τους φοιτητές από χριστιανική και πατριωτική μόνο αγάπη ή είχε και κάποιο υλικό κέρδος, όπως μια προμήθεια λόγου χάρη;

Δυσκολευόμαστε να δώσουμε απάντηση στο ερώτημά μας, επειδή δεν έχουμε για τούτο τη βοήθεια κάποιας μαρτυρίας, πιστεύουμε όμως πως ο Περάτης ή ο Μακαριάδης μάλλον κάτι θα έπαιρναν όχι όμως κι ο Έξαρχος ή κι αν έπαιρνε θα ήταν αυτό τόσο λίγο ώστε τον προτιμούσαν από κάποιον άλλον.

Η εντατική απασχόληση με τις επιχειρήσεις του και το ενδιαφέρον για τους φοιτητές,

Ο ευεργέτης του χωριού μας Βασίλειος Έξαρχος.

αν και πολύ γέμιζαν τη ζωή του, ούτε στιγμή δε μπόρεσαν να παρασύρουν τη σκέψη του μακριά από τη γενέτειρα και τα προβλήματα, που αυτή αντιμετώπιζε, κι όλα όσα συνέβηκαν σε μια από τις πολλές σ' αυτήν επισκέψεις του είναι χαρακτηριστικά της φιλοπατρίας του άνδρα εκείνου και μας εντυπωσιάζουν τόσο ώστε δε μπορούμε ν'αντισταθούμε στον πειρασμό να τα μεταφέρουμε εδώ όπως τα έσωσε η πένα του σοφού δάσκαλου του χωριού μας Γ. Παπαβασιλειάδη:

«Μετ' ου πολύ δε, εκραγέντος πολέμου μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας, προσεκλήθησαν και οι Αλβανοί όπως σπεύσωσιν εναντίον του εχθρού και συνεπώς εξεκίνησε και ο υιός του Οσμάν βέη εκ Κονίτσης επί κεφαλής σώματος τουρκαλβανών, και διερχόμενος δια του ποταμίου μας προς το Κεράσοβον και Φούρκαν, τους μεν οπαδούς απέστειλε προς καταυλισμόν εις τα χωρία ταύτα, αυτός δε εστράφη προς το χωρίον μας με δυο ακολούθους (χεζμετζίδες) και ήδη εντός του χωρίου ευρισκόμενος πλέον, ο κήρυξ του χωρίου Βασίλειος Τζιάλος ηκούετο κηρύσσεων: «Ακούτε χωριό! Έρχεται ο Μπέης, κλείστε τα σπίτια σας, μη τον δεχθή κανένας». Ο Μπέης είναι ήδη εις την πλατείαν του χωρίου (χοροστάσιον) και λέγει προς τον απέναντι ιστάμενον επί του νεκροταφείου εισέτι Βασίλειον Τζιάλον: «Βρε ιντεψίζ, τι λες εσύ;» Ο Β. Τζιάλος απαντά: «Τι φταίω εγώ Μπέη, έτσι με πρόσταξε το χωριό». Ο Μπέης, χωρίς να είπη τι άλλο, διηθύνη εις την οικίαν του φίλου του Βασιλείου Έξάρχου, ην ευρών κλειστήν, έκρουσεν επανειλημμένως. Ο Βασίλειος Έξάρχος ερωτά από το παράθυρον: «Τι θέλεις μπέη;» «Κονάκι θέλω απόψε με τους χεζμετζίδες μου, το ασκέρι μου πάγει μπρος, άνοιξε». «Δεν ανοίγω, μπέη, δεν ημπορώ», «Μα πώς λες έτσι, ωρέ, εγώ σε έχω φίλο;» «Αν έρχεσαι ως φίλος, σου ανοίγω, αλλ' αν έρχεσαι ως μπέης, δεν ανοίγω». «Αι, πώς ως φίλος, ας είναι, άνοιξε».

«Ως φίλος λοιπόν μπογιουρούμ», και ούτω η θύρα άνοιξε και κατέλυσεν ο μπέης εν τη οικία ταύτη· το δε πρωί αναχωρών είπεν εις τον ξενίσαντα αυτόν: «Αϊντε, ωρέ Στρατσιώται, τώρα πάγω στον πόλεμο και σαν γυρίζω με το καλό, ινσ αλάχ, τότε θα λογαριαζόμαστε». Ανεχώρησεν ανεπιστρεπτί και πάσα ενόχλησις εξέλιπε πλέον, πέρας λαβόντων των του είδους τούτου βασάνων».

Αυτός ήταν ο Βασίλειος Έξάρχος.

Την 14 Ιουνίου 1910 στην Αθήνα, την πόλη που εργάστηκε όλη του τη ζωή, άφησε και την τελευταία του πνοή.

Άγνωστη είναι σ' όλους μας η τοποθεσία Πινακωτά και πολλοί θα είναι όσοι σκεφτούν να σου απαντήσουν για τη συνοικία της Νεάπολης, κανένας όμως δε θα βρεθεί να μη γνωρίζει τα Εξάρχεια, τη συνοικία αυτή των Αθηνών την οποία ο Στρατσιώτης Βασίλειος Έξάρχος αφού πρώτα ανέδειξε από χωράφια σε μια από τις πιο κεντρικές συνοικίες της Αθήνας, κόσμησε μετά με τ'όνομα του, «ΕΞΑΡΧΕΙΑ».

Ξεπλήρωσε έτσι με το δικό του τρόπο την υποχρέωση του στην πόλη που τον αγκάλιασε και συνέχισε το ατέλειωτο κομπολόι των Ηπειρωτών ευεργετών της πατρίδας και του έθνους.

Στη Σταρίτσιανη, «τη γενέτειρα και αντικείμενον των τελευταίων πόθων και διατάξεων» του, άφηνε με την ιδιόχειρη διαθήκη του, την οποία συνέταξε στην Αθήνα την 17 Μαρτίου 1899, όλον τον ιδρώτα του προσώπου του, όλην την περιουσίαν του. Είναι τόσο πλήρης και τόσο σαφής με τις λεπτομέρειές της η διαθήκη αυτή ώστε, χωρίς δυσκολία, σχηματίζεις το πορτραίτο άντρα με θέληση, πυγμή και γνώση του τι ακριβώς θέλει, το πορτραίτο του Βασιλείου Έξάρχου.

Μετά τα προκαταρκτικά αναφέρει στη διαθήκη του τον τόπο καταγωγής του, με λεπτομέρειες ύστερα όλα τα περιουσιακά του στοιχεία και μας γνωρίζει την τελευταία του επιθυμία, που δεν είναι άλλη από το να περιέλθει μετά το θάνατό του όλη αυτή η περιουσία στην κοινότητα της ιδιαίτερης πατρίδας του, «το χωρίον Σταρίτσιανη της Επαρχίας Κονίτσης της Ηπείρου του Οθωμανικού κράτους».

Για τη διαχείρισή της και τη διάθεση των ενοικίων και των τόκων των καταθέσεων ορίζει 3μελή Διαχειριστική Επιτροπή, η οποία θα εκλέγεται κάθε τριετία από τους κατοίκους του χωριού με μυστική ψηφοφορία, και 3μελή Εξελεγκτική της Διαχειριστικής που θα εκλέγουν πάλι οι κάτοικοι σύγχρονα με τη Διαχειριστική, «το δε πρακτικόν της εκλογής αυτής (των δυο επιτροπών) θέλει επικυρούσθαι υπό των ιερέων και μουχταροδημογερόντων της κοινότητος και του αρχιερέως της περιφέρειας του χωριού».

Στη συνέχεια αναφέρει όσα έργα επιθυμεί να γίνουν και ορίζει τα ποσά που θα διαθέτονται τόσο γι' αυτά όσο και για φιλανθρωπικούς σκοπούς, κληρονομιά σε συγγενικά του πρόσωπα, μισθοδοσία δασκάλου κ.λ.π.

Τέλος μας γνωρίζει τους εκτελεστές της διαθήκης του ονομαστικά και παραγγέλλει όπως σε περίπτωση θανάτου ή παραίτησης ενός ή περισσοτέρων αντικαθίστανται αυτοί από άλλα άξια και με υπόληψη πρόσωπα, τα οποία θα εκλέγονται από κοινού οι εναπομείναντες εκτελεστές και ο Πρόεδρος των Πρωτοδικών Αθηνών.

Αυτή είναι η διαθήκη του μεγάλου μας ευεργέτη. Ένα δείγμα χριστιανικής ψυχής, που θεώρησε τα πλούτη σα δώρο του θεού που της δόθηκαν δανεικά να βοηθήσει την κοινωνία του χωριού του, να συνδράμει όσους μοχθούν κι έχουν ανάγκη βοήθειας, να συμπαρασταθεί στο ξεκίνημα του νέου σπιτικού, ν' ανοίξει τα ευεργετικά του χέρια στη χήρα και τ' ορφανό.

Μετά το θάνατο του και με την 5226/1909 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών η διαθήκη κηρύχτηκε κυρία και η κοινότητα, αφού αποδέχτηκε την ευεργεσία, έγινε κάτοχος της περιουσίας.

Αίνιγμα παραμένει η τύχη του οικοπέδου της Κυψέλης. Όπως έλεγε ο πατέρας μου η γυναίκα του Έξαρχου Μαρία δεν έμεινε ευχαριστημένη από τη διαθήκη του συζύγου της γιατί της άφηνε μόνο 75 δραχ. το μήνα για συντήρησή της, το δικαίωμα να κατοικεί χωρίς να πληρώνει ενοίκιο σε δυο από τα τρία δωμάτια, που ήταν πάνω από τα μαγαζιά, και να κάνει χρήση όσων επίπλων και σκευών βρέθηκαν μετά το θάνατό του, και θέλησε να καταφύγει στα δικαστήρια να την προσβάλει.

Για ν' αποφευχθεί ο δικαστικός αυτός αγώνας η κοινότητα ήρθε σε συνεννόηση μαζί της και της παραχώρησε το οικόπεδο της Κυψέλης. Όπως όμως πληροφορήθηκα, αν κι έγινε επίμονη προσπάθεια από το δικηγόρο κ. Νίκο Αργιάννη, δε βρέθηκε στο υποθηκοφυλάκειο πώληση ή παραχώρηση ή τέλος πάντων κάτι σχετικό με το οικόπεδο αυτό και κανένας δε γνωρίζει τι ακριβώς έγινε.

Η σπουδαιότητα του κληροδοτήματος είναι για το χωριό μας ασφαλώς κάτι παραπάνω από μεγάλη, αφού αυτό αποτελεί το μόνο πόρο του μια και τα έσοδα από το κοινοτικό μας δάσος τα διαθέτουμε σχεδόν εξ ολοκλήρου για τη διοίκηση του.

Τα πρώτα χρόνια και μέχρι το 1930 τα ενοίκια που παίρναμε από το παλιό εκείνο κτίριο ήταν λιγοστά κι αυτά, σχεδόν όλα, τα δίναμε για την εξόφληση οφειλών του Έξαρχου προς την Εθνική Τράπεζα και το Μιλτιάδη Πανταζή, καθώς και για τη δημιουργία αποθεματικού, όπως η διαθήκη ορίζει.

Όμως το 1930 οι υποχρεώσεις μας αυτές τέλειωσαν κι άρχισαν να καταφθάνουν

στο χωριό τα εμβάσματα, με αποτέλεσμα πολλά κοινωφελή έργα να γίνουν από τότε μέχρι σήμερα με πρώτο και σπουδαιότερο, κατά τη γνώμη μου, το ωραιότατο Δημοτικό Σχολείο μας στην πλατεία του χωριού. Ακολούθησαν διάφορα άλλα όπως η κατασκευή τοίχων αντιστήριξης του αμαξιτού δρόμου στη Δήμοντα, άλλες τοιχοποιίες, η γέφυρα στη Βολνίστα, η περίφραξη με σιδερένια κάγκελα του νεκροταφείου, η κατασκευή νέων κι η επισκευή των παλιών γκαλντεριμιών στους δρόμους του χωριού, η συνδρομή του στην κατασκευή του υδραγωγείου, η διάνοιξη ποτιστικών αυλακιών, η επίστρωση κι ο εξωραϊσμός της πλατείας μας, η τοποθέτηση αναμεταδότη για την τηλεοπτική κάλυψή μας από τις Ε.Ρ.Τ. καθώς και η εκτέλεση πολλών άλλων εργασιών ικανών να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων.

Αλλά και οι χήρες, τα ορφανά, όλοι οι αναξιοπαθούντες χωριανοί δεν ξεχάστηκαν από τον Έξαρχο. Κάθε χρόνο, τις γιορτές των Χριστουγέννων, η διαχειριστική επιτροπή μοιράζει σ' όλους αυτούς μικρότερα ή μεγαλύτερα χρηματικά ποσά και δεν είναι λίγα τα κορίτσια του χωριού που ενισχύθηκαν οικονομικά, να κάνουν την προίκα τους όταν ήρθε η ώρα ν' αποκατασταθούν.

Όσο όμως περνούσαν τα χρόνια τόσο και πιο φανερή γίνονταν η ανάγκη κατεδάφισης του παλαιού εκείνου κτιρίου και ανέγερσης νέου, σύγχρονου. Οι προσπάθειες των επιτροπών του κληροδοτήματος εστράφησαν τότε προς όλες τις κατευθύνσεις αλλ' η απόφαση τόσο από τους ίδιους όσο και από τους άλλους χωριανούς αργούσε να παρθεί, γιατί το κληροδοτήμα δε διέθετε δικά του χρήματα να προχωρήσει στις απαραίτητες για την έναρξη των εργασιών ενέργειες και οι διάφοροι εργολάβοι που ανελάμβαναν με αντιπαροχή, μας έδιναν μόνο μέχρι 40%, κάτι δηλαδή το ασύμφορο σε μας αφού δε θα υπερείχαμε σε ποσοστά.

Έτσι κύλησε ο καιρός μέχρι την 14-6-1969, που το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, ύστερα από εισήγηση του Υπουργείου Οικονομικών, μας ενέκρινε για το σκοπό αυτό τη χορήγηση δανείου 4.400.000 δραχμών.

Θεωρώ χρέος μου να ευχαριστήσω με όλη μου τη δύναμη τόσο τα μέλη της τότε εκτελεστικής επιτροπής: Πάνου Δημ., Αργιάννη Νικ. και Οικονόμου Κων. για τις προσπάθειες που κατέβαλαν να επιτύχουν την έγκριση του δανείου αυτού και προχωρήσουν έτσι τις επιδιώξεις μας στο στάδιο της υλοποίησης όσο και τον εξαιρετο χωριανό μας Μιλτιάδη Ι. Νατσιόπουλο που, που με τις συνεχείς προσπάθειες και παρεμβάσεις του κατά την αξιοποίηση του κληροδοτήματος και την εν γένει διαχείριση και διάθεση των χρημάτων πολύ βοήθησε.

Ξεκινώντας με το ποσό αυτό του δανείου, με άλλες 900.000 δραχ., τις οποίες διέθεταν ως αποθεματικό τα Εξάρχεια, και με ένα ποσό 1.500.000 περίπου δραχ., που αργότερα κατέβαλαν ως εγγύηση μισθωμάτων ενός έτους οι ενοικιαστές, το δεύτερο εξάμηνο του 1969 με διαχειριστική επιτροπή τους: Παπαγιαννούλη Δημ., Νατσιόπουλο Μιλτ. και Διακόπουλο Λάμπρο προχώρησε σε μειοδοτικό διαγωνισμό και το 1970 άρχισαν οι εργασίες κατεδάφισης του παλαιού κτιρίου και ανέγερσης του νέου. Το όλο έργο περατώθηκε το 1972 και στις 27-1-1973 έγινε η πρώτη πλειοδοτική δημοπρασία για τη μίσθωσή του.

Αποτελείται από το ξενοδοχείο με 49 δωμάτια εκ των οποίων τα 44 είναι δίκλινα και τα υπόλοιπα 5 σουίτες, και τα δυο μαγαζιά του ισόγειου.

Το όλο κτίριο στοίχισε 9.000.000 δραχ. περίπου και η εκτελεστική επιτροπή για να εξοφλήσει τις υπόλοιπες 2.200.000 δραχ. βρέθηκε στην ανάγκη να πληρώνει από

τα χρήματα των ενοικίων, που εισέπραττε, με αποτέλεσμα να καθυστερεί την εμπρόθεσμη καταβολή των δόσεων του δανείου και να υποχρεωθεί στην καταβολή τόκων υπερημερίας. Έτσι το δάνειο των 4.400.000 δραχ. έφθασε με τους τόκους μαζί τις 9.470.000 δραχ. περίπου, ποσό το οποίο ξοφλήσαμε προ τριετίας.

Σήμερα όλο το κληροδότημα είναι απαλλαγμένο από κάθε οικονομική υποχρέωση, το δε ακίνητό του της Αθήνας μας δίνει ως μηνιαία μισθώματα 210.000 δραχ. για το ξενοδοχείο, που «ΕΞΑΡΧΕΙΟ» τ' ονομάσαμε, 28.000 το γωνιακό μαγαζί και 25.000 το άλλο μαγαζί, με πρόβλεψη τα ποσά αυτά να αυξηθούν νόμιμα, αφού κάθε διετία γίνεται από το Πρωτοδικείο Αθηνών αναπροσαρμογή τους.

Όπως και πιο πάνω ανάφερα το Εξάρχειο κληροδότημα αποτελεί για το χωριό μας το μοναδικό του πόρο, γι' αυτό κι έχει ανάγκη κάποιας ιδιαίτερης προσοχής και φροντίδας όχι μόνο από τους: Βασ. Παπατρύφωνα, Κων. Δημητρίου και Νικ. Τσάνο, που αποτελούν σήμερα τη διαχειριστική επιτροπή, τον Ελ. Παπατρύφωνα, Χρ. Γιαννακό και Δημ. Α. Βρυζώνη, που είναι η εξελεγκτική του επιτροπή, ή το Νικ. Βρυζώνη, Νικ. Τζιουμέρκα και Βασ. Χαρισιάδη, που απαρτίζουν την εκτελεστική επιτροπή, αλλά απ' όλους μας.

Ερμηνεία της διαθήκης μπορεί να κάνουμε, μια κι αυτή δεν ανταποκρίνεται σε πολλά σημεία της στη σημερινή πραγματικότητα, όμως ποτέ, μα ποτέ δε θα επιτρέψουμε να διαχειρίζεται το κληροδότημα ή τους καρπούς του το κοινοτικό μας συμβούλιο. Οι ειδικές επιτροπές, που για τους σκοπούς αυτούς σύστησε με τη διαθήκη του ο διαθέτης, μας ικανοποιούν με το παραπάνω και γι' αυτό να μείνουν πρέπει όπως τώρα είναι. Και κάτι άλλο ακόμα. Για να μη θεωρηθούμε, άδικα βέβαια, αγνώμονες, έχουμε όλοι μας υποχρέωση να ενδιαφερθούμε για το στήσιμο τουλάχιστον της προτομής του Έξαρχου στην πλατεία του χωριού μας και μάλιστα στο μέρος που κάποτε ήταν το σπίτι του.

Κάθε χρόνο την ημέρα των Τριών Ιεραρχών στις 30 του Γενάρη οδηγούσα τους μαθητές του σχολείου μου στην εκκλησία όχι μόνο να παρακολουθήσουν τη θεία λειτουργία αλλά και να ενώσουν με όλους τους άλλους χωριανούς στο ετήσιο μνημόσυνο, που ακολουθούσε, τις δεήσεις τους γι' ανάπαυση της ψυχής του Βασίλειου Έξαρχου, της γυναίκας του Μαρίας, όλων των άλλων μελών της οικογένειάς του, και με ομιλία μου εγκωμιάζα το τόσο θεάρεστο και άξιο για μίμηση έργο τόσο αυτού όσο και όλων των άλλων ευεργετών του χωριού μας. Ας είναι ελαφρύ το χώμα που τους σκεπάζει.

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΥΡΝΙΩΤΩΝ «Ο ΕΞΑΡΧΟΣ».

Η ανώμαλη πολιτική κατάσταση, που επεκράτησε στην πατρίδα μας από το 1946 ως το 1949 λόγω του εμφύλιου πόλεμου, ανάγκασε πάρα πολλούς κατοίκους της υπαίθρου και κυρίως της επαρχίας μας που δοκιμάστηκε απ' αυτόν όσο καμία άλλη, να φύγουν και να ζητήσουν καταφύγιο στις πόλεις, στα κέντρα ασφάλειας όπως τις έλεγαν. Με τον τερματισμό του οι πιο πολλοί απ' αυτούς ξαναγύρισαν σπίτια τους για να ξαναφύγουν ύστερα από λίγα χρόνια, αφού το χωριό δεν τους πρόσφερε τα μέσα όχι βέβαια για κάποια προκοπή αλλ' ούτε στοιχειώδη διαβίωση.

Είναι αλήθεια πως το κακό είχε αρχίσει από πιο πριν, από το τέλος του 1944 και της κατοχής, αλλά σε πολύ περιορισμένη έκταση, ενώ τώρα είχε πάρει διαστάσεις ομαδικής, θα έλεγες, φυγής. Έφευγαν οι νεώτεροι και μάλιστα οικογενειακώς για

την Αθήνα κυρίως και κατά δεύτερο λόγο τα Γιάννενα με αποτέλεσμα να έχουν μείνει σήμερα στο χωριό μόνο οι απόμαχοι της ζωής συντροφιά με τις αναμνήσεις τους.

Στον τόπο της νέας τους διαμονής μεγάλους βρήκαν στην αρχή τομείς δράσης κι όλοι τους ρίχτηκαν με όρεξη να τους κατακτήσουν, οι πιο πολλοί δουλεύοντας στις οικοδομές, άλλοι ως υπάλληλοι σε διάφορα καταστήματα και μερικοί, οι πιο λίγοι, ανοίγοντας δική τους επιχείρηση.

Με το πέρασμα του χρόνου η οικονομική κατάσταση όλων τους, σε διάφορο βέβαια βαθμό, είχε πολύ καλύτερεύσει κι ευχαριστημένοι θα έπρεπε να είναι αν δε φώλιαζε μέσα τους το σαραάκι, που νοσταλγία για τον τόπο καταγωγής τους το λένε.

Όλοι τους θα ήθελαν να ξαναγυρίσουν σ' αυτόν αλλ' επειδή αδύνατον ήταν τούτο έκαναν το μπορετό, ίδρυσαν στην Αθήνα τον Αύγουστο του 1972 σύλλογο με την επωνυμία: Σύλλογος των απανταχού Πουρνωτών «Ο ΕΞΑΡΧΟΣ» κι αναβίωσαν έτσι την «Αδελφότητα Σταριτσιωτών Ρουμανίας», που πριν από πολλά χρόνια είχε διαλυθεί.

Μεταφέρουμε μερικά από τα άρθρα του καταστατικού του συλλόγου, τα πιο ενδιαφέροντα κατά τη γνώμη μας, με την βεβαιότητα πως έτσι βοηθούμε κι εμείς στην όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοση των σκοπών του και στην υπενθύμιση της υποχρέωσης που έχουμε όλοι μας να γίνουμε ενεργά μέλη του.

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΠΟΥΡΝΙΩΤΩΝ
«Ο ΕΞΑΡΧΟΣ»

ΙΔΡΥΣΙΣ - ΣΚΟΠΟΣ

Άρθρον 1ον. Συνιστάται Σωματείον υπό την επωνυμίαν Σύλλογος των απανταχού Πουρνωτών «Ο ΕΞΑΡΧΟΣ» εις τιμήν του μεγάλου ευεργέτου του χωρίου Βασιλείου Εξάρχου με έδραν τας Αθήνας.

Άρθρον 2ον. Σκοπός του Συλλόγου τούτου είναι:

1). Η προαγωγή των συμφερόντων των απανταχού Πουρνωτών και ιδίως των ήδη κατοίκων του χωρίου Πουρνιάς Κονίτσης. Η προαγωγή αυτή περιλαμβάνει την βελτίωσιν και ανάπτυξιν των πλουτοπαραγωγικών πηγών του χωρίου, ήτοι της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της μελισσοκομίας, του τουρισμού, της δασοκαλλιεργείας ως και παντός άλλου μέσου αποβλέποντος εις την πρόοδον των κατοίκων του χωρίου, εις τον οικονομικόν, τον κοινωνικόν, τον εκπολιτιστικόν, τον υγειονομικόν, τον μορφωτικόν κ.λ.π. τομέα της ανθρώπινης δράσεως.

2) Η ανάπτυξις των αρχών της αλληλεγγύης, της αλληλοβοηθείας, της αρωγής εις τους πάσχοντας και εις τους απόρους, της μορφώσεως Πουρνωτών απόρων αριστούχων μαθητών, της δημιουργίας ψυχικών και ηθικών δεσμών και γνωριμιών μεταξύ των μελών, ως και των απανταχού Πουρνωτών.

3). Η μελέτη και παρακολούθησις των τοπικών ζητημάτων πάσης φύσεως ως και καταβολή προσπάθειας προς επίλυσιν αυτών.

4). Η παρακολούθησις της διαχειρίσεως της εις το χωρίον διατεθείσης περιουσίας υπό του μεγάλου ευεργέτου αυτού Βασιλείου Εξάρχου.

Άρθρον 5ον. Ως τακτικά μέλη του Σωματείου εγγράφονται πάντες οι καταγόμενοι εκ του χωρίου Πουρνιάς (πρώην Σταρίτσιανη) Κονίτσης, ιδία δε οι εγγεγραμμένοι εις τα μητρώα της Κοινότητος ή εις το Δημοτολόγιον. Επίσης ως μέλη εγγράφονται και εκείνοι των οποίων η σύζυγος ή ο σύζυγος κατάγεται εκ Πουρνιάς. Η εγγραφή γίνεται κατόπιν αιτήσεως. Ως έκτακτα μέλη εγγράφονται δι' αποφάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου οι εκδηλούντες διάθεσιν να συντρέξωσι το έργον του Συλλόγου ανεξαρ-

τήτως του τόπου καταγωγής αυτών.

Ως επίτιμα μέλη ανακηρύσσονται υπό του Διοικητικού Συμβουλίου, ανεξαρτήτως επίσης τόπου καταγωγής οι προσφέροντες εξαιρετικά υπηρεσίας εις τον Σύλλογον Πουρνωτών. Τούτων τα ονόματα αναγράφονται εις τιμητικόν, προς τούτο τηρούμενον τόμον.

Άρθρον 15ον. Όργανα Διοικήσεως του Συνδέσμου είναι η Γενική Συνέλευσις, το Διοικητικόν Συμβούλιον και η Εξελεγκτική Επιτροπή.

Άρθρον 32ον. Ο Σύνδεσμος εορτάζει άπαξ του έτους και δη την 15ην Αυγούστου εις το χωρίον Πουρνιά. Ο Σύνδεσμος δέον να πραγματοποιή επίσκεψιν μετά των μελών του την ημέραν αυτήν εις το χωρίον Πουρνιά προς επικοινωνίαν μετά των κατοίκων, άμεσον αντίληψιν των αναγκών του κ.λ.π. Κατ' αυτήν θα οργανώνη συγκεντρώσεις και ομιλίας προς ανάπτυξιν των μελών του Συνδέσμου.

Άρθρον 36ον. Εν περιπτώσει διαλύσεως του Συνδέσμου η περιουσία αυτού εν ουδεμιά περιπτώσει διανέμεται μεταξύ των μελών αυτού. Αν μη δ' αποφασίσει άλλως η περί διαλύσεως απόφασις της Γ.Σ. περιέρχεται εις το χωρίον Πουρνιά.

Εγένετο και εψηφίσθη υπό της ιδρυτικής Συνελεύσεως του Συνδέσμου την 15ην Αυγούστου 1972.

ΤΑ ΙΔΡΥΤΙΚΑ ΜΕΛΗ

Νατσιόπουλος Βασίλειος
Κοντογιάννης Θεόφιλος
Δουγλίδης Ναπολ.
Κοντογιάννης Φώτιος
Διακόπουλος Βασιλ.
Κοντογιάννης Ευριπ.
Μάντζιος Χρήστος
Θεοδώρου Λάμπρος
Τζιουμέρκας Πασχάλης
Αθανασίου Αριστοτέλης
Αθανασίου Παναγιώτης
Γιαννακός Χρήστος

Θεοδώρου Χρήστος
Ζηκοπούλου Μαριάνθη
Κοντογιάννη Μαρία
Μάντζιος Δημητρ.
Τζιουμέρκας Μιχαήλ
Χρηστίδης Βασιλ.
Διακόπουλος Αριστ.
Αντωνίου Μιχαήλ
Δημητρίου Βασίλ.
Ρήγα Αικατερίνη
Παπαδημητρίου Αλέξ.
Κοντογιάννης Χρυσοστ.

Το καταστατικό αυτό εγκρίθηκε με την 4782/72 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών και καταχωρήθηκε στο βιβλίο αναγνωρισμένων σωματείων με αριθ. 2790/72.

Η δράση του συλλόγου από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ίδρυσής του μέχρι σήμερα επεκτάθηκε σ' όλους τους τομείς τόσο ώστε, αν και πολλά μένουν ακόμα να γίνουν, δε μπορεί παρά να θεωρηθεί αυτή επαινετή.

Για να συσφίξουν οι απόδημοι χωριανοί τις μεταξύ τους σχέσεις αλλά και να διευρύνει τον κύκλο των φίλων του χωριού, μας κάθε χρόνο και ένα από τα βράδια της δεύτερης αποκριάς διοργανώνει σε κέντρο της Αθήνας χορό με όργανα μόνο του τόπου μας και χορευτές πρώτους και καλύτερους τους νέους του χωριού με την τοπική μας ενδυμασία, το χορευτικό τμήμα του συλλόγου μας. Το χορό αυτό, που κατά γενική ομολογία σημειώνει πάντοτε απόλυτη επιτυχία, συμπληρώνει λαχειοφόρος αγορά, τα έσοδα της οποίας ενισχύουν το ταμείο του συλλόγου.

Για να ψυχαγωγηθούν αλλά και να πλουτίσουν τις γνώσεις τους τα μέλη του πραγματοποιεί μια τουλάχιστον φορά το χρόνο ημερήσια με αυτοκίνητο εκδρομή σε αξιόλογους αρχαιολογικούς και τουριστικούς χώρους της πατρίδας μας.

Όμως το πιο μεγάλο ενδιαφέρον του στοχεύει το χωριό και τα προβλήματά του.

Έτσι στην προσπάθειά του να φέρει τους ξενιτεμένους χωριανούς σε μεγαλύτερη επαφή μαζί του διοργανώνει προσκύνημα στ' άγια χώματά του και το 15αύγουστο προχωρεί σε γενικό ξεσηκωμό για επίσκεψη και πανηγυρισμό.

Συνεργάζεται αρμονικά τόσο με τις αρχές του χωριού όσο και με τις επιτροπές των Εξαρχείων με σκοπό την από κοινού προβολή και σωστή αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων του, για κοινή δράση. Δεν είναι λίγες οι φορές που επανειλημμένα αλληλογράφησε με Υπουργεία και τη Νομαρχία Ιωαννίνων για την επισκευή των φραγμάτων στους λάκκους του χωριού, την επαναφορά του γεφυριού της Μαύρης Πέτρας στην πρώτη του μορφή, τη μελέτη από ειδικούς του Παντοκράτορα στο μεγάλο βράχο. Τέλος ας προσθέσουμε σ' αυτά την ηθική και υλική συμπαράστασή του σε κάθε αναξιοπαθούντα χωριανό, τα όσα έπραξε για την ανύψωση της ποιότητας ζωής του χωριού. Δείγμα του ενδιαφέροντος αυτού αποτελεί ασφαλώς και η παιδική χαρά συνολικής αξίας 85.000 δραχ., που από το θέρος του 1982 κοσμεί την κεντρική πλατεία μας για ψυχαγωγία των μικρών παιδιών του καλοκαιριού.

Είμαι βέβαιος ότι το διοικητικό του συμβούλιο που σήμερα το αποτελούν οι: Δημ. Μάντζιος ως Πρόεδρος, Δημ. Παπατρύφων ως Αντιπρόεδρος, Δημ. Θεοδώρου ως Γραμματέας, Βασ. Χρηστίδης ως Ταμίας και Ναπ. Δουγλίδης, Κων. Θεοδώρου, Χρ. Μάντζιος, Κων. Κολιός και Αικατ. Κωστάκη ως μέλη, και πολλά άλλα έχει προγραμματίσει και σίγουρα θα τα φέρει σε πέρας αρκεί κι εμείς οι άλλοι να του συμπαρασταθούμε όσο πρέπει. Ας μην αρνηθούμε τη βοήθειά μας για το καλό όλων μας.

ΟΙ ΤΑΞΙΔΕΜΕΝΟΙ ΣΤΗ ΒΛΑΧΙΑ.

Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό των χωριανών προς τα μακρινά ξένα τραβούσε και μάλιστα κατά τη Βλαχιά. Είδαμε τους Τραπιώτες να τρέχουν παλιότερα για μια καλύτερη ζωή στην Πόλη, για τον ίδιο λόγο στα Μπιτόλια, το σημερινό Μοναστήρι της Σερβίας, τους βρίσκουμε μετά, στη Ρουμανία τους συναντούμε τώρα.

Γεννημένοι με την περιέργεια να δουν τι έκρυβε πίσω της η κάθε ράχη, που ορθώνονταν μπρος τους, και με μόνα εφόδια την εργατικότητα, τιμιότητα, οικονομία και τον πόθο όχι μόνο τη μοίρα τους να καλυτερέψουν αλλά και κάποιοι να γίνουν, παίρνουν το δρόμο της ξενιτιάς. Τα λίγα χωράφια στο χωριό ούτε το ψωμί της χρονιάς δεν τους χαρίζουν, τα γιδοπρόβατα, σκληρή και άχαρη απασχόληση, δεν τους προλαβαίνουν, η τέχνη του μάστορα, εξευτελιστική όπως κατάντησε, δεν ικανοποιεί πλέον και πάνω απ' όλα η τούρκικη θηριωδία κι η τουρκαλβανίτικη ανανδρία και ατιμία τους σπρώχνουν μακριά από την πατρίδα.

Και άγνωστο από πότε τραβούν προς τη Βλαχιά, τον πλούσιο αυτό τόπο με τις πολλές υποσχέσεις, τη γη της επαγγελίας, όπως τον θεωρούν. Συνήθιζαν μάλιστα να φεύγουν από το χωριό πολλοί μαζί, γιατί το ταξίδι αυτό και μεγάλο ήταν και κινδύνους πολλούς έκρυβε.

Πολύ παλιά, όταν τα μέσα συγκοινωνίας περιορίζονταν σε μόνα τα ζώα και τη δύναμη των ποδιών του ανθρώπου, ακολουθούσαν το δρομολόγιο που έπαιρνε κι ο θρυλικός Ηπειρώτης κερατζής Ρόβας, όταν με τα εκατό αλογομούλαρά του κινούσε για τη Βλαχιά να πάει. Χάνια με πρόθυμους αλλά και πονηρούς χατζήδες τους περίμεναν σε απόσταση μιας ημέρας δρόμο το ένα από τ' άλλο, φωλιές ζεστές και πρόσχαρες

Α'. Συγχωριανοί μας στο Βουκουρέστι (προπολεμική περίοδος).

Β'. Συγχωριανοί μας στο Βουκουρέστι (προπολεμική περίοδος).

με τα κούτσουρα στο τζάκι να τριζοβολούν και την αχνιστή φασολάδα στο λέβητα έτοιμη ν' αβγατίσει με ακόμη λίγο νερό, για να χορτάσει κι ευχαριστήσει όλους. Ήταν στ'αλήθεια τα χάνια εκείνα λιμάνια των καπεταναίων της στεριάς, καταφύγια για νυχτερινή ξεκούραση κι εφοδιασμό ανθρώπων και ζώων.

Για τους χωριανούς, που το ταξίδι τους εκείνο βαστούσε σαράντα ολόκληρες ημέρες, αφού έπρεπε να περάσουν από τα Γρεβενά, Κονιαροχώρια, Μοναστήρι, Περλεπέ, Βελεσά, Δουμνοβίτσα και Σεστόβιο ώσπου να φτάσουν τέλος στο Βουκουρέστι, ήταν τα χάνια αυτά η μόνη τους ελπίδα και παρηγοριά.

Κι όταν αργότερα τα ταξίδια γίνονταν με άμαξες και πλοία πάλι περισσότεροι από ένας έφευγαν για την Πρέβεζα να πάρουν το βαπόρι του Πειραιά κι ύστερα μ'ένα άλλο πιο μεγάλο αφού περάσουν την ξακουστή του Κων/τίνου πόλη, ν' αράξουν στο λιμάνι της Κωστάντζας. Εκεί όλο και κάποιος από τους δικούς τους περίμενε να τους συντροφέψει στο τρένο, που θα τους έφερνε στο Βουκουρέστι.

Από μέρες ετοιμάζονταν γι' αυτό το μεγάλο ταξίδι όχι βέβαια γιατί ο καθένας τους είχε πράγματα πολλά και δεν πρόκανε να τα οικονομήσει όλα, αλλά γιατί έπρεπε να τακτοποιήσει πριν φύγει όλες τις εκκρεμότητες και το πιο σπουδαίο να ορίσει το «βεκίλη» του σπιτιού του, όταν βέβαια αυτό έμενε χωρίς άντρα προστάτη.

Η λέξη βεκίλης είναι τούρκικη και σημαίνει επίτροπος, πληρεξούσιος, γι' αυτό και σε πολλά μέρη της πατρίδας μας ήταν ο αντιπρόσωπος της κοινότητας στον πασά και σ' αυτήν την Υψηλή Πύλη ακόμη, ενώ για το χωριό μας ήταν ο έμπιστος στην οικογένεια άνθρωπος, που κατά το διάστημα της απουσίας του νοικοκύρη στα ξένα ενδιαφέρονταν για όλα τα ζητήματα του σπιτιού του.

Σ' αυτόν θα έστελνε από τη Βλαχία τα γρόσια παλιότερα, τα φλουριά μετά, κι αυτός θα φρόντιζε ν' αγοράσουν το σιτάρι και το αλάτι της χρονιάς (40 οκάδες αλάτι με 1/2 γρόσι την οκά και ανάλογο με τις ανάγκες σιτάρι με ένα γρόσι την οκά), να δώσει στη νοικοκυρά για τις μικροανάγκες του σπιτιού. Αυτός θα διάβαζε όσα γράμματα έρχονταν από τη Βλαχιά, όταν όλοι στο σπίτι ήταν αγράμματοι, κι αυτός πάλι θα έγραφε την απάντηση της γυναίκας στον ταξιδεμένο άντρα της.

Ήταν σ' όλα ο αντιπρόσωπός του κι όταν εκείνος γύριζε με το καλό, λογαριασμό του έδινε ο βεκίλης για το πόσα χρήματα έλαβε, που τα διέθεσε, τι άλλα προβλήματα παρουσιάστηκαν στο σπίτι και πώς τ' αντιμετώπισε, κι ο νοικοκύρης ευχαριστημένος από την όλη του φροντίδα και διαχείριση του πρόσφερε διαλεχτό δώρο, που έφερνε για το σκοπό αυτό από το ταξίδι του.

Ο παππούς μου Χρήστος Νατσιόπουλος για βεκίλη του σπιτιού του είχε πάντα το Νικόλαο Γιοβάνη, έμπιστο και άξιο πρόσωπο, διαλεχτό νοικοκύρη.

Θα έπρεπε ακόμα να «καρτεράει» όσους χωριανούς τον επισκέπτονταν τις τελευταίες αυτές ημέρες να του φέρουν «χαιρετήματα», μικρά δώρα όπως λευτόκαρα, σιουμπέκια, ρίγανη και τσάι του βουνού για τους δικούς τους, τους ταξιδεμένους στο ίδιο μ' αυτόν μέρος, να κάνουν λίγη παρέα μαζί του, γιατί ποιος ξέρει πότε πάλι θα ξανανταμώσουν.

Την τελευταία ημέρα πολλοί θα περνούσαν δυο λόγια ν' ανταλλάξουν μαζί του, τα τελευταία χαιρετίσματα να στείλουν, κάτι ξεχασμένο να συμπληρώσουν.

Κι όταν με το καλό έπεφτε η νύχτα κι όλων τα βλέφαρα σφάλιζαν, ο ταξιδιώτης μας πλημμυρισμένος από συναισθήματα θλίψης και υπερηφάνειας μαζί, με νου γεμάτο έγνοιες ανήσυχος στριφογύριζε στο κρεβάτι του κι ο ύπνος δεν τον καταδέχονταν.

Μήπως κάτι ξέχασε να τακτοποιήσει; Πώς θα χωρίσει αύριο από τους δικούς του; Τι υποχρεώσεις ανέλαβε για κει που θα πάει; Τι; Πώς; Γιατί; Και λαγοκοιμάται για να ξυπνήσει πριν ακόμα ξημερώσει.

Με το χάραμα στην αυλή του σπιτιού βγάζουν τα σέα, τα φορτώνουν στο μουλάρι και, αφού κάνει το σταυρό του κοιτάζοντας προς το σπίτι, συντροφιά μ' όλους τους σπιτικούς και τους πλησιέστερους συγγενείς, που ήρθαν τη δύσκολη αυτή ώρα να τους παρασταθούν, δρασκελάει το κατώφλι της πόρτας λουσμένο με το κρασί που έριξε σταυρωτά η μάνα, νάν'το ξεκίνημα καλό.

Βουβοί σχεδόν όλοι τους και με σκυμμένο το κεφάλι ανηφορίζουν τώρα για το εικόνισμα, λίγο πιο πέρα από την Αγία Τριάδα. Στο μακρύ πεζούλι, που έχει από τη μια και από την άλλη πλευρά του, τον περιμένουν οι γεροντότεροι του χωριού με τον παπά στη μέση να τον ξεπροβοδήσουν, να του ευχηθούν το «ώρα καλή». Περνάει από μπρος τους και με χειραψία ή φίλημα, ανάλογα με το πρόσωπο, χαιρετάει όλους κι ύστερα γυρίζει στους δικούς του, τους συγγενείς και τους ανθρώπους του σπιτιού που στέκουν εκεί παράμερα. Και είμαστε τώρα μάρτυρες μιας σκηνης, την οποία κανείς, μα κανείς μας και ποτέ δεν πρόκειται να ξεχάσει.

Με μάτια βουρκωμένα από τα δάκρυα φιλάει το χέρι του πατέρα του, της μάνας του ύστερα κι εκείνοι τον σφίγγουν στην αγκαλιά τους και τα χείλη τους ψιθυρίζουν χίλιες δυο ευχές, που είναι αδύνατο να ξεχωρίσεις τα λόγια τους, γιατί μπερδεύονται με το κλάμα. Σηκώνει μετά στην αγκαλιά τα παιδάκια του και τα γεμίζει φιλιά και δάκρυα κι ύστερα αγκαλιάζεται με τη γυναίκα του και προσπαθεί με άτεχνα μισόλογα να την παρηγορήσει, χωρίς και να τα καταφέρνει, αφού τ' αναφιλητά του τον προδίνουν.

Μη μπορώντας ν'ανθέξει άλλο παίρνει με σκυμμένο το κεφάλι το δρόμο της ξενιτιάς.

Πόσο δράμα δεν κρύβουν οι στιγμές αυτές! Μανάδες ξεπροβοδούν τα παιδιά τους, μικρά ή μεγάλα, μ' έναν κόμπο στην καρδιά και μια ανησυχία που, ενώ φωλιάζει μέσα τους, δεν την φανερώνουν ούτε στον ίδιο τον εαυτό τους. Πότε θα τα ξαναδούν πάλι; Πόσες φορές θα πουν μέχρι τότε τραγούδια της ξενιτιάς, σωστά μοιρολόγια, για να γλυκάνουν τον πόνο τους;

Νιόνυφες, που ζήσαν με τον καλό τους τόσο λίγο ώστε ούτε τα φιλιά του πρόκαναν καλά να χορτάσουν τον χάνουν τώρα από την αγκαλιά τους κι ούτε πότε θα ξανασμύξουν ξέρουν. Πόσοι απ' όσους τώρα φεύγουν θα ξαναγυρίσουν πάλι κι αν ίσως όλοι ύστερα από πόσα χρόνια; Δεν είναι λίγα τα όσα παιδιά πρωτόδαν τον πατέρα τους άντρες πια κιόλο αυτό το διάστημα προσπαθούσαν να ταιριάξουν τη φυσιογνωμία του κοιτάζοντας κάποια φωτογραφία η οποία φάνταζε στο κάδρο όπως δεν είναι και λιγοστά όσα άλλα δε γνώρισαν ποτέ το δικό τους γιατί χάθηκε άκλαφτος στην έρμη τη Βλαχιά.¹

Κι η γυναίκα του τώρα που έφυγε το στήριγμά της θα πρέπει να μείνει στο σπίτι με τα πεθερικά, να εργάζεται σκληρά, να προλαβαίνει τις επιθυμίες τους, να μαντεύει κάθε τους σκέψη, με μόνη παρηγοριά το γράμμα και την προσμονή του γυρισμού του. Τι χρόνια αλήθεια! Πόση διαφορά με το σήμερα!

Και κατηφορίζουν οι ταξιδιώτες μας για το λάκκο, που είναι πιο κάτω, και παίρνουν έπειτα την ανηφόρα προς τη Μπούκα κιόλο γυρίζουν τα μάτια τους να τυπώσουν και βαθιά στα φυλλοκάρδιά τους να φυλάξουν την εικόνα των δικών τους, όπως είναι τώρα εκεί όλοι μαζεμένοι, ενώ οι άλλοι από το εικόνισμα εξακολουθούν να τους χαιρετούν κουνώντας τα μαντίλια τους ή φωνάζοντας κανένα αποχαιρετιστήριο

λόγο μέχρις ότου χαθούν στο εικόνισμα του Τάκη. Ας πάνε στο καλό κι ας μη ξεχάσουν ποτέ την πατρίδα, το χωριό, τη φαμίλια τους.

Όλοι τώρα κατεβαίνουν για τα σπίτια αυτών που ξενιτεύτηκαν. Στο δρόμο κρανιές κόβουν και τις βάζουν στις σχισμάδες γύρω από την εξώπορτα του σπιτιού αυτού που πριν από λίγο ξεπροβόδισαν να είναι γερός όπως η κρανιά και γρήγορα να γυρίσει. Ο λόγος «θα κόψουμε κρανιές», δηλαδή θα ξενιτευτείς, ευχή και κατάρα μαζί, βάραινε δυστυχώς σε κάθε του χωριού μας σπίτι.

Οι δικοί του ταξιδιώτη τους κερνούν λουκούμι, τσίπουρο και καφέ κι αφού γι' άλλη μια φορά ευχηθούν τραβούν για τα σπίτια τους.

Οι μέρες περνούν, η παρουσία του ξενιτεμένου στο χωριό γίνεται σιγά σιγά ένα όμορφο όνειρο, το καντήλι, που όσο διαρκούσε το ταξίδι του έκαιγε κάθε βράδυ μπρος στο εικόνισμα, σβήνει, ξεχάστηκαν οι ψαλμωδίες κι έπαψε να μυρίζει το λιβάνι από τις λειτουργίες, που έκαναν σε δυο τουλάχιστον εξωκλήσια λίγες ημέρες πριν αναχωρήσει να βοηθήσουν οι χάρες να έχει ο άνθρωπος τους καλό ταξίδι νάβρει και κει καλά, κι όλους κυριεύει τώρα η ανυπομονησία στην προσμονή του πρώτου γράμματος.

Σκιρτάει η καρδιά τους όταν ακούγεται η σάλπιγγα του Σταύρου του ταχυδρόμου και θαρρετά η μάνα, ντροπαλά η νιόπαντρη πλησιάζουν ν' ακούσουν τ' όνομά τους, να πάρουν το πρώτο γράμμα του γεμάτο αγάπη και λόγια συγκινητικά.

Τόξεραν πως θάρθει και γρήγορα μάλιστα, γιατί κοντά στο γνωστό ενδιαφέρον του ανθρώπου τους να τις πληροφορήσει για το πώς έφθασε ήταν κι εκείνη η αλογόμυγα, που δεν έλεγε να φύγει απ' αυτές, κι ο κρεμασμένος μπρος τους σφάλαγκας, όλα τους σημάδια πως ήταν στο δρόμο και δε θ' αργούσε.

Και τώρα που το έλαβαν, στον κόρφο τους βαθιά το βάζουν να το διαβάσουν όσες φορές θέλουν και περισσότερες να το φιλούν.

Κι ενώ η ζωή στο σπίτι ξαναγυρίζει στον παλιό της γνώριμο ρυθμό, για τον ξενιτεμένο αρχίζει μια νέα εποχή. Αν είναι παιδί, που άνθρωπος του σπιτιού του το έχει φέρει μαζί του, υποφερτή κάπως θάν' η ζωή του, αν όμως για κάποιου ξένου ή και χωριανού ακόμα τη δούλεψη ήρθε, πολλά θα έχει το δύστυχο να υποφέρει. Δε θα είναι γι' αυτό ημέρες γιορτής και ώρες ανάπαυσης, θα ξεχάσει τι θα πει μαλακό στρώμα και χορτάτος ύπνος, θα ξέρει μόνο το μαγαζί και το υπόγειό του, στο οποίο από τα βαθιά χαράματα αμέτρητες φορές θ' ανεβοκατεβαίνει της ώρας «τσούικα» να φέρει στην προσπάθειά του να μείνουν ευχαριστημένοι οι πελάτες.

Κι όταν κοντά τα μεσάνυχτα καθήσει μια μπουκιά να βάλει στο στόμα του εξαντλημένο όπως είναι από την κούραση, σκυμμένο πάνω στο πιάτο του φαγητού ο ύπνος

1) Από το βιβλίο: «ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» του Παν. Αραβαντινού και από τις σελίδες 208, 235 της έκδοσης του 1880 μεταφέρουμε τα πιο κάτω δύο χαρακτηριστικά του δράματος αυτού τραγούδια μας:

«Τήν ξενητειά, τή γυμνωσιά, τήν πίκρα, τήν αγάπη,
τά τέσσερα τά ζύγιασα, βαρύτερα είν' τά ξένα.

Ό ξένος εις τήν ξενητειά πρέπει νά βάνη μαῦρα
για νά ταιριάζ' ή φρεσιιά μέ τής καρδιάς τή λαύρα...»

Καί τό δεύτερο:

«...Άνάθεμά την τή Βλαχιά, Γιάσι καί Μπουκουρέστι,
ανάθεμα τό Δούναβι, δέν πνίγει τά καράβια,
νά μήν περνούνε τά παιδιά π' αφήνουν ταίς μανάδες,
νά μήν περνᾶν τούς νειόγαμπρους 'ς τά ξένα νά γεράζουν».

θα το πάρει. Ν' ανθέξει όμως πρέπει και σκληρά ν' αγωνιστεί, γιατί, αν και ήξερε πως «κάλλιο σκλάβος στην Τουρκιά παρά δούλος στη Βλαχιά», αυτή προτίμησε κι οι δικοί του στο χωριό περιμένουν.

Παλικαράκι μετά από χρόνια παίρνει το δρόμο του γυρισμού, να δει για λίγο τους σπιτικούς του, που τόσο πόνεσε, να παντρευτεί κιόλας, όποια αυτοί τον συμβουλέψουν να πάρει κι ύστερα από λίγους μήνες, με μόνη συντροφιά τον καημό του, να γυρίσει πάλι στην έρμη τη Βλαχιά.

Προσπαθεί τώρα δική του δουλειά να κάνει, δικό του μαγαζί, κρασοπουλιό ή μπακά- λικο, ν' ανοίξει και θα τα καταφέρει, αφού, όπως έλεγε ο πατέρας μου, 47 μαγαζιά χωριανών ήταν πριν από τον πόλεμο του 1940 στη Ρουμανία, στο Βουκουρέστι πες καλύτερα, εσύ, εκτός κι αν η τύχη μάλλον κι όχι η δική του ανημπόρια τον καταδικά- σουν για πάντα υπάλληλος να μείνει.

Ύστερα από προσπάθειες και σκληρή δουλειά όχι λίγων χρόνων καλά θα πιαστεί και γερός πια νοικοκύρης την πατρίδα και το σπίτι του θάρθει τώρα να χαρεί.

Ο ξενιτεμένος, ο βλαχιώτης, γυρίζει επιτέλους στο σπίτι του, τι χαρά μεγάλη! Όποιος πρώτος μάθει το νέο στους σπιτικούς και τους πλησιέστερους συγγενείς του τρέχει τα σχαρίκια να πάρει και γερό σε χρήμα κέρασμα να κερδίσει.

Από τα Γιάννενα ίσως τους ειδοποιήσει να πάει να τον συναντήσει εκεί κι η γυναίκα του, σίγουρα όμως θα τους πει πόσα ζώα χρειάζεται να κατεβάσουν στην Κόνιτσα, να φορτώσει σ' αυτά τα «λάσα», που έφερε μαζί του. Οι σπιτικοί με χαρά που δεν προσπαθούν να κρύψουν, ειδοποιούν τους πλησιέστερους συγγενείς να έχουν έτοιμα τα μουλάρια τους, για να τα στείλουν την ορισμένη μέρα με συνοδεία δυο τριών παλικαριών του χωριού να φέρουν από την Κόνιτσα τον ξενιτεμένο.

Στο σπίτι όλοι στο πόδι να καθαρίσουν, να ζυμώσουν, να κάνουν καλό φαγητό για το βράδυ, να πειράξουν τη νύφη, που όλο χαρά περιμένει τον καλό της, ν' απαντή- σουν στα παιδιά, που όλη την ώρα φρωτούν τι θα τους φέρει ο άγνωστος τις περισσότερες φορές πατέρας τους.

Κι όταν ζυγώνει το βράδυ, ψηλά στη ράχη στο εικόνισμα ακούγεται η τουφεκιά, που έριξε ο ξενιτεμένος καθώς αντίκρυσε το χωριό του, τουφεκιά χαράς κι αγαλίας. Από το χωριό οι φίλοι του με τουφεκιές απαντούν κι εκείνοι, ενώ τα παιδιά κι όχι λίγοι μεγάλοι τρέχουν στην Αγία Τριάδα να τον υποδεχτούν.

Το όνειρο τόσων χρόνων γίνεται τώρα πραγματικότητα και το πατρογονικό σπίτι τον αγκαλιάζει και πάλι, ενώ η αγάπη, η ανιδιοτελής αγάπη που μόνο σ' αυτό κατοικεί, χαρά κι ευτυχία σκορπίζει σ' όλων τα πρόσωπα.

Τα βάσανα της ξενιτιάς τ' άφησε στη Βλαχιά, γιατί εδώ δεν έχουν καμία θέση, δεν ταιριάζουν με την ευφροσύνη που συνόδεψε τον ερχομό του.

Οι χωριανοί, οι πιο ανυπομόνοι εκείνο κιόλας το βράδυ, τις επόμενες ημέρες οι άλλοι τον επισκέπτονται να του ευχηθούν το «καλώς όρισες», να μάθουν για τους δικούς τους.

Την άλλη μέρα ανοίγει τα μπαούλα του και βγάζει τα βλαχιώτικα μαντίλια, τις μπουρμπούλες, τα χειμωνιάτικα σοσόνια, τα φουστάνια και παπούτσια, τις κεντημένες τσιότρες, όσα λογιής λογιής καλούδια έφερε και στον καθένα δίνει τα δώρα του, αγορα- σμένα όχι με ιδρώτα αλλά με αίμα. Με πόση χαρά τα παίρνουν όλοι τους και πώς καμαρώνουν! Βγάζει ύστερα και όσα δώρα του έδωσαν οι χωριανοί της Βλαχιάς για τους δικούς τους στο χωριό, μερικά κουτιά σαρδέλες, κανένα σαλάμι «ντι σιμπίου»

και ίσως κάτι άλλο πιο χρειαζόμενο.

Τι ευτυχία αλήθεια όταν το σπίτι στολίζει η παρουσία του ξενιτεμένου!

Την πρώτη μετά τον ερχομό του Κυριακή με όλους τους σπιτικούς του, ντυμένους τα καλά τους, πηγαίνει στην εκκλησία έχοντας τουλάχιστον δυο λαμπάδες μεγάλων διαστάσεων, που έφερε από τα Γιάννενα, για τα δυο μεγάλα μπρούντζινα μανάλια. Σε λίγο ο επίτροπος θα του φέρει πάνω σε φορητή εικόνα το «λουλούδι» κι αυτός, αφού κάνει το σταυρό του κι ευλαβικά ασπαστεί την εικόνα, θα πάρει τη μικρή ανθοδέσμη και έκτακτη σημαντική εισφορά θα προσφέρει.

Με την απόλυση της εκκλησίας όλοι θα τραβήξουν σπίτι του να κεραστούν λουκούμι και τσίπουρο, να πιούν τον καφέ τους, ν' ακούσουν ίσως και κανένα δίσκο που εμείς «πλάκα» τον λέμε, από το γραμμόφωνο, που τώρα έφερε, και να του ευχηθούν γι' άλλη μια φορά το «καλώς όρισες».

Κι όταν μετά την πρώτη εβδομάδα κοπάσουν κάπως οι επισκέψεις κι όλες οι χαρούμενες εκδηλώσεις η νοικοκυρά δε θα παραλείψει να μοιράσει σ' όλα τα ξεκλήσια λαμπάδες για να ευχαριστήσει τους άγιους που της έφεραν τον άνθρωπό της.

Αυτός πάλι με παρέα τη γυναίκα του θα επισκεφτεί κάποια απ' αυτές τις μέρες τα χωράφια τους κι εκείνη με περηφάνια θα του δείξει τα όσα μπόρεσε να κάνει τα χρόνια της απουσίας του. Αν πάλι νιώθει το πορτοφόλι του αρκετά ανθηρό ή αν μεγάλη ματαιοδοξία τον κατέχει θα κάνει κάποια Κυριακή σ' ένα από τα όμορφα του χωριού μας εξοχικά μέρη κι εντυπωσιακό «ζιαφέτι» με φαγιά, ψητά, κρασί, όργανα και όχι λίγους καλεσμένους.

Έτσι ευχάριστα και χωρίς καν να καταλάβει πότε ο καιρός, που μπορεί στο χωριό να μείνει, περνάει κιόλας και ξανά παίρνει το γνωστό του δρόμο της ξενιτιάς. Ίσως μάλιστα αυτή τη φορά θα έχει μαζί του και τη γυναίκα του με τα παιδιά τους, αν βέβαια αφήνει στο σπίτι κάποιον από τους άλλους αδερφούς του να φροντίζει τους γονείς, κυρίως όταν πολύ τους βαραίνουν τα γερατειά. Αν μάλιστα τα οικονομικά του το επιτρέπουν δε θα κρατήσει τώρα τα παιδιά για βοηθούς στο μαγαζί του αλλά θα τα στείλει να μάθουν γράμματα στο Ελληνικό γυμνάσιο του Βουκουρεστίου πρώτα κι ύστερα, όταν βέβαια υπάρχει κι απ' αυτά θέληση, και στο πανεπιστήμιο ακόμα, γιατί βαθιά το έχει χωνέψει πως κι ο ίδιος πολύ περισσότερο θα κατάφερνε αν απ' ανάγκη δεν περιορίζονταν μόνο στα όσα του πρόσφερε το σχολείο του χωριού του και το εμπορικό του δαιμόνιο.

Πόσα και πόσα αλήθεια παιδιά του χωριού μας δε σπούδασαν στη Ρουμανία κι έγιναν επιστήμονες χρήσιμοι για τη χώρα εκείνη και καύχημα του χωριού μας!

Αλλά και ο ίδιος με τη βοήθεια της γυναίκας του και την αδερφική συμπαράσταση των εκεί χωριανών μήπως δεν αύξησε τώρα τις δουλειές του, δεν έγινε έστω κι ένας μικρός παράγοντας της εμπορικής ζωής του Βουκουρεστίου;

Τρία μεγάλα ξενοδοχεία ύπνου, μαγαζιά και σπίτια είχαν για ιδιοκτήτες τους χωριανούς κι επιχειρήσεις σιτηρών, γουναρικών, κέντρων πολυτελείας, όπως και πολλές άλλες μικρότερες, γνώριζαν γι' αφεντικά δικούς μας ανθρώπους. Δε νομίζω βέβαια πως πρέπει ν' αναφέρω εδώ και μάλιστα ονομαστικά κι όλους εκείνους που είχαν συναλλαγές εκατομμυρίων προπολεμικών λεί¹ ούτε και το ότι η οικονομική κατάσταση όλων τους θα ήταν πολύ καλύτερη αν δεν συνέβαινε το μεγάλο οικονομικό κραχ του 1929 - 1930.

1 - Η ισοτιμία των δύο νομισμάτων ήταν: 2 λεί = 1 δραχμή.

ηείον το ἕγγιστον δια' τὰς γυμναστικὰς καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐκ τῆς ἡλικίας
 αὐτῶν καὶ τὰς ἀποσκευὰς τοῖς ἰσχυροῦσιν, ἐναρμόδιον ἔσται ἅπαντες
 ἀποδοῦναι ὅσους καὶ ἀποδοῦναι τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν ἑταίρων καὶ
 αὐτῶν δ' ἀποδοῦναι αὐτοῖς ἔργων, ἐπὶ τῶν ἀποδοῦναι τῶν κ. κ. Καρταχίνων
 κ. κ. Βασιλῶν Καρταχίνων, ἐπὶ τῶν ἀποδοῦναι, Β. Αὐθινοῦ καὶ Ἀνδρῶν
 Ἀποδοῦναι καὶ ἐπιπέδων ἀποδοῦναι τῶν ἔργων, τὸ δὲ ἔσται ὅσους δὲ ἀποδοῦναι
 ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸν κ. κ. ἡλικία καὶ ἐπιπέδων εἰς τὰς ἀποδοῦναι τὸ
 ἡλικία Κεραιῶν καὶ ἀποδοῦναι καὶ ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἔσται δὲ
 ἀποδοῦναι, ἔσται καὶ ἔσται ὅσους δὲ ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἀποδοῦναι, ὅσους δὲ
 ἀποδοῦναι εἰς Βουαρπῶν καὶ ἀποδοῦναι καὶ ἡλικία καὶ ἡλικία ἀποδοῦναι
 ἀποδοῦναι εἰς Βουαρπῶν διὰ τὸ ἔσται ἡλικία καὶ ἀποδοῦναι καὶ ἀποδοῦναι
 καὶ ἡλικία ἀποδοῦναι ὅσους. ἔσται ἡλικία ἀποδοῦναι ἀποδοῦναι.

κ. κ. ἡλικία, γὰρ	
ἀποδοῦναι εἰς ἡλικία.	
ἡλικία ἀποδοῦναι, 1520	
Β. Παναρπῶν	680
Ἀνδρῶν Κεραιῶν	405
ἡλικία ἀποδοῦναι	418
Βασιλῶν Καρταχίνων (374)	374
ἡλικία ἀποδοῦναι	340
ἡλικία ἀποδοῦναι	141
ἡλικία ἀποδοῦναι	102
ἡλικία ἀποδοῦναι	4.000

ἡλικία ἀποδοῦναι
 ἡλικία ἀποδοῦναι
 ἡλικία ἀποδοῦναι

ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἀποδοῦναι
 καὶ ἡλικία ἀποδοῦναι ὅσους εἰς τὸ ἀποδοῦναι
 ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἀποδοῦναι
 καὶ ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἀποδοῦναι
 ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἀποδοῦναι
 ἡλικία ἀποδοῦναι εἰς τὸ ἀποδοῦναι

Ήταν κάτι το τρομερό η κρίση εκείνη αφού ανάγκασε όσες τράπεζες δε μπόρεσαν ν' ανθέξουν τη μεγάλη δοκιμασία να κηρύξουν πτώχευση κι όπως η «Τράπεζα Λαζαρή», Κεφαλλονίτη την καταγωγή, στην οποία είχαν εμπιστευθεί και οι χωριανοί μας τους κόπους τους, να καταδικάσουν τους πλούσιους στο να γίνουν φτωχοί και τους υπάλληλους να μείνουν για πάντα υπάλληλοι.

Ύστερα απ' όλα αυτά ίσως νομίσει κανείς πως η προσπάθεια των ταξιδεμένων στη Βλαχιά χωριανών ν' αναδειχθούν κι οι μεγάλες δυσκολίες που είχαν ν' αντιμετωπίσουν στον ξένο εκείνο τόπο τους απορροφούσαν τόσο ώστε δεν τους άφηναν καιρό και διάθεση να σκεφτούν για λίγο το χωριό τους, να νοιαστούν τα προβλήματά του. Κάτι τέτοιο πολύ θα τους αδικούσε, γιατί όχι μόνο πάντοτε ενδιαφέρονταν γι' αυτό αλλά, άγνωστο πότε, και την «Αδελφότητα Σταριτσιωτών», που είχε έδρα της το Βουκουρέστι, ίδρυσαν.

Η αδερφότητα αυτή μέχρι το 1912 περίπου δεν έπαψε να βοηθάει θετικά το χωριό σε κάθε δύσκολη γι' αυτό περίπτωση κι όταν αργότερα, δε γνωρίζω δυστυχώς πότε και για ποιο λόγο, διαλύθηκε, το υπόλοιπο του ταμείου της χάρισε στο χωριό. Το «Μητρώο» γι' αυτή τη δωρεά αναφέρει: «Κεφάλαιον εκ 14.000 δραχμών προελθόν εκ της ολομελείας των εν Βουκουρεστίω Σταριτσιωτών των συστησάντων την διαλυθείσαν «Αδελφότητα» και τινων άλλων εγγραφέντων εις το σωματείον ως μέλη αυτού».

Αλλά και αργότερα, σε κάθε ανάγκη του χωριού, όπως λ.χ. στο δικαστικό αγώνα του με το Κεράσοβο για τα σύνορα, τόσο ηθικά όσο κυρίως οικονομικά βρέθηκαν συμπαραστάτες του και πολύ βοήθησαν στην πρόποσα αντιμετώπισή της.

Στο Β' παγκόσμιο πόλεμο η Ρουμανία τάχθηκε με τον άξονα και μετά τη συντριβή των δυνάμεών του έγινε Λαϊκή Δημοκρατία, με αποτέλεσμα όλες οι περιουσίες να γίνουν κρατικές κι οι κάτοικοι υπάλληλοι του κράτους. Για τους χωριανούς μας η αλλαγή αυτή σήμαινε και την καταστροφή τους.

Σ' όσους φώλιασε η ψεύτικη ελπίδα πως γρήγορα «θάσιαζαν» πάλι τα πράγματα έμειναν εκεί να ξανακερδίσουν τους χαμένους κόπους τους κι οι άλλοι, οι πολλοί, με 40 κιλά βάρος στην αρχή, περισσότερο μετά, όσο δηλαδή τους έπετρεπαν να πάρουν όλο κι όλο μαζί τους για τις περιουσίες που έχασαν, εγκατέλειψαν τη χώρα αυτή κι από το 1947 άρχισαν να έρχονται πρόσφυγες στην Ελλάδα.

Δημιουργήθηκε τότε νέο σοβαρό προσφυγικό πρόβλημα το οποίο η Ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε ν' αντιμετωπίσει με τη δημιουργία πρόχειρων κέντρων περίθαλψης κι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών με την ίδρυση αργότερα Γραφείου Αντιπροσώπου Ύπατου Αρμοστή στην Αθήνα.

Με βάση τις διμερείς συμβάσεις μεταξύ κυβέρνησής μας και Ύπατου Αρμοστή για την οριστική εγκατάστασή τους άρχισαν να εφαρμόζονται στη συνέχεια ειδικά προγράμματα, που η δαπάνη τους έφθασε ως το 1967 τα 280.000.000 δραχ. και καλύφτηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος της από τα Ηνωμένα Έθνη.

Περιελάμβανε αυτή στεγαστική, επαγγελματική και γεωργική αποκατάσταση, εξοπλισμό του σπιτιού, επαγγελματική εκπαίδευση, ψυχιατρική περίθαλψη και γεροντική πρόνοια.

Από τους χωριανούς που γύρισαν ξανά στην πατρίδα οι κάπως περασμένοι στην ηλικία τράβηξαν για το χωριό, να κλείσουν τα μάτια τους στο σπίτι που γεννήθηκαν, στο σπίτι που ποτέ δεν τους πρόδωσε κι οι άλλοι αφού έμειναν για λίγο στο κέντρο περίθαλψης Σύρου, σκόρπισαν. Μερικοί βολεύτηκαν κυρίως στην Αθήνα ενώ άλλοι

Μια παρέα χωριανών σ' ένα τους γλέντι στο Βουκουρέστι.

πήραν ξανά το δρόμο του εκπατρισμού, το μακρινό δρόμο της Νέας Ζηλανδίας, μιας χώρας τελείως άγνωστης σ' όλους μας και τέλος μερικοί γι' άλλες χώρες τράβηξαν.

Εκεί με τα ίδια πάντα εφόδια άρχισαν να χτίζουν μέρα με τη μέρα, χρόνο με το χρόνο τη νέα τους ζωή, οι της Νέας Ζηλανδίας να δημιουργούν μια μικρή αλλά τόσο προκομμένη κοινωνία χωριανών, που κάνει όλους μας υπερήφανους.

Απ' όσους πάλι ήρθαν στο χωριό επτά έφυγαν κι εγκαταστάθηκαν οικογενειακώς στη Νέα Βίγλα Άρτας, γιατί εκεί παραχώρησαν στον καθένα τους σπίτι, αγροτικό κλήρο από 40 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης, οικιακό και γεωργικό εξοπλισμό.

Πολύ αργότερα μεταξύ Ελληνικής και Ρουμανικής κυβέρνησης υπογράφηκε σύμβαση κι οι χωριανοί για τις περιουσίες τους που αναγκαστικά εγκατέλειψαν πήραν από τη Ρουμανία μια κάποια αποζημίωση όχι βέβαια να ικανοποιηθούν αλλά να κλείσει η εκρεμότητα αυτή και αποκατασταθούν έτσι οι σημερινές πολύ φιλικές σχέσεις μεταξύ των δυο χωρών.

Η Ρουμανία για όλους τους Έλληνες όπως και για τους χωριανούς μας έχει πλέον σβήσει και τα βλέμματά μας είναι τώρα στραμμένα προς τις Η.Π.Α. όπου ζουν σήμερα πολύ καλά εγκατεστημένοι και αρκετοί χωριανοί μας.

Δεν πέρασαν πολλά χρόνια από το τέλος του Β' μεγάλου πόλεμου κι ένας καινούριος δρόμος, σχετικά κοντινός με τα σημερινά μέσα συγκοινωνίας, άνοιξε για πολλούς Έλληνες κι όχι λίγους χωριανούς μας μεταξύ αυτών. Ήταν ο δρόμος της Δυτικής Γερμανίας που τα εργοστάσιά της πρόσφεραν όχι μόνο συνεχή απασχόληση με ικανο-

ποιητικό ημερομίσθιο αλλά και τη δυνατότητα ν' αποκτήσουν και κάποια ειδικότητα χρήσιμη σ' αυτούς και την πατρίδα τους όταν αργότερα επέστρεφαν σ' αυτήν. Σήμερα αφού αρκετά εκεί εργάστηκαν οι περισσότεροί τους ξαναγύρισαν στον τόπο τους που καλύτερός του στον κόσμο δεν υπάρχει.

«Πάσαν ομορφιά ΠΑΤΡΙΔΑ

Εσύ την έχεις....»

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ε' ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ.

1 - ΣΥΣΤΑΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Λέγοντας οικογένεια εννοούμε το σύνολο των προσώπων, που συνδέονται μεταξύ τους με γάμο ή πλησίον συγγένεια και ζουν κατά κανόνα κάτω από την ίδια στέγη. Απαραίτητη συνεπώς προϋπόθεση δημιουργίας της είναι ο γάμος, το θεμέλιο του κοινωνικού μας συστήματος κι ο ρόλος της στη ζωή του καθενός μας είναι ασφαλώς πρωταρχικός, αφού εκεί αυτή δημιουργείται κι αρχίζει τη δράση της για να την ολοκληρώσει και πάλι στα πλαίσιά της.

Στο χωριό μας επικρατούσε παλιότερα η παραδοσιακή μορφή της, να συζούν δηλαδή μόνιμα στο ίδιο σπίτι περισσότερες από μια οικογένειες, τις οποίες συνέδεε η κοινή καταγωγή και εργασία των μελών τους, στοιχεία που ενίσχυαν και την συνοχή της, ήταν δηλαδή οικογένεια πολυμελής.

Κύριός της, υπεύθυνος για τις πράξεις και την τύχη της και συνάμα φυσικός κηδεμόνας και αντιπρόσωπός της ενώπιον θεού και ανθρώπων, ήταν ο πατέρας. Αφέντη τον ονόμαζαν όχι μόνο οι σπιτικοί του αλλά κι οι άλλοι χωριανοί, αφέντη του σπιτιού και τρανό αφέντη λέγανε τον παππού.

Στην πατριαρχική αυτή οικογένεια ο γηροντότερος, και όπως είπαμε τέτοιος ήταν ο παππούς ή ο πατέρας, διηύθυνε στο σπίτι τα πάντα και όλοι τους όφειλαν σεβασμό και τυφλή υπακοή. Ακόμα κι ο ταξιδεμένος γιος σ' αυτόν έστελνε όσα χρήματα κέρδιζε κι αυτός κανόνιζε γ' αγοράσει ό,τι χρειαζόνταν στο σπίτι.

Σαν καλός οικογενειάρχης αγαπούσε τα τέκνα του αφού τα θεωρούσε συνέχεια της ίδιας του ζωής, εργαζόταν σκληρά γι' αυτά και με κάθε τρόπο φρόντιζε να προκόψουν και να μεγαλώσουν την υπόληψή τους στην κοινωνία. Όλοι τον σέβονταν κι αν κάποιος από τα παιδιά του παράκουγε τις πατρικές εντολές ή αποτραβιόταν από το σπίτι και δεν ενδιαφερόταν πλέον γι' αυτό, το αποκλήρωνε, να μην έχει κανένα δικαίωμα στην πατρική περιουσία.

Όταν τα χρόνια βάραιναν πολύ στους ώμους του κι ένιωθε πως του ήταν αδύνατο να βαστάξει άλλο τα βάρη του σπιτιού, παράδινε τη διοίκησή του στο μεγαλύτερο γιο κι αυτός περιοριζόταν στο να υποφέρει τα γηρατειά του και κάπου κάπου να δίνει συμβουλές. Με το θάνατό του τη θέση του κι όλες τις εξουσίες έπαιρνε ο μεγαλύτερος γιος.

Μετά τον πατέρα ερχόταν η γυναίκα του, που μάνα τη φώναζαν και μπάμπω ή τρανή, τη γιαγιά. Η θέση της, όπως και η θέση κάθε γυναίκας, ήταν φυσικά κατώτερη από εκείνη του άντρα της, αφού κι αυτή η ίδια θεωρούνταν κατώτερή του, χωρίς βέβαια αυτό και να σημαίνει πως τη νόμιζαν ή τη μεταχειρίζονταν σα δούλα αλλά σαν πραγματική σύζυγο.

Συμβούλευε πολλές φορές τον άντρα της, με τρόπο πάντα εύστροφο να μη προσβάλ-

λει τον εγωισμό του, για την κατανομή κυρίως των εργασιών του σπιτιού, πού δηλαδή θα πάει σήμερα η μια νύφη, πού η άλλη, ποια θα μείνει στο σπίτι να πλύνει τα «σκουτιά» και ποια θα ζυμώσει. Όταν και οι δυνάμεις της το επέτρεπαν εργαζόταν κι αυτή στο σπίτι ή στο χωράφι προσφέροντας τον ιδρώτα και την πείρα της.

Ακολουθούσαν οι γιοι του με τον πρωτότοκο ν' αντικαθιστά τον πατέρα όταν η ανάγκη το απαιτούσε και τον μικρότερο, το σουγκάρι όπως τον έλεγαν, να είναι το πιο αγαπητό απ' όλα τα παιδιά τους.

Τη βάση της οικογένειας αποτελούσαν τα τέκνα κι ο ερχομός τους δεν φανέρωνε μόνο την πραγματοποίηση αυτού που είναι θέλημα ανθρώπων και νόμος του Θεού αλλά και τον ίδιο το γάμο έδεναν, αφού με τη γέννησή τους και σύνδεσμος αίματος μεταξύ των γονιών δημιουργούνταν.

Τ' αγόρια και μετά το γάμο τους εξακολουθούσαν να μένουν με τη γυναίκα και τα παιδιά τους στο πατρικό σπίτι, ν' αναγνωρίζουν την πατρική εξουσία και μόνο όταν τ' αδέρφια ήταν πολλά και ο πατέρας έδινε την ευχή του μπορούσε κάποιος απ' αυτά να πάει «σώγαμπρος». Σώγαμπρο έπαιρνε συνήθως όποια οικογένεια δεν είχε δικά της αγόρια ή σ' όποια μια από τις θυγατέρες της είχε κάποιο ειδικό λόγο όπως σωματικό ελάττωμα, και δε μπορούσε να παντρευτεί. Το σώγαμπρο εξασφάλιζαν τα πεθερικά γράφοντάς του τη μισή περιουσία τους κι αυτός πάλι αναλάμβανε να τους συντηρεί και γενικά να τους φροντίζει σαν παιδιά τους.

Πολύ αργότερα επεκράτησε η συνήθεια να χωρίζουν τ' αδέρφια μετά το θάνατο του πατέρα κι ο καθένας τους να παίρνει από ένα δυο δωμάτια του σπιτιού, τ' ανάλογα έπιπλα, όσα κτήματα δικαιούνταν και ν' αποτελεί έτσι ιδιαίτερη οικογένεια.

Οι θυγατέρες μέχρι το γάμο τους έμεναν μ' όλη την άλλη φαμίλια μαθαίνοντας νοικοκυριό και κάνοντας κάθε δουλειά του σπιτιού και του κτήματος. Φρόντιζαν να είναι σεμνές, λιγομίλητες, ευγενικές και να μην έρχονται σε μεγάλη επαφή με τον γύρω κόσμο, αφού και στην εκκλησία ακόμα πήγαιναν μόνο με τις μεγάλες μέρες, ενώ τις Κυριακές και (αλαφρές) γιορτές κι όταν ο καιρός το επέτρεπε έβοσκαν με τις φιλενάδες τους τα πράματα, το μουλάρι δηλαδή, στο βουνό ή ασχολούνταν με κάτι άλλο.

Η μεγάλη φροντίδα γονέων και αδερφών ήταν να τις παντρέψουν όσο το δυνατόν πιο καλά δίνοντας γι' άντρα τους όποιον οι ίδιοι διάλεγαν και τηρούσαν αυστηρά τη σειρά παντρείας των τέκνων με πρώτα τα κορίτσια κι ύστερα τ' αγόρια, εκτός αν μεταξύ τους υπήρχε μεγάλη διαφορά στην ηλικία. Τα κορίτσια πάλι παντρεύονταν με τη σειρά που γεννήθηκαν και ποτέ δεν έδιναν αλλ' ούτε και αρραβώνιαζαν μικρότερη κόρη πριν από τη μεγαλύτερη αδερφή της.

Υποχρέωση τέλος των αγοριών ήταν να γηροκομήσουν τους γονείς τους, να τους κλείσουν τα μάτια, να τους κηδέψουν, να κάνουν τα μνημόσυνα κι όλα όσα οι πατέρες της εκκλησίας και τα έθιμα του χωριού παραγγέλλουν.

Η θέση πάλι της νύφης ήταν πολύ πιο κατώτερη, αφού όφειλε υπακοή όχι μόνο στον άνδρα της αλλά και στα πεθερικά, τους κουνιάδους, τις μεγαλύτερες συνυφάδες. Πατέρα και μάνα ονόμαζε τους γονείς του καλού της, τον ίδιο τον έλεγε όχι με τ' όνομά του αλλά με τη λέξη «αυτός», αφέντη τους κουνιάδους, κυρά τις μεγαλύτερες νύφες του σπιτιού. Η Κατερίνα Κωστάκη, νύφη τότε, λέει στην πεθερά της:

— Μάνα, χέσκι ου αφέντ'ς, να πάου να τουν σφουγγίσου;

Αφέντης ήταν ο μικρός αδερφός του άντρα της, παιδάκι στην κούνια, κι είχε κάνει

τα κακά του.

Το πρωί αυτή σηκωνόταν πάντα πρώτη, όλη τη μέρα την περνούσε στο πόδι, δουλεύοντας, κι αυτή κοιμούνταν τελευταία το βράδυ. Το γεύμα όπως και το δείπνο, καθόταν στο τέλος του τραπεζιού, έτρωγε, ιδίως τον πρώτο μετά το γάμο της καιρό, το λιγότερο απ' όλους και το κρέας το δοκίμαζε μόνο όταν η πεθερά της της έδινε κοψίδι από την κοινή για όλους λίμπα.

Όταν πάλι είχαν ξένο στο σπίτι έτρωγε μόνη της στο μαγειριό, από σέβας σ' αυτόν. Όπως όλες οι άλλες γυναίκες του σπιτιού έτσι κι αυτή δεχόταν για σωστό και δίκαιο το να είναι κοντά στ' άλλα κι η τροφή της κατώτερη εκείνης των ανδρών, γι' αυτό όχι μόνο δεν παραξένευαν αλλά πολύ φυσικά θεωρούνταν αυτά που διηγούνταν ο Μουλάς:

— Επειδή στο σπίτι μας, όπως και σ' όλα τ' άλλα σπίτια του χωριού, ήμασταν μεγάλη οικογένεια, 16 άτομα μεγάλοι και μικροί, ζυμώνουμε δυο φούρνους ψωμί, τον ένα με σιταρένιο αλεύρι για τους άντρες του σπιτιού και τον άλλο με καλαμποκίσι για τις γυναίκες.

Μια κι ο άντρας της, όπως και τα κοιτιά της τον περισσότερο καιρό απουσίαζαν στα ξένα εργαζόμενοι σα κτίστες ή ταξιδεύοντας στη Βλαχιά, όλες οι δουλειές του σπιτιού και του κτήματος έπεφταν σ' αυτή και τις συνυφάδες της, γι' αυτό κι έπρεπε μέρα νύχτα να παλεύουν για να τα προκάνουν όλα. Κι όταν ο ταξιδεμένος καλός της γύριζε στο χωριό, θα επισκεπτόταν κάποια μέρα και το κτήμα τους καβάλα στο μουλάρι, που αυτή έσερνε από το περασμένο στον πήχη του αριστερού της χεριού καπίστρι, ενώ τα δάχτυλά της θα έπλεκαν ασταμάτητα την κρεμασμένη από το λαιμό πατούνα της. Στο γυρισμό, με τον άντρα της πάλι καβάλα στο μουλάρι, θα ήταν σίγουρα κι η ίδια ζαλικωμένη ξύλα για τη φωτιά.

Αν χήρευε κι ήταν πολύ νέα ξαναγύριζε στο πατρικό της σπίτι, χωρίς να πάρει απολύτως τίποτε από την περιουσία του άντρα της, ενώ αν η σχετικά μεγάλη ηλικία της δεν της επέτρεπε να ξαναπαντρευτεί ή ενώ ήταν αρκετά νέα δεν επιθυμούσε να ξαναγυρίσει στο πατρικό της παρέμενε με τα πεθερικά κι όλη την άλλη οικογένεια και ζούσε εργαζόμενη περισσότερο από κάθε άλλον.

Τα τέκνα του κάθε γιού και νύφης ανήκαν απόλυτα κατά πρώτο λόγο στη δικαιοδοσία των γονέων των και μάλιστα του πατέρα και στη συνέχεια των παππούδων, στη θέληση του θείου, του μπάρμπα, όπως τον έλεγαν, και της θείας, που μανίτσα την ονόμαζαν, σε κάθε μεγαλύτερό τους.

Αυτή ήταν παλιότερα η οικογένεια του χωριού μας με χαρακτηριστικά γνωρίσματα την πλήρη εξουσία του άνδρα και το μεγάλο δεσμό των μελών της, δεσμό τον οποίο έσπασαν τα βιομηχανικά κέντρα, η ζωή των μεγαλουπόλεων.

Σήμερα, αν και η ανδρική αυτή εξουσία έπαυσε ν' ασκείται και οι σύζυγοι αποφασίζουν από κοινού για ό,τι αφορά την κοινή ζωή τους, εξακολουθεί τον τελευταίο λόγο να έχει πάντα ο άντρας, έστω και αν η επιβολή του αυτή γίνεται με τη μορφή προτάσεως, που στηρίζεται πάνω στην πιο ώριμη σκέψη του κι όχι με την αξίωση διαταγής. Η δεσποτική συμπεριφορά του ανήκει πλέον στο παρελθόν και η θέση τόσο της γυναίκας όσο και των παιδιών έχει πολύ αλλάξει κι εξακολουθεί συνέχεια ν' αλλάζει μέχρι την τέλεια εξίσωσή τους, την κατάκτηση του καθενός της θέσης που του ανήκει. Άλλωστε κι οι πολυμελείς οικογένειες αποτελούν τώρα εικόνες παλιών καιρών κι ανήκουν σε φωτογραφίες της τότε εποχής.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Το πιο αγαπητό, το πιο λατρευτό σε κάθε άνθρωπο απ' όλα τα γύρω του άψυχα αντικείμενα, καταφύγιο σε κάθε πλημμύρα και άμπωτη της ζωής, ζεστή φωλιά που πάντα μας προσμένει, ευλογημένο θείο δώρο! Αυτό είναι το σπίτι μας!

Με αρχιτεκτονική την οποία διέκρινε η λιτότητα, χωρίς εσωτερικό ή εξωτερικό διάκοσμο και προσαρμοσμένα στις βασικές ανάγκες της ζωής έφτιαχναν παλιότερα οι ντόπιοι παραδοσιακοί αρχιτέκτονες τα σπίτια του χωριού μας. Όλα τους από πέτρα, υλικό πολύ γερό, που ακατέργαστο πρόσφεραν άφθονο οι δυο γειτονικοί λάκκοι, με πυκνές ξυλοδεσιές, για να ενισχύσουν τη στατικότητα τους, και κάτοψη ορθογώνια με μικρές ίσως παραλλαγές, ήταν μεταξύ τους όλα σχεδόν ίδια.

Ήταν διώροφα και ο κάτω όροφος, το κατώ(γ)ι, προοριζόταν γι' αποθήκη και να μένουν τα ζώα του σπιτιού, αφού το περιορισμένο εμβαδόν του οικοπέδου δεν τους επέτρεπε να φτιάσουν ξέχωρο στάβλο έξω απ' αυτό.

Το πιο δροσερό μέρος του, αυτό που εξασφάλιζε σταθερή θερμοκρασία όλο το χρόνο, το χώριζαν με πέτρινο μεσότοιχο και το είχαν για κελάρι, να βάζουν τα καδιά με το μαξούλι, τα βαρέλια με το κρασί, το ξυδοβούτσι, στα ράφια του τις κολοκύθες και όσα άλλα τρόφιμα χωρούσε να μη χαλούν.

Τον υπόλοιπο χώρο του με ξύλινους αλλά στέρεους φράχτες χώριζαν με μικρότερα μέρη, για το μουλάρι ένα, άλλο για το βόδι, τρίτο για τα γιδοπρόβατα κι ένα μικρότερο, που τσάρκο το έλεγαν, για τ' αρνιά και τα κατσίκια. Ακόμα κάπου θα βόλευαν και το «κουμάσι» με τις κότες, τη στάβα τα καυσόξυλα.

Είχε δική του είσοδο, για δάπεδο αυτό το ίδιο το έδαφος κι οι γυμνοί από σοβάδες τοίχοι του έφεραν για παράθυρα λίγα μικρά ανοίγματα, χωρίς τζάμια, που χρησίμευαν μάλλον για αερισμό κι όχι φωτισμό.

Το κελάρι επικοινωνούσε μ' όλο αυτό το χώρο με θύρα και με τον επάνω όροφο, για ευκολία, με σκάλα και γκλαβανή.

Το πάνω πάτωμα, το ανώ(γ)ι, ήταν το κυρίως σπίτι κι αυτό προοριζόταν για κατοικία της οικογένειας. Από καλοφτιαγμένη θύρα, που λόγω της κλίσης του εδάφους ήταν τις πιο πολλές φορές στη μέση της νότιας μεγάλης πλευράς του, έμπαινες σε διάδρομο, είδος προθάλαμου, στον οποίο δεξιά κι αριστερά, με τσατμά χωρισμένες ανοίγονταν δυο κάμαρες κι όταν ο νοικοκύρης το ζητούσε και το πλάτος του σπιτιού το επέτρεπε μια τρίτη, πιο μικρή, στο βάθος του διαδρόμου.

Το ένα από τα πλάγια αυτά δωμάτια, συνήθως αυτό που έβλεπε προς την ανατολή, το είχαν για καθιστικό και το έλεγαν μαντζάτο. Το πάτωμά του, όπως και τα πατώματα των άλλωνωματίων, ήταν πιο παλιά καμωμένο με πατηκωμένο κοκκινόχωμα πάνω σε πυκνά βιργιά και για να μη τρίβεται, αλλά συγχρόνως να είναι κι όμορφο γυαλιστερό, το άλειφαν κάθε τόσο με βούλτα βοδιού λιωμένα σε λίγο νερό.

Αργότερα έγινε ξύλινο και χωριζόταν σε δυο άνισα συνήθως μέρη. Το πιο μεγάλο, το μπάσι όπως το έλεγαν, ήταν 20 ως 30 πόντους ψηλότερο από τ' άλλο, σαν εξέδρα, το είχαν στρωμένο με αχυρένιους σαλτέδες και στρώματα του αργαλειού, από μαλλί και τρα(γ)ιόμαλλο μαζί υφασμένα, κι είχαν στη μέση του μισοχωνευτό στον τοίχο το τζάκι με καπνοδόχο και βάτρα.

Λέγοντας εμείς βάτρα εννοούμε το κάτω πλακοστρωμένο μέρος του τζακιού, στο βάθος του οποίου ανάβουμε τη φωτιά, χωρίς ποτέ να σκεφτούμε ότι η λέξη αυτή

είναι πανάρχαια και, όπως τουλάχιστον λέει ο Ησύχιος, σημαίνει βάση βασιλέως, βήμα, βάθρο, θεμέλιο.

Καθόλου παράξενο να συναντήσεις στο χωριό και κάποιον που θυμάται σπίτια χωρίς τζάκι. Άναβαν τη φωτιά στη μέση του δωματίου, με τον καπνό ν' ανεβαίνει πάνω, να περνάει τη λιάσα, αφού ταβάνι δεν υπήρχε, και να βγαίνει έξω από τις πλάκες της στέγης. Γύρω από τη φωτιά συγκεντρωνόταν τότε όλη η οικογένεια κι εκεί κοιμόνταν με τα πόδια γυρισμένα προς αυτή, να ζεσταίνονται. Όλο το σπίτι ήταν τότε κατάμαυρο από τον καπνό, που πολλές φορές σκορπιζόταν μέσα στο δωμάτιο.

Ας γυρίσουμε όμως στο τζάκι που, όπως ανέβαινε προς το ταβάνι του δωματίου, έφερνε γύρω του ένα ή δυο λίθινα ράφια, τις λεγόμενες ποδιές, πάνω στις οποίες τοποθετούσαν φωτογραφίες ή μπιμπελό, ενώ δεξιά κι αριστερά του, χωνευτά στον τοίχο, ανοίγονταν δυο μικρά ντουλαπάκια, οι καμάρες, όπως τα λέγανε, με ή χωρίς φύλλα, που μέσα τους βάζανε το καφεκούτι, οι γέροντες το ταμπάκο τους, πρόχειρα διάφορα μικροαντικείμενα.

Όλο το δωμάτιο είχε γύρω του ξύλινα ράφια να βάζουν πάνω τους χίλια δυο πράγματα και στην ανατολική γωνιά του το εικονοστάσι με τους προστάτες του σπιτιού άγιους.

Για ταβάνι είχε παλιότερα σανίδες, βαλμένες πάνω στις γρεντές με τάξη, να φτιάχνουν τη «λιάσα», την οποία χρησιμοποιούσαν γι' αποθήκη των καλαμποκιών πριν τα ξεσπυρίσουν, ενώ αργότερα, χωρίς αυτήν να καταργηθούν, έφτιαχναν και πραγματικό ξύλινο ταβάνι, με «γκλαβανή» μάλιστα.

Τα παράθυρα, μάτια του σπιτιού, που απ' αυτά γεύονταν τη χαρά και τη λύπη του έξω κόσμου, μάλλον μικρά στο μέγεθος και καγκελόφραχτα με δυο ή τρία ομορφοσκαλισμένα ξύλινα κάγκελα πιο πριν, σιδεριές μετά, και δυο ξύλινα παραθυρόφυλλα, τα κανάτια, στο εσωτερικό τους μέρος.

Στο δωμάτιο αυτό και κυρίως τους χειμερινούς μήνες παρέμενε όλη ή σχεδόν όλη η οικογένεια, εκεί εργαζόταν, έτρωγε και στα μπάσια του κοιμόνταν.

Το άλλο δωμάτιο ήταν ο νοντάς (οντάς), ο χώρος υποδοχής των επισκεπτών τις επίσημες ημέρες, τις ημέρες γιορτής και ξεφαντώματος. Ήταν στην κατασκευή του πολύ πιο προσεγμένος από το μαντζάτο, με μεγαλύτερα παράθυρα και ταβάνι που στο γύρω του και ακτινωτά από το κέντρο στέργιωναν γερά σύρματα. Σ' αυτά κάθε φθινόπωρο κρεμούσαν σταφύλια, μήλα και κυδώνια, στις γωνιές και στο κέντρο ανθοδέσμες με λογιών λογιών λουλούδια κι απαραίτητα βασιλικό κι όλα τους σκόρπιζαν μια αξέχαστη ευωδιά κι ήταν τόσο λαχταριστά το χειμώνα.

Όπου υπήρχε και τρίτο δωμάτιο κι ήταν αυτό κάπως μεγάλο το είχαν για ύπνο, αν μικρό γι' αποθήκη.

Η στέγη με τα μπουχαριά, τις καμινάδες δηλαδή, να ξεφεύγουν από πάνω της και να ορθώνονται περήφανα λες και θέλαν να στείλουν στα μεσούρανα τον καπνό τους, ήταν φτιαγμένη όλη με σχιστολιθικές πλάκες, φερμένες κι αυτές από την Τράπια ή Στένημα, και πάντα τετράκλινη με δυο πλευρές και δυο κουμάδες, να μπορεί ο σοφός εκείνος εμπειρικός τεχνίτης να μοιράζει ανάλογα το μεγάλο βάρος της στα χοντρά ξύλα, τους παπάδες και τους τοίχους.

Μπροστά στο σπίτι απλωνόταν η αυλή του, μικρή ή πιο μεγάλη, ανάλογα πάντα με την έκταση του οικοπέδου, με χώμα παλιότερα στρωμένη μετά με ακανόνιστες μεγάλες και χοντρές πλάκες, τα καπάκια, και πεζούλια στις άκρες της, στολισμένη

Το σπίτι του Χριστ. Χρησιτίδη.

στα γύρω με λουλούδια σήμερα. Σ' αυτή πρώτοὑποδέχονταν τον ξένο οι σπιτικοί, σ' αυτή τον ξεπροβοδούσαν και σ' αυτή συγκεντρώνονταν τους θερινούς μήνες για ξεκούραση των μεγάλων και παιχνίδια των μικρών.

Πέτρινος μαντρότοιχος έζωνε όλη την περιοχή του σπιτιού, με μια μεγάλη δίφυλλη εξώπορτα καμωμένη με χοντρες και πλατιές σανίδες, ν' αντέχει στον καιρό και σε κάθε κακή προσπάθεια. Εξασφάλιζε έτσι το οικογενειακό απαραβίαστο, σ' έφερνε στην αυλή κι είχε δίπλα της, από ένα σε κάθε μεριά, τα πεζούλια, τόσο απαραίτητα στη γερόντισσα, που τ' αδύναμα πόδια της μόλις της επέτρεπαν να βγαίνει τα καλοκαιριάτικα βράδια για να 'ρθει σ' επαφή και κουβέντα με τη γειτόνισσα και την απένταντι, να δει και να σχολιάσει ίσως τον περαστικό. Τα πεζούλια, που γέμιζαν τα βράδια από νοικοκυρές των πέρα σπιτιών που ήρθαν να καρτερέσουν τα γίδια, τη σοκακιάρα βετούλα, να πληροφορηθούν τα τελευταία νέα και κουτσομπολιά.

Αυτό ήταν το παλιό του χωριού μας σπίτι και σ' αυτό ο νοικοκύρης του, με την πρώτη κιόλας ευκαιρία, κολλούσε το μαγειρό, ν' ανασάνει κάπως το μαντζάτο κι αυτός καλύτερα να βολεύεται. Σ' αυτό τώρα θα ζύμωνε, θα 'ψενε στο φούρνο του το ψωμί, στη βάτρα του θα μαγείρευε, εκεί θα μετέφερε τ' αμπάρια με τα γεννήματα, το ντουλάπι με το ψωμί, τα μαγειρικά τους σκεύη, θα έμεναν οι γυναίκες τον περισσότερο καιρό, θα είχαν και θα έκαναν όλα όσα μέχρι τώρα από ανάγκη είχαν κι έκαναν στο μαντζάτο.

Αργότερα, όταν τα γρόσια της Βλαχιάς πήραν το δρόμο του χωριού κι ο συναγωνισμός για το ποιος θα φτιάσει το μεγαλύτερο και καλύτερο σπίτι άναψε, πολλά χτίζονταν με δεύτερο πάτωμα, γίνονταν δηλαδή τριώροφα, ασβεστόκτιστα κι όχι λασπόκτιστα και στολίζονταν με λογιών λογιών πλουμίδα.

Ανέβαινες στο πάτωμα αυτό πάντα από ξύλινη φανερή κι άνετη σκάλα με торνευτά κάγκελα στα πιο πλούσια, που άρχιζε από το διάδρομο του κάτω πατώματος και ποτέ εξωτερική ξύλινη ή λίθινη, τόσο αταίριαστη στο βαρύ χειμώνα του χωριού.

Είχε παρόμοια με το πρώτο πάτωμα διαίρεση, χωριζόταν δηλαδή σε δυο δωμάτια με τη σάλα και στο ένα, αν όχι και στα δύο τους, ξεχώριζες αμέσως το τζάκι, όλο πέτρινο και σοβατισμένο παλιότερα, όπως και του μαντζάτου. Τα πλουσιόσπιτα πάλι, αντί για σοβατισμα, προτιμούσαν αυτά εδώ να φέρουν λαξεμένα πάνω στο μεγάλο μπροστινό «καθρέφτη» του, στον άλλο τον πιο πάνω μικρότερο, στις πλευρές, τα ποδαρικά και τα μπασλίκια του, τις μεγάλες πέτρες δηλαδή πάνω στις οποίες στηρίζεται ο μεγάλος καθρέφτης, το δικέφαλο, ρόδακες κι όσες άλλες συνθέσεις η πλούσια φαντασία του μάστορα πελεκητή επινοούσε.

Τα ταβάνια πάλι, ψηλότερα από τα κάτω, με ξύλινες μεγάλες σκαλιστές ροζέτες, τους αφαλούς, όπως εμείς τις λέμε επειδή είναι στη μέση τους, και στολισμένα με ξυλόγλυπτα, είχε το ένα στη μια άκρη του γκλαβανή, να έρχεσαι στη λιάσα κι από το «μπατζιά» να βγαίνεις ύστερα στη στέγη του σπιτιού. Εδώ ας αναφέρουμε πως οι πιο πολλοί, αν όχι όλοι, προτιμούσαν το ταβάνι του ενός δωματίου του πρώτου ή δεύτερου πατώματος να μην το έχουν ξύλινο αλλά «μπαγδατί». Για να το κάνουν έτσι πάνω στις γρεντές αντί για τις σανίδες κάρφωναν πήχεις που τις σκέπαζαν μ' ένα στρώμα ασβέστη με κομμένο τραγόμαλλο μέσα του, να δένει. Το άφηναν να ξεραθεί καλά κι ύστερα περνούσαν πάνω του επίχρισμα αμμοκονίας και ξερό το ασβέστωναν.

Τα σιδερόφραχτα παράθυρά τους ακολουθούσαν τις περασιές των κάτω, ήταν όμως πιο μεγάλα από κείνα, όπως κι οι ομορφοφτιαγμένες σχεδόν πάντα δίφυλλες πόρτες τους και τα χωνευτά στον τοίχο ντουλάπια με τα διακοσμημένα φύλλα τους.

Σε μια πλευρά του ενός δωματίου είχαν το ξύλινο, σιδερένιο μετά, κρεβάτι με απλωμένα πάνω του χρωματιστά στρωσίδια, βελούδινη με πολύχρωμες συνθέσεις μπάντα, που κρεμασμένη στον τοίχο και κατά μήκος του κραβατιού έπιανε όλο το πλάι του, και γύρω γύρω τα σεντούκια με τα προικιά, τα μπαούλα με τα καλούδια της Βλαχιάς, τις μικρότερες κασέλες, κάποιες φωτογραφίες στους άλλους τοίχους.

Στη μέση του άλλου δωματίου έβλεπες τραπέζι με κεντητό τραπεζομάντιλο κι ανθοδοχείο και πάνω του κρεμασμένη από τη ροζέτα του ταβανιού μεγάλη λάμπα πετρελαίου με όμορφα ζωγραφισμένο αμπαζούρ, φερμένη κι αυτή από τη Βλαχιά.

Τους τοίχους στόλιζαν κι εδώ μικρά και μεγάλα κάδρα με αναμνηστικές φωτογραφίες, διάφορα κεντήματα των κοριτσιών του, βαλμένα με γούστο, κι ό,τι άλλο διαλεχτό διέθετε το σπίτι, για να δείξει το έχει του, τη μεγάλη προκοπή του. Στις τέσσερις πλευρές του τραπεζιού ψηλά σκαμνιά, καρέκλες αργότερα, και στο γύρω του δωματίου καναπέδες, να κάθονται οι επισκέπτες.

Η σάλα, εκτός από τα δυο αυτά δωμάτια, σ' έφερνε και στο «μπαλκόνι», που ήταν στη μέση της βόρειας ή μιας από τις δυο άλλες πλευρές όταν το σπίτι έβλεπε προς την ανατολή ή τη δύση. Στηριζόταν πάνω στα φουρούσια, εξέχοντα διπλά ξύλινα ομορφοπελεκημένα δοκάρια με το πάνω πιο μακρύ από το κάτω, είχαν ξύλινο πάτωμα και περίφραγμα με ωραία πάλι ξύλινα κάγκελα, ενώ σπάνια ήταν αυτά πέτρινα κι όλα τους, ξύλινα και πέτρινα, είχαν ταβάνι κι ήταν σκεπασμένα με πλάκα.

Σ' αυτό βγαίνουν οι νοικοκυραίοι ν' αγναντέψουν το δρόμο κι όλη τη γύρω περιοχή μέχρι πέρα στα βουνά, να δουν κι αυτούς οι περαστικοί.

Η μεγάλη πόρτα του σπιτιού, αυτή της αυλής κι όχι του δρόμου, πλουτίστηκε τώρα με περισσότερα στολίδια και στα πλαϊνά της αγκωνάρια σκάλισαν άνθη και φυτά, πουλιά κι ανθρώπους, όλα τους για ομορφιά κι όχι για αποτρεπτικά του κακού σύμβολα.

Ψηλά, σε μια γωνιά της πρόσοψης, την πιο ευδιάκριτη, σίγουρα θα 'βλεπες τώρα εντοιχισμένη πλάκα με όμορφη ανάγλυφη ή χαραγμένη κτητορική επιγραφή. Του σπιτιού μου είναι κυκλική, όλη λιθανάγλυφη με διάμετρο 40 περίπου πόντους και τρεις ομόκεντρους κύκλους. Μεταξύ του εξωτερικού και του μεσαίου διαβάζουμε: «1895 ΑΔΕΛΦΟΙ Χ. ΚΑΙ ΛΑΖ. ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΙΔΗΣ», μεταξύ δεύτερου και εσωτερικού: «ΤΕΚΝΩΝ Ν. ΒΡΥΖΩΝΗΣ» και στο κέντρο βλέπουμε σταυρό με κορόνα πάνω απ' αυτόν και κάτω διασταυρούμενα δυο κλαδιά δάφνης να κάνουν στεφάνι που τον αγκαλιάζει κυκλικά μέχρι τη μέση του.

Η αυλή, κι όταν βέβαια αυτό ήταν μπορετό, με πέτρινο ή ξύλινο χώρισμα διαιρούνταν σε δυο μικρότερες, που μεταξύ τους επικοινωνούσαν με χαμηλή καγκελόπορτα, τη ζαβόρτσα. Μια δεύτερη, μεγάλη εξώπορτα, έφερνε τώρα από το δρόμο στη δεύτερη αυτή αυλή που την προόριζαν για τα ζώα κι οδηγούσε κατ' ευθείαν στο κατώ(γ)ι, ενώ την άλλη, την πιο καλή, την είχαν για τους ανθρώπους.

Αυτά ήταν τα παλιά μας σπίτια κι έτσι εξακολουθούν να μένουν μέχρι σήμερα, με μικρές ή πιο μεγάλες μετατροπές, όπως στη σκεπή τους, που, τα πιο πολλά, έχουν τώρα αντί για τη δυσεύρετη πλάκα τσίγκο ή κεραμίδια, άφθονα και τα δυο στο εμπόριο και πιο προσιτά στο βαλάντιό μας, διαθέτουν λουτρά και τα τζάκια, κυρίως τα κοινά, δυστυχώς δεν μας συγκινούν πλέον γι' αυτό και χάνονται.

Όσα σπίτια χτίζονται σήμερα έχουν για πρότυπο τα σπίτια των μεγαλουπόλεων και υψώνονται με τη βοήθεια του τσιμέντου, με το τούβλο κι όχι της πέτρας, με τη λάσπη και το ξύλο, με διαρρύθμιση όμοια μ' εκείνη των αστικών κατοικιών κι όχι των παραδοσιακών σπιτιών του χωριού μας.

3 - ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ.

Πολύ λίγα κι αυτά όσο γίνεται πιο απλά ήταν τα έπιπλα και σκεύη που συναντούσαμε σε κάθε στρατιωτικό σπίτι της τότε εποχής, όπως πολύ απλή και χωρίς απαιτήσεις ήταν και η ζωή της κάθε οικογένειας.

Και πρώτο απ' όλα θ' αντικρίζαμε στην αυλή το χειρόμυλο, που άλεθε τα δημητριακά, ενώ αργότερα κι όταν την εργασία αυτή ανέλαβαν οι νερόμυλοι περιορίστηκε στο να χοντροκόβει το καλαμπόκι και το ρόβι, που έδιναν την άνοιξη τσίσμα στα βόδια, να έχουν δύναμη για να οργώσουν και σπείρουν τα χωράφια τους.

Στην αυλή του δικού μου σπιτιού θα έβλεπες ακόμη και τη λίθινη «τζιούμα», όπως σώζεται μέχρι σήμερα, καθώς και μια πολύ μεγάλη πλάκα, το καθένα με τον πέτρινο στούμπο πλάι του. Η τζιούμα αντικαθιστούσε τον άγνωστο μέχρι τότε μεταλλικό χειρόμυλο και σ' αυτή στούμπιζαν τον καφέ και το κριθάρι, που, ανακατεμένα, αποτελούσαν με τη ζάχαρη μαζί την πρώτη ύλη για το ρόφημα του δάσκαλου Βασίλη.

Ο καφές ήταν την εποχή εκείνη όχι σ' όλους τους χωριανούς γνωστός, γι' αυτό και στο άκουσμα του ονόματός του πολλοί ρωτούσαν να μάθουν τι είναι αυτός.

Καβούρτιζαν λοιπόν το καφέ στον ψήστη, τον στούμπιζαν στη τζιούμα και μετά τον κοσκίνιζαν με τη ψιλή σίτα, να πάρουν τη σκόνη κι όχι τα χοντρά, με τον ίδιο τρόπο ετοίμαζαν και το κριθάρι κι ύστερα ανακάτευαν τα δυο τους, γιατί ο καθαρός καφές, ο «αθώος», πείραζε στα νεύρα και πιο πολύ στο πουγκί.

Τη μεγάλη πάλι πλάκα την είχαν να τρίβουν πάνω της το αλάτι, αφού αλεσμένο δεν υπήρχε στο εμπόριο αλλά μόνο χοντρό και με πετραδάκια μάλιστα μέσα, όπως δηλαδή έβγαινε από τις αλυκές. Όταν λοιπόν ήθελαν ν' αλατίσουν το φαγητό, τα ζωντανά ή κάτι άλλο, έστρωναν στην αυλή την πλάκα και πάνω της με μια κυλινδρική πέτρα το άτριβαν μέχρις ότου γίνει ψιλό.

Στο μαγειριό το μάτι σου αγκάλιαζε αμέσως το φούρνο, που έψηναν το ψωμί. Ήταν αρκετά μεγάλος, γιατί κι η φαμίλια ήταν τότε πολυμελής κι επειδή σ' όλα τα σπίτια εδώ ήταν φτιαγμένος και το χώρο τούτο αντί για μαγειριό φούρνο τον λέγανε. Αν πάλι το μέρος δε χωρούσε εύρισκαν κάποιο άλλο, στεγασμένο πάντα και ποτέ τελείως ακάλυπτο, λόγω του κλίματος.

Όταν δεν έψηναν ψωμί έβαζαν συνήθως μέσα του τη γάστρα, που είχαν για τις πίτες, να μην πιάνει αλλού πολύτιμο χώρο και στο πλάι του τον «ξεχώστη», μακρύ σίδερο με γυρισμένη σε σχήμα Γ τη μια του άκρη ν' απλώνουν μ' αυτή τ' αναμμένα στο φούρνο κάρβουνα και να τακτοποιούν τα ταβάδια με το ζυμάρι όταν «τα 'ριχναν» μέσα του να ψηθεί και ψωμί να γίνει.

Τη μια μάλιστα του μαγειριού έπιαναν τ' αμπάρια με τα γεννήματα και τ' αλεύρι όταν δεν υπήρχε αποθήκη, ενώ στην πάνω μισή κατά πλάτος πλευρά και σ' όλο το μήκος τους έφερναν τα ντουλάπια ή «άρκλες». Στο ένα απ' αυτά έβαζαν το ψωμί, το λάδι, λίγο ξύδι, το φαγητό όταν περίσσευε από το γιόμα ή το δείπνο και στ' άλλο από τα μαγειρικά σκεύη όσα προορίζονταν για καθημερινή χρήση. Ήταν αυτά

οι δυο τεντζερέδες, τηγάνια, ταβάδια να ψήνουν το ψωμί, ένα σινί για την πίτα, ένα ή δυο «μπαγκράτσια» να βάζουν το φαγητό που έπαιρναν στα χωράφια.

Όλα τους, μια και στα Γιάννενα πολύ γρήγορα αναπτύχθηκε η χαλκουργία, ήταν καμωμένα από σφυριλατημένο χαλκό, το μπακίρι, και μερικά είχαν πάνω τους χαρακτηριστικό διάκοσμο και μόνο τα ταβάδια των πιο φτωχών ήταν τσίγκινα. Τα σκεύη αυτά συχνά τα γάνωναν στους γαλαντζήδες, ν' αποφύγουν το δηλητήριο που δημιουργεί ο χαλκός όταν μέσα του μείνει φαγητό. Τα πιο καλά, αν είχαν, τα φύλαγαν σε ιδιαίτερη άρκλα ή κάπου αλλού.

Σ' ένα από τα παραπάνω ντουλάπια ή και σε τρίτο πολλές φορές είχαν την κανίστρα με τα κουταλοπίρουνα, τις κουτάλες, τα λιγιστά τους πιάτα, τα «Ταλιούρια» όπως τα λέγανε και τις λίμπες ή μπσούρες, τα βαθουλά δηλαδή πιάτα.

Όλα αυτά ήταν στην αρχή ξύλινα, αργότερα όμως αντικαταστάθηκαν με σιδερένια κουταλοπίρουνα του εμπορίου και όλων των λογιών τα πιάτα από νέα φτιαγμένα με κοκκινόχωμα ή ασπρόχωμα, με κίτρινη ή θαλασσιά εσωτερική κι εξωτερική γάνωση και ζωγραφισμένα με απλά σχήματα και μόνο οι κουτάλες και το κλειδοπίνακο έμειναν ξύλινα. Αυτό είχε σχήμα δίσκου δισκοβολίας με τη μισή περίπου σε μέγεθος περιφέρεια εκείνου αλλά μεγαλύτερο πάχος και πάνω του σκαλίσματα. Άνοιγε στη μέση και κατά μήκος της περιφέρειας, μέσα του δε έβαζαν το τυρί ή τις ελιές, που έπαιρναν μαζί τους για φαγητό στις εξωτερικές ασχολίες.

Εδώ, κατά πάσα πιθανότητα, θ' αντικρίζαμε και την ξύλινη τζιούμα, το ξύλινο ή μπρούτζινο γουδί αργότερα μέσα στην οποία στούμπιζαν τα μυρωδικά για τα φασόλια, τη σκορδαλιά του μπακαλιάρου, τα καρύδια για το κλωστάρι.

Σε μια άκρη ήταν το σκαφίδι, που ζύμωναν το ψωμί, και πλάι του κρεμασμένα στον τοίχο ο ξύστρος να ξύνουν το ζυμάρι και το πλαστήρι με τον πιτοπλάστη ν' ανοίγουν τα φύλλα της πίτας. Πίσω από την πόρτα κρεμούσαν την παλάντζα και κοντά στα ντουλάπια ξύλινο κουτί, χωρισμένο σε δυο, το «αλατάρι», με το αλάτι και το κοκκινοπίπερο. Σε πολλά σπίτια έβλεπες και δεύτερο όμοιο κουτί, το «χλιαροκάλαθο», για τα κουταλοπίρουνα όταν δεν τα έβαζαν στην κανίστρα του ντουλαπιού.

Στη μεγάλη βάτρα του είχε τις πυρουστιές και όταν δεν τις χρησιμοποιούσαν φρόντιζαν να τις κρεμούν στο εσωτερικό του τζακιού, στον «παραμάχο» και ποτέ να μη τις αφήνουν με τα πόδια τους προς τα πάνω, για να μη μουτζώνουν το θεό, αλλ' ούτε και στη φωτιά αδειανές, αν θέλαν να βγάλει ο νοικοκύρης γρήγορα το χρέος του. Έβλεπες ακόμη στη μια πλευρά της το φτυάρι με το μασιά να συδουλίζουν τη φωτιά και στην άλλη το φεγγίτη. Αυτός ήταν μια σιδερένια βέργα ύψους 80 περίπου πόντων με το ένα άκρο της να λήγει σε τρίποδα και στο άλλο να υποβαστάζεται δίσκος σιδερένιος κι αυτός με υψωμένο στεφάνι γύρω του, να στηρίζεται το δαδί, που βάζαν μέσα του να φωτίζει το δωμάτιο.

Και μια κι ο λόγος για το νυχτερινό φωτισμό του σπιτιού ας αναφέρουμε πως για το σκοπό αυτό στην αρχή χρησιμοποιούσαν, όπως είδαμε, το φεγγίτη με το δαδί του, μετά την ορειχάλκινη ή τσίγκινη λάμπα πετρελαίου και μόλις το βράδυ της Πέμπτης 26-9-1968 όλα τα σπίτια μας λαμποκόπησαν από το ηλεκτρικό φως, που τότε ήρθε για πρώτη φορά στο χωριό μας. Σε λίγο, με το ίδιο ρεύμα, φωτίστηκαν και οι θεοσκότεινοι δρόμοι μας.

Πλάι στον τοίχο και κοντά στην πόρτα, πάνω στο χωμάτινο πάτωμα καμάρωναν τα κακάβια, χάλκινα κι αυτά και γεμάτα νερό για το φαγητό, το πλύσιμο των ρούχων,

το πότισμα των ζωντανών και πάνω στο ράφι του τζακιού το θειαφοκέρι και η χειρολάμπα. Ήταν αυτή τενεκεδένια ή μπρούτζινη, δεν είχε γυαλί και τη χρησιμοποιούσαν όταν πήγαιναν στο κατώι ή έξω από το σπίτι.

Τέλος σε κάθε μαγειριό αντίκριζες και τα ξύλινα ράφια να βάζουν πάνω τους διάφορα αντικείμενα ή τις κολοκύθες όταν στο κελάρι ξεπάγιαζαν.

Στο μαντσάτο το μάτι σου έπεφτε αμέσως στα στρωμένα με «τραϊομαλλίσια» στρωσίδια μπάσια, που τα είχαν να κάθονται την ημέρα, να κοιμούνται τη νύχτα. Είχε κι εδώ το τζάκι το δικό του φτυάρι και μασιά αλλ' αντί για φεγγίτη με δαδί λάμπα πετρελαίου με λαμπόγυαλο, τοποθετημένη πάνω στην ποδιά του ή κρεμασμένη στη μέση του, για να φωτίζει πιο καλά.

Άλλοτε κρεμασμένα στον τοίχο κι άλλη φορά ομορφοβαλμένα στα γύρω ράφια φάνταζαν τα πήλινα λαένια, τα μικρά ξύλινα μπουκλιά κι αργότερα οι ομορφοκεντημένες μπούκλες ή τσιότρες ή πλόσκες, φερμένες αυτές από τη Βλαχιά, οι χάλκινοι μαστραπάδες, όλα τους ικανά να δέχονται μέσα τους το καλό κρασί.

Όταν αργότερα το σπίτι πλουτίστηκε με ποτήρια και γυάλινους μαστραπάδες προτιμούσαν αυτούς να μη τους κρεμούν, για να μη λερώνονται ή σπάσουν, αλλά να τους φυλάγουν με τ' άλλα γυαλικά στο ντουλάπι του μαντσάτου ή πιο καλύτερα στο ντουλάπι του νοντά και μάλιστα πολλές φορές, για να φαίνονται, έκαναν το πάνω μισό μέρος των φύλλων του με τζάμια κι όχι με ξύλο.

Στο ίδιο ντουλάπι είχε τη θέση του και το ρακοπάγουρο, με το οποίο όλοι προτιμούσαν να πίνουν το ρακί τους, γιατί το έφερνε «ζαρίφικο». Είχε το σχήμα του κλειδοπίνακου αλλά λίγο πιο μικρό με ορθογώνια βάση και ήταν όλο φτιαγμένο από μείγμα μπρούντζου, κασσίτερου και μολυβιού. Οι δυο του επιφάνειες έφεραν για στολισμό χαρακτές παραστάσεις και λογιών λογιών κεντήματα, τ' όνομα του νοικοκύρη κι ένα τουλάχιστον τετράστιχο με περιεχόμενο πάντα σχετικό με την ματαιότητα των εγκοσμίων και τα μεράκια των μπεκρήδων.

Στην κάτω γωνιά του δωματίου και κρεμασμένα στον τοίχο έστεκαν τα μπουκλιά και κάτω απ' αυτά, στο πάτωμα, βαλμένα στη σειρά, το τσίγκινο μπρίκι και τα χάλκινα γκιούμια. Είχαν όλα τους όσο νερό θα έπιναν ή θα έβαζαν στο φαγητό κι αντικατέστησαν τα παλιότερα νεροκολόκυθα του κήπου και του χωραφιού μας. Ξακουστό έμεινε το κολοκύθι της Περιστερώς τσ' Γιούληνας, που είχε για σπίτι τη σημερινή καλύβα του Χρήστου Τσέγια. Με τη βοήθεια του σουγιά και μιας πρόκας το είχε όλο στολίσει με σκαλισμένα λουλούδια και πουλιά και στο λαιμό του είχε βάλει ταινία φτιαγμένη με χρωματιστά νήματα, με φούντες στη μια άκρη της και θηλιά στην άλλη, να το κρεμάει στο χέρι. Όλοι το ήξεραν κι όπου κι αν το έβλεπαν, στη βρύση ή στα χωράφια αμέσως το γνώριζαν.

Εκεί κοντά στα δοχεία του νερού, κρεμασμένο κι αυτό στον τοίχο, ήταν το τραπέζι, ο ξύλινος σοφράς. Μικρότερος ή μεγαλύτερος, στρογγυλός ή ορθογώνιος ήταν, όπως και τ' όνομά του φανερώνει, χαμηλός και χρησίμευε για τραπέζι φαγητού. Τον έβαζαν στη μέση στο μπάσι και κάθονταν όλοι γύρω του σταυροπόδι ή κάτω στο πάτωμα οπότε χρησιμοποιούσαν μικρά ξύλινα καθίσματα, τα σκαμνιά.

Στα παράθυρα μάλλον θα έβλεπες διπλωμένα και τα σαϊσματα, τα σκεπάσματα δηλαδή της οικογένειας με τα «προσκέφαλα» μαζί. Τα πρώτα ήταν βελέντζες μάλλινες αργαλίσιες, η μια με φλόκια κι οι άλλες σκέτες, χωρίς φλόκια. Τα προσκέφαλα ή μαξιλάρια είχαν από μέσα καναβάτσο γεμάτο άχυρο κι απ' έξω υφαντή μάλλινη

μαξιλαροθήκη, τη «φάτσα» με κεντήματα, πάνινη μετά. Όσα έφερναν από τη Βλαχιά είχαν όλο ύφασμα και πούπουλα μέσα.

Ο νοντάς πάλι είχε στη μέση του τραπέζι ψηλό με μπακιρένιες σταχτοθήκες πάνω του και στις τέσσερις πλευρές ξύλινα καθίσματα, καρέκλες αργότερα και γύρω του κολλητά στους τοίχους καναπέδες ή όπου δεν υπήρχε και άλλο πάτωμα τα σεντούκια και κασόνια να κάθονται πάνω τους οι επισκέπτες όταν ήταν πολλοί.

Αυτά ήταν ξύλινα και μέσα τους διπλωμένα όμορφα έβαζαν τα ρούχα, μια και δεν είχαν ντουλάπες να τα κρεμούν. Η νύφη είχε το δικό της σεντούκι, φτιαγμένο σε μαραγκό του χωριού ή μπαούλο φερμένο τούτο από τη Βλαχιά, που το 'χε από τα γονικά της, κι εκεί μέσα φύλαγε την προίκα της. Σε μια γωνιά του, όταν και πάλι έλειπε το πάνω πάτωμα, έβλεπες και το ξύλινο, σιδερένιο μετά, κρεβάτι με την μπάντα στον τοίχο, που πάνω του κοιμούνταν τ' αντρόγυνο.

Στις κρεμασμένες στους τοίχους φωτογραφίες με τα όμορφα πλαίσια καμάρωναν οι πρόγονοι της οικογένειας και τα ράφια του τζακιού στόλιζαν μπιμπελό.

Με τον καιρό πολλά άλλαξαν και καινούρια, όπως η σόμπα μαγειρικής, η ραπτομηχανή Σίγγερ, το γραμμόφωνο με ή χωρίς χωνί, το κρεμασμένο στον τοίχο της σάλας ρολόι με το εκκρεμές, η μεγάλη κρεμαστή λάμπα πετρελαίου με το όμορφο αμπαζούρ, παπλώματα και προσκέφαλα με πούπουλα, προστέθηκαν.

Σήμερα θα δεις στα σπίτια μας ψυγείο, τηλεόραση, ραδιόφωνο, πετρογκάζ και ό,τι άλλο κάνει τη ζωή πιο άνετη, πιο ευχάριστη.

4 - Η ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Όσο πιο πίσω στρέψουμε τη ματιά μας τόσο και πιο λιτά θα δούμε να διατρέφονται οι χωριανοί μας.

Το κάθε σπίτι ένιωθε ασφαλισμένο μόνο όταν κατόρθωνε να έχει αυτάρκεια τροφίμων, να παράγει δηλαδή από μόνο του τ' απαραίτητα για τη ζωή των μελών του, ώστε στο μπακάλη και τον πραματευτή να τρέχει μόνο για τα επουσιώδη.

Όμως τέτοια σπίτια με μεγάλο κτήμα κι επομένως με άφθονα αγαθά ήταν δυστυχώς μετρημένα, όπως του Κεφέ, του Κάπρα, του Σακκά κι οι ταξιδεμένοι στη Βλαχιά πολύ αργότερα έφτιαξαν περιουσίες, όσοι βέβαια μπόρεσαν, και βοήθησαν αποτελεσματικά με τα χρήματα που έστελναν, ενώ οι πιο πολλοί ζούσαν περιορισμένα.

Βάση της διατροφής τους αποτελούσε το ψωμί, σιταρένιο ή καλαμποκίσιο, ανάλογα πάντα με το τι έδιναν τα χωράφια τους κι ακολουθούσε το τυρί φέτα ή μπατζιοτύρι από τα γιδοπρόβατά τους, τα κηπευτικά, πατάτες, κρεμμύδια, καμπρολάχανα, πράσα, πιπεριές, τ' άγρια λάχανα των χωραφιών.

Από τα φαγητά σαν πρώτο θ' αναφέρουμε τα φασόλια, που έκαναν τα χωράφια τους, και το ρύζι, επειδή και καλό είναι και γρήγορα παρασκευάζεται. Σ' αυτά ας προσθέσουμε το κρέας νωπό ή παστρουμά, αν κι αυτό ήταν τόσο λίγο ώστε υπήρχαν οικογένειες που μόνο τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, τις Απόκριες, το 15αύγουστο, το πανηγύρι του σπιτιού και την ημέρα που έβαζαν τον παστουρμά το δοκίμαζαν.

Μετρημένες κι οι θηλιές τα λουκάνικα κι αυτά τ' αυγά λίγα, ενώ φρέσκο ψάρι, το κατεψυγμένο ήταν άγνωστο, έτρωγαν μόνο αν τύχαινε και μάλλον περιοριζόταν στον παστό βακαλάο.

Τα πιο πάνω ας συμπληρώσουμε με τις χωρίς ζύμη πίτες, πετουρόπιτες, λαχανόπιτες,

κολοκυθόπιτες καθώς και τις μπατσαρόπιτες με καλαμποκίσιο αλεύρι και λάχανα, το φτωχό κουρκούτι. Η μπομπότα πιο πλούσια γινόταν με σταρένιο αλεύρι, τυρί και ζύμη. Το χειμώνα απαραίτητος ήταν ο τραχανάς, που τον φτιάχνουμε με αλεύρι και γάλα, ενώ το καλοκαίρι τον πρώτο λόγο είχαν οι τσιγαρισμένες ντομάτες και τα φασολάκια.

Στις εξωτερικές εργασίες τους συνήθως έπαιρναν τυρί κι ελιές στο κλειδοπίνακο ή και μόνο κανένα κρεμμύδι, σκόρδο, ξυνάδι και καρύδια.

Το φαγητό το παρασκεύαζαν με βούτυρο από τα γιδοπρόβατά τους και μόνο τη σαρακοστή μεταχειρίζονταν λάδι κι αυτό τόσο λίγο ώστε, όπως λένε, για να μη πέφτει πολύ το έριχναν μερικοί στην κατσαρόλα με τ' αδράχτι σταγόνα σταγόνα. Η Λάμπραινα του Οικονόμου μολογούσε πως όταν παντρεύτηκε στον Παπαιοκονόμο, σε σπίτι δηλαδή πιασσομένο, όλη τη χρονιά την περνούσαν με το βούτυρο και μόνο το σαραντάημερο αγόραζαν μισή οκά λάδι, να περάσουν μ' αυτό όλη τη σαρακοστή. Εννοείται πως μόνο την Κυριακή έβαζαν στο φαγητό, ενώ τις υπόλοιπες μέρες, όπως και όλες τις άλλες σαρακοστιανές, έτρωγαν φασόλια αλάδωτα. Το κανονικό πάντως ήταν η κάθε οικογένεια, άσχετα με τον αριθμό των μελών της, να ξοδεύει το μήνα μια οκά. Οι τελείως φτωχοί, αφού δεν είχαν τη δυνατότητα ούτε και αυτό το λίγο ν' αγοράσουν αλλά και να μην αρτυθούν τρώγοντας βούτυρο μέρες σαρακοστής και αμαρτήσουν, έτρωγαν φασόλια αλάδωτα, ξυδοπάπαρα, κρεμμύδια, σκόρδα και καμιά γιορτή πίτα με κολοκύθια και καρύδια.

Για γλυκίσματα δε μπορεί να γίνει λόγος και το μόνο που γεύονταν ήταν οι λαγγίτες, ζυμάρι από σταρένιο αλεύρι με ζύμη ψημένο στο λάδι του τηγανιού. Όπου υπήρχε η δυνατότητα πασπαλίζονταν με ζάχαρη ή περιχύνονταν με μέλι και τότε πολύ άρεσαν. Αργότερα έκανε την εμφάνισή του το κλωστάρι, όμοιο με τις φλογέρες, κι αυτό εξακολουθεί και σήμερα ακόμη ν' αποτελεί το μόνο στρατιωτικό γλύκισμα του κάθε σπιτιού μας.

Πολύ λοιπόν φτωχά για πάρα πολλά χρόνια ζούσαν παλιότερα οι χωριανοί μας κι αν μάλιστα θελήσουμε έστω και μια απλή σύγκριση με το σήμερα να κάνουμε θα δούμε τη διαφορά να είναι τόσο μεγάλη και τόσο φανερή ώστε απορούμε πως επιβίωναν.

Οι ταξιδεμένοι στη Βλαχιά δεν είχαν δυστυχώς την επίδραση, που θα περιμέναμε, για καλύτερηση του τρόπου ζωής των χωριανών, γιατί όσο διάστημα βρίσκονταν στο χωριό όχι λίγα προς το καλύτερο άλλαζαν στο σπίτι τους αλλά γρήγορα έφευγαν για χρόνια πολλά κι οι δικοί τους ξαναγύριζαν στον παλιό τους τρόπο ζωής όχι γιατί δεν έβλεπαν τη διαφορά αλλά από συνήθεια και πιο πολύ από νοοτροπία.

Χρειάστηκε καιρός και μια μεγαλύτερη οικονομική δυνατότητα για να μπορέσουν όλοι τους, πες, ν' αφομοιώσουν το σωστό αυτό τρόπο ζωής.

Από τα φαγητά της κατσαρόλας προτιμούσαν το κρέας λάχανο, το τζιαρούχι, όπως και σήμερα το λέμε, από τα φαγητά του ταψιού, χωρίς βέβαια να υπολογίζουμε το ψητό, πολύ άρεσε η γιοματιά κι από τα γλυκίσματα το κλωστάρι. Ας δούμε όμως πως παρασκευαζόταν το καθένα τους:

Κρέας λάχανο.

Καβουρδίζουμε το κρέας με μυρωδικά και ντομάτα, ρίχνουμε το ανάλογο αλάτι, προσθέτουμε μετά λίγο νερό και τ' αφήνουμε να πάρει μια δυο βράσεις, να μισοβράσει. Στο μεταξύ έχουμε πλύνει καθαρά το λάχανο, του αφαιρέσαμε τα έξω άχρηστα πράσινα

φύλλα και το έχουμε κόψει φέτες στο πάχος του δακτύλου μας.

Βγάζουμε το κρέας σε μια πιατέλα και στην κατσαρόλα ρίχνουμε τώρα το λάχανο. Το πατούμε με την κουτάλα καλά, γιατί μένει πολύ κούφιο κι αυτό λίγο από το πάτημα περισσότερο από το ζεμάτισμα μαζεύει.

Βάζουμε πάνω του το κρέας της πιατέλας, ρίχνουμε αρκετά σπυριά μαυροπίπερα και τ' αφήνουμε να βράσει. Όσο περισσότερο βράσει τόσο και πιο καλό γίνεται.

Το σερβίρουμε για κυρίως πιάτο στα πανηγύρια του φθινόπωρου.

Γιοματιά.

Παίρνουμε ένα τσιγέρι, κατά προτίμηση βιτουλιού ή ζυγουριού και το καθαρίζουμε καλά πλένοντάς το με άφθονο νερό. Τα έντερά του τα πλένουμε χωριστά και μάλιστα τα ζεματίζουμε κιόλας κι ύστερα σκωτοπνεύμονα κι έντερα τα κόβουμε σε μικρά κομμάτια, που τα καβουρντίζουμε με βούτυρο και μυρωδικά, τους ρίχνουμε μετά λίγο νερό και τ' αφήνουμε να βράσουν. Τα γυρίζουμε έπειτα στο βουτυρωμένο σινί και πασπαλίζουμε το ανάλογο ρύζι. Τ' ανακατεύουμε, τους ρίχνουμε ξανά λίγο νερό και τα ψήνουμε στο γάστρο μέχρις ότου γίνουν έτοιμα.

Ζεστή και ξηροψημένη την ποθαίνουμε, όπως είναι με το σινί μαζί, για πρώτο φαγητό στα πανηγύρια.

Κλωστάρι.

Ανοίγουμε στο πλαστήρι τα φύλλα να γίνουν ψιλά σαν του μπακλαβά. Πάνω στο μισό καθενός τους ρίχνουμε πασπαλιστά μπόλικη χοντροκομμένη καρυδόψυχα με κανέλα τριμμένη, λίγη ζάχαρη και το ραντίζουμε με λιωμένο βούτυρο ή λάδι. Με προσοχή διπλώνουμε το άλλο μισό φύλλο κι ύστερα το μαζεύουμε ρολό, σαν πούρο, φροντίζοντας να κλείσουμε καλά μέσα του τα καρύδια και το τοποθετούμε κυκλικά στο βουτυρωμένο σινί. Το ίδιο επαναλαμβάνουμε και με τ' άλλα φύλλα μέχρις ότου γεμίσει.

Ραντίζουμε μετά όλα με λιωμένο βούτυρο ή λάδι και τα ψήνουμε στη γάστρα. Τ' αφήνουμε να κρυώσουν και τα ραντίζουμε με ζεστό σιρόπι, που έχουμε στο μεταξύ ετοιμάσει. Είναι τώρα έτοιμο να το κόψουμε κρύο σε κομμάτια για σερβίρισμα.

Μιλήσαμε για την οικογένεια και το σπίτι, γνωρίσαμε τα έπιπλα και σκεύη του, μάθαμε για τη διατροφή των χωριανών μας και δε μας μένει παρά να δούμε στη συνέχεια και το πώς δημιουργείται αυτή η οικογένεια, ν' ασχοληθούμε δηλαδή με όλα όσα έχουν σχέση με το γάμο.

5 - Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ-Ο ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ.

Από τους αρχαιότατους χρόνους μέχρι σήμερα και απ' όλους τους Έλληνες, χωρίς εξαίρεση, ο γάμος λογίζεται ιερός και τίμιος και γι' αυτό σ' όλη τη χώρα μας και κυρίως στα χωριά της αποτελούσε και αποτελεί πάντοτε κοινωνικό γεγονός, στο οποίο καλείται να συμμετάσχει όλη η μικρή του κοινωνία.

Οι πρόγονοί μας έβλεπαν ως σκοπό τους την απόκτηση παιδιών και για τούτο ευχές έλεγαν και θυσίες προς τις θεές της ευφορίας Ήρα και Αρτέμιδα πρόσφεραν, ενώ εμείς δεν περιοριζόμαστε μόνο στις δικές μας ευχές, όμοιες μ' εκείνων περίπου, ούτε και στη θρησκευτική ακολουθία, που αποτελεί και τον πυρήνα του, αλλά προσθέτουμε και την ιδιαίτερα μεγάλη εκτίμηση και χαρά που νιώθουμε για την κοινωνική αποκατάσταση των νεονύμφων.

Του γάμου προηγείται πάντα ο αρραβώνας, ο οποίος παλιότερα γινόταν ύστερα από σχετικές συνεννοήσεις μεταξύ των γονέων των μελλονύμφων χωρίς οι ίδιοι και κυρίως η κοπέλα να έχουν το δικαίωμα να πουν τη γνώμη τους είτε γιατί ήταν μικροί στην ηλικία είτε γιατί δε δικαιούνταν να έχουν δική τους γνώμη.

Τα δυο γεγονότα που αναφέρω στη συνέχεια όχι μόνο επιβεβαιώνουν του λόγου το αληθές αλλά και μας φανερώνουν την σε πολλούς άγνωστη και για όλους εμάς σήμερα ακατανόητη νοοτροπία της τότε εποχής.

Έτσι ο παππούς μου Χριστόδουλος Β. Παπαχρηστίδης ή Μουλάς αρραβωνιάστηκε τη γιαγιά μου Δημητρούλα Κατσάνου πριν ακόμα και οι δυο τους γεννηθούν και αργότερα την παντρεύτηκε κάτω από τις παρακάτω κάπως πρωτότυπες συνθήκες.

Μάθανε στο χωριό πως θα περνούσε τούρκικο ασκέρι κι οι χωριανοί, αφού κρύψανε στις «μπίμπτσες» ό,τι μπορούσαν για να μην τα 'βρουν και τ' αρπάξουν οι πλιατσικολόγοι, που συνήθως ακολουθούσαν το στρατό, έτρεξαν κι οι ίδιοι ν' «αναμερήσουν» έξω από το χωριό. Οι προσπαπούδες μου διάλεξαν για σίγουρο μέρος τις πέτρες στη Στένημα κι εκεί έφεραν τις οικογένειές τους και τις δυο έγκυες γυναίκες τους. Όπως λοιπόν κάθονταν και λέγαν για τούτο και για κείνο, έφεραν την κουβέντα στα μωρά, που περίμεναν, και, χωρίς κανείς τους να φέρει αντίρρηση, συμφώνησαν αν η γυναίκα του ενός αποκτήσει αγόρι και του άλλου κορίτσι να τα παντρέψουν όταν μεγαλώσουν.

Η τύχη το έφερε η μια να γεννήσει ένα χαριτωμένο αγοράκι, τον παππού μου Χριστόδουλο, και η άλλη μια όμορφη κοπελίτσα, τη γιαγιά μου Δημητρούλα.

Τα χρόνια περνούσαν και τα άλλοτε μικρά πάτησαν τα 18 τους χρόνια, ήρθαν σε ηλικία γάμου.

— Είχα πάει, μας διηγόνταν ο Μουλάς, ύστερα από εντολή του πατέρα μου Βασίλη στο χωριό Σανοβό για να πάρω το όμορο από τα κτήματά μας, που είχαμε εκεί νοικιασμένα σε ντόπιους. Έμεινα στο χωριό αυτό αρκετές ημέρες και περίμενα να λάβω το δίκιο μου στο μάζεμα των καλαμποκιών, γιατί αν ερχόμουν αργότερα δύσκολα θ' αποφάσιζαν να το βγάλουν από τ' αμπάρι τους. Μπόρεσα έτσι όχι μόνο να συγκεντρώσω όσο γέννημα είχαμε συμφωνία αλλά και να πουλήσω αρκετό απ' αυτό σε καλή μάλιστα τιμή, και γεμάτος χαρά να γυρίσω στο χωριό.

Ο πατέρας μου, απόμαχος δάσκαλος τότε, έμενε στον πάνω από την αποθήκη του σπιτιού νοντά, διάβαζε τα βιβλία του, αναπολούσε τα περασμένα κι είχε για μοναδική του τροφή μισό κατσικίσιο κεφαλάκι, μισή λειτουργία και μισή οκά κρασί για το γιόμα κι άλλα τόσα για το δείπνο. Παρουσιάστηκα λοιπόν χαρούμενος μπροστά του κι αφού τον καλησπέρησα έμεινα ακίνητος περιμένοντας να μου ευχηθεί το καλωσόρισες και να με ρωτήσει πώς τα πέρασα και τι έκανα κι αντί για όλα αυτά τον άκουσα να μου λέει.

— Την Κυριακή θα παντρευτείς.

Δεν πίστευα στ' αυτιά μου κι αν δεν ήξερα πως ποτέ του δεν αστειευόταν γι' αστείο θα περνούσα το λόγο του. Τόλμησα πάντως, με πολύ βέβαια σεβασμό, να του παρατηρήσω πως ήταν αδύνατο να παντρευτώ την Κυριακή, γιατί ήταν κιόλας Τετάρτη κι εγώ δεν είχα ούτε τσιπούνι να γίνω γαμπρός.

— Να 'ρθουν αύριο οι ραφτάδες να σου ράψουν τσιπούνι και να πεις και της Στέφαινας να πάει πάνω στον Κατσάνο και να του πει πως την Κυριακή έχουμε γάμο.

Πήγε η Στέφαινα κι όταν γύρισε έφερε τούτη την απάντηση:

— Ου Κατσάνους δε δίνει ν' κορ' του, γιατί δεν προφταίνει, λέει, να ν' τοιμάσει.

— Να πας να του πεις θέλει δε θέλει την Κυριακή έχουμε γάμο κι ό,τι έχει για προίκα.

Έτσι κι έγινε. Την άλλη μέρα τρεις ραφτάδες έραβαν στο σπίτι μας το τσιπούνι μου κι εγώ από την Κόνιτσα, κοντά στη φουστανέλα και τ' άλλα ρούχα, έφερα κι έναν όμορφο λαιμοδέτη, να τον βάλω γύρω στο λαιμό τη μέρα του γάμου μου.

Κι έγινε ο γάμος όπως πρόσταξε ο δάσκαλος κι ας μην είχαν πει γι' αυτόν άλλη κουβέντα από τότε που τα είχαν αρραβωνιάσει στην κοιλιά της μάνας τους. Ο λόγος εκείνος ήταν σεβαστός και τα στέφανα η φυσική κατάληξή του.

Και τώρα το δεύτερο γεγονός, όπως μου το διηγείται η μάνα μου Κατερίνα, 86 χρονών σήμερα.

— Ήμουν τη χρονιά εκείνη στα δεκαοχτώ μου και πολλά παιδιά του χωριού, ύστερα από τη διάλυση του αρραβώνα μου με τον Αθανασίου, με είχαν ζητήσει από τους γονείς μου, Χρήστο και Αθηνά, για σύντροφό τους. Εκείνοι, πότε με τη μια και πότε με την άλλη πρόφαση, τους αρνιούνταν χωρίς ακόμα και να έχουν καταλήξει σε κάποιον, όταν επιτέλους αποφάσισαν να με δώσουν στο Λάμπρο Ζηνόπουλο, που δεν ήταν μεγάλη φαμίλια και το έχει τους στη Βλαχιά ζηλευτό.

Άκουγα τις κουβέντες τους αλλ' ούτε από μόνη μου «κοτούσα» μιλιά να βγάλω, ούτε κι εκείνοι με ρώτησαν να πω κι εγώ αν μ' αρέσει ή όχι και μόνο η μπάμπω μου μόλις μια μέρα θαρρετά τους είπε:

— Τόχου δουμένου ιγώ του τσ(ου)πί, μη φρουντίζιτι.

Η μπάμπω μου αυτή ήταν η Αλέξαινα Σταμούλη, μάνα της μάνας μου, κι έμενε τώρα μαζί μας, γιατί στο δικό της σπίτι δεν είχε άλλον κανένα. Πάρα πολύ με αγαπούσε κι εγώ όχι μόνο την πρόσεχα και ποτέ δεν της χαλούσα χατήρι αλλ' ήταν κι η μόνη στο σπίτι που είχα το θάρρος να της λέω κι ένα λόγο παραπάνω.

Είχα λοιπόν προσέξει πως κάθε μέρα ξόδευε αρκετή ώρα της στο ψου ψου με την ύστερα αντραδέρφη μου Περιστέρω μέσα από τις σανίδες του φράχτη, που χώριζε τις αυλές των δυο αδελφών σπιτιών μας, του πατέρα μου Χρήστου και του άντρα της Γιαννάκη, χωρίς και να φανταστώ πως λέγαν κι είχαν κιόλας συμφωνήσει να πάρω γι' άντρα μου αυτόν που πήρα στο τέλος, το Γιαννάκη τσ' Δασκαλαίοι, αλλά και χωρίς κανέναν άλλος μας να έχει στο νου του κάτι γι' αυτό.

Μόλις άκουσε ο πατέρας μου το λόγο αυτό της πεθεράς του, αν και πολύ την αγαπούσε και τη σέβονταν, τη ρώτησε κάπως απότομα μπορώ να πω:

— Καλά, μωρ' πεθερά, εμείς δεν είμαστε γονείδες, δε μας λες, να ξέρουμε κι εμείς, πού το έχεις δομένο το κορίτσι μας;

— Το 'χου ιγώ, πιδιά μ', σι άνθρουπου που κρένει στου μισουχώρι κι τουν κοιτούν όλοι στα μάτια κι αφκράζουντι αυτά π' λέει. Τι άλλου καλύτερου να 'νι;

— Εγώ, μωρ' πεθερά, δεν είδα κανένα να 'ρθει εδώ στο σπίτι μου, να καθήσουμε στη βάτρα, να πιούμε ένα ποτήρι, να τσιουγκρίσουμε και να πούμε μια ευχή. Ποιός είναι αυτός; Δε μας τον λες να τον μάθουμε κι εμείς;

— Θα να 'ρθει, πιδί, σι καναδυό μέρις θα να 'ρθει.

Κι αλήθεια ύστερα από δυο μέρες βλέπουμε ν' ανοίγει η πόρτα και να μπαίνουν στο σπίτι μας ου Γιαννακ'ς ου Φασαρίας¹ κι ου Γιαννάκ'ς τσ' Δασκαλαίοι. Εγώ, σα να μου είπε κανέναν, πετάχτηκα και κρύφτηκα.

Πρώτος πήρε το λόγο ο Φασαρίας και κοιτάζοντας τον πατέρα μου είπε:

— Ερχόμαστε δυο μάρμπα², σ' φέρου και τον Καλύβα³. Ο Καλύβας έρχεται για

ένα σκοπό.

— Κοπιάστε, παιδιά μ', τους λέει ο πατέρας μου κι εκείνοι, χωρίς δεύτερη κουβέντα, μπήκαν μέσα. Κάθησαν κι η μάνα μου έβγαλε αμέσως μισό λάχανο αρμιά, ένα λαένι κρασί, άνοιξε κι ένα κουτί σαρδέλες, που είχε φερμένο ο πατέρας μου από τη Βλαχιά, να πάρουν μεζέ και κουβεντιάζοντας να πιουν κι ένα ποτήρι. Πάλι πήρε πρώτος το λόγο ο Φασαρίας:

— Ου Καλύβας, μπάρμπα, ήρθε μ' ένα σκοπό, θέλει να πάρει την Κατερίνα. Δεν θέλουμε να μας δώ'εις απάντηση τώρα, να τελειώσουμε. Σκεφτείτε κι εσείς και μετά ξανακουβεντιάζουμε.

Ο πατέρας μου αν και ξαφνιαστήκε του απάντησε αμέσως:

— Σας ευχαριστώ με όλη μου την καρδιά, παιδιά μου, για την προτίμηση που μου κάνετε, αλλά το κορίτσι το δικό μου δεν κάνει γι' αυτό το σπίτι. Αυτό θέλει κοπέλα σκληραγωγημένη, ενώ εγώ δεν το 'χω το κορίτσι μου μαθημένο από πολύ δουλειά.

Για πρώτη φορά μίλησε τότε κι ο ύστερα δικός μου Γιαννάκης και είπε:

— Τώρα έχουμε αυτό το πολύ κτήμα, γιατί έχω τους γονείς μου και την αδερφή μου Πολυξένη ανύπαντρη. Μόλις παντρέψω την αδερφή μου θα ελαττώσουμε τα χωράφια και δε θα έχουμε πολλή κούραση.

Εκεί έμεινε η κουβέντα. Εγώ κρυμμένη άκουγα όλα αυτά κι όταν αργότερα μείναμε μόνες με τη μπάμπω μου της είπα:

— Δεν τον παίρνω εγώ αυτόν, αυτός είναι πατέρας μου.

Τα είπα αυτά, γιατί ο Γιαννάκης, αν και ήταν πολύ μυαλωμένος και πολλά γράμματα ήξερε αφού είχε τελειώσει το ελληνικό και θα τελειωνε και το γυμνάσιο στο Τσοτύλι αν δεν αρρωστούσε, ήταν 16 χρόνια μεγαλύτερος από μένα, είχαν αρχίσει να περνούν τα χρόνια της πρώτης νιότης του.

— Θα σ' τσακίσου τσ' μύτις με του φκυάρι, αν ματανασάν'ς, μου είπε τσιριχτά η μπάμπω μου αρπάζοντας το φτυάρι από τη βάτρα και κουνώντας το για φοβέρα μπροστά στα μούτρα μου. Σ' κόβει ισένα, όχι θα σ' δώκου του Τζιούνη να γιουμίζ'ς τα κέδρα δάκρα. Είκοσι χρόνια να ζή'εις μη τουν άντρα σου, γλυκό πικρό να τους πιείς ιδώ του ποτήρι κι όχι αυτός σ' Βλαχιά κι ισύ ιδώ.

Από τότε μιλιά δεν έβγαλα! Παντρεύτηκα το Γιαννάκη και δόξα το θεό, αν και πολλά βάσανα πέρασα, δεν μετάνιωσα για το γάμο μου και πάντα με αγάπη θυμούμαι τη μπάμπω μου Αλέξαινα.

Βεβαιώθηκες πιστεύω, αγαπητέ μου αναγνώστη, πως όχι μόνο δεν ζητούσαν τη γνώμη των μελλονύμφων αλλά κι αν εκείνοι τολμούσαν να την πουν τους απόπαιρναν, γιατί πίστευαν πως η εκλογή τους ήταν η καλύτερη, αφού είχαν φροντίσει να τους δώσουν για σύντροφο τον ή την πιο καλή, όσο βέβαια αυτό ήταν δυνατόν. Είχαν νοιαστεί να πάρουν άνθρωπό από το χωριό τους, γιατί έδιναν βάση στην παροιμία «παπούτσι από τον τόπο σου κι ας είν' μπαλωμένο» και αν για οποιοδήποτε λόγο δεν «ταίριαζαν» στο χωριό προτιμούσαν το γειτονικό Κεράσοβο παλιότερα, τη Μόλιστα μετά.

1) Παρατσούκλι του Γιαννάκη Νατσιόπουλου ή Νάτσιου.

2) Ο Γιαννάκης Νατσιόπουλος είχε το Χρήστο Νατσιόπουλο θείο γιατί ήταν παιδί του αδερφού του Βασίλη Νατσιόπουλου.

3) Παρατσούκλι του Γιαννάκη Παπαχρησιτίδη ή Χρησιτίδη.

Η νύφη, που είχαν διαλέξει για το γιο τους, είχε πρωτ' απ' όλα γι' ανεκτίμητο στολίδι την τιμή της και στο ζήτημα αυτό συμβιβασμός δε χωρούσε, ήταν ύστερα δεμένη και δουλεύτρα, να μπορεί να φέρνει βόλτα όλο το κτήμα του σπιτιού κι ήταν από καλή φαμίλια, από σόι, αφού μια άλλη παροιμία τους συμβούλευε «πάρε νύφη από τζάκι και σκύλα από κοπάδι». Δεν πείραζε αν δεν καλοήξερε το νοικοκυριό του σπιτιού, θα το μάθαινε σιγά σιγά από την πεθερά της, αρκεί να είχε θέληση, ούτε γιατί ήταν μόνο όμορφη κι όχι «ξωτιά», μια και τα νιάτα γρήγορα περνούν, φτάνει που στόμα είχε και μιλιά δεν είχε.

Αλλά κι οι γονείς της νύφης φρόντιζαν ο γαμπρός τους πρωτ' απ' όλα να έχει κτήμα γερό, για να είναι το τέκνο τους εξασφαλισμένο από ψωμί, ο ίδιος δουλευτάρης και κουβαλητής, γλυκομίλητος κι ικανός να φυλάξει και να κυβερνήσει την οικογένεια, που θα δημιουργούσε και δεν τους πείραζε αν ήταν και λεβέντης.

Πίστευαν λοιπόν πως, αφού αυτοί τα είχαν όλα προβλέψει και κανονίσει κατά τον καλύτερο δυνατόν τρόπο, περίττευε η γνώμη των μελλόνυμφων, γι' αυτό και δεν τους επέτρεπαν να την εκφράσουν.

Του γάμου προηγούνταν πάντα το προξενιό κι ο αρραβώνας. Το πρώτο συνήθως γινόταν με τη μεσολάβηση προξενητή ή για ν' ακριβολογούμε προξενήτρας, συγγένισσας του γαμπρού και σταλμένης από τους δικούς του και σπάνια απ' ευθείας από τους ενδιαφερόμενους γονείς. Η προξενήτρα απευθυνόταν τότε όχι στη νύφη ή τους γονείς της αλλά σε κάποιο συγγενικό κι έμπιστο του σπιτιού τους πρόσωπο, με την παράκληση να μεταφέρει σ' αυτούς την πρόταση. Αν κι εκείνοι δέχονταν, με τους ίδιους πάλι ανθρώπους στέλναν την απάντηση.

— Ημείς έχουμε ν' καλή θέληση. Αν είνι εκ Θεού γραμμένου να γένει.

Αν πάλι για οποιοδήποτε λόγο δε θέλαν να τη δώσουν και για να μη προσβάλουν το γαμπρό και το σπίτι του, έβρισκαν κάποια πρόφαση για την άρνησή τους, όπως είναι μικρή, ακόμα δε σκεφτήκαμε να την παντρέψουμε, έχουμε αλλού λόγο δοσμένο, χωρίς βέβαια να έχουν. Η προξενήτρα, γι' αμοιβή των όσων υπηρεσιών πρόσφερε, έπαιρνε την ικανοποίηση πως έφερε σε καλό πέρας την αποστολή της και μόνο τα μεγάλα τζάκια του χωριού της έδιναν και δώρα.

Καρποφορούσαν λοιπόν τις πιο πολλές φορές οι προσπάθειές της και τότε η μάνα του παιδιού πήγαινε στο σπίτι της κοπέλας και κουβέντιαζε με τους γονείς της τα σχετικά με τον αρραβώνα, που συνήθως θα γινόταν το βράδυ κάποιο Σαββάτου ή Κυριακής και ποτέ Τρίτης, στο σπίτι πάντα της νύφης και όχι του γαμπρού. Παλιότερα μάλιστα σπάνια μεταχειρίζονταν τη λέξη αρραβώνας κι αντί για αυτή λέγαν:

— Απόψε θα πάμε να δώσουμε τα σ(η)μάδια.

Το ορισμένο βράδυ οι γονείς του γαμπρού με συντροφιά τους κάποιον από τους πλησιέστερους συγγενείς τους και χωρίς τον ίδιο το γαμπρό πήγαιναν στο σπίτι της νύφης για τον αρραβώνα. Με χαρά τους υποδέχονταν οι σπιτικοί, όχι όμως και η ίδια η νύφη που δεν παρουσιαζόταν καθόλου στα κατοπινά πεθερικά της, και τα σημάδια, ένα δαχτυλίδι, ένα μαντίλι του κεφαλιού και τρεις ασημένιες δραχμές με τρύπα, δεμένα όλα μαζί με κόκκινη μεταξωτή κλωστή, τη λουτρά, για να είναι πάντοτε χαρούμενη και στα κόκκινα ντυμένη, τα έδινε η μάνα του γαμπρού στη μάνα της νύφης, ενώ όλοι εύχονταν:

— Χαϊρλίτ(ι)κα και καλά στέφανα!

Αργότερα πολλά άλλαξαν, όπως το δικαίωμα που απέκτησε ο γαμπρός να παραβρί-

σκεται κι αυτός στην τελετή των αρραβώνων του, τα σημάδια, που τώρα έγιναν πλουσιότερα, το γλέντι που ακολουθούσε. Μονά πάντοτε στον αριθμό τα σημάδια αυτά, αφού ο ζυγός θεωρούνταν γρουσουζίκος, ήταν τώρα βέρα, βραχιόλι, σκουλαρίκια, νόμισμα χρυσό κι ό,τι άλλο σχετικό ή και όχι όλα, αλλά μέρος αυτών, όσα επέτρεπε η οικονομική δυνατότητα του σπιτιού του γαμπρού.

Ο αρραβώνας γινόταν πάλι στο σπίτι της νύφης Σάββατο ή Κυριακή βράδυ, αλλ' είχε τώρα μεγαλύτερη επισημότητα και βαρύτητα, αφού λάβαιναν σ' αυτόν μέρος περισσότερα πρόσωπα και το τελετουργικό του ήταν πιο πλούσιο και πιο λαμπρό.

Έτσι μόλις τακτοποιούνταν όλοι στο νοντά του σπιτιού και λέγαν πέντε τυπικές κουβέντες, μια παντρεμένη, από τις πλησιέστερες συγγενείς του σπιτιού, έφερνε τη νύφη χαμηλοβλεπούσα και ντυμένη στα καλά της όχι όμως και με κάποια ιδιαίτερη φορεσιά, μπροστά στη μέλλουσα πεθερά της. Την προσκυνούσε τρεις φορές, έσκυβε ύστερα και της φιλούσε το χέρι, ενώ εκείνη της πρόσφερε σε όμορφο κουτί τα σημάδια και της ευχόταν:

— Να ζήσετε, παιδιά μου, του θεού τα καλά ν' αποκτήσετε, πάντα αγάπη κι ομόνοια να 'χετε. Ταυτόχρονα όλοι σηκώνονταν όρθιοι κι εύχονταν κι αυτοί:

— Χαϊρλίτ(ι)κα και καλά στέφανα!

Η νύφη έπαιρνε τα σημάδια, φιλούσε πάλι το χέρι της πεθεράς της, την προσκυνούσε ξανά τρεις φορές και, βαδίζοντας πίσω πίσω με τα μάτια πάντα καρφωμένα στο πάτωμα, έφευγε, χωρίς βέβαια να πάρει από τον καλό της έστω και μια γλυκιά ματιά του. Σε λίγο ξαναγύριζε κρατώντας δίσκο με γλυκό και πιτό, να κεράσει όλους, αρχίζοντας πάντα από τα πεθερικά της.

Στρώναν μετά τραπέζι πλούσιο κι ακολουθούσε γλέντι με γραμμόφωνο ή όργανα και τις περισσότερες φορές με τη συμμετοχή κι άλλων συγγενών και φίλων, που έρχονταν για το σκοπό αυτό. Κι όταν μετά τα μεσάνυχτα από το γλέντι απόκαμαν, έπιναν τον καφέ κι έπαιρναν το δρόμο για τα σπίτια τους, αφού πρώτα μ' ευχές χαιρετούσαν όλους τους σπιτικούς και κυρίως τη νύφη, που έστεκε όρθια στην πόρτα, να φιλήσει το χέρι όλων και να δεχθεί μαζί με τις ευχές τους και όσα χρήματα της πρόσφεραν για κέρασμα.

Την άλλη μέρα οι σπιτικοί της νύφης, όχι βέβαια και η ίδια, πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού να ευχηθούν κι εκεί τρώγοντας λαγγίτες και πίνοντας κανένα ποτηράκι κρασί.

Τώρα η όλη τελετή του αρραβώνα πήρε τέλος κι ο αρραβωνιαστικός είχε το δικαίωμα να πηγαίνει ελεύθερα και τακτικά στο σπίτι της μνηστής του, χωρίς βέβαια να φέρει δώρα και χωρίς αυτή να παρουσιάζεται ποτέ μπρος του. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο το θεωρούσαν ντροπή, αφού και στο δρόμο, όταν τύχαινε να συναντηθούν, σκοτωνόταν εκείνη να τρυπώσει κάπου, για ν' αποφύγει το συναπάντημα, και τ' όνομά του ακόμα όχι μόνο τώρα αλλά κι αργότερα παντρεμένη, δεν τολμούσε ν' αναφέρει κι όταν η ανάγκη το καλούσε αντί γι' αυτό πρόφερε τη λέξη «αυτός».

Η πεθερά φίλευε το γαμπρό της πάντα με λόγια καλά κι αυγά τηγανητά, που γι' αυτά το σκοπό φύλαγε.

Αρραβώνας με παπά σπάνια γινόταν, γιατί είναι μισός γάμος κι εύκολα δε χαλούσε, όταν λόγοι ηθικής ή άλλοι εξίσου σοβαροί απαιτούσαν τούτο. Στην περίπτωση αυτή πήγαινε ένας από τους συγγενείς του γαμπρού ή της νύφης, ανάλογα με το ποιος διέλυε τον αρραβώνα, κι έπαιρνε ή έδινε τα σημάδια, ενέργεια που σήμαινε και τη

διάλυσή του. Πάντως το «χάλασμα» αυτό δεν ήταν καλό για κανένα τους και πολύ περισσότερο για την κοπέλα ιδίως, όταν πάνω της έπεφτε το φταίξιμο, γιατί θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο προσβλημένη και δύσκολα παντρευόταν.

Τα σημάδια επιστρέφονταν κι όταν ένας από τους αρραβωνιασμένους πέθαινε.

Σήμερα δεν υπάρχουν βέβαια στο χωριό νιοι και νιες γι' αρραβωνιάσματα κι αν κάποιος απ' αυτούς κατά το διάστημα του καλοκαιριού, που συγκεντρώνεται ο πολύς κόσμος, αποφασίσουν να κάνουν το μεγάλο αυτό βήμα, προτιμούν μόνοι τους να τα συμφωνούν κι από το χέρι να οδηγούν στους γονείς τους τον ή την μέλλουσα σύντροφό τους.

ΓΑΜΟΣ - Η ΠΡΙΝ ΤΗ ΣΤΕΨΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Καλά αρραβωνιάσαμε τα παιδιά, καιρός τώρα να τα παντρέψουμε και μάλιστα γρήγορα, μια και ο πολύ χρόνος κακό μόνο μπορεί να φέρει και ποτέ καλό, εκτός βέβαια αν ο γαμπρός λείπει στη Βλαχιά, οπότε αναγκαστικά θα τον περιμένουμε. Αρραβώνας μ' αυτόν στα ξένα γίνεται, γάμος όμως μπορεί να γίνει. Αλλωστε κι η κοπέλα είναι στα 16 ή στα 18 της χρόνια και το παλικάρι στα ίδια μ' αυτήν περίπου αν όχι λίγο πιο μεγάλο, σε ηλικία δηλαδή αποκατάστασης κι οι δυο τους, αλλά κι αν περιμένουν κι ένα χρόνο ακόμα δεν πειράζει και τόσο.

Με συνεννόηση μεταξύ των δυο σπιτιών ορίζεται ημέρα του γάμου, που δεν πρέπει να γίνει δίσεκτο έτος, ούτε στη χάση του φεγγαριού, για να μη χαθεί τ' αντρόγυνο, μήτε το μήνα Μάη, γιατί τότε μαγεύουν οι μαϊστρες και ζευγαρώνουν τα τετράποδα, αλλά κατά προτίμηση τον Οκτώβρη ή Νοέμβρη, που τελειώνουν οι δουλειές στα χωράφια και το σπίτι είναι γεμάτο με γεννημένα, κρασί και μαζούλια, όλα απαραίτητα για τη μεγάλη χαρά. Οι πιο πολλοί μάλιστα, γνωστικοί νοικοκυραίοι όλοι τους, αφού τη χρονιά αυτή γάμο θα κάνουν σπίτι τους απ' όλα έχουν σπείρει πιο πολλά και περισσότερα σφαχτά έχουν κρατήσει για να είναι μπόλικά, το ψωμί, το κρέας, τα κηπευτικά, το κρασί και το τσίπουρο στα τραπέζια που θα στρωθούν.

Κι αφού όλα κανονιστούν όπως πρέπει, την προ του γάμου Κυριακή αρχίζει και το τελετουργικό του.

Το βράδυ της ημέρας αυτής οι γονείς του γαμπρού με τον παπά μπροστά κι έναν να ξέρει γράμματα πηγαίνουν στο σπίτι της νύφης, να κάνουν τα «σιάσματα», όπως λέγεται το προικοσύμφωνο. Εκεί, αφού τους κεράσουν ό,τι πιο καλό έχει το σπίτι, αρχίζουν την καταγραφή των όσων θα πάρει για προικιό η κοπέλα, φροντίζοντας να είναι αυτά όσο πιο πολλά και καλά γίνεται κι ανάλογα πάντα με την οικονομική δυνατότητα του σπιτιού. Τα προικιά αυτά είναι συνήθως κλινοσκεπάσματα και είδη ρουχισμού, όλα όσα η μάνα είχε σιγά σιγά συγκεντρώσει και γεμίσει μ' αυτά το σεντούκι της κόρης της, λίγα τιμαλφή, ένα δυο γίδια κι άλλα τόσα πρόβατα. Πολύ παλιότερα απαραίτητο στοιχείο της προίκας ήταν μια τσέργα, δυο προσκέφαλα κι ένα σεντούκι με 6 φλοκάτες, 6 τσιπούνια, 8 πουκάμισα, 5 κοντόσια, 3 κοντοφλόκιαρα, 4 μαντίλια, 40 ζευγάρια πατούνια μάλλινα και 4 ζευγάρια κορδέλια ή κάτι περισσότερα ή λιγότερα.

Το προικοσύμφωνο που ακολουθεί δείχνει όχι μόνο το τι έδιναν για προικιά τις μέρες μας αλλά και το τυπικό της σύνταξής των κι όλα πάντα έληγαν με τις λέξεις: «ταῦτα καί αἱ εὐχαί τῶν γονέων».

Προικοσύμφωνον

Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀφ' ἑνός μὲν ὁ Παναγιώτης Κωνσ. Γιωβανίδης κάτοικος Σταρι-

τσιάνης τῆς Κονίτισης τό ἐπάγγελμα κτηματίας καί ἀφ' ἑτέρου ἡ Δέσπω Εὐθ. Τζιουμέρκα κάτοικος ὡσαύτως τά οἰκιακά ἐπαγγελλλόμενη συνεφώνησαν τά ἀκόλουθα.

Α' Ἡ Δέσπω Εὐθ. Τζιουμέρκα ἔχουσα θυγατέρα ὀνομαζομένην Βασιλικὴν πρόκειται νά δώσῃ αὐτήν εἰς γάμον Ἀον εἰς τόν Παναγιώτην Κ. Γιωβανίδην ἐρχομένου καί τούτου εἰς γάμον Ἀον καί παραχωρεῖ αὐτῷ λόγῳ προικός τά ἑξῆς:

1 μίαν φλοκάταν μέ χάρτζια μετάξια

1 μίαν φλοκάτα ὁμοίως δευτέραν (Κυριακάτικην)

3 τρεῖς φλοκάταν μέ σειρήτια ἐγχώρια

1 ἕν τσιπούνι με χάρτζια μετάξια

1 ἕν τσιπούνι ὁμοίως δεύτερον (Κυριακάτικον)

3 τρία τσιπούνια με σειρήτια ἐγχώρια

10 δέκα υποκάμισα

2 δύο φουστάνια μάλλινα εὐρωπαϊκοῦ ὑφάσματος

2 δύο ὁμοίως μάλλινα ἐξ' ὑφάσματος ἐγχωρίου

2 τρία ὁμοίως ἐξ ὑφάσματος βαμβακεροῦ (ρετσίνας)

3 τρεῖς ποδιές μάλλινες Κονίτισης

5 πέντε ὁμοίως ἐκ κατιφέ καί βαμβακεροῦ ὑφάσματος

5 πέντε μανδήλια ἐξ' ὧν τρία κεντημένα μέ κρώσσια καί δύο Βιέννης

1 ἕν ὁμοίως μανδήλι μάλλινον λευκόν

1 ἕν σπαλέτο μάλλινον

5 πέντε ζῶνες ἐξ' ὧν μία Καϊρου, μία ἐκ δέρματος καί αἱ λοιπαί ἐξ' ὑφάσματος

15 δέκα πέντε ζεύγη τσιράπια μάλλινα γυναικεῖα

1 ἕν ζεῦγος παπούτσια γυναικεῖα

1 ἕν ζεῦγος τσαρούχια (τελατίνι)

2 ζεύγη (δύο) σκωλαρίκια χρυσά

1 ἕνα σταυρόν με ἄλυσσον χρυσοῦν

1 μίαν αἶγα

Ταῦτα καί αἱ εὐχαί τῶν γονέων

Β' Ὁ Παναγιώτης Κ. Γιωβανίδης δηλοῖ ὅτι ἔλαβε πάντα τά ἀνωτέρω σημειούμενα. Διό ἐγένοντο δύο ὅμοια ἄτινα ὑπεγράφησαν παρ' ἀμφοτέρων τῶν συμβληθέντων μερῶν ὡς καί τῶν παρευρεθέντων ἀξιοπίστων μαρτύρων.

Ἐν Σταριτσιάνη τῆ 25ῆ Νοεμβρίου 1923

Οἱ μάρτυρες

Οἱ συμβληθέντες

Χρ. Π. Νατσιόπουλος

Π. Γιωβανίδης

Κ.Γ. Διακόπουλος

Δέσπω Εὐθ. Τζιουμέρκα

Ἰωάννης Β. Νατσιόπουλος κ.α.α

Χ.Ε. Τζιουμέρκας

Ὁ ἐφημέριος τῆς κοινότητος Οικονόμος Παπαευάγγελος ἐπικυροῖ τό γνήσιον τῶν ἄνω ὑπογραφῶν

Ἐν Σταριτσιάνη τῆ 25ῆ Νοεμβρίου 1923

Ὁ Ἐφημέριος

Υπογράφουν οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν, δυο τρεῖς μάρτυρες κι ο ἱερέας ἐπικυρώνει τό γνήσιο τῶν υπογραφῶν.

Στρώνουν μετά πλούσιο τραπέζι που, ὅπως κι ἐκεῖνο του αρραβώνα, βαρύνει ἐξ ολοκλήρου τους γονεῖς τῆς νύφης ἐνώ ο γαμπρός ἐκτός ἀπό τα σημάδια οὔτε ἄλλα

Προϊκτοσφύνην

Οι υψοσφαινομενοι αφ' ενος μιν ο Καννα-
γιετης Κανος. Γενθαιδιου μαροσφου εδερτοπανε
της Κονιζου το εσαγγυμα ωσφαιρας και αφ' ε-
τερον ε δεισση εωθ. Τρισομερικα μαροσφου εσοσφου
και οισμαα εσαγγουαμετη συνεσησμεν τα
αιωροτα.

Α'. - Η Δεισση εωθ. Τρισομερικα εχουσα βαρσφαι-
οτομασφαινα βαισφου εν σφαιρα και εωθου εω-
και εφ' εσφαιρα Α' και εν Κανναγιετη Κ. Γενθαι-
ριδου ερχομενου και τοσφου εφ' εσφαιρα Α' και
ωσφαιρα εωθου εσφαιρα και εωθου.

1. μιν εσφαιρα με μαροσφου μαροσφου.

1 " " ομοση εσφαιρα (Κανναγιετη)

2 " " με μαροσφου εσφαιρα.

1. εωθου εσφαιρα με μαροσφου μαροσφου.

1 εν " ομοση εσφαιρα (Κανναγιετη)

3. εωθου " με μαροσφου εσφαιρα.

10. εωθου οισμαα εωθου.

2. εωθου εσφαιρα μαροσφου εσφαιρα εωθου εσφαιρα.

2 εωθου ομοση μαροσφου εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα.

3. εωθου ομοση εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα.

3. εωθου εσφαιρα μαροσφου (Κονιζου).

5 εωθου ομοση και μαροσφου εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα.

5 εωθου μαροσφου εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα και εσφαιρα.

και εωθου βιενου.

1. εν ομοση μαροσφου μαροσφου εσφαιρα.

1 εωθου εσφαιρα μαροσφου.

5. εωθου εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα.

και εωθου εσφαιρα εσφαιρα εσφαιρα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κωνσταντινούπολης

15. Δύο δίνες χρυσή τορνέσια μάλλινα χυρακίδα.
 1. ή χρυσή βασιλική χυρακίδα.
 1. εν 4 τορνέσια (τρυπανι)
 2. χρυσή (δύο) διακερίκια χρυσά.
 1. ένα σκουρί με άγυσσα χρυσά.
 1. μίαν αίγα.

Ταύτα και αι κώκαι και χονόν.

β. Ο Παναγιώτης κ. Φιλοθέου δώσθε ότι ήραβα να τα
 και ανωτέρω σημειώματα.

Οιο ήρηντο δύο όμοια άτινα υνα γραφόμενα να ε
 εμεροτέρη και συμβυθέντων μερην ή και ηύ παρέρη
 θέντων ήτοιόδη μερέρη.

εν Αθρηναίη και 25^η Νοεμβρίου 1923 -

Οι μάρτυρες!

Οι συμβυθέντες.

Πρωτότυπος

Χρ. Β. Νικολάου
 Γ. Νικολάου
 Γεωργ. Ν. Νικολάου

Δίνω εδδ. Ο' Πρωτότυπος
 κ. ε. ε.
 Ν. Πρωτότυπος

Ο ήμερος ης κεινόητας θειώδη Παναγιώτη
 γη ήσμεροι κό γήσων και άνω ύπογραφή.

εν Αθρηναίη και 25^η Νοεμβρίου 1923 -

Ο ήμερος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κωνσταντινούπολης

δώρα φέρει αλλ' ούτε κι εξαγορά της νύφης με οποιοδήποτε τρόπο κάνει.

Όλοι ευχαριστημένοι από το περιεχόμενο του προικοσύμφωνου και το πλούσιο τραπέζι φεύγουν τώρα για ν' αρχίσουν την άλλη κιόλας μέρα τις ετοιμασίες του γάμου. Εάν, ο μη γένοιτο, τύχει να πεθάνει η νύφη πολύ νέα και πριν αποκτήσει παιδιά, ο άντρας της είναι υποχρεωμένος να επιστρέψει όλη την προίκα και σύμφωνα πάντα με το προικοσύμφωνο. Η προίκα πάλι της νύφης δε λαβαίνεται υπ' όψη στα τυχόν χρέη του συζύγου της και πανωπροίκι δε δίνεται.

Όμως κανονικά κι επίσημα ο γάμος αρχίζει την Τετάρτη το βράδυ. Στο σπίτι του γαμπρού συγκεντρώνονται τότε οι πλησιέστεροι συγγενείς του και τρία αγόρια με μάνα και πατέρα. Τα παιδάκια γονατίζουν στη μέση του δωματίου πάνω σε ένα κιλίμι και μπρος σε σκαφίδι που έχει μέσα πυκνάδα μ' αλεύρι από σιτάρι, που άλεσαν αυτές τις μέρες ειδικά για το γάμο κι ο μυλωνάς δεν πήρε ξάι να προκόψουν τα νιόγαμπρα.

Με μόνο το δεξί τους χέρι πιάνουν την πυκνάδα κι ενώ την κουνούν όλα μαζί πέρα δώθε λένε τρεις φορές την ευχή: «πέντε γιους και μια κοπέλα». Αμέσως όλοι εύχονται: «καλή τύχη νάχουν» κι ένας λεβέντης ρίχνει στον αέρα τρεις τουφεκιές να μάθει όλο το χωριό το κίνημα του γάμου. Στο άκουσμα τους φίλοι και εχθροί, φωναχτά ή ψιθυριστά ξεστομίζουν: «να προκόψουν, καλά στέφανα».

Έτσι με τις ευχές όλου του χωριού ο γάμος μας τραβάει τώρα τον καλό του δρόμο. Με το κοσκινισμένο από τα τρία παιδιά αλεύρι μια γυναίκα πιάνει το προζύμι ενώ μια άλλη κερνάει όλους γλυκό με πιστό κι αν τύχει αυτή ανύπαντρη να είναι ανυπόμονα περιμένει να της ευχηθούν: «κι στα θ' κα σου».

Ό,τι γίνεται στο σπίτι του γαμπρού ακριβώς το ίδιο γίνεται και στο σπίτι της νύφης, μόνο που εκεί περιμένουν ν' ακουστούν πρώτα τα όπλα του γαμπρού για να ρίξουν ύστερα κι εκείνοι τα δικά τους, να πιάσουν τα δικά τους προζύμια.

Την Πέμπτη πρωί πρωί οι πλησιέστεροι του γαμπρού συγγενείς πηγαίνουν σπίτι του ν' αρχίσουν οι γυναίκες με το ψεσινό προζύμι το ζύμωμα. Φτιάχνουν πρώτα την κουλούρα του νούνου, του βλάμη και του παπά μετά κι ύστερα πολλές άλλες μικρότερες τόσες όσα και τα σπίτια που θα καλέσουν, όσα και τα σπίτια όλου του χωριού, αφού κανένας δε θα μείνει ακάλεστος.

Σήμερα περιορίζονται στο να κάνουν μόνο τις τρεις πρώτες μεγάλες κουλούρες ενώ τις μικρότερες, τις κουλούρες προσκλητήρια, τις έχουν αντικαταστήσει με άλλα πιο πρόχειρα από χαρτί φτιαγμένα.

Τελειώνουν τις κουλούρες κι αρχίζουν το ζύμωμα και το ψήσιμο φυσικά των ψωμιών του γάμου. Κι είναι αυτά πολλά αρκεί να σκεφτείς πως πρέπει να βγάλουν 30 με 40 ταβάδια και ταψιά, 50 ζύμωσαν οι Δασκαλαίοι στο γάμο του πατέρα μου.

Το βραδάκι της ίδιας ημέρας κι ενώ οι ζυμώτρες αφήνουν τα ψωμιά κι αρχίζουν να τηγανίζουν το μπακαλιάρo και τα σκωτάκια, που θα μοιράσουν στα ξύλα, μια κοπέλα τρέχει να καλέσει συγγενικά και φιλικά σπίτι, όλα όσα έχουν φορτωσιάρικο ζώο να πάνε την άλλη μέρα για τα ξύλα του γάμου.

Παρασκευή πρωί και μόλις καλά ξημερώσει το όπλο που πέφτει ειδοποιεί τους καλεσμένους, νέους και νέες σχεδόν όλους, να ξεκινήσουν με τα ζώα τους για το βουνό, για τα ξύλα.

Γυναίκες του σπιτιού του γαμπρού τους περιμένουν στον Άι Λια να τους μοιράσουν από τις κανίστρες που έχουν μαζί τους από μια φέτα ψωμί κι από τις απλάδες από

ένα κομμάτι τυρί κι άλλο ένα μπακαλιάρo να έχουν για κολατσιό. Κι όπως καβάλα ανηφορίζουν προς τη Νταλιόπολη τραγουδούν:

— Οσ' άστρα είναι στον ουρανό
και φύλλα εις τα δέντρα
τόσα φλωράκια ξόδεψα,
κόρη μου, για τ' εσένα
κι ακόμα δε σε πήραμε
κι έχω καημό μεγάλο.

— Δεν τόξερα, λεβέντη μου,
πως μ' αγαπάς και μ' έχεις,
θα γίνω γης να με πατείς,
γιοφύρι να περάσεις,
θα γίνω κι ασημόκουπα
να σε κερνώ να πίνεις.
Εσύ να πίνεις το κρασί
κι εγώ να λάμπω μέσα,
να λάμπει η αρμάτα μου,
να λάμπει η ομορφιά μου.

Εκεί ξεπεζεύουν κι ενώ τα ζώα ανέμελα βόσκουν στο παχύ χορτάρι, όλοι τους σκορπίζουν στα γύρω να κόψουν ξύλα, σκιζάρες οξιάς και γκόλια λιανά, να προκάνουν το φούρνο και τα καζάνια, που από την ίδια κτόλας μέρα θάμπουν στη φωτιά.

Αντηχούν οι πλαγιές, τα σιάδια κι οι ρεματιές της Νταλιόπολης από τον κρότο του τσεκουριού, τις φωνές και τα γέλια των νέων, τα γαυγίσματα των σκυλιών που ξαφνιασμένα τρέχουν να προκάνουν το ζαρκάδι, που μόλις τώρα βιαστικό πέρασε μπρος τους. Και κόβουν, και σκίζουν φροντίζοντας πάντα να είναι τα ξύλα τους διαλεχτά, να ξεχωρίζει το δικό τους φόρτωμα κι όχι να λογιστούν ανυπρόκοποι και ντροπιαστούν σ' όλο το χωριό.

Κι όταν το τσεκούρι πάψει ν' ακούγεται και συγκεντρώσει ο καθένας τους όσα έκοψε, μαζεύονται όλοι τους στο μεγάλο ξέφωτο για να πάρουν καθισμένοι γύρω γύρω μια ανάσα, να βολέψουν την πείνα που ο αέρας του βουνού κι η κούραση τους άνοιξε. Τους μοιράζουν τότε ξανά ψωμί, βακαλάο και σκωτάκια, τα οποία έφεραν από το σπίτι του γαμπρού σε δισάκια κι αφού κάπως βιαστικά φάνε και τραβήξουν οι νέοι δυο τρεις χορταστικές γουλιές κρασί από την τσότρα στολίζουν τα καπίστρια και τα μπροστάρια των σαμαριών με τα πιο διαλεχτά του λόγκου αγριολούλουδα, φορτώνουν τα ξύλα και όλοι μαζί παίρνουν το δρόμο του γυρισμού τραγουδώντας:

Απόψε η μάνα του γαμπρού
με τους ανέμους μάλωνε.

— Πάψτε, ανέμοι μ', πάψετε
τούτη την εβδομάδα
χαρά θέλω να κάνω,
γαμπρό να προβοδίσω,
νύφη να καρτερέσω.

Στην κορυφή του χωριού, στον 'Αι Λια, άλλοι φίλοι του γαμπρού τους περιμένουν

με τα όργανα κι όλοι μαζί τώρα, με το μπαργιάκι μπροστά, τα ζώα με τις νιες μετά και τελευταία τα όργανα με τους νιους κατηγορίζουν για το σπίτι.

Οι δρόμοι αντηχούν από τα τραγούδια, τα όργανα και τις τουφεκιές κι όλοι βγαίνουν στα παράθυρα ή με βιασύνη τρέχουν στα σταυροδρόμια να δουν τα ξύλα και να ευχηθούν. Φτάνοντας στο σπίτι ξεφορτώνουν, παίρνουν το προσφερόμενο γλυκό και πιετό, τα όργανα ένα νουμπέτι κι ανάλογα με την όρεξη που έχουν συνεχίζουν το γλέντι ή τ' αφήνουν για μετά. Το βράδυ όλοι όσοι πήγαν για ξύλα τιμούν το τραπέζι, που από ευχαρίστηση παραθέτει ο γαμπρός, κι ύστερα ως πολύ αργά τον κεφάτο χορό.

Πολύ παλιά αντί για την Παρασκευή πήγαιναν στα ξύλα τη Δευτέρα, να έχει ο νοικοκύρης το νου του μαζεμένο απ' αυτά και να κοιτάζει τις άλλες ανάγκες και υποχρεώσεις του.

Την ίδια πρωινή ώρα, την ώρα που οι καλεσμένοι μας ανηφορίζουν για τη Νταλιόπολη να φέρουν τα ξύλα, οργασμός δουλειάς αρχίζει και στο σπίτι αφού όλοι τους προσπαθούν γρήγορα και σωστά να εκτελέσουν όποια υπηρεσία τους ανέθεσαν για να μη ντροπιαστεί ο νοικοκύρης κι οι ίδιοι κατηγορηθούν. Και πρωτ' απ' όλα ξεπροβοδούν την καλεστού.

Ντυμένη αυτή την καλύτερη τοπική φορεσιά της δρασκελάει το κατώφλι της εξώπορτας ενώ ένας νιος και κατά προτίμηση ο βλάμης, που κατά κάποιο τρόπο έχει και τη γενική επίβλεψη του γάμου, ρίχνει όπλο ν' ακούσουν οι χωριανοί πως «η καλεστού κίνησε» και να την περιμένουν πρέπει.

Έχει στον αριστερό της ώμο τρουβά κεντημένο με τις κουλούρες προσκλητήρια μέσα ή τσάντα με τα χάρτινα σημερινά και στο δεξί της χέρι κρατάει τσότρα ομορφοστολισμένη με λουλούδια και γεμάτη με το καλύτερο κρασί τους. Φέρνει γύρω το χωριό από σπίτι σε σπίτι, δίνει στον καθένα το προσκλητήριό του, την τσότρα να πιεί και να ευχηθεί κι αφού σιγουρέψει όσα χρήματα την κεράσουν τους χαιρετάει και για το διπλανό σπίτι τραβάει.

Κατά το μεσημέρι ή και τ' απογευματάκι τις πιο πολλές φορές τελειώνει το χωριό και με βιασύνη γυρίζει στο σπίτι να τσιμπήσει κάτι και να ξεκουραστεί λίγο την ώρα που θα μετράει όσα κεράσματα έμασε. Θα ξαναπάρει μετά την τσότρα και το στολισμένο τρουβά που έχει τώρα μέσα την κουλούρα του βλάμη, του πρώτου φίλου του γαμπρού, να την πάει σπίτι του κι αφού την παραδώσει και πάρει το γλυκό και τα κεράσματά τους βιαστική και πάλι θα ξαναγυρίσει γιατί η κουλούρα για τον παπά την περιμένει.

Τελευταία απ' όλες θα πάει την κουλούρα του νούνου και τέτοιος είναι πάντα ο ανάδοχος του γαμπρού, πιο μεγάλη και πιο προσεγμένη αυτή μια και στο νουνό πέφτουν και τα πιο πολλά έξοδα αλλά κυρίως γιατί σ' αυτόν, μετά βέβαια τον παπά, ανήκει ο πιο μεγάλος σεβασμός. Την καρτερούν με στρωμένο τραπέζι και τόσο τα διαλεχτά φαγητά τους όσο και η ικανοποίηση που νιώθει μια και με την επίσκεψή της αυτή άξια ολοκλήρωσε την αποστολή της την κρατούν εκεί για όχι λίγη ευχάριστη ώρα.

Δεν φέρνει όμως από το πρωί γύρω το χωριό μόνο η καλεστού αλλά και η Σταμάτω η Κοντογιάννω με μια δυο άλλες γυναίκες, την παρέα της, ή η Γυφτογιαννοβιά στις μέρες μας. Γνωρίζει όσο κανένας άλλος τα διαθέσιμα του κάθε σπιτιού και κει θα οδηγήσει και τις άλλες να πάρουν τα καζάνια, τις πυρουστιές και τις μεγάλες κουτάλες, όλα τους απαραίτητα στο μάγειρα που στο σπίτι του γαμπρού περιμένει έτοιμος ν'

αρχίσει τη δουλειά του, για να ικανοποιήσει τα όσα στόματα απ' αυτόν καρτερούν. Θα γεμίσει ύστερα τα καλάθια, που έχουν μαζί τους, με βαριά χωμάτινα πιάτα και λίμπες πιο παλιά, εμαγιέ στην εποχή μας, με κουτάλια και πιρούνια, μ' όλα όσα χρειαστούν στα τραπέζια. Άλλοτε ευχαρίστως δέχονταν και τα καμπρολάχανα, κρεμμύδια ή σκόρδα που της έδιναν για να ενισχύσουν, κατά κάποιον τρόπο, το νοικοκύρη στο πρόβλημα των φαγητών του γάμου.

Χωρίς να κρατάει μολύβι και χαρτί ξέρει τι πήρε από τον καθένα και σε ποια κατάσταση ήταν κι όταν με το καλό ο γάμος τελειώσει αυτή θα τα μοιράσει πάλι σ' εκείνους που τα πήρε κι αυτή θ' αναγκάσει τον πατέρα του γαμπρού ν' αντικαταστήσει όσα έχουν σπάσει ή χαθεί.

Αλλά και κάποιοι τρίτοι, οι φίλοι του γαμπρού με πρώτο και καλύτερο το βλάμη του, πηγαινοέρχονται ασταμάτητα να βοηθήσουν τις γυναίκες κι απ' όλο το χωριό κουβαλούν μακριά τραπέζια, καναπέδες και καθίσματα, λάμπες πετρελαίου κι ένα σωρό άλλα, μικρά ή μεγάλα, όλα τους απαραίτητα. Σ' ένα ή δυο δωμάτια θα στρώσουν μετά για το δείπνο αυτών που πήγαν στα ξύλα και τ' άλλα, τα πολλά, θα τα φυλάξουν για το μεγάλο τραπέζι που θα παραθέσουν την Κυριακή το βράδυ.

Αν τώρα σ' όλα αυτά προσθέσουμε και το ατέλειωτο πήγαιν' έλα όλων όσοι ασχολούνται με το ένα και το άλλο, σίγουρα θα παρασυρθούμε κι εμείς στον πυρετό της προετοιμασίας, στη διάθεση ενεργά να συμμετάσχουμε στο ετοιμαζόμενο γύρω μας γενικό ξεφάντωμα.

Ας μη νομίσει όμως κανείς πως μόνο εδώ αγωνίζονται και στο σπίτι της νύφης χουζουρεύουν αφού κι εκεί πολλά έχουν να κάνουν. Μεγάλες κουλούρες βέβαια δε φτιάχνουν αλλ' οι κουλούρες προσκλητήρια ή κι αυτά τα σημερινά χάρτινα κι εδώ πρέπει να γίνουν, ο φούρνος να βγάλει αρκετό ψωμί, η ετοιμασία γι' αυτούς που αύριο θα πάνε για τα ξύλα της νύφης να είναι μέχρι το βράδυ έτοιμη.

Σάββατο πρωί και πάλι στο σπίτι του γαμπρού. Όποια γυναίκα ζύμωσε τις άλλες κουλούρες ζυμώνει τώρα και μια πιο μεγάλη και πιο όμορφη αφού μ' αυτή θα καλέσουν τη νύφη. Την ψήνουν με προσοχή να μη καεί αλλ' ούτε κι άψητη να μείνει και τους κουβεντιάζουν οι συμπέθεροι κι όταν από τη γάστρα τη βγάλουν και την αλείψουν με μέλι φωνάζουν όλους τους άλλους και κυρίως τις γυναίκες νάρθουν να τη δουν, να παίξουν τη ζυμώτρα για την τέχνη της στο ζύωμα, το στόλισμα και το ψήσιμο.

Έχει αλήθεια πολύ όμορφα κεντήσει πάνω στο ζυμάρι της το σταυρό, σύμβολο κι ενθύμιο της εκκλησίας, πιο πάνω τον ήλιο με το φεγγάρι, τα δυο περιστέρια μ' ενωμένα τα ράμφη τους για το φίλημα της αγάπης, ενώ σ' όλο τον άλλο «κάμπο» της έχει σκορπίσει τόσο όμορφα λουλούδια και την έχει ψήσει όχι στα κάρβουνα αλλά στον ήλιο.

Γύρω στη μία το μεσημέρι κι ενώ όλοι οι άλλοι ασχολούνται με το να ζυμώνουν τα τελευταία ψωμιά ή να συμπληρώνουν όσες μικροελλείψεις παρουσιάζονται πολύ παλιά ένας κι αργότερα δυο συγγενείς του γαμπρού, οι σκαργιάτες όπως τους λέμε, ξεκινούν να παν να καλέσουν τη νύφη. Ο πρώτος σε στολισμένο με άνθη τρουβά έχει την κουλούρα, που πριν από λίγο ζύμωσαν κι έψησαν όμορφα τυλιγμένη και στον άλλο ώμο του όπλο, ενώ ο δεύτερος κρατάει στο χέρι πλόσκα στολισμένη κι αυτή και γεμάτη κρασί δάκρυ. Με το ξεκίνημά τους ρίχνουν τρεις τουφεκιές, ν' ακούσουν από τη νύφη πως «κίνησαν οι καλεστάδες» και νάβγουν να τους περιμένουν, επιβάλλεται κι άλλες τρεις μόλις φτάσουν στον προορισμό τους, να μάθουν οι δικοί

τους πως καλά έφθασαν και με χαρά τους δέχτηκαν.

Μπαίνουν στο σπίτι, χαιρετούν όλους λέγοντας τις προεπόμενες ευχές, κάθονται αναπαυτικά γύρω απ' ομορφοστολισμένο τραπέζι και παίρνουν το προσφερόμενο γλυκό και πιωτό. Πάλι μ' ευχές κόβουν μετά την κουλούρα, που έφεραν, σταυρωτά σε τέσσερα κομμάτια, ένα να πάρουν μαζί τους στο σπίτι του γαμπρού και τ' άλλα τρία να τα μοιράσουν σ' όλους.

Κι ενώ τώρα με παρέα δυο τρεις σπιτικού γεύονται τα νόστιμα φαγητά και το καλό κρασί τους, λεν αστεία, πειράγματα και διασκεδαστικά συμβάντα, γυναίκες της νύφης παίρνουν από τους καλεστάδες μας τον τρουβά τους για να βάλουν μέσα, όπως τουλάχιστον λένε, λεφτόκαρα, καρύδια, μήλα, ζαχαράτα και τη μπούκλα ν' αλλάξουν το κρασί με δικό τους. Η αλήθεια όμως είναι πως η προσοχή τους συγκεντρώνεται περισσότερο όχι σ' αυτά αλλά στο πώς θα τους «φορτώσουν» με πολλά, θα βάλουν δηλαδή σε κρυφά μέρη του τρουβά και της μπούκλας διάφορα απίθανα μικροαντικείμενα, όπως κομμάτια από δέρμα, προζύμι μέσα στα καρύδια, γκαγκαράτσες κι ό,τι άλλο σοφιστούν για να γελάσουν μετά.

Κι όταν το κρασί αρχίσει ν' ανεβαίνει στο κεφάλι και τα χωρατά χάνουν τη σπιρτάδα τους παίρνουν τον τρουβά και τη μπούκλα και πριν κινήσουν να φύγουν τους ρίχνουν μια ματιά μήπως βρουν όσα τους έβαλαν να τους τα επιστρέψουν. Αλλά και την ώρα του ψαξίματος, και τη στιγμή που σηκώνονται να φύγουν, οι άνθρωποι της νύφης με χίλιους δυο τρόπους προσπαθούν να φορτώσουν τώρα αυτούς τους ίδιους βάζοντας στις τσέπες τους ή όπου αλλού μπορούν ό,τι ευτραπέλο τύχει.

Για να δεις, αγαπητέ μου αναγνώστη, πόσο στύβουν το μυαλό τους και πόσο πρωτότυπα πειράγματα αυτό σοφίζεται για να γελάσουν περισσότερο με τα παθήματα των καλεστών, δε θα κουραστώ ν' αναφέρω ένα, που, δυστυχώς, συνέβη σε μένα τον ίδιο.

Δε θυμούμαι ακριβώς το γάμο ούτε και με ποιόν άλλον ήμουν παρέα, γιατί και σε πολλούς γάμους πήγα καλεστής και πολλά χρόνια πέρασαν από τότε, θυμούμαι όμως σα νάγινε χθες το πάθημά μου. Καλά είχαμε ξεκινήσει, πολύ καλά φθάσαμε στο σπίτι της νύφης κι ακόμα πιο καλό φάνταζε το λουκούμι και το τσίπουρο που μας πρόσφεραν. Πήρα κι εγώ από την κούπα ένα λουκούμι, το πάνω πάνω, αλλά μόλις στο στόμα μου το έφερα κατάλαβα πως δεν ήταν λουκούμι παρά ένα κομμάτι κολοκύθα κομμένο στο μέγεθος και το σχήμα λουκουμιού και πασπαλισμένο απ' έξω με μπόλικο αλεύρι αντί για ζάχαρη. Κι ενώ κανονικά θα έπρεπε να κάνω τον διάφορο και να το φάω σαν να ήταν πραγματικό λουκούμι κι ας «κριτσάνιζε» στα δόντια μου, διαμαρτυρήθηκα κατά κάποιο τρόπο. Τι ήταν ν' ανοίξω το στόμα μου; Όλοι γέλασαν με τη ψυχή τους για το πάθημά μου, κι ίσως ακόμα να γελούν, και μαζί τους φυσικά γέλασα κι εγώ.

Ας γυρίσουμε όμως στους καλεστάδες μας που όρθιοι τώρα χαιρετούν όλους με τη σειρά για να φύγουν. Η μάνα της νύφης τους δωρίζει, ρίχνει δηλαδή στον ώμο του πρώτου, αυτού με τον τρουβά, δυο ζευγάρια άσπρες μάλλινες πατούνες, το πιο καλό για το γαμπρό και τ' άλλο για κείνον και στον ώμο του δεύτερου ένα για τον εαυτό του. Εκείνοι ανταποδίδουν τα δώρα με γενναίο φιλοδώρημα. Βγαίνοντας στην πόρτα του σπιτιού κι ενώ οι γυναίκες και τα κορίτσια ακόμα προσπαθούν να τους φορτώσουν και με κολλιτσίδες τώρα, ρίχνουν τρία όπλα, σημάδι πως ξεκινούν κι άλλα τρία μόλις φθάσουν στο σπίτι του γαμπρού, δείγμα πως όλα καλά πήγαν.

Δεν προκάνουν όμως να δρασκελίσουν καλά καλά το κατώφλι κι άλλες γυναίκες,

από τη μεριά του γαμπρού τώρα, με πείρα και βιασύνη αρχίζουν να ψάχνουν αυτούς, τον τρουβά και τη μπούκλα νάβρουν όσα από τα κρυμμένα μπορέσουν, για να τα προσφέρουν επίσημα μέσα σ' ένα πιάτο σ' αυτούς που τα έβαλαν την Κυριακή το βράδυ την ώρα που θα καθήσουν στο τραπέζι να φάνε, προσθέτοντας βέβαια και τα δικά τους πειράγματα.

Κι ώσπου αυτές να καλοκοιτάξουν καταφθάνουν οι απεσταλμένες από τη νύφη τώρα και με τη σειρά τους ψάχνουν κι εκείνες νάβρουν όσα εξακολουθούν να είναι ακόμα κρυμμένα, προσπαθώντας να είναι αυτά πολλά για να είναι και πιο πολλά τα πειράγματα και τα γέλια που θα ακολουθήσουν.

Έτσι μ' έγνοιες, δουλειά, προσπάθεια αλλά συγχρόνως χαρά και καλή διάθεση περνάει η ώρα τόσο στο σπίτι του γαμπρού όσο και της νύφης αν και η κούραση είναι εκεί πιο μεγάλη, αφού ό,τι έγινε χθες εδώ γίνεται τώρα στο δικό της σπίτι.

Κι εκεί σηκώνονται τη μέρα αυτή του Σαββάτου πρωί πρωί και πηγαίνουν στο βουνό για ξύλα, όπως χθες για το γαμπρό, κόβουν και γυρίζουν με τραγούδια και μ' όργανα, κι εκεί μια συγγένισσα της νύφης φέρνει τώρα γύρω το χωριό και καλάει για το γάμο, όπως κάλεσαν χθες από το γαμπρό, κι εκεί πολλές ετοιμασίες για το βράδυ, γι' αύριο.

Σάββατο βράδυ κι όσοι προσφέρουν υπηρεσία τόσο στο σπίτι του γαμπρού όσο και της νύφης αν και είναι ακόμα λίγο νωρίς κάθονται σε τραπέζι. Ρίχνουν μετά μια τουφεκιά, από το γαμπρό πρώτα κι ύστερα από τη νύφη, ν' ακούσουν και να βιαστούν νάρθουν όλοι να ευχηθούν, να συμπαρασταθούν στο νοικοκύρη, να λάβουν μέρος σ' όλα όσα θα ακολουθήσουν.

Δεν αργούν να καταφθάσουν κιόλας οι πρώτοι καλεσμένοι μας κι ύστερα αμέσως άλλοι κι άλλοι πολλοί, όλοι τους κάπως βιαστικοί να μη χάσουν ούτε το στόλισμα του κανατιού. Αυτό το κανάτι δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα τσίγκινο μπρίκι ομορφοφτιαγμένο στην Κόνιτσα από το Μακάριο με προορισμό να παίξει ρόλο βασικού σκεύους στο γάμο κι ο στόλισμός του η πρώτη εθιμική πράξη της βραδιάς αυτής.

Γυναίκες και κορίτσια με μάνα και πατέρα το στολίζουν με όμορφα λουλούδια, που τα στεριώνουν μόνο με κόκκινη χαρούμενη κλωστή, ενώ συγχρόνως, με συντροφιά κι όλες τις άλλες που παρακολουθούν, τραγουδούν:

Ευχήσουμε, μανίτσα μου,
κανάτι ν' αρματώσω,
με μάνα με πατέρα,
μ' αδέρφια, με ξαδέρφια,
με θειάκες, με μπαρμπάδες,
με το πολύ το σόι,
Θεός να τα προκόψει.

Με το τέλειωμα του δεύτερου στίχου τόσο του τραγουδιού αυτού όσο και όλων των άλλων που ακολουθούν παίρνουν τον ίδιο σκοπό τα όργανα για να συνεχίσουν πάλι το τραγούδι οι γυναίκες και ξανά τα όργανα.

Μόλις τελειώσει το στόλισμα και μαζί του το τραγούδι, βάζουν το μπρίκι στο κεφάλι ενός κοριτσιού της ηλικίας των μικρών τάξεων του δημοτικού σχολείου, συγγένισσας κοντινής του γαμπρού, με γονείς κι αυτό, κι ενώ δυο γυναίκες το κρατούν από δεξιά κι αριστερά, μη πέσει το κανάτι, ξεκινούν με μεγάλα αναμμένα δαδιά για τη βρύση

να πάρουν νερό. Στο δρόμο όλοι μαζί τραγουδούν:

Μπρος μου κίνησα το δρόμο
το στενό το μονοπάτι,
βρίσκω μια μηλιά στη μέση
που βεργολυγάει να πέσει.
'Απλωσα να πάρω μήλο,
μ' αποκρίθηκε το φύλλο.
— Μη μου παίρνετε τα μήλα,
γιατί τάχω η δόλια λίγα
τάχει αφέντης μετρημένα
κι η κυρά λογαριασμένα.

Στα κενά του τραγουδιού τα όργανα παίζουν όμορφους σχετικούς σκοπούς, ενώ οι νέοι με τα μπαμ μπουμ των τουφεκιών τους μας ξεκουφαίνουν. Φτάνοντας στη βρύση κατεβάζουν το κανάτι από το κεφάλι της κοπέλας κι ενώ οι γυναίκες τραγουδούν:

Ν' ανέβω σε ψηλό βουνό,
να πελεκήσω μάρμαρο,
να βγάλω την κρυόβρυση,
να την πάω στον κήπο μου,
να ποτίσω γλυκομηλιές και κυδωνιές

και τα όργανα παίζουν, το γεμίζουν και το αδειάζουν δυο φορές, τη δε τρίτη τ' αφήνουν γεμάτο κι όλοι οι παρευρισκόμενοι ρίχνουν με τη σειρά τους μέσα σ' αυτό το κέρασμά τους. Το βάζουν μετά πάλι στο κεφάλι του κοριτσιού κι όπως το δρόμο του γυρισμού παίρνουν τραγουδούν:

Παραγγελικό μου μήλο
και νεράντζι μου γραμμένο,
να σε στήσω κρύα βρύση
μαρμαρένιο κυπαρίσσι,
νάρθει η κόρη να γεμίσει,
να γεμίσει να γυρίσει,
κι αγουρός την παραστέκει.
— Μάσε κόρη μ' το σουγιά σου
μη σου κουρνιστεί η ποδιά σου.
— Τι σε μέλει, μπρε λεβέντη,
για τη μόστρα της ποδιάς μου;
— Κάτι με μέλει και σου λέω,
νάσουν χήρα να σε πάρω
και κοράσιο να σ' αδράξω.

Στο σπίτι αδειάζουν σ' ένα δοχείο λίγο από το νερό του κανατιού και το ζεσταίνουν να ζυμώσουν μ' αυτό την κουλούρα, ενώ κάποια άλλη απλώνει στρωσίδι στη μέση του δωματίου κι επάνω του βάζει το σκαφίδι, που έχει μέσα πυκνάδα μ' αλεύρι. Μια κοπέλα συγγενής κοντινή, γονατίζει μπρος του κι αρχινά το κοσκίνισμα, ενώ

οι άλλες τραγουδούν:

Ψηλού λιχνούν τ' αλεύρι
κι αφράτο είν' το προζύμι,
κοράσιο το ζυμώνει
με μάνα και πατέρα,
μ' αδέρφια, με ξαδέρφια,
με θειάκες, με μπαρμπάδες,
με το πολύ το σόι,
Θεός να τα προκόβει

Αρχίζει μετά το ζύμωμα ενώ οι γυναίκες συνεχίζουν:

Ζύμωνε, μάικω μ', ζύμωνε
του γιού σου το κανίσκι.
Με πόνο βάλε το θερμό,
με γέλια ζυμώνέ το
και με τα χαρχαρίσματα
βάλε φωτιά στο φούρνο.

Τελειώνει το ζύμωμα και μαζεύει την κουλούρα όμορφα όμορφα πάνω στο πλαστήρι που τη ζύμωνε κι όλοι με τη σειρά, με πρώτους τους γονείς του γαμπρού, κερνούν τη ζυμώτρα ενώ οι γυναίκες τραγουδούν:

Γύρω τρογύρω το χορό
με σιγισμό με λυγισμό,
με σιγισμό με λυγισμό
με σταυρογιό καμαρωτό.
Κύριε μ' το ποιος τον κάνει
του νιόγαμπρου το γάμο
Ν' η μάνα του τον κάνει
με μόσχο με σταφύλι,
με μόσχο με σταφύλι
με τη δροσιά στα χείλη.
Πατέρας του τον κάνει
με μόσχο με σταφύλι,
με μόσχο με σταφύλι
με τη δροσιά στα χείλη.
Τ' αδέρφια του τον κάνουν
με μόσχο με σταφύλι,
με μόσχο με σταφύλι
με τη δροσιά στα χείλη.

Έτσι με την κουλούρα στο κεφάλι φέρει τρεις γύρες κι ύστερα τη δίνει να την πλουμίσουν με κεντίδια και να την ψήσουν ενώ αυτή με τα όργανα τώρα συνεχίζει το χορό. Τελειώνει και τον διακόπτουν για λίγο να ξυρίσουν πρώτα το γαμπρό.

Πολύ παλιά το έθιμο αυτό γινόταν αργά, κοντά το πρωί που πήγαινε να διαλυθεί το γλέντι, να είναι ο γαμπρός φρεσκοξυρισμένος την Κυριακή, γι' αυτό και η παροιμία: «στον πάτου ξουρίζ(ου)ν του γαμπρό», σήμερα όμως γίνεται αμέσως μετά την κουλού-

ρα. Τον καθίζουν σε μια καρέκλα στη μέση του δωματίου κι ο νουνός μ' ένα ψαλίδι κόβει σταυρωτά από λίγα μαλλιά του κεφαλιού του κι αμέσως τα βάζει σε καθαρό κερί μελισσιών προσέχοντας μη πέσει καμιά τρίχα και την πάρουν ξένοι και την κάνουν μάγια. Τα ζυμώνει με το κερί κι έτσι τα παίρνει σπίτι του να τα φυλάξει στο εικόνισμα ή σε κάποιο άλλο σίγουρο μέρος.

Η σειρά τώρα του βλάμη να «ξουρίσει» το γαμπρό, που, όπως όλοι βεβαιώνουν, από μόνος του είναι ήδη ξυρισμένος, πράγμα δηλαδή απαράδεκτο γι' αυτόν. Διαφωνεί μ' όλους τους άλλους, αφού όχι μόνο αξύριστο τον βλέπει, αλλά και με γένια πολλά, μεγάλα και τόσο σκληρά μάλιστα, ώστε για να τα παλέψει αισθάνεται την ανάγκη να μεταχειριστεί αντί για ξυράφι πριόνι ή μπαλντά. Κι όταν ύστερα από τόση κούραση σε κάποιο λογαριασμό τα φέρει κι ενώ όλοι γελούν και ξεστομίζουν τα σχετικά τους, τότε και μόνο τότε παίρνει και το ξυράφι για το σκόλασμα.

Για να λέμε την αλήθεια, χρειάζεται βλέπεις κι αυτή καμιά φορά, αυτό που τώρα κρατάει ο βλάμης μας στα χέρια του δεν είναι βέβαια ξυράφι, αλλά μια ξυριστική μηχανή χωρίς ξυραφάκι μέσα για το φόβο μη τύχει κι από απροσεξία ή αδεξιότητα βγάλει αντί για γένια καμιά «φασκιά» κι είναι ο γαμπρός μας τη μέρα του γάμου του μπαλωμένος.

Όλη αυτή την ώρα που ο βλάμης με τρίχες παλεύει, οι γυναίκες λένε το τραγούδι τους:

Αργυρό ξυράφι και μαλαματένιο
τράβα αγάλι αγάλι μη ραϊσεις τρίχα
και την πάρει ο ξένος και την κάνει μάγια.

Και συνεχίζουν:

Πάν' η ....¹ στη βρύση να γεμίσει
κι ο ....² την αγναντεύει
απ' άγιο παραθύρι.

– Κοντοκαρτέρει ...¹ δυο λόγια να σου ρίξω,
δυο λόγια από τα χείλη μου και τρία απ' την καρδιά μου.

– Δεν έχω άδεια ...² για να σε καρτερέσω,
με καρτερεί ν' η μάνα μου νερό για να της πάγω.

Τέλειωσε το ξύρισμα με τ' αργυρό ξυράφι κι ακολουθεί τώρα το λούσιμο και γενικά ο καλλωπισμός του γαμπρού. Η αδερφή του ρίχνει με μια κανάτα νερό κι ο βλάμης τον λούζει ενώ οι γυναίκες τραγουδούν:

Λούζεται τ' αρχοντόπουλο
σ' ένα χρυσό λιγένη,
η πάπια φέρνει το νερό
κι η χήνα το σαπούνη
κι η αδερφή του η γρήγορη
φέρνει χρυσό κανάτι.

Δε μένουν παρά οι τελευταίες περιποιήσεις, έργο κι αυτές του βλάμη και της μπρατίμισσας που όλη την ώρα του παραστέκει. Με το ένα του χέρι χύνει στο κεφάλι του γαμπρού από μαστραπά κρασί και με τ' άλλο το τρίβει με βασιλικό, το σκουπίζει

1) Τ' όνομα της νύφης.

2) Τ' όνομα του γαμπρού.

μετά με άσπρη πετσέτα, το χτενίζει μ' αργυρό χτένι κι έτοιμο τον έχει για τη νύφη. Ακολουθεί χορός μέχρι τα ξημερώματα της άλλης μέρας.

Ό,τι γίνεται στο σπίτι του γαμπρού, ακριβώς τα ίδια γίνονται και στο σπίτι της νύφης, με μόνη τη διαφορά πως εκεί δεν έχουν γαμπρό για ξύρισμα, αλλ' οι φίλες της έκαναν πιο παλιά κάτι άλλο. Μαζεύονταν το βράδυ αυτό όλες στο δωμάτιό της και κουβέντιαζαν κι έλεγαν για τα παιδικά τους χρόνια, τη μεγάλη αγάπη που είχαν μεταξύ τους, τα μικρά τους μυστικά και τα όμορφα όνειρά τους, για κάτι το ξέχωρο που ποτέ δεν θα ξεχάσουν. Και στη σκέψη τους πως δεν θα την ξανασυναντήσουν ξανά στη βρύση της γειτονιάς ή στα πράματα, θ' αλλάξει η σειρά τους στο χορό κι αυτό τ' όνομά της ακόμα, αφού υποχρεωτικά θα πάρει τ' όνομα του άντρα της και μ' αυτό θα τη φωνάζουν όλοι, Γιώργαινα, Δημήτραινα, Κώσταινα, πως μια καινούρια κι άγνωστη ζωή αρχίζει για την αγαπημένη τους φιλενάδα κλαίγαν, κλαίγαν με την καρδιά κι όχι με τα χείλη, έχυναν δάκρυα καυτά για ώρα αν όχι ώρες.

ΚΥΡΙΑΚΗ - Η ΜΕΡΑ ΤΗΣ ΣΤΕΨΗΣ

Ρόδισε η αυγούλα της Κυριακής κι ενώ όλο το άλλο χωριό κοιμάται ακόμα στα δυο σπίτια, παρ' όλη την κούραση της νύχτας, είναι όλοι τους στο πόδι. Οι πιο πολλοί μόρεσαν και κλεφτά κάπου λαγοκοιμήθηκαν για μια δυο ώρες νάν' τώρα έτοιμοι και με νέες δυνάμεις ν' αρχίσουν τη μέρα αυτή που όλα χαίρονται.

Πρωί πρωί παλιότερα ο γαμπρός με το βλάμη και τα όργανα μαζί φέρναν γύρω το χωριό από σπίτι σε σπίτι και για δεύτερη φορά καλούσαν όλους στο γάμο, έκαναν δηλαδή κάτι που τώρα ξεχάστηκε τελείως. Σήμερα όλους απασχολούν οι ετοιμασίες που πρέπει να τελειώσουν όσο πιο γρήγορα γίνεται «να 'χουν την ώρα μπροστά τους», γι' αυτό και πριν καλά καλά φτάσει το μεσημέρι, στο σπίτι του γαμπρού στρώνουν τραπέζι για τον παπά, το νουνό, τη νουνά, τους πλησιέστερους συγγενείς και το προσωπικό, για μόνο τους συγγενείς και το προσωπικό στο σπίτι της νύφης.

Ρίχνουν μετά τρία όπλα κι ώσπου να καταλαγιάσει ο αχός τους βλέπεις, όχι λίγους, ντυμένους τα καλά τους να καταφθάνουν κιόλας.

Κι όταν αυτοί γίνουν πολλοί, τρεις κοπέλες με μάνα και πατέρα στολίζουν στην αυλή του σπιτιού το μπαργιάκι. Μέχρι το Φεβρουάριο του 1913 που το χωριό λευτερώθηκε από τον τούρκικο ζυγό ήταν αυτό ένα μακρύ κοντάρι με ξύλινο κι αυτόν σταυρό στην κορυφή του κι ένα μεγάλο ολοκόκκινο μαντίλι του κεφαλιού κρεμασμένο στο πάνω μέρος του. Από τότε μέχρι και σήμερα αντί για το μαντίλι κρεμούμε στο κοντάρι μια ελληνική σημαία.

Για να το στολίσουν βάζουν στο σταυρό του διαλεχτά άνθη που τα στεριώνουν με κόκκινη κλωστή και στις τρεις ελεύθερες άκρες του μπήγουν από ένα ωραίο μήλο, με τις γυναίκες από γύρω να τραγουδούν:

Ευχήσου με μανούλα μου
μπαργιάκι ν' αρματώσω
με μάνα με πατέρα.

Κι αμέσως μετά:

Του νιόγαμπρου η μάνα
ψηλά 'νασκουμπωμένη
στη σκάλα π' ανεβαίνει
τον ήλιο παραγγέλλει:

– Ψήσε μ', ηλιάκι μ', ψήσε μ'
τούτη την εβδομάδα
χαρά θέλω να κάνω,
γαμπρό να προβοδίσω,
νύφη να καρτερέσω.

Το στολίζουν όσο πιο όμορφα μπορούν κι ύστερα το παίρνει ένα συγγενικό αγόρι με γονείς, και κρατώντας το με το δεξί του χέρι ψηλά, σέρνει τρεις γύρους το χορό, έτσι για το καλό.

Στο διάστημα αυτό ο γαμπρός ντύνεται και στολίζεται μέσα στο σπίτι, βάζει το σαραντολειτουργημένο σταυρό φυλαχτό του και με το σκόλασμα του χορού βγαίνει έξω. Δυο από τ' αδέρφια του ή αν δεν υπάρχουν τέτοια δυο ξαδέρφια, μόνο γυναίκες παλιότερα, ένας άντρας και μια γυναίκα σήμερα, τον κρατούν από τα μπράτσα καθώς προχωρεί προς τους γονείς του και τους άλλους συγγενείς, που παραταγμένοι έξω στην αυλή τον περιμένουν. Όπως περνάει μπρος τους προσκυνάει τον καθένα, του φιλάει το χέρι και δέχεται το δικό του φίλημα και χρηματικό κέρασμα ενώ οι γυναίκες και πάλι τραγουδούν:

Κίνα δεντρί μ' κίνα,
κίνα κυπαρίσσ(ι) μ'
για να φέρεις νύφη,
νύφη του σπιτιού σου

Γυρίζει ύστερα προς το μέρος του σπιτιού του, προσκυνάει τρεις φορές και μαζί μ' όλους τους άλλους εκτός από τους γονείς και τις πολύ πλησίον θείες του ξεκινάει να πάρει τη νύφη. Οι γυναίκες τραγουδώντας λένε τώρα:

Ακούς, ακούς, κυρέ γαμπρέ
το τι σου λέει η μάνα σου,
μη φας, μη πεις πολύ κρασί
και πέσεις κι αποκοιμηθείς
και διάβουν οι αρματολοί
και σου παρν' τη ζώνα σου
την πρώτη αρραβώνα σου.

Πριν προχωρήσουμε, αγαπητέ μου αναγνώστη, είναι νομίζω καιρός να ξεδιαλύνουμε κάτι που ίσως διχογνωμίες δημιουργήσει. Γράφουμε για τα τραγούδια ότι τα λεν οι γυναίκες και τούτο είν' αλήθεια, όχι γιατί δεν επιτρέπεται να συμμετάσχουν σ' αυτά κι άντρες, αλλά γιατί αυτοί συνήθως δεν τα ξέρουν, ενώ όσοι τα ξέρουν και θέλουν, ευχαρίστως τραγουδούν κι αυτοί. Ας επανέλθουμε όμως στο θέμα μας.

Μπρος απ' όλο το ψίκι πάει το μπαργιάκι κι ακολουθεί ο σκαργιάτης με τ' όμορφο δισάκι στο δεξιό του ώμο, τ' όπλο στ' αριστερό και τη στολισμένη τσότρα στο χέρι. Στο μπροστινό του δισακιού μέρος έχει την κουλούρα, που ζύμωσαν και τραγούδησαν το βράδυ του Σαββάτου και ψημένο το δεξιό πλάτη από το πρώτο σφαχτό που έσφαξαν για το γάμο, ενώ στο πίσω μέρος του παπούτσια για τη νύφη και τους γονείς της. Έρχεται μετά ο παπάς με το νουνό και τη νουνά, ο γαμπρός με τους παραστάτες του, όλοι οι άλλοι καλεσμένοι και την πομπή κλείνουν τα όργανα. Πριν διαβούν την εξώπορτα του σπιτιού, η μάνα του γαμπρού χύνει από μαστραπά στο κατώφλι της σταυρωτά κρασί, νάν' το κίνημα καλό και με τύχη.

Στο δρόμο τώρα για τη νύφη, με τα όργανα να παίζουν, τους νιους να ρίχνουν

τουφεκιές, τις γυναίκες να τραγουδούν. Ας τους αφήσουμε να προχωρούν όλοι τους σιγά σιγά κι εμείς ας τρέξουμε να φτάσουμε πρώτοι, για να δούμε τι έγινε και τι γίνεται τώρα εκεί.

Θα μας πουν πως πριν από πολλή ώρα μαζεύτηκαν στο δωμάτιο της νύφης όλες οι φιλενάδες της, κι ενώ εκείνη συνέχεια έκλαιγε χωρίς να μπορούν κι αυτές να κρατήσουν τα δικά τους δάκρυα, την αρμάτωναν για να την παραδώσουν όμορφη στο γαμπρό και της τραγουδούσαν:

Τριαντάφυλλο της Βενετίας,
τι στέκεις μαραμένο;
Μήνα μακριά παντρεύεσαι,
μήνα απ' τη χώρα βγαίνεις;
— Μ' ουιδέ μακριά παντρεύομαι,
μ' ουιδέ απ' τη χώρα βγαίνω,
μόν' το 'χω πως χωρίζομαι
απ' την καλή μου μάνα,
μόν' το 'χω πως χωρίζομαι
απ' τον καλό πατέρα,
μόν' το 'χω πως χωρίζομαι
απ' τα καλά μου αδέρφια,
μόν' το 'χω πως χωρίζομαι
απ' τους καλούς γειτόνους.

Παλιότερα, την εποχή δηλαδή που μεσουρανούσε το καλιμκιρί, εκτός από τα καλά νυφιάτικα ρούχα έζωναν στη μέση της κόκκινο υφαντό ζωνάρι, καϊριώτικο αν ήταν δυνατόν, τη λεγόμενη ζούνα, και κάτω απ' αυτή έδεναν ποδιά φτιαγμένη με το καλύτερο δίμητο και κεντημένη στο γύρο και το μέσα με ρούχο, κορδόνια και χάρτζια.

Στο μέτωπο κι από το μέσα μέρος του καλιμκιριού με αραιές βελονιές κρεμούσαν πρόχειρα τη μαγκούρα με τα φλουριά, ένα στενόμακρο δηλαδή κόκκινο ρούχο πάνω στο οποίο σε δυο σειρές είχαν ραμμένα φλουριά. Εκτός από τη μέρα αυτή και για ένα χρόνο μετά το γάμο της, η συνήθεια επέβαλλε να τη φορεί και κάθε Κυριακή κι επίσημη μέρα για στολίδι του κεφαλιού της. Όποια πάλι δεν ευκολυνόταν οικονομικά δική της ν' αποκτήσει, μια και τα φλουριά δε βγαίνουν εύκολα, έπαιρνε δανεικιά τη μαγκούρα κάποιας άλλης.

Τον ίδιο καιρό απαραίτητο στολίδι της νύφης ήταν και οι πολλές ασημένιες αλυσίδες που κρέμονταν από το κεφάλι και το στήθος της. Έτσι από το μπροστινό μέρος του καλιμκιριού, πάνω από το μέτωπο, στεριωμένες σ' αυτό με τις ζάβες τους ξεκινούσαν δυο τέτοιες αλυσίδες με δυο τρεις ασημένιες πεταλούδες πάνω της η κάθε μια κι αφού κατέβαιναν η μία στο ένα μάγουλο κι η άλλη στ' άλλο, έκαναν καμπύλη κι ακολουθώντας αντίθετη κατεύθυνση περνούσαν πάνω και ύστερα πίσω από κάθε αυτί και ξαναγύριζαν στο καλιμκιρί, όπου και στεριώνονταν στο πλάι του με τη ζάβα της άλλης άκρης.

Άλλες δυο πάλι, εντελώς όμοιες με τις πρώτες, από το πίσω και πάνω μέρος του κεφαλιού κατέβαιναν αρκετά προς το λαιμό και με καμπύλη γύριζαν πάλι στο καλιμκιρί όπου και στεριώνονταν κοντά στο αυτί και πλάι στις πρώτες.

Κάτω από το λαιμό κι από πλατιά ασημένια ζάβα μπηγμένη στο φουστάνι πρόβαλλαν

τρεις άλλες αλυσίδες που έφταναν ως το κάτω μέρος του στέρνου, όπου και συναντούσαν ασημένια κεντημένη πλάκα. Δυο άλλες, που ξεκινούσαν λίγο πιο κάτω από το δεξιό κι αριστερό ώμο, έρχονταν μέχρι το στήθος κι έκαναν εκεί καμπύλη για να καταλήξουν στο πίσω μέρος της μπρος στο στήθος ασημένιας πλάκας. Αυτές οι ζάβες είχαν όλες τους τη μορφή πουλιού και το κυρτό ράμφος του ήταν αυτό που μπήγονταν στο ύφασμα να κρατηθούν.

Από την κόσα των μαλλιών τους και πλεγμένη μαζί τους κρεμόταν στενόμακρη λουρίδα από κόκκινο ρούχο, πιο μακριά από τα μαλλιά με ραμμένο στο περισσευόμενο κάτω μέρος της ασημένιο νόμισμα και στην άκρη της όμορφες φούντες με χρωματιστές κλωστές φτιαγμένες.

Τελευταία απ' όλα έβαζαν και μέχρι σήμερα ακόμα βάζουν στον κόρφο της φυλαχτό, να μη παίρνει από κακό μάτι, και στο κεφάλι της τη σκέπη, μεγάλο μεταξωτό μαντίλι με ζωηρά, κόκκινα κυρίως, χρώματα και κρόσσια στο γύρο του. Σκέπαζε όλο το μπροστινό μέρος του σώματός της από το κεφάλι μέχρι και τη ζώνη και δένονταν στο πίσω μέρος του κεφαλιού με τα ίδια του τα κρόσσια.

Αλλ' η δυναστεία του καλιμκιριού δεν ήταν αιώνια κι η τελευταία που το φόρεσε νύφη ήταν η θεια Περσεφόνη, η πρώτη γυναίκα του θείου Αριστοτέλη Νατσιόπουλου. Από τότε κι ύστερα, αντί γι' αυτό, οι νύφες έβαζαν στο κεφάλι τους μαντίλι λεπτό ζαγορίσιο με λουλούδι κι από πάνω και γύρω γύρω ολόασπρο αγοραστό κέρινο στεφάνι, που στο μπροστινό του μέρος και πάνω ακριβώς από το μέτωπο έμοιαζε με κορόνα ξακουστής βασίλισσας.

Από το δεξιό κι αριστερό μέρος του κεφαλιού πίσω στην πλάτη και μέχρι πιο κάτω από τη μέση της κρέμονταν τώρα τα τέλια, πολύ στενές μακριές κορδελίτσες στο χρώμα του χρυσού, απαραίτητο κι αυτό στολίδι, που πολύ κολάκευε την εμφάνισή της. Στο στήθος και στην άκρη χρυσής αλυσίδας έλαμπε χρυσός σταυρός ή πεντόλιρο και δυο τρεις σειρές φλουριά πάνω σε μαύρο ρούχο παλιότερα, σε δυο τρεις χρυσές αλυσίδες τη μια πιο μεγάλη από την άλλη κι ενωμένες στις άκρες τους να κάνουν ένα κόσμημα που αγκάλιαζε όλο το στήθος της μετά. Και τότε όσες δεν είχαν δικά τους φλουριά δανείζονταν τα φλουριά κάποιας άλλης ή κρεμούσαν ψεύτικα, απομιμήσεις, τις σουλτες όπως τα έλεγαν.

Κατόρθωσαν επίσης το τσιπούνι και πάνω από το φουστάνι φορούσαν απ' ευθείας τη φλοκάτα, τη δε δίμητη ποδιά αντικατέστησαν μ' άλλη φτιαγμένη από μαύρο ατλάζι ή κατιφέ, κεντημένη όλη. Εξακολουθούσαν όμως γι' αρκετά ακόμα χρόνια, μέχρις ότου δηλαδή καθιερώθηκε το πέπλο, να βάζουν για τελευταία απ' όλα ρούχο και στολίδι μαζί τη σκέπη, με τέτοιο όμως τρόπο ώστε να μη κρύβει το στεφάνι που είχε στο κεφάλι της.

Έτοιμη τώρα η νύφη μας, ντυμένη και στολισμένη μ' όλα όσα της φόρεσαν οι φίλες της κι όσα της χάρισαν όχι οι πούδρες και τ' άλλα καλλυντικά, πράγματα τελείως άγνωστα τότε στο χωριό, αλλ' η νιότη κι η αγνότητα της περιμένει όρθια στη μέση του δωματίου το γαμπρό με το ψίκι του που, αν καλά ακούσαμε το τελευταίο του τραγούδι:

«Τώρα ῥθαμε σε μαχαλά
και σε καινούρια γειτονιά.
Ξύπνα, μπιρμπιλομάτα μου,
ξύπνα και μη κοιμάσαι,

χρυσά πλεξούδια σουΨερα
να πλέξεις τα μαλλιά σου»,

φτάνει κιόλας.

Κι αλήθεια! Μπρος στην πόρτα του σπιτιού ολόρθος στέκει τώρα ο σκαργιάτης αλλ' είναι αδύνατον να προχωρήσει άλλο, γιατί οι άνθρωποι της νύφης με σταλίκια, σκάλες, αλέτρια και ό,τι άλλο πρόχειρο και κατάλληλο βρήκαν έφραξαν το δρόμο και δεν επιτρέπουν σε κανέναν να περάσει. Λένε πως δεν γνωρίζουν τους φερμένους και ζητούν τα πασαπόρτια, τα χαρτιά τους, να δουν τι άνθρωποι είναι και ποιος ο σκοπός του ερχομού τους. Οι άνθρωποι πάλι του γαμπρού επιμένουν πως ήρθαν για καλό σκοπό, ενώ οι νεότεροι απ' αυτούς όχι μόνο διαμαρτύρονται φωναχτά για το φέρσιμό τους αλλά και με τρόπο προσπαθούν ν' ανοίξουν δρόμο γκρεμίζοντας τα εμπόδια, πράγμα όμως δύσκολο, γιατί κι οι άνθρωποι της νύφης τα υπερασπίζονται με νου και καρδιά. Για κάμποση ώρα, μια κι έτσι το θέλει το έθιμο, το τουφεκίδι κι από τις δυο μεριές δίνει και παίρνει, ο σκαργιάτης και η παρέα του με δικολαβία αγωνίζονται να πείσουν τους αντίπαλους πως ήρθαν για καλό σκοπό, οι νέοι παλεύουν να ρίξουν τ' οχύρωμα, όλοι οι άλλοι με φωνές, πειράγματα και γέλια ενθαρρύνουν τους δικούς τους, να μη ντροπιαστούν, και τα όργανα τόσο του γαμπρού όσο και της νύφης ξεφωνίζουν μ' όλη τους τη δύναμη. Πανδαιμόνιο!

Κι αν στο τέλος οι άνθρωποι του γαμπρού δουν πως όλες οι προσπάθειές τους δε φέρουν αποτελέσματα, ο σκαργιάτης βγάζει από την τσέπη του τα πασαπόρτια και τ' άλλα χαρτιά, που μπορεί να είναι αυτά οποιοδήποτε χειρόγραφο ή και μια εφημερίδα στην ανάγκη, τα δείχνει στους ανθρώπους της νύφης, παινεύει τη λεβεντιά τους, τους λέει χίλια δυο άλλα καλά λόγια κι εκείνοι με υπερηφάνεια και συγκατάβαση αποσύρουν μόνοι τους το φράχτη και το ψίκι μπαίνει στην αυλή. Αν πάλι οι λεβέντες του γαμπρού κατορθώσουν να πατήσουν με την ανδρεία τους το κάστρο, προχωρούν νικητές και τροπαιούχοι σκορπίζοντας για τους αντίπαλους λόγια πειραχτικά.

Στην αυλή του σπιτιού με πρώτους τους γονείς της νύφης τους περιμένουν παρατεταγμένοι όλοι οι πλησιέστεροι συγγενείς τους για να χαιρετήσουν και δωρίσουν το γαμπρό. Αυτός πάλι μόλις στην αυλή φθάσει πρώτα με δύναμη και πάνω από το σπίτι το μήλο ρίχνει, ένα μεγάλο κι ωραίο μήλο που μέσα του έχουν μπηγμένα κέρματα, ενώ οι νέοι ανεβασμένοι στον καβαλάρη του σπιτιού κι άλλοι σκορπισμένοι στα πίσω απ' αυτό μέρη προσπαθούν να το πιάσουν για να κερδίσουν το μικρό θησαυρό του.

Χαιρετάει έπειτα με τη σειρά τον πεθερό, την πεθερά κι όλους τους άλλους φιλώντας τους το χέρι κι εκείνοι τον φιλούν σταυρωτά στα μάγουλα και ρίχνουν για δώρο στους ώμους του μαντίλι του κεφαλιού βλαχιώτικο με πλούσια κρόσσια κι όμορφα κεντίδια, ύφασμα για φόρεμα της νύφης, μεγάλη πετσέτα του προσώπου ή ό,τι άλλο καλό διαθέτουν. Τους ανταποδίδει το δώρο τους με σχετικό χρηματικό φιλοδώρημα. Χαιρετούν ύστερα τους παρατεταγμένους κι οι άλλοι άνθρωποι του γαμπρού και προχωρούν στο νοντά, που είν' στρωμένα τραπέζια με καθίσματα από τις δυο πλευρές τους έτοιμα να τους δεχτούν, ενώ για το γαμπρό και το βλάμη βάζουν στο κάθισμα και μεγάλα μαξιλάρια να είναι στα μαλακά.

Το κάθε τραπέζι έχει πάνω του δυο ολόκληρα ψωμιά του ταψιού, παγούρια με ρακί και πιάτα με μπιρμπιλια, ζαχαρένια ψαράκια και σταφίδες.

Μια γυναίκα του σπιτιού δένει στο μπαργιάκι και στα όργανα των γύφτων από ένα μυτομάντιλο για δώρο, ενώ άλλες με μήλα μικρά και μεγάλα στην ποδιά τους

έρχονται στο νοντά κι από ένα ένα τα ρίχνουν στους συμπεθέρους. Αρχίζουν πρώτα από το σκαργιάτη και καθώς ρίχνουν το μήλο του τραγουδούν:

Πρώτος κι αρχισυμπέθερος
κι αγλήγορος κι αγλήγορος
με τ' άστρι ν' εκαλίγωνε
με την αυγή σελώνει.

Λένε ύστερα το τραγούδι του νουνού ρίχνοντάς του το δικό του μήλο:

Εσύ νουνέ, κυρέ νουνέ,
μέσα στην πόλη ν' έστειλες
να φέρεις χρυσοστέφανα,
να στεφανώσεις τα νιόγαμπρα.

Της νουνάς μετά και το καλύτερο του γαμπρού, που αν δεν του αρέσει το επιστρέφει, για να του ρίξουν άλλο, πιο καλό. Του τραγουδούν:

Εσύ γαμπρέ, κυρέ γαμπρέ,
την αρραβώνα ποϋστειλες
της νύφης δεν της άρεσε.
'Αι γαμπρέ μ' καμαρωμένο,
πεθερά καμαρωμένη
κι έμαθες κι εσύ και καμαρώνεις.

Του βλάμη μετά:

Τ' αδερφόπουλου η μάνα
τι έφαγε, τι ήπια
όταν τον γέννησε
και μυρίζει ο γιος της μόσχο;

Ρίχνουν ύστερα σ' όλους τους άλλους συμπεθέρους με τη σειρά και στον καθένα τραγουδούν:

'Αι καλέ συμπέθερέ μου,
τ' είν' τα μάχια (οι μάχες, η έχθρα) που πιάσαμε
κι έστειλες τον αετό σου
και μας πήρε την πέρδικα.

Αν το μήλο αρέσει στο συμπέθερο το κρατάει και δίνει στις γυναίκες χρηματικό φιλοδώρημα αν πάλι όχι βάζει το φιλοδώρημα μέσα στο μήλο και το επιστρέφει. Το όμορφο αυτό έθιμο δυστυχώς παραμελήθηκε και με τον καιρό ξεχάστηκε.

Στο δωμάτιο της νύφης ο παπάς κάνει τώρα τον αρραβώνα, ο νουνός αλλάζει τα δαχτυλίδια κι ο βλάμης «ποδαίνει» τη νύφη. Από το δισάκι του σκαργιάτη παίρνει τα παπούτσια που προορίζονται γι' αυτή, βάζει μέσα στο καθένα χαρτονόμισμα κι ύστερα βγάζοντας τις παντούφλες, που φορεί, την ποδαίνει μ' αυτά. Οι στολίστρες πάλι, σαν πρώτος φίλος κι αντιπρόσωπος του γαμπρού που είναι, του ζητούν τα στολιστικά της νύφης κι εκείνος, ξέροντας πως ό,τι και να πει κι ό,τι και να κάνει στο τέλος δε θα γλιτώσει απ' αυτές, κάτι αστείο θάβρει να ξεστομίσει, για παρηγοριά του πορτοφολιού του μάλλον, και θα τις κεράσει.

Αντί για τα βιβλία του παπά έχουμε τώρα στο τραπέζι την κουλούρα του σκαργιάτη με πίτα πάνω της, φτιαγμένη στο σπίτι της νύφης το πρωί της μέρας αυτής, κι ο γαμπρός, χωρίς να μεταχειριστεί μαχαίρι αλλά με μόνη τη δύναμη των χεριών του, σπάει κουλούρα και πίτα μαζί σταυρωτά σε τέσσερα κομμάτια. Απ' αυτά τα δυο

του ψωμιού και τα δυο της πίτας, τα μισά δηλαδή, μαζί με ολόκληρη την κουλούρα, που έφτιασαν στο σπίτι της νύφης το προηγούμενο σαββατόβραδο, τα παίρνει ο σκαργιάτης στο δισάκι του και την άλλη μισή κουλούρα και μισή πίτα μοιράζονται οι παρευρισκόμενοι προσπαθώντας να πάρει όσο περισσότερο μπορεί ο καθένας τους.

Όλη αυτή την ώρα του αρραβώνα οι άλλοι συμπέθεροι εξακολουθούν να παραμένουν καθισμένοι γύρω από τα τραπέζια όχι όμως και τεμπέλικα. Το έθιμο επιβάλλει να κλέψουν κάτι από το σπίτι της νύφης και να τους το παρουσιάσουν στο σπίτι του γαμπρού κι αυτό προσπαθούν να κάμουν τώρα.

Με τρόπο, να μη τους αντιληφθούν, βάζουν κάτω από τα ρούχα τους ό,τι μπορεί να χωρέσει αλλ' όχι και να τους προδώσει, ρίχνουν έξω από τα παράθυρα σε δικούς τους, που συνεννοημένοι μαζί τους περιμένουν να τα πάρουν και να τα φυγαδεύσουν, προσκέφαλα, ψωμιά, πιάτα, παγούρια του ρακιού, καμιά φωτογραφία του τοίχου με την κορνίζα της μαζί, αλλά και στρωσίδια ολόκληρα ακόμα. Όμως κι οι άνθρωποι της νύφης άγρυπνα φυλάνε και μόλις αντιληφθούν κάποια ύποπτη κίνηση ή πως κάτι τους λείπει χαλούν τον κόσμο να τῶβρουν και να το ξαναβάλουν στη θέση του. Θεωρούν βλέπεις ντροπή τους να φανούν οι του γαμπρού πιο έξυπνοι απ' αυτούς και να τους κλέψουν μπροστά στα μάτια τους.

Καιρός όμως να ξεκινήσουμε για την εκκλησία, για τα στέφανα.

Πρώτο απ' όλα βγαίνει από την αυλόπορτα του σπιτιού το σεντούκι της νύφης κι ενώ όλοι εύχονται «να προκόψουν», ακολουθούν τ' άλλα προικιά της. Όλα τους τα φέρνουν φορτωμένες στην πλάτη και τα πηγαίνουν κατευθείαν στο σπίτι του γαμπρού φτωχές γυναίκες του χωριού, που παίρνουν αμοιβή για τον κόπο τους από ένα μαντίλι του κεφαλιού. Αν η νύφη μας έχει μεγάλη προίκα και δεν τη χωράει το ένα σεντούκι βάζουν και σε δεύτερο, αλλ' αυτό θα βγει από το σπίτι κάποια άλλη μέρα και ποτέ τη μέρα αυτή του γάμου, αν βέβαια θέλουν να προκόψουν τα νιόγαμπρα.

Στην αυλή του σπιτιού βγαίνει τώρα πρώτα η νύφη κι ύστερα ο γαμπρός. Ακολουθούμενη από τους παραστάτες και τις πλησιέστερες συγγένισσες και φίλες της στήνεται εκεί ν' αποχαιρετήσει τους ανθρώπους της, ενώ οι γυναίκες τραγουδούν.

Κοντοκαρτερέστε, κοντοκαρτερέστε
ν' αποχαιρετήσω την καλή μου μάνα,
ν' αποχαιρετήσω τον καλό πατέρα,
ν' αποχαιρετήσω τα καλά μ' αδέρφια,
ν' αποχαιρετήσω τους καλούς γειτόνους.

Όλοι οι δικοί περνούν από μπρος της, την χαιρετούν φιλώντας την και την κερνούν χρήματα, ενώ οι οργανοπαίχτες στον ανάλογο λυπητερό σκοπό τραγουδιστά πρώτα και μετά από κάθε δεύτερο στίχο με τα όργανά τους λένε:

Ωχ! ν' αφήνω γειά,
ν' αφήνω γειά στη μάνα μου,
ωχ! ν' αφήνω γειά,
ν' αφήνω γειά πατέρα μου,
ωχ! ν' αφήνω γειά,
ν' αφήνω γειά στ' αδέρφια μου,
ωχ! ν' αφήνω γειά,
ν' αφήνω γειά στο σπίτι μου,

ωχ! ν' αφήνω γειά,
ν' αφήνω γειά σ' γειτόνους μου.

Είναι αλήθεια η στιγμή αυτή από τις σπουδαιότερες και πιο συγκινητικές της ζωής της. Ξεκινάει για την κοινωνική της αποκατάσταση, την εκπλήρωση του υπέρτατου προορισμού της, που δεν είναι άλλος από τη διαιώνιση του ανθρώπινου γένους, κι εγκαταλείπει γι' αυτά όλη τη μέχρι τώρα ζωή της, ό,τι ως τώρα αγάπησε, γονείς, αδέρφια, σπίτι, γειτόνους. Μια άλλη ζωή αρχίζει γι' αυτή μέσα σε ξένο περιβάλλον, μ' ένα πολύ λίγο γνωστό της, τον άντρα της, και κάποιους άλλους λιγότερο γνωστούς, τα πεθερικά της, όλους τους σπιτικούς, ακόμη και τους πλησιέστερους συγγενείς πολλές φορές. Θα μπορέσει ν' αγαπήσει όλους αυτούς ή τουλάχιστον θ' αποκτήσει την αξιοσύνη να δείχνει πως τους αγαπάει περισσότερο κι από τους δικούς της; Θα έχει τη δύναμη να μαντεύει κάθε τους επιθυμία και να την ικανοποιεί πριν εκείνοι της το ζητήσουν; Θα έχει το κουράγιο να ανθέξει σ' όσες δοκιμασίες σίγουρα θα την υποβάλουν πεθερά, κουνιάδες κι όλοι οι άλλοι σπιτικοί, να κρατάει το στόμα της κλειστό όταν όλοι γύρω την κατηγορούν σα φταίχτρα για κάποιο κακό, ενώ αυτή θα είναι η μόνη που σε τίποτα δε θα φταίγει;

Κι ο άντρας της; Μα αν αυτός εργάζεται στο χωριό ή πάει κι έρχεται ίσως κάπως τον γνωρίζει, αν όμως έλειπε στη Βλαχιά τόσα χρόνια ούτε την όψη του καλά καλά δεν ξέρει, αφού και τώρα, που ήρθε στο χωριό και σαν αρραβωνιαστικός πήγαινε σπίτι της, αυτή σκοτωνόταν να κρυφτεί κάπου κι έψαχνε νάβρει κάποια χαραμάδα, κρυφά από κει να τον κοιτάξει ή όταν πάλι τύχαινε να τον συναντήσει στο δρόμο βιαστικά άλλαξε σοκάκι να μη τον διασταυρώσει.

Κι ο ψυχικός του κόσμος; Οι δικοί της βέβαια της είπαν πως είναι καλός κι οι αδερφές του τον παρουσιάσαν σαν ένα κομμάτι μάλαμα, αλλ' αυτή σκέφτεται κάποια μισόλογα που άκουσε από τις φίλες της κι έχει για τούτο πολύ ανησυχία, αισθάνεται την ανάγκη να μάθει όλες του τις ιδιοτροπίες, όλα τα χούγια του, για το καλό της πάντα.

Αυτά σκέφτεται τη στιγμή τούτη, που για τελευταία φορά βρίσκεται από πατρικό της, και κλαίει, κλαίει ασταμάτητα και μαζί της όλοι εμείς. Θα ξανάρθει βέβαια πάλι σε τούτο το σπίτι, αλλά θα έρθει σα μουσαφίρης, θα την κεράσουν κάτι, θα πουν μερικές κουβέντες και πάλι θα ξαναφύγει, γιατί άλλο θα είναι τώρα δικό της σπίτι, όχι αυτό.

Και σήμερα ακόμα, αν και όλα τόσο έχουν αλλάξει, αφού οι νιόπαντροι γνωρίζονται από πριν πολύ καλά μεταξύ τους κι ούτε πρόκειται να ζήσουν με τους γονείς του γαμπρού, όταν φτάνει η ώρα αυτή του αποχαιρετισμού όλοι μας μένουμε βουβοί, όλων τα μάτια γεμίζουν δάκρυα. Είναι το άγνωστο του «έγγαμου βίου», που, ενώ όλοι μας ελπίζουμε πως αυτός θα είναι καλύτερος, διατηρούμε πάντα μέσα μας, ίσως άθελα, και κάποιες επιφυλάξεις.

Ξεκινούν. Η μάνα της νύφης από κανάτι χύνει σταυρωτά στο κατώφλι της εξώπορτας κρασί κι όπως βλέπει την κόρη της να προχωρεί σιγά σιγά για να τη διαβεί με το δεξί της πόδι, τραγουδιστά της λέει:

Φεύγα, κόρη μ', απ' την αυλή μου και σύρε στην ιδική σου.

Στο δεξιό κι αριστερό παραστάτη της ίδιας πόρτας άνθρωποι της νύφης με μαστραπάδες στα χέρια υποχρεώνουν τους συμπέθερους, τους ανθρώπους δηλαδή του γαμπρού, να ρίξουν στον ένα τουλάχιστον νόμισμα και να πιούν από το κρασί του για να ευχηθούν, ειδ' άλλως δεν τους επιτρέπουν να περάσουν. Εκείνοι προσπαθούν ν'

αποφύγουν το χαράτσι αυτό κι όταν έτσι ή αλλιώς έξω στο δρόμο βρεθούν τραγουδούν όλοι μαζί:

Σας πάτσαμε, σας πάτσαμε (πατήσαμε),
σας πήραμε την πέρδικα,
την πέρδικα την πλουμισμένη.

Οι γονείς της νύφης με τους πλησιέστερους συγγενείς και τα δικά τους όργανα ακολουθούν ως ένα διάστημα, να τους ξεπροβοδήσουν όπως τους αξίζει, κι ύστερα γυρίζουν στο σπίτι, που περιμένουν οι κοπέλες στολίστρες και τραγουδίστρες της νύφης να δεχθούν κέρασμα της μάνας της. Εκείνη δεν τους το δίνει στο χέρι αλλ', όπως από το ξεπροβόδισμα γυρίζει, το βάζει στο κατώφλι της πόρτας του σπιτιού, όχι της αυλόθυρας, και μια απ' αυτές σκύβει και το παίρνει να το μοιραστεί μ' όλες τις άλλες κι ύστερα, ξεχνώντας τη λύπη για τη νύφη φιλενάδα τους, το στρώνουν έξω στην αυλή σε χορό μέχρι την ώρα που μετά τα στέφανα θα πιαστεί στο σπίτι του γαμπρού ο μεγάλος χορός κι όλες τους, με συντροφιά και τους γονείς της νύφης, θα τρέξουν τότε εκεί.

Ας έρθουμε όμως στο ψίκι που, όπως προχωρεί με τραγούδια, όργανα και τουφεκιές προς την πλατεία, φροντίζουν να μη περάσει από το δρόμο του ερχομού του, «να μη διασταυρωθούν οι δρόμοι», γιατί είναι γρουσουζιά. Μπροστά μπροστά πάει το μπαργιάκι κι ακολουθούν ο σκαργιάτης, ο παπάς, οι νουνόι, η νύφη με τους ανθρώπους που την παραστέκουν και την άλλη ακολουθία της, ο γαμπρός με τους δικούς του παραστεκόμενους, το βλάμη και τους άλλους συγγενείς του, οι υπόλοιποι χωριανοί και τελευταία τα όργανα. Στο δρόμο τραγουδούν:

Τρέχουν τα νερά, τρέχουν κι οι βρύσες,
τρέχουν κι οι αρχόντοι να δουν τη νύφη,
τρέχουν και τ' αρχοντόπουλα να την ξετάζουν:

— Τι μας ήφηρες, κυράτσα νύφη,
τι μας ήφηρες από τη μάνα σου;
— Χίλια πρόβατα με τα κουδούνια
και χίλια δίχως τα κουδούνια

Πλησιάζοντας στην εκκλησία συνεχίζουν:

Σήμερα ανοίγει ο ουρανός
τα δώδεκα ευαγγέλια,
σήμερα στεφανώνεται
αετός και περιστέρα.

Έξω από την εκκλησία τους περιμένουν οι γονείς του γαμπρού με μερικές από τις πλησιέστερες συγγενισσές τους, οι οποίες, όπως είδαμε, δεν ακολούθησαν το ψίκι στο σπίτι της νύφης αλλ' ήρθαν κατ' ευθείαν εδώ. Τώρα λοιπόν, που αυτό έφθασε στην πλατεία, τραγουδούν:

— Συμπέθεροι μας έρχονται.
— Σαν ήρθαν, καλώς έρχονται.
— Συμπέθεροι μ' αργήσατε.
— Μας άργησαν κι αργήσαμε.
Η τσέργα ήταν στον αργαλιό,
τα σκουλαρίκια στο χρυσ(ι)κό.

Η νύφη τους πλησιάζει, προσκυνάει τρεις φορές τον καθένα τους και τους φιλά

το χέρι κι εκείνοι τη φιλούν σταυρωτά και την κερνούν χρήματα. Σηκώνουν έπειτα στα χέρια ένα μικρό αγόρι με γονείς κι από τους πολύ πλησίον συγγενείς του γαμπρού και το φέρουν τρεις φορές γύρω της από δεξιά προς τ' αριστερά. Κάθε φορά που περνάει μπρος της το φιλάει, τη δε τρίτη του ρίχνει στον ώμο για δώρα ένα ζευγάρι άσπρα μάλλινα πατούνια με όμορφα καγγέλια, που έχουν μέσα τους λεφτόκαρα, καρύδια, ζαχαράτα και στην κορυφή από μια ωραία ανθοδέσμη.

Γυρίζει έπειτα προς την εκκλησία, την προσκυνάει τρεις φορές και προχωρεί μέσα. Ο γαμπρός προσκυνάει κι αυτός τρεις φορές την εκκλησία και την ακολουθεί.

Εκεί και κάτω από το μεγάλο πολυέλαιο θα λάβει τέλος το μυστήριο του γάμου. Ο νουνός αλλάζει τα στέφανα, που μέχρι το 1915 ήταν δυο κλιματσίδες στολισμένες με διαλεχτά λουλούδια, αργυρά με επίχρυσους αγγέλους και στέμμα αξίας 320 φράγκων, δώρο στην εκκλησία μας του Αριστοτέλη και της γυναίκας του Χρυσούλας Γιοβανίδη από τη χρονιά αυτή και μετά, κέρνα από το εμπόριο σήμερα.

Η νουνά πάλι με τη σειρά της ζευγαρώνει τα νιόγαμπρα απλώνοντας στην πλάτη τους για ζυγό πετσέτα μπάνιου παλιότερα, ύφασμα για φόρεμα της νύφης τώρα.

Κι όταν ο παπάς λέει το «Ησαΐα χόρευε...» ακολουθεί το χορό και σπέρνει από την κανίστρα, που κρατάει στα χέρια της, κριθάρι με ζαχαράτα πιο παλιά, ρύζι με κουφέτα σήμερα, να ριζώσει τ' αντρόγυνο κι η ζωή του νά'ναι γλυκιά. Σκοτώνονταν άλλοτε τα παιδιά να προκάνουν τα περισσότερα ζαχαράτα, να γλυκαθούν κι αυτά κι οι ανύπαντρες κοπέλες, λίγο ντροπαλά, παίρνουν τώρα από την κανίστρα τρία κουφέτα και τα βάζουν κάτω από το μαξιλάρι τους, να δουν τη νύχτα στον ύπνο τους αν μέσα σ' ένα χρόνο παντρευτούν το νιο που από καιρό θρόνιασε για καλά στο νου και στην καρδιά τους.

Ο γνωστός μας γραφικός τύπος Μιχάλης Ρόνης την ώρα του μυστηρίου θα πει, όπως πάντα, τον Απόστολο κι όταν φθάσει στο τέλος θα επιστρατεύσει τη δυνατότερη φωνή του για ν' ακουστεί απ' όλους το: «η δε γυνή ίνα φοβήται τον άνδρα».

Με το τελείωμα του μυστηρίου περνούν όλοι μπρος από το τραπέζι, έριχναν παλιότερα σε δίσκο κέρμα για τον παπά, φιλούν το ευαγγέλιο και το χέρι του κι ασπάζονται στέφανα και νιόνυφους ή μόνο στέφανα ευχόμενοι: «να προκόψετε, καλή τύχη νάχετε». Παίρνουν μετά το κομμάτι της λειτουργίας, που τους προσφέρει ο νουνός μισοβουτηγμένο στο μέλι, και βγαίνουν στο προαύλιο. Τώρα βγαίνει η νύφη. Από το δεξιό της μπράτσο τη βαστάει ο γαμπρός κι από τ' αριστερό ο βλάμης κι οι τρεις τους με τις άσπρες αναμμένες λαμπάδες τους στα χέρια, για να κοντοσταθούν λίγο στην είσοδο του χαγιατιού που τους περιμένει η καθιερωμένη πλέον αναμνηστική φωτογραφία.

Η γαμήλια πομπή με το μπαριάκι προστά ξανασχηματίζεται και με τραγούδια, όργανα και τουφεκίες τραβάει προς το σπίτι του γαμπρού. Η νουνά πηγαίνει πίσω από τα νιόγαμπρα και σ' όλο το δρόμο από την κανίστρα, που τώρα έχει μέσα και τα στέφανα, σπέρνει συνέχεια κριθάρι ή ρύζι, να είναι σίγουρη πως θα ριζώσουν. Γ'ασημένια στέφανα θα μείνουν στο σπίτι του γαμπρού μια βδομάδα κι ύστερα θα τα πάνε πάλι στην εκκλησία, να τα βάλουν στον τόπο τους. Πλησιάζοντας στο σπίτι τραγουδούν:

Έβγα, μάνα μ', στα κάγκελα
να ιδείς το γιο σου ποῦρχεται,
πάει μονός κι ήρθε ζευγάρι,
με την πέρδικα στο χέρι.

Στην εξώπορτα του σπιτιού τούς περιμένει η μάνα του γαμπρού μ' άλλες συγγένισσες, ξαναφιλούν τη νύφη κι η πεθερά βάζει στο κεφάλι της μια κουλούρα ψωμί και πάνω σ' αυτή μια τουλούπα άσπρα λαναρισμένα μαλλιά, για να ζήσει στο σπίτι αυτό ως τα βαθιά της γεράματα και πάντα να είναι χορτάτη. Οι άλλοι τραγουδούν:

«Έμπα, νύφη, στο κελάρι με την κλούρα στο κεφάλι»

κι αυτή, όπως φορτωμένη, είναι δρασκελάει με το δεξί της πόδι το κατώφλι περνώντας πάνω από ένα σίδερο, να είναι σ' όλη της τη ζωή γερή όπως αυτό. Στην αυλή την ξεφορτώνουν και ρίχνει πάνω από το σπίτι του γαμπρού το δικό της μήλο.

Όλοι γεμίζουν τώρα τα δωμάτια και την αυλή του σπιτιού, να ξεκουραστούν λίγο και να κεραστούν λουκούμι με πιτό και μόνο τη νύφη με τις φιλενάδες της οδηγούν σε ιδιαίτερο μικρό δωμάτιο. Εκεί θα δεχθεί σε λίγο την επίσκεψη του γαμπρού, που θα της τραβήξει την ξεκούμπωτη από τις φίλες σκέπη και θα φανεί το πρόσωπό της. Νοιώθει την στιγμή εκείνη ανάμεικτα συναισθήματα ντροπής και συγκίνησης αλλά και ανακούφισης μαζί, μια και μπόρεσε να διώξει επί τέλους από πάνω της αυτό το πανί, που σ' όλη τη διαδρομή από το πατρικό της στην εκκλησία και μέχρι εδώ την είχε κάνει σχεδόν τυφλή, αφού δεν της επέτρεπε να βλέπει παρά μόνο τις μύτες των παπουτσιών της. Προσκυνάει τρεις φορές το γαμπρό και άντρα της, του φιλάει μετά το χέρι κι εκείνος την κερνάει χρυσό νόμισμα, τη φιλάει για πρώτη φορά στο μάγουλο κι αφού ανταλλάξει μερικές χαρούμενες κουβέντες με τις φίλες της αποχωρεί.

Στη νύφη και την παρέα της προσφέρουν τώρα συκωτάκια κι αυγά τηγανιτά, νάν' η πρώτη της εντύπωση καλή αλλά και να τσιμπήσει κάτι ύστερα από τη δοκιμασία που πέρασε και να πάρει δύναμη για ν' ανθέξει σ' όση ακόμα την περιμένει, ενώ την ίδια στιγμή ο βλάμης στήνει τα μπαργιάκι στον καβαλάρη του σπιτιού. Εκεί θα μείνει μέχρι το βράδυ της επόμενης Κυριακής, να φανερώνει σ' όλους πως στο σπίτι αυτό έγινε ένας ελληνοχριστιανικός γάμος.

Το χορό στην αυλή του σπιτιού, που πάντα είναι μονός, ανοίγουν πρώτοι ο νουνός με τη νουνά, έρχονται μετά τα νιόγαμπρα με τους γονείς τους, τόσοι άλλοι συγγενείς και παρακολουθεί όλο το χωριό, που συγκεντρώθηκε τώρα εδώ κι όσο πιο καλά μπορούσε βολεύτηκε ο καθένας τους να δει, να καμαρώσει αλλ' ίσως και κάτι να σχολιάσει. Τα νιόγαμπρα με πρώτο το γαμπρό χορεύουν τη γάιτα κι ύστερα το:

«Σήμερα ν' άσπρος ουρανός,
σήμερα ν' άσπρη μέρα,
σήμερα στεφανώνεται
ν' αετός και περιστέρα.

Να ζήσει η νύφη κι ο γαμπρός
κι οι καλεσμένοι όλοι»,

ενώ όλοι οι συγγενείς και φίλοι στολίζουν το κλαρίνο και το μέτωπο του Γιώργου και Γρηγόρη, τα βιολιά του Παναγιώτη, Παύλου και Νίκου Τρομάρα, το λαβούτο του Γιάννη Καντάρα και του Κωστα κι αυτό ακόμα το ντέφι του Σωτήρη, και των οχτώ δηλαδή αδερφών κι όλων αγοριών του Βασίλη Αλεξίου, με όσο πιο μεγάλο χαρτονόμισμα μπορεί ο καθένας να διαθέσει.

Η νύφη, χαμηλοβλεπούσα πάντα, νοιώθει τα βλέματα όλων στραμμένα πάνω της κι όλο το είναι της βρίσκεται σε υπερένταση στην προσπάθεια που καταβάλλει να μη δώσει λαβή σε ψιθύρους για τη σοβαρότητά της, τις μετρημένες κινήσεις, τον

Α'. Φωτογραφία από παραδοσιακό γάμο (Κώστας Μανέκας - Χρυσούλα Κατσάνου)
Β' Φωτογραφίες γάμων συγχωριανών μας

τρόπο που καμαρώνει, την όλη στάση της.

Χαίρονται δικοί και φίλοι, χαίρονται όλοι οι χωριανοί κι ας προφέρουν ίσως μερικές χαμηλόφωνα, από συνήθεια μάλλον και ποτέ από κακία, κάποιο λόγο διαφορούμενο. Τελειώνοντας το χορό προσκυνάει τρεις φορές, όπως τρεις φορές προσκύνησε και πριν τον αρχίσει.

Μετά τα νιόγαμπρα πρώτοι χορεύουν οι γονείς του γαμπρού, της νύφης μετά, οι άλλοι με τη σειρά τους κι όλους αυτούς υποχρεωτικά κρατάει η νύφη, ενώ ο βλάμης, αφού στο μεταξύ μέσα από κανίστρα μοιράσει σ' όλους την κουλούρα και την πίτα, που έφερε ο σκαργιάτης από το σπίτι της νύφης, συμβουλευόμενος έναν κατάλογο, που συνέταξε η οικογένεια του γαμπρού, πηγαινοέρχεται και ειδοποιεί όσους καλούνε να συμμετάσχουν στο τραπέζι του δείπνου.

Με το σούρουπο ο χορός σταματάει κι ο γαμπρός με το βλάμη, πολλούς φίλους τους και τα όργανα πηγαίνουν να πάρουν από το σπίτι τους τους νονούς για το τραπέζι. Εκείνοι τους φιλεύουν πικάντικους μεζέδες με μπόλικο κρασί κι ενώ τρών και πίνουν ευχόμενοι: «εις υγείαν, να προκόψουν τα νιόγαμπρα και με λάδι», τα όργανα παίρνουν το νουμπέτι κι όλοι μαζί γυρίζουν ύστερα στο σπίτι του γαμπρού. Πηγαίνουν μετά να πάρουν το βλάμη ή μάλλον τη μπρατίμισσα, αφού ο βλάμης είναι μαζί τους, κι εκείνη τους καλοδέχεται με μεζέδες και κρασί και τέλος από το πατρικό της νύφης παίρνουν τους συμπέθερους. Λέγοντας κι εδώ συμπέθερους δεν εννοούμε βέβαια μόνο τους γονείς της ή και τους πλησιέστερους συγγενείς αλλά και τους γείτονες, τους φίλους, τους ανθρώπους με τους οποίους έχουν δοσοληψίες, όλους όσους κάλεσαν για το σκοπό αυτό. Πάλι κι εδώ μεζέδες, κρασί κι ευχές, πάλι το νουμπέτι κι ύστερα ~~στο δρόμο για το~~ σπίτι του γαμπρού.

Μπροστά πηγαίνει ο βλάμης με το κανίσκι που έφτιαξαν οι γονείς της νύφης, πλουσιότερο αυτό από το κανίσκι του νονού κι αυτού του ίδιου του βλάμη, αφού δεν περιορίζεται μόνο στο αρνί ψητό περασμένο στη σούβλα, όπως εκείνων, αλλά περιλαμβάνει και δυο ολόκληρα ταψίδια ψωμιά, αυτά που έχει τώρα πάνω στο κεφάλι του, ακολουθούν ο γαμπρός με τους φίλους του, οι συμπέθεροι σε μονό πάντα και ποτέ ζυγό αριθμό και στο τέλος τα όργανα.

Τους βάζουν στα καλύτερα δωμάτια του σπιτιού και τους προσφέρουν κάθε δυνατή περιποίηση, ενώ οι καλεσμένοι του γαμπρού βολεύονται στ' άλλα δωμάτια ή και σε γειτονικό σπίτι. Κι όταν όλοι τους τακτοποιηθούν, σερβίρουν το φαγητό πρώτα στους συμπέθερους και μάλιστα αρχίζοντας από τον παπά, τους νονούς, τα νιόγαμπρα και τους γονείς τους, που κάθονται σε τιμητική θέση, κι ύστερα σ' όλους του άλλους. Ο παπάς βάζει το ευλογητό κι όλοι τρώνε με όρεξη. Το φαγητό που προσφέρεται είναι πάντα δυο λογιών: κρέας πατάτες συνήθως το ένα, κρέας με ρύζι ή κάτι ανάλογο το δεύτερο, σαλάτες, τυρί φέτα, ψητό και στο τέλος μεζές από τ' αρνιά που έφεραν κανίσκι ο νονός, ο βλάμης κι οι γονείς της νύφης.

Οι μαστραπάδες και οι μπούκλες γρήγορα γεμίζουν κι αδειάζουν καλό κρασί, που ανοίγει το στόμα όλων όχι μόνο για πολλές ευχές αλλά και τραγούδια, με πρώτο αυτό που παίρνουν οι συμπέθεροι:

Χίλιων καλώς τον ηύραμε
τούτον το νοικοκύρη
με τα γλυκά του τα κρασιά,
με τα καλά του λόγια.

Για φάτε, πιέστε, φίλοι μου,
χαρείτε να χαρούμε
τούτο το χρόνο τον καλό,
τον άλλο ποιος τον ξέρει,
για ζούμε για πεθαίνουμε,
για σ' άλλον κόσμο πάμε,
φίλοι μ' κι αγαπημένοι.

Ακολουθούν οι του γαμπρού με το τραγούδι:

— Φίλοι μ', καλωσορίσατε,
Ροϊδούλα, Ροϊδούλα,
και καλώς να κοπιάστε,
Μαγιός μωρέ με τα λουλούδια.
Περάστε απάνω στο νοντά,
Ροϊδούλα, Ροϊδούλα,
να φάμε και να πιούμε
Μαγιός μωρέ με τα λουλούδια.
— Δεν ήρθαμε για φάει για πιεί,
Ροϊδούλα, Ροϊδούλα,
μηδέ για την κουβέντα,
Μαγιός μωρέ με τα λουλούδια.
Μας είπαν πως αρρώστησες,
Ροϊδούλα, Ροϊδούλα,
κι ήρθαμε να σε δούμε,
Μαγιός μωρέ με τα λουλούδια.

Όλοι τους δεν παραλείπουν φυσικά και το ευχητήριο του γάμου τραγούδι:

Μαλαματένια τράπεζα,
σημένια είν' τα πιρούνια.
Μαλαματένιος μαστραπάς,
σημένια είν' τα ποτήρια.
Πέτρος και Παύλος τ'όλεγαν
κι οι δώδεκα αποστόλοι:
— Να ζήσει η νύφη κι ο γαμπρός
κι οι καλεσμένοι όλοι.
Να ζήσουνε σαν τα βουνά,
ν' ασπρίσουν σαν τα χιόνια
και να παιδοκομήσουνε
σαν του γιαλού τα ψάρια.

Για να μη νοιώσουν κούραση, έχουν τη συνήθεια, όποια στροφή του τραγουδιού λέει το ένα τραπέζι να την επαναλαμβάνει το άλλο τραπέζι του ίδιου δωματίου, για να έχει καιρό το πρώτο να ξεκουράζεται κάπως και να ετοιμάζεται για την επόμενη στροφή. Ακολουθούν το: «Απόψε φίλους φίλενα, φίλους κι αγαπημένους...» «Πίνετε να πίνουμε, μωρέ παιδιά...», «Κάτω τα δασιά πλατάνια...» και τόσα άλλα μέχρι την ώρα που θάρθουν τα όργανα να πάρουν σε κάθε δωμάτιο, αρχίζοντας πάντα από τους συμπεθέρους, το νουμπέτι.

Τελευταίος σ' όλους κάνει την εμφάνισή του στη θύρα του δωματίου ο μάγειρας

με την άσπρη ποδιά, το ψηλό σκούφο και τη μεγάλη ξύλινη κουτάλα να χαιρετήσει και να δεχθεί απ' όλους συγχαρητήρια για τα ωραία του φαγητά κι απ' άλλους αστεία και πειράγματα. Δεν είναι βέβαια επαγγελματίας αλλ' ένας χωριανός που γνωρίζει από μαγειρική και προσφέρει τις υπηρεσίες του εντελώς δωρεάν.

Το χορό, που ακολουθεί, ανοίγει πάλι ο νουνός με τη νουνά, τον συνεχίζουν ο γαμπρός με τη νύφη κι ύστερα όλοι οι άλλοι με πρώτους τους συμπεθέρους.

Με πολύ κέφι κρατάει ως τα χαράματα της άλλης ημέρας κι ύστερα όλοι τους ευχαριστημένοι από την όμορφη βραδιά τραβούν για τα σπίτια τους, λίγη ξεκούραση νάβρουν.

Η ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ.

Δευτέρα σήμερα και στις 2 η ώρα το μεσημέρι ο γαμπρός ξανᾶχει τραπέζι μόνο στους πλησιέστερους συγγενείς του τώρα κι εκείνοι από μόνοι τους και χωρίς κάλεσμα του έρχονται με το κανίσκι του ο καθένας. Είναι αυτό ένα ταψί πίτα, ένα ταψί ψωμί και μια μπούκλα κρασί, ψωμί, αρνί στη σούβλα και κρασί για τους εχόμενους, ενώ δε θα λείψουν κι οι σπιτικοί της νύφης με κανίστρα γεμάτη λαγγιές. Στρώνονται τα τραπέζια κι από μέρος του γαμπρού σεβρίζουν ένα συνήθως φαγητό με κρέας ή έστω και κάτι άλλο, για να παρουσιάσουν τα γκαρσόνια και κόψουν μετά οι ομοτράπεζοι τα κανίσκια τους.

Ανταλλάσσουν μεταξύ τους φιλιά πίτας και φέτες ψωμιού ακόμα και πάντα δικαιολογημένα ή όχι δέχονται τα παινέματα για το κανίσκι τους, χωρίς κι αυτοί να παραλείπουν τα δικά τους για τα κανίσκια των άλλων. Απ' όσο περισσέψει θα πάρουν λίγο μαζί τους να το γευτούν κι οι άλλοι σπιτικοί τους και όλο το υπόλοιπο θα τ' αφήσουν στο σπίτι του γαμπρού. Ακολουθεί χορός με όργανα πάντα, που κρατάει τόση όση είναι και η διάθεση των παραβρισκομένων.

Τρίτη μεσημέρι και τα τρία όπλα, που πέφτουν στο πατρικό της νύφης, μας γνωρίζουν πως κίνησε ο καλεστής να πάει να καλέσει τη νύφη με το γαμπρό κι όλους τους συγγενείς του για τα «πιστρόφια» (την επιστροφή της νύφης στο πατρικό της). Έχει στον ώμο του όμορφο κόκκινο τρουβά με κεντίδια και φούντες, γεμάτο με καλοφτιαγμένα κουλούρα και ψημένο κι εδώ το δεξιό πλάτη από το πρώτο σφάγιο που έσφαξαν για το γάμο, το όπλο του στον άλλο ώμο και στο χέρι ομορφοστολισμένη μπούκλα με διαλεχτό κρασί.

Με χαρά τον καρτερούν στο σπίτι του γαμπρού κι αυτός, μόλις φτάσει στην εξώπορτά του ρίχνει άλλα τρία όπλα και προχωρεί μέσα να καθήσει σε τραπέζι με διαλεχτούς μεζέδες, νόστιμα φαγητά και καλό κρασί. Φροντίζουν να μείνει κάτι παραπάνω από ευχαριστημένος κι όταν, ύστερα από ώρες γεμάτες με κουβέντες, αστεία και πειράγματα, ξεκινάει να φύγει έχει στον τρουβά του μόνο ένα κομμάτι κουλούρα, να τη δοκιμάσουν κι εκείνοι που την έφτιασαν. Μόλις βγει στο δρόμο ρίχνει ξανά τρία όπλα, να γνωρίσει την αναχώρησή του, και σε λίγο άλλα τρία, για την καλή επιστροφή του.

Το βράδυ και μόλις πέσει το όπλο, όσοι ειδοποιήθηκαν από το γαμπρό συγκεντρώνονται σπίτι του κι όλοι μαζί μ' αναμμένα δαδιά, πολλές κουβέντες κι ακόμα περισσότερο θόρυβο ξεκινούν για τα πιστρόφια. Είναι διπλάσιοι απ' όσους έφεραν την Κυριακή το βράδυ στο τραπέζι του γαμπρού οι γονείς της νύφης κι ο αριθμός τους πάντα μονός. Τους περιμένουν στην αυλή για φιλιά, αγκαλιάσματα κι ευχές, με τα όργανα

να παίζουν δαιμονισμένα και τους οδηγούν στα καλύτερα δωμάτια του σπιτιού, ενώ στ' άλλα είναι από ώρα συγκεντρωμένοι οι δικοί τους καλεσμένοι με τα κανίσκια τους, που θα κόψουν κατά τη διάρκεια του δείπνου.

Τακτοποιούνται, σερβίρονται και σε λίγο όλοι τους τρώνε, πίνουν, τραγουδούν κι ύστερα πιάνονται σε χορό, που οπωσδήποτε θα κρατήσει μέχρι το πρωί. Τα ξημερώματα, κι όταν αρχίσουν να νοιώθουν τα επακόλουθα της αγρύπνιας, του κρασιού και του χορού, με το τραγούδι:

«Πεθερά συμπεθερά, για τηγάνισε τ' αυγά
και τα καρφοπέταλα»

ειδοποιούν πως είν' καιρός να φύγουν, γι' αυτό κι οι άνθρωποι της κυράς συμπεθεράς τους παραθέτουν πατσιά, λαγγίτες και αυγά τηγανιτά, μη βρεθούν νηστικοί την ώρα του χωρισμού κι έχουν να λένε κι ύστερα πάλι φιλιά κι ευχές, ξανά ξεπροβοδήματα με τα όργανα.

Στο δρόμο πρώτος ο βλάμης κρατώντας στα χέρια του ένα πετεινό και μια κότα, που με τα κακαρίσματά τους συνέχεια και έντονα διαμαρτύρονται για την τύχη τους, απαραίτητο δώρο κι αυτό των γονιών της νύφης, κι ακολουθούν μετά όλοι οι άλλοι τραγουδώντας στο πρωινό ξύπνημα της φύσης:

Τώρα τα πουλιά, τώρα τα χελιδόνια,
τώρα οι πέρδικες γλυκολαλούν και λένε:

— Ξύπνα, αφέντη μου, ξύπνα, καλέ μου αφέντη,
ξύπνα αγκάλιασε κορμί κυπαρισσιένιο
κι άσπρονε λαιμό, βυσάκια δίχως γάλα.

Στο σπίτι του γαμπρού τους κερνούν λουκούμι, πιστό και καφέ, εύχονται πάλι κι αφού χαιρετήσουν όλους και ιδιαίτερα τη νύφη, που όρθια στην πόρτα δέχεται με τις ευχές και το κέρασμά τους, τραβούν ευχαριστημένοι για τα σπίτια τους να ησυχάσουν.

Τετάρτη πρωί και γύρω στις 10 η ώρα η νύφη ακολουθώντας ένα αγόρι συγγενή του γαμπρού, που βαδίζει μπρος της, και κρατώντας το στολισμένο από το σαββατόβραδο κανάτι πάει για πρώτη φορά να το γεμίσει νερό στη βρύση της γειτονιάς.

Μόλις στο σπίτι γυρίσουν φιλάει το παιδί και το κερνάει νόμισμα, ενώ με το νερό, που έφερε, ζυμώνει το πρώτο της ψωμί, την πρώτη κουλούρα στο καινούριο της σπίτι. Την ψήνει μετά κι όταν έτοιμη είναι την κόβουν κι όλοι παίρνουν από ένα κομμάτι να τη δοκιμάσουν και να παινέσουν τη νύφη τους.

Την πρώτη μετά το γάμο Κυριακή τα νιόγαμπρα ομορφοντυμένα και στολισμένα όπως και τη μέρα του γάμου τους, χωρίς φυσικά η νύφη να φέρει πέπλο, συντροφιά με τους άλλους σπιτικούς και τους πολύ πλησίον συγγενείς πηγαίνουν στην εκκλησία να πάρουν το «λουλούδι».

Ο γαμπρός διευθύνεται στη θέση του στο «αντρίκιο» κι η νύφη έχοντας δεξιά κι αριστερά της δυο συγγένισσες του γαμπρού για συνοδούς πάει στο «γυναικείο» και ακριβώς απέναντι από την Ωραία Πύλη. Ο επίτροπος πρώτα στο γαμπρό κι ύστερα στη νύφη προσφέρει το λουλούδι, μικρή ανθοδέσμη πάνω σε φορητή εικόνα, κι εκείνοι αφού προσκυνήσουν τρεις φορές το παίρνουν, ασπάζονται την εικόνα και προσφέρουν χρήματα.

Μετά την εκκλησία όλοι πηγαίνουν στο σπίτι του γαμπρού κι εύχονται για το λουλούδι που πήραν, ενώ η νύφη αεικίνητη προσφέρει σ' όλους λουκούμι και ρακί, απαντάει

κατάλληλα σ' όσα πειράγματα της απευθύνουν και κάνει πως δεν ακούει όταν αυτό την εξυπηρετεί καλύτερα.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ντυμένη τα καλά της και στολισμένη όπως το πρωί στην εκκλησία με τα χρυσαφικά και τα τέλια της και παρέα με μια γυναίκα του σπιτιού ή συγγενίσα πηγαίνει να δωρίσει. Οι δώρες είναι κάλτσες όμορφα πλεγμένα από τα ίδια της τα χέρια ή και της μάνας της ακόμα τα χειμωνιάτικα νυχτέρια με άσπρο μάλλινο νήμα, σωστό μπιρσίμι, με κεντήματα όσες προορίζονται για τις γυναίκες, σκέτες για τους άντρες. Τις έχουν τυλιγμένες σε καθαρό άσπρο πανί, τις κρατάει η συνοδός κι αρχίζουν πάντα από το νουνό, που με κάποιο μεζέ, τις περιμένει. Δέχονται πρώτα τα φιλέματά του κι ύστερα η νύφη τον προσκυνάει τρεις φορές και του φιλάει το χέρι, ενώ η γυναίκα συνοδός ρίχνει στον ώμο του ένα ζευγάρι κάλτσες ευχόμενη: «να μας ζήσουν τα νιόγαμπρα».

Εκείνος αποδίδει τη δώρα με μεγάλο φιλοδώρημα για τη νύφη, μικρότερο για τη συνοδό και πολλές ευχές. Ακριβώς τα ίδια επαναλαμβάνονται με τη νουνά, το βλάμη, τη μπρατίμισσα κι όλους τους πλησιέστερους συγγενείς του γαμπρού. Αγ' όχρει κι είναι αυτοί πολλοί και δεν τους προκάνουν όλους αυτό το απόγευμα συναγίζουν άλλο, κατά προτίμηση Κυριακής ή γιορτής, επειδή τότε σίγουρα θα τους βρουν στο σπίτι τους. Η μάνα μου λέει πως έκανε σαράντα (40) αντρικές δώρες και τριάντα πέντε (35) γυναικείες, πάρα πολλές βέβαια αλλ' απαραίτητες, αφού δώρισε κι όσους ξενοχωρίτες συγγενείς και φίλους του πατέρα μου παραβρέθηκαν στο γάμο.

Μιλώντας για ξενοχωρίτες έρχονται στη θύμησή μου γάμοι χωριανών, που μ' όλο το ψίκι καβάλα σε λαμπροστολισμένα με λουλούδια κι όμορφα κιλίμια μουλάρια, πήγαιναν με τις ευχές των γονιών, συγγενών κι όλου του χωριού, νύφη να πάρουν από κοντινό χωριό. Μπροστά στο σπίτι δελέζευαν κι όταν κερνούνταν κι αρραβώνιαζαν, αγόρια και κορίτσια του χωριού εκείνου καβαλίκευαν τα μουλάρια τους και δεν κατέβαιναν αν ο νοικοκύρης του ζώου δεν τα κερνούσε νόμισμα ικανό να τα ευχαριστήσει. Στο γυρισμό η νύφη έμπαινε καβάλα στο μουλάρι του γαμπρού κι εκείνος σε κάποιο άλλο, διαλεχτό κι αυτό.

Οι γάμοι αυτοί, μ' όλους καβαλάρηδες, είχαν πιο μεγάλη γραφικότητα, γι' αυτό κι οι νέοι τους προτιμούσαν κι όταν ακόμα τα σπίτια γαμπρού και νύφης ήταν μεν στο χωριό μας αλλά σε κάποια απόσταση το ένα από το άλλο, σε διαφορετικούς μαχαλάδες.

Αρκετά όμως είπαμε για το γάμο και δεν μας μένει παρά, αφού κι εμείς ευχηθούμε στα νιόγαμπρα να προκόψουν, να προχωρήσουμε στα όσα τον ακολουθούν, χωρίς βέβαια να παραλείψουμε ν' αναφέρουμε και τούτο: Με το πέρασμα του χρόνου και την εγκατάλειψη του χωριού από το ζωντανό πληθυσμό του, τους νέους, πολλά άλλαξαν και μερικά ίσως έσβησαν για πάντα. Άλλα πάλι όπως οι όμορφες συνήθες του γάμου αργοπεθαίνουν κι οι πιο πολλές θα είχαν σίγουρα ξεχαστεί αν κάθε καλοκαίρι ή φθινόπωρο κάποιος ταξιδεμένος νέος του χωριού δεν ερχόταν να ζευγαρώσει σ' αυτό, να θυμήσει σ' όλους μας τα ξύλα, το κανάτι, την κουλούρα, το ξύρισμα του γαμπρού, τα πιστρόφια, όλα όσα πριν γίνονταν και όπως εμείς πιο πάνω περιγράψαμε.

6. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ - ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ.

Ο ευλογημένος καρπός του γάμου δεν αργεί νάρθει. Γκαστρωμένες ή αγκαστρωμένες

λεν στο χωριό τις έγκυες γυναίκες, που στο πρώτο τους κυρίως παιδί από ντροπή σφίγγουν και ξανασφίγγουν τη μέση τους με ζουνάρια και ζώνες, να κρύψουν όσο μπορούν τις νέες διαστάσεις της κοιλιάς τους. Προσπάθεια περιττή, αφού η τόση ανορεξιά της κάθε μιας κι οι συχνοί εμετοί, που δεν εννοούν να σταματήσουν την προδίνουν στους σπιτικούς της τουλάχιστον. Της δίνουν τότε ό,τι ζητήσει, «ό,τι θέλει η καρδιά της» και μάλιστα ξυνά φαγητά ή και ξυνάδια, που τόσο της αρέσουν, γιατί αν της αρνηθούν κάτι, όπως κι όταν σηκώσει βάρος ή φοβηθεί απότομα, υπάρχει κίνδυνος να χάσει τον καρπό της. Η αποβολή, πάντα επικίνδυνη και κυρίως τους ζυγούς μήνες, ήταν αρκετά συχνή παλιότερα, γιατί οι έγκυες μέχρι και την τελευταία εβδομάδα, μέχρι και την τελευταία μέρα πολλές φορές εργάζονταν σκληρά. Η Αριστέα του Ξάνθου, ενώ ήταν ετοιμόγεννη, πήγε μόνη της για ξύλα στου Πρασιάνου και κει κάτω από ένα πεύκο απέκτησε ένα χαριτωμένο αγοράκι.

Το τύλιξε με την ποδιά της και σιγά σιγά, με το μωρό στην αγκαλιά, ήρθε στο χωριό, χωρίς ευτυχώς ούτε η ίδια αλλ' ούτε και το παιδάκι να πάθει κακό. Το βάφτισαν και τ' ονόμασαν Γιάννη, όλοι μας όμως το φωνάζαμε Γιάννη Πρασιάνη, επειδή γεννήθηκε στου Πρασιάνου. Με το παιδομάζωμα τ' όδήγησαν κι αυτό στις ανατολικές χώρες, όπου και βρίσκεται μέχρι σήμερα.

Η Αριστέα δεν ήταν δυστυχώς η μόνη αλλά μια από αρκετές άλλες, που όμοια μ' αυτή έφεραν τα νεογέννητα παιδάκια τους από το χωράφι ή το λόγγο που εργάζονταν.

Πολλά προσέχουν στο σπίτι όταν έχουν έγκυο, όπως το να μη βάζουν τα ξύλα ανάποδα στη φωτιά, για να μη γεννηθεί το παιδί ανάποδα, να μη επιτρέπουν να περάσει κανείς από πάνω της δρασκελώντας την όταν είναι ξαπλωμένη κι αν μάλιστα από απροσεξία τη δρασκελίσει κάποιος τον υποχρεώνουν να ξαναπεράσει πάνω της, αντίθετα όμως τώρα, ν' αποσοβηθεί το κακό. Για να μη λαγοκοιμάται το παιδί αλλά να χορταίνει τον ύπνο του δεν της επιτρέπουν να φάει λαγό κι ούτε να τη νοιάζει όταν μουδιάσει κάποιου το χέρι ή το πόδι κι οι άλλοι εξορκίζουν το μούδιακα «να φύγει και να πάει σ'ν αγκαστρουμένη» κι αναφέρουν τ' όνομά της.

Και το μικρό τίνος γένους θα 'ναι; Είναι ένα ερώτημα που τριβελίζει στο μυαλό των σπιτικών και προσπαθούν ν'άβρουν την απάντησή του. Παίρνουν λοιπόν μια σιούκλα (καρπός δέντρου) και την ανοίγουν με προσοχή κι αν μέσα έχει μύγα η έγκυος σίγουρα θ' αποκτήσει κορίτσι, αν σκουλίκι αγόρι. Κοιτάζουν ακόμα το σχήμα της κοιλιάς της μάνας κι αν αυτή είναι εξογκωμένη προς τα εμπρός θα γεννήσει αγόρι, αν προς τα πλάγια κορίτσι.

Αλλά και το πρόσωπο της μέλλουσας μητέρας μας μιλάει και μας λέει πως αν χάλασε κι έγινε «μπαλωμένο» θα κάνει κορίτσι, ενώ αν αυτό διατηρήθηκε καθαρό αγόρι. Τέλος όταν σφάξουν κότα παίρνουν την κοτίτσα και τη βάζουν στη «χόβολη» κι αν αυτή μαζέψει θα γίνει αγόρι, αν ανοίξει κορίτσι. Περιττό βέβαια το να πούμε πως όλοι εύχονται να γίνει αγόρι.

Παιδί που θα γεννηθεί με αποβολή πεθαμένο θάβεται έξω από το νεκροταφείο.

ΓΕΝΝΗΣΗ.

Η έγκυος μπήκε τώρα στον ένατο μήνα, «στο μήνα της», κι όσοι την επισκέπτονται της εύχονται «καλή ξελευτεριά», ενώ οι γυναίκες με την ευχή τους λύνουν κι έναν κόμπο που έχουν δεμένο στην ποδιά τους, για να λυθεί έτσι γρήγορα και χωρίς πόνους

η έγκυος από την εγκυμοσύνη της. Παλιότερα μάλιστα όταν μια γυναίκα πήγαινε να επισκεφτεί ετοιμόγεννη γέμιζε στο σπίτι της το στόμα της με νερό κι όταν έφτανε στην έγκυο της άνοιγε τα στήθη, κι έφτυνε το νερό πάνω σ' αυτά λέγοντας: «'Όπως χύνεται το νερό έτσι να χυθεί (να γεννηθεί) και το μικρό».

'Όταν φθάνει η ώρα του τοκετού ανάβουν πρώτα το καντήλι κι ύστερα φωνάζουν τη γυναίκα που θα εκτελέσει χρέη μαμής, φροντίζοντας να είναι αυτή κάποια ανοιχτόκαρδη όπως λ.χ. η Ζήσaina του Δημαρέλη ή η Τηλεμαχήνα τ'ς Καφέδες κι όχι καμιά σφιχτή κι ιδιότροπη, για να γεννηθεί γρήγορα το τέκνο και να «ξελευτερωθεί» χωρίς μεγάλη δοκιμασία η μάνα του.

Εκτελώντας τις οδηγίες της ζεσταίνουν νερό σ' ένα καζάνι και βάζουν την ετοιμόγεννη πάνω στον ατμό του ώσπου να ιδρώσει, να χαλαρώσει και να κάνει το παιδί γρήγορα.

Αν όμως αργεί εκείνο ν'άρθει πηγαίνουν στο λάκκο και παίρνουν μια πέτρα στρόγγυλη και την κυλούν μέσα σε βραστό νερό λέγοντας: «'Όπως κυλιέται η πέτρα έτσι να κυλήσει και το τέκνο και ν'άβγει». Πηγαίνουν ακόμα στο εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων, παίρνουν «μούσκλα» πάνω από τις πλάκες του ιερού και τα βράζουν με νερό που πίνει η έγκυος. Αν πάλι εκείνο εξακολουθεί να δυστροπεί και δεν αφήνει τη μητρική φωλίτσα βάζουν σε μια κάνα κρασί, ένα κουταλάκι μπαρούτι κι ένα κουτάλι της σούπας λάδι να το πιεί, να της έρθει αναγούλια, να γυριστεί το παιδί και να γεννηθεί. Τέλος βγάζουν την ετοιμόγεννη στο δρόμο και τη βάζουν να δρασκελήσει τ' αυλάκι, που είναι στην άκρη του, λέγοντας:

«'Όπως κυλάει το νερό έτσι να κυλίσει και το τέκνο και να πέσει γρήγορα».

'Υστερα από τα τόσα γιατροσόφια και τις όχι λίγες παρακλήσεις το μικρό ασφαλώς θ' αποφασίσει επιτέλους ν' αφήσει τη μάνα του, που, γονατιστή ή όρθια τόσες ώρες, το περιμένει, και θ'άβγει στο φως του ήλιου.

Η γυναίκα μαμή κόβει και δένει τον αφαλό του κι αμέσως μετά το πλένουν, ενώ στη μητέρα του δίνουν να πιεί χαμομήλι και γλυκάντζο κι ύστερα τη βάζουν να φυσά με δύναμη σ' ένα άδειο μπουκάλι, για να πέσει το στρώμα (ύστερον). Αυτό θα το παραχώσουν βαθιά σε μια γωνιά του υπόγειου του σπιτιού. Τη ζώνουν μετά για σαράντα ολόκληρα μερόνυχτα με μια πλατιά ζώνη ή με μια μάλλινη τριχιά έτσι ώστε η κοιλιά της να μαζευτεί προς τα πάνω, ενώ στο μαγειριό, την ίδια ώρα, φτιάχνουν τις λαγγίτες, που θα προσφέρουν στους παραβρισκόμενους να ευχηθούν: «Να ζήσει, ν' ασπρίσει σαν τα ψηλά βουνά και ν'άχει καλή τύχη».

'Ένας νέος άνθρωπος γεννήθηκε, κάποιο καινούριο μπουμπούκι πρόβαλε, άλλη μια διαβεβαίωση πως το ανθρώπινο γένος δε θα χαθεί δόθηκε.

Το νεογέννητο σίγουρα είναι πάντα καλοδεχούμενο, όσα παιδιά, κι αν έχουν στο σπίτι, γιατί όπως λέει η παροιμία: «'Ένα παιδί ένα μάτι, δυο παιδιά δυο μάτια» ή όπως έλεγε ο πατέρας μου: «Σπίτι χωρίς παιδιά είναι άνοιξη χωρίς λουλούδια» κι αν μάλιστα τύχει να είναι αυτό αγόρι, ο συνεχιστής της οικογένειας, η χαρά είναι διπλή. «'Όταν γεννιέται αγόρι χαίρονται κι οι πλάκες του σπιτιού» έλεγε και πάλι ο πατέρας μου κι όλοι εύχονται: «Σιρκά πιδιά κι θηλ(υ)κά κατσίκια».

Ας πούμε εδώ πως λέγοντας στο χωριό παιδί εννοούμε μόνο το αγόρι, ενώ το κορίτσι τ' ονομάζουμε με τη λέξη τσ(ιου)πί.

Κοντά στις ευχές των γυναικών, που παραβρέθηκαν στη γέννα, έχουμε τώρα και τις ευχές των άλλων, ανδρών και γυναικών, που μαζεμένοι σ' ένα διπλανό δωμάτιο, περιμένουν άφωνοι να πληροφορηθούν, σα δικοί που είναι, το ευτυχές γεγονός, τα

τρεξίματα των νεότερων σε συγγενικά σπίτια να πάρουν τα σχαρίκια, έχουμε και τα τηλεγραφήματα σε ξενιτεμένους σπιτικούς. Αν πάλι το νεογέννητο είναι κορίτσι, «ξενογωνιά» όπως το λέμε μια και μετά το γάμο του θα φύγει γι' άλλη γωνιά, και τότε η χαρά δε λείπει αλλ' είναι μετρημένη.

Καλούν μετά τον παπά να διαβάσει τη σχετική ευχή και με το νερό, που χρησιμοποίησε, πλένουν τα χέρια τους όσες ασχολήθηκαν με τη λεχώνα.

Όλη η έγνοια των σπιτικών είναι τώρα στραμμένη στη μάνα και το μωρό της. Σφάζουν γι' αυτή κότα ή κατσίκι, να τρώει καλό φαγητό, και τις τρεις πρώτες μέρες δεν την αφήνουν ούτε μια στιγμή μόνη της. Όπως η Παναγιά, όταν ήταν λεχώνα στο Χριστό, δώδεκα νύχτες μετά τον τοκετό δε βγαίνει έξω από το δωμάτιό της ούτε το νερό της να κάνει, γιατί τη νύχτα κυκλοφορούν καλικαντζάρια και σίγουρα κάτι κακό θα της σκαρώσουν.

Για να κατεβάσει γάλα της δίνουν να φάει λαγγίτες και να πιεί κρασί με ζάχαρη. Αν αυτό αργεί νάρθει ή το βλέπουν λιγοστό κρεμούν στο λαιμό της με κόκκινη λουτρά τη γαλόπετρα. Είναι αυτή μια πέτρα στο μέγεθος δίδραχμου αλλά πολύ πιο παχιά, με χρώμα μπλε και μια τρύπα στη μέση και, όπως λεν, την είχαν φέρει οι παππούδες από το Άγιο Όρος. Τέτοιες πέτρες δυο ή τρεις είναι σ' όλο το χωριό: της Αλέξαινας τ'ς Ληταίοι, τ'ς Τηλεμαχίνας τ' Καφέ, ίσως και μια τρίτη κι όλες, όσες έχουν ανάγκη, αυτές παίρνουν. Αν πάλι η λεχώνα έχει πολύ γάλα αρμέγουν απ' αυτό σ' ένα μάλλινο πανί κι όταν στις σαράντα μέρες πλένουν στο λάκκο όλα τα σκουτιά της, πλένουν και το πανί αυτό, να πάρει το νερό το γάλα και να μη πατηθεί.

Πολύ νοιάζονται για το γάλα της και γι' αυτό φροντίζουν όχι μόνο να έχει αρκετό αλλά και να μπορέσει να το κρατήσει ένα και μισό ή και δύο ακόμα χρόνια, μια και τόσον καιρό θα θηλάζει το μωρό της. Για να μη το χάσει, σαράντα ημέρες μετά τον τοκετό ούτε έξω από το σπίτι βγαίνει το βράδυ αλλ' ούτε και φως ή προζύμι δίνουν μετά τη δύση του ηλίου. Δεν επιτρέπουν επίσης να δώσει η λεχώνα με τα ίδια της τα χέρια κάτι σε άλλον κι αν παρουσιαστεί τέτοια ανάγκη αφήνει το αντικείμενο κάτω, να το πάρουν εκείνοι μόνοι τους. Όταν πάλι βγαίνει έξω δένει το μαντίλι της χαμηλά στο μέτωπο και δεν επιτρέπεται να κοιτάζει πέρα μακριά στις ράχες, για να μη τρέμουν τα βουνά κι η ίδια η λεχώνα, αλλά μόνο μπροστά της.

Για ν' αποφύγει το μάτιασμα έχει πάντα πάνω της φυλαχτό και κάτω από το προσκέφαλο σκόρδο, λίγο ψωμί, άλας κι ένα κλωνάρι σκούπας από έλατο. Αν πάλι τύχει μέσα σ' αυτές τις σαράντα πρώτες μέρες να πάει σε κάποιο άλλο σπίτι για να μη χάσει το γάλα της, της δίνουν ψωμί με αλάτι, που το παίρνει και το βάζει στον κόρφο της.

Στους δέκα οχτώ ή είκοσι τέσσερις μήνες η μάνα αποκόβει το μικρό βάζοντας στη ρώγα του μαστού της λιωμένο κινίνο, να το πικράνει όταν πάει να βυζάξει, ή κόκκινο πιπέρι, να το κάψει, και στο στήθος της μαύρα μαλλιά, να τα βλέπει, να φοβάται και να μη πλησιάζει. Για να κόψει η ίδια το γάλα της σε μια σκούτα από άπλυτα λάγια μαλλιά χύνουν οινόπνευμα ή μεταβρασμένη ρακή και τη βάζουν στα στήθη της έτσι ώστε να τα σηκώνει προς τα πάνω για να πάει το γάλα πίσω.

Εκτός από το μητρικό γάλα δίνουν τις πρώτες μέρες στο νεογέννητο και λίγο τσάι του βουνού και χαμομήλι, «να βγάλει τα μαυραδάκια», όσες δηλαδή ακαθαρσίες έχει μέσα του, και μετά τους επτά μήνες ριζάκι ή ένα αυγό πολύ μελάτο. Λίγο αργότερα και για ξερή τροφή του δίνουν τα μάτσιαλα, ψωμί καθάριο και καρύδια, που τα

μάσησε πρώτα η μάνα ή η γιαγιά κι έτσι μασημένα του τα δίνει να τα φάει.

Έως ότου η λεχώνα πάρει ευχή, σαραντίσει, θυμιατίζουν κάθε βράδυ αυτήν, το μωρό κι όλο το δωμάτιό της, προσέχοντας ιδιαίτερα τις γωνίες, κι ύστερα βάζουν το θυμιατήρι κοντά στη θύρα. Μετά το θυμιάτισμα δεν επιτρέπουν σε κανέναν νάμπει ή νάβγει από το δωμάτιο, για να μη τρυπώσουν από την ανοιχτή πόρτα του μέσα τα δαιμόνια, που σίγουρα κάποιο κακό θα κάνουν. Δεν της επιτρέπουν να πάει στην εκκλησία, να μεταλάβει αλλ' ούτε και να ζυμώσει λειτουργίες, γιατί όλο αυτό το διάστημα είναι τουρκάλα κι όχι χριστιανή. Απαγορεύεται ακόμα να κοιμηθεί με τον άντρα της, να πάει σε γάμο και πολύ περισσότερο σε κηδεία.

Τα πρώτα ρούχα του μικρού είναι αυτά που του δωρίζει ο νουνός κατά τη βάπτισή του και μέχρι τότε δεν το ντύνουν αλλά το τυλίγουν με πανιά, το φασκιώνουν. Αν βάζει το ένα πόδι του πάνω στ' άλλο λέμε πως γρήγορα η μάνα του θ' αποκτήσει κι άλλο ή πως θα γίνει μεγάλος άνθρωπος. Λέμε ακόμα πως τα σαββατογεννημένα δεν τα πιάνουν τα μάγια και τις ερωτήσεις των μεγαλύτερων αδελφών του πως έκανε η μάνα τ' αδερφάκι τους απαντούμε πως το έβγαλε από τη μασχάλη.

Στις σαράντα μέρες η μάνα με το βρέφος κι ένα αγοράκι 3 έως 5-χρονών μπρος της πηγαίνει στον εσπερινό να πάρει ευχή, την ευχή του καθαρμού. Ο παππός διαβάζει τα πρεπούμενα κι ύστερα παίρνει στην αγκαλιά του το μωρό και το φέρνει τρεις φορές γύρω από την Αγία Τράπεζα. Η μάνα του δίνει κάποιο φιλοδώρημα για τη διάβασή του και με το συνοδό αγόρι πάλι να προπορεύεται γυρίζει σπίτι της. Όσοι στο δρόμο τη συναντούν της εύχονται «με γεια και η ευχή». Αν πάλι τύχει, από ανάγκη βέβαια, να ταξιδέψει πριν σαραντίσει, φωνάζουν στο σπίτι τον παπά κι εκείνος διαβάζει μια μικρή ευχή, να μπορέσει με τη βοήθειά της άφοβα να πάει στο καλό της.

Μετά το σαραντίσμα όσα σκεπάσματα και ρούχα χρησιμοποίησε η λεχώνα τα πλένουν στο λάκο, να πάρει το νερό κάθε βρωμιά, καθαρίζουν κι ασβεστώνουν το δωμάτιο που έμενε, φροντίζουν όλα όσα χρησιμοποίησε.

Όταν πάλι κάνει με το μικρό για πρώτη φορά επίσκεψη σε συγγενικό της σπίτι, η νοικοκυρά του σπιτιού το τυλίγει με μαλλιά άσπρα, καθαρά, για να ζήσει και ν' ασπρίσει σαν τα μαλλιά, και το κερνάει χρήματα.

Τις οχτώ ή δέκα πρώτες μέρες, έως ότου δηλαδή το βαφτίσου, το κοιμίζουν κοπανίτσα πλάι στη μητέρα του και μόνο μετά τη βάπτισή του το βάζουν στην κούνια, τη σαρμάντσα, όπως εμείς τη λέμε. Είναι αυτή φτιαγμένη όλη με σανίδες βαμμένες μ' όμορφα χρώματα και φανταχτερά λουλούδια και τη δωρίζει, όπως και τα σπάργανα, στην πρωτόγεννη κόρη η μάνα της. Σ' αυτή την ίδια σαρμάντσα θα κοιμήσει κι όλα τ' άλλα παιδιά, που θ' αποκτήσει αργότερα.

Για να μη βασκαθεί το μωρό, μια κι η ηλικία αυτή είναι η πιο πρόσφορη για τη βασκανία, αφού πρώτα στρώσει όμορφα τα πανιά στην κούνια του, φτύνει μέσα σ' αυτή τρεις φορές και στο ίδιο βάζει το πουκάμισό του ανάποδα, το μέσα έξω, και με το δάχτυλό της παίρνει λίγο λάδι απ' την καντήλα του σπιτιού και το βάζει στο στόμα του. Το πλαγιάζει μετά στην κούνια πάντα τ' ανάσκελα, το τυλίγει καλά με τα σπάργανα και δένει σταυρωτά όλο το πάνω ελεύθερο μέρος της με τη φασκιά. Είναι αυτή ένα κάπως χοντρό σχοινί, που το φτιάνουν στο σπίτι με χρωματιστά μαλλιά πλεγμένα κοτσίδα κι έχει στη μια της άκρη, να φαίνεται, ένα σαραντολειτουργημένο δαχτυλίδι, να το φυλάει από κάθε κακό.

Τα χέρια κι όλο το σώμα του τα έχει τυλιγμένα και με τη φασκλιά καλά δεμένα

και μόνο το προσωπάκι του μένει ελεύθερο, να μη πάθει ασφυξία και να μπορεί να βλέπει τα γύρω του. Όπως όταν τ'οχε κοπανίτσα έτσι και τώρα μόλις το τακτοποιήσει τραβάει ελαφρά τη μυτίτσα του προς τα κάτω, να γίνει κοντυλένια, και τα φρύδια του προς τα πάνω να 'ναι καγκελόφρυδο.

Κάθεται έπειτα κάτω, απλώνει τα πόδια της, παίρνει στην αγκαλιά όλη την κούνια κι αφού καλά το θηλάσει το σταυρώνει πριν τ' αποκοιμήσει. Για το σταύρωμα παίρνει στα τρία δάκτυλα του δεξιού χεριού της λίγο αλάτι, τ' αγγίζει στο στόμα της να πάρει λίγο σάλιο, κάνει μετά μ' αυτό τρεις φορές το σημείο του σταυρού πάνω από την κούνια και το δίνει στο μωρό να το φάει, να φύγει από πάνω του η βασκανία, αν βέβαια πήρε, και να κοιμηθεί ήσυχα. Το σκεπάζει ύστερα μ' ένα καθαρό πανί ή μια μικρή κουβέρτα, που έχει γι' αυτό το σκοπό, και για να το πάρει ο ύπνος το κουνάει και του λέει νανουρίσματα, όπως:

Νάνι, νάνι το παιδί μου,

έλα, ύπνε, ύπνωσέ το, Παναγιά, 'ποκοίμησέ το,

έλα, ύπνε, από την πόλη κι αποκοίμα μ' το αγόρι

όσο ν'άρθει η μάνα του κι ο καλοπατέρας του

να του φέρει λούλουδα, λούλουδα τριαντάφυλλα

και μοσχογαρύφαλα.

ή

Νάνι, νάνι το παιδί μου,

.....

όσο ν'άρθει η μάνα από τ' αμπέλι

κι ο τατάς 'π'το χωράφι

να του φέρει λιθαράκια, να πετάξει στα πουλάκια

και στα μαύρα χελιδόνια.

Αδειανή την κούνια ποτέ δεν την κουνούν, να μη πεθάνει το μωρό, και αν πάλι, όταν βέβαια μεγαλώσει κάπως, την κουνάει μόνο του λένε πως θ'άρθει κι άλλο αδελφάκι του. Όταν αυτό γελάει στον ύπνο του πιστεύουμε πως οι μοίρες του μιλούν και του λένε λόγια καλά, όταν κλαίει δυνατά κι ασταμάτητα πως πλησιάζει το τέλος της μάνας του κι όταν, ενώ πάλι κοιμάται, τρομάζει να το ησυχάζουμε πρέπει λέγοντάς του: «Χριστός και Παναγιά». Για να μην πάρει από μάτι, αλλά και για ομορφιά κρεμούμε στο μέτωπό του φλουράκι περασμένο σε κλωστίτσα, που στεριώνουμε με κερίστα μαλλάκια του, να προσέχουν το φλουρί ή το δαχτυλίδι, που πιο πάνω αναφέραμε, κι όχι το μικρό μας κι όταν απ' την κούνια το βγάλουμε του φορούμε το φυλαχτό του, χωρίς βέβαια ν' αφαιρέσουμε και το φλουρί.

Αυτό το φυλαχτό είναι ένα σακουλάκι πάνινο ή δερμάτινο, που μέσα έχει σκόρδο, άλας, θυμίαμα, ένα αγκάθι από παλιούρι και δύο κέρατα από κερατάκο, να βγάζουν τα μάτια όσων να το βασκάνουν θέλουν, κι απ' έξω σταυρό κεντημένο πάνω του ή μεταλλικό σαραντολειτουργημένο.

Αν παρ' όλα αυτά υποπτευθούν πως το μωρό έχει ματιαστεί φωνάζουν να 'ρθει στο σπίτι να το εξετάσει μια από τις λίγες εκείνες γυναίκες που έχουν την ικανότητα να διαπιστώνουν τη βασκανία και να τη γιατρεύουν. Ένας από την οικογένεια, και κατά προτίμηση μια γυναίκα, πηγαίνει τότε στη βρύση και σ' ένα δοχείο φέρνει άκριτο νερό. Η ειδική αυτή γιάτρισσα χύνει το νερό σε βαθουλό πιάτο, κάνει πάνω απ' αυτό το σημείο του σταυρού και μετά λέει από μέσα της μια ευχή, την οποία κανένας

άλλος δεν την ξέρει κι ούτε επιτρέπεται να την ακούσει, γιατί τότε όχι μόνο αυτό το σταύρωμα δεν πιάνεται αλλά και την ικανότητά της χάνει και δεν μπορεί να ξανασταυρώσει. Μόνο όταν πλησιάζει το τέλος της φανερώνει την ευχή αυτή σ' όποιον θέλει να δώσει τη δύναμη να σταυρώνει κι εκείνος.

Ρίχνει έπειτα στο νερό λάδι κι αν σταγόνες του καθήσουν στο βυθό του πιάτου έχει πάρει το μικρό μας από μάτι, αν όχι δεν έχει πάρει.

Αφού έτσι βεβαιωθεί πως πράγματι υπάρχει βασκανία, παίρνει με τα τρία δάχτυλα του δεξιού χεριού της άλας και μ' αυτό σταυρώνει τρεις φορές το άρρωστο, ενώ από μέσα της λέει πάλι μυστικές ευχές. Το αλάτι αυτό το ρίχνει στη φωτιά, αφού πρώτα το φτύσει τρεις φορές.

Το σταύρωμα επαναλαμβάνεται το βράδυ της ίδιας ημέρας και το πρωί της επόμενης, τριτώνει δηλαδή και γίνεται αποτελεσματικό. Αν στον πάτο του πιάτου σταθούν πολλές σταγόνες λαδιού είναι φανερό πως έχει πάρει πολλή βασκανία και τότε στο τρίτο σταύρωμα η γιάτρισσα παίρνει τρία κλωνιά τσουκνίδας, τα βουτά στο πιάτο, που έχει το νερό με το λάδι, και ραντίζει το μωρό, ενώ συγχρόνως λέει από μέσα της άλλη μια ευχή. Τελειώνοντας το ράντισμα τελειώνει κι η ευχή, το δε μάτιασμα φεύγει και πάει στο χέρι της κι ύστερα χάνεται. Κι ακούς τότε τη γυναίκα αυτή να λέει: «Πω! πω! Τι μάτιασμα είχε, ξεράθηκε το χέρι μου».

Μια όμως κι ο λόγος για το μάτιασμα, ας θυμήσουμε πως το κακό μάτι δεν πιάνει μόνο τα μικρά αλλά και τους μεγάλους, άντρες και γυναίκες. Για ν' απαλλαγούν όλοι από τα δυσάρεστα επακόλουθά του, εκτός από τον τρόπο που αναφέραμε πιο πάνω, μεταχειρίζονται κι έναν άλλο πιο απλό και πιο γνωστό, γι' αυτό και περισσότερο συνηθισμένο, αν και τ' αποτελέσματά του δεν είναι σίγουρα.

Έτσι μόλις κάποιος αντιληφθεί πως ματιάστηκε φέρνει από τη βρύση του χωριού άκριτο νερό και το βάζει σ' ένα ποτήρι. Παίρνει έπειτα από τη φωτιά ένα αναμμένο κάρβουνο, κάνει μ' αυτό το σημείο του σταυρού πάνω από το ποτήρι και το ρίχνει μέσα στο νερό. Κατά τον ίδιο τρόπο ρίχνει και δεύτερο, κι ένα τρίτο. Παρατηρεί τώρα πού θα σταθούν τα κάρβουνα κι αν αυτά μείνουν στην επιφάνεια του νερού δεν έχει μάτιασμα, αν όμως πάνε και μείνουν στον πάτο του ποτηριού είναι βέβαιο πως έχει.

Πίνει τότε λίγο απ' αυτό το νερό όπως είναι, με τα κάρβουνα μέσα, και μετά βάζει στο στόμα του λίγο λάδι από την καντήλα του σπιτιού. Βγαίνει έπειτα έξω στην αυλή και ρίχνει το υπόλοιπο νερό του ποτηριού πίσω από το κεφάλι του για να φύγει πίσω και το κακό. Στα μωρά, μια κι εκείνα είναι τόσο αδύναμα, όλα τούτα τα κάνει η μάνα ή κάποιος άλλος δικός τους.

Αλλά και για το μέλλον του μικρού ενδιαφέρονται οι σπιτικοί του, γι' αυτό και προσέχουν διάφορες ενέργειες ή χαρακτηριστικά του γνωρίσματα, που θα παίξουν ρόλο στη μετέπειτα ζωή του, ώστε να το βοηθήσουν από τώρα, όπου βέβαια αυτό είναι δυνατόν. Έτσι τη μέρα που θα χρονίσει φτιάχνουν στο σπίτι του μια κουλούρα με τρύπα στη μέση, την ψήνουν και τη φορτώνουν στην πλάτη του, ενώ συγχρόνως στο κεφάλι του βάζουν μια τουλούπα άσπρα καθαρά μαλλιά, να γεράσει και ποτέ να μην του λείψει το ψωμί. Για να του κόψουν τα νύχια πρέπει να περάσει ένας ολόκληρος χρόνος από τη γέννησή του, αλλιώς θα γίνει κλέφτης.

Όταν φταρνίζεται όλοι θα του πουν «γιέτσα» κι αν στο πάνω μέρος του κεφαλιού του έχει δυο κορυφές μαλλιών είναι σίγουρα πως θα πάρει δύο γυναίκες.

Συνήθως τα μικρά, πριν περπατήσουν με τα δυο τους πόδια, προχωρούν με τα τέσσερα, «αρκουδίζουν» όπως εμείς λέμε. Αν λοιπόν τύχει, ενώ το παιδί μπορεί να περπατήσει, να αρκουδίζει προς την πόρτα πιστεύουμε πως κάποιος σπιτικός θα φύγει για ταξίδι, αν αντίθετα κάποιος, ίσως και φίλος, θάρθει στο σπίτι.

Όταν αργότερα αλλάζει τα δόντια του παίρνει το βγαλμένο δόντι, λέει τρεις φορές: «Να, κουρούνα, κόκαλο και νο' μου σιδερένιο» και το ρίχνει στη σκεπή του σπιτιού, να το πάρει η κουρούνα και να του φέρει άλλο γερό και μάλιστα σιδερένιο.

Έτσι με γέλια ή κλάματα του μωρού, με παιδικά τρεχάματα, φωνές και μαλώματα αργότερα, περνάει ο καιρός στα ευλογημένα αυτά σπίτια, τα σπίτια που επισκέφτηκε η θεά γονιμότητα, σε αντίθεση με μερικά άλλα, μετρημένα ευτυχώς, που κάποιος από τους γονείς, λόγω οργανικής του πάθησης, δεν είναι σε θέση να τεκνοποιήσει, γι' αυτό και βουβά μένουν.

Παλιότερα την ανικανότητα αυτή την έριχναν, χωρίς βέβαια να έχουν γι' αυτό κάποιο δεδομένο, πάντα στη γυναίκα. Αυτή λέγαν δεν τεκνοποιεί και για τούτο «άκληρη» και «άχρηση» την ονόμαζαν. Η στειρότητα αν και δεν οδηγούσε, και πολύ βέβαια περισσότερο σήμερα, στη διάλυση του γάμου, δεν έπαυε να είναι κάτι πολύ δυσάρεστο για το αντρόγυνο και γι' αυτό, όταν με το πέρασμα του χρόνου βεβαιώνονταν πως δεν επρόκειτο να τεκνοποιήσουν, παίρναν στο σπίτι τους ψυχοπαίδι. Συνήθως αυτός ο «ψυχογιός» ήταν αγόρι από το ίδιο το χωριό και οι φτωχοί γονείς του είχαν κι άλλα αγόρια, ή «ψυχοθυγατέρα» από άλλο χωριό, πολύ φτωχή κι αυτή και μ' άλλες αδελφές.

Στον ψυχογιό φρόντιζαν οι θετοί γονείς του να μάθουν γράμματα, αν βέβαια ήταν μικρός, πράγμα δηλαδή όχι και τόσο συνηθισμένο, κι ύστερα μια τέχνη, να γίνει χρήσιμος στην οικογένεια και την κοινωνία, και για μετά το θάνατό τους του άφηναν όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία τους.

Στην ψυχοθυγατέρα πάλι μάθαιναν λιγότερα γράμματα, περισσότερο όμως νοικοκυριό, όλες τις δουλειές στο κτήμα και κυρίως φρόντιζαν να την αποκαταστήσουν, να την παντρέψουν καλά, και για μετά το θάνατό τους της άφηναν τη μισή περιουσία και την άλλη μισή στον άντρα της. Πολλές πάλι φορές παίρναν για ψυχοπαίδια αντρόγυνο μα ή χωρίς παιδιά.

Όλα αυτά, μια και οι καιροί άλλαξαν τόσο, ανήκουν, χωρίς καμιά αμφιβολία, στο παρελθόν, αφού σήμερα κανένας και καμιά δεν πάει για ψυχοπαίδι, γι' αυτό άλλωστε κι εμείς προτιμήσαμε τον παρατατικό. Η περιουσία στο χωριό έχει τώρα τόσο μικρή αξία ώστε κι ο πιο φτωχός δε μένει πια σ' αυτό να γίνει ψυχογιός ή ψυχοθυγατέρα αλλά πηγαίνει στην πόλη νάβρει την προκοπή του.

Για τον ίδιο λόγο δεν έχουμε τώρα, όπως παλιότερα, και αποκηρυγμένα τέκνα, αγόρια κυρίως που είχαν φύγει από το χωριό για εργασία και δεν ξανανοιάστηκαν το πατρικό τους σπίτι, και σπάνια κορίτσια, όσα έπαιρναν γι' άντρα τους όχι όποιον τους προόριζαν αλλά όποιον εκείνες ήθελαν.

Στους αποκηρυγμένους, τα «αποπαίδια» όπως τους λέγανε, οι γονείς δεν δίνανε απολύτως τίποτε από την περιουσία τους, τους αποξένωναν κι ούτε ήθελαν να τους ξέρουν για τέκνα τους.

Τα ορφανά μένουν στο σπίτι των γονιών και την κηδεμονία τους αναλαμβάνει όποιος γεννήτορας ζει, αν είναι ορφανά από μάνα και πατέρα την υποχρέωση αυτή έχουν οι άλλοι σπιτικοί κι αν πάλι δεν υπάρχουν ούτε τέτοιοι από τους πλησιέστερους

συγγενείς όποιοι ορίζονται από τον παπά και τον πρόεδρο του χωριού. Συγγενικά συμβούλια, δεν γίνονται.

Μιλήσαμε, αγαπητέ μου αναγνώστη, για την εγκυμοσύνη και τη γέννηση, συνεχίζουμε πιο κάτω με τη βάπτιση και κλείνουμε με την ανατροφή των παιδιών κι όλα αυτά κυρίως σε χρόνο ενεστώτα κι ας είναι γνωστό πως αποτελούν αναμνήσεις, αφού οι σημερινοί κάτοικοι του χωριού έχουν όλοι τους σχεδόν περάσει στην τρίτη ηλικία. Είναι βλέπεις γεγονότα και συνήθειες που μέχρι και χθες τα ζούσαμε, γι' αυτό και ζωηρά μένουν στη θύμισή μας κι ούτε πιστεύουμε πως για πάντα έσβησαν.

ΒΑΠΤΙΣΗ

Μόλις γεννηθεί το μικρό οι νέοι και οι νιές, που πρώτοι έμαθαν το ευχάριστο γεγονός, τρέχουν αμέσως στο νουνό και τους πλησιέστερους συγγενείς να πάρουν τα σχαρίκια και να κερδίσουν το κέρασμά τους. Νουνός είναι πάντα αυτός που στεφάνωσε και τους γονείς του παιδιού ή κάποιος άλλος, από την ίδια πάντως οικογένεια, και αλλαγή γίνεται μόνο όταν πεθαίνουν συνέχεια τα βαφτιζούμενα. Αν πάλι για οποιοδήποτε λόγο θέλει κάποιος ν' αλλάξει σ' ένα από τα παιδιά του νουνό, πηγαίνει πρώτα στον κανονικό και του ζητάει την άδεια και την ευχή του. Εκείνος πάντα δίνει και τα δυο κι έτσι ένα από τ' αδελφάκια έχει τώρα άλλον πνευματικό πατέρα.

Σε 8 μέχρι 10 το πολύ μέρες μετά τη γέννησή του το μωρό, ο μπέμπης ή η μπέμπα όπως το λέμε, βαφτίζεται, γιατί αν πεθάνει αβάφτιστο θα διαμαρτύρεται στον άλλο κόσμο στους γονείς του γι' αυτή τους την παράλειψη, την οποία θα πληρώσει με το να μην είναι χριστιανός. Αν πάλι το παιδί γεννηθεί ασθενικό και υπάρχει κίνδυνος να πεθάνει, παίρνουν βιαστικά σ' ένα πανί ή σε λίγο βαμβάκι λάδι από την καντήλα του σπιτιού, το σταυρώνουν μ' αυτό τρεις φορές και μετά το σηκώνουν, πάλι τρεις φορές, στον αέρα λέγοντας κάθε φορά: «Βαφτίζεται ο, η δούλος, δούλη του Θεού...» και βγάζουν τ' όνομά του. Αν ζήσει, όταν το σταύρωμα και το αεροβάφτισμα το έκανε παπάς δεν το ξαναβαφτίζουν, αν όμως λαϊκός το βαφτίζουν πάλι κανονικά και του δίνουν το ίδιο όνομα. Νεκρό παιδί δεν βαφτίζεται και το αβάφτιστο νεκρό το θάβουν έξω από το νεκροταφείο.

Το βράδυ της προηγούμενης από τη βάφτιση μέρας, οι σπιτικοί του μωρού με μια κουλούρα τυλιγμένη σε καθαρό πανί και κρασί στη μπούκλα προσκαλούν το νουνό να πάει την άλλη μέρα να βαφτίσει. Εκείνος τους παραθέτει τραπέζι, κόβει σταυρωτά την κουλούρα και βάζει στο πανί της σιτάρι και ζαχαράτα για το μικρό, να προκόψει το «ναδεχτούρι», όπως το λέμε στο χωριό, επειδή το «αναδεικνύει» από την κολυμπήθρα, και να είναι πάντα χορτάτο και γλυκό.

Τ' όνομα του πρώτου παιδιού είναι συνήθως αυτό του παππού ή της γιαγιάς του, από τον πατέρα βέβαια, για να μη χαθεί τούτο από το σπίτι. Πολλοί όμως γέροντες δε θέλουν να πάρει το πρώτο τουλάχιστον εγγονάκι τ' όνομά τους, γιατί πιστεύουν πως τώρα, που θα είναι στο ίδιο σπίτι δυο με το ίδιο όνομα, ο ένας, ο πιο γέρος φυσικά, θ' αδειάσει γρήγορα τη γωνιά. Αν πάλι χαθεί ένας νέος ή μια νια του σπιτιού, το πρώτο τους παιδί παίρνει τ' όνομα του πεθαμένου.

Στ' άλλα τους παιδιά συνήθως προτιμούν να δώσουν τ' όνομα πεθαμένων μελών της οικογένειας του πατέρα ή της μητέρας του, τ' όνομα του άγιου που γιορτάζεται τη μέρα της γέννησής του ή και κάποιο αρχαίο Ελληνικό όπως: Μιλτιάδης, Ηρακλής,

Πηνελόπη, Ιφιγένεια και τόσα άλλα, σε καμιά όμως περίπτωση δε δίνουν στο μικρό δυο ονόματα.

Τελειώνοντας τη βάφτιση ο παπάς κοινωνεί το μωρό, του δίνει «πασχαλέτσα» όπως εμείς λέμε τη μεταλαβιά που παίρνουν τα μικρά, μυστήριο το οποίο επαναλαμβάνεται και τις δύο επόμενες Κυριακές για να ολοκληρωθεί, και δέχεται φιλοδώρημα, που του προσφέρουν, καθώς και την πετσέτα με το σαπούνι, τα οποία χρησιμοποίησε στη βάφτιση.

Με τη νουνά να φέρει στα χέρια τη σαρμανίτσα με το ναδεχτούρι μέσα έρχονται μετά στο σπίτι, όπου η μάνα του παιδιού την προσκυνάει τρεις φορές κι εκείνη με ευχές της δίνει την κούνια με το μικρό κι ύστερα όλοι κάθονται σε τραπέζι, που οι γονείς παραθέτουν στους νονούς και στους πλησιέστερους συγγενείς ευχόμενοι: «Να ζήσει και να ξαίνει, «αυξάνει», τ' όνομά του».

Τα ρούχα, που φόρεσε ο νουνός στο μικρό κατά τη βάφτισή του, την πρώτη φορά πλύνονται στο λάκκο, να πάρει το ρέμα ό,τι έμεινε πάνω σ' αυτά από το νερό της κολυμβήθρας και το άγιο μύρο, κι όταν πάλι αυτό χρονίσει, ο νουνός είναι υποχρεωμένος να «τ' αλλάξει πατόκορφα».

Χαρά τη μέρα αυτή στο σπίτι για το μικρό, που γίνεται χριστιανός και τα δαιμονικά ήσυχο θα το αφήνουν να κοιμάται τον αγγελικό του ύπνο, χαρά και στα παιδιά του χωριού. Από μέρες ετοιμάζονται για το μεγάλο γεγονός και σχέδια επί σχεδίων καταστρώνουν σχετικά με το πώς θα φτάσουν πιο γρήγορα και μάλιστα πρώτα να πάρουν τα σχαρίκια για τ' όνομα του μικρού και μεγαλύτερο φιλοδώρημα να κερδίσουν. Κανονίζουν λοιπόν σε ποιούς δικούς του μικρού θα τρέξουν, φροντίζοντας να είναι αυτοί από τους πιο γενναιόδωρους, καθώς και ποιο δρομολόγιο θ' ακολουθήσουν, να συντομεύσουν την απόσταση. Όταν μάλιστα σπιτικοί και συγγενείς του μικρού είναι γεροί νοικοκυραίοι κι η λαλάμη τους έστω και λίγο τρύπια, οι λεβέντες του σχολείου για το σκοπό αυτό καταστρώνουν σχέδια στ' αλήθεια τέλεια, σωστά στρατηγήματα. Θυμούμαι ένα τέτοιο της εποχής που το χωριό είχε κεντρική του εκκλησία τον Άγιο Νικόλαο, στον οποίο φυσικά γίνονταν και οι βαφτίσεις κι ευχαρίστως το αναφέρω.

Τρεις λοιπόν λεβέντες της έκτης τάξης, για να πάρουν αυτοί πρώτοι τα σχαρίκια σε μια πλούσια βάφτιση, έκαναν συνεταιρισμό. Σύμφωνα με το σχέδιο δράσης τους ο ένας κάθησε στην εκκλησία πολύ κοντά στο νουνό, ο δεύτερος στου Βασίλη Καφέ το σπίτι κι ο τρίτος στο γυφτοκάλυβο. Μόλις λοιπόν ο νουνός πρόφερε τ' όνομα του μικρού το πήρε ο πρώτος της παρέας κι έτρεξε από την εκκλησία στα λευκάδια, που είναι πιο κάτω, στο διάραχο, κι αγναντεύουν το σπίτι του Καφέ. Μ' όλη τη δύναμη της φωνής του μετέδωσε τ' όνομα στο δεύτερο σύντροφο του, ο οποίος, όπως είδαμε, περίμενε εκεί, κι αυτός με τη σειρά του το φώναξε στον τρίτο, που ήταν στο γυφτοκάλυβο. Δεύτερος και τρίτος μ' όλη τη γρηγοράδα των ποδιών τους έτρεξαν στο σπίτι και σ' όλους τους συγγενείς του μικρού και πήραν τα σχαρίκια. Όσπου να φτάσουν οι άλλοι, οι μόνοι, τα συνεταιράκια είχαν κιόλας κάνει τη δουλειά τους και μοιράζονταν τώρα τα πλούσια κεράσματα.

Είχαν όμως τα σχαρίκια, εκτός από τη χαρούμενη, και την εύθυμη όψη τους, όταν οι πιτσιρικάδες αντιμετώπιζαν δυσπρόφερτο ή τελείως άγνωστό τους όνομα ή όταν, πάλι στη σπουδή τους να τρέξουν, δεν άκουγαν καλά τ' όνομα, που πρόφερε ο νουνός, και ξαναβαφτίζανε τότε αυτοί το μωρό δίνοντάς του κάποιο άλλο όνομα, παραπλήσιο

αυτού ή και τελείως διαφορετικό καμιά φορά.

Μιλήσαμε πιο πάνω για την αλλαγή νουνού και είπαμε πως αυτή γίνεται μόνο όταν χάνονται συνέχεια τα παιδιά του ζευγαριού. Κάνουν τότε κάποιον άλλο πιο τυχερό ή βγάζουν το μωρό στο δρόμο.

Μια γυναίκα του σπιτιού το παίρνει και το πηγαίνει σ' ένα σταυροδρόμι, το πιο κοντινό στο σπίτι ή το πιο πολυσύχναστο κι αφού το τακτοποιήσει καλά στη μέση του, κρύβεται κι αυτή κάπου εκεί κοντά και περιμένει. Μόλις κάποιος περαστικός το πλησιάσει η κρυμμένη παρουσιάζεται ξαφνικά κι αμέσως του λέει: «Στάσου, νούνε, να σταθούν της μάνας τα παιδιά». Ο περαστικός καταλαβαίνει αμέσως περί τίνος πρόκειται, γι' αυτό και παίρνει το μικρό στην αγκαλιά του και του βγάζει τ' όνομα Ζήσης, Ζώης, Στέριος, Σταμάτης αν είναι αγόρι, Σταθούλα, Στέλλα, Σταμάτω αν κορίτσι ή οποιοδήποτε άλλο αυτός θέλει.

Πηγαίνουν έπειτα στο σπίτι του μικρού, που τους περιμένουν μ' ανυπομονησία να δουν ποιος είναι ο καινούριος νουνός και με τραπέζι έτοιμο για φαγητό. Αυτός που βάπτισε το παιδάκι στο δρόμο γίνεται νουνός τους και το ξαναβαπτίζει στην εκκλησία δίνοντάς του το ίδιο με πριν όνομα, τ' αδελφάκια του όμως, που θα γεννηθούν μετά, έχουν τον πρώτο τους νουνό.

ΑΡΡΩΣΤΙΕΣ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ

Μεγάλη ήταν η θνησιμότητα των παιδιών παλιότερα και τούτο, κατά τη γνώμη μου, για δυο κυρίως λόγους με πρώτο την κακή διατροφή τους.

Τους πρώτους μήνες τρεφόταν αποκλειστικά με το γάλα της μάνας του κι αν αυτή δεν είχε αρκετό το συμπλήρωνε κάποια άλλη μικρομάνα του χωριού, όποια τύχαινε να έχει περίσσιο. Μόλις όμως σαράντιζε έπρεπε ν'άβγει η μάνα στο κτήμα για δουλειά και εάν μεν ήταν να γυρίσει μέχρι το μεσημέρι το βύζανε την ώρα που έφευγε και ξανά όταν επέστρεφε. Όταν όμως η εργασία της ήταν σε μακρινό χωράφι και θα γύριζε το βράδυ το έπαιρνε μαζί της, ζαλωμένη μέσα στην κούνια του. Και στις δυο περιπτώσεις το μωρό υπέφερε, γιατί στη μεν πρώτη, εκτός του ότι βύζανε σε μη κανονικά χρονικά διαστήματα, έμενε πολλές ώρες νηστικό, με αποτέλεσμα να τρώει έπειτα λαίμαργα και να βαρυφορτώνει το στομάχι του.

Η δεύτερη όμως περίπτωση ήταν και η πιο τραγική. Η μάνα δουλεύει σκληρά το χωράφι της, ενώ πιο πέρα το μωρό της κοιμάται ήσυχο στην κούνια του. Κάποια στιγμή ακούει το κλάμα του αλλά δεν κάνει κάτι, τ' αφήνει με την ελπίδα πως θα ξανακοιμηθεί και μόνο όταν βλέπει πως αυτό συνεχίζει διακόπτει τη δουλειά της και πηγαίνει κοντά του. Για να κλαίει θα έχει πεινάσει και πρέπει να το βυζάξει, κι αυτό τώρα κάνει, αν και το γάλα της από την κούραση είναι καυτό, βράζει. Το μικρό όμως, που πεινάει, το πίνει κι ύστερα ξανακοιμάται, για να ξυπνήσει ξανά σε λίγο και ν' αρχίσει πάλι το κλάμα. Το αφήνει να κλάψει πιο πολύ τώρα, γιατί ξέρει πως πριν από λίγο έφαγε και μάλλον θα λερώθηκε και θέλει αλλαγμα. Ναι, αλλά κι αυτή έχει να κάνει πολύ δουλειά ακόμη, γι' αυτό και δεν πειράζει αν μείνει λίγη ώρα ανάλαγο και μόνο όταν αυτό «βιρκάζει» πηγαίνει να το δει. Το βράδυ πάλι μόλις σπίτι γυρίσει σίγουρα θα φροντίσει πρώτα τις άλλες δουλειές της κι ύστερα θα κοιτάξει κι εκείνο, σαν αυτό να είναι από τα δευτερεύοντα ενδιαφέροντά της.

Η γιαγιά Μουλού μας έλεγε πως το βράδυ ερχόταν τόσο κουρασμένη από το χωράφι

ώστε μόνη της δεν μπορούσε ούτε τα κουμπιά του φουστανιού της να ξεκουμπώσει κι άλλες του σπιτιού το άνοιγαν, να βυζιάξει το παιδάκι της.

Κι όταν ύστερα από 5 με 6 μήνες αρχίζει το μικρό της κάτι να τρώει πιο ήσυχη φεύγει για τη δουλειά, αφού η πεθερά, που έμεινε σπίτι, του έχει την έγνοια.

Εκείνη θα το θρέψει με ρυζάκι ή μάτσιαλα, εκείνη θα τ' αλλάξει και θα το κοιμήσει κι αν τύχει στη βιασύνη του να φάει γρήγορα γκιρλωθεί, αυτή θα το χτυπήσει πολλές φορές στην πλάτη, να πάει κάτω η μπουκιά, λέγοντάς του συγχρόνως:

«νούνους μπλα, νούνους μπλα». Αυτά τα μάτσιαλα, ανατριχιάζω που μόνο τ' αναφέρω, όπως και πιο πάνω είπαμε, ήταν μέση ψωμιού και τα καρύδια τα οποία μασούσε πρώτα καλά η μάνα ή η γιαγιά κι ύστερα τ'άβγαζε από το στόμα της και τα έδινε να τα φάει το μωρό.

Αν σ' όλα αυτά προσθέσουμε και τα όσα μικρόβια άφηναν όχι μόνο στο προσωπάκι αλλά και πάνω στο φαγητό του οι μύγες, που κοπάδια πετούσαν γύρω του, τα όχι καλοπλυμένα πολλές φορές ρουχαλάκια του κι ό,τι άλλο βάζει ο νους μας, θα έχουμε την εικόνα της πρώτης ζωής του.

Ο δεύτερος λόγος ήταν η έλλειψη του γιατρού, οποιουδήποτε γιατρού κι όχι αποκλειστικά παιδίατρου, γιατί τέτοιον ούτε τα Γιάννενα είχαν. Μας δόθηκε πιο πάνω η ευκαιρία να μιλήσουμε για το ζήτημα αυτό και να πούμε πως, εκτός από την εποχή του Μιλτιάδη Κοτσιούκη, το χωριό δεν είχε άλλη φορά δικό του γιατρό κι οι χωριανοί κατάφευγαν σε ξένους ή μάλλον περιορίζονταν στους δικούς τους πρακτικούς και στη βοήθεια του θεού. Τάζαν να ζώσουν με κερι το εκκλησιάκι κάποιου άγιου, να προσφέρουν μια λαμπάδα όσο και το μπόι του μικρού στο μέγεθος, λάδι όσο και το βάρος του, να διαβάσουν σπίτι αγιασμό, να κοιμηθεί σε μοναστήρι.

Αν και αρκετά επεκταθήκαμε δε θα είναι, νομίζω, η πληροφόρηση μας για τις ασθένειες των παιδιών της εποχής εκείνης ολοκληρωμένη, εάν δεν αναφέρουμε και τις επιδημικές αρρώστιες, που συχνά πυκνά επισκέπτονταν το χωριό κι όχι λίγους, ιδίως μικρά παιδιά, έστελναν στη χώρα των μακάρων.

Έτσι το 1913 ή 1914 έπεσε στο χωριό η διφθερίτιδα, η «σκαρλατίνα», όπως τη λέγανε οι χωριανοί, κι επειδή τότε δεν υπήρχε ο ειδικός γι' αυτήν ορός, πολλοί, και κυρίως παιδιά, δεν άνθεξαν. Η Χρίσταινα του Μούσιου πήγε στον Άι-Νικόλα να θάψει το παιδάκι της το Βασιλάκη κι όταν γύρισε στο σπίτι βρήκε πεθαμένη και την κορούλα της Χρυσανγή. Την έθαψαν πλάι στο Βασιλάκη, νάναι μαζί τα δυο αδελφάκια, να παίζουν.

Τόσο μεγάλη ήταν τα χρόνια εκείνα η θνησιμότητα στα μικρά παιδιά ώστε πολλές φορές αναρωτιέμαι ποια θα ήταν η τύχη του ανθρώπινου γένους, αν την ίδια εποχή δεν είχαμε και τον τόσο εντυπωσιακό αριθμό γεννήσεων. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε πως το να πεθάνει κάποιο μικρό ήταν κάτι το συνηθισμένο, γι' αυτό και λέγανε: «ένα, κανένα» ή «το πρώτο παιδί είναι του Θεού, το δεύτερο του γονιού». Από τα έντεκα παιδιά, που έφερε στον κόσμο η Μουλού, της έμειναν στη ζωή μόνο τα πέντε.

7. ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ - ΤΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Με τη μάνα τον περισσότερο χρόνο στις εξωτερικές εργασίες, τον πατέρα στα ξένα και τη γιαγιά, τη μπάμπω, στο σπίτι, φυσικό είναι μ' αυτή να περνάει το μικρό μας τον περισσότερο χρόνο του, σ' αυτή να πέφτει ο κλήρος για το δύσκολο έργο

της ανατροφής του, αυτή να το επηρεάζει αποφασιστικά.

Τη μεγάλη της αγάπη για το εγγονάκι αφού: «του παιδιού μου το παιδί τῶχω δυο φορές παιδί», δεν τη φανερώνει μόνο με το να τ' ονομάζει χαϊδευτικά: «καμάρ(ι) μ(ου), βλαστάρ(ι) μ(ου), ψ(υ)χή μ(ου), σπλάχνα μ(ου)» ή να το θρέφει, να τ' αλλάζει και να το κοιμίζει, να ικανοποιεί δηλαδή τις πλέον στοιχειώδεις ανάγκες του, αλλά και να το ψυχαγωγεί, να προσπαθεί να το «ξεχάσει» με χορούς και ταχταρίσματα όπως:

Τάρνα να κι μπω μπω μπω,
μεσ' στουν κόρφο σου θα μπω,
σαν ου ψύλλους να τσιμπώ,
σα λαγός να κοιμηθώ, σα περδίκι να ριχτώ.

Τάρνα να κι μπω μπω μπω,
μεσ' στον κόρφο σου να μπω,
για να ψάξω και να βρω
μια σακούλα με φλουριά
κι άλλη μια με μάλαμα.

ή: Του Δημήτρη μου το γάμο, καλοκαίρι θα τον κάμω.

Χίλια πρόβατα θα σφάξω, χίλια ῥνιά χίλια κατσίκια.

Θα καλέσω το βεζίρι για να καθαρνάει το ρύζι,

θα καλέσω τους πασιάδες για να καθαρνούν πατσιάδες.

ή: Έχω γω ένα παιδί, βασιλιάς ένα τσιουπί,

μου μηνάει μου ξεμηνάει να συμπεθεριάσουμε,

γω δεν καταδέχουμε να συμπεθεριάσουμε.

Το παιδί μου τ' άσπρο τ' άσπρο, θέλει να φύλα από το κάστρο.

ή: Το παιδί θέλει χορό, τα βιολιά δεν είναι δω,

ποιον να στείλω να τα φέρει με το τάλιρο στο χέρι;

Μιμείται ακόμα φωνές ζώων ή με τα δαχτυλά του δεξιού χεριού της ανοιχτά περπατάει το σώμα του από τα πόδια μέχρι το λαιμό λέγοντάς του συγχρόνως, «Πού θα πας ε μπούμπαλε; Θα πάει στον Δημητράκη μ' να τουν κάνου γκούντι γκούντι» και τελειώνοντας το γαργαλάει στο λαιμό.

Πριν καλά καλά κλείσει το μικρό μας το χρόνο νοιώθει τον εαυτό του αρκετά δυνατό, γι' αυτό κι αφήνει τα «αρκουδίσματα» κι αρχίζει να περπατάει, ενώ όλοι στο σπίτι το θαυμάζουν και για καιρό έχουν να λένε για τα πρώτα δειλά βήματά του. Περισσότερο όμως το χαίρονται και πιο πολύ ασχολούνται μαζί του λίγο αργότερα, όταν αρχίζει να λέει μισές τις πρώτες του λεξούλες, ενώ εκείνοι προσπαθούν να του μάθουν κι άλλες. Είναι αυτές οι πλέον απαραίτητες και μάλιστα στην αρχή μονοσύλλαβες, όπως: μαμ (να φάει), μπου (να πιεί), μα (το φίλημα), τζιζ (η φωτιά), ντα (το χτύπημα), μπλα (επάνω), προχωρεί έπειτα στις δισύλλαβες με όμοιες συλλαβές: μάμα (το ψωμί), άτα (έξω), νινί (το μωρό), κακά (τα κακά), τζιτζί (το βυζί), κοκό (το αυγό), τσίτσι (το κρέας), μπόμπο (κεράσι, σταφύλι κ.ά.) και συνεχίζει μ' όσες έχουν διαφορετικές συλλαβές: όπα (ο χορός), κάλι-κάλι (καβάλα), μάου (η γάτα), κούτα (ο σκύλος), νάνι (ο ύπνος). Αργότερα του μαθαίνουν μιλώντας του τις σωστές, απλές, ή, μετά, όλες ανεξαιρέτως.

Και σ' όλα αυτά πρωτοστατεί πάντα η γιαγιά, που η μεγάλη αγάπη της για το εγγονάκι την κάνουν, όπως άλλωστε και τη μάνα του, τον καλύτερο δάσκαλο του κόσμου. Αν πάλι, ενώ είναι σε ηλικία, δε μιλάει, το βάζουν σ' ένα τσιουβάλι και

μια γυναίκα του σπιτιού ή συγγενής το φέρνει έτσι γύρω στους δρόμους του χωριού. Σ' όποιον τη ρωτήσει: «τι έχ(ει)ς στου τσιουβάλι;» απαντάει: «ένα σακί λόγια».

Αργότερα πάλι η γιαγιά το παίρνει μαζί της να του γνωρίσει τις κότες, τα κουνέλια και τα κατσικάκια του σπιτιού και το βοηθάει να γίνει μαζί τους φίλος. Για να το φέρει σ' επαφή με τον έξω κόσμο το πάει καλτσιούσι, γκότσι δηλαδή, στη γειτόνισσα ή στ' αλώνι, που παίζουν τα παιδιά, να τα δει τις πρώτες ημέρες, να τρέξει ανάμεσά τους μετά.

Δεν του χαλάει ποτέ και για τίποτα το χατίρι κι εκείνο, που καταλαβαίνει την αδυναμία της, θάβρει αφορμή να θυμώσει μαζί της, να της ζητήσει τον ήλιο με το φεγγάρι, πράγματα δηλαδή αδύνατα, θα κάνει ό,τι του κατέβει. Πάλι με αγάπη θα προσπαθήσει εκείνη να το φρονιμέψει κι όταν δει πως μάταια κοπιάζει με χαμόγελο θα του πει: «κάκιου, κακιουρίτσα, ανέβα στην κρανίτσα, κόψε μια βεργίτσα κι αρχίνα το παιδάκι μου» και παίρνοντας τώρα σοβαρό ύφος του δίνει με το χέρι της και καμιά μαλακιά στον πισινό του.

Για να το φοβίσει του λέει πως θάρθει ο κουζίνας να το πάρει κι αν από την πολλή χρήση η φοβέρα αυτή δεν έχει πέραση, βγαίνει ένας με τρόπο έξω από το δωμάτιο και χτυπάει την πόρτα, ενώ συγχρόνως μ' άγρια φωνή λέει πως θάμπει μέσα να πάρει το παιδί, που κλαίει, και θα το βάλει στην κουζίνα του.

Όμως δεν είναι για όλα τα μικρά και πάντοτε τόσο ευνοϊκά τα πράγματα, γιατί η γιαγιά κοντά στη δική τους φροντίδα έχει κι άλλες πολλές δουλειές του σπιτιού να κάνει, γι' αυτό κι εκείνα να περιορίζουν πρέπει τις αξιώσεις τους κι αν δεν το κάνουν κακό του κεφαλιού τους, αφού μπορεί και να τις φάνε στ' αλήθεια, μ' ελαφρό όμως πάντα χέρι.

Όσο το μικρό μας μεγαλώνει τόσο κι η παρουσία της γίνεται και πιο απαραίτητη μια και τώρα είναι ο καιρός που πρέπει να του μάθει τα πιο πολλά και πρώτ' απ' όλα να κάνει, μόλις το πρωί πλυθεί και το βράδυ πριν κοιμηθεί, μπρος στο εικονοστάσι και με τα χέρια σταυρωμένα την προσευχή του, όπως και το σταυρό του πριν αρχίσει το φαγητό. Του λέει ακόμα πως πρέπει να τρέχει να φιλήσει το χέρι του παπά, μόλις τον δει, και να σέβεται τους γονείς κι όλους τους μεγαλύτερους του. Να κάνει πάντα ό,τι του πουν, χωρίς αντίλογο, και ποτέ να μη λέει ψέματα, γιατί θα του κόψει ο παπάς τη γλώσσα.

Το βράδυ, μόλις ακούσει ν' ανοίγει τη μεγάλη αυλόπορτα ο πατέρας ή ο παππούς, που έρχεται από το μαγαζί, να σηκώνεται όρθιο, να μπαίνει με τ' άλλα αδελφάκια του στη γραμμή, κατά ηλικία, και καθώς εκείνος περνάει μπρος τους, να του λέει καλησπέρα, να του φιλεί το χέρι και να περιμένει την άδειά του για να καθίσει.

Πιο πολύ προσέχει την ανατροφή των κοριτσιών. Τις συμβουλεύει να είναι σεμνές, με μάτια χαμηλόθωρα, εργατικές, με λίγες κουβέντες, να μη αντιμιλούν ποτέ σε μεγαλύτερό τους, να μην καυγαδίζουν κι οι σχέσεις τους με τ' αγόρια να είναι ανύπαρκτες ή έστω τελείως τυπικές, αν θέλουν να παντρευτούν γρήγορα και καλά, γιατί οι μάνες, που έχουν γιούς, από τώρα προσέχουν ποια θα πάρουν αργότερα νύφη τους.

Με συχνές επαναλήψεις, τις οποίες συνεχίζει κι όταν το μικρό αγόρι ή κορίτσι πάει στο σχολείο, και για το καλό του, του μαθαίνει τι πρέπει να κάνει και τι ν' αποφεύγει, τι να παρατηρεί και τι να περιμένει, όπως:

Να μη πετάει το ψωμί, γιατί θα τ' βγάλει ο Θεός τα μάτια.

Να μην αφήνει τη χασιά του, γιατί κάποιος δικός του θα πεινάσει ή αν είναι παντρεμέ-

νος θα τον αφήσει ο σύντροφός του.

Το τραπέζι ποτέ να μη μένει τελείως αδειανό, για να μη πεινάσει ο νοικοκύρης. Να μη τρώει ψωμί βασίλεμα ηλιού, για να μη πεθάνει η μάνα του.

Το μεσημέρι και το βράδυ να πηγαίνει σπίτι πριν την ώρα του φαγητού, γιατί, αν πάει την ώρα που οι άλλοι τρώνε, θα του πουν πως του κρέμασαν το κουτάλι στην πόρτα, δηλαδή πως το φαγητό τέλειωσε και θα μείνει νηστικό.

Το πρωί την άνοιξη κάτι να βάζει στο στόμα του, έστω και μια χαψιά ψωμί, για να μην ακούσει νηστικός τον κούκο και τον τσακίσει.

Όταν σχηματίζονται στο φλυτζάνι φουσκίτσες καφέ να ξέρει πως φίλος θα μας έρθει κι όταν τύχει να τον χύσουμε θα πάρουμε λεφτά.

Αν κάποιο ξύλο, που καίγεται στη φωτιά, βγάλει ξαφνικά σ' ένα σημείο του δυνατή φλόγα με βοή κάποιος τους λογοκρένει και γι' αυτό πρέπει να λέει: «Αν είσαι φίλος και μας κρέν'ς για καλό, καλό νάχ'ς, αν είσαι οχτρός και μας κρέν'ς κακό, κακό νάχ'ς κι αν είσαι σπιτικός γρήγορα νάρθ'ς» και με το φτυάρι να χτυπάει το ξύλο που σφυρίζει.

Όταν η πυρωσιά, που είναι στη φωτιά, τύχει να έχει στα σίδερά της πέγκες φωτιάς, να ξέρει πως ο νοικοκύρης λίρες έχει, αν αυτές είναι λίγες, λίγες κι οι λίρες, αν πολλές, πολλές κι οι λίρες.

Σ' αυτόν που με το φύσημά του άναψε αμέσως τη φωτιά να λέει: Θα φωτιάξ'ς κινούριο πουκάμ'σο, αν αργεί: Θα μείν'ς με το παλιό.

Αν η γάτα κάνει ακαθαρσίες ή κατουρήσει μέσα στο δωμάτιο, τότε μας ζηλεύουν κι αν μάλιστα τύχει να κατουρήσει από τη λιάσα πάνω στο τραπέζι την ώρα που τρώμε, η ζήλεια τους είναι πολύ μεγάλη.

Όταν παίρνουμε κότα ή γατάκι στο σπίτι και για να μη μας φύγει το πηγαίνουμε και τ' ακουμπούμε τρεις φορές στη βάτρα λέγοντας κάθε φορά: Όταν φύγει του σπίτι να φύγ'ς κι συ.

Όταν πουλάκι χτυπάει το τζάμι του παραθύρου μας καλή είδηση ή φίλος θα μας έρθει.

Να μη κρεμάει το ψαλίδι ανοιχτό, γιατί ο λύκος θα έχει το στόμα του ανοιχτό και θα φάει τα γιδοπρυρατά μας.

Όταν το ποντίκι τρώει τα ρούχα μας είναι φανερό σημάδι πως μας κλέψανε και γι' αυτό να προσέχουμε πρέπει.

Πριν βγει έξω από την αυλόθυρα του σπιτιού του να σκεφτεί αν πήρε όλα όσα του χρειάζονται, γιατί είναι γρουσουζιά να γυρίσει από το δρόμο να πάρει κάτι που, ενώ το χρειάζεται, το ξέχασε.

Όταν σκαλώσει κάποιου το ρούχο στο γκαντινάτσο της πόρτας, καθώς βγαίνει από το σπίτι, να του πει: Κάτι χρουστάς στου σπίτι.

Να μη περπατάει με το ένα πόδι ποδεμένο και τ' άλλο ξυπόλητο, γιατί θα πεθάνει η μάνα του.

Να μη βάζει ή ρίχνει στην πλάτη τη φανέλα ή κάποιο άλλο ρούχο του ανάποδα, γιατί μεγάλο κακό, μπορεί και θάνατος, θάρθει στο σπίτι του.

Όταν ο πρώτος που θα συναντήσει το πρωί είναι παπάς, να τον κομποδένει.

Όταν του κόψει το δρόμο φίδι ή λαγός, είναι σημάδι πως έχει ένα μεγάλο εχθρό, γι' αυτό χρειάζεται πολύ να προσέχει.

Να μη κοιμάται κάτω από την αστρέχα του σπιτιού ή της καλύβας, γιατί θα σελη-

νιάζεται.

Όταν βουίζει τ' αυτί του να ρωτάει: Ποιό αυτί μ' βουίζει; κι αν το βρουν, να λέει: Αντάμα μας κρέν', αν όχι: Δεν μας κρέν' αντάμα.

Όταν χτυπάει το δεξί του μάτι, κάτι καλό θα δει κι αν το αριστερό κακό. Μερικοί όμως έχουν για καλό το αριστερό και για κακό το δεξί.

Όταν μουδιάζει το χέρι ή το πόδι του, για να γειάνει γρήγορα, να λέει: Να φύγει ου μούδιακας κι να πάει στην τάδε αγκαστρομένη.

Όταν τον τρώει η δεξιά παλάμη, να ξέρει πως θα δώσει χρήματα κι όταν η αριστερή θα πάρει.

Όταν τον τρώει η μύτη, σίγουρα θα στενοχωρηθεί, μπορεί όμως να φάει και ξύλο. Τα ίδια θα πάθει όταν τον τρώει η πλάτη.

Όταν τον τρώει η μπάτσα, «το πέλμα» του ποδιού του, δρόμο θα κάνει.

Αμα λιγκιάζει είναι σίγουρο πως τον κρένουν.

Όταν σέρνεται το σχοινί από το πατούνι του, με κάποιον θα καβγαδίσει ή κάποια θα γεννήσει.

Αμα σταθεί πάνω του αλογόμυγα ή κρεμαστεί προς του σφάλαγκας, θα πάρει γράμμα.

Όταν φταρνίζεται, ενώ μιλάει, να διακόπτει την κουβέντα του και να λέει: Λέω κι αλήθεια, γιατί το φτάρνισμα αυτό φανερώνει πως λέει την αλήθεια, κι ύστερα να συνεχίζει την κουβέντα, που άφησε στη μέση.

Όταν φταρνίζεται κι οι άλλοι του πουν: Με τις υγείες σου, ν' απαντάει: «Ευχαριστώ» κι όταν φταρνίζεται συνέχεια να λέει: «Κάποιους θ' αρρουστήσει», εννοώντας βέβαια τον ευατό του.

Να μη σφυρίζει τη νύχτα, γιατί τρώει ο λαγός τα στάρια.

Τη χελώνα, το σκοτωμένο βάτραχο και την άδεια πυρωσιά ποτέ να μη τα βάζει ανάποδα, γιατί μουντζώνουν το θεό.

Δεν κάνει να μετράει τη νύχτα τ' αστέρια, γιατί θα βγάλει μπιστραβίτσες.

Όταν χάσει κάτι κι αφού ψάξει εκεί γύρω δεν τῶβρει, να κόψει μια κόκκινη κλωστή από τα ρούχα του να τη βάλει κάτω από μια πλάκα στο μέρος που το έχασε και να πει: Έβγα, πειρασμέ, να σε βρω. Να επαναλαμβάνει το ίδιο πολλές φορές, ενώ συγχρόνως θα ψάχνει και σίγουρα θα τῶβρει. Μπορεί πάλι ν' ανοίξει στο χώμα μια τρύπα και να βάλει μέσα ένα μπούμπουρο (ζωύφιο) και να του πει να πάει νᾶβρει το χαμένο. Αν έπειτα ψάξει και τώρα σίγουρα θα τῶβρει, γιατί στο μεταξύ το έχει φέρει ο μπούμπουρας.

Σα μεγαλώσει και χάσει κάτι να ρωτάει πρώτα τους γειτόνους ή όσους πέρασαν από το μέρος που το έχασε αν το βρήκαν. Αν όχι να το λέει στον παπά κι αυτός με τη σειρά του την Κυριακή μετά τη θεία λειτουργία θα «φωνάξει» στην εκκλησία γι' αυτό που χάθηκε. Όταν το χαμένο είναι κάποιας αξίας κι όχι μια τριχιά ή ένα τσεκούρι να τάζει κιόλας χρήματα, τα βρετίκια. Αλλά κι όταν βρει κάτι και δεν ξέρει ποιος το έχασε, να ειδοποιεί τον παπά να φωνάξει στην εκκλησία, για να πάει όποιος το έχασε να το πάρει.

Όταν σε συζήτηση γελούν πολύ και για να μην ακολουθήσει κλάμα να λέει: Σε καλό να μας βγει.

Όταν στην κουβέντα που κάνουν αναφέρει κακό και μάλιστα τη λέξη θάνατος, να χτυπάει με το χέρι του κάτι στέρεο, όπως ξύλο ή πέτρα, για νᾶμαστε γεροί σαν

κι αυτό ή αν τη λέξη αυτή την πρόφερε κάποιος άλλος, να πει σ' αυτόν: Δάγκασε τη γλώσσα σου ή Κουνήσου από τον τόπο σου.

Ακόμα δε θα παραλείψει να του μάθει πως τα μυρμήκια φέρνουν στο σπίτι ευτυχία ή πως κάποιος ξενιτεμένος σπιτικός γρήγορα θα γυρίσει.

Τώρα που το παιδί μας γνωρίζει τόσα πράγματα και τόσα σημάδια, καλά ή κακά, σίγουρα θα μπορέσει πολλά εμπόδια και δυσκολίες της ζωής ν' αποφύγει, αλλά και άξια ν' αντιμετωπίσει όλα τ' άλλα για μια καλύτερη ζωή του.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Στα έξι του χρόνια πριν, στα πεντέμισι σήμερα, το παιδί πηγαίνει σχολείο, γίνεται «δασκαλοπαίδι». Απαραίτητο σχολικό σύντροφο έχει τη σάκα του, το «τσουβέλι», φτιαγμένο από πανί υφασμένο στον αργαλειό του σπιτιού με τις τρεις πλευρές του κλειστές και μόνο την πάνω ανοιχτή, για να μπορεί να βάζει μέσα τα βιβλία του. Στις δυο άκρες της πάνω ανοιχτής πλευράς έχει πανίσια λουρίδα ή σχοινί αργαλλείο, να το κρεμάει στον ώμο του, και στη μια από τις δυο επιφάνειές του, με πανί άλλου χρώματος ή με νήμα, κεντημένο σταυρό, να το φυλάει και να το βοηθάει στα γράμματά του. Και τ' αγόρια και τα κορίτσια έχουν το ίδιο τρουβέλι, μόνο που των κοριτσιών είναι πιο όμορφο, γιατί του κρεμούν και φούντες φτιαγμένες με νήματα κι ο σταυρός του πιο περιποιημένος. Αργότερα το πανί το προμηθεύονταν από το μαγαζί, ενώ σάκες από το εμπόριο άρχισαν ν' αγοράζουν στις μέρες μας κι όσοι μπορούσαν να διαθέσουν το ανάλογο χρηματικό ποσό.

Στο τρουβέλι βάζουν την πλάκα με τον κοντύλι και περιμένουν πότε θάρθει το παζαρόπουλο να του φέρουν από την Κόνιτσα και το αλφαβητάρι, ενώ στις μεγαλύτερες τάξεις συμπληρώνουν τον εξοπλισμό της με κάποια βιβλία και λίγα τετράδια.

Πολύ παλιά, τον καιρό δηλαδή που τα γράμματα θεωρούνταν για μεν τ' αγόρια χρήσιμα αλλ' όχι κι απαραίτητα, για δε τα κορίτσια πολυτέλεια, την εποχή που ο Τούρκος, ο βάρβαρος αυτός κατακτητής, εξουσίαζε τον τόπο μας κι απαγόρευσε τη λειτουργία ελληνικών σχολείων, όπως και πιο πάνω είδαμε, δεν ήταν λίγοι οι νέοι του χωριού μας που διψούσαν για μάθηση και, κρυφά στην αρχή, φανερά όταν αργότερα επέτρεψαν τη λειτουργία μερικών, φοιτούσαν σ' αυτά.

Όταν με τον καιρό οι χωριανοί άρχισαν να ταξιδεύουν σε μακρινές χώρες, στ' αγόρια πρώτα, στα κορίτσια μετά, η ανάγκη για στοιχειώδη στους πολλούς, γι' ανώτερη σε μερικούς μόρφωση έγινε επιτακτική κι η φοίτησή τους στο σχολείο απαραίτητη. Έπρεπε να ξέρει γράμματα ο κάθε Στρατσιώτης, να μπορεί από την ξενιτιά, που βρίσκονταν, να στείλει με τ' άψυχο χαρτί δυο λόγια στους δικούς του στο χωριό, όπως και να μπορεί να κάνει τις απαραίτητες προσθαφαιρέσεις, να μην του τρων οι άλλοι τον ιδρώτα του.

Για τα κορίτσια πάλι τα γράμματα δεν ήταν τώρα κόσμημα αλλ' απαραίτητο εφόδιο, να μπορούν ν' απαντούν στον ταξιδεμένο σύντροφό τους χωρίς τη μεσολάβηση τρίτου, να λογαριάζουν το ένα και το άλλο, για να «γυρίσουν» καλά το σπίτι, μια και τώρα αυτές έφεραν όλη την ευθύνη γι' αυτό.

Και γέμισε το σχολείο μαθητές, αγόρια και κορίτσια, αφού η φοίτηση ήταν πάντα μικτή, κι ας κάθονταν σε χωριστά θρανία, αλλ' όχι και κανονική. Η ανέχεια ανάγκαζε πολλά από τ' αγόρια ν' αφήνουν το σχολείο μόλις άρχιζε να δένει το κορμί τους

κι αυτό ή αν τη λέξη αυτή την πρόφερε κάποιος άλλος, να πει σ' αυτόν: Δάγκασε τη γλώσσα σου ή Κουνήσου από τον τόπο σου.

Ακόμα δε θα παραλείψει να του μάθει πως τα μυρμήκια φέρνουν στο σπίτι ευτυχία ή πως κάποιος ξενιτεμένος σπιτικός γρήγορα θα γυρίσει.

Τώρα που το παιδί μας γνωρίζει τόσα πράγματα και τόσα σημάδια, καλά ή κακά, σίγουρα θα μπορέσει πολλά εμπόδια και δυσκολίες της ζωής ν' αποφύγει, αλλά και άξια ν' αντιμετωπίσει όλα τ' άλλα για μια καλύτερη ζωή του.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Στα έξι του χρόνια πριν, στα πεντέμισι σήμερα, το παιδί πηγαίνει σχολείο, γίνεται «δασκαλοπαίδι». Απαραίτητο σχολικό σύντροφο έχει τη σάκα του, το «τρουβέλι», φτιαγμένο από πανί υφασμένο στον αργαλειό του σπιτιού με τις τρεις πλευρές του κλειστές και μόνο την πάνω ανοιχτή, για να μπορεί να βάζει μέσα τα βιβλία του. Στις δυο άκρες της πάνω ανοιχτής πλευράς έχει πανίσια λουρίδα ή σχοινί αργαλέσιο, να το κρεμάει στον ώμο του, και στη μια από τις δυο επιφάνειές του, με πανί άλλου χρώματος ή με νήμα, κεντημένο σταυρό, να το φυλάει και να το βοηθάει στα γράμματά του. Και τ' αγόρια και τα κορίτσια έχουν το ίδιο τρουβέλι, μόνο που των κοριτσιών είναι πιο όμορφο, γιατί του κρεμούν και φούντες φτιαγμένες με νήματα κι ο σταυρός του πιο περιποιημένος. Αργότερα το πανί το προμηθεύονταν από το μαγαζί, ενώ σάκες από το εμπόριο άρχισαν ν' αγοράζουν στις μέρες μας κι όσοι μπορούσαν να διαθέσουν το ανάλογο χρηματικό ποσό.

Στο τρουβέλι βάζουν την πλάκα με τον κοντύλι και περιμένουν πότε θάρθει το παζαρόπουλο να του φέρουν από την Κόνιτσα και το αλφαβητάρι, ενώ στις μεγαλύτερες τάξεις συμπληρώνουν τον εξοπλισμό της με κάποια βιβλία και λίγα τετράδια.

Πολύ παλιά, τον καιρό δηλαδή που τα γράμματα θεωρούνταν για μεν τ' αγόρια χρήσιμα αλλ' όχι κι απαραίτητα, για δε τα κορίτσια πολυτέλεια, την εποχή που ο Τούρκος, ο βάρβαρος αυτός κατακτητής, εξουσίαζε τον τόπο μας κι απαγόρευσε τη λειτουργία ελληνικών σχολείων, όπως και πιο πάνω είδαμε, δεν ήταν λίγοι οι νέοι του χωριού μας που διψούσαν για μάθηση και, κρυφά στην αρχή, φανερά όταν αργότερα επέτρεψαν τη λειτουργία μερικών, φοιτούσαν σ' αυτά.

Όταν με τον καιρό οι χωριανοί άρχισαν να ταξιδεύουν σε μακρινές χώρες, στ' αγόρια πρώτα, στα κορίτσια μετά, η ανάγκη για στοιχειώδη στους πολλούς, γι' ανώτερη σε μερικούς μόρφωση έγινε επιτακτική κι η φοίτησή τους στο σχολείο απαραίτητη. Έπρεπε να ξέρει γράμματα ο κάθε Στρατσιώτης, να μπορεί από την ξενιτιά, που βρίσκονταν, να στείλει με τ' άψυχο χαρτί δυο λόγια στους δικούς του στο χωριό, όπως και να μπορεί να κάνει τις απαραίτητες προσθαφαιρέσεις, να μην του τρων οι άλλοι τον ιδρώτα του.

Για τα κορίτσια πάλι τα γράμματα δεν ήταν τώρα κόσμημα αλλ' απαραίτητο εφόδιο, να μπορούν ν' απαντούν στον ταξιδεμένο σύντροφό τους χωρίς τη μεσολάβηση τρίτου, να λογαριάζουν το ένα και το άλλο, για να «γυρίσουν» καλά το σπίτι, μια και τώρα αυτές έφεραν όλη την ευθύνη γι' αυτό.

Και γέμισε το σχολείο μαθητές, αγόρια και κορίτσια, αφού η φοίτηση ήταν πάντα μικτή, κι ας κάθονταν σε χωριστά θρανία, αλλ' όχι και κανονική. Η ανέχεια ανάγκαζε πολλά από τ' αγόρια ν' αφήνουν το σχολείο μόλις άρχιζε να δένει το κορμί τους

και να τραβούν για τα ξένα, στους μαστόρους ή στη Βλαχιά, να δουλέψουν για να συνδράμουν τη φαμίλια τους. Τα κορίτσια πάλι, μόλις γίνονταν 9 ή 10 χρόνων, αν όχι πιο νωρίς, «τάκοβαν» από το σχολείο να βοηθήσουν τις μεγαλύτερες στις δουλειές του σπιτιού ή να φροντίσουν τα μικρά αδελφάκια τους, που δεν πήγαιναν σχολείο, όταν βέβαια το σπίτι δεν είχε γιαγιά.

Ίσως η όχι ευχάριστη αυτή κατάσταση ανάγκασε και τον αείμνηστο Γ. Παπαβασιλειάδη να γράψει στις Ιστορικές του Σημειώσεις γεμάτος πίκρα: «...άλλ' ὅσον ἀφορὰ τὸν πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὰ γράμματα ζῆλον μεγίστην, ἵνα μὴ εἶπω τελείαν, ἀδιαφορίαν καὶ ὄλως πρὸς τὴν ὑλικὴν πρόοδον ἀντίθετον».

Αργότερα ο νόμος για την υποχρεωτική φοίτηση στο δημοτικό σχολείο όλων των ελληνοπαίδων συγκέντρωσε σ' αυτό τους νέους του χωριού, αγόρια και κορίτσια, και βοήθησε ώστε σήμερα όχι μόνο να μην υπάρχει στην Πουρνιά κάποιος αγράμματος αλλά και πολλούς δικούς μας επιστήμονες, που διέπρεψαν και διαπρέπουν, να καμαρώνουμε. Δεν τους ονομάζω όχι για κάτι άλλο αλλά γιατί φοβούμαι πως σίγουρα κάποιος θα μου διαφύγει και θα τον αδικήσω.

Με το τρουβέλι στον ώμο, το καπέλο με την κουκουβάγια στο κεφάλι και στο χέρι ένα καυσόξυλο για το τζάκι κι αργότερα τη θερμάστρα του σχολείου το χειμώνα, το σπίτι του δάσκαλου τις άλλες εποχές, κινούν λοιπόν τα παιδάκια με το χτύπημα της καμπάνας κάθε πρωί κι απόγευμα στο σχολείο να πάνε και μόνο το απόγευμα του Σαββάτου έχουν ελεύθερο για την ατομική τους καθαριότητα.

Λούζονται τότε κι αλλάζουν νᾶν' έτοιμα ώστε την άλλη μέρα με το δεύτερο κιόλας της καμπάνας κάλεσμα να ξεκινήσουν για το σχολείο. Εκεί, εκτός από δυο τρία, που βρίσκονται από ώρα στο ιερό και βοηθούν τον παπά, συγκεντρώνονται όλα κι όταν χτυπήσει η τρίτη ο δάσκαλος τα βάζει στη γραμμή, με τα κορίτσια μπροστά, και τα οδηγεί στην εκκλησιά.

Σταυρώνουν τα χεράκια τους κι άφωνα παρακολουθούν τη θεία λειτουργία, γιατί ξέρουν πως αν κάνουν και πειράξουν το διπλανό τους, κάτι δηλαδή που πολύ θα ήθελαν, αφού απ' όσα λέει ο παπάς κι οι ψάλτες τίποτε δεν καταλαβαίνουν, το άγρυπνο μάτι του δάσκαλου θα τους εντοπίσει και την άλλη μέρα στο σχολείο θα δώσουν λόγο για την αταξία τους.

Ένα αγόρι της έκτης τάξης διαβάσει τον Απόστολο, κάποιος άλλος μαθητής ή μαθήτριά αργότερα, πάλι των μεγάλων τάξεων, λέει το «Πιστεύω...», κι άλλος ένας της δευτέρας ή τρίτης το «Πάτερ ημών...».

Αλήθεια τι αγωνία και φόβο έχουν μη δεν τα πουν καλά και ντροπιάσουν τον εαυτό τους, το δάσκαλο και τους γονείς τους, γι' αυτό κι όλο το απόγευμα του Σαββάτου διαβάζουν και ξαναδιαβάζουν τον Απόστολο, λένε και ξαναλένε το Πιστεύω και το Πάτερ ημών. Κι όταν στην εκκλησία το πουν καλά κι ακούσουν από τους μεγάλους το «μπράβο» κι από το πρώτο δεξιό στασίδι το Βασιλάκη Παπαδάτη να λέει δυνατά το «εύγε», τι χαρά που νοιώθουν!

Με το σχόλασμα της λειτουργίας όλοι γελαστοί και χαρούμενοι γεμίζουν το προαύλιο και μόνο ο άτακτος στην εκκλησία μαθητής μας, αν και πρλύ προσπαθεί, δε μπορεί να κρύψει τη σκέψη του για το αύριο, τη Δευτέρα. Θα του τη χαρίσει ο κύριος ή θα τον τιμωρήσει κι αν ναι, ποια θα είναι η τιμωρία του; Θα τον δείρει με την κρανίσια βέργα, «την αγία ράβδο», μια και «το ξύλο βγήκε από τον παράδεισο», θα τον βάλει να καθήσει στη γωνία της αίθουσας όρθιος ή στα γόνατα, θα τον κλείσει κάμποσα

διαλείμματα μέσα ή δε θα τον βάζει τώρα, όπως παλιότερα, να καθήσει στον κουτσό ούτε να μείνεις γονατιστός πάνω σε χαλίκια, που σου ξέσκιζαν τα γόνατα, αλλά κι οι σημερινές τιμωρίες δεν είναι μικρές.

Έλπίζει πως ίσως για την αταξία του αυτή δε θα τιμωρηθεί, μια και πολλές μέχρι τώρα φορές την πλήρωσε, γιατί δεν ήξερε το μάθημα. Το είχε διαβάσει πολύ στο σπίτι του, το είχε μάθει και το έλεγε απ' έξω, αλλά στο σχολείο, λίγο γιατί δεν το κατάλαβε καλά, λίγο γιατί τον είχε μπερδέψει κι ο δάσκαλος, έχασε τη συνέχεια, τα θαλάσσωσε και την έπαθε σαν αδιάβαστος.

Η αλήθεια πάντως είναι πως η μάθηση δεν είναι εύκολη, αφού το σπίτι περιμένει τα πάντα από το σχολείο, ενώ το ίδιο όχι μόνο δε βοηθάει σε κάτι το μαθητή αλλά, κατά κάποιο τρόπο, εμποδίζει κι αυτές τις προσπάθειές του. Τον αναγκάζει αίφνης το μεσημέρι, που θάρθει από το σχολείο, αντί να διαβάσει μετά το φαγητό τα μαθήματα του απογεύματος, να κάνει διάφορες άλλες δουλειές, όπως να καθαρίσει τα κατώγια από τις κοπριές των ζώων, να φέρει νερό από τη βρύση, να σκουπίσει το σπίτι, να κρεμάσει στα λιανώματα.

Το βράδυ πάλι ο φεγγίτης πιο παλιά, η λάμπα τώρα μπαίνει στη μέση στο τζάκι να φέγγει σ' όλο το δωμάτιο και ο μαθητής μας πρέπει κάπου εκεί κοντά να βάλει ένα σκαμνί για γραφείο, να μπορεί να βλέπει να διαβάσει κι ας φωνάζουν τα μικρότερα αδελφάκια του από γύρω. Οι γονείς του περιορίζονται μόνο στο να τον ρωτούν αν διάβασε τα μαθήματά του για την άλλη μέρα κι επειδή συνήθως παίρνουν πάντα καταφατική απάντηση, μένουν ήσυχοι κι όλοι είναι ευχαριστημένοι.

Έτσι περνούν τ' άγουρα και ξένοιαστα παιδικά χρόνια κι ο μαθητής μας τελειώνει το δημοτικό. Θα πρέπει τώρα κάτι να κάνει, να μάθει μια τέχνη ή να πάει στο γυμνάσιο, εκτός βέβαια από τα κορίτσια που τα περισσότερα, αν όχι όλα, μένουν στο χωριό και μαθαίνουν από τη μάνα τους νοικοκυριό και τις δουλειές στο κτήμα, ενώ λίγα τραβούν γι' ανώτερα σχολεία.

ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Ας μη νομίσει όμως κανείς πως η ζωή του μαθητή είναι υφασμένη μόνο με υποχρεώσεις και στενοχώριες, πως του δείχνει δηλαδή πάντα την κακή της όψη, γιατί έχει και τα καλά της, όπως τις εκδρομές κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, τις αργίες λόγω εορτών, τις διακοπές των Χριστουγέννων, του Πάσχα και του καλοκαιριού, αλλά και τις διάφορες άλλες εξωσχολικές γιορτές, που διοργανώνουν σύμφωνα με τα έθιμα του χωριού μας μόνα τους τα παιδιά και φροντίζουν να τις χαρούν όσο πιο καλά μπορούν.

Τέτοιες γιορτές είναι τα κόλιντα, του Ευαγγελισμού, του Λαζάρου, οι μασκαράδες, οι εξετάσεις.

Ας δούμε όμως την κάθε μια τους χωριστά αρχίζοντας από τα κόλιντα, όπως εμείς λέμε τα κάλαντα.

Την παραμονή των Χριστουγέννων τα παιδιά πηγαίνουν στα κόλιντα. Από μέρες πριν κάθε μεσημέρι και βράδυ, μετά το απογευματινό μάθημα, αφήνουν βιαστικά τη σάκα τους στο σπίτι, αρπάζουν ένα κοντοτρίχι κι ένα κομμάτι ψωμί και τρώγοντας δαγκατά τραβούν για τα Προσοκήπια, το Διάραχο ή όπου αλλού αυτά ξέρουν πως θάβρουν τσάκνα, κέδρα κι έλατα να τα φέρουν, σέροντάς τα με το κοντοτρίχι, στο

Βιρό. Εκεί τα μαζεύουν σε μεγάλο σωρό, όσο πιο ψηλό μπορούν, μ' ένα σταλίκι στη μέση του. Σ' όλα αυτά τα κορίτσια δεν συμμετέχουν. Έτσι πρέπει.

Το βράδυ της 23ης Δεκεμβρίου ο σωρός είν' έτοιμος και τα παιδιά, ευχαριστημένα από το αποτέλεσμα των προσπαθειών τους, αποσύρονται στα σπίτια τους να ετοιμαστούν κι αυτά κι ύστερα γρήγορα να πέσουν για ύπνο, μια κι αύριο πρέπει να σηκωθούν νυχτούλα.

Η μάνα τους ετοιμάζει τον τρουβά, που θα πάρουν μαζί τους, βάζοντας μέσα μια κουλούρα και δυο σύκα, ενώ το αγόρι της κι όχι το κορίτσι, αν βέβαια είναι στις μεγάλες τάξεις του σχολείου και γίνει «τζιουμακάς» ή «κολιντράς», όπως αλλιώς τον λέμε, θα ρίξει άλλη μια ματιά στη «τζιομάκα» του. Αυτή η τζιομάκα είναι ένα λεπτό ξύλο μήκους 80 περίπου πόντων, που στη μια άκρη του έχει μεγάλο ξύλινο εξόγκωμα σε μια μεγάλη γροθιά. Την έχει φέρει ο τσοπάνης του χωριού από το λόγγο, ύστερα από παράκληση και φιλοδώρημα της μάνας του αγοριού, κι είναι από ξύλο προσκαβίτσας.

Το μικρό παιδάκι αλλά και το πιο μεγάλο, ενώ πέφτει να κοιμηθεί, για εκατόστή ίσως φορά παρακαλάει τη μανούλα του να το ξυπνήσει μόλις χτυπήσει η καμπάνα, για να βρεθεί με τους πρώτους κι όχι τους τελευταίους στην πλατεία. Κι αφού γι' άλλη μια φορά πάρει τη διαβεβαίωσή της πως σίγουρα θα το ξυπνήσει, κουρασμένο, όπως είναι από τα τρεξίματα της ημέρας, δεν αργεί να παραδοθεί σε ύπνο που τον στολίζουν χίλια δυο γλυκά όνειρα.

Μόλις στη ράχη της Γκουγκούλιας προβάλλει ο Αυγερινός, η μεγάλη καμπάνα αρχίζει με τη βραχνή φωνή της να ταράζει την ησυχία της νύχτας κι η μικρή δεν αργεί να την ακολουθήσει με όση δύναμη έχει. Στο άκουσμά της σηκώνεται η μάνα, ανάβει φωτιά στο τζάκι, σκουντάει τα παιδιά της κι αυτά αμέσως πετάγονται πάνω, ρίχνουν μια χούφτα νερό να ξαγρυπνήσουν, ντύνονται στα πεταχτά με χοντρά μάλλινα ρούχα, παίρνουν τον τρουβά και τη τζιομάκα, αν είναι κολιντράδες, και ξεκινούν. Είναι ίσως η μόνη φορά που, ενώ αγουροξύπνησαν, δε γκρινιάζουν.

Στο Βιρό θάβρουν κι όσους πήγαν πιο πριν, χτύπησαν την καμπάνα κι άναψαν το σωρό, που, καθώς τώρα καίγεται, στέλνει τις φλόγες του στα μεσούρανα. Θα καθήσουν να ξεσταθούν λίγο και θ' ακούσουν από κείνον που πρώτος ήρθε να διηγείται τ' ανδραγαθιμά του, ενώ μερικοί, μια κι άκουσαν να το λέει τόσες φορές, θα τραβηχτούν πιο πέρα να δοκιμάσουν τις τζιομάκες τους χτυπώντας τα σανίδια στις γύρω φραχτές.

Όσο περνάει η ώρα τόσο και περισσότερα παιδάκια συγκεντρώνονται κι όταν σκάσει η αυγούλα στις γύρω βουνοκορφές οι τζιουμακάδες τα βάζουν στη γραμμή με τα πιο μικρά μπροστά και τα μεγαλύτερα πίσω, ενώ πολλά από τα κορίτσια της Ε' και ΣΤ' τάξης βοηθούν τ' ανήμπορα κρατώντας τα από το χέρι.

Και τώρα ξεκινούν. Πηγαίνουν πρώτα στου Αθανασίου και τους Θεοδωραίους, κατεβαίνουν στους Κυριακάδες κι ύστερα σ' όλο το χωριό απ' τους Τσανάδες και πάνω. Στο δρόμο τραγουδούν:

Κόλιντα μέλιντα, τρεις χιλιάδες πρόβατα κάτω στα λακκώματα.

Τρώει ο λύκος χαίρεται κι ο λαγός μαραίνεται και τα σκ(υ)λιά γιουργιούνται και τα κ(ου)τάβια κρέμονται.

Νο μου, μπάμπω, κλούρα, σου κουτσοουλώ τη θύρα και την παραθύρα, ξύδι στο βαένι, πουρδή στου κουλουκύθι, σκ... στο κουτσοχούλιαρο.

ή Χριστός γεννάται σήμερα,
γεννάται και δοξάζεται
στους ουρανούς απάνω.
Οι αγγέλοι χαίρονται
και τα δαιμόνια σκάζουν,
σκάζουν και πλαντάζουν,
τα σίδερα δαγκάζουν.

Οι νοικοκυρές έχουν τ' αυτί τους στο δρόμο, γι' αυτό και μόλις ακούσουν πως πλησιάζουν παίρνουν την πυκνάδα, που έχουν σκεπασμένη πάνω στο τραπέζι, βγαίνουν στην εξώπορτα του σπιτιού τους και περιμένουν. Μέσα στην πυκνάδα έχουν σύκα από τσιοπέλες του εμπορίου και κουλούρες που ζύμωσαν κι έψησαν με τα ίδια τους τα χέρια. Αλλοίμονο σ' όποια δε βρεθεί στην εξώπορτα του σπιτιού της· οι τζιουμακάδες χωρίς σκέψη και χρονοτριβή, θ' αρχίσουν να τη χτυπούν με τη τζιομάκα τους με δύναμη μέχρις ότου ανοίξει και βγει η νοικοκυρά με την πυκνάδα.

Πιο πάνω θα προστεθεί στην παρέα τους κι η Γυφτογιαννοβιά κρατώντας από το χέρι ένα ή δυο μικρά, που της εμπιστεύτηκαν οι γειτόνισσες, γιατί δε μπορούσαν να σταματήσουν το κλάμα τους, επειδή ήθελαν και κείνα να πάνε στα κολιντα. Οι νοικοκυρές πολύ την αγαπούν, γιατί είναι στ' αλήθεια καλός άνθρωπος, γι' αυτό και με χαρά δίνουν τόσο σ' αυτή όσο και στα παιδάκια, που συνοδεύει τα δικά τους σύκα, τις δικές τους κουλούρες.

Κι όταν με το καλό τελειώσουν όλα τα σπίτια του χωριού τρέχουν με τους γεμάτους τρουβάδες τους όσο πιο γρήγορα μπορούν στο σπίτι τους να πυρωθούν, που είναι ξεπαγιασμένα με μύτες να τρέχουν, και να μετρήσουν πόσες κουλούρες και σύκα έμασαν.

Η μάνα θα τους δώσει κάτι να φάνε και χωρίς «χασομέρια» θ' αρχίσει την ανάκριση.
— Ποιός σου δώκε τούτη την κακοφτιαγμένη κ(ου)λούρα; Ποιά καλονοικοκυρά είχε αυτές τ'ς αγένουτις; Αν τούτη τ'ν καμένη δε ντρέπονταν που σ'ν έδουναν; Η θειά σου η Γιώργινα κι σου δούκε κ'λουρα ή σύκου; Ηύρητι καμιά πόρτα κλεισμένη; Κι όσα άλλα χωρεί μια κανονική ανάκριση.

Σε λίγο η πλατεία γεμίζει αγόρια έτοιμα για παιχνίδια αλλά και να πουν το τι έμασαν στα κολιντα. Ένας μιλάει με νούμερα για τις κουλούρες και τα σύκα του, ενώ κάποιος άλλος, χωρίς ν' αναφέρει αριθμούς, λέει πως έμασε τόσα πολλά ώστε δε χωρούσε άλλα ο τρουβάς του και τ' άδειασε στο σπίτι του καθώς περνούσαν από κει. Η αλήθεια είναι ότι πράγματι τ' άδειασε, αλλ' όχι βέβαια γιατί ήταν πολλά και δε χωρούσε άλλα ο τρουβάς, όπως αυτός λέει, αλλά να μη τα κουβαλάει την ανηφόρα φορτωμένος.

Το σπίτι είναι τώρα γεμάτο κουλούρες και σύκα για καλά τους Χριστούγεννα.

Ο Ευαγγελισμός

25 του Μάρτη, μέρα ξέχωρη για μας τους Έλληνες, μέρα που η ψυχή μας γεμίζει χαρά κι υπερηφάνεια και για τούτο πιο λαμπρός κι ο γιορτασμός της από μικρούς και μεγάλους. Γιορτή που μας φέρνει στη μνήμη το μήνυμα του άγγελου για την ενανθρώπινη του Κυρίου, τον όρκο που έδωσαν οι πρόγονοί μας για λευτεριά ή θάνατο, την αναγέννηση της φύσης.

Τ' αγόρια, συνεχίζοντας ένα παλιό μας έθιμο, το πρωί της μέρας αυτής και πριν

στην εκκλησιά πάνε, χωρισμένα σε μικρές ομάδες φέρουν γύρω το χωριό και «βαγγελίζουν», χτυπούν δηλαδή κυπριά και κουδούνια, ενώ συγχρόνως τραγουδούν:
 Βάγγε βαγγελίζω και χαρά μεγάλη,
 φεύγατε, κακούδια, κι έλατε, καλούδια,
 φεύγατε, γκουσταρίτσες (σαύρες), φεύγατε, φίδια.

Η νοικοκυρά χαμογελαστή τα κερνάει χρήματα κι εκείνα ευχαριστημένα φεύγουν γι' άλλο σπίτι, γι' άλλη γειτονιά, για όλο το χωριό. Χαρά τους το ποιο θα έχει το μεγάλο κύπρο της Αλέξινας του Καφέ ή ένα από τα κυπριά που έχουν για καμάρια οι Νατσαίοι στα γκεσέμια τους ή έστω και μια μεγάλη κουδούνια.

Τα χρήματα που συγκεντρώνουν τα μοιράζονται μεταξύ τους όλα εξ ίσου.

Τρέχοντας έρχονται μετά σπίτι τους ν' αφήσουν το κουδούνι, να ντυθούν τα πιο καλά τους ρούχα, να τρέξουν στο σχολείο. Ο δάσκαλος τα βάζει στη γραμμή, κάνουν έπαρση της μεγάλης σημαίας του σχολείου κι ύστερα με τη σημαία παρελάσεων μπροστά πηγαίνουν στην εκκλησία.

Γεμάτη κόσμο λάμπει αυτή από τα πολλά φώτα, που έχουν αναμμένα, κι όλα γύρω είναι γιορτάσιμα τη μέρα τούτη. Με το τέλειωμα της λειτουργίας διαβάζεται η δοξολογία κι ο δάσκαλος, συμβουλευόμενος τα γραφτά του, εκφωνεί τον πανηγυρικό της ημέρας. Βγαίνουν ύστερα όλοι στο προαύλιο και παίρνουν θέσεις μπρος στο ηρώο, ο παπάς με τους βοηθούς του «ρίχνει» τρισάγιο, ο δάσκαλος ίσως προτιμήσει εδώ κι όχι στην εκκλησία να πει τον πανηγυρικό του κι ένας μαθητής του σχολείου καταθέτει μετά τον πρόεδρό μας δάφνινο στεφάνι.

Τελειώνοντας τραβούν όλοι βιαστικοί για το σχολείο, που, ντυμένα στα εθνικά μας χρώματα και στολισμένο με σημαίες, συνθήματα κι αφίσες, με διάπλατα ανοιχτές τις πόρτες, τους περιμένει. Οι δυο συνεχόμενες αίθουσες διδασκαλίας δεν αργούν να γεμίσουν χωριανούς, ανυπόμονους τους πιο πολλούς μέχρις ότου δουν τον παπά να φθάνει, για ν' αρχίσει η γιορτή.

Τα παιδάκια λένε τα ποιηματά τους, υμνούν με τα τραγούδια τους ήρωες του 21, παίζουν τα διάφορα σκέτς και το μεγάλο θεατρικό τους έργο. Όλα τους μιλούν για τον ηρωισμό των Σουλιωτών και του καλόγερου Σαμουήλ, την πολιορκία της ιερής πόλης του Μεσολογγιού από τον Κιουταχή και Ιμπραήμ, τον άδικο και φρικτό θάνατο του Αθανάσιου Διάκου. Σε ξεσηκώνουν με την προσπάθειά τους, σε μεταφέρουν μ' όσα λένε σε μιαν άλλη εποχή, σ' έναν άλλο κόσμο.

Η γιορτή πάντα πετυχημένη, αφού από μέρες είναι προετοιμασμένη και προσεγμένη μέχρι την τελευταία της λεπτομέρεια, κλείνει με τον εθνικό μας ύμνο και τις ευχές των χωριανών. Αλήθεια πόση χαρά κι υπερηφάνεια νιώθουν τα παιδάκια όταν, καθώς τελειώνοντας το ρόλο τους, αποσύρονται από τη σκηνή, ενώ όλοι τα χειροκροτούν και τους λένε μπράβο!

Του Λαζάρου

Είναι η πιο όμορφη, η πιο πλούσια, γι' αυτό κι η πιο αγαπητή γιορτή των παιδιών. Από πολλές μέρες πριν δεν ακούς στην αυλή του σχολείου παρά τραγούδια του Λαζάρου, που τα λένε τα πιο μεγάλα καθώς κάνουν πρόβες να τα ξαναθυμηθούν, ενώ τα μικρότερα στήνουν αυτί και τα επαναλαμβάνουν κι αυτά ψιθυριστά να τα μάθουν.

Την παραμονή της γιορτής το σχολείο λειτουργεί μόνο μέχρι το μεσημέρι, ενώ τ' απόγευμα όλα τα παιδιά κρατώντας καλαθάκια σκορπίζονται στην εξοχή να τα

γεμίσουν λουλούδια για να στολίσουν μ' αυτά το Λάζαρο.

Ο Λάζαρος είναι μια τετράγωνη τάβλα με πλευρά 35 περίπου πόντων και με πολλές τρύπες πάνω της. Στο κάτω μέρος και ακριβώς στη μέση της έχει ένα αρκετά μακρύ ξύλινο κοντάρι, να τον κρατούνε όρθιο, και στο αντίθετο σημείο του πάνω μέρους ξύλινο σταυρό. Γύρω γύρω στολίζεται με τρυπητή κορνίζα, που εξέχει προς τα κάτω. Αυτός είναι ο Λάζαρος κι αυτόν θα στολίσουν τα παιδιά με τ' άνθη τους.

Στις τρύπες της τάβλας μπήγουν ανθισμένα κλαδιά πουρνιάς και κερασιάς έτσι ώστε να φτιάχνουν γύρω από το σταυρό μια όμορφη ανθοδέσμη και πάνω της κατά διαστήματα, όπως και στην ξύλινη κορνίζα, βάζουν γιρλάντες με ματσάκια από ασπροκίτρινες πασκαλούδες και βαθυγάλαζια ίτσια, που έμασαν στα νοχτάδια του Σελού και της Στρίγλας. Από τις τρύπες της κορνίζας κρεμούν ακόμα ορειχάλκινα κουδουνάκια, ολοστρόγγυλα τα πιο πολλά, με μια σιδερένια μπίλια μέσα τους, να παράγει τον ήχο, και μια σχισμή στο κάτω μέρος, ν' ακούγονται. Ο Λάζαρός μας είναι έτοιμος τώρα ν' αρχίσει το πρωί της άλλης μέρας τη βόλτα του στο χωριό.

Παλιότερα, όταν δηλαδή τα παιδιά του σχολείου ήταν πολλά, χωρίζονταν σε τρεις ομάδες και γι' αυτό φτιάχναμε και τρεις Λαζάρους. Η μια με τ' αγόρια του πάνω μαχαλιά είχε για σημείο συγκέντρωσης και εκκίνησης τ' αλώνι τις Νασταίοι, η άλλη με τ' αγόρια του κάτω μαχαλιά την πλατεία και η τρίτη με όλα τα κορίτσια του σχολείου το χώρο έξω από το σπίτι του Αργιάννη. Αργότερα οι παρέες έγιναν δύο, μία των αγοριών και μία των κοριτσιών, ενώ σήμερα δεν υπάρχει ούτε παιδί όχι ομάδα.

Τα χαράματα της άλλης μέρας, του Σαββάτου δηλαδή του Λαζάρου, με τον ομορφοστολισμένο Λάζαρο, που τον κρατάει το πιο γερό παιδί της παρέας, μπροστά, κινούν όλοι τους να φέρουν γύρω το χωριό, να πουν στα σπίτια τα τραγούδια και να εισπράξουν τον κόπο τους. Για κάθε τραγούδι δικαιούνται ένα αυγό ή μια δραχμή. Τα τραγούδια αυτά έχουν όλα τους το ίδιο μονότονο μέλος και παρ' ότι εμείς οι παλιότεροι τα γνωρίζουμε δε θα παραλείψω να τ' αναφέρω για τους νεότερους.

Μόλις λοιπόν μπουνε στην αυλή του σπιτιού λένε πρώτα ένα τραγούδι του Λαζάρου κι έπειτα όποια άλλα θέλουν οι νοικοκυραίοι του σπιτιού. Για το Λάζαρο έχουμε τα παρακάτω δυο τραγούδια:

1 — Καλώς μας ήρθε ο Λάζαρος, χίλιων καλώς μας ήρθε,
με τ' άσπρα με τα κόκκινα με τα 'μορφα λουλούδια.

Η άνοιξη φέρνει χαρά, φέρνει τον κόσμο όλο,
φέρνει και τον Θεάνθρωπον Χριστό στη Βιθυνία.

Η Μάρθα τον προϋπαντά, Μαρία τον εδέχθη,

— πού τον εθάψατε λοιπόν; τους φίλους του ερώτα
και έκραζον οι έδαφοι, σώσον κι ελέσησόν μας.

2 — Καλημέρα σας, καλονπουρνό σας, καλώς σας ηύραμε στ' αρχοντικό σας,
φραγκαστείτε να σας ειπούμε, για τον Αλάζαρο να σας ευχηθούμε,

πούσουν Αλάζαρε, πούσουν κρυμμένος, μέσ' στην ηγή βαθειά χωμένος;

Όσον ο δαίμονας ανάθεμά τον, κάντε καλά μην κολαστείτε

να κερδέσετε τη βασιλεία, την αιώνια μακαρία, γράφει Αϊ-Θόδωρος,

γράφει Αϊ-Δημήτρης, γράφει Αϊ-Στράτιος γράφει.

Κι ακολουθούν όπως είπαμε τα τραγούδια που παραγγέλλει ο νοικοκύρης ή μάλλον η νοικοκυρά, γιατί αυτή είναι στο σπίτι, για πρόσωπα του σπιτιού της.

1 — Για τον παπά λέμε:

Κάτω στο δαφνοπόταμο, στο δαφνοποταμάκι,
ν' εκεί κοιμόταν ο παπάς με το σταυρό στο χέρι.
Κανείς δεν πα να τον ξυπνά, κανείς δεν τον ταραίζει,
μον' η καλή του, δέσποινα γλυκά τον κουβεντιάζει:

— Για σήκω πάνω δέσποτα, και μη βαριά κοιμάσαι,
οι εκκλησιές σου εσήμαναν, τα μοναστήρια ψάλλουν,
μον' η δική σου η εκκλησιά δεν ψάλλει, δε διαβάζει.
Πάρε την πατερίτσα σου και κίνα αγάλι αγάλι.

Η πατερίτσα χλώρινε και έβγαλε κλωνάρια,
κλωνάρια χρυσοκλώναρα, χρυσά μαλαματένια.

2 — Για το δάσκαλο ή άλλο μορφωμένο:

Γραμματικέ και πάνσοφε, ψάλτα και αναγνώστα,
πούχεις τον ουρανό χαρτί, τη θάλασσα μελάνι
και το μικρό σου δάχτυλο κοντύλι για να γράφεις
τ' αδάχτυλο σπαράχτηκε και χύθηκε η μελάνη
και λέρωσε τα ρούχα σου τ' άσπρα και τα γαλάζια.

3 — Για αγόρια και κορίτσια μέχρι και Α' δημοτικού:

Ένα μικρό μικρούτσικο, μικρό και χαϊδεμένο,
που τ'όστειλεν η μάνα του στο δάσκαλο να πάει
κι ο δάσκαλος το δέχτηκε μ' ένα κλωνάρι μόσχο.

— Παιδί μου, πούν' τα γράμματα, παιδί μου πούν' ο νους σου;

— Τα γράμματα 'ναι στο χαρτί κι ο νους μου πέρα πέρα,
πέρα ν' εκεί που πέρασα, πέρα στις μαυρομάτες,
πούχουν το μάτι σαν ελιά, το φρούδι σα γαιϊτάνι,
το πάνω ματοτσίνоро σα 'λλήνικ'ο δοξάρι.

4 — Για αγόρια της Β, Γ, Δ, Ε και Στ δημοτικού:

Γραμματικός εκάθονταν ψηλά σε άσπρη πέτρα,
κρατούσε και στα χέρια του χαρτί και καλαμάρι,
με το χαρτί του διάβαζε για τους ξενιτεμένους,
εδώ μας είχαν έρχονται, μας πήραν τα σχαρίκια.

5 — Για κορίτσια της ίδιας ηλικίας:

Φραγκίτσα εδώ, φραγκίτσα εκεί, φραγκίτσα πάει στη βρύση,
με το ζωνάρι ως το λαιμό χαμπλά χαμπλά ζωσμένη.

6 — Για νέους που τέλειωσαν το δημοτικό κι είναι ακόμα ανύπαντροι:

Παλικαράκι ν' έμορφο με το στριφτό μουστάκι,
ν' εσένα πρόπον τ' άρματα, ν' εσένα το τουφέκι,
ν' εσένα πρέπει τ' άλογο να περπατείς καβάλα.

7 — Για κορίτσια της ίδιας ηλικίας ανύπαντρα κι αυτά:

Εδώ έχουν κόρη ν' έμορφη, ξανθή και μαυρομάτα,
λυγίζουν, ξελυγίζουνε, πάσχουν να την παντρέψουν.
Της δίνουν γιο του βασιλιά, της δίνουν γιο του ρήγα.
Δεν θέλει γιο του βασιλιά, δε θέλει γιο του ρήγα,
μον' θέλει τ' αρχοντόπουλο με τις πολλές χιλιάδες,
που κοσκινίζουν το φλουρί και πέφτει η λαγάρα,
τα πανωκοσκινίσματα τα δίνουν του Λαζάρου.

Καθώς τα σπίτια διαδέχονται το ένα το άλλο, όλο και πιο μεγάλη φόρα παίρνουν τα παιδιά κι αν τύχει μάλιστα και καταλάβουν σε κάποιο απ' αυτά πρόσφορο έδαφος με πιο μεγάλη όρεξη θα συνεχίσουν και σίγουρα γερά θα ενισχύσουν το καλάθι μ' αυγά και με δραχμές το ταμείο τους. Και θα πουν:

8 — Για τους αρραβωνιασμένους νέους:

Ν' αγόρι ν' αγοράίτσι μου, καλό μου παλικάρι,
σου μίλησε η λυγερή, η κόρη π' αγαπούσες,

να πας να πάρεις το φιλί, να πάρεις την αγάπη
μην κατεβάσει ο Ντούναβος και πάρει το γιοφύρι.

— Ας κατεβάσει ο Ντούναβος κι ας πάρει το γιοφύρι,
στο δαχτυλίδι μου πατώ, στην τρίχα μου διαβαίνω.

9 — Για τις αρραβωνιασμένες νέες:

Κρατεί ν' ο δέντρος τη δροσιά, κρατεί κι ο νιος την κόρη,
στα γόνατά του την κρατεί, στα μάτια τη λογιάζει.

— Κόρη μ' δεν είσαι ρόδινη, κόρη μ' δεν είσαι ξιάσπρη.

— Αν θέλεις ν'αμαι ρόδινη, αν θέλεις ν'αμαι ξιάσπρη,
σύρε σ'ν Ανδριανούπολη, γύρνα Θεσσαλονίκη,

να φέρεις άξιο πουλί και κόκκινο ζουνάρι,
τότε θα γίνω ρόδινη, τότε θα γίνω ξιάσπρη.

10 — Για τους ξενιτεμένους νέους:

Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ έχω τον καημό σου.

Τι να σου στείλω, ξένε μου, τι να σου προβάδισω;

Σου στέλνω μήλο σέπεται, κυδώνι μαρμαρίζει,

σου στέλνω και βασιλικό δίχως νερό στεγνώνει,

σου στέλνω και το δάκρυ μου σ' ένα λινό μαντίλι,

το δάκρυ μου είναι καυτερό και καίει το μαντίλι.

Τι να σου στείλω, ξένε μου, αυτού στα ξένα πουΐσαι.

11 — Για το νοικοκύρη του σπιτιού:

Αφέντη μου πρωτότερε και πρωτοτιμημένη,

πρώτα σε τίμησε ο Θεός κι ύστερ' ο κόσμος όλος.

Αφέντη μου, στο σπίτι σου καντήλι είν' αναμμένο,

φέγγουν τα παραθύρια σου κι η γειτονιά σου όλη,

φέγγει κι εσένα, αφέντη μου, να παίζεις με την κόρη.

12 — Για τον ξενιτεμένο νοικοκύρη:

Αφέντη ν' αφεντούλη μου, πέντε φορές αφέντη,

πέντε κρατούν τη μούλα σου και δυο την καλιγώνουν

κι άλλοι πέντε παρακαλούν ν' αφέντη καβαλικά,

κι αφέντης καβαλίκεψε σ' ένα χρυσό μουλάρι.

Να πάει καλά, ν'άρθει καλά, ν'άρθει διαφορεμένος,

χίλια να δώσει στ' άλογο και δυο στα παλικάρια.

13 — Για τη νοικοκυρά του σπιτιού:

Κυρά μ', όταν στολίζεσαι στην εκκλησιά να πάγεις,

βάζεις τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθος,

βάζεις και τον Αυγερινό καθάριο δαχτυλίδι.

14 — Για τις περασμένες νοικοκυρές:

Κυρά χρυσή, κυρά αργυρή, κυρά μαλαματένια,
για βάλει το χεράκι σου στην αργυρή σου τσέπη,
αν έχεις άσπρα νο' μας τα, φλουριά και δάνεισέ μας,
αν έχεις και μισό φλουρί κέρνα τα παλικάρια.

Κι αν καμιά φορά, πράγμα βέβαια σπάνιο αλλ' όχι κι αδύνατο, σκοντάψουν τα παιδάκια κάπου, η γριά νοικοκυρά, που όλη ετούτη την ώρα ακουμπισμένη στον παραστάτη της πόρτας τα καμαρώνει χαμογελαστή, αρχίζει με τη ραγισμένη φωνή της αυτή πρώτη το πρεπούμενο στην περίπτωση τραγούδι κι εκείνα το παίρνουν αμέσως.

15 — Για τη μεγαλύτερη από τις νυφάδες του ίδιου σπιτιού:

Ν' εσύ κυρά τρανύτερη, με τις πολλές νυφάδες,
για πες της της μικρότερης να βγει να την ιδούμε,
κι αυτή δεν καταδέχτηκε να βγει να την ιδούμε.

16 — Και για τους μπακάληδες:

Πραματευτής εξέβγαينه από μέσα από την πόλη,
σέρνει μουλάρια σαν πουλιά και μούλες σαν αηδόνια,
σέρνει κι ένα χρυσάλογο να περπατεί καβάλα.

Έτσι με τραγούδια και χαρά η κάθε παρέα φέρνει γύρα όχι μόνο το μαχαλά της αλλ' όλα τα σπίτια του χωριού κι όταν αυτά τελειώσουν συγκεντρώνονται στο σχολείο. Εκεί σα μια παρέα όλοι μαζί λένε τώρα το τραγούδι του Λαζάρου, έπειτα του δασκάλου και μετρούν τα χρήματα και τ' αυγά, που έμασε η κάθε ομάδα. Δεν κρύβουν τη χαρά τους εκείνοι που συγκέντρωσαν τα πιο πολλά και γεμάτοι περηφάνια το λεν και το ξαναλέν προσθέτοντας μάλιστα και κανένα πειραχτικό για τους άλλους λόγο. Οι άλλοι πάλι ισχυρίζονται πως ο δικός τους Λάζαρος ήταν ο καλύτερος, ο πιο όμορφος, όπως τουλάχιστον είπαν όλοι οι χωριανοί.

Μετά το μέτρημα κι αφού πρώτα βγάλουν 30 ως 40 αυγά για το δάσκαλο, όταν είναι ξένος, και από δέκα για κάθε νοικοκύρη Λαζάρου, αρχίζει το μοίρασμα. Τα παιδιά της Α' τάξης παίρνουν από ένα αυγό και μια δραχμή, της Β' από δύο αυγά και δυο δραχμές, της Στ' από έξι αυγά και έξι δραχμές. Όλοι ευχαριστημένοι εύχονται και του χρόνου και με προσοχή, μη σπάσουν τ' αυγά, τραβούν σπίτια τους.

Έτσι τελειώνει η όμορφη αυτή γιορτή, η γιορτή του Λαζάρου, της άνοιξης και των παιδιών.

Οι εξετάσεις

Γίνονται στο τέλος της σχολικής χρονιάς με τη λήξη των μαθημάτων. Η ονομασία τους πρωτοδόθηκε τους χρόνους της τουρκοκρατίας, τότε δηλαδή που την ημέρα αυτή στα τέλη Ιουλίου και πάντοτε Κυριακή, μετά τη θεία λειτουργία, οι άνδρες του χωριού συγκεντρώνονταν στο ομορφοστολισμένο σχολείο να δουν την πρόοδο των παιδιών τους και να κρίνουν την αξία του δασκάλου.

Η γιορτή άρχιζε πάντα με προσευχή και συνεχιζόταν με την εξέταση των μαθητών από την επιτροπή, τους «κριτές». Αυτή η επιτροπή διοριζόταν από τους εφοροεπίτροπους, αποτελούνταν από τους πιο μορφωμένους του χωριού κι εξέταζε με κλήρο όσο πιο περισσότερους μαθητές μπορούσε μέχρι το μεσημέρι στα θρησκευτικά, ανάγνωση, τεχνολογία, λίγη ιστορία και λιγότερη αριθμητική και σ' όλη την ύλη που

διδάχτηκαν τη χρονιά εκείνη. Αργότερα πρόσθεσαν μερικά ποιήματα και τραγούδια κι επειδή μ' αυτά ο χρόνος περιορίστηκε ακόμη περισσότερο δεν ξετάζονταν όλοι αλλά οι πιο καλοί.

Με τη σκέψη μας ας έρθουμε για λίγο να παρακολουθήσουμε μια τέτοια «γιορτή». Τα παιδάκια καθισμένα στα θρανία με τα χεράκια τους σταυρωμένα περιμένουν με χτυποκάρδι, που κάνει την όψη τους σκυθρωπή, την απόφαση του κλήρου και πόση αλήθεια ανακούφιση νιώθουν όταν κάποιιο άλλο όνομα κι όχι το δικό τους ακουστεί... Όμως δε θ' αργήσει νάρθει κι η σειρά τους. Πιστεύουν πως, μια και πολύ διάβασαν, θ' απαντήσουν σωστά στις ερωτήσεις της επιτροπής κι όλοι τους μ' ένα στόμα θα τους πουν το «εύγε», μ' αν, καθώς τόσα βλέμματα θ' αν' γυρισμένα πάνω τους, τα χάσουν, τα μπερδέψουν και μείνουν με το στόμα ανοιχτό;

Μήπως όμως κι ο δάσκαλος δεν είναι για κλάματα, αφού οι απαντήσεις των μαθητών του δίνουν το μέτρο και της δικής του αξίας; Μήπως δεν γνωρίζει πως αν αυτές είναι ορθές θα λογιστεί καλός δάσκαλος και θα μείνει και για την επόμενη σχολική χρονιά, ενώ αν οι μαθητές του τα θαλασώσουν θα πάρουν κάποιον άλλο στη θέση του;

Το κακό αυτό κράτησε όσο κι η σκλαβιά του χωριού στους Τούρκους, μέχρι το 1913 που ελευθερωθήκαμε. Από τη χρονιά αυτή κι ύστερα οι δασκάλους μας διορίζονταν και μισθοδοτούνταν από το δημόσιο και τη φοβερή ημέρα των εξετάσεων διαδέχτηκε μια όμορφη σχολική γιορτή με τραγούδια, ποιήματα, διαλόγους.

Γίνεται το τρίτο 10ήμερο του Ιουνίου, ημέρα πάντα Κυριακή και μετά τη θεία λειτουργία. Το σχολείο στολισμένο μέσα κι έξω με χελιδρονιές, πρασινάδες και πολλά άνθη δέχεται όλους τους χωριανούς κι όχι όπως πριν μόνο τους άντρες κι από τις γυναίκες τη Μαρία Γιοβάνη, αφού μόνο αυτήν έπαιρνε στις εξετάσεις ο άντρας της Νικόλας.

Γεμίζουν τώρα οι δυο μεγάλες συνεχόμενες αίθουσες με όλο το χωριό, που έρχεται όχι για να δει αν έμαθαν τα παιδιά του γράμματα και μ' αυτό να βαθμολογήσει το δάσκαλο, αλλά ν' ακούσει τις γλυκές φωνούλες τους, όπως όλα μαζί τραγουδούν, ή να καμαρώσει το καθένα τους χωριστά καθώς βγαίνει να πει το ποίημα, να παίξει στο διάλογο.

Με το πέρας των χρόνων η γιορτή έγινε και πιο όμορφη με πλούσιο και προσεγμένο πρόγραμμα, που τα παιδάκια εκτελούν πάνω σε σκηνή με παρασκήνια στημένη απ' αυτά τα ίδια με μόνη τη βοήθεια του δασκάλου.

Αρχίζει πάντα με τις πρεπούμενες ευχές που αναπέμπει ο παππούλης, ενώ τα παιδιά τον βοηθούν λέγοντας κι αυτά σε πλάγιο δ ήχο τον απολυτίκιο της Πεντηκοστής και συνεχίζει ο δάσκαλος κάνοντας με την ομιλία του κατά κάποιον τρόπο τον απολογισμό της σχολικής χρονιάς, που τώρα κλείνει. Ποια προβλήματα παρουσιάστηκαν, τι προβλέψεις υπάρχουν για το μέλλον κι ό,τι άλλο αυτός κρίνει πως πρέπει να ειπωθεί αποτελούν το αντικείμενο του λόγου του.

Χαρούμενα παίρνουν τώρα το λόγο τα παιδιά λέγοντας ποιήματα και παίζοντας σκετσ και διαλόγους, ενώ οι χωριανοί δεν τσιγκουνεύονται στο να τα χειροκροτούν με την καρδιά τους. Η γιορτή κλείνει με τον εθνικό μας ύμνο και τις ευχές για καλό καλοκαίρι, ευχάριστες διακοπές και τη νέα σχολική χρονιά με υγεία και χαρά.

Η Σχολική Εφορεία, τηρώντας το έθιμο, προσφέρει σ' όλους για το καλό της ημέρας λουκούμι με τσίπουρο κι ο δάσκαλος μοιράζει στους μαθητές τα ενδεικτικά τους.

Σα να ήταν χθες που μαθητής κι εγώ έπαιζα στους διαλόγους: «Ο Καρδούλας δραγάτης», «Τι θα γενούμε», «Ο κλείδωνας». Αξέχαστα χρόνια που δυστυχώς με κανένα

τρόπο δεν γυρίζουν πάλι.

Τα προσωπίδια

Μια άλλη γιορτή πολύ αγαπητή στα παιδιά είναι και η γιορτή της πρώτης και δεύτερης Κυριακής της αποκριάς, γιατί τότε γίνονται προσωπίδια, μασκαράδες. Από μέρες πριν τ' αγόρια της Ε' και ΣΤ' τάξης ετοιμάζονται για το μεγάλο γεγονός.

Σε συμβούλια και διαβούλια που κάνουν αποφασίζουν σε ποιο σπίτι θα ντυθούν και τι θα γίνει ο καθένας τους. Κι ανοίγουν παλιά κασόνια και κασέλες νάβγουν από μέσα λογιών λογιών σκουτιά και ρούχα, παλιά ή απλώς μεταχειρισμένα, να βρεθούν τα κατάλληλα για τον κανακάρη μας.

Από το μαγαζί με 5 δραχμές αγοράζει το προσωπίδι του, τη μάσκα του, φτιαγμένη με χαρτοπολτό και έντονα χρωματισμένη, ενώ παλιότερα κι αυτή στο σπίτι τη φτιάχνανε με πανί ή μ' ένα χαρτόνι. Όταν πιστέψει πως όλα είναι έτοιμα, με προσοχή να μη τα δουν ξένοι, τα πάει στ' ορισμένο για τη συγκέντρωση σπίτι να τους ρίξουν κι οι άλλοι μια ματιά, να του πουν τη γνώμη τους παινεύοντάς τον γιατί βρήκε τα πρεπούμενα ή συμβουλεύοντάς τον τι να προσθέσει ακόμα πρέπει. Τα ρούχα θα μείνουν εκεί να τα φορέσει την Κυριακή κι αυτός ευχαριστημένος με την προσπάθειά του θα γυρίσει σπίτι του.

Την Κυριακή της αποκριάς ο καθένας τους τρώει βιαστικά το μεσημέρι κι αμέσως τρέχει να ντυθεί με τους άλλους ώστε την ώρα που στην πλατεία θα πιαστεί ο χορός νάν' έτοιμοι νάβγουν, γιατί αργότερα έχουν το λόγο οι μεγάλοι μασκαράδες, οι άντρες, και ποιος λογαριάζει αυτούς. Μόλις λοιπόν ακουστεί το κλαρίνο και το ντέφι όλοι τους μια παρέα ξεκινούν να γεμίσουν με την παρουσία τους, τις απίθανες φορεσιές και τα λογιών λογιών προσωπίδια τους στην πλατεία.

Κάνουν αστεία, πειράζουν τον ένα και τον άλλο, τρέχουν από δω, κυνηγιούνται από κει, χορεύουν κωμικά, σκορπούν όσο μπορούν το γέλιο, τη χαρά, το κέφι. Κι όταν ακούσουν πως έρχονται οι μεγάλοι φέρνουν γύρω κι απ' όσους παρακολουθούν το χορό αλλά κι απ' αυτούς που χορεύουν μαζεύουν χρήματα, ενώ συγχρόνως φροντίζουν να μη τους αναγνωρίσουν ποιοι είναι, μια και όποιος άγνωστος μέχρι το τέλος μείνει πολύ το έχει καμάρι. Αποτραβιούνται μετά πάλι μαζί στο γνωστό μας σπίτι, παραδίνουν όσα χρήματα συγκέντρωσαν στον ταμιά της παρέας κι ενώ εκείνος μετράει πόσα έμασε ο καθένας τους και πόσα όλοι μαζί, αυτοί βγάζουν τα ρούχα του μασκαρά, ντύνονται τα δικά τους και βγαίνουν πάλι στην πλατεία, να κάνουν τώρα χάζι με τους μεγάλους. Τα χρήματα ή τα μοιράζονται μεταξύ τους εξίσου ή, το και συνηθέστερο, τα κρατάει ο ταμίας να προσθέσει σ' αυτά κι όσα άλλα μάζουν την Κυριακή της Τυροφάγου, για ν' αγοράσουν μ' όλα καμιά κότα να τη φαν την Καθαρή Δευτέρα στο ζιαφέτι που θα κάνουν.

Τι όμορφες αλήθεια μέρες και τι δε θα έδινα να ζήσω πάλι έστω και λίγες στιγμές τους!

Η γιορτή των Χριστουγέννων

Τη γιορτή αυτή την αφήσαμε τελευταία, γιατί είναι πολύ νεότερη, αφού την πρωτοχαρήκαμε τη σχολική χρονιά 1932-33 με δάσκαλο τον Γ. Πριμυκήρη. Γίνεται μια δυο μέρες πριν από τα Χριστούγεννα και τις πιο πολλές φορές την αρχίζει η γιαγιά. Καθισμένη μπρος στο αναμμένο τζάκι κι ενώ γνέθει τη ρόκα της και κάπου κάπου συδαιλίζει

τη φωτιά, διηγείται στα εγγονάκια της το παραμύθι του Χριστόγιωργα, που του έφυγε από το μαντρί και πνίγηκε στη θάλασσα όλο το κοπάδι, γιατί ο κακός αυτός άνθρωπος αρνήθηκε να δώσει λίγη φωτιά στον περαστικό ξένο να ζεστάνει το νεογέννητο Χριστούλη και τη γυναίκα του Μαρία.

Ακολουθεί η αναπαράσταση της γέννησης του Θείου Βρέφους με την Παναγία, τον Ιωσήφ, τους βοσκούς να το προσκυνούν και να του προσφέρουν μαζί με την πίστη τους κι ένα λευκόμαλλο αρνάκι, τους μάγους ν' αποθέτουν στα πόδια του χρυσό, λίβανο και σμύρνα.

Με το τραγούδι: «Ανοιξάτε, ανοιξάτε τη σάλα για να μπούμε...» η αυλαία ανοίγει πάλι και στη μέση της σκηνης φαντάζει τώρα το χριστουγεννιάτικο δέντρο, ένα όμορφο έλατο στολισμένο με χίλιες χρωματιστές κορδέλες και παιχνίδια, με τ' αναμμένα κεράκια σκορπισμένα πάνω στα χιονισμένα κλαδιά του να χαρίζουν το γλυκό τους φως και τα κορίτσια της Ε' και ΣΤ' τάξης να στήνουν γύρω του χορό τραγουδώντας το: «Σαν τη νύφη στολισμένο...».

Καινούριο κλείσιμο, καινούριο άνοιγμα κι ενώ το δέντρο στέκει τώρα σε μια γωνιά, στη μέση της σκηνης είναι στημένη μια πολυθρόνα μ' ένα γεροντάκι καθισμένο πάνω της. Είναι ο παλιός χρόνος που μόλις ακούει τα παιδιά να τραγουδούν: «Πάει ο παλιός ο χρόνος... ας γιορτάσουμε παιδιά...» σηκώνεται σιγά σιγά και με τρεμάμενα από τα γηρατειά πόδια προχωρεί προς την έξοδο, παραχωρώντας έτσι τη θέση του στο παλικάρι, που όλο χαμόγελα κι υποσχέσεις μπαίνει από την άλλη πόρτα. Είναι ο καινούριος χρόνος, ο οποίος δε θ' αργήσει ν' ανατείλει.

Τη γιορτή κλείνει ο Αϊ-Βασίλης με την κόκκινη κάπα του και τον πιο κόκκινο σκούφο, που άκουμπισμένος στο ραβδί του έρχεται από τη μακρινή Κασάρεια φορτωμένος το σακούλι με τα δώρα. Τα παιδιά του τραγουδούν: «Αϊ-Βασίλης έρχεται, παιδιά, δώρα θα μοιράσει χαρωπά...» κι αυτός, για να μη διαψεύσει τις προσδοκίες τους, ανοίγει το σακούλι κι αρχίζει να μοιράζει.

Όλα παίρνουν το δώρο τους και δε θ' αργήσει να έρθει η στιγμή που οι σφυρίχτρες θα σφυρίζουν μ' όλη τους τη δύναμη, τα λαλούμενα, οι τρουμπέτες και τα βατράχια θα σε ξεκουφαίνουν, όλα τα παιδάκια θα ξεφωνίζουν από τη χαρά τους για τ' αυτοκινητάκι ή την όμορφη κούκλα τους, το δώρο του χαμογελαστού γέρου. Σωστό πανδαιμόνιο, στο οποίο να προσθέσουμε πρέπει και τις φωνές όσων προσπαθούν να πιάσουν τα μπαλόνια, που ελευθέρωσε εκείνος ο μαθητής της ΣΤ' τάξης, για να καταλάβουμε γιατί κανένας τους δεν ακούει τις τόσες ευχές του δασκάλου. Μέρρες ευλογημένες, αναμνήσεις γλυκές.

ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Το παιχνίδι αποτελεί για κάθε νέο άνθρωπο από τα πρώτα κιόλας χρόνια του βιολογική ανάγκη, γι' αυτό και μας παρουσιάζεται σαν ένα από τα κύρια γνωρίσματα της περιόδου αυτής. Είναι το μόνο μέσο τόσο για ευχάριστη ενασχόληση όσο και για τη φυσική εκπαίδευσή του, στοιχείο απαραίτητο για τη σωματική, πνευματική, ηθική και κοινωνική του ανάπτυξη.

Για τη μεγάλη αυτή σημασία λες και τα παιδάκια όλου του κόσμου συναγωνίζονται μεταξύ τους ποια θα μας παρουσιάσουν την πλουσιότερη ποικιλία του, τους ομορφότερους συνδυασμούς του.

Πολλά είναι και τα παιχνίδια που παίζουν τα παιδιά του χωριού μου κι αν μάλιστα θελήσουμε έστω και με κάποια όχι βέβαια ευκολία να τα κατατάξουμε, μπορούμε να τα διακρίνουμε σε παιχνίδια εποχών, αφού άλλα παίζονται το καλοκαίρι κι άλλα το χειμώνα, παιχνίδια αγοριών ή κοριτσιών, ομαδικά ή ατομικά, σωματικά ή νοητικά, ανταγωνιστικά, καθιστικά, παιχνίδια μεικτά.

Είναι όλα τους απλά κι έχουν για χαρακτηριστικό γνώρισμα την απουσία οργάνων κι όπου πάλι αυτά είναι απαραίτητα μας παρουσιάζονται στην απλούστερη μορφή τους και συνηθέστερα σα νερό, άμμος, ραβδιά, στεφάνια, κομμάτια υφάσματος.

Παιχνίδια του εμπορίου θα συναντήσουμε μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως μετά το παζαρόπουλο της Κόνιτσας, όταν έρθει κάποιος πολύ δικός τους από μακρινό ταξίδι, κι αυτά πολύ απλά, σφυρίχτρες, φουσαρμόνικες, κάποιο άλλο παιχνιδάκι. Τα μηχανικά, οποιουδήποτε είδους, μόνο ύστερα από το δεύτερο μεγάλο πόλεμο κυκλοφόρησαν στο χωριό και πάλι όχι σε μεγάλη κλίμακα, όπως σήμερα. Ας γνωρίσουμε όμως, έστω και κάπως βιαστικά, τα παιχνίδια που παίζουν τα παιδιά του χωριού μας.

Για την προσχολική ηλικία φυσικά δε μπορούμε να μιλήσουμε παρά μόνο για τρόπους απασχόλησης, για το πως «θα ξεγελάσουμε» το μικρό. Το χορεύουμε λοιπόν λέγοντάς του τραγούδια, το παίρνουμε μαζί μας στο τάισμα των αρνιών, κατοικιών, ορνίθων και κουνελιών, χτυπώντας ένα κουδουνάκι, που του δώσαμε, μπορεί να περάσει όλο το πρωί και ανακατεύοντας χώματα και άμμο να ξεχαστεί σωστή μέρα.

Το χειμώνα τον περνάει ακούγοντας από τη γιαγιά του ιστορίες κι «ορμήνιες» ή παίζοντας με τ' αδελφάκια του το «πού κούκος, πού άνεμος» ή το «δαχτυλίδι» που πέρασε και πάει πέρα πέρα. Την άνοιξη σίγουρα θα βάλουν στην ανοιχτή παλάμη του μια μπάμπω, πασχαλίτσα δηλαδή, που την πρώτη, ίσως μάλιστα και τη δεύτερη φορά, θα τη φοβηθεί, μετά όμως θα πάρει θάρρος και όπως το συμβούλεψαν, θα της λέει συνέχεια: «σύρε, μπάμπω, να μ' φέρ'ς κόκκινα τσαρούχια». Από τα πολλά παρακάλια η μπάμπω σίγουρα θα φύγει και το παιδάκι θα μείνει περιμένοντάς την να του φέρει την παραγγελία του, τα κόκκινα τσαρούχια.

Την ίδια εποχή, όπως κι αργότερα, του δίνουμε να κρατήσει την άκρη ενός σχοιניού, στου οποίου την άλλη άκρη έχουμε δεμένο ένα τσίντζιρα, χρυσόμυγα, κι αυτό περνάει την ώρα του παρακολουθώντας το πέταγμά του ή του χαρίζουμε ένα κουτάκι μ' ένα κερασάρι, τζίτζικα δηλαδή, ν' ακούει το τραγούδι του. Το καλοκαίρι χαρά του ν' ανακατεύει τα νερά της ρούγας και το φθινόπωρο με μεγάλη ευχαρίστηση θα δεχθεί την «κρεμάθα» από τ' αμπέλι και τα «καλούδια» από το παζάρι.

Θα μεγαλώσει όμως το μικρό μας και μάλιστα χωρίς καν να το καταλάβουμε, θα πάει σχολείο και τα παιχνίδια του θ' αλλάξουν. Αν είναι ΑΓΟΡΙ την άνοιξη παίζει τα σκλαβάκια, τα τσουλιγκάρια (σκλέντζα, λέγγα)¹, το κρυφτό (κρυφτάκι, κρυφτούλι, κροβιντζάκνα, κουρκουκί, μπουλουμάννα), τα σ(η)μάδια, τα κεραμίδια (κουραδέλια), τη γκαμήλα, την πρώτη ελιά, τα σκαμνάκια, το γκαβλόγυρο, τον κουτσό (αμολυσιά), την κούνια (δραμπάλα) και με τη φλούδα ιτιάς και προσκαβίτσας φτιάχνει τουρτούρες, με λεπτά κλωνάρια καρδιάς σιουλίστρες (σφυρίχτρες) και με κλαριά βούζιου τσατσάρες και χτυπάρες.

Το καλοκαίρι του αρέσει να παίζει με τα νερά του αυλακιού και να πιάνει μέσα τους μπακάκια (βατράχια) και καλογρίτσες (γυρίνους), ή κλέφτες κι Έλληνες, να

1) Λουκόπουλου Δ., «Ποια παιχνίδια παίζουν τα ελληνόπουλα».

κάνει κουλουτούμπες στ' αλώνια, να κλέβει χλωράδια και να τα ψήνει στα κρυφά, με το λάστιχό του να κυνηγάει πουλάκια του Θεού και στο λάκκο της Μαύρης Πέτρας να πιάνει νόστιμα ψαράκια. Τα βράδια κυνηγάει κωλοφωτιές και τις βάζει στα κωλοφωτήρια, κουλούρια με μεγάλη τρύπα στη μέση τους που έφτιασε πάνω στον τοίχο με λάσπη κι ένα κομματάκι τζάμι μπροστά για να φαίνεται το φως.

Το φθινόπωρο παίζει με τις κάχτες τα ζευγάρια «τα κιόσια», τι πατάς τι βλέπ'ς; (πόσα αστέρια έχει ο ουρανός), τον τενεκέ. Ο τενεκές είναι οι «γούρνες» και η «γούρουνά» του Λουκόπουλου με τη διαφορά ότι δεν κάνει γούρνα στη μέση αλλ' αυτός που τα φυλάει προσπαθεί σπρώχνοντας με το βεργί του τον τενεκέ, να χτυπήσει μ' αυτόν στο πόδι κάποιον παίχτη ή να πιάσει τη γούρνα του όταν εκείνος με το δικό του βεργί χτυπάει τον τενεκέ να φύγει μακριά ή όταν οι παίχτες αλλάζουν μεταξύ τους τις ατομικές τους γούρνες.

Το χειμώνα, κι όταν ο καιρός το επιτρέπει, προτιμάει το μπιζ (μπίζι), το ζυμ προζύμ, το λουρί (ακονάκι), τις σ'μάδες (αμάδες, σουμάδες), κρυφά τις δεκάρες (πίτσιο) και το κορώνα γράμματα (ψηλό), πού το πάμε τούτο, αλάτι πιπέρι, ενώ τις άσχημες ημέρες περιορίζεται σε παιχνίδια δωματίου, όπως την κολοκυθιά, το κότσι (σκορδομπάτσος, βεζύρης), πού κούκος, πού άνεμος, νο' μου φωτιά (η φωτούλα), τα μονά ζυγά, την τριάρα, εννιάρα κι απ' όλα πιο πολύ το χιονοπόλεμο.

Αν πάλι είναι ΚΟΡΙΤΣΙ έχει στη διάθεσή του λιγότερα παιχνίδια και κυρίως προτιμάει να παίζει με την κούκλα, που έφτιασε με πανιά με τη βοήθεια της μάνας της, την τριχίτσα, τα πεντάκια (πεντόβολα, πεντεγούλια, πετραδιά), τον καλόγερο (κουτσάκι), το μαντιλάκι, περνάει περνάει η μέλισσα, πού θα πας κυρά Μαρία (η κυρά Μαρία), την κλωσαριά (ο κόρακας), το κρυφτούλι, την κούνια, τα σπίτια και στα κρυφά τις νύφες.

Όλα τα παιδιά αγαπούν το τόπι και τα διάφορα παιχνίδια με προτίμηση το ποδόσφαιρο και τις γκούβες (κουκουδάκια, γουρνούλες), που παίζουν μ' αυτό. Κι εδώ παλιότερα δεν υπήρχαν τόπια εμπορίου αλλ' έφτιαχναν τα παιδιά με πανιά.

Ο παραπάνω χωρισμός των παιχνιδιών κατά φύλο παιδιών κι εποχές είναι φυσικά σχετικός, αφού αρκετά από τα παιχνίδια της μιας εποχής παίζονταν και μια άλλη, αρκεί οι καιρικές συνθήκες να το επέτρεπαν, και παιχνίδια των αγοριών παίζονταν κι από τα κορίτσια ή και αντίθετα.

Ίσως, αγαπητέ μου αναγνώστη, εσύ να θυμηθείς και κάποια άλλα παιχνίδια που μου διαφεύγουν, γι' αυτό και δεν τ' αναφέρω συμπλήρωσέ τα.

Πώς χωρίζονται τα παιδιά σε ομάδες

Όταν οι κανόνες του παιχνιδιού επιβάλλουν το χωρισμό των παιδιών σε ομάδες, δυο συνήθως, αυτός γίνεται μ' έναν από τους παρακάτω τρόπους:

1 — Βάζουν σκουρτίτσα. Ένα παιδί αναγνωρισμένο ως η μάνα της μιας ομάδας βάζει στην κλεισμένη σε γροθιά παλάμη του δυο άνισα ξυλάκια έτσι ώστε στο πάνω μέρος της παλάμης να φαίνεται από λίγο η μια τους άκρη. Η μάνα της άλλης ομάδας τραβάει το ένα από τα δύο ξυλάκια κι αν αυτό είναι το μεγαλύτερο διαλέγει πρώτο όποιο από τα παιδάκια νομίζει καλύτερο παίχτη, μετά διαλέγει ένα η άλλη μάνα, ξανά η πρώτη κ.ο.κ. μέχρις ότου τελειώσουν όλα τα παιδάκια που λαβαίνουν μέρος στο παιχνίδι.

2 — Βάζουν κούκο άνεμο. Η μια μάνα παίρνει ένα πετραδάκι, γυρίζει τα δυο της

χέρια πίσω και στην παλάμη του ενός κρύβει το πετραδάκι, τα φέρνει έπειτα εμπρός κλεισμένα σε γροθιές και λέει στην άλλη μάνα:

— Πού κούκος, πού άνεμος;

Εκείνη αφού μελετήσει για λίγο τα σφιχτά κλεισμένα χέρια της αντιπάλου της, με το χέρι χτυπάει ελαφρά τη μια γροθιά κι ύστερα την άλλη λέγοντας:

— Εδώ κούκος κι εδώ άνεμος.

Αν με το κούκος πετύχει το πετραδάκι παίρνει την προτεραιότητα στο διάλεγμα, αν όχι την παίρνει η άλλη μάνα.

3 — Ρίχνουν για ήλιο ή βροχή. Η μία μάνα παίρνει μια πλακίτσα στρογγυλή, τη φτύνει στη μια της όψη, να γίνει βροχή, και ρωτάει την άλλη μάνα:

— Τι παίρν'ς, ήλιο ή βροχή;

Εκείνη διαλέγει το ένα από τα δυο και τότε η πρώτη ρίχνει στριφτά την πλακίτσα επάνω. Πρώτη διαλέγει παίχτη η μάνα της οποίας η εκλογή συμφωνεί με την πάνω όψη της πλάκας όταν αυτή πέσει στο έδαφος.

4 — Ρίχνουν κορώνα γράμματα. Εδώ αντί για πλακίτσα έχουμε ένα νόμισμα με κορώνα την πλευρά που εικονίζει ένα πρόσωπο και γράμματα την άλλη. Το ρίχνουμε στριφτά επάνω και κερδίζει η μάνα που διάλεξε ό,τι φανερώνει η πάνω όψη του νομίσματος όταν αυτό πέσει στο έδαφος.

5 — Όσα παιδιά παίρνουν μέρος στο παιχνίδι μπαίνουν σε μια γραμμή, ενώ ένα γυρίζει προς αυτά την πλάτη του για να μη τα βλέπει. Η μία μάνα αγγίζει τότε ένα από τα παιδιά της γραμμής, όποιο τύχει κι όχι με τη σειρά, και ρωτάει το κρυμμένο:

— Με ποιον θα παίξει αυτός που πιάνω;

Εκείνος λέει τ' όνομα της μιας μάνας και ο παίχτης πηγαίνει με τη μάνα αυτή. Φροντίζουν οι ομάδες να έχουν τον ίδιο αριθμό παιχτών.

Στα παιχνίδια «πεντάκια» και «περνάει περνάει η μέλισσα» μεταχειρίζονται άλλον τρόπο χωρισμού. Αυτόν θα τον γνωρίσουμε πιο κάτω.

Όμως υπάρχουν και παιχνίδια στα οποία ο κάθε παίχτης παίζει όχι για την ομάδα του αλλά για τον εαυτό του, ατομικά κι όχι ομαδικά. Για να καθορίσουν τότε τη σειρά των παιχτών, που συνήθως είναι όχι δύο αλλά πολλοί, προτιμούν έναν από τους πιο κάτω τρόπους:

1 — Ρίχνουν στο σημάδι. Από μια ορισμένη απόσταση ρίχνουν με τη σειρά τη σμάδα τους, όταν παίζουν τα σημάδια, τις δεκάρες ή τα κεραμίδια, το βαρεστή τους, όταν παίζουν τα ζευγάρια, το βεργί στον τενεκέ, σ' ένα σημάδι που μπορεί να είναι μια πέτρα ή ξυλάκι μπηγμένο στη γη, ένας τοίχος, μία γραμμή, προσπαθώντας να πλησιάσουν σ' αυτό όσο μπορούν. Ανάλογα με το πόσο πλησίασαν παίρνει ο καθένας και τη σειρά του.

2 — Απαγγέλλουν λέξεις με ρυθμό. Χρησιμοποιούν διάφορες ακατανόητες φράσεις όπως: ούνι μούδι ντάλι ντέκα και τη μάνα σου πελέκα με σπαθί και με χαντζάρι και με του Θεού τη χάρη. Ένας τους, ενώ δείχνει με τη σειρά τους παίχτες που είναι παρατεταγμένοι προφέρει σε κάθε δείξιμο τις παραπάνω λέξεις με ρυθμό κατά λέξη ή συλλαβή. Ο παίχτης στον οποίον πέφτει η τελευταία συλλαβή παίζει πρώτος.

Μ' έναν από τους παραπάνω τρόπους χωρισμού των παιδιών σε ομάδες κανονίζουν, ιδίως όταν το μέρος είναι κατηφορικό, και το ποιά ομάδα θα πάρει από τη μια, την πάνω μεριά, ποια από την άλλη, την κάτω, όπως και το ποια θ' αρχίσει πρώτη το παιχνίδι.

Όταν ένας παίχτης κάνει ζαβολιές, δε σέβεται δηλαδή τους κανόνες του παιχνιδιού αλλά προσπαθεί να κερδίσει με πονηριές, δεν είναι αγαπητός στους συμπαίχτες του γι' αυτό και όσο μπορούν αποφεύγουν να παίξουν μαζί του.

Στα παιχνίδια που παίζονται με είδος, όπως οι δεκάρες και τα καρύδια, ο καθένας παίρνει ό,τι κέρδισε και δίνει ό,τι έχασε, ενώ στα άλλα, τα πιο πολλά, κερδίζει ή χάνει τζάρες και καβάλες.

Οι τζάρες είναι γνωστές σ' άλλα μέρη με τ' όνομα κάστρα, σ' άλλα πόντοι και προβλέπονται κυρίως για όσα παιχνίδια παίζονται από δυο παιδιά, όπως η τριάρα, τα πεντάκια, ο καλόγερος. Κάθε φορά που κερδίζεις τον αντίπαλό σου του βάζεις και μια τζάρα μέχρις ένα ορισμένο αριθμό, οπότε λήγει και το παιχνίδι.

Τις καβάλες τις έχουμε για τα ομαδικά παιχνίδια. Κάθε παίχτης της νικήτριας ομάδας μπαίνει καλτσιούσι (καβάλα, γκότσι) σ' ένα αντίπαλό του κι έτσι μεταφέρεται απ' αυτόν σε ορισμένη απόσταση, συνήθως όση απέχουν οι ομάδες τους.

Πως παίζονται τα παιχνίδια

1 — Τα σκλαβάκια. Είναι το γνωστό σε όλη την Ελλάδα παιχνίδι και παίζεται από πολλά παιδιά, μόνο αγόρια παλιότερα, αγόρια και κορίτσια μετά, που χωρισμένα με λάχνισμα σε δυο ισάριθμες αντίπαλες ομάδες προσπαθούν να πάρουν σκλάβους ή μια τους παίχτες της άλλης.

Στις δυο ακρινές πλευρές ενός ανοιχτού ίσιου μέρους και σε απόσταση 15 περίπου μέτρων τη μια από την άλλη χαράζουν δύο γραμμές, τα σημάδια, και πίσω απ' αυτές παρατάσσονται οι παίχτες της κάθε ομάδας. Σε πέντε βήματα μπροστά από κάθε γραμμή κάνουν από ένα κύκλο, που μέσα του θα βάλουν όσους αντίπαλους χτυπήσουν, τους σκλάβους.

Μόλις αρχίσει το παιχνίδι βγαίνει ένας παίχτης της μιας ομάδας μπροστά από τη γραμμή του, στο χώρο δηλαδή που είναι μεταξύ των δυο ομάδων. Από την αντίπαλη ομάδα βγαίνει άλλος να κυνηγήσει τον πρώτο. Από την πρώτη ομάδα βγαίνει τώρα δεύτερος να κυνηγήσει αυτόν κ.ο.κ. και το παιχνίδι γενικεύεται. Κάθε παίχτης όταν δει πως κινδυνεύει να χτυπηθεί τρέχει να βρεθεί πίσω από το σημάδι, γιατί αν δεν προκάνει και τον χτυπήσουν οι αντίπαλοι γίνεται σκλάβος και μπαίνει μέσα στο γνωστό μας κύκλο.

Οι παίχτες της ομάδας του έχουν τώρα διπλό σκοπό και να χτυπήσουν παίχτη αντίπαλο και να πάρουν το σκλάβο σύντροφό τους, χωρίς βέβαια να χτυπηθούν κι οι ίδιοι.

Το παιχνίδι συνεχίζεται μέχρις ότου όλοι οι παίχτες της μιας ομάδας πιαστούν αιχμάλωτοι.

Δε λογίζεται σκλάβος όποιος χτυπηθεί από αντίπαλο που «τον έχει», όταν δηλαδή ένας παίχτης βγει στο χώρο του παιχνιδιού και μετά από αυτόν βγει ο αντίπαλος, ο πρώτος δεν έχει δικαίωμα να χτυπήσει το δεύτερο αλλά μόνο ο δεύτερος τον πρώτο γιατί «τον έχει». Για ν' αποκτήσει αυτό το δικαίωμα ο πρώτος πρέπει να γυρίσει πίσω, να πάρει σημάδι, να πατήσει δηλαδή τη γραμμή της ομάδας του, και ν'αβγει πάλι έξω. Τότε ο πρώτος «έχει» το δεύτερο και μπορεί να τον χτυπήσει τόσο αυτόν όσο και κάθε άλλον παίχτη της αντίπαλης ομάδας, αρκεί όπως είπαμε να «τον έχει».

Μόλις πιαστεί ένας σκλάβος το παιχνίδι διακόπτεται για λίγο, όσο χρειάζεται να βάλουν το σκλάβο στον κύκλο και ξαναρχίζει από την ομάδα του σκλάβου.

2 — Τα ζευγάρια. Είναι παιχνίδι εποχιακό, μια και παίζεται από δυο ή περισσότερα αγόρια και κορίτσια μόνο το Φθινόπωρο, την εποχή που μαζεύουμε τα καρύδια.

Σ' ένα ίσιο μέρος ο παίχτης στήνει το ζευγάρι του, δυο κάχτες (καρύδες) τη μια πάνω στην άλλη, ο δεύτερος το δικό του πλάι στο ζευγάρι του πρώτου και σε απόσταση πιο μικρή από δύο πόντους, ο τρίτος το δικό του δίπλα στου δεύτερου κ.ο.κ.

Σε απόσταση 4 έως 5 μέτρων βάζουν μια πέτρα, το σημάδι. Όταν όλοι στήσουν τα ζευγάρια τους ο κάθε παίχτης στέκεται κοντά σ' αυτά και ρίχνει το «βαρεστή» του φροντίζοντας να πάει αυτός όσο πιο κοντά μπορεί στο σημάδι. Ο βαρεστής είναι η πιο μεγάλη καρύδα και περίφημοι για το μέγεθός τους ήταν οι γκουγκουλιώτικοι κι οι ντιντουναίοι. Όποιου ο βαρεστής πήγε πιο κοντά στο σημάδι ρίχνει πρώτος στα ζευγάρια, όποιου λίγο πιο πέρα δεύτερος κι έτσι ανάλογα με την απόσταση του βαρεστή από το σημάδι ο καθένας παίρνει τη σειρά του.

Και τώρα ο πρώτος, πατώντας με το ένα πόδι του στο σημάδι, ρίχνει το βαρεστή του στα ζευγάρια προσπαθώντας να τα γκρεμίσει κι όσα κατορθώσει είναι δικά του. Το βαρεστή δεν τον παίρνει αλλά τον αφήνει όπου τώρα πήγε. Ρίχνει μετά ο δεύτερος, ο τρίτος κι όλοι οι άλλοι σύμφωνα με τη σειρά που πήραν. Αν με το πρώτο τους αυτό ρίξιμο δε γκρεμίσουν όλα τα ζευγάρια ρίχνουν πάλι, αλλά από την αντίθετη τώρα πλευρά. Πρώτος ρίχνει εκείνος του οποίου ο βαρεστής πήγε πιο μακριά από τα ζευγάρια, πατώντας το πόδι του στο σημείο που είναι ο βαρεστής του, έπειτα ο άλλος του οποίου ο βαρεστής είναι λιγότερο μακριά τους και τελευταίος αυτός που ο δικός του βρίσκεται πιο κοντά στα ζευγάρια.

Αν παρ' όλα αυτά εξακολουθούν να μένουν ζευγάρια στημένα αυτά τα λέμε «απόμεινα» και μένουν για το άλλο παιχνίδι. Στήνουν ξανά όλοι το ζευγάρι τους και το παιχνίδι αρχίζει πάλι από την αρχή.

Με το τέλειωμα του παιχνιδιού ο κάθε παίχτης μετράει πόσο ζευγάρια έχει, σκέφτεται πόσα είχε στην αρχή και βγάζει το συμπέρασμα αν έχασε ή κέρδισε και πόσα.

Όποιου τέλειωσαν οι κάχτες και θέλει ν' αποχτήσει άλλες δεν έχει παρά να μπήξει μια πρόκα στο έδαφος και πάνω στο κεφάλι της να βάλει μια δραχμή. Όσοι ενδιαφέρονται ν' αποκτήσουν τη δραχμή ρίχνουν από απόσταση 3 ως 4 περίπου μέτρων καρύδες να τη γκρεμίσουν. Όποιος το κατορθώσει την παίρνει κι ο πριν ιδιοκτήτης της παίρνει τα καρύδια που έριξαν. Αν θέλει βάζει και δεύτερη δραχμή και το ρίξιμο ξαναρχίζει. Ο τρόπος αυτός απόκτησης καρυδιών είναι κάπως νεώτερος, γιατί παλιότερα έλειπαν οι δραχμές κι όχι τα καρύδια.

3 — Τα κεραμίδια. Σ' ένα ίσιο μέρος και σε απόσταση 4 έως 5 περίπου μέτρων τη μια από την άλλη χαράζουμε δυο ευθείες γραμμές. Παίρνουμε μετά 3 ή 4 στρογγυλές και πλακιδερές πέτρες, τα κεραμίδια όπως τις λέμε, και τις βάζουμε τη μια πάνω στην άλλη, τα «στήνουμε», ένα βήμα πίσω από τη μια γραμμή. Δε μένει παρά να συγκεντρώσουμε και μερικά ξυλαράκια και ν' αρχίσει το παιχνίδι.

Ένας παίχτης, ορισμένος μ' έναν από τους γνωστούς μας τρόπους, παίρνει μερικά απ' αυτά τα ξυλαράκια στα χέρια και στέκεται όρθιος στη γραμμή και κοντά στα κεραμίδια, τα «φυλάει». Οι άλλοι παίχτες, κι είναι αυτοί αρκετοί, από την άλλη γραμμή ρίχνουν τις σημάδες τους προσπαθώντας να τα γκρεμίσουν κι αν το πετύχουν ο φύλακας τα στήνει πάλι όσο πιο γρήγορα μπορεί. Σε παίχτη που έριξε τη σημάδα του επιτρέπεται να πάει μέχρι τα κεραμίδια και να τη συναντήσει χωρίς φόβο έστω και αν δεν τα έριξε κάτω, δεν επιτρέπεται όμως να την αγγίξει όση ώρα αυτά είναι

στημένα κι αν κάνει τούτο και τον δει αυτός που τα φυλάει ρίχνει ένα ξυλαράκι, τον χτυπάει, και το παιχνίδι αρχίζει πάλι από την αρχή με φύλακα τώρα αυτόν που χτυπήθηκε. Όταν όμως τα κεραμίδια είναι κάτω, γιατί κάποιος άλλος τα έριξε με τη δική του σημάδα, και μέχρις ότου ξαναστηθούν έχει το δικαίωμα να την πάρει με τα χέρια του και γρήγορα να γυρίσει στο σημάδι, τη γραμμή τους, γιατί αν τύχει κι ο φύλακας τα στήσει γρήγορα και μ' ένα από τα ξυλάκια του, που θα ρίξει, τον χτυπήσει όταν εκείνος βρίσκεται ακόμη στο ενδιάμεσο των δύο γραμμών είναι χαμένος και παίρνει τη θέση του φύλακα, αν όμως δεν τον πετύχει είναι σαν να μη συνέβει τίποτα.

Επιτρέπεται σε κάθε παίχτη να φέρει τη σημάδα του από τη γραμμή των κεραμιδιών στη γραμμή σημάδι μόνο με τα πόδια, να τη βάλει δηλαδή με το ένα πόδι στη ράχη του άλλου ποδιού χωρίς καθόλου να την αγγίζει με τα χέρια κι έτσι σιγά σιγά να τη μεταφέρει. Αν όμως τύχει και του πέσει στο δρόμο πρέπει ή να την αρπάξει με τα χέρια του και να τρέξει στο σημάδι ή να την αφήσει εκεί και πάλι να τρέξει να μην τον χτυπήσουν με τα ξυλαράκια. Αν την αφήσει θα την πάρει όταν ξαναρίξει κάποιος άλλος τα κεραμίδια ή όταν ο φύλακας δεν προσέχει.

4 — *Η πρώτη ελιά.* Ένας παίχτης διαλεγμένος πάλι με λάχνισμα ή με συμφωνία, «γίνεται», κάνει δηλαδή επίκυψη και για να στερεώσει το κορμί του πιο καλά ακουμπάει τα χέρια του στα γόνατα. Οι άλλοι παίχτες πλάι του και σε απόσταση 3 έως 4 μέτρων απ' αυτόν μπαίνουν γραμμή σε φάλαγγα κατ' άνδρα με πρώτη τη μάνα του παιχνιδιού. Αυτή διασχίζει τρέχοντας το διάστημα που τη χωρίζει απ' αυτόν που «γίνεται», ακουμπάει τις παλάμες των χεριών της πάνω στην πλάτη και πηδάει από πάνω του όπως στα σκαμνάκια λέγοντας: «πρώτη ελιά». Το ίδιο κάνουν όλοι οι άλλοι παίχτες κι όταν τελειώσουν πηδούν πάλι από την αρχή λέγοντας τώρα: «δεύτερη με τα κλαδιά». Στο τρίτο πήδημα λένε: «τρίτη κι άγγιχτη» και φροντίζουν εκτός από τις παλάμες τους να μη τον αγγίσουν με το σώμα ή τα ρούχα τους, γιατί θα χάσουν, θα πάρουν τη θέση του και το παιχνίδι θ' αρχίσει πάλι από την αρχή.

Αν όλοι περάσουν χωρίς ν' αγγίσουν προχωρούν στο τέταρτο πήδημα, τις «τσιμπάτες», που καθένας τους, καθώς πηδάει, με τα χέρια του τσιμπάει μια φορά την πλάτη αυτού που «γίνεται». Σειρά έχουν τώρα οι «γροθάτες», για να του δώσουμε πάλι μια φορά γροθιές στην πλάτη καθώς πηδούμε πάνω του. Ακολουθούν οι «τσεκουράτες», τον χτυπάμε μια στην πλάτη με τις κόψεις των παλαμών μας, «κολάτες» μια στον πισινό.

Συναχίζουμε με το «περνώ κι αφήνω το μπαξίσι μου» και καθώς ο παίχτης πηδάει αφήνει στην πλάτη αυτού που γίνεται ένα οποιοδήποτε αντικείμενο, όπως ρούχο, μαντίλι, ζώνη, πέτρα, ξυλαράκι, φροντίζοντας να μη ρίξει κάτω το μπαξίσι, που έβαλε πριν απ' αυτόν άλλος παίχτης, για να μη χάσει. Τελευταίο αλλά και πιο δύσκολο απ' όλα είναι το «περνώ και παίρνω το μπαξίσι μου». Οι παίχτες, ακολουθώντας τη σειρά που είχαν όταν άφησαν το δώρο τους, πηδούν τώρα για να πάρει ο καθένας τους ό,τι άφησε, προσέχοντας πάλι να μη ρίξει κάτω το δώρο κάποιου άλλου, πράγμα βέβαια δύσκολο, αφού των πρώτων σκεπάζονται με τα των άλλων κι όπως εκείνοι πάνε πάλι πρώτοι να πάρουν το δικό τους άθελά τους ρίχνουν κάτω και κάποιο άλλο.

Αν δε χάσει κανένας, πράγμα σπάνιο, το παιχνίδι αρχίζει πάλι από την αρχή με τον ίδιο κάτω.

5 — *Το λουρί.* Είναι παιχνίδι που παίζεται από πολλά παιδιά και σε μέρος ανοιχτό. Στέκονται όλα όρθια σε κύκλο και σε απόσταση ενός βήματος το ένα από το άλλο,

με μέτωπο προς το κέντρο του κύκλου και τα χέρια πίσω στη μέση, ενώ δυο άλλα παιδιά, βγαλμένα με λάχνισμα ή συμφωνία, στέκονται απ' έξω, στην περιφέρεια του κύκλου και σε απόσταση 2 περίπου μέτρων το ένα από το άλλο. Το δεύτερο κρατάει στο χέρι του λουρί πέτσινο ή μαντίλι με κόμπο στη μια του άκρη, είναι ο κυνηγός.

Μόλις δοθεί το σύνθημα τα δυο παιδιά αρχίζουν να τρέχουν γύρω από τον κύκλο, το δεύτερο προσπαθώντας να πλησιάσει το πρώτο για να το χτυπήσει στην πλάτη με το λουρί και το πρώτο να ξεφύγει τα χτυπήματα. Αν το πρώτο κουραστεί, απ' το κενό, που σχηματίζεται μεταξύ δύο άλλων παιχτών, μπαίνει στον κύκλο και στέκεται μπρος στον πρώτο παίχτη που θα συναντήσει. Εκείνος εγκαταλείπει αμέσως τη θέση του και τρέχει αυτός τώρα γύρω από τον κύκλο, να μη τις φάει.

Αν πάλι κουραστεί ο δεύτερος, ο κυνηγός, με τρόπο, ώστε να μην τον πάρει κανένας είδηση, βάζει το λουρί στα χέρια ενός παίχτη του κύκλου και χωρίς λουρί πλέον εξακολουθεί να κυνηγά τάχα για να χτυπήσει. Μόλις ο πρώτος ανύποπτος φτάσει σ' αυτόν που έχει τώρα το λουρί δέχεται όχι λίγες και μόνο το πολύ τρέξιμο τον σώζει. Ο πρώτος κυνηγός παίρνει τη θέση του τωρινού και το παιχνίδι συνεχίζεται.

6 — Οι γούρνες. Παίζεται από 6 ή 7 παιδιά με τη βοήθεια ενός τόπιού. Σ' ένα ίσιο μέρος κάνουν τόσες γκουβίτσες όσοι κι οι παίχτες και τις ονοματίζουν. Γύρω γύρω και για να μη φεύγει το τόπι τις περικλείουν με λιθαράκια στημένα όρθια, τις μαντρώνουν, και μόνο ένα μέρος, αυτό που θάμπει το τόπι αφήνουν ελεύθερο, ενώ σε απόσταση 3 έως 4 μέτρων βάζουν το σημάδι, μια γραμμή συνήθως.

Ένας παίχτης αρχίζει το παιχνίδι ρίχνοντας από το σημάδι συρτά το τόπι προς τις γούρνες. Αυτό κυλάει μέχρι το μάντρωμα, μπαίνει μέσα από το άνοιγμα κι επειδή οι όρθιες πέτρες δεν το αφήνουν να συνεχίσει το δρόμο του, καταλήγει σε κάποια γούρνα. Ο νοικοκύρης της τρέχει, το παίρνει και το ρίχνει προσπαθώντας να χτυπήσει μ' αυτό κάποιον από τους άλλους παίχτες. Όποιος χτυπηθεί παίρνει στη γούρνα του ένα λιθαράκι, κι αν δεν χτυπηθεί το παίρνει εκείνος που έριξε το τόπι. Αυτός που πήρε το λιθαράκι κι αν δε χτυπηθεί κανένας το λιθαράκι έχει τώρα σειρά να ρίξει το τόπι από το σημάδι στις γούρνες. Όποια γούρνα συγκεντρώσει τρία λιθαράκια κλείνει, τη γεμίζουν δηλαδή με χώμα κι ενώ οι άλλοι εξακολουθούν το παιχνίδι ο νοικοκύρης της κάθεται στην άκρη του.

Νικητής είναι όποιος έχει στο τέλος τη γούρνα του ανοιχτή.

7 — Χτυπάρες και τσαρτσάρες. Παίρνουμε ένα κλαδί βούζιου (κουφοξυλιάς) χοντρό 2 περίπου εκατοστά και μακρύ γύρω στα 25 και μ' ένα σύρμα βγάζουμε την ψίχα του να γίνει σωλήνας. Παίρνουμε μετά μια κρανίσια βέργα μήκους 30 περίπου εκατοστών και στο πάχος λεπτότερη από το άνοιγμα του σωλήνα, να μπορεί να κινείται ελεύθερα μέσα του, και για να εφαρμόζει ακριβώς στο εσωτερικό του σωλήνα το ένα άκρο της, το πιο χοντρό, το ξύνουμε πάνω σε μια πλάκα να ξεφτίσει.

Ο σωλήνας αυτός με τη βέργα του είναι η χτυπάρα μας και παίζουμε μ' αυτήν έτσι: Βάζουμε στην τρύπα της μιας άκρης του σωλήνα όσο πιο σφιχτά μπορούμε μια γκαγκαράτσα από γίδα ή ένα γκάγκανο, προσέχοντας να είναι αυτά λίγο πιο χοντρά από το άνοιγμα της τρύπας, για να σφίξουν καλύτερα. Σαλιώνουμε έπειτα το άλλο άνοιγμά της και μέσα του βάζουμε λίγο την ξεφτισμένη άκρη της βέργας κι ύστερα με μια απότομη κίνηση τη σπρώχνουμε όλη μέσα στο σωλήνα. Ο αέρας που είναι εκεί, επειδή δεν μπορεί να φύγει από κάπου, πιέζει με δύναμη τη γκαγκαράτσα και την αναγκάζει να πεταχτεί μακριά. Νικάει όποιος τη στείλει πιο μακριά. Μερικοί

πάλι σημαδεύουν άλλα παιδάκια και φροντίζουν να τα χτυπήσει η γκαγκαράτσα τους με δύναμη για να γελάσουν.

Η τσαρτσάρα είναι όμοια ακριβώς με τη χτυπάρα, μόνο που η τρύπα για την γκαγκαράτσα κλείνει εδώ ερμητικά μ' ένα στρογγυλό κομματάκι ξύλου με μια τρυπίτσα στη μέση του.

Από την άλλη, την ανοιχτή τρύπα, βάζουμε μέσα στο σωλήνα νερό ή και σάλιο ακόμη και με τη βέργα το πιέζουμε απότομα. Ο αέρας που είναι στο σωλήνα στέλνει από τη μικρή τρυπίτσα το νερό πολύ μακριά.

Με την τσαρτσάρα συναγωνιζόμαστε τους άλλους να στείλουμε το νερό πιο μακριά απ' αυτούς ή καταβρέχουμε τ' άλλα παιδιά.

8 — Τα πεντάκια. Παίζονται από δυο ή τρία αλλά και τέσσερα κορίτσια χωρισμένα τότε σε δυο ζευγάρια. Κάθονται αντικριστά σε κύκλο στο έδαφος και κοντά το ένα στο άλλο κι έχουν πέντε κοινά ή ατομικά σφαιρικά ποταμίσια λιθαράκια, τα πεντάκια.

Για να γίνει το λάχνισμα το ένα κορίτσι παίρνει δυο πεντάκια στο αριστερό χέρι, τ' άλλα τρία στο δεξί και ρωτά τον αντίπαλό του:

— Κολ'τά ή άκολ'τα;

Εκείνο διαλέγει ένα, ας πούμε κολ(η)τά. Το πρώτο ρίχνει τότε ένα από τα τρία πεντάκια του δεξιού χεριού του προς τα πάνω κι ώσπου εκείνο να πάει και να γυρίσει πάλι στα χέρια του, βάζει στο έδαφος τ' άλλα πεντάκια, αλλά έτσι ώστε ανά δυο να είναι ενωμένα, κολ'τά. Αν δεν ενώνονται χάνει και κάνει την ίδια προσπάθεια το άλλο κορίτσι. Όποιο κερδίσει αρχίζει το παιχνίδι, που είναι αρκετά μεγάλο με πρώτο το «ένα-ένα». Σ' αυτό ο παίχτης παίρνει στη δεξιά παλάμη του όλα τα πεντάκια και τα ρίχνει ελαφρά πάνω κι ώσπου αυτά να γυρίσουν, στρέφει γρήγορα την παλάμη του να τα δεχθεί τώρα η αναστροφή της, η ράχη της.

Φροντίζει να κρατηθούν σ' αυτή όσο πιο περισσότερα γίνεται. Παίρνει μετά ένα απ' όσα κρατήθηκαν, το ρίχνει ψηλά και, ώσπου να το δεχθεί στη χούφτα του, αρπάζει κάποιο από τα πεντάκια που έπεσαν κάτω. Ξαναρίχνει αρπάζει και δεύτερο και συνεχίζει μέχρις ότου πάρει όλα όσα έπεσαν κάτω. Εάν στην ανάποδη του χεριού του στην αρχή δε σταθεί κανένα για να ρίξει προς τα πάνω, παίρνει ένα απ' τα πεσμένα στο έδαφος.

Ακολουθούν τα «δυο-δυο». Βάζει τα τέσσερα πεντάκια σε μια γραμμή έτσι ώστε τα δυο πρώτα να είναι μεταξύ τους πολύ κοντά και τ' άλλα δύο πιο πέρα από τα πρώτα και πάλι κοντά μεταξύ τους (...). Ρίχνει το πέμπτο προς τα πάνω κι αρπάζει μονομιάς τα δυο πρώτα, ξαναρίχνει μετά για τ' άλλα δύο.

Τα «τρία-τρία». Κάτω και πάλι στη σειρά βάζουμε τώρα μόνο τρία πετραδάκια, ενώ το τέταρτο το παραμερίζουμε (...). Με το ρίξιμο του πέμπτου προς τα πάνω τ' αρπάζουμε μονομιάς και τα τρία. Σειρά έχει η «τεσσερώτα». Βάζουμε κάτω τα τέσσερα πεντάκια να σχηματίζουν μικρό τετράγωνο (:::). Με το ρίξιμο παίρνουμε τα δυο, όποια τύχει και με το δεύτερο ρίξιμο τ' άλλα δυο.

«Η πυροστιά». Τρία πεντάκια βαλμένα κολλητά στο έδαφος μας κάνουν την πυροστιά και το τέταρτο από πάνω τους τον τέντζερη (80). Ο παίχτης ρίχνει προς τα πάνω το πέμπτο πεντάκι και με το δεξί χέρι του σταυρώνει την πυροστιά κάνοντας από πάνω της το σημείο του σταυρού. Με το δεύτερο ρίξιμο του πεντακιού αρπάζει μονομιάς τέντζερη και πυροστιά μαζί.

«Η μαλάθα». Σε ύψος 30 περίπου εκατοστών από το έδαφος γυρίζουμε την παλάμη

του αριστερού μας χεριού προς τα πάνω, με τα δάχτυλα λυγισμένα καμπυλωτά να σχηματίζεται κάνιστρο. Ανάμεσα στα πέντε δάχτυλά μας βάζουμε τα τέσσερα πεντάκια και κάθε φορά που ρίχνουμε πάνω το πέμπτο κατεβάζουμε με το δεξί μας χέρι κι ένα στο έδαφος. Με την τέταρτη ριζιά κατεβάζουμε το τελευταίο, με την πέμπτη τα συγκεντρώνουμε, γιατί μπορεί να είναι κάπως σκορπισμένα, και με την έκτη τ' αρπάζουμε όλα μαζί.

Στη «γάστρα», που ακολουθεί, βάζουμε την αριστερή παλάμη μας αντίστροφα, τα μήλα των πέντε καμπυλωτών δαχτύλων μας ν' ακουμπούν στο έδαφος και να κάνουν σπηλιά. Μπρος και λίγο πιο έξω από το άνοιγμα που σχηματίζουν κάθε δυο δάχτυλα βάζουμε κι από ένα πεντάκι, συνολικά τέσσερα. Κάθε φορά που ρίχνουμε το πέμπτο προς τα πάνω σπρώχνουμε με το ελεύθερο τώρα χέρι κι ένα από τα τέσσερα, με τη σειρά τους πάντα, να μπει μέσα στη σπηλιά, με την πέμπτη ριζιά τα συγκεντρώνουμε και με την έκτη τα παίρνουμε όλα μαζί.

Ακολουθεί «ο τσιροκλής». Ακουμπούμε στο έδαφος τα μήλα του μεγάλου και του μεσαίου δαχτύλου του αριστερού χεριού μας να σχηματίσουν γεφύρι, ενώ τ' άλλα δάχτυλα του ίδιου χεριού τ' ανασηκώνουμε προς τα πάνω. Μπρος στο γεφύρι βάζουμε τα τέσσερα πεντάκια στη γραμμή και με κάθε ριζιά του πέμπτου προς τα πάνω σπρώχνουμε το πρώτο από τα τέσσερα να περάσει κάτω από το γεφύρι, έπειτα το δεύτερο, τρίτο, τέταρτο, τα συγκεντρώνουμε όλα και με μιας τ' αρπάζουμε.

«Ο κλέφτης». Κι εδώ ακουμπούμε στο έδαφος τα μήλα του αριστερού μεγάλου και μεσαίου δαχτύλου μας να σχηματίσουν το γνωστό μας γεφύρι. Βάζουμε έπειτα το δείκτη του ίδιου χεριού πάνω στο μεσαίο δάχτυλο και τον παράμεσο έτσι ώστε η άκρη του ν' ακουμπά στο νύχι του δείκτη. Πάνω στη λάκκα, που τώρα σχηματίστηκε, τοποθετούμε ένα πεντάκι, ενώ τ' άλλα τρία τα βάζουμε στη σειρά μπρος στο γεφύρι όπως και στον τσιροκλή. Με κάθε ριζίμο προς τα πάνω του πέμπτου πεντακιού σπρώχνουμε από ένα ένα τα πεντάκια, που είναι μπρος στο γεφύρι, να περάσουν κάτω από την καμάρα του και τελευταίο με τη μία, περνούμε αυτό που είναι πάνω στα δάχτυλά μας, τα μαζεύουμε όπως ξέρουμε και τα παίρνουμε.

«Το καλάθι». Ενώνουμε τα μήλα του μεγάλου και του μεσαίου αριστερού δαχτύλου μας να σχηματίσουν κύκλο, τον οποίο ακουμπούμε στο έδαφος στο μέρος της ένωσης, ενώ τ' άλλα δάχτυλα του ίδιου χεριού τ' ανασηκώνουμε προς τα πάνω.

Σχηματίστηκε τώρα το καλάθι μας. Βάζουμε μετά τα τέσσερα πεντάκια μπρος του σε γραμμή και με κάθε ριζίμο του πέμπτου προς τα πάνω περνούμε κι από ένα μέσα στον κύκλο, τα συγκεντρώνουμε και τα παίρνουμε.

«Η καμπάνα». Μοιάζει με το καλάθι, μόνο που εδώ τον κύκλο δεν τον ακουμπούμε στο έδαφος αλλά τον κρατούμε σε ύψος 20 περίπου εκατοστών απ' αυτό. Με κάθε ριζίμο του πέμπτου περνούμε μέσα του από ένα ένα τα τέσσερα πεντάκια, που έχουμε αφημένα κάτω στο χώμα, τα μαζεύουμε και τα παίρνουμε.

Τελευταίο απ' όλα έχουμε το «Χι». Τα τέσσερα πεντάκια σχηματίζουν στο έδαφος το κεφαλαίο Χ (::). Με κάθε ριζίμο του πέμπτου παίρνουμε από δυο χιαστί.

Αυτά είναι τα πεντάκια κι έτσι παίζονται στο χωριό μας. Όποιος χάνει παραχωρεί το δικαίωμα του παιξίματος στον άλλο κι αν κι εκείνος χάσει ξαναπαίζει ο πρώτος, όχι βέβαια όλα από την αρχή αλλά από κει που είχε χάσει. Αν πάλι παίζουν τέσσερις, μετά απ' αυτόν που έχασε δεν παίζει ο σύντροφός του, αλλά ο διπλανός του δεξιός αντίπαλος, μετά ο απέναντι σύντροφός του, ο άλλος αντίπαλος και ξανά αυτός.

Και κάτι άλλο ακόμα. Κάθε φορά που ο παίχτης ρίχνει το πεντάκι προς τα πάνω πρέπει υποχρεωτικά να το δεχθεί ξανά στη χούφτα του, γιατί αν αυτό πέσει κάτω χάνει. Αν δεν πρόκανε με την πρώτη ριζιά να πάρει ή να περάσει το πεντάκι, ρίχνει και δεύτερη και τρίτη φορά για το ίδιο, όχι όμως και τέταρτη. Στα δυο-δυο, στα τρία και στο Χι παίρνει τα δυο-δυο και τα τρία μαζί και όχι από ένα-ένα ή δυο κι ένα και όπου χρειάζεται να τα συγκεντρώσει όλα το κάνει με τη μια, εκτός αν συμφωνήσουν αλλιώς.

9 — *Περνάει περνάει η μέλισσα.* Τα παιδιά, πολλά τον αριθμό, χωρίζονται σε δύο ομάδες με τον παρακάτω τρόπο: Τα δυο μεγαλύτερα ή τ' αναγνωρισμένα ως αρχηγοί κι ενώ όλα τ' άλλα μπαίνουν πιο πέρα στη γραμμή σε φάλαγγα κατ' άνδρα, παίρνουν μυστικά για σύνθημά τους μια οποιαδήποτε λέξη, σχετική του ενός με τη λέξη του άλλου π.χ. μήλο-πορτοκάλι, τριαντάφυλλο-γαρίφαλο, γη-ουρανός κ.λπ. Στέκονται έπειτα αντιμέτωπα κι ενώνουν τα δυο χέρια να γίνει αψίδα. Όταν έτσι αυτά ετοιμαστούν, τ' άλλα παιδιά τραγουδώντας: περνάει περνάει η μέλισσα με τα μελισσόπουλα και με τα παιδόπουλα περνούν, όπως είναι στη γραμμή, κάτω από την αψίδα. Τον τελευταίο παίχτη δεν τον αφήνουν οι μάνες να περάσει αλλά τον πιάνουν και μυστικά τον ρωτούν ποιο από τα δύο συνθήματα, που έβαλαν προτιμά. Του λέν π.χ.

— Τι παίρν'ς, ήλιου ή βρουχή;

Αυτός διαλέγει και παίρνει το ένα κι όποια από τις δυο μάνες έχει αυτό το έμβλημα κερδίζει τον παίχτη και τον βάζει πίσω της.

Ξαναπερνούν τα παιδιά τραγουδώντας κι οι μάνες πιάνουν δεύτερο παίχτη, τον τώρα τελευταίο, τον ρωτούν κι αυτόν όπως τον πρώτο, τον παίρνει η μάνα που τον κέρδισε κι έτσι συνεχίζουν μέχρις ότου τελειώσουν όλα τα παιδιά. Το τελευταίο, μια και δεν είναι άλλα να περάσουν, το ρωτούν φωναχτά ποιο από τα δύο συνθήματα προτιμάει και ανάλογα με την απόκριση, που θα δώσει, παίρνει κι αυτό τη θέση του.

Το λάχνισμα τώρα τελείωσε κι αρχίζει ο αγώνας. Οι παίχτες της κάθε ομάδας καθώς είναι στη γραμμή από ένας ένας πίσω από τον αρχηγό τους, πιάνουν από τη μέση σφιχτά ο ένας τον άλλο, οι δυο μάνες, αφού πρώτα τραβήξουν προς τους μια γραμμή, ενώνουν τα χέρια τους και, μόλις δοθεί το σύνθημα, η κάθε ομάδα προσπαθεί να σύρει την αντίπαλη προς το μέρος της, όπως στη διελκυστίνδα. Κάθε παίχτης που περνάει τη γραμμή προς την αντίθετη πλευρά χάνει και βγαίνει από το παιχνίδι. Στο τέλος νικάει όποια ομάδα τράβηξε προς το μέρος της όλους τους παίχτες της άλλης ομάδας.

Όταν κατά τη διάρκεια του λαχνίσματος οι μάνες διαπιστώσουν πως ο χωρισμός των παιδιών γίνεται φανερά δυσανάλογα, έχουν το δικαίωμα ν' αλλάξουν συνθήματα.

Αρκετά όμως ασχοληθήκαμε με τα παιχνίδια κι είναι νομίζω καιρός να σχολάσουμε μ' αυτά, μια και το παιδί μας τελειώνει τώρα κι αυτό το δημοτικό σχολείο και βγαίνει στην κοινωνία να μάθει μια τέχνη ή να συνεχίσει τις σπουδές του αν είναι αγόρι, το νοικοκυριό και τις γεωργικές ασχολίες αν είναι κορίτσι.

Παλιότερα στα 17 με 18 χρόνια του και πριν ακόμα παντρευτεί ο κάθε νέος φρόντιζε να διαλέξει και να κάνει το βλάμη του, τον αδελφοποιητό του. Για να γίνουν δυο βλάμηδες πήγαιναν στην εκκλησία κι εκεί ο παπάς τους διάβαζε ευχή. Από τη στιγμή εκείνη θεωρούνταν αδέρφια, καλούσε ο ένας τον άλλο με τη λέξη «βλάμη», προσφώνούσε τους γονείς του βλάμη «σταυροπατέρα» και «σταυρομάνα», εκείνοι τον αποκαλούσαν «σταυρογιό» κι όταν αργότερα παντρευόταν, τη γυναίκα του «σταυροθυγατέρα»,

ενώ οι γυναίκες των δυο βλαμάδων λέγονταν μεταξύ τους «μπρατίμισσες». Το βλάμη τον συναντήσαμε κι όχι λίγα είπαμε γι' αυτόν πιο πάνω, στο γάμο.

Οι φιλενάδες για να γίνουν μεγαξύ τους «διρπουπτές», αδελφοποιητές δηλαδή, δεν πήγαιναν στον παπά αλλά έπαιρναν ένα κομμάτι ψωμί, η μία έκανε πάνω του με το χέρι της τρεις φορές το σημείο του σταυρού, το σταύρωνε, το φιλούσε, έτρωγε μετά λίγο απ' αυτό κι ύστερα το έδινε στην άλλη, που το φιλούσε κι εκείνη κι έτρωγε λίγο. Αυτό επαναλαμβανόταν τρεις φορές, οπότε τελειωνε και το ψωμί, φιλιούνταν έπειτα μεταξύ τους και από τότε θεωρούνταν και φωνάζονταν «διρπουπτές».

Οι νέοι μας, έφηβοι πια, παντρεύονται και όπως είδαμε δημιουργούν μια νέα, τη δική τους οικογένεια, μια καινούργια γενιά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΣΤ — ΕΝΑΣ ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

A — ΑΝΟΙΞΗ

Η γελαστή εποχή, η νιότη του χρόνου, ο καιρός που γη κι ουρανός πλημμυρίζουν με φως, ζεστσασιά κι ομορφιά ήρθε και πάλι να σκορπίσει τα θέλγητρά της στο αγαπημένο μας χωριό.

Η Περσεφόνη άφησε το σκοτεινό βασίλειο του 'Αδη κι όλα με χαρά ετοιμάστηκαν, όσο πιο καλύτερα το καθένα τους μπορούσε, να την υποδεχτούν. Το χορταράκι στην άκρη τ' αυλακιού πρώτο σήκωσε το κεφαλάκι του να ρουφήξει δυο σταγόνες δροσιάς, για να ντυθεί ύστερα την πιο πράσινη φορεσιά του κι όλα του βουνού, του αγρού και του κήπου μας τα λουλούδια γιορταστικά στολίστηκαν με πολύχρωμες φορεσιές και μεθυστικά αρώματα στην προσπάθειά τους πιο πολύ ν' αρέσουν.

Τα πουλιά ξαναγύρισαν από τις ζεστές χώρες και συντροφιά τώρα με το σπουργίτη και τον κότσυφα σπαθίζουν φλύαρα το μυρωμένο αέρα, τ' άλλα ζωντανά, ήμερα κι άγρια, ακράτητα χύνονται στα λιβάδια κι εμείς χαρούμενοι πλημμυρίζουμε τις εξοχές να γιορτάσουμε την αναγέννηση της φύσης.

'Ανοιξη! Η εποχή που στο γαλάζιο τ' ουρανού ταξιδιάρικα συννεφάκια παίρνουν χίλιες δυο μορφές στα τρελά παιχνιδίσματά τους, το αεράκι μας χαϊδεύει απαλά το πρόσωπο, η φωνή του κούκου αντηχεί στο δάσος, τα σαλιγκάρια δεν χορταίνουν τρυφερά χορταράκια κι όλα ξαναγεννιούνται όμορφα, παρθενικά, με χίλιες δυο υποσχέσεις. Η εποχή που κάθε πλάσμα φιλήδονα τρέχει νάβρει το ταίρι του για συντροφιά, για τη δημιουργία μιας νέας ζωής.

Ας γνωρίσουμε λοιπόν κι εμείς όσο πιο καλά μπορούμε την εποχή αυτή, για την οποία ο ποιητής μας λέει πως είναι «ώρα χρόνου ζηλευτή», με τις συνήθειες και ασχολίες των κατοίκων του χωριού μας τόσο της περασμένης όσο και της τωρινής γενιάς. Στα γραφούμενά μας, όπως και στα προηγούμενα, ας δώσουμε και πάλι, ασχέτως με το πότε έγιναν, χρόνο ενεστώτα· είναι πιο καλά. Και κάτι άλλο ακόμα. Δεν θα είναι λάθος μας αν πιο πολύ αναφέρουμε την κυρά του σπιτιού, αφού το άγονο και περιορισμένο του τόπου μας έχει καταδικασμένο τον αφέντη του σε ξερίζωμα και σ' εκείνη μένει όλη έγνοια της οικογένειας, όλες οι δουλειές ανδρικές ή γυναικείες, στο σπίτι ή στο χωράφι.

Καιρός όμως ν' ασχοληθούμε με τον πρώτο μήνα της 'Ανοιξης που ακούει στ' όνομα:

1 — ΜΑΡΤΗΣ

Είναι ο μήνας με τις περισσότερες ιδιοτροπίες και για τούτο με ιδιαίτερη σημασία για τους χωριανούς μας. Δε μπορείς να ξέρεις γι' αυτόν πότε είναι χαρούμενος και πότε θυμωμένος, πότε σε γελά και πότε σου λέει την αλήθεια, αφού και τον καημένο

το Φλεβάρη περίπαιξε και στο τέλος τον άφησε κουτσό. Ήταν τότε που η βοσκοπούλα, αφού με πολλές δυσκολίες μπόρεσε να τα βγάλει πέρα τις 30 μέρες του, του Μάρτη, τόσες είχε τότε ο μήνας αυτός, πίστεψε πως τέλειωσαν τα βάσανά της κι είπε γεμάτη χαρά:

— Μπριτς, Μάρτη, τα ξιχείμασα τα προυβατάκια μ'.

Ο Μάρτης που άκουσε τον υπερήφανο λόγο της πολύ θύμωσε κι επειδή δεν είχε για μπρος άλλες δικές του μέρες ζήτησε μια δυο δανεικές από το Φλεβάρη. Εκείνος σαν καλός κι αγαθός πρόθυμα του έδωσε μια κι έκανε ο Μάρτης τη μέρα αυτή τόσο κρύο που πάγωσαν πάνω στο βουνό πρόβατα και βλαχοπούλα μαζί. Γι' αυτό από τότε λέμε: 'Όλοι οι μήνες τρων το κρέας κι ο Μάρτ'ς τρώει τα κόκαλα ή ο Μάρτ'ς ως το μισ'μέρι του ψουφάει κι ως το βράδυ του βρουμάει.

'Όμως δε φάνηκε μόνο κακός αλλά και ψεύτης, αφού τη μέρα που δανείστηκε από το Φλεβάρη δεν την ξανάδωσε πάλι, με αποτέλεσμα να μείνει ο μήνας αυτός με 29 μέρες κι ύστερα, όπως πιο κάτω θα δούμε, με 28.

Την παραμονή του ερχομού του οι πιο μεγάλες του σπιτιού στέλνουν τα εγγόνια τους να κόψουν ανθισμένες κρανιές και να τις βάλουν γύρω από την εξώπορτα για να μη μπουν τη νύχτα μέσα οι μπάμπες και πάρουν το γάλα από τα γίδια και τ' αφήσουν στείρα. Πιστεύουν δηλαδή πως τη νύχτα αυτή κυκλοφορούν στο χωριό καλικάντζαροι με μορφή γριάς, γι' αυτό και μπάμπες τους λένε, που μπαίνουν στα σπίτια πάντα για κακό. Η νοικοκυρά καλά τις ξέρει και για να απαλλαγεί απ' αυτές, όπως το δωδεκαήμερο, έτσι και τώρα θυμιατίζει όλο το σπίτι και ρίχνει στη φωτιά κανένα παλιοτσάρουχο ή κουρέλια από μάλλινα σκουτιά, να μυρίζουν και να μη ζυγώνουν.

1η του Μάρτη κι ο παπάς, όπως και κάθε άλλη πρωτομηνιά, θα φέρει γύρα τα σπίτια του χωριού να διαβάσει αγιασμό κι ο νοικοκύρης κάποιο μικρό ποσό, τάλιρο συνήθως, θα του δώσει. Τα κορίτσια πάλι κι από τ' αγόρια τα πιο μικρά πάνε τη μέρα αυτή στο σχολείο έχοντας στον καρπό του χεριού τους, σα βραχιόλι, το «μαρτόσχοινο» φτιαγμένο με κλωστές άσπρη και κόκκινη παλιότερα, διαφόρων χρωμάτων τώρα, για να μη τις πιάσει ο Μάρτης και μαυρίσουν αλλά να μείνουν πάντα άσπρες και ροδοκόκκινες.

Οι τρεις πρώτες μέρες του είναι αφιερωμένες στις τρεις μεγαλύτερες σε ηλικία γριές του χωριού κι ανάλογα με το πώς τις φέρνονται οι σπιτικοί τους πάει και ο καιρός. Η πρώτη του μήνα είναι για την πιο μεγάλη γριά κι αν τύχει η μέρα αυτή να είναι ηλιόλουστη λέμε πως η γριά αυτή περνάει καλά και χαίρεται, γι' αυτό κι η μέρα της είναι χαρούμενη. Τη δεύτερη Μαρτίου τη χαρίζουμε στην αμέσως επόμενη σε ηλικία γριά κι αν τη μέρα αυτή δεν είναι καλός ο καιρός λέμε πως η γριά δεν περνάει καλά, είναι θυμωμένη γιατί δεν της φτιάχνουν καλό φαγητό, δεν της κάνουν και κανένα καφέ, γι' αυτό και βρέχει και κάνει κρύο στη μέρα της.

Ανάλογα με τον καιρό της τρίτης Μαρτίου λέμε και για το πώς περνάει η επόμενη σε ηλικία γριά.

Το κύριο όμως χαρακτηριστικό του Μάρτη είναι ότι ποτέ δε λείπει από τη σαρακοστή και μάλιστα τις πιο πολλές χρονιές σ' αυτόν έχουμε και τις **Απόκριες** τη μια Κυριακή τις κρεατ(ι)νές και την άλλη τις τυρινές.

Είναι ημέρες Διονυσιακών εορτών, γι' αυτό τόσο τα παιδιά του σχολείου όσο κι οι μεγάλοι γίνονται μασκαράδες και σκορπίζουν χαρά κι ευθυμία σ' όλο το χωριό.

Το Ψυχοσάββατο της Κυριακής της κρεοφάγου η νοικοκυρά ετοιμάζει τα πέτουρα

για την κρεατόπιτα, που θα ψήσει και θα φάνε την άλλη μέρα, κι ύστερα σφάζει και μια κότα, γι' αυτό και τη μέρα αυτή κοτοσάββατο τη λέμε.

Παλιότερα το Σάββατο αυτό, όπως και τ' άλλο της τυροφάγου, όλα τα παιδιά με τσεκούρια και κοντοτρίχια έτρεχαν στο Σελό κι όπου αλλού αυτά ήξεραν, έκοβαν κέδρα και σέρνοντάς τα με τα κοντοτρίχια τα έφερναν στο Βιρό. Εκεί γύρω από ένα σταλίκι, που έμπηγαν στο χώμα, έφτιαχναν ψηλό σωρό, όσο πιο μεγάλο μπορούσαν, και μόλις νύχτωνε του έβαζαν φωτιά, όπως δηλαδή έκαναν και τα κόλιντα.

Τα κέδρα καίγονταν με θόρυβο και τα παιδιά χόρευαν γύρω γύρω, έτρεχαν με ξεφωνητά κι όταν η φωτιά κόπαζε κάπως πηδούσαν από πάνω της.

Την Κυριακή το πρωί, ντυμένοι τα καλά μας όλοι στην εκκλησία κι ευχές μετά στο προαύλιο για καλές Απόκριες και το Πάσχα με υγεία.

Οι γυναίκες με πρώτη και καλύτερη τη Φώταινα Καραλούλη, τη Χρήσταινα τ'ς Νατσαίοι, την Τέλινά τ' Ζηκαίοι, μια κι η μέρα είναι επίσημη και το καλεί, αμέσως μετά την εκκλησία πιάνονται σε ομαδικό χορό, που, όλο με τραγούδια, θα κρατήσει ως το μεσημέρι, ενώ το μεγάλο γλέντι με τα όργανα θα γίνει τ' απόγευμα. Έχουμε βλέπεις στο χωριό μας τη συνήθεια τις δυο αυτές Κυριακές των Αποκριών, το Πάσχα, τα Φώτα, τ' Αι-Γιαννιού και τον Αι-Γιάννη το Ριγανά να τις τιμούμε με χορό των γυναικών στο προαύλιο της μιας ή της άλλης εκκλησίας, χορό που αρχίζει πάντα με το ιδιαίτερο, το δικό της κάθε γιορτής τραγούδι. Χορεύουν λοιπόν τραγουδώντας: Τώρα τις Αποκριές που χουρεύουν οι γριές, μια γριά παλιουγρία, γύρευε να πάρει δυο, ένα γέρο κι ένα νιο.

Νιος από το φόβο του κι από την τρομάρα του μέσ' στο δέντρο ανέβηκε.

Πάνει κι η μπάμπου αφού κουντά μιν' τσικούρα σ'ν αγκαλιά.

— Για του νιο θα πάρου ιγώ, για του δέντρου κόβου ιγώ.

Νιος από το φόβο του κι από την τρομάρα του μέσ' στο φούρνο χώθηκε.

Πάνει κι η μπάμπου αφού κουντά με τα ξύλα σ'ν αγκαλιά.

— Για του νιο θα πάρου ιγώ, για του φούρνου καίου ιγώ.

Το μεσημέρι πλούσιο τραπέζι με κρεατόπιτα, παστουρμά και την κότα, που και το κρέας της θα φάμε και το στάμι της θα δούμε. Αν είναι νια, πράγμα βέβαια σπάνιο για κότα του χωριού, προσέχουμε μήπως έχει στη μέση του τρύπα, σημάδι κακό, αφού μας μιλάει για βαριά αρρώστια, ίσως και θάνατο σε άνθρωπο του σπιτιού ή πολύ συγγενή μας, υγεία και χαρά όταν δεν έχει. Αν πάλι είναι γέρικη και το στάμι της σίγουρα με τρύπα, βάζουμε το μεγάλο δάχτυλο του δεξιού χεριού μας έτσι ώστε το σπάσιμο της έξω φάλαγγας ν' αγγίζει στην άκρη του σταμιού κι αν αυτή σκεπάζει, έστω και με την άκρη της την τρύπα, το σπίτι θα πάει καλά, αν όχι θα έχει δυσκολίες.

Με την κοτίτσα πάλι και της νιας και της γέρικης, εκτός από τις γνωστές μας «γιάτες», παίζουμε κι ένα άλλο παιχνίδι και να πώς: Πιάνουμε το ένα σκέλος της, ο αντίπαλός μας το άλλο και τα τραβούμε μέχρις ότου σπάσουν. Κερδίζει εκείνος που μαζί με το σκέλος πήρε και τη βάση της.

Το απόγευμα γλέντι τρικούβεργο με μασκαράδες στην πλατεία και το βράδυ όλες οι πόρτες ανοιχτές, να δεχτούμε όσους παρέες παρέες ή και μόνοι τους θα έρθουν να πάρουν ένα μεζέ, να πιούν κι ένα ποτήρι για να ευχηθούν.

Όλη η άλλη εβδομάδα είναι της Τυρινής, γι' αυτό και Τυροβδόμαδα τη λέμε, κι όλα τα τζάκια του χωριού δεν παύουν να καπνίζουν από τις γάστρες που βάζουν οι νοικοκυρές να ψήσουν τις τυρόπιτες. Τις μέρες αυτές και για συμπλήρωμα της πίτας άνοιγαν παλιότερα και το κουζίι. Ήταν αυτό ένα πρόβειο δερμάτι, που, αφού του είχαν ξυρίσει καλά τα μαλλιά και το είχαν καθαρίσει όσο καλύτερα μπορούσαν, το είχαν γεμίσει με πολύ τυρόγαλο και λίγο τυρί. Το έφτιαχναν οι τσοπάνηδες για λογαριασμό του νοικοκύρη και το περιεχόμενό του χοντρό, παχύ και λίγο υπόξυνο, το έτρωγες ευχάριστα, αρκεί να μην έβλεπες το κουζίι, γιατί, όσο και να είναι, κουζίι ήταν αυτό και μπορεί να σιχαινόσουν.

Ψυχοσάββατο πριν της Τυρινής και κάθε καλός νοικοκύρης για την ψυχή του ετοιμάζει το δέμα του φτωχού, με τρόφιμα κυρίως μέσα να κάνει κι εκείνου η φαμίλια Απόκριες.

Η νοικοκυρά πάλι, χωρίς ν' αφήσει κι όλες τις άλλες δουλειές της, θα ετοιμάσει και δυο τρεις τυρόπιτες περισσότερο προσεγμένες και με μπόλικο βούτυρο και τυρί μέσα, γιατί το καλεί η μέρα και δεν πρέπει να ντροπιαστεί. Τη μια θα τη φάει η οικογένεια το μεσημέρι της Κυριακής, την άλλη την Κυριακή το βράδυ και με την τρίτη, την πιο καλή, θα φιλέψουν όλους αυτούς που θάρθουν επίσκεψη.

Κυριακή λοιπόν της Τυρινής την άλλη μέρα κι όλοι πάλι στη λειτουργία, ευχές για καλή σαρακοστή και το Πάσχα με υγεία, χορός των γυναικών στο προαύλιο της εκκλησίας, πλούσιο τραπέζι το μεσημέρι και τ' απόγευμα κοινό γλέντι με όργανα και προσωπίδια στην πλατεία του χωριού.

Όλος ο κόσμος εκεί είναι τώρα μεζεμένος, να χορέψει και να κάνει γούστο με τους μαρσκαράδες. Όπως την προηγούμενη Κυριακή έστι και τώρα πρώτα βγαίνουν τα παιδιά του σχολείου, όλα μαζί μια παρέα, κι αφού κάνουν τα δικά τους αστεία και πειράγματα, μαζεύουν από τον κόσμο όσο περισσότερα χρήματα μπορούν και μόλις πληροφορηθούν πως έρχονται οι μεγάλοι πηγαίνουν ν' αλλάξουν και να γυρίσουν πάλι στο χορό.

Βγαίνουν μετά οι μεγάλοι, κι αυτοί όλοι μια παρέα. Μπροστά μπροστά πάει ο ασχημομούρης σταχτομπαμπαλιάρης μ' ένα σακούλι γεμάτο στάχτη κρεμασμένο στον ώμο του, σέρνοντας το γομάρι «τ'ς Μαρίας τ'ς Γιατράιοι». Πάνω σ' αυτό καβάλα ανάποδα ο αράπης, που με την «τουρτούρα τ'ς Αλέξινας τ' Καφέ», φτιαγμένη όλη μ' ένα κέρατο βοδιού, σε ξεκουφαίνει, κι ακολουθεί πιο πίσω όλο το άλλο μπουλούκι.

Η νύφη πλάι στο γαμπρό καμαρώνει και το παλικάρι της με φουστανέλα και καμουτσίκι στο χέρι άγρυπνος φρουρός της παραστέκει, γιατί έτυχε κάποιες προηγούμενες χρονιές μερικοί πονηροί να δημιουργήσουν εικονική φασαρία, ν' αρπάξουν και φυγαδεύσουν τη νύφη και ν' αφήσουν τον καημένο το γαμπρό στα κρύα του λουτρού, που λέει ο λόγος. Κοντά στα σκολάσματα του γλεντιού, με την παρέα της, θα φέρει γύρα σ' όλους, θα τους προσκυνήσει τρεις φορές, θα τους φιλήσει το χέρι κι εκείνοι θα της ευχηθούν να προκόψει και θα την κεράσουν χρήματα.

Πιο πίσω ο πάππος με τη μπάμπω και το δικό τους παλικάρι. Είναι να τους κλαις. Η καημένη η μπάμπω με άδεια σαρμάντσα στη μια μασχάλη κι ένα δεμάτι τσάκνα στ' άλλο χέρι, με μια πατούνα αλλιιώτικη από την άλλη κι εκείνο το έρμο φουστάνι αλλού ν' ακουμπάει στο χώμα κι αλλού να δείχνει τη γάμπα της, με τη ρόκα καρφωμένη στη μασχάλη κι ένα κρεμμύδι στ' αδράχτι για σφοντύλι, πάντα γκαστρωμένη και ποτέ λεχώνα, προχωράει, με όση δύναμη της έμεινε, κοντά στον κύρη της.

Εκείνος ντυμένος τα πιο καλά του ρούχα, αυτά που δε γνωρίζεις ποιό είναι το πρώτο ύφασμα και ποιο το μάλωμα, με τρία τέσσερα κουδούνια κρεμασμένα από το ζουνάρι στον πισινό του προχωρεί σαν πάτερ φαμίλιας, που είναι περήφανος, κι όλο προσπαθεί να σιάξει το ζευλιασμένο κορμί του. Για να συμπληρωθεί το τρίο έχουν και το παλικάρι, που στέκει πλάι τους καμαρωτό για την υψηλή αποστολή του κι ας είναι η φουστανέλα του όμοια στη βρωμιά μ' εκείνες των αγωνιστών του 21.

Ακολουθεί μετά ο ταχυδρόμος με γράμματα από τη Βλαχιά, ο τσιγγάνος κι η τσιγγάνα, που αν ασημώσεις σου λέει τη μοίρα, ο αρκουδιάρης με την αρκούδα του ντυμένη όλο δέρματα, ο γιατρός με την άσπρη μπλούζα του, ο λούστρος και τόσοι άλλοι. Πόση αλήθεια χαρά θα σκορπίσουν στους χωριανούς την ξέχωρη αυτή ημέρα!

Παλιότερα μάλιστα, όταν τύχαινε να είναι στο χωριό φερμένος από τη Ρουμανία όπου ταξίδευε ο Γιώργος Γκουβέλης, οι μασκαράδες είχαν για όλους μας κάτι το πρωτόγνωρο, που μας διασκέδαζε αλλά και μας εντυπωσίαζε.

Ο άνθρωπος αυτός, που σήμερα δε ζει πια, είχε μια ιδιαίτερη κλίση σ' αυτά και βδομάδες ολόκληρες εργαζόταν σπίτι του ξοδεύοντας μάλιστα κι από τη τσέπη του να φτιάσει κάτι το ξεχωριστό, κάτι το ανεπανάληπτο. Για του λόγου μου το αληθές θα κάνω την προσπάθεια να ιστορήσω αυτό που βλέπω και τώρα μπρος μου να έγινε χθες κι ας νομίσουν ίσως μερικοί πως είναι πλεονασμός.

Στο χορό, που τη χρονιά εκείνη γινόταν γύρω από το κουλουρι, είχαμε βγει εμείς τα παιδιά του σχολείου και τώρα ήταν η σειρά των μεγάλων. Έκαναν του κόσμου τ' αστεία κι όλοι γελούσαμε μ' αυτούς, αν και στα μάτια των παιδιών και μάλιστα των μικρότερων διέκρινες και κάποιο φόβο, ιδίως όταν έβλεπαν εκείνο το γεροδεμένο αράπη με τις σαλβάρες, τα πιστόλια και τα χαντζάρια του στο ζουνάρι να κάθεται τώρα στα σκαλιά του κουλουριού. Έστριβε τη μουστάκα του και κοίταζε αγέρωχος όλο τον κόσμο, όπως κι εκείνους τους δυο άλλους της παρέας του, έναν πανύψηλο κι έναν μάλλον κοντό, που, συζητώντας έντονα μεταξύ τους για κάποιο ζήτημα, προχωρούσαν προς το μέρος του. Μόλις έφθασαν μπρος του ο κοντός πολύ θυμωμένος από τη συζήτησή τους έσπρωξε με δύναμη τον ψηλό στην αγκαλιά του αράπη κι εκείνος, χωρίς να χάσει καιρό, τράβηξε από το σελάχι του ένα χαντζάρι κι έσφαξε σαν κατσίκι τον αδιάντροπο που τόλμησε να πέσει πάνω του και να του χαλάσει το ραχάτι. Όλοι μας κοκαλώσαμε μόλις είδαμε την κόκκινη μπογιά να τρέχει στο λαιμό του σφαγμένου, γιατί στην αρχή τη νομίσαμε για πραγματικό αίμα κι εκείνον στ' αλήθεια σφαγμένο.

Μαζεύτηκαν αμέσως όλοι οι άλλοι μασκαράδες, χτύπησαν λυπητερά τη μεγάλη καμπάνα του πλάτανου κι αφού ένας χότζιας διάβασε το νεκρό, όλοι μαζί τον πήγαν και τον έθαψαν μέσα στον ξενώνα. Μάλιστα, επειδή ήταν αδικοσφαγμένος και για να μη βρικολακιάσει και φέρει γύρω το χωριό, σφάλισαν καλά την εξώπορτα κι ύστερα γύρισαν στο χορό, που κι αυτός σ' όλο αυτό το διάστημα είχε νεκρώσει.

Δεν προκάναμε να συνέλθουμε και ν' αποκαταστήσουμε ξανά το γλέντι κι ακούσαμε ν' ανοίγει με πάταγο η πόρτα του ξενώνα διάπλατα κι από μέσα είδαμε να βγαίνει ένας άγγελος, ο Αριστείδης Γιοβάνης ή Πατίκας, κρατώντας στο ένα χέρι του αναμμένη λαμπάδα και με τ' άλλο να δείχνει τον ουρανό. Πίσω του ακολουθούσε ο σφαγμένος με μάσκα νεκροκεφαλή και τ' άσπρο σάβανό του ζωγραφισμένο σε σκελετό. Δεν ξέρω ποιος ήταν, αλλ' ομολογώ πως δεν μου άρεσε καθόλου.

Μια άλλη πάλι φορά, κοντά στ' άλλα, είχε φτιάσει και τούρκικο στρατό με τον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Β'. Συγχωριανοί μας μασκαράδες.

αξιωματικό του, δερβίσηδες, ξυλοπόδαρους, όλα τους τόσο πρωτόγνωρα, τόσο όμορφα.

Πώς αλήθεια μπορείς να ξεχάσεις τέτοια βιώματα και πώς να μη τ' αναπολήσεις ευχάριστα!

Έτσι διασκεδάζουμε μέχρι την ώρα που θα έρθουν τα γίδια, χωρίς βέβαια να ξεχάσουν κι οι μεγάλοι μασκαράδες μας να κάνουν κι αυτοί τη σχετική αφαίμαξη στα πορτοφόλια των χωριανών.

Το βράδυ, και μόλις ο παπάς χτυπήσει την καμπάνα για εσπερινό, πολλοί μεσόκοποι κι όλοι οι γέροντες δεν παραλείπουν να παν στην εκκλησία. Μετά την ακολουθία του εσπερινού ο παπάς βγαίνει στην ωραία πύλη και με συγκινητική φωνή σ'χωράει όλο τον κόσμο και ζητάει απ' όλους συγχώρεση. Παρακαλεί ύστερα όλους τους χωριανούς και κυρίως αυτούς που από κάποια αιτία δε μιλιούνται να συγχωρεθούν μεταξύ τους, για να εξαγνιστεί η ψυχή τους και πάρουν από την αγάπη κι ομόνοια δύναμη, να περάσουν τη σαρακοστή και με υγεία φτάσουν στο Πάσχα. Κι αρχίζουν οι χωριανοί να συγχωριούνται μεταξύ τους λέγοντας ο ένας στον άλλο: «σ'χώραμε κι ο Θεός να σε σ'χωρέσει» και δίνουν τα χέρια ή φιλιούνται.

Όλη τη νύχτα η πόρτα του σπιτιού δεν κλείνει και το τραπέζι μένει στρωμένο μέχρι το πρωί της Καθαρής Δευτέρας. Στη μέση του έχει το σινί με την τυρόπιτα και γύρω της πιάτα με τυρί, βακαλάο, αυγά βρασμένα και κομμένα, κλωστάρια για γλύκισμα. Πρώτα έρχονται να ευχηθούν τα 'ναδεχτούρια, που δεν έχουν κλείσει ακόμα χρόνο παντρεμένα, με μια πλόσκα κρασί στο χέρι, δώρο για το νουνό. Η νουνά και κυρά του σπιτιού αδειάζει σ' ένα μαστραπά το κρασί της πλόσκας και τη γεμίζει με δικό της. Τους προσφέρουν ό,τι έχει το τραπέζι. Έρχονται μετά οι παντρεμένες θυγατέρες με τους άντρες και τα παιδιά τους, άλλοι συγγενείς και γείτονες να πάρουν μεζέ, να ευχηθούν, να πιουν, να πουν αστεία και πειράγματα, να τραγουδήσουν, να παίξουν και το χάσκαρη.

Είναι αυτός ένα όμορφο έθιμο, το οποίο συναντούμε σε πολλά χωριά με μικρές πάντα παραλλαγές. Εμείς παίρνουμε ένα αυγό σφιχτά βρασμένο, ξεφλουδισμένο ή συνηθέστερα όχι και με μια μακριά βελόνα περνούμε κατά μήκος του τη μια άκρη κλωστής, που δένουμε στην υπόλοιπη κλωστή έτσι ώστε το αυγό να μένει πάντα οριζόντιο, ενώ την άλλη άκρη της τη δένουμε στην κορυφή μιας ρόκας. Όλοι κάθονται γύρω γύρω με το στόμα ανοιχτό, χάσκουν, γι' αυτό και χάσκαρη λέμε το παιχνίδι, κι όποιος εκτελεί χρέη μάνας του παιχνιδιού στη μέση. Η μάνα κρατάει τη ρόκα με τ' αυγό και την κουνάει με τέχνη, μπρος-πίσω, όπως ο παπάς το θυμιατό φροντίζοντας τ' αυγό να πάει στο ανοιχτό στόμα του παίχτη, που προσπαθεί να το χάψει. Αυτό επαναλαμβάνεται τρεις φορές κι αν τα καταφέρει είναι ο νικητής και τρώει τ' αυγό, αν όχι, ενώ όλοι από γύρω γελούν και αστειεύονται, σειρά να δοκιμάσει έχει ο διπλανός, έπειτα ο άλλος μέχρις ότου κάποιος απ' όλους το χάψει.

Φαίνεται εύκολο αλλά αν δοκιμάσουμε τότε θα δούμε πόσο δύσκολο είναι. Στο σπίτι μας σχεδόν πάντα το έχαφτε ο πατέρας μου, όχι μόνο γιατί είχε πιο μεγάλο στόμα αλλά και γιατί δεν κυνηγούσε αυτός τ' αυγό, το περίμενε.

Στο μεταξύ δεν αργούν να καταφθάσουν και παρέες μασκαρεμένων, που φέρουν γύρω τα σπίτια του χωριού, και το γλέντι φουντώνει.

Γλέντώντας και χωρίς να καταλάβουμε πότε κι όλας πέρασε η νύχτα βλέπουμε να σκάει στις ραχούλες η αυγούλα και μια καινούρια μέρα να γεννιέται, η Καθαρή

Δευτέρα, η πρώτη μέρα της καθαροβδόμαδας κι όλης της σαρακοστής.
Σαρακοστή λοιπόν.

Την πρώτη ημέρα της οι άντρες κάποιας ηλικίας παρέες παρέες κι εφοδιασμένοι με νηστίσιμα πηγαίνουν στον Αϊ-Λια, στην Αγία Τριάδα ή κάπου αλλού, κοντά πάντως στο χωριό «να χαλάσουν τα κούλουμα», ενώ οι νεότεροι μ' όσα χρήματα συγκέντρωσαν τις δυο Κυριακές, που έγιναν μασκαράδες, αγόρασαν κότες ή κάποιο σφάγιο, που τώρα το ψήνουν και γλεντούν. Άλλοι πάλι ό,τι έμεινε από χθες δεν το πετούν, αλλά το καταναλώνουν σήμερα εκεί στην εξοχή.

Οι γυναίκες δεν ακολουθούν τους άντρες τους, αλλά μένουν για δουλειές στο σπίτι. Η νοικοκυρά βάζει το καζάνι στη φωτιά να κάνει με στάχτη αλισίβα, για να πλύνει μ' αυτή όλα του σπιτιού τ' αγγειά: τεντζερέδες, τσουκάλια, τηγάνια, πιάτα ως και το πλαστήρι ακόμα, να μη μείνει ούτε μυρουδιά από αρτίσιμα. Κατεβαίνει έπειτα στο κελάρι και μ' ένα σχοινί δένει γύρω γύρω το πανί που έχει πάνω στα καδιά, σ' αυτό με το βούτυρο και στ' άλλα με το τυρί, για να μη τα πειράξει κανείς. Θα τα λύσει πάλι το Πάσχα.

Τα παιδάκια θα ζητήσουν βέβαια τις πρώτες κυρίως ημέρες λίγο τυράκι, έστω και μπατζιοτύρι, να ξεγελάσουν τη χασιά τους, πάντα όμως θα παίρνουν τη στερεότυπη απάντηση πως το τυρί το πήρε η κουρούνα και θα το φέρει ξανά το Πάσχα. Θα ξαναζητήσουν άλλη μια δυο φορές κι επειδή η απάντηση της μάνας δεν θ' αλλάξει, το παίρνουν πλέον απόφαση πως το Πάσχα θα ξαναδούν πάλι το χρώμα του τυριού. Για μόνη παρηγοριά θα τους μείνει τότε η μεγάλη έχθρα τους γι' αυτήν την κουρούνα.

Παλιότερα όλοι κι αργότερα μόνο οι πιο γέροι κρατούσαν το «τριήμερο», καθαρή Δευτέρα, Τρίτη και Τετάρτη και μόνο μια φορά την ημέρα, το κοντοδείλινο, έτρωγαν μια χασιά ξερό ψωμί. Άλλοι πάλι, λίγοι αυτοί, τις μέρες αυτές άνοιγαν το καδί με τα σταφύλια. Ήταν αυτά σταφύλια που τον καιρό του τρύγου τα είχαν βάλει σ' ένα καδί με παλιό γλυκό κρασί και μια σακούλα με σινάπι κρεμασμένη μέσα. Το σινάπι όχι μόνο κρατούσε σκληρές τις ρώγες των σταφυλιών να μη σπάσουν, αλλ' έδινε και στο κρασί κάποια άλλη ευχάριστη γεύση. Απ' αυτά λοιπόν τα σταφύλια κι απ' αυτό το κρασί έτρωγαν κι έπιναν τώρα στο σπίτι κι έπαιρναν και μαζί τους στα κακαβούλια όταν πήγαιναν να σκάψουν τ' αμπέλια. Αλλά και όσοι δεν είχαν σταφύλια, όλοι τους δηλαδή, την πρώτη αυτή εβδομάδα ούτε λάδι δεν έβαζαν στο στόμα τους, περίμεναν καρτερικά την ημέρα των Αγίων Θεοδώρων για να φάνε με ορεξη τη ριζόπιτα με λάδι, που έκανε για τη φαμίλια της η καλή νοικοκυρά.

Μάρτης λοιπόν και εξηντάημερο, η πιο μεγάλη δηλαδή σαρακοστή κι όταν λέμε σαρακοστή εννοούμε νηστεία και, την πρώτη τουλάχιστον εβδομάδα, τακτική παρακολούθηση του εσπερινού και κάθε λειτουργίας. Το κυριότερο, το μοναδικό θα μπορούσαμε να πούμε, φαγητό όλης αυτής της περιόδου, μια και στο χωριό δεν πολυσυνηθίζουμε τη φακή και μας είναι άγνωστα τα ρεβύθια κι η φάβα, είναι τα φασόλια και τα βρασμένα σκίσματα από μήλα, δαμάσκηνα, λίγα κεράσια, που όταν μέσα τους έχουν και λίγη ζάχαρη, όπως στην κομπόστα, πιο πολύ αρέσουν και τότε «χουσιάφια» τα ονομάζουμε, ενώ για τον τρουβά ή για πρόχειρο φαγητό έχουμε κρεμμύδια, σκόρδα, καμιά ελιά, πότε πότε λίγο χαλβά και πολύ περισσότερα ξυνάδια.

Μεσημέρι λοιπόν και βράδυ φασόλια και δεν τα χορταίναμε τα ευλογημένα, τόσο νόστιμα ήταν. Στο σπίτι μου είχαμε ένα τσουκάλι που αυτό τον καιρό ποτέ δεν έβγαινε από τη φωτιά. Μέχρι το μεσημέρι έβραζε τα φασόλια για το γιόμα κι από το μεσημέρι

ως το βράδυ αυτά για το δείπνο. Μια μέρα μάλιστα η μάνα μου είπε στον παππού μου τον Μουλά:

— Καλά, ορέ πατέρα, γιατί δε βάζουμε σ' ένα μεγαλύτερου τσ'κάλι νάχουμε κι για του βράδυ;

— Όχι νύφη. Αυτό του μπακίρι τα κάνει νόστιμα, γιατί είναι φτηνό (λεπτό). Τέτοιο δε βρίσκ'ς τώρα.

Θα είχε ασφαλώς δίκιο, αν και δεν είναι μόνο το μπακίρι που κάνει τα φασόλια μας τόσο νόστιμα αλλά και το χόμα των πιο καρπερών χωραφιών μας, το κρύο νερό του ποτίσματος, ο τρόπος με το οποίο τα μαγειρεύουμε. Βράζουμε τα φασόλια καλά κι ύστερα αδειάζουμε το ζουμί τους σ' ένα δοχείο, να μείνουν στο τσουκάλι μόνο τα σπυριά. Μέσα σ' αυτά ρίχνουμε τα στουμπισμένα στη τζιούμα μυρουδ'κά, μακεδονίσι, πράσα, ρίγανη, αλάτι και κόκκινο πιπέρι. Τ' ανακατεύουμε καλά και τ' αφήνουμε να βράσουν σε σιγανή φωτιά ανακατεύοντάς τα πότε πότε για να μην πιάσουν. Ρίχνουμε ξανά το ζουμί, που βγάλαμε, και τ' αφήνουμε να πάρουν άλλη μια βράση. Είναι πολύ νόστιμα, γιατί είναι και σωταρισμένα, τσιγαρισμένα και όχι βρασμένα.

Πόσο διαφορετικά είναι όλα τους σήμερα! Τα παιδιά ποτέ τους δεν ακούν τώρα τη γνώριμη φωνή της γιαγιάς ή της μάνας τους να τους λέει «άμα αρτ' θείτι θα σας κόψει ου παπάς τ' γλώσσα», όπως λέγανε σ' εμάς όταν τους ζητούσαμε Τετάρτη, Παρασκευή και Σαρακοστή να φάμε κάτι αρτυμένο, ενώ οι πιο πολλοί από μας τους μεγάλους θεωρούν τη νηστεία σαν κάτι το ξεπερασμένο. Αν μάλιστα θελήσεις να τους τη θυμήσεις σου απαντούν χωρίς πολύ σκέψη «τα εξερχόμενα βλάφτουν και όχι τα εισερχόμενα», εννοώντας πως οι κακές πράξεις που κάνουμε ή τα κακά λόγια που λέμε βλάφτουν κι όχι αυτά που τρώμε, «αλλ' αντ' άλλα κι όχι της Παρασκευής του γάλα», δηλαδή άλλα είναι τα κακά κι όχι το γάλα που θα φάμε την Παρασκευή, «ασθενείς και οδοιπόροι αμαρτίαν ουκ έχουσι» και ας μην είναι ούτε ασθενείς αλλ' ούτε κι οδοιπόροι.

Ξεχαστήκαμε όμως στη Σαρακοστή κι ας μας περιμένουν τόσες άλλες

Ασχολίες στα χωράφια.

Είναι βλέπεις ο μήνας Μάρτης ο πρώτος της άνοιξης και μόλις χαμογελάσουν λίγο οι μέρες του κι ακουστεί ο κούκος πάνω στην Πουρνιά, όλοι οι χωριανοί ξεχύνονται να σπείρουν τ' ανοιξιάτικα ρόβι και κριθάρι. Σε Μπούκες και Κρασιά, Σελνόκοβα και Μυρομπίνα δεν ακούς την εποχή αυτή παρά τη φωνή του ζευγολάτη, που συναγκάζει τ' αργοκίνητα βόδια του να βιαστούν, για να προκάνουν να οργώσουν και τα καλαμποκοχώραφα, νάν' έτοιμα για σπαρτό τον άλλο μήνα.

Έχει όμως ο Μάρτης και τις «αχαμνιές» του ώρες, που συνήθως τις φανερώνει όταν βρεθείς έξω από τα χωράφια. Για τούτο αν εκεί τύχεις κι αρχίσει να φυσάει άνεμος και δεις να σχηματίζεται κοντά σου ανεμοστρόβιλος, να ξέρεις πως αυτός είναι ξωτιές από το γειτονικό ρέμα και για να μη σου κάνουν κακό πρέπει να σκύψεις αμέσως το κεφάλι, να κάνεις το σταυρό σου κι ύστερα για να τις καλοπιάσεις να πεις πολλές φορές: «μέλι, γάλα στην ποδιά σας και κακά στην ιδική μου». Να είσαι πάντα τότε σίγουρη πως ο αέρας θα σταματήσει κι εσύ, αφού γι' άλλη μια φορά κάνεις το σταυρό σου, θα συνεχίσεις ήσυχη τη δουλειά σου.

Γύρω στις 25 νάσου και τα πρώτα χελιδόνια, οι προάγγελοι της άνοιξης, να σπαθίζουν τον αέρα με χαρούμενα τιτιβίσματα. Όλοι μας τα υποδεχόμαστε και ξέχωρα τα

παιδιά, που με ξεφωνητά τα καλωσορίζουν κι άλλη κουβέντα από το πόσα ζευγάρια γύρισαν σπίτι τους δεν έχουν να πουν.

Ευαγγελισμός λοιπόν και τ' αγόρια παρέες παρέες «βαγγελίζουν» με κουδούνια σ' όλες τις γειτονιές, να φύγουν τα κακούδια και να έρθουν τα καλούδια κι αμέσως ύστερα αγόρια και κορίτσια γιορτάζουν με το δάσκαλό τους και τους χωριανούς την εθνική μας γιορτή. Το μεσημέρι ένα ξέχωρο φαγητό τους περιμένει. Στο μεγάλο ταψί η μάνα έψησε στη γάστρα ρύζι με ολόφρεσκα λάπατα από τον κήπο μας φερμένα και κομμάτια βακαλάο από πάνω τους, ένα για τον καθένα μας, να πάρουμε δυνάμεις μέχρι τη μέρα του Πάσχα, που θα μας τη φέρει ο

2 — ΑΠΡΙΛΗΣ

Πρωταπριλιά λοιπόν κι αφού το έθιμο το θέλει όλοι να γελούν αυτή τη μέρα, γελούν και στο χωριό μας, χωρίς μάλιστα απολύτως καμιά συνέπεια, μια κι απώτερος σκοπός μας είναι μόνο το να σκορπίσουμε τη χαρά, το γέλιο, που δυστυχώς τόσο σήμερα μας λείπει. Αλίμονο σ' όποιον τύχει να πέσει στα χέρια των παιδιών, που τόσο τους αρέσουν τα ψεματάκια, και φανεί αφελής, γιατί θα τον στείλουν στον πρόεδρο, στον παπά, στο τηλέφωνο, σε συγγενείς του, θα τον κάνουν να γυρίζει το χωριό και τελειωμό να μην έχει.

Απρίλης, ο μήνας των λουλουδιών, αφού κι η παροιμία λέει «ο Μάης έχει τ' όνομα κι ο Απρίλης τα λουλούδια», ο μήνας και του Πάσχα. Ας δούμε όμως πρώτα ποιές εργασίες μας περιμένουν το μήνα, αυτό κι ύστερα μιλούμε και για το Πάσχα.

Οι χωριανοί πάλι στα χωράφια κι αυτή τη φορά σέρνονται σ' αυτά όλο το μήνα για να οργώσουν όσα δεν πρόκαναν το Μάρτη κι ύστερα να σπείρουν τα καλαμπόκια τους. Από το Μιστράκο μέχρι και την Τράπια όλο καλαμποκοχώραφα, άσε που μερικά φτάνουν και μέχρι τη Ξελνόκοβα. Είναι βλέπεις το καλαμπόκι η βάση της διατροφής μας και πρέπει το κάθε σπίτι να κάνει όσο μπορεί πιο πολύ, να εξασφαλίσει το ψωμί του. Όταν μάλιστα ο νοικοκύρης έχει πολλά χωράφια και δεν τα προκάνει όλα μόνος του, παίρνει κι «αργατίνες», γυναίκες του χωριού φτωχές και με λίγο κτήμα, που πηγαίνουν και δουλεύουν στων άλλων τα χωράφια. Για μεροδούλι έπαιρναν παλιά ένα γροσι, λίγα δεκάδραχμα αργότερα, μεσημέρι και βράδυ ψωμί και φαϊ, που το βραδυνό τους το πάμε στο σπίτι, πάντα πιο πολύ, για να φάει απ' αυτό και κάποιος άλλος της φαμίλιας.

Ο Μουλάζ έλεγε: «Πάρε αργατίνα ν' άνοιξη κι άφ'σε τη να ψειρίζεται». Ήθελε να πει μ' αυτό πως την εποχή αυτή η μέρα είναι τόσο μεγάλη κι η αμοιβή της αργατίνας τόσο μικρή ώστε όσο λίγη δουλειά κι αν κάνει πάντα το αφεντικό είναι ο κερδισμένος.

Κοντά το Πάσχα να και οι χασάπηδες να συμφωνήσουν και καπαρώσουν τα αρνοκάτσικα. Ο κάθε νοικοκύρης απ' όλα τα λιανόματα του σπιτιού του διαλέγει όσα είναι από καλή «κλήρα» και τα προορίζει για «έχω», δυο τρία για μανάρια να τα σφάζει αργότερα κι όλα τ' άλλα θα τα πουλήσει. Στα πρώτα οι κοπέλες του σπιτιού για ομορφιά και φυλαχτό μαζί κρεμούν στο λαιμό τους γιορντάνι με παρδαλές φούντες και κουδουνάκια, ενώ ένας μεγάλος δεν παραλείπει να τα σημαδέψει κιόλας, για να τα γνωρίζουν κυρίως ο τσοπάνης και οι άλλοι χωριανοί.

Με το σημάδεμα κόβουμε ένα μέρος του δεξιού ή αριστερού αυτιού κι έτσι έχουμε τα σημάδια κουτσιαυτό'κο, σχιζαυτό'κο, κόκα μπροστά, κόκα πίσω, τρύπα και φούρκα. Είναι βέβαια περιττό να πούμε πως κάθε σπίτι έχει το δικό του σημάδι και πως

τα χοντρά ζώα, βόδι και μουλάρι, δεν τα σημαδεύουμε, γιατί ο καθένας μας έχει ένα μόνο απ' το κάθε είδος και το γνωρίζει από μακριά τόσο αυτός όσο κι οι άλλοι χωριανοί. Για αυτά ας πούμε όμως τούτο: Όταν τα πουλάμε, με το κεφάλι πάντα, ο νοικοκύρης, πριν βγει το ζώο έξω από την αυλόπορτά του, κόβει μερικές τρίχες απ' αυτό και τις κρατάει σε σίγουρο μέρος, να μη πάρει το ζώο φεύγοντας και την τύχη του σπιτιού μαζί του.

Αλλά και κάτι άλλο ακόμη: Στα τσιουπλάκια, πάλι για ομορφιά και φυλαχτό μαζί, κρεμούμε στη λουρίδα του καπιστριού τους, που είναι στο πάνω μέρος του μετώπου τους χαϊμαλιά, ένα κομάτι δέρμα αγριόσκυλου με την τρίχα του μαζί, δόντια αγριογούρουνου, ενώ γύρω στο λαιμό του περνούμε περιδέрайο με φούντες φτιαγμένες από πολύχρωμα μάλλινα νήματα.

Όλοι μας λοιπόν φροντίζουμε να δώσουμε τα λιανόματά μας και για να πιάσουμε καλή τιμή τ' αφήνουμε να βυζαίνουν μέχρι την ημέρα της πώλησής τους, γιατί αν τ' αποκόψουμε πιο νωρίς θα ξεπέσουν κι οι χασάπηδες ή δε θα τα ζυγώνουν καθόλου ή θα μας πάρουν σ' εξευτελιστική τιμή. Μερικοί πάλι, όσοι βέβαια μπορούν, τραβούν για το βουνό, Σνίμιαλο, Λιθάρι ως και στο Κουρτινιστιώτικο ακόμα φτάγουν να βρουν οξό, το φυτό αυτό που ξενοζει πάνω σε πεύκα κι έλατα κι είναι πολύ καλό στα ζωντανά μας, γιατί τα παχαίνει αλλά και τα βοηθάει να φέρουν πολύ γάλα. Θρέφουν λοιπόν με οξό όσα λιανόματα έχουν για πούλημα, να σηκώσουν βάρος, αφού με το κιλό τα πουλάνε, και να εισπράξουν έτσι περισσότερα χρήματα. Όσοι μπορούν είπαμε, γιατί είναι πολύ δύσκολο το ανέβασμα στα γκέλια πεύκα κι έλατα κι επικίνδυνο να φτάσεις ως την κορυφή τους και μια μάλιστα γυναίκα, η Πανάγιω Αδάμου, πριν από αρκετά χρόνια έπεσε από ένα έλατο, καθώς μάζευε οξό, και σκοτώθηκε.

Τη Μεγάλη Τρίτη ή και Τετάρτη ακόμα, που έρχονται οι χασάπηδες να πάρουν τα καπαριασμένα, και την ώρα που ανοίγουμε την πόρτα του τσάρκου να δώσουμε κι εμείς τα δικά μας, μια στενοχωρία, μια απέραντη ανορεξιά μας κυριεύει για το χωρισμό τους, μια λύπη, που προσπαθούμε να διώξουμε με τη σκέψη πως αυτός είναι ο προορισμός τους και το πασχαλιάτικο τραπέζι μας θα γεμίσει απ' όσα στερηθήκαμε τη σαρακοστή, το γάλα των γιδιών, το πρόβειο μας γιαούρτι, αλλά και πως παίρνουμε χρήματα και μάλιστα αρκετά, που, αφού χαϊδέψουμε μ' αυτά τα γένια μας να γίνουν όσα και οι τρίχες τους, θα τα βάλουμε μετά προσεκτικά στο φτωχό πορτομανιέ ή τη σακούλα μας να χαρεί κι αυτή.

Με πολλή λοιπόν και σκληρή δουλειά τόσο στα κτήματα όσο και στο σπίτι, με νηστεία και τακτική παρακολούθηση των χαιρετισμών της Θεοτόκου και τη γιορτή του Λαζάρου, κλείνουμε τη «Μεγάλη Σαρακοστή» κι από το βράδυ της Κυριακής των Βαΐων μπαίνουμε στη *Μεγάλη Εβδομάδα*.

Την Κυριακή αυτή όλοι θα πάμε στην εκκλησία να πάρουμε βάγια, που φρόντισε να προμηθευτεί η εκκλησιαστική επιτροπή και διάβασε ο παπάς. Πριν από χρόνια για την προμήθεια αυτή έστελναν «τ' Βασίλω τ' Χάιδω» στο Κρυόνερο της Βάγιας το χωράφι να κόψει, φορτωθεί και φέρει βάγια, άγρια δηλαδή δάφνη με πλατύ αγκαθωτό στην περιφέρεια φύλλο, ενώ τώρα μας είναι αρκετή κι η δάφνη της Βρύσης της Καλογριάς.

Απ' όποια όμως κι αν μας δώσει η εκκλησία, βάγια ή δάφνη, θα τα φέρουμε μετά τη λειτουργία στο σπίτι και μερικά κλώνια τους θα στήσουμε στη μέση του κήπου μας, να μην κόψει το σκουλίκι τα σπορίδια κι όλα τα φυτέματα, ενώ τ' άλλα θα

τα πάμε στο ξωκλήσι μας και θα τα στήσουμε γύρω στις εικόνες του ή θα τα βάλουμε στο εικονοστάσι του σπιτιού.

Το μεσημέρι τρώμε φρέσκα ψάρια, όσοι βέβαια μπόρεσαν να οικονομήσουν, κι αυτά της λίμνης των Γιαννίνων, κι όλοι οι άλλοι βακαλάο, μια κι η εκκλησία επιτρέπει την κατάλυση «οίνου, ελαίου και ιχθύων» κι οι επόμενες ημέρες θέλουν οργανισμό ν' αντέχει, ενώ το βράδυ θα παραβρεθούμε στην πρώτη αγρύπνια για το Νυμφίο που «έρχεται εν τω μέσω της νυκτός». Τις άλλες μέρες Μεγάλη Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη και Πέμπτη την ημέρα στα χωράφια και το βράδυ στην εκκλησία, που έχει, λόγω του πένθους για τα πάθη του διδασκάλου, τις εικόνες του εικονοστασίου σκεπασμένες με μαύρα κρέπια, ν' ακούσουμε την παραβολή των Δέκα Παρθένων, το εξαίσιο ποίημα της Κασσιανής της Μοναχής: «Κύριε, η εν πολλαίς αμαρτίαις περιπεσούσα γυνή», τα τροπάρια της πόρνης, που, μετανιωμένη για τον μέχρι τότε τρόπο ζωής της, άλειψε με πολύτιμο μύρο ανακατεμένο με τα δάκρυά της τα πόδια του Χριστού κι ύστερα τα σκούπισε με τα μαλλιά του κεφαλιού της. Όλα τους τόσο μεγάλα και τόσο συγκινητικά, που δεν επιτρέπουν τις μέρες αυτές γέλια και τραγούδια, πολύ δε περισσότερο χορούς και διασκεδάσεις.

Είναι ημέρες των παθών, του μαρτυρίου, ημέρες προσευχής, μετάνοιας, ανάτασης κι αυστηρής νηστείας γι' αυτό καλό είναι κοντά σ' όλα τ' άλλα να διαβάσουμε, κατά προτίμηση τη Μεγάλη Τετάρτη ή Μεγάλη Πέμπτη, κι ένα ευχέλαιο σπίτι μας, έστω και με τον ένα παπά που έχουμε τώρα, για να δεχτούμε το μύρωμα και τη χάρη του.

Το πρωί της Μεγάλης Πέμπτης η κυρά του σπιτιού θα πάει στην εκκλησία βρασμένο σιτάρι και λειτουργιά για τους πεθαμένους, που τη μέρα αυτή αφήνουν τον κάτω κόσμο, βγαίνουν έξω κι ανταμώνουν. Μένουν έτσι πέντε ημέρες εδώ και τα Ρουσάλια μεταλαβαίνουν όλες και κάθε μια γυρίζει πάλι στον τόπο της.

Θα πεταχτεί ύστερα στον κήπο να σπείρει τ' αγγούρια και μετά θα βάψει με μπακάμι τ' αυγά, κόκκινα σαν αίμα, εκτός κι αν το σπίτι έχει πένθος, γιατί τότε ούτε αυγά βάφουν ούτε Χριστός Ανέστη τους κάνουν, αφού δεν επιτρέπεται να πιάσουν κόκκινο αυγό. Όσα γεννούν οι κόρες μας τη μέρα αυτή, τα μεγαλοπεφτιάτικα, είναι τυχερά αυγά, γι' αυτό και δεν τα ξοδεύουμε αλλά τα βάζουμε στο εικόνισμα κι όσο καιρό κι αν μείνουν εκεί ποτέ δεν χαλούν. Το μεσημέρι η μάνα ποθαίνει πίτα με ρύζι και λάδι κι αν οι πολλές δουλειές δεν την αφήνουν να πλάσει, τότε ρύζι με λάπατα στο μεγάλο τηγάνι.

Το βράδυ όλοι στην εκκλησία με κόκκινες λαμπάδες, επειδή τις μέρες αυτές μόνο τέτοιες ταιριάζουν, πένθιμες, και μάλιστα τη Μεγάλη Πέμπτη και Παρασκευή από δυο, μια για τα μανάλια και μια να κρατούμε εμείς στο χέρι. Εκεί θ' ακούσουμε τα δώδεκα ευαγγέλια και θα παραστούμε στο Χριστό, που, για τη σωτηρία μας, σταυρώνεται σαν ληστής, ενώ ο παπάς με ραγισμένη φωνή θα προφέρει εκείνο το «Σήμερον κρεμάται επί ξύλου ο εν ύδασι την γην κρεμάσας». Τι υπέροχοι στίχοι και πόσο πόνο κρύβουν μέσα τους!

Κι όταν τελειώσει η εκκλησία και σκυθρωποί φύγουν όλοι για τα σπίτια τους, μερικές γυναίκες θα μείνουν εκεί, στα πόδια του Σταυρωμένου, άγρυπνες μέχρι το πρωί να φυλάξουν το Θείο Νεκρό. Έχει η κάθε μια μαζί της κι ένα μπουκάλι με νερό, που το βάζει στη ρίζα του σταυρού να μείνει εκεί όλη τη νύχτα, για να πάρει τη χάρη του, να γίνει ιαματικό. Το πρωί της άλλης μέρας θα πλυθεί μ' αυτό και το υπόλοιπο θα το πάρει σπίτι της να πλυθούν κι οι άλλοι, για να έχουν όλο το χρόνο την υγεία

τους και κυρίως «να μη τους πονεί το κεφάλι».

Ξημερώνει η Μεγάλη Παρασκευή, η μέρα που οι άνομοι και τρισκαταραμένοι Εβραίοι έβαλαν βουλή να σταυρώσουν το Χριστό των πάντων Βασιλέα, γι' αυτό κι όλοι θλίβονται και τα βουνά λυπούνται.

Όσο παράξενο κι αν φαίνεται, ποτέ, στο χωριό μου τουλάχιστον, δε θα δεις την ημέρα αυτή τον ήλιο να λάμπει, χριστιανό να χαμογελάει. Φύση κι άνθρωποι βουβοί και άθυμοι παρακολουθούν το δράμα του Θεάνθρωπου.

Τα παιδιά του σχολείου από πολύ πρωί με καλαθάκια στα χέρια τρέχουν στους όχτους της Γκολάγιας και της Δήμοντας να τα γεμίσουν με ίτσια και πασκαλούδες, για να στολίσουν μ' αυτά οι μεγάλες κοπέλες, όσο πιο όμορφα μπορούν, το κουβούκλιο του Επιτάφιου και το βράδυ το νεκρό Χριστό.

Το μεσημέρι παρακολουθούμε την αποκαθήλωση και την τοποθέτηση στη μέση του ναού του κουβούκλιου με τον Επιτάφιο, κάτω από τον οποίο, μετά την απόλυση, θα περάσουν σταυρωτά τα παιδιά, να έχουν τη βοήθειά του.

Την ώρα του φαγητού οι πιο γέροι δε θα βάλουν απολύτως τίποτε, ούτε νερό, στο στόμα τους, γιατί όλη τη μεγάλη αυτή μέρα έχουν τέλεια νηστεία, ενώ οι νεότεροι θα τσιμπήσουν εντελώς πρόχειρα κάτι το σαρακοστιανό.

Από νωρίς το βράδυ και πριν καλά καλά χτυπήσει η καμπάνα όλοι στην εκκλησία, να πούμε γύρω από τον Επιτάφιο τα εγκώμια. Άλλοτε τα έψελναν χωρισμένοι σε ομάδες μόνο άντρες, όποιοι θέλανε, αργότερα όμως, από ευχαρίστηση, προστέθηκαν σ' αυτούς και παρέες αγοριών και κοριτσιών. Τα παιδιά μάλιστα του σχολείου από μέρες κάνουν πρόβες, για να συνηθίσουν να λένε κατανυκτικά εκείνο το εξαίσιο: «Ω γλυκύ μου έαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, που έδω σου το κάλλος» ή να μάθουν πως πρέπει να επιμείνουν στο υπέροχο: «Έρμναν τον τάφο αι μυροφόροι μύρα, λίαν πρωί ελθούσαι».

Γίνεται μετά η περιφορά του Επιτάφιου γύρω από την εκκλησία, ενώ οι καμπάνες χτυπούν πένθιμα και μερικοί νέοι από συνήθεια ρίχνουν φώσφορα. Γυρίζοντας η πομπή στην εκκλησία, ο Επιτάφιος κοντοστεκέται στην είσοδό της, να τον ασπαστούμε στην είσοδό της και να περάσουμε όλοι από κάτω, ενώ οι ψάλτες συνεχίζουν το ασματικό.

Με την απόλυση οι δρόμοι γεμίζουν κόσμο, που, μ' αναμμένες λαμπάδες, τραβάει σκεπτικός για το σπίτι του.

Το Μεγάλο Σάββατο η νοικοκυρά συγυρίζει το σπίτι, ζυμώνει ψωμί και την κουλούρα του Πάσχα με το κόκκινο αυγό στη μέση, ετοιμάζει τα εντόσθια από το κατσίκι που σφάξανε, βγάζει από το κασόνι τα λαμπριάτικα. Οι αργοπορημένοι δε θα ξεχάσουν να πάρουν κι αυτοί τις λαμπάδες της φαμίλιας τους για το **Πάσχα**.

Είναι η εορτή των εορτών και πανήγυρις πανηγύρεων, το μέγα, άγιον, μυστικόν, πανσεβάσμιον και ιερώτατον, είναι το Πάσχα των Ελλήνων.

Ντυμένοι τα πιο καλά μας ρούχα και μερικοί, οι πιο βιαστικοί, με τις λαμπάδες τους κιόλας στα χέρια, περιμένουν ανυπόμονα πότε θα έρθει η ενδέκατη ώρα, για να τρέξουνε, μόλις χτυπήσει η γλυκόλαλη καμπάνα, στη λαμπροφορεμένη εκκλησία μας. Ο παπάς ντυμένος τα χρυσά του άμφια προχωρεί τη λειτουργία κι όταν φτάσει η στιγμή που σβήνουν όλα τα φώτα βγαίνει στην Ωραία Πύλη κρατώντας το τρικέρι με τις λαμπάδες του, αναμμένες από την ακοίμητη καντήλια της Άγιας Τράπεζας, και κάνει μ' αυτό το σημείο του σταυρού, ενώ συγχρόνως ψάλλει το: «Δεύτε λάβετε

τους και κυρίως «να μη τους πονεί το κεφάλι».

Ξημερώνει η Μεγάλη Παρασκευή, η μέρα που οι άνομοι και τρισκαταραμένοι Εβραίοι έβαλαν βουλή να σταυρώσουν το Χριστό των πάντων Βασιλέα, γι' αυτό κι όλοι θλίβονται και τα βουνά λυπούνται.

Όσο παράξενο κι αν φαίνεται, ποτέ, στο χωριό μου τουλάχιστον, δε θα δεις την ημέρα αυτή τον ήλιο να λάμπει, χριστιανό να χαμογελάει. Φύση κι άνθρωποι βουβοί και άθυμοι παρακολουθούν το δράμα του Θεάνθρωπου.

Τα παιδιά του σχολείου από πολύ πρωί με καλαθάκια στα χέρια τρέχουν στους όχτους της Γκολάγιας και της Δήμοντας να τα γεμίσουν με ίτσια και πασκαλούδες, για να στολίσουν μ' αυτά οι μεγάλες κοπέλες, όσο πιο όμορφα μπορούν, το κουβούκλιο του Επιτάφιου και το βράδυ το νεκρό Χριστό.

Το μεσημέρι παρακολουθούμε την αποκαθήλωση και την τοποθέτηση στη μέση του ναού του κουβούκλιου με τον Επιτάφιο, κάτω από τον οποίο, μετά την απόλυση, θα περάσουν σταυρωτά τα παιδιά, να έχουν τη βοήθειά του.

Την ώρα του φαγητού οι πιο γέροι δε θα βάλουν απολύτως τίποτε, ούτε νερό, στο στόμα τους, γιατί όλη τη μεγάλη αυτή μέρα έχουν τέλεια νηστεία, ενώ οι νεότεροι θα τσιμπήσουν εντελώς πρόχειρα κάτι το σαρακοστιανό.

Από νωρίς το βράδυ και πριν καλά καλά χτυπήσει η καμπάνα όλοι στην εκκλησία, να πούμε γύρω από τον Επιτάφιο τα εγκώμια. Άλλοτε τα έψελναν χωρισμένοι σε ομάδες μόνο άντρες, όποιοι θέλανε, αργότερα όμως, από ευχαρίστηση, προστέθηκαν σ' αυτούς και παρέες αγοριών και κοριτσιών. Τα παιδιά μάλιστα του σχολείου από μέρες κάνουν πρόβες, για να συνηθίσουν να λένε κατανυκτικά εκείνο το εξαίσιο: «Ω γλυκύ μου έαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, που έδω σου το κάλλος» ή να μάθουν πως πρέπει να επιμείνουν στο υπέροχο: «Έρμαν τον τάφο αι μυροφόροι μύρα, λίαν πρωί ελθούσαι».

Γίνεται μετά η περιφορά του Επιτάφιου γύρω από την εκκλησία, ενώ οι καμπάνες χτυπούν πένθιμα και μερικοί νέοι από συνήθεια ρίχνουν φώσφορα. Γυρίζοντας η πομπή στην εκκλησία, ο Επιτάφιος κοντοστεκέται στην είσοδό της, να τον ασπαστούμε στην είσοδό της και να περάσουμε όλοι από κάτω, ενώ οι ψάλτες συνεχίζουν το ασματικό.

Με την απόλυση οι δρόμοι γεμίζουν κόσμο, που, μ' αναμμένες λαμπάδες, τραβάει σκεπτικός για το σπίτι του.

Το Μεγάλο Σάββατο η νοικοκυρά συγυρίζει το σπίτι, ζυμώνει ψωμί και την κουλούρα του Πάσχα με το κόκκινο αυγό στη μέση, ετοιμάζει τα εντόσθια από το κατσίκι που σφάξανε, βγάζει από το κασόνι τα λαμπριάτικα. Οι αργοπορημένοι δε θα ξεχάσουν να πάρουν κι αυτοί τις λαμπάδες της φαμίλιας τους για το **Πάσχα**.

Είναι η εορτή των εορτών και πανήγυρις πανηγύρεων, το μέγα, άγιον, μυστικόν, πανσεβάσμιον και ιερώτατον, είναι το Πάσχα των Ελλήνων.

Ντυμένοι τα πιο καλά μας ρούχα και μερικοί, οι πιο βιαστικοί, με τις λαμπάδες τους κιόλας στα χέρια, περιμένουν ανυπόμονα πότε θα έρθει η ενδέκατη ώρα, για να τρέξουνε, μόλις χτυπήσει η γλυκόλαλη καμπάνα, στη λαμπροφορεμένη εκκλησία μας. Ο παπάς ντυμένος τα χρυσά του άμφια προχωρεί τη λειτουργία κι όταν φτάσει η στιγμή που σβήνουν όλα τα φώτα βγαίνει στην Ωραία Πύλη κρατώντας το τρικέρι με τις λαμπάδες του, αναμμένες από την ακοίμητη καντήλια της Άγιας Τράπεζας, και κάνει μ' αυτό το σημείο του σταυρού, ενώ συγχρόνως ψάλλει το: «Δεύτε λάβετε

Ο Παπακώστας με συγχωριανούς μας σέρνει τον πασχαλινό χορό.

Ο δάσκαλος του χωριού μας Χρ. Χρηστίδης μαζί με τους μαθητές του γιορτάζουν την 25η Μαρτίου.

φως εκ του ανεσπέρου φωτός...». 'Όλοι μας βιαζόμαστε τότε ν' ανάψουμε τη λαμπάδα μας από το τρικέρι, να πάρουμε από κει το αναστάσιμο φως κι ας στριμωχτούμε και λίγο κι ύστερα βγαίνουμε στο προαύλιο κι ενώ η καμπάνα χτυπάει χαρούμενα και λογιών λογιών φώσφορα σχίζουν τον αέρα και σκορπούν τη λάμψη τους, με πρώτο τον παπά ψάλλουμε το ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ.

Την ώρα που ο Αυγερινός σκάει στην ανατολή κι η Πούλια βασιλεύει, την ώρα που τ' αηδόνι πέρα στ' Αμπέλια δοκιμάζει τις πιο γλυκές του νότες, η αναστάσιμη λειτουργία παίρνει τέλος κι όλοι μας ξεχυνόμαστε στο προαύλιο.

— ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ.

— ΑΛΗΘΩΣ ΑΝΕΣΤΗ.

ακούς να εύχεται ο ένας τον άλλο και κάπως βιαστικά, αλλά προσέχοντας μη σβήσει η αναμμένη πασχαλιάτικη λαμπάδα μας, τραβούμε για το σπίτι να γευτούμε το πασχαλινό τραπέζι.

Στον ανώφλη της ξώπορτας ο νοικοκύρης θα περάσει τρεις φορές τη λαμπάδα του, να κάνει με τον καπνό της σταυρό, κι η νοικοκυρά με το φως της δικής της λαμπάδας θ' ανάψει το καντήλι στο εικονοστάσι κι ύστερα θα κατέβει στο κατώ, να φωτίσει τα ζωντανά της. Θα στρώσει έπειτα πλούσιο τραπέζι με μαγειρίτσα ή καβρουμά, κόκκινα αυγά και παλιό κρασί κι όλοι μας με ευχές θα το τιμήσουμε όπως του πρέπει, να ξεχάσουμε τη σαρακοστή και τη νηστεία της. Κοιμόμαστε μετά και κατά τις 10 η ώρα έτοιμοι πάλι για τον εσπερινό, την αγάπη.

Η εκκλησία με τους πολυελαίους, τα κατάφωτα μανάλια και τις λαμπάδες, που όλοι μας κρατούμε στα χέρια αναμμένες, λάμπει, οι ψάλτες συναγωνίζονται μεταξύ τους στα στιχηρά αναστάσιμα κι ο Παπαχρήστος, από τον άμβωνα, επαναλαμβάνει στα ρουμανικά το ευαγγέλιο που λέει στην Ωραία Πύλη ο Παπαστέριος. 'Όλοι μας χαρούμενοι κι απ' όλους πιο πολύ τα παιδάκια να καμαρώνουν κιόλας για τα καινούρια λαμπριάτικα ρούχα τους και την όμορφη παρδαλή λαμπάδα, που τους έφερε η νουνά μ' ένα κόκκινο αυγό για δώρο. Τέτοιες παρδαλές λαμπάδες, πιο μεγάλες όμως στο μέγεθος, κρατούν κι όσες νιόπαντρες ακόμα δε χρόνισαν, για να δείξουν τη χαρά τους, ενώ όλοι οι άλλοι έχουν άσπρες κι όσοι πενθούν κόκκινες. Με την απόλυση πάλι ευχές, φιλιά και χορός των γυναικών στο προαύλιο με πρώτο το τραγούδι: Τώρα είν' τα πασχαλόγιορτα κι επίσημες ημέρες.

Τώρα π' ανθίζουν τα κλαριά κι η γης βγάζει χορτάρι,

τώρα κι ο ξένος βούλεται στην ξενιτιά να πάγει.

Νύχτα σελώνει τ' άλογο, νύχτα το καλιγώνει

κι η κόρη του του έφεγγε με το κερι στο χέρι.

Σα γύρ'σε και την κοίταξε τη βλέπει δακρυσμένη.

— Τ' έχεις, κόρη μ', και θλίβεσαι και βαρυαναστανάζεις;

— Εσύ πού πας, λεβέντη μου, κι εμένα πού μ' αφήνεις;

— Σ' αφήνω δω στη μάνα μου, στη δόλια ν' αδερφή μου.

'Ετσι με τραγούδια χορεύουν μέχρι το μεσημέρι κι ύστερα πηγαίνουν σπίτι για το ψητό. Συνήθως στο χωριό μας το κατσίκι ή τ' αρνί του Πάσχα, όπως και κάθε άλλο ψητό, δεν το ψήνουμε στη σούβλα αλλά με λίγες πατάτες γύρω στο ταψί στη γάστρα για ευκολία, αλλά και γιατί κι έτσι γίνεται πολύ νόστιμο.

Μετά την απόλαυση του φαγητού ο νοικοκύρης ή κάποιος «ειδικός» θα μελετήσει με προσοχή το δεξιό πάντα πλάτη, που πολλά φανερώνει, και θα διαβάσει σ' αυτόν

τα μελλούμενα, αρκεί το ζώο να είναι του σπιτιού και όχι αγορασμένο. Έτσι αν ο πλάτης είναι γεμάτος, με πολύ κρέας δηλαδή, το σπίτι θα πάει «τ'ς ομπρός», αν φτωχός και το σπίτι δε θα είναι καλύτερα. Βγάζει μετά το κρέας και κοιτάζει το κόκαλο. Κόκαλο του πλάτη τελείως καθαρό φανερώνει ησυχία, χαρά κι ευτυχία στο σπίτι και σ' όλο το κράτος, ενώ κόκαλο θολό, κοκκινωπό, φτώχεια, φασαρίες και πολέμους. Αν πάλι στη μέση του είναι θολό και μέσα στη θολούρα έχει μια στενόμακρη άσπρη χοντρή γραμμή κάποιος από το σπίτι ή πολύ στενός συγγενής θα πεθάνει, γιατί η γραμμή εκείνη δείχνει τάφο. Τον πλάτη δεν τον κοιτάζουμε μόνο στο αρνί του Πάσχα αλλά σε κάθε σφάγειό μας, αρκεί όπως είπαμε να είναι του σπιτιού.

Το απόγευμα με τα όργανα του χωριού στήνουμε στην πλατεία κοινό χορό και όλοι χορεύουν σε δυο συνήθως ομόκεντρους κύκλους, στον έξω οι γυναίκες και στον μέσα οι άντρες, μέχρι την ώρα που θα έρθουν τα γίδια. Είναι κατά κάποιο τρόπο ο επίσημος χορός της χρονιάς και γι' αυτό τον αρχίζουν πάντα οι γεροντόκεροι κι όταν εφημέριος ήταν ο Παπαβάγγελος ή ο Παπαστέριος, παπάδες με μεράκι, τον άρχιζαν πρώτοι αυτοί με αργό και σεμνό ρυθμό, τόσο ταιριαστό στο σχήμα τους, ακολουθούσαν οι γέροντες και μετά όλοι και άλλοι. Η εκκλησιαστική πάλι επιτροπή ποτέ δεν ξεχνούσε να μοιράσει την ώρα τούτη, για το καλό της μέρας, σ' όλους κρασί από τα βακούφικα αμπέλια της Γκαλίνας και το γλέντι πιο πολύ άναβε.

Τη δεύτερη μέρα με τα καλά μας και τις λαμπάδες πάλι στην εκκλησία κι ύστερα επισκέψεις για τα χρόνια πολλά στου Λαμπράδες, τον Πασχάλη και καλό φαγητό το μεσημέρι. Τ' απόγευμα όλες οι νοικοκυρές βγαίνουν ξανά στο χορό κρατώντας τώρα στα χέρια μια πετσέτα γεμάτη κόκκινα αυγά. Θα κάνουν μ' αυτά Χριστός Ανέστη σε συγγενείς και φίλους, δίνοντας μόνο στους άντρες και στα παιδιά από δυο αυγά στους πρώτους κι από ένα σ' αυτά. Τα μικρά μάλιστα το προτιμούν «περδίκα» δηλαδή κόκκινο κεντημένο τεχνικά από τη μεγαλύτερη αδερφή με ασημονέρι παρμένο από τους καλαντζήδες.

Την τρίτη ημέρα, μια και τριήμερο είναι το Πάσχα στο χωριό μας, πάλι εκκλησία, χορός και όπως και τις δυο προηγούμενες ημέρες συναγωνισμός των παιδιών ποιος θα βγει νικητής στο τσούγκρισμα, ποιος θα σπάσει τα περισσότερα ξένα αυγά. 40 ημέρες μετά το Πάσχα δεν ακούς στο χωριό καλημέρα ή καλησπέρα παρά Χριστός ανέστη, αληθώς ανέστη. Είναι όλες τους ημέρες χαράς και το μόνο που πρέπει να προσέξουμε και πολύ καλά μάλιστα είναι να μη βγάλουμε κλωσαριά, να μην ακουστεί τις μέρες αυτές στο σπίτι κλω-κλω, γιατί κι οι νοικοκυραίοι θα είναι όλο το χρόνο άρρωστοι, θα κλωσουν.

Την Παρασκευή είναι της Ζωοδόχου Πηγής κι όλοι μας τραβούμε για το ντυμένο τα γιορτινά του εκκλησιάκι της Παναγίας να εκκλησιαστούμε στη γιορτή της και να λάβουμε μέρος στο γλέντι, που ακολουθεί με ψητά και όργανα. Μαζί μας εκτός από τις προμήθειες για το μεσημεριανό τραπέζι θα έχουμε και την πασχαλιάτικη λαμπάδα μας να την ανάψουμε γι' άλλη μια φορά και με την απόλυση της εκκλησίας να την αφήσουμε εκεί, αφού και τα πασχαλόγιορτα, οι γιορτές δηλαδή της Διακαινησίμου, τελειώνουν.

Η Δευτέρα του Θωμά μας καλεί και πάλι στις δουλειές των χωραφιών κι όλοι μας προσπαθούμε τέλη Απριλίου με αρχές Μαΐου να τελειώσουμε το σπαρτό κι όσες άλλες ασχολίες μας αφήσαμε μισές γιατί

3- ΜΑΗΣ

μπήκε κι όλοι μας με «βήμα ταχύ», με γέλια και χαρές τρέχουμε να τον προϋπαντήσουμε στην εξοχή.

Ο δάσκαλος με τα παιδιά, οι νιόπαντροι με τις γυναίκες τους κι όλοι οι άλλοι άντρες με καλό φαγητό χορούς και τραγούδια θα περάσουν τη μέρα αυτή της πρωτομαγιάς πάνω στο καταπράσινο χορτάρι κι ανάμεσα στα τόσα αγριολούλουδα, με το μυρωμένο αεράκι να τους χαϊδεύει απαλά το πρόσωπο. Θα μείνουν εκεί όλη τη μέρα και το βράδυ θα γυρίσουν χαρούμενοι με τα κεφάλια τους στολισμένα και στα χέρια τους να κρατούν στεφάνι κι ανθοδέσμες για να κοσμήσουν μ' αυτές τις εξώπορτες των σπιτιών τους.

Μ' αν πάλι τύχει να βρέξει τη μέρα αυτή μαζεύουν σε κακάβια όσο πιο πολύ βρόχινο νερό μπορούν, για να λουστούν μ' αυτό όλοι και κυρίως οι νιές και τα κορίτσια, επειδή είναι το μόνο που βοηθάει να φουντώσουν και μακρύνουν τα μαλλιά της κεφαλής τους, όπως μεγάλωνουν και φουντώνουν τα δέντρα του λόγκου την άνοιξη, κι όσο περισσέψει να το ρίξουν στο ξυδοβούτσι να μη κόβεται το ξύδι.

Στις 2 έχουμε του Αγίου Αθανασίου που γιορτάζουν οι Βρυζωνάδες και αφού το έχουν τάμα σφάζουν τα σουγκάρια τους, ενώ την ίδια μέρα φεύγουν τα γιδοπρόβατά μας για τη στρούγκα στη Γκριάμπα, που ο λόγγος, ύστερα απ' το Χριστός Ανέστη π' άκουσε, άνοιξε και τα περιμένει.

Στις 9 του Αγίου Χριστοφόρου, του προστάτη των σπαρτών από τις θεομηνίες και στις 15 του Αχιλλή, που «έχει το χαλάζι στα χείλη». Αν όμως συμβεί και δεν εισακουστούν οι δεήσεις μας και κάποια μέρα ρίξει χαλάζι ο πρωτότοκος κάθε οικογένειας παίρνει τρία σπυριά απ' αυτό, τα τρώει και το κακό σταματάει.

Τέλη Μαΐου «βγαίνουν» τ' αυλάκια. Παλιότερα για την ακριβή μέρα αποφάσιζαν οι δημογέροντες, αργότερα το κοινοτικό συμβούλιο και τώρα οι κάτοικοι ύστερα από συνεννόηση μεταξύ τους. Ο τελάλης νωρίς το βράδυ φωνάζει ποιο αυλάκι θα βγει την άλλη μέρα κι όλοι όσοι ποτίζουν το κτήμα τους απ' αυτό πηγαίνουν να εργαστούν όσο χρειάζεται να καθαρίζουν τα χώματα και τις πέτρες, που έπεσαν μέσα κατά τη διάρκεια του χειμώνα, να κόψουν τα φυτρωμένα στην κοίτη και τις όχθες του χόρτου να επισκευάσουν οι άντρες τα τοιχώματα με πέτρες, που κουβαλούν στην πλάτη τους οι γυναίκες, να σκάψουν με τον κασμά κι εκείνες να ρίξουν το χώμα. Φροντίζουν να το φτιάσουν όσο μπορούν πιο καλό και για να χωρεί πολύ νερό αλλά και να μη χάνεται αυτό εδώ κι εκεί. Από τ' αυλάκια μας μόνο το Τραπχίσιο, το Αθανασιώτικο και το Μεσιό λειτουργούν σήμερα, ενώ όλα τ' άλλα επειδή και τα χωράφια μας έμειναν ακαλλιέργητα λόγω της αστυφιλίας, εγκαταλείφθηκαν.

Πολλές και διάφορες ασχολίες έχει ο χωριανός μας το μήνα αυτό με πιο σπουδαία αλλά και πιο κοπιαστική απ' όλες το βοτάνισμα των δημητριακών και κυρίως των σιταριών. Όχι λίγα τα χωράφια και ο βότανος, που κρατάει μέρες, σου κόβει τα πόδια και τη μέση καθώς σκυμμένη όλη μέρα βγάζεις ένα ένα τ' αγριόχορτα με προσοχή μη πάρεις μαζί τους και σιτάρι.

Στην τόση κούραση των ημερών αυτών για μόνη ίσως παρηγοριά μας μένει η σκέψη πως όσα είναι πολύ ψηλά στο βουνό, όπως και τα όψιμα, αργούν ακόμη να γίνουν, γι' αυτό και θα το βοτανίσουμε με καινούργιο κουράγιο τον Ιούνιο, ενώ τώρα θα έχουμε καιρό να θερίσουμε τα γοντζέδια που είναι στις δόξες τους, ν' ανέβουμε

Στο βουνό για ξύλα.

Πρέπει να βάλουμε τουλάχιστον δέκα φορτώματα δαδί κι όσο περισσότερα «καυσόξυλα» μπορούμε, αν θέλουμε να περάσουμε ζεστό χειμώνα και χρονιά χωρίς αυτή την έγνοια. Για τούτο κλέβουμε όσες μέρες μπορούμε από τον Απρίλη αλλά κυρίως από το Μάη και τραβούμε για το βουνό. Στο Μουρίκι θα βγάλουμε το δαδί μας, δουλειά πολύ σκληρή, καθαρά αντρική, γι' αυτό και πολλά σπίτια όταν νοικοκύρης λείπει σε ταξίδι προτιμούν να τ' αγοράσουν έτοιμο από τους Κερασοβίτες.

Για καυσόξυλα οι πάνω μαχαλίτισσες πηγαίνουν κατά προτίμηση προς τη Νταλιόπολη, Κνιά, Κλέφτη, Πάτωμα για οξίσιες σχιζάρες κι όταν γυρίζουν όλες τους θα έχουν στα μεσοσάμαρα του φορτωμένου μουλαριού τους μια χεριά οξιά ή έλατο και στο μπροστάρι του σαμαριού τούφες μάραντα (όχι αμάραντα αλλά μάραντα, άλλο το ένα άλλο το άλλο).

Οι κατωμαχαλίτισσες πάλι προτιμούν του Πρασιάννου, Λιθάρι, ή Μπαϊλάδικο, στα έλατα τ'ς Καραίοι, για ρομπολίσια γκόλια, που όπως λένε κάλιο το 'χεις για να τα βάζεις στο σεντούκι παρά στη φωτιά. Στο γύρισμα και μόλις παίρνουν την κατηφόρα στα Καγκάλια αρχίζουν όλες μαζί με πρώτη και καλύτερη τη Βασιλική Αντωνίου το τραγούδι:

Το ένα μας τα δύο μας, μωρέ Κώστα, τα εννιάδερφα,
τα δώδεκα ξαδέρφια, μωρέ Κώστα, λιγόνμερα,
τους ήρθε ένα φιρμάνι, μωρέ Κώστα, από το βασιλιά,
να πάν' να πολεμήσουν, μωρέ Κώστα, μέσα στη Φραγκιά.
Σελώνουν τ'άλογά τους μωρέ Κώστα, τροχούν και τα σπαθιά
και πόλεμο δεν ήυραν, μωρέ Κώστα, πίσω γύρισαν.

Βρίσκουν ένα πηγάδι, μωρέ Κώστα, σερτοπήγαδο,
εννιά οργυιές του πλάτου, μωρέ Κώστα, κι εκατό βαθύ.
Λαχνίζουν ξελαχνίζουν, μωρέ Κώστα, ποιος θα πρωτομπεί.
Λαχνός πέφτει του Κώστα, ντελή Κώστα, του μικρότερου.
Ρίχνουν τριχιές τον δένουν, μωρέ Κώστα, και τον απολούν.

– Ν' εδώ νερό δεν είναι μωρ' αδέρφια, μον' όλο γαίματα
κι ανθρώπινα κεφάλια, μωρ' αδέρφια, κι όλο κόκαλα.

Τραβήξτε με, αδέρφια, μωρ' αδέρφια, γιατί χάνουμαι.

– Εμείς τραβούμε, Κώστα, μωρέ Κώστα, συ δε φαίνεσαι.

Σύρτε, αδέρφια, μωρ' αδέρφια, σύρτε σπίτι μας
κι αν σας ρωτήσει η μάνα, μωρ' αδέρφια, το πούν' ο Κώστας της,
ο Κωνσταντής, παντρεύτηκε, μωρ' αδέρφια, πείτε της,
πήρε την πλάκα πεθερά, τη μαύρη γης γυναίκα.

Το τραγούδι φτάνει στο χωριό κι όλοι βγαίνουν στις αυλές και στους δρόμους ν' ακούσουν πιο καλά κι ενώ προσπαθούν να τους αγναντέψουν κιόλας ο ένας στον άλλο λέει:

Έρχονται! Βγήκαν στα Καγκέλια!

Αν πάλι πρώτη στην παρέα είναι η Αγλαΐα του Γούδα αρχίζει το τραγούδι:
Βγήκα σε μια ραχούλα, σ' ένα διάραχο
κι αγνάντεψα τρογύρω τα σαράγια μου.
Όλα καπνός κι αντάρα και λιανοβροχή.
Μάνα, καημένη μάνα, φέτος μ' έκανες

με πίκρες με φαρμάκια δε με κέρδισες.

Κι όταν σχολάει μια στροφή και παίρνουν λίγη ανάσα για να συνεχίζουν με την άλλη, κάποια απ' όλες τις νιες θα χουγιάξει με δυνατή φωνή το ζώο της, όχι γιατί ξεστράτησε ή έκανε κάτι άλλο το κακό αλλά για να φτάσει ο λόγος της στο χωριό, να τον ακούσει ο καλός της και να χαρεί που η γλυκιά του έρχεται. Τι θύμησες, αλήθεια, μας έρχονται και πόσο θα θέλαμε να μη φύγουν από μας και ας έχουν τώρα καταντήσει όνειρα! Έρθε όμως το

B - ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

Ο ήλιος λάμπει στον καταγάλανο ουρανό, η ζέστη μέρα με τη μέρα μεγαλώνει κι όταν ανυπόφορη γίνει τα σχολειά κλείνουν κι οι εργαζόμενοι παίρνουν την άδειά τους να ξεχυθούν στα βουνά και τις ακρογιαλιές, λίγη δροσιά να 'βρουν. Είναι η εποχή που τα χωριά της πατρίδας μας ξαναζωντανεύουν καθώς δέχονται τον ξεριζωμένο πια απ' αυτά κόσμο τους για λίγη ξεκούραση, λίγη λησμονιά της σκληρής βιοπάλης.

Στα χωράφια τα στάχια του σιταριού χρυσίζουν κι όπως το βαρύ κεφαλάκι τους γέρνουν το θεριστή λες και προκαλούν να 'ρθει με το δρεπάνι του, για να γεμίσουν τ' αμπάρια, να γυρίσουν πάλι οι μυλόπετρες.

Οι κήποι μας γεμάτοι μ' όλων των λογιών τα λαχανικά μάς χορταίνουν, ενώ τα οπωρικά μας συναγωνίζονται μεταξύ τους ποιο πρώτο να μας χαρίσει τους γλυκείς καρπούς τους. Χιλιάδες πουλιά κι αμέτρητα έντομα γεμίζουν τον αέρα καθώς πετούν εδώ κι εκεί κι όλα γύρω μας είναι Θεού χαρά.

Ας δούμε όμως τις φροντίδες που έχουμε την εποχή αυτή αρχίζοντας απ' όσες φέρνει ο

1 - ΙΟΥΝΙΟΣ

Είναι ο μήνας που γίνονται τα κεράσια, γι' αυτό και Κερασάρη τον λέμε στο χωριό, καθώς και τα τζιτζίκια, τους τραγουδιστάδες του, «κερασάρηδες». Είναι όμως κι η εποχή του σκάλου των καλαμποκιών, της πιο κουραστικής, πιο σκληρής απ' όλες τις ασχολίες μας. Ο ήλιος να φλογίζει, ο ιδρώτας να τρέχει, τα χείλη σου να σκάνε κι εσύ διπλωμένη στα δύο να σκαλίζεις, να παίρνεις τις ρίζες του καλαμποκιού από μια μια και με το τσαπί και τα χέρια σου μαζί να τις χαϊδολογάς.

Να περιμένεις ανυπόμονα πότε θα 'ρθει το μεσημέρι να καθήσεις για λίγη ξεκούραση, δυο μπουκιές ψωμί, λίγη αργοπορία, ώσπου να τρέξουν οι πιο νιές σε κάποια κοντινή κερασιά να φάν' αυτές κεράσια, να φέρουν μερικές κλώνες και στις άλλες. Κι ύστερα πάλι το τσαπί για το σκάλο μέχρι την ώρα που ο ήλιος κουρασμένος κι' αυτός απ' το μακρύ ταξίδι της ημέρας αποφασίζει επιτέλους να πάει να ξαποστάσει.

Τέλειωσες με το σκάλο, τρέξε τώρα στο βουνό να σκολάσεις και το βοτάνισμα, για να φύγουν από σένα οι πιο βαριές δουλειές, ν' ανασάνεις και λίγο.

Στις 24 του μήνα γιορτάζουμε τον Γιάννη το Ριγανά, έχουμε το «Γενέθλιον Ιωάννου Προδρόμου και Βαπτιστού» όπως λέει το ημερολόγιο, κι όλοι προσμένουμε τη μέρα αυτή με χαρά μεγάλη.

Το βράδυ της παραμονής μαζευόμαστε στο προαύλιο της εκκλησίας του, που είναι στην κορυφή του χωριού, κι οι γυναίκες πιάνονται σε χορό τραγουδώντας πρώτο πάντα το τραγούδι τ' Αϊ-Γιάννη, ενώ ανήμερα της γιορτής του εκκλησιαζόμαστε σ'

αυτόν κι οι νιες πηγαίνουν πέρα από το ποτάμι ρίγανη, για τούτο Ριγανά τον λέμε.

Παλαιότερα κάθε μαχαλάς το προηγούμενο αυτό βράδυ συγκεντρωνόταν σ' ένα από τ' αλώνια του και κατά προτίμηση οι κατωμαχαλίτες στο Σιάδι, οι μεσοχωρίτες στο αλώνι του Παπανέου και οι πανωμαχαλίτες στον Αγιάννη. Εκεί οι γυναίκες άρχιζαν με τραγούδια το χορό, που κρατούσε όλη τη νύχτα, και τα χαράματα της γιορτής του σταματούσαν κι όλες μαζί τραβούσαν χωρίς καμιά χρονοτριβή για την Πώγωνη, τον τόπο που σε μεθάει η μυρουδιά της ρίγανης, να μάσουν απ' αυτή όση χρειαζόταν όλο το χρόνο στο σπίτι κι όσοι θα έστελναν χαιρετίσματα στους δικούς τους στη Βλαχιά. Μαζί της σύναζαν κι ανθισμένα καλογιάννια κι όσα άλλα αγριολούλουδα και λίγες πρασινάδες τους άρεσαν, γέμιζαν τις ποδιές τους και βιαστικές έρχονταν στον Αϊ-Γιώργη, γιατί είχαν συναγωνισμό ποιος μαχαλάς θα έφτανε πρώτος σ' αυτόν. Κάθονταν έξω από την εκκλησία του μέχρι κάτω στον αυχένα κι ενώ τραγουδούσαν μ' όλη τη δύναμή τους, για ν' ακούσουν στο χωριό, το τραγούδι τ' Αϊ-Γιάννη:

«- 'Αϊ Γιάννη Σταυροβότανε,
ποιος σε φύτεψε και τριφύλλιασες,
ποιός σ' έκοψε και μαράθηκες;
- Νιος με φύτεψε και τριφύλλιασα,
γέρος μ' έκοψε και μαράθηκα»

έφτιαχναν με τα λουλούδια ένα μεγάλο σταυρό, το σταυρό του μαχαλά, κι ύστερα η κάθε μια χωριστά από ένα μικρότερο, ατομικό, κι όσα περισσεύαν τα έδεναν χεριές χεριές και τα έλεγαν «σταυροβότανα». Ξεκουράζονταν λίγο και μετά πάλι με τραγούδια γύριζαν στο χωριό.

Το σταυρό του μαχαλά τον έπαιρνε η αρχηγός και τους ατομικούς η κάθε μια τους το δικό της, να τους βάλουν για βοήθεια στον καβαλάρη του σπιτιού τους, να μείνουν εκεί ώσπου να καταστραφούν από τον καιρό. Τα σταυροβότανα πάλι τα κρεμούσαν να στεγνώσουν και τα φύλαγαν για θεραπευτικά όταν υπέφεραν από πονόματο, άσθμα, ή συνάχι. Έβαζαν τότε πάνω στο φτυάρι της βάτρας αναμμένα καρβουνα, έριχναν πάνω τους λίγα απ' αυτά κι έσκυβαν το πρόσωπό τους στον καπνό που έβγαινε, πιστεύοντας ότι θα γίνουν καλά.

Μετά τη λειτουργία στον Αγιάννη πιάνονταν και τότε οι γυναίκες με τραγούδια σε χορό, που τις πιο πολλές φορές συνεχιζόταν με όργανα και κρατούσε ως το μεσημέρι, ενώ ο κλήδονας, τ' αμίλητο νερό κι όσα άλλα συνηθίζονται σε πολλά μέρη της πατρίδας μας ήταν σ' εμάς τελείως άγνωστα κι ούτε και σήμερα τα προτιμούμε. Ας μην αργοπορούμε όμως γιατί ακούει κιόλας ο

2 - ΙΟΥΛΙΟΣ

Τρεις είναι οι πιο μεγάλες ασχολίες μας το μήνα αυτό, ο θέρους, ο πότος κι ο πόλεμος που ανοίγουμε με τα έντομα κι όλα τ' άλλα παράσιτα. Κοριοί, ψύλλοι, και κυρίως μύγες, πολλές μύγες στην αυλή και μέσα στο σπίτι στόχο μας βάζουν την εποχή αυτή κι όλο να μας πιούν το αίμα, να μας βρωμίσουν με την παρουσία τους προσπαθούν.

Είναι όλα τους ζώφια πολύ ενοχλητικά και επικίνδυνα μαζί, άξια να μας δημιουργήσουν και μεγαλύτερα προβλήματα αν δεν τα πολεμούμε συνέχεια, πράγμα δηλαδή αδύνατο παλιότερα, αφού τα μέσα που διαθέταμε τότε ήταν μάλλον για παρηγοριά μας κι όχι να φέρουν κάποιο θετικό αποτέλεσμα. Για τους ψύλλους αίφνης το μόνο

όπλο μας ήταν το να τους κυνηγούμε στο σώμα μας ή στα ρούχα κι αν είχαμε την επιδεξιότητα να τους πιάσουμε τους εκετλούσαμε επί τόπου, ενώ για τους κοριούς, τις ξυλόψειρες όπως εμείς λέμε, βράζαμε μπόλικο νερό και καυτό όπως ήταν το ρίχναμε στις σχιμάδες που φώλιαζαν να τους ζεματήσουμε.

Για τις μύγες αρκετά είπαμε πιο πάνω όταν το λόγο είχαν οι αρρώστιες και να συνεχίσουμε ασχολούμενοι μ' αυτές δεν πρέπει, αφού και η απλή θύμησή της τότε παρουσίας τους κακό μας κάνει. Ας προτιμήσουμε λοιπόν κάτι άλλο πιο ευχάριστο, έστω κι αν είναι αυτό κουραστικό όπως ο πότος.

Ο ήλιος ψήνει όλη τη φύση, η γη λαχταράει για λίγο νεράκι και τ' αυλάκια του χωριού όλα στις δόξες τους. Το πότισμα των χωραφιών αποτελεί το μήνα αυτό, όπως άλλωστε κι όλο το καλοκαίρι, τη μεγάλη έγνοια της νοικοκυράς και γι' αυτό, διάθετει τον περισσότερο χρόνο της χωρίς να λογαριάζει αν είναι ημέρα με λιοπύρι ή νύχτα σκοτεινή κι είναι ανάγκη μια χεριά αναμμένο δαδί να κρατάει στα χέρια της.

Με το έμπα του Ιουνίου μέχρι το πρώτο 10ήμερο του Σεπτεμβρίου και ανάλογα πάντα με το πώς θα πάει ο καιρός, τα κηπάρια πρώτα κι ύστερα τα καλαμποκιά και γοντζέδια θέλουν τακτικά πολύ νερό να κρατηθούν στη ζωή. Είναι μάλιστα τόσο επικρατική η ανάγκη τους αυτή που, αν και γνωρίζεις πως όταν δεν υπάρχει αυλακάρης θα γκρινιάξεις μάλλον με κάποιον, θα λογομαχήσεις με άλλον, θα παραφερθείς ίσως με τρίτο, δε διστάζεις να πας ν' αγωνιστείς για την απόκτηση του νερού, αφού βλέπεις να χάνεται το κτήμα σου από τη ζέστη.

Για να δώσουμε γρήγορο τέλος στην όχι ευχάριστη αυτή κατάσταση βάζουμε όσο πιο νωρίς γίνεται αυλακαραίους να κανονίζουν τα νερά και να περιορίζεται έτσι το κακό στα μικρότερα αυλάκια της Ραμάστας, του Μιστράκου και του Γκρούμαρου, που δε συμφέρει να βάλουμε αυλακάρη και για να ποτίσεις σ' αυτά πρέπει να σηκωθείς νύχτα και να πας να πιάσεις σειρά, γιατί αλλιώς όσο και να φωνάζεις παντοχή να ποτίσεις δεν έχεις.

Όλο λοιπόν το καλοκαίρι κάποιος από το σπίτι να βρίσκεται πρέπει με το σκαλιστήρι στο χέρι και μόνο τ' Αϊ-Λιός, της Αγίας Παρασκευής και τ'ς Αϊ-Σωτήρας, τις τρεις αυτές μέρες που οι αυλακαραίοι κόβουν τα νερά στους λάκους, γιατί είναι μεγάλες γιορτές κι ανάγκη έχουμε τη χάρη τους, μπορεί να ησυχάσει.

Εκείνο όμως που έστω και προσωρινά λύνει το πρόβλημα, όταν ιδίως ο καιρός πηγαίνει όλα αναβροχιά και τα νερά στα ρέματα πολύ λιγοστεύουν, είναι βροχή.

Αυτή προσμένουν οι χωριανοί κι όταν αργεί να 'ρθει με προσευχές και δεήσεις οι μεγάλοι, με την «πιρπιρούνα» τα παιδιά δεν παύουν να την καλούν. Με ίδιο περίπου όνομα και μικρές ή πιο μεγάλες παραλλαγές από τόπο σε τόπο το έθιμο αυτό της πιρπιρούνας είναι διαδεδομένο σ' όλη την πατρίδα μας, το έχουμε προγονικό.

Ένα παιδί, κορίτσι κατά προτίμηση, αθώο και λίγο αγαθό, γίνεται πιρπιρούνα, το ντύνουν δηλαδή με πουκάμισο κι ένα παλιό ρούχο κι ύστερα το σκεπάζουν όλο από το κεφάλι ως τα πόδια με πολλές φτέρες βαλμένες σα λέπια ψαριού, να μη μπορεί να περάσει στο σώμα του νερό και μόνο δύο τρύπες προς στο πρόσωπό του αφήνουν ανοιχτές να βλέπει.

Με την εικόνα της Παναγίας μπροστά, την πιρπιρούνα με δύο παραστάτες μετά κι όλες τις ανύπαντρες κοπέλες και τα παιδιά του σχολείου ν' ακολουθούν σχηματίζεται πομπή, που φέρνει γύρω όλα του χωριού τα σπίτια. Στο δρόμο για βροχή θερμά τον 'Υψιστο παρακαλούν με το: «Κύριε ελέησον, Κύριε ελέησον...», που συνέχεια λένε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Θέρισμα στο Λιβάδι.

και στην αυλή του κάθε σπιτιού το ίδιο ζητούν με το τραγούδι τους:

Πιρπιρούνα τ' ανηφόρου και δροσιά του κατηφόρου ή

Περπατούμε, περπατούμε το Θεό παρακαλούμε.

Κύρι μ', ρίξε μια δροσούλα στα σταράκια στα κριθάρια,

στα σταράκια, στα κριθάρια, στα ἴμορφα τα καλαμπόκια.

Ρίξε, ρίξε με ν' κανατά κι ο Θεός με την καρδάρα.

Κι η καλή νοικοκρά υπακούοντας στην παράκληση των παιδιών κι ενώ εύχεται ρίχνει μ' ένα δοχείο νερό στο κεφάλι της πιρπιρούνας, που με μικρά επιτόπια πηδηματάκια προσπαθεί να το διώξει από πάνω της. Τους προσφέρει έπειτα ό,τι έχει ευχαρίστηση από λάδι, λαμπάδες, αυγά, βούτυρο, χρήματα κι εκείνα ευχαριστημένα τραβούν γι' άλλο σπίτι. Το λάδι και τις λαμπάδες τα δίνουν στην εκκλησία, τα χρήματα τα μοιράζονται μεταξύ τους και τ' αυγά τα τηγανίζουν και τα τρώνε σε κοινό τραπέζι.

Φαίνεται πως η Θεία Πρόνοια στις δεήσεις των μεγάλων και τις παρακλήσεις των αθώων παιδιών δε μένει ασυγκίνητη κι ο ουρανός του χωριού μας γρήγορα σκεπάζεται με μολυβένια σύννεφα, που πάντα βροχή φέρουν, γι' αυτό άλλωστε και το έθιμο της πιρπιρούνας διατηρήθηκε και σε μέρες ανάγκης πάντα επαναλαμβάνεται.

Ο Θέρος

Είναι η τρίτη κι ίσως η πιο ενδιαφέρουσα ασχολία μας, γι' αυτό και το μήνα τούτο «θερτή» τον λέμε. Αρχίζει μόλις χρυσίσουν τα στάχυα και πάντα από τ' απόμακρα χωράφια, που έχομε γύρω στην ποταμιά, για να τελειώσει αρχές του άλλου μήνα σ' όσα σπείραμε στη Μαυρομπίνα, τη Γενοβονίβα, τον Ἴμμο, ώστε τον 15αύγουστο να είναι όλα όχι μόνο θερισμένα αλλά και αλωνισμένα.

Νιες και μεσόκοπες μ' άσπρα μαντίλια στο κεφάλι θερίζουν σκυφτές όλη μέρα, ενώ πολλές άλλες προτιμούν για τη δουλειά αυτή τη νύχτα, μακριά από την ανυπόφορη ζέστη, που κι αυτές ταλαιπωρεί αλλά και το σιτάρι ξεραίνει κι εύκολα τινάζεται το σπυρί του. Με τέχνη λουπόν και γρηγοράδα πηγαινοέρχεται το δρεπάνι να κόψει το σιτάρι χεριές χεριές, που κάθε μια τους δένουν επιδέξια με λίγα κλωνιά του και την αποθέτουν έτοιμη νάμπει τώρα στο δεμάτι. Αυτό πάλι τη δική του τέχνη και κάποια δύναμη θέλει να γίνει, γιατί δεν είν' εύκολο να βάλεις 50-60 τέτοιες χεριές αντίθετα τη μια από την άλλη, για νάν' στις άκρες τους όπως κι απ' έξω η καλαμιά και τα στάχυα κρυμμένα μέσα κι ευθύς όλες μαζί να τις δέσεις σφιχτά με μουσκεμένο βριζάχυρο, αν δεν διαθέτεις τη σχετική πείρα και αξιοσύνη.

Μόλις το φόρτωμα συμπληρωθεί αμέσως για την καλύβα στο χωριό φεύγει, ενώ οι θεριστές μας ώσπου το ζώο να γυρίσει άλλο θα τοιμάσουν μέχρις ότου ο θέρος μας πάρει τέλος. Σκληρή δουλειά κι αυτός, που θέλει μάλιστα όπως κι ο τρύγος κι ο πόλεμος και πολύ κόσμος, αλλά κι ευχαρίστηση συγχρόνως καθώς βλέπεις ν' αμείβονται οι κόποι σου, να εξασφαλίζεις το ψωμί της φαμίλιας σου.

3 - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

όμως και με το έμπα του αρχίζουν κιόλας οι αποφράδες μέρες, οι δρίμες¹ όπως λέγονται, λείψανο κι αυτές του έτους της Σώθιος, που τον καιρό αυτό γιόρταζαν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, αλλά κι αρχή των μερομηνιών των ημερών που μας φανερώνουν

1-Δρίμες λέγονται τα κακά πνεύματα, τα δαιμονικά, οι νεράιδες.

τι καιρός θα κάνει όλο το χρόνο.

Σύμφωνα με τα μερομήνια η 1η Αυγούστου είναι αφιερωμένη σ' αυτόν τον ίδιο μήνα, τον Αύγουστο, η 2η Αυγούστου στο Σεπτέμβριο κ.ο.κ μέχρι την 12η που είναι για τον Ιούλιο κι ό,τι καιρό κάνει την κάθε μια απ' τις μέρες αυτές τον ίδιο καιρό θα κάνει και τον αντίστοιχο σ' αυτήν μήνα.

Να είναι άραγε έστω κι ως ένα σημείο σωστό αυτό; Ίσως! Οι παλιοί πάντως λένε ναι, από μας όμως ποιος το πρόσεξε ώστε να είναι βέβαιος, όπως σίγουροι είμαστε για

Το αλώνισμα

που γίνεται το μήνα αυτό.

Είναι όχι μόνο μια από τις πιο σπουδαίες, τις πιο χαρούμενες εργασίες του γεωργού μας, αλλά κι από τις πιο βιαστικές για τους χωριανούς μας τουλάχιστον, γι' αυτό και φροντίζουν να τη σκολάσουν όσο πιο γρήγορα μπορούν, να έχουν μετά τον καιρό να τοιμάσουν και το σπίτι για το πανηγύρι του 15αύγουστου.

Αλώνια λοιπόν. Όσοι έχουν δικό τους αλώνι αλωνίζουν σ' αυτό, ενώ οι άλλοι σε κάποιο φιλικό τους και κατά προτίμηση σ' όποιο είναι πιο κοντά στην καλύβα που έχουν τα δεμάτια με το σιτάρι, να έχουν πιο λίγα κουβαλητά.

Ο νοικοκύρης, με τη βοήθεια κι όλων αυτών που θ' αλωνίζουν σ' αυτό, μια δυο μέρες πριν ετοιμάζει τ' αλώνι του. Με προσοχή βγάζει όσα αγριόχορτα έχουν φυτρώσει στους αρμούς των καπακιών, βουλώνει κάθε μικρή ή μεγάλη τρύπα του, το σκουπίζει καθαρά, ρίχνει μετά μπόλικο νερό να πλυθεί καλά κι αμέσως μετά αλείφει όλο με λιωμένα βούλτα φερμένα από τα βόδια απ' το βουνό. Τ' αφήνει να στεγνώσει και την άλλη κιόλας μέρα είν' έτοιμο να μας δεχθεί γι' αλώνισμα.

Πριν καλά καλά φέξει η μέρα αυτή αρχίζουν όλοι να κουβαλούν με βιασύνη από την καλύβα τα 35 με 40 δεμάτια σιτάρι που θα κάνουν το πρώτο μας αλώνι.

Λύνουν τα δεματικά και χεριές χεριές τ' απλώνουν γύρω να σκεπαστεί όλος ο χώρος του όσο πιο ομοιόμορφα γίνεται. Κι' όταν τ' αλώνι μας γεμίσει τρέχει η πιο νια τα ζώα να φέρει, για ν' αρχίσει αμέσως το έργο της. Πριν από τον πόλεμο αλωνίζαμε με δυο βόδια, που γι' αυτό το σκοπό φέρναμε από το βουνό όπου έβοσκαν μ' όλο τ' άλλο κοπάδι, μετά όμως μ' ένα ή δυο μουλάρια φρεσκοπεταλωμένα.

Στη θέση του αλωνιού καμαρώνει ο «στρίζινος», ένα όρθιο σκληρό ξύλο ενός περίπου μέτρου καλά μπηγμένο στη γη. Σ' αυτόν δένουν τη μια άκρη γερής τριχιάς ίσης στο μέγεθος με την ακτίνα του αλωνιού και την άλλη άκρη της στα ζώα.

Ο, η νια κρατώντας στο ένα χέρι το δικέντρι πριν, μια μακριά «λούρα» τώρα και στ' άλλο από κάπου την τριχιά οδηγεί μ' αυτή και με φωνές γλυκές αλλά συγχρόνως επιτακτικές τα ζώα της: «'Αιντε, Καρα μου μπρος, κοκκίνη μου, άστε, παλικάρια μου» ή «Μπρος, Ψαρή μου, όξω, Ντορή μου, άιντε, ωρς», ν' αρχίσουν τ' αλώνισμα.

Κι όπως αυτά υπομονετικά και τις πιο πολλές φορές αδιαμαρτύρητα φέρουν γύρω πατώντας το σιτάρι, εκείνη με τη φοβέρα του δικεντριού ή της βέργας της όλο τα παρακινεί «ν' αναγκάσουν» ενώ συγχρόνως προσέχει μη κουλουριαστεί η τριχιά, μη μαζεύτηκε πολύ στο στρίζινο οπότε θα πρέπει να τα γυρίσει για να πάρουν αντίθετη κατεύθυνση, να κάνουν αντίθετες γύρες, μήπως κάποιο κόπρισε να πετάξει γρήγορα τις βουნიές με λίγα άχυρα μαζί σε μια άκρη.

Μ' αν πάλι τύχει κάποιο από τα ζώα της είναι λαίμαργο κι ο νους του στραμμένος

συνέχεια στο να τρώει σιτάρι κι όχι ν' αλωνίζει του βάζει στη μούρη καλάθι, να το πάρει απόφαση πως μόνο το μεσημέρι θα φάει και μάλιστα καλά.

Οι άλλες γυναίκες, κι είναι 4-5 αυτές, που τη μέρα εκείνη μάλλον γι' αλληλοβοήθεια κι όχι για μεροδούλι πήγαν, στέκονται γύρω-γύρω και με το «δκούλι», ξύλινο ή σιδερένιο, μαζεύουν όσο σιτάρι σκόρπισαν στις άκρες τα ζώα καθώς γυρίζουν ή σύρουν μ' αυτό τις χεριές που είναι κάτω κάτω και δεν πατήθηκαν, να τις φέρουν πάνω ώστε ν' αλωνιστεί όλο ομοιόμορφα.

Όταν ύστερα από μιάμιση περίπου ώρα με το πάτημα των ζώων και τη βοήθεια του αυγουσιτιάτικου ήλιου «έχει πέσει» το πολύ ψωμί, σταματούν για λίγο τα ζώα και πάντα με τα δκούλια μαζεύουν τ' άχυρο μικρές θυμωνιές εδώ κι εκεί και μ' ένα φτυάρι παίρνουν όσο σιτάρι έπεσε και το πηγαίνουν να το κάνουν σωρό εκεί κάπου πλάι στ' αλώνι, για να χωρίσει ύστερα η κυρά με τη βοήθεια του «ντριμονιού» και βάλει στα τσουβάλια το σπυρί με τη χλούμη του.

Απλώνουν μετά πάλι τ' άχυρο και με τα ζώα αρχίζουν ξανά τις γύρες να πέσει και το υπόλοιπο σιτάρι, να κοπεί κι αυτό καλά και να γίνει λιανό, να μπορούν να το μασήσουν εύκολα τα ζώα το χειμώνα.

Κι όταν κοντά το μεσημέρι τ' αλώνι μας είν' έτοιμο βγάζουν τα ζώα και με προσοχή χωρίζουν τ' άχυρο από το σιτάρι. Το πρώτο κουβαλούν στην καλύβα για τροφή των ζώων και το σιτάρι το πάνε να το ντριμονίσουν με τ' άλλο. Σκουπίζουν καλά τ' αλώνι κι αμέσως ρίχνουν τα νέα δεμάτια που στο μεταξύ έχουν φέρει για το δεύτερο. Όλοι κόβονται να σκολάσουν αυτό το δεύτερο μια ώρα αρχίτερα, γιατί φοβούνται μην πιάσει τ' απόγευμα καμιά από τις απρόσκλητες μόρες της εποχής αυτής και μόνο τα παιδιά το έχουν πανηγύρι. Ας φωνάζουν οι μεγάλοι «φευγάτι, ωρέ, θα σας ξικοιλιάσ'ν τα βόδια, θα σας πατήσ'ν τα μπλάρια», αυτά όλο εκεί γύρω φέρνουν, όλο «κουλουτούμπες» κάνουν κι όταν «κοπεί» τ' άχυρο, μέχρι την ώρα που θα το μαζέψουν, όχι μόνο δεν απομακρύνονται αλλά και συναγωνισμό έχουν ποιος θα μπορέσει να πηδήσει από την καλύβα ή την κορφή του φράχτη, ποιος θα σκεπάσει τον άλλο με περισσότερο άχυρο κι ας γεμίζει το στόμα τους με άγανα.

Με το τέλειωμα και του δεύτερου αυτού αλωνιού πηγαίνει κι ο ήλιος να βασιλέψει κι όλοι, αφού πρώτα συγκεντρώσουν όσα πρέπει, τραβούν κουρασμένοι για τα σπίτια τους, να ξαναρθουν πάλι την άλλη μέρα με νέες δυνάμεις για τ' άλλα αλώνια και μόνο η νοικοκυρά είναι όλο φροντίδα. Κοντά στην έγνοια του αλωνιού έχει και τη σκέψη του φαγητού για όσους βοηθούν σ' αυτό. Για κολατσιό, κατά παράδοση πες, τους φτιάχει καθάρια μπομπότα, γινομένη, που συμπληρώνει με τυρί ή φρεσκοκομμένη ντομάτα, ενώ για το μεσημέρι ετοιμάζει φαγητό με κρέας, αν είναι «φαγώσιμο», ρύζι με βακαλάο ή γεμιστά, αν είναι σαρακοστή.

Το σιτάρι όπως είναι, δηλαδή με τη χλούμη του μαζί, το βάζουν σε σακιά και μια άλλη μέρα στην Αγία Τριάδα, στο Διάραχο, στο Τσικαραίικο αλώνι ή όπου αλλού βολεύει τον καθένα, σε μέρος πάντως αγναντερό που φυσάει αέρας και πάνω σ' απλωμένο μουσαμά το λιχνίζουν και το κοσκινίζουν να φύγει η χλούμη κι ό,τι άλλο ξένο υπάρχει μέσα. Το κεχριμπαρένιο σπυρί ολοκάθαρο τώρα μπαίνει στα σακιά κι αφού το ζυγίσουν γεμίζουν μ' αυτό τ' αμπάρια τους.

Γι' άλλη μια φορά η μάνα γη δε διέψευσε τις ελπίδες τους κι έδωσε σ' όλων τα πρόσωπα τη χαρούμενη εκείνη όψη.

Μετά το σιτάρι σειρά για τ' αλώνι μας έχει το ρόβι, τόσο απαραίτητο κι αυτό για τροφή των ζώων μας.

Σε λίγες μέρες σιτάρι από την καινούργια μας σοδειά πηγαίνουμε στο μύλο και με τ' αλεύρι του ζυμώνουμε την πρώτη μας κουλούρα. Βάζουμε μέσα προζύμι και χωρίς να την αφήσουμε να γίνει την ψήνουμε στα καυτά καπάκια της καλά σκουπισμένης βάτρας μας, ενώ από πάνω της ρίχνουμε χόβολη κι ύστερα αναμμένα κάρβουνα. Με πόση αλήθεια όρεξη την τρώμε αργότερα, ζεστή ζεστή όπως τη βγάζουμε, με λίγο τυρί και προσφάγι! Ας είναι καλοξοδεμένα τα «μπιρικήτια» μας.

Τ' αλώνια, κι αυτά σήμερα ανάμνηση ευχάριστη, που πάντα θα μας συντροφεύει.

Τώρα, μια και δε μας χωρίζουν παρά μετρημένες μέρες απ' το 15αύγουστο, το μεγάλο μας πανηγύρι, η νοικοκυρά θ' αφήσει για λίγο τις έξω δουλειές και θα κοιτάξει το παραμελημένο για χατίρι τους σπίτι της. Στο λάκκο στον παλιόμυλο θα πλύνει τις βελέντζες, θ' ασβεστώσει τουλάχιστον το μαντζάτο και το μαγειριό, θα καθαρίσει, σκουπίσει και σφουγγαρίσει με προσοχή όλες τις μέσες κι άκρες, μην εύρουν οι πανηγυριώτες που θα 'ρθουν κάτι και την κακολογήσουν.

Την παραμονή σφάζουμε το ταμένο για το πανηγύρι μανάρι και τη μεγάλη μέρα της γιορτής τρώμε, πίνουμε και γλεντούμε όπως πιο πάνω με τόσες λεπτομέρειες περιγράψαμε. Μερικοί την άλλη μέρα του πανηγυριού αρχίζουν να βάζουν *Το κλαδί.*

Στην αρχή και μέχρι «ν' απολύκουν» στο κοινοτικό βάζουν στα δικά τους και μάλιστα όλο για τα λιανόματα σκαμιές, κερασιές, νεραντζιές, γιατί τα δέντρα αυτά γρήγορα ρίχνουν τα φύλλα τους. Δε θ' αργήσει όμως να διαλαλήσει ο τελάλης την απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου, που λέει πως επιτρέπεται η κλαδονομή και στο κοινοτικό και τότε όλα αλλάζουν.

Στο άκουσμα των λόγων του οι γυναίκες, λες και δέχτηκαν πάνω τους το τσίμπημα «στρέκλου», αρχίζουν ένα αδιάκοπο πήγαιν' έλα να μουσκέψουν το βριζάρυχο, να κάνουν τα δεματ(ι)κά, να παχιάσουν καλά το μουλάρι, να τρουβαδιάσουν, να γεμίσουν το μπούκλο νερό, να κλέψουν τέλος λίγο ύπνο.

Τα μεσάνυχτα στις 12 η ώρα όσοι από το σπίτι είναι διαθέσιμοι παρέα και μ' άλλους γείτονες ξεκινούν για τη Γκριάμπα και συναγκάζουν στο δρόμο ώστε η χαυγή να τους έβρει εκεί. Με το γλυκοχάραμα ρίχνουν πρώτα μια γρήγορη ματιά στα γύρω μήπως κι αντικρύσουν κανένα δέντρο με ήμερο κλαδί, τόσο απαραίτητο για τα κατσίκια αλλά και τόσο λίγο στο δάσος. Χαρά τους αν έχουν τέτοια τύχη κι αν πάλι όχι δεν απογοητεύονται αλλά με όρεξη στρώνονται στο σιόμο, τα γκλαψιά και κυρίως στα τσέρα, που βαστούν τα γίδια γερά.

Δύο λοιπόν και τρεις μαζί ξεκινούν από κάθε σπίτι, ο ένας, κατά προτίμηση ο πιο νιος, ν' ανέβει στα δέντρα κι όλη μέρα να κλαρίζει, ο άλλος να μαζεύει από κάτω τα κλωνιά και να τα κάνει δεμάτια και ο τρίτος να κουβαλάει με το μουλάρι.

Για να κάνει μάλιστα πιο πολλές στράτες δεν πάει να τα ξεφορτώσει στο χωριό, που πέφτει κάπως μακριά, αλλά στη Γκάλινα, στον Αϊ-Γιώργη ή το πολύ μέχρι και τη Ραμάστα ακόμη. Μπορούν έτσι να βάλουν ως το βράδυ πέντε κι έξι πολλές φορές φορτώματα, με δέκα τέσσερα δεμάτια το φόρτωμα. Κάποια άλλη μέρα θα τα κουβαλήσουν από κει στο χωριό, στην καλύβα.

Αυτή η βιασύνη, αυτός ο πυρετός του κλαδιού, ευτυχώς δεν κρατάει περισσότερο από τέσσερις πέντε μέρες κι ύστερα κοπάζει και στο δάσος θα δεις τώρα μόνο

έναν από κάθε σπίτι να φέρει ένα και μόνο φόρτωμα. Κανονίζουν να έχουν στην καλύβα τους για το χειμώνα τρία φορτώματα στο κάθε ζώο κι οι πιο καλοί νοικοκυραίοι λίγα περισσότερα για κάθε ενδεχόμενο. Όσα δεν έβαλαν στο δάσος θα τα βάλουν μετά με την ησυχία τους στα δικά τους.

Αν και κλαρίζουν τα μισά δέντρα τη μια χρονιά και τ' άλλα μισά την άλλη, να γίνουν μεγάλες οι κλώνες, μερικοί έχουν τόσα πολλά δικά τους ώστε στο κοινοτικό για επίσκεψη θα έλεγες πως πάνε κι όχι για κλαδί.

Έτοιμα τώρα τα δεμάτια μας θα μείνουν λίγες ημέρες έξω από την καλύβα να στεγνώσουν καλά κι ύστερα μάσιμο μέσα για ξένοιαστο χειμώνα.

Ο πότος συνεχίζεται και τώρα χωρίς καμιά διακοπή κι ούτε καν λογαριάζει πως είν' ανάγκη μια δυο μέρες τουλάχιστον να βρεθούμε

Στο λιβάδι.

Είναι σ' όλους μας όμορφο το λιβάδι, όποια εποχή κι αν το επισκεφτούμε, και λατρευτό όσο κι εξυπηρετικό το εκκλησάκι του Άγιου Χαράλαμπου, που είναι χτισμένο σε μια του άκρη.

Ιδιαίτερα αξιαγάπητο είναι το μέρος τούτο στους γιους και νιες μας και γι' αυτό μόλις βρεθούν το καλοκαίρι στο χωριό, για τις διακοπές τους, θα τα καλημερίσουν τουλάχιστον μια φορά όλοι μαζί, γιατί όπως λένε φάνηκε τα τελευταία τούτα χρόνια πολύ καλοσυνάτο απέναντί τους. Δε γνωρίζω αν ο άγιος έβαλε το χέρι του, δεν ξέρω αν βοήθησε το κρύο νερό της βρύσης στη διπλανή ρεματιά πίσω από την εκκλησία, που συχνά πυκνά την επισκέπτονταν, δεν είμαι σίγουρος στο αν έπαιξε κάποιο ρόλο και το ψηλό χορτάρι του λιβαδιού, που σε κρύβει ολόκληρο μέσα του, είμαι όμως βέβαιος πως τα χρόνια αυτά αρκετοί από τους εκδρομείς μας ξεκίνησαν το πρωί μόνοι και γύρισαν το βράδυ ζευγάρι έτοιμο για το χορό του Ησαΐα και πως όλο και περισσότεροι ανηφορίζουν για κει πάνω με βαθιά μέσα τους την ελπίδα πως κι αυτοί δεν θα μείνουν παραπονεμένοι.

Αν όμως για τους νέους αποτελεί το λιβάδι πειρασμό κι ευχάριστη αναμονή, για μας τους παλιότερους είναι ο τόπος στον οποίο ζωντανεύουν τόσες όμορφες αναμνήσεις μας. Το αντίκρισμα του σίγουρα θα μας θυμίσει όσες αξέχαστες στιγμές περάσαμε σ' αυτό όταν το επισκεπτόμασταν τη μέρα του θερισμού του ή όταν ξεφαντώνουμε σε κάποια από τα πολλά «ζιαφέτια» που γίνονταν εδώ.

Κάθε χρόνο και πριν το 15αύγουστο θα συναντούσες στο μέρος τούτο το γέρο Θωμά να κόβει με τη κόσα του τα ιδιωτικά κι ύστερα από το πανηγύρι θα έβλεπες όλο το χωριό να θερίζει με το δρεπάνι το κοινό.

Ο γέρο Θωμάς ήταν Κονιτσιώτης απ' αυτούς που λέμε γύφτους και στην Κόνιτσα έμενε. Πριν όμως έρθει το πανηγύρι κρεμούσε στο γαϊδουράκι του το σακούλι με το αμόνι, το σφυρί, τη λίμα και την πέτρα, όλα τους απαραίτητα για το τρόχισμα της κόσας, ένα άλλο με το φτωχό του φαγητό, έδενε στο σαμάρι δυο παλιές κουβέρτες κι έχοντας στον ώμο την κόσα τραβούσε συντροφιά και με κάποιον από τους δικούς του κατ' ευθείαν για το λιβάδι. Κάτω από την αγριογκορσιά του Παπαβασιλαΐκου έστηνε το κατάλυμά του κι από κει άρχιζε και το θέρο.

Χρόνια και χρόνια, από νέος μέχρι τα τωρινά γηρατειά του, έκανε την δουλειά αυτή και γνώριζε όχι μόνο τους νοικοκυραίους αλλά με κλειστά μάτια, που λέει ο λόγος, και τα σύνορα του κάθε κομματιού, πράγμα πολύ δύσκολο μια και όλα τους τα σκέπαζε το πυκνό χόρτο. Θέριζε και με κάποιον περαστικό χωριανό ειδο-

ποιούσε το νοικοκύρη να έρθει να το παραλάβει και να τον πληρώσει. Μετρημένες φορές, κι αυτές τα τελευταία χρόνια, ο γέρο Θωμάς έκοψε και το κοινό για λογαριασμό όλων ή μόνο για όποιον το είχε πάρει στη δημοπρασία για τον εαυτό του.

Παλαιότερα, όταν όλη την περιουσία του χωριού διαχειριζόταν η εκκλησία, οι επίτροποι ποτέ δεν έβγαζαν το βαρκό σε δημοπρασία, γιατί έλεγαν πως σαν κτήμα του χωριού έπρεπε όλοι οι κάτοικοί του να πάρουν απ' αυτό και περιορίζονταν στο να ορίσουν με τους κοινοτικούς άρχοντες μαζί την ημέρα που θα πήγαιναν οι χωριανοί να το θερίσουν, καθώς και τι ποσό θα πλήρωνε ο καθένας τους, να ενισχυθεί το εκκλησιαστικό ταμείο.

Την ορισμένη αυτή μέρα όλοι τους καβάλα στα ζώα, με δρεπάνια αστραφτερά και καλό φαΐ στον τρουβά ανηφόριζαν πρωί πρωί για τον Άγιο Χαράλαμπο. Γέμιζε σε λίγο το λιβάδι κόσμο, γυναίκες με τ' άσπρα τους μαντίλια στο κεφάλι να θερίζουν αδιάκοπα, παιδιά να τρέχουν με γέλια ή να κυλιούνται με χαρούμενα ξεφωνητά στο θερισμένο χόρτο, άντρες να βάζουν κι αυτοί το χεράκι τους για να καθαρίσουν κανένα «λιγκαβέτσι», ν' απλώσουν το θερισμένο χόρτο να πάρει μια όψη, να το συγκεντρώσουν έπειτα όλο σ' ένα μέρος, σκυλιά να συναγωνίζονται σε αγώνες δρόμου και πέρα στα μπαίρια μουλάρια και γαϊδούρια άλλα να βόσκουν ανέμελα, άλλα δεμένα να σε ξεκουφαίνουν με τα γκαρίσματά τους κι άλλα να κυλιούνται δίχως έγνοια. Σωστός πανζουρλισμός, κάτι που μακάρι να ξαναγίνει.

Το μεσημέρι παρέες παρέες κάτω από τα δέντρα του Άγιου και πάνω σε παχύ χόρτο στρώνουν τραπέζι χορταστικό κι ενώ με γεμάτες και γρήγορες μπουκιές προσπαθούν να βολέψουν την περίσσια πείνα τους, δεν παύουν τα χωρατά, δεν ξεχνούν να ρίξουν την σπόντα τους. Οι παλιότεροι μάλιστα θα θυμηθούν και κάποιες χρονιές, που νέοι τότε, με χαρά τους γύριζαν την ημέρα αυτή τις σούβλες με τ' αρνιά και κοκορέτσια ώσπου να πάρουν όψη ροδοκόκκινη, να γίνουν έτοιμα για το τραπέζι, χωρίς να φαίνεται πως νοιάζονταν για την τσίκνα που εκείνα σκόρπιζαν κι έβαζαν σε πειρασμό τους θεριστάδες.

Μετά το φαγητό πάλι θα δουλέψουν τα δρεπάνια, θα συνδράμουν πάλι οι άνδρες μέχρι που να γείρει το κεφάλι του και το τελευταίο χορταράκι. Με τη βοήθεια μιας τριχιάς θα χωρίσουν έπειτα όλο αυτό το χόρτο σε τόσους σωρούς όσοι κι οι θεριστές, χωρίς βέβαια να ξεχάσουν να βγάλουν κι ένα για τον Άγιο Χαράλαμπο κι έναν άλλο για τον κλητήρα του χωριού. Με κλήρο θα πάρει μετά ο καθένας το δικό του σωρό, θα τον δέσει σε δεμάτια, θα πληρώσει το ανάλογό του, θα φορτώσει το ζώο του και πάλι για το χωριό.

Την ώρα που ο ήλιος πάει να ξαποστάσει μια ατέλειωτη αλυσίδα κατεβαίνει στη Μαυρομπίνα, τη Στανιά, τη Μπούκα. Μπροστά παιδιά και σκυλιά ανακατεμένα, πίσω ζώα φορτωμένα χόρτο κι ανάμεσά τους σε παρέες νιες να ξελαρυγγίζονται στο τραγούδι και νιοι να τρέχουν από δω κι από κει προσπαθώντας να βρεθούν κοντά σ' αυτές με την κρυφή ελπίδα πως θα μπορέσουν να κλέψουν από τη συμπάθειά τους μια ματιά της με σημασία. Την όλη πομπή κλείνουν οι κάπως περασμένες, που τα βαριά βήματά τους φανερώνουν πως μάλλον μετάνοιωσαν για την απόφασή τους να γεράσουν τόσο γρήγορα.

Και τον άλλο χρόνο πάλι τα ίδια και πάντα έτσι ή και καλύτερα ακόμη θα συνέχιζαν, αν αργότερα δε μπερδεύονταν κάπως τα πράγματα. Μετά δηλαδή την απελευθέρωση του χωριού από τον τουρκικό ζυγό το λιβάδι δόθηκε στην κοινότητα και τα

A'. Συγχωριανοί μας εκδρομή στο λιβάδι.

B' Μία άλλη εκδρομή συγχωριανών μας στο λιβάδι.

κοινοτικά συμβούλια, για να μην παραβούν το γράμμα του νόμου, έβγαζαν το χόρτο σε δημοπρασία και το έπαιρνε κάποιος λίγες φορές για το σπίτι του, διακόπτοντας έτσι την όμορφή μας παράδοση, τις πιο πολλές να το μοιραστεί με τους άλλους χωριανούς όπως και πρώτα.

Το λιβάδι του χωριού μας δεν ξανάχει πλέον τη συντροφιά του γέρο Θωμά, έπαψε ν' ακούει το γέλιο των θεριστάδων, πάει να ξεχάσει τα παλιά εκείνα χρόνια κι αρκείται στο να περιμένει πότε θα κάνουν οι νιοι κι οι νιες την εκδρομή τους, να τους δείξει το μόνο στολίδι που του έμεινε, το εκκλησάκι του Αγίου Χαραλάμπους, αφού και το βαρκό από την αφροντισιά γέμισε «λιγκαβέτσια».

Όμως η έγνοια για τις τόσες δουλειές του μήνα αυτού μας έκανε να μη καταλάβουμε πότε κι όλας κύλισαν οι μέρες του και φθάσαμε στο

Γ- ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ

Από Μάρτη καλοκαίρι κι από Αύγουστο χειμώνα λέει μια παροιμία για να μας θυμίσει πως από δω κι εμπρός, μια και φθινόπωρο μπήκε, οι μέρες είναι πιο μικρές κι ο καιρός σιγά σιγά αλλάζει.

Ο ζεστός ήλιος του καλοκαιριού αρκετά ως τώρα μας τσουλουφρίσε και τα καλαμπόκια στα χωράφια, τα σταφύλια στ' αμπέλια κι όλα τα φρούτα στα οπωρικά δεν τον πολυχρειάζονται πλέον κι όπως στην ώρα τους είναι το νοικοκύρη τώρα καρτερούν. Κι όταν αυτός όσα αγαθά η μάνα γη του έδωσε στις αποθήκες του συγκεντρώσει, θα δει τα μαραμένα φύλλα των δέντρων ν' αρχίζουν να τρεμοπέφτουν κι η διψασμένη γη μέσα σε συγκλονιστικά βροντοβολήματα τα πρωτοβρόχια να δέχεται.

Με το σπίτι του απ' όλα του Θεού τ' αγαθά γεμάτο θα βρει την εποχή αυτή ο άξιος χωριανός μας και τον καιρό για λίγη ξεκούραση, που τόση ανάγκη έχει, την ευκαιρία να χαρεί με τη φαμίλια του σε γιορτές, γάμους και πανηγύρια κι ύστερα πάλι τη χειρολάβα ν' αδράξει, για ν' αρχίσει τη νέα σοδειά να τοιμάζει.

Είναι το φθινόπωρο πολύ ευχάριστο κι όλοι μας με το «καλώς ήρθες» το δεχόμαστε μόλις μπει ο πρώτος μήνας του ο

Ι - ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ

Δεν ξέρω αν τα σημερινά παιδάκια νοιώθουν στ' αλήθεια συμπάθεια ή όπως εμείς παλιότερα έχθρα για το μήνα αυτό που στα θρανία τα ξαναφέρει. Είναι η εποχή που τα σχολεία μ' ανοιχτές διάπλατα τις πόρτες τους μικρούς και πιο μεγάλους δέχονται για μια καινούργια σχολική χρονιά, μια νέα προσπάθεια πνευματικής και σωματικής ανάπτυξης.

Κι αν όμως τυχαίνει, πράγμα σίγουρα απίθανο, όλα τους να τον κατακρίνουν υπάρχουν και μερικοί παλιοί καλοί φίλοι του που με χαρά τον περιμένουν και χίλια δυο καλά λόγια γι' αυτόν ξεστομίζουν, να του δείξουν έτσι την ευγνωμοσύνη τους. Είναι οι γεωργοί μας, ο γεωργός του χωριού μας.

Οι εργασίες του δεν παύουν βέβαια να είναι και τώρα πολλές αλλ' είναι αλλιώςτικές απ' όλες τις άλλες, μοιάζουν περισσότερο με ευχάριστες γιορτές κι όχι κοπιαστικές απασχολήσεις, γι' αυτό και με χαρά τις περιμένει.

Ας δούμε όμως μια μια τις σπουδαιότερες απ' αυτές, για να τις γνωρίσουμε καλύτερα, αρχίζοντας από

Τα καρύδια

Όπου κι αν θελήσεις τη ματιά σου να ρίξεις, όχι βέβαια μόνο στη γύρω γεωργική περιοχή αλλά και μέσα σ' αυτό το ίδιο το χωριό, καρυδιές πολλές θ' αντικρίσεις να υψώνονται περήφανες και δίκαια θ' αναρωτηθείς γιατί και το χωριό, μια κι άλλαξαν τ' όνομά του, δεν το είπαν Καρυδιά αλλά Πουρνιά. Δεν θα είχες όμως την ίδια ερώτηση να κάνεις αν το έβλεπες μερικά χρόνια πριν και πολύ περισσότερο κάπως παλιότερα, όταν δηλαδή οι χωριανοί νοιάζονταν πίοτερο για το γέννημα της χρονιάς κι όχι για τα πολλά ή λίγα καρύδια που θα έπαιρναν.

Γίνεται βλέπεις η καρυδιά δέντρο ψηλό και τα κλωνάρια της σκεπάζουν μεγάλη έκταση και, όπως τουλάχιστον έλεγαν, το ιώδιο των φύλλων της όχι μόνο δεν αφήνει τίποτε να φυτρώσει κάτω απ' αυτή αλλά κι αν ο άνθρωπος κοιμηθεί στον ίσκιο της με βαρύ κεφάλι θα ξυπνήσει. Άλλοι λοιπόν για το λόγο τούτο κι άλλοι γιατί πίστευαν στην πρόληψη ότι τ' ανύπαντρα δεν πρέπει να φυτέψουν καρυδιές αν θέλουν να προκόψουν ή σε μια άλλη πιο σκληρή που, δίχως περιστροφές, αποφαινόταν πως όποιος καρυδιά φυτέψει γρήγορα θα πεθάνει, δεν φύτευαν καρυδιές στο κτήμα τους κι αν καμιά τύχαινε να βγει από μόνη της αμέσως την έκοβαν.

Λίγες λοιπόν οι καρυδιές παλιότερα κι αυτές φυτρωμένες στις ρεματιές, σε ξεκόμματα, σε τελείως άγονα μέρη, κυρίως της Τράπιας, και να κάνουν, όπως κι ο λόγος λέει, κάθε καρυδιάς καρύδι, ως και κάκοψα ακόμη, αφού οι αρουραίοι, που άθελά τους τις είχαν φυτέψει, δεν μπόηκαν στον κόπο να διαλέξουν τα καρύδια. Πόσο όμως διαφορετική μας παρουσιάζεται σήμερα η νοοτροπία των χωριανών και πόσο αλλιώτικο είναι το θέαμα που αντικρίζουμε!

Γέροι όπως είναι σχεδόν όλοι όσοι στο χωριό έμειναν και για να μην αφήσουν χέρσα τα χωράφια τους, αφού δεν μπορούν να τα καλλιεργήσουν με κάτι άλλο, σκέφτηκαν να φυτέψουν σ' αυτά καρυδιές, όποιες οι ίδιοι διάλεγαν, να έχουν απ' αυτές και κάποιο διάφορο. Η καρυδιά είναι βέβαια ένα φυτό που για να καρποφορήσει χρειάζεται να περάσουν 15 περίπου χρόνια και 20 να μας δώσει όλο τον καρπό της, όταν όμως αρχίσει για 80 χρόνια θα δίνει συνέχεια, χωρίς γι' αυτό να έχει μεγάλες απαιτήσεις από το νοικοκύρη της.

Η πρώτη μας λοιπόν φθινοπωρινή εργασία, μια και τα καρύδια άνοιξαν κι οι κάχτες με το παραμικρό φύσημα του ανέμου δε διστάζουν ν' αποχωριστούν τη μάνα τους, είναι να «τσιολήσουμε» τις καρυδιές μας. Για τα καρπούλια δεν υπάρχει πρόβλημα κι ο καθένας μπορεί όποτε κι αν θελήσει να πάει «να τα μάσει» μόνος του, οι μεγάλες όμως καρυδιές και περισσότερο οι «γκόλιες» θέλουν άνθρωπο κι επιτήδειο μάλιστα. Να είναι πρέπει ικανός όχι μόνο να σκαρφαλώσει και στ' ακρινά λεπτά κλωνάρια, αλλά και να μπορεί να στηρίζεται καλά, χωρίς να υπολογίζει στη βοήθεια των χεριών του, γιατί αυτά θα κρατούν την «τσιολόβεργα» για το ράβδισμα.

Αυτή η τσιολόβεργα είναι μια μεγάλη βέργα με διάμετρο στη βάση της όχι περισσότερο από 4-5 πόντους και μήκος γύρω στα 4 μέτρα. Θα τη βρεις, αν είσαι τυχερός, ανάμεσα σε πολύ πυκνές δαδιές, αφού κι αυτή δαδιά είναι, με χαρά σου θα την κόψεις κι όταν στο σπίτι τη φέρεις θα την ξεφλουδίσεις και θα την πλακώσεις ύστερα με καπάκια να μη στραβώσει. Είναι ελαφριά, αρκετά στέρεη και λυγίζει χωρίς εύκολα να σπάει.

Τέτοιους καλούς τσιολιστάδες είχε παλιότερα το χωριό όχι λίγους κι ο νοικοκύρης διάλεγε να πάρει τον ανοιχτόκαρδο, γιατί με το γρουσουζή του χρόνου η καρυδιά

του δε θα είχε να του δώσει καθόλου καρπό, ενώ σήμερα παρακαλός να 'βρεις γι' αυτήν τη δουλειά κάποιον κι ας είναι αυτός όποιος να είναι.

Την ορισμένη μέρα η νοικοκυρά με τους σπιτικούς της κι όσους άλλους γι' αλληλοβοήθεια θα 'ρθουν θα πάει μια, δυο το πολύ, απ' τις μεγάλες καρυδιές της να τσιολίσει και τον καρπό τους να μαζέψει. Κι ενώ ο τσιολιστής, έχοντας τη συνδρομή και κάποιου με γερό μάτι να τον καθοδηγεί, φροντίζει να μην αφήσει πάνω ούτε μια κάχτα αν είναι δυνατόν, όλοι οι άλλοι από κάτω σε καλάθια ή στην ποδιά τους μαζεύουν. Αν και η κυρά πριν από μια δυο μέρες με τη βοήθεια του δρεπανιού της καθάρισε από τα χόρτα όλο το γύρω τόπο, οι κάχτες στον όχτο ή στην πατωσιά, στο αυλάκι ή κάτω από τα φύλλα, κάπου θα 'βρουν να τρυπώσουν και γι' αυτό να προσέχουν πρέπει.

Μόλις το καλάθι γεμίσει στο σωρό, που σιγά σιγά σχηματίζεται, τ' αδειάζουν κι αμέσως φεύγουν άλλες να φέρουν, ενώ οι γεροντότερες και πιο αδύναμες, καθισμένες πλάι του, με τον κρεμασμένο απ' το ζουνάρι τους σουγιά όλη την ώρα καρύδια καθαρίζουν, αδιαφορώντας τελείως για το καφέ κι ύστερα μαύρο χρώμα που σιγά σιγά παίρνουν τα χέρια τους.

Λέγοντας στο χωριό καρύδια εννοούμε το τελείως έξω μέρος τους, το πράσινο, ή και όλο μαζί όπως είναι πάνω στην καρυδιά, ενώ το μέσα, το ψωμί δηλαδή με το τσόφλι μαζί που αλλού το λεν καρύδι, εμείς ονομάζουμε κάχτα.

Δουλεύουν λοιπόν έτσι ασταμάτητα ώσπου να μαζευτεί όλος ο καρπός και βεβαιωθεί η νοικοκυρά, στην τελευταία βόλτα που θα κάνει, πως έγινε καλή δουλειά κι ύστερα φορτώνουν στο ζώο χωριστά τις κάχτες και χωριστά όσα καρύδια δεν πρόκαναν να ξεκαχτίσουν, παίρνουν κι όλα τ' άλλα σύνεργα και τραβούν για το σπίτι. Τα καρύδια θα τα βάλουν σε μια γωνιά της αυλής, να τα καθαρίσουν άλλη μέρα, και τις κάχτες θα τις απλώσουν στον ήλιο να στεγνώσουν καλά, γιατί αλλιώς μαυρίζουν απ' έξω και μουχλιάζουν.

Με τα πράσινα τσόφλια των καρυδιών, τα καρύδια, θα βάφουν τις μάλλινες εσωτερικές φούστες κι εξωτερικές φανέλες των γυναικών του σπιτιού, χωρίς να ξεχάσουν και τα πατούνια των μικρών παιδιών, να πάρουν όλα τους εκείνο τ' ανεξίτηλο όμορφο καφέ χρώμα, ενώ με τις «κάψολες» κάχτες θα φτιάσουν τώρα που είναι ακόμα χλωρές τα «σιουμπέκια». Όλες οι άλλες θα μαζευτούν σε τσιουβάλια για τις ανάγκες του σπιτιού, να πουληθούν μερικές απ' αυτές σήμερα.

Από τώρα κι εμπρός η καρυδιά μας ανήκε παλιότερα στα παιδιά, αφού αυτά έτρεχαν τότε να μάσουν όσες κάχτες δεν είδαν οι νοικοκυραίοι κι όσες έπεσαν αργότερα, για να φάν' και να παίξουν με γκουγκουλιώτικους βαρεστήδες τα «ζευγάρια», ενώ τώρα το «μπορμπολόι» αυτό έχουν αναλάβει γυναίκες, που μάλιστα απόκτησαν σε τούτο και ειδικότητα.

Ο τρύγος.

Η πιο όμορφη, η πιο αγαπημένη, η πιο ποθητή ασχολία του γεωργού μας. Λες και δεν είναι εργασία αυτή αλλά μια μεγάλη γιορτή, γιορτή που την τραγούδησε η δημοτικής μας μούσα με τους πιο ταιριαστούς στίχους της, την ύμνησαν οι πεζογράφοι στα αντιπροσωπευτικότερα διηγήματά τους, την απεικόνισαν οι ζωγράφοι μας στους πιο πετυχημένους πίνακές τους. Κι όχι μόνο οι Έλληνες αλλά και κάθε άνθρωπος πάνω στον πλανήτη μας, με το δικό του ο καθένας τρόπο, προσπάθησε να εξωτερικεύσει ό,τι μέσα του ένοιωθε για τη μεγάλη αυτή μέρα, τη μέρα του τρύ-

γου. Ας προσπαθήσουμε λοιπόν κι εμείς να την παρουσιάσουμε όπως τη ζήσαμε και τη χαρήκαμε στο χωρίο μας.

Τυχαίνει πάντα το δεύτερο 15ήμερο του Σεπτέμβρη κι ανάλογα με το πώς θα παεί ο καιρός, όχι όμως και μετά τις 26 που ανοίγει το παζαρόπουλο της Κόνιτσας.

Όλο το καλοκαίρι ο νοικοκύρης του σπιτιού κοντά στις τόσες άλλες φροντίδες του έχει για μεγάλη του έγνοια και την τύχη του αμπελιού του. Πώς πάει τ' αμπέλι; Έχουν σταφύλια τα κλήματα; Μήπως έρεψαν; Μήπως άρχισαν να σταχιάζουν και θέλουν θειάφισμα ή φάνηκε περονόσπορος και θέλουν ράντισμα;

Αυτά κι άλλα παρόμοια ερωτήματα απασχολούν τους πιο μεγάλους στην ηλικία χωριανούς και σ' αυτά κυρίως περιστρέφεται η κουβέντα τους το βράδυ που ανταμώνουν στο μαγαζί του χωριού να ιδωθούν και γνώμες ν' ανταλλάξουν. Είναι βλέπεις τ' αμπέλι τους στη Γκαλίνα, στην Πώγωνη, στο Σελό ή όπου αλλού ο καθένας τους το έχει η μεγάλη, η μοναδική θα έλεγες, αγάπη τους και για τούτο κι η φροντίδα τους για την προκοπή του χωρίς περιορισμούς σε κόπο και χρόνο.

Από το περσινό κιόλας φθινόπωρο και μόλις ξάνοιξε λίγο ο καιρός ύστερα από τα πρωτοβρόχια το ξελάκωσε, του έριξε μπόλικη κοπριά, γύρισε καταβόλαδες, καθάρισε τις ξερές φλούδες απ' όσα γέρικα κλήματα πρόκανε. Το Γενάρη πάλι κλάδεψε χωρίς να ξετάσει φεγγάρι κι ύστερα τ' άφησε στον ύπνο του μέχρι την άνοιξη, που με χαρά του είδε τα μάτια, τις «τσιμπλες» όπως εμείς τα λέμε, ν' ανοίγουν και να πετάγουν τα πρώτα φυλλαράκια τους, τις «πλακιδες», που πασπάλισε με λίγο θειάφι να τις προφυλάξει από τον καλαβρό.

Κι όταν αργότερα ψήλωσαν και φούντωσαν τα βλαστάρια με περίσσια τέχνη τα βλαστολόγησε, τα κορφολόγησε κι έδεσε με ραγκόζι ή φελιούρι όλες μαζί τις βέργες που 'μειναν σε κάθε κλήμα, για να βλέπουν τα σταφύλια τον ήλιο. Ένα πρωινό, κοντά στο ξεψύχισμα της άνοιξης, φορτώσε στο μουλάρι του την ψεκαστήρα, κρέμασε το σακουλάκι με τη γυαλόπετρα σε χωνιά, άλλο ένα με το κακαβούλι, το κύπελο, την άσβεστη ασβέστη, μερικές τζίρες δαδί κι ένα τρίτο με το λιτό φαγητό του κι αφού βεβαιώθηκε πως δεν ξέχασε τίποτε, έκανε το σταυρό του κι εκεί ξεφόρτωσε, έδεσε κάποιον πουλάρι να βόσκει κι άρχισε το έργο του.

Μάζεψε πρώτα από γύρω όσα ξυλαράκια νόμισε αρκετά, άναψε μ' αυτά φωτιά ανάμεσα σε δύο πέτρες, που τις τοποθέτησε για πυροστιά, κι έβαλε πάνω τους το κακαβούλι με νερό ως τη μέση, να λιώσει με το βράσιμο η γυαλόπετρα που έριξε μέσα. Σε κάθε ψεκαστήρα και για το πρώτο ράντισμα, μια και τα φύλλα του αμπελιού είναι ακόμα τρυφερά κι υπάρχει κίνδυνος να τα κάψει, βάζει μόνο τα 130 γραμμάρια γυαλόπετρα που έχει κάθε χωνί, ενώ για τ' άλλα θα την κάνει 190 γραμμάρια, που είναι και το κανονικό. Μόλις καλά λιώσει τη ρίχνει στην ψεκαστήρα περνώντας της από ένα ψιλό πανί, που το έχει για στραγγιστήρι, κι αμέσως μετά στραγγίζει μέσα του με καθαρό νερό, ανακατεύει καλά μ' ένα ξύλο το περιεχόμενο, τη φορτώνεται στην πλάτη κι αρχίζει το ράντισμα, αφού βεβαιωθεί πως πάρθηκε η πρωινή δροσιά από τα κλήματα.

Έτσι ετοιμάζει και ρίχνει κι άλλη, κι άλλη, 10, 11, και 12 ακόμη ψεκαστήρες, μέχρις ότου δηλαδή ραντίσει όλο τ' αμπέλι του κι ας πονούν οι ώμοι κι οι πλάτες από το φορτίο και τη γύρα. Κι αυτό θα ξανακάνει και πάλι και πάλι, γιατί ξέρει πως ύστερα από κάθε βροχή του καλοκαιριού πρέπει να ραντίσει.

Αυτή του όμως την υποχρέωση μερικές φορές κάνει πως την ξεχνάει, γιατί η γυα-

λόπετρα θέλει χρήματα, χωρίς να λογαριάσουμε και το μεγάλο κόπο.

Αν πάλι δει πως τα σταφύλια του άρχισαν να σταχτιάζουν θ' ασχοληθεί και με το θειάφισμα. Ο θειαφολόγος δεν είναι βέβαια βαρύς, όπως η ψεκαστήρα, αλλ' αυτή η ευλογημένη θείαφι, όσο και να φυλαχτείς, πάει στα μάτια σου και χωρίς να σου φέρει πόνο πολύ σε περιορίζει για μέρες και μόνο αν φοράς γυαλιά μπορεί κάπως να προφυλαχτείς.

Πότε λοιπόν ραντίζοντας και πότε θειαφίζοντας φτάνουμε με το καλό στον Αύγουστο, που τα ρουμπούλια γοργά σχίζουν τους αιθέρες και με το μονότονο κελαδημά τους ρουμ, ρουμ μας ειδοποιούν πως είναι καιρός να ρίξουμε μια ματιά στο κελάρι μας, γιατί ο τρύγος πλησιάζει. Είναι άραγε όλα τα βαρέλια εντάξει;

Τι θα γίνει μ' εκείνο που έσταζε πέρσι; Ακόμα δεν ξέρει και πρέπει να περιμένει για να δει αν, όπως κάθε χρόνο, έρθει και φέτος ο βαρελάς, καλός ο Θεός, θα τα πάει στην πλατεία να τα σιάξει ή θα πάρει τον ίδιο εδώ στο σπίτι του, αν πάλι όχι θ' αναγκαστεί να τα κουβαλήσει στο Κεράσοβο στον Κώστα τον Κρούπα ή τον Αλέκο Μακρυγιάννη. Είναι κι οι δυο τους καλοί τεχνίτες, αλλά δύσκολο αν όχι αδύνατο να πας εκεί βαρέλια και καδιά, και σίγουρα θα συνεννοηθεί μ' άλλους χωριανούς να φέρουν στο χωριό μας το Μακρυγιάννη, που είναι πιο νέος και μπορεί να πεταχτεί για δυο-τρεις μέρες.

Είναι βλέπεις ζαράλικο και το φούντωμα του κάδιου κι εκείνου του κατοστάρικου βαρελιού έφυγαν τα στεφάνια και κοντεύει να χάσει και τις δόγες του, χάρχαλο έγινε και να το φτιάσει πρέπει, γιατί είναι το ευλογημένο το καλύτερό του βαρέλι, όλο από ξύλο ρομπολίσιο και φτιάνει κι ένα κρασί δάκρυ.

Ευτυχώς που τώρα βρίσκεις στα μαγαζιά του χωριού λαμαρίνα και πριτσίνια για στεφάνια και κάνεις εύκολα τη δουλειά σου, ενώ παλιότερα, όπως λεν κι όπως φαίνεται από μερικά μικρά καδιά που ακόμα σώζονται, έπρεπε να έχεις βέργες προσκαβίτσας αρκετά χοντρές και σχισμένες στη μέση για να βάλει αυτές ο μάστορας στεφάνια. Μα και μια κανέλα δεν έβγαζε πέρσι καλά το κρασί, πνιγόταν.

Ε, τι να γίνει; Θ' αγοράσει φέτος μια καινούργια.

Έτοιμος τώρα περιμένει. Κάθε νέα μέρα κάνει τα ρουμπούλια πιο φωνακλάδικα, τα σταφύλια πιο μελένια και δε χωρεί αμφιβολία πως όπου να είναι θα βάλουμε και τρύγο. Το είπαν άλλωστε ψες και στο μαγαζί.

Κι η ευλογημένη ώρα του τρύγου φτάνει! Την Κυριακή το βράδυ ο Ρόνης φωνάζει. «Ακούτε, κατωμαχαλίτες. Αύριο θα τρυγήσουμε στ' αμπέλια, μεθαύριο ως τη Μαύρη Πέτρα κι ύστερα στο χωριόσο...».

Αν και ήταν κάτι που το περιμέναμε να γίνει και μάλιστα αύριο, αφού την περασμένη Κυριακή όλοι μαζί οι χωριανοί τρυγήσαμε τα βακούφικα αμπέλια στη Γκάλινα, το τελάλημα του Ρόνη με πολλή χαρά μας γέμισε. Η μάνα χωρίς καμία «χασομέρια» στέλνει τη νύφη της τη Μαρία στο Νίκο με την εντολή: – Να τ' πεις, να κάνει τι θα κάνει κι αύριου χαραούλα να πάρει του μπλάρ' του κι νάρθει να μας βοηθήσει στουν τρύγο. Να μη στουχήσει να πάρει κι κουφίνις κι κένα καλάθι αν έχει, χουρίς άλλου.

Κι ενώ η νύφη βιαστικά φεύγει να φέρει στο Νίκο την παραγγελιά της πεθεράς της και να του πει κι από μέρους την νά 'ρθει για βοήθεια, αφού αυτός δεν έχει κτήμα πέρα από το ποτάμι και δεν θα έχει δικό του τρύγο αύριο, η μάνα κατεβαίνει γρήγορα στο κατώι. Το μουλάρι το έχει βέβαια παχιάσει από ώρα, αλλά, μια κι

αύριο θα έχει πολύ δουλειά να κάνει του ρίχνει ακόμα λίγο. Αργότερα θα του φέρει και το κακάβι γεμάτο νερό να το ποτίσει. Ανεβαίνει μετά στο μαγειριό κι ετοιμάζει κάτι να τρουβαδιάσει γι' αύριο. Αν έχει κανένα φύλλο μπακαλιάρo το κόβει κομμάτια και τον βάζει να ξαλμυρίσει, για να σηκωθεί αύριο νύχτα να τον τηγανίσει. Αν πάλι δεν υπάρχει μπακαλιάρος, το ψωμοτύρι με καμιά ντομάτα φερσκοκομμένη από τον κήπο μας φτάνει. Ψωμί, τυρί, ντομάτα, σταφύλι και κρύο νερό κάνουν ένα θαυμάσιο κολατσιό.

Όσο μπορούν πιο νωρίς πέφτουν το βράδυ να κοιμηθούν και την άλλη μέρα νωρίς πάλι όλοι είναι στο πόδι με πρώτη τη νοικοκυρά, που αμέσως το μουλάρι ετοιμάζει. Ρίχνουν λίγες χούφτες νερό στο πρόσωπό τους να ξαγρυπνήσουν, βγάζουν στην αυλή τις κοφίνες και τα καλάθια, παίρνουν μαχαίρια, σουγιάδες και κανένα ψαλίδι να κόβουν τα σταφύλια κι είν' έτοιμοι για το μεγάλο πανηγύρι.

Στο σπίτι θα μείνει μόνο η γιαγιά να ετοιμάσει το φαγητό του μεσημεριού, να κρεμάσει στα μανάρια, να συμμαζέψει τις άλλες δουλειές και να φροντίσει τα μικρά παιδιά που τώρα κοιμούνται ακόμα. Προσέχουν μη τα ξυπνήσουν γιατί θα θέλουν να πάνε κι αυτά μαζί τους, δε θα τους κάνουν το χατίρι για να μην τα έχουν όλη μέρα στα πόδια τους και τους «πιρδικλώνουν» αλλά και γιατί θα πρέπει να τα φέρουν το βράδυ στην πλάτη τους όλη την ανηφόρα, εκείνα θ' αρχίσουν τα κλάματα επειδή δεν τα πήραν κι άντε να τα σταματήσεις εσύ.

Σε λίγο οι δρόμοι του χωριού γεμίζουν κόσμο που χαρούμενος και βιαστικός κατηφορίζει για τ' αμπέλια. Μπροστά μπροστά και σέρνοντας τα μουλάρια πάνε οι νιές παρέα με τα πιο μεγάλα παιδιά, που τις μέρες του τρύγου δεν έχουν σχολείο, να βοηθήσουν κι αυτά αφού ο θέρος, ο τρύγος κι ο πόλεμος θέλουν πολλά χέρια κι όλοι οι άλλοι ακολουθούν. Φτάνουν στο ποτάμι, το περνούν κι όπως στ' αμπέλι μπαίνουν κάτι το απροσδιόριστο τους κυριεύει.

Ο νοικοκύρης κάνει το σταυρό του κι ώσπου οι άλλοι να ξεφορτώσουν το φέρνει ένα γύρω να το καμαρώσει όλο και να δει αν είναι όπως τ' άφησε ή το «δεκάτισαν» περαστικοί που διάβαιναν από τη δημοσιά για το Κεράσοβο. Από τις μέρες που τα σταφύλια είχαν αρουμάσει» αρκετά και μπορούσες να κόψεις ολόκληρο, κάθε Κυριακή και κάθε επίσημη μέρα ερχόταν βέβαια η νύφη ή η μεγάλη κόρη του και γέμιζε το καλάθι της σταφύλια και μελιστάλαχτα από τις συκιές τους σύκα, είχαν όμως την εντολή να κόβουν μόνο από ορισμένη «ζαγάδα», για να μείνει τ' άλλο αμπέλι τελείως ανέγγιχτο, κι αυτό έκαναν.

Τελειώνει κάπως γρήγορα αυτή του η επίσκεψη κι αμέσως προς το πιο καλό του κλήμα τραβάει, στέκεται λίγο μπροστά του κι ενώ όλοι τους παρακολουθούν, σκύβει με μεγαλοπρέπεια, απλώνει τα δυο του χέρια και κόβει στον κόμπο το πρώτο σταφύλι. Δεν είναι τη στιγμή αυτή ο απλός χωρικός, ο άσημος Πουρνιώτης γεωργός, αλλά ένα σεβάσμιο πρόσωπο που λες και ξέφυγε από τη βίβλο κι ήρθε να δοξολογήσει το δημιουργό που προστάτεψε τους κόπους του, να ευχαριστήσει τ' αμπέλι του για την πλούσια σοδειά που του χάρισε.

Όλοι αρχίζουν τώρα να τρυγούν. Τα καλάθια γρήγορα γεμίζουν και πάλι γρήγορα αδειάζουν στις κοφίνες κι αυτές με τη σειρά τους φορτώνονται στα μουλάρια και για το χωριό τραβούν. Σ' όποιο αμπέλι κι αν ρίξεις τη ματιά σου γρήγορους νιους θ' αντικρίσεις, θα δεις τ' άσπρα μαντίλια των κοριτσιών να παίζουν με τ' αγέρι καθώς αυτό κατεβαίνει από τη Γκριάμπα, θ' ακούσεις το τραγούδι τους, θα θελήσεις

να τους συντροφέψεις και συ στη χαρά τους.

Μπορεί ο Διόνυσος να έχει λησμονηθεί, ίσως οι σύντροφοί του Σειληνοί και Σάτυροι να ξεχάστηκαν, όμως έμεινε και για πάντα θα μείνει η χαρά, η Διονυσιακή χαρά, θα εξακολουθούν τ' αστεία και τα πειράγματα των τρυγητών, θα επαναλαμβάνεται το πανηγύρι του τρύγου, όπως περίπου το ταίριαζαν οι αρχαίοι πρόγονοί μας.

Σε λίγο θα φανεί κι ο αγροφύλακας να καλημερίσει και να ευχηθεί: «Καλά μπιρικήτια, καλοξοδεμένο και του χρόνου». Ο νοικοκύρης θα μιλήσει για λίγο μαζί του σχετικά με τη σοδειά κι αφού τον προσκαλέσει στο μεσημεριανό τραπέζι, θα γυρίσει στα κλήματά του, ενώ εκείνος προς το διπλανό αμπέλι θα τραβήξει.

Όλοι τους τρυγούν με περίσσια χαρά, παίρνοντας τα κλήματα με τη σειρά τους, κι να τύχει σε κάποιο σταφύλι ξερές, άγουρες ή και σάπιες ακόμα ρώγες να 'βρουν, αμέσως τις πετάνε, γιατί όχι μόνο άχρηστες αλλά και επιζήμιες είναι.

Στη Βολνίστα πάλι και κάτω από το μεγάλο πλάτανο, δίπλα στο κουτσουλάκι, ο Κάπρας το καδί του καλά στέριωσε και μέσα τα σταφύλια του στουμπίζει. Είναι βλέπεις όλη σχεδόν η περιοχή αυτή δική του, η σοδειά του μεγάλη και δεν βρίσκει φρόνιμο να κουβαλάει στο χωριό τα σταφύλια του όπως από τ' αμπέλι τα έκοψε αλλά στουμπισμένα μέσα σε κόζες. Αυτές οι κόζες, αν βεβαία θέλεις να μάθεις, είναι πολύ γερές κι αντέχουν όχι λίγα χρόνια, γιατί είναι φτιαγμένες από καλά αλατισμένο τομάρι τράγου ή γίδας στην ανάγκη, αρκεί να είναι και καλοδιατηρημένες.

Θα κουβαλήσει λοιπόν μ' αυτές από 15, κοντά 20, φορτώματα και θα κάνει το καλύτερο κρασί του χωριού. Όλοι όσοι σ' αυτό προσπαθούν να τον φτάσουν βάζουν τα σταφύλια από τ' αμπέλια τους σε ξεχωριστό κάδιο και κάνουν έτσι ένα κρασί όχι μόνο μ' εξαίρετη γεύση αλλά και τόσο σπιρτάδα ώστε αν το ρίξεις στη φωτιά, χωρίς υπερβολή, ανάβει.

Με τις κόζες κουβαλάει τα σταφύλια του κι ο Σακκάς, ο πρώτος νοικοκύρης του χωριού, που τ' αμπέλια του σκεπάζουν όλη σχεδόν την Πώγωνη και τα πέργουλά του φορτωμένα σταφύλια, είναι αραδιασμένα στο Μιστράκο, στη Ραμάστα κι όπου αλλού βλέπεις τον ευλογημένο αυτό καρπό. Είναι πολλά τα σταφύλια του, γι' αυτό και δε τα βάζει σε συνηθισμένο κάδιο όπως όλοι οι άλλοι χωριανοί αλλά σε «καρούτα» που μέσα της χωράει 2.500 οκάδες, 3.200 δηλαδή κιλά κρασί. Τέτοιες καρούτες μόνο δυο είναι όλες στο χωριό, εκείνη του βακούφικου κι αυτή εδώ του Σακκά.

Είναι φτιαγμένες με γερές όσο ένα καδρόνι χοντρές δόγες, παχιές στην περιφέρειά τους και τόσο ψηλές ώστε όρθιες δε χωρούν σε κανένα κελάρι, γι' αυτό και ξαπλωμένες τις έχουν στο πάτωμα σα μεγάλες φάλαινες και από την όσο και μια πόρτα στο μέγεθος όκνα τους βάζουν και βγάζουν τα τσίπουρα.

Αλλά κι οι Δασκαλαίοι δεν πάνε πίσω. Κουβαλούν, κουβαλούν από τη Γκάλινα και Πέτρα και τα σταφύλια τους τελειωμό δεν έχουν.

Καιρός όμως να γυρίσουμε στ' αμπέλια μας να δούμε το νοικοκύρη του καθώς, χωρίς πολύ ψάξιμο, βρίσκει και τρυγάει μοσχοστάφυλα και ντοβρινά, κορίθια, βόσκες κι ό,τι άλλο καλό έχει στο κτήμα του, όλα όσα «διαλεχτά» τα λέει και σε χωριστό κοφίνι τα βάζει, να μη μπερδευτούν με τα πολλά. Απ' αυτά μερικά θα βάλει σ' ένα καλάθι για τον παπά του χωριού, σ' ένα άλλο για το δάσκαλο, αν κι αυτός είναι ξένος και δεν έχει δικά του, και τ' άλλα, τα πολλά, τα προορίζει για τη φαμίλια του. Ένα μέρος τους θα κρεμάσει στο ταβάνι του νοντά για το χειμώνα κι όσα περισσέψουν θ' απλώσει σε μακρύ τραπέζι ή στο πάτωμα των παρα-

θυριών, να τρώνε από λίγα όλο το υπόλοιπο φθινόπωρο.

Δεν ξεχνάει να κόψει και μερικές κρεμάθες μ' ένα ή δυο σταφύλια η κάθε μια τους για τα μικρά, που έμειναν στο σπίτι και τις καρτερούν με χαρά.

Το μεσημέρι τους περιμένει χορταστικό τραπέζι με κρέας, ρύζι, φερμένο από το χωριό σ' ένα μεγάλο γκαμπράτσι, και μια μπουκάλα περσινό κρασί. Τρώνε και πίνουν μ' αστεία και πειράγματα κι ύστερα πάλι στα κλήματα τρέχουν, γιατί έχουν ακόμα πολλή δουλειά μπροστά τους και το μουλάρι πρέπει νά 'βρει, μόλις γυρίσει, έτοιμο το καινούργιο φόρτωμα, να μη χασομεράει. Κι ο τρύγος συνεχίζεται και τα μουλάρια πάνε κι έρχονται.

Αν κι εσύ, αγαπητέ μου αναγνώστη, θελήσεις ν' ακολουθήσεις ένα απ' αυτά καθώς παίρνει το δρόμο για το χωριό κι άλλες χαρές θα γευτείς, καινούργιες εμπειρίες θ' αποκτήσεις. Μπροστά από σένα κι άλλοι πολλοί με τα ζώα τους φορτωμένα ανεβαίνουν την ανηφόρα, ενώ άλλοι τόσοι μ' άδειες κοφίνες στα δικά τους ζώα βιαστικοί κατεβαίνουν. Όπου συναντηθούν κι επειδή στενός για κοφίνες είναι ο δρόμος, με προσοχή θα παραμερίσει ο ένας, κατά προτίμηση ο άδειος, να περάσει ο φορτωμένος, ενώ συγχρόνως κάτι θά 'βρουν να πουν μεταξύ τους, κάποιο χωράτο να ξεστομίσουν.

Στη Μαυρομπέρτα θα συναντούσες παλιότερα τους «δεκατστάδες», που σήμερα δεν υπάρχουν κι η εφορία ευτυχώς δε μας φτάνει, ενώ πιο πάνω, στο εικόνισμα, που είναι στο έμπα του χωριού, θά 'βρισκες τη Γυφτογιαννοβιά με τη Γυφτοβασίλινα να λεν ευχές σ' όλους τους χωριανούς, επειδή κι εκείνοι από αγάπη ή από συνήθεια τις φιλεύουν σταφύλια.

Φτάνοντας ο καθένας σπίτι του ξεφορτώνει το ζώο και τα σταφύλια, που έφερε, ρίχνει στο καδί για να τα στουμπίσει, όσο να 'ρθει τ' άλλο φόρτωμα, όποιος δεν ακολούθησε στον τρύγο, ή αν τέτοιος δεν υπάρχει, αφού το καδί γεμίσει, σ' απλωμένους μουσαμάδες τ' αδειάζει, να τα στουμπίσει το βράδυ. Αν πάλι ο κουβαλητής είναι μπρατσωμένος και δουλευτάρης μαζί ώσπου να φάει το ζώο τη μια χούφτα κριθάρι, που του έβαλε στο λιγκέρι τάισμα η γιαγιά, στουμπίζει καμιά κοφίνα, να έχουν λιγότερα μετά.

Έτσι λοιπόν περνάει η μέρα του τρύγου στ' αμπέλι ή στο σπίτι μέχρι την ώρα που οι γύρω πλάγιές καλά ισκιώνουν κι οι τρυγητές μας, βλέποντας το ξεψύχισμά της, αποθέτουν τα μαχαίρια, φορτώνουν τις κοφίνες και μια χεριά κλαδιά για τα μανάρια στα μεσοσάμαρα και γραμμή για το χωριό.

Την άλλη μέρα και μερικές ακόμα μέρες το πανηγύρι αυτό συνεχίζεται, αφού μετά τ' αμπέλια σειρά έχει ο Μιστράκος, ο Γκρούμαρος, ο Σελός, όλες οι άλλες τοποθεσίες μέχρι τη Μπούκα. Στα μέρη αυτά, εκτός βέβαια από το Σελό, δεν υπάρχουν αμπέλια, χαίρεσαι όμως τις πλούσιες περγολιές, που έχουν στο γύρω τους όλα τα χωράφια μας, γεμάτες καθώς είναι, αφού ποτίζονται με κρασερά σταφύλια, με τα σταφύλια που γεμίζουν τον κάδιο.

Όπου τα φύλλα από τα κλήματα είναι πυκνά, όπως εδώ στις πέργουλες μας, καθώς ο νοικοκύρης τρυγάει αφήνει και κανένα σταφύλι σκεπασμένο μ' αυτά, να τό 'βρει όταν ύστερα από όχι πολλές μέρες θα ξανάρθει για την «κοντούρα». Θα κόψει τότε τις κορφές από τα κλήματα για τροφή των ζώων του το χειμώνα και με μεγάλη του ευχαρίστηση θα γευτεί όσα τρώμε κρυμμένα.

Όταν και τα τελευταία σταφύλια, κάποια «γρέντσουλα» από τα σκαρφαλωμένα

στα «ίπουρά» μας κλήματα, μπουν στις κοφίνες μας, μια γλυκειά, μια ευχάριστη θα έλεγες κούραση σκορπίζεται σ' όλο μας το σώμα, ενώ τα χείλη μας ψυθιρίζουν: Ο τρύγος τελείωσε, καλοξοδεμένο και του χρόνου.

Οι μόνοι ζημιωμένοι απ' όλη αυτήν την υπόθεση είναι ασφαλώς οι φίλοι μας σκαντζόχοιροι, οι χελώνες, τα κοτσύφια και οι αλεπούδες. Θα τους λείψουν βλέπεις τα σταφύλια, η λαχταριστή τους αυτή τροφή, αλλ' ας κάνουν υπομονή, αφού του χρόνου θα στολιστούν ξανά τ' αμπέλια μας.

Τώρα που με το καλό τελειώσαμε τον τρύγο, στουμπίσαμε τα σταφύλια και γεμίσαμε τον κάδιο με μούστο και τσίπουρα μαζί, ας βάλουμε στον τόπο τους καλά πλυμένα κοφίνες και καλάθια μαζί κι ύστερα ας ρίξουμε μια ματιά να δούμε και ποιές άλλες σχετικές δουλειές μας περιμένουν. Και πρώτα πρώτα τώρα που ο μούστος μας δεν έχει αρχίσει ακόμα να βράζει κι είναι γλυκός, από το πάνω πυρί του κάδιου βγάζουμε σ' ένα καζάνι αρκετό απ' αυτόν, «κόβουμε μούστο» όπως εμείς λέμε. Μέσα του ρίχνουμε καλά σιτεμένη στάχτη και σε αναλογία ένα περίπου ταβά στο καζάνι, το σκεπάζουμε και το αφήνουμε έτσι μια δυο μέρες να γλυκάνει πιο πολύ κι ύστερα τον βάζουμε να βράσει σε σιγανή φωτιά πιο λίγο από μισή ώρα. Θέλει μεγάλη προσοχή και συνέχεια ανακάτεμα όσο βράζει, γιατί εύκολα φουσκώνει και χύνεται κι όταν από τη φωτιά τον κατεβάσουμε σε μια γωνιά τον βάζουμε, να κατακάτσει η στάχτη που έχει μέσα του.

Σιγά σιγά και προσέχοντας μην ανακατευτεί πάλι, τον μεταγγίζουμε σ' άλλο δοχείο, περνώντας τον από πανί-στραγγηστήρι, κι ύστερα πάλι στη φωτιά ώσπου να γίνει σιρόπι, το πεκμέζι. Είναι, όπως άλλωστε και κάθε σιρόπι, κάπως πηχτό και πολύ γλυκό, γι' αυτό και το βάζουν στο ψωμάκι των παιδιών για κολατσιό, ενώ πιο πριν το είχαν για γιατρικό. Στο παιδάκι που εμετό έκανε για πρώτο φάρμακο πετιμέζι του έδιναν από τη πουκάλια, που το είχαν φυλαγμένο, κι όταν πάλι κάποιος από τους μεγάλους πονόκοιλο ή αναγούλια είχε στο πετιμέζι ανακατεμένο τώρα και με λίγο τσίπουρο κατάφευγαν. Αν πάλι η γίδα τους πολύ κρυωμένη ήταν κι οι μύτες της συνέχεια έτρεχαν με τη βοήθεια ενός χωνιού πετιμέζι στο στόμα της έριχναν κι αυτή το κατάπινε να γίνει γρήγορα καλά.

Το πιο πολύ όμως το ξοδεύουμε για να κάνουμε μ' αυτό την «κάσια», τη μουσταλευριά όπως αλλού τη λένε, και να πώς: Κοσκινίζουμε αλεύρι και λίγο λίγο το ρίχνουμε στο πετιμέζι ώσπου να γίνει αυτό κουρκούτι, ενώ συγχρόνως καλά τ' ανακατεύουμε να μη σβολιάσει. Το βάζουμε μετά να βράσει χωρίς να σταματήσουμε τ' ανακάτεμα, προσέχοντας μη μας τσικνώσει, κι όταν αρχίσει να πήζει η κάσια μας είναι έτοιμη. Κατεβάζουμε από τη φωτιά το δοχείο, τ' αφήνουμε λίγο να φύγει ο πολύς «άμπουρας» κι αμέσως μετά βουτούμε μέσα του τα σκουμπέκια μας.

Αυτά, όπως κι πιο πάνω είδαμε, τα έχουμε φτιάξει πριν πολλές μέρες από κάλοψες κάχτες, προσεχτικά σπασμένες νά 'βγει από το τσόφλι τους το «ψωμί» τους χωρισμένο μόνο σε δυο σκλίδια, που στην συνέχεια περάσαμε σε λεπτό αλλά γερό σχοινί. Για να πάρουν μάλιστα περισσότερη κάσια και γίνουν έτσι πολύ καλύτερα τις αραδιασμένες αυτές κάχτες διπλώνουμε στη μέση, να γίνουν τα σιουμπέκια μας διπλά, κι ύστερα τα κρεμούμε να στεγνώσουν, για να μη μουχλιάσουν.

Βουτούμε λοιπόν το κάθε σιουμπέκι στην κάσια να πάρει μια πρώτη όψη κι όταν όλα τελειώσουν τα ξαναβαφτίζουμε πάλι από την αρχή για το δεύτερο στρώμα, το πιο παχύ. Είναι πλέον έτοιμα και περνούμε το καθένα τους από τη θηλιά, που γι'

αυτό το σκοπό φτιάξαμε στην άκρη του, σ' ένα βεργί και τα κρεμούμε σε μέρος ευάερο και σκιερό να στεγνώσουν.

Η μάνα φρόντισε να φτιάξουμε από ένα για κάθε μέλος της οικογένειας και γι' αυτούς που λείπουν στα ξένα ονομάτισε τα πιο μεγάλα. Αργότερα θά 'βρει αυτή και τον τρόπο να τους τα στείλει.

'Οση κάσια περίσσεψε στο δοχείο την αδειάζουμε σε πιάτα, ρίχνουμε μέσα και πάνω της σπασμένα καρύδια και πριν καλά καλά κρυώσει τη δοκιμάζουμε. Το χρώμα της σκούρο κόκκινο ή μάλλον ίδιο μ' αυτό του σάπιου μήλου, επειδή και τα πολλά σταφύλια μας κόκκινα είναι, με γλυκιά γεύση, σωστή πρόκληση για τα παιδιά, που πριν τη δοκιμάσουν με το κουτάλι την τρώνε με τα μάτια.

Καιρός όμως να ετοιμάσουμε και τα βαρέλια που μέσα τους θα βάλουμε το μούστο μόλις αυτός κρασί γίνει, γιατί στέγνωσαν οι δόγες τους κι όσο να είναι από κάπου θα τρέχουν. Βράζουμε λοιπόν νερό στο ρακοκάζανο κι έτσι καυτό το ρίχνουμε μέσα σ' όλα, όπως τα έχουμε αραδιασμένα στην αυλή, τα σκεπάζουμε μ' ένα πανί και τ' αφήνουμε έτσι μια δυο μέρες, ν' απλώσουν από τον άμπουρα οι δόγες κι όλες οι σχιμάδες τους να κλείσουν. Τα πλένουμε μετά με μπόλικο καθαρό νερό και τα τοποθετούμε στο κελάρι, έτοιμα να δεχτούν το καινούργιο μας κρασί.

'Όσο οι μέρες περνούν τόσο κι ο μούστος στον κάδιο βράζει όλο και πιο δυνατά καθώς το σταφυλοζάχαρο γίνεται οινόπνευμα κι αν μάλιστα ο καιρός δεν πάει βροχερός και δεν καταστραφούν οι μικροοργανισμοί σε 8 περίπου μέρες η ζύμωση σταματάει κι η πρώτη φάση της εργασίας μας αυτής παίρνει τέλος. Να προσέχουμε όμως πρέπει όλες αυτές τις μέρες, γιατί υπάρχει κίνδυνος το διοξειδίο του άνθρακα, που παράγεται, να μας φέρει όχι μόνο δύσπνοια αλλά και το θάνατο ακόμη όταν το υπόγειό μας δεν αερίζεται καλά.

Μόλις η βράση τελειώσει κλείνουμε τη γκλαβανή του κάδιου με το καπάκι της, την «όκνα» όπως εμείς το λέμε, και μάλιστα για να είμαστε σίγουροι πως ερμητικά σφάλισε βάζουμε στον αρμό ζυμάρι βριζάλευρου με στάχτη και καπνιά από πάνω του, να μη το τρών' οι ποντικοί. Έτσι βουλωμένο μένει 40 ημέρες κι έπειτα μια μέρα καθαρή, χωρίς σύννεφα στον ουρανό, μη μείνει το κρασί μας για πάντα έτσι θολό, ανοίγουμε την όκνα και βγάζουμε, «σέρνουμε» το κρασί μας από τα πυριά και γεμίζουμε μ' αυτό τα βαρέλια που έτοιμα περιμένουν. Πριν περάσουν οι 40 αυτές ημέρες σε κανένα δεν επιτρέπεται να βγάλει να πιεί από το καινούργιο μας κρασί, γιατί δε σαράντησε, μοιάζει, όπως έλεγε ο Μουλάς, με ασαράντητη γυναίκα.

Γεμάτα τώρα τα βαρέλια μας καμαρώνουν στο υπόγειο, αλλ' ακόμα το κρασί τους δεν πίνεται, γιατί είναι χτυπημένο και άγριο και μόνο ύστερα από λίγες ημέρες θ' αργάσει και θα συνέλθει. Γίνεται τότε μπρούσκο, γευστικό, με χρώμα ρουμπινί, χαρά των ματιών και λαχτάρα της γεύσης. Η νοικοκυρά φωνάζει τον παπά του χωριού να το διαβάσει και για τον κόπο του πάει σπίτι του μια οκά απ' αυτό, το σαραντάρι όπως το λέει.

Το κρασί μας είναι πλέον έτοιμο να γίνει μεταλαβιά στο δυσκοπότερο της εκκλησίας, να στολίσει το μεσημεριανό και βραδινό τραπέζι του νοικοκύρη, να δώσει ευθυμία και χαρά στο γάμο και το πανηγύρι. Θα πιουν απ' αυτό συγγενείς και φίλοι κι όλοι θα μας ευχηθούν: «Καλοξοδεμένο, σε γάμους και χαρές να δώσει ο Θεός».

Μέσα στο κάδιο έμειναν τώρα τα τσίπουρα κι ύστερα από μια δυο μέρες θα βγουν κι αυτά, θα βολευτούν προσωρινά σε κοπάνες, κακάβια κι ό,τι άλλο κατάλληλο

διαθέτει το σπίτι και μετά θα οδηγηθούν στο καζάνι να μας δώσουν το τσίπουρο, το ή τη ρακί.

Σήμερα στο χωριό λειτουργούν μόνο πέντε καζάνια, παλιότερα όμως, τότε δηλαδή που τα σταφύλια ήταν πολύ περισσότερα, θυμούμαστε δέκα κι όλα τους πιο μεγάλα και να δουλεύουν περισσότερο χρόνο.

Μόλις πλησιάσουν οι μέρες αυτές κάθε νοικοκύρης καζανιού «μαζεύει» τις καζανιές ρωτώντας γείτονες και πελάτες του καζανιού του πόσες καζανιές θα κάνουν, κανονίζει τη σειρά του καθενός και τακτοποιεί το «ποστάβι» περνώντας στις τρύπες του τον «ογλά» και γεμίζοντάς το με νερό, που φροντίζει ν' ανανεώνεται συνέχεια να μπορεί να υγροποιεί τους ατμούς και να τους κάνει τσίπουρο. Μ' ένα πιστοποιητικό του προέδρου του χωριού στη τσέπη του κατεβαίνει μετά στην Κόνιτσα κι από την εφορία, αφού πληρώσει τον ανάλογο φόρο, παίρνει την «άδεια λειτουργίας άμβυκος» για όσα διήμερα ζητήσει και σύμφωνα πάντα με το πιστοποιητικό, αφού η άδεια αυτή μόνο για διήμερα δίνεται.

Η ορισμένη από την εφορία επιτροπή, που παλιότερα αποτελούνταν από τον πρόεδρο και δάσκαλο του χωριού με το σταθμάρχη χωροφυλακής Μολίστης και τώρα μόνο από τον πρόεδρο και τον κοινοτικό γραμματέα, ειδοποιημένη από το νοικοκύρη αποσφραγίζει το καπάκι την ημέρα που γράφει η άδεια, συμπληρώνει και υπογράφει το σχετικό πρωτόκολλο προσθέτοντας και την ώρα αποσφράγισης και το καζάνι μας μπαίνει σε λειτουργία.

Γεμάτο τσίπουρα, έγκαιρα φερμένα και χωρίς καμιά χασομέρια, τ' ανεβάζουμε στην πυρουστιά, βάζουμε προσεκτικά το καπάκι και για να σιγουρευτούμε πως καλά εφάρμοσε και δε θα βγάζει από πουθενά υγρά, δεν θα «ξερνάει», αλείφουμε τον αρμό του με το καζάνι και τον ογλά με ζυμάρι από βριζάλευρο ή με κοπριά και στάχτη μαζί. Δε μένει τώρα παρά να βάλουμε και τα καυσόξυλα, τις οξίσιες σχιζάρες, που, επειδή πολύ φλόγα βγάζουν, ειδικά γι' αυτό το σκοπό φυλάμε, και να βάλουμε φωτιά.

Στην άλλη άκρη του ογλά καθαρή κατσαρόλα το ρακί μας περιμένει κι αυτό δε θ' αργήσει και πολύ «να κινηθεί» σταγόνες σταγόνες στην αρχή, σα ράμα μετά κι ως το τέλος, αλυσίδα και ποτέ πολύ. Αυτό το πρώτο, το πρωτοράκι όπως το λέμε, είναι πολύ δυνατό, όσο όμως η κατσαρόλα μας γεμίζει τόσο και αδυνατίζει μέχρις ότου δε σε καίει πλέον στη γλώσσα και το λαιμό όταν το δοκιμάζεις και τη φωτιά, αντί να τη φουντώσει μόλις σ' αυτή το ρίχνεις, τη σβήνει. Είναι φανερό πως τα τσίπουρά μας εξάντλησαν το οινόπνευμά τους κι αν εξακολουθήσουμε το βράσιμο τα «ζουμοράκια» θα μας δώσουν, γι' αυτό και «χαλάμε» την καζανιά.

Τραβούμε από τη βάτρα έξω στην αυλή τ' αναμμένα ξύλα, αναμερίζουμε τα κάρβουνα και μ' ένα παλιομάχαιρο ξύνουμε το ζυμνάρι και βγάζουμε το καπάκι. Δυο χειροδύναμοι με χοντρά και βρεγμένα πανιά πιάνουν το καζάνι από τα χερούλια, το βγάζουν κι αυτό στην αυλή και με προσοχή, να μη ζεματιστούν, τ' αναποδογυρίζουν να πέσουν τα τσίπουρα και το πλένουν με καθαρό νερό. Απλώνουμε μετά στον πάτο του βριζάχυρο να μη τσικνώσει, το γεμίζουμε με καινούρια τσίπουρα κι ανοίγουμε σ' αυτά μ' ένα λεπτό ξύλο τρύπες, που μέσα τους χύνουμε νερό ή ζουμιά από τον κάδιο μας. Δε μένει τώρα παρά να πλύνουμε το καπάκι και τον ογλά κι ύστερα να καζανιάσουμε και να βάλουμε φωτιά για τη νέα καζανιά.

Σήμερα τα καζάνια είναι σαραντάρια, χωρούν δηλαδή 40 κιλά νερό, η κάθε καζα-

νιά κρατάει 1-1/2 με 2 ώρες και μας δίνει 5-1/2 - 6 κιλά ρακί, ενώ παλιότερα, εκτός του ότι άφηναν το κρασί με τα τσίπουρα στον κάδιο μέχρι το σαρανταήμερο να ψηθεί καλά, ν' αργάσει, μεταχειρίζονταν και πολύ πιο μεγάλα καζάνια. Αυτά χωρούσαν 80 οκάδες, δε σηκώνονταν εύκολα, γι' αυτό και τα τσίπουρα τα έβγαζαν με το φτυάρι, η καζανιά κρατούσε 4 γεμάτες ώρες κι έβγαζε 10-12 οκάδες, 12,800-15,360 δηλαδή κιλά ρακί. Το τσίπουρο της κάθε καζανιάς μας το πηγαίνουμε στο σπίτι και το βάζουμε σε μεγάλη τραμουτζάνα, που έχουμε σε σίγουρο μέρος. Είναι πεντακάθαρο σα δάκρυ, νόστιμο, χωρίς μυρουδιές και γλυκόπιτο, αφού η δύναμή του δεν περνάει τα 16 με 18 γράδα, είναι μ' άλλα λόγια περιζήτητο από το μερακλή και λιγότερο αγαπητό στο μπεκρή.

Ποτέ μου δε μπόρεσα να καταλάβω γιατί πολλοί προτιμούν το ουίσκι ή άλλα άγνωστης σύνθεσης και τρόπου παρασκευής ποτά κι όχι το αγνό τσίπουρο, που βγήκε από τα σταφύλια του Έλληνα αμπελουργού με απόσταξη που έκαναν τα δικά του χέρια.

Καζάνιασε, ξεκαζάνιασε κυλούν οι ώρες, φεύγουν οι μέρες. Τα βράδια φιλικές παρέες περνούν από το καζάνι μας να δοκιμάσουν το ρακί και να ευχηθούν να είναι καλοξοδεμένο. Με χαρά τους δεχόμαστε και μαζί με το τσίπουρο, που τους προσφέρουμε στο φλυτζάνι, αφού στο καζαναριό μόνο φλιτζάνια κυκλοφορούν κι όχι ρακοπότηρα, και κάτι άλλο θα έχουμε να τους φιλέσουμε. Στη χόβολη ψήνονται κρεμμύδια και πατάτες, σ' ένα τσουκάλι στην άκρη της φωτιάς βράζουν κάστανα, η λίμπα είναι γεμάτη με σπασμένα καρύδια κι ίσως στο καζάνι, πάνω από τα τσίπουρα, να έχουμε βάλει και μερικά λουβίδια καλαμπόκι ή ένα δύο κυδώνια να βράσουν μαζί τους. Αν πάλι κατά τύχη βρεθεί και κανένα κομμάτι κρέας ή κάποια περσινή ξεχασμένη λουκανίτσα τόσο το καλύτερο, αφού, όπως θα ψήνεται στα κάρβουνα, θ' αναγκάσει τους φίλους μας όχι μόνο πολλές ευχές κι αστεία να πουν, δοκιμάζοντας το ρακί μας, αλλά και τραγουδία να πάρουν κι ύστερα χαρούμενοι γι' άλλο καζάνι να τραβήξουν.

Και το καζάνι μας δουλεύει ασταμάτητα μέρα νύχτα, να κάνει μέσα στην προθεσμία που ορίζει η άδεια, όλης της γειτονιάς τα τσίπουρα. Ίσως μάλιστα κάποιος από μας θελήσει να βγάλει και μεταβρασμένη ρακί, όχι βέβαια για να δώσει περισσότερη δουλειά στο καζάνι μας αλλά να έχει κι απ' αυτή στο σπίτι του, να μη του λείπει. Τη μεταβρασμένη δε τη βγάζουμε από τσίπουρα αλλά από ζουμοράκια ή άλλη αδύνατη ρακί κι είναι πολύ δυνατή, γι' αυτό κι οι παλιοί για οινόπνευμα τη μεταχειρίζονταν, ενώ οι γέροι μπεκρήδες μ' αυτή ικανοποιούν το πάθος τους.

Κι όταν με το καλό ο καθένας τελειώσει τις καζανιές του, πηγαίνει στο νοικοκύρη του καζανιού το καζανιάτικο, μια λίτρα ρακί για κάθε καζανιά και την αναλογία του στα χρήματα που δόθηκαν στην εφορία όταν βγήκε η άδεια.

Την ορισμένη ημέρα και ώρα τα τσίπουρα τελειώνουν και το καζάνι κλείνει.

Η επιτροπή σφραγίζει το καπάκι, συμπληρώνει το πρωτόκολλο σφράγισης, κι ο νοικοκύρης τακτοποιεί το καζαναριό και βάζει στη θέση τους για να τα ξανάβρει του χρόνου όλα όσα σκεύη χρησιμοποίησε, αφού πρώτα τα πλύνει καθαρά.

Τώρα που το καζάνι μας έκλεισε καιρός είναι να κλείσουμε κι εμείς την περιγραφή όλων όσων σχέση έχουν με τον τρύγο στο χωριό μας προσθέτοντας και τούτο:

Το να χυθεί με ή χωρίς τη θέλησή μας κρασί είναι κάτι το καλοδεχούμενο, γιατί είναι σημάδι πως μεγάλο ή μικρότερο καλό θά 'ρθει σ' όποιον το έχυσε ή και σ'

όλο το σπίτι ακόμα, το να χυθεί όμως τσίπουρο, παρά τη θέλησή μας βέβαια, είναι γρυσουζιά και, για ν' αναμερήσουμε το κακό, ρίχνουμε αμέσως νερό στο χυμένο ρακί να πλυθεί, για να φύγει μαζί του και το κακό.

Τα καμωμένα τσίπουρα θα τα πάρει ο νοικοκύρης του καζανιού και θα τα ρίξει στα χωράφια του και κατά προτίμηση στα γοντζέδια, γιατί είναι ένα καλό λίπασμα.

Ας είναι ευλογημένο το κλήμα που τόσα καλά μας χαρίζει.

Το παζαρόπουλο.

Μόλις ο τρύγος τελειώσει και τα στουμπισμένα σταφύλια μας μπουν στο κάδιο, άλλη κουβέντα δεν ακούς τα βράδια στα μαγαζιά και στα πεζούλια της εξώπορτας παρά για το παζαρόπουλο της Κόνιτσας.

Τα τελευταία νέα, που έφερε από το Μιστράκο ο ντραγάτης του χωριού, λένε πως χθες πέρασε η Σαμαρίνα και σήμερα η Φούρκα, κόσμος δηλαδή πολύς και πιο πολλά ζώα φορτωμένα με «ντέγια», γι' αυτό και το παζάρι, όπως φαίνεται, θα είναι πολύ μεγάλο φέτος. Δεν ακόμα πότε σκοπεύουν να παν κι οι ίδιοι, τι σκέφτονται ν' αγοράσουν ή και να πουλήσουν ίσως, κουβέντες δηλαδή όχι μόνο για να περνάει ευχάριστα η ώρα αλλά και μ' ενδιαφέρον.

Το παζάρι αυτό, που για δέκα ημέρες χαρίζει στην Κόνιτσα μια δεύτερη αγορά ιδιότυπη και γραφική, μια κίνηση όμοια με την οποία του χρόνου την ίδια εποχή, στις 26 δηλαδή του Σεπτεμβρη θα ξαναδεί πάλι, είναι πολύ παλιό γι' αυτό και γνωστό όχι μόνο στην επαρχία και το νομό μας αλλά και σ' όλη τη Βόρειο Ήπειρο. Τον πυρήνα του αποτελούν οι μπαράγκες των εμπόρων από τα Γιάννενα, που είναι στημένες δεξιά κι αριστερά του κεντρικού της πόλης δρόμου και κάτω από τα μεγάλα πλατάνια, σε δημοτικό δηλαδή, χώρο νοικιασμένο από το δημαρχείο.

Θα βρεις σ' αυτές λογιών λογιών υφάσματα, τσαρούχια τελατίνια κι όμορφα σαντάλια, όλα τα σκεύη του σπιτιού φτιαγμένα με καλοδουλεμένο χαλκό και μπρούντζο, γυαλικά κι ό,τι άλλο βάλει ο νους σου. Σ' άλλες πάλι, όπως και στην πάνω απ' αυτές πλατεία, απλωμένες προκλητικά τσέργκες και βελέντζες, κιλίμια και στρωσίδια, δίμιτα και φανέλο, κάπες σαλιβάρια και κάλτσες, υφασμένα όλα τους στον αργαλειό με μεράκι από κάποια τεχνίτρα χρυσοχέρα Φουρκιώτισσα ή Σαμαρνιώτισσα, περιμένουν τον καλό πελάτη. Μάλλινά όλα τούτα χαρίζουν στο παζαρόπουλο τη μοναδική του γραφικότητα, είναι αυτά που τραβούν τον πολύ κόσμο και παζάρι δίχως Φούρκα και Σαμαρίνα δε λογίζεται.

Κάτω από τις μπαράγκες, σ' όλα τα εκεί μεγάλα μπαϊρία, ζώα, πολλά ζώα, άλογα, μουλάρια, γαϊδουράκια, βόδια, γελάδια, γίδια και πρόβατα, απ' όλα τα χωριά της επαρχίας ως και από την Κολώνια της Βορείου Ηπείρου ακόμα, αργοσαλεύουν μασουλώντας την τροφή τους ή κοιτάζοντας αδιάφορα τα γύρω. Τα γελαδικά και γιδοπρόβατα, όλα τους για πούλημα, κι από τα φορτωσιάρικα άλλα για πρόσκαιρη παραμονή κι άλλα, αυτά με τη μπηγμένη στο μπροστάρι του σαμαριού τους καλαμιά καλαμποκιού, για δόσιμο.

Σ' όλα αυτά ας προσθέσουμε τα τραπεζάκια που πάνω τους οι τεχνίτες Σαμαρνιώτες έχουν αραδιάσει λογιών λογιών μαχαίρια και σουγιάδες με ομορφοστολισμένες κεράτινες ή κοκάλινες λαβές κι ατσάλινες κοφτερές λάμες ή ξύλινα του τραπεζιού σκεύη και μπιμπελό, όλα έργα των χεριών τους, όπως και τ' άλλα τραπεζάκια με τις περίφημες ούρδες του Ντέντσικου. Ας μη ξεχάσουμε και τις λογής λογής λοτα-

ρίες, που με μια δραχμή στις πιο φτωχές ή ένα δίφραγκο σ' αυτές με τα πολλά και πλούσια δώρα μπορείς την τύχη σου να δοκιμάσεις. Ας αναφέρουμε τα γιαννιώτικα οβραιόπουλα που με μια τάβλα κρεμασμένη στο στήθος τους γεμάτη βελόνια, ράματα, καρούλια, τσατσάρες και τόσα άλλα μικροψιλικά πηγαινοέρχονται ασταμάτητα σ' όλο το παζάρι διαλαλώντας το εμπόρευσμά τους και κάνοντας έτσι τα πρώτα τους βήματα στο εμπόριο, τις Κονιτσιώτισσες που σε περιμένουν σε κάθε γωνιά για να σου πουλήσουν τις ποικιλόχρωμες όμορφες ποδιές τους, τα μάλλινα τσερέπια και χειρόκτια.

Ας θυμησούμε τέλος τον κόσμο, τον πολύ κόσμο, που πάει κι έρχεται να δει πρώτα όλο το παζάρι κι ύστερα ν' αρχίσει τα παζαρέματα όπου το μάτι του καλοσταθεί, για να σχηματίσουμε μια εικόνα του κονιτσιώτικου παζαρόπουλου.

Όλοι μας λοιπόν θα το επισκεφτούμε και μερικοί θα μείνουν εκεί το βράδυ ή και πιο πολλές μέρες αν έχουν να πουλήσουν ή ν' αγοράσουν κάποιο χοντρό ζώο.

Τα παιδιά του χωριού, αφού όλο για το παζάρι ακούν τους μεγάλους να κουβεντιά-ζουν δεν παύουν κι αυτά να ρωτούν κάθε τόσο τη μάνα τους:

– Θα μι πάρτι κι εμένα μάνα στου παζάρι;

Κι εκείνη τους απαντάει με τα λόγια που κάποτε έλεγε και σ' αυτήν η μάνα της:

– Καλά είν νάρ'ς αλλά να ξέρ'ς, αφού για πρώτη φουρά πάν'ς, θα φ'λί'εις κι του ματσούκι πού 'νι όξου απού ν' Κόν' τσα κι θα του κира'εις κι μια δραχμή.

Και τα καημένα τα παιδάκια συμμαζεύονται μόλις ακούν για κείνο το ματσούκι, που το καθένα τους το φαντάζεται όσο πιο άσχημο μπορεί αλλ' όλα τους τόσο σιχαμερό ώστε δε θα ήθελαν ποτέ τους να το δουν και πολύ περισσότερο να το φιλήσουν. Περιορίζονται λοιπόν στη «μια κόκκινη σκούφια και μια παρδαλή σφεντόνα», που αστεειυόμενοι τους υπόσχονται οι μεγάλοι, και στα κόκκινα ζαχαρένια γλυφιτζούρια με σχήμα πετειναριού, τις «σιουλίστρες», τα ρόιδα κι όσα άλλα τέτοια μικροπράγματα στ' αλήθεια θα τους φέρουν.

Ύστερα απ' όλα αυτά φαντάζεστε πιστεύω τη χαρά που ένοιωσα κι εγώ όταν, μαθητής της Ε' δημοτικού, πήγα για πρώτη φορά στην Κόνιτσα, στο παζάρι, χωρίς φυσικά να φιλήσω το ανύπαρκτο ματσούκι. Όλα τους και πιο πολύ το αυτοκίνητο που πρωτοέβλεπα κι η παράσταση του караγκιόζη «Ο Μέγας Αλέξανδρος και το θηρίο» μου έκαναν τέτοια εντύπωση που για καιρό δεν έπαυα να τα διηγούμαι.

Το παζάρι της Κόνιτσας, «το παζαρόπουλο», όπως όλα τα παλιά πέρασε κι αυτό μπόρες πολλές, σκόνταψε κάποια δύσκολα χρόνια αλλά δε γονάτισε, δεν έσβησε.

Μπορεί το σημερινό να κατάντησε η σκιά του παλιού εκείνου παζαριού, αυτού που κι εμείς περιγράψαμε πιο πάνω, να έχασε την αποκλειστικότητά του, αφού κι άλλα τέτοια άνοιξαν, όπως στα Γιάννενα και ίσως στο Καλπάκι, να είναι, χωρίς καμιά αμφιβολία, μετρημένοι οι επισκέπτες τους, μια και τα χωριά της επαρχίας μας άδειασαν από τον κόσμο κι οι Βορειοηπειρώτες έμποροι κι αγοραστές έχουν χρόνια να το πλησιάσουν, σ' άλλη θέση τώρα να μεταφέρθηκε, πολλά άλλα ν' άλλαξαν, ποτέ όμως δε θ' αφανιστεί, δε θα πεθάνει, αλλά πάντα θα στήνονται οι μπαράγκες του, έστω και λίγες, έστω και φτωχές, ίσως για να μας θυμίζουν όλα τους τα περασμένα.

2- ΟΚΤΩΒΡΗΣ

Όμως μπήκε και τα γύρω μαρτυρούν πως το φθινόπωρο μ' όλες τις χαρές και

αδυναμίες του, καθώς γοργά προχωρεί, μεσιάζει κιόλας. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε πως τα χελιδόνια πρώτα κι όλα τ' άλλα ταξιδιάρικα πουλιά μετά, καθώς μέσα στο Σεπτέμβρη για τις ζεστές χώρες τραβούσαν, μας άφησαν το «έχε γεια» και μόνο ο παλιός μας γνώριμος, ο αλητάκος σπουργίτης τριγυρνά τώρα στην αυλή μας, να μας χαρίσει την καλημέρα του, να μας θυμίσει την αγάπη του.

Τα δέντρα πάλι, έχοντας για παρέα τους κι αναρίθμητα άλλα μικρότερα φυτά, λες και ντρέπονται την καινούργια κίτρινη φορεσιά τους, γι' αυτό και βιάζονται να τη σωριάσουν άψυχη στο χώμα, αδιαφορώντας αν έτσι μένουν τελείως γυμνά, αν μας παρουσιάζουν τη φύση όλη χλωμή και άβουλη.

Η Νταλιόπολη έχασε τη συντροφιά των κοπαδιών, δικών μας και ξένων, κι οι χωριανοί αγωνίζονται να προκάνουν τις ακάμωτες δουλειές πριν οι αστραπές αυλακώσουν τον ουρανό και τα δυνατά μπουμπουνητά μας ειδοποιήσουν πως τα πρωτοβρόχια ήρθαν. Τ' Αϊ-Δημητρού το μικρό καλοκαιράκι, όσο γλυκό κι αν είναι, κανένα δεν πλανεύει κι όλοι ετοιμάζονται για το χειμώνα που έρχεται, όλοι τρέχουν να μαζέψουν

Τα καλαμπόκια.

Είναι αλήθεια κουραστική δουλειά κι αυτή, γιατί δεν αποχωρίζεται εύκολα το καλαμπόκι τη μάνα του τν «τσουκαλιά», δε φορτώνονται στα ζώα τα γεμάτα τσιουβάλια χωρίς μεγάλη προσπάθεια κι ούτε κουβαλιούνται δίχως ταλαιπωρία, μια κι άρχισαν τα πρωτοβρόχια, αλλά κι ευχάριστη μαζί, αφού γεμίζουμε τ' αμπάρια μας με καλαμπόκι, που κάποτε αποτελούσε τη βάση της διατροφής μας.

Αρχίζει με το τελάλημα του Ρόνη και τελειώνει όταν μπουν στο σπίτι μας και τα τελευταία μικρά καλαμπόκια, οι «μπόμπες» όπως εμείς τα λέμε, επειδή τα πολύ λίγα σπυριά ψωμιού που έχουν μοιάζουν περισσότερο με δόντια γριάς παρά με καρπό σωστού «λουβιδιού» καλαμποκιού.

Πρωί πρωί την άλλη μέρα όλοι τραβούν για τα πιο μακρινά καλαμποκοχώραφά τους, αυτά που είναι στο Μιστράκο και στο Γκρούμαρο κι αφού πρώτα κάνουν το σταυρό τους ρίχνονται στο μάζεμα. Μαζεύουν τα τσιουβάλια κι ενώ οι άλλοι εξακολουθούν την εργασία τους αυτή, ένας οδηγεί το φορτωμένο μουλάρι στο σπίτι. Βιάζονται όλοι να τελειώσουν πριν πιάσουν οι δυνατές βροχές κι άντε ύστερα νά 'μπεις στο χωράφι. Σε μια περίπου βδομάδα το μάζεμα παίρνει τέλος και τα καλαμπόκια φτιάχουν τώρα κάπου στο σπίτι μας ένα μεγάλο σωρό.

Τις μουντές αυτές μέρες του φθινοπώρου τα γυμνά δέντρα, τα δίχως φύλλα και σταφύλια κλήματα, όλη τη νεκρή φύση κάνει τώρα παρέα ό,τι απέμεινε στο χωράφι από τ' όμορφο καλαμπόκι μας, ο άσχημος σκελετός του, η τσιοκαλιά του, και τίποτε περισσότερο.

Δεν περνούν παρά λίγες μόνο μέρες κι ο νοικοκύρης καλεί κιόλας σπίτι του κόσμο και κυρίως γυναίκες γειτόνισσες και συγγενείς να έρθουν να τον βοηθήσουν στο καθάρισμα των καλαμποκιών. Τ' ορισμένο βράδυ μαζεύονται όλοι οι προσκαλεσμένοι κι έχοντας για εργαλείο τους ένα σκληρό ξυλάκι φτιαγμένο σουβλί ή και μαι πρόκα πατωματήσια ακόμη, παίρνουν θέσεις γύρω από το σωρό των καλαμποκιών κι αρχίζουν το καθάρισμα.

Με το σουβλί σχίζουν το φώκι στο μπροστινό λεπτό του μέρος κι όσο μπορούν πιο χαμηλά και με τα δυο τους χέρια τ' ανοίγουν μετά νά 'βγει το λουβίδι. Τα φώκια

τα βάζουν χωριστά και κάπως πρόχειρα, να τα μεταφέρουν την άλλη μέρα στην καλύβα να τα έχουν για πρώτη αν όχι μοναδική τροφή του βοδιού σ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα. Τα λουβίδια τα ρίχνουν μέσα σε κοφίνες και κάθε μια που γεμίζει την αδειάζουν στο νοντά ή στην αποθήκη, αν βέβαια έχει τέτοια το σπίτι, να στεγνώσουν. Ο νοικοκύρης μετράει πόσες κοφίνες άδειασαν κι αφού ξέρει πόσο χωράει η κάθε μια μπορεί εύκολα να υπολογίσει πόση «ρόκα» έκαναν τη χρονιά αυτή τα χωράφια του.

Αν πάλι το σπίτι του είναι πολύ στενόχωρο, για να βολέψουν την κατάσταση δε βγάζουν στο καθάρισμα όλο το φώκι, αλλ' αφήνουν δυο ή περισσότερα από τα εσωτερικά του φυλλαράκια, τα δένουν μεταξύ τους σε θηλιά, τα περνούν σε μακρύ ξύλο και τα κρεμούν από το ταβάνι να στεγνώσουν, για να βγάλουν μετά τα σπυριά τους.

Θες από έθιμο, θες γιατί αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει αυτούς που ήρθαν να τον βοηθήσουν κοντά στα καλά του λόγια κάνει ο νοικοκύρης μας και τη σχετική ετοιμασία. Πρώτα αφήνει τους καλεσμένους του να καθαρίσουν καμιά ώρα κι ύστερα «ποθαίνει» τραπέζι με κρέας τζιαρούχι κατά προτίμηση, επειδή και τα καμπρολάχανα είναι αυτή την εποχή στις δόξες τους, προσθέτει τυρί, ξυνάδια και καλό κρασί κι όλοι στρώνονται στο φαγοπότι.

Αλλά και μετά το φαγητό κι ενώ καθαρίζουν τους προσφέρει και ζεστά ζεστά κάστανα. Εκείνο όμως που χαίρονται όλοι τους στο κάθισμα δεν είναι τα καλά φαγιά του νοικοκύρη ούτε το γλυκό κρασί του, αλλ' η όμορφη βραδιά που περνούν με τα χωρατά, τ' ανέκδοτα και τα πειράγματα, μ' όλα όσα ξεστομίζουν καθώς τα χέρια τους δουλεύουν.

Αν τύχει να περάσεις έξω από το σπίτι αυτό θ' ακούσεις τις φωνές και τα γέλια τους κι αν πάλι έχεις λίγο θάρρος και περισσότερη όρεξη μπες μέσα κι εσύ και πάρε μέρος στη δουλειά-γλέντι, αφού όσο πιο πολλοί τόσο το καλύτερο. Ίσως μάλιστα σε μερικά άλλα σπίτια ν' ακούσεις και τραγούδια, λες κι έχουν εκεί πανηγύρι και γλεντούν κι όχι καθάρισμα καλαμποκιών· προτίμα τα.

Κι όταν μετά τα μεσάνυχτα κατά την μια η ώρα αρχίζουν τα μάτια να κλείνουν και τα χέρια μηχανικά πλέον να δουλεύουν, προσφέρουν καφέ να ξαγρυπνήσουν και να συννεχίσουν το καθάρισμα όσο τους το λέει το κουράγιο.

Με την ίδια διάθεση εργάζονται και δεύτερη, ίσως μάλιστα και τρίτη βραδιά μέχρις ότου δηλαδή ξεφλουδιστεί όλος ο σωρός.

Καθαρισμένα όπως είναι στεγνώνουν τώρα ξαπλωμένα όλα τους τεμπέλικα στο νοντά ή την αποθήκη ώσπου νά 'ρθει η μέρα που θάν' έτοιμα να βγάλουμε το σπυρί από το «τσιόκαλο».

Στο σπίτι μου, απ' ανάγκη βέβαια, τα ξεφλουδισμένα καλαμπόκια τα βάζουμε στο πάνω από το μαντζάτο δωμάτιο κι ας ξέρουμε πως θα έχουμε εκεί κάθε βράδυ και κυρίως όταν χαλάει ο καιρός τσιμπούσι, χορούς κι αγώνες δρόμου των ποντικιών.

Όπως φαίνεται οι φίλοι μας αυτοί γεμίζουν πρώτα με περισσότερο απ' όσο πρέπει καλαμπόκι την κοιλίτσα τους και για να χωνέχουν, μια και δεν τους προσφέραμε και λίγη σόδα, το ρίχνουν στις βόλτες κι αγώνες δρόμου ν' αποφύγουν έτσι τη δυσπεψία κι όλα τα δυσάρεστα επακόλουθά της. Φυσικά ούτε καν νοιάζονται αν μ' αυτά τους τα καμώματα κι εμάς δεν αφήνουν να ησυχάσουμε αλλά, το και σπουδαιότερο,

ξυπνούν τις γάτες μας που κουλουριασμένες στην κορφή δίπλα στο τζάκι ονειρεύονται γουργουρίζοντας. Το πανηγύρι αυτό κρατάει τόσες μέρες όσες χρειάζεται και το καλαμπόκι μας να στεγνώσει καλά και σπυρί έπειτα νά 'μπει στ' αμπάρι.

'Άλλη πάλι δουλειά κι αυτή που και μέρες κρατάει και δύστυχώς εύκολη δεν είναι, αφού και το σπυρί δε βγαίνει εύκολα από το τσιόκαλό του. Για να τελειώσουν μάλιστα όσο πιο γρήγορα γίνεται όλοι όσοι στο σπίτι ευκαιρούν και χωρίς να λογαριάσουν αν γδάρουν τα χέρια τους ή τα πονέσουν από το κακοπάθημα, στρώνονται στο ξεσπύρισμα. Μ' ένα καλαμπόκι ή και τσιόκαλο ακόμα στο δεξί τους χέρι τρίβουν με δύναμη και κάποια τέχνη τ' άλλο καλαμπόκι, που κρατούν στ' αριστερό, νά 'βγει το σπυρί, να γεμίσουν την ποδιά τους κι ύστερα το τσουβάλι. Την άλλη μέρα θα τ' απλώσουν να στεγνώσει κι ύστερα γραμμή για τ' αμπάρι, ενώ με τα τσιόκαλα θα δυναμώσουν τη φωτιά.

Αν πάλι όπως ξεσπυρίζουν, συναντήσουν καλαμπόκια με μεγάλα ψωμομένα σπυριά και κοκκινωπό γυαλιστερό χρώμα, τα βάζουν στην άκρη να βγάλουν απ' αυτά σε ξεχωριστό τσουβάλι το σπόρο που θα ρίξουν την άνοιξη για καινούργια σοδειά, ενώ τις μπάμπες κι όλα τ' άλλα ανήμπορα τα έχουν με τις κότες.

Τελειώνει το ξεσπύρισμα κι ο νοικοκύρης ζυγίζει τον κόπο του, τον ιδρώτα του κι όπως τ' αποτέλεσμα θα τό 'βρει ικανοποιητικό έχει το δικαίωμα να καυχηθεί στους συνομηλίκους της παρέας του για τα πολλά ταγάρια που έκανε. Εκείνοι φανερά θα τον παινέσουν, ίσως και τον ζηλέψουν, ποτέ όμως δε θα ξεχάσουν, όταν πάλι χωρίς αυτόν συναντηθούν, να πουν μεταξύ τους πως τα ταγάρια του τα έδωσαν τα πολλά και καρπερά καλαμποκοχώραφά του κι όχι οι ιδιαίτερες ικανότητες, που παινεύεται πως έχει.

Το μουλάρι με το πρώτο φόρτωμα του καλαμποκιού τραβάει τώρα για το μύλο του Κατσάνου. Με τ' αλεύρι του η νοικοκυρά θα φτιάσει ψωμί καλαμποκίσιο, μελένιο όταν το βγάζεις από το φούρνο και σκληρό σαν πέτρα ύστερα από λίγες μέρες. Δε θα παραλείψει να κάνει και καμιά μπατσαρόπιτα με μπόλικά λάχανα κι αργότερα, το χειμώνα και σχεδόν κάθε μέρα του για το κολατσιό καλαμποκίσια μπομπότα με κολοκύθα και τσιγαρίδες ή καμιά λουκανίτσα από πάνω. Στην ανάγκη θα κάνει μ' αυτό και μπαζύνα, να την φάνε για ψωμί και φαϊ μαζί, και τέλος θα τ' ανακατέψει με νερό να ετοιμάσει κουρκούτι για το γουρούνι της όταν κοντεύει να το σφάζει.

Πολύ ίσως ασχοληθήκαμε με τα καλαμπόκια κι ας ανήκουν όλα τους στο παρελθόν, αφού ποτέ δε μαζεύεις αν πρώτα δε σπείρεις κι οι χωριανοί δε σπέρνουν σήμερα παρά ελάχιστες ρίζες στον κήπο τους, να έχουν ψημένα «χλωράδια» το καλοκαίρι. Δε γνωρίζω αν γι' αυτή του την τύχη πρέπει να προσθέσω τη λέξη ευτυχώς ή δυστυχώς, ξέρω όμως πως πολλές φορές με νοσταλγία θυμούμαστε το καθάρισμα των καλαμποκιών κι άλλες τόσες νοιώθουμε την επιθυμία νά 'βρουμε στο τραπέζι του σπιτιού μας έτοιμη ζεστή μπομπότα με λίγο τυρί και κανένα ξυνάδι. Θα τη φάμε με την ίδια λαχτάρα που την τρώγαμε και τότε και θα μας περάσει έτσι, έστω και πρόσκαιρα, ο πόνος γι' αυτήν, η θύμηση της τότε εποχής.

Ας προχωρήσουμε όμως σε μια άλλη ασχολία μας

Τα κάστανα.

Οι καστανιές, γέρικες και νιές, μας καλούν αυτή την εποχή κοντά τους να μας χαρίσουν το χορταστικό καρπό τους.

Είναι αλήθεια πως το χωριό μας απ' όλα τ' άλλα ορεινά χωριά της επαρχίας μας, τουλάχιστον σε ποικιλία φρούτων, είναι προνομιούχο, αφού κοντά σ' όλα τ' άλλα μόνο εδώ θά 'βρεις και κάστανά, γιατί μόνο την Πουρνιά διάλεξε για αγαπημένο σπιτικό της η καστανιά.

Ίσως και κάπου αλλού συναντήσεις ένα ή δυο το πολύ από τα δέντρα αυτά, να είσαι όμως βέβαιος πως τα έχουν για στολίδι και να τα δείχνει ο δάσκαλος στα παιδιά όταν κάνει το σχετικό μάθημα κι όχι να μαζεύουν κάστανά.

Ας γυρίσουμε όμως στις καστανιές και τα κάστανά τους, αφού γι' αυτά κάνουμε την κουβέντα μας.

Τώρα λοιπόν που το φθινόπωρο με τις πολλές βροχές και τους δυνατούς ανέμους του ετοιμάζει τη φύση για το χειμωνιάτικο ξαπόσταμά της, με την τσιολόβεργα στον ώμο κι ένα καλάθι με δυο αδειανά τσιουβάλια στο μουλάρι ας τραβήξουμε κι εμείς την πρώτη κιόλας καλοσυνάτη μέρα του για την καστανιά μας.

Δεν υπάρχει σπίτι το χωριό που να μην έχει έστω και μια, ενώ στα πιο πολλά σίγουρα δυο τρεις ή περισσότερες ακόμα θά 'βρεις.

Η Τράπια, ο 'Αι Λιάς, η Μπούκα κι η Στανιά, όλες τους τοποθεσίες πάνω από το χωριό καμαρώνουν αν όχι για κάτι άλλο τουλάχιστον για τις πολλές καστανιές τους. Τις φύτεψαν όλες τους τα ποντίκια κι ο δυνατός άνεμος με κάστανά φερμένα από κάποια άλλη, μάλλον γειτονική, ενώ οι χωριανοί, όπως άλλωστε και για τις καρυδιές, δεν έκαναν τον κόπο ούτε ν' απλώσουν το χεράκι τους να τις χαϊδέψουν, που λέει ο λόγος. Γι' αυτό και τα κάστανά του χωριού μας δεν είναι ομοιόμορφα αλλά άλλα μεγάλα κι άλλα μικρά, με πολύ ή λίγο πικράδι, νόστιμα ή άνοστα, με ανοιχτό ή σκούρο χρώμα κι ό,τι άλλο σε ποικιλία βάλει ο νους σου.

Αν πάλι τύχει δική σου καστανιά να μην έχεις σίγουρα δε θα μείνεις δίχως καρπό, αρκεί να σηκωθείς τα χαράματα μιας βροχερής και με αέρα νύχτας και με το σακούλι στην πλάτη να τραβήξεις για κάποια μακρινή ή απόμερη. Θάβρεις κάτω στο χώμα στρώμα κάστανά, θα μάσεις μια δυο βρασιές και θα γυρίσεις σπίτι σου ευχαριστημένος και σίγουρος πως ο νοικοκύρης της ούτε καν θα νοιαστεί γι' αυτά που του πήρες, αφού μάλλον του είναι αδύνατο όλες τις καστανιές του να προκάνει.

Και τώρα νάμαστε κάτω από την καστανιά μας. Είναι δέντρο πολύ ψηλό, ίσως και 20 μέτρα αν όχι περισσότερο όταν ποτίζεται, με πολλά και χοντρά κλωνάρια, πλούσια φυλλωσιά από μεγάλα λογχοειδή και πριονωτά φύλλα, στολισμένο μ' ένα πλήθος «τζιάρραχλα» με πλούσιο καρπό.

Ο κορμός της χοντρός με σχισμάδες κι όταν είναι γέρικος με μια κουφάλα τόσο μεγάλη που σε κάνει ν' απορείς πώς μπορεί ένα τόσο πανύψηλο δέντρο να στηρίζεται σε μόνη τη φλούδα του. Θα μείνεις όμως στ' αλήθεια με το στόμα ανοιχτό αν κάνεις τον κόπο να πας στην Κουρούνα κι ακριβώς στη θέση Καστανιές και δεις εκεί τη Σακκάδικη, την άλλη του Ζήκου κι εκείνη τη Ρονέικη, τα πανύψηλα αιωνόβια αυτά δέντρα που οι κουφάλες τους χωρούν μέσα ολόκληρο άνθρωπο και τα κλαδιά τους είναι φορτωμένα κάστανά κι ας είναι τόσο γέρικες.

Τώρα που την έφερες όλη γύρω και καλά την παρατήρησες, καιρός είναι να πάρεις την τσιολόβεργα και ν' αρχίσεις το ράβδισμα από τα «χαμλάδια» πρώτα κι όσο ψηλά φτάνεις. Τέλειωσες με τα γύρω; Ανέβα τώρα και πάνω αλλά με προσοχή και μην πας στ' ακρινά γιατί η καστανιά και πολύ περισσότερο η γέρικη είναι θραυερή και γρήγορα θα βρεθείς στο χώμα.

Κι εσύ ακόμα που μαζεύεις από κάτω σου τα κάστανα, να προσέχεις πρέπει, γιατί αν σου έρθουν τζιάρραχλα στο κεφάλι θα σε κάνουν πολύ να πονέσεις. Αυτά τα τζιάρραχλα είναι κάτι παράξενα σκαντζοχοιράκια με κιτρινωπό προς το καφέ χρώμα, μικρό μπόι και μεγάλα αγκάθια έτοιμα να σε κεντήσουν απ' όπου κι αν τα πιάσεις. Αν πρόβλεψες κι έκρυψες το χέρι σου σε κανένα γάντι άφοβα μπορείς να κάνεις τη δουλειά σου τώρα που με το τσιόλισμα γέμισε απ' αυτά ο τόπος, αν όμως απερίσκεπτος φάνηκες μάζεψε με προσοχή κι αν πονείς μην τ' αφήνεις, γιατί ο καρπός τους πλούσια θα σ' ανταμείψει.

Σιγά τα τσουβάλια μας γεμίζουν κι αν πάλι τύχει να έχουμε την καστανιά μας «μισιακιά» με κάποιον άλλο, κάτι δηλαδή όχι σπάνιο στις μεγάλες κυρίως καστανιές, δε θ' αντιμετωπίσουμε πρόβλημα κι η μοιρασιά θα γίνει επί τόπου. Ένα καλάθι με τζιάρραχλα στο τσουβάλι του ενός, ένα στου άλλου, μια χούφτα σπυριά στου ενός, μια στου άλλου και το μοίρασμα θα πάρει τέλος.

Παλιότερα τα τζιάρραχλα και τα κάστανα σπυριά, που μαζεύαμε, τ' αδειάζαμε σε μια μεγάλη γούρνα ανοιγμένη στον κήπο μας συνήθως και τα σκεπάζαμε μ' ένα παχύ στρώμα από χώμα. Το χώμα αυτό όχι μόνον τα προφύλαγε από ανεπιθύμητους «μουστερίδες» αλλά και με την υγρασία, που κρατούσε, δεν τ' άφηνε να στεγνώσουν ενώ το τζιάρραχλο και το καστανόχρωμο σκληρό φλούδι τους τα προσπάτεψε από το σάπισμα.

Σήμερα, επειδή τα κάστανά μας είναι πιο λίγα, αφού πιο λίγος είναι κι ο κόσμος του χωριού και μάλιστα λόγω γηρατειών ανήμπορος να τρέξει να τα μάσει όλα, βάζουν τα σπυριά κάπου πρόχειρα να τα ξοδέψουν τα βράδια του σαραντάημερου και τα πολλά με τα τζιάρραχλα σε καδιά στο υπόγειο του σπιτιού και τα πατούν όσο μπορούν. Αυτά τα έχουν γι' αργότερα, να τα προσφέρουν στις ονομασίες, να τα ψήσουν στα κάρβουνα για μια ευχάριστη χειμωνιατική βραδιά, να στείλουν και μερικές βρασιές χαιρετίσματα στους δικούς τους στην Αθήνα.

Είναι τα ευλογημένα τόσο γλυκά και τόσο χορταστικά, αφού έχουν 32% ζάχαρι και 34% άμυλο, ώστε, αν δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως τον καιρό της κατοχής έσωσαν από το βέβαιο θάνατο, που έσερνε μαζί της η πείνα, τόσες και τόσες φαμίλιες, μπορούμε με πεποίθηση να πούμε πως βοήθησαν τους χωριανούς να περάσουν τα δύσκολα εκείνα χρόνια με λιγότερη στέρηση.

Την καστανιά μας ίσως την επισκεφτούμε ξανά την άνοιξη, να πάρουμε από την κορυφή της το καστανόχρωμα, τόσο απαραίτητο για τα λουλούδια της αυλής μας.

Μαζέψαμε τα κάστανα κι ούτε καν καταλάβαμε πως με την ασχολία μας αυτή κλείσαμε κιόλας τον κύκλο των εργασιών μας. Έναν κύκλο φτιαγμένο με τις 365 μέρες του χρόνου φορτωμένες όλες τους με τη σκληρή του γεωργού μας δουλειά, τις πολλές του ελπίδες, τα μικρά του όνειρα. Ένας χρόνος που του γέμισε τ' αμπάρια με γεννήματα, τα καδιά του με μαζούλι, τα βαρέλια του με καλό κρασί, το κατώι του με πολλά ζωντανά.

Για όλους εμάς, κυρίως όμως γι' αυτόν, αρχίζει τώρα μια καινούρια γεωργική χρονιά και

Ο σπαρτός

αποτελεί την πρώτη σ' αυτήν ασχολία του.

Η ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο, η έγνοια να εξασφαλίσει στην οικογένειά του

τ'απαραίτητα τον κάνουν να πιστεύει ακράδαντα πως η καινούρια αυτή χρονιά θα κάνει πραγματικότητα τα πιο πολλά τουλάχιστον όνειρά του, γι' αυτό κι ανυπόμονα περιμένει τα πρωτοβρόχια να μαλακώσει η γη, που ο ήλιος του καλοκαιριού την έχει κάνει πέτρα, και ν' αρχίσει το έργο του.

Είδε να παίζουν μεταξύ τους τα γαιδούρια, άκουσε τον πετεινό να φωνάζει το βράδυ πριν την ώρα του, πρόσεξε πως τα σύννεφα τραβούν κατά το νοτιά, παρακολούθησε την προσπάθεια που έκανε η γάτα να καλλωπιστεί γλείφοντας τη γούνα της, οργίσθηκε με τα ποντίκια, γιατί δεν τον άφηναν να ησυχάσει όταν με τον ερχομό της νύχτας ξεθεώνονταν στο χορό που έστηναν τρέχοντας από τόνα άκρο της λιάσας στο άλλο, κυνήγησε τον «μπακουλέτση» μόλις αυτός άφησε τη φωλιά του και ξεχύθηκε στους τοίχους και τις αυλές, σημάδια όλα τους πως ο καιρός θα το γύριζε στη βροχή.

Πρόσεξε ακόμα το αλώνι που είχε γύρω του τα τελευταία βράδια το φεγγάρι και τ' άστρα να τρεμοσβήνουν στο στερέωμα, ενώ την ημέρα ο ήλιος έκαιγε σα να ήταν μεσοκαλόκαιρο και οι μύγες πέφταν πάνω του και τον τσιμπούσαν τόσο που νόμιζες πως θέλαν να τον τελειώσουν, σκέφτηκε πως αν ήταν χελιδόνια θα πετούσαν κι αυτά χαμηλά και δεν είχε πλέον καμία αμφιβολία ότι πολύ γρήγορα θ' άλλαζε ο καιρός.

Την άλλη κιόλας μέρα με χαρά του βλέπει τα σύννεφα να πυκνώνουν στο Κουρί και σαν ευλογία Θεού αντικρίζει τις πρώτες στάλες να μαυρίζουν τις πλάκες της αυλής μας. Κι όσο η βροχή δυναμώνει και γίνεται χορταστική τόσο και στο πρόσωπο του λάμπει η χαρά και τα χείλη του ψιθυρίζουν: Ας είναι ευλογημένος ο 'Υψιστος, που γι'άλλη μια φορά την έστειλε στην ώρα της.

Θα κάνει τώρα τα χωράφια του όπως αυτός ξέρει κι όχι «ξεροκάμωμα». Χωρίς χασομέρια τρέχει μετά στην αποθήκη να ετοιμάσει τα σύνεργα, το αλέτρι, το ζυγό, το γυνί, τη βροκλίδα, το δικέντρι, τα «ύπεργα» όπως με μια του λέξη τα λέει όλα. Τον περιμένουν βλέπεις από την άνοιξη άνεργα και παραπονεμένα κι είναι καιρός να ξαναπιάσουν δουλειά, ν'αποκτήσουν πάλι τη χαμένη λάμψη τους.

Δεν του απομένει τώρα παρά να περιμένει να καλοσυνέψει ο καιρός για ν' αρχίσει το σπαρτό της βρίζας πρώτα, του σιταριού ύστερα. Και σαν δει πως έφτασε αυτή η μέρα στρώνει στην αυλή του σπιτιού του την κοπάνα, που μέσα της πλένει τα ρούχα, και τη γεμίζει σχεδόν με σιτάρι διαλεχτό, από το κρατημένο για σπόρο. Παλιότερα έβαζε κοκκινόσπορο μ' αγκάθι, γιατί αντέχει στην παγωνιά του βουνού, αργότερα όμως κι όταν περιορίστηκε στα χωράφια τα χαμηλά, ρίχνει κολοβό χωρίς αγκάθι, επειδή και περισσότερο καρπό δίνει και το σπυρί του πιο άσπρο είναι.

Σ' αυτόν λοιπόν το σπόρο, που τώρα έχει στην κοπάνα, πασπαλίζει αρκετή λιωμένη γυαλόπετρα και τον ανακατεύει καλά ν' απολυμανθούν όλοι οι κόκκοι του σταριού και να μη φανεί δαυλός. Την πρώτη μάλιστα μέρα της σποράς μαζί με το σπόρο βάζει στο σακούλι και καρύδια και σπυριά σταφυλιού και τα σπέρνει κι αυτά μαζί του, να γίνει το στάχυ μεγάλο και χοντρό σαν το σταφύλι κι οι κόκκοι του σιταριού σαν την κάχτα.

Αποβραδύς κατεβαίνει στο κατώι να παχιάσει τα ζώα του κι ιδιαίτερα το βόδι κι ύστερα τρέχει στο «σέμπρο» να συνεννοηθούν από ποιο χωράφι θ' αρχίσουν δουλειά την άλλη μέρα.

Η μεγάλη νύχτα της εποχής αυτής κι η έγνοια του χωραφιού του δεν τον κρατούν άλλο στο στρώμα γι' αυτό και πριν την ώρα σηκώνεται να ετοιμάσει τα ζώα του πρώτα κι ύστερα τον εαυτό του. Το γλυκοχάραμα και με τη βοήθεια όλων όσοι απ'

την οικογένεια μπορούν για το σπартό να επιστρατευτούν φορτώνει τα ύπεργα στο μουλάρι, κρεμάει στο σγκαρβέλι του σαμαριού τον τρουβά, μια γερή αγκαλιά κορφές καλαμποκιών κι άλλη μια μικρότερη γοντζέ δένει στα μεσοσάμαρα κι είν' έτοιμος για το ξεκίνημα. Κάνει τώρα το σταυρό του και πάντα με τη βοήθεια των δικών του βγάζει το σίδερο της οξώπορτας, ανοίγει διάπλατα τα δυο της φύλλα, σέρνει έξω το βόδι και το μουλάρι, κλείνει καλά την πόρτα και παίρνει το δρόμο προς τον πάνω μαχαλά. Περνώντας από το σπίτι του σέμπρου του δεν ξεχνάει να βάλει φωνή να ξεκινήσει κι εκείνος, να φταστούν στο δρόμο.

Στον 'Αϊ-Λια βλέπει κι άλλους πολλούς ν' ανεβαίνουν, όπως κι αυτός, την ανηφόρα κι ακούει τις φωνές τους καθώς «χουγιάζουν» τ'αργοκίνητα βόδια που έχουν μπρος τους δεμένα με μια τριχιά από τα κέρατα, ενώ πίσω τους σέρνουν το μουλάρι. 'Ανθρωποι και ζώα να ταχύνουν πρέπει το βήμα τους, γιατί το Λιβάδι, ο 'Αμμος, η Μαυρομπίνα κι η Γενοβονίβα, που έχουν τα χωράφια τους, είναι μακριά, περισσότερο από μιας ώρας δρόμο κι η μέρα τόσο μικρή. 'Ετσι πότε με το καλό και πότε με τη φοβέρα προχωρούν και φθάνουν τώρα στον προορισμό τους.

Σε μια άκρη του χωραφιού ξεφορτώνουν; κρεμούν στο δέντρο τον τρουβά με το ψωμί και δένουν πιο πέρα το μουλάρι κάτι να τσιμπάει. Με το πρόσωπο γυρισμένο προς την ανατολή κι ενώ οι άλλοι ζέβουν κάνει ο γεωργός μας κι άλλη μια φορά το σταυρό του κι από το κρεμασμένο στον ώμο του σακούλι παίρνει σπόρο σιταριού και τον σκορπάει στο χωράφι με τέτοια τέχνη που θαρρείς πως τον βάζει υπομονετικά με το χέρι του σπυρί σπυρί.

Η πιο νιά, όταν νιος δεν υπάρχει, αδράχνει με το δεξί της χέρι τη χειρολάβα, παίρνει στ'αριστερό το δικέντρι κι αρχίζει το κάμωμα από κάτω πάντα προς τα πάνω. Στη μια ή δυο το πολύ αυλακιές σταματάει, σταυρώνει με το χέρι της τρεις φορές τ' αλέτρι στο μέρος του γυνιού κι ύστερα παίρνει λίγο χώμα και ραντίζει μ' αυτό ξανά τρεις φορές το ζευγάρι, ενώ συγχρόνως ψιθυρίζει: Καλονύχτωμα, Παναγιά μ'.

Αν πάλι το ζευγάρι δυστροπεί και δεν προχωράει υποπτεύεται πως πήρε από μάτι και τρέχει αμέσως στο γειτονικό «κουτσοουλάκι», φέρνει άκριτο νερό κι αφού πάντα άκριτη σταυρώσει με το χέρι της τρεις φορές τα ζώα ραντίζοντάς τα μ' αυτό, τα «χουγιάζει» κι εκείνα ξεκινούν κανονικά πάλι.

'Όπου κι αν ρίξεις τη ματιά σου την εποχή αυτή θα δεις τ'αργοσάλευτα βόδια να σέρνουν υπομονετικά τ'αλέτρι, θα διαβάσεις στα μεγάλα μάτια τους τη λύπη που νιώθουν καθώς σκέφτονται πως πολύ γρήγορα πέρασε ο καιρός της ανέμελης βοσκής τους στο λιβάδι, θ' ακούσεις τη δυνατή φωνή του ζευγολάτη:

- 'Αιντε, Κοκκίνη, ίσια, Καρά μου, άιντε, καμάρια μου, και κοντεύουμε.

Και συνεχίζουν το κάμωμα και πληθαίνουν οι αυλακιές και το χωράφι παίρνει άλλη όψη.

Το μεσημέρι, χωρίς να ξεζέψουν, κάθονται εκεί στη μέση του χωραφιού πάνω στο χώμα κι αφού πρώτα με δικαιοσύνη ανθρώπου μοιράσουν στα δυο τους βόδια το δεμάτι με τις κορφές και τ' άλλο με το γοντζέ, ανοίγει κι η νοικοκυρά τον τρουβά της. Με το χαμόγελο στα χείλη ποθαίνει το φτωχό τους φαγητό: βρασμένες πατάτες, λίγα κρεμμύδια, ένα κομμάτι μπατζιοτύρι, ενώ η ρέγγα αποτελεί για μερικούς απόδειξη καλοφαγίας κι η παρουσία της ευχάριστο γεγονός. 'Όσο όμως λιτό κι αν είναι το μενού κανείς τους δεν κάνει τη σκέψη να το σχολιάσει και πολύ περισσότερο να

σταθεί απέναντί του ακατάδεχτος. Η σκληρή δουλειά του χωραφιού κι ο καθαρός αέρας του βουνού τους έχουν ανοίξει τόσο την όρεξη που, όπως κι ο λόγος λέει, και πέτρες ακόμα είναι σε θέση να φάνε. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε πως η πείνα είναι ο καλύτερος μάγειρας του κόσμου.

Τρώνε λοιπόν προφέροντας μισόλογα και πριν καλά καλά την τελευταία τους «χασιά σκαπετήσουν» ξανασηκώνονται πάλι να συνεχίσουν το έργο τους.

Η νια χουφτιάζει ξανά τη χειρολάβα κι όλες οι άλλες με τα τσαπιά στα χέρια βαλμένες στη σειρά προς στην αυλακιά, π' άνοιξε τ' αλέτρι, συνεχίζουν ακούραστες τη δική τους προσπάθεια. Βάζοντας όλη τους τη δύναμη τσαπίζουν την αυλακιά, σπάζουν σβόλια, διαλέγουν παλαμίδες, αγριάδες, σταυροβότανα κι όλα τ' άλλα βλαβερά για το σιτάρι αγριόχορτα, σκάβουν όπου δεν το πιάνει το γυνί, να μη μείνει ούτε σπιθαμή άσπαρτη.

- 'Αιντε, Κοκκίνη, ίσια, Καρα μου, μπρος, καμάρια μου, και τελειώνουμε, ακούς και ξανακούς μέχρι την ώρα που η νια χαρούμενη θα κάνει την τελευταία αυλακιά κι ο Παπακώστας κρεμασμένος στην καμπάνα σημάνει τον εσπερινό. Στο άκουσμά της όλοι τους σταυροκοπιούνται και πριν καλά καλά σβήσει ο αχός της στα γύρω φαράγγια τοιμάζονται για το σκολασμό.

Η νια ξεζεύει τα βόδια ενώ οι άλλες τραβούν με τα τσαπιά τους στην κορφή του χωραφιού βαθύ και πλατύ χαντάκι, τον καφαλάρη, άλλα μικρότερα παράλληλα σ' αυτόν μέσα στο χωράφι και κάθετα σ' αυτά από ένα στις δυο πλάγιες πλευρές του, να φεύγουν τα νερά της βροχής για να μη ξεπαγιάσει το χειμώνα το σιτάρι μας.

Αν και πέρασαν μια κοπιαστική μέρα, τώρα, που για το χωριό ξεκινούν, χαρούμενοι δείχνουν όλοι τους και πιο πολύ ο νοικοκυρης, γιατί σίγουρος είναι πως η μάνα γη θα ζεστάνει όλο το χειμώνα βαθιά στον κόρφο της το σπόρο που έριξε, θα τον αντρώσει την άνοιξη και θα τον προσφέρει το καλοκαίρι έτοιμο σιτάρι, να ζυμώσει με τ' αλεύρι του το ψωμί του. Στο σπίτι θα φροντίσουν τα ζώα, θα οικονομήσουν τις άλλες δουλειές και κάπως νωρίς θα πέσουν να κοιμηθούν, για να σηκωθούν την άλλη μέρα πάλι νυχτούλα και με καινούριες δυνάμεις να τραβήξουν για το χωράφι του σέμπρου.

Μετά τα πρωτοβρόχια του Οκτώβρη και κάθε χαρούμενη μέρα τόσο αυτού όσο και του Νοέμβρη μέχρι τ' Αντρείος, που θα καμωθούν όλα τα σιταροχώραφα και στα γύρω φανούν καθαρά τα μηνύματα του χειμώνα, οι ίδιες εργασίες, το ίδιο σύρε κι όλα, η ίδια απ' όλους προσπάθεια.

Έτσι έσπερνε το σιτάρι του ο γεωργός του χωριού μας από πάππο προς πάππο κι ίσως έτσι θα εξακολουθούσε να σπέρνει μέχρι σήμερα, αν το 1948 δεν άλλαζαν πολλά. Με τον πόλεμο του 1940 οι χωριανοί έχασαν τα μουλάρια τους, στον εμφύλιο τα βόδια και για δυο τρία χρόνια η κάθε φαμίλια όπως για όλες τις άλλες δουλειές της έτσι και για την καλλιέργεια των χωραφιών στηρίζονταν αποκλειστικά και μόνο στη δύναμη των χεριών των ανθρώπων της. Στη δυσάρεστη αυτή κατάσταση ήρθε να βάλει οριστικό τέρμα το κράτος μοιράζοντας δωρεάν μουλάρια σ' όσους τα είχαν χάσει κι η γεωργική υπηρεσία δίνοντας αργότερα στους πολλούς, αν όχι σ' όλους, σιδεράλετρα. Το μουλάρη αντικατέστησε το βόδι και τη θέση του ξυλάλετρου πήρε τώρα το σιδερένιο «τσ' αυλακιάς» πρώτα, το νέο «περιστρεφόμενο» μετά.

Όλα αυτά όμως ανήκουν πλέον στο παρελθόν. Σήμερα κανένας μας στο χωριό δε σπέρνει κι αν τύχει να δεις έξω από τα σπίτια μας κάποιο χωράφι με σιτάρι σπαρμένο,

να ξέρεις πως το έχει ο νοικοκύρης του να προμηθεύει μ' αυτό, με το αζημίωτο βέβαια, κι όλα τ' άλλα σπίτια, γιατί έχουμε ζωή έχουμε και θάνατο κι αυτό της τράπεζας είναι πολύ βρώμικο κι ούτε για ύψωμα κάνει, ούτε και για μνημόσυνα. Τώρα ας είναι καλά οι φούρνοι της Κόνιτσας κι ας μας θρέφουν μ' αυτό το άνοστο παρασκευασμά τους, που ψωμί το λένε, για ψωμί το τρώμε κι ας μην έχει καμία σχέση μ' εκείνο που έβγαζε κάποτε η μάνα μου από το φούρνο μας.

Καιρός όμως να γιορτάσουμε την εθνική μας γιορτή στις 28 Οκτωβρίου, γιατί όπου να είναι ο

3 - ΝΟΕΜΒΡΗΣ

με τις βροχές, τις γιορτές και τα πανηγύρια του μπαίνει.

Θαρρείς πως την εποχή αυτή δε θα δεις μέρα να γελάει αλλά συνέχεια αστραπές ν' αυλακώνουν τον ουρανό και βροντές θ' ακούσεις τόσο δυνατές μάλιστα ώστε όταν παιδάκια είμασταν τρομαγμένα τρέχαμε να χώσουμε το μουτράκι μας στην αγκαλιά της γιαγιάς κι εκείνη για να μας καθησυχάσει με τα δυο της χέρια μας χαίδευε και γλυκά μας έλεγε:

- Μη σκιάζισι πιδάκι μου, ο Θιός γκυλάει τα βαένια του.

Οι βροχές πέφτουν τώρα με το «καρδάρι» και τα κουτσουλάκια όρθια από το «γαζέπι» βογκούν πióτερο απ' όσο η Μπλανίτσα ύστερα από νεροποντή. Ευτυχώς που τέλειωσαν οι πολλές εξωτερικές ασχολίες μας κι ο σπαρτός καλά προχώρησε για να έχουμε τώρα μεγάλη μας έγνοια μόνο.

Το σκάψιμο του κήπου

και τις ετοιμασίες για το χειμώνα.

Αφήσαμε τον κήπο μας τελευταίο όχι γιατί το ενδιαφέρον μας γι' αυτόν είναι μικρό αλλά γιατί τον έχουμε έξω από το σπίτι μας, στην πόρτα μας, κι η απασχόληση μας μαζί του δε θα είναι παρά ολιγοήμερη.

Ο κήπος μας! Αλήθεια πόσα και πόσα δε μας προσφέρει σ' ανταπόδοση της αγάπης που όλο το χρόνο του δείχνουμε! Λάχανα και σπανάκι, αγγούρια, πιπεριές, ντομάτες, φασολάκια, πατάτες, πράσα και λογιών λογιών άνθη. Σ' αυτόν τρέχει κάθε μέρα η νοικοκυρά για μακεδονίσι και κρεμμύδια, σ' αυτόν για κάθε ζαρζαβατικό κι είναι τα ευλογημένα όλα τους τόσο νόστιμα, μια κι έχουν μόνη τους τροφή τη χωνεμένη κοπριά του σταύλου μας κι όχι λιπάσματα κι ορμόνες, και τόσο φρέσκα που σε κάνουν να μη τα χορταίνεις και πάντα να τα επιθυμείς.

Ας μπούμε όμως μέσα να τον δούμε κι από πιο κοντά κι αν «βαρύς» δεν είναι ας αρχίσουμε τις εργασίες μας με πρώτη το καθάρισμά του. Σε μια άκρη μαζεύουμε τα βιργιά, που είχαμε στις φασουλιές, σε άλλη τις φούρκες, τα σταλίκια και τα παλούκια από τις φραγκομπλιές και στη μέση σε σωρό όλα τα «ζάκατα», ό,τι δηλαδή από τα φυτεμένα θέλει τώρα κάψιμο.

Την άλλη μέρα πρωί πρωί αρχίζουμε το σκάψιμο πάντα με το δικέλι, σιδερένιο εργαλείο σε σχήμα κεφαλαίου Π, με τις άκρες των δυο σκελών του μυτερές, να μπήγονται εύκολα στο χώμα, κι ένα γερό στυλιάρι στη μέση της πάνω πλευράς του. Χτυπούμε με όλη μας τη δύναμη νάμπει βαθιά στη γη και για να φεύγουν τα νερά της βροχής, το χώμα του ανασηκώνουμε, το μαζεύουμε σε μικρούς σωρούς, που μαγούλες τους λέμε επειδή μοιάζουν μ' ανθρώπου μάγουλα. Το χειμώνα η παγωνιά

θα κουφιάσει το χώμα τους και θα το κάνει αφράτο, έτοιμο να το τσαπίσουμε και να το σπείρουμε την άνοιξη.

Σε μια δυο το πολύ μέρες ο κήπος μας αλλάζει όψη, γεμίζει με μαρούλες, σημάδι πως το σκάψιμο του τέλειωσε. Δεν τέλειωσε όμως κι η προσπάθεια μας να παρουσιάσουμε όλα τα καλά του, όχι βέβαια αραδιάζοντάς τα, γιατί νομίζω πως αυτό το κάναμε πιο πάνω, ούτε παινεύοντας το διαλεχτό φαγητό, που απ' αυτά φτιάχνει με την τέχνη της η νοικοκυρά μας, αφού κι αυτό όλοι μας το έχουμε γευτεί, αλλά αναφέροντας δυο προσφορές του τις οποίες δεν προσέχουμε κι ίσως μάλιστα μερικοί από μας να τις έχουμε κι όλας ξεχάσει. Πρόκειται για τα φτωχά «ξυνάδια» και την ακόμα πιο φτωχή «αρμιά». Ας δούμε λοιπόν πώς φτιάχνει αυτά η μάνα μου, αρχίζοντας από τα πρώτα, από το τουρσί όπως αλλού τα λένε.

Κάνει αρχή με τ' αγγούρια κι όχι μόλις πρωτογίνουν, γιατί και λίγα είναι τότε και μεγάλη η επιθυμία όλων μας να τα γετούμε φρέσκα και ολόδροσα όπως είναι, αλλά πιο αργότερα, που κι αυτά θα πληθύνουν κι εμείς δε θα τα ζηλεύουμε άλλο. Γεμίζει λοιπόν τότε μ' αγγουράκια τον τρουβά, τα πλένει με μπόλικο νερό και μόλις καλά στραγγίσουν τα βάζει όμορφα όμορφα στο δικό τους καδί που πεντακάθαρο περιμένει στο κελάρι. Από το ξυδοβούτσι βγάζει μετά ξύδι γνήσιο, φτιαγμένο μόνο από κρασί, και τους ρίχνει τόσο όσο χρειάζεται να σκεπαστούν καλά, τους πασπαλίζει λίγο χοντρό αλάτι και για να μένουν στη θέση τους βάζει πάνω τους καθαρή πλάκα. Μ' ένα άσπρο πανί, φυλαγμένο γι' αυτό το σκοπό, και μια άλλη πλάκα, πιο μεγάλη και πιο χοντρή, σκεπάζει μετά το στόμιο του καδιού και προφυλάει έτσι το περιεχόμενό του από κάθε ανεπιθύμητο επισκέπτη. Δε θα περάσουν πολλές ημέρες και τα ξυνάδια μας θα είναι κιόλας έτοιμα.

Αργότερα και μόλις ωριμάσουν θα βάλει στο ίδιο καδί, αφού μετά το πλύσιμο μ' ένα πιρούνι τις τρυπίσει στα πλάγια για νάμπει μέσα τους το ξύδι, πιπεριές και τελευταία απ' όλα «φραγκόμπλα», που δεν είναι τίποτε άλλο παρά άγουρες ντομάτες.

Αυτά λοιπόν τα τρία είδη βρασμένα σ' ένα καδί και βουτηγμένα σε μπόλικο ξύδι αποτελούν τα ξυνάδια μας.

Παλιότερα όχι μόνο δεν έλειπαν και μάλιστα τη σαρακοστή από το σπιτικό τραπέζι αλλά παρέα και με λίγο τυρί αποτελούσαν πολλές φορές το μοναδικό φαγητό του γεωργού και του ξωμάχου μια κι ήταν το πιο πρόχειρο και το πιο ανέξοδο απ' όλα, ενώ σήμερα μας αρκεί το να τα προσφέρουμε με λίγο λαδάκι για ορεκτικό, αφού τέτοια είναι.

Αρκετά όμως με τα ξυνάδια κι είναι ίσως καιρός ν' ασχοληθούμε λίγο και με την αρμιά, της το υποσχεθήκαμε άλλωστε.

Στον κήπο μας λοιπόν και πάλι με τη μάνα μου να μάχεται τη φορά αυτή τα καμπρολάχανα. Εκτός από δυο τρία, που θ' αφήσει για σπόρο, κόβει όλα τ' άλλα, τα βάζει στο τσιουβάλι και στην πίσω αυλή του σπιτιού μας χωρίζει τα καλά, τα κεφαλιασμένα, να τα βάλει αρμιά και τα σκάρτα να κάνει μ' αυτά την Κυριακή κρέας τζιαρούχι.

Από τα πρώτα βγάζει τα εξωτερικά πράσινα φύλλα τους κι ύστερα τα πλένει με μπόλικο νερό, να φύγουν όχι μόνο τα χώματα αλλά και το σαλιγκαράκι, που ξεχάστηκε κι αντί να γυρίσει στην τρύπα του όσο ήταν ακόμη καιρός έμεινε και το βρήκε η μέρα στις δίπλες του λάχανού μας. Στραγγίζουν κι ύστερα με προσοχή τα βάζει στο καδί τους και πασπαλιστά, για να πάει σ' όλα ομοιόμορφα, ρίχνει πάνω τους

αλάτι χοντρό και τ' αφήνει έτσι περίπου 24 ώρες, να προχωρήσει μέσα τους όσο πιο βαθιά γίνεται η αλμύρα του. Την άλλη μέρα προσθέτει νερό μέχρι να σκεπαστούν κι ούτε ξεχνάει να βάλει και λίγο λεμοντόζι για να πάρει ζύνα.

Ακολουθεί τώρα το πιο σπουδαίο μέρος της όλης εργασίας, το λεγόμενο «σύρσιμο», και γίνεται έτσι: Το πρώτο εβδομήμερο κάθε μέρα κι ύστερα μια φορά την εβδομάδα από το πυρί του καδιού βγάζει σ'ένα δοχείο την αλμύρα, που έγινε με το αλάτι και το νερό που προσθέσαμε, και την ξαναρίχνει πάλι μέσα του κι ύστερα πάλι και πάλι μέχρις ότου βεβαιωθεί πως καλά αυτή ανακατεύτηκε. Όσο πιο πολλές φορές κάνει αυτή τη δουλειά τόσο και πιο σίγουρη είναι πως τα Χριστούγεννα, αν όχι πιο νωρίς, θα βρεθεί μ'ένα λάχανο αρμιά στο πιάτο, θα το κόψει κομματάκια κι αφού πασπαλίσει πάνω τους κοκκινοπίπερο και τα ραντίσει με λάδι, να γλιστρούν στο λαιμό, θα μας τα προσφέρει για όρεξη ή θα φιλέψει μ'αυτά όσους μας επισκεφθούν απόγευμα για τα χρόνια πολλά.

Αυτή είναι η αρμιά μας κι αυτό το πυκνότερο υπόζυνο και λίγο αλμυρό υγρό με τη γεύση του λάχανου ο «αρμόζμος», ευχάριστο ορεκτικό και αποτελεσματικό φάρμακο για τη δυσκοιλιότητα.

Τώρα, που τελειώσαμε και τον κήπο μας, γιορτάσαμε με την καρδιά μας τα πανηγύρια τ' Άι Δημητρού στις 26 Οκτωβρίου, τσ' Αναργύρ'ς την 1 και των Ταξιαρχών στις 8 Νοεμβρίου, ας προχωρήσουμε στις ετοιμασίες για το χειμώνα κι

Οι παστριμάδες

ή παστουρμάδες, όπως αλλού τους λένε, ας μας απασχολήσουν πρώτοι.

Κάθε οικογένεια του χωριού την εποχή αυτή και μέχρι την αποκριά τ' Άϊ-Φιλίππου φροντίζει να βάλει τον παστριμά της, το κρέας δηλαδή που θα χρειαστεί όλο το χειμώνα και την άνοιξη μαζί, αφού την Πασχαλιά θα δοκιμάσει πάλι το φρέσκο. Για το σκοπό λοιπόν αυτό οι πιο φτωχοί σφάζουν ένα δυο από τα γέρικα γιδοπρόβατά τους, αυτά που έχουν για «βγάλσιμο», ενώ οι πιο εχούμενοι προτιμούσαν παλιότερα να τους το προμηθεύει ο Τούρκος Ρακίμπεης από βόδια που έφερνε από την Αλβανία.

Τη φροντίδα αυτή ανέλαβε αργότερα ο πατέρας μου, ο οποίος, μαζί με το μπακάλικο διατηρούσε στο χωριό καφενείο και χασάπικο ακόμη. Το παζαρόπουλο λοιπόν έφερνε από την Κόνιτσα περισσότερα από είκοσι κεφάλια βόδια και γελάδια, τα ζαμάνια ή γκόριδες όπως τα λέγαμε, όλα τους γέρικα στην ηλικία γι'αυτό και απομεινάδια του παζαριού. Το βράδυ τα κλείναμε στην αυλή της Φροσύνης Καραλούλη και τη μέρα, ύστερα από το μάζεμα των καλαμποκιών, τ' απολούσαμε ελεύθερα σ' όλο τον τόπο.

Άλλοι πάλι μαζεύονταν δυο τρεις παρέα κι αγόραζαν στο παζάρι ένα βόδι και το είχαν κοινό, το θρέφαν με τη σειρά κι όταν το έσφαζαν έπαιρναν και τ' ανάλογό τους σε κρέας και σ' όλα τ' άλλα.

Το ένα ή δυο πόδια βοδινό, που προμηθεύονταν το κάθε σπίτι, όπως κι αυτό των γιδοπροβάτων το έκοβαν «παρτίδες», στενόμακρες λουρίδες της μιας ή των δυο οκάδων, για ένα δηλαδή ή δυο φαγητά, και τις βάζανε σε χωριστό καδί, μια σειρά κρέας και πάνω πασπαλιστό χοντρό αλάτι, άλλη σειρά και πάλι αλάτι και στο τέλος το σκέπαζαν όλο με αλατόνερο. Έτσι το άφηναν 15 περίπου μέρες να το πιάσει καλά η αλμύρα κι ύστερα το κρεμούσαν σε ξύλινα σταλίκια στο μαγειριό, σε μέρος που να καπνίζεται. Όταν στέγνωνε το μάζευαν και το έβαζαν μέσα σε βαένι κρασιού,

να κρατιέται μαλακό και να μη χαλάει, να μη πιάνει σαράκια.

Τα σκωτοπλέμονα του ζώου, αν αυτό ήταν γιδοπρόβατο ή μόνο το συκώτι, αν ήταν μεγάλο, με λίγο κρέας, ωμά όλα τους, και την κοιλιά μαζί κι αν ήταν από μικρό ή μεγάλο, καλά καθαρισμένη και ζεματισμένη αυτή, τα φτιάχναμε λουκάνικα.

Τα έκαναν πρώτα «μάντζια», χοντροκομμένο δηλαδή κιμά, τους πρόσθεταν μυρωδικά τα έβαζαν μέσα σε βοδινά έντερα κι όταν στέγνωναν τα λουκάνικα μας ήταν έτοιμα.

Πολύ πολύ παλιά, για να κάνουν τα μάντζια, έδεναν όσα πιο πάνω αναφέραμε στη ρόκα σα να ήταν μαλλιά για γνέσιμο και μ' ένα μαχαίρι ή ψαλίδι το έκοβαν σε όσο πιο μικρά κομμάτια μπορούσαν, ενώ αργότερα τα έβαζαν πάνω σ' ένα κούτσουρο και τα κομματίζαν χτυπώντας τα με την κόψη του τσεκουριού.

Πριν από τον τελευταίο μεγάλο πόλεμο μερικοί χωριανοί χρησιμοποίησαν γι' αυτή τη δουλειά κρεατομηχανές φερμένες από τη Βλαχιά, αλλ' ούτε άλλοι τους μιμήθηκαν ούτε κι οι ίδιοι επέμεναν, αφού, αντί για μάντζια, έβγαζαν κιμά που έκανε τα λουκάνικα τόσο άνοστα.

Σ' αυτά λοιπόν τα μάντζια πρόσθεταν μετά τριμμένα πράσα, μακεδονίσι, αλάτι και κοκκινοπίπερο, επειδή το μαύρο ήταν πολύ ακριβό, τ' ανακάτευαν καλά να γίνουν ένα και με τη βοήθεια μιας λυγισμένης ιτχίσιας βέργας στην αρχή, ενός ειδικού χωνιού αργότερα γέμιζαν τα βοδινά έντερα. Να στεγνώσουν τα κρεμούσαν θηλιές θηλιές με τσιόκαλα ανάμεσά τους, να μην εγγίζουν και μουχλιάσουν, σε σταλίκια, που στη συνέχεια έβαζαν στο μαγειριό να καπνιστούν κι όταν στέγνωναν και για να μη χαλάσουν τα έβαζαν όπως και τον παστριμά μέσα σ' ένα βαέني.

Τα βοδινά πάλι ξύγκια τα κόβανε με το ψαλίδι κομματάκια, τα πλένανε καλά να φύγουν τα αίματα κι ύστερα τα βάζανε στο κακάβι και τα βράζανε. Από τη μεγάλη ζέστη το λίπος χώριζε κι έτσι λιωμένο το έχυναν σε ταβάδες, το άφηναν να παγώσει κι ύστερα το έβγαζαν κι από ένα νήμα, που σε σχήμα θηλιάς είχαν βάλει σε μια του άκρη όταν ακόμα ήταν υγρό, το κρεμούσαν σε σίγουρο μέρος.

Ήταν τα λεγόμενα μανούρια κι απ' αυτά έκοβαν κομμάτια το χειμώνα να τσιγαρίσουν με τη βοήθεια και λίγου βούτυρου το φαγητό. Στο κακάβι έμεναν οι «τσιγαρίδες», όσα δηλαδή λίπη δεν έλιωναν, πολλές από τις οποίες ζεστές ζεστές όπως ήταν τις τρώγαμε αμέσως, ενώ τις υπόλοιπες τις φυλάγαμε να τις βάλουμε στις καλαμποκίσιας μπομπότες, που αποτελούσαν το χειμωνιάτικο κολατσιό.

Το δέρμα του βοδιού τόσο ο πατέρας μου όσο κι αυτοί που το είχαν μισιακό το άπλωναν και στις άκρες του το κάρφωναν να μείνει έτσι καλά τεντωμένο, ενώ πάνω του έριχναν στάχτη να στεγνώσει γρήγορα. Το έκοβαν μετά λουρίδες, τις φασκιές, πλάτους 25 περίπου πόντους και μήκους όσο και το μήκος του δέρματος, και μ' αυτές, όταν χρειάζονταν, έφτιαχναν παπούτσια, τα γνωστά μας «τσιαρχόσνα» ή «λιόπες».

Αν πάλι είχαν κάποιο πολύ δικό τους στα Γιάννενα το έστελναν σ' αυτόν να το κατεργάσει στα εκεί βυρσοδεψεία, για να κάνουν μ' αυτό πιο όμορφα και πιο γερά υποδήματα τους «κιοσλέδες». Χοιρινά δεν είχαμε πριν στο χωριό και μόνο οι τσοπάνηδες έπαιρναν από ένα δυο γουρουνάκια και τα μεγάλωναν κοντά τους στη στρούγκα με τον ορό που τους έριχναν. Αργότερα και γύρω στα 1925 άρχισαν κι οι χωριανοί, λίγοι στην αρχή περισσότεροι μετά να παίρνουν σπίτι τους από ένα γουρουνάκι όχι βέβαια γι' αναπαραγωγή αλλά να το μεγαλώσουν και τα Χριστούγεννα να το σφάξουν. Το κρέας του μπορεί να μην κάνει για παστριμά, φρέσκο όμως είναι γλυκύτατο,

πολύ καλό για μπριζόλες και ιδανικό για λουκάνικα.

Αν μια βόλτα κάνεις σήμερα στα σπίτια του χωριού σίγουρα σε πολλά θ' ακούσεις να γρυλίζει κάποιο γουρουνάκι, να νιώσεις όμως τη χαρακτηριστική μυρωδιά του παστριμά είναι ζήτημα, αφού οι χωριανοί μέχρι τ' 'Αϊ-Φιλίππου, που αρχίζει Το σαραντάημερο,

όπως και μετά τη σαρακοστή τρώνε κρέας φρέσκο, φερμένο από την Κόνιτσα.

Απόκριες λοιπόν του Αποστόλου Φιλίππου στις 14 το βράδυ, κι από την άλλη μέρα σαρακοστή, που κρατάει 40 ολόκληρες ημέρες, γι' αυτό και σαραντάημερο τη λέμε.

Παλιότερα τις νηστείες δεν τις κρατούσαν μόνο λίγοι ευσεβείς κι εγκρατείς, όπως σήμερα, αλλά όλοι οι χριστιανοί, όπως και κάθε Τετάρτη και Παρασκευή να θυμούνται τη σύλληψη και το σταυρικό θάνατο του Κυρίου κι αν μάλιστα κάποιος τύχαινε από λάθος ν' αρτηθεί μια από τις δυο αυτές μέρες, για να μην έχει αμαρτία, νήστευε την επόμενη Δευτέρα.

Πάντως η νηστεία της σαρακοστής έχει ξέχωρη θέση, γιατί σε καθαρίζει σωματικά και ψυχικά και σε κάνει έτοιμο να δεχτείς τη μεταλαβιά, την «πασχαλέτσα» όπως τη λένε τα παιδιά, επειδή αυτά συνήθως την έπαιρναν το Μεγάλο Σάββατο, την παραμονή της Πασχαλιάς. Μπορεί βέβαια ο καθένας να μεταλάβει όποια μέρα θέλει, αρκεί να γίνει Λειτουργία, κι αυτός, αν είναι μεγάλος, να έχει νηστέψει τουλάχιστον οχτώ μέρες το κρέας και τα γαλακτερά και τρεις το λάδι, όλοι όμως προτιμούν να «κοινωνήσουν» τη σαρακοστή, τα Νικολοβάρβαρα, του Σπυρίδωνα, του Ευαγγελισμού και του Βαγιού, μέρες δηλαδή που δεν κάνουν βαριές δουλειές, γι' αυτό και δεν υπάρχει κίνδυνος να βγάλουν το «καλότυχο» το σπυρί με το πολύ πύον και τους ανυπόφορους πόνους.

Αν τύχει να επισκεφτεί το χωριό εξομολογητής πηγαίνουν πρώτα και εξομολογούνται, αν όχι μεταλαβαίνουν και χωρίς εξομολόγηση, αρκεί να είναι αγαπημένοι μ' όλον τον κόσμο κι αν με κάποιον δε μιλούν να συγχωρεθούν πρέπει πρώτα, γιατί είναι μεγάλη αμαρτία να μεταλάβεις άκριτος. Αλλά και τα νιόγαμπρα πριν συμπληρώσουν χρόνο, όπως και οι αστεφάνωτοι, μεταλαβιά δε δικαιούνται.

Την παραμονή το βράδυ λούζονται κι αλλάζουν να είναι όχι μόνο στην ψυχή αλλά και στο σώμα καθαροί και την άλλη μέρα παρακολουθούν στην εκκλησία τη θεία λειτουργία. Όταν φτάσει στο σημείο όπου ο παπάς με τα λόγια: «Μετά φόβου θεού, πιστεως και αγάπης προσέλθετε», τους προσκαλεί ταπεινά, προχωρούν προς την Ωραία Πύλη και με ευλάβεια τη θεία Μετάληψη, το θεϊκό αυτό δώρο, δέχονται.

Παλιότερα μεταλάβαιναν στην αριστερή θύρα του εικονοστασίου και πάντα μετά την απόλυση πρώτα οι άντρες κι ύστερα οι γυναίκες, που, πριν από το γυναικωνίτη ξεκινήσουν, γύριζαν στις γύρω τους και με φωνή κάπως δυνατή, για ν' ακουστούν από πολλές, έλεγαν:

- Σχουράτει μοι κι ου Θιός να σας σχουρέσει, γ'ναίκες, θα πάου να μιταλάβου. Κι εκείνες της απαντούσαν.

- 'Αιντε, σχουρεμένη νάσει.

Προχωρούσαν μετά στο ανδρικό κι όταν δυο τρεις συγκεντρώνονταν μπρος στον παπά, που όπως είπαμε τις περίμενε στην αριστερή θύρα, έσκυβαν το κεφάλι τους να βάλει πάνω του έστω και λίγο από το πετραχίλι του κι ύστερα να διαβάσει τη σχετική ευχή. Μεταλάβαιναν με τη σειρά κι επειδή θεωρούσαν αμαρτία το να φτύσουν

μετά, πριν δηλαδή βάλουν πρώτα κάτι άλλο καλό στο στόμα τους, έπαιρναν αμέσως αντίδωρο. Αν τύχει να χυθεί μεταλαβιά στο ρούχο αυτού που μεταλαβαίνει ευθύς το βγάζει και το πηγαίνει να το πλύνει στο λάκκο, για να πάρει το νερό τη χυμένη μεταλαβιά, κι αν μετά τη μετάληψη τάση προς εμετό έχει, κάνει σ' ένα μαντίλι κι όπως αυτό γεμάτο είναι το πάει πάλι στο λάκκο και το ρίχνει στο νερό μη τύχει και πατηθεί η μεταλαβιά και λερωθεί.

Φροντίζουν ακόμα να μη κοπούν ή χτυπήσουν τη μέρα αυτή, γιατί μαζί με το αίμα τους θα τρέξει κι η μεταλαβιά, κι αν τούτο τύχει δεν αφήνουν το αίμα κάτω να τρέξει αλλά το πίνουν. Όμως η πιο μεγάλη αμαρτία είναι το να πέσει από το δυσκοπότηρο μεταλαβιά και να μείνει κάτω στο δάπεδο, γι' αυτό, αν κάτι τέτοιο συμβεί, ο παπάς οφείλει να σκύψει και να τη μάσει με τη γλώσσα του έστω κι αν δεν είναι ο αίτιος του κακού.

Αλλ' η κάθε σαρακοστή, και κυρίως οι δυο μεγάλες, δεν έχουν για χαρακτηριστικό τους γνώρισμα μόνο τη νηστεία ή τη θεία κοινωνία αλλά και το σαραντολείτουργο, που διαβάζει η κάθε νοικοκυρά για το καλό της φαμίλιας της. Τις μέρες αυτές, όπως κι όταν κάνει γάμο σπίτι της, να μη πιάνει τα νιόγαμπρα μάτι ούτε κι αρρώστια, αλλά και μετά το θάνατο μέλους της οικογένειας, να μη βλέπουν το νεκρό στον ύπνο τους, αναθέτει στον παπά να λειτουργήσει για το σπίτι της σαραντα μέρες, χωρίς να περιμένει και την παρουσία της ίδιας ή μέλους της οικογένειας της παρά ν'αρκείται στο να τα κάνει όλα όπως του υπαγορεύει το τυπικό κι η συνείδηση του.

Πριν όμως αφήσουμε τη σαρακοστή ας θυμήσουμε πως στη διάρκειά της γάμος δε γίνεται κι όποιος νύφη στο γιο του θέλει να πάρει ή κόρη να παντρεύει πρέπει να φροντίσει γι' αυτό μόλις περατώσει τις πολλές δουλειές του και το σπίτι του είναι γεμάτο απ' όλα, κρηνί όπως λέει η μάνα μου, πριν δηλαδή του Φιλίππου, γι' αυτό και την εποχή αυτή κάθε Κυριακή έχουμε και γάμο, κάθε μέρα και χαρά.

Κι όταν όλα τούτα με το καλό ο νοικοκύρης μας τελειώσει νιώθει την ανάγκη γι' άλλη μια φορά τον Ύψιστο, που τόσο του συμπαραστάθηκε, να ευχαριστήσει με την προσευχή του και στον Απόστολο Ανδρέα

Τα Μπόλια
να προσφέρει.

Αυτά τα μπόλια είναι σπυριά από γεννήματα και κυρίως καλαμποκιού και σιταριού με λίγα φασόλια ανάμεσά τους, βρασμένα καλά στις 29 Νοεμβρίου για να προσφερθούν στην εκκλησία στις 30, στη γιορτή του Απόστολου Ανδρέα.

Το πρωί της μέρας αυτής η νοικοκυρά θα πορευτεί προς την εκκλησία όχι μόνο με τη λειτουργιά στον κόρφο της και τ'ανάμα μ'ένα κεράκι στα χέρια, όπως κάθε φορά, αλλά και με μια λίμπα γεμάτη μπόλια. Αφού το σταυρό της κάνει στο μανάλι θ'ανάψει το κεράκι και στον παπά θα προσφέρει τη λειτουργιά με το κρασί, ενώ τα μπόλια θα τ'αδειάσει στη μεγάλη κανίστρα, που γι' αυτό το σκοπό έχουν βάλει πλάι της Ωραιάς Πύλης και κάτω από την εικόνα του Χριστού.

Με το τέλειωμα της λειτουργίας και πριν το: «Δι' ευχών των αγίων πατέρων ημών...»για την απόλυση, ο παπάς θα σταθεί πάνω από την κανίστρα και θα ευλογήσει τα μπόλια μας μ' όσα γράμματα για την περίπτωση αυτή είν' ταμένα.

Έξω στο χαγιάτι ο καντηλανάφτης θα τα μοιράσει μετά σ' όλους φέρνοντας γύρω την κανίστρα κι ο δάσκαλος, που όλη την ώρα με τ' αυτί τεντωμένο παρακολουθούσε

την κίνηση της πλατείας, τώρα, που βεβαιώθηκε πως απόλυσε η εκκλησία, τα παιδιά βγάζει διάλειμμα, κι ας μην είναι η ώρα του, να πάρουν κι αυτά μπόλια. Όλοι τρώνε με βαθιά μέσα τους την πίστη πως ο Αντρείας θα αντρώσει τα γεννήματα και του χρόνου διπλά θα γίνουν. Τρώνε αλλά και παίρνουν μαζί τους λίγα, μια κι είναι διαβασμένα κι όταν στο σπίτι φθάνουν για την αποθήκη τους αμέσως τραβούν, να ραντίσουν μ' αυτά όλα τα γεννήματα, που έχουν εκεί φυλαγμένα, να είναι καλοξοδεμένα κι η νέα σοδειά ευλογημένη.

Το μεσημέρι στη μέση του τραπεζιού η μάνα θα βάλει και μια μεγάλη λίμπα γεμάτη μπόλια με χοντροκομμένα καρύδια μέσα και πάνω τους πασπαλισμένη ζάχαρη, όταν βέβαια το καφεκούτι το επιτρέπει, για μετά το φαγητό.

Οι πρόγονοι μας την εποχή αυτή πρόσφεραν στους θεούς τους ως ευχαριστήρια δώρα τα «πυανέψια» κι εμείς ακολουθώντας το παράδειγμά τους προσκομίζουμε στον Πρωτόκλητο Ανδρέα τα μπόλια μας. Την άλλη κιόλας μέρα να και ο

Δ' - ΧΕΙΜΩΝΑΣ

η λευκή εποχή του χρόνου με τις δικές της χάρες και τα ξέχωρα προβλήματα.

Είναι αλήθεια πολύ όμορφα να βλέπεις στον παγωμένο αέρα τις νυφάδες του χιονιού, μικρές άσπρες πεταλουδίτσες, καθώς αυτές στριφογυρίζουν στον θεότρελο χορό τους έτοιμες να σκεπάσουν τη φύση πέρα ως πέρα και μαγεμένος μένεις όταν τη γραφικότητα αυτή του χιονιού αντρικρίζεις.

Είναι όμως κι αλήθεια το πως ο μολυβένιος ουρανός της εποχής αυτής σου πλακώνει τα στήθια, το παγωμένο ξεροβόρι, που μ' ορμή διαβαίνει σφυρίζοντας, τα πάντα νεκρώνει, κοκκινίζει τις μύτες, ξυλιάζει χέρια και πόδια, τ' αρνάκια παγώνει.

Πόσες και πόσες φορές καθισμένος στα παράθυρο του σπιτιού μου, πίσω από το κλειστό του τζάμι, δεν είδα τον καπνό να βγαίνει από το μπουχαρί του γείτονα άχρωμος και διστακτικός, δεν αντίκρισα τα δύστυχα πουλάκια να πετούν αναποφάσιστα εδώ κι εκεί ζητώντας λίγη τροφή και ζεστασιά νάβρουν, δεν έμεινα κοιτάζοντας τις νεροσταλαγμίτες, που σα σπαθιά κρέμονταν στην άκρη της στέγης των απέναντι σπιτιών μέχρι κάτω!

Τα βράδια πάνι, όταν έξω τα διαμονισμένα «ανεμοσούρια» σώριαζαν στις γωνίες το χιόνι και τα αγρίμια περιπλανιόνταν νάβρουν κάτι να ξεγελάσουν την πείνα τους, μήπως δε χάρηκα τη θαλπωρή που σκορπάει το «ρουχωμένο» τζάκι με τα δέντρινα κούτσουρα μια και την εποχή αυτή δε λένε να σβήσουν, δεν κυριεύτηκα από εκείνη την ευχάριστη ζεστασιά που δημιουργεί η συγκεντρωμένη γύρω του φαμίλια μας;

Πόσο όμορφα περνούσαμε την ώρα μας! Η μάνα έπλεκε κάλτσες κι ίσως και τη βραδιά αυτή να έκανε νυχτέρι, ο πατέρας κάτι διάβαζε κι εμείς τα παιδιά κρεμασμένα από τα χείλη πότε της γιαγιάς Μουλούς και πότε του παππού Μουλά ακούγαμε τα όμορφα παραμύθια της, ρουφούσαμε αχόρταγα τις ιστορίες του για Τούρκους και κλέφτες, που τελειωμό δεν είχαν. Ευτυχισμένη οικογένεια!

1 - ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ

λέγεται ο πρώτος μήνας του χειμώνα κι είναι αυτός με τις πιο μικρές μέρες και τις πιο μεγάλες νύχτες, τα πρώτα χιόνια και τις πολλές γιορτές. Με το έμπα του τα Νικολοβάρβαρα, τρεις γιορτές στη σειρά κι όλες τους βαριές και τις κρατούμε όχι μόνο γιατί οι πολλές δουλειές έχουν την εποχή αυτή τελειώσει αλλά και γιατί

είναι θαυματουργές. Αν δεν τιμήσεις την Αγία Βαρβάρα όπως της αξίζει μπορεί με τις αστραπές και τις βροντές της να σε «βαρβαρώσει», να σ' αφήσει δηλαδή ακίνητο στο κρεβάτι με ημιπληγία ή άλλη παρόμοια φοβερή αρρώστια, κι ο 'Αι Σάββας θέλει κεράκι στο εκκλησάκι του, που αποτελεί συνέχεια του μοναστηριού, το οποίο κάποτε υψώνονταν στο ίδιο μέρος.

Τ' όνομα πάλι του 'Αι Νικόλα όχι μόνον οι ναυτικοί αλλ' όλοι οι χριστιανοί με ευλάβεια προφέρουν και συχνά τη βοήθειά του στις ανάγκες τους επικαλούνται. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε κι αυτό που λέμε στο χωριό: «'Αϊ-Βαρβάρα βαρβαρώνει, 'Αϊ-Σάββας σαβανώνει κι 'Αϊ-Νικόλας παραχώνει».

Παλιότερα τις μέρες αυτές όλοι έτρωγαν τσίμες, εκείνα τα πολύ μικρά ψαράκια της λίμνης των Γιαννίνων που τα έφερνε στο χωριό ο Κονιτσιώτης Μηλιώνης.

Φόρτωνε στο γαϊδουράκι του ένα κοφίνι ψάρια κι άλλο ένα με τσίμες, έβαζε και στα μεσοσάμαρα λίγα ζιαμπόχελα του Λούρου και νάτος στη ράχη προς τη Μόλιστα να διαλαλεί πρώτα απ' εκεί το εμπόρευσμά του κι ύστερα, για να το πουλήσει, να γυρνά στους δρόμους και στην πλατεία του χωριού, ενώ πολύ αργότερα την υπηρεσία του αυτή την παραχώρησε στο χωριανό μας Χαράλαμπο Παπατρύφωνα.

Σ' όλους άρεσαν οι τσίμες, γιατί, όπως τις έκαναν στο ταψί με μπόλικά πράσα και τις έψηναν στη γάστρα, γίνονταν πολύ νόστιμες και τα ζιαμπόχελα στη σχάρα πολλά τραγούδια έλεγαν όταν συνοδεύονταν με κρασί.

Νικολοβάρβαρα λοιπόν και τις πιο πολλές φορές τις περασμένες εκείνες χρονιές βλέπαμε τις μέρες αυτές τη γάτα μας να κάθεται με τον πισινό της προς τη φωτιά, το τζάκι να γυρίζει τον καπνό του προς τα μέσα, τα βόδια να παίζουν, τα σπουργίτια να στρώνονται στη γη, ακούγαμε τα τσιόνια να ξελαρυγγίζονται φωνάζοντας «τσιον, τσιον», δηλαδή χιον, χιον, να μπουμπουνίζει βαθειά, κι είχαμε στ' αλήθεια την πρώτη επίσκεψη του χιονιού, που έκανε το Μουλά να λέει: «Τ' άσπρισε πάλι τα γένια του ο 'Αϊ-Νικόλας».

Ίσως όχι μόνο αυτό αλλά και αρκετά άλλα απ' όσα τότε γίνονταν και σχέση έχουν με τον καιρό και με τις αγροτικές ασχολίες να μας φαίνονται σήμερα παράξενα, γι' αυτό παρενθετικά ας πούμε πως τότε ακολουθούσαμε το Ιουλιανό ημερολόγιο και όχι το σημερινό, το Γρηγοριανό, που ορίστηκε ως επίσημο πολιτικό και θρησκευτικό ημερολόγιο της πατρίδας μας το Μάρτιο του 1923 και σήμερα προηγείται του πρώτου κατά 13 ημέρες. Ας μη ξεχνούμε άλλωστε πως πιο παλιά όλες οι εποχές είχαν τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα πολύ έντονα κι ας θυμούμαστε αυτό που όλοι λέμε στο χωριό: «'Αλλαξε η σφαίρα», κάνει δηλαδή τώρα κάπως αλλιώτικο καιρό κι όλα έρχονται αργά, γεγονός που το αποδίδουν άλλοι σε θεϊκή δοκιμασία, άλλοι στα πυρηνικά, στους πυραύλους, στα καυσαέρια κι άλλοι αλλού.

Όσο όμως μεγάλες γιορτές κι αν είναι οι τρεις αυτές ημέρες, όπως κι όσες άλλες ακολουθούν, περνούν τόσο γρήγορα την εποχή αυτή με τις μικρές της μέρες ώστε κάνουν τη νοικοκυρά να βιάζεται αν θέλει να σκολάσει στην ώρα τους τις:

Ετοιμασίες για τα Χριστούγεννα.

Τα παιδιά, αν όχι κι όλα τ' άλλα μέλη της οικογένειας, καλό είναι τις γιορτές αυτές να φορέσουν τουλάχιστον καινούρια πατούνια και για να τα ετοιμάσει πρέπει, όταν όλες τις άλλες δουλειές τελειώνει, να το στρώνει τα βράδια στο πλέξιμο και

Γέροντες στην πλατεία του Χωριού μας.

Χειμωνιάτικο τοπίο.

να ξεχνιέται μ' αυτό ως ύστερα από τα μεσάνυχτα. Το νήμα το έχει από τα μαλλιά των προβάτων της αφού μετά το κούρεμα τα έπλυνε καλά να φύγει η «σιάρβα» κι η γιαγιά, μια κι η ίδια δεν άδειαζε, τα έκανε με το λανάρι μεταξένια κι ύστερα με τη ρόκα της διαλεχτό νήμα να το πλέξει τώρα αυτή με τα χρυσά της χέρια ζεστά πατούνια. Παράλληλα με τούτη την ασχολία της και πάντα σύμφωνα με τις οικονομικές δυνατότητες του σπιτιού φροντίζει, όταν ο άντρας της λείπει στο ταξίδι, για καινούρια ρούχα και παπούτσια, το χειμωνιάτικο και χριστουγεννιάτικο ντύσιμο όλων και κυρίως των παιδιών.

Φέρνει ακόμα από το λόγγο μέχρι και δέκα φορτώματα έλατο κι όσα μπορεί κέδρα για τα γιδοπρόβατα και λίγες μέρες πριν από τη μεγάλη γιορτή καθαρίζει το σπίτι, γιατί έτσι πρέπει αλλά και γιατί όλο και θα έχουν κάποιο Χρήστο, Βασίλη, Φώτη ή Γιάννη να γιορτάσουν και να «καρτερέσουν χρόνια πολλά».

Δυο τρεις μέρες πριν από τις 25 ζυμώνει ψωμί για το φούρνο, τις κουλούρες που θα μοιράσει στα παιδιά τα κόλιντα και ξέχωρα το χριστόψωμο, κουλούρα μεγάλη κεντημένη με όση τέχνη διαθέτει. Αυτό θα το παρουσιάσει την πρώτη μέρα των Χριστουγέννων στο τραπέζι, να το κόψει ο νοικοκύρης σταυρωτά κι ύστερα με τις ευχές του να το προσφέρει σ' όλους. Την παραμονή φτιάχνει

Τα σπάργανα του Χριστού.

Με καθάριο σιτεμένο αλεύρι κάνει σε μια τέντζερη αραιό ζυμάρι χωρίς προζύμι και στην πυρουσιά, που έχει σε δυνατή φωτιά, βάζει πάνω μια πλάκα όσο πιο μεγάλη βρει αλλά χωματένια γιατί οι άλλες, οι γερές, δεν αντέχουν σε τόση ζέστη και γίνονται κομμάτια. Για να «καεί» πιο πολύ και πιο γρήγορα ρίχνει πάνω της στάχτη από τη χόβολη κι όταν δει πως έτοιμη είναι με μια ελατίσια σκούπα τη σκουπίζει προσεχτικά. Παίρνει μετά με μια κουτάλα ζυμάρι, το ρίχνει πάνω της και με τον πιτοπλάστη, καλά βρεγμένο με νερό να μη κολλάει, τ' απλώνει να γίνει ομοιόμορφο κι όσο πιο λεπτό μπορεί. Όταν καλά από τη μια μεριά ψηθεί, με τον ξύστρο το γυρίζει από την άλλη κι έτοιμο ύστερα το βγάζει, για να ρίξει στην πλάκα πάλι στάχτη, γιατί αλλιώς δεν καθαρίζει καλά και το φύλλο δε γυρίζει, τη σκουπίζει και καινούριο ζυμάρι απλώνει.

Αφού έτσι κάνει όλο το ζυμάρι ψημένα χοντρά πέτουρα, τα βάζει με τη σειρά σ' ένα ταβά, ένα φύλλο πέτουρο και πάνω του χοντροκομμένα καρύδια και σιρόπι, που έχει από πριν ετοιμάσει, άλλο φύλλο και πάλι καρύδια με σιρόπι μέχρις ότου τελειώσουν όλα. Όπως μέσα στον ταβά τώρα είναι, τα κόβει μ' ένα μαχαίρι σε κομμάτια όμοια μ' αυτά του μπακλαβά, χύνει στις κοψιές όσο σιρόπι περίσσεψε και τα «σπάργανα του Χριστού» είναι έτοιμα.

Λέει πως τα έφτιαξε να γλυκάνει τον πόνο της Παναγίας, που τη νύχτα αυτή γίνεται μικρομάνα, τα παιδιά όμως πιστεύουν πως περισσότερο θα γλυκαθούν αυτά και για τούτο, όταν το βράδυ την ώρα του φαγητού τα παρουσιάζει, με τον ταβά μαζί, στη μέση του τραπεζιού, προτιμούν σπάργανα μόνο να φάνε κι όχι φαγητό.

Τα ίδια ακριβώς θα κάνει και την παραμονή των Θεοφανείων, του Σταυρού, που κρατούμε νηστεία, για να περάσει η μέρα με γλύκα.

Κοντά σ' όλα τ' άλλα δε θα παραλείψει να φροντίσει τη μέρα αυτή ξέχωρα τα ζώα της, γιατί τη νύχτα της γέννησης του Χριστούλη κι αυτά θα ξενυχτήσουν και με το δίκιο τους μάλιστα, αφού αυτά τον πρωταντίκρισαν νεογέννητο στη φάτνη της Βηθλεέμ.

Όπου ο νοικοκύρης του σπιτιού δε λείπει στα ξένα πολύ θα συνδράμει κι εκείνος τη γυναίκα του σ' όλες τις προσπάθειές της κι αν τύχει κι είναι κυνηγός, όπως με πολλούς χωριανούς αυτό συμβαίνει, η φαμίλια του θα περάσει τις άγιες τούτες μέρες όχι μόνο με παστουρμά αλλά και με φρέσκο κρέας από αγρίμι.

Έχουν βλέπεις από παλιά συνήθεια να συγκεντρώνονται καμιά δεκαριά παρέα κι όταν κοντοζυγώνουν τα Χριστούγεννα να πηγαίνουν στο μοναστήρι της Φούρκας, που κρατάει πολύ κυνήγι από λαγούς, ζαρκάδια, αγριογούρουνα και πουλιά ακόμα, τσίχλες, πέρδικες, τσουρλέκες. Στα κελιά του βρίσκουν όχι μόνο μέρος να μείνουν αλλά και κάποια εξυπηρέτηση από το φύλακά του το γέρο Βαγγέλη.

Όλη τη μέρα κυνηγούν και τα βράδια μαζεύονται στη μεγάλη φωτιά που κάνουν με κούτσουρα από τα γύρω γέρικα δέντρα, ψήνουν από τα κυνήγια τους και για ώρες διηγούνται ιστορίες. Εκεί μένουν 5,6 ή και 7 ακόμη ημέρες, ανάλογα πάντα με τον καιρό, κι όταν για το χωριό ξεκινούν φορτώνουν σ' όσα μουλάρια έχουν μαζί τους τα κυνήγια, επιδεικτικά περνούν τους δρόμους του Κερασόβου και γεμάτοι υπερφάνεια και χαρά έρχονται στο χωριό.

Λένε, κι εμείς τους πιστεύουμε κι ας είναι κυνηγοί, πως η σχετική ευχή μας «να σας τρέχουν» πάντα εισακούεται και μια μόνο χρονιά ήρθαν από το μοναστήρι με το κεφάλι σκυμμένο, γιατί από τη στιγμή που έφθασαν εκεί άρχισε να ρίχνει τόσο χιόνι που ακόμα και τώρα δεν ξέρουν αν σταμάτησε.

Έχουμε στο χωριό πολλούς, καλούς και δραστήριους κυνηγούς και μάλιστα προπολεμικά είχαν ιδρύσει τον ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΠΟΥΡΝΙΑΣ «Η ΑΡΤΕΜΙΣ». Ήταν ο μόνος στην επαρχία μας, αφού ο σύλλογος Κονίτσης με δικαστική απόφαση είχε διαλυθεί, επειδή μέλη του σκότωσαν ένα ζαρκάδι, και για τούτο όλοι οι κυνηγοί της επαρχίας στο δικό μας σύλλογο έρχονταν γι' άδειες κι ό,τι άλλο σχετικό. Διαλύθηκε με τον πόλεμο του 1940.

Πολλές λοιπόν οι ασχολίες μας την περίοδο αυτή κι όλες καλοδεχούμενες, μια και γίνονται για τις γιορταστικές ημέρες, που με χαρά περιμένουμε όλοι μας και κυρίως τα παιδιά. Για 15 ημέρες δε θα έχουν σχολειό κι ως μόνη σκέψη τους μένει το αν την παραμονή τα ξυπνήσει νύχτα η μάνα να πάνε στα κόλιντα, πόσες κουλούρες και σύκα σ' αυτά θα μάσουν κι ακόμα ο Χρήστος, ο Στέφανος, ο Βασίλης, ο Φώτης κι ο Γιάννης πόσα χρήματα θα συγκεντρώσουν στην ονομαστική τους εορτή, αφού το έθιμο θέλει τη μέρα αυτή να πηγαίνουν οι χωριανοί επίσκεψη σπίτι τους κι όταν φεύγουν να τους τραβούν τ' αριστερό αυτί, ενώ συγχρόνως τους εύχονται «χρόνια πολλά, να ζήεις κι να γέν'ς μεγάλος άνθρωπος» και τα κερνούν φράγκο, δίφραγκο και σπάνια τάλιρο. Όμως το καμπαναριό σημαίνει

Χριστούγεννα.

Είναι η μέρα που έφτασε το «πλήρωμα του χρόνου» κι ένας Θεός γεννιέται, είναι η μεγάλη για κάθε χριστιανό γιορτή. Ας οδηγήσουμε κι εμείς τα βήματά μας στην ολόφωτη εκκλησιά, που νυχτιάτικα μας περιμένει, κι ας προσπαθήσουμε εκεί αντικρίζοντας το θείο Βρέφος ν' ανοίξουμε την καρδιά μας κι αφού το πλησιάσουμε όσο μπορούμε ας του προσφέρουμε για δώρο την αγάπη μας. Ας ενώσουμε και τη δική μας παράκληση με τους ύμνους των αγγέλων «και επί γης ειρήνη» ίσως εισακουστεί κι απλωθεί σ' όλο τον κόσμο το γέλιο κι η χαρά, που αυτή φέρνει. Κι όταν τη βαθιά χαραυγή οι ψαλμωδίες σιγάσουν και τα κεριά ένα ένα σβήσουν, ας πάρουμε το δρόμο

του σπιτιού μας ν' απολαύσουμε το γιορταστικό τραπέζι με το Χριστόψωμο, τον παστουρμά και τις νοστιμότητες λουκανίτσες.

Τη δεύτερη των Χριστουγέννων μέρα μαζί με τους Χρήστους γιορτάζω κι εγώ, στην εκκλησία θα μου προσφέρουν το «λουλούδι» και μετά την απόλυση σχεδόν όλοι οι χωριανοί θάρθουν σπίτι να μου ευχηθούν τα «χρόνια πολλά» κι εμείς με χαρά θα τους δεχτούμε και θα τους προσφέρουμε ό,τι καλό διαθέτουμε από γλυκά, τσίπουρο, πόντζι, καφέ ακόμα και κρασί με μεζέ σε μερικούς. Για όσους δεν προκάνουν το πρωί δε θα δημιουργηθεί πρόβλημα, αφού και τ'απόγευμα η πόρτα του σπιτιού θα είναι ανοιχτή όχι μόνο για τους πολύ πλησίον συγγενείς αλλά για όλους.

Θάρθει όμως κι ο παπάς να ευχηθεί κι αυτός και να «σηκώσει» το ύψωμα.

Την πρώτη μέρα των Χριστουγέννων και του Πάσχα όλοι ανεξαιρέτως οι χωριανοί πηγαίνουν στην εκκλησία λειτουργιά κι ανάμα για βοήθειά τους. Τη δεύτερη όμως μέρα όπως και κάθε γιορτή, πηγαίνουν, μόνο όσοι έχουν την ονομαστική τους, εικόνα με τον άγιο της ημέρας στο σπίτι τους, όπως κι όσοι πανηγυρίζουν.

Ο παπάς παίρνει τη λειτουργιά και το ανάμα που του προσφέρουν, μνημονεύει στην προσκομιδή τα ονόματα των ζωντανών του σπιτιού και μετά την εκκλησία τους επισκέπτεται με τη σειρά να σηκώσει το ύψωμα. Πάνω στο τραπέζι μας τον περιμένει έτοιμη σ' ένα πιάτο μια άλλη λειτουργιά, σ' ένα δεύτερο σιταρι, στο ποτήρι το κρασί να διαβάσει τα ορισμένα γράμματα, να θυμιατίσει, να πάρει ύστερα το λουκούμι για την ονομασία, το τάλιρο για τον κόπο του και γι' άλλο σπίτι να τραβήξει.

Από την πρώτη μέρα των Χριστουγέννων μέχρι και της Υπαπαντής, 40 δηλαδή ημέρες, δε σβήνουμε τη φωτιά που καίει στο τζάκι, γιατί η Παναγιά είναι λεχώνα και θέλει ζέστη, αλλά τη μαζεύουμε στην κορυφή, στον παραμάχο, και την αφήνουμε εκεί να σιγοκαίει.

Μα φθάσαμε στην παραμονή της πρωτοχρονιάς. Οι νοικοκυρές όλη μέρα στο πόδι να ετοιμάσουν το σπίτι, ν' ανοίξουν τα φύλλα της πίτας ναν' αύριο έτοιμα για τη γάστρα και το βράδυ που οι άντρες θα λείπουν στα μαγαζιά, να δουν με τ' άλλα μέλη της οικογένειας τι θα φέρει ο καινούριος χρόνος. Σκουπίζουν λοιπόν καλά τη βάτρα και πάνω στην καυτερή πλάκα της βάζουν ένα ψωμωμένο σπυρί σιταριού και τ'«ονοματίζουν» για το σπίτι. Το σπυρί από τη ζέστη της πλάκας σκάει κι αν πεταχτεί κατά την ανατολή το σπίτι θα πάει «τσ'ομπρός», αν κατά τη δύση θα μείνει στάσιμο κι αν τύχει αντί να πεταχτεί μείνει στάσιμο και καεί εκεί που είναι, κακά θα φέρει κι η καινούρια χρονιά. Το δεύτερο σπυρί τ'ονοματίζουν για τα ζώα κι ύστερα με τη σειρά για όλα τα μέλη της οικογένειας αρχίζοντας από το μεγαλύτερο.

Οι άντρες πάλι αφού πρώτα τακτοποιήσουν ό,τι δούνε και λαβείν έχουν να μην τους εύρει η νέα χρονιά μ' ανοιχτούς λογαριασμούς, διαλέγουν την παρέα τους και μόλις νυχτώσει στρώνονται στο παιχνίδι. Τη βραδιά αυτή έπαιζαν και οι παλιότεροι χαρτιά, «μακά» κυρίως κι όχι «πόκερ» και «πόκα» όπως τώρα, σε μιντζίτια και ναπολιόνια κι όπως είναι φυσικό άλλοι κέρδιζαν κι άλλοι «πόδεσαν» τον 'Αϊ-Βασίλη όχι βέβαια με τα δικά τους παπούτσια, μέχρις εκεί ποτέ δεν έφθαναν, αλλά μ' εκείνα της τσέπης τους.

Απ' όλους μας όμως τη μεγαλύτερη χαρά κι αγωνία έχουν τα παιδάκια καθώς προσπαθούν να μαντέψουν τι θα τους φέρει ο 'Αι Βασίλης, που σίγουρα θάρθει τη νύχτα αυτή, ενώ στις μέρες μας σχεδόν πάντοτε μας ξεχνούσε κι αν κάποτε τύχαινε να μας θυμηθεί δεν του έμενε στο σακούλι για μας παρά μια σοκολάτα, ένα μπισκότο

κι ένα χωνί με ζαχαράτα. Ήταν βλέπεις η εποχή που όχι μόνο οι άνθρωποι αλλά και οι άγιοι δυσκολεύονταν οικονομικά. Όμως ξημέρωσε

2 - ΓΕΝΑΡΗΣ

και 1 γράφει το ημερολόγιο μας.

Ένας άλλος μήνας γεννιέται κι ένας καινούριος χρόνος ανατέλλει. Ας μας φέρει την υγεία, χαρά κι ευτυχία, που όλοι μας τόσο ποθούμε, κι ας κάνει πραγματικότητα κάθε ευγενικό μας όνειρο, κάθε αγνή κι όμορφη προσδοκία μας.

Τα 12 παιδιά του, όλα τους άξια και προκομμένα, οι χωριανοί μου τα γνωρίζουν καλά και μάλιστα με τ' όνομά τους τα καλούν: Γενάρη, Φλεβάρη, Μάρτη, Απρίλη, Μάη, Κερασάρη, Θερτή, Αλωνάρη, Σταυρό, 'Αϊ-Δημήτρη, 'Αϊ-Ταξιάρχη και Αντριά.

Αυτή την πρώτη του μέρα χαρά μας να μας κάνει ποδαρικό, με το δεξί του πάντοτε πόδι, ανοιχτόκαρδος άνθρωπος πιο καλά παιδί που είναι αγγελούδι. Το δεχόμαστε μ' ευχές και το κερνούμε λουκούμι και δίδραχμο όταν λείπει το τάλιρο. Ο πατέρας μου πάλι εύχονταν να του κάνει ποδαρικό στο μαγαζί του ένας, οποιοσδήποτε, από τη φαμίλια του Αλεξίου, γιατί πίστευε πως οι γύφτοι φέρουν τύχη κι όλη η χρονιά θα πήγαινε με κέρδη και προκοπή του μαγαζιού.

Αλλά και κάτι άλλο πολύ προσέχουμε τη μέρα αυτή, αν θέλουμε να πάει όλη η χρονιά καλά, να μη σπάσουμε γυαλικό και κυρίως καθρέφτη κι αν αυτό τύχει να συμβεί πετάμε αμέσως τα κομμάτια του πολύ μακριά από το σπίτι μουρμουρίζοντας λόγια για καλό και κατάρες για κακό.

Μετά την εκκλησία ευχές, πολλές ευχές από μεγάλους και μικρούς για τον καινούριο χρόνο και το γελαστό γεροντάκι, τον Αϊ-Βασίλη, κι ύστερα χρόνια πολλά σ' όσους γιορτάζουν, στους Βασίληδες δηλαδή κι όχι στις Βασιλικές, γιατί στο χωριό μας μόνο οι άνδρες γιορτάζουν την ονομαστική τους γιορτή κι όχι οι γυναίκες, ενώ τα γενέθλια μας όλοι μας, μικροί μεγάλοι, ούτε καν τα θυμούμαστε.

Το μεσημέρι η νοικοκυρά στρώνει τραπέζι και γύρω του συγκεντρώνεται όλη η οικογένεια. Βάζει πάνω του τη βασιλόπιτα, που συνήθως είναι πετουρόπιτα, παστρουμά βραστό και λουκανίτσες σ' ένα πιάτο, τυρί σ' ένα άλλο, ενώ παλιότερα, που η οικογένεια ήταν μεγάλη, για να χορτάσουν έβαζαν και φαγητό.

Ο νοικοκύρης κόβει την πίτα σε φιλιά, ένα για το Χριστό, άλλο ένα για το σπίτι, τρίτο για τον ξένο, από ένα για κάθε σπιτικό κι ύστερα με τα δυο του χέρια φέρνει το σινί τρεις φορές γύρω, από τα δεξιά πάντα προς τ'αριστερά, ενώ τα χείλη του συνέχεια εύχονται. Παίρνουν όποιο φιλί τύχει προς τους κι όλοι με αγωνία ή περιέργεια ψάχνουν νάβρουν το τυχερό, δραχμή, τάλιρο ή ψεύτικη λίρα σήμερα, ένα αληθινό γρόσι άλλοτε.

Χαρά μεγάλη όποιος τόβρει, ευχές οι άλλοι, στενοχώρια τα παιδιά, γιατί δεν το πέτυχαν αυτά, και σωστή θλίψη, ευτυχώς προσωρινή, όταν ο τυχερός της χρονιάς είναι όχι μεγάλος αλλά κάποιο άλλο αδερφάκι τους.

Το τυχερό το βάζουν στο εικόνισμα και κει θα μείνει ως την άλλη χρονιά, ενώ αυτός που το βρήκε κρατάει για τον εαυτό του τη χαρά κι υπερηφάνεια.

Όλο τ'απόγευμα επισκέψεις, χοροί και γλέντια.

Στις 5 η γιορτή του Σταυρού, μέρα μεγάλης νηστείας, γι' αυτό ούτε λάδι τρώμε. Ο παπάς με το Σταυρό και την αγιαστούρα του στα χέρια και βοηθούς του ένα δυο γερά παιδιά, που έχουν τρουβάδες στους ώμους, παίρνει τα σπίτια του χωριού με

τη σειρά να κάνει τον αγιασμό. Η νοικοκυρά του σπιτιού για τον κόπο του και για το έθιμο, εκτός από το συνηθισμένο κέρασμα, τάλιρο σπίτι μου, θα βάλει στον τρουβά φασόλια, κρεμμύδια, καρύδια, κρέας, κανένα λουκάνικο κι ό,τι άλλο σχετικό έχει. Το σπίτι είναι τώρα αγιασμένο και τα καλικαντζάρια, που όλο το δωδεκάημερο μέχρι τα μεσάνυχτα την ώρα που λαλούν τα κοκόρια τριγύριζαν στον πάνω κόσμο καταχωνιάζονται στα τάρταρα της γης.

Η κυρά του σπιτιού ξέρει πως τούτα δω δε μοιάζουν με τ' άλλα, τις γνωστές μας μπάμπες, αλλ' είναι μαυριδερά με τριχωτό σώμα, μακριά ουρά, κέρατα στο κεφάλι και μάτια κόκκινα, δάχτυλα μακριά με μεγάλα νύχια, λαίμαργα, βρωμερά και σκανταλιάρικα, γι' αυτό και φροντίζει να τ' απομακρύνει από το σπίτι. Κάθε βράδυ λοιπόν θυμιατίζει τα δωμάτια του και τη στάχτη της φωτιάς, καθώς αυτή είναι πολλή, επειδή μέρα νύχτα καίει για την Παναγιά που είναι λεχώνα, δεν την πετάει έξω, μη την έβρουν τα τρισκατάρατα, τη μυρίσουν κι ύστερα πάνε στο σπίτι να το βρωμίσουν, αλλά τη μαζεύει στον παραμάχο κι όταν αυτός γεμίσει σε παλιά δοχεία. Ξέρει ακόμα πως στο σπίτι μπαίνουν από το τζάκι, γι' αυτό ρίχνει στη φωτιά παλιοτσάρουχα και κουρέλια από μάλλινα σκουτιά, να μυρίζουν και μακριά να φεύγουν.

Μόλις βραδιάσει, ο Μουλάς σίγουρα θα θυμίσει στη νύφη του και μάνα μου να σηκωθεί τα μεσάνυχτα για να δει «τι αέρας θα βαφτιστεί». Αν φυσάει νότος χαρά του μεγάλη, γιατί θα γίνουν πολλά σταφύλια και θα έχει κρασί να πίνει, ένα κύπελλο το μεσημέρι κι ένα το βράδυ μετά το φαγητό και ποτέ περισσότερο, αν βοριάς, που κάνει πολλά σιτάρια, για ώρα μένει αμίλητος και φανερά στενοχωρημένος.

Τα Φώτα.

ή Θεοφάνεια έχουμε την άλλη μέρα, γιορτή από τις πιο μεγάλες, γι' αυτό και πολύ βαριά. Χωρίς να βάλουμε απολύτως τίποτε στο στόμα μας, για να έχουμε το δικαίωμα να πάρουμε αγίασμα ή μεγαῦσμα όπως εμείς το λέμε, ντυμένοι με τα πιο καλά μας ρούχα και κατά προτίμηση μ' αυτά που έχουμε ακόμα άβαλτα, για να φωτιστούν, πηγαίνουμε να παρακολουθήσουμε τη λειτουργία. Τα παιδιά κρατούν κι από μια εικόνα, που τους την έδωσε η μάνα από τα εικονίσματα του σπιτιού, και μόλις στην εκκλησία φτάνουν τη βάζουν μπρος στο εικονοστάσι και κάτω από το Χριστό, να διαβαστεί κι αυτή. Παλιότερα μάλιστα κι οι γυναίκες έρχονταν μ' ένα χειρόβολο βριζάχυρο στα χέρια και τ' άφηναν έξω στο χαγιάτι να το διαβάσει και να το ραντίσει με αγίασμα ο παπάς μετά τη λειτουργία, για να δέσουν κλωνιά του γύρω από τα οπωρικά, να μη τα πιάνουν αρρώστιες και ρίχνουν τον καρπό τους.

Τελειώνει η λειτουργία, διαβάζεται ο αγιασμός κι όλοι με τη σειρά περνούν μπρος από το τραπέζι, που έχουν κάτω από το μεγάλο πολυέλαιο με το δοχείο τ' αγίασμα πάνω του, και μ' ένα καφόμπρικο πίνουν λίγο απ' αυτό, ενώ μ' ένα άλλο βάζουν σε άδειο μπουκάλι, που γι' αυτό έχουν φέρει μαζί τους, και το παίρνουν σπίτι.

Κι όταν όλα αυτά πάρουν τέλος η εκκλησιαστική επιτροπή βγάζει σε διαγωνισμό το Σταυρό και τις εικόνες των Ταξιαρχών και του Αγίου Τρύφωνα. Οι χωριανοί πλειοδοτούν για το καθένα χωριστά κι όποιος δώσει το περισσότερο λάδι ή χρήματα τον παίρνει σπίτι του για ένα χρόνο. Όλοι του εύχονται να τον βοηθάει κι οι πιο πολλοί τον ακολουθούν σπίτι του να κεραστούν και ξανά να του ευχηθούν. Τα πιο πολλά δίνουν για το Σταυρό και το κατάστιχο που άγνωστο για πιο λόγο μόνο αυτόν αναφέρει, μας πληροφορεί πως το 1910 ο Αναστάσιος Κ. Σωτηρούλης, για να τον αποκτήσει,

πρόσφερε 21 οκάδες λάδι που κόστιζε 136 γρόσια.

Στο μεταξύ κάθε παιδί παίρνει την εικόνα του, βγαίνει στο προαύλιο κι όταν όλα εκεί συγκεντρωθούν μπαίνουν στη γραμμή και κρατώντας τις εικόνες μπρος στο στήθος τους φέρουν τρεις φορές γύρω από την εκκλησία ψάλλοντας το: «Εν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε». Τελειώνουν την τρίτη γύρα, τρεχάτα κατεβαίνουν από το περιβόλι του Τζιουμέρκα στο λάκκο και στ' αγιασμένα νερά του πλένει το καθένα την εικόνα του και καθαρή τη φέρνει μετά σπίτι, να την ξαναβάλουν στη θέση της στο εικονοστάσι. Μια άλλη μέρα θα πάρουν ένα ή και περισσότερα αγριόμηλα, θα τα κόψουν στη μέση και με το μέρος της κοψιάς θα καθαρίσουν προσεκτικά κι όλες τις άλλες, για να είναι οι εικόνες μας καθαρές και όμορφες.

Οι γυναίκες πάλι μετά τη λειτουργία, τον αγιασμό και το διαγωνισμό για τις εικόνες πιάνονται στο προαύλιο της εκκλησίας σε χορό με πρώτη τη Φώταινα του Καραλούλη ή τη Χρήσταινα τσ' Νατσαίοι κι όλες τις άλλες ν' ακολουθούν τραγουδώντας το:

Σήμερα είν' τα Φώτα και ο φωτισμός κι αύριο είν' ο Αϊ-Γιάννης ο Πρόδρομος.
Κίνησε ο Άγιο Γιάννης, κίνησε να βαπτίσει τον νιό παιδί και της Παναγίας το παιδί.

Το επαναλαμβάνουν πολλές φορές κι ύστερα συνεχίζουν μ' άλλα τραγούδια μέχρι το μεσημέρι την ώρα του φαγητού. Πρώτη τους φροντίδα, μόλις σπίτι φτάσουν, είναι να ραντίσουν με το αγίασμα, που έφεραν στο μπουκάλι από την εκκλησία, όλα τα δωμάτια του σπιτιού, τα γεννήματα στην αποθήκη μας κι όσο περισσέψει να το φυλάξουν στο εικονοστάσι για ώρα ανάγκης. Το μεσημέρι γιορταστικό τραπέζι και τ' απόγευμα πάλι χορός στην πλατεία, αλλά με όργανα τώρα.

Την άλλη μέρα έχουμε τ' Αϊ-Γιαννιού κι όλοι τραβούμε για τον απάνω μαχαλά, που είναι η εκκλησία του. Μετά τη λειτουργία χορός στο προαύλιο και χρόνια πολλά σ' όλα τα σπίτια του μαχαλά και κυρίως στους Γιάννηδες με πρώτο το μάρμπα Γιάννη το Ρέντζο (Κολιό).

Έτσι τελειώνουν οι μέρες των εορτών, μέρες που όλοι μας, και κυρίως οι νέοι, φροντίζουν να περάσουν όσο πιο καλύτερα μπορούν, να τις χαρούν με κάθε τρόπο.

Το πρωί στην εκκλησία, στα χρόνια πολλά μετά οι άντρες, πλούσιο φαγητό το μεσημέρι και τ' απόγευμα μέχρι την ώρα του ερχομού των γιδιών τρικούβερτος χορός απ' όλους στην πλατεία, όταν ο καιρός το επιτρέπει, ή μόνο από νιες με τραγούδια στ' αλώμι το Κωστακαίικο οι του πάνω μαχαλά, στου Παπανέου οι του μεσαίου και στο Σιάδι οι του κάτω, όταν για οποιοδήποτε λόγο δε γίνεται κοινός στο μεσοχώρι.

Από το 1937, που χτίστηκε το μαγαζί του πατέρα μου, αρκετά μεγάλο σε μέγεθος, και μέχρι πριν το χωριό σχεδόν ρημάξει όπως σήμερα, εκτός βέβαια από τα δύσκολα χρόνια της δεκαετίας που ακολούθησε τον πόλεμο του 40, όλες αυτές τις γιορτές γλεντούσαμε σ' αυτό τουλάχιστον μέχρι τη 1η ώρα μετά τα μεσάνυχτα. Όπως μάλιστα καλά θυμούμαι το πιο μεγάλο γλέντι έγινε τις γιορτές των Χριστουγέννων του 1939 - 1940 που όλοι ξεφαντώσαμε με την ψυχή μας λες και μαντεύαμε πως μας περίμεναν δύσκολες μέρες και πολλά κακά.

Όλοι μας λοιπόν χαιρόμαστε τις μέρες αυτές και διπλά τα παιδάκια όχι μόνο για τη γοητεία τους αλλά και γιατί ξέχασαν το σχολειό και το δάσκαλο, την πεταμένη σε κάποια γωνιά σάκα τους κι έχουν για μόνη σκέψη τα παιχνίδια. Παίζουν ξένοιαστα όλη μέρα κι όταν το «μούργκισμα» πλησιάζει σπίτι τους τρέχουν, κοντά στο τζάκι με τη γιαγιά παρέα.

Στη φωτιά, που με γλώσσες και γλωσσίτσες γλείφει τα ξερά ξύλα, ζεσταίνονται

καλά πρώτα κι ύστερα παραχώνουν στη χόβολη πατάτες και κρεμμύδια, ψήνουν κάστανα στ' αναμμένα κάρβουνα, αφού πρώτα τα δαγκάσουν να μη σκάσουν, καβουρτίζουν στο φτυάρι της βάτρας σπόρους από κολοκύθες κι όταν τα κούτσουρα του τζακιού αρχίσουν ν' αφανίζονται και μια γλυκιά ζεστασιά απλώνεται σ' όλο το δωμάτιο παρακαλούν τη γιαγιά:

- Μπάμπω, πέ μας κάνα παραμύθι.

Τα βράδια αυτά που ξημερώνει γιορτή κι από την ώρα που ο παπάς σημάνει εσπερινό δεν επιτρέπεται καμιά εργασία, εκτός βέβαια από τις πιο απαραίτητες του σπιτιού, γι' αυτό κι η γιαγιά μας για μόνη της ασχολία έχει τότε όχι να γνέθει ή να πλέκει έστω και δικά της «καλτιά», αλλά να κάνει παρέα πότε με τις αναμνήσεις της και πότε με τα εγγόνια. Τώρα λοιπόν που της ζητούν να τους πει παραμύθι κάνει πως δε θυμάται κανένα κι επειδή εκείνα επιμένουν, για να μη τους χαλάσει το χατήρι, τακτοποιείται καλύτερα, παίρνει ανάσα κι αρχίζει το παραμύθι, αυτό που της έλεγαν και της ίδιας όταν ήταν μικρό παιδί.

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένα κοριτσάκι πολύ όμορφο και καλόκαρδο αλλά πεντάρφανο κι έρημο, γιατί οι γονείς του είχαν πεθάνει. Για να ζήσει πήγαινε στο λόγγο και μάζευε τα πιο όμορφα αγριολούλουδα, που τα πουλούσε στην πόλη κι έτσι οικονομούσε το καθημερινό του.

Μια μέρα, καθώς τριγύριζε ξένοιαστο εδώ κι εκεί μαζεύοντας λουλούδια, άκουσε ποδοβολητό αλόγου και πριν καλά καλά προφτάσει να κοιτάξει γύρω παρουσιάστηκε μπρος του ένα παλικάρι καβάλα στ' άλογο. Το κορίτσι σάστισε κι έμεινε ακίνητο και γιατί το είδε ξαφνικά αλλά και γιατί από τα λαμπρά φορέματά του κατάλαβε πως ήταν βασιλόπουλο.

- Καλημέρα κορίτσι μου, της λέει το βασιλόπουλο, τι κάνεις εδώ, τι θα κάνεις τα λουλούδια που μαζεύεις;

- Μαζεύω λουλούδια να τα πουλήσω, απάντησε το κορίτσι. Είμαι ορφανό από μάνα και πατέρα και δεν έχω άλλον κανένα στον κόσμο.

Το βασιλόπουλο θέλει γιατί θαμπώθηκε από την ομορφιά της, θέλει γιατί του έκαναν εντύπωση τα κόμματα της ξαναμίλησε πάλι:

- Έλα μαζί μου, καλό μου κορίτσι, κι εγώ θα σε πάρω γυναίκα μου.

- Εσύ το βασιλόπουλο, θα πάρεις εμένα τη φτωχή κι ορφανή για γυναίκα σου!

- Θα σε πάρω, γιατί από την πρώτη στιγμή που σε είδα σ' αγάπησα, απαντάει το βασιλόπουλο και χωρίς να χάσει καιρό απλώνει το χέρι του, αγκαλιάζει την κοπέλα και την ανεβάζει στ' άλογό του.

Με χαρά γύρισαν στο παλάτι κι αμέσως διέταξε τους υπηρέτες να πλύνουν την κόρη, να την ράνουν με ροδόσταμο και να την ντύσουν με τα καλύτερα ρούχα που είχαν. Κι όταν όλα αυτά έγιναν έλαμψε πιο πολύ η ομορφιά της, φάνταξε σωστή νεράιδα.

Σε λίγες ημέρες έγιναν κι οι γάμοι, γάμοι βασιλικοί, που όλοι πήραν σ' αυτούς μέρος, όλοι χάρηκαν και πιο πολύ το καινούριο ζευγάρι.

Οι μέρες κυλούσαν η μια καλύτερη από την άλλη κι όλοι στο παλάτι είχαν να λεν για την καλοσύνη της μικρής βασίλισσάς τους, όλοι τη λάτρευαν κι όλοι ήθελαν το καλό της, εκτός από μια κακιά θεία του βασιλόπουλου. Η γυναίκα αυτή από την πρώτη κιόλας στιγμή είδε την κοπέλα με κακό μάτι, γιατί της χαλούσε κάποια σχέδιά της και προσπαθούσε νάβρει τρόπο να την ξεκάνει. Όταν λοιπόν η νέα βασίλισ-

σα έμεινε έγκυος κι ήρθε η ώρα ν' αποχτήσει έτυχε να φύγει το βασιλόπουλο σε ξένη χώρα για δουλειές του βασιλείου του κι άφησε τη φροντίδα της γέννας στην κακιά θειά του.

Στην ώρα της γέννησε τον ήλιο κι όλο το σπίτι έλαμψε, αλλ' η κακιά θειά πήρε το μικρό και κρυφά το έδωσε σε μια γειτόνισσα να το πετάξει στο λόγγο κι εκεί να τ' αφήσει να πεθάνει. Εκείνη το πήρε κι επειδή το είδε τόσο όμορφο το λυπήθηκε κι αντί να το πετάξει το έκρυψε σε μια σπηλιά και κει του πήγαινε γαλατάκι να φάει. Όταν γύρισε το βασιλόπουλο ανυπόμονα ρώτησε:

- Τι έκανε η γυναίκα μου, θειά;

- Μη ρωτάς τι έκανε, παιδί μου. Έκανε ένα ματσί (γατάκι) και τόπνιξα μη το μάθει ο κόσμος και ντροπιαστούμε.

Το βασιλόπουλο πολύ στενοχωρέθηκε, αλλά και τι να έκανε; Θ' αποκτήσουμε κι άλλο σκέφθηκε.

Μετά από λίγο καιρό η βασίλισσα έμεινε ξανά έγκυος κι όταν ήρθε η ώρα ν' αποκτήσει πάλι έτυχε στο βασιλόπουλο κάποια δουλειά κι αναγκάστηκε να φύγει από τη χώρα του.

- Φεύγω, είπε στην κακιά θειά του, αλλά να έχεις το νου σου στη γυναίκα μου.

- Καλά, παιδί μου, σύρε στο καλό και θα έχω εγώ το νου μου.

Ήρθε η ώρα κι έκανε τώρα το φεγγάρι, που μόλις το είδε η κακιά θειά το πήρε και κρυφά το έδωσε στην ίδια γειτόνισσα να τ' αφανίσει κι αυτό όπως το πρώτο.

Για να την ευχαριστήσει μάλιστα της έδωσε και τώρα χρυσαφικά, χρήματα και πολλά ρούχα. Η γειτόνισσα μόλις το είδε κι αυτό τόσο όμορφο, αντί να τ' αφανίσει το πήγε στη σπηλιά που ήταν και τ' αδερφάκι του, ο ήλιος.

Σε λίγες μέρες γύρισε και το βασιλόπουλο κι όλο αγωνία ρώτησε πάλι τη θειά του.

- Τι έκανε η γυναίκα μου, θειά;

- Τι να κάνει παιδί μου; Ένα σκυλάκι έκανε. Αυτή βρήκες κι έφερες; Διώχτηνε γρήγορα.

Πάλι πολύ λυπήθηκε το βασιλόπουλο και πάλι δεν την έδιωξε, γιατί την αγαπούσε.

Για τρίτη φορά έμεινε έγκυος η βασίλισσα, για τρίτη φορά έφυγε το βασιλόπουλο και για τρίτη φορά η κακιά θειά έδωσε το νεογέννητο, που τώρα ήταν η πούλια, στη γειτόνισσα να το πνίξει και γι' άλλη μια φορά εκείνη το πήγε στ' αδέρφια του.

- Τι έκανε, θειά, η γυναίκα μου; Ξαναρώτησε το βασιλόπουλο μόλις γύρισε από το ταξίδι του.

Ένα σκιόριγμα (τέρας) έκανε, παιδί μου, σου είπα διώχτην αλλά εσύ δε με άκουσες, τράβα τώρα.

Με βαριά καρδιά πήρε τότε το βασιλόπουλο τη γυναίκα του, που τόσο αγαπούσε, και την έκλεισε σ' ένα δωμάτιο του παλατιού και για να μη πεθάνει από την πείνα της έδιναν ένα κομμάτι ψωμί να τρώει.

Τα παιδιά μεγάλωναν και όμορφα παλικάρια τώρα γύριζαν στο λόγγο κάθε μέρα κυνηγώντας πουλιά και ζώα, να έχουν να τρώνε. Μια απ' τις πολλές μέρες έτυχε να συναντηθούν με το βασιλιά πατέρα τους, που κι αυτός είχε βγει για κυνήγι. Μόλις τα είδε θαμπώθηκε από την ομορφιά τους και με τρεμάμενη φωνή τους είπε:

- Τι κάνετε εδώ παιδιά μου; Τι ζητάτε στο δάσος;

- Όπως βλέπεις, βασιλιά μας, ήρθαμε κι εμείς να κυνηγήσουμε για να ζήσουμε.

- Φαίνεστε καλά παιδιά, δεν έρχεστε στο παλάτι μου να σας φιλέσω και να γνωρι-

στούμε καλύτερα;

‘Οχι, βασιλιά μας. Έχουμε στο σπίτι την αδερφή μας την πούλια, που μας περιμένει κι αν δεν πάμε στην ώρα μας πολύ θα στενοχωρηθεί.

- Αφού έχετε κι αδερφή πάρτε την αύριο κι αυτήν κι ελάτε να συναντηθούμε σε τούτο το μέρος κι όλοι μαζί πάμε μετά στο παλάτι μου.

Έτσι έμειναν σύμφωνοι κι ενώ τα παιδιά διηγούνταν στην αδερφή τους τη συνάντηση και την κουβέντα τους με το βασιλιά εκείνος την ίδια στιγμή έλεγε στην κακιά θεία του:

- Σήμερα, θεία, καθώς κυνηγούσα στο δάσος συνάντησα δυο καλά και πολύ όμορφα παλικάρια που λες κι έλαμπαν. Τα προσκάλεσα να πάρουν και την αδερφή τους και να έρθουν αύριο εδώ να φάμε όλοι μαζί, γι’ αυτό σε παρακαλώ να ετοιμάσεις καλό φαγητό.

Στην κακιά θεία τα λόγια του βασιλιά έβαλαν ψύλλους στ’ αυτιά, γιατί υποψιάστηκε ποια ήταν τα παιδιά αυτά και για να βεβαιωθεί φώναξε τη γειτόνισσα και με φοβέρες της ζήτησε να της πει όλη την αλήθεια. Εκείνη τρόμαξε και της διηγήθηκε με το νι και με το σίγμα όλα όσα έγιναν. Η κακιά θεία ήταν πλέον σίγουρη πως αυτά ήταν τα παιδιά του βασιλιά και θέλησε τώρα να τα σκοτώσει με τα ίδια της τα χέρια, αφού η γειτόνισσα φάνηκε ανίκανη για τούτο και ψεύτρα. Έπιασε λοιπόν κι έφτιασε πολλά και καλά φαγητά και μια ωραία πίτα με τη μισή, αυτή που θα έτρωγαν τα παιδιά, όλο φαρμάκι. Ύστερα με προσοχή, να μην τη δει κανείς, έβαλε κάτω από το πατάκι της μεγάλης πόρτας όρθια ξυράφια καλά ακονισμένα, να πατήσουν πάνω τους τα παιδιά και να κόψουν τα πόδια τους.

Τα τοίμασε όλα χωρίς να σκεφθεί και τη γειτόνισσα, που την ώρα εκείνη επισκέπτονταν τα παιδιά στη σπηλιά τους, τους διηγούνταν όλα όσα συνέβηκαν και τα συμβούλευε να προσέχουν, γιατί είναι πολύ κακιά και θα προσπαθήσει να τα σκοτώσει.

Την άλλη μέρα, στο ορισμένο μέρος του δάσους, συνάντησε ο βασιλιάς τα τρία αδέρφια κι όλοι τους χαρούμενοι τράβηξαν για το παλάτι. Μόλις έφθασαν στην πόρτα κι είδαν τα παιδιά το πατάκι κάπως ανασηκωμένο υποψιάστηκαν πως κάτι κακό έκρυβε, γι’ αυτό και δεν πατήσαν πάνω του αλλά το πήδησαν. Ο βασιλιάς καθώς ακολουθούσε τα είδε να πηδούν και παραξενεμένος τους είπε:

- Γιατί πηδάτε από πάνω, παιδιά μου; Πατήστε το χαλί, μην το λυπάστε.

- Τι να πατήσουμε, βασιλιά μου, τι μας έχεις ετοιμάσει εδώ, είπε το μεγαλύτερο παιδί και με το χέρι του ανασήκωσε το πατάκι και φάνηκαν από κάτω τα ξυραφάκια, που έλαμπαν στον ήλιο. Εσύ τα έβαλες, να μας κόψεις. Ο βασιλιάς τα έχασε και, επειδή δεν ήξερε τι να υποθέσει, φώναξε τη θεία του.

- Ποιος έβαλε εδώ αυτά τα ξυράφια, θεία;

- Πού θες να ξέρω, παιδί μου. Εγώ όλη μέρα μαγείρευα όπως μου είπες. Πώς να δω ποιος τάβαλε;

Μπήκαν μέσα κι αφού είπαν για το ένα και το άλλο κάθισαν να φάνε. Ο βασιλιάς έτρωγε με όρεξη, ενώ τα παιδιά κοιτάζονταν μεταξύ τους κι ούτε που τολμούσαν να βάλουν κάτι στο στόμα τους.

- Φάτε, παιδιά μου, φάτε, τους λέει τότε ο βασιλιάς. Είναι πολύ ωραία τα φαγητά μας κι αυτή η πίτα δεν ξανάγινε.

- Τι να φάμε, βασιλιά μου, που σ’ αυτή την ωραία, όπως λες, πίτα μπορεί και να έχουν βάλει δηλητήριο για να μας σκοτώσουν, απάντησαν τα παιδιά και πριν καλά καλά τελειώσουν το λόγο τους ακούστηκε μια φωνή από το δωμάτιο που είχαν κλεισμέ-

νη τη μάνα τους:

- Μη παιδιά μου, μη τρώτε, θα σας δηλητηριάσουν.

- Τι λέει αυτή η γυναίκα; ρώτησε ο βασιλιάς. Για φέρτε την εδώ.

Την έβγαλαν, την πήγαν μπροστά σ' όλους κι εκεί η γυναίκα αυτή, η βασίλισσα και μάνα των παιδιών, με ραγισμένη φωνή διηγήθηκε τα όσα έγιναν. Ο βασιλιάς αγκάλιασε τη γυναίκα και τα παιδιά του κι ενώ η κακιά θεία διωγμένη έπαιρνε το δρόμο για μακρινές χώρες, αυτοί ζήσαν καλά κι εμείς καλύτερα.

Έτσι τελείωσε το παραμύθι της η γιαγιά κι αφού ανακάθισε καλύτερα με το φτυάρι και το μασιά «σύμπησε» τη φωτιά, που ξεχασμένη τόση ώρα είχε ξεδαυλιστεί.

Όταν πάλι τύχαινε να μην είναι στα κέφια της γιατί κάποιος πόνος την «αριδούσε» ή όταν δεν τους έπαιρνε η ώρα, τους έλεγε το παραμύθι του γύφτου που έγινε γιατρός.

Σ' ένα χωριουδάκι με 11 όλα κι όλα σπίτια ζούσε μια φορά κι έναν καιρό ένας γύφτος με τη γυναίκα του και τα 11 παιδιά του. Κάθε σπίτι του χωριού του είχε βαφτίσει κι από ένα παιδί, αλλά τώρα που η γυναίκα του απόχτησε το δωδέκατο δεν είχε ποιος να το βαφτίσει και για τούτο πολύ στενοχωριόταν. Αποφάσισε λοιπόν να πάει στο γειτονικό χωριό, ίσως κι εύρισκε εκεί κάποιον για νουνό.

Καθώς στο δρόμο πήγαινε συνάντησε τον αρχάγγελο Μιχαήλ, που είχε τώρα πάρει τη μορφή ανθρώπου κι όχι αγγέλου, κι αφού καλημερίστηκαν ρώτησε ο αρχάγγελος:

- Η ώρα η καλή, άνθρωπέ μου, πού πας;

- Μη ρωτάς, πατριώτη, να έχω ένα παιδί να βαφτίσω και δεν είναι άλλο σπίτι στο χωριό να μου το βαφτίσει, γι' αυτό πάω νάβρω κανένα νουνό σε τούτο το χωριό.

- Να στο βαφτίσω εγώ;

- Και ποιος είσαι του λόγου σου, που θέλεις να βαφτίσεις το παιδί μου;

- Εγώ είμαι ο Μιχαήλ, ο αρχάγγελος.

- Άμα είναι έτσι να το βαφτίσεις, αλλά να μου δώσεις και τίποτα να το μεγαλώσω.

- Τι να σου δώσω που δεν έχω τίποτα άλλο από μια συμβουλή, ν' αλλάξεις επάγγελμα, να γίνεις γιατρός. Από σήμερα κιόλας και συ και η γυναίκα σου να λέτε σ' όλο τον κόσμο πως δεν είσαι πλέον σιδεράς αλλά γιατρός, καλός γιατρός. Εγώ θ' αφήσω ν' απλωθεί στον κόσμο μια αρρώστια που όσο και να προσπαθούν οι άλλοι γιατροί δε θα μπορούν να την πολεμήσουν και τότε οι άνθρωποι στην απελπισία τους θα φωνάξουν και σένα και θα κερδίσεις πολλά χρήματα.

- Καλά όλα αυτά, αλλά πώς θα τους γιατρέψω εγώ που δεν ξέρω από τέτοια;

- Άμα βλέπεις εμένα στα πόδια του αρρώστου να ξέρεις πως θα γίνει καλά κι εσύ να φτιάχνεις τότε κανένα ψευτοφάρμακο και να του το δίνεις για να φαίνεται πως τον γιάτρεψες εσύ, αν όμως με βλέπεις στο κεφάλι του αρρώστου να ξέρεις πως θα πεθάνει.

Ο γύφτος μας άκουσε τη συμβουλή του άγγελου, έγινε γιατρός κι όταν ύστερα από λίγο έπεσε στον τόπο η αρρώστια όλοι τον παραδέχτηκαν ως τον πιο καλό γιατρό γι' αυτό και τον προτιμούσαν.

Μια μέρα αρρώστησε κι η κοπέλα του βασιλιά κι όλοι οι ξακουστοί γιατροί ήρθαν να τη δουν αλλά κανείς τους δε μπορούσε να τη γιατρέψει, γι' αυτό κι όλο το παλάτι βυθίστηκε σε μεγάλη λύπη.

Ένας χωριανός του γύφτου έτυχε να περνάει τις μέρες εκείνες από την πρωτεύουσα, άκουσε για το μεγάλο κακό που βρήκε τη βασιλοπούλα και χωρίς να χάσει καιρό παρουσιάζεται στο βασιλιά και του λέει:

- Βασιλιά μου έμαθα για την αρρώστια της βασιλοπούλας κι ήρθα να σου πω για έναν που πολλούς γιάτρευε κι ας ήταν πριν γύφτος. Δεν τον παίρνεις κι αυτόν να δει την κόρη σου;

Ο βασιλιάς μάλλον από απελπισία κι όχι γιατί στ' αλήθεια πίστεψε πως ο γύφτος πράγματι θα γιάτρευε την κόρη του, έστειλε υπηρέτες με άλογα, τον έφεραν κι αμέσως τον παρουσίασαν μπρος του. Τρέμοντας από το φόβο του έσκυψε ο γύφτος να τον προσκυνήσει και μ' αγωνία διευθύνθηκε ύστερα στο δωμάτιο της άρρωστης που χαμογελαστός τον περίμενε στα πόδια της ο αρχάγγελος. Α! Καλά πάμε σκέφτηκε γεμάτος χαρά και παίρνοντας αμέσως ύφος μεγάλου καθηγητή κι όχι απλού γιατρού εξέτασε με προσοχή τη βασιλοπούλα.

- Μη στενοχωριέσαι, βασιλιά μου. Η κοπέλα σου είναι βέβαια βαριά άρρωστη αλλά εγώ θα την κάνω καλά. Σε οχτώ ημέρες όχι μόνο θα γειάνει αλλά και θα φάμε μαζί στο τραπέζι.

Της έδωσε μερικά από τα ψευτοφάρμακά του, την επισκέφτηκε κι άλλες φορές να παρακολουθήσει τάχα την εξέλιξη της ασθένειας και σε οχτώ ημέρες η βασιλοπούλα όλο υγεία και χαρά έτρωγε καθισμένη στο τραπέζι με τον πατέρα της και τον γυφτογιατρό παρέα.

- Τώρα, βασιλιά, το καθήκον μου εγώ το έκανα, η κοπέλα έγινε απολύτως καλά, είναι νομίζω καιρός να μου επιτρέψεις και μένα να πάω σπίτι μου, γιατί η φαμίλια μου με περιμένει ανήσυχη.

- Να πας στο καλό, μέγαλε μου γιατρέ, του απάντησε ο βασιλιάς και διέταξε να φορτώσουν σ' ένα άλογο δισάκια με φλουριά, σ' άλλο μεταξωτά ρούχα και με συνοδεία πολλών αυλικών να τον φέρουν σπίτι του. Πλούσιος τώρα και ξακουστός έζησε ο γύφτος μας με τη γυναίκα του και τα δώδεκα παιδιά τους καλά κι εμείς καλύτερα.

Τα δυο αυτά παραμύθια, όπως και τόσα άλλα, μου τα διηγήθηκε η θειά μου Βασιλική Α. Παπατρύφωνα, όπως της τα είχαν κι αυτής πει όταν ήταν μικρό κοριτσάκι η μπάμπω της Μαρία το πρώτο, η Πανάγιω Τσιουράδες το δεύτερο, και τα γράφω για να τα μεταφέρω κι εγώ με τη σειρά μου σε σας.

Άλλα πάλι βράδια τα περνούν σπάζοντας το κεφάλι τους νάβρουν τη λύση στα παρακάτω όμορφα αινίγματα:

1 - Ψηλός, ψηλός καλόγερος και κόκαλα δεν έχει. Τι είναι;
(Ο καπνός)

2 - Αναβαίνει η πιπουτσού, κατεβαίνει η πιπουτσού, μήτε τρώει μήτε πίνει την κοιλίτσα της γεμίζει. Τι είναι;
(Το αδράχτι με το νήμα)

3 - Άσπρος κάμπος μαύρα βόδια τα βλέπει ο νιος και τα μιλεί. Τι είναι;
(Το βιβλίο με τα γράμματα)

4 - Τρεις με πιάνουν και γεννώ ενώ πρώτα πίνω, μαύρα τα κάνω τα παιδιά και πίσω μου τ' αφήνω. Τι είναι;
(Η πένα για γράψιμο με το μελάνι)

5 - Κλειδώνω μανταλώνω τον κλέφτη βρίσκω μέσα. Τι είναι;
(Ο ήλιος)

6 - Ο γιος μου ο κοντοθόδωρος με τα πολλά ζουνάρια. Τι είναι;
(Το βαρέλι με τα στεφάνια του)

7 - Μ' ένα ταψάκι βούτυρο αλείφω όλο τον κόσμο. Τι είναι;

(Ο ήλιος)

8 - Μικρή, μικρή νοικοκυρά μεγάλη πίτα κάνει. Τι είναι;

(Η μέλισσα)

9 - Κούφιος δέντρος δράκος μέσα. Τι είναι;

(Το όπλο με το φυσίγγι)

10 - Άψυχο ψυχή δεν έχει και ψυχή παίρνει και φεύγει. Τι είναι;

(Το βόλι του όπλου)

11 - Ανοιγοκλειούν οι κάμαρες και κρότος δεν ακούεται. Τι είναι;

(Τα βλέφαρα)

12 - Τριγύρω γύρω θάλασσα στη μέση μια φωτίτσα. Τι είναι;

(Το καντήλι)

13 - Μια βαρκούλα φορτωμένη, στο λιμάνι πάει και μπαίνει. Τι είναι;

(Το κουτάλι με το φαγητό)

14 - Όλοι περπατούν με τα πόδια κι εγώ με το κεφάλι. Τι είναι;

(Τα καρφιά των παπουτσιών)

15 - Δυο παπάδες μάλωναν κι απ' τα γένια πιάνονταν. Τι είναι;

(Το λανάρι)

16 - Από πάνω απ' την Ασία κατεβαίνει μια κυρία, πέντε την αρπάζουν και στον τοίχο την πετάζουν. Τι είναι;

(Η μύξα και το χέρι μας)

17 - Κάθεται η τσιντσιφω κάτω κι ανεβαίνει ο αράπης πάνω. Τι είναι;

(Η πυροστιά και ο τέντζερης)

18 - Στραβουλιασμένη μάνα χρυσαφένια κόρη. Τι είναι;

(Το κλήμα και το σταφύλι)

19 - Τριγύρω γύρω σπίτι μας συμπεθεροι χορεύουν. Τι είναι;

(Οι στάλες της βροχής γύρω στη στέγη του σπιτιού)

20 - Έχω γω ένα κουτί πόχει μέσα κάτι τι, αν το χάσω το κάτι τι τι το θέλω το κουτί. Τι είναι;

(Το κρανίο με το μυαλό)

21 - Έχω ένα βαρελάκι πόχει δυο λογιών κρασάκι. Τι είναι;

(Το αυγό)

22 - Την ημέρα πάτα πάτα και το βράδυ κρεμαντζούλα. Τι είναι;

(Τα τσιταρχόσνα)

23 - Χίλιοι μύριοι καλογέροι σ'ένα ράσο τυλιγμένοι. Τι είναι;

(Τα σπυριά του ρόιδου)

24 - Γάιδαρος δεν είναι σαμάρι φορεί, βόδι δεν είναι κέρατα έχει, γραμματικός δεν είναι περπατεί και γράφει. Τι είναι;

(Ο σαλίγκαρος)

25 - Τα βουνά χιονίσανε, οι βρύσες εκκινήσανε, οι μύλοι δεν αλέθουνε, τα μακριά μας κόντιναν, τα δυο μας τρια γίνηκαν. Τι είναι;

(Τα γεράματα. Τα μαλλιά, οι μύτες, τα δόντια, τα χέρια, τα πόδια)

26 - Και το αίνιγμα του Μουλά. Το πρώτο γράμμα μ' είναι συ, ποτέ δεν αμφιβάλω, το δεύτερον περίφλεκτον πολύν καπνόν εκβάλλει. Το όλον δένδρον υψηλόν ελθόν εξ άλλης χώρας, παρέχει φύλλα χρήσιμα και γλυκείς οπώρας. Τι είναι;

(Συ + κάμιнос = συκάμιнос, η σκαμνιά, η μουριά)

Εκείνο όμως που αρέσει πιο πολύ σ' όλους, μικρούς και μεγάλους, γιατί δεν τους ψυχαγωγεί μόνο αλλά και τη σκέψη τους απασχολεί είναι το παιχνίδι «πού κοιμήθ' κες ψες». Για να το παίξουν έχουν χωρίσει το χωριό στον πάνω μαχαλά , από το μεσιό πηγάδι και πάνω, το μεσαίο, όπως πάει ο δρόμος από την πλατεία για τον Άγιο Νικόλαο, και τον κάτω, από το δρόμο και κάτω. Ένας από τους παίχτες ρωτάει τη μάνα του παιχνιδιού:

- Πού κοιμήθ' κες ψες;
- Κοιμήθ' κα στουν πάνου(π.χ.) μαχαλά, απαντά εκείνη.
- Τι ηύρες μέσα;
- Ηύρα ένα αντρό(γ)υνο, μια κουλουμουχήρα κι ένα περιστέρι.

Όλοι τώρα σκέφτονται ποιο είναι το σπίτι του πάνω μαχαλά που έχει ένα αντρόγυνο, μια κουλουμουχήρα (η χήρα) κι ένα περιστέρι (το αγόρι). Όποιος τόβρει γίνεται μάνα και το παιχνίδι συνεχίζεται:

- Πού κοιμήθ' κες ψες;
- Κοιμήθ' κα στουν κάτω μαχαλά
- Τι ηύρες μέσα;
- Ηύρα δυο αντρόυνα, ένα κουλουμουχήρη (ο χήρος), ένα περιστέρι (το αγόρι) και μια πλακίδα (το κορίτσι).

Χαρά όποιος πρώτος τόβρει, μ' αν παρ' όλες τις προσπάθειές τους δεν το κατορθώνουν η μάνα «μαρτυράει» ποιο είναι αυτό το σπίτι κι έχει δικαίωμα να ξαναπεί πάλι που κοιμήθηκε ψες.

Με το παιχνίδι αυτό, όπως και με το γνωστό μας «πετάει, πετάει», περνάει τόσο ευχάριστα η ώρα ώστε δεν καταλαβαίνεις πότε κιόλας ζυγώνουν τα μεσάνυχτα.

Με γλέντια λοιπόν και διασκεδάσεις, χορούς, τραγούδια και καλοζωή, περνούν κι οι γιορτές αυτές, όπως άλλωστε και κάθε τι το καλό, τόσο γρήγορα που ξαφνιάζεσαι όταν βλέπεις πως έφθασε η 8 του Γενάρη και πρέπει να ξαναρχίσεις το γνωστό σου αγώνα της ζωής, ν' ανταποκριθείς στις τόσες άλλες

Δουλειές της εποχής

Οι κακοκαιρίες και τα πολλά χιόνια είναι τώρα κάτι το συνηθισμένο, μ' αν τύχει κάποια μέρα να είναι μαλακιά οι πιο πολλοί χωριανοί μας κατεβαίνουν στ' αμπέλια πέρα από το ποτάμι, που είναι χαμήλωμα και σχεδόν πάντα ξέχιονο, να κλαδέψουν όσοι δεν τα είχαν τελειώσει το φθινόπωρο, αφού κι η παροιμία τους συμβουλεύει: «Γενάρη μήνα κλάδευε, φεγγάρι μη ξετάζεις». Κόβουν όλα τα παραβλάσταρα και τρίβουν καλά τα κλήματα και κυρίως τα πιο γέρικα, να φύγουν από τον κορμό τους οι άχρηστες ξερές φλούδες όχι μόνο να δείχνουν όμορφα ή να παίρνουν αέρα αλλά και νάβγουν στο φως κι από το κρύο να ψοφήσουν όσα βλαβερά ζώφια τρύπωσαν εκεί να περάσουν το χειμώνα.

Τελειώνουν τα κλήματα κι αρχίζουν το «ξιάκρισμα» κόβοντας τις τζίνες κι όσα άλλα βάτα φύτεψαν στα «νοχτάδια» των αμπελιών και χωραφιών να τα έχουν έτοιμα για το σκάψιμο που συνήθως γίνεται τέλη Φλεβάρη με αρχές Μάρτη. Το βράδυ κόβουν κέδρα για τα γίδια ή και χλωρά καυσόξυλα να «φτουρήσουν» τα ξερά, φορτώνουν το ζώο και νωρίς γυρίζουν στο χωριό να «σ' μάσουν» τα γιδοπρόβατα, που γυρίζουν από τη βοσκή.

Όταν ο καιρός το επιτρέπει τα βγάζουν στο κοπάδι για περίπατο μάλλον ως την Κοκόρινα κι αυτά να ξεσκάσουν αλλά και τα κατώγια να αεριστούν λίγο κι όχι για

βοσκή, αφού η γη είναι νεκρή κι αδύναμη να τους προσφέρει κάτι, εκτός από κανένα κέδρο. Όταν όμως είναι άσχημος και μια ή περισσότερες ημέρες μένουν κλεισμένα μέσα η νοικοκυρά είναι υποχρεωμένη πρωί, μεσημέρι και βράδυ να τους κρεμάει κλαδί για τροφή τους και το νερό, που τα ποτίζει, να το βάζει πρώτα στη φωτιά «να τσακίσει», να μην είναι παγωμένο κι απορίξουν. Να ενισχύσει την τροφή τους δίνει ακόμα κάθε βράδυ και κολοκύθα. Σ' ένα μεγάλο ταψί κόβει την κολοκύθα μικρά μικρά κομμάτια μη «γκιρλοθούν», πασπαλίζει από πάνω τους πίτουρα, λίγο αλάτι και με το ταψί στην αγκαλιά κάθεται στο σκαλοπάτι της ζαβόρτσας ή σ' ένα σκαμνί κι όλα μαζεύονται γύρω της και τρων λαίμαργα. Όταν μάλιστα τα γιδοπρόβατά της είναι πολλά τρίβει σε δυο ταψιά και δυο κάθονται να τα ταΐσουν. Στις 17 με 20 του μήνα αρχίζει

Ο γέννος

με τις μεγάλες χαρές του αλλά και τις μεγάλες φροντίδες. Χαρές άμετρες όταν κανένα από τα γιδοπρόβατά μας δεν έμεινε στείρο ή τσαγκάδι, χαρές κι όταν δε γεννούν ένα αλλά δυο μικρά κι είναι αυτά θηλυκά, σημάδι πως το βιος μας θα πάει «τσ' ομπρός».

Αλλά κι ο ενθουσιασμός των παιδιών δεν είναι μικρότερος όχι μόνο γιατί θα φάνε το τόσο αγαπητό σ' όλους πρώτο γάλα, την «κοιλιάστρα», αλλά και γιατί θα έχουν συντροφιά στα παιχνίδια τους τα μικρά αρνοκάτσικα, θα είναι στην αυλή μας «ζιάρρα» τα παιδιά, «ζιάρρα» τ' αρνιά και τα κατσίκια.

Γεννησούρια λοιπόν που κρατούν μέχρι τα μέσα Φεβρουαρίου, χωρίς βέβαια να κάνουμε γι' αυτά και λαγγίτες.

Η νοικοκυρά προσέχει την εποχή αυτή πολύ τα γιδοπρόβατά της κι αν δει πως κάποιο απ' αυτά είναι ετοιμόγεννο δεν το βγάζει στο κοπάδι μη γεννήσει έξω και ποιο να πρωτοκοιτάξει κι ο τσοπάνης αλλά το κρατάει μέσα και συχνά πυκνά το επισκέπτεται, και τη νύχτα ακόμη, να του παρασταθεί όταν έρθει η ώρα.

Τα ή το νεογέννητο το φέρνει αμέσως στο μαγειριό, που έχει φωτιά μεγάλη αναμμένη κι όπως σ' αυτήν το στεγνώνει μ' ένα παλιό χτένι το χτενίζει όχι βέβαια για να του κάνει τη χωρίστρα αλλά να διώξει τις βρωμιές που έχει πάνω του και γίνει όμορφο. Κατεβαίνει ύστερα στο κατώι και δίνει στη μάνα χλιαρό νερό με λίγο καλαμποκάλευρο μέσα, της πηγαίνει μετά το παιδάκι της να το βυζάξει κι αλίμονό της αν δεν «πιάσει» αμέσως, θα παιδεύεται ώρα μ' αυτό.

Η γίδα μας είναι τώρα η λεχώνα του σπιτιού, τη βάζουμε παρέα με τα μικρά της σε χωριστό μέρος, για πολλές μέρες δεν τη βγάζουμε στο κοπάδι, της δίνουμε γοντζέ και ρόβι να κατεβάσει πολύ γάλα και γενικά την περιποιούμαστε όσο πιο καλύτερα μπορούμε.

Στο φόρτε του γέννου βλέπεις τους τσοπάνηδες να έρχονται τα βράδια όχι μόνο με την αγκαλιά τους αλλά τις περισσότερες φορές και τον τρουβά, που είχαν μέσα το ψωμί, γεμάτο με κατσίκια κι αρνιά, όσα γεννήθηκαν τη μέρα αυτή στο λόγγο. Είναι φανερό πως οι νοικοκυρές τους όταν το πρωί τα έβγαλαν στο κοπάδι δεν τα πρόσεξαν καλά ή και γελάστηκαν ακόμα, γι' αυτό και παιδεύουν τώρα τόσο το τσοπάνη όσο και τον εαυτό τους καμιά φορά. Τυχαίνει δηλαδή κάποιο απ' αυτά που γεννούν στη βοσκή να είναι σε μέρος του λόγγου απόμερο, να μη το αντιληφθεί ο τσοπάνης να το συμμαζέψει και το βράδυ να μείνει έξω. Η νοικοκυρά βλέπει πως της λείπει τρέχει αμέσως να τον ειδοποιήσει κι εκείνος πάει ξανά στο μέρος που έβοσκε το κοπάδι του κι όλο ψάχνει μέχρι να τα βρει, γιατί υπάρχει κίνδυνος μάνα και νεογέννητο

να τα κατασπαράξει το ζουλάπι.

Στα θηλυκά νεογέννητα, που προορίζουν για «έχω», συνήθως δίνουν τότε αμέσως και τ'όνομά τους που είναι σχετικό με το χρώμα τους, τη μέρα της γέννησης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους κι έχομε τη Γκέσα, την Κανούτα, τη Σαράντω, τη Τζέλω.

Στα μέσα Φεβρουαρίου ο γέννος τελειώνει αλλ' οι φροντίδες της νοικοκυράς για τα ζώα της, που είναι τώρα μικρομάνες, μεγαλώνουν. Εκτός από την καλύτερη περιποίηση, εξακολουθεί να προσθέτει στο σιτιρέσιό τους και βραδινό τάισμα, μια χούφτα ρόβι σε ξύλινο ή χάλκινο δοχείο όμοιο με μεγάλο βαθουλό πιάτο, το «λιγκέρι». Σε λίγες μέρες κι αφού τα νεογέννητα πάρουν κάπως πάνω τους βγάζουμε τις μάνες στον τσοπάνη κι αυτά τα κλείνουμε όλα μαζί στον «τσάρκο». Την πόρτα μας όμως χτυπάει ο

3 - ΦΛΕΒΑΡΗΣ

ο κουτσοφλέβαρος, όπως περιπαιχτικά όλοι μας τον λέμε γιατί έχει μόνο 28 ημέρες. Κι όμως γεννήθηκε κι αυτός με 30 όπως τ' άλλα αδέρφια του αλλ' η καλοσύνη του από τη μια μεριά και τα ξένα φταιξίματα από την άλλη να πώς τον κατάντησαν αργότερα. Τη μια μέρα του, όπως είδαμε, την είχε δώσει ο ίδιος στο Μάρτη να τιμωρήσει την υπερήφανη βοσκοπούλα κι εκείνος αντί ευχαριστώ την έκανε για πάντα δική του, ενώ την άλλη του την πήραν χωρίς καν να τον ρωτήσουν και τη δώσανε στο Γενάρη και να γιατί: Ένας από τους πολλούς άγιους που έχομε είναι ο Κασσιανός ο Ρωμαίος, που η εκκλησία μας γιορτάζει στις 29 Φεβρουαρίου. Αυτός ο άγιος παρουσιάστηκε μια μέρα στο Μεγαλοδύναμο και του ζήτησε να τιμωρήσει τους ανθρώπους, γιατί δεν είναι δίκαιοι, αφού για άλλους, όπως για τον Άγιο Νικόλαο, χτίζουν εκκλησίες, κάνουν γιορτές, καίνε μεγάλες λαμπάδες, ενώ γι' αυτόν ούτε ένα κεράκι δεν ανάβουν.

Ο Θεός άκουσε με προσοχή τα λόγια του κι όταν εκείνος τέλειωσε άνοιξε ένα παράθυρο τ' ουρανού και του ζήτησε να πλησιάσει και να κοιτάξει. Είδε μια μεγάλη φουρτουνιασμένη θάλασσα, ένα καράβι να παλεύει με τ' άγρια κύματα, τους επιβάτες να παρακαλούν γονατιστοί για τη σωτηρία τους και τον Άγιο Νικόλαο μέσα στα κύματα ν' αγωνίζεται να σώσει καράβι κι ανθρώπους μαζί.

Τους βλέπεις αυτούς; του λέει ο Θεός θυμωμένος. Όλοι τους θα γλιτώσουν κι όταν σπύτι τους γυρίσουν θα δοξολογούν τον Άγιο Νικόλαο που τους έσωσε και λαμπάδες θ' ανάβουν για χάρη του, ενώ εσύ να σε θυμούνται θέλεις χωρίς όμως να κάνεις και κάτι. Και για να τον τιμωρήσει πήρε τότε την 29 μέρα του Φλεβάρη, που ήταν ημέρα της γιορτής του, και την έδωσε στο Γενάρη να έχει 31, ενώ ο Φλεβάρης μας έμεινε με 28. Στον πολυεύσπλαχνο όμως Θεό δεν άρεσε η τόσο βαριά τιμωρία, που πάνω στο θυμό του έβαλε γι' αυτό κι όρισε κάθε 4 χρόνια να έχει ο Φλεβάρης 29 ημέρες, να γιορτάζει κι ο Κασσιανός έστω και μια φορά κάθε 4 χρόνια.

Φυσικά κι ο Φλεβάρης στις τόσες αδικίες, που έγιναν εις βάρος του, δεν έμεινε αδιάφορος αλλά με τη σειρά του θύμωσε κι αυτός κι επειδή ακόμα θυμωμένος είναι κάνει τους παγερούς ανέμους να φυσούν δαιμονισμένα, τα χιόνια να σχηματίζουν σωρούς, να γλιστρούν από τους πάγους και τα «κολοκύθια» στα γκαλντερίμια, να είναι όλη η φύση νεκρή. Παρέα με το τρίτο δεκαήμερο του Γενάρη γίνεται η καρδιά του χειμώνα, η πιο δύσκολη αλλά συγχρόνως και η μόνη εποχή που συγκεντρώνει

όλη την οικογένεια.

Οι κυνηγοί, μεγάλοι και μικροί, έχουν τώρα τις χαρές τους, μια και τα κουνάβια ντύνονται την πλούσια γούνα τους, κι όποιος ακούραστος και πονηρός φανεί σίγουρα κάποιο θα βάλει στο τσιουβάλι και με το δέρμα του, έστω κι αν αυτό δεν είναι «ζαρζαβάς», θα κάνει την καλή του.

Οι μικρότεροι πάλι απ' αυτούς δεν έχουν βέβαια τόσο μεγάλες απαιτήσεις κι ευχαριστημένοι μένουν όταν κατορθώνουν να γεμίσουν τον τέντζερη ή τη σχάρα του σπιτιού τους με νόστιμα πουλερικά της εποχής. Για να το πετύχουν, μόλις το χιόνι σκεπάσει τα πάντα, ξεκινούν δυο τρεις παρέα και σε βαρκά, μουτσιάλες και ξέχιονα νοχτάδια στήνουν με κρανίσια σκάνδαλα πλάκες ή βάζουν αγκίστρια να πιάσουν πέρδικες στη Γκάλινα και Πέτρα, τσουρλέκες και καμιά μπεκάτσα στο Σελό, τη Γκολάγια κι όπου αλλού αυτοί ξέρουν.

Φαίνεται πως όλοι τους και με το δικό του τρόπο ο καθένας γεύονται όσο καλύτερα μπορούν τις χαρές που η εποχή αυτή προσφέρει κι αφήνουν τα προβλήματά της στην κυρά του σπιτιού.

Την 1 κιόλας του μηνός η εορτή του Αγίου Τρύφωνα, του προστάτη της γεωργίας, γι' αυτό στην εκκλησία πάει να παραβρεθεί στη λειτουργία και μετά τον αγιασμό, όπως και τα Φώτα, αγίασμα να πιεί και το μπουκάλι της να γεμίσει για να ραντίσει μ' αυτό τα σπορίδια που έχει σπίτι κι όλα τα χωράφια της να τα προφυλάξει από το σκουλίκι.

Για τον ίδιο σκοπό, να μη κόψει δηλαδή το σκουλίκι τα καλαμπόκια και τ' άλλα σπαρτά της, δεν κόβει ούτε η ίδια ούτε άλλος της φαμίλιας απολύτως τίποτα την ημέρα αυτή και τα μαχαίρια, ψαλίδια, τσεκούρια, δρεπάνια κι ό,τι άλλο σχετικό υπάρχει στο σπίτι το κρύβει καλά. Όσα είναι ανάγκη να κοπούν, όπως το ψωμί λόγου χάρη, τα κόβει από την προηγούμενη μέρα και τα έχει τώρα έτοιμα.

Στις 2 η Υπαπαντή, που μαζεύει τις γιορτές με «τ' αντί». Ό,τι καιρό κάνει τη μέρα αυτή τον ίδιο θα κάνει και στις επόμενες 40 ημέρες. Η καλή κυρά όλο αυτό το μήνα στο πόδι για τις δουλειές του σπιτιού, που δε λεν να σκολάσουν καμιά φορά. Πριν ακόμα ξημερώσει θα κατέβει στο κατώι να ρίξει στο μουλάρι, το βόδι, τα πρόβατα, να κρεμάσει στα γίδια, να τους βάλει «χλιο»νερό να πιουν, να «προστηλιάσει» τα κατσίκια και τ' αρνιά, να βγάλει τα ζώα της στο βοσκό όταν ο καιρός το επιτρέπει. Σκουπίζει ύστερα τα κατώια, κουβαλάει «ζαιρέδια» από την καλύβα, «παχνιάζει» για το βράδυ κι όταν το κοπάδι από τη βοσκή γυρίζει περιμένει στη ρούγα τα γιδοπρόβατα και το βόδι, τα ταΐζει, τα ποτίζει, προστηλιάζει ξανά τ' αρνοκάτσικα κι ύστερα τα βάζει όλα στον τόπο τους.

Αν πάλι κάποια μέρα φανεί γελαστή θα πάει στ' αμπέλια πέρα από το ποτάμι να τα σκάψει, για να μείνουν τ' άλλα, αυτά στο Σελό για το Μάρτη, που θα παρθεί το χιόνι ή παρέα με κάποιον άντρα του σπιτιού θα φτιάξει τις φούρκες και τα σταλίκια στα κλίματα των κοντινών χωραφιών.

Εκείνο όμως που περισσότερο απ' όλα προσέχει είναι το να σπείρει όσο πιο γρήγορα γίνεται τον κήπο της, γιατί ξέρει πως ξημερώνοντας πρωτομαρτιά θάρθουν οι μπάμπες κι όπως από τους κήπους περάσουν νάμπουν στο χωριό «μυρίζουν» όποιον άσπαρτο βρουν και στο βρωμισμένο τώρα χώμα του δε φυτρώνει ό,τι σπορίδι κι αν ρίξεις, όσο καλά κι αν τον περιποιηθείς. Τελειώνοντας μάλιστα το σπαρτό δεν ξεχνάει να κρεμάσει στην κορυφή ενός βεργιού στημένου στη μέση του μια αδειανή αρματιά

από σκόρδα, ένα κόκκινο πανί ή ένα κέρατο βοδιού, για να μη πάρει από μάτι.

Δουλειές λοιπόν πολλές και το μήνα αυτό αλλ' «ο καλός ο νοικοκύρης το χειμώνα χαίρεται», όταν βέβαια, όπως ο κάθε νοικοκύρης του χωριού μου, έχει το σπίτι του «κρηνί» και τις καλύβες του γεμάτες ζαϊρέδια. Άλλωστε κουτσοφλέβαρος είναι κι όσο κι αν θελήσει να μας παιδέψει γρήγορα θα περάσει και πάλι άνοιξη θα μυρίσει.

Συμπληρώθηκε, αγαπητέ μου αναγνώστη, ένας χρόνος από τότε που μαζί ζήσαμε στο χωριό μου και πιστεύω πως όλο αυτό το διάστημα αρκετά καλά γνώρισες το ίδιο, τον κόσμο και τη ζωή του.

Όλοι τους άνθρωποι απλοϊκοί με ευγενικά αισθήματα, αγνοί όπως η γύρω τους φύση, καλοί πατριώτες και υποδειγματικοί οικογενειάρχες. Η ζωή τους, γεμάτη με λίγες χαρές και περισσότερες έγνοιες, δεν είναι παρά μια προσπάθεια για καλύτερευσή της, ένας δύσκολος αλλά και όμορφος αγώνας, που, αν όχι όλες, τουλάχιστον τις πιο πολλές φορές τον κερδίζουν, γι' αυτό και πάντα προχωρούν.

Έτσι, χωρίς με κάτι το ξεχωριστό, ομοιόμορφα περνούν τις μέρες, τους μήνες τα χρόνια τους, ώσπου κάποτε έρχεται η στιγμή που νιώθουν αδύναμοι, βλέπουν πως γέρασαν πλέον. Δεν τους μένει τώρα παρά να χαρούν την υπόλοιπη ζωή τους με όλη τη φάμιλια τους γύρω, μια και στην κοινωνία του χωριού επικρατεί κι είναι βαθιά ριζωμένη η αντίληψη πως το καθήκον του κάθε γιού απέναντι στους γέροντες γονείς είναι ίδιο μ' εκείνο που έχουν για τα παιδιά τους κι από το πώς θα φερθούν σ' αυτούς κρίνονται, κι όταν το λάδι του καντηλιού τους σωθεί ήρεμοι να δεχτούν το θάνατο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ζ' ΘΑΝΑΤΟΣ

1 - ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Όσο κι αν στον καθένα μας εχθρικά φέρεται η ζωή, είναι πάντα γλυκιά κι ο θάνατος, όπως και να έρθει, μαυρίλα. Απρόσκλητος από μας κι αφού από συνήθεια του στείλει πρώτα κάποιο μήνυμα έρχεται σε λίγο κι ο ίδιος να μας πάρει μαζί του στη χώρα των μακάρων, στην αιώνια ζωή.

Πολλά και διάφορα κι όλα τους πιστευτά από τους χωριανούς τα μηνύματα αυτά μας λένε πως όταν κριτσάει η στέγη του σπιτιού ή όταν σε δέντρο που είναι έξω από κάποιο σπίτι αλλά και πάνω στο ίδιο το σπίτι έρθει και λαλήσει τη νύχτα κουκουβάγια, το γνωστό μας χαροπούλι, το σπίτι αυτό θα ριμάξει και στα χαλάσματά του κουκουβάγιες θα φωλιάσουν. Για ν' αναμερίσουμε τότε, όσο γίνεται, το κακό με φωνές, με πέτρες και στην ανάγκη και με καμιά τουφεκιά να διώξουμε πρέπει μακριά το γρουσούζικο πουλί και μαζί του τη συμφορά που φέρνει.

Αν πάλι «λαλάει» κάποια κότα μας τη σφάζουμε αμέσως και το σκυλί, που έξω στην αυλή «γουργιάζει», όλα τους σημάδια θανάτου, με λόγια εχθρικά το φοβερίζουμε:

- Τι έχ'ς κι γουργιά'εις, ουρέ βρούμόσκ'λου, του κιφάλ'ς να φας.

Αλλά και τα όνειρα πολλές φορές μας μιλούν καθαρά για τα μελλούμενα, γι' αυτό αν δεις πως σκάβουν και κάνουν γούρνα στον κήπο ή στην αυλή κάποιου σίγουρα στο σπίτι αυτό θα έχουν θάνατο κι αν ονειρευτείς πως γκρεμίζεις οξιά, γυναίκα του σπιτιού σου ή πλησίον συγγένισσα θα χαθεί, αν γκρεμίζεις πεύκο άντρας. Μαντάτο για ερχομό του μεγάλου αυτού κακού είναι και το αν στον ύπνο μας δούμε θολό νερό, πως βγάζουμε δόντι κι αυτό πονάει, πως σταμάτησε να δουλεύει το ρολόγι μας, πως πέφτει αεροπλάνο.

Χωρίς αμφιβολία παρηγοριά σε κάθε αρρώστια είναι ο γιατρός με τα γιατρικά του, ελπίδα που όμως λιγοστεύει όταν δούμε πως ο άρρωστος άθελά του μαζεύει τα ρούχα του προς τα πάνω, τραβάει προς το κεφάλι τη βελέντζα, που είναι σκεπασμένος, και σβήνει τελείως όταν τον δούμε να «ξεσέρνεται», να φεύγει δηλαδή από το μαξιλάρι προς τα κάτω. Τις πιο πολλές φορές καταλαβαίνει κι αυτός τη δύσκολη θέση του, γι' αυτό φωνάζει παιδιά κι αγγόνια του να τα δει, να του φιλήσουν το χέρι και να πάρουν την ευχή του:

- Την ευχή μου νάχετε, παιδιά μου, την ευχή μου νάχετε.

Ζητάει ύστερα να φωνάξουν νάρθει, αν βέβαια υπάρχει τέτοιος, εκείνος με τον οποίον δε μιλάει μαζί του, μ' όποιον είναι «άκριτος»:

- Σύρτε, πέστε στον... νάρθει να χωρεθούμε, ιγώ φεύγου για τουν άλλου κόσμου κι θέλου νάβρου στράτα ανοιχτή.

Και πάντοτε πηγαίνει ο μέχρι τότε εχθρός του, και συγχωρούνται.

Όταν η κατάσταση του χειροτερέψει πιο πολύ ίσως ζητήσει ο ίδιος να μεταλάβει, αν όμως δεν το πράξει τον προτρέπουν σ' αυτό οι δικοί του, με τρόπο όμως να μην υποψιαστεί την άσχημη θέση του κι ίσως φοβηθεί.

- 'Αι να σ' αλλάξουμε λίγο κι να σι μιταλάβουμε, η μιταλαβιά δεν κόβει μέρις, του λεν συνήθως κι όταν με τα λόγια τους τον πείσουν να δεχθεί αμέσως φωνάζουν τον παπά. Εκείνος παίρνει από την εκκλησία το αρτοφόρι κι έχοντας μπρος του ένα παιδί μ' αναμμένη λαμπάδα έρχεται στο σπίτι του άρρωστου και τον μεταλαβαίνει. Στο δρόμο προχωρεί σιγά σιγά, όπως όταν βγάζει τ' άγια, κι όταν τον συναντήσεις χωρίς καθόλου να μιλήσεις βγάζεις το καπέλο σου, στέκεσαι προσοχή, κάνεις το σταυρό σου κι όταν απομακρυνθεί συνεχίζεις και συ το δρόμο σου μουρμουρίζοντας:

- Πάει κι αυτός, κίν'σι για τουν άλλου κόσμου.

Αν πάλι η κατάσταση του άρρωστου είναι απελπιστική και δεν προκάνει ο παπάς παίρνουν από το εικονοστάσι το μπουκάλι με τ' αγίασμα, που έφεραν από την εκκλησία την ημέρα των Φώτων, και του δίνουν να πιεί ένα κουταλάκι στη θέση της μεταλαβιάς. Τυχαίνουν όμως και φορές που αν και φτάνει «στου παπά το χλιαρό» δε χάνεται, το «σκαμπουλάρει» αλλ' οι φορές αυτές είναι δυστυχώς πολύ λίγες, ενώ τις πιο πολλές ακολουθεί

2 - ΤΟ ΨΥΧΟΡΑΓΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ,

το χαροπάλεμα όπως εμείς το λέμε, και ο θάνατος.

Είναι ασφαλώς η πιο φοβερή για κάθε άνθρωπος στιγμή, γι' αυτό και το παρακολουθούμε όλοι μας με κομμένη ανάσα, άφωνοι κι αδύναμοι να επέμβουμε, είναι η στιγμή που ο άγγελος αγωνίζεται με το φθαρτό σώμα για την κατάκτηση της ψυχής του ετοιμοθάνατου. Ο αγώνας αυτός μικρός σε διάρκεια, όταν ο άνθρωπος μας πέρασε τη ζωή του στα πλαίσια των θείων κι ανθρώπινων νόμων, γίνεται μεγάλος και σκληρός στην αντίθετη περίπτωση, αφού το από ύλη άχαρο κορμί του δεν αποφασίζει εύκολα ν' αφήσει αυτή την τόσο ταιριαστή του ψυχή παρά μόνο στο σατανά.

Μια ουράνια γαλήνη σκορπίζεται στο πρόσωπό του την πρώτη περίπτωση, φόβος κι αγωγή τη δεύτερη, κάτι δηλαδή που σε κανένα δεν αρέσει, γι' αυτό και φροντίζουν να την αποφύγουν προσέχοντας στη ζωή τους τουλάχιστον τις πιο κάτω βασικές εντολές: Να μη γίνουν αίτιοι και κάποιος, κυρίως γονιός ή ιερωμένος, τους καταραστεί, να μη χωρίσουν αντρόγυνο, να μην αδικήσουν τον άλλο και να μη βγάλουν ή μετακινήσουν τα συνόρια στα χωράφια. Αν όμως δεν πρόσεξε ούτε αυτά, τώρα, που έφθασαν οι τελευταίες του στιγμές και για να μη τυραννιέται φωνάζουν όποιον έβλαψε και του ζητούν να τον συγχωρήσει και να του δώσει λίγο νερό να πιει ή τον παπά να διαβάσει το σχωροχάρτι και τότε αναπαύεται.

Δεν είναι όμως σπάνιο να συναντήσεις στο χωριό μας με τους τόσους ξενιτεμένους και το γονιό που, ενώ έφθασε στην πόρτα του 'Αδη, δε λέει να τη διαβεί αλλ' επιμένει να θέλει να δει τον ταξιδεμένο γιο του κι επειδή αυτό είναι φυσικά αδύνατο, για ν' αναπαυτεί, του δείχνουν μια φωτογραφία του ή γιατί του είπαν πως ειδοποιημένος έρχεται, περιμένει να τον σφίξει πρώτα στην αγκαλιά του, να του δώσει την ευχή του κι ύστερα να κινήσει κι αυτός το δικό του μεγάλο ταξίδι, που γυρισμό δεν έχει.

Όπως όμως κι αν έρθει το τέλος καλό είναι τη στιγμή αυτή του χωρισμού της ψυχής από το σώμα να κρατάει κάποιος μπρος του μια αναμμένη λαμπάδα, για

να είναι φωτεινός ο δρόμος που θα περάσει. Κι ενώ του κλείνουν τα μάτια και το στόμα όλοι όσοι παραβρίσκονται σ' αυτές τις τελευταίες του στιγμές, κι αυτοί συνήθως είναι οι σπιτικοί κι οι παντρεμένες θυγατέρες του, με βαριά καρδιά, ψιθυρίζουν:

- Μας άφ'σι χρόνους, Θιός σχουρέστουν ή

- Αναπάφκι η ψυχή του, Θιός σχουρέστουν, όταν υποφέρει καιρό άρρωστος.

Αμέσως και πριν «κρυώσει», πριν δηλαδή αρχίσει η ακαμψία του σώματος, πλένουν καλά όλο το νεκρό με ζεστό νερό, τον ξεπλένουν μ' άλλο, που μέσα του έριξαν κρασί, τον ντύνουν με τα πιο καλά του ρούχα, τ' άφορα αν έχει, και πάντα του βάζουν παπούτσια, γιατί θα περπατήσει και στον άλλο κόσμο και δεν πρέπει να είναι ξυπόλητος. Στην τσέπη του βάζουν νόμισμα να έχει να πληρώσει στο ταξίδι του, για να περάσει, και στο δάχτυλο δαχτυλίδι, όταν δεν έχει δικό του, να φαίνεται πως ήταν παντρεμένος.

Τον ξαπλώνουν μετά στη μέση του δωματίου καλά τεντωμένο να πάρει το λείψανο το σχήμα του, και με το κεφάλι προς τη δύση να κοιτάζει την ανατολή.

Γύρω από το κεφάλι του δένουν μαντίλι να μείνουν κλειστές οι σιαγόνες, του σταυρώνουν πάνω στο στομάχι τα χέρια και με δυο λουρίδες πανί από το σάβανο ή δυο κορδέλες δένουν τα σταυρωμένα χέρια του με τη μια, τα πόδια γύρω στα παπούτσια με την άλλη. Τέλος του βάζουν το σάβανο, άσπρο χασέ με μια μεγάλη σχισμή, ανοιγμένη με σουγιά και ποτέ με ψαλίδι, στο πάνω μέρος του και περνούν σ' αυτή το κεφάλι του, στο στήθος βάζουν μια εικόνα στα πόδια βαθουλό πιάτο με σιτάρι άβραστο, να στήνουν σ' αυτό τα αναμμένα κεριά.

Στη νιόνυφη φορούν τα νυφικά της και στο κεφάλι των ανύπαντρων κοριτσιών, όποιας κι αν είναι ηλικίας, όπως και των έτοιμων για γάμο παλικάριών ο νουνός για δώρο τους βάζει στεφάνι, το στεφάνι του γάμου τους φτιαγμένο από τον ίδιο με διαλεχτά λουλούδια. Κι ενώ όλοι γύρω κλαίνε και οδύρονται, η πιο ψύχραιμη τοποθετεί στο εικονοστάσι ή πάνω στο τζάκι ποτήρι με κρασί να έρχεται η ψυχή του νεκρού να δροσίζεται όταν διψάει. Το ποτήρι αυτό θα το πάρουμε στις 40 μέρες άδειο και η ψυχή θα είναι χορτάτη κι ευχαριστημένη. Οι γυναίκες, που ετοίμασαν το λείψανο, πηγαίνουν κι αυτές τώρα σπίτι τους να πλυθούν και ν' αλλάξουν φορέματα. Τα ρούχα που φορούσε ο νεκρός πριν πεθάνει τα έδιναν παλιότερα στους φτωχούς, ενώ τώρα όλοι έχουν γι' αυτό και τα πετούν στο λάκκο.

Μόλις ετοιμάσουν το νεκρό ειδοποιούν τον παπά νάρθει να ρίξει τρισάγιο κι ένας χτυπάει την καμπάνα λυπητερά, να μάθει το συμβάν όλο το χωριό, κι αν ο θάνατος έρθει τη νύχτα τη «βαρούν» το πρωί της άλλης μέρας, πριν δηλαδή φύγει ο κόσμος για τις δουλειές του στα χωράφια. Με το άκουσμά της οι εξώπορτες ανοίγουν κι οι γειτόνισσες ρωτιούνται μεταξύ τους ποιος πέθανε κι αν καμιά τους δεν ξέρει σίγουρα περιμένουν τον περαστικό να τους πει σωστή κουβέντα.

Τελειώνουν τις δουλειές τους κι από δυο τρεις μαζί τραβούν μετά προς το σπίτι του νεκρού να συλληπηθούν και παρηγορήσουν τους δικούς του, ν' ανάψουν στο λείψανό του το κεράκι ή την λαμπάδα που κρατούν στο χέρι, να του προσφέρουν την ανθοδέσμη που έφεραν μαζί τους. Μερικές μάλιστα, οι πιο χαροκαμένες, βγάζουν από τον κόρφο τους ένα μήλο, πορτοκάλι ή κυδώνι και το βάζουν στο πλάι του να το πάει χαιρετίσματα στον άνθρωπό τους που είναι τώρα στον άλλο κόσμο και του παραγγέλνουν να του πει πως ποτέ δεν τον ξεχνούν.

Κι όταν κάμποσες μαζευτούν, συγκεντρώνονται όλες γύρω από το νεκρό και καθι-

σμένες στα μπάσια ή σε σκαμιά αρχίζουν το μοιρολόγι. Ειδικές μοιρολογίστρες δεν έχουμε στο χωριό αλλ' η πιο καλή σ'αυτά αρχίζει πρώτη το πρεπούμενο μοιρολόγι κι όλες οι άλλες ακολουθούν:

- Για δεσ καιρό που διάλεξε ο χάρος να με πάρει
τώρα που ανθίζουν τα κλαδιά κι η γης βγάζει λουλούδια!

- Κάτσε, κάτσε, λεβέντη μου, τούτο το καλοκαίρι,
έχεις γυναίκα παρανιά τα μαύρα δεν της πρόπον,
έχεις γυναίκα παρανιά και χήρα δεν της πρέπει,
έχεις παιδάκια παραμ'κρά κι ορφάνια δεν τους πρέπει.

- Φεύγω, φεύγω, γυναίκα μου, που παν τα χελιδόνια,
τα χελιδόνια να γυρνούν κι εγώ τσ' ομπρός να πάνω.

Ν'ήρθε η ώρα κι ο καιρός, γ'ναίκα μ', να χωριστούμε,
λεν για το νέο που τον αδίκησε ο χάρος, ενώ για τους άλλους μοιρολογούν:

- Σε ψηλό βουνό ανέβαινα να μη μ' εύρει ο χάρος,
κι ο χάρος ήταν πονηρός, πολύ δοκιμασμένος.

Απ' τα μαλλιά με άρπαξε, στη γης με γονατίζει.

Ν' άφ'σε με, χάρε, ν' άφ'σεμε κόμα πέντ' έξι χρόνια.

- Ν' απ'τα μαλλιά τον (την) άρπαξε και στ' άλογο τον βάνει.

Ίσως περιττό είναι να το πούμε πως οι μοιρολογίστρες συνεπαρμένες από τη γύρω γενική θλίψη δεν παραλείπουν και δικά τους δίστιχα ή τετράστιχα να ταιριάζουν για να παινέσουν τη νιότη, την κοινωνική θέση και τ' άλλα προσόντα του νεκρού, να γλυκάνουν τον πόνο των δικών του.

Το μοιρολόγι σταματάει με το βασίλειμα του ήλιου για ν' αρχίσει πάλι την άλλη μέρα. Τη νύχτα οι πλησιέστερες συγγενίσσες κάθονται και τον ξενουχτούν, φυλάγουν μη τον δρασκελήσει άνθρωπος ή ζώο και κυρίως γάτα, συνεχίζουν το κλάμα και, για ν' ανθέξουν, το ρίχνουν στους πολλούς καφέδες.

Ο νεκρός μένει στο σπíti 24 ώρες και στο διάστημα αυτό ένας, που ξέρει, φτιάχνει με σανίδια το φέρετρο, την κάσα όπως εμείς το λέμε, κι ύστερα το ντύνει με μαύρο κάποτ. Στο πάνω μέρος του καπακιού κάνει με άσπρη κορδέλα σταυρό και κάτω απ'αυτόν μ' άλλη, πιο στενή, σχηματίζει τ' αρχικά του ονόματος και του επίθετου του νεκρού. Παλιότερα για όλο τον κόσμο κι ύστερα μόνο για τους φτωχούς είχαν το «ζυλοκρέβατο» όπως το έλεγαν, κοινό φέρετρο που το φύλαγαν στο γυναικείο υπόστεγο τ' 'Αι Νικόλα κι αυτό πάντα χρησιμοποιούσαν.

Όπως είναι φυσικό το νεκρό τον τοποθετούσαν τότε απ' ευθείας στο δάπεδο του τάφου και για να μην πέσει το χώμα πάνω του έκαναν γύρω πεζουλάκι κι ύστερα σκέπαζαν το νεκρό με καπάκια, που στηρίζονταν σ' αυτό και πάνω τους έπεφτε το χώμα. Στις 24 ώρες γίνεται

3 - Η ΚΗΔΕΙΑ

Το φέρετρο με το νεκρό, το κομπολόι του όταν είναι γέρος, τα βιβλία του να διαβάξει εκεί που πηγαίνει όταν είναι μαθητής, τα λουλούδια και τα χαιρετήματα του κόσμου, το σηκώνουν άντρες και κατά προτίμηση από τους πλησιέστερους συγγενείς του, που στο δρόμο συναλλάζονται μ' άλλους ξεκούραστους.

Της νεκρικής πομπής προηγείται το καπάκι της κάσας, ακολουθούν τα εξαπτέρυγα, μια γυναίκα με καλάθι κι άλλη μια με κανίστρα, ο παπάς, το φέρετρο, οι σπιτικοί

και συγγενείς κι όλος ο άλλος κόσμος. Στο καλάθι έχουν σιτάρι όχι καλά βρασμένο και στην κανίστρα ψωμί κομμένο σε κομμάτια και κόκκινα κηριά, που θα μοιράσουν σ'όλον τον κόσμο να τα κάψει κατά τη διάρκεια της νεκρώσιμης ακολουθίας.

Η νεκρική συνοδεία διευθύνεται πρώτα προς την κεντρική του χωριού εκκλησία, το καπάκι στήνεται όρθιο έξω και πλάι στην πόρτα της, το λείψανο τοποθετείται πάνω σε ξύλινα στηρίγματα κάτω από το μεγάλο πολυέλαιο κι ο παπάς με τους ψάλτες αφήνουν το μουρμουρητό, που σ'όλο το δρόμο τους συντρόφευε, για ν'αρχίσουν την ψαλμωδία. Είναι στ' αλήθεια θεόπνευστα τα όσα τότε λέγονται, γι'αυτό και κάθε λέξη τους απ' ευθείας στην ψυχή μιλάει και μας φανερώνει όχι μόνον την ματαιότητα των εγκοσμίων αλλά κι απ'το δέος της μέλλουσας ζωής μας απαλλάσσει.

Στο «θρηνώ και οδύρομαι» ασφαλώς θα νιώσεις υγρά τα μάτια σου και στο «δεύτε τελευταίον ασπασμόν» θα πλησιάσεις και με τη σειρά σου θ' ασπασθείς την εικόνα, που είναι πάνω στο λείψανο, κι αν κάτι με το νεκρό σε δένει και τον ίδιο θα φιλήσεις τουλάχιστον στο μέτωπο.

Τελειώνει η ακολουθία και με την ίδια πάντα τάξη βαδίζουν τώρα για τον Αϊ-Νικόλα. Όπως όταν έρχονταν έτσι και τώρα οι νοικοκυραίοι των σπιτιών που θα συναντήσουν στο δρόμο τους, κλείνουν καλά πόρτες και παράθυρα μην τάβρει ο χάρος ανοιχτά κι έμπει μέσα κι αν τύχει να περάσουν προς από το σπίτι του νεκρού κοντοστέκονται κι ο παπάς τρισάγιο ρίχνει γι ανάπαυση της ψυχής του.

Η μεγάλη μας καμπάνα όπως κατά την μετάβαση από το σπίτι στην εκκλησία έτσι και τώρα, που προς το νεκροταφείο προχωρούν, δεν παύει να χτυπά λυπητερά και μόνο όταν ακούσει την άλλη μικρή του Αϊ-Νικόλα, δείγμα πως έφτασαν στου Χριστόδουλου Καφέ το σπίτι, σταματά, για να σιγήσει σε λίγο κι αυτή όταν ο νεκρός μας διαβεί τη μεγάλη σιδερένια του εξώπορτα.

Στο νεκροταφείο του Αϊ-Νικόλα το κάθε σπίτι του χωριού έχει το δικό του τάφο κι όπως φυσικό είναι σ'αυτόν θάβονται όλα τα μέλη της οικογένειάς της.

Τον ανοίγουν δυο άνδρες, συγγενείς κατά προτίμηση, τη μέρα της ταφής του νεκρού κι όχι την προηγούμενη, τη μέρα δηλαδή του θανάτου, να μη μείνει τη νύχτα ανοιχτός και πάρει κι άλλους, κι όταν την εργασία τους τελειώσουν πάνω στο άνοιγμά του βάζουν σταυρωτά τα εργαλεία τους κασμά και φτυάρι.

Ποια μάτια δε βουρκώνουν και πόσα δάκρυα δεν χύνονται τη στιγμή που το φέρετρο με το νεκρό μέσα του βλέπει για τελευταία φορά το φως του ήλιου, καθώς εγκαταλείπει τον πάνω κόσμο και κατεβαίνει σιγά σιγά νάβρει την αιώνια ανάπαυση!

Εκεί του λύνουν τα χέρια, το σαγόνι και τα πόδια να μπορεί ελεύθερος να περπατά, του παίρνουν το προσκέφαλο και στη θέση του βάζουν μια καινούρια άσπρη σακούλα γεμάτη χώμα και μ' ένα μαντίλι του σκεπάζουν το πρόσωπο.

Ο παπάς ρίχνει τρισάγιο, κάνει με κερί ένα μικρό σταυρό και τον βάζει στο μέτωπό του, χύνει πάνω του σταυρωτά το λάδι μιας καντήλας που έφεραν από την εκκλησιά του Αϊ-Νικόλα και με το φτυάρι παίρνει και ρίχνει πάλι σταυρωτά τρεις φορές από λίγο χώμα λέγοντας κάθε φορά: «Αιωνία σου η μνήμη, αξιομακάριστε και αείμνηστε αδερφέ ημών. Ο Θεός ν'αναπαύσει την ψυχή του», βάζουν το καπάκι κι ενώ σιγά σιγά όλοι απομακρύνονται οι σκαφτιάδες με βαριές φτυαριές γεμίζουν τώρα τον τάφο.

Οι δυο γυναίκες με το καλάθι και την κανίστρα μοιράζουν σ' όλους το σιτάρι και το ψωμί, που έχουν σ'αυτά, να χωρέσουν, ενώ ο παπάς ρίχνει τρισάγιο στους οικογενειακούς τάφους όσων του το ζητήσουν. Τελειώνοντας τραβούν για το σπίτι

του νεκρού και με λόγια όπως: «ου Θιός να μακαρίσει τ'ν ψυχή του» συλλυπούνται γι' άλλη μια φορά τους δικούς του, πίνουν καφέ και το κονιάκ, που τους προσφέρουν, και χωρίς πολύ ν' αργήσουν τραβούν για τα σπίτια τους.

Έξω στην αυλή και κοντά στην πόρτα τους περιμένει μια γυναίκα, συγγενής του σπιτιού, κι αυτή, κρατώντας κανάτι γεμάτο νερό και μια πετσέτα, στον καθένα, που περνάει, χύνει νερό να πλύνει και μετά να σκουπίσει τα χέρια του.

Κι ενώ η ταφή έτσι τελειώνει, η έγνοια των γερόντων κι αδύναμων, μη γρήγορα έρθει κι η δική τους σειρά, ακόμα δε λέει να τους αφήσει κι ας πρόσεξαν πως ίσια στο μέγεθος είχε και τα δυο του πόδια ο νεκρός και το λείψανό του δεν έγινε μούσκεμα από βροχή, σημάδια και τα δυο πως δεν έχει σκοπό να πάρει γρήγορα κι άλλον μαζί του.

Όλα τα ρούχα του νεκρού τα μοίραζαν στους φτωχούς, ενώ τα στρωσίδια και σκεπάσματα, που χρησιμοποιούσε, μέσα στις τρεις πρώτες ημέρες κι όχι αργότερα τα πλένουν στο λάκκο να πάρει το νερό το κακό μαζί του.

4 - ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗ

Το πρωί της επόμενης του ενταφιασμού ημέρας μερικοί από την οικογένεια μ' άλλους συγγενείς μαζί, κρατώντας ένα καλάθι με βρασμένο σιτάρι, έρχονται στο νεκροταφείο, στον τάφο του ανθρώπου τους, που χθες έθαψαν, «να του πουν καλημέρα» με το μοιρολόγι:

- Καλήμερά σου...πώς ξημέρωσες αυτού στον κάτω κόσμο πούσαι;

-Τι καλημέρα θέλω γω, παιδάκι μου, εδώ στο μαύρο χώμα πούμαι.

Βάλε τα νύχια σου τσαπιά την απαλαμψη φτυάρι, ρίξε το χώμα από μεριά, την πλάκα από την άλλη, αν είμαι άσπρος κι όμορφος σκύψε και φίλησέ με, κι αν είμαι μαύρος κι άραχνος γύρνα και σκέπασέ με.

Σκορπούν μετά σιτάρι πάνω στο μνήμα, παίρνουν από λίγο κι αυτοί και με βαριά καρδιά γυρίζουν σπίτι μοιράζοντας σ' όποιον συναντήσουν στο δρόμο για σχώριο όσο στο καλάθι έμεινε. Την ίδια μέρα κάποιοι από τους πολύ πλησίον συγγενείς θα τους φέρουν λαγγίτες, να μπορέσουν τρώγοντάς τες να κρατηθούν.

Τις 40 πρώτες μετά την ταφή ημέρες κι ύστερα από το βασίλειμα του ήλιου ποτέ δεν ξεχνούν σβηστό το καντήλι στο εικόνισμα του σπιτιού ούτε και το πως πρέπει να έρθουν στο νεκροταφείο ν' ανάψουν κι εκεί στον τάφο ένα κεράκι ή άλλο καντήλι να βλέπει η ψυχή του νεκρού, που όλες αυτές τις μέρες περπατάει σε τούτον τον κόσμο κι έρχεται μάλιστα και στο σπίτι, γι' αυτό πολλές φορές ακούμε τρίξιμο στις πόρτες κι άλλους διάφορους θόρυβους.

Στο ίδιο χρονικό διάστημα ο παπάς ύστερα από παραγγελιά του νοικοκύρη, διαβάζει στην εκκλησιά σαραντολείτουργο κι οι πλησιέστεροι συγγενείς Σάββατο ή Κυριακή βράδυ πάνε για «παρηγοριά» ένα ταψί ψωμί, μια τσιότρα κρασί και σε μια μεγάλη λίμπα φαγητό με κρέας αν είναι «φαγώσιμο», ρύζι με βακαλάο ή ριζόπιτα αν είναι σαρακοστή.

Μετά τις συνηθισμένες ευχές για συγχώρεση της ψυχής του μακαρίτη βάζουν τραπέζι με φαγητό συνήθως φασόλια, ενώ όλοι οι άλλοι προσφέρουν στους νοικοκυραίους μέρος του δικού τους φαγητού κι άλλο ένα το ανταλλάσσουν μεταξύ τους. Μένουν

και για λίγη κουβέντα, να ξεχάσουν οι σπιτικοί τον πόνο τους, κι ύστερα φεύγουν, αφού πρώτα, όπως και πιο πάνω είπαμε, πλύνουν και σκουπίσουν στην αυλή τα χέρια τους.

Κι όταν μετά από λίγες ημέρες συνέλθουν από τη λύπη τους κάπως, όλη η έγνοια τους συγκεντρώνεται στην τακτοποίηση του τάφου του αγαπημένου τους. Παλιότερα με την εντολή τους ο Φώτης Λώλος λάξευε μεγάλο πέτρινο σταυρό με τ' όνομα του νεκρού, τη χρονολογία γεννήσεως και θανάτου του, και κοντά στη βάση του εσοχή με πορτάκι για το καντήλι. Είναι αυτοί που σώζονται μέχρι και σήμερα, ενώ τώρα αντί γι' αυτόν προτιμούν να περιφράξουν όλο τον τάφο με ελαιοχρωματισμένα ξύλινα ή σιδερένια κάγκελα κι ένα κουτί για το καντήλι. Για να τον κάνουν πιο όμορφο τον στολίζουν με τη φωτογραφία του νεκρού και με πολλά άνθη σε γλάστρες ή και πλαστικά, μια και λείπει το νερό.

Όμως η πιο μεγάλη υποχρέωση της οικογένειας είναι το να δώσει για το νεκρό της τα μνημόσυνά του, γιατί τα περιμένει, πέντε όλα όλα, να είναι μονά. Το πρώτο στις 8, όποια δηλαδή Κυριακή τυχαίνει μέσα στις 8 πρώτες μετά το θάνατό του ημέρες, το δεύτερο στις 15, το τρίτο στις 40, στο χρόνο το τέταρτο και το πέμπτο στα πέντε χρόνια που τον ξεσκάβουν. Όλα τα μνημόσυνα τα δίνουν λίγο πριν συμπληρωθούν τα χρονικά αυτά διαστήματα κι αν για οποιοδήποτε λόγο δε δοθούν τότε δε δίνονται ποτέ, εκτός από το τελευταίο. Αν δεν ξεσκάσουμε το νεκρό μας στα πέντε χρόνια του θα τον ξεσκάσουμε στα επτά ή ένδεκα και τότε θα δώσουμε και το μνημόσυνο αυτό.

Οι πριν από το μνημόσυνο ημέρες, που πάντα δίνεται Κυριακή ή Ψυχοσάββατο, είναι χωρίς αμφιβολία ημέρες δοκιμασίας για την οικογένεια, αφού πρέπει να ζυμώσει για την εκκλησία και το σπίτι, να ετοιμάσει όσα χρειάζονται για το τραπέζι που θα κάνει, να βράσει στην ώρα του στο καζάνι το σιτάρι κι ύστερα να το στραγγίσει και να ρίξει μέσα του χοντροκομμένα καρύδια, να τα τακτοποιήσει όλα όπως πρέπει, για να μη ντροπιαστούν στην εκκλησία ή το σπίτι. Το ότι σήμερα όλο το ψωμί το φέρνουν έτοιμο από την Κόνιτσα και τα τραπέζια τα περιόρισαν αρκετά είναι ευτύχημα.

Στον εσπερινό της προηγούμενης του μνημοσύνου ημέρας πηγαίνουν σ' ένα μεγάλο πιάτο βρασμένο σιτάρι και μια διπλή λειτουργιά, το «πτάρι» όπως τα λέμε. Τη λειτουργιά τη δίνουν στον παπά και το σιτάρι μ' ένα αναμμένο κεράκι πάνω του, το βάζουν μπρος στο εικονοστάσι και κάτω από την εικόνα του Χριστού. Με την απόλυση ο παπάς το διαβάσει κι ύστερα στο προαύλιο το μοιράζουν σ' όλους.

Την Κυριακή με τη δεύτερη καμπάνα ειδοποιημένοι συγγενείς με σπιτικούς μαζί πηγαίνουν στην εκκλησία τα κόλλυβα. Είναι αυτά η «στέλα» για τους άντρες, ένα καλάθι ή ταψί με σιτάρι για τις γυναίκες, δυο καλάθια με ψωμιά κομμένα σε ορθογώνια κομμάτια ένα για τους άντρες και τ' άλλο για τις γυναίκες, κεριά να μοιράσουν από ένα σ' όλο το εκκλησίασμα, λαμπάδες, ένα μπουκάλι λάδι κι άλλο ένα με κρασί, ένα παγούρι με ρακί.

Η στέλα είναι κατά κάποιον τρόπο το πιο βασικό απ' όλα, γι' αυτό και το σιτάρι της το έβαζαν παλιότερα στο καλύτερο καλάθι, σε ολοκαίνουριο ταψί τώρα και με τέχνη το στολίζουν με ζαχαρένια στολίδια και κανέλα. Στα μνημόσυνα, που δίνουν στα 40, στο χρόνο και στα πέντε χρόνια, προσθέτουν στα πιο πάνω και «τ' ανάπαμα», κομμάτια πιο μεγάλα του αντίδωρου από πολύ προσεγμένο ψωμί, ν' αναπαυτεί η ψυχή του νεκρού.

Όταν η λειτουργία φθάσει στο τέλος ο παπάς έρχεται στη μέση του ναού και στέκεται μπρος στο τραπέζι, που πάνω του έχουν βάλει εκτός από τη στέλα τα μπουκάλια με το λάδι και το κρασί, οι συγγενείς συγκεντρώνονται γύρω του, όλοι ανάβουν το κεράκι, που τους μοίρασαν, και η ακολουθία αρχίζει. Στα πρόσωπά τους διαβάζεις τη μεγάλη λύπη που τους κατέχει και τα δάκρυα, που πολλά μάτια χύνουν, φανερώνουν τη μεγάλη αγάπη κι εκτίμηση που έτρεφαν για το νεκρό.

Σε λίγο η εκκλησία τελειώνει κι όλοι βγαίνουν στο χαγιάτι, κάθονται στα γύρω ξύλινα καθίσματα κι αρχίζουν την κουβέντα ώσπου να σκολάσει ο παπάς την υπηρεσία του και νάρθει να πάρει πρώτος αυτός από τη στέλα, το ψωμί, το ανάπαμα κι ύστερα όλοι τους με τη σειρά να σχωρέσουν.

Στις γυναίκες πάλι μοιράζουν μες στο γυναικωνίτη όσα γι' αυτές προορίζονται, ίδια με των ανδρών, αλλ' εκείνες δεν τα τρώνε ποτέ επί τόπου παρά τα βάζουν σ' ένα μαντίλι και τα φέρνουν σπίτι τους, να δώσουν και σ' όσους για οποιοδήποτε λόγο δεν παραβρέθηκαν στην εκκλησία, αν βέβαια υπάρχουν τέτοιοι, ή να τα φάνε εκεί μόνες τους.

Με συγγενή τους οι σπιτικοί του νεκρού ειδοποιούν μετά τα σπίτια, που μ' έναν αντιπρόσωπό τους θα τιμήσουν το τραπέζι στο γεύμα που παραθέτουν.

Συνήθως στο πρώτο μνημόσυνο καλούν το μισό χωριό, στο δεύτερο τ' άλλο μισό και στ' άλλα τρία μνημόσυνα μόνο τους πλησιέστερους συγγενείς και φίλους εκτός από τον παπά, το δάσκαλο και τους ψάλτες, οι οποίοι δε λείπουν από κανένα. Οι άντρες τρώνε χωριστά από τις γυναίκες, πάντα αυτοί πρώτοι κι όταν τελειώσουν και φύγουν τότε κάθονται στο τραπέζι κι εκείνες.

Ποθαίνουν δυο λογιών φαγητό και κατά προτίμηση το πρώτο σούπα κι ύστερα κάτι με κρέας όταν είναι φαγώσιμο, ριζοπίτα και φασόλια τη σαρακοστή και βέβαια κρασί. Πίνουν μετά τον καφέ τους, πλένουν και σκουπίζουν στην αυλή τα χέρια τους και με την ευχή: «Ο Θεός να μακαρίσει την ψυχή του, ζωή σε λόγου σας» χαιρετούν τους σπιτικούς και φεύγουν.

Όμως η μεγάλη μας αγάπη για τους νεκρούς μας επιβάλλει να μη περιοριζόμαστε μόνο σ' όσα πιο πάνω αναφέραμε αλλά να προσθέτουμε σ' αυτά και την υποχρέωσή μας κάθε Κυριακή κι επίσημη ημέρα πηγαίνοντας στην εκκλησία να περνούμε πρώτα από το κοιμητήρι και ν' ανάβουμε γι' αυτούς ένα κεράκι, τα δε τρία ψυχοσάββατα τουλάχιστον της κρεατινής, της τυρινής και της ημέρας των Αγίων Θεοδώρων να πηγαίνουμε πάντα στην εκκλησία για τις ψυχές των πεθαμένων μας λειτουργιά κι ένα πιάτο βρασμένο σιτάρι.

Όσπου να χρονίσει ο χαμένος άνθρωπός μας, ένα χρόνο κρατάει το πένθος, δεν ασπρίζουμε το σπίτι, έχουμε τους καθρέφτες μας γυρισμένους το μπρος πίσω να μη μπορεί κανείς να δει μέσα τους, δε βάφουμε κόκκινα αυγά το Πάσχα κι ούτε κάνουμε ή μας κάνουν Χριστός Ανέστη. Οι χήρες γυναίκες ντύνονται ολόμαυρα με το μαντίλι του κεφαλιού τους χαμηλά δεμένο κι αν τύχει να είναι καμιά τους μόνη πηγαίνουν και κοιμούνται σπίτι της συγγένισσες και γειτόνισσες, να έχει συντροφιά.

Ένα μήνα πριν συμπληρώσει τα πέντε χρόνια και πάντα Σάββατο απόγευμα δυο άντρες και περισσότερες γυναίκες έρχονται στο νεκροταφείο να ξεσκάψουν το νεκρό. Επιβάλλεται να βγάλουν τα κόκαλά του, γιατί όλο αυτό τον καιρό είναι «σταυρωμένος» και μόνο με το ξέσκαμα θα ξεσταυρωθεί και θα λευτερωθεί. Οι άντρες ανοίγουν το μνήμα και βγάζουν με προσοχή τα κόκαλα, που τα παίρνουν οι γυναίκες, τα πλένουν

με μπόλικο νερό σε λεκάνη, τα ραντίζουν μετά με κόκκινο κρασί κι ύστερα τα βάζουν σε άσπρη πάνινη σακούλα παλιότερα, σε ξύλινο λαδοχρωματισμένο κασελάκι με τ' όνομα και τη χρονολογία γεννήσεως και θανάτου του νεκρού τώρα. Το κουτί αυτό το φέρουν στην εκκλησία και το βάζουν μπρος στο εικονοστάσι και κάτω από την εικόνα του Χριστού.

Τα δακτυλίδια, όπως κι όσα άλλα κοσμήματα του νεκρού βρεθούν στο ξέσκαμμα, τα παίρνουν οι σπιτικοί του για οικογενειακά κειμήλια αλλά και για να τα φορούν για υγεία, όταν αυτά είναι από χρυσό ή ασήμι.

Την άλλη μέρα, την Κυριακή, θα διαβαστεί μαζί με τα κόλλυβα του μνημόσυνου κι ύστερα θα τοποθετηθεί στο κοιμητήριο, όπου και θα μείνει.

Αν ο νεκρός βρεθεί άλιωτος τον σκεπάζουν αμέσως με χώμα και ειδοποιούν νάρθει ο δεσπότης να γονατίσει πάνω στο μνήμα του, γιατί σίγουρα είναι καταραμένος ή πολύ αμαρτωλός, γι' αυτό και δεν έλιωσε.

Όποιος πεθάνει στα ξένα και για να μη μείνει άκλαυτος το πρωί της Κυριακής, την ώρα που ετοιμάζουν τα κόλλυβα του, τα μοιρολογούν κιόλας.

5 - ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΑ

Μια από τις πιο μεγάλες έγνοιες, που απασχολούν κάθε γέροντα αλλά και κάθε άνθρωπο, όταν μάλιστα η υγεία του τον προδίνει, είναι πολλές φορές και το πώς θα διαθέσει όσα κινητά και ακίνητα με τον ιδρώτα του προσώπου του αξιώθηκε ν' αποκτήσει, όλα όσα του ανήκουν.

Πιο παλιά, τότε δηλαδή που όλα τ' αδέρφια με τους γονείς τους μαζί αποτελούσαν μια πολυμελή οικογένεια τέτοιο πρόβλημα ασφαλώς δεν υπήρχε αφού όσο αυτοί ζούσαν από αγάπη κι υποχρέωση θα τους συντηρούσαν τα τέκνα τους, μετά δε το θάνατό τους η περιουσία δε θα μοιράζονταν αλλά θα έμενε και πάλι κοινή κι αδιαίρετη.

Αργότερα όμως, κι όταν τα παιδιά άρχισαν ν' απομακρύνονται από τη γονική εξουσία και το καθένα τους να δημιουργεί χωριστή δική του οικογένεια, τα πράγματα άλλαξαν. Ο γέρο πατέρας θα προτιμούσε, αφού όλα τα παιδιά του ίδια τ' αγαπάει, και τώρα να μην ασχοληθεί με τη διαθήκη της περιουσίας του αλλά ν' αφήσει την έγνοια αυτή στους νόμους του κράτους, αν κάποιος ειδικός λόγος δεν τον ανάγκαζε αυτός ο ίδιος κι όχι κάποιος άλλος ν' αποφασίσει για το μέλλον της.

Η ανύπαντρη κόρη, το σακάτικο παιδί, το μέλος της οικογένειας που η μοίρα αλύπητα το χτύπησε είχαν ανάγκη μιας ιδιαίτερης προσοχής, χρειάζονταν περισσότερη βοήθεια και γι' αυτό, ιδίως παλιότερα, τη μοίραζε ο ίδιος πριν πεθάνει, ενώ αργότερα έκανε τη διαθήκη του.

Στην πρώτη περίπτωση χώριζε κι έδινε στα παιδιά του από ένα μερίδιο της περιουσίας του, ίσο με των άλλων, μικρότερο ή μεγαλύτερο, όπως αυτός νόμιζε σωστό, κι ένα, το «γηροκομιό» όπως το έλεγαν, το κρατούσε για τον εαυτό του. Αυτό το έπαιρνε μετά το θάνατό του όποιο από τα παιδιά του τον γηροκόμησε. Αν πάλι η περιουσία ήταν μικρή και οι γέροντες γονείς δεν είχαν άλλους πόρους, κάποιο από τα παιδιά τους και τώρα θα τους συμμάζεψε και θα τους συντηρούσε από μόνο του ή θα συμμετείχαν και τ' άλλα αδέρφια στα έξοδα διατροφής τους προσφέροντας χρήματα και κυρίως τρόφιμα, να πάρουν την ευχή τους.

Όμως οι πιο πολλοί και κυρίως οι άντρες έκαναν πριν πεθάνουν διαθήκη όχι μόνο ν' αποφύγουν γκρίνιες και διχόνοιες μεταξύ των παιδιών τους αλλά, όπως και πιο

πάνω είπαμε, και να συνδράμουν εκείνον που είχε περισσότερη ανάγκη.

Η διαθήκη ήταν πάντα χειρόγραφη, αφού η προφορική δεν λαμβάνονταν υπ' όψη, εκτός αν ο γονιός πριν πεθάνει εξέφραζε κάποια επιθυμία του, η οποία, αν και άγραφη, ήταν πάντα σεβαστή και εκτελούνταν χωρίς αντίλογο.

Του αγράμματος τη συνέτασσε μπροστά στον παπά, το μουχτάρη και δυο χωριανούς, που υπέγραφαν ως μάρτυρες, ένας εγγράμματος και εχέμυθος χωριανός σύμφωνα με την επιθυμία του διαθέτη.

Με τη διαθήκη του, σχεδόν πάντα, ο γονιός άφηνε το πιο μεγάλο μέρος της περιουσίας στ' αρσενικά παιδιά του, λίγα, μάλλον για θύμηση, στα θηλυκά κι όταν δεν είχε καθόλου παιδιά προτιμούσε να την προσφέρει στην εκκλησία, στο βακούφι.

Όταν όμως η περιουσία διανέμονταν μετά το θάνατο του γονιού και διαθήκη δεν υπήρχε όλα μοιράζονταν μεταξύ των μονίμων κληρονόμων εξ ίσου και χωρίς να υπολογίζεται αυτό που ίσως χάρισε ιδιαίτερα σε κάποιον, όταν ακόμα ζούσε, και μόνο επί τουρκοκρατίας από την κινητή περιουσία τ' αγόρια έπαιρναν δυο μερίδια κι ένα τα κορίτσια. Οι πρωτότοκοι δικαιούνταν ό,τι και τ' άλλα αδέρφια τους κι όταν στην οικογένεια δεν υπήρχαν αγόρια κληρονομούσαν τα κορίτσια.

Η μοιρασιά γίνονταν και γίνεται ή με κοινή συμφωνία ή συνηθέστερα με κλήρο. Καλούσαν τότε χωριανούς με περίσσιο νου και κρίση και χώριζαν την περιουσία σε τόσα ίσα μέρη όσοι και οι κληρονόμοι, τα γνωστά μας «αδερφομοίρια», κι ύστερα έριχναν κλήρο και όποιο έπεφτε του καθένα.

Η μητρική περιουσία μοιράζονταν όπως και η πατρική.

Η γυναίκα έπαιρνε από τον άντρα της ό,τι και τα τέκνα της, ο άντρας όμως δεν δικαιούνταν μερίδιο από την περιουσία της πεθαμένης γυναίκας του.

Εάν ο αποθανών δεν είχε τέκνα αλλ' ούτε και διαθήκη η περιουσία του μοιράζονταν εξ ίσου μεταξύ της συζύγου του και των αδελφών ή πρωτοεξαδέλφων του κι αν ούτε αδέρφια ή πρωτοεξάδελφα υπήρχαν την έπαιρνε όλη η γυναίκα του, αν όμως κι αυτή έλειπε περιέρχονταν στο δημόσιο.

Οι νόμοι του κράτους προβλέπουν σήμερα κάθε περίπτωση κληρονομιάς είτε υπάρχει ιδιόχειρος ή στο συμβολαιογράφο διαθήκη είτε όχι κι ο κάθε δικαιούχος, όταν η όλη σχετική διαδικασία πάρει τέλος, είναι σίγουρο πως κέρδισε αυτό που πράγματι του ανήκει.

Η' ΑΠ' ΟΣΑ ΕΓΙΝΑΝ ΚΑΙ ΜΟΛΟΓΙΟΥΝΤΑΙ

1 - Η ΦΩΤΑΙΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΠΟΥΤΣΙΑ.

Η μπάμπω Φώταινα, τότε που ήταν ακόμα νια, είχε ένα παράπονο από τον άνδρα της και μια μέρα δεν κρατήθηκε και του τόπε:

- Μώρ' άντρα, όλοι οι άλλοι πούρχονται απού τ' Βλαχιά φέρν' στ' γ'ναίικς τ'ς χίλια δυο καλούδια κι ισύ ούτι ένα ζιβγάρι παπούτσια δε μούφιρις κι μένα μια φουρά.

- Δίκιουεχ'ς, μουρ' γ'ναίικα, δε σούφερα αλλά κι να σ' φέρου ισύ δεν ξέρ'ς να τα βάλ'ς.

- Πώς δεν ξέρου, για όπους τα βάζ'ν οι άλλες θα τα βάλου κι ιγώ.

Ξαναπήγε ταξίδι στη Βλαχιά ο άντρας της ο Φώτης και στο γυρισμό της έφερε τα παπούτσια που ζητούσε, ένα ζευγάρι γκέτες με κορδόνια. Χαρούμενος της τα έδωσε κι η μπάμπω Φώταινα πιο χαρούμενη τα πήρε και βγήκε έξω στη σκάλα να τα ποδέσει. Θέλησε να τα βάλει όπως ήταν αλλά αυτά δεν έμπαιναν κι αφού κάμποσο παιδεύτηκε φώναξε στον άντρα της:

- Τάχα μούφιρις παπούτσια, αυτά δε μ' καν' ιμένα. Ούτι τα δάχ'λα δε μ' χουράν ουόχι κι όλου του πουδάρι.

Παραξενεμένος ο άντρας της πήγε να δει.

- Πώς να σ' καν', μουρ' γ'ναίικα, που τα βάν'ς μι τα σκ'νιά διμένα; Λύσ' τα σκνιά κι βάλτα. Ιγώ τα πήρα δυο νούμερα παραπάνω για να τα βάν'ς κι μι πιρπόδια του χειμώνα, να πάν'ς σ'ν ικκλησιά κι συ λες δε σ' καν';

Κι ενώ ο Φώτης μπήκε ξανά μέσα αυτή βάλθηκε να λύσει τα κορδόνια και να τα βάλει. Σε λίγο πάλι φωνή:

- Δε μι χουράν μωρ' άντρα, τι παπούτσια είναι αυτά που μούφιρις;

Ξαναβγήκε πάλι, κοίταξε και

- Τι να σ' καν, μουρ' γ'ναίικα, λυπούμι, τι να σ' καν' που τα βάν'ς ανάποδα; Βάν' πουτέ του διξί πουδάρι στ'αριστιρό παπούτσι;

- Τι διξί κι τι αριστιρό μ' λες; Παπούτσια δεν είναι; Του ίδιου κάν'!

- Δεν καν' του ίδιου, μουρ' γ'ναίικα, δε βλέπ'ς τ'ς καμάρις πώς τ'ς έχ'ν; Για στέκα να στα βάλου ιγώ.

Και της τα έβαλε σωστά, χαρά η Φώταινα και θέλησε μάλιστα και να περπατήσει, να κατεβεί τις σκάλες αλλά όπως ήταν αμάθητη από παπούτσια, αφού τότε για πρώτη φορά έβαζε, πιρδικλώθηκε κι έπεσε. Σακατεύτηκε η γυναίικα κι από τότε αρκέστηκε στα γνωστά της τσιαρχόσνα και κιουσλέδες.

2 - Η ΤΖΙΛΙΑΝΤΗΝΩ ΚΑΙ ΤΟ ΔΑΔΙ

Η Τζιλιαντήνω, βλάχα στην καταγωγή, ήταν χωρίς καμία αμφιβολία μια διαβολογυναίκα.

Δεν υπήρχε πρόβλημά της που να μην το έλυνε, δεν ήταν επιθυμία της που έμενε ανικανοποίητη κι όλα αυτά χωρίς βέβαια να λογαριάζει ποιο μέσο θα χρησιμοποιούσε, μια και αυτό που λέμε συνείδηση είχε προτιμήσει να το κρύψει κάπως βαθιά στα σωθικά της, να μην παίρνει είδηση για όλα όσα έκανε.

Πολλά λοιπόν τα κατορθώματά της κι ένα απ' αυτά και τούτο:

Έμαθε πως ο άντρας της Βασίλης Δημαρέλης ή Τζιλιαντήνης, τσοπάνης του χωριού, είχε βρει στη θέση Πρασιάνου μια αστραποκαμένη δαδιά κι είχε βγάλει φορτώματα δαδί, κατράμι πράμα, χωρίς να της πει αυτής τίποτε.

Υποπτεύτηκε πως το προόριζε για κάποια καλή, φιλενάδα του δηλαδή, επειδή ήταν ο ευλογημένος και λίγο μουντάρης, και χωρίς να χάσει καιρό όχι μόνο κατέστρωσε το σχέδιό της για να ματαιώσει τις επιδιώξεις του αλλά κι αμέσως το έθεσε σ' εφαρμογή.

Πήρε λοιπόν ένα γκιούμι και πήγε στο Πέτρινο πηγάδι, απ' όπου παίρνε νερό ολος ο πάνω μαχαλάς κι αυτή μαζί, να το γεμίσει. Γέμιζε κι άδειαζε χωρίς να βιάζεται μέχρι την ώρα που έγινε αυτό που ήθελε. Στην πόρτα του σπιτιού της φάνηκε η Κώσταινα του Σωτηρούλη μ' ένα παγούρι στο χέρι, να πάρει κι αυτή νερό.

Η Τζιλιαντήνω κατέβασε αμέσως το μαντήλι του κεφαλιού της χαμηλά και μαζεύτηκε όσο περισσότερο μπορούσε. Ήρθε η μπάμπω Κώσταινα και μόλις την είδε έτσι αμέσως τη ρώτησε:

- Τι έπαθες Βασίλινα, τι είσαι έτσι;

- Μη ρουτάς, μπάμπω Κώσταινα. Προυχτές, που πήγα στα γίδια να βοηθήσω του Τζιλιαντήνη, πήρα ένα κρύουμα που μι πληρήτουμε κι δεν έχω και κανέναν να μ' ρίξει καναδυό βιντούζις, αλλιώς δεν θα μ' πιράσει.

Νάρθω ιγώ να σ' ρίξου, της πρότεινε η πάντα καλή κι αγαθή μπάμπω Κώσταινα, ξέρω από βιντούζις.

Η Τζιλιαντήνω το γνώριζε βέβαια αυτό και για τούτο όχι μόνον δέχτηκε αλλά και της ζήτησε να πάει το ίδιο εκείνο βράδυ, αν μπορούσε, γιατί πολύ υπόφερε.

Πράγματι πήγε το βράδυ εκείνο της έριξε τις βεντούζες, την έτριψε με οινόπνευμα, της ευχήθηκε κι όλας περαστικά της κι όταν εκείνη θέλησε να φύγει η Βασίλινα της είπε:

Δε νιώθω καλά, μπάμπω Κώσταινα, αν θέλ'ς κάτσι ιδώ απόψι, μι σι χρειαστώ τ' νύχτα να σι φωνάξω.

Πάλι τη λυπήθηκε η Κώσταινα και ξάπλωσε στο άλλο μπάσι. Σε λίγο την είχε πάρει κιόλας ο ύπνος.

Η Τζιλιαντήνω μόλις βεβαιώθηκε πως κοιμάται σηκώθηκε, με προσοχή βγήκε έξω κι αμέσως άρχισε να τρέχει, να τρέχει όσο μπορούσε και κάτι περισσότερο.

Έφτασε με μια ανάσα στου Πρασιάνου, έβαλε φωτιά στο σωρό το δαδί και πιο γρήγορα τώρα πήρε τον κατήφορο για το σπίτι της, που ήταν στην άκρη του χωριού, στον πάνω μαχαλά. Πάλι με προσοχή μπήκε μέσα και κουκουλώθηκε με τα σκεπάσματα, ενώ η μπάμπω συνέχιζε αμέριμνη τον ύπνο της.

Πριν ακόμα καλοχαράξει η άλλη μέρα άκουσαν ν' ανοίγει με πάταγο η πόρτα του σπιτιού κι αντίκρυσαν να μπαίνει μέσα ορμητικός ο Τζιλιαντήνης, που, όπως

τη νύχτα έβασκε τα γίδια του χωριού στο βουνό, είδε τη φωτιά κι αμέσως όχι μόνον κατάλαβε πως καίγονταν το δικό του δαδί αλλά και πως το κακό του το είχε κάνει η γυναίκα του. Χωρίς να πει κουβέντα πέταξε πέρα τα σκεπάσματα της Βασίλαινας, άρπαξε την ίδια από τον ώμο και τη σήκωσε πάνω. Εκείνη έβαλε τις φωνές:

- Τι έπαθες, άνθρωπέ μου; ζουρλάθ'κεις; Τι σούκανα;

- Μ' κάν'ς ν' ανίξιρη, παλιοβρώμα ε; Γιατί έβαλες φωτιά στου δαδί, που είχα στ' Πρασιάνου;

- Ποιο δαδί, Βασίλη μ'; Ιγώ η μαύρη είμαι βαριά άρρωστη κι συ μ' λες πήγα στ' Πρασιάνου κι σούκαψα του δαδί; Να ρώτα κι τ' μπάμπω Κώστηνα να σ' πει.

Η μπάμπω Κώσταινα, που μέχρι τότε τους κοίταζε αμίλητη και φοβισμένη, τον βεβαίωσε πως πράγματι είναι άρρωστη, πως της έριξε ψες βεντούζες και πως όλη τη νύχτα ήταν εκεί και δεν την είδε να σηκώνεται ούτε για νερού της να πάει κι όχι στο βουνό.

Τ' άκουσε όλα αυτά αλλά και πάλι δεν πίστεψε, επειδή ήξερε καλά τη γυναίκα του και τότε αυτή σήκωσε μέχρι το λαιμό τα ρούχα της, να δει τα σημάδια από τις βεντούζες.

Αν και πάλι κούνησε δύσπιστα το κεφάλι του φαίνεται πως έστω και λίγο την πίστεψε ο Τζιλιαντήνης, γι αυτό και δεν την ξυλοφόρτωσε, όπως συνηθίζει να κάνει σ' αυτές ή σ' άλλες «ειδικές» περιπτώσεις.

3 - ΤΑ ΓΟΥΡΟΥΝΙΑ ΗΞΕΡΑΝ ΚΟΥΔΑΡΙΤ' ΚΑ

Ένα από τα πολλά πετυχεμένα του μπάρμπα Γιώργου Διακόπουλου ήταν και τούτο: Είχαμε πάει παρέα μεγάλη κυνήγι στο Περιβόλι. Έπιασαν τα καρτέρια κι η παγάνα ύστερα από λίγο σήκωσε τα γουρούνια που τράβηξαν για το καρτέρι το δικό μου και το διπλανό του Λάμπρου Κοντογιάννη.

Καθώς πλησίαζαν εγώ τ' αντιλήφθηκα όχι όμως κι εκείνος και για να τον ειδοποιήσω χωρίς όμως και να καταλάβουν εκείνα του φώναξα κουδαρίτκα:

- Στρουγγουλουμύτ'ς ξυσάρνεται (γουρούνι έρχεται).

Τα γουρούνια μόλις μ' άκουσαν άλλαξαν κατεύθυνση και γλύτωσαν. Όταν αργότερα συγκεντρωθήκαμε όλοι ο Λάμπρος μου έκανε παρατήρηση γιατί φώναξα και μας φύγαν τα γουρούνια κι εγώ του απάντησα:

- Πού να φανταστώ πως και τα γουρούνια ήξεραν κουδαρίτκα, νόμισα πως γνώριζαν μόνο ελληνικά. Άλλη φορά δε θα μιλήσω καθόλου γιατί όπως φαίνεται αυτά ξέρουν κι άλλες γλώσσες.

4 - Ο ΜΠΑΡΜΠΑ ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΡΑΦΝΙΖΕΤΑΙ

Όσο κι αν σας φαίνεται παράξενο είναι αλήθεια πως ο μπάρμπα Γιώργος ο Παπαγιαννούλης όχι μόνο ταξιδεμένος στη Βλαχιά ήταν αλλά και μια περίοδο είχε ανοίξει στο Βουκουρέστι και μαγαζί δικό του, μποντέγκα (μπαρ). Για να εξυπηρετεί μάλιστα καλύτερα τους πελάτες του είχε πάρει και γκαρσόνι, ένα φτωχό βλαχόπουλο, τον Ιωνέλ.

Μια μέρα λοιπόν που έτυχε να στραφνιστεί ο μπάρμπα Γιώργος κανείς από τους πελάτες δεν του είπε το συνηθισμένο: σε τσι φιε ντε μπίνε (με γειά σου). Περίμενε λίγο κι αφού είδε πως κανένας δεν είχε σκοπό να τον ευχηθεί είπε μόνος του την ευχή και μάλιστα στα ελληνικά:

- Σκασμός.

Ο Ιωνέλ που άκουσε τη λέξη σκασμός τη νόμισε για ευχή ειπωμένη στα ελληνικά γι' αυτό από τότε και κάθε φορά που ο μπάρμπα Γιώργος σταρφνίζονταν για να τον ευχαριστήσει του έλεγε:

- Σκασμός ζιουπούνε (αφεντικό)

Κι εκείνος θέλοντας και μη απαντούσε:

- Μουλτσουμέσκ (ευχαριστώ) Ιωνέλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Θ' ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

- 1 - Απ' το στόμα σου και στου Θεού τ' αυτί.
- 2 - Απ' όξω απ' το χορό πολλά τραγούδια λεν.
- 3 - Απ' τό 'να αυτί μπαίν' κι απ' τ' άλλου βγαίν'.
- 4 - Από χίλιες καρυδιές καρύδια.
- 5 - Από μουλωχτό ποτάμι να φοβάσαι.
- 6 - Από ν' Τρίτη ως ν' Τιτάρτη.
- 7 - Από την πόλη έρχομαι και στην κορφή κανέλα.
- 8 - Από τι είσαι μύξαρ'ς γαμπρέ μου; Απ' το χειμώνα. - Σε ξέρω κι απ' το καλοκαίρι.
- 9 - Απ' όξω κούκλα κι από μέσα πανούκλα.
- 10 - Από παλιό διακονάρη και καινούριο νοικοκύρη να φοβάσαι.
- 11 - Από το ντιπ κι ολότελα, καλή είν' κι η Παναγιώταινα.
- 12 - Από το τάξιμο δε χαλάει το σπίτι.
- 13 - Από μικρό παιδί κι από μεθυσμένο μισαίν'ς τ'ν αλήθεια.
- 14 - 'Αλλα λέει η θειά μ' κι άλλα σκουντ' αυτιά μ'.
- 15 - 'Αλλα είν' τα μάτια τ' λαγού κι άλλα τσ' κουκουβάγιας
- 16 - 'Αλλους έχει τ' όνομα κι άλλους τ' χάρη.
- 17 - Αλλού τα κακαρίσματα κι αλλού γεννούν οι κότες.
- 18 - Αλλού ο παπάς κι αλλού τα ράσα του.
- 19 - Αν δεν κλάψει του παιδί, δεν του β'ζαίνει η μάνα του.
- 20 - Αν είσαι και παπάς με την αράδα σου θα πας.
- 21 - Αν δεν παϊνέσει ου γύφτους του καλύβι του πέφτει και τον πλακώνει.
- 22 - Ανάκα κουβεντιάζουμε κι αχώρια ακούμε.
- 23 - Αφού έχει το μασιά γιατί να κάψει τα χέρια του.
- 24 - 'Αρες μάρες κουκουνάρες.
- 25 - Ακόμα δεν τον είδαμε Γιάννη τον φωνάξαμε.
- 26 - Αγάλια αγάλια γίνεται η αγουρίδα μέλι.
- 27 - Ανάρια ανάρια το φιλί νά 'χει και νοστιμάδα.
- 28 - 'Αμα σκουντάψει τ' άλογο όλοι τύφλα τ' λεν.
- 29 - Ανεμομαζώματα, διαολοσκορπίσματα.
- 30 - 'Αρπαζει να φας κι κλέψει νάχ'ς
- 31 - 'Απιαστα πουλιά χίλια στον παρά.
- 32 - Αυτός κλαίει άδαρτους.
- 33 - Βάρισι του μαχαίρι στου κόκαλου.
- 34 - Βουνό με βουνό δε σμίγει.
- 35 - Βάζει κι η κοσκινού τουν άντρατ'ς μι τ'σ πραματευτάδες.

- 36 - Βάν'ς ν' ιλιά φαί κι του κουλουκίθι αγγειό.
- 37 - Βήκε η πομπή στου δρόμου κι γιλάει τουν κόσμου όλου.
- 38 - Βοήθα Παναγιά μ'! Ταράξου να σε βοηθήσω.
- 40 - Βγάζει από τ' μύγα ξούγκι.
- 41 - Βρώμ'κα ψάρια καλά παζάρια.
- 42 - Γέλαμε να σε γελώ να περνούμε τον καιρό.
- 43 - Γάμους χωρίς κριάρια δε γίνεται.
- 44 - Γίν'κε του π'λί κι ουρμηνεύει ν' κότα.
- 45 - Γρόσια στου πουγκί ψάρια στου βουνί.
βουνί.
- 46 - Γλυκός ο ύπνος την αυγή, γυμνός ο κώλος τη Λαμπρή.
- 47 - Γυαλί του γρέκι.
- 48 - Γάιδαρος δεμένος νοικοκύρ'ς σιγουρεμένος.
- 49 - Δάσκαλε που δίδασκες και νόμο δεν εκράτεις.
- 50 - Δεν είμαι φαγάς είμαι παραπονιάρης.
- 51 - Δεν κατεβάζει κάθε μέρα το ποτάμι κούτσουρα.
- 52 - Δανεικά κι αγύριστα.
- 53 - Δε γνουρίζει του σκυλί τουν αφέντη του.
- 54 - Δεν έχει στουν ήλιου μοίρα
- 55 - Έφτασε ου κόμπους στου χτένι.
- 56 - Είναι μακριά του σκουτάδι; Κλείσε τα μάτια σου να του δεις.
- 57 - Είναι πολλά τ' αλέσματα στου μύλου; - Τώρα που θα απς θα μάθ'ς
- 58 - Ένας κούκος δε φέρνει την άνοιξη.
- 59 - Έμαθε ξυπόλητος και ντρέπεται ποδεμένος.
- 60 - Εννιά έχει ου μήνας.
- 61 - Έμαθα και βελονιάζω και περνώ το μάστορά μου.
- 62 - Εκεί που δε σε σπέρ ν να μη φυτρών'ς.
- 63 - Έχ'ς γρόσια έχ'ς γλώσσα, έχ'ς φλουριά έχ'ς θωριά.
- 64 - Εμ γαλάτα, εμ μαλλάτα, εμ τ' αρνιά θηλκά.
- 65 - Έχει ανάγκη ου Σμόλ'κας απ' τα χιόνια.
- 66 - Εδώ δεν τουν θέλουν στο χωριό κι αυτός ρωτάει για τ' παπά το σπίτι.
- 67 - Εδώ καράβια πνίγονται, βαρκούλες αρμενίζουν.
- 68 - Είναι φτηνός στ' αλεύρι κι ακριβός στα πίτουρα.
- 69 - Είπε ο γάιδαρος τον πετεινό κεφάλα.
- 70 - Εκεί που μας χρωστούσαν μας πήραν και το βόδι.
- 71 - Ζήσε Μαύρεμ' να φας το Μάη χλωρό τριφύλλι.
- 72 - Η καλή μέρα απ' το πρωί φαίνεται.
- 73 - Η μέρα φέγγει για όλο τον κόσμο.
- 74 - Η χάρη θέλει αντίχαρη και πάλι χάρη θά 'ναι.
- 75 - Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει κι κόκαλα τσακίζει.
- 76 - Η πονηρή αλεπού πιάνεται από τα τέσσερα.
- 77 - Η φτήνια τρώει τον παρά.
- 78 - Η σφίξη βγάζει λάδι.
- 79 - Η χαρά κι η λύπη αντάμα περπατούν.
- 80 - Η παλιά κότα έχει του ζ'μι.

- 81 - Η σκύλα κι η γάτα από τη βιά κάνουν τα παιδιά γκαβά.
82 - 'Η βάρα του τ' αρχοντόπουλο ή μη το μακάριζ'ς.
83 - 'Η μικρός μικρός παντρέψου ή μικρός καλογερέψου.
84 - 'Ηρθαν τ' άγρια να διώξ'ν τα ήμερα.
85 - Ηύρε η νύφ' μας του γυνί πίσου από μ' πόρτα.
86 - Θ' αφήκουμι του γάμου να πάμι για πουρνάρια.
87 - Θα του φέρει ου βλάχους του τυρί.
88 - Θέλει κι ο μούτσιος καφέ να πάει στα γίδια.
89 - Θέλει να τό 'χει η κούτρα να κατ'βάζει ψείρες
90 - Θέλει να βρεξ'ς κώλου για να φας ψάρια.
91 - Θεωρία επισκόπου και καρδιά μυλωνά.
92 - Κάθε πέρσι και καλύτερα κάθε φέτο και χειρότερα.
93 - Κάθε χώρα και ζακόνι κάθε μαχαλάς και τάξη.
94 - Κάθε πόρτα του καρφί τ'ς
95 - Κάθε τσαπί προς λόγου του τραβάει.
96 - Καλή μέρα Γιάννη, Κουκιά σπέρω.
97 - Καλή είν' η νύφη μας αλλά είναι απ' τό 'να μάτι γκαβή.
98 - Καλό τυρί σε σκυλίσιο δερμάτι.
99 - Κακό χωριό τα λίγα σπίτια.
100 - Κάλλιο να σ' βγει του μάτι παρά τ' όνομα.
101 - Κάλλιο αργά παρά ποτέ.
102 - Κάλλιο πέντε και στο χέρι παρά δέκα και καρτέρει.
103 - Κάλλιο γιάτα παρά πούντα.
104 - Κάλλιο πέντε κάρβουνα παρά χίλια πρόβατα.
105 - Κάλλιο γαϊδουρόδερνε παρά γαϊδουρογύρευε.
106 - Κατά τον καιρό και το χορό.
107 - Κατά το μάγουλο και το μπράτσο.
108 - Κατά μάνα κατά τ'ατα, κατά γιός και θυγατέρα.
109 - Καινούρια μέρα, καινούριο κισμέτι.
110 - Κουφού καιμπάνα κι αν λαλείς, τρελόν κι αν θυμιατίζεις και μεθυσμένον κι αν κρονάς, αέρα κοπανίζεις.
111 - Καινούριο κόσκινο πού να σε πρωτοκρεμάσω.
112 - Καηκε η μπάμπω στου κουρκούτι φ'σάει κι του γιαούρτι.
113 - Καλαμπαλίκι στου χάνι, νερό στα φασούλια.
114 - Κόρακας κοράκου δε βγάζει τα μάτια.
115 - Κουτσοί, στραβοί στον Παντελέημονα.
116 - Κάμε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.
117 - Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.
118 - Κλαίν' οι χήρες, κλαίν' κι οι παντρεμένες, κλαίν' κι εκείνες πόχουν δυο άντρες.
119 - Και τα βαριά στο γάιδαρο και τ' αλαφριά στο γάιδαρο.
120 - Κι ο λύκος χορτάτος και τα πρόβατα σωστά.
121 - Καρφί δεν τ' καίγεται.
122 - Κουβέντα κουβεντούλα έφαει ου λύκους τη βιτούλα.
123 - Λουγαριά'εις χουρίς τουν ξινουδόχου.
124 - Με το στόμα μπάρα μπάρα με τα χέρια κρατημάρα.

- 125 - Μεν λεν Ρίζο κι όπως θέλω το γυρίζω.
126 - Με τον ήλιο τα βγάζω, με τον ήλιο τα μπάζω τ' έχ'ν' τα έρμα κι ψοφούν.
127 - Με στραβό κοιμήθηκες, το πρωί θ' αλληθωρήσεις.
128 - Μη πουλάς μέρα κι αγοράζεις νύχτα.
129 - Μη ζητάς ψύλλους στ' άχυρα.
130 - Μη περιμένεις από τον Πρόκο προκοπή κι από το Ρίζο ρίζα.
131 - Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα.
132 - Μας γιν'κες τσιάμ'κος ταμπάκος.
133 - Μάτια λαίμαργα ψυχή χαμένη.
134 - Μάτια που δε βλέπονται γρήγορα λησμονούνται.
135 - Μονό δε φτάνει διπλό φτάνει και περισσεύει.
136 - Μικρός διάβολος με τρανά τσαρούχια.
137 - Μαθημένα είν' τα βουνά από τα χιόνια.
138 - Μπήκε ο φτωχός να χορέψει κι έσπασε τ' άργανο.
139 - Μπάτε σκυλιά κι αλέσετε κι αλεστικά μη δίνετε.
140 - Μαζώθ'καν οι ζουρλοί να φαν' τ' φρόνιμου το βιό.
141 - Μαύρος ο γαμπρός, κουρούνα η νύφη.
142 - Μαθαίνει η αρκούδα και χορεύει.
143 - Να κάνει η μάνα δώδεκα να θάβει δεκαπέντε.
144 - Νάταν η ζήλεια ψώρα θα γιόμιζε όλη η χώρα.
145 - Νόμου κυρά μ' τον άντρα σου και συ βάστα τον κόπανο.
146 - Νηστικιά αρκούδα δε χορεύει.
147 - Νάσαι καλά τον Αύγουστο με δεκασοχτώ βελέντζες.
148 - Νάκαναν όλες οι μύγες μέλι θάτρωγαν κι οι γύφτοι με τα χλιάρια.
149 - Ξέρει ο βλάχος τ' έχει στον τρουβά του.
150 - Ο καθαρός ουρανός αστραπές δε φοβάται.
151 - Ο κακός ο χρόνος περνάει, ο κακός ο γείτονας δεν περνάει.
152 - Ο καλός ο φίλος στην ανάγκη φαίνεται.
153 - Ο καλός ο μύλος αλέθει απ' όλα.
154 - Ο βρεγμένος τη βροχή δεν τη φοβάται.
155 - Ο Τούρκος με τον αραμπά πιάνει το λαγό.
156 - Ο κόσμος τόχει τούμπανο κι εμείς κρυφό καμάρι.
157 - Ο ψεύτης κι ο κλέφτης τον πρώτο χρόνο χαίρονται.
158 - Ο κάλπικος ο παράσ ποτέ δε χάνεται.
159 - Ο Τούρκος σ' τρώει ν' κότα, σ' χέζει κι μπόρτα.
160 - Ο παπάς πρώτα τα γένια του βλογάει.
161 - Ο παπάς από ν' πόλη η παπαδιά μολογάει.
162 - Ο τρελός είδε το μεθ'σμένο κι αναμέρ'σε.
163 - Ο κόσμος θρηνίζονταν κι οι κούρβες στολίζονταν.
164 - Ο λύκος απ' το μέτρο τρώει.
165 - Ο λύκος έχει το λαιμό χοντρό γιατί κάνει τσ' δουλειές του μοναχός του.
166 - Ο λύκος αντάρα θέλει.
167 - Ο λύκος κι αν εγέρασε κι άλλαξε το μαλλί του, τη γνώμη του δεν άλλαξε μηδέ την κεφαλή του.
168 - Ο δαρμός είν' αγιασμός.

- 169 - 'Οποιος ανακατεύεται με τα πίτουρα τον τρών' οι κότες.
170 - 'Οποιος τάσπειρε ας τα θερίσει.
171 - 'Οποιος έχει μαχαίρι τρώει πεπόνι.
173 - 'Οποιος έχει τ' μύγα μυγιάζεται.
174 - 'Οποιος βιάζεται σκοντάφτει.
175 - 'Οποιος δε θέλει να ζ'μώσει κάθε μέρα κοσκινίζει.
177 - 'Οποιος έχει πολύ πιπέρι ρίχνει και στα λάχανα.
178 - 'Οποιος θέλει τα πολλά χάνει και τα λίγα.
179 - 'Οπου λαλούν πολλά κοκόρια αργεί να ξημερώσει.
180 - 'Οπου φτωχός κι η μοίρα του.
181 - 'Οπου ακούς πολλά κεράσια πάρε μικρό καλάθι.
182 - 'Οπως λάχει εμείς οι βλάχοι.
183 - 'Όλα τα παράξενα κι ο γάμος την Τετάρτη.
184 - 'Οπως έστρωσες θα κοιμηθείς.
185 - 'Όλα τάχει η Μαριορή ο φερετζές της έλειπε.
186 - 'Όλα τα δάχ'λα δεν είναι όμοια.
187 - 'Όλα τα γουρούνια μια μύτη έχουν.
188 - 'Όλοι οι γύφτοι μια γενιά είναι.
189 - 'Όλα τα στραβά καρβέλια η νύφη τα κάνει.
189 - 'Όλοι έκλαιγαν το χαλ' τ'ς κι ο μυλωνάς τ' αυλάκι του.
190 - Οι πολλές οι μαμές βγάζουν το παιδί γκαβό.
191 - Οι πολλοί θέλουν τα πολλά κι ο μοναχός θέλει απ' όλα.
192 - 'Ο,τι ακούς στη γειτονιά σου παντεχέτο στη γωνιά σου.
193 - 'Ο,τι γράφει δεν ξεγράφει.
194 - 'Ο,τι μικρομάθεις δε γερονταφήνεις.
195 - 'Ο,τι κάν'ς πάθ'ς καρδιά μη σε πονέσει.
196 - Ούτε το διάολο να δεις ούτε το σταυρό σου να κάν'ς
197 - 'Όσο αργούν τα σκόρδα τόσο προκόβουν.
198 - 'Όσα φέρνει η ώρα δεν τα φέρνει ο χρόνος.
199 - 'Όσοι γάβονται δεν τρων με το δεσπότη.
200 - 'Όσα δε φτάνει η αλεπού τα κάνει κρεμαστάρια.
201 - 'Όσα ξέρει ο νοικοκύρης δεν τα ξέρει ο μουσαφίρης.
202 - 'Όσο φτάνει το πάπλωμα ν' απλών'ς τα πουδάρια σου.
203 - 'Όμοιος τον όμοιο κι η κοπριά στα λάχανα.
204 - 'Όταν θέλει η νύφη κι ο γαμπρός τύφλα νάχει η πεθερά κι ο πεθερός.
205 - 'Όταν θα ξαναγίνω νύφη θα ξέρω κι να προσκυνάω.
206 - 'Όχι όπως ήξερες νύφη αλλά όπως ηύρες.
207 - 'Ορίζαν ν' αλ'πού κι η αλ'πού ν' ουρά τ'ς.
208 - Ο φόβος φ'λάει τα έρμα.
209 - Ποιος γκαβός δε θέλει τα μάτια του.
210 - Ποιος θα βάλει το χέρι στο μέλι και δε θα τ' αγλείψει.
211 - Πιάσε τ' αυγό και κούρευτο και πάρε το μαλλί του.
212 - Πώς παν τα παιδιά σου κόρακα; 'Όσο παν και μαυρίζουν.
213 - Πίσου έχει τ' αχλάδι ν' ουρά του.
214 - Πήγε για μαλλί και γύρ'σε κουρεμένος

- 215 - Πήγε για μαμή και γύρ'σε λεχώνα.
216 - Πήρε ο κουτσός κατήφορο.
217 - Πάρε νύφη από τζάκι και σκύλα από κοπάδι.
218 - Πάρτον στο γάμο να σ' πει και τ' χρόνου.
219 - Πέρ'σι έκλασε και φέτος βρώμ'σε.
220 - Πότε μήλα, πότε φύλλα.
221 - Πέσε πίτα να σε φάω.
222 - Πολυτεχνίτ'ς κι ερημοσπίτ'ς.
223 - Παπά παιδί διαόλου αγγόνι.
224 - Πάρτε με κι ας κλαίω.
225 - Παλιός γάιδαρος καινούρια περπατησιά.
226 - Πέντε βόδια δυο ζευγάρια.
227 - Πίνει η κότα το νερό αλλά κοιτάει και το Θεό.
228 - Ράβε ξήλωνε δουλειά να μη σου λείπει.
229 - Ρωτώντας πας σ' πόλη.
230 - Σαν ο μπέης στ' άχυρο.
231 - Σαν η μύγα στο γάλα.
232 - Στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα.
233 - Στο ξένο φαϊ να μη βάν'ς άλας.
234 - Σ' πάνει πέντε πέντε.
235 - Σ'ν ανεβροχιά καλό είναι και το χαλάζι.
236 - Σούρθε ένα κακό, καρτέρα κι άλλο.
237 - Σ' κάνει από μπροστά το φίλο κι από πίσω το σκύλο.
238 - Τα λόγια σου με χόρτασαν και το ψωμί σου φάτο.
239 - Τα λες κατόπιν εορτής.
240 - Τα λόγια τα παίρνει ο άνεμος.
241 - Τα γρόσια πρόδωσαν το Χριστό.
242 - Τα παιδιά τρών τα μήλα και τσ' γερόντοι μουδιάζ'ν τα δόντια.
243 - Τ' αγώι ξυπνάει τον αγωγιάτη.
244 - Τα πολλά λόγια είναι φτώχεια.
245 - Τ' αρνί που ξεκόβει απ' το κοπάδι ο λύκος το τρώει.
246 - Το γαίμα νερό δε γίνεται.
247 - Το ζουρλό και το χωριάτη ξένες έγνοιες τον γεράζουν.
248 - Τ' άδικο ουκ ευλογείται.
249 - Το πολύ το Κύριε ελέησον βαράει και του Θεού.
250 - Το γουδί το γουδοχέρι και τον κόπανο στο χέρι.
251 - Το γοργόν και χάρη έχει.
252 - Το σίδερο όσο είναι ζεστό χτυπιέται.
253 - Το σεργιάνι κι ο χορός είναι σπιτοχαλασμός.
254 - Το στραβό το ξύλο η φωτιά το σιάζει.
255 - Το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει.
256 - Το καλό το παλικάρι ξέρει κι άλλο μονοπάτι.
258 - Το λεν τ'ς πεθεράς να τ' ακούσει η νύφη.
259 - Το μισιακό το βόδι ο λύκος το τρώει.
260 - Το ήμερο τ' αρνί β'ζαίνει από δυο μάνες.

- 261 - Το ψάρι απ' το κεφάλι βρωμάει.
262 - Το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό.
263 - Το λύκο βλέπουμε τον τουρό γυρεύουμε.
264 - Το ξύλο απ' τον παράδεισο βγήκε.
265 - Τ' είχες Γιάννη; Τ' είχα πάντα και τα πρόβατα σαράντα.
266 - Τ' δ'λειά τσ' νύχτας τ' βλέπει η μέρα και γελάει.
267 - Τι σε μέλει εσένα πώς με λεν εμένα.
268 - Τι είχες, τι έχασες;
269 - Τι μακριά είν' τα Γιάννενα για ένα καλό φαϊ.
270 - Τι χαλεύει η αλ'πού στου παζάρι;
271 - Τι είν' ου κάβουρας, τι είν' του ζ'μί του
272 - Τι σου λείπει κασιδιάρη; - Φούντα με μαργαριτάρι.
273 - Τι λέω εγώ, τι τσαμπουνάει ο άντρας μου.
274 - Τι φωνά'εις σαν Ουβριός στου συναγώι;
275 - Τι τρέμεις γύφτε; Σε χαίρομαι αγά μου.
276 - Τον αράπη σαπουνίζεις το σαπούνι σου χαλάς.
277 - Τόνα χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο.
278 - Του λείπει μάνα δεν του λείπει λαγκιόλι.
279 - Τούβαλε τα δυο πουδάρια σ' ένα παπούτσι.
280 - Του διακονάρη κομμάτια δώσ' του κι όχι δρόμους.
281 - Τους ξένους λογαριασμούς εύκολα τους κάνεις.
282 - Τρεις λαλούν και δυο χορεύουν.
283 - Τρεις το λάδι, τρεις το ξύδι, εννιά το λαδόξυλο.
284 - Τώρα πούρθε η γνώση έφυγε το γρόσι.
285 - Τώρα σ' ηύρα παπά, τώρα κουνώνησέ με.
286 - Τώρα πούβραμε παπά ας θάψουμε καμιά δεκαριά.
287 - Τετράδη και Παρασκευή τα νύχια σου μην κόψεις
και ν' Κυριακή να μη λουστείς αν θέλεις να προκόψεις.
288 - Τρώει η μύγα σίδερο και το κουνούπι ατσάλι.
289 - Τσαρούχι από τον τόπο σου κι ας είν' και μπαλωμένο.
290 - Φάτε μάτια ψάρια κι η κοιλιά περιδρομο.
291 - Φάε κότα το Γενάρη, κόκοτα τον Αλωνάρη.
292 - Φάει κι ζ'μι νύφη. - Καλά ειν' και τα κοψίδια.
293 - Φύλαξε φίδι το χειμώνα να σε φάει το καλοκαίρι.
294 - Φύλαξε τα ρούχα σου νάχεις τα μισά.
295 - Φασούλι το φασούλι γεμίζει το σακούλι.
296 - Φέξε μου και γλίστρησα.
297 - Χάθ'κε η πόλη για βελόνι.
298 - Χτύπ'σε στον ανώφλη κι είδε τον κατώφλη.
299 - Χίλια μέτρα κι ένα κόβε.
300 - Χαμηλοφόρτωνε (το μουλάρι) και ψιλοτραγούδα.
301 - Χαρισμένο γουμάρι το κοιτάς στα δόντια.
302 - Ψόφ'σε το βόιδι, χάλασε κι η συμπριά μας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ι' ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΠΟΥ ΠΑΝ ΝΑ ΞΕΧΑΣΤΟΥΝ

Α' ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΗ ΜΟΥ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ

Για την καλή μου συντροφιά μου λεν να τραγουδήσω
κι εγώ τους λέγω δε μπορώ κι αυτοί μου λένε σήκω
να πεις τραγούδια θλιβερά και παραπονεμένα.

Γι' άνοιξε θλιβερή καρδιά και πικραμένα χείλη
γι' άνοιξε πες μας τίποτα και παρηγόρησέ μας.

- Παρηγοριά έχει ο θάνατος κι ελεημοσύνη ο χάρος
κι ο ζωντανός ξεχωρισμός παρηγοριά δεν έχει.

Χωρίζει η μάνα το παιδί, και το παιδί τη μάνα,
χωρίζετ' ένα αντρόγυνο πολύν αγαπημένο.

Στον τόπο που χωρίστηκαν χορτάρι δε φυτρώνει
κι όσα πουλιά κι αν τ' άκουσαν ποτέ δεν κελαϊδούνε.

ΑΦΗΝΩ ΓΕΙΑ ΣΤΙΣ ΟΜΟΡΦΕΣ

Αφήνω γειά στις όμορφες και γειά στις μαυρομάτες
κι εγώ πάνω στα Γιάννενα, στου μπέη τα σαράγια.

Βρίσκω το μπέη ν' ομπροστά και τον καλημερίζω:

- Καλημερά σου μπέη μου. - Καλώς τήνε τη βλάχα.

- Ν' εγώ είμαι η βλάχα η γιόμορφη, η βλάχα η παινεμένη
πούχω τα χίλια πρόβατα, τα πεντακόσια γίδια.

Στόνα βουνό βόσκουν τα πρόβατα και στ' άλλο βόσκουν γίδια
κι ανάμεσα στα δυο βουνά δώδεκα μύλοι αλέθουν.

Οι έξι αλέθουν με νερό, κι οι έξι με το γάλα
και στον αφρό του γάλακτος τρεις βλαχοπούλες πλένουν.

Η μια πλένει τους άρρωστους, η άλλη τους πληγωμένους
κι η τρίτη η μικρότερη τους αρραβωνιασμένους.

- Λύκος να φάει τα πρόβατα και τσάκαλος τα γίδια
να μείνει η βλάχα η έμορφη, η βλάχα η παινεμένη.

ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΜΟΥ ΜΥΡΙΣΕ

Βασιλικός μου μύρισε για ιδέστε ποιος διαβαίνει,
η αγάπη μου edιάβαινε, στην εκκλησιά πηγαίνει.

- Αυτού που πας αγάπη μου προσκύνα και για μένα,

να σχωρεθούν τα κρίματα πούχομε καμωμένα.
Ν' όσα φτερά και κόκαλα ν' έχει ν' η μαύρη κότα,
τόσες φορές σε φίλησα στη σκάλα και στην πόρτα.
Ν' όσα φτερά και κόκαλα ν' έχει το περιστέρι,
τόσες φορές σ' αγκάλιασα κι η μάνα σου δεν το ξέρει.

ΛΟΥΛΟΥΔΙΑ Μ' ΑΠΡΙΛΙΣΙΑ

Λουλούδια μ' απριλίσια και ρόιδα του Μαγιού
κι έσύ καινούρια αγάπη μου σήκωσες το νου.
Το Μάη και τον Απρίλη κι όλο το Θεριστή
ήρθα για να σε πάρω μου φάνηκες μικρή.
Το Μάη και τον Απρίλη κι όλο τον Αύγουστο
ήρθα για να σε πάρω μου καν'ς τον άρρωστο.
Λάμπει ο ήλιος λάμπει στα δώδεκα νησιά
θα νάρθω να σε πάρω από την εκκλησιά.

Β' ΧΟΡΕΥΤΙΚΑ

1 - ΣΤΗΝ ΠΟΡΤΑ ΣΟΥ

Στην πόρτα σου κι ως τ' αλώνι σου
τρανός χουρός που γίνεται.
Πήγα κι εγώ και πιάστηκα
σ' ένα πρωτοπαλίκαιο.
Σιγά παλικαράκι μου
μη σφίγγεις το χεράκι μου
μελάνιασαν τα δάχτυλα
από τα δαχτυλίδια μου.

2 - Ν' ΑΥΤΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΣΟΥ ΔΗΜΟ ΜΟΥ ΤΑ 'ΑΜΟΡΦΑ

Ν' αυτά είν' τα μάτια σου Δήμο μου τα 'μορφα
τα φρύδια σου τα γραμμένα γεια σου αγάπη μου
τα φρύδια σου τα γραμμένα σε κλαίν' τα μάτια μου.
Αυτά με κάνουν Δήμο μου και αρρωστώ
με κάνουν και πεθαίνω γεια σου αγάπη μου
με κάνουν και πεθαίνω σε κλαίν' τα μάτια μου.
Για πάρε Δήμο μου το σπαθάκι σου
και κόψε μ' το κεφάλι γειά σου αγάπη μου
και κόψε μ' το κεφάλι σε κλαίν' τα μάτια μου.
Για μάσε Δήμο μου και το αίμα μου
σ' ένα λινό μαντίλι γεια σου αγάπη μου
σ' ένα λινό μαντίλι σε κλαίν' τα μάτια μου.
Και σύρ' το Δήμο μου στα εννιά χωριά
στα δέκα βιλαέτια γειά σου αγάπη μου
στα δέκα βιλαέτια σε κλαίν' τα μάτια μου.
Κι αν σε ρωτήσουν Δήμο μου τ' έχ'ς αυτού
το αίμα της αγάπης γειά σου αγάπη μου,
το αίμα της αγάπης σε κλαίν' τα μάτια μου.

3 - ΕΝΑ ΠΑΙΔΙ ΤΟΥΡΚΟΠΟΥΛΟ

Ένα παιδί Τουρκόπουλο παιδί σουλτανοπαίδι ναμάν,
μια Ρωμιοπού, μια Ρωμιοπούλα αγάπησε.
Μια Ρωμιοπούλα αγάπησε γυναίκα να την πάρει ναμάν,
κι αυτή δεν τον, κι αυτή δεν τον ηθέλησε.
Κι αυτή δεν τον ηθέλησε Τούρκον άνδρα να πάρει ναμάν,
και παίρνει δι, και παίρνει δίπλα τα βουνά.
Και παίρνει δίπλα τα βουνά δίπλα τα κορφοβούνια ναμάν,
και στον Αγιώ, και στον Αγιώργη ν' έφθασε.
Και στον Αγιώργη ν' έφθασε και το σταυρό της κάνει ναμάν,
ν' άγιε μου ν' 'Α, ν' αγιέ μου ν' Αγιώργιε
Ν' άγιε μου ν' Αγιώργιε μεγάλο είναι τ' όνομα σου ναμάν,
σου τάζω λά, σου τάζω λάδι και κερί.
Σου τάζω λάδι και κερί και μια ψηλή λαμπάδα ναμάν,
να με γλυτώ, να με γλυτώσεις τ' ορφανό.
Να με γλυτώσεις τ' ορφανό 'π' τα τούρκικα τα χέρια ναμάν,
τα μάρμαρα, τα μάρμαρα ανοίξανε.
Τα μάρμαρα ανοίξανε κι η κόρη μπαίνει μέσα ναμάν,
νάτο και το, νάτο και το τουρκόπουλο
Νάτο και το τουρκόπουλο καβάλα στ' άλογο του ναμάν,
ν' άγιε, μου ν' 'Α, ν' αγιέ μου ν' Αγιώργιε
Ν' άγιε μου ν' Αγιώργιε μεγάλο είν' τ' όνομά σου ναμάν,
στην πόρτα σου, στην πόρτα σου θα βαπτιστώ.
Στην πόρτα σου θα βαπτιστώ και Γιώργης τ' όνομά μου ναμάν,
να βρεις την κό, να βρεις την κόρη π' αγαπώ.
Να βρεις την κόρη π' αγαπώ γυναίκα να την πάρω ναμάν,
τα μάρμαρα, τα μάρμαρα ανοίξανε.
Τα μάρμαρα ανοίξανε κι η κόρη βγαίνει έξω ναμάν,
ν' αρπάζει ο Τού, ν' αρπάζει ο Τούρκος σ'ν αγκαλιά
Ν' αρπάζει ο Τούρκος σ'ν αγκαλιά και στ' άλογο τη βάνει ναμάν.

4 - ΚΑΤΩ ΣΤΑ ΕΞΙ ΜΑΡΜΑΡΑ

Κάτω στα έξι μάρμαρα στα έξι μαρμαρέτσια
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Ν' εκεί ήταν κόρη ν' άρρωστη, κόρη ραβωνιασμένη
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Νο μπαίνουν βγαίνουν οι γιατροί και γιατριά δε βρίσκουν
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Νο μπαίνει βγαίνει η μάνα της τραβάει τα μάγουλά της
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Σήκω σου απάνω ρούσα μου και πέσε παραπάνω
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Συμπέθεροι μας έρχονται, ν' έρχονται να σε πάρουν
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Στρώσ'ς τους πλατιά κι ας κάθονται, κι ας γλυκοκουβεντιάζουν

δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.
Στρώσε μανά μου του νιόγαμπρου βασιλικό να κάτση
δεν μπορώ μα μωρ' μάνα μου δεν μπορώ, βάει χάνουμε.

Από το περιβόλι των δημοτικών τραγουδιών του χωριού μας κάναμε μια όμορφη ανθοδέσμη για το βιβλίο μας, Τα άλλα, κι είναι αυτά πολλά, θα χρειαστεί κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια και προπαντός ζήλο να συγκεντρωθούν κι αφού ταξινομηθούν να στολίσουν ένα νέο απόκτημά μας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΑ' ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ιδιωματισμών του χωριού που συναντούμε στο βιβλίο μας

- Α -

άγανο = το τέλειωμα του σταχυού που μοιάζει με βελόνα / το λεπτό ψαροκόκαλο.

αγναντεύω = κοιτάζω από μακριά ή από ψηλό μέρος/βλέπω απέναντι.

αγουρός (από το άγουρος, αγένωτος, ανώριμος) = ο νέος, αυτός που ακόμη δεν έγινε ενήλικος.

αγρόσκυλο ή αγριόσκυλο = ο ασβός.

αλατζιάς = γυαλιστερό, βαμβακερό ύφασμα.

αλαφριά = ελαφρά, όχι βαριά.

άμπουρας = ο ατμός, το αέριο που προέρχεται από την εξαέρωση του νερού ή άλλου υγρού.

ανάμα = το κρασί που πηγαίνουμε με τη λειτουργία στην εκκλησία.

αναμερώ = παραμερίζω, απομακρύνω, πηγαίνω ή βάζω κάτι στην άκρη.

απόμερος = παράμερος, απόκεντρος

αριδώ = τρυπώ με την αρίδα / (φρ) μ' αριδαίει ο πόνος.

αρκάτος = πεζός, πεζοπόρος, αυτός που βαδίζει με τα πόδια.

άρκλα = ξύλινο ντουλάπι.

αστρέχα = η άκρη της στέγης που προεξέχει από το σπίτι.

αφέντης = ο αρχηγός της οικογένειας / ο άρχοντας.

- Β -

βαένι = βαρέλι που μέσα του βάζουμε το κρασί.

βερβερίτσα = ο σκίουρος

βετούλα ή βιτούλα - ι = κατσίκι 1-2 χρόνων.

βιγλάτορας = ο σκοπός που παρακολουθεί από τη βίγλα.

βιρκαζώ = κλαίω πολύ δυνατά.

βρίζα = είδος σιταριού, η σίκαλη.

- Γ -

γαζέπι = πολύ δυνατή βροχή.

γαϊτάνι = λεπτό κορδόνι για διακόσμηση των φορεμάτων.

γάστρα = μεταλλικό κοίλο σκεύος που το ζεσταίνουμε πολύ κι ύστερα το βάζουμε πάνω από το ταψί να ψηθεί το ψωμί, το φαγητό, η πίτα.

γέννημα = ο καρπός / γεννήματα = οι καρποί στα σιτηρά.

γιορντάνι = περιδέραιο, κόσμημα του λαιμού, κολιέ.

γκάγκανο = μικρός στρογγυλλός καρπός άγριου θάμνου χρώματος μωβ.

γκαλντερίμι = λιθόστρωτος ή πλακόστρωτος δρόμος.

γκαντινάτσο = το ζεμπερέκι, μεταλλικό εξάρτημα της πόρτας για το κλείσιμό της.

- γκεσέμι = τραγί ή κριάρι και γενικά αυτό που πάει μπροστά και οδηγεί το κοπάδι.
 γκιουλές = οβίδα κανονιού, βόμβα.
 γκιούμι = χάλκινο δοχείο που μέσα του βάζουμε νερό.
 γκιρλώνω = πνίγω, θανατώνω με ασφυξία.
 γκλαβανή = καταπακτή, επίπεδο άνοιγμα στο πάτωμα ή στο ταβάνι από το οποίο κατεβαίνουμε στο υπόγειο ή ανεβαίνουμε στη λιάσα.
 γκόλιος = γυμνός, γδυτός, χωρίς ενδύματα.
 γκουμπές = τρούλος, θόλος.
 γκυλάω ή γκυλώ = κυλώ / μετακινώ κάτι περιστροφικά / κάνω κάτι να κινηθεί προς τα κάτω.
 γοντζές = το τριφύλλι.
 γούρνα = γούβα, λακκούβα, κοίλωμα.
 γρέκι = απάνεμο μέρος που κοιμούνται τα ζώα / περίφραγμα από κλαδιά ή θάμνους
- Δ -
- διάραχο = μέρος ψηλό, αγναντερό.
 δκούλι = γεωργικό εργαλείο σε σχήμα πηρουνιού, το δικράνι.
 δρασκελώ = περνώ πάνω από κάτι με ανοιχτά τα σκέλη / υπερπηδώ κάτι.
- Ζ -
- ζαβόρτσα = ξύλινη χαμηλή καγκελόπορτα.
 ζαιρές = η τροφή των ζώων.
 ζαλικώνομαι = φορτώνομαι με τριχιά στην πλάτη / (φρ) ζαλικώθκα τα ξύλα ή τα χόρτα.
 ζαπιές = Τούρκος χωροφύλακας.
 ζάφτω = πίνω κρασί, ρακί / ζαφτούρας = αυτός που πίνει οινόπνευματώδη ποτά, ο μπεκρής.
 ζερβά = προς το αριστερό μέρος / ανάποδα.
 ζερβίζω = πηγαίνω αριστερά / δε με πιάνει ο ήλιος, έχω πολύ ίσκιο / (φρ) το χωράφι μας ζερβίζει.
 ζιαφέτι = κοινό τραπέζι, συνήθως στην εξοχή, με ψητά και γλέντι.
 ζυγούρι = αρνί 1-2 χρόνων.
- Ι -
- ιλιάτσι = αυτοφυές βότανο, φαρμακευτικό χόρτο.
 ίπουρο = σπυροφόρο δέντρο.
 ίσκια ή ίσκα = είδος μύκητα που σε παλιότερα χρόνια το ξέρεναν και το χρησιμοποιούσαν για το άναμα του τσιγάρου ή της φωτιάς.
 ίτσια = λουλούδια με ωραίο άρωμα και χρώμα λιλά. Λέγονται και γιούλια, μανουσάκια, μενεξέδες.
- Κ -
- καβγάς = μάλωμα, φιλονικία, τσακωμός.
 καζάκα = είδος φορείου που αντί για ύφασμα έχει ξύλινη τάβλα 50 X 70 πόντων περίπου. Πάνω της βάζουμε για μετακίνηση χώμα ή άλλο βαρύ αντικείμενο.
 καζάντια = τα κέρδη, τα πλούτη.
 καηπώνω = κρύβω, εξαφανίζω κάτι.
 καθρέφτης = το κάτοπρο / η μεγάλη πλάκα που έχει στο μπροστινό του μέρος το τζάκι.
 κακάβι = χάλκινο δοχείο, αρκετά μεγάλο, που μάντό μεταφέρουμε ή μέσα του αποθηκεύουμε νερό,

κάκοπος = ο καρπός που πολύ δύσκολα βγαίνει η ψύχα από το τσόφλι του / το αντίθετο του κάλοπος
 καλαντζής = ο γανωματής, ο κασσιτερωτής.
 καλογρίτσα = το νεογέννητο βατραχάκι, ο γυρίνος.
 κάλοπος = ο καρπός που εύκολα βγαίνει η ψύχα από το τσόφλι του / το αντίθετο του κάκοπος
 καλτσά = μάλλινες κάλτσες πλεγμένες στο χέρι.
 καλτιούσι = καβάλα στην πλάτη, γκότσι.
 κανάτι = λαγήνι, κανάτα / ξύλινο εσωτερικό παραθυρόφυλλο
 καντάρι = μονάδα βάρους που ισοδυναμεί με 44 οκάδες, ο στατύρας / είδος ζυγαριάς.
 καπάκι = σκέπασμα, κόπωμα / χοντρή πλάκα
 καριά = η καρυδιά
 καρτερώ = περιμένω, αναμένω / είμαι υπομονετικός
 κασέλα = ξύλινο μπαούλο, το σεντούκι
 κατσιποδιάζω = ξεπέφτω, παρακμάζω
 κατώ(γ)ι = το υπόγειο / το κάτω μέρος του σπιτιού μου μένουν τα ζώα
 κάχτα = το καρύδι
 κασιούνες = άγριες φράουλες
 κελάρι = η αποθήκη τροφίμων.
 κερατάκος = το έντομο ελεφαντοκάνθαρος.
 κιλίμι = ελαφρό, όμορφο στρωσίδι για το κρεβάτι ή το μπάσι.
 κλήρα = γενιά, σόι, κληρονομιά.
 κολαούζος = ο έμπιστος, πληροφοριοδότης των ληστών
 κολοπούρδι = είδος μανιταριού που όταν ωριμάσει αποτελεί μια μπαλίτσα με σκούρο χρώμα που το εσωτερικό της είναι μια ψιλή σκόνη.
 κονάκι = το κατάλυμα, η κατοικία / σπίτι τσιφλικά.
 κοσκινίζω = καθαρίζω με το κόσκινο / λεπτολογώ.
 κόσκινο = κυκλικό σκεύος, με τρυπητή βάση από δέρμα ή λαμαρίνα που το χρησιμοποιούν για το καθαρισμό των καρπών, αλεύρου κ.λ.π.
 κοτώ = τολμώ, ενεργώ, άφοβα, αποφασιστικά / (φρ)δεν κοτούσα να πάω
 κουδούνι = χάλκινο κυπρί στρογγυλό ή επίμηκες που συνήθως το κρεμούν στα πρόβατα. Κουδουνάκια = τα μικρά κουδούνια.
 κουμάς = η κάθε μια από τις δυο μικρότερες πλευρές της τετράκλινης στέγης.
 κουμάσι = το κοτέτσι, ο ορνιθώνας.
 κουνιάδος - α = ο αντραδελφός - η, η γυναικάδελφος - η.
 κουρτισιά = ο δυνατός άνεμος, η φύσα.
 κουτσουλάκι = πολύ μικρός χείμαρρος.
 κοψίδι = μερίδα κρέας, κομμάτι από κρέας μαγειρεμένο ή ψημένο.
 κυπρί = μπρούντζινο κουδούνι που το κρεμούν στα γίδια ή στα μουλάρια.
 κυρά = η κυρία, η σύζυγος, η οικοδέσποινα / η μεγαλύτερη νύφη του σπιτιού.
 - Λ -
 λαγγίτα = τηγανίτα, λουκουμάς σε μεγάλο μέγεθος.
 λαένι = πήλινο δοχείο που μέσα του βάζουμε κρασί, πήλινος μαστραπάς.
 λαθεύω = κάνω λάθος, αστοχώ, σφάλλω.
 λάσα = πλούτη / αντικείμενα με μεγάλη αξία.

λιάνωμα = μικρό αρνί ή κατσίκι.

λιάσα = ο χώρος μεταξύ ταβανιού και σκεπής σπιτιού.

λιγκαβέτσι = αγριόχορτα αρκετά ψηλά και με αγκάθια.

λιγκιάζω = έχω λόξιγκα.

λίμπα = πολύ βαθουλό πιάτο.

λούρα = βίτσα, βέργα, ραβδί λυγερό και λεπτό που δεν σπάει εύκολα. Τέτοια είναι της ιτιάς, κρυνιάς κ.λ.π.

λουτρά = μεταξωτή στριφτή χοντρή κλωστή διαφόρων χρωμάτων.

- M -

μανίτσα = η θεία / κάθε ηλικιωμένη γυναίκα.

μαντζάτο = το καθιστικό, το δωμάτιο στο οποίο μένει συνήθως η οικογένεια.

μαξούλι = τα γαλακτομικά προϊόντα, βούτυρο, τυρί κ.λ.π. / η σοδειά, η συγκομιδή.

μαρκάλος = η σεξουαλική επαφή στα πρόβατα.

μαρτυρώ = φανερώνω, καταγγέλω / ομολογώ.

μασιάς = η τσιμπίδα της φωτιάς.

μασκαλούδια = το πολύ ελαφρό ντύσιμο.

μασλάτια = κουβέντες, συζητήσεις, λόγια.

μάτι = το όργανο της όρασης / ο ανθοφόρος - φυλλοφόρος οφθαλμός των φυτών / αυτοτελές σύνολο για το άλεσμα δημητριακών καρπών. Ένας αλευρόμυλος μπορεί να έχει ένα ή περισσότερα μάτια.

μαχαλάς = η συνοικία, η γειτονιά. η ενορία.

μαχεύω = συλλαμβάνω ως αγροφύλακας αυτόν που κάνει αγροζημιές ή κλέβει αγροτικά προϊόντα.

μολογώ = διηγούμαι, λέω, ομολογώ κάτι / προδίδω μυστικό.

μονοπάτι = στενός δρομίσκος όπου μπορεί να βαδίσει ένας μόνο άνθρωπος ή ζώον.

μουλωχτό = πονηρό, ύπουλο / κρυφό, σιγανό.

μούτρα = το πρόσωπο, η όψη του ανθρώπου / το σκυθρωπό, οργισμένο, κατσιούφικο πρόσωπο / (φρ) γιατί είσαι μουτρωμένος;

μπαγκράτσι = βαθουλό μεταλλικό δοχείο που μέσα του βάζουμε το φαγητό όταν θέλουμε να το πάρουμε μαζί μας στις εξωτερικές εργασίες.

μπα^οιρι = το ακαλλιέργητο χωράφι.

μπάκακας = ο βάτραχος.

μπακουλέτσης = ο σκορπιός.

μπαλκόνι = εξώστης, μικρή βεράντα σπιτιού συνήθως σκεπασμένη.

μπάμπω = η γιαγιά, η βάβω, η μάμμη / κάθε γριά.

μπαούλο = ξύλινο σεντούκι ντυμένο απ' έξω με μουσαμά ή λεπτό χρωματιστό τσίγκο. Το αγοράζουμε από το εμπόριο.

μπάρμπας = ο θείος / κάθε ηλικιωμένος άνδρας.

μπάσι = το ξύλινο κατασκεύασμα πιο ψηλά από το άλλο πάτωμα, είδος εξέδρας.

μπασλίκια = οι μεγάλες σε μήκος πέτρες πάνω στις οποίες στηρίζεται ο καθρέφτης του τζακιού.

μπατζιάς = ο φεγγίτης, το άνοιγμα στη στέγη για να μπαίνει το φως της ημέρας και να μας φέρνει από τη λιάσα στην σκεπή.

μπάτσα = το ράπισμα, το χαστούκι / το πέλμα του ποδιού, η πατούσα.

μπίμτσα = κρυψώνα συνήθως κάτω από την επιφάνεια του εδάφους ή του υπόγειου

του σπιτιού.

μπιрикέτι = η σοδειά, το σύνολο των αγροτικών προϊόντων που παράγει το κτήμα μας.

μπιρσίμι = λεπτή μεταξωτή κλωστή διαφόρων χρωμάτων.

μπιστραβίτσα = η ασθένεια του δέρματος μυρμηκία.

μπόι = ανάστημα, ύψος.

μπομπότα = ψωμί από αλεύρι καλαμποκιού / είδος πίτας με αλεύρι καλαμποκιού και κολοκύθας.

μπουζάς = πολύ ζεστό υγρό / (φρ)το νερό έγινε μπουζάς.

μπούκλος = ξύλινο στρογγυλό δοχείο, κωνικό στους βλάχους, μέσα στο οποίο βάζουμε νερό.

μπουχαρί = καμινάδα, καπνοδόχος.

μπουχτίζω = είμαι χορτάτος και δε θέλω άλλο / αηδιάζω.

μπσούρα = πολύ βαθουλό πιάτο, η λίμπα.

μουστερής = ο αγοραστής, ο πελάτης.

- Ν -

νοχτάδι = μικρό ύψωμα γης στην άκρη του χωραφιού, ο όχτος.

ντέγκια = δέματα με ρούχα, οι μπόγοι.

ντριμόνι = κυκλικό σκεύος με ξύλινο χαμηλό περίγυρο και τενεκεδένια βάση που έχει μεγάλες τρύπες. Το χρησιμοποιούν για το καθάρισμα του καρπού.

- Ξ -

ξεχώστης = μακρύ σιδερένιο ραβδί με τη μια του άκρη γυρισμένη σε σχήμα Γ νάπλω-
νουμε τάναμμένα κάρβουνα και να τακτοποιούμε τα ταψιά και τα ταβάδια
στο φούρνο.

ξυλοφορτώνω = δέρνω ανελέητα, ξυλοκοπώ.

ξηρολιθιά = τοίχος φτιαγμένος μόνο με πέτρες.

ξωτιά = πολύ όμορφη, νεράιδα.

- Ο -

ογλάς = χάλκινος σωλήνας τον οποίο βουτούμε σε κρύο νερό και μέσα του περνούν
οι ατμοί για να υγροποιηθούν.

οκά = μετρική μονάδα βάρους της πατρίδας μας παρμένη από τους Τούρκους. Την
1 Απριλίου 1959 αντικαταστάθηκε επίσημα με το κιλό. Υποδιαιρείται σε 400
δράμα και ισοδυναμεί με 1280 γραμμάρια περίπου. Για να μετατρέψουμε τις
οκάδες σε γραμμάρια τις πολλαπλασιάζουμε επί το 1,28.

όμυρο = το ενοίκιο των κτημάτων σε είδος.

ορμήνια = συμβουλή, καθοδήγηση, νουθεσία.

- Π -

παντεχαίνω = ελπίζω / περιμένω, αναμένω.

παντοχή = ελπίδα, προσμονή, προσδοκία.

παπάς = ο ιερέας / χοντρό ξύλο της σκεπής.

παραμάχος = το βάθος του τζακιού που μαζεύουμε τις στάχτες και βάζουμε τις
πυροστιές.

παραμονεύω = παραφυλάτω, στήνω καρτέρι, ενεδρεύω.

πασαπόρτι = το διαβατήριο.

πασκαλούδες = άσπρα λουλουδάκια που ανθίζουν το Πάσχα.

πατικώνω = πατώ, συμπιέζω κάτι για να περιοριστεί ο χώρος.

πατούνια = μάλλινες ανδρικές ή παιδικές κάλτσες πλεγμένες στο χέρι.
παχνιάζω = βάζω τροφή στο παχνί να φαν τα ζώα / πιάνω πάχνη.
πεζούλι = μικρός τοίχος που χρησιμεύει για κάθισμα ή να συγκρατεί το χώμα.
πελεκάνος = ο τεχνίτης που λαξεύει τις πέτρες για τις γωνίες των σπιτιών / το υδρόβιο πουλί.
πέργουλα = τα κλήματα που είναι στις άκρες των χωραφιών και στηρίζονται στις φούρκες και τα σταλίκια.
περγουλιά = κληματαριά, κρεβατίνα.
περδίκια = άνθος / πασχαλινό αυγό ή άλλο τι με πολλά όμορφα χρώματα.
πέταυρα = σανίδια βγαλμένα με το τσεκούρι.
πήχης = μονάδα μήκους 0,64 του μ. (πήχης εμπορίου), 0,75 του μ. (τεκτονικός πήχης) / λεπτή σανίδα με πλάτος 2 - 3 εκατοστά / ο πήχης του χεριού.
πιρδικλώνω = βάζω τρικλοποδιά.
πλάκα = φύλλο από σχιστόλιθο που χρησιμοποιείται για στέγαση σπιτιών ή στρώσιμο αυλών / το αβάκιο των μαθητών / δίσκος γραμμοφώνου / το αρνητικό της φωτογραφίας.
ποδένω = φορά ή προμηθεύω σε κάποιον κάλτσες ή υποδήματα.
ποδιά = μπροστέλα, μικρό γυναικείο ύφασμα που σκεπάζει το μπροστινό μέρος του σώματος από τη μέση μέχρι τα γόνατα / το λίθινο ράφι του τζακιού.
ποθαίνω = βάζω στο τραπέζι όλα όσα χρειάζονται για το φαγητό.
ποστάβι = μεγάλο ξύλινο δοχείο γεμάτο κρύο νερό που μέσα του περνά ο ογλάν της απόσταξης.
πουρί = ο πωρόλιθος, το ασβεστολιθικό πέτρωμα κοκκιώδους σύστασης. Λαξεύεται εύκολα και χρησιμοποιείται στην οικοδομική.
πούσλα = κλήρος, λαχνός.
πόχα = συρμάτινον πλέγμα.
ποχάω = η θορυβώδης αναχώρηση μέρους του κόσμου μιας κυψέλης για να κάνει με τη δική του βασιλίτσα ένα νέο σμήνος.
πριόβολος = μικρό ατσάλινο κομμάτι σίδηρο με το οποίο χτυπούμε την στουρναρόπετρα για να παράγει σπίθες που θ' ανάψουν την ίσκνα.
πρόκα = καρφοβελόνα, καρφί μεταλλικό ή ξύλινο.
προσκέφαλο = προσκεφάλι, μαξιλάρι.
προστηλιάζω = βάζω τα αρνοκάτσικα να βυζιάζουν.
προσωπίδι = η προσωπίδα, η μάσκα / ο μασκαράς.
προυτσιαάλος = η σεξουαλική επαφή στα γίδια.
πυροστιά = τριγωνικός ή κυκλικός τρίποδας που υποβαστάζει διάφορα σκεύη (χύτρα, καζάνι, κ.λ.π.) πάνω στη φωτιά.

- Ρ -

ριζά = οι πρόποδες, οι βάσεις, οι υπώρειες.
ρόγα = ο μισθός, η πληρωμή του τσοπάνη, παλιότερα σε είδος (γέννημα) και μετά σε χρήματα..

- Σ -

σάισμα = μάλλινο κλινοσκέπασμα.
σαρμάντσα = κούνια, κρεβατάκι για μωρό.
σγκαρβέλι = το κλοτσάκι του σαμαριού που κρεμούμε τον τρουβά ή δένουμε την

τριχιά (φόρτωμα)/ σγκαρβέλια = τα στήθη της γυναίκας.
 σέα = τα πράγματα.
 σέμπρος = συνέταιρος γεωργού στην καλλιέργεια των κτημάτων του, κολίγας.
 σεντούκι = ξύλινο μπαούλο, κασέλα, κιβώτιο για φύλαξη ρούχων. Το έφτιαχναν οι ξυλουργοί του χωριού.
 σήμαντρο = βούλα, σφραγίδα / μεταλλικό έλασμα ή ξύλινη σανίδα που χρησιμοποιείται ως καμπάνα σε μοναστήρια ή εξωκλήσια.
 σιάρβα = η βρωμιά που σχηματίζεται στο μαλλί των προβάτων από τις εκκρίσεις του σώματός τους και τη σκόνη.
 σινί ή σνι = αβαθές μεγάλο ταψί που μέσα του ψήνουμε φαγητό ή πίτα.
 σιούκτε = σηκωθείτε.
 σιουλίστρα = η σφυρίχτρα.
 σίτα = λεπτό κόσκινο, στρογγυλό σκεύος με το οποίο κοσκινίζουμε το αλεύρι.
 σκαπετώ = καταπίνω, κατεβάζω από το φάρυγκα στο στομάχι / πιστεύω αφελώς / (φρ) σκαπετώ τη ράχη = γυρίζω πίσω από τη ράχη.
 σκέμια = ψηλά και απότομα βράχια.
 σκιάζω = φοβίζω, τρομάζω / σκιάζομαι = φοβούμαι, τρομάζω εγώ.
 σκλήδια = κομμάτια μακρόστενα.
 σκουτί = χοντρό ύφασμα, φόρεμα/ σκουτιά = φορέματα, εσώρουχα.
 σοκάκι = στενό, στενός δρόμος, στενωπός.
 σοκακιάρης = αυτός που του αρέσει να γυρίζει στα σοκάκια (στενούς δρόμους).
 σόμπολα = μικρές πέτρες για γέμισμα στον τοίχο.
 σουγκάρι = αυτό που γεννήθηκε τελευταίο, το μικρότερο αδελφάκι.
 σταλίκι = μακρύ ξύλινο κοντάρι που το χρησιμοποιούμε για καδρόνι.
 στάλος = σκιερό μέρος που μένουν τις μεσημβρινές ώρες του καλοκαιριού τα γιδοπρόβατα ν' αποφύγουν τη ζέστη.
 στουρναρόπετρα = ο πυρόλιθος, πυριτόλιθος, τσακμακόπετρα.
 στραφνίζομαι = φταρνίζομαι, με πιάνει φτάρνισμα.
 στρέκλος = έντομο αρκετά μεγάλο που κεντρίζει τα βόδια και τ'αναγκάζει να τρέχουν όπου τύχει για να ταποφύγουν.
 στρούγκα = μαντήρι, στάνη, ποιμνιοστάσιο.
 συμπώ = συμμαζεύω, τακτοποιώ τα ξύλα στη φωτιά ν'ανάψουν/ παρακινώ, προτρέπω / (φρ) πρέπει να συμπήσει κάποιος για να σκολάσει η δουλειά..
 συμφάδες ή συνφάδες = οι γυναίκες δυο αδελφών.
 σφάλαγκας = το έντομο αράχνη.
 σφαχτό = το σφάγιο, το σφαχτάρι.
 σώγαμπρος = ο γαμπρός που πάει και κατοικεί με την οικογένεια της νύφης.

- Τ -

τάβλα = σανίδα / είδος χαμηλού τραπεζιού, σοφράς.
 ταγάρι = σακούλα από εγχώριο χοντρό μάλλινο ύφασμα που κρεμούν στον ώμο τους / μετρική μονάδα βάρους που ισοδυναμεί με 40 οκάδες ή 51,200 κιλά
 ταή = το κτηνοτροφικό φυτό βρόμη.
 τάισμα = το να δίνεις ταγή, τροφή στα ζώα.
 ταλιούρια = πιάτα τσίγκινα, τα μπακιρένια τα έλεγαν τασιά (τάσια).
 τζιάραχλο = το εξωτερικό μέρος του καρπού της καστανιάς που φέρει τάγκάθια.

- τζιούμα = λίθινο ή ξύλινο βαθουλό σκεύος μέσα στο οποίο στουμπίζουμε διάφορα και κυρίως ξηρούς καρπούς.
- τζίρα = αγκίδα / (φρ)τζίρες δαδί = αγκίδες δαδί.
- τροβάς = τορβάς, σάκος, σακίδιο.
- τροβέλι = ο μικρός τρουβάς, το μικρό ταγάρι / πάνινη σάκα του μαθητή.
- τροφαντός = ο πρώιμος / παχύς, καλοθρεμμένος / (φρ)τροφαντά φρούτα.
- τσαγκάδι = το γιδοπρόβατο που λόγω ασθένειας όλο το διάστημα δεν έχει γάλα.
- τσακίζω = σπάζω, συντρίβω / διπλώνω.
- τσάκνο = λεπτό κλαρί χωρίς φύλλα.
- τσάρκος = μικρό χώρισμα στο στάβλο που μέσα του κλείνουμε τάρνοκάτσικα.
- τσατμάς = διαίρεση με ξύλινους πήχεις.
- τσιατή = το ξύλινο μέρος της στέγης.
- τσίντζιρας = η χρυσόμυγα.
- τσιολνώ = ραβδίζω, ρίχνω τους καρπούς χτυπώντας τα κλαδιά με ραβδί.
- τσιράπια = μάλλινες γυναικείες κάλτσες πλεγμένες στο χέρι.
- τσούικα = οινοπνευματώδες ποτό από δαμάσκηνα.
- τσιοπλάκι = νεαρό φορτωσιάρικο ζώο που ακόμη δεν έχει ή μόλις έχει σαμαρωθεί.
- Φ -
- φαλικάρια = πότοι νερού.
- φασκιά = λουρίδα υφασμάτινη για το σπαργάνωμα των βρεφών / λουρίδα δέρματος βοδιού ή άλλου ζώου για την κατασκευή υποδημάτων.
- φάτσα = όψη, πρόσωπο, πρόσοψη / μαξιλαροθήκη.
- φούρκα = πάσσαλος διχαλωτός για αντιστήριξη / θυμός, οργή.
- φουρούσια = δοκάρια ξύλινα ή πέτρινα πάνω στα οποία στηρίζεται το μπαλκόνι.
- φραγκάζομαι = ακούω με προσοχή, βάζω αυτί (από το αφουγκράζομαι).
- φτουρώ = επαρκώ, διαρκώ πολύ.
- φύσα = ωστικόν κύμα αέρα που σχηματίζεται από το απότομο κατρακύλισμα μεγάλης ποσότητας νερού.
- φώσφορο = πυροτέχνημα.
- Χ -
- χαγιάτι = υπόστεγος διάδρομος σπιτιού ή άλλου οικοδομήματος / εξώστης.
- χαϊμαλί = αντικείμενο που το κρεμούν στο λαιμό ενάντια στη βασκανία, φυλαχτό.
- χάζι = το γούστο, χαρά, διασκέδαση, ευχαρίστηση / (φρ) κάνω χάζι = διασκεδάζω.
- χαρχαλο = αυτό που κουδουνίζει και είναι έτοιμο να διαλυθεί.
- χάσκω = μένω με το στόμα ανοιχτό / ανοίγω υπερβολικά το στόμα.
- χασομέρης = αυτός που σπαταλά άσκοπα τον καιρό του, ο αργόσχολος.
- χασομερώ = χάνω την ώρα μου χωρίς να δουλεύω / χάνω τον καιρό μου άσκοπα, χρονοτριβώ.
- χαψιά = μπουκιά, όσο χωρεί το στόμα / μικρή ποσότητα.
- χέρσος = (για έδαφος) άγονος, ακαλλιέργητος, τραχύς.
- χλιάρι = το κουτάλι, το χουλιάρι.
- χόβολη = ζεστή στάχτη φωτιάς.
- χούγια = συνήθεια, έξη ιδίως κακή, φυσικό.
- χουγιάζω = φωνάζω δυνατά από απόσταση / μαλώνω κάποιον φωνάζοντας δυνατά.
- χούφτα = παλάμη του χεριού, φούχτα / όσο χωρεί η παλάμη.

ΙΒ' Η ΚΟΝΙΤΣΑ

και τα χωριά της με το σημερινό και το παλιό τους όνομα

A/A	ΟΝΟΜΑ	ΟΝΟΜΑ	A/A	ΟΝΟΜΑ	ΟΝΟΜΑ
	Σημερινό	Παλιό		Σημερινό	Παλιό
1 -	Κόνιτσα	Κόνιτσα	24 -	Λαγκάδα	Μπλίσδιανη
2 -	Αγία Βαρβάρα	Πλάβαλη	25 -	Κεφαλοχώρι	Λούψικο - Λυκόρραχη
3 -	Αγία Παρασκευή	Κεράσοβον	26 -	Μάζι	Μάζιου
4 -	Αετομελίτσα	Ντέντσικο	27 -	Μελισσόπετρα	Μελισσόπετρα
5 -	Αετόπετρα	Σανοβό	28 -	Μόλιστα	Μεσαριά
6 -	Αηδονοχώρι	Οστακίτσα	29 -	Μολυβδοσκεπάστη	Διπαλίτσα
7 -	Αμάραντος	Ίσβαρος	30 -	Μοναστήρι	Μποτσιφάρι
8 -	Άρματα	Αρμάτοβον	31 -	Νικάνωρας	Κορτίνιστα
9 -	Ασημοχώρι	Λεσκάτσι	32 -	Οξυά	Σέλτση
10 -	Βούρμπιανη	Βούρμπιανη	33 -	Πάδες	Πάδες
11 -	Γαναδιό	Γαναδιό	34 -	Παλιοσέλι	Παλιοσέλι
12 -	Γοργοποταμος	Τούρναβο	35 -	Πηγή	Πεκλάρι
13 -	Διάπρατο	Μπριάζα	36 -	Πλαγιά	Ζέρμα
14 -	Δροσοπηγή	Κάντσικο	37 -	Πληκάτι	Πληκάτι
15 -	Ελεύθερο	Γκισμπάνη	38 -	Πουρνιά	Σταρίτσιανη
16 -	Εξοχή	Ζέλιστα	39 -	Πυξαριά	Μπιλθούκι
17 -	Ηλιόραχη	Κουτσούφλιανη	40 -	Πύργος	Στράτσιανη
18 -	Θεοτόκο	Θεοτόκου	41 -	Πυρσόγιαννη	Πυρσόγιαννη
19 -	Καβάσιλα	Καβάσιλα	42 -	Τράπεζα	Βράνιστα
20 -	Καλλιθέα	Γορίτσα	43 -	Φούρκα	Φούρκα
21 -	Καλόβρυση	Προβίτσα	44 -	Χιονιάδες	Χιονιάδες
22 -	Καστανέα	Καστάνιανη			
23 -	Κλειδωνιά	Λιτονιάβιστα			

Τα χωριά Δερβένι (Ντερβένι) και Πωγωνίσκος (Μποντσικό) είναι σήμερα τελείως ακατοίκητα, η δε Κλειδωνιά (Λιτονιάβιστα) συμπτύχθηκε με τα Καλύβια Κλειδωνιάς και απετέλεσε τη σημερινή Κλειδωνιά.

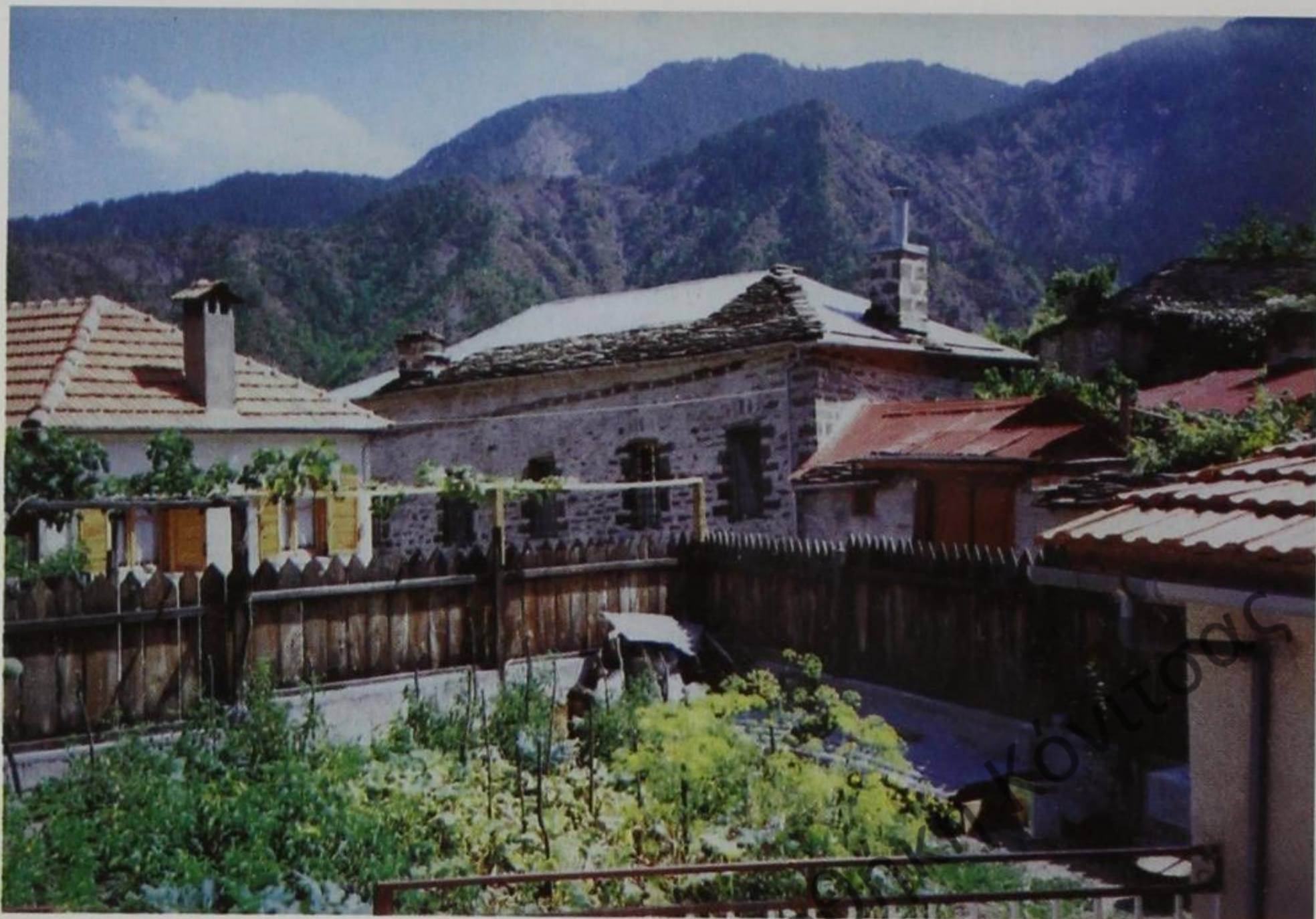
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πανοραμική άποψη της Πουρνιάς.

Σχολείο και Εκκλησία.

Παραδοσιακό και σύγχρονο σπίτι.

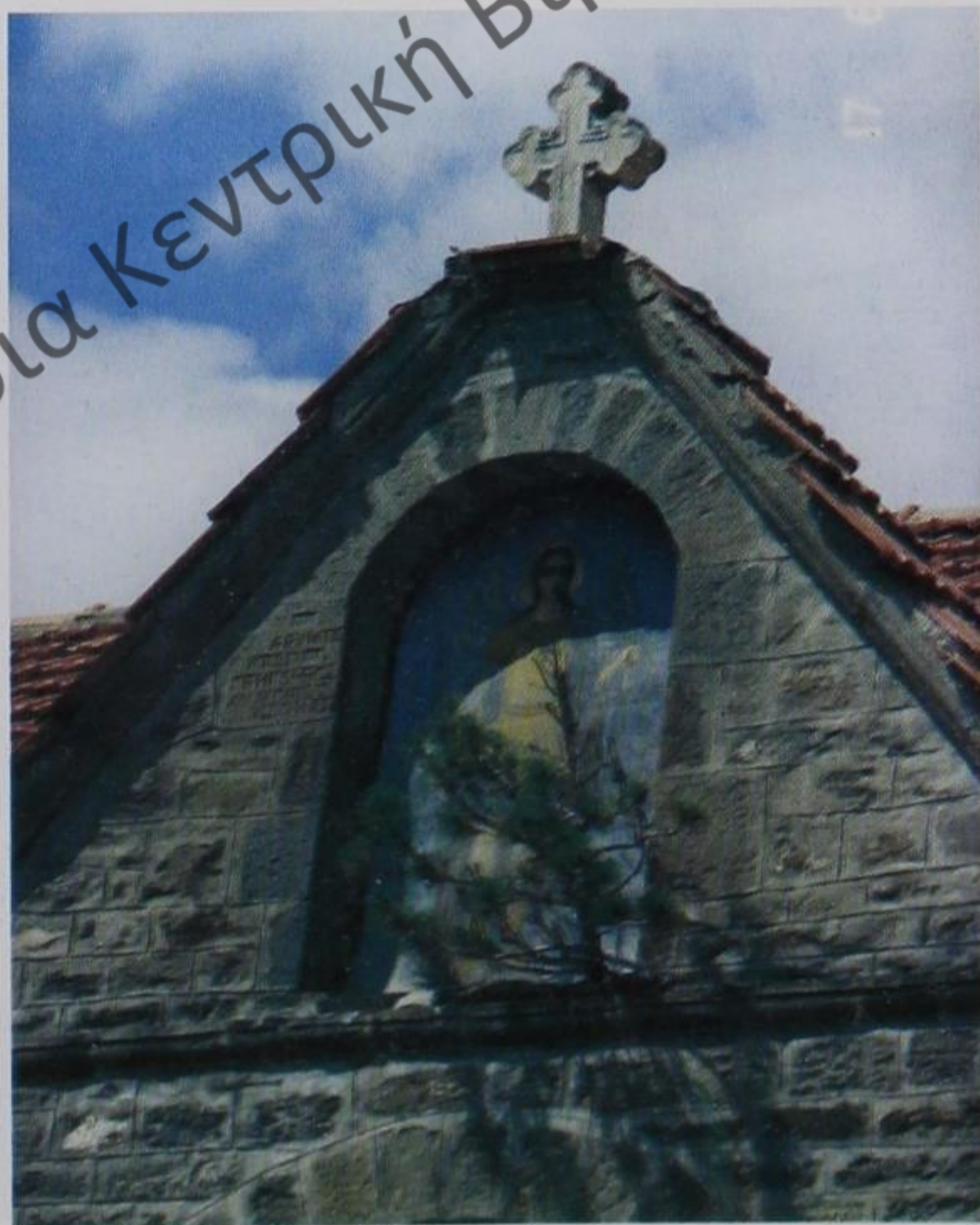
Παραδοσιακό σπίτι.

Σύγχρονο σπίτι και στο βάθος η Μπλανίτσα.

Ο Αϊ-Ταξιάρχης – Κεντρική Εκκλησία.

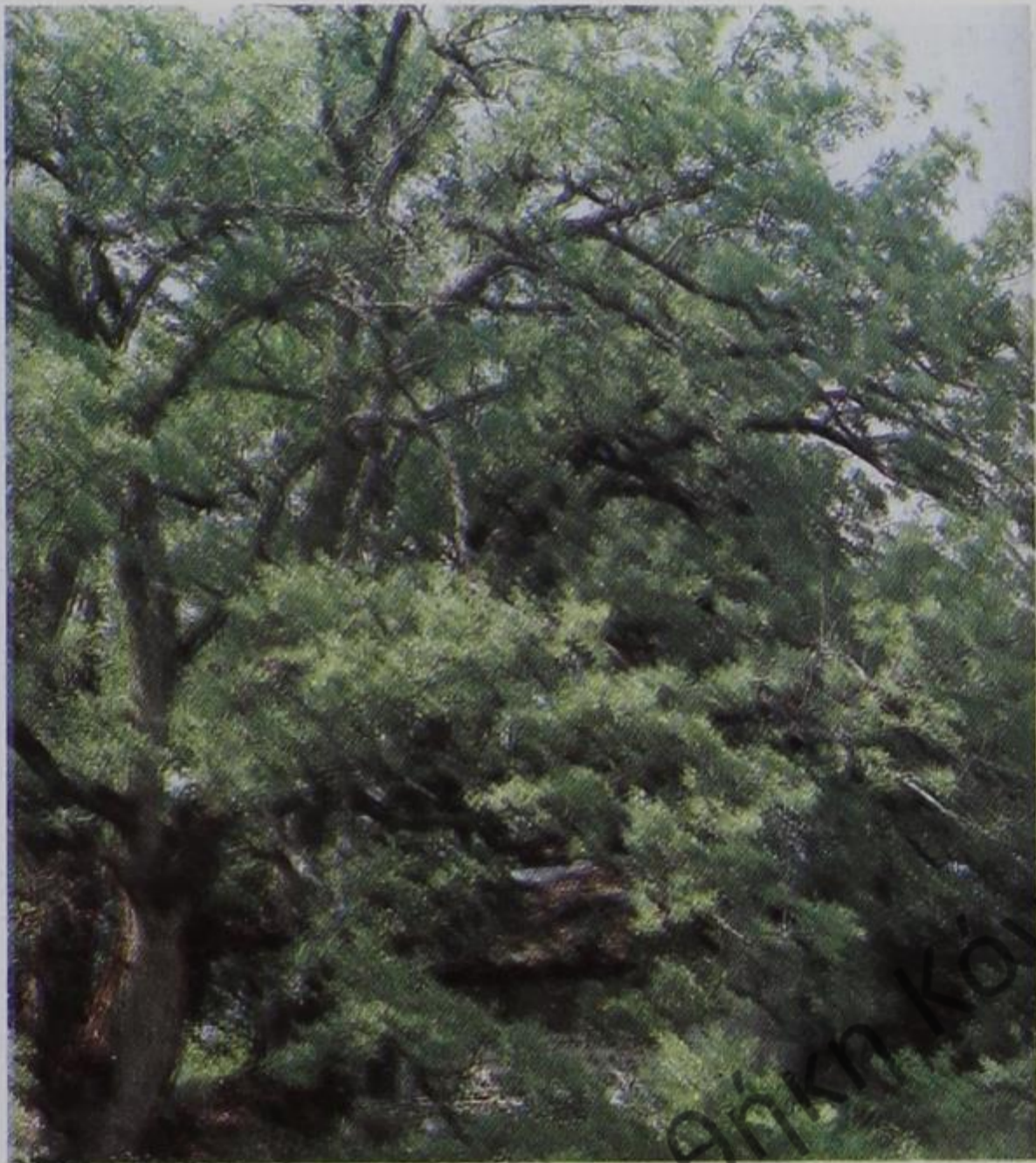

Γειτονιά στο Μεσαίο Μαχαλά.

Παραδοσιακή θρύση του χωριού μας.

Η Αγία Αικατερίνη με την αιωνόβια
βελανιδιά της

Χειμωνιάτικη μέρα στο χωριό.

Το εικόνισμα της Παναγίας.

Οι Άγιοι Ανάργυροι.

Ο Αϊ-Θανάσης.

Η Αγία Τριάδα.

Το εικόνισμα της ράχης.

Ο Αϊ-Λιάς.

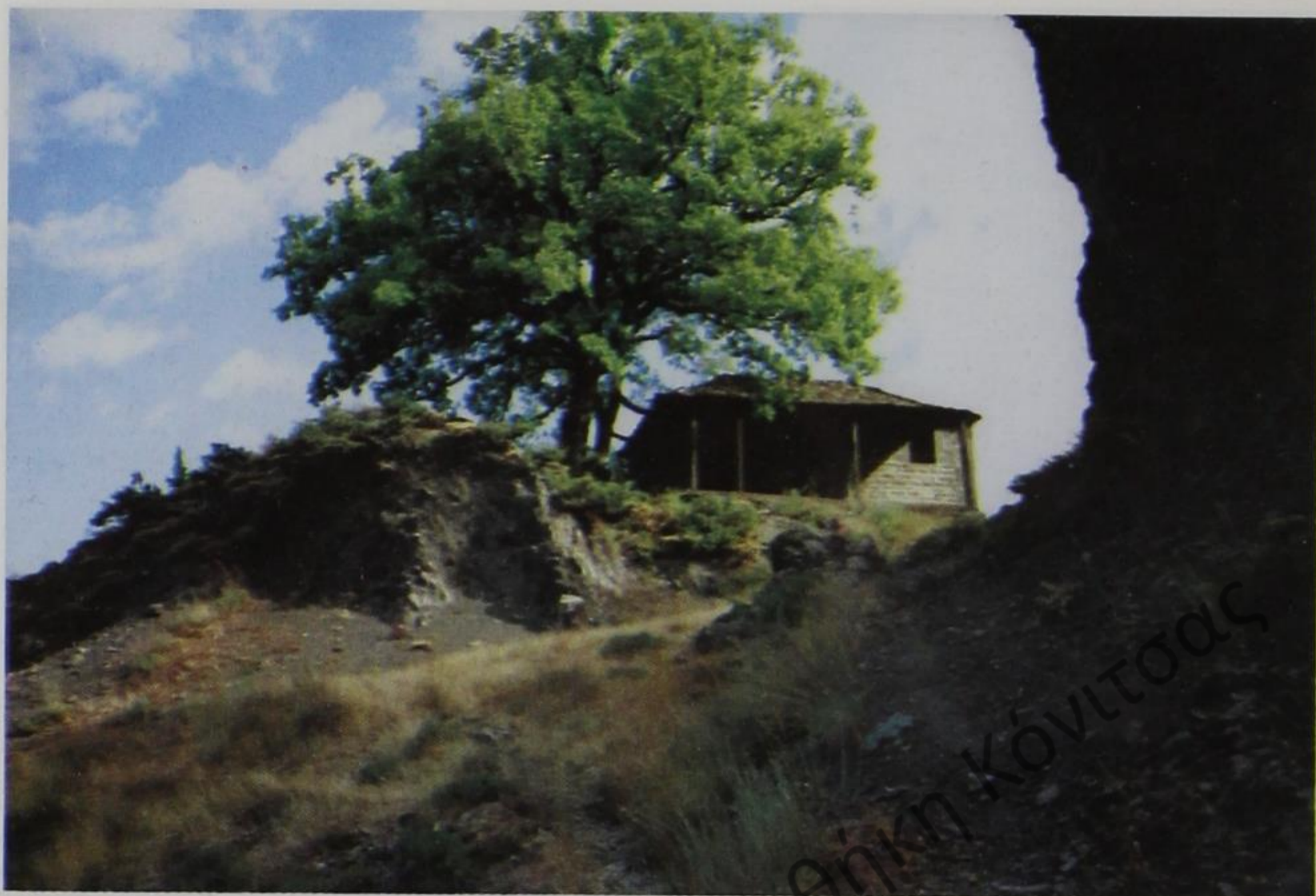

Το εικόνισμα της Φλιαρόστιανης.

Η Παναγία

Ο Αϊ-Χριστόφορος

Αϊ-Νικόλας – Επισκευή της οροφής

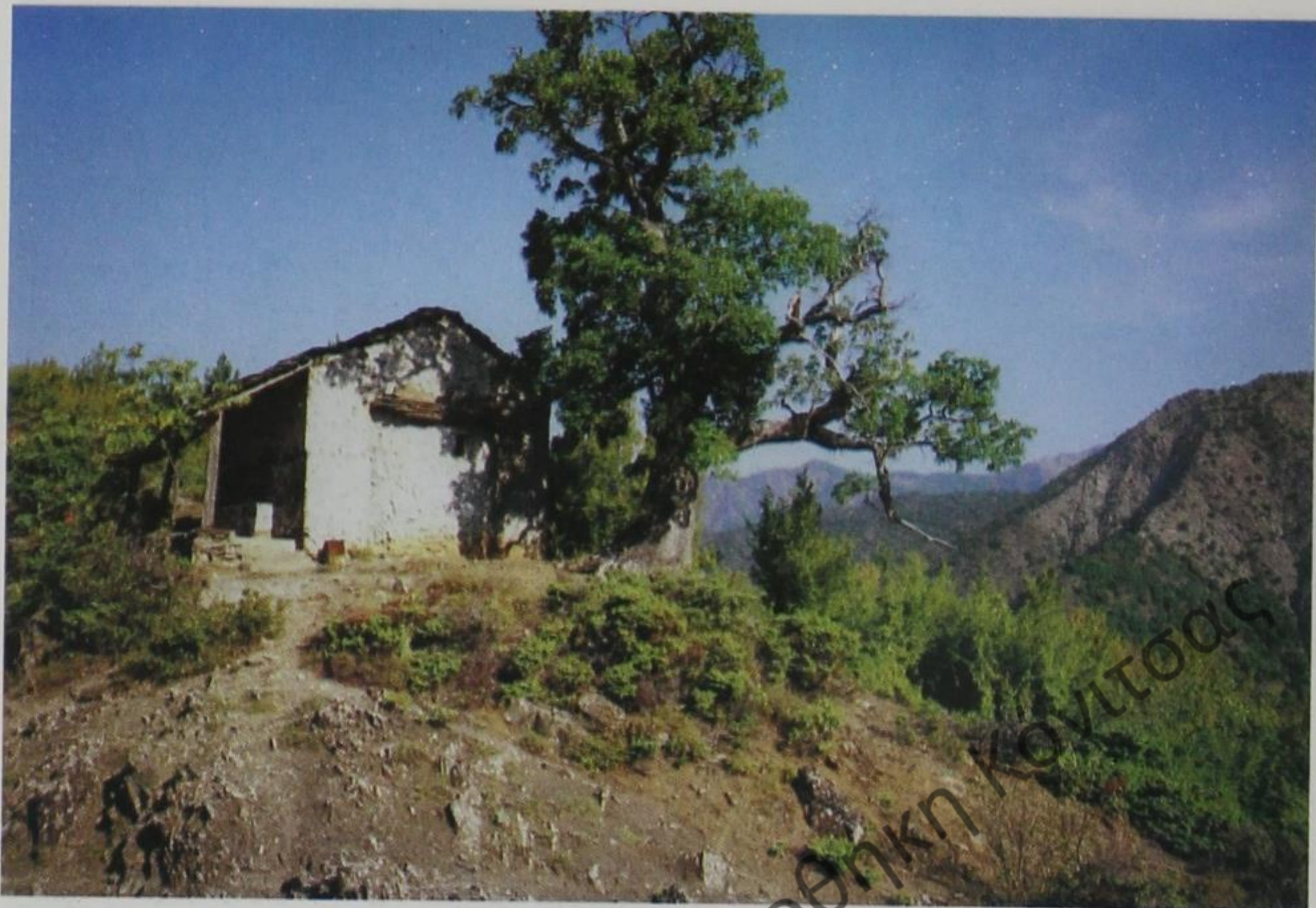

Αγία Παρασκευή

Ο Αϊ-Δημήτρης

Ο Αϊ-Γιώργης

Η Μεταμόρφωση του Σωτήρα (Αϊ-Σωτήρας).

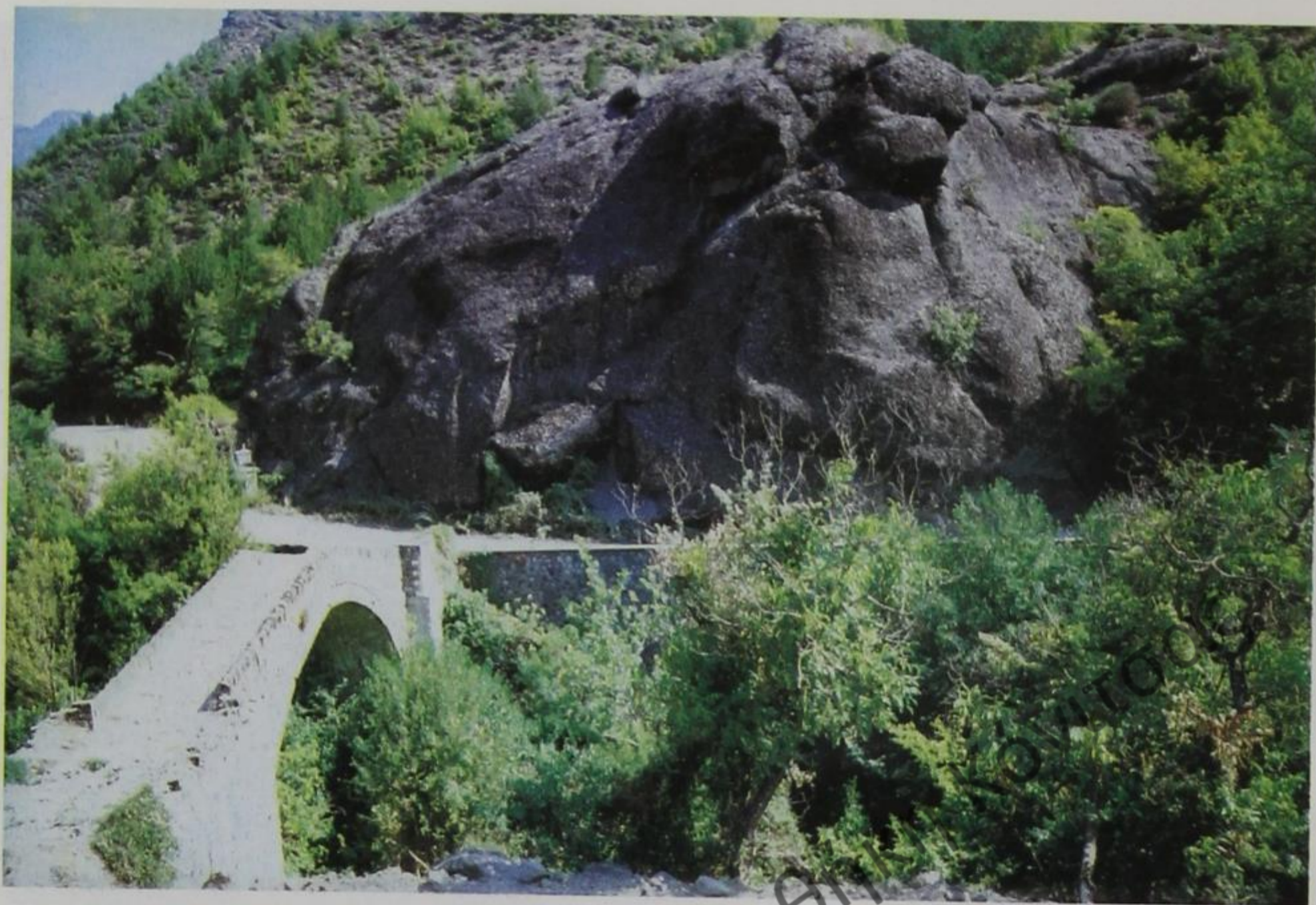

Ο Αϊ-Γιάννης.

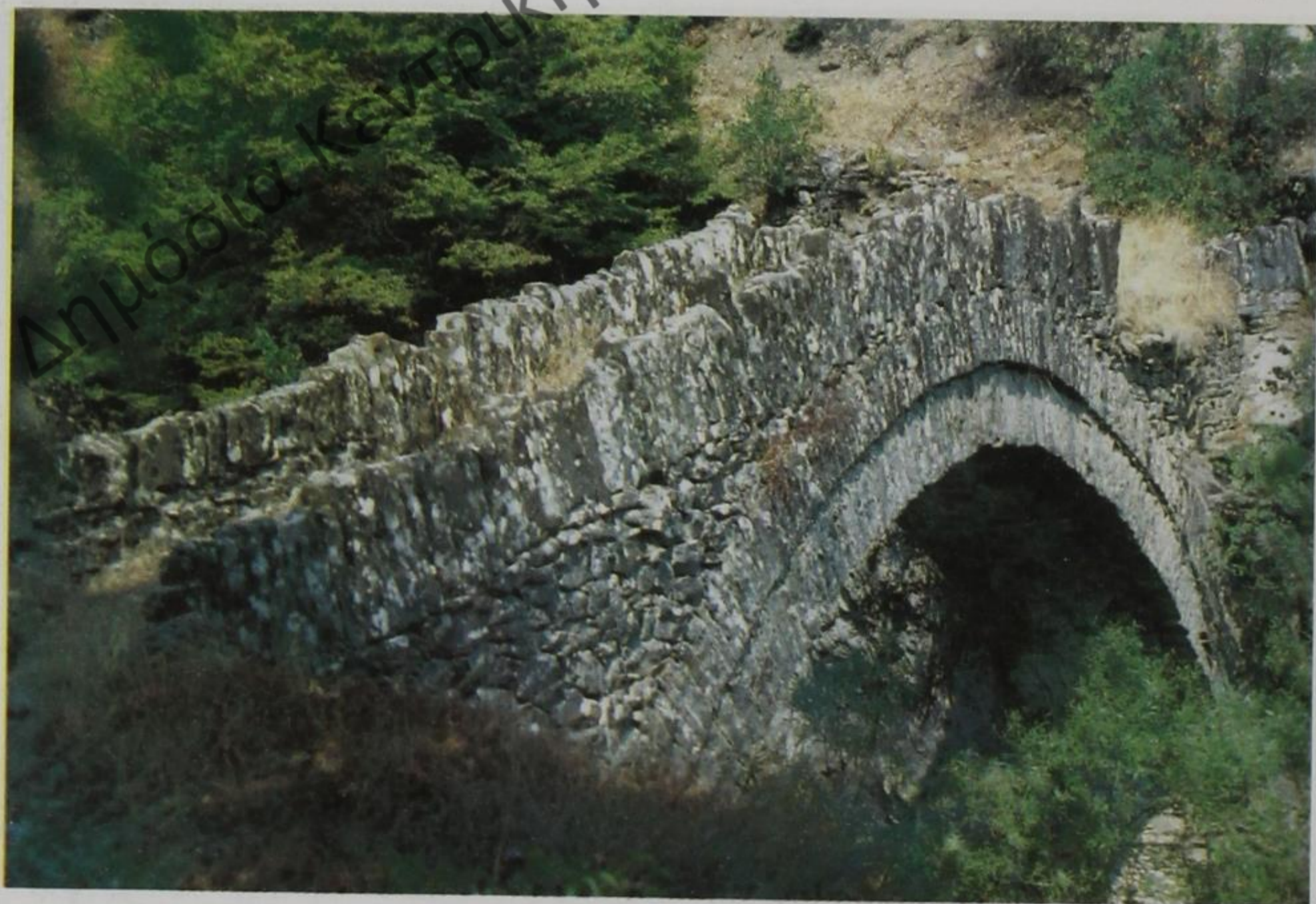
Ο Παντοκράτορας της Μαυροπέτρας.

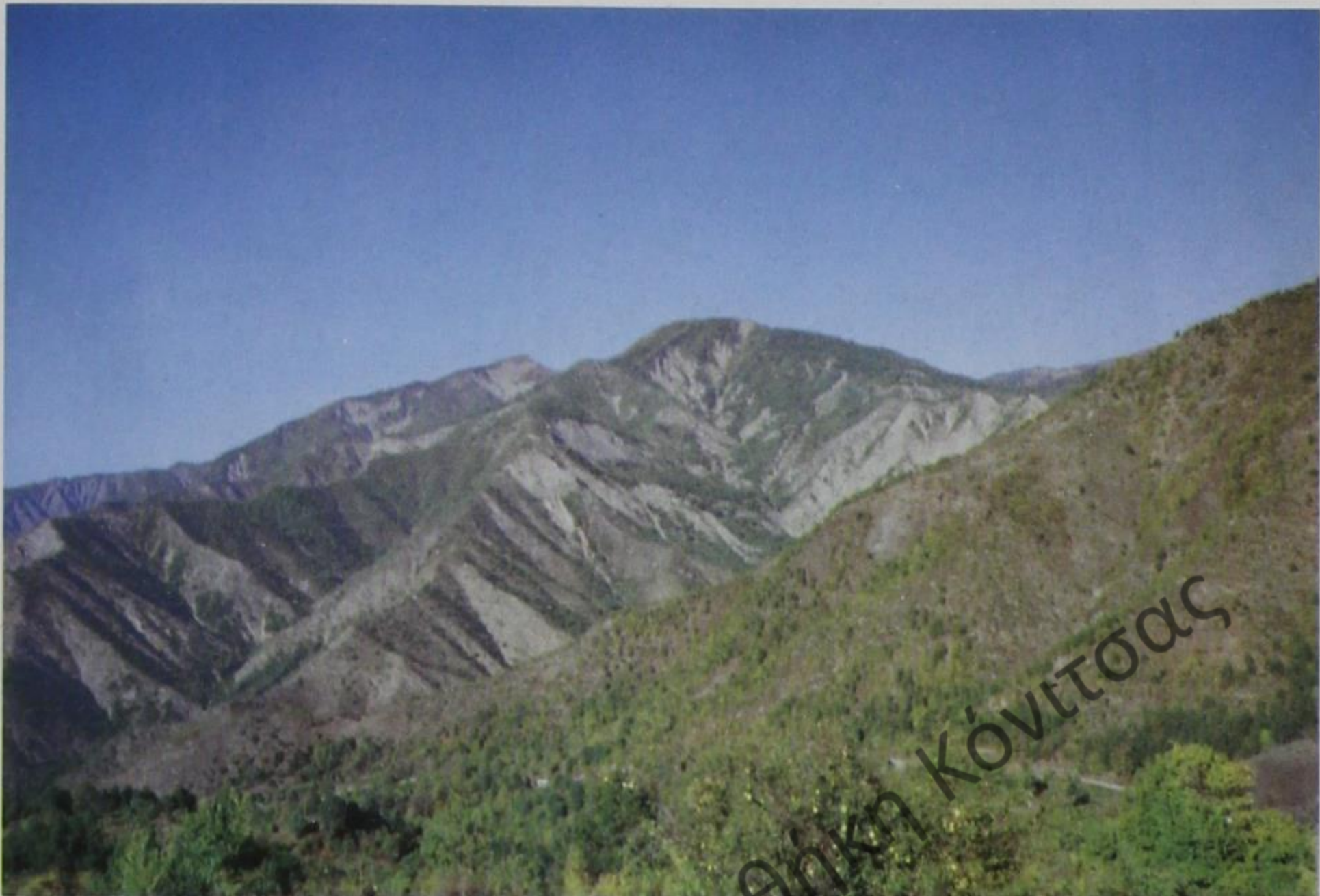

Η Μαυροπέτρα.

*Το γεφύρι του Σελού
(όπως είναι σήμερα)*

*Τα Σπάσματα και η Γύφτισσα
όπως φαίνονται από τη Δήμοντα.*

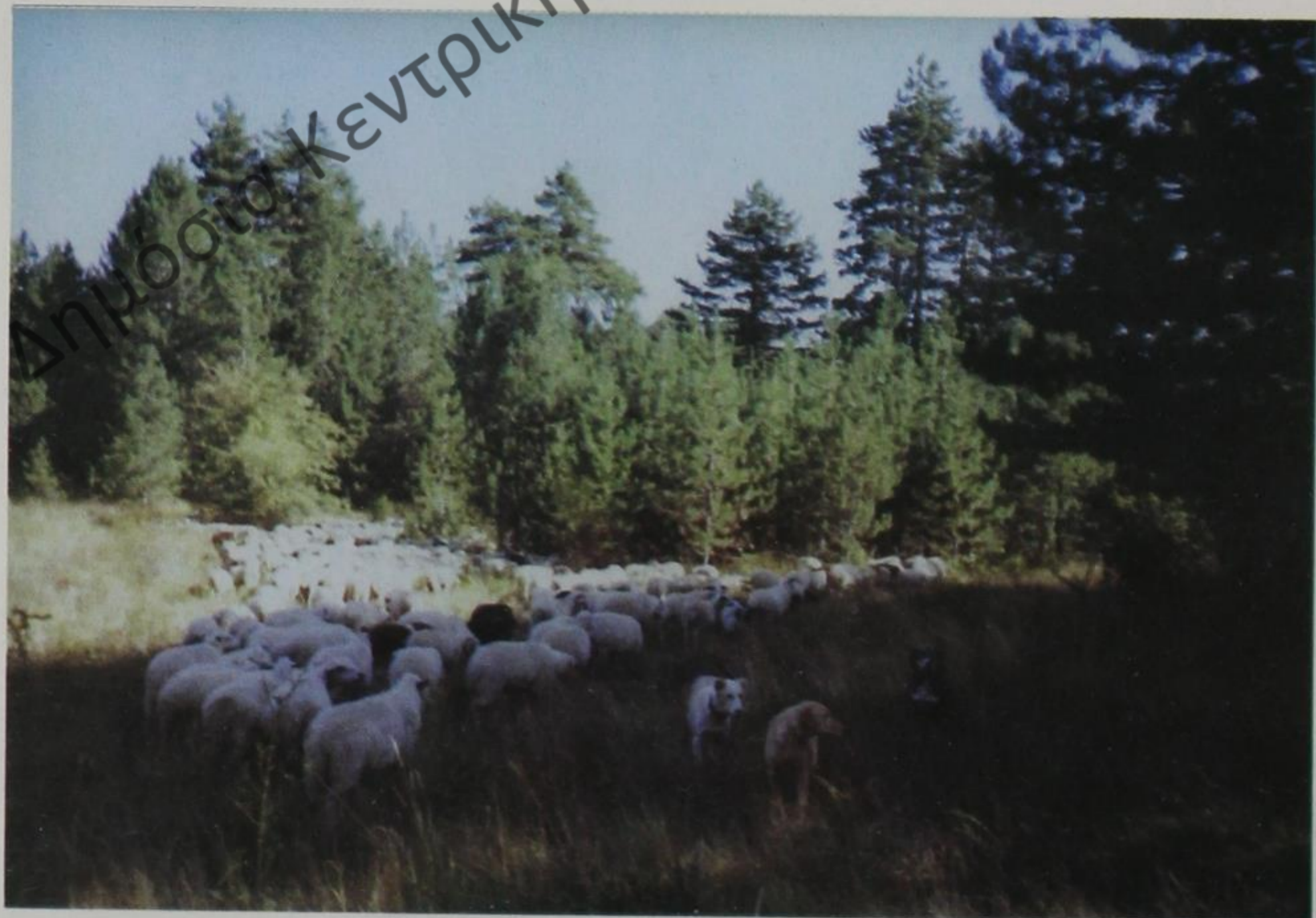
*Οι κορυφές της Νταλιόπολης
(Κνια, Σουβλιά, Μουρίκι, Σταυρός).*

Αγριοκαστανιά στα Προσοκίλια.

Κάπου στο Λιβάδι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
Η ΠΟΥΡΝΙΑ.....	3
Α' ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	3
1 - ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΓΙΑ ΤΟ ΧΩΡΙΟ.....	3
2 - ΜΑΥΡΗ ΠΕΤΡΑ.....	9
3 - ΑΛΛΕΣ ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	17
4 - ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ.....	26
ΤΟ ΔΑΣΟΣ.....	30
ΠΙΘΑΝΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΠΟΝΥΜΙΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	35
ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΟΙ ΜΑΣ.....	37
ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	37
Β' ΚΑΤΟΛΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΘΙΖΗΣΕΙΣ.....	43
1 - ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ.....	43
2 - ΕΚΘΕΣΗ ΤΕΧΝΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΔΑΣΑΡΧΕΙΟΥ ΔΩΔΩΝΗΣ.....	44
3 - ΤΑ ΦΡΑΓΜΑΤΑ.....	49
4 - ΕΚΘΕΣΗ ΓΕΩΛΟΓΟΥ ΗΛΙΑ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ.....	50
Γ' ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	53
1 - ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΧΩΡΙΟ.....	53
2 - ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ.....	58
3 - ΟΙ ΛΗΣΤΕΣ.....	61
4 - Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΜΟΥΧΤΑΡΗ ΜΟΥΛΑ.....	67
5 - Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1912-13.....	70
6 - 8 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1913.....	78
7 - Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	82
8 - Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.....	86
9 - ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΠΙΝΔΟΥ ΚΑΙ ΠΟΥΡΝΙΑΣ.....	86
10 - ΚΑΤΟΧΗ.....	98
11 - ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ.....	105
12 - ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	106
13 - Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ.....	110
Δ' Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	113
1 - ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ.....	113
2 - ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	116
3 - ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΩΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΟΙΟΣ Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΟΥ.....	117
4 - ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	118
ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ.....	119
ΟΙ ΕΦΟΡΟΕΠΙΤΡΟΠΟΙ.....	120

5 - ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΩΝ.....	123
ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ.....	125
ΔΑΣΟΦΥΛΑΚΑΣ.....	125
ΚΛΗΤΗΡΑΣ.....	125
ΝΤΡΑΓΑΤΗΣ.....	126
ΑΠΟΚΟΠΑΡΗΣ.....	128
ΑΥΛΑΚΑΡΗΣ.....	129
ΤΣΟΠΑΝΗΣ.....	130
ΓΕΛΑΔΑΡΗΣ.....	130
ΑΛΛΕΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΩΝ.....	131
6 - ΤΟ ΜΕΣΟΧΩΡΙ ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ.....	131
Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ.....	134
ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.....	150
ΤΟ ΑΜΕΛΙΚΟ.....	167
ΑΛΛΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ.....	174
ΤΟ ΗΡΩΟ.....	175
ΤΟ ΚΟΥΛΟΥΡΙ ΚΑΙ Ο ΠΛΑΤΑΝΟΣ.....	175
7 - Η ΥΔΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	176
8 - Η ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	179
9 - Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΜΑΣ.....	184
10 - ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ ΜΑΣ.....	192
11 - ΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΙΑΤΡΙΚΑ.....	200
12 - ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ - ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ.....	203
Η ΓΕΩΡΓΙΑ.....	204
Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ.....	213
Ο ΔΑΣΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ.....	216
ΟΙ ΜΑΣΤΟΡΟΙ.....	217
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΧΡ. ΕΞΑΡΧΟΣ.....	221
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΥΡΝΩΤΩΝ «Ο ΕΞΑΡΧΟΣ».....	227
ΟΙ ΤΑΞΙΔΕΜΕΝΟΙ ΣΤΗ ΒΛΑΧΙΑ.....	230
Ε' ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ.....	243
1 - ΣΥΣΤΑΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	243
2 - ΤΟ ΣΠΙΤΙ.....	246
3 - ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ.....	251
4 - Η ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	254
5 - Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ - Ο ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ.....	256
ΓΑΜΟΣ - Η ΠΡΙΝ ΤΗ ΣΤΕΨΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ.....	262
ΚΥΡΙΑΚΗ - Η ΜΕΡΑ ΤΗΣ ΣΤΕΨΗΣ.....	275
Η ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ.....	289
6 - ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ - ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ.....	291
ΓΕΝΝΗΣΗ.....	292
ΒΑΦΤΙΣΗ.....	299
ΑΡΡΩΣΤΙΕΣ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ.....	301
7 - ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ - ΤΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ.....	302
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.....	307

ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ.....	309
Τα κόλιντα.....	309
Ο Ευαγγελισμός.....	311
Του Λαζάρου.....	312
Οι εξετάσεις.....	316
Τα προσωπίδια.....	318
Η γιορτή των Χριστουγέννων.....	318
ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.....	319
Πώς χωρίζονται τα παιδιά σε ομάδες.....	321
Πώς παίζονται τα παιχνίδια.....	323
ΣΤ' ΕΝΑΣ ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ.....	331
Α' ΑΝΟΙΞΗ.....	331
1 - ΜΑΡΤΗΣ.....	331
ΑΠΟΚΡΙΕΣ.....	334
ΣΑΡΑΚΟΣΤΗ.....	338
ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΣΤΑ ΧΩΡΑΦΙΑ.....	339
2 - ΑΠΡΙΛΗΣ.....	340
ΜΕΓΑΛΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ.....	341
ΠΑΣΧΑ.....	343
3 - ΜΑΗΣ.....	347
ΣΤΟ ΒΟΥΝΟ ΓΙΑ ΞΥΛΑ.....	348
Β' ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ.....	349
1 - ΙΟΥΝΙΟΣ.....	349
2 - ΙΟΥΛΙΟΣ.....	350
Ο ΠΟΤΟΣ.....	352
Ο ΘΕΡΟΣ.....	353
3 - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ.....	353
ΤΟ ΑΛΩΝΙΣΜΑ.....	354
ΤΟ ΚΛΑΔΙ.....	356
ΣΤΟ ΛΙΒΑΔΙ.....	357
Γ' ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ.....	360
1 - ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ.....	360
ΤΑ ΚΑΡΥΔΙΑ.....	361
Ο ΤΡΥΓΟΣ.....	362
ΤΟ ΠΑΖΑΡΟΠΟΥΛΟ.....	372
2 - ΟΚΤΩΒΡΗΣ.....	373
ΤΑ ΚΑΛΑΜΠΟΚΙΑ.....	374
ΤΑ ΚΑΣΤΑΝΑ.....	376
Ο ΣΠΑΡΤΟΣ.....	378
3 - ΝΟΕΜΒΡΗΣ.....	382
ΤΟ ΣΚΑΨΙΜΟ ΤΟΥ ΚΗΠΟΥ.....	382
ΟΙ ΠΑΣΤΡΙΜΑΔΕΣ.....	384
ΤΟ ΣΑΡΑΝΤΑΗΜΕΡΟ.....	386
ΤΑ ΜΠΟΛΙΑ.....	387
Δ' ΧΕΙΜΩΝΑΣ.....	388

1 - ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ.....	388
ΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ.....	389
ΤΑ ΣΠΑΡΓΑΝΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.....	391
ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ.....	392
2 - ΓΕΝΑΡΗΣ.....	394
ΤΑ ΦΩΤΑ.....	395
ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΤΖΑΚΙ ΜΕ ΤΗ ΓΙΑΓΙΑ ΠΑΡΕΑ.....	396
ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.....	403
Ο ΓΕΝΟΣ.....	404
3 - ΦΛΕΒΑΡΗΣ.....	405
Ζ' ΘΑΝΑΤΟΣ.....	409
1 - ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.....	409
2 - ΤΟ ΨΥΧΟΡΡΑΓΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ.....	410
3 - Η ΚΗΔΕΙΑ.....	412
4 - ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗ.....	414
5 - ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΑ.....	417
Η' ΑΠ' ΟΣΑ ΕΓΙΝΑΝ ΚΑΙ ΜΟΛΟΓΙΟΥΝΤΑΙ.....	419
Θ' ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ.....	424
Ι' ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΠΟΥ ΠΑΝ ΝΑ ΞΕΧΑΣΤΟΥΝ.....	431
ΙΑ' ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ.....	435
ΙΒ' Η ΚΟΝΙΤΣΑ ΚΑΙ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ.....	443

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

3018-1

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

